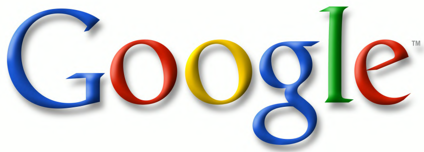
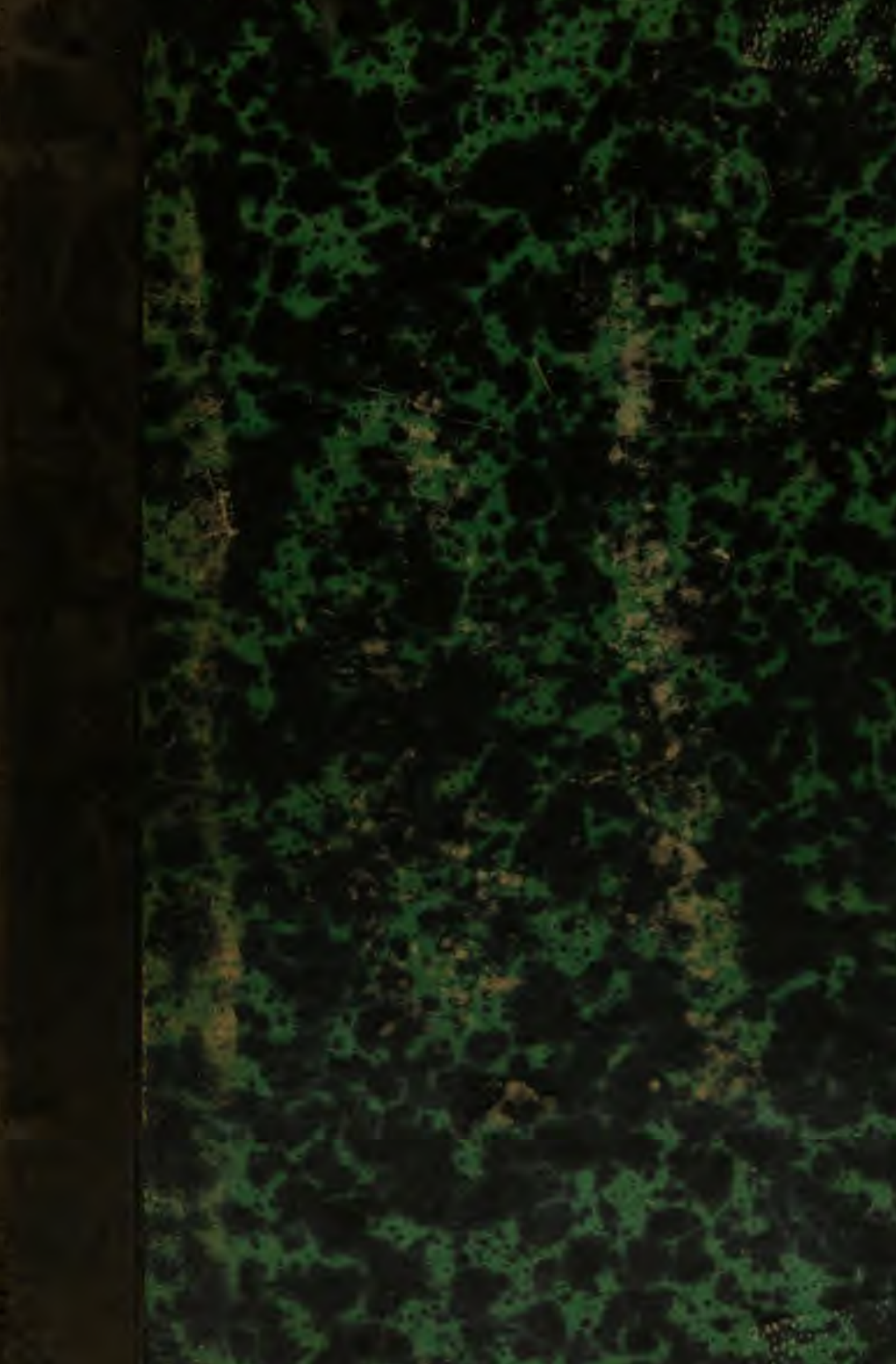




ΙΣΤΟΡΙΑ
ΤΗΣ
ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΕΩΣ ΚΑΙ ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΕΩΣ
ΤΗΣ
ΕΛΛΑΔΟΣ.

ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣΑ ΜΕΝ

ΥΠΟ

Γ. Γ. ΓΕΡΒΙΝΟΥ.

Μεταφρασθεῖσα δὲ ἀπὸ τοῦ πρωτοτύπου

ΥΠΟ

ΙΩΑΝΝΟΥ Η. ΠΕΡΒΑΝΟΓΛΟΥ.

ΤΟΜΟΣ ΠΡΩΤΟΣ.

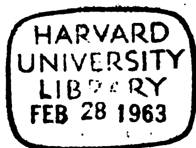


ΑΘΗΝΗΣΙ,

ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ Χ. Ν. ΦΙΛΑΔΕΛΦΕΩΣ.

(*Παρὰ τῇ Πύλῃ τῆς Ἀγορᾶς Ἀριθ. 420*).

1864


HARVARD
UNIVERSITY
LIBRARY
FEB 28 1963

ΓΕΩΡΓΙΩ Α'.

ΒΑΣΙΛΕΙ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ.

ΤΗΝ ΒΙΒΛΟΝ ΤΑΥΤΗΝ

ΑΝΑΤΙΘΗΣΙΝ

Ο ΜΕΤΑΦΡΑΣΤΗΣ.

ΠΡΟΛΟΓΟΣ.

Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ἐπανάστασις τοῦ ἔτους 1821, ἧς σκοπὸς καὶ συνέπεια ἦτο ἡ ἀπὸ τοῦ πολυχρονίου καὶ ἐπαχθοῦς τῶν Ὀθωμανῶν ζυγοῦ ἀπελευθέρωσις τῆς χώρας, τῆς ἀποτελούσης σήμερον τὸ βασίλειον τῆς Ἑλλάδος, εἶναι ἀναντιῤῥήτως τὸ σπουδαιότατον καὶ τὰ μάλιστα ἀξιομνημόνευτον συμβὰν τῆς ἐνεστώσης ἑκατονταετηρίδος· διότι οὐ μόνον τὰ μέσα τῶν Ἑλλήνων, τῶν τολμησάντων ν' ἀντιπαραταχθῶσι κατὰ τῆς πλουσίας καὶ ἰσχυρᾶς τουρκικῆς μοναρχίας, ἦσαν μικρὰ καὶ σχεδὸν ἀσήμαντα, ἀλλὰ καὶ ἡ εὐρωπαϊκὴ διπλωματία, δυσμενὴς κατ' ἀρχὰς πρὸς τὴν ἑλληνικὴν ἐπανάστασιν, ἣν ἐν τῇ στασιοφοβίᾳ ἐθεώρει ὡς στενῶς πρὸς τὰ ἐν Εὐρώπῃ ἐπαναστατικὰ κινήματα συνδεδεμένην, ἠναγκάσθη ἐπὶ τέλους νὰ κηρύξῃ τοὺς Ἕλληνας ἀξίους τῆς ἀνεξαρτησίας καὶ νὰ πείσῃ τὸν ἀγέρωχον Σουλτάνον, ὅτι ὤφειλε νὰ παραιτηθῇ τῆς κυριαρχίας ἐπὶ χώρας, ἥτις οὐδὲν μετ' αὐτοῦ ἠδύνατο νὰ ἔχῃ τοῦ λοιποῦ κοινόν.

Ἑπόμενον ἦτο, τὰ λαμπρὰ τῶν Ἑλλήνων κατὰ γῆν καὶ θάλασσαν κατορθώματα, τὰ ὁποῖα ἐπὶ ἔτη ὁλόκληρα κατέπληξαν τὴν ὑφήλιον, καὶ ὡς μυθώδη ἆθλα ἐθεωρήθησαν, νὰ τύχωσι καὶ πολλῶν περιγραφῶν οὐ μόνον ἐν αὐτῇ τῇ Ἑλλάδι ὑπὸ Ἑλλήνων συγγραφέων, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ ἑσπερίᾳ Εὐρώπῃ, ἔνθα αἱ ὑπὲρ τῶν ἀπογόνων τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων συμπάθειαι ἦσαν ζωηρόταται. Ὅθεν,

καὶ διαρκούσης τῆς ἐπαναστάσεως καὶ μετ αὐτὴν πλεῖστα ὅσα ἐξεδόθησαν ἱστορικὰ συγγράμματα, ἐκθέτοντα τὰς διαφόρους φάσεις τοῦ γιγαντείου ἀγῶνος, καὶ τὰς διαφόρους σκηνὰς τοῦ μεγάλου δράματος, οὗ θεατὴς παρεκάθητο ἡ οἰκουμένη σύμπασα. Ἀλλὰ δυστυχῶς καὶ ἐν ταῖς τῶν Ἑλλήνων καὶ ἐν ταῖς τῶν ξένων συγγραφαῖς ἡ ἱστορικὴ ἀλήθεια πολλάκις παρεμορφώθη, ἐπειδὴ οἱ μὲν ξένοι, ἢ οὐδόλως ἢ κακῶς τὰ τῆς Ἑλλάδος γνωρίζοντες, ἐβασίζοντο ἐπὶ ἐσφαλμένων συχνάκις πληροφοριῶν, οἱ δὲ Ἕλληνες, ὑπὸ φατριαστικοῦ κινούμενοι πνεύματος παρεμόρφουν ἐξεπίτηδες τὰ γεγονότα, καὶ ἐξέθετον αὐτὰ μεροληπτοῦντες ὑπὲρ τοῦ ἑνὸς ἢ τοῦ ἄλλου.

Ἀνάγκη λοιπὸν ἦτο νὰ ἐπιληφθῇ τοῦ δυσχεροῦς ἔργου ἀνὴρ, ὅστις, οὐ μόνον μακρὰν πάσης φατριαστικῆς καὶ μεροληπτικῆς διαθέσεως εὑρισκόμενος ἀλλὰ καὶ ἔμπειρος ὢν ἱστορικὸς, ἤθελεν ἐμβαθύνει εἰς τὸ πνεῦμα τοῦ αἰῶνος καὶ ἐξετάζων μετὰ περισκέψεως καὶ ἀόκνου ζήλου πάντα τὰ τὴν Ἑλληνικὴν ἐπανάστασιν ἀφορῶντα ἔγγραφα ἤθελε συγγράψει ἱστορίαν ἀληθῆ καὶ σοβαρὰν, ἱστορίαν ἀνταξίαν τῶν μεγάλων γεγονότων, τὰ ὁποῖα ἐκθέτει. Ὁ τοιοῦτος ἀνὴρ ἦτο ὁ περιώνυμος τῆς Γερμανίας ἱστοριογράφος καὶ σοφὸς ἐν Ἁϊδελβέργῃ καθηγητὴς Γ. Γ. Γερβῖνος, ὅστις ἐν τῷ ε'. καὶ ς'. τόμῳ τῆς Ἱστορίας του τοῦ ιθ'. αἰῶνος πραγματεύεται ἀποκλειστικῶς περὶ τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως, προπαρασκευάζων ἐν τῇ ἐκτεταμένῃ καὶ λαμπρᾷ Εἰσαγωγῇ τὸν ἀναγνώστην εἰς τὸ καταπληκτικὸν δρᾶμα, καὶ ἀπολήγων εἰς τὸ ψήφισμα τῆς ἑσπερίας Εὐρώπης, δι' οὗ ἡ Ἑλλὰς, ἀπαλλαγεῖσα τῆς ταπεινωτικῆς δουλείας, ἐκηρύχθη ἀνεξάρτητος.

Περιττὸν εἶναι νὰ ἐκθέσωμεν ἐνταῦθα ἓν πρὸς ἓν ὅλα τὰ προτερήματα τῆς ἱστορίας ταύτης τοῦ περιφανοῦς

Γερβίνου, διότι καὶ ὁ Εὐρωπαϊκὸς τύπος παμψηφεὶ κατέταξεν αὐτὴν ἅμα ἐκδοθεῖσαν μεταξὺ τῶν πρώτων ἀριστουργημάτων τῆς ἱστοριογραφίας, καὶ τὸ ὄνομα τοῦ συγγραφέως ἀποχρῶσαν παρέχει περὶ τῆς ἐντελείας τοῦ ἔργου ἐγγύησιν. Ἀναγκαῖον μόνον νομίζομεν νὰ ἐπιστήσωμεν τὴν προσοχὴν τοῦ ἀναγνώστου ἰδίως εἰς τὰ ὄντως ἀξιοπερίεργα διπλωματικὰ ἔγγραφα, τὰ ὁποῖα ὁ συγγραφεὺς μετὰ πολλοῦ κόπου καὶ ἀπαραδειγματίστου ἐπιμελείας συνέλεξεν ἐν τοῖς πλουσίοις τῆς Εὐρώπης ἀρχείοις καὶ πρῶτος ἐξέδωκεν. Ἐκ τῶν διπλωματικῶν τούτων ἐγγράφων καταφαίνονται αἱ διάφοροι περιπέτειαι, ἃς ὑπέστη ἡ Ἑλληνικὴ ἐπανάστασις ἐν Εὐρώπῃ, καθὼς ἐκ τῆς ἐκθέσεως τῶν ἱστορικῶν γεγονότων καταδηλοῦται ἡ πορεία, ἣν ἐτήρησεν ὁ Ἑλληνικὸς ἀγὼν ἐν αὐτῇ τῇ Ἑλλάδι.

Δὲν ἀρνούμεθα ὅτι ἔν τισι χωρίοις ὁ συγγραφεὺς μεθ' ὑπερμέτρου ἴσως εὐλαβείας παρηκολούθησε τὰ ἴχνη τῶν περὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου πραγματευθέντων Ἑλλήνων, ἀλλ' ἀπέναντι τῶν μικρῶν τούτων σφαλμάτων, διὰ τὰ ὁποῖα ὁ Γερμανὸς ἱστοριογράφος οὐδαμῶς πταίει, αἱ καλλοναὶ τῆς συγγραφῆς εἶναι τοιαῦται καὶ τοσαῦται, ὥστε ὁ ἀναγνώστης, καταλαμβανόμενος ὅλος ὑπὸ τῆς ζωηρᾶς ἐξιστορήσεως συμβάντων ἀξιοθαυμάστων, παρακολουθεῖ τὴν πορείαν τοῦ πολέμου τούτου μετὰ τοῦ αὐτοῦ ἐνδιαφέροντος, μεθ' οὗ παρακολουθεῖ ὁ ἐν θεάτρῳ ἀκροατὴς τὴν πορείαν συγκινητικοῦ τινος δράματος. Ἀρκεῖ ν' ἀναφέρωμεν τὴν περιγραφὴν τῆς αἱματηρᾶς ἁλώσεως τῆς Τριπόλεως καὶ τὴν τῆς ἐς ἀεὶ ἀξιομνημονεύτου πολιορκίας τοῦ Μεσολογγίου.

Πρὸ πάντων ὅμως ἐξέχει ὁ Γερβῖνος ἐν τῷ παρόντι συγγράμματι κατὰ τὴν ἀπεικόνισιν τῶν προσώπων καὶ τῶν χαρακτήρων τῶν πρωταθλητῶν. Ὄντως νομίζει τις

ὅτι βλέπει ἐνώπιόν του τοὺς ἀθανάτους ἐκείνους ὁπλαρχηγοὺς τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως, ὅτι τοὺς ἀκούει συνδιαλεγομένους καὶ μετ' ἀκραιφνοῦς πατριωτισμοῦ καὶ σπανίας αὐταπαρνήσεως συσκεπτομένους περὶ τῶν καταλλήλων πρὸς κατατρόπωσιν τῶν ἰσχυρῶν καὶ αἱμοβόρων ἐχθρῶν μέσων. Δεόντως τέλος ἐκθειάζονται καὶ αἱ προσπάθειαι καὶ αἱ ἐκδουλεύσεις τῶν γενναίων Φιλελλήνων, οἵτινες καὶ πατρίδα, καὶ συγγενεῖς, καὶ φίλους, καὶ τιμὰς, καὶ ἀναπαύσεις ἐγκαταλιπόντες κατῆλθον εἰς τὴν πτωχὴν καὶ ταλαίπωρον Ἑλλάδα ἐπὶ μόνῳ τῷ ἱερῷ καὶ εὐγενεῖ σκοπῷ τοῦ νὰ συντελέσωσι κατά τι εἰς τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς χώρας, ἣν ἐξ ἁπαλῶν ὀνύχων εἶχον διδαχθῆ καὶ ν' ἀγαπῶσι καὶ νὰ θαυμάζωσιν.

Τὴν ἱστορίαν ταύτην τῆς ἐπαναστάσεως καὶ ἀναγεννήσεως τῆς Ἑλλάδος, νῦν πρῶτον εἰς τὴν ἡμετέραν γλῶσσαν μεταφράσαντες, ἐκδίδομεν, πεπεισμένοι ὄντες ἐκ τῶν προτέρων περὶ τῆς εὐμενοῦς ἐκ μέρους τοῦ Πανελληνίου ὑποδοχῆς αὐτῆς.

Ἔγραφον ἐν Ἀθήναις κατὰ Σεπτέμβριον 1864.

Ι. ΠΕΡΒΑΝΟΓΛΟΣ.

ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΙΣ

ΚΑΙ

ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΙΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ.



ΑΝΟΙΞΙΣ τῶν πρὸς τὰς Ἰνδίας θαλασσίων ὁδῶν καὶ ἡ ἀνακάλυψις τοῦ Νέου Κόσμου ἦσαν συνέπειαι τῆς κατὰ τὴν Εὐρώπην ἐπεκτάσεως τῆς Ὀθωμανικῆς δεσποτείας. Οἱ Ἱσπανοὶ εἶχον καθιδρύση διὰ τὸν εὐρωπαϊκὸν πολιτισμὸν νέα κράτη ἐν τῇ ἀπωτάτῃ δύσει καθ' ὃν χρόνον ὁ Ἰσλαμισμὸς ἀφήρει ἀπὸ τοῦ Χριστιανισμοῦ κατὰ τὴν ἀνατολικὴν Εὐρώπην τὰς χώρας τῆς ἀρχαιοτάτης παιδείας. Ἀλλὰ κατὰ τὴν αὐτὴν δεκαετηρίδα, καθ' ἣν ἀπωλέσθησαν αἱ ἱσπανικαὶ κατακτήσεις, ἀπεσπάσθη πάλιν καὶ ἀπὸ τῆς ὀθωμανικῆς κατακτήσεως ἐν ἐσωτερικῷ τινι κλονισμῷ μέρος αὐτῶν ἐκείνων τῶν χωρῶν τῆς Εὐρώπης, μὲ τὰς ὁποίας ὁ πολιτισμένος κόσμος συνδέεται διὰ τῶν προσφιλεστάτων ἀναμνήσεων. Ἡ σύμπτωσις τῶν δύο τούτων ἱστορικῶν συμβάντων δὲν εἶναι τυχαῖόν τι. Διότι ἀπὸ τῆς ἐποχῆς, καθ' ἣν ἡ Ἱσπανία ἐφαίνετο κεκλημένη εἰς τὴν πρώτην τάξιν ν' ἀντιτάξῃ φραγμὸν εἰς τὴν τουρκικὴν πλημμύραν, μέχρι τῶν νεωτάτων τούτων γεγονότων διήκει καθ' ὅλην τὴν ἱστορίαν τοῦ καθολικοῦ καὶ τοῦ μωαμεθανικοῦ βασιλείου παράδοξός τις παραλληλισμός, ὅςτις καθ' ὅλας τὰς βαθμίδας τῆς συγχρόνου αὐτοῦ ἀναβάσεως καὶ καταβάσεως ἐκφαίνει, ὅτι ἡ αὐτὴ δύναμις τῶν σχέσεων τῆς παγκοσμίου ἱστορίας, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἐστηρίζετο ἡ ἐπίδοσις τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους, ὥριζε καὶ τὴν τοῦ ἱσπανικοῦ, καὶ ὅτι αἱ σχέσεις ἐκεῖναι

Τὸ ἱσπανικὸν καὶ ὀθωμανικὸν βασίλειον.

δὲν ἠδύναντο νὰ μεταβληθῶσιν ἢ νὰ παύσωσι χωρὶς νὰ προκαλέσωσιν εἰς τὰς τύχας ἀμφοτέρων τῶν ἐπικρατειῶν σειρὰν ἀντιστοίχων καὶ ὁμοίων μεταβολῶν.

Ὅτε μετὰ τὴν πτῶσιν τοῦ Βυζαντίου (1453) οἱ Ὀθωμανοὶ κατὰ τῶν Ἐνετῶν περὶ τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἵμου τὰς τελευταίας ἐμάχοντο μάχας, αἵτινες κατέληξαν εἰς τὴν εἰρήνην τοῦ 1479, ἤρχισε διὰ τῆς ἑνώσεως τῆς Καστιλίας καὶ τῆς Ἀῤῥαγῶνος (1474) ἡ ἀνέγερσις τῆς ἱσπανικῆς μοναρχίας. Ἐν ἔτος, ἀφ' οὗ ὁ κατακτητὴς Μωάμεθ ὁ Β'., τὸν ὁποῖον οἱ ἔντρομοι δυτικοὶ θαυμάζοντές τον μέγαν ἀπεκάλουν, τὸ ἐν Ἰταλίᾳ κέντρον τῆς χριστιανοσύνης ἀπειλοῦν ἐπάτησε τὸν νικηφόρον πόδα του εἰς τὸ Ὀτράντον (1481), οἱ μεγάλοι βασιλεῖς Ἰσαβέλλα καὶ Φερδινάνδος (1482) ἤνοιξαν τὸν πόλεμον κατὰ τῶν Μαύρων, τῶν ὁποίων ἡ ἐξόντωσις ἦτο μικρά τις ἀποζημίωσις καὶ ἱκανοποίησις διὰ τὴν πτῶσιν τοῦ βυζαντινοῦ κράτους. Ὀλίγα δὲ ἔτη μετὰ τὴν ὑποδούλωσιν τῶν Μαύρων προσετέθη εἰς τὴν Ἱσπανίαν ἡ Νεάπολις μετὰ τῆς Σικελίας, καὶ οὕτως ἀνηγέρθη ἐν Ἰταλίᾳ προμαχὼν ἰσχυρότερος κατὰ τοῦ Ἰσλαμισμοῦ. Ἀλλ' ἀπὸ ταύτης τῆς στιγμῆς ἦτον ὡς ἂν ἐκ προνοίας ἀπέφευγον ἄλληλα τὰ δύο ἀντιμαχόμενα στοιχεῖα, τὸ τοῦ Μωαμεθανισμοῦ καὶ τὸ τοῦ Χριστιανισμοῦ, ἢ ὡς ἂν ἐζήτουν νὰ συγκρουσθῶσι διὰ τῆς συνημμένης δυνάμεως τῶν ἀπεράντων χωρῶν. Πρὶν ἢ ὁ Κόρτες καὶ ὁ Πιζάῤῥος (ἀπὸ τοῦ 1518) ἐκτείνωσι τὴν ἱσπανικὴν κυριαρχίαν ἐπὶ τοῦ Νέου Κόσμου ἐν τῇ δύσει, προὐχώρησαν οἱ Τοῦρκοι ἐν τῇ ἀνατολῇ μέχρι τοῦ Τίγριδος, εἰς τὴν Συρίαν, τὴν χώραν τοῦ Ἰέμεν καὶ εἰς τὴν Αἴγυπτον. Ἐπὶ τῆς βορείου παραλίας τῆς Ἀφρικῆς ἐφαίνετο ὡς νὰ ὤφειλεν ἡ σύγκρουσις τῶν δύο δυνάμεων νὰ ἐπιφέρῃ ἀποτέλεσμα ἀποφασιστικόν, καὶ νὰ θέσῃ τέρμα εἰς τὸν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν δύο προειρημένων κρατῶν παραλληλισμόν· ἀλλὰ τοῦτο συνέβη ἐν χρόνῳ ὅτε ὁ μὲν Κάρολος τῆς Ἱσπανίας περιεπλέχθη εἰς τοὺς δυσχερεῖς αὐτοῦ κατὰ τῆς Γαλλίας πολέμους, οἱ δὲ Ὀθωμανοὶ εἰς τοὺς ὑπὲρ τῆς Οὐγγαρίας ἀγῶνάς των. Τὸ περιστατικὸν τοῦτο μετέθεσε τὸ κέντρον τῆς ἐνεργείας ἀμφοτέρων τῶν

δυνάμεων εἰς τὴν ἤπειρον καὶ περιώρισε τὴν πρὸς μεσημβρίαν σύγκρουσιν αὐτῶν εἰς ἀμοιβαίας ληστρικὰς ἐπιδρομάς, εἰς ἀσημάντους ἐπιχειρήσεις κατὰ τὰ παράλια τῆς Μεσογείου καὶ εἰς τὰς συμπλοκὰς δύο νεοσυστάτων στόλων, οἵτινες ἐστεροῦντο ἀμφότεροι τῆς κυρίας δυνάμεώς των, ναυμάχων. Ἀπέναντι τῶν δύο λαμπρῶν μοναρχῶν τῆς Ἱσπανίας κατὰ τὸν 16ον αἰῶνα, τοῦ Καρόλου καὶ τοῦ Φιλίππου, ἀντιπαρατάσσονται οἱ δύο μεγάλοι Σουλτάνοι ὁ Σελίμ, καὶ ὁ Σουλεϊμὰν ἀρχηγοὶ τῆς τουρκικῆς δυνάμεως· μετ' αὐτοὺς δὲ ἀμέσως ἄρχεται εἰς ἀμφότερα τὰ κράτη διαδεχομένη τὸ ἐπιδεικτικὸν καὶ ἐπιπόλαιον μόνον μεγαλεῖον ἡ διαφθορὰ τῶν τε βασιλευουσῶν οἰκογενειῶν καὶ τῆς πολιτικῆς ὑπεροχῆς. Καὶ καθὼς κατὰ τὸν 17ον αἰῶνα ἡ Ἱσπανία ἀπώλεσε τὰς Κάτω Χώρας καὶ τὴν Πορτογαλλίαν, καὶ ὑπὸ στάσεων κατεταράχθη ἥ τε Σικελία καὶ ἡ Νεάπολις καὶ ἡ Καταλωνία, οὕτω κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον ἐνέσκηψαν εἰς τὴν Τουρκίαν αἱ θηριώδεις στάσεις τῶν γενιτσάρων, καὶ διὰ τῆς ἀπωλείας τῆς Οὐγγαρίας καὶ τῆς Πελοποννήσου ἔλαβεν ἀρχὴν ἡ ἀπόκρουσις καὶ ὀπισθοχώρησις τοῦ ὀθωμανικοῦ χειμάῤῥου. Ἔκτοτε ὀλίγαι μόνον ἦσαν αἱ εὐτυχεῖς στιγμαί, καθ' ἃς πολιτικοί τινες, ἢ πολεμικοὶ ἄνδρες ἀντιπαρετάσσοντο τῇδε κἀκεῖσε κατὰ τῆς καταστροφῆς. Κατ' ὄνομα μόνον ἔζων ἀκόμη ἀμφότερα τὰ κράτη, ἀφ' οὗ πλέον ἡ σῆψις εἶχεν εἰσχωρήσει εἰς τὰ σπλάγχνα των· Ἱσπανοὶ ποιηταὶ κατωπτρίζοντο ἔτι εἰς τὸ μεγαλεῖον τῶν βασιλέων των ἀπὸ τῆς ἀνατολῆς μέχρι τῆς δύσεως· οἱ Τοῦρκοι εἶχον ἔτι τὴν σταθερὰν πεποίθησιν, ὅτι ἐν Εὐρώπῃ ἑπτὰ ἦσαν οἱ βασιλεῖς οἱ λαμβάνοντες τὰ στέμματά των παρὰ τοῦ Σουλτάνου, ὅτε πρὸ πολλοῦ ἤδη εἶχε διαγνωσθῆ ὁ μαρασμὸς τῶν δύο τούτων κρατῶν καὶ προκηρυχθῆ ἡ ἄφευκτος αὐτῶν πτῶσις. Καὶ ὅμως ἐν ἀρχῇ μόνον τοῦ 18ου αἰῶνος ἀνέστησαν ταὐτοχρόνως αἱ δύο ἰσχυραὶ βόρειαι δυνάμεις πολέμιαι οὖσαι ἐπικίνδυνοι, ἡ μὲν προτεσταντικὴ Ἀγγλία κατὰ τοῦ καθολικοῦ ἱσπανικοῦ βασιλείου, ἡ δὲ τὸ ἀνατολικὸν δόγμα πρεσβεύουσα Ῥωσσία κατὰ τοῦ ἰσλαμικοῦ κράτους. Ἐν ὅσῳ οἱ Ὀθωμανοὶ ἦσαν παρατεταγμένοι κατὰ τῶν Μαγυάρων καὶ τῶν

Πολωνῶν, περιέπιπτον ἐν ταῖς χώραις αὐτῶν, ὡς ἔπειτα πρὸς αὐτοὺς τούτους ἔπραξαν οἱ Ῥῶσσοι, εἰς ἀσημάντους καὶ βραχεῖς πολέμους καὶ εἰς πολυχρονίους ἀνακωχὰς μετὰ τῆς Οὐγγαρίας, καὶ δὶς μέχρι τῆς Βιέννης αὐτῆς προὐχώρησαν, εἶχον κυριεύσει μέχρι τοῦδε καὶ ἐκράτουν ἀμφοτέρας τοῦ Δουνάβεως τὰς ὄχθας καὶ τὴν ὅλην παραλίαν τοῦ Εὐξείνου Πόντου, καὶ προεξέτειναν τὰς κατακτήτεις των μέχρι τῆς Οὐκραίνης καὶ τῆς Καμινιέζης. Ἡ κατάστασις αὕτη μετεβλήθη παραδόξως, ἀφ' ὅτου ἡ μὲν Ῥωσσία πρὸς τὴν Τουρκίαν, ἡ δὲ Ἀγγλία πρὸς τὴν Ἰσπανίαν ἐπολέμουν σχεδὸν πάντοτε πρὸς ἀλλήλας, (ἁμιλλώμεναι ἀμφότεραι πρὸς δύο κατὰ τὸ φαινόμενον μόνον φίλους, πρὸς τὰ καταπολεμούμενα κράτη γείτονας, ἡ μὲν Ἀγγλία πρὸς τὴν Γαλλίαν, ἡ δὲ Ῥωσσία πρὸς τὴν Αὐστρίαν).

Δύο ἰσχυροὶ σύμμαχοι εὑρίσκοντο περὶ τὸ τέλος τοῦ 17ου καὶ ἐν ἀρχῇ τοῦ 18ου αἰῶνος ὑπὸ τὰ ὅπλα κατὰ τῆς Τουρκίας καὶ κατὰ τῆς Ἰσπανίας· ἀφ' ἑνὸς οἱ Ἄγγλοι οἱ καταλαβόντες τὸ Γιβραλτὰρ, ἀφ' ἑτέρου δὲ οἱ Ῥῶσσοι, οἱ τὴν Ἀζωφικὴν κυριεύσαντες θάλασσαν· πρὸς τούτοις Ἄγγλοι αἱρετικοὶ ἤρχισαν νὰ ἐνσπείρωσι τὰς πρώτας ἐπαναστατικὰς ἰδέας ἐν ταῖς ἰσπανικαῖς ἀποικίαις, ὡς οἱ φανατικοὶ Ῥῶσσοι ἐν μέσῳ τῶν ῥαγιάδων τοῦ τουρκικοῦ κράτους. Ταῦτα δὲ συνέβαινον κατὰ τὸν αὐτὸν περίπου χρόνον, καθ' ὃν ἡ αὐτοκράτειρα Ἄννα (1736—39) ἐπολέμει κατὰ τοῦ Σουλτάνου Μαχμοὺτ τοῦ Α'., καὶ (εὐθὺς μετὰ τὸ τέλος τοῦ πολέμου τούτου) ἡ Ἀγγλία πάλιν κατὰ τῆς Ἰσπανίας ἐπέπιπτε, καὶ καθ' ὃν μεγαλειτέρα βλάβη τῶν δύο καταπολεμουμένων χωρῶν προελήφθη μόνον, διότι ἡ μὲν Ῥωσσία ἐκωλύετο ὑπὸ τῆς ἀτυχοῦς μετὰ τῆς Αὐστρίας συμμαχίας της, ἡ δὲ Ἀγγλία ἀπησχολεῖτο ὑπὸ τοῦ ἐν Αὐστρίᾳ ἐκραγέντος περὶ διαδοχῆς πολέμου. Καὶ τοῦτο πάλιν κατὰ τὸν αὐτὸν σχεδὸν ἐγένετο χρόνον, καθ' ὃν ἡ μὲν Ἀγγλία συνεπείᾳ τῆς βουρβονικῆς οἰκογενειακῆς συνθήκης (1761) κατέφερε νέαν βαθεῖαν κατὰ τῆς Ἰσπανίας πληγὴν, ἡ δὲ Ῥωσσία κατὰ τῆς Τουρκίας ἐν τῷ πολέμῳ ἐκείνῳ, ὅστις κατέληξεν εἰς τὴν εἰρήνην τοῦ Κουτζούκ-Καϊναρτζῆ (1774)· οἱ

κίνδυνοι δὲ οὗτοι ἀπὸ μέρους τῶν ἀρχαίων αὐτῶν ἐχθρῶν ἀνενεώθησαν πάλιν καθ' ἣν ἐποχὴν ἡ Ἱσπανία ἀνεμίχθη εἰς τοὺς πολέμους τῆς Ἀγγλίας κατὰ τῆς βορείου Ἀμερικῆς, καὶ ἡ Ῥωσσία συνεμάχησε μετὰ τοῦ αὐτοκράτορος Ἰωσὴφ κατὰ τῆς Πύλης. Κατὰ τὸν ἀγῶνα τῶν ἀνίσων τούτων δυνάμεων ἐκορυφώθη ἐν ἀμφοτέροις τοῖς ἔθνεσιν ἡ ἐξάντλησις παντὸς μέσου, ἡ ἔλλειψις παντὸς βοηθήματος, ἡ χαλάρωσις πάσης πολεμικῆς ἰσχύος καὶ διανοητικῆς δυνάμεως· οὕτως ἐν ἀμφοτέραις ταῖς χώραις ἡ ἀπελπισία ἐπέφερεν ἄνωθεν μὲν τὰς περὶ μεταβολῆς συστήματος μεταῤῥυθμίσεις, κάτωθεν δὲ τὴν ἐπανάστασιν. Παρὰ τοῖς ἐν Τουρκίᾳ Χριστιανοῖς, ὡς καὶ ἐν ταῖς ἀποικίαις τῶν Ἱσπανῶν, ἡ ἀνάπτυξις τοῦ ἐλευθέρου ἐμπορίου, τοῦ ἔξωθεν πλούτου καὶ τοῦ ἐσωτερικοῦ πολιτισμοῦ τοὺς πρώτους βλαστοὺς τῆς στάσεως ἐγέννησε· καὶ ἐκεῖ ὅμως ὡς καὶ ἐνταῦθα ἔπρεπεν, ἐκραγείσης τῆς μεγάλης πυρκαϊᾶς τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως, νὰ δοθῇ ὤθησις εἰς τὴν ἀποναρκωθεῖσαν ὕλην.

Ἐντελής τις σχεδὸν νάρκωσις εἶχε καταστήσει τὴν Τουρκίαν πολὺ περισσότερον τῶν πλέον παρημελημένων μεσημβρινῶν ῥωμαϊκῶν χωρῶν γελειογραφίαν βαρβαρικῆς συγχύσεως ἐν τῇ εὐρωπαϊκῇ κοινωνίᾳ. Ἐν τῷ ἐγωϊσμῷ καὶ τῇ αἰσχροκερδείᾳ τοῦ κατακτητοῦ ἐῤῥιζωμένον οὐδέποτε ὑψώθη τὸ ὀθωμανικὸν κράτος ὑπεράγω της θέσεως πολεμικῆς τυραννίας· νῦν ὅμως καὶ οὕτως ἔχον ἐξέπεσεν. Ἡ ἠθική του δύναμις ἐνέκειτο ἄλλοτε ἐν τῇ θρησκείᾳ του· ἀλλ' αὕτη πρὸ πολλοῦ ἤδη εἶχεν ἀπολέσει τὴν παλαιάν της ἐπὶ τῶν πνευμάτων ἐπιῤῥοήν· ἡ δὲ στρατιωτική του ὑπεροχὴ εἶχε τὰς ῥίζας της ἐν στρατῷ καθαρῶς ἐθνικῷ· νῦν ὅμως τὰ στίφη τῶν γενιτσάρων, τῶν ἐπεκτεινάντων τὸ πάλαι τὰ τοῦ κράτους ὅρια, εἶχον ἐξοκείλει εἰς ἐπικινδύνους τῆς πολιτείας ἐχθρούς, εἰς ἀνάνδρους κατ' ἐξωτερικῶν ἐπιθέσεων ὑπερασπιστάς, εἰς τολμηροὺς καὶ ἀνδρείους λῃστάς, καταστροφεῖς τῆς ἐσωτερικῆς ἀσφαλείας, ὑπὸ τὸ κράτος τῶν ὁποίων οὔτε ἐν καιρῷ πολέμου οὔτε ἐν καιρῷ εἰρήνης τὸ βασίλειον ἦτον ἀσφαλές. Οὕτως ἐνέκειτό ποτε ἡ πολιτικὴ ἰσχὺς τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους ἐν τῇ

Τουρκικὴ πολιτεία.

δεσποτικῇ δυνάμει τῶν ἐμπειροπολέμων αὐτοῦ Σουλτάνων· τώρα ὅμως οἱ Σουλτάνοι εἶχον πρὸ πολλοῦ ἤδη ἀλλάξει τὸν ἀρχαῖον ἀνδρικὸν ἐν τῷ στρατοπέδῳ καὶ τῷ πεδίῳ τῆς μάχης βίον μὲ τὸν θηλυπρεπῆ τὸν ἐν τοῖς χαρεμίοις, ἀποβαλόντες τὴν πολεμικὴν αὐτῶν ὑπεροχήν, ἐν ᾧ ἐσωτερικῶς ὁ δεσποτισμὸς οὐδὲν εἶχεν ὠφεληθῆ ἐκ τῆς εὐεργεσίας τῆς ἐν τῇ ἑσπερίᾳ Εὐρώπῃ ἀνεξαρτησίας, ἥτις φιλανθρώπως καὶ πατρικῶς ὑπὲρ πολιτείας μεριμνᾷ καὶ λαοῦ, ὑπὲρ οἰκιῶν καὶ οἰκογενειῶν. Πᾶν ὅ,τι ἡ πολιτεία παρ' ἄλλοις ἔθνεσιν εἶναι προωρισμένη νὰ παρέχῃ, ἀσφάλειαν προσωπικὴν καὶ τῆς ἰδιοκτησίας, ἐλευθερίαν, τιμήν, ἐκπαίδευσιν, τούτου ἐνταῦθα ἐστεροῦντο ἢ τοὐλάχιστον δυσκόλως ἀπέλαυον καὶ ὀθωμανοὶ καὶ χριστιανοὶ ὑπήκοοι. Καὶ αὐτοὶ ἀκόμη οἱ Σουλτάνοι, « αἱ ἐπίγειοι τοῦ Θεοῦ σκιαί » δὲν ἦσαν οὔτε ἐν ταῖς οἰκογενείαις αὐτῶν οὔτε ἐν τῷ προσώπῳ καὶ τῷ ἀξιώματί των ἐξησφαλισμένοι κατὰ τῆς βαρβαρότητος φανατικῶν ἐθίμων καὶ τιμῶν. Ὅ,τι ἡ θυελλώδης ἐποχὴ τῶν κατακτήσεων ἔντρομος εἶδεν, ἐξηκολούθει ἔτι καὶ κατὰ τὸν αἰῶνα τῆς εὐερεθίστου ταύτης πολιτικῆς ἀρχῆς· ἕκαστος τῶν γαμβρῶν τοῦ Σουλτάνου ἠναγκάζετο νὰ γείνῃ φονεὺς τῶν ἰδίων αὐτοῦ υἱῶν. Ἡ ἀπομάκρυνσις ὅλων τῶν συγγενῶν τῶν ἐπιδόξων τοῦ θρόνου κληρονόμων ἐθεωρεῖτο καθιερωμένη ὑπὸ τῆς ῥήσεως τοῦ Κορανίου, ὅτι ἡ στάσις χείρων εἶναι τῆς ἀποκεφαλίσεως, καὶ Μωάμεθ ὁ Β΄. ἐκήρυξε νόμιμον, ὁ διάδοχος ὁ ἐξερχόμενος « τῆς πλατείας τῆς σπάθης », ἵνα ζωσθῇ τὸ σπαθὶ τοῦ Ὀμάρου, νὰ θανατώνῃ τοὺς ἀδελφοὺς αὐτοῦ πρὸς ἀσφάλειαν τοῦ κόσμου. Ἡ δύναμις τῶν μᾶλλον ἀνεξαρτήτων πασάδων εἰς τὰ ἄκρα τοῦ κράτους, οἵτινες περιώριζαν τὴν ἐξουσίαν τοῦ Σουλτάνου, ἦτο ἡ ἐξακολούθησις μόνον τοῦ νήματος τῆς δουλείας τὸ ὁποῖον δὲν προεφύλαττεν αὐτοὺς ἀπὸ καταστροφῆς καὶ θανάτου. Ἐπὶ Σελὶμ μάλιστα τοῦ Α΄. ἐθεωρεῖτο κατάρα τὸ κατέχειν τὸ ἀξίωμα τοῦ πρώτου τοποτηρητοῦ τοῦ Σουλτάνου. Ὁ μέγας βεζίρης ἀναλαμβάνων τὴν ὑπηρεσίαν του περίτρομος ἀνεγίνωσκε τὴν ὡρισμένην φράσιν « ἂς ἴδωμεν ἐπί τινα χρόνον πῶς φέρεσαι », ἥτις καθίστα ἐξηρτημένην τὴν θέσιν καὶ

τὴν τύχην του οὐχὶ ἀπὸ τῆς εὐσυνειδήτου ἐκπληρώσεως τῶν καθηκόντων, ἀλλ' ἀπὸ τῆς ἱκανότητός του νὰ ἐπιφέρῃ ἀποτελέσματα χωρὶς νὰ διεγείρῃ ὑπονοίας. Τὸ σύστημα δὲ τοῦτο ἐγέννησεν ἀντὶ ἐντίμου τῶν καθηκόντων ἐκπληρώσεως τὴν δωροδοκίαν καὶ τὴν ῥᾳδιουργίαν παρὰ τοῖς ἀνωτέροις ὑπαλλήλοις τοῦ κράτους, οἵτινες ὡς ἐκ τῆς ὑψηλῆς των θέσεως καὶ ὑπὸ μεγαλειτέρων περιεκυκλοῦντο κινδύνων. Πᾶσα ἰδιοκτησία ἢ περιουσία ὁπωσοῦν σημαντική, σπανίως ἔντιμος ἀπόκτησις, ἔπρεπε νὰ κρύπτηται, διότι οὔτε ζῶντος τοῦ ἰδιοκτήτου οὔτε μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ ἦτο ἀσφαλὴς καὶ ἐλευθέρα ἐνεδρῶν καὶ δημεύσεων· ἀλλὰ καὶ ὑπὸ τοῦ Σουλτάνου αὐτοῦ, ἐν τῷ κέντρῳ τοῦ κράτους εὑρισκομένου, καὶ ὑπὸ τῶν πασάδων ἔτι μᾶλλον ὑπεβλέπετο, οἵτινες πρὸς ἐξαγορὰν τῶν θέσεών των ὀφειλέται γινόμενοι Ἀρμενίων τοκογλύφων, εἰσέβαλλον εἰς τὰς ἐπαρχίας ὡς λύκοι ἰσχνοὶ καὶ πειναλέοι Τὸ ἕλκος τοῦτο τῆς ἐξαγοράσεως τῶν θέσεων, περιωρισμένον ἔτι ἐπὶ Σουλεϊμὰν τοῦ μεγάλου, διεῤῥάγη κατὰ τὴν εἰς τὸν θρόνον ἀνάβασιν Μουρὰτ τοῦ Γ'. (1566), ὅστις πρῶτος ἔδωκε τὸ παράδειγμα, οἱ ἀνώτατοι ὑπάλληλοι νὰ ἐξαγοράζωσι παρ' αὐτοῦ κατ' εὐθεῖαν τὴν διατήρησιν τῶν θέσεων καὶ ἀξιωμάτων αὐτῶν. Τοῦτο δὲ μετέδωκε καὶ εἰς τὰς ἀνωτάτας βαθμίδας τῆς τουρκικῆς πολιτείας τὸ καρκίνωμα ἐκεῖνο, τὸ σύστημα τῶν φιλοδωρημάτων (μπαξισίων), τὸ ὁποῖον παρεκίνησε Φρειδερῖκον τὸν Β'. νὰ εἴπῃ, ὅτι ἀντὶ χρημάτων καὶ τὸν Προφήτην των αὐτὸν ἤθελον πωλήσει οἱ Τοῦρκοι. Κατέπνιξε τοῦτο εἰς τοὺς τοποτηρητὰς πάντα πολιτικὸν συνασπισμὸν καὶ πᾶσαν φιλοτιμίαν, ἥτις ἤθελε χαλιναγωγήσει τὰς καταχρήσεις τῶν ἀριστοκρατικῶν δικαιωμάτων· κατέπνιξε πρὸς τούτοις εἰς πάντας τοὺς ὑποδεεστέρους, βοεβόδας, δημάρχους, ἀγάδας, ἐνοικιαστὰς ἐθνικῶν γαιῶν καὶ δικαστὰς (κατίδας) πᾶσαν συμπάθειαν πρὸς τὰ λοιπὰ τοῦ κράτους στοιχεῖα. Ἡμιλλῶντο οὗτοι πρὸς τοὺς μεγάλους κατὰ τὴν αὐθαιρεσίαν καὶ τὴν καταπίεσιν, ὁ δικαστὴς ἐδωροδοκεῖτο καὶ ἐξηγοράζετο ἐπίσης ὡς ὁ μάρτυς, καὶ ὁ τιμιώτερος ἐν τῷ ἰδιωτικῷ του βίῳ ἀνὴρ ἠναγκάζετο ὡς ὑπάλληλος ἢ ν' ἀκολουθῇ τὸ ῥεῦ-

μα τῆς καταστροφῆς ἢ ν' ἀποσυρθῇ τῆς δημοσίου ὑπηρεσίας.

Πᾶσα ἰσοῤῥοπία καθηκόντων καὶ δικαιωμάτων, ἐφ' ἧς στηρίζεται πᾶν τὸ καλῶς ὠργανισμένον πολίτευμα, ἐξέλιπεν ἐκεῖθεν, ἔνθα ἡ μὲν ἔννοια τοῦ καθήκοντος ἐθυσιάζετο εἰς τὴν ἐπιθυμίαν καὶ τὴν θήρευσιν δικαιωμάτων, ἡ δὲ ἔννοια τῶν δικαιωμάτων εἰς τὴν πρὸς ἀφαίρεσιν καὶ καταπίεσιν τάσιν.

Ἐν μέσῳ δὲ τοιαύτης διηνεκοῦς διαταράξεως πάσης τῶν ἰδιωτῶν ἀσφαλείας, κατεβάλλετο ἔτι ὀλιγωτέρα φροντὶς ὑπὲρ ὑψώσεως τῆς γενικῆς ἐθνικῆς εὐημερίας. Ἄνευ τῶν προνομίων ἐπαρχιῶν τινων, κατοικουμένων ὑπὸ ῥαγιάδων, ἄνευ τῶν ἐμπορικῶν τῶν ξένων γραφείων, ἄνευ τῆς ἐπιῤῥοῆς καὶ ἐπεμβάσεως τῶν ξένων διπλωματῶν δὲν ἤθελεν ὑπάρχει τουρκικὸν ἐμπόριον, ὅπως σχεδὸν οὐδὲ τουρκικὸς ἐμπορικὸς στόλος ὑπῆρχε, μ' ὅλην τὴν θαυμασίαν θέσιν τῆς παραθαλασσίου καὶ πολυκόλπου ταύτης ἠπείρου, τῆς ἐν μέσῳ τριῶν μερῶν τῆς ἐπιγείου σφαίρας κειμένης, μὲ ὅλην τὴν ἔλλειψιν τῶν τεχνικῶν τοῦ ἐμπορίου προσκομμάτων, ἤτοι τῶν τελωνείων, τῶν ἐπωνίων, τοῦ λαθρεμπορίου καὶ τῆς ἐμμέσου φορολογίας.

Τὸ ἀκοινώνητον τοῦ ἀνατολικοῦ βίου δὲν συνεμορφοῦτο μετὰ τοῦ ἐμπορίου, ἐπιτηδεύματος, τὸ ὁποῖον ἐξομαλύνει τὰς θρησκευτικὰς καὶ ἐθνικὰς ἀντιθέσεις, καὶ τοὺς ξένους καθιστᾷ ἀπὸ ἐχθρῶν φίλους. Οἱ νέοι τῶν Τούρκων θαυμασταί, οἱ ἀνακαλύψαντες ἐν τῷ ἐθνικῷ χαρακτῆρι αὐτῶν προτερήματα, τὰ ὁποῖα ἤθελον κοσμεῖ Ῥωμαῖον ἄνδρα (1), εὗρον μὲν ἐν τῷ ὑγιεῖ τούτῳ βίῳ τῆς ἀρχαίας ἀραβικῆς ἁπλότητος καὶ ἐν τῷ αὐτονόμῳ τούτῳ διοργανισμῷ τῆς χώρας καὶ τῶν δήμων, ὅστις ἦτο ἀπόῤῥοια τῆς ἐμμέσου φορολογίας, δύο βάσεις, καθιστώσας τὴν κατωτέραν διοίκησιν τῆς Τουρκίας τοσούτῳ ἐξοχωτέραν, ὅσῳ ἡ ἀνωτέρα ἦτο καταστρεπτικὴ καὶ ἐπιβλαβής· τούτου δ' ἕνεκα καὶ ἐκήρυττον οὗτοι τὴν ἀκεραιότητα τοῦ κράτους τούτου καὶ ἐγγυῶνται ἔτι περὶ τῆς ἀναγεννήσεώς του (2). Δυστυχῶς ὅμως οἱ μάρτυρες

(1) Urquhart «τὸ πνεῦμα τῆς Ἀνατολῆς» 1839. 2. 178, 279. 288.
(2) Urquhart «Ἡ Τουρκία καὶ οἱ πόροι της 1833».

οὗτοι ἐξησθένουν τὰς ἰδίας αὐτῶν δοξασίας, ὁμολογοῦντες ὅτι μόνοι οἱ Χριστιανοὶ καὶ οὐχὶ οἱ Τοῦρκοι ὠφελοῦντο ἐκ τῶν ἀρχῶν τούτων, καὶ τοῦτο πάλιν ἐκεῖ μόνον, ἔνθα ἡ τουρκικὴ κυβέρνησις ἐξαιρετικῶς ἄφινεν αὐτοὺς ἀνεπηρεάστους. Ἐννοεῖται ὅτι ἐπ' οὐδενὸς τῶν ἄλλων ἐπιτηδευμάτων ἐξετείνοντο αἱ ἐλευθερίαι αὗται, ἃς ἀπέλαυε τὸ ἐμπόριον· οἱ γεωργοὶ καὶ βιομήχανοι ἐκτεθειμένοι εἰς τὰς βασάνους τῆς ἀνομίας καὶ τῶν καταχρήσεων, ἔζων βίον ἀνησυχίας πλήρη καὶ ἀβεβαιότητος. Τούτου ἕνεκα καὶ τὰ 9/10 τῆς εὐφορωτάτης πασῶν τῶν χωρῶν ἔκειντο ἀκαλλιέργητα· ὁ ὡραιότατος τῆς οἰκουμένης τόπος ἦτο ἔρημος, καὶ ἔνθα πυκνότατος πληθυσμὸς ἠδύνατο νὰ ζῇ ἐν ἀνέσει καὶ ἀφθονίᾳ ἐμαστίζετο ὁ ἀραιότατος πάντων πολλάκις ὑπὸ τῆς πείνης. Ἡ φυσικὴ κατάστασις τῶν ἀγρίων ἐθνῶν, τῶν μὴ σκεπτομένων περὶ τῆς συνεπείας τῶν πραγμάτων, κατέθλιβε τὴν χώραν. Ἐν ταῖς δημοσίαις ὑποθέσεσιν οὐδεμία ὑπῆρχε συνάφεια· ὡς ἔθιμον ἐπεκράτει, ὅ,τι Σουλτάνος τις ἢ Βεζίρης ἤρχιζε καὶ προῆγεν, ὁ διάδοχός του νὰ ἐγκαταλείπῃ καὶ νὰ παραμελῇ· ἐν γένει δὲ οὐδεμία κατεβάλλετο πολιτικὴ φροντὶς καὶ μέριμνα, οὐδεμία προφύλαξις ἀπὸ πυρκαϊᾶς καὶ ἀπὸ τῶν τὰς ὁδοὺς καταστρεφόντων χειμάῤῥων ὑπῆρχεν. Αἱ ὁδοὶ αὐταὶ ἦσαν σχεδὸν ἀδιάβαται, κατὰ τῆς πανώλους ἢ ἐπιδημιῶν οὐδεὶς φραγμὸς ἢ λοιμοκαθαρτήριον ὑπῆρχε, καὶ κατ' αὐτῶν τῶν ἐχθρικῶν ἐπιδρομῶν οὐδεμία ἀσφάλεια ἢ τοὐλάχιστον περὶ ἀμύνης φροντίς· αἱ ἐκτεταμέναι χῶραι ἔκειντο ὡς ἐρείπια, καὶ αὐτὸ τὸ κέντρον, ἡ πρωτεύουσα, ἦτο σωρὸς ἄμορφος παραλυσίας καὶ ἐνδείας. Ἐν αὐτῷ τούτῳ τῷ πολιτεύματι ἐνέκειτο ἡ κατάρα τῆς καταστροφῆς.

Πρὸ πολλοῦ παρημελημένος ἦτο πᾶς σκοπὸς ἠθικῆς καὶ πνευματικῆς μορφώσεως· τὰ γράμματα, ἡ ἀρχιτεκτονικὴ καὶ πᾶσα ἐν γένει ἐπιστήμη τὸν βαθὺν τοῦ τάφου ἐκοιμῶντο ὕπνον. Οὐδεὶς ἦχος ἁρμονικῆς μουσικῆς, ὅστις πρῶτος διασχίζει συνήθως τὸ σκότος τοῦ βαρβαρισμοῦ, ἠδυνήθη νὰ ὑπερνικήσῃ τὸ κακόφωνον τῆς μουσικῆς τῶν γενιτσάρων. Πᾶσα διανοητικὴ κίνησις, ἐκτὸς τῶν κατὰ καιροὺς παροξυσμῶν τοῦ θρησκευτικοῦ φανατισμοῦ,

εἶχε νεκρωθῆ. Οὔτε ὁ γάμος, οὔτε ἡ οἰκογένεια, οὔτε τὸ σχολεῖον, οὔτε ἡ ἐκκλησία αὐτὴ ἴσχυον πλέον νὰ χαλιναγωγήσωσι τὸν ἄνθρωπον καὶ νὰ τὸν καθοδηγήσωσιν εἰς τὸν ὑψηλότερον καὶ εὐγενέστερον περὶ τῆς ὑπάρξεώς του σκοπόν· καταργηθείσης τῆς μονογαμίας, ἀπώλεσεν ὁ λαὸς οὗτος, ἐν ᾧ αἱ σαρκικαὶ ὁρμαὶ ἦσαν ἀχαλίνωτοι, τὴν σωτήριον διάταξιν ἥτις ὑπὲρ πᾶσαν ἄλλην συντελεῖ εἰς τὸ νὰ περιστέλλῃ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ τὰς θηριώδεις ὁρμὰς καὶ ἐπιθυμίας. Πᾶσα παίδευσις, πᾶς πολιτισμὸς εἶχεν ἐξαντληθῆ ἐν μηχανικῇ τινι φανατικῇ λατρείᾳ. Ὅθεν καὶ οἱ κάλλιστα τὸ ἔθνος τοῦτο γνωρίσαντες καὶ ἠπιώτατα κρίναντες εὗρον αὐτὸ εἰς μὲν τὰς κατωτέρας τάξεις ἀπαίδευτον, ὀκνηρόν, φανατικόν, εἰς δὲ τὰς ἀνωτέρας ἔντιμον περὶ τὰς συναλλαγάς, γενναῖον πολλάκις πρὸς τοὺς δεδουλωμένους, ἀλλὰ καὶ ἐκλελυμένον ὑπὸ τῶν περὶ τὸ σῶμα ἡδονῶν, ἀμερίμνως καὶ ἐν μεγαλοπρεπεῖ σοβαρότητι τὸ τζιμποῦκι καπνίζον, καίτοι ἐμφανῶς ἀναγνωρίζει τὸ ἀναπόφευκτον τῆς μοίρας (τὸ κισμέτι) καὶ τῆς ἀρχισάσης ἤδη ἀποσυνθέσεως, ἣν ἔμελλε κατὰ παράδοξόν τινα τοῦ λαοῦ παράδοσιν νὰ περιστείλῃ ποτὲ ὁ ἐπανακάμπτων εἰς τὸν κόσμον Ἰησοῦς. 3) Ἡ ἰδέα τῆς ἀναπτύξεως καὶ προόδου, ὁ κύριος πυρὴν τοῦ πεπρωμένου τούτου, ἦτο κατεπνιγμένη ἐν τῷ ἀνατολικῷ τῆς ἐμμονῆς συστήματι, τὸ ὁποῖον παραγνωρίζει τρόπον τινὰ πᾶσαν ἀνθρωπίνην ἐντέλειαν. Ὀλίγοι μόνον ἐκ τῶν λογίων Τούρκων τεθλιμμένοι ὡμολόγουν, ὅτι τὸ ἔθνος των ἔπεσεν, ἀπολέσαν τὴν ἐνέργειαν τῆς πίστεώς του καὶ μὴ οἰκειοποιηθὲν τὰς ἐπιστήμας τῆς ἑσπερίας Εὐρώπης, ἂν καὶ ὁ Προφήτης ἔλεγε τὴν μελάνην τοῦ σοφοῦ πολυτιμοτέραν τοῦ αἵματος τῶν μαρτύρων. Οἱ πλεῖστοι ἀνεγνώριζον τὴν ἐξ εὐμεταβλήτου νομοθεσίας ὠφέλειαν ὑπὲρ τῶν ἄλλων, οὐχὶ ὅμως καὶ ὑπὲρ ἑαυτῶν· καθότι ἐν ταῖς γραφαῖς τοῦ Προφήτου τὰ πάντα ἐμπεριείχοντο, καὶ οὐδὲν ὑπάρχει, τὸ ὁποῖον νὰ μὴ εἶπεν ὁ σοφὸς ἐκεῖνος ἀνήρ. Αὐτοὶ καθίστων ἑαυτοὺς τυφλοὺς πρὸς τὰ αἴτια τῆς πτώσεώς των καὶ τῆς προόδου τῶν Φράγκων. Ἐν αἰῶνι γιγαντιαίοις χωροῦντι βήμασιν ἀπο-

(3) Mac Farlane « ἡ Τουρκία καὶ ἡ τύχη της » 1850, 2, 678.

κεκλεισμένοι πάσης ξένης βελτιώσεως έπρεπε κατ' ανάγκην νά εξαρτώνται από παντός προοδεύοντος γείτονός των, και νά επηρεάζωνται μάλιστα υπό πάντων των κατακτηθέντων τμημάτων του λαού, τα όποια εγνώριζον την τέχνην ν' ακολουθώσι ταχύτερον την των χρόνων πορείαν. Ευτύχημα ήτο ακόμη, ότι τα μεγάλα γειτονικά κράτη και αι πλεϊσται των ραγιάδων φυλαί δεν είχον έτι περίσσειαν πολιτισμού· ευτύχημα ότι οι πρός δυσμάς γείτονες του φραγκικού πολιτισμού, οι Αλβανοί, ήσαν αι βαρβαρώταται όλων των φυλών, αι όποιαι ένεκα των αιρέσεων, του μίσους και της καταστάσεως της χώρας των μάλλον εδιχοστάτουν και η χώρα των, καίτοι απέναντι της Ιταλίας κειμένη, ήτο ολιγώτερον γνωστή ή τα μάλλον απόκεντρα της Αμερικής μέρη. Ο Ελληνικός πληθυσμός, άν τον υπολάβωμεν μετατεθειμένον από της ανατολικής εις την δυτικήν παραλίαν, ήθελε πολύ ταχύτερον επαναφέρει τον δυτικόν πολιτισμόν. Νομοθεσία τοσούτω αποκλειστική, ως ή της Τουρκίας, ήτο εύχρηστος εις μικρούς μόνον λαούς, ως Ιουδαίους και Σπαρτιάτας· ή πολιτική πάντων των μεγάλων κατακτητών και κρατών ήτον φείποτε ν' απορροφά πάντα τα χρήσιμα στοιχεία του πολιτισμού και του έθνους και νά τα συγκιρνά εις μίαν μόνην εθνικότητα. Το Οθωμανικόν όμως κράτος έκειτο ερριμμένον επί μίγματος εθνών, εν ώ, ως εν τη Αυστρία, εχωρίζοντο τα μέρη από του όλου, αι διαλύουσαι δυνάμεις από των συσφιγγουσών, και εν αυτώ πάς σύνδεσμος πολιτισμού φανερώς εξέλιπεν. Εν αυτή τη χώρα, ήτις από των παλαιοτάτων χρόνων εν τοις στενοίς των αξένων ορέων της και φαράγγων ήτο το κατάλυμα συνάμα και το διάφραγμα βαρβαρικών λαών, και ούτε υπό την ελληνικήν, ούτε υπό την ρωμαϊκήν και βυζαντινήν ηγεμονίαν είχεν επιτρέψει την εισχώρησιν γενικού πολιτισμού, εν αυτή τη χώρα ήτο τοις Τούρκοις όλως αδύνατον νά συστήσωσι μεταξύ των υποδουλωθεισών φυλών μίαν κάν μηχανικήν ενότητα. Βλάχοι, Αρναούται, Σλάβοι, απεσλαβισμένοι Τάταροι (Βούλγαροι) και Έλληνες, Ιουδαϊσμός και Ισλαμισμός, Σουννίται και Σχιίται, Χριστιανισμός, ελληνικός

καὶ ἀρμενικὸς, οὐνικὸς καὶ καθολικὸς, γλῶσσα τουρκικὴ καὶ σκηπεταρικὴ, ῥουμανικὴ καὶ ῥωμαϊκὴ καὶ σλαβικὴ εἰς τρεῖς διαφόρους διακλαδώσεις, πάντα ἔκειντο ἀσυμβίβαστα ἐνταῦθα καὶ ὑπέθαλπον τὸ πανάρχαιον μῖσος μεταξὺ ὅλων τῶν διαφόρων τούτων λαῶν· οἱ δὲ Τοῦρκοι ἐστεροῦντο παντελῶς τῆς ἀνεκτικῆς ἐγκαρτερήσεως καὶ πολιτικῆς συνέσεως, ἥτις ἠδύνατο νὰ συνδιαλλάξῃ τὰ ἀντίθετα ταῦτα αἰσθήματα καὶ φρονήματα καὶ νὰ συναρμόσῃ τὰ συντετριμμένα τμήματα. Τῆς αὐστηρᾶς πολιτικῆς σχέσεως τοῦ ἰδιώτου πρὸς τὸ σύνολον τῆς πολιτείας ἐστερεῖτο παντάπασιν αὐτὴ ἡ ἄρχουσα φυλὴ, ἐν ᾗ μόλις κατὰ τὰς πρὸς ἐξωτερικὰς δυνάμεις συγκρούσεις διεγείρετο ἡ συναίσθησις τῆς πρὸς τὴν πολιτείαν σχέσεως ταύτης. Πᾶσαι δὲ αἱ ὑποδουλωθεῖσαι τῶν ῥαγιάδων φυλαὶ οὐδέποτε εἱλκύσθησαν ὑπὸ τοῦ κοινοῦ κέντρου, ἐσχάτως μάλιστα ἐπὶ πλέον ἀπ' αὐτοῦ ἐμακρύνοντο, συρόμεναι πρὸς τὰ ὁμόθρησκα γειτονικὰ κράτη ὑπὸ ἱστορικῶν ἀναμνήσεων, ὑπὸ τῆς γλώσσης, τοῦ θρησκεύματος, τῶν ἠθῶν, τῆς καταγωγῆς, τῆς ἐκπαιδεύσεως καὶ τῶν ἐπιτηδευμάτων αὐτῶν.

Ἡ θέσις τῶν ῥαγιάδων. Καὶ ἂν συχναὶ δὲν προηγοῦντο τῶν ῥαγιάδων πρὸς τοὺς χριστιανοὺς γείτονάς των σχέσεις, αἵτινες μετέφερον τὸν νεαρὸν τοῦ πολιτισμένου αἰῶνος χυμὸν ἀπὸ τοῦ ἀποξηραινομένου κορμοῦ πρὸς τοὺς δευτερεύοντας ἐκείνους κλάδους, εὐκόλως ἠδύνατό τις νὰ κατανοήσῃ, ὅτι τὸ παρὰ φύσιν καὶ ἀφόρητον τῆς τῶν πραγμάτων καταστάσεως, ἥτις ἐν τῷ ἠθικῷ θανάτῳ προεμήνυε τὸν φυσικὸν, κραταιότερον καὶ ταχύτερον κατεπολεμεῖτο ὑπὸ τῶν μερῶν τοῦ λαοῦ, τὰ ὁποῖα ὑπ' αὐτὴν τὰ μάλιστα ἔπασχον. Ὅπως δὲ ἐν τῷ ἱσπανικῷ κράτει πρῶτοι οἱ Κρεόλαι (1) ἀντέστησαν κατὰ τῆς ἀγνώμονος μητροπόλεώς των, οὕτω καὶ ἐνταῦθα ἀντέστησαν πρῶτοι οἱ παλαιοὶ τῆς χώρας κάτοικοι κατὰ τῶν ἀγερώχων κατακτητῶν. Ὅσον καὶ ἂν οἱ μεταξὺ δεσποτῶν καὶ δούλων σχέσεις ἦσαν ἀντίθετοι ἐν Ἱσπανίᾳ ἀφ' ἑνὸς, ἔνθα ἀμφότεροι τὸ αὐτὸ φανατικῶς ἐδόξαζον θρήσκευμα καὶ ἔνθα οἱ πιστότεροι

(1) Οὕτω καλοῦνται οἱ ἑτερόχθονες τῶν Ἰνδιῶν, ἤτοι οἱ ἀπὸ Εὐρωπαίων γονέων ἐν ταῖς ἀποικίαις γεννηθέντες. Σ. τ. Μ.

ὑπήκοοι ἐπὶ πολὺ τοσοῦτον ἐπιμελῶς ἐκρατοῦντο μακρὰν πάσης ξένης ἐπαφῆς, καὶ ἐν Τουρκίᾳ ἀφ' ἑτέρου, ἔνθα ἀμφότεροι ἐφλέγοντο ὑπὸ ἀδιαλλάκτου θρησκευτικοῦ μίσους, καὶ ἔνθα ἡ ἀπιςία τῶν καταδεδουλωμένων ἦτο αείποτε τέχνασμα καὶ σχέδιον ξένων, ἡ αὐτὴ ὅμως ὕβρις καὶ περιφρόνησις ἀμφοτέρων (κρεολῶν καὶ ῥαγιάδων) ἐπέφερε τὸ αὐτὸ ἀποτέλεσμα, τὴν ἐπανάστασιν καὶ ἀποστασίαν. Καὶ ἐν Ἱσπανίᾳ καὶ ἐν Τουρκίᾳ αἱ γνῶμαι περὶ καταχρήσεων τῆς κυβερνήσεως, περὶ τῆς παρὰ φύσιν τυραννίας καὶ περὶ τοῦ δικαιώματος τῆς στάσεως εὑρίσκοντο λίαν ἀποτόμως διηρημέναι καὶ ἑκατέρων ἡ ἰδέα οὔτε ἐντελῶς κενὴ οὔτε ἐντελῶς ἀσυμβίβαστος ἦτο. Τὴν ὠμότητα τῶν ἀρχαιοτάτων νόμων τοῦ Καλίφου Ὀμάρ (1) περὶ τῆς καταστάσεως τῶν ἀπίςων οὐδὲ αὐτοὶ οἱ ἐμμανέστεροι ὑπερασπισταὶ τῶν Τούρκων ἤθελον δυνηθῇ ν' ἀρνηθῶσιν. Οἱ νόμοι οὗτοι κατεβίβαζον τοὺς Χριστιανοὺς καὶ θρησκευτικῶς καὶ πολιτικῶς καὶ ἀτομικῶς εἰς τὴν τάξιν τῶν ζώων σχεδόν· ἀπηγόρευον αὐτοῖς ἀνακαίνισιν καὶ ἐπισκευὴν τῶν ναῶν των, δημοσίαν χρῆσιν τῶν συμβόλων καὶ πᾶσαν φανερὰν τοῦ Θεοῦ λατρείαν· ἀπηγόρευον αὐτοῖς πρὸς τούτοις καὶ τὴν ἐκμάθησιν τῆς ἀραβικῆς γραφῆς καὶ γλώσσης, τὴν ὁπλοφορίαν, τὴν ἐφ' ἵππου ἀνάβασιν, ἔχοντος ἐφίππιον, καὶ προσδιώριζον αὐτοῖς ῥητά τινα σχήματα καὶ χρώματα τῆς ἐνδυμασίας των. Ἀλλὰ καθὼς ἐν Ἀμερικῇ (ἠδύναντο νὰ εἴπωσιν οἱ Τοῦρκοι νομιμόφρονες) ἡ ἀρχαία κατὰ τῶν ἐγχωρίων τυραννία διὰ τῆς ἠπίας ἰνδικῆς νομοθεσίας, οὕτω κατηργήθησαν καὶ ὑπὸ τῶν Τούρκων οἱ τυραννικοὶ νόμοι διὰ τῆς ἠπίας ἐφαρμογῆς των. Ἐπὶ τοῦ εὐρωπαϊκοῦ ἐδάφους οὐδέποτε ἐφήρμοσαν οἱ Τοῦρκοι τὴν πολιτικὴν τῶν Σαρακηνῶν, οἵτινες ἐν Ἱσπανίᾳ, ἐν Σικελίᾳ καὶ ἐν Κρήτῃ (κατὰ τὸν 9ον αἰῶνα) τὰ πάντα βίᾳ ἐξετούρκιζον, οὐδαμοῦ τῶν χρονικῶν τῆς Τουρκίας εὑρίσκομεν καταδίωξιν τῶν χριστιανῶν ὑπὸ τῆς κυβερνήσεως διατεταγμένην, ὁποία ἦτο ἡ ἐν Ἱσπανίᾳ καταστροφὴ τῶν Μαύρων, οὐδαμοῦ εὑρίσκομεν τὰς φρι-

(1) Ἱερέως ὀθωμανοῦ ἐκ τῶν διαδόχων τοῦ Μωάμεθ, Σ. τ. Μ.

κώδεις νύκτας τοῦ Ἁγίου Βαρθολομαίου, (1) οὐδαμοῦ συστηματικὴν καὶ ὑπὸ νόμου ὡρισμένην τῶν ἀλλοπίστων καταδίωξιν, ὡς ἐν Ἰρλανδίᾳ· καὶ αὐτοὶ οἱ Ἕλληνες ὤφειλον νὰ ὁμολογήσωσιν, ὅτι τὸ θρησκευτικὸν τῶν Τούρκων μῖσος τυραννικώτερον ἐπεκάθητο ἐπὶ τῶν αἱρετικῶν (Σχιϊτῶν) ἢ ἐπὶ τῶν χριστιανῶν, καθὼς τὸ μῖσος τῶν Ἑλλήνων κατὰ τῶν Καθολικῶν ὑπερεῖχε τῆς κατὰ τῶν Μωαμεθανῶν ἀποστροφῆς των. Εὐθὺς μετὰ τὴν ἅλωσιν τοῦ Βυζαντίου ἐπεκύρωσε Μωάμεθ ὁ Β΄. τὸν Ἕλληνα Πατριάρχην εἰς τὴν θέσιν του, ἣν κατεῖχεν ὡς ἡγεμὼν χριστιανικοῦ βασιλείου ἐν τουρκικῷ κράτει, τοὺς κληρικοὺς ἀφῆκεν ἐλευθέρους προσωπικῆς φορολογίας, τὸ ἄσυλον τῶν ναῶν των ἐσεβάσθη, καὶ αἱ θρησκευτικαί των τελεταὶ ἀνενόχλητοι νὰ τελῶνται διέταξε. Καὶ τίς δὲν ἔβλεπεν ἐκ μυρίων παραδειγμάτων πῶς ἐτηροῦντο αἱ παραχωρήσεις αὗται ; Πόσοι χριστιανικοὶ ναοὶ καὶ ἐκτίζοντο καὶ ἀνεκαινίζοντο διηνεκῶς, πόσαι μοναὶ διετήρουν τὰ ὑπάρχοντά των καὶ τὰ κτήματά των, πόσον ἀνενόχλητοι ἦσαν αἱ τῶν Χριστιανῶν τελεταί, μὲ πόσην ἐπίδειξιν καὶ μεγαλοπρέπειαν ἐτελοῦντο αἱ πομπαὶ τῶν προσκυνητῶν, καὶ οἱ γάμοι καὶ αἱ κηδεῖαι τῶν χριστιανῶν ; Πρὸς τί δὲ ν' ἀναφέρωμεν πλειότερα, ἐν ᾧ ἔχομεν αὐτὰς τὰς ἱστορικὰς τῶν Χριστιανῶν μαρτυρίας, καθ' ἃς οἱ Σέρβοι κατὰ τὸν 15ον αἰῶνα ἐπροτίμων νὰ ἦναι Ἕλληνες τὸ δόγμα ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τῶν Τούρκων ἢ καθολικοὶ (Λατῖνοι) ὑπὸ τὴν Οὐγγαρίαν, καὶ κατὰ τὸν 16ον αἰῶνα οἱ Κρῆτες ἐζήτουν ν' ἀπαλλαχθῶσι τῆς ἑνετικῆς κυριαρχίας καὶ νὰ μεταβῶσι πάλιν ὑπὸ τὴν Μωαμεθανικὴν (2) καὶ κατὰ τὴν 18ην ἑκατονταετηρίδα οἱ Ἕλληνες τῆς Πελοποννήσου ὡμολόγουν τοῖς Φράγκοις περιηγηταῖς πόσον σκληρότεροι τοῖς ἦσαν οἱ Ἑνετοὶ διὰ τοῦ προσηλυ-

(1) Κατὰ τὴν νύκτα τῆς ἑορτῆς τοῦ ἁγίου Βαρθολομαίου (24—25 Αὐγούστου) τοῦ 1572 ἐσφάγησαν οἱ πλεῖστοι τῶν ἐν Γαλλίᾳ Προτεσταντῶν (Οὐγενότων) ὑπὸ τῶν φανατικῶν καθολικῶν. Σ. τ. Μ.

(2) Ἔκθεσις τοῦ συνδίκου Γαρζόνη ἐν ἔτει 1586. Pashley. Πλοῦς εἰς Κρήτην 1837 I. 31.

τισμοῦ των; ἢ οἱ Τοῦρκοι, οἵτινες τοῖς ἄφινον «πᾶσαν ἐπιθυμητὴν ἐλευθερίαν;» (1) Ἐὰν ὅμως οὐχ ἧττον ἡ ἱστορία τῆς ἐν Τουρκίᾳ Ἑλληνικῆς ἐκκλησίας μᾶς παρουσιάζῃ πολλὴν δεισιδαιμονίαν, σιμωνισμὸν, ἐκτραχήλισιν, βαρβαρότητα καὶ ταπείνωσιν ποιμένων τε καὶ ποίμνης, πῶς νὰ αἰτιαθῶσιν οἱ Τοῦρκοι; Ἐὰν οἱ ἀκοινώνητοι καὶ προληπτικοὶ κάτοικοι τῶν χωρίων ἐθεώρουν χριστιανικὸν τὸ συζῆν μετὰ τῶν χοίρων ἐν τῇ ῥυπαρωτέρᾳ οἰκειότητι, πεποιθότες ὅτι πράττουσί τι ἀντιβαῖνον εἰς τὰς ἕξεις καὶ τὴν θρησκείαν τῶν Ὀθωμανῶν, εἶχον ἆρά γε μάθει τοῦτο παρὰ τῶν Τούρκων; Ὁποῖαι αἱ θρησκευτικαὶ τῶν Χριστιανῶν πρὸς τοὺς Τούρκους σχέσεις, τοιαῦται ἦσαν καὶ αἱ πολιτικαί. Ἐξαιρουμένων τῶν ἐντελῶς ἀγρίων καὶ ὡς ἐκ τούτου ἐλευθέρων χωρῶν καὶ τῶν προνομιούχων ἐκείνων, αἵτινες ἐχορήγουν τὰς συντάξεις τῶν ἡγεμονίδων, τοῦ μεγάλου Ναυάρχου καὶ τοῦ μεγάλου Βεζίρου, εἰς τὰς κατὰ σημαίας καὶ ξίφη (**sandschak** καὶ **timar**) διῃρημένας ἐπαρχίας καὶ ὑπ' αὐτῶν τῶν ξένων χριστιανῶν οὐδέποτε ἐθεωρήθη ἄδικος καὶ τυραννικὴ ἡ νόμιμος φορολογία τῶν γεωργῶν ῥαγιάδων, τὸ τῷ Σουλτάνῳ πληρωνόμενον ἐπικεφάλαιον, καὶ ὁ πρὸς τὸν ἰδιοκτήτην τῶν γαιῶν φόρος των.

Ἐν Πελοποννήσῳ μάλιστα, ὅπου αὐτοὶ οἱ χριστιανοὶ πρόκριτοι ἄρχοντες καὶ προεστῶτες ἦσαν καὶ οἱ μεγαλοκτηματίαι, ἐπεκράτει ἐντελῶς τὸ αὐτόνομον ἐκεῖνο πολίτευμα, τὸ ὁποῖον διήγειρε καὶ τὸν θαυμασμὸν καὶ τὸν φθόνον τῶν καλῶς τὴν κατάστασιν τῶν μερῶν τούτων γνωριζόντων λογίων ἀνδρῶν, τοῦ **Blaque** λ. χ. καὶ τοῦ **Urquhart**.

Εἰς τὰς κοινότητας ἐξέλεγον πάντες οἱ κάτοικοι ἐξ ἁπάντων τοὺς δημογέροντας καὶ οὗτοι πάλιν τοὺς προϊσταμένους τῶν ἐπαρχιῶν (κοτζαμπασήδας). Τὸ ποσὸν τοῦ φόρου ὡρίζετο συναινέσει τῆς τουρκικῆς κυβερνήσεως ἐν Τριπολιτζᾷ ὑπὸ συνελεύσεως τῶν δημογερόντων, συγκροτουμένης ἐν τῇ πρωτευούσῃ ταύτῃ τῆς ἐπαρχίας (**paschalik**), ὑπὸ δὲ τῶν κοτζαμπασήδων βοηθείᾳ τῶν

(1) La Motraye ὁδοιπορίαι 1727. I. 462.

δημογερόντων διενέμετο εἰς τὰς διαφόρους κοινότητας, καὶ ὑπὸ τῶν δημογερόντων πάλιν εἰς τὰς διαφόρους οἰκογενείας. Τὸ αὐτὸ ἐπεκράτει σύστημα καὶ εἰς τὸν Ῥούμελην, μὲ τὴν διαφορὰν μόνον ὅτι ἐκεῖ ἔλειπεν ἡ κεντρικὴ πρωτεύουσα.

Ἡ ἐπιῤῥοὴ δὲ αὕτη τῶν κοινοτήτων καὶ τοῦ κλήρου περιώριζε τὰ μάλιστα τὴν ἐνέργειαν τῶν Τούρκων βέηδων καὶ κατίδων, τῶν εὑρισκομένων εἰς τὰς διαφόρους ἐπαρχίας. Ἐὰν προσθέσωμεν εἰς τοῦτο, ὅτι εἰς τὰς πόλεις, τὰς κατοικουμένας ὑπὸ συμμίκτων ἀνθρώπων, ἡ ἀμοιβαία ἀνάγκη καθίστα τῷ μὲν ὀκνηρῷ Τούρκῳ ἀπαραίτητον τὸν δραστήριον καὶ φίλεργον Ἕλληνα ὡς τραπεζίτην καὶ τεχνίτην, τῷ δὲ Ἕλληνι τὸν Τοῦρκον ὡς ἀγοραστὴν καὶ καταναλωτήν, καὶ ὅτι ἡ δύναμις τῆς ἕξεως ἰσχυρῶς ἐπενεργεῖ καὶ εἰς τὰς ἐχθρικωτάτας φυλάς, ὅταν δὲν τὰς χωρίζῃ ἡ μεγάλη τοῦ πολιτισμοῦ φάραγξ, τότε βεβαίως ἧττον ζοφεραὶ καθίστανται αἱ περὶ τῆς τουρκικῆς τυραννίας ἰδέαι ἡμῶν. Ἐπειδὴ ὅσον εἶναι ἀφ' ἑνὸς θετικὸν ὅτι ὁ βάρβαρος τῶν Ὀθωμανῶν ὄχλος ἐθεώρει τοὺς χριστιανοὺς ὅλους κύνας μὲ τὴν αὐτὴν οὐρὰν καὶ χοίρους μὲ τὰς αὐτὰς τρίχας, τοσοῦτον ἀφ' ἑτέρου βέβαιον εἶναι ὅτι ἡ τουρκικὴ κυβέρνησις οὐδέποτε παρεξετράπη ὅσον ἡ ἐνετικὴ, ἥτις ῥητῶς διέταττε τοὺς ἐπιτρόπους (proveditori), νὰ μεταχειρίζωνται σκληρῶς τοὺς ἀπίστους Ἕλληνας, οἵτινες οὐδὲν ἄλλο ἤξιζον ἢ ἄρτον καὶ ῥαπίσματα, «καὶ ὡς ἀγρίων θηρίων, νὰ ἐκριζῶσιν αὐτοῖς ὀδόντας καὶ ὄνυχας.»(1) Καὶ μήπως κατὰ τοὺς νεωτάτους χρόνους δὲν συνηγορεῖ ὑπὲρ τῆς τουρκικῆς διοικήσεως, ὅτι οἱ μετὰ τὸ 1829 μεταναστεύσαντες ῥωσσόφιλοι Βούλγαροι, καί τοι ὑπὸ τοῦ συνειδότος τυπτόμενοι, μετὰ πόθου ἀπὸ τῆς Βεσσαραβίας εἰς τὰς τουρκικὰς ἐπανήρχοντο χώρας; Διὰ τὰς ἁμαρτίας τῶν Χριστιανῶν δὲν ἔπταιον βεβαίως οἱ Τοῦρκοι! Ἢ μήπως ἦσαν ὑπεύθυνοι οἱ Τοῦρκοι, διότι (ὡς μαρτυροῦσι πάντες οἱ Χριστιανοὶ περιηγηταὶ) ἐξ ὅλων τῶν ἐπαρχιῶν τῶν ῥαγιάδων οὐδεμία ἦτο πενεστέρα καὶ ἀθλιεστέρα τῆς Μάνης, ἣν τουρκικὸς οὐδέποτε ἐπάτησε ποῦς, καὶ διότι οἱ Ἐπτανήσιοι ἐκ τῆς ἐνετικῆς

(1) Daru Ἱστορία τῆς Ἑνετίας 39, 17.

κυριαρχίας βαρβαρώτεροι καὶ θηριωδέστεροι ἀσυγκρίτῳ λόγῳ ἐξῆλθον, ἢ οἱ νησιῶται τῆς λευκῆς θαλάσσης (του Μαρμαρᾶ) ἐκ τῆς κυριαρχίας τῶν Τούρκων; Ἢ μήπως ἠνάγκαζον αὐτοὶ τοὺς Ἕλληνας ἡγεμόνας νὰ μιμῶνται τὰ παράλογα ἤθη καὶ ἔθιμα τῶν Ὀθωμανῶν δεσποτῶν αὐτῶν, ἢ τοὺς Βοσνίους ἄρχοντας νὰ περιτέμνωνται ἵνα καρπῶνται τουρκικὰς γαίας, καὶ τοὺς προὔχοντας τῶν ἐπαρχιῶν νὰ συμμαχῶσι μετὰ τῶν πασάδων πρὸς λῄστευσιν καὶ καταστροφὴν τῶν ἀδελφῶν των χριστιανῶν; Ἢ ἦτο ἀποτέλεσμα τουρκικῆς πονηρίας, ὅτι οἱ Τοῦρκοι ἐσυγχώρουν τοὺς προκρίτους τούτους νὰ ῥοφῶσιν ἀπλήστως καὶ νὰ πληρῶνται ὡς σπόγγοι, ἵνα μετὰ ταῦτα εὐκολώτερον τοὺς ἐκθλίψωσιν; Ἠδύναντο βεβαίως νὰ παραφυλάττωσι καλλίτερον τὴν στιγμὴν, καθ' ἣν ἡ περίνοια τῶν ῥαγιάδων τοῖς προσεμειδία, ἵνα διὰ μπαρατίου τεθῶσιν ὑπὸ τὴν προστασίαν ξένης τινὸς δυνάμεως, ἐξασφαλιζούσης αὐτοῖς τὴν κτῆσιν. Οἱ Τοῦρκοι δὲν εἶναι βεβαίως οἱ ἐφευρεταὶ τῆς Ἑλληνικῆς παροιμίας ἥτις τρεῖς πληγὰς ἀναφέρει, τοὺς ἱερεῖς, τοὺς δημογέροντας καὶ τοὺς Τούρκους, καὶ τοὺς Τούρκους εἰς τὴν τελευταίαν θέτει θέσιν.

Τοιαύτας κάμνοντες παρατηρήσεις δυνάμεθα μὲν νὰ παραστήσωμεν τὸ κυβερνητικὸν τῆς Τουρκίας σύστημα μετριοπαθέστερον· ἀλλ' ὅμως ἠθέλομεν φανῆ ἀσθενεῖς περὶ τὴν μνήμην καὶ τὴν φαντασίαν ἢ ὠμοὶ τὴν καρδίαν, ἐὰν ἐπειρώμεθα νὰ παρηγορήσωμεν δι' αὐτῶν ἑαυτοὺς ἢ τοὺς καταδεδουλωμένους. Διότι ἐὰν καὶ σήμερον ἔτι, μετὰ τὴν ῥιζικὴν τοῦ συστήματος μεταβολὴν μετὰ τὰς ῥητῶς καὶ ἐπανηλειμμένως ἐπικυρωθείσας διατάξεις καὶ μετὰ τὰς παρατηρήσεις καὶ τὴν ἐπιτήρησιν τῶν μεγάλων τῆς Εὐρώπης Δυνάμεων ὅλαι αἱ διαταγαὶ περὶ ἰσότητος καὶ δικαιοσύνης πρὸς τοὺς ἐν Τουρκίᾳ Χριστιανοὺς δὲν ἦναι ἢ νεκραμόνον λέξεις, ποία, ἐρωτῶμεν, ἦτο ἡ κατάστασις αὐτῶν καθ' ἣν ἐποχὴν οἱ ἀρχαῖοι νόμοι ἦσαν ἔτι ἐν ἰσχύϊ; Ὅσον ἀνεπίληπτοι καὶ ἂν ἦσαν νόμοι, ἔθιμα καὶ διατάξεις τῆς τουρκικῆς κυβερνήσεως, αἱ ὑγιέστεραι αὐτῆς βάσεις δὲν ἠδύναντο νὰ φέρωσι καρπὸν, ἕως ὅτου αἱ ἐπαρχίαι ἦσαν ἐγκαταλελειμμέναι εἰς τὴν διά-

κρισιν θηριώδους στρατιωτικῆς ὀλιγαρχίας. Ἐν καιρῷ τῆς ἀκμῆς τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως συνηρίθμει ἀνὴρ (1) ἔμπειρος περὶ τὰ τοιαῦτα τὸ σύνολον τῶν παραπόνων τῶν ῥαγιάδων εἰς τὰ ἑξῆς· » Τὰς ἐν ἀγνοίᾳ τῆς κυβερνήσεως πραττομένας ἀδικίας καὶ παραβιάσεις τῶν βεζιρῶν, βοεβοδῶν, καδήδων καὶ μπουλουκπασήδων οἵτινες κλείσαντες τὸ βιβλίον τοῦ Μωάμεθ, ἤνοιξαν τὸ ἰδικόν των, οἵτινες πᾶσαν γυναῖκα εὐειδῆ ἐβίαζον, πάντα ἔμπορον ἀπεκεφάλιζον, ἵνα τοῦ δημεύσωσι τὴν περιουσίαν, καὶ τῷ πρώτῳ τυχοδιώκτῃ ἐπέτρεπον νηποινὶ νὰ σφάζῃ ἐν ταῖς ὁδοῖς τὸν ἐντιμότερον Ἕλληνα ».

Πρὸ μικροῦ εἶχε δώσει καὶ ὁ Λόρδος Στράγκφορτ ἐπισήμως τὴν αὐτὴν αἰτιολογίαν εἰς τὴν Ἑλληνικὴν ἐπανάστασιν ὅτι δηλ· μακρὰν τῆς πρωτευούσης τοῦ κράτους αἱ διαθέσεις καὶ ἐπιθυμίαι τῶν ἀρχῶν ἐπέχουσι τὴν θέσιν τῶν νόμων, καὶ ὁ ὑπουργὸς τῆς Τουρκίας ἠναγκάσθη νὰ ὁμολογήσῃ τότε, ὅτι ἡ πολιτικὴ καὶ θρησκευτικὴ διοίκησις τοῦ κράτους καθίστα δύσκολον τὴν περιστολὴν τῶν καταχρήσεων τούτων ἄνευ τῆς ἀνατροπῆς καὶ νόμων καὶ ἐθίμων παλαιῶν (2). Ὅ,τι κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν ἦτο παρὰ τοῖς διπλωμάταις ὁ τεχνικὸς ὅρος διὰ τὴν τουρκικὴν πολιτικήν, « ἡ σωρεία τῶν ἀνακολουθιῶν », ἡ αὐθαιρεσία τῆς ἰδιοτροπίας καὶ ἡ ἰδιοτροπία τῆς αὐθαιρεσίας, τοῦτο καὶ ἐν τῇ ἐσωτερικῇ τοῦ κράτους διοικήσει ἀπετέλει τὴν μεγάλην διαφορὰν μεταξὺ τῆς ἀσυνεποῦς τουρκικῆς καὶ τῆς συστηματικῆς ῥωσσικῆς τυραννίας. Τοῦτο καθίστα τὴν τουρκικὴν τυραννίαν ποθεινοτέραν τοῖς ἀπηλπισμένοις ἢ καὶ μερίδι τινὶ λαοῦ, ὅστις, ὡς οἱ Βούλγαροι ἐκεῖνοι, περὶ ὧν προείπομεν, ἐπροτίμα τὴν χαλαρὰν ταύτην ἀναρχίαν τὴν ἐπιτρέπουσαν τὴν ἄμυναν, τὴν πάλην καὶ τὴν ἐκδίκησιν, παρὰ τὸ σφιγκτὸν καὶ περιωρισμένον δίκτυον τοῦ ῥωσσικοῦ δεσποτισμοῦ, τοῦ ἀφαιροῦντος πᾶσαν ἀτομικὴν αὐτεξουσιότητα· διὰ

(1) Ἐπιστολὴ τοῦ Ὀδυσσέως πρὸς τὸν Μεχμὲτ πασᾶν τῆς 15]27 Νοεμβρίου 1822.

(2) Συνεδρίασις τοῦ λόρδου Στράγκφορτ μετὰ τῶν ὑπουργῶν τῆς Τουρκίας τῇ 15]27 Αὐγούστου 1822.

τὸν εἰρηνικὸν ὅμως καὶ ἄοπλον ἄνδρα τῆς ἐργατικῆς τάξεως, τὸν θηρεύοντα χρηματικὰ μόνον συμφέροντα, ἡ τουρκικὴ τυραννία ἕνεκα τῶν ἰδιοτήτων της τούτων ἦτο τὰ μάλιστα δεινὴ καὶ ἀφόρητος. Ποίαν ὠφέλειαν ἀπέλαυεν ὁ γεωργὸς ἐκ τῆς μετρίας ἐννόμου φορολογίας, ὅταν διὰ τῆς ἐπισταθμεύσεως (κονάκι), διὰ τῆς βιαίας τῶν προϊόντων του πωλήσεως, δι' εἰσφορῶν καὶ καταναγκαστικῶν ἐράνων, διὰ τῆς θητείας εἰς δημόσια ἔργα, ἑνὶ δὲ λόγῳ δι' ἐκτάκτων καὶ κατὰ τὸ δοκοῦν ὑπὸ τῶν ἀρχῶν ἐπιβαλλομένων φόρων κατεπιέζετο καὶ ὠθεῖτο εἰς ἀπελπισίαν; Τὸ ὑπὲρ τὸ δέον φορτωμένον εἰρηνικὸν ἀχθοφόρον ζῶον μετεβάλλετο εἰς τρομερὸν καὶ αἱμοβόρον θηρίον.

Ὁ γεωργὸς ἀπὸ τοῦ ἀγροῦ κατέφευγεν εἰς τὴν ἔρημον, ἀπὸ τῆς πεδιάδος εἰς τὰ ὄρη, ὅπου λῃστὴς (κλέφτης) γινόμενος καὶ σύμμαχος τῶν ποιμένων, ὡς ἐν Ἀπουλίᾳ καὶ εἰς τὰς ὁμόρους ῥωμαϊκὰς χώρας, ἔζη ἐν διηνεκεῖ καὶ πεισματώδει ἀγῶνι κατὰ τῆς τουρκικῆς ἐξουσίας καὶ διὰ τῆς βίας τὴν βίαν ἀπέκρουεν, ἐν μὲν ταῖς μεγάλαις χώραις κατὰ τῶν πασάδων, ἐν δὲ ταῖς ἐπαρχίαις κατὰ τῶν βέηδων καὶ ἐν ταῖς κοινότησι κατὰ τῶν ἀγάδων μαινόμενος.

Ἐκεῖ ἐπὶ τῶν ὀρέων ἠδύνατο ἐν θεατρικῇ ἀλαζονείᾳ νὰ φέρῃ δημοσίᾳ καὶ ἐλευθέρως τὰ ὅπλα του, τὰ ὁποῖα ἐν τῇ οἰκίᾳ ἠναγκάζετο νὰ κρύπτῃ. Διότι ἂν καὶ ἡ στρατιωτικὴ τῆς Τουρκίας δύναμις κατέκειτο ἐντελῶς παραλελυμένη, οὐχ ἧττον ἡ στρατιωτικὴ ὑπηρεσία ἀπηγορεύετο αὐστηρῶς εἰς πάντα χριστιανόν, ἢ μόνον ἐν καιρῷ ἀνάγκης καὶ εἰς ἐκτάκτους τινὰς περιστάσεις ἐπετρέπετο, ὅταν π. χ. ἐπρόκειτο νὰ ἐφοδιασθῇ ὁ στόλος μὲ ναύτας, διότι οἱ τοῦρκοι ναῦται οὐδὲ κἂν τὰς πρώτας ἀρχὰς τῆς ναυτικῆς ὑπηρεσίας ἐμάνθανον, ἢ ὅταν ἔπρεπε νὰ τιμωρηθῇ ὁ μὲν γενίτσαρος διὰ τοῦ Ἀλβανοῦ, ὁ δὲ Ἀλβανὸς διὰ τοῦ γενιτσάρου. Μὲ ὅλην τὴν πολυχρόνιον συμβίωσιν διετήρησεν ἡ ἀπαγόρευσις τῆς ἐκπαιδεύσεως μὲ ὀλίγας μόνον ἐξαιρέσεις τὸ κῦρός της ἀείποτε ἐν Τουρκίᾳ, ὡς καὶ ἐν Ἀμερικῇ· πρὸς δὲ τούτοις διὰ τῆς προδιαγεγραμμένης διαφορᾶς τῶν σχημάτων καὶ χρωμάτων

κατὰ τὴν ἐνδυμασίαν καὶ τὰς κατοικίας, ὡς ἐν Ἀμερικῇ διὰ τοῦ διαφόρου χρωματισμοῦ τοῦ δέρματος, εἶχε χαραχθῆ ἡ γραμμή, ἥτις καὶ αὐτὴν τὴν λέξιν ῥαγιὰ (ποίμνιον) ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς ἐλευθέρους Ὀθωμανοὺς πολίτας καθίστα ὀνομασίαν μισητὴν καὶ ἐπονείδιστον. Τοσοῦτον δὲ δημοτικὴ ἦτο ἡ διάκρισις καὶ ἀντίθεσις αὕτη (1), ὥστε, εἰς κάθε περίστασιν, καθ' ἣν μετὰ τὴν πρώτην ἐμφάνισιν τοῦ μεγάλου Μουσταφᾶ Κεπριλῆ ἐξεδίδοντο νέαι διατάξεις πρὸς ἐξασφάλισιν τῶν Χριστιανῶν, ἔπρεπε νὰ δοθῶσι καὶ εἰς τὸν τουρκικὸν ὄχλον ἴσαι παραχωρήσεις διὰ τῆς ἐπικυρώσεως τῶν ἀτιμωτικῶν περὶ ἐνδυμάτων νόμων. Διότι οἱ ἀρχαῖοι οὗτοι ὀθωμανικοὶ νόμοι ἐπὶ ἓν ὁλόκληρον ἔτος δὲν ἔμενον ἄνευ ἐπικυρώσεως, ἀλλὰ καὶ ἐμπράκτως ποτὲ μὲν σκληρότεροι ποτὲ δὲ ἠπιώτεροι καθίσταντο. Ἀπηγόρευον μὲν τὸ ὑβρίζειν τοὺς Χριστιανούς, ἀλλ' ἐξ ἀρχῆς ἀμέσως ἡ καταπίεσις τῶν δικαστῶν καὶ τῶν στρατιωτῶν ἐν ταῖς ἐπαρχίαις ἦτο τοσοῦτον ἀφόρητος, ὥστε ὁ δυνάμενος κατέφευγεν εἰς τὰς μεγάλας πόλεις, ἔνθα τοὐλάχιστον ἀντὶ χρημάτων εὕρισκε δικαστὴν (2). Ποῖος ὅμως δικαστὴς ἠδύνατο νὰ προφυλάττῃ τοὺς δυστυχεῖς χριστιανοὺς ἀπὸ τῶν προσβολῶν τοῦ θρησκευτικοῦ φανατισμοῦ, καὶ ἀπὸ τῆς τυραννίας τοῦ θηριώδους ὄχλου, ἥτις ἐπὶ ἁπλῇ πολλάκις καὶ ὅλως ἀβασίμῳ ὑποψίᾳ, ἐνίοτε δὲ καὶ εἰς τὴν ἐμφάνισιν τῆς ἐν πομπῇ περιφερομένης ἱερᾶς σημαίας ἐμαίνετο, καὶ ἐν τῇ φρικώδει μανίᾳ κατεδείκνυεν ἀείποτε τὴν βάρβαρον καὶ ἀγρίαν φύσιν της; Ἡ ἐν ἀρχῇ τῆς ἐγκαθιδρύσεως τῆς ἐν Εὐρώπῃ τουρκικῆς ἐξουσίας φημιζομένη ἠπιότης πρὸς τὸ θρησκευτικὸν τῶν Χριστιανῶν δόγμα, ἦτο δόλιος καὶ πολιτικὸς σκοπὸς καὶ οἰκονομικὸν τέχνασμα, τὸ ὁποῖον γενικῶς μὲν ἔθετε τὰς βάσεις τῆς ἀνεξιθρησκείας, μερικῶς ὅμως τυχούσης περιστάσεως οὐ μόνον δὲν τὰς ἐτήρει ἀλλὰ καὶ ὠμῶς τὰς κατεπάτει. Ἡ ἀντιπαράθεσις τοῦ ἀνατολικοῦ Πατριάρχου πρὸς τὸν Πάπαν τῆς Ῥώμης, ἡ ἀπέναντι τῆς καθολικῆς χριστιανοσύνης διατήρησις τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας

(1) Hammer Ἱστορία τῆς Τουρκίας, 6,551, 584.

(2) Zinkeisen, Ἱστορία τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους ἐν Εὐρώπῃ 3,360.

ὡς διάφραγμα μεταξὺ τοῦ ἁγίου Πέτρου καὶ τῆς ἁγίας Σοφίας, μεταξὺ τῆς Καάβας καὶ τοῦ Λατερανοῦ, ἡ ἐνώπιον τοῦ δούλου Πατριάρχου καταπίεσις τῶν ραγιάδων, ἡ χρῆσις τοῦ ἰδιαιτέρου αὐτῶν ταμείου ὡς τραπέζης ἐπωφελοῦς, ἡ θωπεία τῶν τὰ κέρδη θηρευόντων χριστιανῶν, τῶν οἰκονομικῶς εὐπορωτέρων αὐτῶν τῶν Τούρκων — ταῦτα πάντα καθίστων ἐπωφελεστέρους τοὺς Χριστιανοὺς ὑπηκόους παρὰ κατοίκους ὁμοθρήσκους. Αἱ πρῶται παραχωρήσεις, αἵτινες συνεδέοντο πρὸς τὰς διατάξεις ταύτας ἠκυροῦντο ἅμα ἐγίνοντο ὀχληραί. Ἡ ἀπὸ τοῦ φόρου ἀπαλλαγὴ τοῦ πρώτου Πατριάρχου μετετρέπετο ποτὲ μὲν εἰς καταναγκαστικὴν φορολογίαν, ποτὲ δὲ εἰς αὐξανομένην κατ' ὀλίγον ἀπότισιν χρηματικοῦ ποσοῦ κατὰ τὴν ἐγκαθίδρυσιν (1). Διὰ τὴν ἐλευθερίαν εἰς τὴν τῶν ἐκκλησιῶν διαχείρισιν καὶ εἰς τὴν τοῦ θεοῦ λατρείαν, πρὸς ἀποφυγὴν φρικτοτέρων ἐνεδρῶν καὶ καταδιώξεων ἠναγκάζοντο καὶ πατριάρχαι καὶ ἐπίσκοποι, καὶ μοναὶ καὶ κοινότητες νὰ δίδωσιν οὐκ ὀλίγα φιλοδωρήματα καὶ λύτρα. Ἐὰν καὶ εἰς αὐτὰς τὰς πρὸς τὰ δίκαια τῶν ἐθνῶν συναδούσας σχέσεις εἶχεν ὁ φετβᾶς τοῦ Μουφτῆ τὴν δύναμιν νὰ ὁρίζῃ, ὅτι ἡ πρὸς τοὺς Χριστιανοὺς εἰρήνη τότε μόνον εἶναι ὑποχρεωτική, ἐφ' ὅσον παρέχει ὄφελος εἰς τὸ σύνολον τῶν Ὀθωμανῶν, πῶς ἦτο δυνατὸν παρ' αὐτῷ τῷ λαῷ, παρ' ᾧ τὸ πρὸς τοὺς ἀλλοθρήσκους μῖσος ἐθεωρεῖτο « φυσικὴ ἔχθρα » (2), νὰ τηρῆται πίστις κατὰ τῶν ἐν αὐτῷ τῷ οἴκῳ ζώντων δούλων, οἵτινες οὐ μόνον ὡς ὑποδουλωθέντες ἐθεωροῦντο ἀνδράποδα καὶ κτῆμα τοῦ νικητοῦ (3), ἀλλὰ καὶ ὡς ἄπιστοι; Τὸ ἐπικεφάλαιον (χαράτζι), τὸ ὁποῖον ἐπλήρονον, ἔπρεπε νὰ τοῖς ὑπενθυμίζῃ διηνεκῶς ὅτι μόνον εἰς τὴν χάριν τοῦ Σουλτάνου ὤφειλον καὶ τὴν ζωὴν καὶ τὴν λατρείαν των. Ἡ σύστασις τοῦ τάγματος τῶν γενιτσάρων, συγκροτουμένου κατὰ τὸ πέμπτον ἐκ χριστιανῶν, εἰσήχθη ἐπὶ τοῦ Σουλτάνου Ὀρχὰν (1326—60) ὡς σωτήριον μέσον, ἵνα ἐξάψῃ

(1) Zinkeisen, Ἱστορ. τοῦ ὀθωμ. κράτους 2, 10—13.
(2) Hammer, Τὸ πολίτευμα τοῦ Ὀθωμ. κράτους 1,425.
(3) Hammer, Ἱστορία τῆς Τουρκίας 1,91.

παρὰ τοῖς ἀπίστοις τὴν ἅμιλλαν τοῦ προσηλυτισμοῦ καὶ παραδώσῃ ἀταράχως καὶ κατ' ὀλίγον εἰς τὸν Ἰσλαμισμὸν τὴν μονοκρατορίαν, ἧς τὴν βιαίαν εἰσαγωγὴν ἀπέφευγεν ἡ ὕπουλος τῶν βαρβάρων πολιτική. Καὶ πραγματικῶς ἐφαίνετο, ὅτι προϊόντος τοῦ χρόνου ἤθελον ἐπιτύχει οἱ Τοῦρκοι τοῦ σκοποῦ τούτου. Ὁ πανικὸς φόβος, τὸν ὁποῖον ἐν ἀρχῇ ἐπροξένησαν αἱ τῶν Ὀθωμανῶν νίκαι καὶ κατακτήσεις, εἶχεν ὠθήσει κατὰ τὸν 15ον ἤδη αἰῶνα τοὺς Βουλγάρους σωρηδὸν πρὸς τὸ στρατόπεδον τοῦ Ἰσλαμισμοῦ καὶ τῶν γενιτσάρων· καὶ παρὰ τοῖς Βοσνίοις καὶ τοῖς Ἀλβανοῖς ἐλάμβανον χώραν ἀπὸ τοῦ 16ου ἤδη αἰῶνος αἱ μεταβάσεις αὗται, οἱ σύμμικτοι γάμοι, αἱ ἀδελφοποιΐαι, αἱ μεταξὺ Χριστιανῶν καὶ Ὀθωμανῶν συγγένειαι, αἱ προσποιηταὶ ἀποστασίαι τῶν εὐρεῖαν τὴν συνείδησιν ἐχόντων ἀρχηγῶν, οἵτινες συχνὰ πυκνὰ καὶ δύο ὀνόματα (χριστιανικὸν καὶ μωαμεθανικὸν) συγχρόνως ἔφερον καὶ τοὺς ἐφεστίους των Ἁγίους πλησίον τοῦ κορανίου ἐφύλαττον. Πρὸ πάντων ὅμως ἐπῆλθε περὶ τὸ τέλος τῆς 17ης ἑκατονταετηρίδος ἐποχή, καθ' ἣν εἰκάζων τις ἐκ διαφόρων σημείων, ἔβλεπεν ὅτι γενικὴ καταστροφὴ ἠπείλει τὸν ἐν Τουρκίᾳ Χριστιανισμόν.

Συμπάθειαι τοῦ Καθολικισμοῦ ὑπὲρ τῶν Ἑλλήνων.

Τὸν κίνδυνον δὲ τοῦτον ἐπέφερον ἐν γένει αἱ σχέσεις τῆς Εὐρώπης πρὸς τοὺς ἐν Τουρκίᾳ χριστιανούς. Ἡ τῶν Τούρκων κατάκτησις ἀπετέλει μίαν τῶν μεγάλων σκηνῶν τοῦ γιγαντιαίου ἀγῶνος, ὅστις ἐξ ἀμνημονεύτων χρόνων μὲ ἀμφιρρεπῆ τῶν ὅπλων τύχην συνεκροτεῖτο μεταξὺ Ἀσίας καὶ Εὐρώπης, καὶ ἦσαν ὥς τις ἀντίτυπος κατὰ τῶν σταυροφοριῶν, τοῦ ὁποίου τὸ αἶσχος καὶ τὸν κίνδυνον δυσθύμως ὑπέφερεν ὁ χριστιανισμὸς ἐπὶ ὁλόκληρον ἑκατονταετηρίδα. Τὸ ἐθνικὸν μῖσος πρὸς τὰ εἰσβαλόντα ξενικὰ καὶ ἀγέρωχα στίφη καὶ ἡ ὑπὲρ τῶν ἐν τῇ Ἀνατολῇ ὁμοθρήσκων σύμπάθεια τῶν χριστιανῶν συνεκίνει ὅλας τὰς τάξεις σύμπαντος τοῦ δυτικοῦ κόσμου, καὶ πολιτικοὺς καὶ στρατιωτικοὺς καὶ κληρικοὺς καὶ λογίους. Ὁ πρὸς τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν ἐπιστήμην ἔρως ἀναφθεὶς ἐν τοῖς Ἰταλοῖς φιλολόγοις ἐκ τῆς σχολῆς τῶν φυγάδων καὶ μετοίκων Ἑλλήνων, οἵτινες καὶ τὸν παπισμὸν καὶ τὸν

νέον ῥωμαϊσμὸν ἐπίσης ὑπέσκαπτον, ὅπως εἶχέ ποτε νικήσει ἡ ἀρχαία ἑλληνικὴ τέχνη καὶ σοφία τοὺς ῥωμαίους νικητάς, — ὁ ἀρχαιότατος οὗτος φιλελληνισμὸς ἔθεσε τότε ἐν τῷ πνευματικῷ κόσμῳ τὰς πρώτας βάσεις τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς ἐπιστημονικῆς ἀναπτύξεως τῶν νεωτέρων χρόνων· ἐν τῷ κύκλῳ δὲ τούτῳ ζωηρὰ ἐπεκράτει ἡ πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῆς ἀρχαίας τῶν φώτων ἑστίας ῥοπή, ὅπως ἐπεκράτει ἄλλοτε μεταξὺ τῶν εὐσεβῶν ὁ ὑπὲρ τοῦ ἁγίου τάφου ἐνθουσιασμός. Ἐν τῇ πυρετώδει ταύτῃ ἐντάσει πάντων τῶν πνευμάτων ἔλεγες, ὅτι κατὰ πᾶσαν νέαν τῶν βαρβαρικῶν ὅπλων ἐπιτυχίαν συνεκινοῦντο πάντα τὰ μέλη τῆς Εὐρώπης, καὶ ἐν τῇ ἀκουσίῳ ταύτῃ κινήσει ἐζήτουν μέσον ἀμύνης. Ἀπὸ τῆς πρώτης ἤδη τοῦ Βελιγραδίου ἐπιθέσεως (1439 καὶ ἑξῆς) ἡ παπικὴ ἕδρα ἐπειρᾶτο ν' ἀναδειχθῇ ὄργανον τῆς εὐρωπαϊκῆς ταύτης διαθέσεως· ἐθήρευσε δηλ. τὸ μάταιον σχέδιον τῆς τῶν ἐκκλησιῶν ἑνώσεως, ἐζήτει νὰ συνδέσῃ συμμαχίαν καὶ φιλικὰς σχέσεις πρὸς πᾶν ὅ,τι ἐκρατεῖτο ἔτι ὄρθιον ἐν τῇ Ἀνατολῇ, πρὸς τοὺς δεσπότας τῆς Σερβίας καὶ Βοσνίας, πρὸς τοὺς ἐν Πελοποννήσῳ τυράννους καὶ πρὸς τὸν « δράκοντα τῆς Ἀλβανίας, » τὸν περιβόητον ἐκεῖνον Γεώργιον Καστριώτην (Σκενδέρμπεην), καὶ προσεκάλει πάντας τοὺς λαοὺς τῆς Δύσεως εἰς τὸν σταυροφορικὸν ἀγῶνα. Μετὰ τὴν πτῶσιν τοῦ Βυζαντίου προσεπάθησε Πῖος ὁ Β΄. παντὶ σθένει καὶ μὲ πᾶσαν δυνατὴν θυσίαν νὰ κινήσῃ σταυροφορίαν (1463). Μετὰ τὴν ἅλωσιν τοῦ Ὀτράντου (1481), ὕψωσεν ἡ Καστιλία τὴν σημαίαν τοῦ Σταυροῦ κατὰ τῶν Μαύρων, καὶ Κάρολος ὁ Η΄. ἐδίωκε τὰ φαντασιώδη αὐτοῦ σχέδια, ν' ἀναβῇ τὸν θρόνον τῶν Παλαιολόγων. Ἀπὸ δὲ τῆς πτώσεως τῆς Ναυπάκτου (1499), ἀνέστη ἡ Ἐνετία, ἧς τὸ πρὸς τοὺς Ἕλληνας μῖσος ὑπερεῖχε τὸν κατὰ τῶν Τούρκων φόβον, ἐπὶ τεσσαράκοντα ὅλα ἔτη πρόμαχος τοῦ χριστιανισμοῦ ἐν τῇ Ἀνατολῇ. Ἀφ' οὗ ἐπὶ Σελὶμ τὸ κράτος τῶν Ὀθωμανῶν ἔφθασεν εἰς τὴν ὑπερμεγέθη ἔκτασίν του, ἐπειράθη Φραγκῖσκος ὁ Α΄. νὰ συνδέσῃ τὰς μεγάλας εὐρωπαϊκὰς δυνάμεις, Ἱσπανίαν καὶ Γερμανίαν μετὰ τῆς Γαλλίας εἰς ἱερὰν « ἀδελφότητα » (1517). Καὶ πάλιν

μετὰ τὴν ἅλωσιν τοῦ Βελιγραδίου καὶ τῆς Ῥόδου (1521—22) συνέλαβον κατὰ τὸ 1523 οἱ Μινωρῖται τὸ σχέδιον νὰ στρατολογήσωσιν ἐξ ὅλων τῶν μοναστηρίων τῆς Εὐρώπης σταυροφορικὸν στρατὸν ἡμίσεος ἑκατομμυρίου ἀνδρῶν, καὶ αἱ ἐξημμέναι κεφαλαὶ τῶν ἐν Γερμανίᾳ διαμαρτυρομένων ἡδέως θὰ ἐκίνουν οὐρανὸν καὶ γῆν διὰ τῶν κατὰ τοῦ « θεοῖς τε καὶ ἀνθρώποις μισητοῦ ἔθνους » προκλήσεών των. Καὶ ὕστερον, ὅτε ὁ τουρκικὸς στόλος ὁ ἐξουσιάζων ἤδη τὴν Μεσόγειον, εἶχε κοτακτήσει καὶ τὴν βόρειον τῆς Ἀφρικῆς παραλίαν, καὶ πολιορκῶν τὴν Μελίτην ἠπείλει τὴν Δαλματίαν (1570), εἶχε συνδεθῆ πάλιν συμμαχία μεταξὺ τῶν τῆς μεσημβρινῆς Εὐρώπης δυνάμεων ἐκ τοῦ στόλου τῶν ὁποίων μετὰ τὴν μεγάλην ἐν Ναυπάκτῳ ναυτικὴν νίκην (1571) προσεδοκᾶτο ἡ ἀνάκτησις τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἀλλὰ καὶ ἡ ἐλπὶς αὕτη ἐματαιώθη ὡς πολλαὶ ἄλλαι πρότερον ἔχουσαι συνάφειαν πρὸς πάντα τὰ σχέδια ταῦτα καὶ τὰς ἐπιχειρήσεις, τῶν ὁποίων τὸ μόνον ἀποτέλεσμα ἦτο νὰ διεγείρωσι τὴν προσοχὴν τῆς Εὐρώπης καὶ νὰ στήσωσιν ὅριόν τι εἰς κατάκτησιν. Εἶχον παρέλθει πλέον οἱ καιροὶ καθ' οὓς ἠδύνατο ἡ Εὐρώπη ν' ἀνάψῃ θρησκευτικὸν πῦρ, ἱκανὸν ν' ἀντιπαραταχθῇ κατὰ τοῦ ἀγρίου τῶν Ὀθωμανῶν φανατισμοῦ. Καὶ αὐτὸς ὁ Ἰωάννης Καπιστράνος δὲν εἶχε τὴν δύναμιν ν' ἀνακαλέσῃ τὸν αἰῶνα τοῦ μοναχοῦ Πέτρου τοῦ Ἀμβιανοῦ (**Amiens**)· διότι τότε ἤδη τὸ κατὰ τῶν σχισματικῶν Βυζαντινῶν μῖσος ἐψύχραινεν εἰς τὰς καρδίας τῶν καθολικῶν χριστιανῶν πάντα τὸν κάλλιστον ζῆλον.

Ἡ κοσμικὴ τῶν Παπῶν ἐξουσία ἦτο τόσον περιωρισμένη, ὥςε νὰ μὴ δύνηται νὰ ἔχῃ ἀξίωσιν μεγαλοπολίτιδος ἡγεμονίας, ἀλλὰ ἡ λάμψις τῆς πνευματικῆς των ἐπιφανείας διεσκεδάζετο ἐπ' αὐτῶν τούτων τῶν ματαίων ἱπποτικῶν σχεδίων καὶ τῶν κοσμικῶν ὀρέξεων τῶν ὑπὸ τὰ πνευματικὰ ταῦτα σχέδια ὑποκρυπτομένων. Ἐπειδὴ ἡ αὐτὴ πολιτικὴ ζηλοτυπία, ἡ αὐτὴ τῶν συμφερόντων ἐναντίωσις, ἥτις ἀκόμη σήμερον διατηρεῖ τῇ Τουρκίᾳ τὴν ἐξηντλημένην ὕπαρξίν της, ἐπαγίωσεν εὐθὺς τότε τὴν τῶν Ὀθωμανῶν κατάκτησιν. Τὸ ἀνατολικὸν ζήτημα ἦτον ἤδη κατὰ τὴν

πρώτην αὐτοῦ ἀρχήν, ὁποῖον καὶ σήμερον (1) Πᾶς ὁ μετέχων νέας σταυροφορικῆς συμμαχίας θὰ εἶχεν ἀπαιτήσει τὴν λείαν του, ἀλλὰ τὸ κύριον μέρος εἰς οὐδένα βεβαίως παρεχωρεῖτο. Περὶ Ἑνετίας, Γενούης, Οὐγγαρίας καὶ Ἀλβανίας προκειμένου θὰ εἶχάν πως συμφωνήσει ὑπὸ ὅρους, ἀλλὰ περὶ τῆς τύχης τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐσιώπα Πίος ὁ Β'. (1463) κατὰ τὴν ἐν Ῥώμῃ συνέλευσιν τῶν Ἰταλῶν ἡγεμόνων, καθὼς μετὰ ταῦτα ὁ Ναπολέων πρὸς τὸν Ἀλέξανδρον. Προκειμένου λόγου ν' ἀποκατασταθῇ τὸ ἀνατολικὸν βασίλειον, ἡγεμὼν αὐτοῦ ἔπρεπε κατὰ τὴν πρότασιν τοῦ Πίου (1461) νὰ γείνῃ μᾶλλον παρὰ τὸν Ἕλληνα ὁ ὀρθόδοξος Ὀθωμανός, ὁ βαπτισμένος Μωάμεθ ὁ Β', ὑπὸ παπικὴν προστασίαν. Ἀλλὰ τοιαῦτα θὰ ὑπέφερεν ὁ κόσμος τόσον ὀλίγον, ὅσον τὸ παγκόσμιον κράτος Καρόλου τοῦ Ε'. Διότι ἡ πρὸς τὴν Οὐγγαρίαν Ἀψβουργικὴ ἀντιζηλία ἀφ' ὅτου αὕτη προσκαίρως μετὰ τῆς Πολωνίας συνηνώθη, ἦτον τόσον μεγάλη ὥστε κατὰ τὸν 16ον αἰῶνα ἐπροτίμων νὰ ἐγκαταλειφθῇ ἡ Οὐγγαρία λεία εἰς τὸν Τοῦρκον ἢ νὰ κρατυνθῇ εἰς εὐρωπαϊκὸν προμαχῶνα. Ἐπίσης καὶ ἡ τῆς Ἰταλίας ἀντιζηλία πρὸς τὴν Ἑνετίαν τῆς ὁποίας οἱ φιλόδοξοι σκοποὶ ἦσαν ἐπίφοβοι, ὥς ποτε οἱ τῆς ἀρχαίας Ῥώμης, τοσοῦτον ἦτο μεγάλη, ὥστε κάλλιον τὴν ἄφινε νὰ ἐξαντλῆται εἰς διακοσαετῆ αἱματηρὸν ἀγῶνα παρὰ νὰ ζητῇ τὴν κατὰ τῶν Τούρκων ἡγεμονίαν. Τούτου ἕνεκα καὶ πᾶσα ἡ σταυροφορικὴ ἀνδρεία τοῦ 15ου καὶ 16ου αἰῶνος ὑπέθαλπε μὲν ὅλας τὰς ἐλπίδας τῶν ἐν τῇ Ἀνατολῇ ὑπὸ ζυγὸν ἀφόρητον στεναζόντων Χριστιανῶν, ἀλλ' οὐδεμίαν τούτων ἐξεπλήρωσεν. Ἅμα μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Σουλεϊμὰν ἐσβέσθη ὁ πολεμικὸς χαρακτὴρ τῆς τοῦ Ὀσμάνου δυναστείας, ἐσβέσθη ἐντελῶς παύσαντος τοῦ ἐπικειμένου κινδύνου, καὶ ἡ τῆς Ἑσπερίας Εὐρώπης πρὸς τοὺς ἐν τῇ Ἀνατολῇ χριστιανοὺς συμπάθεια. Ἐπί τινας μόνον στιγμὰς ἀνέλαμπε πάλιν καθὼς καὶ εἴς τινας μόνον χώρας περιωρίζετο ἡ ἔνοπλος τῶν ἡττημέ-

(1) Zinkeisen· Τὸ ἀνατολικὸν ζήτημα ἐν τῇ παιδικῇ του ἡλικίᾳ. Ἐν τῷ ἱστορικῷ ἡμερολογίῳ τοῦ Raumer 1855.

νων ἄμυνα. Σπανίως ἐστερήθησαν οἱ Μανιᾶται, οἱ Μαυροβούνιοι καὶ οἱ Ἀλβανοὶ συνδρομῆς κατὰ τοὺς πολέμους των ἐκ μέρους τῶν Ἱσπανῶν καὶ τῶν Ἑνετῶν, καὶ κατὰ τὸν εἰκοσιτέσσαρα ὅλα ἔτη διαμένοντα ὑπὲρ τῆς Κρήτης πόλεμον (1645—1669) συνεκροτήθη πάλιν εἶδος σταυροφορίας εἰς ἣν ἔλαβον ἐνεργητικὸν μέρος πολεμισταὶ ἐξ ὅλων σχεδὸν τῶν τῆς μεσημβρινῆς Εὐρώπης ἐθνῶν. Τὸν καιροφυλακτοῦντα Ἕλληνα πατριώτην δὲν διέφευγε οὐδὲ τώρα καμμία ἐν τῇ ἀπωτάτῃ Δύσει κίνησις, ἥτις ὑπέσχετο νὰ συντελέσῃ τι πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς γενικῆς ἀπελευθερώσεως. Οὕτως ἐδοκίμασεν ὁ Ἀθηναῖος Λεονάρδος ὁ Φιλαρᾶς (1652) νὰ διεγείρῃ παρὰ τῷ ποιητῇ Μίλτωνι τὰς συμπαθείας τῆς Ἀγγλικῆς δημοκρατίας, ἀλλὰ τί ἄλλο ἠδύνατο ὁ εὐγενὴς Ἄγγλος νὰ τῷ δώσῃ ἢ εὐχὰς μόνον; Κατὰ δὲ τοὺς καταστρεπτικοὺς θρησκευτικοὺς πολέμους τῆς 17ης ἑκατονταετηρίδος τὰ πνεύματα ἐν τῇ ἑσπερίᾳ Εὐρώπῃ ἦσαν ὅλα ὑπὲρ τὸ δέον ἐνησχολημένα μὲ τὰς ἰδίας των ὑποθέσεις, ὥστε δὲν ἠδύναντο νὰ ἐπιστήσωσι τὴν προσοχὴν εἰς τὰ πράγματα τῆς Ἀνατολῆς. Ὅπου ἡ συμπάθεια ἦτο κατὰ τὸν 15ον αἰῶνα ἰσχυροτάτη, ἀποτομωτάτη ἦτο τώρα ἡ ἀποστροφή· διότι αὐτοὶ ἦσαν οἱ χρόνοι, καθ' οὓς ὁ Παπισμὸς τρομερῶς κατὰ τῶν σχισματικῶν ἐμαίνετο. Ὅθεν καὶ μετὰ τὴν πτῶσιν τῆς Κρήτης τὰ τῶν χριστιανῶν Ἑλλήνων συμφέροντα κατέκειντο ἐντελῶς παρημελημένα.

Διὸ καὶ ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης βλέπομεν πανταχοῦ προοδεύουσαν τὴν ἐξωμοσίαν ἐκείνην, ἥτις ἐφαίνετο ὑπισχνουμένη ἐπὶ τέλους τῇ ἡμισελήνῳ τὴν μακρόθυμον τοῦ Σταυροῦ νίκην. Οἱ Κουρμουλίδαι ἰσχυρὰ φυλὴ τῆς Κρήτης, ἐν τῷ Χουσίῳ κατὰ τὴν πεδιάδα τῆς Μεσσαρᾶς, μετέβησαν ἀμέσως εἰς τὸν Ἰσλαμισμόν, ἂν καὶ ἐν κρυπτῷ ἔμειναν χριστιανοὶ καὶ δημόσιοι ὑπερασπισταὶ τῶν ἀληθινῶν ὁμοθρήσκων των. Περὶ δὲ τὸ τέλος τῆς 17ης ἑκατονταετηρίδος παρετήρησαν οἱ περιηγηταὶ Chevalier καὶ Pococke ὅτι οἱ κάτοικοι τῆς Κρήτης μετέβαινον σωρηδὸν εἰς τὸν Μωαμεθανισμόν. Καὶ εἰς τὴν χώραν τῶν Σκιπετάρων (Ἀλβανῶν) τοσοῦτον τώρα ἦτο ἐν παρακμῇ ὁ κλῆρος, ὥστε εἰς πολλὰς κοι-

νότητας ἐπὶ εἴκοσιν ὅλα ἔτη οὐδεὶς ἀνεφαίνετο ἱερεύς. Ἐκεῖ ἤδη περὶ τὸ 1610 εἶχε προφητευθῆ ἡ προσεγγίζουσα πτῶσις τοῦ χριστιανισμοῦ παρὰ τοῖς Ἀλβανοῖς καὶ τοῖς Σέρβοις,καὶ τεσσαράκοντα ἔτη μετὰ ταῦτα, λέγουσιν ἀξιόπιστοι πηγαί, ὁ ἀριθμὸς τῶν Ἀλβανῶν χριστιανῶν ἀπὸ 350,000 ἠλαττώθη εἰς μόνον 50,000. Ἔκτοτε ἐφαίνετο ἰδίως καὶ ὁ καθολικὸς χριστιανισμὸς ὡς καταληφθεὶς ὑπὸ τοῦ πνεύματος τῆς γενικῆς ἀποστασίας. Κατὰ τὸ 1703 σημαντικῶς ἠλαττώθη ὁ ἀριθμὸς τῶν καθολικῶν ἐν τῇ ἀρχιεπισκοπῇ τοῦ Δυῤῥαχίου (1). Καὶ ἐν Κωνσταντινουπόλει κατὰ τὸν αὐτὸν τοῦτον χρόνον ἡ ἀποστασία ἦτο τοσοῦτον ἐπαισθητή, ὥστε ἐνόμιζέ τις ὅτι φανερὰ ἐτεκταίνετο κατὰ τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας συνωμοσία (2).

Συμπάθεια τοῦ ἀνατολικοῦ (ἑλληνικοῦ) χριστιανισμοῦ.

Ἀλλ' εὐμενὴς πρόνοια περιέστειλε τὴν ὀλεθρίαν ταύτην ῥοπήν. Κατ' αὐτὴν ἀκριβῶς τὴν ἀξιομνημόνευτον ἐποχὴν ἐπεσωρεύθη πλῆθος τοσοῦτον διαφόρων γεγονότων, τὰ ὁποῖα πάντα ἐξ ἴσου συνετέλεσαν νὰ ἐπαναστρέψωσι κατὰ τῆς κεφαλῆς αὐτῶν τῶν Ὀθωμανῶν μᾶλλον τὴν τρομερὰν καταστροφήν, τὴν ἐπαπειλοῦσαν τοὺς χριστιανούς. Εἰς τὸ διάστημα ὀλίγων μόνον ἐτῶν ἤρχισεν αὐτὴ ἡ Πύλη, ἀποβαλοῦσα τὴν ἀρχαίαν της πολιτικήν, νὰ ἀνακουφίζῃ ἀφ' ἑαυτῆς τὸν τυραννικὸν ζυγόν, ὑφ' ὃν ἐστέναζον οἱ χριστιανοὶ αὐτῆς κάτοικοι· ἡ ἀρχαία ὑπεροχὴ καὶ τύχη τῶν ὀθωμανικῶν ὅπλων κατεστράφη ἐντελῶς ἀπὸ τῆς εἰς Βιέννην ἐκστρατείας (1683)· συγχρόνως ἐκλόνιζον πεῖνα, λοιμός, στάσις, καὶ ἐκθρόνισις (ἡ τοῦ Μαάμεθ τοῦ Δ'. κατὰ τὸ 1687) τὴν Τουρκίαν ἐσωτερικῶς· καὶ τέλος Πέτρος ὁ Α'. ἀνέβη (1689) τὸν θρόνον τῆς Ῥωσσίας, καὶ μετ' οὐ πολὺ περιεπλέχθη εἰς τὸν κατὰ τῆς Τουρκίας πόλεμον, ὅστις κατετρόμαξε καὶ πάλιν τὴν Εὐρώπην διὰ τῆς ἀπειλῆς τῆς Βιέννης καὶ ἐτελείωσε μὲ τὴν εἰρήνην τοῦ Καρλοβικίου (1699), δι' ἧς, ὡς λέγει ὁ Hammer, κατὰ πρῶτον ἀναγ-

---

(1) Ranke ἐν τῷ ἱστορικῷ πολιτικοπεριοδικῷ συγγράμματι 2, 299 κατὰ ἐκθέσεις παπικῶν πρέσβεων.

(2) La Motraye. 1, 308.

γέλθη εἰς τὸν κόσμον ἡ τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους παρακμή. Ἡ ἐν τῇ Δύσει ἀποσβεσθεῖσα συμπάθεια ὑπὲρ τῶν Ἑλλήνων χριστιανῶν μετέβη τώρα (ὅ,περ ἀσυγκρίτως δραστηριώτερον καὶ ἀποτελεσματικώτερον ἔπρεπε νὰ φαίνηται) εἰς τὴν ὁμόθρησκον Ἄρκτον, καὶ ἐψεύσθη ἡ πίστις τοῦ Πάπα Καλίξτου τοῦ Γ'. ὅτι μόνον διὰ τῶν καθολικῶν ὅπλων ἦτο δυνατὸν νὰ καταβληθῇ τὸ κράτος τοῦ Σουλτάνου. Τῶν καταδεδουλωμένων χριστιανῶν τὰ βλέμματα ἐστράφησαν τώρα πρὸς τὸ βόρειον ἐκεῖνο ῥωσσικὸν κράτος, μὲ τὸ ὁποῖον οἱ Ἕλληνες ἀπὸ τοῦ 11ου ἤδη αἰῶνος τοσαῦτον στενὰς εἶχον σχέσεις, ὥστε ἐν Ῥωσσίᾳ ὅλαι αἱ θέσεις αἱ ἔχουσαι θρησκευτικήν τινα σημασίαν, κατείχοντο ἀνέκαθεν ὑπὸ Ἑλλήνων καὶ τελεταὶ καὶ βιβλία καὶ μουσικὴ καὶ ὀργανισμὸς τῶν ναῶν ἦσαν ὅλως Ἑλληνικά, καὶ ὁ Πατριάρχης τῆς Κωνσταντινουπόλεως, δοῦλος ἐνώπιον τοῦ Διβανίου, ἐτιμᾶτο ἐν Μόσχᾳ κατὰ τὸν 16ον καὶ 17ον αἰῶνα ἀδιαφιλονεικήτως ὡς κεφαλὴ τῆς Ἑλληνικῆς ἐκκλησίας. Δὲν ἦτο ἄρα ἑπόμενον κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην τῆς τῶν χριστιανῶν ἐν Τουρκίᾳ καταπιέσεως νὰ θεωρῆται ὡς ἄλλος θεὸς ὁ μεγαλόνους μονάρχης τοῦ μεγάλου ἐκείνου κράτους, τοὺς ἡγεμόνας τοῦ ὁποίου πρὸ ἑκατὸν ἤδη ἐτῶν εἶχε συστήσει ὁ ἐπίσκοπος τῆς Λεζίνης Κεδολίνης εἰς τὴν τῶν χριστιανῶν συνέλευσιν ὡς τοὺς χρησιμωτάτους κατὰ τῶν Τούρκων συμμάχους, καὶ διότι οἱ ἡγεμόνες οὗτοι, ὁμόθρησκοι ὄντες, εἶχον ὅλας τὰς συμπαθείας τῶν χριστιανῶν τῆς Πύλης δούλων ὑπὲρ ἑαυτῶν, καὶ διότι συνεπείᾳ ἀρχαίων συγγενικῶν δικαιωμάτων ἐπὶ τῆς Σερβίας καὶ Βουλγαρίας ἐθήρευον τὸν θρόνον τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ πρὸ πάντων « οὗτοι μόνοι ἐξ ὅλων τῶν ἡγεμόνων τοῦ κόσμου εἶχον καθὼς ὁ Τοῦρκος τοὺς ὑπηκόους των ἐντελῶς ὑποχειρίους (1). »

Εἰς τὸν νοῦν τοῦ μεγάλου Πέτρου εἶχον ἀναπτυχθῇ πλέον καὶ ὡριμάσει τὰ ἐπὶ τῆς Ἑλλάδος σχέδια τῆς ῥωσσικῆς πολιτικῆς, τὰ ὁποῖα κατ' ἄλλας ἐποχὰς ἐθεωροῦντο σχέδια ἄλλων. Ἐν Ἀμστελοδάμῳ εἶχεν ἤδη χαραχθῇ εἰκὼν αὐτοῦ φέρουσα τὴν πολυ-

---

(1) Zinkeisen ἱστ. τοῦ 'Οσμ. κράτους 3,593.

σήμαντον ἐπιγραφήν. Petrus I. RussoGraecorum monarcha. Τὰ μεγάλα αὐτοῦ ναυτικὰ σχέδια ἀπέβλεπον εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς οὐ μόνον εἰς τὴν ὀχύρωσιν τῆς βαλτικῆς θαλάσσης, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν ναυπήγησιν μεγάλου στόλου ἐν τῷ Εὐξείνῳ Πόντῳ, ἵνα διὰ τῆς κατοχῆς τοῦ φρουρίου τῆς θαλάσης ταύτης, τῆς Κριμαίας, ἔχῃ πρόχειρα πάντα τὰ μέσα εἰς τὴν κατὰ τοῦ Ὀθωμανικοῦ κράτους ἔφοδον (1). Τὸν πόλεμον τοῦ 1711 ἤρχισεν ὁ Πέτρος μὲ τὴν σταθερὰν πεποίθησιν ὅτι θέλει νικήσει, καὶ μὲ τὴν θέλησιν νὰ ταφῇ ἐν Κωνσταντινουπόλει. Ἡ ἐν τῷ καθεδρικῷ τῆς Μόσχας ναῷ ἐκτεθειμένη σημαία τοῦ Σταυροῦ μὲ τὴν κωνσταντίνειον ἐπιγραφήν « Ἐν τούτῳ νίκα » (in hoc signo vinces) ἐφαίνετο ὡς προαγγέλλουσα πόλεμον θρησκευτικόν. Καὶ τῳόντι πᾶς λίθος ἐκινεῖτο ἐν ταῖς χριστιανικαῖς ἐπαρχίαις, ἐν Μαυροβουνίῳ καὶ ἐν Βλαχίᾳ ἵνα δικαιολογηθῇ ἡ παραίνεσις τοῦ Χὰν τῆς Κριμαίας πρὸς τὴν Τουρκίαν, ὅτι ἡ Ῥωσσία ἐκ συμφώνου μετὰ τῶν ῥαγιάδων σκοπὸν ἔχει νὰ κυριεύσῃ τὴν Ῥούμελην. Ἐν ἔτει 1714 εἶπεν ὁ Τσάρος ἐν Ῥίγᾳ ἔν τινι ἀξιομνημονεύτῳ προσλαλιᾷ, ὅτι καὶ τέχναι καὶ ἐπιστῆμαι ἀπὸ τῆς Ἑλλάδος διεδόθησάν ποτε ἐφ' ὅλην τὴν γῆν· ὅτι ἡ πορεία των εἶναι ὡς ἡ κυκλοφορία τοῦ αἵματος ἐν τῷ ἀνθρωπίνῳ σώματι, καὶ ὅτι προβλέπει ὅτι ἤθελόν ποτε αὗται ἐπί τινας αἰῶνας διαμείνει ἐν Ῥωσσίᾳ, ἵνα ἐντεῦθεν μεταβῶσι πάλιν εἰς τὴν ἀρχαίαν αὐτῶν πατρίδα. Οὕτως ὁ Πέτρος ἤδη ἐπέδειξε πάντα τὰ ἠθικὰ ὅπλα, τὰ ὁποῖα παντὸς ἄλλου ὅπλου ἦσαν εἰς τοὺς Τούρκους ἐπικινδυνωδέστερα, ὑπέδειξε τὰς δυναστικὰς καὶ πολιτικὰς σχέσεις μεταξὺ Ῥωσσίας καὶ Βυζαντίου, ὑπέδειξε τὴν μεγάλην τοῦ πολιτισμοῦ ἐπιῤῥοήν, ὅστις ἐν ἐποχῇ ἀναπτύξεως εἶναι ὁ πρὸς τὰς κατακτήσεις μέγας ὁδηγός, καὶ μετεχειρίσθη τὸν κραταιὸν μοχλὸν τῆς θρησκευτικῆς ἑνότητος, τοῦ ὁποίου τὰ ἀποτελέσματα ἡ Τουρκία πρὸ πολλοῦ ἤδη ἐφοβεῖτο. Ἅμα αἱ πρῶται τοῦ Πέτρου ἐπιτυχίαι προσείλκυσαν ἐπ' αὐτοῦ τὰ βλέμματα τῶν Ἑλλήνων, ἀνεστάλησαν καὶ αἱ κατὰ τοὺς χρόνους τούτους συμβαίνουσαι ἀποστασίαι.

(1) Ὁ αὐτὸς 5,353.

Οἱ τῆς Ἐνετικῆς δημοκρατίας ἐπίτροποι (provedilori) ἀνήγγελλον εἰς τὴν κυβέρνησίν των, ὅτι οἱ Ἕλληνες ἤρχιζον νὰ τρέφωσι πάλιν ἐλπίδας περὶ τῆς ἀπὸ τοῦ ζυγοῦ ἐλευθερώσεως τῆς ἐκκλησίας των. Ἕλληνες, Σέρβοι, Ῥουμάνοι νέαν πεποίθησιν πρὸς τὸ δόγμα των ἀπέκτων, τὰς ἐθνικάς των ἀναμνήσεις ἀνεζωπύρουν, τὰ δημοτικά των ᾄσματα ἀνεζήτουν καὶ διὰ νέων τὰ διέδιδον παραδόσεων. Καὶ οἱ Μαυροβούνιοι ὠφελήθησαν ἐκ τῶν εὐτυχῶν τούτων καιρῶν καὶ ἐκ τῆς ἀντιλήψεως τῆς Ῥωσσίας, ἵνα διαμορφώσωσι τὴν κυριαρχίαν των ὡς προμαχῶνα κατὰ τοῦ Ἰσλαμισμοῦ καὶ κατασταθῶσιν ἐπὶ τῶν ὀχυρῶν αὐτῶν ὀρέων καὶ φαράγγων ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἀνεξάρτητοι. Ἔκτοτε πᾶς πόλεμος τῆς Ῥωσσίας κατὰ τῆς Πύλης ἐπενήργει ἐπὶ τῶν ῥαγιάδων οὕτως, ὥστε κατ' ἀνάγκην ἀνεζωογονεῖτο τὸ ἐθνικὸν αὐτῶν αἴσθημα, ὅσον καὶ ἂν ἦτον ἀπομεμαρασμένον. Ἐπὶ τῆς αὐτοκρατορίσσης Ἄννης ὁ κόμης Μύννιχ συνέλαβε κατὰ τὸν ἀπὸ τοῦ 1736 μέχρι τοῦ 1739 πόλεμον τὴν ἰδέαν τοῦ ν' ἀναστατώσῃ συστηματικῶς πάντας τοὺς ἀνατολικοὺς χριστιανούς. Ἐπὶ Αἰκατερίνης τῆς Β'. ἐπεξέτειναν οἱ Ὀρλῶφοι (κατὰ τὸν πόλεμον τοῦ 1768—74) τὰ σχέδια τοῦ Πέτρου καὶ τοῦ Μύννιχ. Ἀπὸ τοῦ Δουνάβεως μέχρι τοῦ Νείλου, ἀπὸ τοῦ Μαυροβουνίου μέχρι τῆς Γεωργίας ῥωσσικοὶ πράκτορες ἠρέθιζον τοὺς ἐχθροὺς τῆς Πύλης καὶ τυχοδιώκτης τις ἐκ Λαρίσσης, ὀνόματι Παππαδόπουλος, ὄργανον τοῦ Γρηγορίου Ὀρλὼφ κατὰ τὴν πτῶσιν Πέτρου τοῦ Γ'., ἀνεφάνη (1766) ἐν Πελοποννήσῳ, κηρύττων δι' ἀπατηλῶν ἐπ' ἀμφότερα τὰ μέρη ὑπερβολῶν ῥωσσικὴν ἐπικουρίαν καὶ ἑλληνικὴν ἐπανάστασιν. Ἤπειρος καὶ νῆσοι ἔτρεμον τότε τὴν ἀπελευθέρωσίν των προσδοκῶσαι, ὅτε δύο ῥωσσικοὶ στόλοι ἐφάνησαν ἐν τῇ μεσογείῳ καὶ πρόγραμμα τοῦ Ἀλεξίου Ὀρλὼφ (1770) ἐκάλει ὅλους τοὺς Ἕλληνας ὁμοδόξους εἰς τὸν ἱερὸν ὑπὲρ πίστεως καὶ πατρίδος ἀγῶνα.

Ἐν δὲ τῇ ἑσπερίᾳ Εὐρώπῃ ἔκρουεν ὁ Βολταῖρος, τὸ μαντεῖον τοῦ αἰῶνος, τὸν « θούριον κώδωνα », καὶ προσεκάλει ὅλους τοὺς χριστιανοὺς ἡγεμόνας εἰς τὴν σταυροφορίαν τῆς νέας Σεμιράμι-

δος, ἥτις τῶν δύο θαλασσίων πυλῶν τοῦ κράτους της, ὧν ἡ μὲν μία κατὰ τὸ ἥμισυ τοῦ ἔτους ὑπὸ τῶν πάγων, ἡ δὲ ἄλλη ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν ἦτο κλεισμένη, ἔμελλε ν' ἀνοίξῃ εἰς ἀεὶ τὴν δευτέραν.

Μετὰ δὲ ταῦτα κατὰ τὴν γέννησιν τοῦ δευτέρου της ἐγγόνου, Κωνσταντίνου (1779) διωργάνισεν αὐτὴ ἡ αὐτοκράτειρα « τὸ Ἑλληνικὸν σχέδιον » οὕτως ὥστε ν' ἀνεγείρῃ ὑπὲρ τοῦ βασιλόπαιδος τούτου τὸν αὐτοκρατορικὸν τοῦ Βυζαντίου θρόνον, καὶ ἐκ τῶν παραδουναβίων ἡγεμονιῶν νὰ σχηματίσῃ δάκικὸν βασίλειον ὑπὲρ τοῦ Ποτεμκίνου. Καὶ Ἰωσὴφ ὁ Β', ὁ τῆς Αὐστρίας αὐτοκράτωρ συγκατένευσεν (1782) εἰς ταῦτα τὰ σχέδια τοῦ διαμελισμοῦ τῆς Τουρκίας ὑπὸ τοὺς ἀσώτους ὅρους, ὥστε ἡ Σερβία καὶ ἡ Βοσνία νὰ παραχωρηθῶσιν εἰς τὴν Αὐστρίαν, καὶ νὰ ἐπιτραπῇ αὐτῇ διὰ τῆς προσλήψεως τῆς ἐνετικῆς ἠπείρου νὰ ἐπιθέσῃ χεῖρα καὶ εἰς τὴν τῆς Ἰταλίας διανομὴν (1). Ὅτε δὲ (1787) οἱ σύμμαχοι ἀπὸ τῶν λόγων ἦλθον εἰς ἔργα καὶ Ἰωσὴφ ὁ Β'. ἐκοινοποίησεν ἀπροκαλύπτως εἰς τὴν αὐλὴν τῆς Γαλλίας τὸν σκοπόν του, τοῦ ν' ἀναστῇ ἐκδικητὴς τῆς ἀνθρωπότητος καὶ νὰ ἐλευθερώσῃ τὴν Εὐρώπην ἀπὸ τῆς τῶν βαρβάρων τυραννίας, αἱ μεγάλαι τῆς ἑσπερίας Εὐρώπης δυνάμεις (αἵτινες κατὰ τὸ 1783 ἐξηντλημέναι ἀπὸ τῶν ἀμερικανικῶν πολέμων των εἶδον ἐν σιωπῇ τὴν ἐπονείδιστον ἕνωσιν τῆς Κριμαίας μετὰ τοῦ ῥωσσικοῦ κράτους) εὑρέθησαν πρὸς ἀλλήλας καὶ πρὸς ἑαυτὰς διῃρημέναι. Ἡ Γαλλία, ἣν οἱ σύμμαχοι μάτην ἐζήτουν νὰ δελεάσωσι διὰ τῆς Αἰγύπτου (2) ἐπεχειρίσθη τὴν μόνην ἀποτελεσματικὴν συμμαχίαν μετὰ τῆς Ἀγγλίας πρὸς ἐξασφάλισιν τῆς ἀκεραιότητος τῆς Τουρκίας, ἀλλ' οἱ Ἄγγλοι Οὗγοι ἐθεώρουν τὰς οἰκογενειακὰς τῶν Βουρβώνων συνθήκας καὶ τὴν καθ' ἑκάστην αὐξανομένην ναυτικὴν τῆς Γαλλίας δύναμιν κίνδυνον πολὺ δεινότερον καὶ ἐγγύτερον ἢ τὰ τῶν Ῥωσ-

(1) Hermann Ἱστορία τοῦ ῥωσσικοῦ κράτους 6, 464·

(2) Ὅρα τὰ ὑπὸ τοῦ Ναπολέοντος τοῦ Γ'. δημοσιευθέντα ἔγγραφα ἐν ἔτει 1855. Ἐν τῷ Μηνύτορι τῆς 30 Ἰουνίου καὶ 1 Ἰουλίου.

Πρβ. καὶ Wurm διπλωματικὴ ἱστορία τοῦ ἀνατολικοῦ ζητήματος 1858 σελ. 101.

σῶν ἐν τῇ Ἀνατολῇ σχέδια. Οὕτως ἀμφότεραι αἱ γιγάντιαῖαι τῆς Ἀνατολῆς δυνάμεις ἔμειναν ὅλως ἀκώλυτοι.

Οἱ χριστιανοὶ ῥαγιάδες πάλιν ἔπρεπε νὰ θεωρήσωσι μᾶλλον παρά ποτε προσεγγίζουσαν τὴν στιγμὴν τῆς ἀπελευθερώσεώς των, ὅτε νέος πράκτωρ ἀνεφάνη; ὁ Μυκώνιος Ψαρός, ἐφωδιασμένος μὲ ῥωσσικὰς παραγγελίας καὶ μὲ ῥωσσικὰ χρήματα, ἵν' ἀναστατώσῃ ὄχι πλέον τὴν Πελοπόννησον, τῆς ὁποίας αἱ πληγαὶ τοῦ 1770 δὲν εἶχον ἔτι ἐπουλωθῆ, ἀλλὰ τὴν Ἤπειρον, καὶ, ἐκλέγων τὸ Σοῦλι ὡς κέντρον τῆς νέας συνωμοσίας, ῥίψῃ εἰς τὸ Ἀρχιπέλαγος μικρὸν στόλον Ἑλληνικῶν πλοίων ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν τοῦ Λάμπρου Καντζώνη. Τί ἤθελε φανῆ τότε ἀκατόρθωτον εἰς τοὺς βορείους συμμάχους;

Καὶ ὅμως καὶ τώρα πάλιν ὁ πρὸς κατάῤῥιψιν τοῦ θριπηδέστου οἰκοδομήματος τῆς Πόλης ἀσφαλέστατος ὑπολογισμὸς ἐψεύσθη.

Καὶ ἂν ὁ κατὰ τὸ 1790 συμβὰς θάνατος Ἰωσὴφ τοῦ Γ'. δὲν ἐχαλάρωνε τὴν ἰσχυρὰν ταύτην συμμαχίαν καὶ ἡ ἐπικειμένη τριπλῆ συμμαχία μεταξὺ Ἀγγλίας Πρωσσίας καὶ Ὀλλανδίας δὲν τὴν εἶχε διαλύσει, καὶ ἂν ἡ Γαλλικὴ ἐπανάστασις δὲν συνετάραττε τὰ τῆς Εὐρώπης καὶ δὲν ἀπέστρεφε τὴν Ῥωσσίαν ἀπὸ τοῦ ν' ἀποζημιωθῇ ἐν Πολωνίᾳ διὰ τὸ ἀποτυχὸν περὶ τῆς Ἑλλάδος σχέδιον, οὐχ ἧττον ὅμως καὶ αὐτὴ ἡ ἔκβασις τοῦ πολέμου ἀπέβη κατωτέρα πάσης προσδοκίας. Αὐτὸ τὸ ἄγριον καὶ βάρβαρον τῆς καταστάσεως τῶν Τούρκων καὶ τὸ ἐν γένει φιλοπόλεμον ὅλου τοῦ ἔθνους, τοῦ ὠχυρωμένου ἐντὸς τεχνητῶν καὶ φυσικῶν ὀχυρωμάτων ἀπεδείχθησαν καὶ πάλιν αὖθις ὡς κραταιοτάτη ἄμυνα. Πρὸς τούτοις δὲ καὶ τὰ ὅπλα τῶν μεγάλων ὁμόρων κρατῶν στερουμένων ἀμφοτέρων μεγάλου ναυτικοῦ δὲν ἐδεικνύοντο τοὐλάχιστον ἀναντιῤῥήτως ὑπέρτερα, ὥστε νὰ ἐξουσιάσωσι τὸ Ὀθωμανικὸν κράτος καὶ νὰ διατηρήσωσιν αὐτὸ κτῆμα ἀφιλονείκητον. Καὶ οὕτως ἔμελλεν ὕστερον νὰ συμβῇ πλεονάκις καὶ οὕτως εἶχε συμβῆ πρότερον ἑκάστοτε. Πέτρος ὁ Α'. ἠναγκάσθη διὰ τῆς παρὰ τὸν Προῦθον συνομολογηθείσης εἰρήνης νὰ παραιτηθῇ πάλιν τῆς πολυτίμου κυριαρχίας τῆς Ἀζωφικῆς θαλάσσης, καὶ ἄνευ τῆς

αἰσχροκερδείας τοῦ μεγάλου βεζίρου ἤθελεν ἐπαληθεύσει καὶ παρὰ τὴν γνώμην του ὁ σκοπὸς τοῦ νὰ ταφῇ ἐν Κωνσταντινουπόλει. Κατὰ μὲν τὸν πόλεμον τοῦ 1736 ἐκ μέρους τῆς Αὐστρίας, κατὰ δὲ τὸν τοῦ 1768 ἐκ μέρους τῆς Ῥωσσίας ἔγειναν τόσον ἀκατάληπτα σφάλματα ἐν τῷ ἐξοπλισμῷ καὶ τῇ διεξαγωγῇ τοῦ πολέμου, καθὼς πάλιν κατὰ τὸ 1787 ἀμφοτέρωθεν· καὶ πρὸ τῆς εἰρήνης τοῦ Κουτζοὺκ-Καϊναρτζῆ (1774), τοῦ δείγματος τούτου «ῥωσσικῆς ἐπιτηδειότητος καὶ τουρκικῆς βλακίας» τῆς εἰρήνης, ἥτις εἰς τοὺς ἐκπεπληγμένους τῆς Αὐστρίας διπλωμάτας ἐφαίνετο, ὅτι μεταβάλλει τὴν Τουρκίαν εἰς Ῥωσσικὴν ἐπαρχίαν, εἶχον ἐξαντληθῆ ἐντελῶς τὰ μέσα τῆς Ῥωσσίας, ὡς συνέβη τοῦτο μετὰ ταῦτα πάλιν κατὰ τὴν συνθήκην τῆς Ἀδριανουπόλεως (1829). Καὶ φανερὸν ὅτι τὸ ἐπισφαλὲς ἑλληνικὸν σχέδιον ἦτο ἑκάστοτε ἀνώτερον τῶν δυνάμεων τῆς Ῥωσσίας, καὶ αὐτοὶ οἱ ἐπιχειροῦντες αὐτὸ ἐφαίνοντο ὡς οὐδεμίαν πεποίθησιν περὶ τῆς ἐπιτυχίας αὐτοῦ ἔχοντες.

Κατὰ τὸ 1770 τὸ ἀνεδέχθη αὐτὴ ἡ Αἰκατερίνη ὡς σχέδιον παράφρονος καὶ μετὰ τὰς πρώτας ἀποτυχίας λίαν περιφρονητικῶς περὶ αὐτοῦ ἐξεφράζετο· κατὰ τὸ 1780 εἶχον τὴν αὐτὴν περὶ αὐτοῦ γνώμην καὶ ὁ Αὐτοκράτωρ Ἰωσὴφ καὶ ὁ ἰσχυρὸς πρωθυπουργός του Κάουνιτζ, οἵτινες ἐζήτουν νὰ ὠφεληθῶσι τῆς ἀδυναμίας τῆς αὐτοκρατορίσσης μόνον πρὸς τὸ ἴδιον αὐτῶν συμφέρον. Καὶ ἐν αὐτῇ δὲ τῇ Ῥωσσίᾳ οὐδεὶς ἤθελε ν' ἀκούσῃ τι περὶ τοῦ σχεδίου τούτου ἐκτὸς τοῦ Ποτεμκίνου. Αἱ σημαντικαὶ ὠφέλειαι, αἵτινες ἐν μὲν τῇ διαβοήτῳ συνθήκῃ τοῦ Κουτζοὺκ-Καϊναρτζῆ (1774) ἐπεσφραγίσθησαν, ἐν δὲ τῇ τοῦ Ἰασίου (1792) ἐπεκυρώθησαν, ἦσαν κατ' οὐσίαν διπλωματικαὶ μόνον κατακτήσεις, αἵτινες ἔπρεπε νὰ γονιμοποιηθῶσι διὰ τῆς λοξῆς διπλωματικῆς ὁδοῦ. Ἐν τῇ συνθήκῃ τοῦ 1774 (ἄρθρ. 7) ὑπέσχετο ὁ Σουλτάνος νὰ προστατεύῃ ἐν τῷ κράτει αὐτοῦ τὴν χριστιανικὴν θρησκείαν· ἀλλ' ἡ Ῥωσσικὴ κυβέρνησις εὗρε τὸν τρόπον νὰ ἐξάξῃ ἐκ τῆς ῥητῆς ταύτης ὑποσχέσεως δικαίωμα τοῦ Τσάρου ὡς προστάτου τῶν χριστιανῶν τῆς Πύλης ὑπηκόων, καὶ

νὰ τὸ φανερώσῃ εἰς ὅλην τὴν εὐρωπαϊκὴν διπλωματίαν καὶ εἰς τοὺς ἀγαθὰς ἐλπίδας τρέφοντας ῥαγιάδας. Τὸ τελευταῖον τοῦτο δὲν ἦτο δύσκολον, διότι εἰς τοὺς Ἕλληνας προηγγέλλοντο ἐκ τῶν συνθηκῶν τούτων αἱ μεγαλείτεραι ὠφέλειαι, καὶ ἡ πραγματοποίησις τῶν ἀρεστοτέρων αὐτοῖς προσδοκιῶν. Αἱ συνθῆκαι αὗται ἔδιδον εἰς τὸ ἐμπορικὸν τῆς Ῥωσσίας ναυτικὸν τὰ πολυτιμότερα προνόμια· ὑπὸ τὴν ἐπιῤῥοὴν αὐτῶν ἀνεδείχθη ἡ Ὀδησσὸς ἐμπορικωτάτη πόλις, ἥτις ἦτο ὡς Ἑλληνική τις ἀποικία· τὰς μεγαλειτέρας ἐμπορικὰς ὑποθέσεις εἶχον ἐνταῦθα εἰς χεῖρας Ἕλληνες, τῶν ὁποίων τὰ πλοῖα ὑπὸ τὴν σκέπην τῆς Ῥωσσικῆς σημαίας ὠφελοῦντο δραστηριώτατα τῆς μεταξὺ Εὐξείνου Πόντου καὶ λευκῆς θαλάσσης (Μαρμαρᾶ) συγκοινωνίας. Αἱ καθ' ἑκάστην αὐξανόμεναι αὗται ὠφέλειαι καὶ αἱ νέαι σχέσεις κατέστησαν ὡς τὴν μεγαλειτέραν τῆς Ῥωσσίας πολιτικὴν ἀνάγκην καὶ ὡς νόμον σχεδόν, ὃν εἰλικρινῶς οἱ Ῥῶσσοι ἐτήρουν κατὰ τοὺς χρόνους τῶν ἑλληνικῶν περιπλοκῶν συγκαταθέσει ὅλων τῶν δυνάμεων, τὸ νὰ ἔχῃ ἡ Ῥωσσία τὴν ἰσχυροτέραν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐπιῤῥοήν, ἄνευ τῆς ὁποίας ἦτο ὅλως ἀδύνατον νὰ διασωθῶσι τὰ ἀποκτηθέντα ταῦτα προνόμια καὶ συμφέροντα. Ὅ,τι δὲ μετεχειρίζετο ἡ Ῥωσσία ἄνευ τῆς συγκαταθέσεως τῶν ἄλλων δυνάμεων καὶ ὅλως ἐν κρυπτῷ, ἦτο τὸ σύστημα τῆς ἀναστατώσεως, τὸ ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης διοργανισθὲν ἐν τῇ πρωτευούσῃ καὶ καθ' ὅλας τὰς ἐπαρχίας τῆς Τουρκίας οὐ μόνον διὰ τῶν δολίων καὶ αὐτοχειροτονήτων πρακτόρων, ἀλλὰ καὶ διὰ τῶν πλουσίως μὲ χρήματα ἐφωδιασμένων καὶ ῥητὴν τὴν ἐντολὴν ἐχόντων ἐπισήμων προξένων, οἵτινες (κατὰ τὸν ἀκολούθως δημοσιευθέντα κανονισμὸν τοῦ ναυάρχου Τσιτσαγὼφ) δὲν ὤφειλον ἐπὶ πολὺ ἔτι νὰ ἐπιστῶσι τὴν προσοχήν των εἰς τὰ τοῦ ἐμπορίου ἁπλῶς. Τοῦτο, ἠδύνατό τις νὰ εἰκάσῃ, ἔπρεπε νὰ ἑφελκύσῃ ἔτι μᾶλλον τὰ βλέμματα τῶν Ἑλλήνων πρὸς τὴν φαεινήν των Ἄρκτον· Ἀλλὰ συνέβη ὅλως τοὐναντίον. Ἕνεκα τῆς δολιότητος καὶ αἰσχρότητος τῶν Ῥώσσων ἀποστόλων κατὰ τοὺς δύο τελευταίους πολέμους, ἕνεκα τῆς βραδύνσεως τῆς ῥωσσικῆς ἐπι-

κουρίας καὶ τῆς ἀπιστίας, μὲ τὴν ὁποίαν ἡ ῥωσσικὴ πολιτικὴ ἐπρόδωσε καὶ παρέδωσεν εἰς τὴν Πύλην μετὰ τὴν συνθήκην τοὺς ὁμοθρήσκους, οὓς αὐτὴ εἶχεν ἀναστατώσει, μεγάλως ἠλαττώθη ὁ ὑπὲρ τῆς Ῥωσσίας ἐνθουσιασμὸς τῶν Ἑλλήνων. Μετὰ τὴν ἐν Πελοποννήσῳ ἐπανάστασιν (1770) εἰσήλασαν εἰς τὴν χερσόνησον ταύτην οἱ Ἀλβανοί, οἵτινες ἐπὶ ἐννέα ὅλα ἔτη ὠμῶς καὶ ἀνηλεῶς τοσοῦτον ἐμαίνοντο (1), ὥστε πανικὸς φόβος κατέλαβε πάντας τοὺς ἐν τῷ τουρκικῷ κράτει ῥαγιάδας, καὶ εἰς τὰς ἀρχιεπισκοπὰς τοῦ Ἰπεκίου καὶ Ἀχρίδος ἤρχισαν ἐκ νέου αἱ πρὸς τὸν Ἰσλαμισμὸν ἀποστασίαι. Τὰ παθήματα ὅμως ταῦτα ἐψύχραναν ἐπαισθητῶς τὰς φυσικὰς τῶν ῥαγιάδων συμπαθείας· καὶ κατὰ τὸ 1806 ἤδη οἱ Ἕλληνες ὑπὸ ἄλλου ἀστέρος τεθαμβωμένοι, ἐπολέμουν προθύμως ἐπὶ τοῦ Τουρκικοῦ στόλου κατὰ τῶν Ῥώσσων, καὶ ὁ Πατριάρχης ἀπὸ τῶν τειχῶν τῆς πρωτευούσης κατηρᾶτο τοὺς Ἄγγλους *αὐτῶν* συμμάχους. Ἡ περὶ τῆς παντοδυναμίας τῆς Ῥωσσίας ἰδέα ἐξέλιπε σχεδὸν ἐντελῶς. Δὲν ἔφερε μὲν ὁ Παπισμὸς κατὰ τὸν 15ον καὶ 16ον αἰῶνα μὲ ὅλην τὴν πνευματικήν του ἐπιῤῥοὴν βοήθειαν ἐκ μέρους τῶν καθολικῶν χριστιανῶν, ἀλλὰ καὶ ὁ ῥωσσικὸς Καισαροπαπισμὸς δὲν ἔμελλε νὰ τὴν φέρῃ ἐκ μέρους τῶν Ἑλλήνων χριστιανῶν μὲ ὅλην τὴν κοσμικήν του ἐξουσίαν. Ἐπέπρωτο, φαίνεται, οἱ Ἕλληνες ἂν καὶ ὑπὸ ἰσχυρῶν φίλων ὠθούμενοι νὰ βασισθῶσιν εἰς μόνα τὰ ἴδιά των ἀσθενῆ μέσα. Κατὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1770 ὁ ἐκ Λοκρίδος Ἀνδροῦτσος, πατὴρ τοῦ μετὰ ταῦτα Ὀδυσσέως, ἦλθεν ἀπὸ τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος εἰς τὴν Πελοπόννησον καθ' ὃν χρόνον ὁ τῶν Ῥώσσων ἐπικουρικὸς στρατὸς ἀνεχώρει ἐντεῦθεν· ἡ ὑποχώρησις τοῦ Ἀνδρούτσου ἐθεωρήθη ὡς θαῦμα ἐγκαρτερήσεως καὶ ἀνδρείας. Αὐτὸς ὁ κλέφτης καὶ ὁ παρ' αὐτῷ πειρατὴς Λάμπρος Καντζώνης, ἀμφότεροι αἰσχρῶς ὑπὸ τῆς Ῥωσσίας ἐγκαταλειφθέντες, ἀμφότεροι ἔτι ἐνδοξότεροι διὰ τοῦτο εἰς τὴν μνήμην

---

(1) Pouqueville. Ὁδοιπορίαι κατὰ τὴν Ἑλλάδα, 4, 336 — 38. Emmerson, Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος, 2,311 καὶ ἑξῆς.

τῶν συμπολιτῶν των γενόμενοι, πρῶτοι διὰ τῶν ἀνδραγαθημάτων των ὑπέδειξαν εἰς τὸν Ἕλληνα ὅτι τὴν ἐλευθερίαν του πρέπει νὰ ζητήσῃ ἐπὶ τῶν ἰδίων αὐτοῦ ὀρέων καὶ θαλασσῶν, ὅτι τὰ ἐμπορικὰ πλοῖα πρέπει νὰ τεθῶσιν εἰς κατάστασιν πολέμου, πρόμαχοι τοῦ σταυροῦ καὶ τῆς ἐλευθερίας. Καὶ ὄντως ἡ σωτηρία τῶν Ἑλλήνων δὲν ἔμμελλε νὰ πηγάσῃ ἐκ τῆς ἐπιῤῥοῆς ἐξωτερικῆς ἐπικουρίας, ὅπως καὶ οἱ τῶν Κρεόλων δὲν ἐπήγασεν ἐκ τῶν προσπαθειῶν τοῦ Μιράνδου, τοῦ ἱκετικῶς ζητοῦντος τὴν βοήθειαν τῆς Ἀγγλίας καὶ Γαλλίας· ἡ σωτηρία του ἔμελλε νὰ πηγάσῃ ἐσωτερικῶς καὶ ἐκ τῶν σπλάγχνων αὐτῶν τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Καθὼς τὸ Ἱσπανικὸν κράτος, οὕτως ὤθει τὸ γοργὸν πνεῦμα τοῦ ἀναμορφωτοῦ τοῦ κόσμου, δεκάτου ὀγδόου αἰῶνος, καὶ τὴν Τουρκίαν εἰς ἐσωτερικὰς μεταῤῥυθμίσεις, τῶν ὁποίων αἱ κυριώτεραι ὠφέλειαι ἦσαν, ὡς ἐν Ἱσπανίᾳ ὑπὲρ τῶν ἀποίκων, ἐν Τουρκίᾳ ὑπὲρ τῶν χριστιανῶν.

Ἀπόπειραι μεταῤῥυθμίσεως πολιτεύματος ἐν Τουρκίᾳ. Ἡ δεινὴ καὶ ἀθλία κατάστασις τοῦ Τουρκικοῦ κράτους ἔφθασεν εἰς τὴν ἀκμήν της διὰ τῆς τυραννικῆς τῶν γενιτσάρων ἐξουσίας. Ἀφ' ὅτου οἱ σωματοφύλακες οὗτοι κατώρθωσαν νὰ λάβωσι παρὰ Μωάμεθ τοῦ Β'., περιελθόντος εἰς τὴν ἀρχὴν (1451), τὴν πρώτην παραχώρησιν ὡς δῶρον κατὰ τὴν εἰς τὸν θρόνον ἀνάβασίν του, ἡ ἱστορία τῶν ἰδιαιτέρων αὐτῶν πρὸς τοὺς Σουλτάνους σχέσεων δὲν ἦτο ἄλλο εἰμὴ σειρὰ βιαιοπραγιῶν, ἀκολασίαι καὶ ἀργυρολογίαι. Μετὰ τὸν θάνατον ὅμως τῶν ἰσχυρῶν πολεμικῶν Σουλτάνων Σελὶμ καὶ Σουλεϊμὰν ἐξετραχηλίσθησαν εἰς τρόπον ὥστε εἰς πάντα ἀπαρέσκοντα αὐτοῖς διορισμὸν ἢ ἅμα καθυστέρουν οἱ μισθοί των ἐσυνείθιζον νὰ κινῶσι στάσιν καὶ ν' ἀποπειρῶνται δολοφονίαν κατὰ τῶν ἀνωτέρων τοῦ κράτους ὑπαλλήλων καὶ κατ' αὐτῶν τῶν ἡγεμόνων. Ἡ τρομερὰ αὕτη κατάστασις παρεκίνησεν ἤδη Ὀσμάνον τὸν Β'. (1622) νὰ προσπαθήσῃ ν' ἀντικαταστήσῃ τοὺς γενιτσάρους διὰ νέου μισθωτοῦ τάγματος Αἰγυπτίων καὶ Σύρων, ἀλλ' εἰς τὴν ἐπιχείρησίν του ταύτην ἀπέτυχε καὶ κατεβλήθη (1). Ἡ διόρθωσις τοῦ κακοῦ ἔπρεπε νὰ γείνῃ δι' ἄλλης

(1) Zinkeisen. Ἱστορία τοῦ Ὀθωμ. κράτους 3,744.

δδοῦ καὶ κατ' ἄλλον τρόπον. Ἡ ἄδεια τοῦ γάμου καὶ τῆς ἀποκαταστάσεως ὤφειλε νὰ μεταβάλῃ τὸν φιλοπόλεμον τοῦτον στρατὸν εἰς ἐθνοφυλακὴν καὶ νὰ τὸν φέρῃ πλησιέστερον πρὸς τὸν πολίτην, ἐν ᾧ συγχρόνως πρὸς ἀντιστάθμισιν αὐτοῦ διωργανίζετο ἐν ταῖς ἐπαρχίαις νέα στρατιωτικὴ δύναμις, ὑπὸ τῶν χριστιανῶν ἐκλεγομένη καὶ ἐκ χριστιανῶν συνισταμένη. Πρὸς τοῦτο δὲ κατηργήθη ὁ ἐπὶ τῶν παίδων φόρος ἤδη ἐπὶ τοῦ δραστηρίου Σουλτάνου Μουρὰτ τοῦ Δ'. (1623-40) καὶ μετὰ ταῦτα πάλιν διὰ ῥητοῦ νόμου κατὰ τὸ 1685. Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης ἐπετρέπετο καὶ εἰς τοὺς χριστιανοὺς νὰ λαμβάνωσι στρατιωτικὴν ἐν Τουρκίᾳ ὑπηρεσίαν εἰς τὸ τάγμα τῶν Ἀλβανῶν, καὶ ἐκ τῶν ἐμπειροπολέμων καὶ ἀνδρείων τούτων ἐπαρχιωτῶν ἐμορφώθη νέος πεζικὸς στρατός, ὅστις κατέστη ὁ τρομερώτερος τῶν γενιτσάρων ἐχθρὸς καὶ ἀντίπαλος· ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης ἐσυνθηκολόγησεν ἡ Τουρκία μετὰ τῶν πεισματωδεστέρων ληστρικῶν κατοίκων τῶν ἑλληνικῶν ὀρέων καὶ συνῆψε μετ' αὐτῶν σχέσεις, αἵτινες, ὡς ἐν Ἱσπανίᾳ καὶ Νεαπόλει εἰς ἐκτάκτους περιστάσεις, ἀπετέλουν ἐν Τουρκίᾳ μέρος τοῦ πολιτεύματος. Οἱ ἄγριοι κλέφται μετεσχηματίσθησαν εἰς ἡμέρους, καὶ ἅπασα ἡ Ἑλλὰς ἀπὸ τοῦ Ὀλύμπου μέχρι τῶν Ἀκροκεραυνίων ὀρέων διῃρέθη εἰς ἁρματωλίκια ὑπὸ ἀρχηγούς, τοῖς ὁποίοις ἀνετέθη καὶ ἡ ἀστυνομικὴ ἐπιτήρησις τῶν ἐπαρχιῶν των. Ἡ κατάργησις τοῦ ἐπὶ τῶν παίδων φόρου δὲν ἦτο ἡ μόνη ἐπιεικὴς διάταξις, ἣν ἐπέφερε τὸ νέον σύστημα εἰς τὴν τύχην τῶν χριστιανῶν. Ἐν καιρῷ τοῦ μετὰ τῆς χριστιανικῆς συμμαχίας πολέμου (1683—99) ἐκινήθησαν ὅλοι οἱ ῥαγιάδες· χιλιάδες ἀποίκων μετέβησαν εἰς τὰς γειτνιαζούσας αὐστριακὰς ἐπαρχίας, καὶ ὁ πληθυσμὸς τῆς Πελοποννήσου ἐδιπλασιάσθη κατὰ τὴν πρώτην ἑκατονταετηρίδα, ἀφ' οὗ ἡ χερσόνησος περιῆλθεν ὑπὸ τὴν ἑνετικὴν κυριαρχίαν (1689). Κατ' ἄλλην ἐποχὴν ἤθελον ἀναμφιβόλως χαρῆ οἱ ἄφρονες ἡγεμόνες τῆς Τουρκίας, ἐλευθερούμενοι τοιούτων κακῶν ὑπηκόων· ἀλλὰ τότε ἐκράτει τῆς ἐξουσίας τὸ πηδάλιον ὁ Μουσταφᾶς ἐκεῖνος ὁ Κεπριλῆς, ὅστις φοβούμενος μὴ γυμνωθῇ τὸ κράτος κατοίκων καὶ πτωχεύσῃ, εἰσήγαγε

τῶν συμπολιτῶν των γενόμενοι, πρῶτοι διὰ τῶν ἀνδραγαθημάτων των ὑπέδειξαν εἰς τὸν Ἕλληνα ὅτι τὴν ἐλευθερίαν του πρέπει νὰ ζητήσῃ ἐπὶ τῶν ἰδίων αὐτοῦ ὀρέων καὶ θαλασσῶν, ὅτι τὰ ἐμπορικὰ πλοῖα πρέπει νὰ τεθῶσιν εἰς κατάστασιν πολέμου, πρόμαχοι τοῦ σταυροῦ καὶ τῆς ἐλευθερίας. Καὶ ὄντως ἡ σωτηρία τῶν Ἑλλήνων δὲν ἔμελλε νὰ πηγάσῃ ἐκ τῆς ἐπιῤῥοῆς ἐξωτερικῆς ἐπικουρίας, ὅπως καὶ οἱ τῶν Κρεόλων δὲν ἐπήγασεν ἐκ τῶν προσπαθειῶν τοῦ Μιράνδου, τοῦ ἱκετικῶς ζητοῦντος τὴν βοήθειαν τῆς Ἀγγλίας καὶ Γαλλίας· ἡ σωτηρία του ἔμελλε νὰ πηγάσῃ ἐσωτερικῶς καὶ ἐκ τῶν σπλάγχνων αὐτῶν τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Καθὼς τὸ Ἱσπανικὸν κράτος, οὕτως ὤθει τὸ γοργὸν πνεῦμα τοῦ ἀναμορφωτοῦ τοῦ κόσμου, δεκάτου ὀγδόου αἰῶνος, καὶ τὴν Τουρκίαν εἰς ἐσωτερικὰς μεταῤῥυθμίσεις, τῶν ὁποίων αἱ κυριώτεραι ὠφέλειαι ἦσαν, ὡς ἐν Ἱσπανίᾳ ὑπὲρ τῶν ἀποίκων, ἐν Τουρκίᾳ ὑπὲρ τῶν χριστιανῶν.

Ἀπόπειραι μεταῤῥυθμίσεως πολιτεύματος ἐν Τουρκίᾳ. Ἡ δεινὴ καὶ ἀθλία κατάστασις τοῦ Τουρκικοῦ κράτους ἔφθασεν εἰς τὴν ἀκμήν της διὰ τῆς τυραννικῆς τῶν γενιτσάρων ἐξουσίας. Ἀφ' ὅτου οἱ σωματοφύλακες οὗτοι κατώρθωσαν νὰ λάβωσι παρὰ Μωάμεθ τοῦ Β'., περιελθόντος εἰς τὴν ἀρχὴν (1451), τὴν πρώτην παραχώρησιν ὡς δῶρον κατὰ τὴν εἰς τὸν θρόνον ἀνάβασίν του, ἡ ἱστορία τῶν ἰδιαιτέρων αὐτῶν πρὸς τοὺς Σουλτάνους σχέσεων δὲν ἦτο ἄλλο εἰμὴ σειρὰ βιαιοπραγιῶν, ἀκολασίαι καὶ ἀργυρολογίαι. Μετὰ τὸν θάνατον ὅμως τῶν ἰσχυρῶν πολεμικῶν Σουλτάνων Σελὶμ καὶ Σουλεϊμὰν ἐξετραχηλίσθησαν εἰς τρόπον ὥστε εἰς πάντα ἀπαρέσκοντα αὐτοῖς διορισμὸν ἢ ἅμα καθυστέρουν οἱ μισθοί των ἐσυνείθιζον νὰ κινῶσι στάσιν καὶ ν' ἀποπειρῶνται δολοφονίαν κατὰ τῶν ἀνωτέρων τοῦ κράτους ὑπαλλήλων καὶ κατ' αὐτῶν τῶν ἡγεμόνων. Ἡ τρομερὰ αὕτη κατάστασις παρεκίνησεν ἤδη Ὀσμάνον τὸν Β'. (1622) νὰ προσπαθήσῃ ν' ἀντικαταστήσῃ τοὺς γενιτσάρους διὰ νέου μισθωτοῦ τάγματος Αἰγυπτίων καὶ Σύρων, ἀλλ' εἰς τὴν ἐπιχείρησίν του ταύτην ἀπέτυχε καὶ κατεβλήθη (1). Ἡ διόρθωσις τοῦ κακοῦ ἔπρεπε νὰ γείνῃ δι' ἄλλης

(1) Zinkeisen. Ἱστορία τοῦ Ὀθωμ. κράτους 3,744·

ὁδοῦ καὶ κατ' ἄλλον τρόπον. Ἡ ἄδεια τοῦ γάμου καὶ τῆς ἀποκαταστάσεως ὤφειλε νὰ μεταβάλῃ τὸν φιλοπόλεμον τοῦτον στρατὸν εἰς ἐθνοφυλακὴν καὶ νὰ τὸν φέρῃ πλησιέστερον πρὸς τὸν πολίτην, ἐν ᾧ συγχρόνως πρὸς ἀντιστάθμισιν αὐτοῦ διωργανίζετο ἐν ταῖς ἐπαρχίαις νέα στρατιωτικὴ δύναμις, ὑπὸ τῶν χριστιανῶν ἐκλεγομένη καὶ ἐκ χριστιανῶν συνισταμένη. Πρὸς τοῦτο δὲ κατηργήθη ὁ ἐπὶ τῶν παίδων φόρος ἤδη ἐπὶ τοῦ δραστηρίου Σουλτάνου Μουρὰτ τοῦ Δ', (1623-40) καὶ μετὰ ταῦτα πάλιν διὰ ῥητοῦ νόμου κατὰ τὸ 1685. Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης ἐπετρέπετο καὶ εἰς τοὺς χριστιανοὺς νὰ λαμβάνωσι στρατιωτικὴν ἐν Τουρκίᾳ ὑπηρεσίαν εἰς τὸ τάγμα τῶν Ἀλβανῶν, καὶ ἐκ τῶν ἐμπειροπολέμων καὶ ἀνδρείων τούτων ἐπαρχιωτῶν ἐμορφώθη νέος πεζικὸς στρατός, ὅστις κατέστη ὁ τρομερώτερος τῶν γενιτσάρων ἐχθρὸς καὶ ἀντίπαλος· ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης ἐσυνθηκολόγησεν ἡ Τουρκία μετὰ τῶν πεισματωδεστέρων ληστρικῶν κατοίκων τῶν ἑλληνικῶν ὀρέων καὶ συνῆψε μετ' αὐτῶν σχέσεις, αἵτινες, ὡς ἐν Ἱσπανίᾳ καὶ Νεαπόλει εἰς ἐκτάκτους περιστάσεις, ἀπετέλουν ἐν Τουρκίᾳ μέρος τοῦ πολιτεύματος. Οἱ ἄγριοι κλέφται μετεσχηματίσθησαν εἰς ἡμέρους, καὶ ἅπασα ἡ Ἑλλὰς ἀπὸ τοῦ Ὀλύμπου μέχρι τῶν Ἀκροκεραυνίων ὀρέων διῃρέθη εἰς ἁρματωλίκια ὑπὸ ἀρχηγούς, τοῖς ὁποίοις ἀνετέθη καὶ ἡ ἀστυνομικὴ ἐπιτήρησις τῶν ἐπαρχιῶν των. Ἡ κατάργησις τοῦ ἐπὶ τῶν παίδων φόρου δὲν ἦτο ἡ μόνη ἐπιεικὴς διάταξις, ἣν ἐπέφερε τὸ νέον σύστημα εἰς τὴν τύχην τῶν χριστιανῶν, Ἐν καιρῷ τοῦ μετὰ τῆς χριστιανικῆς συμμαχίας πολέμου (1683—99) ἐκινήθησαν ὅλοι οἱ ῥαγιάδες· χιλιάδες ἀποίκων μετέβησαν εἰς τὰς γειτνιαζούσας αὐστριακὰς ἐπαρχίας, καὶ ὁ πληθυσμὸς τῆς Πελοποννήσου ἐδιπλασιάσθη κατὰ τὴν πρώτην ἑκατονταετηρίδα, ἀφ' οὗ ἡ χερσόνησος περιῆλθεν ὑπὸ τὴν ἑνετικὴν κυριαρχίαν (1689). Κατ' ἄλλην ἐποχὴν ἤθελον ἀναμφιβόλως χαρῇ οἱ ἄφρονες ἡγεμόνες τῆς Τουρκίας, ἐλευθερούμενοι τοιούτων κακῶν ὑπηκόων· ἀλλὰ τότε ἐκράτει τῆς ἐξουσίας τὸ πηδάλιον ὁ Μουσταφᾶς ἐκεῖνος ὁ Κεπριλῆς, ὅστις φοβούμενος μὴ γυμνωθῇ τὸ κράτος κατοίκων καὶ πτωχεύσῃ, εἰσήγαγε

τὰς « νέας αὐτοῦ διατάξεις », αἵτινες τὰ εἰσοδήματα τῶν τσαμίων προσδιώριζον εἰς δαπάνας τοῦ κράτους, καὶ σκοπὸν εἶχον ν' ἀπαλλάξωσι τοὺς ἀπίστους ἀπὸ τῶν βασάνων τῆς πολυειδοῦς φορολογίας, εἰσαγομένου ἑνὸς καὶ μόνου τακτικοῦ φόρου. Ὁ αὐτὸς ἀνέπτυξε καὶ τὸν ὑπὸ τοῦ προγόνου του ἤδη, τοῦ Μωάμεθ Κεπριλῆ, προταθέντα νεωτερισμόν, νὰ παραχωρῶνται εἰς τοὺς ἐν Κωνσταντινουπόλει Φαναριώτας τὰ μεγάλα ἀξιώματα τῶν αὐθεντῶν καὶ τῶν μεγάλων τοῦ στόλου καὶ τῆς Πύλης δραγουμάνων, καὶ διὰ τοῦ μέσου τούτου νὰ καθιστῶνται οἱ Ἕλληνες οἱ διερμηνεῖς καθ' ὅλας τὰς ἀμοιβαίας μεταξὺ τῆς Πύλης καὶ τῶν χριστιανικῶν δυνάμεων σχέσεις. Καὶ ἐπειδὴ τὸ νέον τοῦτο ἐπάγγελμα ἀπῄτει Εὐρωπαϊκὴν ἀνατροφὴν καὶ ἐκτεταμένας γλωσσικὰς γνώσεις, κατέῤῥευσε κατ' ἀνάγκην καὶ τὸ ἀρχαῖον σύστημα τοῦ περιστέλλειν πᾶσαν ὑψηλοτέραν νοητικὴν ἀνάπτυξιν· καὶ τοῦτο δὲ ἔγεινεν ἕνεκα τῆς ἀντιζηλίας πρὸς τὴν ἐνετικὴν ἐν Πελοποννήσῳ κυβέρνησιν, ὑπὸ τὴν σκέπην τῆς ὁποίας ἀνέλαμπε τότε ἡ ἐλπίς, ὅτι ἡ ἀρχαία κοιτὶς τῶν τεχνῶν καὶ ἐπιστημῶν ἠδύνατο ν' ἀποσπασθῇ πάλιν ἀπὸ τῶν ὀνύχων τοῦ βαρβαρισμοῦ. Θέλομεν ἴδει μετὰ ταῦτα, πῶς ἡ ἀπόπειρα αὕτη μεταῤῥυθμίσεως ἐν Τουρκίᾳ ἔσπειρε τὸν σπόρον τῆς ἑλληνικῆς ἀναγεννήσεως· ὀλεθρία ὅμως ἀπέβη αὕτη διὰ τὸ τουρκικὸν κράτος καὶ δι' αὐτὸ τὸ τουρκικὸν ἔθνος. Τὸ νέον γενιτσαρικὸν σύστημα ἐξετραχηλίσθη πολὺ χειρότερον τοῦ παλαιοῦ· διότι οἱ πολεμισταί, οἵτινες ἐστρατολογοῦντο τώρα ἐξ αὐτῶν τῶν τέκνων τῶν ῥαγιάδων, ἀπετέλουν σῶμα κληρονομικῶν μισθωτῶν στρατιωτῶν, οἵτινες καθ' ἑκάστην μεγαλείτερα ἀποκτῶντες δικαιώματα, ἔτι μεγαλειτέρας εἶχον καὶ καθ' ἑκάστην ἀπαιτήσεις· καὶ ἐγράφοντο εἰς τὰς συντεχνίας καὶ πᾶν ἔντιμον καὶ ἄτιμον ἐπάγγελμα ἀνεμποδίστως μετήρχοντο. Ἐπὶ Μαχμοὺτ τοῦ Α'. (1730—54) κατώρθωσαν ν' ἀποκτήσωσιν ἀτέλειαν φόρου εἰς τὰ ὑπ' αὐτῶν εἰσαγόμενα εἴδη· ἔκτοτε δὲ πολλοὶ ἐξ αὐτῶν ἐλάμβανον μερίδας εἰς τὴν πρὸς τὴν Συρίαν καὶ Αἴγυπτον ἀκτοπλοΐαν καὶ εἰς τὸ ἐμπόριον ἐκεί-

νων τῶν μερῶν (1), καθὼς τὸ ἱερατικὸν σῶμα τῶν μουλλάδων εἶχε τὴν ἀπόλυτον σχεδὸν κυριαρχίαν εἰς τὰς ἐμπορικὰς πρὸς τὴν Κριμαίαν σχέσεις. Καθ' ὅσον δὲ αἱ νέαι αὗται ἀσχολίαι κατεπράϋνον τὸ ἐπαναστατικὸν τῶν γενιτσάρων πνεῦμα, κατὰ τοσοῦτον ἔσβυνον καὶ τὸ πολεμικόν. Εἰς τὰ 196 τάγματα ἦσαν μὲν ἐγγεγραμμέναι τετρακόσιαι χιλιάδες ἀνδρῶν, ἀλλ' ἦτο δύσκολον καὶ τὸ δέκατον αὐτῶν νὰ τεθῇ εἰς μάχιμον κατάστασιν, δυσκολώτερον ἔτι νὰ διατηρηθῇ ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης. Ὁ ἄνανδρος αὐτῶν φόβος ἀπὸ τοῦ ἐχθρικοῦ ἱππικοῦ ἔγεινε τοσοῦτον παροιμιώδης, ὅσον καὶ ἡ ἀνδρεία καὶ ἐπιτηδειότης των εἰς τὸ καταστρέφειν καὶ λεηλατεῖν, εἰς τὸ κατακαίειν καὶ ἐρημοῦν χώραν εἰρηνικήν. Αἱ μεγάλαι κατὰ τοὺς ῥωσσικοὺς πολέμους ἧτται καὶ καταστροφαὶ τῆς Τουρκίας ἦσαν ἡ προφανεστάτη συνέπεια τῆς ἀπηλπισμένης ταύτης μεταῤῥυθμίσεως, ἕνεκα τῆς ὁποίας Μουσταφᾶς ὁ Γ'., ἐπὶ τοῦ θρόνου τῶν Σουλτάνων καθήμενος, βαρυθύμως ἀπηλπίζετο διὰ τὴν μέλλουσαν τοῦ ἔθνους του τύχην. Ὅσῳ ὅμως προφανέστερα ἦσαν τὰ συμπτώματα ταῦτα τῆς πτώσεως, τοσούτῳ εὐκολώτερον δύναταί τις νὰ ἐννοήσῃ πῶς κατὰ τὸν 18ον αἰῶνα, ὅτε ἐπιδημική τις πρὸς μεταῤῥυθμίσεις μανία κατέλαβε πάντα φιλόσοφον, πάντα πολιτικὸν καὶ πάντας ἐν γένει τοὺς ἡγεμόνας τῆς Εὐρώπης, καὶ οἱ μᾶλλον πολιτισμένοι τῶν Ὀθωμανῶν δὲν ἔμειναν ἐλεύθεροι τῆς γενικῆς ταύτης ῥοπῆς.

Μεταξὺ τῶν οὐλεμάδων ὑπῆρχον ἀείποτε κεφαλαὶ ἐξημμέναι, εὐπρόσιτοι καὶ εἰς αὐτὰ τὰ παραδοξότατα Εὐρωπαίων τινῶν φαντασιοκοπήματα. Ἡ αἵρεσις τῶν Μπεκτασῶν (Bektaschi), ἤτοι οἱ τουρκικοὶ φραγκμασῶνοι, ἐθεωροῦντο ἐχθροὶ τῶν ἱερέων καὶ ἀντίπαλοι τοῦ κληρονομικοῦ τῶν Καλιφῶν ἀξιώματος, ἐθεωροῦντο μονοθεϊσταὶ καὶ ἀσεβεῖς, οἵτινες ἐνέπαιζον τὰς θρησκευτικὰς τελετὰς καὶ ἐχλεύαζον τοὺς περὶ νηστείας νόμους καὶ τὰ σύμβολα τοῦ Ἰσλαμισμοῦ. Ὅθεν ἧττον παράδοξον εἶναι, παρ' ὅ,τι φαίνεται, ὅτι περὶ τὰ μέσα τῆς ἑκατονταετηρίδος ταύτης ὁ πασᾶς τοῦ

(1) Ἡ Τουρκία, ἡ ἱστορία της καὶ ἡ ἀνάπτυξίς της κατὰ τὰ ἡμερολόγια καὶ τὴν ἀλληλογραφίαν τοῦ Sir I. Porter. Ἐν Λονδίνῳ 1854 I, 335.

Καΐρου, Ἀλῆ-Βὲν-Ἀβδουλλὰχ, καθυπέβαλεν εἰς τὸν Σουλτάνον, Μαχμοὺτ τὸν Α΄. σχέδιον ῥιζικῆς μεταῤῥυθμίσεως (1), καθ' δ δέον ἦταν ὁ Ἰσλαμισμὸς νὰ ὑποχωρήσῃ εἰς ἄλλην φυσικωτέραν θρησκείαν καὶ πᾶσα ἱεραρχία καὶ θρησκευτικὴ τῶν οὐλεμάδων ὑπεροχὴ νὰ ἐκλείψῃ, κατὰ μίμησιν τῶν προτεσταντῶν ἀρχηγῶν τῆς ἐκκλησίας τῶν ἀποτειναξάντων τὸν ζυγὸν τοῦ ῥωμαίου μουφτῆ (δηλ. τοῦ Πάπα). Πᾶς τις ἐννοεῖ ὅτι τοιοῦτο σχέδιον δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἐφαρμοσθῇ εἰς ἐποχὴν, καθ' ἣν οἱ οὐλεμάδες αὐτοὶ ἐσκέπτοντο νὰ εἰσάξωσιν ἀριστοκρατικὴν κυβέρνησιν, ἐν τῇ ὁποίᾳ, «αὐτοὶ μὲν ἤθελον εἶσθαι οἱ κίονες, ὁ δὲ Σουλτάνος ὁ στολισμὸς μόνον τῶν κιόνων,» καὶ καθ' ἣν οἱ γενίτσαροι ἦσαν κάτοχοι ἀπεριορίστων προνομίων. Ἡ διὰ μεγάλης μεταῤῥυθμίσεως ἀπομάκρυνσις τῶν γενιτσάρων τούτων ἦτο ἡ ἀναγκαιοτέρα διόρθωσις ἐν τῷ στρατιωτικῷ κράτει καὶ πρὸς ἐπίτευξιν αὐτῆς δὲν ἐσύμφερε νὰ δυσαρεστηθῶσιν οἱ οὐλεμάδες. Μίαν ἑκατονταετηρίδα ἀκριβῶς μετὰ τὸν Μουσταφᾶν Κεπριλῆν ἀνέλαβε πάλιν Σελὶμ ὁ Γ΄. τὴν ἰδέαν τῆς μεταῤῥυθμίσεως ταύτης ὑπὸ τὸ παρὰ τοῦ προκατόχου του μεταχειρισθὲν ὄνομα τῆς νέας τάξεως τῶν πραγμάτων (Nizami-dschedid) (2). Καὶ κατὰ μὲν τὸν νοῦν, τὰς γνώσεις, τὴν δραστηριότητα, τὴν δικαιοσύνην καὶ τὴν ἀμεροληψίαν ἦτον ὁ Σελὶμ ὁ ἀνὴρ, ὅστις ἠδύνατο νὰ ἐξεγείρῃ τὸ τουρκικὸν κράτος ἀπὸ τὴν εἰς ἣν εὑρίσκετο νέκρωσιν, κατὰ τὸν χαρακτῆρα ὅμως καὶ τὴν ἰσχὺν τῆς θελήσεως δὲν ἦτο ἱκανὸς ν' ἀναδεχθῇ τὸ μέρος τοῦ ἀναμορφωτοῦ. Υἱὸς καὶ ἀνεψιὸς Σουλτάνων, οἵτινες ἦσαν πεπεισμένοι περὶ τῆς ἀνάγκης τοῦ ν' ἀναχαιτισθῇ διὰ παντὸς δυνατοῦ μέσου ἡ κατάπτωσις τῶν στρατιωτικῶν νόμων ἐνισχύθη ὁ Σελὶμ, ὡς ἐπίδοξος ἔτι τοῦ θρόνου διάδοχος, εἰς τὰς νεωτεριζούσας Εὐρωπαϊκὰς ἰδέας ὑπὸ τῶν ἀμέσως περιστοιχούντων αὐτόν, τοῦ ἰατροῦ του Λωρέντσου, τοῦ ἀρχιναυάρχου του

(1) Γαλλιστὶ ἐκδοθὲν ἐν Οὐτρέχτῃ κατὰ τὸ 1754. Μυστικὸν σχέδιον καθυποβληθὲν τῷ μεγαλειοτάτῳ σουλτάνῳ Μαχμοὺτ τῷ Α΄.

(2) Πίναξ τῶν νέων διατάξεων τοῦ Ὀθωμανικοῦ κράτους ὑπὸ Μαχμοὺτ-Ῥαΐφ ἐφένδη· ἐν Κωνσταντινουπόλει 1798.

Χουσεῖν καὶ ὑπὸ τοῦ πιστοῦ Ἰσαὰκ βέη, ὃν καὶ κατὰ τὴν τουρκικὴν ἀπέστειλεν εἰς Παρισίους, καὶ ἔκτοτε ἀρχίσας ζωηρὰν μετὰ διασύνοοῦντος αὐτὸν Λουδοβίκου τοῦ 16ου ἀλληλογραφίαν ἐλάμβανεν ὡς συμβούλους του κατὰ προτίμησιν Γάλλους. Ἀμέσως ἐν ἀρχῇ τῆς ἀναμορφώσεως τοῦ τουρκικοῦ πολιτεύματος ξένοι ἄνδρες ἦσαν οἱ μοχλοί, οἵτινες, μέλλοντες νὰ συντελέσωσιν εἰς τὴν ἐπισκευὴν τῆς μηχανῆς, συνετέλεσαν εἰς τὴν ἐντελῆ αὐτῆς καταστροφήν. Περιεσκεμμένως ἤρχισεν ὁ Σελὶμ (1793) νὰ ἐπανορθώνῃ τὰ σαθρὰ καὶ νεκρὰ τῆς πολιτείας μέρη, τὰ φρούρια πρῶτον καὶ εἶτα τὸ ναυτικόν, ὅπου καὶ ἦλθεν εἰς συνάφειαν μετὰ τῶν Ἑλλήνων, καὶ τέλος (1796-99) νὰ μορφώνῃ ἐν Ἀσίᾳ, μακρὰν τῶν παρεμποδιζόντων αὐτὸν γενιτσάρων, σχολεῖα κατὰ τὸν Εὐρωπαϊκὸν τρόπον διωργανισμένα. Εἰς τὸ σχέδιον τῶν μεταρρυθμίσεών του ἔκειτο καὶ ἡ ῥιζικὴ ἀνόρθωσις τῶν οἰκονομικῶν τοῦ κράτους, καὶ ἡ περιστολὴ τοῦ ἀξιώματος τῶν πασάδων ἐπὶ τρία μόνον ἔτη. Ἡ ἐλευθερία τῆς ἐνεργείας τῶν πολιτῶν ὤφειλε νὰ συμβαδίσῃ μετὰ τοῦ περιορισμοῦ τῆς τῶν γενιτσάρων ἐπιρροῆς καὶ τοῦ μετασχηματισμοῦ τῶν τοποτηρητῶν εἰς ὑπαλλήλους, ἐξηρτημένους ἀμέσως ἀπὸ τοῦ κέντρου τῆς κυβερνήσεως. Ἂν καὶ μεμονωμένος, ἂν καὶ μισούμενος, ὑπὸ τοῦ λαοῦ, καὶ περικυκλωμένος ὑπὸ κρύφα τε καὶ φανερῶς ἀντιπολιτευομένων αὐτῷ οὐλεμάδων, οἵτινες ἐφοβοῦντο τὴν συστηματικὴν κατὰ τοῦ κράτους καὶ τῆς θρησκείας ἐπίθεσιν, ἠδύνατο ἴσως ὁ Σελὶμ εἰς ἐποχὴν εἰρηνικωτέραν ν' ἀποπερατώσῃ τὰ μεγάλα αὐτοῦ σχέδια· ἀλλ' οἱ δεινοὶ καιροὶ τῆς ἐξουσίας του κατέστρεψαν τὴν ἐπιχείρησίν του, ὡς εἶχον καταστρέψει καὶ τὴν τοῦ Μουσταφᾶ Κεπριλῆ, καὶ συνετέλεσαν εἰς τὴν ταχυτέραν ἀνύψωσιν τῶν ῥαγιάδων, καὶ εἰς τὴν ταχυτέραν κατάπτωσιν τῆς κρατούσης τουρκικῆς φυλῆς.

Ἀνέβη ὁ Σελὶμ ἐπὶ τοῦ θρόνου καθ' ἣν ἐποχὴν ἐξεῤῥάγη ἐν Γαλλίᾳ ἡ τρομερὰ ἐπανάστασις (1789)· ἤρχισε τὰς ἐν τῷ στρατῷ μεταῤῥυθμίσεις του καθ' ἣν ἐποχὴν ἡ ἐπανάστασις ἐκείνη εἶχεν ἤδη ἐξοκείλει εἰς ἐντελῆ τῆς Εὐρώπης ἀναστάτωσιν. Ἅμα καταπεσούσης τῆς Ἐνετικῆς δημοκρατίας ἐπήρχετο κατὰ τῆς Πύ-

K... ὅλοι οἱ κάτοικοι καὶ οἱ ὁπλαρχηγοὶ ...κνίας ἀνεστατώθησαν, καὶ ἡ ἔλλειψις ...ῶν Ἰονίων νήσων ἀνεζωπύρει εἰς τὸν νοῦν ...ατου τὴν ἐλπίδα ἐπικειμένης μεταβολῆς. ...σίων, οὓς οἱ Γάλλοι εὗρον εἰς κατάστασιν ...ως (1), ἀνέλαμψεν αἴφνης πνεῦμα συμπνοίας ...ὁποῖον ἐξηπλώθη καὶ ἐπὶ τῆς στερεᾶς ἅμα οἱ Γάλλοι ...ησαν εἰς τὴν Ἰονικὴν θάλασσαν. Ἔπρεπε νὰ εὑρίσκηταί τις τότε ἐν Ἑλλάδι, λέγουσιν οἱ περιηγηταί, ἵνα ἐννοήσῃ ὁποίαν ἐντύπωσιν ἐπροξένουν αἱ διάφοροι αὗται εἰδήσεις. Ὁ νέος ἥρως (ὁ Ναπολέων), ὅστις ὡδήγησε τοὺς Γάλλους εἰς τὴν Ἰταλίαν, ἐζήτει πρότερον (1794) παντὶ σθένει νὰ ὑποστηρίξῃ καὶ ἀνορθώσῃ τὴν δύναμιν τῶν Ὀθωμανῶν ἀπέναντι τῶν δυνάμεων τῆς Ἀνατολῆς, καὶ σκοπὸν εἶχε νὰ τεθῇ ὁ ἴδιος ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ τουρκικοῦ πυροβολικοῦ· τώρα ὅμως εὗρεν εἰς τὰς Ἰονίους νήσους ἀνεκτίμητον θέσιν καὶ πρὸς ὑποστήριξιν τῆς Τουρκίας καὶ πρὸς καταστροφὴν καὶ διαμελισμὸν αὐτῆς (2). Οἱ πασάδες τῶν Ἰωαννίνων καὶ τοῦ Σκουταρίου καὶ ὁ βέης τῆς Μάνης συνεχάρησαν τότε τὸν Βοναπάρτην διὰ τοὺς θριάμβους του. Αὐτὸς δὲ ἔπεμψε δύο Κορσικανοὺς Σπαρτιατικῆς καταγωγῆς (3) πρὸς τοὺς Ἕλληνας, τοὺς ὁποίους διὰ τῶν κλεινῶν μόνον ὀνομάτων τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῆς Σπάρτης κατώρθωσε νὰ τῷ ἀπαντήσωσιν, ὅτι μόνη ἡ παρουσία του ἀρκεῖ ὅπως μετατεθῶσι παρὰ τὸν Βόσπορον τὰ ὅρια «τῆς γαλλο-ἑλληνικῆς ἐλευθερίας». Ὁ Ναπολέων ἐκστρατεύων κατὰ τῆς Αἰγύπτου, ἵνα συμμαχήσῃ ἐν ταῖς Ἰνδίαις μετὰ τοῦ Τίππου-Σαΐβ (Tippo Saib) καὶ καταβάλῃ τὴν ἀγγλικὴν ἐξουσίαν, ὑπεκρίνετο ὅτι ἀσπάζεται συγχρόνως καὶ τὸ σχέδιον Αἰ-

(1) Ἱστορία τῶν Ἰονίων νήσων ὑπὸ τὴν διοίκησιν τῆς γαλλικῆς δημοκρατίας ὑπὸ τοῦ κόμητος Ε. Ἀούντζη. Ἐν Ἑνετίᾳ 1860 σελ. 39.

(2) Ἀνέκδοτος ἀλληλογραφία τοῦ Ναπολέοντος Βοναπάρτη. Ἐν Παρισίοις 1819 3,65.

(3) Περιοδεία τοῦ Δήμου καὶ Νικολάου ἀδελφῶν Στεφανοπούλων κατὰ τὴν Ἑλλάδα ἐν ἔτεσι 1797 καὶ 1798. Ἐν Λονδίνῳ 1800 2,156.

κατερίνης τῆς Β'., ἵνα, ὡς ἐξεφράσθη ἐν Ἄκρῃ, καταβάλῃ τὴν τουρκικὴν δύναμιν καὶ ἀνεγείρῃ νέον ἀνατολικὸν βασίλειον. Ὁ διασεισμὸς δ' οὗτος ἐφαίνετο ὡς ἐπελθὼν ἐπὶ τούτῳ, ἵνα χαλαρώσῃ τὰ ἀσθενῆ δεσμὰ τῆς ἐσωτερικῆς ἑνότητος ἐν Τουρκίᾳ καὶ ἀνανεώσῃ τὴν περὶ τῆς ἀποσυνθέσεως τοῦ κράτους τούτου ἰδέαν εἰς τοὺς προοδεύοντας λαούς, εἰς πάντας τοὺς ἐνθουσιώδεις πατριώτας, εἰς πάντας τοὺς τολμηροὺς ὁπλαρχηγοὺς καὶ εἰς τοὺς τὰς μᾶλλον ἀποκέντρους ἐπαρχίας κατοικοῦντας σατράπας.

Οὕτω διὰ τῆς βιαίας ταύτης ῥοπῆς τῶν εὐρωπαϊκῶν ἐπενεργειῶν παρεμποδίσθησαν καὶ διεκόπησαν τὰ σχέδια τοῦ Σουλτάνου Σελίμ, καὶ αἱ ἐσωτερικαὶ ἀμέσως ἀπὸ τοῦ ἡγεμόνος ἀποῤῥέουσαι μεταῤῥυθμίσεις ἀντικατεστάθησαν ὑπὸ σειρᾶς ἐσωτερικῶν στάσεων καθ' ὅλας τὰς ἐπαρχίας τοῦ τουρκικοῦ κράτους, τὰς ὁποίας προσέψαυσεν ἡ γαλλικὴ ἐπιῤῥοή.

Ὀθωμανοὶ σασιασταὶ καὶ ἅρπαγες. Ὁ Πασβὰν-Ὀγλοῦς καὶ οἱ Σέρβοι δέηδες.

Αἱ στάσεις αὗται, ἔνθα μὲν προήρχοντο ἀπὸ τῶν Ὀθωμανῶν, ἦσαν φύσεως μοναρχικῆς καὶ δεσποτικῆς, ἔνθα δὲ ὑπεκινοῦντο ὑπὸ τῶν Χριστιανῶν, εἶχον χαρακτῆρα κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον ἐθνικόν. Ὅτι οἱ μεγάλοι τῆς Τουρκίας τοποτηρηταί, οἱ τὰς μᾶλλον ἀποκέντρους τοῦ κράτους ἐπαρχίας κατοικοῦντες, τῶν ὁποίων ἡ δύναμις ἦτο καὶ συνέπεια καὶ αἰτία συγχρόνως τῆς ἀδυναμίας τῆς τουρκικῆς κυβερνήσεως, μικρὰν εἶχον ἀνέκαθεν πρὸς τὸ κέντρον τοῦ κράτους συνάφειαν, καὶ γνωστότατον ἦτο καὶ ὡς ἐκ τῆς ἐκτάσεως τῶν ἐπαρχιῶν καὶ ὡς ἐκ τῆς ἐλλείψεως ἰσχυροῦ στόλου ἐξηγεῖται. Κατὰ τὴν 16ην ἤδη ἑκατονταετηρίδα ἐπανέστησαν κατὰ τῆς Πύλης οἱ τῆς Συρίας καὶ τῆς Αἰγύπτου ἀντιβασιλεῖς, κατὰ δὲ τὴν 17ην οἱ τῆς Βαρβαρίας ἡγεμόνες, καὶ κατὰ τὴν 18ην οἱ βέηδες τῶν ἐν Αἰγύπτῳ Μαμελούκων καὶ τῶν Τούρκων τῆς μικρᾶς Ἀσίας. Οἱ τῆς Γεωργίας ἀποστάται, οἵτινες πρὸ μιᾶς ἤδη ἑκατονταετηρίδος κατεῖχον διαδοχικῶς τὴν ἐπαρχίαν τοῦ Βαγδατίου, ἦσαν ἐπὶ τοσοῦτον μόνον φόρου ὑποτελεῖς τῆς Τουρκίας, ἐφ' ὅσον εἶχον τὴν καλὴν πρὸς τοῦτο θέλησιν, ἡ δ χαρακτὴρ αὐτῶν τοῖς τὸ ἐσυγχώρει. Πρωτοφανὲς ὅμως ἦτον ἡ ἀπὸ τῶν χρόνων τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως

προσέγγισις τῶν ἡγεμόνων τούτων πρὸς τὸ κέντρον καὶ τὴν πρωτεύουσαν τοῦ κράτους. Τὴν πρὸς τοῦτο ὤθησιν εἶχον ἤδη δώσει αἱ ἐρεθιστικαὶ τῆς Ῥωσσίας καὶ Αὐστρίας προκηρύξεις. Οὕτως εἰς Σκούταρι, ὅπου ἡ ἰσχυρὰ οἰκογένεια τῶν Μπουσατλίδῶν ἀπὸ τὰ μέσα ἤδη τοῦ 17ου αἰῶνος εἶχε καταστῆ κληρονομικὸς δεσπότης τῆς ἐπαρχίας, παρεκινήθη ὁ Καρὰ-Μαχμοὺτ θεῖος τοῦ τελευταίου πασᾶ (1786) ὑπὸ τῆς Αὐστρίας νὰ βαπτισθῇ λαμβάνων ὡς ἀνταμοιβὴν τὴν ἐπὶ τῆς Ἀλβανίας ἡγεμονίαν· οὗτος ἐκηρύχθη ὑπὸ τῆς Πύλης ἀντάρτης, καὶ ἐπολιορκήθη εἰς Σκούταρι ὑπὸ τουρκικοῦ στρατοῦ. Ἐλευθερωθεὶς ὅμως διὰ τῶν ὅπλων τῶν Μιριδιτῶν ἀνεγνωρίσθη κατ' ἀνάγκην πάλιν ὑπὸ τῆς Τουρκίας καὶ προεβιβάσθη Ῥούμελη-Βαλισῆ. Ἡ στάσις τοῦ Μαχμοὺτ συνεδέετο φανερῶς πρὸς ἄλλα ἀρχαιότερα δικαιώματα. Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῶν γαλλικῶν πολέμων ἄλλα πρόσωπα εἶχον ἐπιβῆ ἐπὶ τῆς πολιτικῆς σκηνῆς. Ὅπως εἴδομεν ἐν Ἀμερικῇ, ἐν Ἀϊτῃ, ἐν Μεξικῷ καὶ ἐν Περουβίᾳ τοὺς γελωτοποιοὺς ἐκείνους, οἵτινες ἐπειρῶντο ν' ἀπομιμηθῶσι τὸν γάλλον Αὐτοκράτορα, οὕτω βλέπομεν καὶ ἐνταῦθα στῖφος τυχοδιωκτῶν, οἵτινες παντὶ σθένει ἐξεμεταλλεύοντο τὴν ἀδυναμίαν τῆς Πύλης ὑπὲρ τῶν σχεδίων τῆς ἰδίας αὐτῶν φιλοδοξίας. Τοιοῦτος ἦτο ὁ Πασβάντ-Ὀγλοῦς ἐκεῖνος ἐν Βιδινίῳ, ὅστις ἐπί τινα χρόνον ἐθεωρεῖτο ἐν Εὐρώπῃ ὡς μυθῶδές τι πρόσωπον, καὶ ὡς ἄλλος Ναπολέων.

Ὁ ἀνὴρ οὗτος εἶχε σχολεῖον τὰς διαφόρους του κατὰ τὴν Ἀλβανίαν καὶ Βλαχίαν καὶ ἐν τῷ μεταξὺ Αὐστρίας καὶ Ῥωσσίας πολέμῳ περιπετείας, καὶ ἀφ' οὗ ὁ πατὴρ αὐτοῦ Πασβὰν-Ὀμὰρ δημευθέντων τῶν κτημάτων του, ἀπεκεφαλίσθη (1791), ἐπανέστησε κατὰ τῆς Τουρκίας, καὶ διὰ τῆς βίας ἀνέλαβε τὰ πατρικά του κτήματα. Διωκόμενος ὑπὸ τῆς Πύλης συνέλεξε περὶ ἑαυτὸν λειποτάκτας τινὰς στρατιώτας καὶ γενιτσάρους ἐκ Βελιγραδίου ἐκδιωχθέντας. Λαβὼν δὲ πρόσχημα τῆς στάσεώς του τὰς μεταρρυθμίσεις τοῦ Σελὶμ ἐκέρδισεν ὑπὲρ ἑαυτοῦ καὶ τοὺς ἰσχυροὺς τῆς πρωτευούσης γενιτσάρους, τοὺς ὁποίους ἡ Πύλη ὡς ἐκ τούτου ἐφοβεῖτο νὰ πέμψῃ πρὸς κατατρόπωσιν αὐτοῦ.

Εἰς μάτην ἐπειρᾶτο ἡ Τουρκία νὰ ὁπλίσῃ τοὺς φιλησύχους ῥαγιάδας τῆς Βουλγαρίας κατὰ τῶν λῃστρικῶν τοῦ ἀντάρτου στιφῶν. Οὗτος ἀπέκρουσε (1798) τοὺς κατ' αὐτοῦ πεμφθέντας ἀσιανοὺς στρατιώτας καὶ ἡ Πύλη ἠναγκάσθη ἑκοῦσα ἄκουσα νὰ τῷ παραχωρήσῃ τὰς αὐθαδῶς καὶ ἀποτόμως παρ' αὐτοῦ ἀπαιτουμένας τρεῖς οὐρὰς τοῦ ἐκδιωχθέντος πασᾶ τοῦ Βιδινίου. Μετὰ τὴν ἀναγνώρισιν αὐτοῦ ἐπανῆλθον οἱ γενίσταροί του εἰς Βελιγράδιον, ἔνθα εἷς ἐκ τῶν ἀγάδων των, ὁ τολμηρὸς Ἀχμέτ, διετηρεῖτο πρὸ πολλοῦ ἤδη ὅλως ἀνεξάρτητος, καὶ παρέλαβε τὸν τίτλον τοῦ Δέη.

Τὰ ἐπαναστατικὰ ταῦτα στίφη ἔπαυσαν τὸν πασᾶν τοῦ Βελιγραδίου Χατζῆ Μουσταφᾶν, ὃν οἱ Σέρβοι ὡς τὴν θείαν πρόνοιαν τῆς χώρας των ἐσέβοντο καὶ ἐλάτρευον, καὶ τέσσαρες ἐκ τῶν ἀρχηγῶν των, τῶν ὑπὸ τὸν Πασβάν-Ὀγλοῦν πολεμησάντων, διεμερίσαντο ὑπὸ τὸν τίτλον τῶν δέϊδων τὴν ἐξουσίαν, ἐπίεζον τοὺς χωρικοὺς διὰ καταναγκαστικῶν φορολογιῶν, καὶ κατέστησαν τὰ χωρία των τζιφτλίκια (1), ὅπερ ἠνάγκαζε τοὺς Σέρβους, ἐκτὸς τοῦ πρὸς Σπαχίδας διδομένου δεκάτου, νὰ παραχωρῶσι καὶ τὸ ἔννατον εἰς τοὺς γενιτσάρους ὡς κυρίους τῶν τζιφτλικίων. Καταχραυγαζόντων δὲ τῶν τυραννουμένων Σέρβων ῥαγιάδων, ἠπείλησεν ὁ Σουλτάνος νὰ πέμψῃ κατὰ τῶν δέϊδων τούτων ξένον στρατὸν καὶ οὗτοι νομίσαντες ὅτι πρόκειται περὶ γενικοῦ ἐξοπλισμοῦ τῶν ῥαγιάδων, τοσοῦτον θηριωδῶς κατὰ τῶν πλουσιωτέρων καὶ περιφανεστέρων αὐτῶν, κληρικῶν καὶ προυχόντων, ἐμάνησαν (1804), ὥστε οἱ Σέρβοι εἰς τὴν ἐσχάτην περιῆλθον ἀπελπισίαν.

Ὁ Ἀλῆπασᾶς τῶν Ἰωαννίνων.

Αἱ στάσεις αὗται εἶχον χαρακτῆρα ὅλως τουρκικόν, καὶ ἐξετελοῦντο διὰ τοῦ ἀρχαίου μοχλοῦ παντὸς κακουργήματος καὶ πάσης βίας, τῶν γενιτσάρων, ἐχόντων ἀείποτε πρὸ ὀφθαλμῶν τὴν καταπίεσιν τῶν χριστιανῶν ῥαγιάδων. Τοὐναντίον ὅμως ἡ νέα

(1) Οὕτως ἐκαλεῖτο ἡ δι' ἀγορᾶς ἢ καλλιεργείας ἀποκτηθεῖσα χώρα, τὴν ὁποίαν ἠδύνατο νὰ νέμηται ὁ ἰδιοκτήτης ἐπὶ παραχωρήσει τοῦ τρίτου τῶν εἰσοδημάτων.

ἡγεμονία, ἣν ἐσύστησεν ἐν Ἀλβανίᾳ ὁ Ἀλῆ-πασᾶς (1) οὐδεμίαν διάκρισιν ἔκαμνε μεταξὺ Χριστιανῶν καὶ Ὀθωμανῶν, καὶ ἐφαίνετο ὡς προπαρασκευάζουσα τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς φυλῆς ἐκείνης, ἐκ τῆς ὁποίας ἠρύετο ἡ Πύλη τὰς καλλιτέρας της στρατιωτικὰς δυνάμεις. Ὁ ἀνὴρ οὗτος ἐκαυχᾶτο ὅτι ἤρχισε τὸ λαμπρόν του στάδιον ἀπὸ τοῦ κλέφτου μὲ μόνον 60 παράδες εἰς τὸ πουγγί του καὶ ἓν τουφέκιον ἐπὶ τῶν ὤμων, ἵνα ἀνεγείρῃ ἐκ τοῦ τάφου ἐν ἰδιοσυστάτῳ κράτει τὸ ὄνομα λαοῦ λησμονηθέντος ἤδη πρὸ πολλοῦ. Ὁ Ἀλῆς ἤνοιξε τὸ εὐρύ του στάδιον διὰ τῆς κατοχῆς τῆς πατρίδος του Τεπελενίου, ἔνθα μεταξὺ τοῦ 1740 καὶ 1750 ἐγεννήθη· εἶτα δὲ κατώρθωσε βαθμηδὸν καὶ διὰ δόλου καὶ ὠμότητος ν' ἀποκτήσῃ (1783) τὴν ἐπαρχίαν τῶν Τρικκάλων, τὸ ἀξίωμα τοῦ δερβεντζῆ βασῆ (τοῦ βυζαντινοῦ κλεισουράρχου), καὶ δι' ἀγορᾶς νὰ γείνῃ κύριος τῆς ἐπαρχίας τῶν Ἰωαννίνων (1788). Ἐξουσιάσας τὴν Ἤπειρον ἤρχισε τὸ ἔργον του, νὰ τυραννῇ δηλ. καὶ νὰ καταπιέζῃ τοὺς τούρκους βέϊδας, νὰ μεταχειρίζηται πρὸς ἐνίσχυσιν τῆς ἐπιῤῥοῆς του τὰς ἔριδας τῶν χωρίων τῶν Τόσκων, τῆς πλησιεστέρας τῶν τεσσάρων ἀλβανικῶν φυλῶν, καὶ νὰ ὠθῇ τὰς κατακτήσεις του βορείως μὲν πρὸς τὴν μέσην Ἀλβανίαν, δυτικῶς δὲ πρὸς τὴν παραλίαν. Ἔκτοτε ἤδη ἀνεγνώρισαν οἱ Ἐνετοὶ ἐπίτροποι αὐτὸν μεταξὺ ὅλων τῶν σατραπῶν ὡς τὸν ἔχοντα τὰ ἰσχυρότερα μέσα καὶ τὴν μεγαλειτέραν ἱκανότητα εἰς τὸ νὰ ὠφελῆται ἐκ τῆς ἀδυναμίας τῆς καταῤῥεούσης τῶν Τούρκων ἐξουσίας. Εἰς μὲν τὴν πρὸς τὴν πατρίδα του συγκοινωνίαν τῷ ἦτο πρόσκομμα ἡ ἐπαρχία τοῦ Δελβινίου, εἰς δὲ τὴν πρὸς βοῤῥᾶν πορείαν του ἡ τοῦ Βερατίου (ἡ Βελιγραδίου). Ἐποφθαλμιῶν ἀμφοτέρας τὰς ἐπαρχίας ταύτας εἶχε ζητήσει νέος ἔτι ὢν εἰς γυναῖκα

(1) Περὶ τοῦ ἀνδρὸς τούτου δὲν ἐγράφη εἰσέτι ἐπιμελὴς μονογραφία. Διὰ νὰ σχηματίσῃ δέ τις σαφῆ περὶ αὐτοῦ κρίσιν πρέπει νὰ παραβάλῃ τὸ σύγγραμμα τοῦ Γάλλου Pouqueville « Ἱστορία τῆς ἀναγεννήσεως τῆς Ἑλλάδος, » τὸ τοῦ Dufey, τὸ τοῦ Ἰβραὴμ Μαντζοὺρ ἐφέντη, « Ἀπομνημονεύματα περὶ Ἑλλάδος καὶ Ἀλβανίας (Παρισ· 1827), καὶ τὰς συγγραφὰς τῶν ἄγγλων περιηγητῶν Hughes, Holland, Hobhouse καὶ Douglas.

τὴν θυγατέρα τοῦ Κούρδου, πασᾶ τοῦ Βερατίου, ἀλλ' ἀποπεμφθεὶς συνεζεύχθη μετὰ τῆς θυγατρὸς τοῦ πασᾶ τοῦ Δελβινίου, ὃν εὐγνωμοσύνης ἕνεκα διέβαλε παρὰ τῇ αὐλῇ τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ παρέδωκε τῷ δημίῳ, ἐλπίζων (ἀλλ' εἰς μάτην) νὰ γείνῃ διάδοχός του. Κατὰ δὲ τοῦ Ἰβραΐμ, τοῦ ἀφαιρέσαντος αὐτῷ τὴν θυγατέρα καὶ τὴν ἐπαρχίαν τοῦ Κούρδου, ἐξετέλεσε μετὰ τεσσαράκοντα ὅλα ἔτη ἣν ἔπνεεν ἀδιάλλακτον καὶ ζωηρὰν ἐκδίκησιν. Τὸ κύριον ὅμως πρόσκομμα εἰς τὴν παγίωσιν τοῦ κράτους του δὲν προήρχετο ἀπὸ τῶν γειτόνων αὐτοῦ πασάδων, ὧν τὴν χώραν διηνεκῶς παρηνώχλει, ἀλλ' ἀπὸ τῶν ἐλευθέρων φυλῶν τῶν Χιμαριωτῶν καὶ Σουλιωτῶν, τῶν παρὰ τὴν Ἰονικὴν θάλασσαν, ἀπὸ τῶν εἰς τὰ Ἑλληνικὰ ὄρη ζώντων ἁρματωλῶν, καὶ ἀπὸ τῶν φρουρῶν τῆς δυτικῆς παραλίας, τῶν Ἑνετῶν, οἵτινες ζηλοτύπως ἔβλεπον τὰ ὄμματά του διηνεκῶς καὶ μετὰ πόθου ἐστραμμένα πρὸς τὰς παραλίους πόλεις Πρέβεζαν, Πάργαν καὶ ἄλλας. Καταπεσούσης τέλος τῆς Ἑνετικῆς δημοκρατίας ὠφελήθη ὁ Ἀλῆ-πασᾶς ἐκ τῶν φιλικῶν του πρὸς τοὺς Γάλλους σχέσεων καὶ τῆς ἀδρανείας τοῦ ἐν Κερκύρᾳ φρουραρχοῦντος στρατηγοῦ Γεντίλλη, ἵνα διὰ τῆς αἱματηρᾶς καθυποτάξεως τῆς Νιβίκζης καὶ τοῦ Ἁγίου Βασιλείου (κατὰ τὸν Ἰούλιον καὶ Αὔγουστον τοῦ 1798 θέσῃ τὸν πόδα του ἐπὶ τῆς ἀλβανικῆς παραλίας. Μετὰ ταῦτα δὲ, ἅμα μαθὼν τὴν εἰσβολὴν τῶν Γάλλων εἰς τὴν Αἴγυπτον προεῖδεν ὅτι ἡ Πύλη ἤθελε κηρύξει τὸν πόλεμον κατὰ τῆς Γαλλίας, κατέῤῥιψεν αἴφνης τὸ προσωπεῖον τῆς πρὸς τοὺς Γάλλους φιλίας ἀδιαφορῶν πρὸς τὰς ἐγγράφους προτροπὰς τοῦ Βοναπάρτου, ὃν ὅμως ἐξύμνει ὡς ἄνδρα, ὁποῖον ἡ οἰκουμένη δὲν εἶχεν ἰδεῖ μέχρι τοῦδε. Ἵνα δὲ κατὰ τὴν ἐπικειμένην μεταβολὴν τῆς τῶν Ἰονίων νήσων κατοχῆς ἔχῃ τὰ πρωτεῖα, ἐκυρίευσεν ὁ Ἀλῆ πασᾶς τὸ ὀχυρὸν Βουθρωτὸν, ἐνίκησε τοὺς Γάλλους παρὰ τὴν Νικόπολιν, κατεδάφισε τὴν Πρέβεζαν, ἐξεστράτευσε κατὰ τῆς Πάργας καὶ σκοπὸν εἶχε ν' ἀποβιβασθῇ καὶ εἰς τὴν Ἁγίαν Μαύραν, ἔχων πάντοτε ὡς τέρμα του τὴν Κέρκυραν, ἣν « ὡς ὀφθαλμοῦ κόρην ἠγάπα ».

Ἀλλ' εἰς τοῦτο τὸν προέλαβον οἱ Ῥῶσσοι, ζηλότυποι καὶ οὗτοι

ὡς οἱ Ἐνετοί· οἱ δὲ Ἄγγλοι, πολιορκοῦντες κατὰ τὸ 1809 τὰς νήσους, εὗρον τρόπον ν' ἀποποιηθῶσι τὴν ἐπικουρίαν του, καὶ παρέδωκαν εἰς τὴν διάκρισίν του τὸ Βεράτιον, ὅπου εἰσελθὼν ὁ Ἀλῆς ἐδίωξεν ἀνηλεῶς τὸν γέροντα Ἰβραΐμ (1810), τὸν καὶ πενθερὸν τῶν δύο υἱῶν του. Νῦν δὲ (καταβληθέντων κατὰ τὸ 1803 τῶν Σουλιωτῶν, καὶ κατὰ τὸ 1804—7 τῶν ἁρματωλῶν καὶ κλεφτῶν, τῶν ἀπὸ τῆς Μακεδονίας μέχρι τῆς Ἀκαρνανίας) ἐξετείνετο τὸ κράτος τοῦ Ἀλῆ ἐφ' ὅλης τῆς ἀλβανηπειρωτικῆς παραλίας, ἀπὸ τοῦ Δυῤῥαχίου μέχρι τοῦ κόλπου τῆς Ἄρτης, καὶ ἐφ' ὅλης τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος, τῆς Βοιωτίας καὶ τῆς Ἀττικῆς ἐξαιρουμένων. Οἱ υἱοὶ αὐτοῦ Μουκτὰρ καὶ Βελῆς κατεῖχον τὰς ἐπαρχίας τῆς Ναυπάκτου καὶ τῆς Πελοποννήσου, καὶ ὁ Βελῆς, ὑπὸ οἰκογενειακῶν ὠθούμενος συμφερόντων ἐθήρευε τὸ ἀξίωμα τοῦ Καπουτὰν-πασᾶ, τὸ ὁποῖον ὅμως ἡ Πύλη, συνετὴ ὡς ἡ Ἐνετία, ἡ Ῥωσσία καὶ ἡ Ἀγγλία, δὲν τῷ παρεχώρει, καλῶς γινώσκουσα ὅτι τὸ μόνον, ὅπερ ἐχρειάζετο ὁ Ἀλῆς πρὸς ἐντελῆ παγίωσιν τῆς ἰσχύος του, ἦτο ναυτικὴ δύναμις καὶ ὅτι ὁ φιλόδοξος οὗτος ἀνὴρ διενοεῖτο νὰ καταλάβῃ τὸ Σκούταρι, τὴν Ἀλβανίαν καὶ νὰ συστήσῃ διαδοχικὸν βασίλειον μέχρι τοῦ Ἕβρου, καὶ τέλος ν' ἀνεγείρῃ πάλιν τὸ ἀρχαῖον ἔθνος τῶν Ἰλλυριῶν καὶ Ἠπειρωτῶν, παλαιῶν εὐρωπαϊκῶν φυλῶν, αἵτινες ὡς οἱ Βάσκαι καὶ οἱ Βρετανοὶ καὶ οἱ Οὐαλήσιοι ἀντιπαρετάττοντο πεισματωδῶς κατὰ τῆς πρὸ αἰώνων ἤδη ἐπικειμένης ἀποσβέσεώς των. Ὁ Ἀλῆς ὀλίγιστα μόνον τουρκικὰ καὶ ἔγραφε καὶ ἐλάλει· ἦτο ἐλεύθερος προλήψεων, καὶ οὔτε ἐμίσει τοὺς Χριστιανοὺς ὡς οἱ Τοῦρκοι, οὔτε περιεφρόνει τοὺς Φράγκους· τὸ ζωηρὸν τοῦ βλέμματός του καὶ τὸ εὐμετάβλητον εἰς τὴν ἔκφρασιν τοῦ προσώπου του δὲν ἦσαν τουρκικά· εὐθυμῶν ἐκάγχαζεν ὅπερ ἀντέβαινεν εἰς τὴν Ὀθωμανικὴν ἀξιοπρέπειαν· ἠγάπα τὰς θηριομαχίας, ὅπερ ὅλως ἀντέβαινε πρὸς τὸ σύστημα τῶν Τούρκων, νὰ ἦναι πρὸς μὲν τὰ θηρία φιλάνθρωποι, πρὸς δὲ τοὺς ἀνθρώπους θηριώδεις. Καὶ αὐτὴ ἡ ὠμότης, καὶ αὐτὸ τὸ φιλέκδικον τοῦ Ἀλῆ εἶχέ τι ψυχρόν, ὑποκριτικὸν καὶ δόλιον, τὸ ὁποῖον ἀντέκειτο εἰς τὸ ἐμπαθὲς τῶν Τούρκων.

Ἐν τῇ δεσποτικῇ καὶ τυραννικῇ αὐτοῦ φύσει συνεκεντροῦτο ἡ θηριωδεστέρα ἀπληστία καὶ ἀκολασία, ἡ τρομερωτέρα ῥᾳδιουργία καὶ πανουργία καὶ ἡ αἱμοχαρεστέρα καὶ φρικτοτέρα ἀσυνειδησία περί τε πτωχοὺς καὶ μέσα. Τὸ ἄμετρον τῆς φιλοδοξίας του προὐδίδετο εἰς τὴν ἐπιμονήν του νὰ εὕρῃ τὸν φιλοσοφικὸν λίθον πρὸς ἐπέκτασιν τῶν ὁρίων τοῦ κράτους του καὶ αὐτοῦ τοῦ βίου του (1). Ἡ ἐπιτηδειότης, μὲ τὴν ὁποίαν ἐνώπιον μὲν τῆς Πύλης προσεποιεῖτο τὸν εὐπειθέστατον ὑπήκοον, ἐνώπιον δὲ τῶν Τούρκων τὸν ὀρθόδοξον Ὀθωμανόν, καὶ ἐνώπιον τῶν Ἑλλήνων τὸν ἀνεξίθρησκον καὶ φιλελεύθερον ἄνδρα, καὶ ἐνώπιον τῶν Γάλλων τὸν Ἰακωβῖνον (τὸν ἔνθερμον δημοκράτην), καὶ ἐνώπιον τῶν Ἀλβανῶν του τὸν πιστὸν καὶ εἰλικρινῆ ἑταῖρον· ἡ ἀναίδεια αὕτη τῆς ὑποκρισίας καὶ ἡ μελανωτέρα ἀπιστία του τὸν χαρακτηρίζουσιν ὡς τὸν πρῶτον ὅλων τῶν ὁμοφύλων του, τῶν περὶ τὰ τοιαῦτα ἐξόχων. Οὔτε εὐεργέτης, οὔτε ὀπαδός, οὔτε φίλος, οὔτε συγγενὴς διετηρεῖτο διηνεκῶς εἰς τὴν εὔνοιαν τοῦ ἀπίστου τούτου ἀνδρός. Ἐκδιώξας τὸν πασᾶν τοῦ Βερατίου Ἰβραὴμ ἔλαβε τὰς γυναῖκας καὶ τὰ τέκνα αὐτῶν τῶν υἱῶν του ὁμήρους, ἵνα μὴ συνδεθῶσιν οἱ υἱοί του μετὰ τοῦ πενθεροῦ κατὰ τοῦ πατρός. Ἀλλὰ καὶ πρὸς αὐτὸν οὐδεὶς οὐδεμίαν εἶχεν ἐμπιστοσύνην. Φράγκοι, Τοῦρκοι καὶ Ἕλληνες ὑπωπτεύοντο αὐτὸν ἐξ ἴσου, καὶ ἐπὶ τέλους καὶ τὰ τέκνα του καὶ οἱ συμπολῖταί του αὐτοὶ τὸν ἐγκατέλιπον. Διότι ἀόριστός τις φόβος ἐπεκάθητο ἐπὶ τῶν ὑπηκόων του ὅλων· περὶ τὸν τράχηλον ἑκάστου, λέγει ὁ ἰατρός του Μεταξᾶς, εἶχε δέσει ὁ Ἀλῆς σχοινίον, τοῦ ὁποίου τὰ ἄκρα ἐν ταῖς χερσί του ἐκράτει. Τὰ πάντα ἐγνώριζεν, ὅσα καὶ πλησίον του καὶ μακρὰν αὐτοῦ συνέβαινον, καὶ τὰ πάντα προσεκτικῶς ἐξήταζεν. Οἱ μακρὰν αὐτοῦ εὑρισκόμενοι πράκτορές του τὸν ὑπηρέτουν μὲ τὸν αὐτὸν ζῆλον ὡς οἱ ἀμέσως περιστοιχοῦντες αὐτὸν ὀπαδοί του, καὶ καθὼς ἐμάνθανε πᾶν τὸ συμβαῖνον ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, ἐν Σμύρνῃ καὶ ἐν αὐτῷ τῷ διβανίῳ, οὕτως ἐγνώριζεν ὅλα τὰ χωρία καὶ ὅλας τὰς ὁδοὺς τῆς χώρας του, ἣν κατ' ἔτος

(1) Περὶ τούτου ἐπείσθη ὁ ἰατρὸς Holland, ὅστις τὸν ἐπεσκέπτετο.

Καίρου, Άλῆ-Βὲν-Άβδουλλὰχ, καθυπέβαλεν εἰς τὸν Σουλτάνον, Μαχμοὺτ τὸν Α'. σχέδιον ῥιζικῆς μεταῤῥυθμίσεως (1), καθ' ὃ δέον ἦταν ὁ Ἰσλαμισμὸς νὰ ὑποχωρήσῃ εἰς ἄλλην φυσικωτέραν θρησκείαν καὶ πᾶσα ἱεραρχία καὶ θρησκευτικὴ τῶν οὐλεμάδων ὑπεροχὴ νὰ ἐκλείψῃ, κατὰ μίμησιν τῶν προτεσταντῶν ἀρχηγῶν τῆς ἐκκλησίας τῶν ἀποτειναξάντων τὸν ζυγὸν τοῦ ῥωμαίου μουφτῆ (δηλ. τοῦ Πάπα). Πᾶς τις ἐννοεῖ ὅτι τοιοῦτο σχέδιον δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἐφαρμοσθῇ εἰς ἐποχήν, καθ' ἣν οἱ οὐλεμάδες αὐτοὶ ἐσκέπτοντο νὰ εἰσάξωσιν ἀριστοκρατικὴν κυβέρνησιν, ἐν τῇ ὁποίᾳ, «αὐτοὶ μὲν ἤθελον εἶσθαι οἱ κίονες, ὁ δὲ Σουλτάνος ὁ ςολισμὸς μόνον τῶν κιόνων,» καὶ καθ' ἣν οἱ γενίτσαροι ἦσαν κάτοχοι ἀπεριορίστων προνομίων. Ἡ διὰ μεγάλης μεταῤῥυθμίσεως ἀπομάκρυνσις τῶν γενιτσάρων τούτων ἦτο ἡ ἀναγκαιοτέρα διόρθωσις ἐν τῷ στρατιωτικῷ κράτει καὶ πρὸς ἐπίτευξιν αὐτῆς δὲν ἐσύμφερε νὰ δυσαρεστηθῶσιν οἱ οὐλεμάδες. Μίαν ἑκατονταετηρίδα ἀκριβῶς μετὰ τὸν Μουσταφᾶν Κεπριλῆν ἀνέλαβε πάλιν Σελὶμ ὁ Γ'. τὴν ἰδέαν τῆς μεταῤῥυθμίσεως ταύτης ὑπὸ τὸ παρὰ τοῦ προκατόχου του μεταχειρισθὲν ὄνομα τῆς νέας τάξεως τῶν πραγμάτων (Nizami-dschedid) (2). Καὶ κατὰ μὲν τὸν νοῦν, τὰς γνώσεις, τὴν δραστηριότητα, τὴν δικαιοσύνην καὶ τὴν ἀμεροληψίαν ἦτον ὁ Σελὶμ ὁ ἀνήρ, ὅστις ἠδύνατο νὰ ἐξεγείρῃ τὸ τουρκικὸν κράτος ἀπὸ τὴν εἰς ἣν εὑρίσκετο νέκρωσιν, κατὰ τὸν χαρακτῆρα ὅμως καὶ τὴν ἰσχὺν τῆς θελήσεως δὲν ἦτο ἱκανὸς ν' ἀναδεχθῇ τὸ μέρος τοῦ ἀναμορφωτοῦ. Υἱὸς καὶ ἀνεψιὸς Σουλτάνων, οἵτινες ἦσαν πεπεισμένοι περὶ τῆς ἀνάγκης τοῦ ν' ἀναχαιτισθῇ διὰ παντὸς δυνατοῦ μέσου ἡ κατάπτωσις τῶν στρατιωτικῶν νόμων ἐνισχύθη ὁ Σελίμ, ὡς ἐπίδοξος ἔτι τοῦ θρόνου διάδοχος, εἰς τὰς νεωτεριζούσας Εὐρωπαϊκὰς ἰδέας ὑπὸ τῶν ἀμέσως περιστοιχούντων αὐτόν, τοῦ ἰατροῦ του Λωρέντσου, τοῦ ἀρχιναυάρχου του

(1) Γαλλιστὶ ἐκδοθὲν ἐν Οὐτρέχτῃ κατὰ τὸ 1754. Μυστικὸν σχέδιον καθυποβληθὲν τῷ μεγαλειοτάτῳ σουλτάνῳ Μαχμοὺτ τῷ Α'.

(2) Πίναξ τῶν νέων διατάξεων τοῦ Ὀθωμανικοῦ κράτους ὑπὸ Μαχμοὺτ-Ῥαΐφ ἐφένδη· ἐν Κωνσταντινουπόλει 1798.

Χουσεὶν καὶ ὑπὸ τοῦ πιστοῦ Ἰσαὰκ βέη, ὃν καὶ κατὰ τὸ 1787 ἀπέστειλεν εἰς Παρισίους, καὶ ἔκτοτε ἀρχίσας ζωηρὰν μετὰ τοῦ εὐνοοῦντος αὐτὸν Λουδοβίκου τοῦ 16ου ἀλληλογραφίαν ἐλάμβανεν ὡς συμβούλους του κατὰ προτίμησιν Γάλλους. Ἀμέσως ἐν ἀρχῇ τῆς ἀναμορφώσεως τοῦ τουρκικοῦ πολιτεύματος ξένοι ἄνδρες ἦσαν οἱ μοχλοί, οἵτινες, μέλλοντες νὰ συντελέσωσιν εἰς τὴν ἐπισκευὴν τῆς μηχανῆς, συνετέλεσαν εἰς τὴν ἐντελῆ αὐτῆς καταστροφήν. Περιεσκεμμένως ἤρχισεν ὁ Σελὶμ (1793) νὰ ἐπανορθώνῃ τὰ σαθρὰ καὶ νεκρὰ τῆς πολιτείας μέρη, τὰ φρούρια πρῶτον καὶ εἶτα τὸ ναυτικόν, ὅπου καὶ ἦλθεν εἰς συνάφειαν μετὰ τῶν Ἑλλήνων, καὶ τέλος (1796-99) νὰ μορφώνῃ ἐν Ἀσίᾳ, μακρὰν τῶν παρεμποδιζόντων αὐτὸν γενιτσάρων, σχολεῖα κατὰ τὸν Εὐρωπαϊκὸν τρόπον διωργανισμένα. Εἰς τὸ σχέδιον τῶν μεταῤῥυθμίσεών του ἔκειτο καὶ ἡ ῥιζικὴ ἀνόρθωσις τῶν οἰκονομικῶν τοῦ κράτους, καὶ ἡ περιστολὴ τοῦ ἀξιώματος τῶν πασάδων ἐπὶ τρία μόνον ἔτη. Ἡ ἐλευθερία τῆς ἐνεργείας τῶν πολιτῶν ὤφειλε νὰ συμβαδίσῃ μετὰ τοῦ περιορισμοῦ τῆς τῶν γενιτσάρων ἐπιῤῥοῆς καὶ τοῦ μετασχηματισμοῦ τῶν τοποτηρητῶν εἰς ὑπαλλήλους, ἐξηρτημένους ἀμέσως ἀπὸ τοῦ κέντρου τῆς κυβερνήσεως. Ἂν καὶ μεμονωμένος, ἂν καὶ μισούμενος, ὑπὸ τοῦ λαοῦ, καὶ περικυκλωμένος ὑπὸ κρύφα τε καὶ φανερῶς ἀντιπολιτευομένων αὐτῷ οὐλεμάδων, οἵτινες ἐφοβοῦντο τὴν συστηματικὴν κατὰ τοῦ κράτους καὶ τῆς θρησκείας ἐπίθεσιν, ἠδύνατο ἴσως ὁ Σελὶμ εἰς ἐποχὴν εἰρηνικωτέραν ν' ἀποπερατώσῃ τὰ μεγάλα αὐτοῦ σχέδια· ἀλλ' οἱ δεινοὶ καιροὶ τῆς ἐξουσίας του κατέστρεψαν τὴν ἐπιχείρησίν του, ὡς εἶχον καταστρέψει καὶ τὴν τοῦ Μουσταφᾶ Κεπριλῆ, καὶ συνετέλεσαν εἰς τὴν ταχυτέραν ἀνύψωσιν τῶν ῥαγιάδων, καὶ εἰς τὴν ταχυτέραν κατάπτωσιν τῆς κρατούσης τουρκικῆς φυλῆς.

Ἀνέβη ὁ Σελὶμ ἐπὶ τοῦ θρόνου καθ' ἣν ἐποχὴν ἐξεῤῥάγη ἐν Γαλλίᾳ ἡ τρομερὰ ἐπανάστασις (1789)· ἤρχισε τὰς ἐν τῷ στρατῷ μεταῤῥυθμίσεις του καθ' ἣν ἐποχὴν ἡ ἐπανάστασις ἐκείνη εἶχεν ἤδη ἐξοκείλει εἰς ἐντελῆ τῆς Εὐρώπης ἀναστάτωσιν. Ἅμα καταπεσούσης τῆς Ἐνετικῆς δημοκρατίας ἐπήρχετο κατὰ τῆς Πύ-

λης τὸ κίνημα τῆς Εὐρώπης. Ὅλοι οἱ κάτοικοι καὶ οἱ ὁπλαρχηγοὶ εἰς τὰ παράλια τῆς Ἀλβανίας ἀνεστατώθησαν, καὶ ἡ ἔλλειψις πάσης κυβερνήσεως ἀπὸ τῶν Ἰονίων νήσων ἀνεζωπύρει εἰς τὸν νοῦν παντὸς Ἕλληνος πατριώτου τὴν ἐλπίδα ἐπικειμένης μεταβολῆς. Ἐν μέσω τῶν Ἑπτανησίων, οὓς οἱ Γάλλοι εὗρον εἰς κατάστασιν ἐντελοῦς ἀπονεκρώσεως (1), ἀνέλαμψεν αἴφνης πνεῦμα συμπνοίας καὶ ὁμονοίας, τὸ ὁποῖον ἐξηπλώθη καὶ ἐπὶ τῆς στερεᾶς ἅμα οἱ Γάλλοι ἐνεφανίσθησαν εἰς τὴν Ἰονικὴν θάλασσαν. Ἔπρεπε νὰ εὑρίσκηταί τις τότε ἐν Ἑλλάδι, λέγουσιν οἱ περιηγηταί, ἵνα ἐννοήσῃ ὁποίαν ἐντύπωσιν ἐπροξένουν αἱ διάφοροι αὗται εἰδήσεις. Ὁ νέος ἥρως (ὁ Ναπολέων), ὅστις ὡδήγησε τοὺς Γάλλους εἰς τὴν Ἰταλίαν, ἐζήτει πρότερον (1794) παντὶ σθένει νὰ ὑποστηρίξῃ καὶ ἀνορθώσῃ τὴν δύναμιν τῶν Ὀθωμανῶν ἀπέναντι τῶν δυνάμεων τῆς Ἀνατολῆς, καὶ σκοπὸν εἶχε νὰ τεθῇ ὁ ἴδιος ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ τουρκικοῦ πυροβολικοῦ· τώρα ὅμως εὗρεν εἰς τὰς Ἰονίους νήσους ἀνεκτίμητον θέσιν καὶ πρὸς ὑποστήριξιν τῆς Τουρκίας καὶ πρὸς καταστροφὴν καὶ διαμελισμὸν αὐτῆς (2). Οἱ πασάδες τῶν Ἰωαννίνων καὶ τοῦ Σκουταρίου καὶ ὁ βέης τῆς Μάνης συνεχάρησαν τότε τὸν Βοναπάρτην διὰ τοὺς θριάμβους του. Αὐτὸς δὲ ἔπεμψε δύο Κορσικανοὺς Σπαρτιατικῆς καταγωγῆς (3) πρὸς τοὺς Ἕλληνας, τοὺς ὁποίους διὰ τῶν κλεινῶν μόνον ὀνομάτων τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῆς Σπάρτης κατώρθωσε νὰ τῷ ἀπαντήσωσιν, ὅτι μόνη ἡ παρουσία του ἀρκεῖ ὅπως μετατεθῶσι παρὰ τὸν Βόσπορον τὰ ὅρια «τῆς γαλλο-ἑλληνικῆς ἐλευθερίας». Ὁ Ναπολέων ἐκστρατεύων κατὰ τῆς Αἰγύπτου, ἵνα συμμαχήσῃ ἐν ταῖς Ἰνδίαις μετὰ τοῦ Τίππου-Σαΐβ (Tippo Saib) καὶ καταβάλῃ τὴν ἀγγλικὴν ἐξουσίαν, ὑπεκρίνετο ὅτι ἀσπάζεται συγχρόνως καὶ τὸ σχέδιον Αἰ-

---

(1) Ἱστορία τῶν Ἰονίων νήσων ὑπὸ τὴν διοίκησιν τῆς γαλλικῆς δημοκρατίας ὑπὸ τοῦ κόμητος Ε· Λούντζη. Ἐν Ἑνετίᾳ 1860 σελ. 39.

(2) Ἀνέκδοτος ἀλληλογραφία τοῦ Ναπολέοντος Βοναπάρτη. Ἐν Παρισίοις 1819 3,65.

(3) Περιοδεία τοῦ Δήμου καὶ Νικολάου ἀδελφῶν Στεφανοπούλων κατὰ τὴν Ἑλλάδα ἐν ἔτει 1797 καὶ 1798. Ἐν Λονδίνῳ 1800 2,156.

κατερίνης τῆς Β'., ἵνα, ὡς ἐξεφράσθη ἐν Ἄκρῃ, καταβάλῃ τὴν τουρκικὴν δύναμιν καὶ ἀνεγείρῃ νέον ἀνατολικὸν βασίλειον. Ὁ διασεισμὸς δ' οὗτος ἐφαίνετο ὡς ἐπελθὼν ἐπὶ τούτῳ, ἵνα χαλαρώσῃ τὰ ἀσθενῆ δεσμὰ τῆς ἐσωτερικῆς ἑνότητος ἐν Τουρκίᾳ καὶ ἀνανεώσῃ τὴν περὶ τῆς ἀποσυνθέσεως τοῦ κράτους τούτου ἰδέαν εἰς τοὺς προοδεύοντας λαούς, εἰς πάντας τοὺς ἐνθουσιώδεις πατριώτας, εἰς πάντας τοὺς τολμηροὺς ὁπλαρχηγοὺς καὶ εἰς τοὺς τὰς μᾶλλον ἀποκέντρους ἐπαρχίας κατοικοῦντας σατράπας.

Οὕτω διὰ τῆς βιαίας ταύτης ῥοπῆς τῶν εὐρωπαϊκῶν ἐπενεργειῶν παρεμποδίσθησαν καὶ διεκόπησαν τὰ σχέδια τοῦ Σουλτάνου Σελίμ, καὶ αἱ ἐσωτερικαὶ ἀμέσως ἀπὸ τοῦ ἡγεμόνος ἀποῤῥέουσαι μεταῤῥυθμίσεις ἀντικατεστάθησαν ὑπὸ σειρᾶς ἐσωτερικῶν στάσεων καθ' ὅλας τὰς ἐπαρχίας τοῦ τουρκικοῦ κράτους, τὰς ὁποίας προσέψαυσεν ἡ γαλλικὴ ἐπιῤῥοή.

Αἱ στάσεις αὗται, ἔνθα μὲν προήρχοντο ἀπὸ τῶν Ὀθωμανῶν, ἦσαν φύσεως μοναρχικῆς καὶ δεσποτικῆς, ἔνθα δὲ ὑπεκινοῦντο ὑπὸ τῶν Χριστιανῶν, εἶχον χαρακτῆρα κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον ἐθνικόν. Ὅτι οἱ μεγάλοι τῆς Τουρκίας τοποτηρηταί, οἱ τὰς μᾶλλον ἀποκέντρους τοῦ κράτους ἐπαρχίας κατοικοῦντες, τῶν ὁποίων ἡ δύναμις ἦτο καὶ συνέπεια καὶ αἰτία συγχρόνως τῆς ἀδυναμίας τῆς τουρκικῆς κυβερνήσεως, μικρὰν εἶχον ἀνέκαθεν πρὸς τὸ κέντρον τοῦ κράτους συνάφειαν, καὶ γνωστότατον ἦτο καὶ ὡς ἐκ τῆς ἐκτάσεως τῶν ἐπαρχιῶν καὶ ὡς ἐκ τῆς ἐλλείψεως ἰσχυροῦ στόλου ἐξηγεῖται. Κατὰ τὴν 16ην ἤδη ἑκατονταετηρίδα ἐπανέστησαν κατὰ τῆς Πύλης οἱ τῆς Συρίας καὶ τῆς Αἰγύπτου ἀντιβασιλεῖς, κατὰ δὲ τὴν 17ην οἱ τῆς Βαρβαρίας ἡγεμόνες, καὶ κατὰ τὴν 18ην οἱ βέηδες τῶν ἐν Αἰγύπτῳ Μαμελούκων καὶ τῶν Τούρκων τῆς μικρᾶς Ἀσίας. Οἱ τῆς Γεωργίας ἀποστάται, οἵτινες πρὸ μιᾶς ἤδη ἑκατονταετηρίδος κατεῖχον διαδοχικῶς τὴν ἐπαρχίαν τοῦ Βαγδατίου, ἦσαν ἐπὶ τοσοῦτον μόνον φόρου ὑποτελεῖς τῆς Τουρκίας, ἐφ' ὅσον εἶχον τὴν καλὴν πρὸς τοῦτο θέλησιν, ἢ ὁ χαρακτὴρ αὐτῶν τοῖς τὸ ἐσυγχώρει. Πρωτοφανὴς ὅμως ἦτον ἡ ἀπὸ τῶν χρόνων τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως

Ὀθωμανοὶ στασιασταὶ καὶ ἅρπαγες. Ὁ Πασβὰν-Ὀγλοῦς καὶ οἱ Σέρβοι δήηδες.

προσέγγισις τῶν ἡγεμόνων τούτων πρὸς τὸ κέντρον καὶ τὴν πρωτεύουσαν τοῦ κράτους. Τὴν πρὸς τοῦτο ὤθησιν εἶχον ἤδη δώσει αἱ ἐρεθιστικαὶ τῆς Ῥωσσίας καὶ Αὐστρίας προκηρύξεις. Οὕτως εἰς Σκούταρι, ὅπου ἡ ἰσχυρὰ οἰκογένεια τῶν Μπουσατλίδων ἀπὸ τὰ μέσα ἤδη τοῦ 17ου αἰῶνος εἶχε καταστῆ κληρονομικὸς δεσπότης τῆς ἐπαρχίας, παρεκινήθη ὁ Καρὰ-Μαχμοὺτ θεῖος τοῦ τελευταίου πασᾶ (1786) ὑπὸ τῆς Αὐστρίας νὰ βαπτισθῇ λαμβάνων ὡς ἀνταμοιβὴν τὴν ἐπὶ τῆς Ἀλβανίας ἡγεμονίαν· οὗτος ἐκηρύχθη ὑπὸ τῆς Πύλης ἀντάρτης, καὶ ἐπολιορκήθη εἰς Σκούταρι ὑπὸ τουρκικοῦ στρατοῦ. Ἐλευθερωθεὶς ὅμως διὰ τῶν ὅπλων τῶν Μιριδιτῶν ἀνεγνωρίσθη κατ' ἀνάγκην πάλιν ὑπὸ τῆς Τουρκίας καὶ προεβιβάσθη Ῥούμελη-Βαλισῆ. Ἡ στάσις τοῦ Μαχμοὺτ συνεδέετο φανερῶς πρὸς ἄλλα ἀρχαιότερα δικαιώματα. Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῶν γαλλικῶν πολέμων ἄλλα πρόσωπα εἶχον ἐπιβῆ ἐπὶ τῆς πολιτικῆς σκηνῆς. Ὅπως εἴδομεν ἐν Ἀμερικῇ, ἐν Ἀΐτῃ, ἐν Μεξικῷ καὶ ἐν Περουβίᾳ τοὺς γελωτοποιοὺς ἐκείνους, οἵτινες ἐπειρῶντο ν' ἀπομιμηθῶσι τὸν γάλλον Αὐτοκράτορα, οὕτω βλέπομεν καὶ ἐνταῦθα στῖφος τυχοδιωκτῶν, οἵτινες παντὶ σθένει ἐξεμεταλλεύοντο τὴν ἀδυναμίαν τῆς Πύλης ὑπὲρ τῶν σχεδίων τῆς ἰδίας αὐτῶν φιλοδοξίας. Τοιοῦτος ἦτο ὁ Πασβάντ-Ὀγλοῦς ἐκεῖνος ἐν Βιδινίῳ, ὅστις ἐπί τινα χρόνον ἐθεωρεῖτο ἐν Εὐρώπῃ ὡς μυθῶδές τι πρόσωπον, καὶ ὡς ἄλλος Ναπολέων.

Ὁ ἀνὴρ οὗτος εἶχε σχολεῖον τὰς διαφόρους του κατὰ τὴν Ἀλβανίαν καὶ Βλαχίαν καὶ ἐν τῷ μεταξὺ Αὐστρίας καὶ Ῥωσσίας πολέμῳ περιπετείας, καὶ ἀφ' οὗ ὁ πατὴρ αὐτοῦ Πασβὰν-Ὀμὰρ δημευθέντων τῶν κτημάτων του, ἀπεκεφαλίσθη (1791), ἐπανέστησε κατὰ τῆς Τουρκίας, καὶ διὰ τῆς βίας ἀνέλαβε τὰ πατρικά του κτήματα. Διωκόμενος ὑπὸ τῆς Πύλης συνέλεξε περὶ ἑαυτὸν λειποτάκτας τινὰς στρατιώτας καὶ γενιτσάρους ἐκ Βελιγραδίου ἐκδιωχθέντας. Λαβὼν δὲ πρόσχημα τῆς στάσεώς του τὰς μεταρρυθμίσεις τοῦ Σελὶμ ἐκέρδισεν ὑπὲρ ἑαυτοῦ καὶ τοὺς ἰσχυροὺς τῆς πρωτευούσης γενιτσάρους, τοὺς ὁποίους ἡ Πύλη ὡς ἐκ τούτου ἐφοβεῖτο νὰ πέμψῃ πρὸς κατατρόπωσιν αὐτοῦ.

Εἰς μάτην ἐπειρᾶτο ἡ Τουρκία νὰ ὁπλίσῃ τοὺς φιλησύχους ῥαγιάδας τῆς Βουλγαρίας κατὰ τῶν λῃστρικῶν τοῦ ἀντάρτου στιφῶν. Οὗτος ἀπέκρουσε (1798) τοὺς κατ' αὐτοῦ πεμφθέντας ἀσιανοὺς στρατιώτας καὶ ἡ Πύλη ἠναγκάσθη ἑκοῦσα ἄκουσα νὰ τῷ παραχωρήσῃ τὰς αὐθαδῶς καὶ ἀποτόμως παρ' αὐτοῦ ἀπαιτουμένας τρεῖς οὐρὰς τοῦ ἐκδιωχθέντος πασᾶ τοῦ Βιδινίου. Μετὰ τὴν ἀναγνώρισιν αὐτοῦ ἐπανῆλθον οἱ γενίσταροί του εἰς Βελιγράδιον, ἔνθα εἷς ἐκ τῶν ἀγάδων των, ὁ τολμηρὸς Ἀχμέτ, διετηρεῖτο πρὸ πολλοῦ ἤδη ὅλως ἀνεξάρτητος, καὶ παρέλαβε τὸν τίτλον τοῦ Δέη.

Τὰ ἐπαναστατικὰ ταῦτα στίφη ἔπαυσαν τὸν πασᾶν τοῦ Βελιγραδίου Χατζῆ Μουσταφᾶν, ὃν οἱ Σέρβοι ὡς τὴν θείαν πρόνοιαν τῆς χώρας των ἐσέβοντο καὶ ἐλάτρευον, καὶ τέσσαρες ἐκ τῶν ἀρχηγῶν των, τῶν ὑπὸ τὸν Πασβὰν-Ὄγλοῦν πολεμησάντων, διεμερίσαντο ὑπὸ τὸν τίτλον τῶν δεΐδων τὴν ἐξουσίαν, ἐπίεζον τοὺς χωρικοὺς διὰ καταναγκαστικῶν φορολογιῶν, καὶ κατέστησαν τὰ χωρία των τζιφτλίκια (1), ὅπερ ἠνάγκαζε τοὺς Σέρβους, ἐκτὸς τοῦ πρὸς Σπαχίδας διδομένου δεκάτου, νὰ παραχωρῶσι καὶ τὸ ἔννατον εἰς τοὺς γενιτσάρους ὡς κυρίους τῶν τζιφτλικίων. Κατακραυγαζόντων δὲ τῶν τυραννουμένων Σέρβων ῥαγιάδων, ἠπείλησεν ὁ Σουλτάνος νὰ πέμψῃ κατὰ τῶν δεΐδων τούτων ξένον στρατὸν καὶ οὗτοι νομίσαντες ὅτι πρόκειται περὶ γενικοῦ ἐξοπλισμοῦ τῶν ῥαγιάδων, τοσοῦτον θηριωδῶς κατὰ τῶν πλουσιωτέρων καὶ περιφανεστέρων αὐτῶν, κληρικῶν καὶ προὐχόντων, ἐμάνησαν (1804), ὥστε οἱ Σέρβοι εἰς τὴν ἐσχάτην περιῆλθον ἀπελπισίαν.

Αἱ στάσεις αὗται εἶχον χαρακτῆρα ὅλως τουρκικόν, καὶ ἐξετελοῦντο διὰ τοῦ ἀρχαίου μοχλοῦ παντὸς κακουργήματος καὶ πάσης βίας, τῶν γενιτσάρων, ἐχόντων ἀείποτε πρὸ ὀφθαλμῶν τὴν καταπίεσιν τῶν χριστιανῶν ῥαγιάδων. Τοὐναντίον ὅμως ἡ νέα *Ὁ Ἀλῆπασᾶς τῶν Ἰωαννίνων.*

(1) Οὕτως ἐκαλεῖτο ἡ δι' ἀγορᾶς ἢ καλλιεργείας ἀποκτηθεῖσα χώρα, τὴν ὁποίαν ἠδύνατο νὰ νέμηται ὁ ἰδιοκτήτης ἐπὶ παραχωρήσει τοῦ τρίτου τῶν εἰσοδημάτων.

ἡγεμονία, ἣν ἐσύστησεν ἐν Ἀλβανίᾳ ὁ Ἀλῆ-πασᾶς (1) οὐδεμίαν διάκρισιν ἔκαμνε μεταξὺ Χριστιανῶν καὶ Ὀθωμανῶν, καὶ ἐφαίνετο ὡς προπαρασκευάζουσα τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς φυλῆς ἐκείνης, ἐκ τῆς ὁποίας ἠρύετο ἡ Πύλη τὰς καλλιτέρας της στρατιωτικὰς δυνάμεις. Ὁ ἀνὴρ οὗτος ἐκαυχᾶτο ὅτι ἤρχισε τὸ λαμπρόν του στάδιον ἀπὸ τοῦ κλέφτου μὲ μόνον 60 παράδες εἰς τὸ πουγγί του καὶ ἓν τουφέκιον ἐπὶ τῶν ὤμων, ἵνα ἀνεγείρῃ ἐκ τοῦ τάφου ἐν ἰδιοσυστάτῳ κράτει τὸ ὄνομα λαοῦ λησμονηθέντος ἤδη πρὸ πολλοῦ. Ὁ Ἀλῆς ἤνοιξε τὸ εὐρύ του στάδιον διὰ τῆς κατοχῆς τῆς πατρίδος του Τεπελενίου, ἔνθα μεταξὺ τοῦ 1740 καὶ 1750 ἐγεννήθη· εἶτα δὲ κατώρθωσε βαθμηδὸν καὶ διὰ δόλου καὶ ὠμότητος ν' ἀποκτήσῃ (1783) τὴν ἐπαρχίαν τῶν Τρικκάλων, τὸ ἀξίωμα τοῦ δερβεντζῆ-βασῆ (τοῦ βυζαντινοῦ κλεισουράρχου), καὶ δι' ἀγορᾶς νὰ γείνῃ κύριος τῆς ἐπαρχίας τῶν Ἰωαννίνων (1788). Ἐξουσιάσας τὴν Ἤπειρον ἤρχισε τὸ ἔργον του, νὰ τυραννῇ δηλ. καὶ νὰ καταπιέζῃ τοὺς τούρκους βέϊδας, νὰ μεταχειρίζηται πρὸς ἐνίσχυσιν τῆς ἐπιῤῥοῆς του τὰς ἔριδας τῶν χωρίων τῶν Τόσκων, τῆς πλησιεστέρας τῶν τεσσάρων ἀλβανικῶν φυλῶν, καὶ νὰ ὠθῇ τὰς κατακτήσεις του βορείως μὲν πρὸς τὴν μέσην Ἀλβανίαν, δυτικῶς δὲ πρὸς τὴν παραλίαν. Ἔκτοτε ἤδη ἀνεγνώρισαν οἱ Ἐνετοὶ ἐπίτροποι αὐτὸν μεταξὺ ὅλων τῶν σατραπῶν ὡς τὸν ἔχοντα τὰ ἰσχυρότερα μέσα καὶ τὴν μεγαλειτέραν ἱκανότητα εἰς τὸ νὰ ὠφελῆται ἐκ τῆς ἀδυναμίας τῆς καταῤῥεούσης τῶν Τούρκων ἐξουσίας. Εἰς μὲν τὴν πρὸς τὴν πατρίδα του συγκοινωνίαν τῷ ἦτο πρόσκομμα ἡ ἐπαρχία τοῦ Δελβινίου, εἰς δὲ τὴν πρὸς βοῤῥᾶν πορείαν του ἡ τοῦ Βερατίου (ἢ Βελιγραδίου). Ἐποφθαλμιῶν ἀμφοτέρας τὰς ἐπαρχίας ταύτας εἶχε ζητήσει νέος ἔτι ὢν εἰς γυναῖκα

(1) Περὶ τοῦ ἀνδρὸς τούτου δὲν ἐγράφη εἰσέτι ἐπιμελὴς μονογραφία. Διὰ νὰ σχηματίσῃ δέ τις σαφῆ περὶ αὐτοῦ κρίσιν πρέπει νὰ παραβάλῃ τὸ σύγγραμμα τοῦ Γάλλου Pouqueville « Ἱστορία τῆς ἀναγεννήσεως τῆς Ἑλλάδος, » τὸ τοῦ Dufey, τὸ τοῦ Ἰβραὴμ Μαντζοὺρ ἐφέντη, « Ἀπομνημονεύματα περὶ Ἑλλάδος καὶ Ἀλβανίας (Παρισ· 1827), καὶ τὰς συγγραφὰς τῶν ἄγγλων περιηγητῶν Hughes, Holland, Hobhouse καὶ Douglas.

τὴν θυγατέρα τοῦ Κούρδου, πασᾶ τοῦ Βερατίου, ἀλλ' ἀποπεμφθεὶς συνεζεύχθη μετὰ τῆς θυγατρὸς τοῦ πασᾶ τοῦ Δελβινίου, ὃν εὐγνωμοσύνης ἕνεκα διέβαλε παρὰ τῇ αὐλῇ τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ παρέδωκε τῷ δημίῳ, ἐλπίζων (ἀλλ' εἰς μάτην) νὰ γείνῃ διάδοχός του. Κατὰ δὲ τοῦ Ἰβραὴμ, τοῦ ἀφαιρέσαντος αὐτῷ τὴν θυγατέρα καὶ τὴν ἐπαρχίαν τοῦ Κούρδου, ἐξετέλεσε μετὰ τεσσαράκοντα ὅλα ἔτη ἣν ἔπνεεν ἀδιάλλακτον καὶ ζωηρὰν ἐκδίκησιν. Τὸ κύριον ὅμως πρόσκομμα εἰς τὴν παγίωσιν τοῦ κράτους του δὲν προήρχετο ἀπὸ τῶν γειτόνων αὐτοῦ πασάδων, ὧν τὴν χώραν διηνεκῶς παρηνώχλει, ἀλλ' ἀπὸ τῶν ἐλευθέρων φυλῶν τῶν Χιμαριωτῶν καὶ Σουλιωτῶν, τῶν παρὰ τὴν Ἰονικὴν θάλασσαν, ἀπὸ τῶν εἰς τὰ Ἑλληνικὰ ὄρη ζώντων ἁρματωλῶν, καὶ ἀπὸ τῶν φρουρῶν τῆς δυτικῆς παραλίας, τῶν Ἐνετῶν, οἵτινες ζηλοτύπως ἔβλεπον τὰ ὄμματά του διηνεκῶς καὶ μετὰ πόθου ἐστραμμένα πρὸς τὰς παραλίους πόλεις Πρέβεζαν, Πάργαν καὶ ἄλλας. Καταπεσούσης τέλος τῆς Ἐνετικῆς δημοκρατίας ὠφελήθη ὁ Ἀλῆ-πασᾶς ἐκ τῶν φιλικῶν του πρὸς τοὺς Γάλλους σχέσεων καὶ τῆς ἀδρανείας τοῦ ἐν Κερκύρᾳ φρουραρχοῦντος στρατηγοῦ Γεντίλλη, ἵνα διὰ τῆς αἱματηρᾶς καθυποτάξεως τῆς Νιβίκζης καὶ τοῦ Ἁγίου Βασιλείου (κατὰ τὸν Ἰούλιον καὶ Αὔγουστον τοῦ 1798 θέσῃ τὸν πόδα του ἐπὶ τῆς ἀλβανικῆς παραλίας. Μετὰ ταῦτα δὲ, ἅμα μαθὼν τὴν εἰσβολὴν τῶν Γάλλων εἰς τὴν Αἴγυπτον προεῖδεν ὅτι ἡ Πύλη ἤθελε κηρύξει τὸν πόλεμον κατὰ τῆς Γαλλίας, κατέῤῥιψεν αἴφνης τὸ προσωπεῖον τῆς πρὸς τοὺς Γάλλους φιλίας ἀδιαφορῶν πρὸς τὰς ἐγγράφους προτροπὰς τοῦ Βοναπάρτου, ὃν ὅμως ἐξύμνει ὡς ἄνδρα, ὁποῖον ἡ οἰκουμένη δὲν εἶχεν ἰδεῖ μέχρι τοῦδε. Ἵνα δὲ κατὰ τὴν ἐπικειμένην μεταβολὴν τῆς τῶν Ἰονίων νήσων κατοχῆς ἔχῃ τὰ πρωτεῖα, ἐκυρίευσεν ὁ Ἀλῆ πασᾶς τὸ ὀχυρὸν Βουθρωτὸν, ἐνίκησε τοὺς Γάλλους παρὰ τὴν Νικόπολιν, κατεδάφισε τὴν Πρέβεζαν, ἐξεστράτευσε κατὰ τῆς Πάργας καὶ σκοπὸν εἶχε ν' ἀποβιβασθῇ καὶ εἰς τὴν Ἁγίαν Μαύραν, ἔχων πάντοτε ὡς τέρμα του τὴν Κέρκυραν, ἣν « ὡς ὀφθαλμοῦ κόρην ἠγάπα ».

Ἀλλ' εἰς τοῦτο τὸν προέλαβον οἱ Ῥῶσσοι, ζηλότυποι καὶ οὗτοι

τὰς « νέας αὐτοῦ διατάξεις », αἵτινες τὰ εἰσοδήματα τῶν τσαμίων προσδιώριζον εἰς δαπάνας τοῦ κράτους, καὶ σκοπὸν εἶχον ν' ἀπαλλάξωσι τοὺς ἀπίστους ἀπὸ τῶν βασάνων τῆς πολυειδοῦς φορολογίας, εἰσαγομένου ἑνὸς καὶ μόνου τακτικοῦ φόρου. Ὁ αὐτὸς ἀνέπτυξε καὶ τὸν ὑπὸ τοῦ προγόνου του ἤδη, τοῦ Μωάμεθ Κεπριλῆ, προταθέντα νεωτερισμόν, νὰ παραχωρῶνται εἰς τοὺς ἐν Κωνσταντινουπόλει Φαναριώτας τὰ μεγάλα ἀξιώματα τῶν αὐθεντῶν καὶ τῶν μεγάλων τοῦ στόλου καὶ τῆς Πύλης δραγουμάνων, καὶ διὰ τοῦ μέσου τούτου νὰ καθιστῶνται οἱ Ἕλληνες οἱ διερμηνεῖς καθ' ὅλας τὰς ἀμοιβαίας μεταξὺ τῆς Πύλης καὶ τῶν χριστιανικῶν δυνάμεων σχέσεις. Καὶ ἐπειδὴ τὸ νέον τοῦτο ἐπάγγελμα ἀπήτει Εὐρωπαϊκὴν ἀνατροφὴν καὶ ἐκτεταμένας γλωσσικὰς γνώσεις, κατέῤῥευσε κατ' ἀνάγκην καὶ τὸ ἀρχαῖον σύστημα τοῦ περιστέλλειν πᾶσαν ὑψηλοτέραν νοητικὴν ἀνάπτυξιν· καὶ τοῦτο δὲ ἔγεινεν ἕνεκα τῆς ἀντιζηλίας πρὸς τὴν ἐνετικὴν ἐν Πελοποννήσῳ κυβέρνησιν, ὑπὸ τὴν σκέπην τῆς ὁποίας ἀνέλαμπε τότε ἡ ἐλπίς, ὅτι ἡ ἀρχαία κοιτὶς τῶν τεχνῶν καὶ ἐπιστημῶν ἠδύνατο ν' ἀποσπασθῇ πάλιν ἀπὸ τῶν ὀνύχων τοῦ βαρβαρισμοῦ. Θέλομεν ἴδει μετὰ ταῦτα, πῶς ἡ ἀπόπειρα αὕτη μεταῤῥυθμίσεως ἐν Τουρκίᾳ ἔσπειρε τὸν σπόρον τῆς ἑλληνικῆς ἀναγεννήσεως· ὀλεθρία ὅμως ἀπέβη αὕτη διὰ τὸ τουρκικὸν κράτος καὶ δι' αὐτὸ τὸ τουρκικὸν ἔθνος. Τὸ νέον γενιτσαρικὸν σύστημα ἐξετραχηλίσθη πολὺ χειρότερον τοῦ παλαιοῦ· διότι οἱ πολεμισταί, οἵτινες ἐστρατολογοῦντο τώρα ἐξ αὐτῶν τῶν τέκνων τῶν ῥαγιάδων, ἀπετέλουν σῶμα κληρονομικῶν μισθωτῶν στρατιωτῶν, οἵτινες καθ' ἑκάστην μεγαλείτερα ἀποκτῶντες δικαιώματα, ἔτι μεγαλειτέρας εἶχον καὶ καθ' ἑκάστην ἀπαιτήσεις· καὶ ἐγράφοντο εἰς τὰς συντεχνίας καὶ πᾶν ἔντιμον καὶ ἄτιμον ἐπάγγελμα ἀνεμποδίστως μετήρχοντο. Ἐπὶ Μαχμοὺτ τοῦ Α'. (1730—54) κατώρθωσαν ν' ἀποκτήσωσιν ἀτέλειαν φόρου εἰς τὰ ὑπ' αὐτῶν εἰσαγόμενα εἴδη· ἔκτοτε δὲ πολλοὶ ἐξ αὐτῶν ἐλάμβανον μερίδας εἰς τὴν πρὸς τὴν Συρίαν καὶ Αἴγυπτον ἀκτοπλοΐαν καὶ εἰς τὸ ἐμπόριον ἐκεί-

νων τῶν μερῶν (1), καθὼς τὸ ἱερατικὸν σῶμα τῶν μουλλάδων εἶχε τὴν ἀπόλυτον σχεδὸν κυριαρχίαν εἰς τὰς ἐμπορικὰς πρὸς τὴν Κριμαίαν σχέσεις. Καθ' ὅσον δὲ αἱ νέαι αὗται ἀσχολίαι κατεπράϋνον τὸ ἐπαναστατικὸν τῶν γενιτσάρων πνεῦμα, κατὰ τοσοῦτον ἔσβυνον καὶ τὸ πολεμικόν. Εἰς τὰ 196 τάγματα ἦσαν μὲν ἐγγεγραμμέναι τετρακόσιαι χιλιάδες ἀνδρῶν, ἀλλ' ἦτο δύσκολον καὶ τὸ δέκατον αὐτῶν νὰ τεθῇ εἰς μάχιμον κατάστασιν, δυσκολώτερον ἔτι νὰ διατηρηθῇ ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης. Ὁ ἄνανδρος αὐτῶν φόβος ἀπὸ τοῦ ἐχθρικοῦ ἱππικοῦ ἔγεινε τοσοῦτον παροιμιώδης, ὅσον καὶ ἡ ἀνδρεία καὶ ἐπιτηδειότης των εἰς τὸ καταστρέφειν καὶ λεηλατεῖν, εἰς τὸ κατακαίειν καὶ ἐρημοῦν χώραν εἰρηνικήν. Αἱ μεγάλαι κατὰ τοὺς ῥωσσικοὺς πολέμους ἧτται καὶ καταστροφαὶ τῆς Τουρκίας ἦσαν ἡ προφανεστάτη συνέπεια τῆς ἀπηλπισμένης ταύτης μεταῤῥυθμίσεως, ἕνεκα τῆς ὁποίας Μουσταφᾶς ὁ Γ'., ἐπὶ τοῦ θρόνου τῶν Σουλτάνων καθήμενος, βαρυθύμως ἀπηλπίζετο διὰ τὴν μέλλουσαν τοῦ ἔθνους του τύχην. Ὅσῳ ὅμως προφανέστερα ἦσαν τὰ συμπτώματα ταῦτα τῆς πτώσεως, τοσούτῳ εὐκολώτερον δύναταί τις νὰ ἐννοήσῃ πῶς κατὰ τὸν 18ον αἰῶνα, ὅτε ἐπιδημική τις πρὸς μεταῤῥυθμίσεις μανία κατέλαβε πάντα φιλόσοφον, πάντα πολιτικὸν καὶ πάντας ἐν γένει τοὺς ἡγεμόνας τῆς Εὐρώπης, καὶ οἱ μᾶλλον πολιτισμένοι τῶν Ὀθωμανῶν δὲν ἔμειναν ἐλεύθεροι τῆς γενικῆς ταύτης ῥοπῆς.

Μεταξὺ τῶν οὐλεμάδων ὑπῆρχον ἀείποτε κεφαλαὶ ἐξημμέναι, εὐπρόσιτοι καὶ εἰς αὐτὰ τὰ παραδοξότατα Εὐρωπαίων τινῶν φαντασιοκοπήματα. Ἡ αἵρεσις τῶν Μπεκτασῶν (Bektaschi), ἤτοι οἱ τουρκικοὶ φραγκμασῶνοι, ἐθεωροῦντο ἐχθροὶ τῶν ἱερέων καὶ ἀντίπαλοι τοῦ κληρονομικοῦ τῶν Καλιφῶν ἀξιώματος, ἐθεωροῦντο μονοθεϊσταὶ καὶ ἀσεβεῖς, οἵτινες ἐνέπαιζον τὰς θρησκευτικὰς τελετὰς καὶ ἐχλεύαζον τοὺς περὶ νηστείας νόμους καὶ τὰ σύμβολα τοῦ Ἰσλαμισμοῦ. Ὅθεν ἧττον παράδοξον εἶναι, παρ' ὅ,τι φαίνεται, ὅτι περὶ τὰ μέσα τῆς ἑκατονταετηρίδος ταύτης ὁ πασᾶς τοῦ

(1) Ἡ Τουρκία, ἡ ἱστορία της καὶ ἡ ἀνάπτυξίς της κατὰ τὰ ἡμερολόγια καὶ τὴν ἀλληλογραφίαν τοῦ Sir I. Porter. Ἐν Λονδίνῳ 1854 I, 33ᾶ.

Κιάτρου, Ἀλῆ-Βὲν-Ἀβδουλλὰχ, καθυπέβαλεν εἰς τὸν Σουλτάνον, Μαχμοὺτ τὸν Α΄. σχέδιον ῥιζικῆς μεταῤῥυθμίσεως (1), καθ' ὃ δέον ἦτον ὁ Ἰσλαμισμὸς νὰ ὑποχωρήσῃ εἰς ἄλλην φυσικωτέραν θρησκείαν καὶ πᾶσα ἱεραρχία καὶ θρησκευτικὴ τῶν οὐλεμάδων ὑπεροχὴ νὰ ἐκλείψῃ, κατὰ μίμησιν τῶν προτεσταντῶν ἀρχηγῶν τῆς ἐκκλησίας τῶν ἀποτειναξάντων τὸν ζυγὸν τοῦ ῥωμαίου μουφτῆ (δηλ. τοῦ Πάπα). Πᾶς τις ἐννοεῖ ὅτι τοιοῦτο σχέδιον δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἐφαρμοσθῇ εἰς ἐποχήν, καθ' ἣν οἱ οὐλεμάδες αὐτοὶ ἐσκέπτοντο νὰ εἰσάξωσιν ἀριστοκρατικὴν κυβέρνησιν, ἐν τῇ ὁποίᾳ, «αὐτοὶ μὲν ἤθελον εἶσθαι οἱ κίονες, ὁ δὲ Σουλτάνος ὁ στολισμὸς μόνον τῶν κιόνων,» καὶ καθ' ἣν οἱ γενίτσαροι ἦσαν κάτοχοι ἀπεριορίστων προνομίων. Ἡ διὰ μεγάλης μεταῤῥυθμίσεως ἀπομάκρυνσις τῶν γενιτσάρων τούτων ἦτο ἡ ἀναγκαιοτέρα διόρθωσις ἐν τῷ στρατιωτικῷ κράτει καὶ πρὸς ἐπίτευξιν αὐτῆς δὲν ἐσύμφερε νὰ δυσαρεστηθῶσιν οἱ οὐλεμάδες. Μίαν ἑκατονταετηρίδα ἀκριβῶς μετὰ τὸν Μουσταφᾶν Κεπριλῆν ἀνέλαβε πάλιν Σελὶμ ὁ Γ΄. τὴν ἰδέαν τῆς μεταῤῥυθμίσεως ταύτης ὑπὸ τὸ παρὰ τοῦ προκατόχου του μεταχειρισθὲν ὄνομα τῆς νέας τάξεως τῶν πραγμάτων (**Nizami-dschedid**) (2). Καὶ κατὰ μὲν τὸν νοῦν, τὰς γνώσεις, τὴν δραστηριότητα, τὴν δικαιοσύνην καὶ τὴν ἀμεροληψίαν ἦτον ὁ Σελὶμ ὁ ἀνήρ, ὅστις ἠδύνατο νὰ ἐξεγείρῃ τὸ τουρκικὸν κράτος ἀπὸ τὴν εἰς ἣν εὑρίσκετο νέκρωσιν, κατὰ τὸν χαρακτῆρα ὅμως καὶ τὴν ἰσχὺν τῆς θελήσεως δὲν ἦτο ἱκανὸς ν' ἀναδεχθῇ τὸ μέρος τοῦ ἀναμορφωτοῦ. Υἱὸς καὶ ἀνεψιὸς Σουλτάνων, οἵτινες ἦσαν πεπεισμένοι περὶ τῆς ἀνάγκης τοῦ ν' ἀναχαιτισθῇ διὰ παντὸς δυνατοῦ μέσου ἡ κατάπτωσις τῶν στρατιωτικῶν νόμων ἐνισχύθη ὁ Σελίμ, ὡς ἐπίδοξος ἔτι τοῦ θρόνου διάδοχος, εἰς τὰς νεωτεριζούσας Εὐρωπαϊκὰς ἰδέας ὑπὸ τῶν ἀμέσως περιστοιχούντων αὐτόν, τοῦ ἰατροῦ του Λωρέντσου, τοῦ ἀρχιναυάρχου του

(1) Γαλλιστὶ ἐκδοθὲν ἐν Οὐτρέχτῃ κατὰ τὸ 1754. Μυστικὸν σχέδιον καθυποβληθὲν τῷ μεγαλειοτάτῳ σουλτάνῳ Μαχμοὺτ τῷ Α΄.

(2) Πίναξ τῶν νέων διατάξεων τοῦ Ὀθωμανικοῦ κράτους ὑπὸ Μαχμοὺτ-Ῥαΐφ ἐφένδη· ἐν Κωνσταντινουπόλει 1798.

Χουσεὶν καὶ ὑπὸ τοῦ πιστοῦ Ἰσαὰκ βέη, ὃν καὶ κατὰ τὸ 1787 ἀπέστειλεν εἰς Παρισίους, καὶ ἔκτοτε ἀρχίσας ζωηρὰν μετὰ τοῦ εὐνοοῦντος αὐτὸν Λουδοβίκου τοῦ 16ου ἀλληλογραφίαν ἐλάμβανεν ὡς συμβούλους του κατὰ προτίμησιν Γάλλους. Ἀμέσως ἐν ἀρχῇ τῆς ἀναμορφώσεως τοῦ τουρκικοῦ πολιτεύματος ξένοι ἄνδρες ἦσαν οἱ μοχλοί, οἵτινες, μέλλοντες νὰ συντελέσωσιν εἰς τὴν ἐπισκευὴν τῆς μηχανῆς, συνετέλεσαν εἰς τὴν ἐντελῆ αὐτῆς καταστροφήν. Περιεσκεμμένως ἤρχισεν ὁ Σελ'μ (1793) νὰ ἐπανορθώνῃ τὰ σαθρὰ καὶ νεκρὰ τῆς πολιτείας μέρη, τὰ φρούρια πρῶτον καὶ εἶτα τὸ ναυτικόν, ὅπου καὶ ἦλθεν εἰς συνάφειαν μετὰ τῶν Ἑλλήνων, καὶ τέλος (1796-99) νὰ μορφώνῃ ἐν Ἀσίᾳ, μακρὰν τῶν παρεμποδιζόντων αὐτὸν γενιτσάρων, σχολεῖα κατὰ τὸν Εὐρωπαϊκὸν τρόπον διωργανισμένα. Εἰς τὸ σχέδιον τῶν μεταῤῥυθμίσεών του ἔκειτο καὶ ἡ ῥιζικὴ ἀνόρθωσις τῶν οἰκονομικῶν τοῦ κράτους, καὶ ἡ περιστολὴ τοῦ ἀξιώματος τῶν πασάδων ἐπὶ τρία μόνον ἔτη. Ἡ ἐλευθερία τῆς ἐνεργείας τῶν πολιτῶν ὤφειλε νὰ συμβαδίσῃ μετὰ τοῦ περιορισμοῦ τῆς τῶν γενιτσάρων ἐπιῤῥοῆς καὶ τοῦ μετασχηματισμοῦ τῶν τοποτηρητῶν εἰς ὑπαλλήλους, ἐξηρτημένους ἀμέσως ἀπὸ τοῦ κέντρου τῆς κυβερνήσεως. Ἂν καὶ μεμονωμένος, ἂν καὶ μισούμενος, ὑπὸ τοῦ λαοῦ, καὶ περικυκλωμένος ὑπὸ κρύφα τε καὶ φανερῶς ἀντιπολιτευομένων αὐτῷ οὐλεμάδων, οἵτινες ἐφοβοῦντο τὴν συστηματικὴν κατὰ τοῦ κράτους καὶ τῆς θρησκείας ἐπίθεσιν, ἠδύνατο ἴσως ὁ Σελὶμ εἰς ἐποχὴν εἰρηνικωτέραν ν' ἀποπερατώσῃ τὰ μεγάλα αὐτοῦ σχέδια· ἀλλ' οἱ δεινοὶ καιροὶ τῆς ἐξουσίας του κατέστρεψαν τὴν ἐπιχείρησίν του, ὡς εἶχον καταστρέψει καὶ τὴν τοῦ Μουσταφᾶ Κεπριλῆ, καὶ συνετέλεσαν εἰς τὴν ταχυτέραν ἀνύψωσιν τῶν ῥαγιάδων, καὶ εἰς τὴν ταχυτέραν κατάπτωσιν τῆς κρατούσης τουρκικῆς φυλῆς.

Ἀνέβη ὁ Σελὶμ ἐπὶ τοῦ θρόνου καθ' ἣν ἐποχὴν ἐξεῤῥάγη ἐν Γαλλίᾳ ἡ τρομερὰ ἐπανάστασις (1789)· ἤρχισε τὰς ἐν τῷ στρατῷ μεταῤῥυθμίσεις του καθ' ἣν ἐποχὴν ἡ ἐπανάστασις ἐκείνη εἶχεν ἤδη ἐξοκείλει εἰς ἐντελῆ τῆς Εὐρώπης ἀναστάτωσιν. Ἅμα καταπεσούσης τῆς Ἑνετικῆς δημοκρατίας ἐπήρχετο κατὰ τῆς Πύ-

λης τὸ κίνημα τῆς Εὐρώπης. Ὅλοι οἱ κάτοικοι καὶ οἱ ὁπλαρχηγοὶ εἰς τὰ παράλια τῆς Ἀλβανίας ἀνεστατώθησαν, καὶ ἡ ἔλλειψις πάσης κυβερνήσεως ἀπὸ τῶν Ἰονίων νήσων ἀνεζωπύρει εἰς τὸν νοῦν παντὸς Ἕλληνος πατριώτου τὴν ἐλπίδα ἐπικειμένης μεταβολῆς. Ἐν μέσῳ τῶν Ἑπτανησίων, οὓς οἱ Γάλλοι εὗρον εἰς κατάστασιν ἐντελοῦς ἀπονεκρώσεως (1), ἀνέλαμψεν αἴφνης πνεῦμα συμπνοίας καὶ ὁμονοίας, τὸ ὁποῖον ἐξηπλώθη καὶ ἐπὶ τῆς στερεᾶς ἅμα οἱ Γάλλοι ἐνεφανίσθησαν εἰς τὴν Ἰονικὴν θάλασσαν. Ἔπρεπε νὰ εὑρίσκηταί τις τότε ἐν Ἑλλάδι, λέγουσιν οἱ περιηγηταί, ἵνα ἐννοήσῃ ὁποίαν ἐντύπωσιν ἐπροξένουν αἱ διάφοροι αὗται εἰδήσεις. Ὁ νέος ἥρως (ὁ Ναπολέων), ὅστις ὡδήγησε τοὺς Γάλλους εἰς τὴν Ἰταλίαν, ἐζήτει πρότερον (1794) παντὶ σθένει νὰ ὑποστηρίξῃ καὶ ἀνορθώσῃ τὴν δύναμιν τῶν Ὀθωμανῶν ἀπέναντι τῶν δυνάμεων τῆς Ἀνατολῆς, καὶ σκοπὸν εἶχε νὰ τεθῇ ὁ ἴδιος ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ τουρκικοῦ πυροβολικοῦ· τώρα ὅμως εὗρεν εἰς τὰς Ἰονίους νήσους ἀνεκτίμητον θέσιν καὶ πρὸς ὑποστήριξιν τῆς Τουρκίας καὶ πρὸς καταστροφὴν καὶ διαμελισμὸν αὐτῆς (2). Οἱ πασάδες τῶν Ἰωαννίνων καὶ τοῦ Σκουταρίου καὶ ὁ βέης τῆς Μάνης συνεχάρησαν τότε τὸν Βοναπάρτην διὰ τοὺς θριάμβους του. Αὐτὸς δὲ ἔπεμψε δύο Κορσικανοὺς Σπαρτιατικῆς καταγωγῆς (3) πρὸς τοὺς Ἕλληνας, τοὺς ὁποίους διὰ τῶν κλεινῶν μόνον ὀνομάτων τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῆς Σπάρτης κατώρθωσε νὰ τῷ ἀπαντήσωσιν, ὅτι μόνη ἡ παρουσία του ἀρκεῖ ὅπως μετατεθῶσι παρὰ τὸν Βόσπορον τὰ ὅρια «τῆς γαλλο-ἑλληνικῆς ἐλευθερίας». Ὁ Ναπολέων ἐκστρατεύων κατὰ τῆς Αἰγύπτου, ἵνα συμμαχήσῃ ἐν ταῖς Ἰνδίαις μετὰ τοῦ Τίππου-Σαΐβ (Tippo Saib) καὶ καταβάλῃ τὴν ἀγγλικὴν ἐξουσίαν, ὑπεκρίνετο ὅτι ἀσπάζεται συγχρόνως καὶ τὸ σχέδιον Αἰ-

---

(1) Ἱστορία τῶν Ἰονίων νήσων ὑπὸ τὴν διοίκησιν τῆς γαλλικῆς δημοκρατίας ὑπὸ τοῦ κόμητος Ε· Λούντζη. Ἐν Ἑνετίᾳ 1860 σελ. 39.

(2) Ἀνέκδοτος ἀλληλογραφία τοῦ Ναπολέοντος Βοναπάρτη. Ἐν Παρισίοις 1819 3,65.

(3) Περιοδεία τοῦ Δήμου καὶ Νικολάου ἀδελφῶν Στεφανοπούλων κατὰ τὴν Ἑλλάδα ἐν ἔτει 1797 καὶ 1798. Ἐν Λονδίνῳ 1800 2,156.

κατερίνης τῆς Β'., ἵνα, ὡς ἐξεφράσθη ἐν Ἄκρῃ, καταβάλῃ τὴν τουρκικὴν δύναμιν καὶ ἀνεγείρῃ νέον ἀνατολικὸν βασίλειον. Ὁ διασεισμὸς δ' οὗτος ἐφαίνετο ὡς ἐπελθὼν ἐπὶ τούτῳ, ἵνα χαλαρώσῃ τὰ ἀσθενῆ δεσμὰ τῆς ἐσωτερικῆς ἑνότητος ἐν Τουρκίᾳ καὶ ἀνανεώσῃ τὴν περὶ τῆς ἀποσυνθέσεως τοῦ κράτους τούτου ἰδέαν εἰς τοὺς προοδεύοντας λαούς, εἰς πάντας τοὺς ἐνθουσιώδεις πατριώτας, εἰς πάντας τοὺς τολμηροὺς ὁπλαρχηγοὺς καὶ εἰς τοὺς τὰς μᾶλλον ἀποκέντρους ἐπαρχίας κατοικοῦντας σατράπας.

Οὕτω διὰ τῆς βιαίας ταύτης ῥοπῆς τῶν εὐρωπαϊκῶν ἐπενεργειῶν παρεμποδίσθησαν καὶ διεκόπησαν τὰ σχέδια τοῦ Σουλτάνου Σελίμ, καὶ αἱ ἐσωτερικαὶ ἀμέσως ἀπὸ τοῦ ἡγεμόνος ἀποῤῥέουσαι μεταῤῥυθμίσεις ἀντικατεστάθησαν ὑπὸ σειρᾶς ἐσωτερικῶν στάσεων καθ' ὅλας τὰς ἐπαρχίας τοῦ τουρκικοῦ κράτους, τὰς ὁποίας προσέψαυσεν ἡ γαλλικὴ ἐπιῤῥοή.

Ὀθωμανοὶ σατράπαι καὶ ἅρπαγες. Ὁ Πασβὰν-Ὀγλοῦς καὶ οἱ Σέρβοι βένηδες.

Αἱ στάσεις αὗται, ἔνθα μὲν προήρχοντο ἀπὸ τῶν Ὀθωμανῶν, ἦσαν φύσεως μοναρχικῆς καὶ δεσποτικῆς, ἔνθα δὲ ὑπεκινοῦντο ὑπὸ τῶν Χριστιανῶν, εἶχον χαρακτῆρα κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον ἐθνικόν. Ὅτι οἱ μεγάλοι τῆς Τουρκίας τοποτηρηταί, οἱ τὰς μᾶλλον ἀποκέντρους τοῦ κράτους ἐπαρχίας κατοικοῦντες, τῶν ὁποίων ἡ δύναμις ἦτο καὶ συνέπεια καὶ αἰτία συγχρόνως τῆς ἀδυναμίας τῆς τουρκικῆς κυβερνήσεως, μικρὰν εἶχον ἀνέκαθεν πρὸς τὸ κέντρον τοῦ κράτους συνάφειαν, καὶ γνωστότατον ἦτο καὶ ὡς ἐκ τῆς ἐκτάσεως τῶν ἐπαρχιῶν καὶ ὡς ἐκ τῆς ἐλλείψεως ἰσχυροῦ στόλου ἐξηγεῖται. Κατὰ τὴν 16ην ἤδη ἑκατονταετηρίδα ἐπανέστησαν κατὰ τῆς Πύλης οἱ τῆς Συρίας καὶ τῆς Αἰγύπτου ἀντιβασιλεῖς, κατὰ δὲ τὴν 17ην οἱ τῆς Βαρβαρίας ἡγεμόνες, καὶ κατὰ τὴν 18ην οἱ βέηδες τῶν ἐν Αἰγύπτῳ Μαμελούκων καὶ τῶν Τούρκων τῆς μικρᾶς Ἀσίας. Οἱ τῆς Γεωργίας ἀποστάται, οἵτινες πρὸ μιᾶς ἤδη ἑκατονταετηρίδος κατεῖχον διαδοχικῶς τὴν ἐπαρχίαν τοῦ Βαγδατίου, ἦσαν ἐπὶ τοσοῦτον μόνον φόρου ὑποτελεῖς τῆς Τουρκίας, ἐφ' ὅσον εἶχον τὴν καλὴν πρὸς τοῦτο θέλησιν, ἢ ὁ χαρακτὴρ αὐτῶν τοῖς τὸ ἐσυγχώρει. Πρωτοφανὲς ὅμως ἦτον ἡ ἀπὸ τῶν χρόνων τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως

προσέγγισις τῶν ἡγεμόνων τούτων πρὸς τὸ κέντρον καὶ τὴν πρωτεύουσαν τοῦ κράτους. Τὴν πρὸς τοῦτο ὤθησιν εἶχον ἤδη δώσει αἱ ἐρεθιστικαὶ τῆς Ῥωσσίας καὶ Αὐστρίας προκηρύξεις. Οὕτως εἰς Σκούταρι, ὅπου ἡ ἰσχυρὰ οἰκογένεια τῶν Μπουσατλίδων ἀπὸ τὰ μέσα ἤδη τοῦ 17ου αἰῶνος εἶχε καταστῆ κληρονομικὸς δεσπότης τῆς ἐπαρχίας, παρεκινήθη ὁ Καρὰ-Μαχμοὺτ θεῖος τοῦ τελευταίου πασᾶ (1786) ὑπὸ τῆς Αὐστρίας νὰ βαπτισθῇ λαμβάνων ὡς ἀνταμοιβὴν τὴν ἐπὶ τῆς Ἀλβανίας ἡγεμονίαν· οὗτος ἐκηρύχθη ὑπὸ τῆς Πύλης ἀντάρτης, καὶ ἐπολιορκήθη εἰς Σκούταρι ὑπὸ τουρκικοῦ στρατοῦ. Ἐλευθερωθεὶς ὅμως διὰ τῶν ὅπλων τῶν Μιριδιτῶν ἀνεγνωρίσθη κατ' ἀνάγκην πάλιν ὑπὸ τῆς Τουρκίας καὶ προεβιβάσθη Ῥούμελη-Βαλισῆ. Ἡ στάσις τοῦ Μαχμοὺτ συνεδέετο φανερῶς πρὸς ἄλλα ἀρχαιότερα δικαιώματα. Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῶν γαλλικῶν πολέμων ἄλλα πρόσωπα εἶχον ἐπιβῆ ἐπὶ τῆς πολιτικῆς σκηνῆς. Ὅπως εἴδομεν ἐν Ἀμερικῇ, ἐν Ἀϊτῃ, ἐν Μεξικῷ καὶ ἐν Περουβίᾳ τοὺς γελωτοποιοὺς ἐκείνους, οἵτινες ἐπειρῶντο ν' ἀπομιμηθῶσι τὸν γάλλον Αὐτοκράτορα, οὕτω βλέπομεν καὶ ἐνταῦθα στῖφος τυχοδιωκτῶν, οἵτινες παντὶ σθένει ἐξεμεταλλεύοντο τὴν ἀδυναμίαν τῆς Πύλης ὑπὲρ τῶν σχεδίων τῆς ἰδίας αὐτῶν φιλοδοξίας. Τοιοῦτος ἦτο ὁ Πασβάντ-Ὀγλοῦς ἐκεῖνος ἐν Βιδινίῳ, ὅστις ἐπί τινα χρόνον ἐθεωρεῖτο ἐν Εὐρώπῃ ὡς μυθῶδές τι πρόσωπον, καὶ ὡς ἄλλος Ναπολέων.

Ὁ ἀνὴρ οὗτος εἶχε σχολεῖον τὰς διαφόρους του κατὰ τὴν Ἀλβανίαν καὶ Βλαχίαν καὶ ἐν τῷ μεταξὺ Αὐστρίας καὶ Ῥωσσίας πολέμῳ περιπετείας, καὶ ἀφ' οὗ ὁ πατὴρ αὐτοῦ Πασβὰν-Ὀμὰρ δημευθέντων τῶν κτημάτων του, ἀπεκεφαλίσθη (1791), ἐπανέστησε κατὰ τῆς Τουρκίας, καὶ διὰ τῆς βίας ἀνέλαβε τὰ πατρικά του κτήματα. Διωκόμενος ὑπὸ τῆς Πύλης συνέλεξε περὶ ἑαυτὸν λειποτάκτας τινὰς στρατιώτας καὶ γενιτσάρους ἐκ Βελιγραδίου ἐκδιωχθέντας. Λαβὼν δὲ πρόσχημα τῆς στάσεώς του τὰς μεταρρυθμίσεις τοῦ Σελὶμ ἐκέρδισεν ὑπὲρ ἑαυτοῦ καὶ τοὺς ἰσχυροὺς τῆς πρωτευούσης γενιτσάρους, τοὺς ὁποίους ἡ Πύλη ὡς ἐκ τούτου ἐφοβεῖτο νὰ πέμψῃ πρὸς κατατρόπωσιν αὐτοῦ.

Εἰς μάτην ἐπειρᾶτο ἡ Τουρκία νὰ ὁπλίσῃ τοὺς φιλησύχους ῥαγιάδας τῆς Βουλγαρίας κατὰ τῶν ληστρικῶν τοῦ ἀντάρτου στιφῶν. Οὗτος ἀπέκρουσε (1798) τοὺς κατ' αὐτοῦ πεμφθέντας ἀσιανοὺς στρατιώτας καὶ ἡ Πύλη ἠναγκάσθη ἑκοῦσα ἄκουσα νὰ τῷ παραχωρήσῃ τὰς αὐθαδῶς καὶ ἀποτόμως παρ' αὐτοῦ ἀπαιτουμένας τρεῖς οὐρὰς τοῦ ἐκδιωχθέντος πασᾶ τοῦ Βιδινίου. Μετὰ τὴν ἀναγνώρισιν αὐτοῦ ἐπανῆλθον οἱ γενίσταροί του εἰς Βελιγράδιον, ἔνθα εἷς ἐκ τῶν ἀγάδων των, ὁ τολμηρὸς Ἀχμέτ, διετηρεῖτο πρὸ πολλοῦ ἤδη ὅλως ἀνεξάρτητος, καὶ παρέλαβε τὸν τίτλον τοῦ Δέη.

Τὰ ἐπαναστατικὰ ταῦτα στίφη ἔπαυσαν τὸν πασᾶν τοῦ Βελιγραδίου Χατζῆ Μουσταφᾶν, ὃν οἱ Σέρβοι ὡς τὴν θείαν πρόνοιαν τῆς χώρας των ἐσέβοντο καὶ ἐλάτρευον, καὶ τέσσαρες ἐκ τῶν ἀρχηγῶν των, τῶν ὑπὸ τὸν Πασβάν-Ὀγλοῦν πολεμησάντων, διεμερίσαντο ὑπὸ τὸν τίτλον τῶν δέϊδων τὴν ἐξουσίαν, ἐπιέζον τοὺς χωρικοὺς διὰ καταναγκαστικῶν φορολογιῶν, καὶ κατέστησαν τὰ χωρία των τζιφτλίκια (1), ὅπερ ἠνάγκαζε τοὺς Σέρβους, ἐκτὸς τοῦ πρὸς Σπαχίδας διδομένου δεκάτου, νὰ παραχωρῶσι καὶ τὸ ἔννατον εἰς τοὺς γενιτσάρους ὡς κυρίους τῶν τζιφτλικίων. Κατακραυγαζόντων δὲ τῶν τυραννουμένων Σέρβων ῥαγιάδων, ἠπείλησεν ὁ Σουλτάνος νὰ πέμψῃ κατὰ τῶν δέϊδων τούτων ξένον στρατὸν καὶ οὗτοι νομίσαντες ὅτι πρόκειται περὶ γενικοῦ ἐξοπλισμοῦ τῶν ῥαγιάδων, τοσοῦτον θηριωδῶς κατὰ τῶν πλουσιωτέρων καὶ περιφανεστέρων αὐτῶν, κληρικῶν καὶ προὐχόντων, ἐμάνησαν (1804), ὥστε οἱ Σέρβοι εἰς τὴν ἐσχάτην περιῆλθον ἀπελπισίαν.

Ὁ Ἀλῆπασᾶς τῶν Ἰωαννίνων.

Αἱ στάσεις αὗται εἶχον χαρακτῆρα ὅλως τουρκικόν, καὶ ἐξετελοῦντο διὰ τοῦ ἀρχαίου μοχλοῦ παντὸς κακουργήματος καὶ πάσης βίας, τῶν γενιτσάρων, ἐχόντων ἀείποτε πρὸ ὀφθαλμῶν τὴν καταπίεσιν τῶν χριστιανῶν ῥαγιάδων. Τοὐναντίον ὅμως ἡ νέα

(1) Οὕτως ἐκαλεῖτο ἡ δι' ἀγορᾶς ἢ καλλιεργείας ἀποκτηθεῖσα χώρα, τὴν ὁποίαν ἠδύνατο νὰ νέμηται ὁ ἰδιοκτήτης ἐπὶ παραχωρήσει τοῦ τρίτου τῶν εἰσοδημάτων.

ἡγεμονία, ἣν ἐσύστησεν ἐν Ἀλβανίᾳ ὁ Ἀλῆ-πασᾶς (1) οὐδεμίαν διάκρισιν ἔκαμνε μεταξὺ Χριστιανῶν καὶ Ὀθωμανῶν, καὶ ἐφαίνετο ὡς προπαρασκευάζουσα τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς φυλῆς ἐκείνης, ἐκ τῆς ὁποίας ἠρύετο ἡ Πύλη τὰς καλλιτέρας της στρατιωτικὰς δυνάμεις. Ὁ ἀνὴρ οὗτος ἐκαυχᾶτο ὅτι ἤρχισε τὸ λαμπρόν του στάδιον ἀπὸ τοῦ κλέφτου μὲ μόνον 60 παράδες εἰς τὸ πουγγί του καὶ ἓν τουφέκιον ἐπὶ τῶν ὤμων, ἵνα ἀνεγείρῃ ἐκ τοῦ τάφου ἐν ἰδιοσυστάτῳ κράτει τὸ ὄνομα λαοῦ λησμονηθέντος ἤδη πρὸ πολλοῦ. Ὁ Ἀλῆς ἤνοιξε τὸ εὐρύ του στάδιον διὰ τῆς κατοχῆς τῆς πατρίδος του Τεπελενίου, ἔνθα μεταξὺ τοῦ 1740 καὶ 1750 ἐγεννήθη· εἶτα δὲ κατώρθωσε βαθμηδὸν καὶ διὰ δόλου καὶ ὠμότητος ν' ἀποκτήσῃ (1783) τὴν ἐπαρχίαν τῶν Τρικκάλων, τὸ ἀξίωμα τοῦ δερβεντζῆ βασῆ (τοῦ βυζαντινοῦ κλεισουράρχου), καὶ δι' ἀγορᾶς νὰ γείνῃ κύριος τῆς ἐπαρχίας τῶν Ἰωαννίνων (1788). Ἐξουσιάσας τὴν Ἤπειρον ἤρχισε τὸ ἔργον του, νὰ τυραννῇ δηλ. καὶ νὰ καταπιέζῃ τοὺς τούρκους βέϊδας, νὰ μεταχειρίζηται πρὸς ἐνίσχυσιν τῆς ἐπιῤῥοῆς του τὰς ἔριδας τῶν χωρίων τῶν Τόσκων, τῆς πλησιεστέρας τῶν τεσσάρων ἀλβανικῶν φυλῶν, καὶ νὰ ὠθῇ τὰς κατακτήσεις του βορείως μὲν πρὸς τὴν μέσην Ἀλβανίαν, δυτικῶς δὲ πρὸς τὴν παραλίαν. Ἔκτοτε ἤδη ἀνεγνώρισαν οἱ Ἑνετοὶ ἐπίτροποι αὐτὸν μεταξὺ ὅλων τῶν σατραπῶν ὡς τὸν ἔχοντα τὰ ἰσχυρότερα μέσα καὶ τὴν μεγαλειτέραν ἱκανότητα εἰς τὸ νὰ ὠφελῆται ἐκ τῆς ἀδυναμίας τῆς καταῤῥεούσης τῶν Τούρκων ἐξουσίας. Εἰς μὲν τὴν πρὸς τὴν πατρίδα του συγκοινωνίαν τῷ ἦτο πρόσκομμα ἡ ἐπαρχία τοῦ Δελβινίου, εἰς δὲ τὴν πρὸς βοῤῥᾶν πορείαν του ἡ τοῦ Βερατίου (ἢ Βελιγραδίου). Ἐποφθαλμιῶν ἀμφοτέρας τὰς ἐπαρχίας ταύτας εἶχε ζητήσει νέος ἔτι ὢν εἰς γυναῖκα

(1) Περὶ τοῦ ἀνδρὸς τούτου δὲν ἐγράφη εἰσέτι ἐπιμελὴς μονογραφία. Διὰ νὰ σχηματίσῃ δέ τις σαφῆ περὶ αὐτοῦ κρίσιν πρέπει νὰ παραβάλῃ τὸ σύγγραμμα τοῦ Γάλλου Pouqueville « Ἱστορία τῆς ἀναγεννήσεως τῆς Ἑλλάδος, » τὸ τοῦ Dufey, τὸ τοῦ Ἰβραὴμ Μαντζοὺρ ἐφέντη, « Ἀπομνημονεύματα περὶ Ἑλλάδος καὶ Ἀλβανίας (Παρισ. 1827), καὶ τὰς συγγραφὰς τῶν ἄγγλων περιηγητῶν Hughes, Holland, Hobhouse καὶ Douglas.

τὴν θυγατέρα τοῦ Κούρδου, πασᾶ τοῦ Βερατίου, ἀλλ' ἀποπεμφθεὶς συνεζεύχθη μετὰ τῆς θυγατρὸς τοῦ πασᾶ τοῦ Δελβινίου, ὃν εὐγνωμοσύνης ἕνεκα διέβαλε παρὰ τῇ αὐλῇ τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ παρέδωκε τῷ δημίῳ, ἐλπίζων (ἀλλ' εἰς μάτην) νὰ γείνῃ διάδοχός του. Κατὰ δὲ τοῦ Ἰβραῒμ, τοῦ ἀφαιρέσαντος αὐτῷ τὴν θυγατέρα καὶ τὴν ἐπαρχίαν τοῦ Κούρδου, ἐξετέλεσε μετὰ τεσσαράκοντα ὅλα ἔτη ἣν ἔπνεεν ἀδιάλλακτον καὶ ζωηρὰν ἐκδίκησιν. Τὸ κύριον ὅμως πρόσκομμα εἰς τὴν παγίωσιν τοῦ κράτους του δὲν προήρχετο ἀπὸ τῶν γειτόνων αὐτοῦ πασάδων, ὧν τὴν χώραν διηνεκῶς παρηνώχλει, ἀλλ' ἀπὸ τῶν ἐλευθέρων φυλῶν τῶν Χιμαριωτῶν καὶ Σουλιωτῶν, τῶν παρὰ τὴν Ἰονικὴν θάλασσαν, ἀπὸ τῶν εἰς τὰ Ἑλληνικὰ ὄρη ζώντων ἁρματωλῶν, καὶ ἀπὸ τῶν φρουρῶν τῆς δυτικῆς παραλίας, τῶν Ἑνετῶν, οἵτινες ζηλοτύπως ἔβλεπον τὰ ὄμματά του διηνεκῶς καὶ μετὰ πόθου ἐστραμμένα πρὸς τὰς παραλίους πόλεις Πρέβεζαν, Πάργαν καὶ ἄλλας. Καταπεσούσης τέλος τῆς Ἑνετικῆς δημοκρατίας ὠφελήθη ὁ Ἀλῆ-πασᾶς ἐκ τῶν φιλικῶν του πρὸς τοὺς Γάλλους σχέσεων καὶ τῆς ἀδρανείας τοῦ ἐν Κερκύρᾳ φρουραρχοῦντος στρατηγοῦ Γεντίλλη, ἵνα διὰ τῆς αἱματηρᾶς καθυποτάξεως τῆς Νιβίτζης καὶ τοῦ Ἁγίου Βασιλείου (κατὰ τὸν Ἰούλιον καὶ Αὔγουστον τοῦ 1798 θέσῃ τὸν πόδα του ἐπὶ τῆς ἀλβανικῆς παραλίας. Μετὰ ταῦτα δὲ, ἅμα μαθὼν τὴν εἰσβολὴν τῶν Γάλλων εἰς τὴν Αἴγυπτον προεῖδεν ὅτι ἡ Πύλη ἤθελε κηρύξει τὸν πόλεμον κατὰ τῆς Γαλλίας, κατέῤῥιψεν αἴφνης τὸ προσωπεῖον τῆς πρὸς τοὺς Γάλλους φιλίας ἀδιαφορῶν πρὸς τὰς ἐγγράφους προτροπὰς τοῦ Βοναπάρτου, ὃν ὅμως ἐξύμνει ὡς ἄνδρα, ὁποῖον ἡ οἰκουμένη δὲν εἶχεν ἰδεῖ μέχρι τοῦδε. Ἵνα δὲ κατὰ τὴν ἐπικειμένην μεταβολὴν τῆς τῶν Ἰονίων νήσων κατοχῆς ἔχῃ τὰ πρωτεῖα, ἐκυρίευσεν ὁ Ἀλῆ πασᾶς τὸ ὀχυρὸν Βουθρωτὸν, ἐνίκησε τοὺς Γάλλους παρὰ τὴν Νικόπολιν, κατεδάφισε τὴν Πρέβεζαν, ἐξεστράτευσε κατὰ τῆς Πάργας καὶ σκοπὸν εἶχε ν' ἀποβιβασθῇ καὶ εἰς τὴν Ἁγίαν Μαύραν, ἔχων πάντοτε ὡς τέρμα του τὴν Κέρκυραν, ἣν « ὡς ὀφθαλμοῦ κόρην ἠγάπα ».

Ἀλλ' εἰς τοῦτο τὸν προέλαβον οἱ Ῥῶσσοι, ζηλότυποι καὶ οὗτοι

ὡς οἱ Ἐνετοί· οἱ δὲ Ἄγγλοι, πολιορκοῦντες κατὰ τὸ 1809 τὰς νήσους, εὗρον τρόπον ν' ἀποπειθῶσι τὴν ἐπικουρίαν του, καὶ παρέδωκαν εἰς τὴν διάκρισίν του τὸ Βεράτιον, ὅπου εἰσελθὼν ὁ Ἀλῆς ἐδίωξεν ἀνηλεῶς τὸν γέροντα Ἰβραὴμ (1810), τὸν καὶ πενθερὸν τῶν δύο υἱῶν του. Νῦν δὲ (καταβληθέντων κατὰ τὸ 1803 τῶν Σουλιωτῶν, καὶ κατὰ τὸ 1804—7 τῶν ἁρματωλῶν καὶ κλεφτῶν, τῶν ἀπὸ τῆς Μακεδονίας μέχρι τῆς Ἀκαρνανίας) ἐξετείνετο τὸ κράτος τοῦ Ἀλῆ ἐφ' ὅλης τῆς ἀλβανηπειρωτικῆς παραλίας, ἀπὸ τοῦ Δυῤῥαχίου μέχρι τοῦ κόλπου τῆς Ἄρτης, καὶ ἐφ' ὅλης τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος, τῆς Βοιωτίας καὶ τῆς Ἀττικῆς ἐξαιρουμένων. Οἱ υἱοὶ αὐτοῦ Μουκτὰρ καὶ Βελῆς κατεῖχον τὰς ἐπαρχίας τῆς Ναυπάκτου καὶ τῆς Πελοποννήσου, καὶ ὁ Βελῆς, ὑπὸ οἰκογενειακῶν ὠθούμενος συμφερόντων ἐθήρευε τὸ ἀξίωμα τοῦ Καπουτὰν-πασᾶ, τὸ ὁποῖον ὅμως ἡ Πύλη, συνετὴ ὡς ἡ Ἐνετία, ἡ Ῥωσσία καὶ ἡ Ἀγγλία, δὲν τῷ παρεχώρει, καλῶς γινώσκουσα ὅτι τὸ μόνον, ὅπερ ἐχρειάζετο ὁ Ἀλῆς πρὸς ἐντελῆ παγίωσιν τῆς ἰσχύος του, ἦτο ναυτικὴ δύναμις καὶ ὅτι ὁ φιλόδοξος οὗτος ἀνὴρ διενοεῖτο νὰ καταλάβῃ τὸ Σκούταρι, τὴν Ἀλβανίαν καὶ νὰ συστήσῃ διαδοχικὸν βασίλειον μέχρι τοῦ Ἕβρου, καὶ τέλος ν' ἀνεγείρῃ πάλιν τὸ ἀρχαῖον ἔθνος τῶν Ἰλλυριῶν καὶ Ἠπειρωτῶν, παλαιῶν εὐρωπαϊκῶν φυλῶν, αἵτινες ὡς οἱ Βάσκαι καὶ οἱ Βρετανοὶ καὶ οἱ Οὐαλήσιοι ἀντιπαρετάττοντο πεισματωδῶς κατὰ τῆς πρὸ αἰώνων ἤδη ἐπικειμένης ἀποσβέσεώς των. Ὁ Ἀλῆς ὀλίγιστα μόνον τουρκικὰ καὶ ἔγραφε καὶ ἐλάλει· ἦτο ἐλεύθερος προλήψεων, καὶ οὔτε ἐμίσει τοὺς Χριστιανοὺς ὡς οἱ Τοῦρκοι, οὔτε περιεφρόνει τοὺς Φράγκους· τὸ ζωηρὸν τοῦ βλέμματός του καὶ τὸ εὐμετάβλητον εἰς τὴν ἔκφρασιν τοῦ προσώπου του δὲν ἦσαν τουρκικά· εὐθυμῶν ἐκάγχαζεν ὅπερ ἀντέβαινεν εἰς τὴν Ὀθωμανικὴν ἀξιοπρέπειαν· ἠγάπα τὰς θηριομαχίας, ὅπερ ὅλως ἀντέβαινε πρὸς τὸ σύστημα τῶν Τούρκων, νὰ ἦναι πρὸς μὲν τὰ θηρία φιλάνθρωποι, πρὸς δὲ τοὺς ἀνθρώπους θηριώδεις. Καὶ αὐτὴ ἡ ὠμότης, καὶ αὐτὸ τὸ φιλέκδικον τοῦ Ἀλῆ εἶχέ τι ψυχρόν, ὑποκριτικὸν καὶ δόλιον, τὸ ὁποῖον ἀντέκειτο εἰς τὸ ἐμπαθὲς τῶν Τούρκων.

Ἐν τῇ δεσποτικῇ καὶ τυραννικῇ αὐτοῦ φύσει συνεκεντροῦτο ἡ θηριωδεστέρα ἀπληστία καὶ ἀκολασία, ἡ τρομερωτέρα ῥᾳδιουργία καὶ πανουργία καὶ ἡ αἱμοχαρεστέρα καὶ φρικτοτέρα ἀσυνειδησία περί τε σκοποὺς καὶ μέσα. Τὸ ἄμετρον τῆς φιλοδοξίας του προὐδίδετο εἰς τὴν ἐπιμονήν του νὰ εὕρῃ τὸν φιλοσοφικὸν λίθον πρὸς ἐπέκτασιν τῶν ὁρίων τοῦ κράτους του καὶ αὐτοῦ τοῦ βίου του (1). Ἡ ἐπιτηδειότης, μὲ τὴν ὁποίαν ἐνώπιον μὲν τῆς Πύλης προσεποιεῖτο τὸν εὐπειθέστατον ὑπήκοον, ἐνώπιον δὲ τῶν Τούρκων τὸν ὀρθόδοξον Ὀθωμανόν, καὶ ἐνώπιον τῶν Ἑλλήνων τὸν ἀνεξίθρησκον καὶ φιλελεύθερον ἄνδρα, καὶ ἐνώπιον τῶν Γάλλων τὸν Ἰακωβῖνον (τὸν ἔνθερμον δημοκράτην), καὶ ἐνώπιον τῶν Ἀλβανῶν του τὸν πιστὸν καὶ εἰλικρινῆ ἑταῖρον· ἡ ἀναίδεια αὕτη τῆς ὑποκρισίας καὶ ἡ μελανωτέρα ἀπιστία του τὸν χαρακτηρίζουσιν ὡς τὸν πρῶτον ὅλων τῶν ὁμοφύλων του, τῶν περὶ τὰ τοιαῦτα ἐξόχων. Οὔτε εὐεργέτης, οὔτε ὀπαδός, οὔτε φίλος, οὔτε συγγενὴς διετηρεῖτο διηνεκῶς εἰς τὴν εὔνοιαν τοῦ ἀπίστου τούτου ἀνδρός. Ἐκδιώξας τὸν πασᾶν τοῦ Βερατίου Ἰβραὴμ ἔλαβε τὰς γυναῖκας καὶ τὰ τέκνα αὐτῶν τῶν υἱῶν του ὁμήρους, ἵνα μὴ συνδεθῶσιν οἱ υἱοί του μετὰ τοῦ πενθεροῦ κατὰ τοῦ πατρός. Ἀλλὰ καὶ πρὸς αὐτὸν οὐδεὶς οὐδεμίαν εἶχεν ἐμπιστοσύνην. Φράγκοι, Τοῦρκοι καὶ Ἕλληνες ὑπωπτεύοντο αὐτὸν ἐξ ἴσου, καὶ ἐπὶ τέλους καὶ τὰ τέκνα του καὶ οἱ συμπολῖταί του αὐτοὶ τὸν ἐγκατέλιπον. Διότι ἀόριστός τις φόβος ἐπεκάθητο ἐπὶ τῶν ὑπηκόων του ὅλων· περὶ τὸν τράχηλον ἑκάστου, λέγει ὁ ἰατρός του Μεταξᾶς, εἶχε δέσει ὁ Ἀλῆς σχοινίον, τοῦ ὁποίου τὰ ἄκρα ἐν ταῖς χερσί του ἐκράτει. Τὰ πάντα ἐγνώριζεν, ὅσα καὶ πλησίον του καὶ μακρὰν αὐτοῦ συνέβαινον, καὶ τὰ πάντα προσεκτικῶς ἐξήταζεν. Οἱ μακρὰν αὐτοῦ εὑρισκόμενοι πράκτορές του τὸν ὑπηρέτουν μὲ τὸν αὐτὸν ζῆλον ὡς οἱ ἀμέσως περιστοιχοῦντες αὐτὸν ὀπαδοί του, καὶ καθὼς ἐμάνθανε πᾶν τὸ συμβαῖνον ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, ἐν Σμύρνῃ καὶ ἐν αὐτῷ τῷ διβανίῳ, οὕτως ἐγνώριζεν ὅλα τὰ χωρία καὶ ὅλας τὰς ὁδοὺς τῆς χώρας του, ἣν κατ' ἔτος

(1) Περὶ τούτου ἐπείσθη ὁ ἰατρὸς Holland, ὅστις τὸν ἐπεσκέπτετο.

περιήρχετο. Έν συγκρίσει πρὸς ἄλλας τουρκικὰς πόλεις ἤνθει ἡ πρωτεύουσά του, τὰ Ἰωάννινα, καὶ κατὰ τὴν θέσιν της καὶ κατὰ τὰ φρούρια καὶ κατὰ τὰ δύο σχολεῖα καὶ κατὰ τὴν βιομηχανίαν της. Ἐν τῇ χειρί του ἐκράτει ὁ Ἀλῆς καὶ δικαστήρια καὶ ἀστυνομίαν· αἱ ὁδοὶ ἦσαν ὅλαι τόσον ἀσφαλεῖς, ὥστε, ὡς ἐξεφράζετο ὁ σιωπηλὸς Ἀλβανὸς καλύπτων μὲ τὸ φέσι του τοὺς ὀφθαλμούς του, ἠδύνατό τις καὶ τυφλὸς νὰ περιέλθῃ τὴν χώραν ἀφόβως καὶ ἀκινδύνως. Ὅθεν καὶ οἱ Ἀλβανοί του οὐ μόνον οἱ βίᾳ καθυποταχθέντες, ἀλλὰ καὶ οἱ μὴ ὑποδουλωθέντες, ἐπρόφερον τὸ ὄνομά του μετὰ σεβασμοῦ, καὶ τὸ ἐξύμνουν ἐν τοῖς ᾄσμασιν. Καὶ αὐτοὶ οἱ Ἄγγλοι τὸν ἐδόξαζον, καὶ ἔλεγον ὅτι τοὺς Ἀλβανούς του « ἀνέδειξεν ἓν τῶν ἰσχυροτέρων ἐθνῶν τῆς Ἠπείρου » (1). Καὶ οἱ Ἕλληνες ἀπεκάλουν αὐτὸ νέον Πύῤῥον· αὐτὸς δὲ εἰς τοῦτο ἐκολακεύετο, διότι ἀμυδρῶς τῷ προσεμειδία ἡ ἰδέα τῆς κατακτήσεως ὅλης τῆς Ἑλληνικῆς χώρας. Ἀλλ' ὁ πόθος οὗτος δὲν ὑπερέβαινε τὴν χαμερπῆ αὐτοῦ φιλαυτίαν· ἐν τῇ μιαρᾷ καὶ ἀπλήστῳ αὐτοῦ ψυχῇ δὲν ὑπῆρχε τόπος ἱκανός, ὅπως εἰσδύσῃ ἰδέα σοβαρὰ καὶ ἐθνική. Ἠδύνατο μὲν ὁ Ἀλῆς νὰ γείνῃ ὁ ἑκούσιος πλάστης τῆς Ἑλληνικῆς ἐλευθερίας, ἀλλὰ δὲν ἔγεινεν ἢ τὸ ἀκούσιον αὐτῆς ὄργανον, ἠδύνατο μὲν νὰ ἦναι τὸ στήριγμα τῆς τουρκικῆς κυβερνήσεως, ἀλλ' ὑπῆρξε συγχρόνως καὶ τὸ φόβητρον καὶ τὸ θῦμα αὐτῆς· ἠδύνατο μὲν ν' ἀναδείξῃ τὴν Ἀλβανίαν του ἀνεξάρτητον, ἀλλ' ὅμως ἡ δύναμις τοῦ πνεύματός του δὲν ἦτο ἀρκούντως ἰσχυρὰ νὰ δεχθῇ τὸν χριστιανσμόν, ἀπαραίτητον πρὸς τοῦτο στοιχεῖον. Διότι διαμερισμὸς τοῦ Ὀθωμανικοῦ κράτους εἶναι κατὰ τὸ πνεῦμα τοῦ Ἰσλαμισμοῦ ἰδέα ἀφόρητος. « Ἐν μιᾷ θήκῃ δὲν χωροῦσι δύο ξίφη, » λέγει τουρκική τις παροιμία.

Ὁ Μεχμὲτ-Ἀλῆς. Εὐκολώτερον ὅμως ἦτο τὸ ἓν ξίφος νὰ ἐκβληθῇ διὰ τοῦ ἑτέρου. Καὶ τὴν τύχην ταύτην σκοπὸν εἶχε νὰ παρασκευάσῃ τῇ Ὀθωμανικῇ δυναστείᾳ ὁ Μεχμὲτ-Ἀλῆς τῆς Αἰγύπτου (2), ὁ ἀντί-

(1) Douglas, Δοκίμιον περί τινων στοιχείων ὁμοιότητος μεταξὺ τῶν ἀρχαίων καὶ τῶν νέων Ἑλλήνων· Ἐν Λονδίνῳ 1813.
(2) F· Mengin Ἱστορία τῆς Αἰγύπτου ἐπὶ τοῦ Μεχμὲ-Ἀλῆ· 1823. Γενικὴ ἐπιθεώρησις τῆς Αἰγύπτου ὑπὸ A. B. Κλὼτ βέη 1840.

ζηλος τοῦ Αλβανοῦ Αλῆ-πασᾶ, ἐὰν αἱ εὐρωπαϊκαὶ δυνάμεις δὲν τὸν ἐκώλυον. Ὅπως θὰ εὕρωμεν τὸν Αλῆ-πασᾶν περιπεπλεγμένον ἔτι εἰς τὰς ἀρχὰς τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως, οὕτω θέλομεν ἀπαντήσει καὶ τὸν Αἰγύπτιον ἡγεμόνα ἐπανειλημμένως περιπεπλεγμένον εἰς τὰς κρισίμους ἐποχὰς τῆς νεωτάτης ἱστορίας τῆς Τουρκίας· ὅθεν, ὅπως ἐξετάσαμεν τὴν πορείαν τοῦ βεζίρου τῶν Ἰωαννίνων, πρέπει νὰ ῥίψωμεν ἓν βραχὺ βλέμμα καὶ ἐπὶ τοῦ βίου τοῦ ἀνδρὸς τούτου. Ὁ Μεχμέτ-Αλῆς ἦτο φύσεως πολὺ δυσεξηγήτου, καὶ ἂν κατὰ τὸ σύστημα τοῦ Αλῆ-πασᾶ καὶ αὐτὸς πολλὰ ἐπεχειρίζετο συγχρόνως πράγματα, πολὺ εὐθυτέραν ὅμως ἐκείνου ἐπορεύετο ὁδὸν πρὸς ἐπιτυχίαν σκοποῦ πολὺ ἁπλουστέρου. Καὶ οὗτος ζωηρὸς καὶ εὐερέθιστος ὡς ἐκεῖνος, δραστήριος καὶ ἐπιμελής, ὀλίγον καὶ τεταραγμένον κοιμώμενος ὕπνον, τὰ πάντα μόνος ἐκτελῶν καὶ τῆς συμπράξεως τῶν δούλων του οὐδόλως χρήζων, ἦτο, ὡς ἐκεῖνος, φιλόδοξος εἰς τὸ ἄκρον, ἔνθερμος τῶν ἄθλων τοῦ Αλεξάνδρου καὶ τοῦ Ναπολέοντος θιασώτης, ἀλλὰ καὶ κενοδοξότερος ἐκείνου εἰς τὸν ἔπαινον τῶν Εὐρωπαίων καὶ μᾶλλον εὐερέθιστος εἰς τὸν ψόγον καὶ τὴν δυσφημίαν. Ἂν καὶ εἰς τὴν διοίκησιν τῆς χώρας του καὶ εἰς τὴν διεύθυνσιν τῶν οἰκονομικῶν του ἦτο, ὡς ὁ Αλῆς, ἄσπλαγχνος καὶ ἐκ συστήματος ἄπληστος, οὐχ ἧττον ὅμως τὸ ἐλάττωμά του τοῦτο δὲν προήρχετο ἁπλῶς ἐκ προσωπικοῦ ἐγωϊσμοῦ, ἀλλὰ διηυθύνετο καὶ ὑπὸ τῶν ἀναγκῶν τοῦ τόπου. Ἂν καὶ ἐπίσης ἱκανὸς νὰ ἐκτελῇ πράξεις ὠμὰς καὶ αἱμοβόρους, τὰς ἔπραττεν ὅμως ὄχι μάτην καὶ μὲ ἄσκοπον σκληρότητα, ἀλλὰ μόνον ὅταν ἡ ἀνάγκη τὸν ἐβίαζεν· ἂν καὶ ἄπιστος καὶ προδότης, ὡς ὁ πασᾶς τῶν Ἰωαννίνων, ἐφέρετο οὕτω πρὸς μόνους τοὺς ἀδιαλλάκτους αὐτοῦ ἐχθρούς. Ἐστερημένος πιστῶν ὀπαδῶν ἐβασανίζετο καὶ αὐτός, ὡς ὁ Αλῆς, ὑπὸ τῆς δυσπιστίας, ἀλλ' εἶχεν ἐμπιστοσύνην εἰς τοὺς ἐμπιστοσύνην ἔχοντας, ἐκολάκευε παντοίοις τρόποις τοὺς πιστοτέρους τῶν ὀπαδῶν του, καὶ τοὺς ἀδίκως ὑπ' αὐτοῦ ὑποπτευθέντας ἐτίμα πάλιν διὰ τῆς εὐνοίας του. Κατὰ τὰς πρὸς τὸ ἐξωτερικὸν σχέσεις του ἔμεινε διηνεκῶς πιστὸς εἰς τὰς πρὸς τὴν Γαλλίαν καὶ τοὺς Γάλλους συμ-

παιδείας του. Ὡς ὁ Ἀλῆς ἐλεύθερος πάσης ὀθωμανικῆς μικροψυχίας κατετάραττεν ὁ Μεχμέτ-Ἀλῆς ἰσχυρότερον τοῦ Ἀλῆ-πασᾶ τὸν Ἰσλαμισμὸν καὶ κατεπάτει τοὺς κανόνας του καὶ ἐκ τούτου ὠφελεῖτο πρὸς ὑψηλόν τινα σκοπὸν, νὰ ὑπηρετήσῃ δηλ. τὸν πολιτισμόν. Αὐτὸς ὑπέδειξε τῇ Πύλῃ καὶ ὡδήγησεν αὐτὴν εἰς τὴν ὁδὸν τῶν ἐπισφαλῶν στρατιωτικῶν μεταῤῥυθμίσεων, αἵτινες ἔμελλον νὰ γείνωσιν ἡ ἀκανθώδης ἀρχὴ τῆς τοῦ κράτους ἀναμορφώσεως. Ὑπὸ τὴν ἔποψιν ταύτην εἶναι ὁ Μεχμέτ-Ἀλῆς τὸ ἀντίθετον τοῦ Πασβάν-Ὄγλου καὶ τῶν δερέδων τῆς Σεμενδρίας, ὡς καὶ τοῦ Ἀλῆ-πασᾶ, ὅστις μεθ' ὅλων τῶν πλησίον τοῦ κέντρου ἡγεμόνων τούτων εἶχεν ἓν καὶ τὸ αὐτὸ συμφέρον, νὰ μὴ ἔχῃ δηλ. τοὺς γενιτσάρους ἐχθροὺς καὶ ἀντιπάλους.

Ὁ Μεχμέτ-Ἀλῆς ἐγεννήθη ἐν Καβάλλᾳ τῆς Ῥούμελης κατὰ τὸ 1773, ἔνθα (ὅπερ ουσιῶδες διὰ τὴν ὅλην πορείαν τοῦ βίου του) μετήρχετο τὸ ἐμπόριον τῶν καπνῶν καὶ εὑρίσκετο εἰς στενὰς ἐμπορικὰς σχέσεις μετά τινος ἐν Μασσαλίᾳ ἐμπόρου, ὀνόματι Λιόνος. Κατὰ συνέπειαν τῆς εἰσβολῆς τοῦ Βοναπάρτου ἐπορεύθη μὲ τουρκικὰ στρατεύματα ὡς δεκανεὺς εἰς τὴν Αἴγυπτον, ἔνθα μετὰ τὴν τῶν Γάλλων ἐκεῖθεν ἔξωσιν παρετήρησε πῶς οἱ μὲν βέϊδες τῶν Μαμελούκων (οἱ καὶ τοποτηρηταὶ τῶν 24 τῆς Αἰγύπτου ἐπαρχιῶν) ἐπειρῶντο ν' ἀνακτήσωσι πάλιν τὴν ἀρχαίαν των ἀναρχικὴν ἐξουσίαν, ἡ δὲ Πύλη ἐπροσπάθει παντὶ σθένει νὰ προλάβῃ τὸ κακὸν τοῦτο. Ὁ Καπουτὰν-πασᾶς, ῥητὴν ἔχων ἐντολὴν νὰ ἐγκαθιδρύσῃ ἐν Αἰγύπτῳ τοποτηρητὴν τὸν ὑπ' αὐτοῦ εὐνοούμενον Χοσρὲβ-πασᾶν, τὸν ποτὲ δοῦλόν του, εἵλκυσε πολλοὺς τῶν ἀρχηγῶν τῶν Μαμελούκων ἐκ τοῦ ἰσχυροῦ γένους τοῦ Μουράτ-βέη εἰς τὸ Ἀβουκὴρ (περὶ τὰ τέλη τοῦ 1801), ἔνθα δολίως τοὺς ἔσφαξε, καὶ ἄλλους μὲν ἐφυλάκισεν ἐν Καΐρῳ, ἄλλους δὲ κατεδίωξεν εἰς τὴν ἄνω Αἴγυπτον. Τὸ ἀτελῶς τοῦτο ἐκτελεσθὲν κίνημα, τὸ ὁποῖον ἀντέβαινεν εἰς τὰς ὁριστικὰς συνθήκας τῶν Τούρκων πρὸς τοὺς Ἄγγλους, τοὺς προστάτας τῶν Μαμελούκων, ὥπλισε τοὺς εὐερεθίστους τούτους ἄνδρας, ἐν ᾧ συγχρόνως τὸν ἀσθενῆ Χοσρὲβ ἠπείλουν πανταχόθεν αὐτοὶ οἱ τοῦρκοι καὶ ἀλβα-

καὶ στρατιῶται του, εἰς τὴν ἀτάξιν τῶν ὁποίων ἦτο περιπεπλεγμένος καὶ ὁ Μεχμὲτ-Ἀλῆς. Ὁ Χοσρὲβ διενοεῖτο νὰ οὐδετερώσῃ τὴν ἰσχὺν τοῦ ἐπικινδύνου τούτου συνωμότου, ἀλλ' ἐδίσταζεν ἕως ὅτου ἔπαθεν ὅ,τι διενοεῖτο νὰ πράξῃ. Ὁ Μεχμὲτ-Ἀλῆς ὅμως πανοῦργος καὶ δόλιος εἰς τὸ ἄκρον, ἔμεινε κεκρυμμένος, ὅταν ὁ ἀρχηγὸς τῶν Ἀλβανῶν Ταχὶρ-πασᾶς ἐπὶ τῇ προφάσει τῆς καθυστερήσεως τῶν μισθῶν ἐξέβαλε τὸν τοποτηρητήν· ἐπίσης ἔμεινε κεκρυμμένος καὶ ἀφανής, ὅταν οἱ Ὀθωμανοὶ ἐπὶ προφάσει πάλιν καθυστερήσεως μισθῶν ἐπέπεσαν κατὰ τοῦ Ἀλβανοῦ καὶ τὸν ἐφόνευσαν (κατὰ τὸν Μάϊον τοῦ 1803). Μετὰ τὸν θάνατον λοιπὸν τοῦ Ταχὶρ-πασᾶ ἔμεινεν ὁ Μεχμὲτ-Ἀλῆς μόνος ἀρχηγὸς τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ. Πολλὰ ἐν Αἰγύπτῳ ὑποστὰς ἔμαθε νὰ συλλαμβάνῃ φιλόδοξα σχέδια καὶ σκοπούς, καὶ πρὸς ἐπίτευξιν αὐτῶν διενοήθη νὰ συστηθῇ τῷ Σουλτάνῳ διὰ μεγάλης ἐκδουλεύσεως, ἤτοι διὰ τῆς καταστροφῆς τῶν Αἰγυπτίων γενιτσάρων, τῶν Μαμελούκων.

Ὁ Μεχμὲτ-Ἀλῆς, ὃν οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει γενίτσαροι οὔτε νὰ βλάψωσιν οὔτε νὰ ὠφελήσωσιν ἠδύναντο, ἐτόλμησε νὰ ἐκτελέσῃ ἄνευ τινὸς διαταγῆς ὅ τι ὁ Καπουτὰν-πασᾶς δὲν ἠδυνήθη καὶ παραγγελθεὶς νὰ κατορθώσῃ. Ἀντὶ νὰ ἐπιτεθῇ φανερῶς κατὰ τῶν ἀντιπάλων ἤρχισε νὰ συνάπτῃ φιλικὰς σχέσεις πρὸς τοὺς βέηδας, ἐξ ὧν ὁ μὲν Ἰβραχὶμ-βέης ἴσχυε κατὰ ἀρχαιότητα καὶ ἀξίωμα, ὁ δὲ Ὀσμὰν-βέης Βαρδεσῆς καθ' ὑπεροχὴν καὶ ἐπιρροήν. Μετ' αὐτῶν συνδεδεμένος κατεδίωξε τὸν φυγάδα Χοσρὲβ καὶ τὸν ἐφυλάκισεν ἐν Καΐρῳ· μετ' αὐτῶν πάλιν ἐξέβαλε (ἐν ἀρχῇ τοῦ 1804) τὸν πρὸ μικροῦ διορισθέντα τοποτηρητὴν Ἀχζάερλη Ἀλῆ πασᾶν. Ἡ αἰφνιδία ἐνίσχυσις τῆς τῶν Μαμελούκων δυνάμεως, ἣν κατὰ τὸ φαινόμενον ἐπροστάτευε, δὲν τὸν ἐτάραττε· διότι καλῶς ἐγνώριζεν, ὅτι τὸ σῶμα τοῦτο καὶ παρὰ τῆς τουρκικῆς κυβερνήσεως καὶ παρὰ τοῦ λαοῦ καὶ παρὰ τῶν Ἀλβανῶν ἀδιαλλάκτως ἐμισεῖτο· ἔβλεπε τοὺς ἀπερισκέπτους ἀρχηγοὺς ἐν φθόνῳ καὶ ἀντιζηλείᾳ διαφερομένους πρὸς ἀλλήλους· ἔβλεπε τὸν Ὀσμὰν-βέην, τὸν ὑπὸ τῶν Γάλλων εὐνοούμενον, καταστρεχόμενον ὑπὸ ἰσχυροῦ

ἀντιπάλου, τοῦ Μωάμεθ-βέη Ἐλ-Ἐλφῆ, τοῦ ὑπὸ τῶν Ἄγγλων προστατευομένου· ἔβλεπε τέλος τὸν γέροντα Ἰβραΐμ ὅστις τὸν ὑπωπτεύετο, μάτην πειρώμενον νὰ συσσωματώσῃ περὶ αὐτὸν τὰς δυνάμεις καὶ τὰ συμφέροντα τῶν Μαμελούκων. Καὶ ἡ παλαιὰ ἱστορία ἐπανελήφθη πάλιν. Ὁ Μεχμέτ-Ἀλῆς κατέῤῥιψε τὸ προσωπεῖον, ὅτε κατὰ τὸν Μάρτιον τοῦ 1804 ἐπετέθη κατὰ τοῦ ἐν Καΐρῳ Ἰβραΐμ καὶ τοῦ Βαρδεσσῆ, καὶ προέλαβε τὸν Ἰβραΐμ εἰς τὴν προσπεποιημένην ἐγκατάστασιν τοῦ κρατουμένου Χοσρὲβ-πασᾶ. Ἀλλ' οἱ ἀνεψιοὶ τοῦ Ἀλβανοῦ Ταχὶρ-πασᾶ τὸν ἀντήμειψαν διὰ τὴν ἀπιστίαν του καὶ κατέστρεψαν τὸ ἔργον του ἐκδιώξαντες τὸν Χοσρὲβ καὶ ἀναδείξαντες τοποτηρητὴν τὸν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ διοικοῦντα Χουρσὶτ-πασᾶν.

Οὗτος πάλιν ἠναγκάσθη νὰ εὕρῃ διέξοδον διὰ μέσου τῶν ἐν φανερῷ πολέμῳ εὑρισκομένων Μαμελούκων καὶ τοῦ οὐδετέρου στρατοῦ, μέχρις οὗ ὁ στρατὸς οὗτος αὐθαιρέτως ἀνύψωσεν εἰς τὸ ἀξίωμα τοῦ τοποτηρητοῦ τὸν Μεχμέτ-Ἀλῆν. Μάτην ἐῤῥᾳδιούργουν οἱ Ἄγγλοι ὑπὲρ τοῦ φίλου των Ἐλ-Ἐλφῆ· ἡ Γαλλία, ἧς ὁ πρόξενος Δροβέτης ἦτο εἷς τῶν κυριωτέρων καὶ πιστοτέρων συμβούλων τοῦ νέου τοποτηρητοῦ, ὑπερασπίζετο τὸν Μεχμὲτ-Ἀλῆν, ὥστε ἐπὶ τέλους καὶ ἡ Πύλη ἠναγκάσθη νὰ τὸν ἀναγνωρίσῃ ὡς τοιοῦτον (κατὰ τὸν Νοέμβριον τοῦ 1806). Μετ' οὐ πολὺ τὸν ἠλευθέρωσεν ὁ θάνατος ἀπὸ τῶν ἰσχυροτέρων του ἐχθρῶν, τοῦ Ὀσμὰν-βέη καὶ τοῦ Ἐλ-Ἐλφῆ. Καὶ τώρα πάλιν ἔπαιζεν ὁ Μεχμὲτ-Ἀλῆς τὸ παλαιόν του παιγνίδιον, συνδιαλλαττόμενος βοηθείᾳ τοῦ Γάλλου Μεγγίνου (**Mongin**) πρὸς τοὺς πλείστους τῶν βέϊδων, (περὶ τὰ τέλη τοῦ 1807). Ἀπὸ τῆς στιγμῆς ταύτης οἱ ἐχθροί του ἠλαττώθησαν, καὶ αὐτὴ ἡ ἀντίστασις τῶν ἀντιπάλων Μαμελούκων δὲν εἶχεν οὐδὲ τὴν ἐλαχίστην ἐπιῤῥοὴν καὶ ἰσχὺν πλέον. Ὅθεν ἠδύνατο νῦν ὁ Μεχμὲτ-Ἀλῆς (1811) νὰ σκεφθῇ περὶ τῆς καθυποτάξεως τῶν ἐπαναστατησάντων τῆς Ἀραβίας Βαχαβιτῶν· ἡ ὑπόθεσις αὕτη τῷ ἐσυστήθη θερμῶς ὑπὸ τῆς τουρκικῆς κυβερνήσεως κατὰ τὸν διορισμόν του, ἀφ' οὗ ἡ Πύλη ἐπανειλημμένως ἀλλὰ μάτην εἶχε διατά-

ξει τὸν ἀδρανῆ Ἀλῆ-Πασᾶν τοῦ Βαγδατίου νὰ σβέσῃ τὴν ὀλεθρίαν ταύτην πυράν.

Τὸ ἐπικίνδυνον ὅμως τοῦτο ἔργον δὲν ἠδύνατο νὰ ἐπιχειρισθῇ ὁ Μεχμὲτ-Ἀλῆς, ἐν ὅσῳ ἄφινεν ὄπισθεν αὐτοῦ τοὺς Μαμελούκους, ὧν καὶ οἱ συνδιαλλαχθέντες, οἵτινες ἐτήρουν ἀείποτε τὰς πρὸς τοὺς Ἄγγλους σχέσεις των, φανερῶς τὴν πρὸς αὐτὸν ἔχθραν ἐδήλουν. Ἵνα ἐννοήσῃ τις τὸ δύσκολον τοῦ τολμήματος τούτου, πρέπει ν' ἀνακαλέσῃ εἰς τὴν μνήμην, ὁποίαν δυστυχῆ ἔκβασιν εἶχε λάβει πρὸ μικροῦ ἡ τοῦ σουλτάνου Σελὶμ ἐπίθεσις κατὰ τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει γενιτσάρων. Σύμμαχος ὢν τῆς Γαλλίας καὶ ὑπὸ τὴν παντοδύναμον ἐπιῤῥοὴν τοῦ στρατηγοῦ Σεβαστιάνη εὑρισκόμενος ἐτόλμησεν ὁ Σελὶμ νὰ εἰσάξῃ εἰς τὴν πρωτεύουσάν του τὰ νέα σώματα καὶ τὰς νέας στολάς, καθ' ἣν ἐποχὴν πρῶτος ὁ Ναπολέων καὶ μετὰ ταῦτα οἱ Ἄγγλοι, ἐκ τῆς εὐμαθείας καὶ προθυμίας τοῦ διαδόχου Ἀββᾶ-Μιρζᾶ ὠφελούμενοι, εἰσήγαγον καὶ ἐν Περσίᾳ τακτικὸν στρατόν. Ἡ τολμηρὰ αὕτη ἐπιχείρησις κατέσκαψε (κατὰ τὸν Μάϊον τοῦ 1807) τὸν θρόνον τοῦ Σουλτάνου, καὶ ἔπειτα, ὅτε ὁ πασᾶς τοῦ Ῥουστζοὺκ, Μουσταφᾶς Βαϊρακτάρης, ἔδραμε πρὸς βοήθειάν του καὶ ἐκυρίευσε τὸ σεράϊον (κατὰ τὸν Ἰούλιον τοῦ 1808) ἐπέφερε καὶ τὸν θάνατον τοῦ ἡγεμόνος τούτου· καὶ αὐτὸς δὲ ὁ πιστός του ὀπαδὸς ἡττήθη πάλιν (κατὰ τὸν Νοέμβριον τοῦ 1808) ἐν τῇ στάσει τῶν γενιτσάρων, εἰς τὸν ζυγὸν τῶν ὁποίων ἠναγκάσθη βαρυθύμως νὰ ὑποκύψῃ καὶ ὁ διάδοχος τοῦ θρόνου Μαχμοὺτ ὁ Β'. ὁ τελευταῖος ἡγεμὼν ἐκ τοῦ γένους τοῦ Ὀσμάνου. Δύο μόλις ἔτη μετὰ τὰ συμβάντα ταῦτα ἐπελήφθη ὁ Μεχμὲτ-Ἀλῆς τῆς καταστροφῆς τῶν γενιτσάρων του. Τοὺς βέϊδας, τοὺς μέλλοντας νὰ ἐκστρατεύσωσι κατὰ τῆς Ἀραβίας ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν τοῦ Τοσσοὺν-πασᾶ, τοῦ νεωτέρου τῶν υἱῶν του, προσεκάλεσε μετὰ 460 ἱππέων (κατὰ τὴν ά. Μαρτίου τοῦ 1811) εἰς τὸ φρούριον τοῦ Καΐρου, ἔνθα ἔμελλε νὰ ἐνδυθῇ ὁ Τοσσοὺν πασᾶς κατὰ πρῶτον τὴν διφθέραν. Αὐτοὺς δὲ ἐξερχομένους ἀπὸ τοῦ φρουρίου διὰ τῆς πύλης Ἐλ-Ἀζὰβ, τῆς πρὸς τὴν πλατεῖαν

Ῥαϊμελὲ ἀγούσης, περιεκύκλωσε καὶ ἔσφαξεν ὅλους, ὥστε οὐδ' εἷς τὸν διέφυγε· συγχρόνως ἔδωσε καὶ διαταγὰς νὰ συλληφθῶσι καὶ νὰ φονευθῶσιν ὅλοι οἱ ἐν ταῖς ἐπαρχίαις διεσπαρμένοι Μαμελοῦκοι· σωρηδὸν ἐπέμποντο αἱ κεφαλαὶ τῶν σφαγέντων εἰς Κάϊρον. Πρὸς δὲ τοὺς μεμφομένους αὐτὸν διὰ τὴν ἀπάνθρωπον ταύτην σφαγὴν, ἀπεκρίνετο ὁ ἀντιβασιλεὺς ὅτι εἶναι πεπεισμένος, ὅτι ἡ πρᾶξίς του αὕτη θεωρεῖται ἕνεκα τῶν ἐκτάκτων περιστάσεων παρὰ πάντων ὡς πολὺ δικαιοτέρα καὶ φιλανθρωποτέρα παρὰ ἡ κεφαλικὴ ποινὴ, εἰς ἣν ὁ Ναπολέων κατεδίκασε τὸν ἀτυχῆ δοῦκα τῆς Ἐγγιένης (duc d' Enghien).

Οἱ Βαχαβῖται. Νῦν ἠδύνατο ὁ Μεχμὲτ-Ἀλῆς νὰ σκεφθῇ ὡρίμως καὶ νὰ ἐπιχειρισθῇ ἐν ἡσυχίᾳ τὴν κατὰ τῆς Ἀραβίας ἐκστρατείαν, ὅπου οἱ Βαχαβῖται εἶχον περιέλθει εἰς τὸ ἔπακρον τῆς ὠμότητος καὶ ἐπλήρουν ἀγανακτήσεως πᾶσαν ὀρθόδοξον ὀθωμανικὴν καρδίαν. Ἐν ἀρχῇ τοῦ 18ου αἰῶνος ἤρχισεν ἤδη νὰ ὑψώνῃ ἡ αἵρεσις αὕτη τὴν κεφαλήν της· καθ' ἣν ἐποχὴν οἱ θρίαμβοι τῶν γαλλικῶν ὅπλων κατέπληττον τὴν οἰκουμένην ἅπασαν, ἔλαβε καὶ αὕτη ἔκτακτόν τινα ἀνάπτυξιν, καὶ ὁ ἀρχαῖος αὐτῆς χαρακτὴρ ἠλλοιώθη. Ὁ θεμελιωτὴς αὐτῆς, Μωάμεθ Ἐβν-Ἀβδ ἐλ Βαχάβ, ὅστις (γεννηθεὶς περὶ τὰ τέλη τῆς 17ης ἑκατονταετηρίδος) ἀνέστη ἐν τῷ χωρίῳ Αϊεϊνὲ (Ajejneh) ὡς ἀναμορφωτὴς τῶν ἠθῶν, εἶχε τὴν τύχην ὅλων σχεδὸν τῶν τοιούτων ἀναμορφωτῶν· ἐκδιωχθεὶς ἅμα ἀναφανεὶς εὗρεν ἄσυλον παρὰ τῷ Μωάμεθ Ἐβν-Σουχοὺδ εἰς Δεραϊέ, τὴν πρωτεύουσαν τῆς ἐπαρχίας Νετζίτης. Ἐνταῦθα διωργάνισε τὸ δόγμα του (1), τὸ ὁποῖον φύσιν ἔχον Ἰσλαμισμοῦ αὐστηροτάτου ἀπηγόρευε καὶ τὴν ἀκολασίαν καὶ τὴν μαγίαν καὶ τὰ παιγνίδια καὶ τὴν οἰνοποσίαν καὶ αὐτὴν τὴν χρῆσιν τοῦ καπνοῦ, καὶ τέλος τὴν πολυτέλειαν περὶ τὰς οἰκοδομὰς καὶ τὴν ἐνδυμασίαν. Μετ' οὐ πολὺ ἡ αἵρεσις αὕτη ἔλαβε μεγίστην καθ' ὅλην τὴν Ἀραβίαν ἐπιῤῥοήν. Ὁ Σουχοὺδ (ἀποθ.

(1) Mengin, 2,451 ἑξ. S. de Sacy Περιγραφὴ τῆς ἐπαρχίας τοῦ Βαγδατίου καὶ ἱστορία τῶν Βαχαβιτῶν, ἐν Παρισίοις 1809.

κατά το 1765) ἐξέτεινε τὴν δύναμιν τῶν Βαχαβιτῶν δι' εὐτυχῶν ἐκστρατειῶν καὶ ὁ θεμελιωτὴς τῆς αἱρέσεως Βαχάβ, ἀποθανὼν εἰς προβεβηκυῖαν ἡλικίαν κατὰ τὸ 1787, ἐπέζησε νὰ ἴδῃ τὰς ἐπιτυχίας καὶ τὰς νίκας ὅλας. Ἀμέσως μετὰ τὸν θάνατόν του ἀνέστησαν οἱ Βαχαβῖται ἐν τῇ Ἀνατολῇ μὲ τοιαύτην τόλμην καὶ δύναμιν, ὥστε ἐφαίνετο ὅτι νέον δεσποτικὸν κράτος ἔμελλε νὰ συστηθῇ, ἀκαταμάχητος τῆς Πόλης πολέμιος. Ἐπὶ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ ἐγγόνου τοῦ Σουχοὺδ, Ἄβδ ἐλ-Ἀζὶζ καὶ Σουχοὺδ τοῦ Β΄, διέδωσαν μὲν οἱ Βαχαβῖται τὸ δόγμα των καὶ ἔφερον τὰ θριαμβευτικά των ὅπλα ἐν ἀρχῇ τῆς ἐνεστώσης ἑκατονταετηρίδος μέχρι Βάσρας καὶ Βαγδατίου, ἠμαύρωσαν ὅμως τὴν ὑπόληψίν των διὰ τῶν ἀνηκούστων κακουργημάτων, τὰ ὁποῖα διέπραξαν εἰς τὴν ἔφοδον κατὰ τῶν πόλεων Μερτζὲτ-Ἀλῆ καὶ Μερτζὲτ Χουσεΐν (τῆς Κερβέλας) ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ τοῦ Βαγδατίου, ὅπου κεῖνται τὰ ὀστᾶ τῶν ἁγίων τούτων ἀνδρῶν. Συγχρόνως ἐπέπεσαν μὲ ἀμφίῤῥοπη τῶν ὅπλων τύχην κατὰ τῆς Μέκκας καὶ Μεδίνης καὶ ἠνάγκασαν ἐπὶ τέλους τον Σερὶφ-Γαλὲβ, τὸν ἐπὶ πολὺ ἀντιστάντα κατ' αὐτῶν, νὰ τραπῇ εἰς φυγὴν, ἀπέκλεισαν τοῖς προσκυνηταῖς τὴν εἰς τοὺς Ἁγίους τόπους εἴσοδον καὶ περιῆλθον εἰς τὸ ἔπακρον τῆς βεβηλώσεως ἀνοίξαντες τὸν τάφον τοῦ Προφήτου καὶ κλέψαντες μέρος τοῦ ἐν αὐτῷ εὑρισκομένου θησαυροῦ. Μετὰ τοῦ Σερὶφ-Γαλὲβ εἶχε συνάψει πρὸ χρόνων ἤδη ὁ Μεχμὲτ Ἀλῆς φιλικὰς σχέσεις, δι' ὧν ἐνόμιζεν ὅτι ἤθελε προπαρασκευασθῆ ἀρκούντως εἰς τὴν προμελετωμένην ἐπιχείρησίν του· διὸ καὶ εἰς τὸν δεκαεξαετῆ μόλις υἱόν του Τοσσοὺν τὴν ἐνεπιστεύθη. Ἀλλ' ἡ πρώτη ἐκστρατεία τοῦ ἀπείρου τούτου ἀρχηγοῦ ἀπέτυχε· κατὰ τὴν δευτέραν μόλις ἠδυνήθη οὗτος νὰ καταλάβῃ τοὺς ἁγίους τόπους καὶ ὁ πατὴρ ἔσπευσε προθύμως νὰ πέμψῃ τὰς κλεῖς τῆς Μεδίνης εἰς Κωνσταντινούπολιν. Ἀλλὰ Σουχοὺδ ὁ Β΄, ἀνέστη πάλιν καὶ τοσοῦτον ἐστενοχώρησε τὸν νέον Τοσσοὺν, ὥστε ὁ Μεχμὲτ-Ἀλῆς ἀπεφάσισε νὰ ὁδηγήσῃ αὐτοπροσώπως τὴν ἑπομένην ἐκστρατείαν (1813).

Οὐχ ἧττον ὅμως ὁ πόλεμος οὗτος διήρκεσεν ἀμφίβολος ἐπὶ

τρία ὅλα ἔτη ἀκόμη, ἕως ὅτου κατὰ τὸ φθινόπωρον τοῦ 1816 ἀπεστάλη ὁ πρεσβύτερος τῶν υἱῶν τοῦ Μεχμὲτ-Ἀλῆ, ὁ Ἰβραΐμ-πασᾶς, νὰ καταῤῥίψῃ ἐκ βάθρων τὴν δυναστείαν τοῦ Σουχοὺδ καὶ νὰ κυριεύσῃ τὴν Μετζίτην. Κατὰ τὴν ἐκστρατείαν ταύτην ἐπειράθη ὁ Ἰβραΐμ παντὶ σθένει ν' ἀποσπάσῃ τοὺς κατοίκους τῆς Ἀραβίας ἀπὸ τοῦ ἡγεμόνος των, τοῦ υἱοῦ Σουχοὺδ τοῦ Β' Ἀβδουλλᾶ, ὅστις ἄμοιρος τῶν προτερημάτων τῶν προκατόχων του, ἕνεκα τῆς φιλαργυρίας καὶ τοῦ φιλεκδίκου πνεύματός του ἀπέκτησε πλείστους ὅσους ἐχθροὺς καὶ ἐναντίους. Κατὰ τὴν πρώτην ἀξιολογωτέραν ἐπιχείρησιν, τὴν πολιορκίαν τῆς πόλεως Ἐλ'-Ῥὰς (1817) ἡττήθη ὁ Ἰβραΐμ ὑποστὰς ἀκαταλογίστους ζημίας, ἀλλὰ διὰ τῆς ἐπιμονῆς καὶ δραστηριότητός του ἐνίκησε μετὰ ταῦτα νίκην ἐπὶ νίκης καὶ ἐκυρίευσε πόλιν ἐπὶ πόλεως, μέχρις οὗ κατέβαλε (κατὰ τὸ ἔαρ τοῦ 1818) καὶ τὴν πόλιν Δερατέ, τὸ κέντρον τῶν Βαχαβιτῶν. Ὁ Ἀβδουλλᾶς παρεδόθη καὶ μετεκομίσθη πρῶτον μὲν εἰς Κάϊρον, εἶτα δὲ εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἔνθα καὶ ἀπεκεφαλίσθη.

Οἱ Μαυροβούνιοι Ἡ κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ναπολεοντικῆς μοναρχίας πολεμικὴ κίνησις, εἰς ἣν συμπαρεσύρθη καὶ ἡ Τουρκία, ἦτο αἰτία, ὅτι οἱ εὔτολμοι κάτοικοι τῆς Ἀλβανίας καὶ Αἰγύπτου δὲν κατεχράσθησαν τὴν δύναμίν των κατὰ τῶν Σουλτάνων, καὶ ὅτι ὁ Ἀλῆ-πασᾶς καὶ Μεχμὲτ-Ἀλῆς ἠπάτων ἐπὶ τοσοῦτον τοὺς φιλυπόπτους ἄρχοντας τῆς Πύλης, οἵτινες ἐξ ὑπαρχῆς συνωμότας αὐτοὺς καὶ ἐπαναστάτας ἐθεώρουν. Ἐπικίνδυνοι ἐν καιρῷ εἰρήνης ἠδύναντο οὗτοι κατὰ τοὺς πολεμικοὺς τούτους χρόνους ν' ἀναφανῶσιν οἱ κραταιότεροι τῆς Πύλης ὑπερασπισταί. Ὅτι ἐν μὲν τῇ Ἀλβανίᾳ ὁ Ἀλῆ-πασᾶς ἐξουσίαζε χώραν μεγάλην καὶ συγκεντρωμένην, ἐν Αἰγύπτῳ δὲ ὁ Μεχμὲτ-Ἀλῆς ἀνώρθωσε τὴν ἐξουσίαν τῆς Πύλης, τοῦτο ἔπρεπε νὰ δώσῃ εἰς τὸν ἔξω κόσμον καλλιτέραν ἰδέαν περὶ τῶν μέσων καὶ τῶν πόρων τῆς τουρκικῆς κυβερνήσεως. Καὶ ὅτε ὁ Μεχμὲτ-Ἀλῆς (ὁ εἰς μὲν τοὺς σκοποὺς του περὶ νέας διοργανίσεως τῆς κυβερνήσεως ἀνυπόμονος μέχρι παραφορᾶς, εἰς δὲ τὰ φιλόδοξά του σχέδια ἥσυχος καὶ περιεσκεμμένος, ἀλλὰ καὶ ἐπί-

μονος εἰς τὸ ἄκρον) εἰσήγαγεν ἐν καιρῷ τῶν ἐν Αἰγύπτῳ πολέμων τὸν « νέον του στρατὸν » (**Nizami Dschedid**), καὶ ἐνέδυσε τοὺς Μαύρους καὶ Φελλάχους κατ' εὐρωπαϊκὸν τρόπον, ἐπιτυγχάνων ἐν ἡσυχίᾳ καὶ σταθερῶς πᾶν, εἰς τὸ ὁποῖον εἶχον ἀποτύχει μέχρι τοῦδε ὅλοι οἱ Σουλτάνοι καὶ βεζίραι, ἐφαίνετο ὅτι νέα ἐποχὴ ἀνέλαμπεν ἐν Τουρκίᾳ καὶ ὡς πρὸς τὴν κραταίωσιν τῶν Ὀθωμανικῶν ὅπλων καὶ ὡς πρὸς τὴν ἀνόρθωσιν τῆς παραλελυμένης τοῦ κράτους καταστάσεως. Ὑπὸ τὴν ἔποψιν ταύτην ἔπρεπε νὰ θεωρῆται ἡ ἐξουσία τῶν δύο τούτων μεγάλων ἀνδρῶν μᾶλλον ὡς ἐνίσχυσις ἢ ὡς διασεισμὸς τοῦ τουρκικοῦ κράτους, ἐὰν ἡ πορεία τῶν ἀνταρτῶν διεσχίζετο ὑπὸ τῆς ἀναστατώσεως διαφόρων ἐθνῶν, τὰ ὁποῖα διὰ τῆς νέας ταύτης πληρεστέρας καὶ τρομερωτέρας τυραννίας ἠρεθισμένα ἐλάμβανον τὰ ὅπλα. Ἔνθα τοῦτο συνέβη παρὰ τοῖς χριστιανικοῖς λαοῖς, ἡ ἀντίστασις αὕτη ἐβασίζετο εἰς τὰς προσπαθείας περὶ ἐθνικῆς ἀνεξαρτησίας καὶ περὶ ἀποτινάξεως τοῦ ἀφορήτου τουρκικοῦ ζυγοῦ. Οὕτω διὰ τῆς συγκρούσεως τοῦ Μαχμούτ τῆς Σκουτάρεως μετὰ τῶν Μαυροβουνίων ὡρίσθη ἡ πρὸ πολλοῦ μελετωμένη ἀνεξαρτησία τοῦ ὀρεσιτρόφου τούτου λαοῦ. Ἀφ' ὅτου οἱ Ῥῶσσοι κατὰ τὸν πόλεμον τοῦ **1789** κατέβαλον τὴν ἐν Μαυροβουνίῳ τῶν Ἐνετῶν ἐπιῤῥοήν, κατέβαλεν ὁ βλαδίκας Πέτρος Πέτραβιτζ Νιέγος ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ ἀνήκουστον μέχρι τοῦδε πολιτικὴν καὶ ἱεραρχικὴν ἐξουσίαν, διατηρήσας τοὺς τοποτηρητὰς τῶν ἐπαρχιῶν μόνον διὰ τὸν τύπον εἰς τὰς θέσεις των· τὴν ὑπεροχήν του δὲ ταύτην μετεχειρίσθη μόνον πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῆς πατρίδος του. Ὁ πασᾶς τῆς Σκόδρας πρὸ πολλῶν ἤδη ἐτῶν διέκειτο ἐχθρικῶς πρὸς αὐτόν· καὶ ἐν ἀπουσίᾳ τοῦ βλαδίκα ἐπολέμησε μετ' ἐπιτυχίας κατὰ τῶν Μαυροβουνίων (1785).

Τούτου ἕνεκα καὶ οἱ Μαυροβούνιοι τὸν παρηνώχλουν κατὰ τὸν ῥωσσοαυστριακὸν πόλεμον, ὅτε οὗτος συνέδεσε τὰς προδοτικάς του πρὸς τὴν Αὐστρίαν σχέσεις· καὶ κατὰ τοῦτο ἐβοηθοῦντο πάλιν ὑπὸ τῶν Αὐστριακῶν, τοὺς ὁποίους ἐκολάκευον, ὡς καὶ τοὺς Ῥώσσους (ὅπερ ἔλεγον ἐν Μαυροβουνίῳ· ἡ περιποιεῖσθαι καὶ τὴν

αἶγα καὶ τὸ λάχανον.») Συνομολογηθείσης τῆς εἰρήνης ἐθεώρησεν ὁ Μαχμοὺτ καλὸν νὰ δικαιολογήσῃ ἀπέναντι τῆς Πύλης τὴν στάσιν του· ὅθεν ἐπέπεσεν (ἐν ἔτει 1795) μὲ δεκακισχιλίους ἄνδρας κατὰ τῶν ἀπορθήτων ὀρέων καὶ φρουρίων τῶν Μαυροβουνίων, ἀλλ' ἡττήθη κατὰ κράτος· καὶ ὅτε μετὰ τρεῖς μῆνας ἐπανέλαβεν τὴν ἔφοδον μὲ διπλάσιον στρατόν, ἡττήθη πάλιν καὶ ἐφονεύθη ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης. Ἡ δευτέρα αὕτη νίκη τῶν Μαυροβουνίων ἐπεσφράγισε τὴν ἀνεξαρτησίαν των.

Οἱ Σουλιῶται. Ὅ,τι ἦσαν οἱ Μαυροβούνιοι διὰ τὸν πασᾶν τῆς Σκουτάρεως, τοῦτο παρ' ὀλίγον νὰ γείνωσι κατὰ τοὺς αὐτοὺς χρόνους διὰ τὸν Ἀλῆ-πασᾶν τῶν Ἰωαννίνων οἱ Σουλιῶται (1) χριστιανοὶ Ἀλβανοὶ ἐκ τῆς θρησκευτικῶς συμμίκτου τῶν Τσάμιδων φυλῆς. Κατῴκουν οἱ Σουλιῶται ἐπὶ τῶν Κασσωπείων ὀρέων φρούριον φυσικὸν εἰς τὴν μεγαλοπρεπῆ ἐκείνην θέσιν, τῆς ὁποίας οἱ χείμαρροι Ἀχέρων καὶ Κωκυτὸς ἐπλήρουν ποτὲ τὴν φαντασίαν τῶν ἀρχαίων μὲ εἰκόνας μεγάλας καὶ φοβεράς. Τὰ ὀχυρὰ αὐτῶν φρούρια ἔκειντο δισχιλίους πόδας ὑπεράνω τῆς μυστηριώδους ἐκείνης πεδιάδος, ἣν διασχίζει ὁ Ἀχέρων, καὶ ἐκ τῆς ὁποίας στενὴ ἀτραπὸς ἀκολουθοῦσα τὴν δεξιὰν τοῦ ποταμοῦ ὄχθην φέρει μετὰ δίωρον ὁδοιπορίαν εἰς φάραγγα ὀχυράν, παρὰ τὴν ὁποίαν ἔκειτο τὸ πρῶτον τῆς χώρας ταύτης φρούριον Ναβαρίκον, καὶ ἐντεῦθεν πάλιν εἰς τὴν Σαμωνίβαν καὶ εἰς Κιάφαν, καὶ τέλος εἰς αὐτὸ τὸ Σοῦλι (2).

Ὁ ἀγὼν τοῦ Ἀλῆ-πασᾶ κατὰ τοῦ μικροῦ τούτου ἔθνους ἤρχισεν ἐν καιρῷ τοῦ ῥωσσοαυστριακοῦ πολέμου (περὶ τὰ 1790), καθ' ἣν ἐποχὴν οἱ Σουλιῶται ἀπέκρουσαν ἀνδρείως τὰ εἰσβάλλοντα στίφη τοῦ Ἀλῆ. Μ' ὅλον τὸ ποιητικὸν ἀπαύγασμα, τὸ ὁποῖον καθωράϊζε τὴν γενναίαν ταύτην τῶν Σουλιωτῶν ἀντίστασιν, δὲν ἦτο ὁ λαὸς οὗτος δυστυχῶς ἄλλος ἢ συστηματικὴ σύμμορία κλεπτῶν, οἵτινες διὰ τῶν λῃστρικῶν αὐτῶν ἐπιδρομῶν παρηνώχλουν καὶ ἠρέθιζον Ἕλληνάς τε καὶ Τούρκους Χριστιανοὺς καὶ Μωαμεθανούς.

(1) Περραιβοῦ, Ἱστορία Σουλίου καὶ Πάργας ἐν Βενετίᾳ 1815.
(2) Hughes Ὁδοιπορίαι ἐν Σικελίᾳ, Ἑλλάδι καὶ Ἀλβανίᾳ 3,122 κ. ἑξ.

Ὅθεν εὐκόλως ἠδυνήθη ὁ Ἀλῆ-Πασᾶς νὰ στρατολογήσῃ κατ' αὐτῶν τοὺς Ἕλληνας ἁρματωλοὺς εἰς δευτέραν ἐκστρατείαν (κατὰ τὸν Ἰούλιον τοῦ 1792), καθ' ἣν νέον σῶμα ἐκ δισχιλίων Ἀλβανῶν ἐντελῶς κατεστράφη. Ἔκτοτε ἐφαίνετο ὡς ν' ἀπέφευγεν ὁ Ἀλῆς τοὺς ἐχθρούς του τούτους. Ὅτε ὅμως (κατὰ τὸ 1800) αἱ Ἰόνιοι νῆσοι περιῆλθον ὑπὸ τὴν προστασίαν τῆς Ῥωσσίας, ἐφοβήθη ὁ Ἀλῆς, μὴ ἡ Ῥωσσικὴ ἐπιῤῥοὴ μεταχειρισθῇ κατ' αὐτοῦ τοὺς Σουλιώτας καὶ αὐτὸς πάθῃ ὅ,τι ἔπαθεν ὁ πασᾶς τῆς Σκόδρας ὑπὸ τῶν Μαυροβουνίων. Ὅθεν ἐξώπλισε στρατὸν 20,000 ἀνδρῶν, ἐδωροδόκησε κατὰ τὰς παραμονὰς τῆς εἰσβολῆς του τὸν Γεώργιον Βότσαρην, ἵνα τῷ παραδώσῃ τὰ πολεμεφόδια τῶν συμπολιτῶν του, καὶ μετὰ ταῦτα εἰσέβαλε (τὸν Ἰούνιον τοῦ 1800) εἰς τὰ ὄρη· μὴ δυνηθεὶς ὅμως νὰ ἐπιτύχῃ τοῦ σκοποῦ του διὰ μαχῶν καὶ ἐφόδων, διωργάνισε συστηματικὴν πολιορκίαν. Μετὰ παρέλευσιν τοῦ πρώτου χειμῶνος ὁ στρατός του ἀπὸ κακουχίας καὶ στερήσεις ἤδη εἶχεν ἐλαττωθῆ εἰς ὀκτακισχιλίους ἄνδρας· αἱ προσπάθειαί του νὰ διαφθείρῃ διὰ χρημάτων τὰς ἐπισημοτέρας τοῦ τόπου οἰκογενείας ἀπέτυχον, καὶ μέρος μάλιστα τῶν πασάδων του, τῶν βέϊδων καὶ ἁρματωλῶν του ἀπαυδήσαντες ὑπὸ τῆς πολυχρονίου πολιορκίας, συνεμάχησε μετὰ τῶν Σουλιωτῶν (κατὰ τὸ 1801).

Ἡ ἀντίστασις τοῦ ἀνδρείου τούτου λαοῦ ἐκορυφώθη, ὅτε ὁ Ἀλῆ πασᾶς στάσεως ἐκραγείσης μετέβη εἰς Ἀδριανούπολιν (1802), μέχρι φανατισμοῦ ἐξαφθεὶς διὰ τῶν λόγων τοῦ Σαμουήλ, ὅστις τὴν ὄψιν μὲν ἄγριος, τὴν δὲ ἐπιῤῥοὴν καὶ τὸ ἀξίωμα ἅγιος, παρεκίνησε τοὺς Σουλιώτας νὰ ἀνεγείρωσι μεταξὺ Σουλίου καὶ Κιάφας καὶ τρίτον φρούριον, τὴν ἁγίαν Παρασκευήν, ἐπὶ τοῦ ἀποτόμου βράχου Κοῦγγι. Ἐπανελθὼν δὲ ὁ Ἀλῆ-πασᾶς κατὰ τὸ 1803 ἐκ τῆς Ἀδριανουπόλεως ἔβαλε πῦρ εἰς ὅλας τὰς ὑπονόμους. Κατώρθωσε νὰ λάβῃ παρὰ τῆς Πύλης φερμάνι δι' οὗ ἐδικαιοῦντο αἱ κατὰ τῶν Σουλιωτῶν ἐκστρατεῖαί του, καὶ τῷ παρεχωροῦντο ἄφθονα τὰ πρὸς ἐπιτυχίαν μέσα· κατώρθωσε συγχρόνως νὰ ἑλκύσῃ πρὸς τὸ μέρος του καὶ ἄλλον προδότην, ὅστις ἤνοιξεν ἐν νυκτὶ

(τῇ 26 Σεπτεμβρίου 1803) τὰς πύλας τοῦ Σουλίου εἰς τὸν Κίτζον Βότσαρην, τὸν υἱὸν τοῦ Γεωργίου. Τώρα πλέον δὲν ἠδύνατο ν' ἀνθέξῃ οὔτε ἡ Κιάφα, οὔτε ἡ ἁγία Παρασκευή, ἔνθα ὁ Σαμουὴλ μετά τινων τῶν ὀπαδῶν του ἀνετινάχθη εἰς τὸν ἀέρα, βαλὼν πῦρ εἰς τὴν πυριταποθήκην. Οἱ δὲ κάτοικοι ἐσυνθηκολόγησαν καὶ ἔφυγον διῃρημένοι εἰς τρία τμήματα, δύο χιλιάδες μὲν ὑπὸ τὸν Φῶτον Τζαβέλλαν εἰς Πάργαν, 1000 εἰς Ζάλογγον καὶ εἴκοσιν οἰκογένειαι εἰς Ρηνιάσσαν. Μόνον οἱ ὑπὸ τὸν Φῶτον Τζαβέλλαν διέφυγον τὴν παγίδα τοῦ ἀπίστου Ἀλῆ-πασᾶ, οἱ δὲ λοιποὶ συνελήφθησαν μὲ προδοσίαν, καὶ ἐκ τοῦ εἰς Ζάλογγον φυγόντος στίφους, ὅπου 60 γυναῖκες μετὰ τῶν τέκνων των ἀπέθανον ἡρωϊκῶς, πεσοῦσαι εἰς βάραθρον, 150 μόνον ἠδυνήθησαν νὰ διαφύγωσι τὸν ὄλεθρον καὶ νὰ φθάσωσιν εἰς Πάργαν. Οἱ πλεῖστοι τῶν διασωθέντων τούτων ἀνδρῶν κατετάχθησαν ἐθελονταὶ εἰς τὸν ῥωσσικὸν στρατὸν ἐπὶ τῶν Ἰονίων νήσων, ἔνθα ὁ δυστυχῶς ἄπρακτός των βίος ὑπῆρξεν ἡ ἀτιμωτικωτέρα ἀντίθεσις πρὸς τὸ ἀνδρεῖον καὶ πολεμικὸν ἐν τῇ πατρίδι των στάδιον.

Ἀλλὰ τοῦτο δὲν ἐκώλυε τὴν Εὐρώπην, καί τοι ἀπὸ τῆς κλαγγῆς τῶν ὅπλων ἀντηχοῦσαν καὶ ὑπὸ μεγάλων νικῶν καὶ θριάμβων τεθαμβωμένην, νὰ ἐπιστήσῃ τὴν προσοχήν της ἐπὶ τῶν παραλίων καὶ ὀρέων τούτων. Ἡ πάλη αὕτη τῶν Σουλιωτῶν ὑπενθύμιζε τὰς μεσσηνιακὰς καὶ νουμαντιακὰς πολιορκίας. Ἐκ τῶν χιλίων ἀνδρῶν, τῶν ἀποτελούντων τὸν μάχιμον τῶν Σουλιωτῶν στρατὸν εἷς ἕκαστος εἶχε τὴν ἀξίαν, οἵαν ἐν τῇ ἀρχαιότητι εἶχον οἱ τῆς Σπάρτης εὐγενεῖς. Ὁ γηραιὸς Κολοκοτρώνης ἐθαύμαζε τὸν Φῶτον Τζαβέλλαν καὶ ἐθεώρει αὐτὸν ὡς τὸν « ἐντελέστατον τῶν τουρκομάχων τούτων ἀνδρῶν. « Ἡ ἱστορία ἑκάστης τῶν ἐπισημοτέρων οἰκογενειῶν τῆς χώρας ταύτης γέμει τραγικῶν σκηνῶν καὶ συμβάντων. Οὕτω π. χ. ἡ ἱστορία τῆς τῶν Βοτσάρεων οἰκογενείας, ὅπου τὸν προδότην Γεώργιον διεδέχθη ὁ προδότης υἱός του Κίτζος, ὅστις διὰ τῆς δολίας λύσεως τῶν τελευταίων συνθηκῶν κατεβιβάσθη εἰς τὰς τάξεις τῶν ἐπικινδύνως ἐκτεθειμένων, καὶ ἔπειτα ἐπανελθὼν εἰς Ἄρταν ἔλαβε τὰ ἐπίχειρα

τῆς κακίας του φονευθεὶς κατὰ τὸ δεῖπνον ὑπὸ τοῦ Γώγου Μπακόλα, δορυφόρου τοῦ Ἀλῆ, καὶ ἐγκατέλιπεν υἱόν, τὸν Μάρκον ἐκεῖνον, ὅστις μεταξὺ ὅλων τῶν ὁπλαρχηγῶν τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως λάμπει ὡς ἁγνοτέρα καὶ εὐγενεστέρα μορφή. Οὕτω καὶ ἡ ἱστορία τῆς οἰκογενείας Τζαβέλλα, τοῦ πατρὸς Λάμπρου, ὅστις ἀπατηθεὶς περιέπεσε κατὰ τὸ 1792 εἰς τὰς χεῖρας τοῦ Ἀλῆ πασᾶ, καὶ ἀφήσας τὸν υἱόν του ὅμηρον γενναίως ὑπερασπίσθη κατὰ τῶν ὅπλων τοῦ Σατράπου, βοηθούμενος ὑπὸ τῆς γυναικός του Μόσχους, ἀμαζόνος ἀνδρειοτάτης· τοῦ υἱοῦ Φώτου, ὅστις, ἐλευθερωθεὶς μετὰ τὸν πρῶτον πόλεμον, ἐξωρίσθη ὑπὸ τοῦ Ἀλῆ πασᾶ κατὰ τὸ 1803, καὶ εἶτα πάλιν ὑπ' αὐτοῦ ἀπατηθεὶς ἐπέμφθη εἰς Σοῦλι, ἔνθα ἐξετέλεσε τὴν πρᾶξιν τοῦ Ρωμαίου Ρηγούλου, τοῦ θυσιάσαντος ἑαυτὸν ὑπὲρ τῆς πατρίδος, καὶ πάλιν ἀποφυλακισθεὶς παρέδωκεν ὁμήρους τὴν γυναῖκα καὶ τὰ τέκνα του, καὶ ὡς ὁ πατήρ του (κατὰ τὸν κανόνα τῶν κλεφτῶν, ὃν ἠσπάζετο καὶ ὁ Κολοκοτρώνης) ἔβαλε κατάθεμα τὴν οἰκογένειάν του ὑπὲρ τῆς ἐθνικῆς σωτηρίας.

Τὰ φαινόμενα ταῦτα παρεκίνησαν τὸν μὲν διάσημον ἱστορικὸν Νείβουρον νὰ συγκρίνῃ τὰς ὑπερβολικὰς περιγραφὰς τοῦ ἱστοριογράφου τοῦ Σουλίου (Χριστοφόρου Περραιβοῦ) πρὸς τὴν συγγραφὴν τοῦ Θουκυδίδου, τὸν δὲ ποιητὴν Βύρωνα νὰ παραβάλῃ τοὺς Ἀλβανοὺς τούτους ἥρωας πρὸς τοὺς Δωριεῖς καὶ Ἡρακλείδας (1). Αἱ συμπάθειαι τοῦ μεγάλου τούτου ποιητοῦ, αἱ περιοδίαι του καὶ τὰ ᾄσματά του διέδωσαν τὸν ὑπὲρ τοῦ Σουλίου ἐνθουσιασμὸν ἐφ' ὅλον τὸν πεπολιτισμένον κόσμον, τὰ δὲ κλέφτικα ᾄσματα ἐξυμνοῦσι πομπωδῶς τὸ περιβόητον καὶ τρομερὸν Σοῦλι, ἔνθα καὶ παιδία καὶ γυναῖκες καὶ κόραι λαμβάνουσι τὰ ὅπλα καὶ πολεμοῦσιν ἀνδρείως κατὰ τῶν ἐχθρῶν.

---

(1) Ἐπὶ τῶν ὀρέων τοῦ Σουλίου καὶ εἰς τὴν παραλίαν τῆς Πάργας σώζονται ἀπόγονοι ἀνδρῶν, ὁποίους ἡ Δωρὶς μήτηρ ἔτρεφεν. Ἐκεῖ ἴσως σώζεται σπέρμα ἐκ τοῦ αἵματος τῶν Ἡρακλειδῶν.

(ἐκ τῶν τοῦ Βύρωνος).

Οἱ Σέρβοι

Ἓν μόλις εἶχε παρέλθει ἔτος μετὰ τὴν ἔξωσιν τῶν Σουλιωτῶν, ὅτε τὸ βορειο-δυτικὸν μέρος τῆς εὐρωπαϊκῆς Τουρκίας ἐκλονίσθη εἰς τρόπον, ὥστε ἐφαίνετο ὅτι καὶ αὐτὸ, ἁμιλλώμενον καὶ συμμαχοῦν μετὰ τοῦ Μαυροβουνίου, ἔμελλε ν' ἀποσπασθῇ ἀπὸ τῆς τουρκικῆς κυριαρχίας. Ἐν Σερβίᾳ (1) ἡ τυραννία τῶν Δεΐδων ἐγέννησε (1804) ἔνοπλον ἀντίστασιν, καθ' ἣν οἱ εντιμότεροι τῶν κατοίκων ἡνώθησαν μετὰ τῶν ὀρεινῶν Αϊδούκων, τῶν κλεφτῶν τούτων τῆς Σερβίας, πρὸς χάλκευσιν στάσεως, ἥτις ὅμως ἐν ἀρχῇ ἦτο ὅλως ἄβουλος. Η στάσις αὕτη, ἣν πλαγίως αὐτὴ ἡ Τουρκία ὤθει, ἐδίωξεν ἐντὸς ὀλίγου τοὺς Τούρκους ἀπὸ τῆς Σερβικῆς χώρας, τοὺς ἀπέκρουσεν ἀπὸ χωρίων καὶ πόλεων εἰς τὰ φρούρια καὶ ἔθεσε τέρμα εἰς τὸ κράτος τῶν Δεΐδων. Ἀλλ' ἡ κατοχὴ τοῦ Βελιγραδίου ὑπὸ τῶν γενιτσάρων καὶ ὁ διαρκὴς πόλεμος πρὸς τοὺς Σουβάτσους κατὰ τὴν μεσημβρινὴν Σερβίαν δὲν ἐπέτρεψε τοῖς Σέρβοις νὰ ἐπανέλθωσιν ἐν εἰρήνῃ πρὸς τὰ ποίμνιά των. Ὑπὸ τὰ ὅπλα ὅμως μένοντες ἔμαθον νὰ συλλαμβάνωσι τὴν ἰδέαν τῆς ἀπελευθερώσεώς των ἢ τουλάχιστον τὸν πόθον νὰ καταλάβωσι θέσιν, οἵαν εἶχον αἱ παραδουνάβιοι Ἡγεμονίαι, ἔνθα ἡ κυβέρνησις τῶν Ὑψηλαντῶν εἶχεν ἐπιφέρει ἐκ νέου κατάστασιν πραγμάτων πολὺ καλλιτέραν τῆς προλαβούσης. Ὅθεν (κατὰ τὸν Ἀπρίλιον τοῦ 1805) ἔκαμον οἱ Σέρβοι προτάσεις εἰς τὴν Πύλην, ἐν αἷς ἦτο καὶ ἡ ἐν Βουκουρεστίῳ πηγάσασα, ἀληθῶς ἀπραγματοποίητος αἴτησις, νὰ καταλάβωσι πάλιν οἱ Σέρβοι τὰ φρούριά των. Ὁ Σουλτάνος πικρῶς ὑπὸ τῶν εὖ φρονούντων Τούρκων εἶχε κατηγορηθῆ διὰ τὸν ἁπλοῦν ἐξοπλισμὸν τῶν Σέρβων ῥαγιάδων· πολλῷ ὀλιγώτερον λοιπὸν ἠδύνατο νὰ τολμήσῃ νὰ ἐκβάλῃ τοὺς γενιτσάρους ἀπὸ τοῦ Βελιγραδίου καὶ νὰ παραχωρήσῃ εἰς τοὺς χριστιανοὺς ὀχυρὰν τοσοῦτον εἰς τὰ μεθόρια θέσιν· ὅθεν προσεκάλεσε τοὺς πασάδας τῆς Νίκης καὶ τῆς Σκουτά-

---

(1) Πρβ. Ranke «Ἡ ἐπανάστασις τῆς Σερβίας 1844. Canibert «Δοκίμιον ἱστορικὸν περὶ τῶν ἐπαναστάσεων καὶ τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς Σερβίας. Ἐν Λειψίᾳ 1855 καὶ Ami Roué «ἡ Εὐρωπαϊκὴ Τουρκία.

ρέως νὰ ἐκστρατεύσωσι κατὰ τῶν Σέρβων, οἵτινες μαθόντες τοῦτο ὡπλίσθησαν (1806) εἰς πόλεμον οὐχὶ πλέον κατὰ τῶν τουρκικῶν ἐν ταῖς ἐπαρχίαις ἀρχῶν, ἀλλὰ κατ' αὐτῆς τῆς τουρκικῆς κυβερνήσεως. Καὶ αἱ περιστάσεις ἐν γένει ἐκείνων τῶν χρόνων συνηγωνίζοντο τότε ὑπὲρ τῶν ἀνδρείων Σέρβων. Ἡ Πόλη περιεπλέχθη πρῶτον μὲν (κατὰ τὸ 1806) ὑπὸ τοῦ Ναπολέοντος εἰς τὸν κατὰ τῆς Ῥωσσίας πόλεμον, εἶτα δὲ (κατὰ τὸ 1807) προὐδόθη καὶ ἐγκατελείφθη ἐν τῇ συνθήκῃ τῆς Τιλσίτης· συγχρόνως δὲ κατεσπάραττον ἐπὶ τοῦ Σελὶμ καὶ μετὰ τὴν πτῶσιν αὐτοῦ ἐσωτερικαὶ ταραχαὶ καὶ στάσεις καὶ τὴν τουρκικὴν πρωτεύουσαν καὶ τὴν κυβέρνησιν.

Οὕτως ἐχόντων τῶν πραγμάτων κατώρθωσαν οἱ Σέρβοι οὐ μόνον νὰ ἐκβάλωσι τῆς χώρας των ἅπαντας τοὺς Τούρκους (περὶ τὰ μέσα τοῦ 1807,) ἀλλὰ καὶ ἐπὶ σκοπῷ νὰ τείνωσι χεῖρα ἀρωγὸν εἰς τοὺς Μαυροβουνίους ν' ἀναστατώσωσι τοὺς Βοσνίους, ἐπροχώρησαν θριαμβεύοντες εἰς τὴν Βοσνίαν καὶ Μοισίαν μέχρι τοῦ Νοβιπαζάρου, τοῦ κυρίου συνδέσμου μεταξὺ Βοσνίας καὶ Ῥούμελης.

Ἐὰν λοιπὸν οἱ Βόσνιοι ἐπανεστάτουν τότε, ὠχυρωμένοι ὅπως ἦσαν ἐν τῷ ἀπορθήτῳ αὐτῶν φρουρίῳ, τὸ ὁποῖον ἐκ δύω μόνον λόφων προσιτὸν συνδέεται μετὰ τῆς Ῥούμελης, καὶ ἀμφοτέρωθεν ἐξησφαλισμένοι ὅπως ἦσαν ὑπὸ Σέρβων καὶ Μαυροβουνίων ἡ πρὸ πολλοῦ ὑποκαίουσα πυρὰ ἤθελεν ἀνάψει καὶ παρὰ τοῖς Ἕλλησι, καὶ ἐν τῷ σάλῳ τούτῳ καὶ τῷ διαμελισμῷ τῶν ἀλβανικῶν καὶ τουρκικῶν δυνάμεων ἠδύνατο εὐκόλως τὸ βορειοδυτικὸν μέρος τῆς χώρας ν' ἀποτινάξῃ τὸν τουρκικὸν ζυγόν. Ἀλλ' ἐκ τῆς Μοισίας εἶχεν ἀπέλθει ἀπὸ τοῦ 1690 καὶ 1740 ἤδη τὸ σερβικὸν μέρος τῶν ἀρχαίων κατοίκων, ἀντικατασταθὲν ὑπὸ Ἀλβανῶν, οἵτινες διχονοοῦντες πρὸς ἀλλήλους, ὡς οἱ Βόσνιοι, καὶ ἄπειροι πολιτικῶν σχεδίων εἶχον μεταβῆ εἰς τὸ τουρκικὸν στρατόπεδον ἐν μέρει καὶ ἕνεκα τοῦ μίσους, τὸ ὁποῖον κατὰ τῶν Σέρβων ἔπνεον. Οὕτως οὐ μόνον ἡ ἀρχὴ αὐτὴ τῆς ἐπαναστάσεως ἐματαιώθη, ἀλλὰ καὶ ἡ σερβικὴ χώρα ἀπὸ τῆς Νίκης μέχρι τοῦ Μορά-

βα ποταμοῦ ὑπὸ τῶν Τούρκων ἐκυριεύθη (1809) καὶ ἄνευ τῆς βοηθείας τῶν Ῥώσσων καθυπετάσσετο πάλιν ὅλη. Ὁ σκώληξ τῶν ἐσωτερικῶν διχονοιῶν ἦτο ὁ αἴτιος τῆς τοιαύτης τύχης. Οἱ Σέρβοι εὐθὺς ἐν ἀρχῇ τοῦ ἀγῶνός των (1804) ἐζήτησαν δικτάτορα ἀρχηγόν. Οἱ δὲ τρεῖς ἄνδρες, οἱ ἐκλεχθέντες ὑποψήφιοι τοῦ ἀξιώματος τούτου, ἀπεποιήθησαν τοῦτο χάριν ὑποκριτικῆς μετριοφροσύνης, τῆς ὁποίας ὅμως τὰ αἴτια ἦσαν πολὺ σοβαρώτερα τῆς φιλοδοξίας ἐκείνης, δι' ἧς ἐκηλίδωσαν μετὰ ταῦτα τὸ ὄνομά των πλεῖστοι τῶν Ἑλλήνων ὁπλαρχηγῶν. Καὶ ὁ μὲν Στανόης Γλαβάσης δὲν εὕρισκε καλόν, Αὐδοῦκος νὰ ἵσταται ἐπὶ κεφαλῆς ἔθνους ὁλοκλήρου· ὁ δὲ Θεοδόσιος ὁ ἐξ Ὀρασάτζης, ὅστις ἤθελεν ἐπιμόνως ἀρχηγόν, δὲν εὕρισκε πάλιν εὔλογον, νὰ τεθῇ ἡγεμὼν ἐπὶ κεφαλῆς λῃστρικῶν συμμοριῶν· ὁ δὲ Καραγεώργης, ὅστις τελευταῖος κατεπείσθη νὰ γείνῃ ὑποψήφιος, ἀπέτρεπε τοὺς Σέρβους νὰ τὸν ἐκλέξωσι, διότι ὀξυθύμου ὢν χαρακτῆρος δὲν ἤθελεν ὑποφέρει ἀτιμωρητὶ τὴν ἐλαχίστην ἀντιλογίαν καὶ ἀπείθειαν. Καὶ τοιοῦτος ἦτο πραγματικῶς ὁ γιγαντιαῖος τὴν μορφὴν ἀνὴρ οὗτος, τοῦ ὁποίου τὸ ὄνομα Μαῦρος (ὡς τὸ τουρκικὸν Καρᾶ) δὲν ἐδήλου τὴν χροιάν του ἀλλὰ τὸ ἀνδρικὸν τοῦ χαρακτῆρός του.

Ὡς οἱ πλεῖστοι τῶν γεννκίων τέκνων τοῦ ἀδιαφθόρου τούτου ἔθνους ἦτο ὑπὲρ τὸ δέον ἔκδοτος εἰς τὴν οἰνοποσίαν καὶ εἰς τὰς σωματικὰς ἡδονάς, ἠγάπα νὰ χορεύῃ καὶ νὰ μεθᾷ τὸ ἑσπέρας, καὶ ἐν τῇ μέθῃ του ὑπέπιπτεν εὐκόλως εἰς τὰς διαθέσεις θηριώδους πλέον ἢ τουρκικῆς βαρβαρότητος. Εἰς τὴν ζώνην του ἔφερε πάντοτε τὸ τρομερὸν τῆς τιμωρίας καὶ τῆς ἐκδικήσεως ὄργανον, τὸ πιστόλιον, δι' οὗ ἐφόνευεν ἀνηλεῶς καὶ ἀνεξετάστως πάντα τὸν ἐναντιούμενον αὐτῷ (καὶ ἐν τοῖς πρώτοις τὸν ἡγεμόνα ἐκεῖνον Θεοδόσιον, τὸν συνυποψήφιόν του). Διωκόμενός ποτε ὑπὸ τῶν Τούρκων καὶ φεύγων ἐθανάτωσε διὰ τοῦ αὐτοῦ ὅπλου καὶ τὸν γηραιὸν πατέρα του, μὴ θέλοντα νὰ φύγῃ μετ' αὐτοῦ. Τὸν ἀδελφόν του, ὅστις ἐβίασε παρθένον, ἀπηγχόνισε, καὶ ἀπηγόρευσεν εἰς τὴν μητέρα του νὰ κλαύσῃ τὸν υἱόν της. Ὁ ἀνὴρ οὗτος (ὡς καὶ ὁ Μιλόσης ἐν ἀρχῇ τῆς κυβερνήσεώς του) ὑπενθυμίζει τοὺς

ἀρχαίους ῥώσσους αὐτοκράτορας τοὺς ἐξασκοῦντας τὴν αὐτὴν παράλογον ὠμότητα, ἥτις ἧττον ἐξέπληττε τοὺς ἀγρίους λαούς. Πεπροικισμένος ὁ Καραγεώργης μὲ πολεμικὸν πνεῦμα ἐμάχετο μετ' ὠμότητος ὅλως περιττῆς, τὴν δὲ πολιτείαν ἐκυβέρνα ὡς τύραννος. Πρὸς διαχείρησιν τῆς διοικήσεως καὶ τῆς δικαιοσύνης εἶχε συστηθῆ (κατὰ τὸ 1805) γερουσία, ἥτις ὅμως συγκροτηθεῖσα μετ' οὐ πολὺ ἐκ τῶν ὀπαδῶν τῶν διαφόρων ὁπλαρχηγῶν καὶ διοικητῶν ἐπηρεάσθη στρατιωτικῶς ὑπὸ τοῦ Καραγεώργη, τοῦ πρώτου τῶν βοεβοδῶν τούτων, ὃν παρηκολούθει στῖφος σημαντικὸν ἱππέων (μόμκων). Τοῦτο ἠρέθισε μεγάλως τοὺς ἐναντίους του, οἵτινες μετεχειρίσθησαν κατ' αὐτοῦ τὴν ῥωσσικὴν ἐπικουρίαν καὶ ὠφελήθησαν ἐκ τῆς ἀποτυχίας του κατὰ τὸν πόλεμον τοῦ ἔτους 1809, ἵνα (ἐν ἀρχῇ τοῦ 1810) ἐξώσωσιν ἐκ τῆς γερουσίας τὴν μερίδα του. Τοῦτο ἠνάγκασε τὸν δικτάτορα νὰ παραδοθῇ εἰς τὴν Ῥωσσίαν. Ἐν τῇ πολυκυμάντῳ αὐτοῦ νεότητι, πρὶν ἔτι ἐπιχειρισθῇ τὸ ἐπικερδὲς ἐμπόριον τῶν χοίρων, διετέλεσεν ὁ Καραγεώργης ἐναλλὰξ ὡς αἰδοῦχος στρατιώτης καὶ ὡς δασοφύλαξ εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς Αὐστρίας· αἱ συμπάθειαί του ἦσαν ὑπὲρ τῆς Αὐστρίας, εἰς τὴν ὁποίαν ἐπρότεινε καὶ κατὰ τὸ 1804 καὶ νῦν πάλιν τὴν ἐπὶ τῆς Σερβίας προστασίαν. Ἡ Αὐστρία ἐξουσίαζε κατὰ τὴν παρελθοῦσαν ἑκατονταετηρίδα ἐπὶ 21 ὁλόκληρα ἔτη (1718—39) τὴν Σερβίαν· ἀλλὰ οὔτε συμπαθείας ὑπὲρ αὐτῆς εἶχεν ἀποκτήσει, οὔτε κἂν ἴχνη εὐχάριστα τῆς διοικήσεώς της εἶχεν ἀφήσει· καὶ τὸ παρὸν δὲ σερβικὸν κίνημα παρὰ τὰ σύνορά της ὑπέβλεπεν ἐξ ἀρχῆς ἡ Αὐστρία, οὔτε ἤθελε ν' ἀναλάβῃ πάλιν ἐνεργητικὸν μέρος εἰς αὐτό, ἵνα μὴ δικαιολογήσῃ καὶ στερεώσῃ τὴν τῶν Ῥώσσων θέσιν εἰς τὰς παραδουναβίους Ἡγεμονίας, τὴν αἰωνίαν ταύτην εἰς τὸν ὀφθαλμόν της ἄκανθαν. Οὕτως ὁ Καραγεώργης καὶ τῶν συμβουλῶν τῆς Γαλλίας παραμελήσας συνωμολόγησε συνθήκας μετὰ τῶν Ῥώσσων, καὶ ἐνίκησε (κατὰ τὸ 1810) μετ' αὐτῶν ἐν ἐνδόξῳ ἐκστρατείᾳ τοὺς μὲν Τούρκους ὑπὸ τὸν Χουρσὶτ-πασᾶν παρὰ τὸν Βαρβαρῖνον, τοὺς δὲ Βοσνίους παρὰ τὴν Λοσνίκην, καὶ τέλος καὶ τοὺς ἐσωτερικοὺς ἀντιπάλους του,

οὓς κατέβαλεν ἐντελῶς. Ὁ Χουρσὶτ-πασᾶς κατὰ τὴν ἐκστρατείαν τοῦ ἐπομένου ἔτους (1811) τῷ ἐπρότεινε τὴν ἐπὶ τῆς Σερβίας ἡγεμονίαν ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν ὅμως τῆς Τουρκίας· ὁ ἄφρων ζητήσας ὁδηγίας ἐν τῷ ῥωσσικῷ στρατοπέδῳ ἔδωκε τὴν ἑξῆς ὑπὸ τῶν Ῥώσσων συμβουλευθεῖσαν ἀπάντησιν· ὅτι οἱ Σέρβοι ὡς σύμμαχοι τῆς Ῥωσσίας δὲν δύνανται ἄνευ τῆς συγκαταθέσεως αὐτῆς νὰ συνομολογήσωσι συνθήκας. Ἐκατηγορήθησαν οἱ Ῥῶσσοι ὅτι κακῶς ἀντήμειψαν κατὰ τὴν εἰρήνην τοῦ Βουκουρεστίου (1812) τοὺς Σέρβους διὰ τὴν πίστιν των ταύτην καὶ ἀφοσίωσιν. Βεβαίως εἰς πᾶσαν ἄλλην περίστασιν δὲν ἤθελον τοὺς ἀνταμείψει καλῶς, εἰς αὐτὴν ὅμως δὲν ἠδύναντο νὰ τοὺς ἀνταμείψωσι καὶ καλλίτερον. Οἱ Τοῦρκοι ἠδύναντο διὰ τῆς ῥηθείσης συνθήκης νὰ ἐπιτύχωσι πᾶσαν παραχώρησιν ἐκ μέρους τῆς Ῥωσσίας, ἣν ἠπείλει ἡ τοῦ Ναπολέοντος εἰσβολή· ἀλλὰ συνεπείᾳ ἀσκόπου μεγαλοψυχίας, δι' ἣν μετὰ ταῦτα πικρῶς μετεμελήθησαν, καὶ ἀξιοποίνου προθυμίας τῶν ἀπεσταλμένων πρέσβεων ἠρκέσθησαν εἰς τὴν τῶν [ὑπὸ τοῦ Ναπολέοντος τῷ Τσάρῳ παραχωρηθεισῶν) παραδουναβίων ἡγεμονιῶν ἀπόδοσιν, ἐξ ἧς ἡ Αὐστρία, ἀείποτε ἀποφασισμένη νὰ μὴ παραχωρήσῃ τὰς χώρας ταύτας εἰς τὴν Ῥωσσίαν, εἶχεν ἐξαρτήσει τὴν σύμπραξίν της πρὸς τὴν εἰσβολὴν τῶν Γάλλων εἰς τὴν Ῥωσσίαν Καὶ τοῦτο λοιπὸν πολὺ ἦτο, ὅτι οἱ Τοῦρκοι παρεχώρησαν τοῖς Σέρβοις ἐν τοιαύταις περιστάσεσι διὰ τῆς ῥωσσικῆς μεσολαβήσεως τὴν ἐσωτερικήν των ἐλευθερίαν ἀντὶ εὐτελοῦς μόνον φόρου. Τὸ μετενόησαν ἅμα συνομολογηθέν. Καὶ ὠφελήθησαν μετ' ὀλίγον τοῦ πολυασχόλου τῆς Ῥωσσίας ἵνα ζητήσωσι παρὰ τῶν Σέρβων τὴν ἀποκατάστασιν τῆς ἀρχαίας κυβερνήσεως, ὅπερ ἐκ νέου ὥπλισε τοὺς Σέρβους. Ἀλλ' ὁ πρῶτος ζῆλος εἶχε πλέον χαλαρωθῆ ἐν τῷ λαῷ τούτῳ. Τὸ κάλλιστον σχέδιον τοῦ Καραγεώργη νὰ συγκροτηθῇ πόλεμος κλεπτῶν, ἐματαιώθη ὑπὸ τοῦ κακοῦ του δαίμονος, τοῦ ὀπαδοῦ του Μλάδενος, ὅστις δὲν ἤθελε νὰ θυσιάσῃ τὰ παρὰ τὴν μεθόριον γραμμὴν κτήματά του καὶ τοὺς μύλους του· ὁ ἀϊδοῦχος Βέλκος, ὅστις εἶχεν ἀναδεχθῆ ἀμυντικὴν παρὰ τὸν Δούναβιν θέσιν, ἔπεσε παρὰ τὴν

Νεγοτίνην, αὐτὸς δὲ ὁ Καραγεώργης ἔμεινεν ἄπρακτος καὶ ἔφυγε (κατὰ τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 1813) διὰ τῆς Αὐστρίας εἰς τὴν Ῥωσσίαν, παρασυρθεὶς ὡς λέγεται παρὰ τοῦ ῥώσσου πράκτορος Νεδόβα, ὅστις ἐσυμβούλευσε ν' ἀναβληθῇ ὁ πόλεμος μέχρις οὗ ἡ Ῥωσσία γείνῃ ἐλευθερωτέρα εἰς τὰς κινήσεις της. Ἀνοικτὴ ἔμεινε νῦν ἡ χώρα, τὰ φρούρια ἡλώθησαν, καὶ οἱ Τοῦρκοι κατὰ τὴν συνήθειάν των ἀσπλάγχνως κατὰ τῶν ἡττηθέντων ἐμάνησαν. Τοῦτο ἐπέφερε μετ' οὐ πολὺ (1814) τὴν οὕτω λεγομένην στάσιν τοῦ Χατζῆ Προδάνου, εἰς τὴν κατάσβεσιν τῆς ὁποίας συνετέλεσε καὶ ὁ Μιλόσης Ὀβρενίδης, ὁ τελευταῖος τῶν μεγάλων ὁσποδάρων, οὓς ὁ Καραγεώργης εἶχε καταβάλει διὰ τῶν μικρῶν του βοεβοδῶν. Ἅμα ὅμως ὁ νέος πασᾶς Σουλεϊμὰν, Βόσνιος τὸ γένος καὶ ὡς ὅλοι οἱ συμπολῖται του ἐχθρὸς τῶν Σέρβων ἄσπονδος, ἀντὶ νὰ δώσῃ τὴν ὑποσχεθεῖσαν χάριν, τοὺς μὲν ἀρχηγοὺς τῶν ἐπαναστατῶν ἀνηλεῶς κατέσφαξε, τοὺς δὲ στρατιώτας διαφοροτρόπως ἐθανάτωσεν, ἐτέθη ὁ Μιλόσης, δολίως ἐκ Βελιγραδίου δραπετεύσας, τὴν κυριακὴν τῶν Βαΐων τοῦ 1815 ἐπὶ κεφαλῆς νέας στάσεως, εἰς τὴν ὁποίαν, ἀπηλπισμένος ὅπως ἦτο, ἀλλὰ καὶ ψυχρότερος καὶ φρονιμώτερος τοῦ Καραγεώργη, προσεπάθησε νὰ δώσῃ ἀπέναντι τῆς Πύλης καὶ τῆς ἱερᾶς συμμαχίας χαρακτῆρα δίκαιον καὶ ὅσιον. Μετά τινας δ' εὐτυχεῖς μάχας κατώρθωσε διὰ τοῦ ἠπίου πρὸς τοὺς αἰχμαλώτους τρόπου του ν' ἀποκτήσῃ κόμμα καὶ μεταξὺ αὐτῶν τῶν Τούρκων, καὶ νὰ συνομολογήσῃ προσωπικῶς εἰρήνην μετὰ τῆς Πύλης μαχόμενος κατὰ τὸ φαινόμενον οὐχὶ κατὰ τοῦ Σουλτάνου, ἀλλὰ κατὰ τῶν ἀφρόνων ὑπηκόων του. Ὁ Μιλόσης ἠρκεῖτο εἰς τὰ δυνατά· συγκατένευσεν εἰς τὸ νὰ μείνωσι τὰ φρούρια εἰς χεῖρας τῶν Τούρκων· ὡς χριστιανὸς ἔπαιξεν ἐνταῦθα τὸ μέρος, τὸ ὁποῖον ἔπαιξεν ὁ Ἀλῆ πασᾶς καὶ ὁ Μεχμὲτ Ἀλῆς, τὸ ὁποῖον ἔπαιξε μετὰ ταῦτα καὶ ὁ Ὀδυσσεὺς καὶ ἄλλοι τῆς Ἑλλάδος ὁπλαρχηγοί· ἀντὶ δηλ. τῆς ἐπὶ τοῦ λαοῦ καὶ τῆς χώρας του ἐξουσίας ἔμεινε κατὰ τὸ ἥμισυ ὑποτελὴς τῆς Τουρκίας. Ἡ εἰρηνικὴ τάσις τῶν νεωτέρων χρόνων ἐβοήθει τὰς προσπαθείας του ταύτας· ἡ Σύνοδος τῆς Βιέννης ἔμελλε νὰ συγκροτηθῇ· ἐπέκειτο ἡ ἀποστο-

λῆ ῥώσσου πρέσβεως εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ὅθεν ἐπέτρεψεν ἡ Πύλη νὰ κηρυχθῇ ὁ Μιλόσης (τῇ 6 Νοεμβρίου 1817), διὰ τῆς ψήφου τῶν προεστώτων, δημογερόντων καὶ ἀρχιερέων ἐκλεχθείς, πράγματι κληρονομικὸς ἡγεμὼν τοῦ Σερβικοῦ κράτους Ἤλπιζεν ἡ Πύλη διὰ τοῦ μέσου τούτου νὰ τὸν διατηρήσῃ ἀνεξάρτητον ἀπὸ τῆς Ῥωσσίας, καὶ κατέπνιγε τὴν ὀργήν της, ὅτι μία τῶν μεγαλειτέρων φυλῶν ἔδιδεν εἰς τοὺς χριστιανοὺς ὑπηκόους της τὸ ἐπικίνδυνον παράδειγμα νὰ βαδίζωσι διὰ τῶν ὅπλων εἰς τὴν ὁδὸν τῆς ἀνεξαρτησίας.

Αἱ παραδουνάβιοι Ἡγεμονίαι. Κωνσταντ. ὁ Ὑψηλάντης.

Μετὰ τῆς σερβικῆς ἐπαναστάσεως συνεβάδιζον καὶ αἱ ἀπόπειραι δακικοῦ καὶ Ἑλληνικοῦ κινήματος, ὧν τὸ μὲν πρῶτον εἶχε χαρακτῆρα ὅλως διπλωματικόν, τὸ δ' ἕτερον χαρακτῆρα ὅλως ϛρατιωτικόν. Ἐν καιρῷ τῆς σερβικῆς στάσεως ἡγεμὼν τῆς Βλαχίας ἦτο Κωνσταντῖνος ὁ Ὑψηλάντης. Ἡ οἰκογένειά του (1) ἦτο μία τῶν ἐπισημοτέρων κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους μεταξὺ τῶν Φαναριωτῶν, ἀρεστὴ τοῖς μὲν Ἕλλησι διὰ τὰ πατρικά της αἰσθήματα, τοῖς δὲ Ῥουμάνοις διὰ τὴν ἠπίαν τῶν ἡγεμονιῶν διοίκησιν. Ὁ πατὴρ τοῦ Κωνσταντίνου Ἀλέξανδρος εἶχεν ἀποκτήσει ἕνεκα τῆς πατρικῆς του τρὶς ἐπαναληφθείσης διοικήσεως τῆς χώρας τὸ ἐπώνυμον τοῦ Πάππου, καὶ ἀπὸ τοῦ 1798 ἰδιώτευεν ἐν Κωνσταντινουπόλει, τιμώμενος καὶ σεβόμενος μεγάλως ὑπό τε ξένων καὶ ἐγχωρίων. Οἱ δύο υἱοὶ αὐτοῦ, νέοι ἔτι ὄντες (1782) παρεσύρθησαν εἰς στασιαστικὰς ἀποπείρας, σκοπὸν ἐχούσας τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς Ἑλλάδος. Καὶ ὁ πατὴρ των αὐτὸς διετήρει μετὰ ταῦτα κατὰ τὸν μεταξὺ Ῥωσσίας καὶ Αὐστρίας πόλεμον σχέσεις πρὸς τοὺς ἐχθροὺς τῆς Πύλης, καὶ ἐπρότεινε σχέδιον περὶ ἀπελευθερώσεως τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς. Γραμματεύς του δὲ καὶ πολιτικὸς μαθητής του ἦτο ὁ Θεσσαλὸς Ῥήγας, τοῦ ὁποίου τὸ ὄνομα στίλβει ἐπὶ κεφαλῆς τῶν ἐλευθερωτῶν τῆς Ἑλλάδος. Ἀλλὰ μετὰ τὴν ἀτυχῆ ἔκβασιν τοῦ πολέμου ἐκείνου εἰσῆλθον οἱ

---

(1) Πρβ. περὶ τῆς ἱστορίας τῆς οἰκογενείας ταύτης τὸ σύγγραμμα τοῦ Ι. Φιλήμονος « Δοκίμιον περὶ τῆς Ἑλλην. ἐπαναστάσεως, Β'. τόμ. Κεφάλ. ά.

Ὑψηλάνται εἰς τὸ συμβούλιον τοῦ Διβανίου, ὅτε ὁ Ἀλέξανδρος, τὰς μεταῤῥυθμίσεις τοῦ Σουλτάνου Σελὶμ συμμεριζόμενος, συνέλαβε τὴν ἰδέαν τῆς συνδιαλλάξεως τῶν Τούρκων καὶ τῶν Ἑλλήνων καὶ τῆς κραταιώσεως τῶν δύο τούτων ἐθνικοτήτων διὰ τῆς συγχωνεύσεως, καὶ διέταξε τὸν υἱόν του Κωνσταντῖνον νὰ ἐπεξεργασθῇ ὑπὸ τὴν ἐπιστασίαν του σχέδιον περὶ μεταῤῥυθμίσεως τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ. Οὕτως οἱ ἀρχηγοὶ τῆς οἰκογενείας ταύτης καὶ τὴν ἐσωτερικὴν τῆς Τουρκίας διοίκησιν ἦσαν μεμυημένοι καὶ ὑπὸ τῶν ξένων διπλωματῶν ἐτιμῶντο, καὶ συνεπείᾳ τῶν σοβαρῶν τῆς ἐποχῆς περιστάσεων ἦσαν ἐνήμεροι τῶν μεγάλων σχεδίων· ὁ δὲ Κωνσταντῖνος ὑπερεῖχε, κατὰ τὴν γνώμην τῶν ξένων διπλωματῶν, ὅλων τῶν συγχρόνων του Ἀνατολιτῶν καὶ κατὰ τὸ πνεῦμα καὶ κατὰ τὴν φρόνησιν. Καθ' ὅλον τὸν βίον του τὸν ἐπησχόλει ἡ ἰδέα τῆς ἀπελευθερώσεως τῆς Ἑλλάδος διὰ στρατοῦ ἐκ ῥαγιάδων κατηρτισμένου. Ὅτε δὲ ἡ γαλλικὴ ἐπανάστασις ἤρχιζε νὰ κάμῃ προσηλύτους, διενοήθη ὁ Ῥήγας (ὡς θέλομεν ἴδει κατωτέρω) νὰ ἐπιτύχῃ τοῦ σκοποῦ τούτου διὰ τῆς γαλλικῆς συμπράξεως· ὁ δὲ Κωνσταντῖνος ἐπειρᾶτο νὰ κερδίσῃ τὴν εὔνοιαν τῶν λοιπῶν μεγάλων τῆς Εὐρώπης δυνάμεων καὶ τὴν βοήθειαν τῆς Ῥωσσίας. Ὅθεν ὠφελήθη πρῶτον ἐκ τῆς θέσεώς του ὡς μεγάλου διερμηνέως (ἣν κατεῖχεν ἀπὸ τοῦ 1796), ἵνα συμβουλεύσῃ τὴν Πύλην εὐθὺς ἐν ἀρχῇ τῶν ἐν Εὐρώπῃ ταραχῶν καὶ ἐν καιρῷ τῆς εἰς τὴν Αἴγυπτον εἰσβολῆς τῶν Γάλλων, νὰ βαδίσῃ πολιτικὴν ἀντιγαλλικήν, καὶ εἰς τὴν θέσιν του ταύτην ἔμεινε πιστός, ἴσως πρὸς βλάβην τῶν σκοπῶν του, καθ' ὅλον τον τὸν βίον. Ὅτε μετὰ τὴν συνομολόγησιν τῆς τριπλῆς συμμαχίας μεταξὺ τῆς Πύλης, τῆς Ῥωσσίας καὶ τῆς Ἀγγλίας ἐγένετο ἐν Κωνσταντινουπόλει συνέλευσις περὶ τῶν Ἰονίων νήσων (1799), συνέλαβεν ὁ Κωνσταντῖνος τὸν σκοπὸν νὰ συστήσῃ ἐκεῖ κέντρον Ἑλληνικο-χριστιανικὸν ὑπὲρ τῶν μυστικῶν του σχεδίων· καὶ ἔμελλε νὰ παραδώσῃ τοὺς Ἕλληνας ἐπαννησίους προστασίᾳ ἰδιαιτέρων συνθηκῶν εἰς θέσιν πολὺ ἐλευθερωτέραν (οὐχὶ ὡς ῥαγιάδας) εἰς τὴν ἄμεσον τῆς Πύλης κυριαρχίαν, ὅτε ἡ ῥωσσικὴ

πολιτικὴ κατώρθωσε νὰ διασχίσῃ τοὺς σκοπούς του, νὰ παραλάβῃ τὴν Ἑπτάνησον ὑπὸ τὴν ῥωσσικὴν προστασίαν καὶ αὐτὸν ἐντίμῳ τῷ τρόπῳ νὰ ἐξορίσῃ, διορίζουσα αὐτὸν ἡγεμόνα τῆς Μολδαυΐας. Ἐν ᾧ δὲ ὁ νέος ἡγεμὼν ἐβελτίονεν ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ διὰ τῆς διοικήσεώς του τὴν κατάστασιν τῶν πραγμάτων, κατέκειτο ἡ Βλαχία ἐλεεινῶς, ἐκτεθειμένη εἰς τὰς ἀναρχικὰς ἐπιδρομὰς τῶν Δεΐδων τῆς Σερβίας καὶ τοῦ Πασβάν-Ὀγλοῦ τῆς Βουλγαρίας, τῶν ὁποίων τὰ λῃστρικὰ στίφη ἐλεηλάτουν πανταχόθεν τὴν χώραν. Οἱ ἀπηλπισμένοι Βλάχοι ἐξητήσαντο καὶ ἔλαβον ἡγεμόνα τὸν Κωνσταντῖνον (22/4 Ὀκτωβρίου 1802). Ἔτι μᾶλλον δὲ ἐφείλκυσεν οὗτος τὰ βλέμματα καὶ τῶν ξένων καὶ τῶν ἐντοπίων εἰς ἑαυτὸν, ὅτε ὡς χριστιανὸς καὶ ὡς γενναῖος τῶν δικαιωμάτων τοῦ λαοῦ ὑπερασπιστὴς, ἐν βραχεῖ χρόνου διαστήματι ἐκκαθάρισε τὴν χώραν ἀπὸ τῶν λῃστῶν, τὸν ἐπίφοβον Πασβάν-Ὀγλοῦ ἠνάγκασε νὰ ὑπογράψῃ συνθήκην, καὶ ἐκ τῶν διηνεκῶν ἐρίδων τῶν γειτόνων ὁπλαρχηγῶν ὠφελούμενος καὶ τοὺς Τούρκους κατὰ τῶν Τούρκων μεταχειριζόμενος ἐθεμελίωσε περὶ ἑαυτὸν διαρκῆ εἰρήνην καὶ ἀσφάλειαν. Βασιζόμενος ἐπὶ τοῦ στρατοῦ, ὃν ἐν τοῖς διαφόροις τούτοις πολέμοις ἐμόρφωσε, κατέβαλε πᾶσαν προσπάθειαν, ἐν στενωτάτῃ πρὸς τὴν Μολδαυΐαν σχέσει νὰ διοργανίσῃ δακικὸν στρατὸν, ὃν διενοεῖτο νὰ μεταχειρισθῇ ἀκολούθως πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ μεγάλου του σκοποῦ, εὐνοουσῶν καὶ τῶν δυνάμεων, αἵτινες ἕνεκα τῶν διαρκῶν ἐσωτερικῶν σπαραγμῶν ἐθεώρουν ἀδύνατον τὴν περαιτέρω διατήρησιν τοῦ τουρκικοῦ κράτους. Διὰ τῆς πρωσσικῆς καὶ ῥωσσικῆς μεσολαβήσεως, διὰ τῆς παραστάσεως ὅτι αἱ τῆς Ῥούμελης ταραχαὶ ἠδύναντο νὰ καταστήσωσιν ἀναγκαίαν ξένην ἐπέμβασιν, ἐπειρᾶτο ὁ Κωνσταντῖνος νὰ λάβῃ παρὰ τῆς Πύλης τὴν ἄδειαν πρὸς σύστασιν τοῦ στρατοῦ τούτου· καὶ ἵνα κατὰ τὸ καθῆκόν του ὡς ἡγεμόνος προφυλάξῃ τὰς ἡγεμονίας ἀπὸ τῆς ἀναρχίας προσεκάλεσεν ἐπανειλημμένως τὴν Ῥωσσίαν νὰ καθέξῃ αὐτὰς, πεποιθὼς ὅτι ἡ Πύλη ἤθελε προτιμήσει νὰ παραχωρήσῃ αὐτῷ τὸν ἐξοπλισμὸν ἐθνικοῦ στρατοῦ. Πλὴν οἱ τολμηροί του σκοποὶ

πανταχόθεν ὑπεβλέποντο· ἡ Πύλη τὸν ὑπωπτεύετο, ἡ Πρωσσία ἀπεσύρετο, καὶ ἡ Ῥωσσία ἀντήμειψε τὸν Βυζάντιον διὰ βυζαντινῆς πανουργίας, περιμένουσα τὴν εὐκαιρίαν νὰ καταστήσῃ τὸν ἡγεμόνα ὄργανον τῶν ἰδίων της συμφερόντων. Αἴφνης ἐξεῤῥάγη (1804) ἡ ἐπανάστασις τῶν Σέρβων. Ὁ ἡγεμὼν ἔλαβε τὸ μέρος αὐτῶν κατὰ τῶν συνωμοτῶν, τῶν Δεΐδων, καὶ ἐν τῷ διβανίῳ ὑπερησπίζετο τὰ κατὰ τῶν Δεΐδων παράπονά των, καὶ τὸν ἀγῶνά των ὑπεστήριξε διὰ ὅπλων καὶ πολεμεφοδίων. Αὐτὸς πάλιν μετὰ τὴν πτῶσιν τῶν Δεΐδων ἐσυμβούλευσε τοὺς Σέρβους νὰ παραδώσωσιν εἰς τοὺς Τούρκους τὰ φρούρια (1806), ἐλπίζων καὶ διὰ τοῦ μέσου τούτου νὰ λάβῃ παρὰ τῆς Πύλης κατὰ τὰς δεινὰς ταύτας περιστάσεις τὴν ἄδειαν πρὸς σύστασιν τοῦ στρατοῦ του. Ἀνενόχλητος πορεία τῶν ἐσωτερικῶν τούτων ταραχῶν ἤθελε ῥίψει τὸν κατὰ τὸ φαινόμενον μόνον ἀφωσιωμένον τοῦτον ἡγεμόνα μετ' οὐ πολὺ εἰς τὰς τάξεις τῶν Σέρβων καὶ Ἑλλήνων ἐπαναστατῶν. Ἀλλὰ τὰ τῆς Εὐρώπης ἄλλην τῷ ὥρισαν τύχην. Ἡ Πύλη ἐταλαντεύετο τότε μεταξὺ τῆς μετὰ τοῦ Ναπολέοντος συμμαχίας καὶ τοῦ συστήματος, εἰς τὸ ὁποῖον ἐπὶ ὀκτὼ ὁλόκληρα ἔτη ἐνησχολεῖτο ὁ Ὑψηλάντης. Ἡ ἀποστολὴ δὲ τοῦ στρατηγοῦ Σεβαστιάνη (κατὰ τὸ φθινόπωρον τοῦ 1806) ἔκλινε τὴν πλάστιγγα ὑπὲρ τῆς Γαλλίας, καὶ ἡ πτῶσις τοῦ Ὑψηλάντου ἦτο ἄφευκτος. Ὁ ἡγεμὼν ἐπρόλαβε τὴν θανατικήν του καταδίκην καὶ κατέφυγεν εἰς Αὐστρίαν· ἀλλ' ὁ γηραιός του πατὴρ Ἀλέξανδρος ἔπεσε θῦμα τῆς τουρκικῆς θηριωδίας. Ἔκτοτε ἐῤῥίφθη ὁ Κωνσταντῖνος εἰς τὸν στρόβιλον τῆς μεγάλης πολιτικῆς, παρεκίνησε τὴν Ῥωσσίαν εἰς τὸν κατὰ τῆς Πύλης πόλεμον, ἐτιμήθη ἐν Πετρουπόλει διὰ τῶν ὑψηλοτέρων τιμῶν, καὶ καθυπέβαλε τοὺς πόθους του καὶ τὰ σχέδιά του, καθ' ἃ ἡ Μολδαυΐα ὤφειλε νὰ ἑνωθῇ μετὰ τῆς Βλαχίας ὑπὸ τὸ σκῆπτρόν του, ἡ Σερβία νὰ ὑποστηριχθῇ, καὶ νὰ τῷ παραχωρηθῇ ῥωσσικὸς στρατὸς, ὅστις νὰ συμβαδίζῃ μετ' αὐτοῦ ἐκ συμφώνου. Ἡ ἀπάντησις ὅμως τῆς ῥωσσικῆς Αὐλῆς, ἣν διὰ τοῦ Budberg ἔλαβεν, ἀπῄτει σημαντικὰς μεταβολὰς εἰς τὰ σχέδιά του· καὶ πάλιν ἠδυνήθη νὰ ἐννοή-

σῃ ὁ Ὑψηλάντης, ὅτι ἡ Ῥωσσία ἀείποτε καὶ ἀπαραμειώτως θηρεύει μόνον τὰ συμφέροντά της. Χωρὶς νὰ παρουσιασθῇ εἰς τὴν Αὐλὴν ἀνεχώρησεν ἐκ Πετρουπόλεως (20/2 Δεκεμβρίου 1806), ἀλλ᾽ ὁ Τσάρος τῷ ἔπεμψεν ἐπιστολὴν, δι᾽ ἧς τὰ πάντα ἀπεδίδοντο εἰς παρεξηγήσεις. Ἅμα ὅμως αἱ περιστάσεις ὤθησαν τὴν Ῥωσσίαν εἰς τὸν πόλεμον, ἐφάνη ὁ Ὑψηλάντης ἐν Ἰασίῳ. Καὶ ἐνταῦθα καὶ ἐν Βλαχίᾳ ἐξελέξαντο αὐτὸν οἱ βοϊάροι (ἐν ἀρχῇ τοῦ 1807) ἡγεμόνα των, ἀλλὰ καὶ πάλιν τῷ ἀντέπραξεν ἡ ζηλότυπος Ῥωσσία καὶ τὸν ἠνάγκασε μετ᾽ οὐ πολὺ νὰ παραιτηθῇ τῆς διοικήσεως τῆς Μολδαυΐας. Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς δὲ ταύτης τὰ πάντα ἀπέβησαν παρὰ τὰς εὐχάς του καὶ τοὺς πόθους του. Μάτην ἐπειράθη πάλιν ν᾽ ἀποσπάσῃ τὴν Πύλην ἀπὸ τῆς Γαλλίας, μάτην νὰ ἐμπνεύσῃ τοῖς Ῥώσσοις δραστηριότητα καὶ θάῤῥος· ἡ πτῶσις τοῦ Σελὶμ καὶ μετ᾽ αὐτῆς ἡ τοῦ γαλλικοῦ συστήματος ἐφαίνετο μὲν ὅτι ἤθελε τὸν ἀνυψώσει πάλιν· ἀλλ᾽ ἡ μάχη τῆς Φριδλανδίας ἠνάγκασε τοὺς Ῥώσσους νὰ συνομολογήσωσιν εἰρήνην μετὰ τοῦ Ναπολέοντος, ἧς θῦμα ἔπεσεν ἡ Πύλη καὶ σὺν αὐτῇ καὶ ὁ Ὑψηλάντης. Ὁ Τσάρος ἀνέφερε τὸ ὄνομά του τῷ Αὐτοκράτορι τῶν Γάλλων. Γνωρίζω τὰ σχέδιά του, ἀπήντησεν ὁ Ναπολέων· ἀμφοτέρους ἡμᾶς ἐξαπατᾷ· ὑπὲρ τῶν κενῶν του σχεδίων μόνον ἐργάζεται ὁ ἀνὴρ οὗτος. Ὁ ἡγεμὼν, κωλυθεὶς εἰς ὅλας του τὰς πρὸς τὴν Σερβίαν καὶ τὰς παραδουναβίους ἡγεμονίας σχέσεις ὑπὸ τῆς ῥωσσικῆς ἀστυνομίας, ἀπεσύρθη εἰς Κίεβον, ἔνθα καὶ κατὰ τὸ 1816 ἀπέθανεν. Ὁ πρεσβύτερος τῶν υἱῶν του Ἀλέξανδρος (γενν. 1792) κατετάχθη νέος ἔτι ὢν εἰς τὸν στρατὸν τῆς Ῥωσσίας, καὶ παρὰ τὴν Δρέσδην μαχόμενος ἀπώλεσε τὴν δεξιάν του χεῖρα. Αἱ περὶ ἀπελευθερώσεως τῆς Ἑλλάδος ἰδέαι ἐνεφυτεύθησαν εἰς αὐτὸν καὶ εἰς τοὺς τρεῖς νεωτέρους ἀδελφούς του παρὰ τοῦ πατρὸς, ὅστις πολλὰ ἐν Ῥωσσίᾳ καὶ ὑπὸ τῆς ῥωσσικῆς πολιτικῆς ὑποστὰς, τῷ κατέλιπε κληρονομίαν τὸν ἑξῆς ἀξιομνημόνευτον λόγον· « Μηδέποτε λησμονήσῃς, ὅτι οἱ Ἕλληνες ἵνα ἐλευθερωθῶσι δὲν πρέπει νὰ βασίζωνται εἰμὴ εἰς ἑαυτούς. »

Οἱ Ἕλληνες ἁρματωλοί.

Εἴπομεν ἀνωτέρω ὅτι καθ' ὃν χρόνον ἤρχιζεν ἡ τῆς Σερβίας ἐπανάστασις, ἐξεῤῥήγνυτο, ἐκτὸς τοῦ ἐν Δακίᾳ μοναρχικοῦ διπλωματικοῦ κινήματος, καὶ ἐν Ἑλλάδι στασιαστικὸν κίνημα· εἰς τοῦτο εἶχε τὴν χεῖρά του ὁ Κωνσταντῖνος Ὑψηλάντης. Ἡ πρὸς τὸ βόρειο-δυτικὸν μέρος τῆς τουρκικῆς χώρας μαινομένη πυρκαϊὰ ἠπείλει τότε νὰ ἐξαπλωθῇ καὶ ἐπὶ τοῦ ἀνατολικοῦ μέρους, ἐπὶ τῆς στερεᾶς δηλ. Ἑλλάδος, καὶ εἰς τὰς ἡμιανεξαρτήτους ἐπαρχίας, ἔνθα ἀπὸ τῆς Αἰτωλο-Ἀκαρνανίας μέχρι τοῦ Ὀλύμπου διετήρουν τὴν τάξιν καὶ ἀσφάλειαν οἱ ἀρχηγοὶ τῶν ἁρματωλῶν, ἔχοντες ὀπαδούς των τὰ λεγόμενα παληκάρια. Εἰς τὰ στίφη τῶν ὁπλοφόρων τούτων, ὡς εἰς τὰ τῶν ἀδελφῶν αὐτῶν, τῶν Κλεφτῶν, ἐβλάστησαν οἱ πρῶτοι βλαστοὶ τῆς φυσικῆς τοῦ ἐξευτελισμένου λαοῦ κρατύνσεως. Οἱ Τοῦρκοι κατὰ τὰς πρώτας αὐτῶν ἐπιδρομὰς ἐδίωκον τοὺς Ἕλληνας τούτους ὡς ἐλάφους καὶ ζῶα δειλά· καὶ οἱ Ἑνετοὶ εὗρον μετὰ 300 ἔτη οὐ μόνον τοὺς Ἕλληνας κατοίκους τῶν πόλεων ἀλλὰ καὶ τοὺς Ἀλβανοὺς ποιμένας ἐπὶ τῶν ὀρέων τῆς Ἀρκαδίας ἀνάνδρους καὶ ἀμοίρους πάσης πολεμικῆς τέχνης καὶ ἐνεργείας, καὶ ἀκόμη ἐν καιρῷ τῆς ἐπαναστάσεως ἔτρεμον ἐνίοτε οἱ Ἕλληνες οὗτοι ἐνώπιον τῶν Τούρκων καὶ ἔφευγον ὡς ἄτολμοι λαγωοί! Ἀλλ' ἐν τῷ κραταιῷ πυρῆνι τοῦ ἔθνους τούτου, τὸ ὁποῖον οἱ Ἄγγλοι συνέκριναν πολλάκις πρὸς τοὺς ὀρεινούς των συμπολίτας καὶ κατὰ τὴν ἐνδυμασίαν πρὸς τὸ μέλαν τῶν Σκώτων τάγμα, ἤρχιζε νὰ μεταβάλληται ἡ κατάστασις αὕτη εὐθὺς μετὰ τὴν κατάργησιν τοῦ ἐπὶ τῶν παίδων φόρου. Ἔκτοτε οἱ νέοι Ἕλληνες ἔμενον ἐν τῇ χώρᾳ καὶ ἐν ταῖς οἰκίαις των, καὶ ὅταν ἡ τῶν τυράννων ὕβρις καὶ ἡ ἀπελπισία τοὺς ὤθει καὶ ἄλλη ἐκλογὴ δὲν τοὺς ἔμενε παρὰ ἢ νὰ γείνωσι λῃσταὶ ἢ δοῦλοι, κατέφευγον εἰς τὰ ὄρη, εἰς αὐτὰ ταῦτα τὰ ὄρη, ἔνθα καὶ ἐπὶ τῶν χρόνων τοῦ Θουκυδίδου καὶ τοῦ Πολυβίου οἱ Λοκροί, οἱ Ὀζόλαι καὶ οἱ Αἰτωλοί, ἀδιαφοροῦντες περὶ τῆς εἰρήνης καὶ ἀσφαλείας τοῦ τόπου, διῆγον βίον, ὅστις, ὡς τοῖς λῃσταῖς καὶ τοῖς πειραταῖς τῆς ἀρχαιότητος, περιεποίει καὶ αὐτοῖς τιμὴν μᾶλλον ἢ μομφήν. Ἡ οἰκογένεια τῶν ῥαγιάδων, ἥτις ἠναγκάζετο νὰ πέμψῃ ἐν

τῶν μελῶν της εἰς τὰ ὄρη, ἦτο ἀσφαλεστέρα ἐν τῇ οἰκίᾳ της, διότι ὁ Τοῦρκος, τὴν ἐκδίκησιν τοῦ ἀπόντος φοβούμενος, δὲν τὴν παρηνόχλει· ὅθεν ὅ,τι ἀλλαχοῦ εἶναι ἔγκλημα ἐθεωρεῖτο ἐνταῦθα ὡς εἶδος καθήκοντος, ὡς ποιητικόν τι σέλας· ἡ δόξα τῶν ὑπερασπιστῶν τῆς θρησκείας καὶ τῆς ἐλευθερίας ἐπεκάθητο ἐπὶ τῶν ἀνδρῶν τούτων, οἵτινες διετήρουν ἀείποτε ζωηρὸν τὸ πνεῦμα τοῦ κατὰ τῶν Τούρκων μίσους, καὶ τῶν ὁποίων τὰ δημοτικὰ ᾄσματα ἐξύμνουν τοὺς ἀρχηγοὺς τοὺς ἐξόχους καὶ κατὰ τὴν ἀνδρίαν καὶ κατὰ τὴν ῥώμην, καὶ κατὰ τὸν δόλον, καὶ κατὰ τὴν μεγαλοπρέπειαν τῆς ἐνδυμασίας καὶ τῆς παῤῥησίας των. Ὅτε ἐν καιρῷ τοῦ ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας ἀγῶνος ὁ Ἄγγλος Ἄμιλτων ἐσυμβούλευσε τὸν Κολοκοτρώνην νὰ συμβιβασθῇ μετὰ τῶν Τούρκων, ἀπήντησεν ὑπερηφάνως ὁ γέρων ὁπλαρχηγός, ὅτι τοῦτο οὐδέποτε θέλει γείνει ἐκ μέρους τῶν Κλεφτῶν, ὡς καὶ οὐδέποτε ἐκ μέρους τῶν Τούρκων ἔγεινεν· ἄλλους ἔσφαξαν οἱ Τοῦρκοι καὶ ἠχμαλώτισαν, αὐτοὶ ἔζησαν ὅμως ἐλεύθεροι καὶ ἀνεξάρτητοι ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεάν· ὁ βασιλεὺς αὐτῶν ἐφονεύθη χωρὶς νὰ συνθηκολογήσῃ· οἱ ὀπαδοί του ἐξηκολούθησαν τὸν πόλεμον, καὶ τῶν φρουρίων των τὰ πλεῖστα εἶναι ἀπόρθητα· οἱ ὀπαδοί του εἶναι οἱ κλέφται, τὰ δὲ φρούρια ἡ Μάνη, τὸ Σούλιον καὶ τὰ ὄρη! — Ἐπὶ τῶν ὀρέων τῆς κυρίως ἑλληνικῆς ἠπείρου ἐθεωροῦντο ὡς τὰ δύο ἰσχυρότερα φρούρια τῆς τῶν κλεφτῶν ἐλευθερίας ἡ πολυάνθρωπος τῶν Ἀγράφων ἐπαρχία καὶ κατὰ τὴν ἀνατολικὴν παραλίαν τὸ ὄρος Ὄλυμπος, ὁ παλαιὸς ἐκεῖνος γίγας, τοῦ ὁποίου οἱ πέριξ κάτοικοι, ἀμυδρὰν ἔχοντες ἐνθύμησιν τῆς ἀρχαίας τῶν θεῶν ἕδρας, διετήρουν τὴν παράδοσιν, ὅτι ἀπὸ τῆς κορυφῆς του συνηντήθησάν ποτε ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ, νῦν ὅμως, ἀφ' ὅτου οἱ ἄνθρωποι ἐξηχρειώθησαν, ὁ θεὸς ἀνέβη πάλιν εἰς τοὺς οὐρανούς. (1) Ἐν τῷ γνωστῷ καὶ περιφήμῳ ᾄσματι περὶ τῆς ἔριδος τοῦ Ὀλύμπου καὶ τῆς Ὄσσης (2), ὁ ἄναξ οὗτος τῶν ὀρέων, ὃν οὐδέποτε τουρκικὸς ἐπάτησε πούς, μὲ τὰς 42 κορυφάς του καὶ τὰς 62 πηγάς του, ὧν « ἑκάστη ἔχει τὴν σημα-

(1) Urquhart « τὸ πνεῦμα τῆς 'Ανατολῆς » 1,295.

(2) Fauriel « τὰ δημοτικὰ ᾄσματα τῆς νέας 'Ελλάδος 1824. 1,38.

σίαν της ὡς ἕκαστος κλάδος τὸν κλέφτην του » βλέπει ἀλαζόνως καὶ περιφρονητικῶς ἐπὶ τῆς ταπεινῆς κατοικίας τῶν Κονιάρων (τουρκικῆς ἐξ Ἰκονίου ἀποικίας, τῆς ἐν χωρίῳ Μπαμπᾷ τῆς Ὄσσης). Οἱ ἀρχηγοὶ τῶν τεσσάρων περὶ τὸν Ὄλυμπον ἁρματωλικίων, ἐν οἷς κατὰ τὰ τῶν κλεφτῶν τραγούδια « οἱ μὲν δυνατοὶ οὐδέποτε ἀσθενοῦσιν, οἱ δὲ ἀσθενεῖς ἀνδρειοῦνται, » ὑπερεῖχον ὅλων τῶν λοιπῶν καὶ κατὰ τὴν δόξαν καὶ τὸ φιλελεύθερον καὶ ἀνεξάρτητον τοῦ πνεύματός των. Καὶ οἱ Θεσσαλοὶ καὶ οἱ παρὰ τὸ Πήλιον κλέφται, οἱ ἐν τῷ κόλπῳ τοῦ Βώλου, ὅθεν ἐξέπλευσάν ποτε οἱ Ἀργοναῦται, ἀπελάμβανόν ἐξωτερικῶν τιμῶν. Ἐνταῦθα ἀνέλαμψε κατὰ πρῶτον εἰς τὰ βάρβαρα ταῦτα στίφη διανοητικὸς σπινθήρ. Ἡ τερπνὴ καὶ πολύλοφος Μαγνησία (ἐπαρχία Ζαγορᾶ-Πηλίου), κτῆμα τῆς μητρὸς τοῦ Σουλτάνου, ἦτο ἓν τῶν ὡραιοτέρων καὶ εὐφορωτέρων ἀσύλων τῶν Ἑλλήνων, κατῳκημένων ὑπὸ ἀνδρῶν γενναίων, δραστηρίων καὶ εὐπόρων, οἵτινες ἔπεμπόν τὰ προϊόντά των εἰς τὰς μᾶλλον ἀποκέντρους τῆς Εὐρώπης χώρας. Δύο δὲ μόνον πόλεις τῆς ἐπαρχίας ταύτης κατῳκοῦντο καὶ ὑπὸ Τούρκων, τὸ Βῶλον καὶ τὸ Λεχώνια.

Τὰ πλούτη ἐγέννησαν τὸν πολιτισμόν· Δανιὴλ ὁ Φιλιππίδης καὶ ὁ Κωνσταντᾶς, ἐκ Μηλιάδος ἀμφότεροι, καὶ ὁ ἐξ Ἀμφιλοχίας ἰατρὸς Κάβρας ἦσαν ἐκ τῶν πρώτων μεταφραστῶν ξένων ἐπιστημονικῶν συγγραμμάτων· ἐκ Μηλιάδος ὡρμῶντο ἐπίσης καὶ οἱ δύο κληρικοί, οἱ συγγραφεῖς « τῆς νέας Γεωγραφίας » (ἐν Βιέννῃ 1791), οἵτινες ἐτόλμησαν νὰ καθυποβάλωσιν εἰς τὴν φιλελεύθερον κρίσιν τῶν Εὐρωπαίων τὴν πολιτικὴν τῆς Ἑλλάδος κατάστασιν καὶ τὸ ὀλέθριον τῆς τουρκικῆς πολιτικῆς· ἐκ Μηλιάδος ὡρμᾶτο καὶ ὁ ἀρχιμανδρίτης Ἄνθιμος ὁ Γαζῆς, εἷς τῶν κυριωτέρων τῆς ἐλευθερίας προμάχων καὶ μέλος τῶν πολιτικῶν καὶ ἐπιστημονικῶν ἑταιριῶν· ἐξ Ἀμπελακίων ἦτο καὶ ὁ Δρόσος Μανσόλας, ὅστις ἐν ἀρχῇ τῆς ἐνεστώσης ἑκατονταετηρίδος ἐξεπαιδεύετο ἐν Ἰένῃ καὶ ἐν Ἅλλαις Σαξόνων. Ἐν Βελεστίνῳ (ταῖς ἀρχαίαις Φεραῖς) ἐγεννήθη περὶ τὸ 1753 ὁ ἔνδοξος ἐκεῖνος Κωνσταντῖνος ὁ Ῥήγας, ὅστις τιμᾶται ὡς ὁ πατὴρ τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως

καὶ ὡς ὁ πρῶτος αὐτῆς μάρτυς. Ὁ ἀνὴρ οὗτος ἐμπνευσθεὶς ὑπὸ τῶν ἰδεῶν τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως καὶ ὑπὸ τῆς ἐλευθερίας καὶ διδαχθεὶς ἐν τῷ σχολείῳ καὶ τῇ ὑπηρεσίᾳ τῶν Φαναριωτῶν Ὑψηλάντου καὶ Σούτσου, μετέβη (1796) ἀπὸ Βουκουρεστίου εἰς Βιέννην, ἔνθα ἐνεθουσίασεν ἅπαντας τοὺς Ἕλληνας ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας, καὶ ἐσχεδίαζε νόμους, καὶ πολεμικοὺς καὶ γεωγραφικοὺς χάρτας, εἶτα δὲ συνῆψε σχέσεις μετὰ τοῦ πρέσβεως τῆς Γαλλίας, Βερναδόττη, (1) καὶ μετὰ τὴν πτῶσιν τῆς Ἐνετίας ἐπορεύθη εἰς Τεργέστην, ἵνα παρουσιασθῇ αὐτοπροσώπως εἰς τὸν Βοναπάρτην. Ἀλλὰ τὰ προαποσταλέντα πράγματα καὶ ἔγγραφά του προὐδόθησαν εἰς τὴν αὐστριακὴν κυβέρνησιν, ἥτις συλλαβοῦσα αὐτὸν μετὰ πέντε τῶν ὀπαδῶν του, τοὺς παρέδωκεν εἰς τὸν πασᾶν τοῦ Βελιγραδίου. Ὁ πράκτωρ τοῦ γηραιοῦ Ἀλεξάνδρου Ὑψηλάντου, τοῦ καὶ πολιτικοῦ τοῦ Ῥήγα διδασκάλου, ἐπρότεινε τῷ ἐν Κωνσταντινουπόλει Κεχαγιᾶ-βέῃ 150 χιλιάδας φράγκων διὰ τὴν ἀπόλυσίν του, ὁ Πασβάν-Ὀγλοῦς καὶ ὁ Ἀλῆ πασᾶς συνηγόρουν ὑπὲρ αὐτοῦ, ἀλλὰ διὰ τοῦτο μάλιστα ὁ αἱμοχαρὴς τοῦ Βελιγραδίου πασᾶς διέταξε νὰ πνίξωσι τοὺς αἰχμαλώτους ἐντὸς τοῦ Δουνάβεως. Λέγουσιν ὅτι ὁ Ῥήγας ἀντιστὰς ἐφονεύθη διὰ τοῦ ξίφους (1798) καὶ ὅτι εἶπεν ἀποθνήσκων, «Ἐγὼ ἔσπειρα τὸν σπόρον· θὰ ἔλθῃ καιρὸς, καθ' ὃν ὁ λαός μου θὰ συλλέξῃ τοὺς γλυκεῖς αὐτοῦ καρπούς!» Οὕτω τοὐλάχιστον ἐκτὸς πολλῶν ἄλλων περὶ τοῦ θανάτου αὐτοῦ μαρτυριῶν ἀναφέρει ὁ συμπολίτης του Περραιβὸς (2), ὅστις εὑρίσκετο μετ' αὐτοῦ ἐν Τεργέστῃ, ἀλλ' εὗρε τρόπον νὰ φύγῃ, καὶ μετὰ ταῦτα μὲ ἄοκνον καρτερίαν ἠκολούθησε τὰ σχέδια καὶ τὰ φρονήματα τοῦ ἀτυχοῦς φίλου του. Μεταξὺ τῶν ἐγγράφων τοῦ Ῥήγα κατεστράφησαν καὶ πολλὰ τῶν ᾀσμάτων του, ὥστε δύο μόνον εἶναι ἀποδεδειγμένα γνήσια. Ἐκ τούτων τὸ πασίγνωστον ἐκεῖνο (ὡς πότε παληκάρια κλπ.) λαμπρότατα ἐκφράζει τὴν ἰδέαν τοῦ ἐξοπλισμοῦ τῶν Κλεφτῶν ὑπὲρ πατρίδος καὶ πίστεως. (3).

(1) Leake « Ἔρευναι κατὰ τὴν Ἑλλάδα 1814. σελ. 84.
(2) Εἰς τὰ πολεμικὰ ἀπομνημονεύματα. Ἀθην· 1836.
(3) ὅρα Fauriel ἔνθ. ἀν.

Ἓν τῶν πρώτων συστατικῶν τοῦ ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας κινήματος εἶναι ὅτι ὁ ποιητὴς ὑπερνικᾷ τὴν ἀρχαίαν πρὸς τὰς ἄλλας χριστιανικὰς φυλὰς ἔχθραν, καὶ πάντας συγχρόνως προσκαλεῖ εἰς τὰ ὅπλα, Ἀλβανοὺς, Βουλγάρους, Σέρβους καὶ Ῥουμάνους, ἵνα ἀνάψῃ μία πυρὰ ἀπὸ τῆς Βοσνίας μέχρι τῆς Ἀραβίας. Οἱ προτρεπτικοὶ οὗτοι λόγοι δὲν ἀπέβαινον μάταιοι παρὰ τοῖς ἁρματωλοῖς, ἐν οἷς ἦσαν καὶ πολλοὶ ἔχοντες καί τινα παιδείαν, καὶ τῶν ὁποίων ἡ καρδία ἔπαλλεν ἐνθουσιωδῶς καὶ ἐσκίρτα ὁσάκις ἐπροφέρετο τὸ μέγα καὶ ἔνδοξον τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων ὄνομα. Τούτων εἷς ἦτον ὁ ἐν μονῇ τινι ἐκπαιδευθεὶς Νικοτσάρας ὁ ἐξ Ἐλάσσωνος, τοῦ ὁποίου ἡ οἰκογένεια ἐνέμετο κληρονομικῶς ἓν τῶν τεσσάρων παρὰ τὸν Ὄλυμπον ἁρματωλικίων, καὶ ἕτερος ὁ ἱερεὺς Εὐθύμιος Βλαχάβας, ὅστις ὡρισμένος διὰ τὸ κληρικὸν στάδιον ἐδραπέτευσεν ἀπὸ τῆς μονῆς μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πατρός του. Ὁ πρῶτος τῶν δύω τούτων ἀνδρῶν ἦτο ἐκ τῶν παλαιῶν ἐχθρῶν τοῦ Ἀλῆ-πασᾶ, ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ ὁποίου εἶχον τεθῇ ὅλοι οἱ ὀρεινοὶ ὁπλαρχηγοί· ἅμα μὲ τὴν ἐπαρχίαν τῶν Τρικκάλων ἔλαβεν οὗτος τὸ ἀξίωμα τοῦ ἀνωτάτου φρουροῦ τῶν στενῶν (Δερβεντζῆ βασῆ). Ἡ Πύλη ὑπεστήριζε κατ' ἀρχὰς τοὺς Ἕλληνας ἁρματωλοὺς κατὰ τῶν Ἀλβανῶν· ἀλλὰ μετὰ τὰς ῥωσσικὰς ῥᾳδιουργίας ἐν τῷ πολέμῳ τοῦ 1736—89 ἔδωκε τὸ ἀξίωμα ἐκεῖνο τοῦ δερβεντζῆ βασῆ πεντάκις εἰς Ἀλβανοὺς βάσηδας (ἀρχηγοὺς), ἐξ ὧν ὁ Ἀλῆς ἦτον ὁ καταπιέζων αὐτοὺς τυραννικώτερον. Ὁ κατὰ τούτων ὅμως ἀγὼν ἦτο μᾶλλον ἐπίμοχθος ἢ ἀποτελεσμάτων πρόξενος. Ἡ ἄσπονδος ἐκδίκησις, ἥτις δι' αὐτοὺς τοὺς ὀρεσιβίους ἄνδρας εἶναι νόμος, διὰ δὲ τοὺς Ἀλβανοὺς τὸ ἱερώτερον τῶν καθηκόντων, ὑπῆρχεν ἡ αἰτία, ὥστε πᾶσα καταδίωξις ἐνεδυνάμωνε τὰς τάξεις τῶν ἁρματωλῶν. Αποπερατώσας τὴν κατὰ τῶν Σουλιωτῶν ἐκστρατείαν του ἐσυνθηκολόγησεν ὁ Ἀλῆ-πασᾶς (1805) ἐν Καρπενησίῳ μετὰ τῶν συνελθόντων ὁπλαρχηγῶν ὡς μετὰ δυνάμεώς τινος, ἵνα τοὺς καταπείσῃ νὰ δεχθῶσιν εἰρηνικῶς τὰς προτάσεις του. Κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην ὁ Ἰουσοὺφ, ὁ ὁμογάλακτος τοῦ Ἀλῆ καὶ εἷς τῶν

ἀνδρειοτέρων πολεμιστῶν, ἠρώτησε τὸν Καπετὰν Ἀθανάσιον, πῶς γίνεται ὥστε ἀπὸ πάσης ἥττης οἱ ἁρματωλοὶ ἐξέρχονται ἰσχυρότεροι. Ὁ ἐρωτηθείς, δεικνύων πέντε νεανίας, οἵτινες ἦλθον ὅλοι νὰ ἐκδικηθῶσι τὸν θάνατον ἑνὸς ἀδελφοῦ των, ἀπήντησεν· «Ὀλίγα ἀκόμη ἔτη καταδρομῆς καὶ πολέμου καὶ σύμπασα ἡ Ἑλλὰς εἶναι μεθ' ἡμῶν!» Ὁ σκοπὸς τῆς εἰρήνης ἀπέτυχε. Κατὰ τὸ αὐτὸ μάλιστα ἔτος προσεκάλεσαν οἱ ῥῶσσοι πράκτορες τοὺς αὐτοὺς ἀρχηγοὺς εἰς τὴν Ἁγίαν Μαύραν, ἵνα συμφωνήσωσι μετ' αὐτῶν περὶ γενικῆς ἐπαναστάσεως, μελλούσης νὰ ἑνωθῇ μετὰ τοῦ ἐν Σερβίᾳ κινήματος. Ὁ Νικοτσάρας συνεννοηθεὶς μετὰ τοῦ Κωνσταντίνου Ὑψηλάντου ἐξεστράτευσε μὲ 300 παληκάρια εἰς τὴν Μακεδονίαν, καὶ ἐπεχείρησε παρὰ τὸ Πράβι τὴν ἐν ᾄσμασι πολλάκις δοξασθεῖσαν (1) διάβασιν διὰ τῆς ἐπὶ τοῦ Στρύμονος γεφύρας, ἀλλ' ἠναγκάσθη, κατὰ τὰ στενὰ τῆς Ῥοδόπης ἐμποδισθείς, νὰ ὑποχωρήσῃ (1805) Ὁ Ἀλῆ πασᾶς ἐδιπλασίασε τὰς προσπαθείας του ἵνα καθυποτάξῃ τοὺς ἐπικινδύνους τούτους πολεμιστάς. Κατὰ τὸ θέρος ὅμως τοῦ 1807 ἐχάλκευσεν ὁ Εὐθύμιος Βλαχάβας νέας συνωμοσίας κατὰ τοῦ Ἀλῆ, συνεννοηθεὶς μετὰ τοῦ Δημητρίου Παλαιοπούλου, ἀρχαίου ἐχθροῦ τοῦ βεζίρου. Διὰ τῆς κατοχῆς τοῦ Καστρί, μιᾶς τῶν κλειδῶν τῶν στενῶν τοῦ Πίνδου μεταξὺ Ἠπείρου καὶ Μακεδονίας, ἔμελλον νὰ κάμωσι δύο ἀδελφοὶ τοῦ Εὐθυμίου τὸ πρῶτον βῆμα· ἀλλ' ἡ συνωμοσία ἐπροδόθη τῷ Ἀλῇ· ἡ ὀχυρὰ ἐκείνη θέσις προκατελείφθη ὑπὸ τοῦ υἱοῦ του, τοῦ Μουχτάρ, τὰ σχέδια ὅλα ἐματαιώθησαν καὶ αὐτὸς ὁ Εὐθύμιος ἔπεσεν εἰς τὴν ἐκδικητικὴν χεῖρα τοῦ Ἀλῆ (2). Οὕτως ὁ Ἀλῆ πασᾶς μετὰ τὴν ἔξωσιν τῶν Σουλιωτῶν προβιβασθεὶς Ῥουμελῆ βαλισῆς, εἶχεν εἰς τὴν ἐξουσίαν του σχεδὸν ὅλην τὴν ἀρχαίαν Ἑλλάδα. Κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχήν, λέγουσιν οἱ ἔμπειροι περὶ τὰ τῆς Ἑλλάδος ξένοι, ὡς ὁ Δούγλας, ἔτρεχεν ἡ ἐλευθερία τῶν Ἑλλήνων τὸν μεγαλείτερον κίνδυνον

---

(1) Fauriel 1, 192.

(2) Ὁ Πουκεβίλλος (Ἱστορία τῆς ἀναγεννήσεως τῆς Ἑλλάδος 1,291) ἦτον εἷς τῶν μαρτύρων τῆς φρικτῆς ταύτης θανατικῆς ποινῆς.

ὄχι ἐκ μέρους τῶν Τούρκων, ἀλλὰ ἐκ μέρους τοῦ Ἀλῆ-πασᾶ, καὶ ἐπέκειτο κατ' αὐτοὺς ἡ ἀναγέννησις τῆς Ἀλβανίας μᾶλλον ἢ τῆς Ἑλλάδος. Ἡ θεωρία αὕτη τῶν πραγμάτων ὡμοίαζε σχεδὸν τὰς προςδοκίας τῶν Ἱσπανῶν, ὅτι ἐλευθερουμένης τῆς Ἀμερικῆς ἤθελον λάβει τὴν ἐξουσίαν ὄχι οἱ Κρεόλοι ἀλλ' οἱ Ἰνδοί. Οἱ φόβοι ὅμως οὗτοι ἐβασίζοντο εἰς ἐντελῆ παραγνώρισιν τῆς φύσεως τῆς ὅλως ἐν διανοητικῇ ἀναπτύξει εὑρισκομένης ἐποχῆς ταύτης. Ἐξ ὅλων τῶν σπαραγμῶν τούτων, οἵτινες ὡς εἴδομεν, ἤρχισαν ν' ἀποσυνθέτωσιν ἐσωτερικῶς τὴν Τουρκίαν, ὅλαι αἱ ὠφέλειαι ἀπέβαινον οὐχὶ ὑπὲρ τοῦ δεσποτισμοῦ τῶν πασάδων, οὔτε ὑπὲρ τῆς βαρβάρου ἀνδρείας ἀπαιδεύτων λαῶν, ἀλλ' ὑπὲρ τῆς μιᾶς ἑλληνικῆς φυλῆς, ἥτις εὗρε τρόπον νὰ κερδίσῃ ὑπὲρ ἑαυτῆς τὰς ἠθικὰς συμπαθείας τοῦ πεπολιτισμένου κόσμου. Καὶ ἡ φυλὴ αὕτη οὔτε ἦτό ποτε πρωωρισμένον οὔτε ἤθελέ ποτε κατορθώσει νὰ διεγείρῃ τὰς συμπαθείας ταύτας διὰ τῆς φυσικῆς ἰσχύος τῶν Κλεφτῶν της, ἀλλὰ μόνον διὰ τῆς ἀποφασιστικῆς προςεγγίσεως πρὸς τὸ στοιχεῖον τοῦ πολιτισμοῦ τῆς ἑσπερίας Εὐρώπης.

Πνευματικὴ τῶν Ἑλλήνων ἀναγέννησις.

Ἡ διοίκησις τῶν Βυζαντινῶν καὶ ἡ τυραννία τῶν Ὀθωμανῶν εἶχον καταστρέψει τοὺς Ἕλληνας πολιτικῶς· ἀλλὰ τὸ μεγαλείτερον αὐτῶν δυστύχημα ἦτο, ὅτι ἡ ἠθικὴ παραλυσία τῶν βυζαντινῶν χρόνων καὶ μέρος τῆς χαύνου τῶν Τούρκων ἀπαθείας εἰσέδυσεν εἰς τὴν φύσιν των αὐτὴν καὶ εἰς τὸν ἐθνικὸν αὐτῶν χαρακτῆρα· ἡ ἀποτίναξις δὲ τοῦ μακροχρονίου τούτου ἐφιάλτου δὲν ἐπετυγχάνετο βεβαίως δι' ἐπιπολαίου ἐξωτερικῆς συνδρομῆς ἢ ἐσωτερικῆς στάσεως, ἀλλὰ τότε μόνον κατωρθοῦτο, ὅταν ἦτο δυνατὸν νὰ τεθῶσι πάλιν εἰς κίνησιν ὅλα τὰ πνευματικὰ καὶ ἠθικὰ τοῦ ἔθνους ἐλατήρια. Οὔτε αἱ διακοσιαετεῖς τῶν Λατίνων προσπάθειαι, οὔτε τὰ ἑκατονταετῆ τῶν Ἑλλήνων χριστιανῶν σχέδια, οὔτε οἱ Γάλλοι δημοκρατικοὶ καὶ βασιλικοί, οὔτε οἱ Ἰταλοὶ Καρβονάροι ἦτο πεπρωμένον νὰ παράσχωσι τοῖς Ἕλλησι τὴν ἐλευθερίαν.

Κατ' ὀλίγον θέλομεν ἀπαντήσει συνδεδεμένα πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον πάντα τὰ τοπικὰ στοιχεῖα, τὰ ὁποῖα εἴδομεν ἤδη

διελθόντες τὴν ἐκτεταμένην ὁδὸν τῶν πρὸ τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως χρόνων· τὴν βάρβαρον καὶ ἀναρχικὴν θρασύτητα τῶν Ἀλβανῶν καὶ Σουλιωτῶν, τὴν ἰσχὺν τῶν Ἑλλήνων κλεφτῶν, τὴν ἀγέρωχον φιλοδοξίαν τῶν Φαναριωτῶν, τὴν συμπράττουσαν καὶ ἀντιπράττουσαν συνάμα δύναμιν τοῦ Ἀλῆ-πασᾶ καὶ τοῦ Μεχμὲτ-Ἀλῆ. Πάντα ταῦτα ὅμως οὔτε ὑπὲρ, οὔτε κατὰ τῆς ἐπιτυχίας τῆς ἐπαναστάσεως συνετέλεσαν, ἀλλὰ συνετέλεσε μόνον ὁ πνευματικὸς βίος τοῦ ἔθνους τούτου, τὸ ὁποῖον ἀνεζωογόνησε τὸν πολιτικῶς πεπτωκότα εὐρωπαϊκὸν κόσμον, καὶ νῦν ἀνιστάμενόν ἐκ τοῦ ληθάργου τῆς δουλείας εἶχεν ὑπὲρ τῆς ἀναγεννήσεως αὐτοῦ τὰς συμπαθείας συμπάσης τῆς Εὐρώπης· διότι κατ᾽ οὐσίαν ἡ παλιγγενεσία αὕτη ἐνέκειτο ἤδη εἰς τὴν ἀξιοθαύμαστον ἐσωτερικὴν τῶν Ἑλλήνων ἀνάπτυξιν, ἥτις ἔβαλε μὲν τοὺς πρώτους αὐτῆς βλαστοὺς ἐν καιρῷ τῶν μεταῤῥυθμίσεων τοῦ Μουσταφᾶ Κεπριλῆ, ἀλλὰ τότε μόνον ἐντονώτερον προώδευσεν, ὅταν ἡ θυελλώδης ἀτμοσφαῖρα τῶν χρόνων τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως παρέσχε γονιμωτέραν τροφὴν εἰς τοὺς βλαστοὺς τούτους. Αἱ πρωτοφανεῖς, ἀπροσδόκητοι καὶ φιλελεύθεροι τῆς τουρκικῆς κυβερνήσεως μεταῤῥυθμίσεις ἐπειράθησαν ν᾽ ἀποτινάξωσι τὸν λήθαργον, τὸν κατέχοντα πάντας τοῦ κράτους τοὺς κατοίκους, πλὴν μόνοι οἱ Ἕλληνες ἐξηγέρθησαν. Ἡ δὲ ἐξέγερσις αὕτη ὀφείλεται εἰς τὴν οἰκογένειαν τῶν Μαυροκορδάτων. Ὁ Ἀλέξανδρος Μαυροκορδάτος (ἀποθ. 1709), ἰατρὸς ἐκ Χίου ὁρμώμενος, ὁ υἱὸς αὐτοῦ Νικόλαος καὶ ὁ ἔγγονός του Ἀλέξανδρος, ὠφελούμενοι τῶν ὑψηλῶν αὐτῶν ἀξιωμάτων, τοῦ μεγάλου πλούτου των καὶ τῆς ἐπιῤῥοῆς των πρὸς σύστασιν σχολείων καὶ ἀνάπτυξιν τῆς παιδείας, συγγραφεῖς καὶ αὐτοὶ καὶ μεταφρασταὶ οὐκ εὐκαταφρόνητοι, ἔδωκαν οὐ μόνον εἰς τοὺς εὐγενεῖς Φαναριώτας ἀλλὰ καὶ εἰς τοὺς πεπαιδευμένους τῶν Ἑλλήνων τὴν πρώτην ὤθησιν πρὸς νέον πνευματικὸν βίον καὶ ἔφερον τὸ πρῶτον φῶς ἐν μέσῳ τοῦ παχέος σκότους, τοῦ κατακαλύπτοντος τὰς παραδουναβίους Ἡγεμονίας. Ἦτο ὡς ὑποστροφή τις (κατὰ τὸν Μακκιαβέλλην) πρὸς τὴν ἀρχὴν τῆς πορείας, πρὸς τὸ νεκρὸν τοῦ ἑλληνικοῦ

ἔθνους στοιχεῖον, ἦτο ἡ στερεωτέρα παγίωσις τῆς παλιγγενεσίας αὐτοῦ, ὅταν οἱ φιλόμουσοι οὗτοι ἄνδρες, μετὰ τὴν πρώτην ἐκείνην ὤθησιν, ἤρχισαν νὰ καθιστῶσι τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν γλῶσσαν, τὸ εὐγενέστατον τοῦτο τῆς ἐκπαιδεύσεως μέσον, τὸ ὁποῖον ἔκειτο ἐνταῦθα ἕτοιμον, πρώτην βάσιν καὶ ὄργανον πάσης ἐν τοῖς σχολείοις ἐκπαιδεύσεως.

Ἐδιδάσκετο μὲν καὶ κατὰ τὸν 16ον καὶ 17ον ἤδη αἰῶνα ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα ἐν τοῖς εὐαρίθμοις σχολείοις τῆς Κωνςαντινουπόλεως, τῆς Χίου, τῶν Ἰωαννίνων καὶ ἀλλαχοῦ, ἀλλ' ἡ ἐκμάθησις αὐτῆς ἀπέβλεπε μόνον τὸ κληρικὸν ἐπάγγελμα, καὶ ἀπέβλεπε μάλιστα εἰς τόσον ὀλίγους μόνον κληρικούς, ὥστε ὁ Τουρνεφόρτης (1) ἠδύνατο δικαίως νὰ εἴπῃ, ὅτι καθ' ὅλην τὴν χώραν δὲν εὑρίσκονται δώδεκα ἄνθρωποι γνωρίζοντες τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν γλῶσσαν. Ἀφ' οὗ ὅμως ἤρχισαν οἱ Φαναριῶται νὰ ἐφιστῶσι τὴν προσοχήν των εἰς τὴν καθομιλουμένην (ῥωμαΐκην) γλῶσσαν, ἐδιδάσκετο ἐν τοῖς νέοις σχολείοις, τὰ ὁποῖα ἐσύστησαν ὁ Ἀλέξανδρος Μαυροκορδάτος (περὶ τὰ 1700) ἐν Κωνσταντινουπόλει, καὶ ὁ ἱερεὺς Μακάριος ἐν Πάτμῳ, ἡ ἀρχαία ἑλληνικὴ καὶ γενικώτερον καὶ εἰς μᾶλλον ἐκτεταμένον κύκλον, καὶ ἡ ἀναγέννησις αὕτη τῆς ἀρχαίας γλώσσης ἐνεφύσησεν εἰς τὰ διεσπαρμένα τοῦ ἔθνους μέλη νέον κοινωνικὸν αἴσθημα, καὶ ἐπέφερεν ἐθνικὴν συγκέντρωσιν, ὅπερ εἶχε διὰ τοὺς Ἕλληνας τὴν αὐτὴν μεγάλην σημασίαν, ἣν εἶχε διὰ τοὺς Γερμανοὺς ἡ ἀκμὴ τῆς φιλολογίας κατὰ τὸν 18ον αἰῶνα. Ναὶ μὲν καὶ ἡ ἐκκλησία ὑπῆρχε πρὸ χρόνων τόπος ἑνώσεως, σύνδεσμος παρηγορίας ἐν κινδύνοις καὶ παθήμασιν, ἀλλὰ συμπεριλαμβάνουσα ὅλας τὰς ξενικὰς ὁρδὰς τῶν Σλαύων καὶ Ἀρναούτων οὐδέποτε ἠδύνατο ἡ ἐκκλησία αὐτὴ καὶ μόνη νὰ πραγματοποιήσῃ τὴν ἐθνικὴν ἕνωσιν, καὶ οὐδεὶς ἦτο ἀνικανώτερος νὰ καταδείξῃ τὴν πρὸς τὴν ἕνωσιν ὁδὸν ἢ οἱ ἀμαθεῖς, ἀγροῖκοι, προληπτικοὶ καὶ

(1) Ὁδοιπορίαι κατὰ τὴν Ἀνατολὴν 1717 I. ἐπιστολὴ 3.

θρῆσκοι εἰς τὸ ἄκρον ἱερεῖς καὶ μοναχοί. Διὸ καὶ οἱ ἐπισημότεροι διδάσκαλοι τῆς νέας ταύτης ἐποχῆς, οἱ Κερκυραῖοι Βοῦλγαρις (γενν. 1716) καὶ Θεοτόκης (γενν. 1736,) ὁ καὶ πατὴρ τῶν πρακτικῶν ἐν Ἑλλάδι ἐπιστημῶν, δοξάζονται οὐκ ὀλίγον ὑπὸ τῶν εὐγνωμόνων Ἑλλήνων (1), διότι διὰ τῶν μαθημάτων, τῶν συγγραφῶν καὶ τῶν μεταφράσεων αὐτῶν διέσεισαν κατὰ πρῶτον τὸ χαῦνον τοῦ κληρικοῦ ἐπαγγέλματος, καὶ διὰ τούτου ἔθεσαν νέαν σφραγῖδα ἐπὶ τοῦ διδακτικοῦ στοιχείου τοῦ ἔθνους ὁλοκλήρου. Η νεο-ελληνικὴ φιλολογία, ἥτις ἀπὸ τριῶν ἤδη ἑκατονταετηρίδων περιεστρέφετο ἀποκλειστικῶς εἰς θρησκευτικὰ μόνον ζητήματα (2), μετέβη τώρα καὶ εἰς ἀντικείμενα τῆς φιλολογίας καὶ τῶν ἄλλων ἐπιστημῶν, καὶ ἡ γλῶσσα ἥτις ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ φιλολογίᾳ εἶχε παραμορφωθῆ καὶ πληρωθῆ σολοικισμῶν καὶ ἰταλισμῶν, ἤρχισε νὰ βαδίζῃ ὁδὸν ὅλως ἀντιθέτου καὶ νέας ἀναπτύξεως. Οὐχ ἧττον ὅμως καὶ τώρα ἀκόμη τὸ πνευματικὸν τοῦτο κίνημα δὲν εἶχεν ὡρισμένον σκοπὸν καὶ κέντρον. Αἱ προσπάθειαι τῶν ὁδηγῶν τοῦ ἔθνους ἔβαινον ἔτι πολὺ κεχωρισμέναι ἀπ' ἀλλήλων. Η νέα ἐπιστήμη ἐφαίνετο ὅτι ἤθελεν ἐξοκείλει εἰς σχολαστικὴν μόνον μάθησιν, ὅσῳ ἔβλεπέ τις τοὺς διδασκάλους ἐκείνους παραδίδοντας καὶ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον καὶ μεταφράζοντας εἰς ἀρχαίαν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν, καὶ βίᾳ ἀνασκευάζοντας ἐπὶ τὸ ἑλληνικώτερον τὴν περιπεφρονημένην ῥωμαΐκὴν γλῶσσαν. Μέγας ἐπίσης κίνδυνος ἐφαίνετο ὅτι ἠπείλει τὴν νέαν ταύτην τάσιν, ὅτε ἡ γαλλικὴ φιλολογία εἰσέδυσεν ἐν θριάμβῳ εἰς τὴν χώραν, καὶ ὅτε εἰς τὰς Φαναριωτικὰς οἰκογενείας τοῦ Καρατσᾶ καὶ Μουρούζη μετεφράζοντο συγγράμματα τοῦ Βολταίρου, καὶ Βολταιριανοὶ οἰκοδιδάσκαλοι προσεκαλοῦντο, ὅτε ἡ αἵρεσις τῶν Σκεπτικῶν καὶ ἡ τῆς Φιλοσοφικῆς ἐπιστήμης μελέτη κατέλαβεν αὐτοὺς τοὺς ἐν Σερβίᾳ καὶ Ἀλβανίᾳ κεκρυμμένους σοφούς, τὸν Ὀβράδοβιτζ, τὸν Ψαλίδαν, οἵτινες παρὰ τῷ Καραγεώργῃ καὶ τῷ

(1) Μαθήματα τῆς νεο-ελληνικῆς φιλολογίας γαλλιστὶ ὑπὸ Ἰακ. Ῥίζου τοῦ Νερουλοῦ· Ἐν Γενέβῃ 1827.

(2) Πρβ. Βρετοῦ Νεοελλην. Φιλολογία. Ἀθήν. 1854 μέρ. α΄.

Αλῆ-πασᾶ ὡς τὰ φιλελεύθερα τῆς ἐποχῆς πνεύματα ἐθεωροῦντο. Τὸ νέον τοῦτο φῶς ἐφαίνετο ὅτι δύναται νὰ λάμψῃ καὶ ἐπὶ ἄλλους σκοποὺς, ὅτε Αἰκατερίνη ἡ Β΄. ἀπέσπασε (1775 καὶ 1779) τοὺς δύο ἐκθέντας Κερκυραίους ἀπὸ τῆς Ἑλλάδος καὶ τοὺς ἐκάλεσεν εἰς Χερσῶνα, καὶ ὅτε αἱ παραδουνάβιοι Ἡγεμονίαι διὰ τῆς ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ 18ου αἰῶνος συστάσεως Ἑλληνικῶν σχολείων ἔγειναν κατάκτησις τοῦ Ἑλληνικοῦ πνεύματος, ἧς ὅμως ὠφελήθη ἡ Ῥωσσία διὰ τοὺς σκοποὺς καὶ τὰ συμφέροντά της, καθὼς προσεπάθει ὁ Αλῆ-πασᾶς νὰ μεταχειρισθῇ τὰς γνώσεις τῶν Ἑλλήνων διὰ τοὺς σκοπούς του ἐν Ἰωαννίνοις, ὅθεν ὡρμᾶτο ὁ Λάμπρος Φωτιάδης, ὁ Χρυσταρῆς, ὁ Ψαλίδας, ὁ Σακκελάριος, ἐν ᾧ ἐν τῇ κυρίως Ἑλλάδι, ἐν Ῥούμελῃ καὶ τῇ Πελοποννήσῳ, τὰ πάντα ἐκαλύπτοντο ἔτι ὑπὸ τοῦ παχυτάτου τῆς ἀμαθείας σκότους. Εἰς τοὺς ἐξωτερικοὺς τούτους κινδύνους προσετέθη καὶ ἕτερος, ἐσωτερικός· ἡ συγχώνευσις δηλ. τῶν Ἑλληνικῶν καὶ Τουρκικῶν γνώσεων καὶ συμφερόντων. Ὡς πρὸς τοῦτο οἱ ἐπιστημότεροι ἄνδρες ἔκ τε τῶν Χριστιανῶν καὶ ἐκ τῶν Ὀθωμανῶν ἦσαν διηρημένοι κατὰ τὰ ἐξημμένα ταῦτα νεωτερίζοντα ἔτη τοῦ φθίνοντος 18ου αἰῶνος. Κατ᾽ αὐτοὺς τούτους τοὺς χρόνους ὁ Καρᾶ-Ὀσμὰν-Ὀγλοῦς καὶ οἱ γείτονες αὐτοῦ Πασβὰν-Ὀγλοῦς καὶ Ἐλέζ-Ἀγᾶς ἀνεκάλεσαν κατὰ τὴν δυτικὴν τῆς μικρᾶς Ἀσίας παραλίαν διὰ τῆς εὐνοϊκῆς καὶ Φιλελληνικῆς των διοικήσεως, ὡς διὰ μαγικῆς ῥάβδου, ἀνάπτυξιν καὶ ἀκμήν τινα καὶ ὡς πρὸς τοὺς κατοίκους τῆς χώρας καὶ ὡς πρὸς τὴν εὐπορίαν αὐτῶν. Κατ᾽ αὐτοὺς τούτους τοὺς χρόνους (μετὰ τὴν εἰρήνην τοῦ Ἰασίου) ὁ Ἀλέξανδρος Ὑψηλάντης, πιστὸς εἰς τὰ σχέδιά του πάντοτε, ἐπρότεινε τῷ Σουλτάνῳ τὴν ἐντελῆ ἰσότητα μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ Τούρκων ἔν τινι ὑπομνήματι, (1) τὸ ὁποῖον ὁ Σελὶμ ἐπιδοκιμάσας καθυπέβαλεν εἰς τοὺς Οὐλεμάδας. Κατὰ τοὺς αὐτοὺς τούτους χρόνους ὁ διερμηνεὺς τῆς Πύλης Δημήτριος Μουρούζης, ὁ ἐνδοξότερος ὅλων τῶν συνεργῶν εἰς τὸ νέον τῆς Ἑλλάδος πνευματικὸν κίνη-

(1) Ἱστορικὰ ἀπομνημονεύματα τῆς οἰκογενείας τῶν Ὑψηλαντῶν. Σύγχρονοι 3 σειρά, 1, 1829· Φιλήμων ἔνθα ἀν. 2, 13.

μα, ἀπέκτησε τοιαύτην ἐπιῤῥοὴν ἐπὶ τοῦ Σελὶμ καὶ ὁ Σουλτάνος τοσαύτην εὔνοιαν καὶ καλὴν προαίρεσιν τῷ ἔδειξεν, ὥστε ἐπὶ τῇ προϋποθέσει εἰρηνικῶν χρόνων ἔπρεπε νὰ ἐπιτύχῃ ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἡ προσέγγισις τῶν δύο ἐθνῶν· Διότι ἐν ταῖς παραδουναβίοις Ἡγεμονίαις, ἐπὶ τῶν ὁποίων μετὰ τὴν ἐπαναληφθεῖσαν διοίκησιν τοῦ Ἀλεξάνδρου Ὑψηλάντου ἦσαν προσηλωμένα ὅλων τῶν Ἑλλήνων τὰ βλέμματα, ἐφαίνετο ὅτι ἡ προσέγγισις αὕτη ἐξετελεῖτο ἤδη πραγματικῶς. Ἐκεῖ ἤρχισαν οἱ Ὀθωμανοί, εἰρηνικῶς ἐν μέσῳ τῶν Ἑλλήνων ζῶντες, νὰ συγχωνεύωνται μετ' αὐτῶν, καὶ ἐνδυμασίαν καὶ ἔθιμα ἑλληνικὰ παρεδέχθησαν, καὶ οἱ Ἕλληνες πάλιν μετέβαλον ἐκεῖ τὸν ἐθνικὸν αὐτῶν χαρακτῆρα, ἔνθα δὲν εἶχον πλέον πρὸ ὀφθαλμῶν τὰς κατὰ τῶν ὁμογενῶν των ἀπανθρώπους τῶν Τούρκων καταδρομάς. Οὕτω καὶ ἐν τῷ μέσῳ τῆς Πελοποννήσου ὑπῆρχον σύμμικτα χωρία καὶ πόλεις, ἔνθα Ἕλληνες καὶ Τοῦρκοι συνῆπτον μεταξύ των καὶ συνοικέσια. Καὶ μεταξὺ αὐτῶν τῶν ἀσπόνδων ἐχθρῶν εἰς τὰς δύο ταύτας φυλὰς τῶν παληκαρίων καὶ τῶν Ὀθωμανῶν αὐτῶν νικητῶν συνήφθησαν ἀμοιβαίως δεσμοὶ ὑπολήψεως καὶ σεβασμοῦ. Οἱ ἀνδρειότεαοι τῶν ἁρματωλῶν σπανίως ἠρνοῦντο ν' ἀποδώσωσι τὸν δίκαιον ἔπαινον εἰς τὴν ἀνδρίαν τῶν Τούρκων, καὶ ὡς ἀπόδειξιν, ὅτι καὶ οἱ Τοῦρκοι ἐξετίμων τὴν τόλμην καὶ τὸ θάῤῥος τῶν παληκαρίων, ἐδιηγεῖτο πολλάκις ὁ Κολοκοτρώνης τὸ ἑξῆς ἀνέκδοτον, ὅτι Τοῦρκός τις, ὅστις πρὸς ἐμπαιγμὸν ἔστεψε μὲ ῥόδα τὴν κεφαλὴν τοῦ ἐν Τριπόλει καρατομηθέντος ἀνδρείου κλέφτου Ζαχαρίου, ἐτιμωρήθη ὑπὸ τῶν Τούρκων διὰ τὸν χλευασμόν του τοῦτον αὐστηρῶς.

Αὔξησις τῆς ὑλικῆς εὐδαιμονίας.

Ἡ προσέγγισις αὕτη, πρωϊαίτερον προπαρασκευασθεῖσα ὡς πρὸς τὰ ὑλικὰ συμφέροντα, ἔλαβε συγχρόνως καὶ μεγαλειτέραν ἔκτασιν. Μέχρι τῆς συνθήκης τοῦ Κουτζούκ-Καϊναρτζῆ τὸ ἐν Τουρκίᾳ ἐμπόριον ὅλον ευρίσκετο εἰς χεῖρας ξένων. Οἱ δὲ Ἕλληνες καὶ Ἀρμένιοι ὑπηρέτουν τοὺς εὐρωπαίους μεγαλεμπόρους μόνον ὡς μεσῖται. Τὸ ἐσωτερικὸν ἐμπόριον καὶ ἡ ἀκτοπλοΐα ἦσαν νενεκρωμένα ἕνεκα τῶν προνομίων τῶν μολλάδων καὶ τῶν γενιτσάρων καὶ ἕνεκα καταχρήσεων, καθ' ὧν οἱ ῥαγιάδες ἀντιπαρέτατ-

τον ἄλλας πάλιν καταχρήσεις. Οἱ εὔτολμοι τῆς Ὕδρας πλοίαρχοι μετήρχοντο καὶ τότε ἤδη (περὶ τὰ 1765 κατὰ τὸν Chandler) τὸ ἀπηγορευμένον ἐμπόριον τῶν σιτηρῶν κατὰ τὴν θάλασσαν τοῦ Μαρμαρᾶ. Ἀφ' ὅτου ὅμως ἡ ῥηθεῖσα συνθήκη τοῦ 1774 ἐπέτρεπεν εἰς τὰ ῥωσσικὰ ἐμπορικὰ πλοῖα τὸν διὰ τῶν Δαρδανελλίων διάπλουν, ἐλάμβανον οἱ Ἕλληνες παρὰ τῶν ῥώσσων προξένων τὰ ὑγειονομικὰ ἔγγραφα καὶ συμμετεῖχον ὑπὸ ῥωσσικὴν σημαίαν δραστηρίως τοῦ ἐν τῷ Εὐξείνῳ Πόντῳ ἐμπορίου. Κατὰ τὴν ἐποχὴν δὲ τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως, ὅτε τὸ μὲν τῆς Γαλλίας ἐμπορικὸν ναυτικὸν κατέκειτο νεκρὸν, τὸ δὲ τῆς Αὐστρίας δὲν ὑπῆρχεν ἔτι, τὰ ἐκ τοῦ σιτεμπορίου κέρδη τῶν τριῶν κατὰ τὴν ἀρχαιότητα μόλις ἀναφερομένων νήσων, Ὕδρας, Σπετσῶν καὶ Ψαρῶν, ἔλαβον αἴφνης ἀνάπτυξιν ἀπροσδόκητον. Εἰς τὸν κλάδον τοῦτον τοῦ ἐμπορίου ὑπερέβησαν τὰ ἐν Ἀγγλίᾳ Ἑλληνικὰ καταστήματα κατ' αὐτοὺς τοὺς νεωτάτους χρόνους καὶ αὐτοὺς τοὺς Ἄγγλους. (1) Τὸ αὐτὸ ἐμπορικὸν πνεῦμα ἔδειξαν, καί τοι φθονούμενοι ὑπὸ τῶν ξένων, οἱ Ἕλληνες καὶ τότε, ὅτε ἐντὸς δεκαετηρίδος κατέβαλον διὰ τῆς πίστεως καὶ τῶν γνώσεών των τὰ ἐν τῇ Ἀνατολῇ Εὐρωπαϊκὰ καταστήματα καὶ ἀνεδείχθησαν ἐπὶ ὅλων τῶν ἐμπορικῶν τῆς Μεσογείου λιμένων οἱ ἐπιτυχέστατοι τῶν συναγωνιστῶν. Τὴν εὐνοϊκὴν ταύτην τῶν ἐξωτερικῶν σχέσεων κατάστασιν ὑπεστήριζε καὶ ἡ τῶν ἐσωτερικῶν. Οἱ παντοδύναμοι Ῥῶσσοι πράκτορες παρεχώρουν τώρα τοῖς εὐνοουμένοις αὐτῶν ἀντὶ τῶν ἁπλῶν ὑγειονομικῶν ἐγγράφων καταχρηστικῶς καὶ τὰ διπλώματα (μπαράτια), τὰ ὁποῖα (ὡρισμένα ἀνέκαθεν μόνον διὰ τοὺς Τούρκους ὑπηκόους, τοὺς ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ ξένων διπλωματῶν εὑρισκομένους) παρεῖχον ἰδιαιτέραν τινὰ προστασίαν εἰς τοὺς κατόχους αὐτῶν· οἱ ῥῶσσοι οὗτοι μπαρατάραι (κάτοχοι ῥωσσικῶν διπλωμάτων) ἐπολλαπλασιάσθησαν οὐκ ὀλίγον, καὶ ἔγειναν ἀντὶ Τούρκων τρόπον τινὰ Ῥῶσσοι ὑπήκοοι, καὶ αὐτὰ τὰ φορτία τῶν

---

(1) Κατὰ πληροφορίας τοῦ Mongredien περὶ τοῦ κατὰ τὴν Μεσόγειον καὶ τὸν Εὔξεινον Πόντον ἐμπορίου τῶν δημητριακῶν καρπῶν, τοῦ ἔτους 1852.

πλοίων των ἐθεωροῦντο ἰδιοκτησία Ῥωσσική. Ἡ ἀντιζηλεία τῶν ξένων παρεκίνησε (1806) τὴν Πύλην νὰ διαμαρτυρηθῇ κατὰ τῶν καταχρήσεων τούτων· γενομένων δ' ἐναντίων διαμαρτυρήσεων ἐξέδωκεν ὁ Σελὶμ διπλώματα καὶ διὰ τοὺς ἰδίους χριστιανοὺς ὑπηκόους καὶ συνεργείᾳ τοῦ Δημητρίου Μουρούζη ἐπέτρεψεν εἰς τοὺς Ἕλληνας νὰ συνενωθῶσιν εἰς μίαν μεγάλην ἐμπορικὴν ἑταιρίαν, τὴν « τῶν Εὐρωπαίων ἐμπόρων » λεγομένην, ἥτις ἀπελάμβανεν ὅλων τῶν δικαιωμάτων τῶν ἐν Τουρκίᾳ ἀποκατεστημένων ξένων ὑπηκόων. Εἰς τὰς μεταρρυθμίσεις τοῦ Σουλτάνου τούτου ἀνῆκεν, ὡς ἀνωτέρω εἴδομεν, καὶ τὸ σχέδιον τοῦ νὰ δοθῇ ὤθησις εἰς τὸ ἐπιχειρηματικὸν τῶν προσοδοφόρων ῥαγιάδων πνεῦμα· εἶχε παρατηρήσει ὁ Σουλτάνος, ὅτι οἱ ἐν τῇ μεσημβρινῇ Ῥωσσίᾳ εὑρισκόμενοι Μωαμεθανοί, καί τοι δεόμενοι ὑπὲρ τοῦ Σουλτάνου, ἦσαν οὐχ ἧττον πιστοὶ τῆς Ῥωσσίας ὑπήκοοι· ἐνόμισε δὲ, ἐν τῇ ἀπερισκεψίᾳ καὶ μεγαλοδωρίᾳ του, ἣν μετενόησεν ἔπειτα πικρῶς, ὅτι ἠδύνατο νὰ ἐμπιστευθῇ καὶ αὐτοῖς τοῖς χριστιανοῖς ὑπηκόοις του, καὶ διὰ τοῦ μέσου τούτου νὰ ἐπιτύχῃ τὴν ἕνωσιν καὶ συνδιαλλαγὴν τῶν ἐθνικοτήτων καὶ τῶν θρησκευτικῶν αἱρέσεων, μὴ λογιζόμενος, ὅτι ἐν μὲν τῇ Ῥωσσίᾳ ὁ ἀριθμὸς τῶν ἀλλοθρήσκων ὑπηκόων ἦτο λίαν περιωρισμένος, ἐν δὲ τῇ Τουρκίᾳ τοὐναντίον μέγιστος, καὶ ὅτι ἐκεῖ μὲν ἡ κυβερνῶσα τάξις ἦτο ἡ μᾶλλον πεπολιτισμένη, ἐνταῦθα δὲ ἡ ὑποδεδουλωμένη. Αὕτη ἦτο ἡ αἰτία, δι' ἣν μόνοι οἱ Ἕλληνες ὠφελήθησαν ἐκ τῶν νέων τούτων διατάξεων. Εἰς τοῦτο συνετέλεσε πολὺ καὶ ἡ πολιτικὴ καὶ κοινωνικὴ τῶν πραγμάτων φορά, ἥτις εἴς τινας προνομιούχους καὶ ἀποκέντρους χριστιανικοὺς τόπους καὶ πρότερον καὶ τώρα πάλιν ἐπέφερε τὰ σημαντικώτερα πολιτικὰ καὶ βιομηχανικὰ ἀποτελέσματα. Οὕτω κατ' ἀρχαιοτέραν ἤδη ἐποχὴν εἶχε συστηθῇ εἰς τὰ ἐν τῇ Χαλκιδικῇ Μαδεμοχώρια εἶδος μεταλλευτικῆς ἑταιρίας, ἥτις ὑπὸ ἐλευθέραν διοίκησιν, ἄνευ ἄλλης τινὸς τουρκικῆς ἀρχῆς ἢ τοῦ Μαδὲμ-Ἐμὶν, εἶχεν ἐνοικιάσει τὰ μεταλλεῖα ὅλα τοῦ κράτους· καὶ νῦν ἔτι ἐπλήρονεν ἡ μικρὰ δημοκρατία τακτικῶς τὰ ἐνοίκιά της, καί τοι ἐγκαταλειφθέντων τῶν ἀφόρων μεταλλείων, μόνον

ἵνα μὴ ἀκυρωθῇ καὶ διαλυθῇ ἡ συνθήκη, ἥτις τῇ πολιτικῇ της τοὐλάχιστον ἐλευθερίᾳ ἦν εὐνοϊκή. Κατὰ τὴν θυελλώδη δὲ δεκαετηρίδα τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως τοιούτου εἴδους συμβάντα ἐπέφερον ἔνθεν κἀκεῖθεν ταχεῖαν καὶ λαμπρὰν τὴν ἀνάπτυξιν. Ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ κατώρθωσεν ἱερεύς τις, Ἰωάννης Οἰκονόμος, νὰ λάβῃ ἐπὶ τοῦ Καρᾶ-Ὀσμὰν-Ὀγλοῦ Φερμάνι, συνεπείᾳ τοῦ ὁποίου ἐκενώθησαν αἱ Κυδωνίαι (τουρκιστὶ Ἀϊβαλὶ) τουρκικῶν ἀρχῶν καὶ κατοίκων, καὶ εὐθὺς ἀνεπτύχθη ἐνταῦθα ἐλευθέρως ἡ βιομηχανία εἰς βαθμὸν τοιοῦτον, ὥστε τὸ ἐλεεινὸν χωρίον κατέστη εἰς διάστημα ὀλίγων μόνον δεκαετηρίδων πόλις ἐμπορικωτάτη 35,000 κατοίκων. Τὸ αὐτὸ συνέβη καὶ ἐν τῇ ἐν Θεσσαλίᾳ μικρᾷ πόλει τῶν Ἀμπελακίων, ἥτις (περὶ τὰ 1800) συνέδεσε διὰ τῶν νηματοβαφείων της πολλὰς τῶν γερμανικῶν πόλεων μετὰ τῆς Ἑλλάδος, καὶ διέσπειρεν εἰς ὅλα τὰ περίχωρα ἐργασίαν καὶ πλοῦτη· δὲν ἦτο οὔτε ἡ κατάλληλος τοποθεσία της, οὔτε τεχνικὰ μυστήρια, τὰ ὁποῖα ἀνέπτυξαν τὸν βιομηχανικὸν τοῦτον κλάδον, ἀλλ᾽ ἦτο ὁ συνεταιρισμὸς τῶν τεχνιτῶν, ἡ ἐλευθέρα τῶν ὑπαλλήλων ἐκλογὴ καὶ ὁ ἐπιτυχὴς συνδυασμὸς τῶν συμφερόντων, τῆς ἐργασίας καὶ τῶν κεφαλαίων. Τὸ στοιχεῖον δὲ τοῦτο τοῦ συνεταιρισμοῦ μετέβη ἐκεῖθεν εἰς τὰς τρεῖς προμνημονευθείσας νήσους, αἵτινες τὸ μετεχειρίσθησαν καὶ ἐπὶ τῶν πλοίων των. Ἐν Ὕδρᾳ οἱ κτηματίαι, γεγηρακότες ἰδιοκτῆται πλοίων (νοικοκυραῖοι) οἵτινες ἀπετέλουν συγχρόνως καὶ τὴν κυβερνῶσαν τάξιν καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ τόπου, ἐσυνείθιζον νὰ δανείζωσι τοῖς πλοιάρχοις τὰ πρὸς τὸ φορτίον τῶν πλοίων ἀπαιτούμενα κεφάλαια, ἀφ᾽ οὗ δὲ ἐκ τῶν κερδῶν τοῦ πλοῦ ἀφῃροῦντο οἱ τόκοι τοῦ δανεισθέντος κεφαλαίου, ὁ φόρος τῆς κυβερνήσεως καὶ (κατ᾽ ἀρχαίαν τινὰ Φραγκικὴν παράδοσιν) τὸ δέκατον διὰ τὸν ἀρχάγγελον τῆς Σύμης, διῃρεῖτο τὸ ἐπίλοιπον ἐξ ἡμισείας μεταξὺ τοῦ πλοίου καὶ τῶν ναυτῶν, τοῦ πλοιάρχου καὶ τῶν ἐμπορικῶν πρακτόρων, τὸ ἕτερον ἥμισυ δὲ διενέμετο ἀμέσως εἰς τοὺς ναύτας. Τοιουτοτρόπως ἀπέκτησαν τὰ τρία ἐκεῖνα νησίδια ἐντὸς ὀλίγου ναυτικὸν συγκείμενον ἐκ πολλῶν ἑκατοντάδων ταχέων καὶ καλῶς ἐφωδιασμένων

ἐμπορικῶν πλοίων, καὶ ἐμορφώθησαν ναῦται, οἵτινες ἐπὶ μὲν τῶν μικρῶν αὐτῶν πλοιαρίων ἐξετέλουν τοὺς ἐπικινδύνους πλοῦς μέχρι τῆς θαλάσσης τοῦ Μαρμαρᾶ κατὰ τῶν σφοδροτέρων περιοδικῶν ἀνέμων πολλάκις ἄνευ ναυτικοῦ χάρτου καὶ πυξίδος μαχόμενοι, τὰ δὲ μεγάλα των πλοῖα ἐκυβέρνων ὡς ἔμπειροι ναυτικοί, εὔτολμοι καὶ ἑτοιμοπόλεμοι εἰς τὰς μετὰ τῶν πειρατῶν συμπλοκάς των. Πλούτη μεγάλα ἐπεσωρεύθησαν εἰς τὰς νήσους ταύτας· ἐπ' αὐτῶν ἠκούσθη κατὰ πρῶτον μεταξὺ τῶν ῥαγιάδων ἡ λέξις ἑκατομμυριοῦχος, καὶ μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων τῶν ἀποκαταστημένων εἰς τὰς ῥωσσικὰς πόλεις τοῦ Εὐξείνου Πόντου ὑπῆρχον βαθύπλουτοι ἔμποροι, ὡς ὁ Ψαριανὸς ἐκεῖνος Βαρβάκης, τοῦ ὁποίου τὸ ἐτήσιον εἰσόδημα ἀνέβαινεν, ὡς λέγεται, εἰς ἓν ἑκατομμύριον ῥουβλίων. Ἐπὶ τῶν ξηρῶν τῆς Ὕδρας βράχων καὶ ἐπὶ τῆς ἀνεπαισθήτως ἀνυψουμένης ἀκτῆς τῶν Σπετσῶν ἀνηγέρθησαν μεγαλοπρεπεῖς λίθινοι οἰκοδομαί, κατὰ τὴν γενουήνσιον ἀρχιτεκτονικὴν ᾠκοδομημέναι, αἵτινες ἔδιδον εἰς τὰς δύο ταύτας νήσους θεωρίαν εὐάρεστον καὶ εὔπορον, καὶ τὰς ἔθετον, ὡς εἶδος ἐλευθέρων τουρκικῶν πόλεων, πλησίον τῆς Χίου, τῆς ὁποίας ἡ ὡραιοτάτη τοποθεσία, ἡ ἐλευθερία καὶ τὰ πλούτη κατέθελγον πρὸ ἑνὸς ἤδη αἰῶνος πάντας τοὺς περιηγητὰς ἀπὸ τοῦ Τουρνεφόρτου μέχρι τοῦ Αμμέρου.

Ἐπενέργεια τῆς ὑλικῆς προόδου ἐπὶ τῆς διανοητικῆς ἀναπτύξεως. Καθὼς ἡ διανοητικὴ ἐν Ἑλλάδι ἀνάπτυξις δὲν ἐπῆλθε χωρὶς νὰ ἐπηρεάσῃ τὴν δραστηριότητα τῆς μεσαίας τοῦ λαοῦ τάξεως, οὕτω πάλιν καὶ ἡ βιομηχανικὴ κίνησις ἐπενήργησεν ἐντονώτατα ἐπὶ τοῦ πολιτισμοῦ. Διότι δι' αὐτῆς ἀντιπαρετάχθη δραστήριον μέσον κατὰ τοῦ κολλητικοῦ τῆς τουρκικῆς ἀπαθείας μιάσματος. Τὰ δεσμὰ τοῦ ἀνατολικοῦ περιορισμοῦ ἀπεσπάσθησαν, καὶ μεγάλαι καὶ ἐκτεταμέναι συνήφθησαν μετὰ τῆς Δύσεως σχέσεις. Ἡ γνῶσις τοῦ κόσμου καὶ τῶν ἀνθρώπων ἐξετάθη, καὶ ἡ ἀνατολικὴ ξενηλασία ἐκλονίσθη. Οἱ Ὑδραῖοι ἅμα τὸ πρῶτον ἀπέκτησαν τὰ τῆς νήσου των προνόμια ἐδήλωσαν τὸ ζοφερὸν αὐτῶν ἀλβανικὸν κατὰ τῶν ξένων μῖσος, ἀποκλείοντες πάντας τοὺς ξένους ἀπὸ τῆς νήσου καὶ ἀπομακρύνοντες καὶ αὐτοὺς τοὺς Πελοποννησίους διὰ

τῆς αὐθαδείας καὶ βαρβαρότητός των· ἀλλ' ἐπὶ τῶν χρόνων ἤδη τῆς ἐπαναστάσεως ἐθεωροῦντο οἱ Ὑδραῖοι ὑπὸ τῶν ξένων ὡς ὁ εὐπορώτερος λαός. Ὁ ὁρίζων εἶχεν ἐκταθῆ καὶ ἡ ἐλαστικὴ ἀνάπτυξις τῆς φιλομαθείας τῶν Ἑλλήνων, καθὼς καὶ ἡ πρὸς τὴν μάθησιν εὐκολία, παρετηρήθη παρὰ πάντων τῶν περιηγητῶν ἐν ἀρχῇ ἤδη τοῦ ἐνεστῶτος αἰῶνος, ὡς εἶχε παρατηρηθῆ καὶ παρὰ τοῖς ἐν Ἀμερικῇ Κρεόλοις.

Αἱ ἀνάγκαι ηὐξήθησαν, ἐξετάθη δὲ καὶ ἡ πρὸς τὴν εὐζωΐαν τάσις, ἡ πρώτη αὕτη βάσις πάσης ἐσωτερικῆς προόδου· οἱ μέχρι τοῦδε ἄγριοι τῆς Ὕδρας Ἀλβανοὶ προθύμως μετέφερον ἐκ Γαλλίας τὰ πολυτιμότερα ἔπιπλα δι' ἀνταλλαγῆς, διότι κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους δὲν ἠδύναντο νὰ τὸ πράξωσι διὰ χρημάτων. Τὰ τέκνα τῶν εὐπορούντων μετέβαινον σωρηδὸν εἰς τὴν ἀλλοδαπὴν πρὸς ἐποπεράτωσιν τῶν ἐμπορικῶν, ἰατρικῶν καὶ φιλολογικῶν σπουδῶν των. Οἱ Παρίσιοι, ἡ Βιέννη, ἡ Λειψία, ἡ Τεργέστη, τὸ Λιβόρνον, τὸ Μόναχον κατέστησαν ὡς ἐπίνεια τοῦ νέου πολιτισμοῦ λαοῦ ἀναγιγνομένου. Ἐκεῖ ἐξεπαιδεύοντο οἱ νέοι, ἐλάμβανον πεῖραν τοῦ κόσμου, ἐκεῖ παρὰ τοῖς πλείστοις ἀνέλαμπεν ὁ πρῶτος σπινθὴρ τῆς φιλοτιμίας, καταισχύνη δ' ἐπλήρου τὰς καρδίας των διὰ τὴν κοινωνικὴν, διανοητικὴν καὶ ἠθικὴν τοῦ ἔθνους των ταπείνωσιν. Ὁ λόγιος Κοραῆς συναισθανόμενος ὅτι ἡ ἐξομολόγησις τῶν ἐλλείψεων δὲν εἶναι καταισχύνη, ἀλλ' ἀρχὴ τῆς βελτιώσεως, προηγήθη τῶν συμπολιτῶν του ὅλων εἰς τὸ νὰ ὁμολογήσῃ, ὅτι οἱ Ἕλληνες ἐν ἀθυμίᾳ μὲν καὶ πικρίᾳ, ἀλλὰ καὶ ἑτοίμως καὶ εἰλικρινῶς ἐξεφράζοντο περὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου, καὶ ὅτι οἱ εὐγενέστεροι τοῦ λαοῦ ἐπόθουν νὰ διορθώσωσι τὰς ἐλλείψεις των ταύτας διὰ παντὸς εἴδους πολιτισμοῦ. Αἱ ὑλικαὶ κατακτήσεις ἔμελλον νὰ ὠθήσωσι τὴν ἐσωτερικὴν ταύτην ἀνάπτυξιν. Οἱ λόγιοι συγγραφεῖς καλῶς ἐγίνωσκον, ὅτι ἐμπόριον καὶ ναυτιλία ἦσαν αἱ κυρίως ἄγκυραι τῆς ἐλπίδος διὰ τὴν διανοητικὴν τοῦ ἔθνους ἀνάπτυξιν, καὶ οἱ Ἕλληνες ἔμποροι ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τῆς πατρίδος δὲν ἐματαίουν τὰς προσδοκίας των ταύτας. Ἦτο αὕτη ἡ ἐποχὴ, καθ' ἣν ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Ἀλεξάνδρου

καὶ ἐν Ῥωσσίᾳ καὶ καθ' ὅλον τὸν σλαυϊκὸν κόσμον εὑρίσκοντα τὰ πάντα εἰς μεταδοτικήν τινα καὶ φιλανθρωπικὴν μεγαλοδωρίαν, ἐξ ἧς καὶ σύμπασα ἡ Ἑλλὰς κατελήφθη. Οἱ ἐν Ὀδησσῷ Ἕλληνες δικαίως ἐτιμῶντο διὰ τὴν ἐθνωφελῆ τοῦ πλούτου των χρῆσιν· τῷ ῥηθέντι Ἰωάννῃ Βαρβάκῃ, τῷ ὁποίῳ ἡ πόλις καὶ ἡ ἐπαρχία τοῦ Ἀστραχανίου (ἀπὸ τοῦ 1788) καὶ τὸ Ταϊγάνιον ὀφείλουσι χάριτας διὰ τὰς πολυειδεῖς του εὐεργεσίας, ὀφείλει χάριτας καὶ ὁ τόπος τῆς γεννήσεώς του τὰ Ψαρά, ὀφείλει χάριτας καὶ εὐγνωμοσύνην καὶ ἡ Χίος καὶ ὅλη ἡ Ἑλλὰς διὰ τὰς γενναίας του ὑπὲρ προαγωγῆς τῆς διανοητικῆς καὶ πατριωτικῆς τῆς Ἑλλάδος ἀναπτύξεως προσφοράς (1). Οἱ ἀδελφοὶ Ζωσιμάδαι ἐν Λιβόρνῳ καὶ Μόσχᾳ, οἵτινες διετήρουν ἐν τῶν δύο ἐν Ἰωαννίοις σχολείων, ἐπεκαλέσθησαν οἱ Ἕλληνες Μέδικοι· οἱ ἀδελφοὶ Καπλάναι ἐν Ἰωαννίοις, ὁ Ἰωάννης Πρίγκος ἐν Ζαγορᾷ καὶ ἄλλοι ἐξηκολούθουν τὴν ἔντιμον καὶ ἀξιέπαινον αὐτῶν πορείαν. Ὑπὸ τὰς παραχωρήσεις τοῦ Σελίμ, ὅστις ἄφησε καθ' ὅλα ἐλεύθερον τὸν διοργανισμὸν τῶν Ἑλληνικῶν σχολείων, καὶ ὑπὸ τὴν ἐπιτήρησιν τοῦ Δημητρίου Μουρούζη, γενικοῦ ἐπιθεωρητοῦ τῶν σχολείων καὶ νοσοκομείων τοῦ κράτους (περὶ τὰ 1804), ἤνθει τὸ νέον ἐν Κουρού-Τσεσμὲ σχολεῖον, καὶ τὰ σχολεῖα τῆς Σμύρνης τῆς Θεσσαλονίκης, τῆς Τυρνόβου, τῆς Χίου, τῆς Πάρου, τῆς Πάτμου καὶ ἄλλων πόλεων περιῆλθον εἰς τοιαύτην ἀκμήν, ὥστε ὑπερεῖχον κατὰ πολὺ τῶν ἀρχαιοτέρων σχολείων τῆς Δημητζάνης, τοῦ ἁγίου Ὄρους καὶ τῆς Κρήτης. Καὶ ἂν πρὸ ἑκατὸν ἐτῶν ὁ Τουρνεφόρτης δὲν παρεδέχετο δώδεκα ἄνδρας γνωρίζοντας τὴν ἀρχαίαν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν, ὡμολόγουν τώρα οἱ καλῶς τὴν Ἑλλάδα σπουδάσαντες ξένοι, ὅτι δὲν ὑπάρχει ἐντὸς ἢ ἐκτὸς τῆς Τουρκίας ἑλληνικὴ κοινότης ὁπωσοῦν εὐποροῦσα, ἥτις νὰ μὴ ἔχῃ Ἑλληνικὸν σχολεῖον. Δὲν πρέπει μὲν νὰ βάλλῃ τις βάσιν εἰς ὅλας τὰς ὑπερβολικὰς ταύτας περὶ προόδου μαρτυρίας. Ἐπειδὴ ὁ πολιτι-

(1) Αὗται συνεποσοῦντο εἰς 1 1/2 ἑκατομμύριον ρουβλίων. Λευκοθέα 1, 137· (2) Leake ἐνθ'. ἀν. σελ. 228.

ὅμως δὲν εἶχε διασχίσει ἔτι εἰμὴ λεπτότατον μόνον τῆς κοινωνίας στρῶμα· τὰ βιβλία καὶ αἱ κυρίως γνώσεις ἦσαν καὶ ὀλίγα καὶ σπάνια, καὶ αὐτοὶ οἱ ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ ἐκπαιδευθέντες ᾐσθάνοντο ἑαυτοὺς ἐν Ἑλλάδι καταβεβλημένους ὑπὸ τῶν βαρβάρων αὐτῶν γειτόνων. Ἐπὶ πολλῶν δὲ τῶν ἐκπαιδευτικῶν καταστημάτων ἐπεκάθητο ἡ κατάρα αὕτη. Αὐτὰς τὰς κυρίως ἕδρας τοῦ ἀρχαίου Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ, τὴν Πελοπόννησον καὶ τὴν ὑπ' Ἀλβανῶν τὴν σήμερον κατοικουμένην Ἀττικὴν καὶ Βοιωτίαν, ἡ διανοητικὴ ἀναγέννησις δὲν εἶχε σχεδὸν προσψαύσει. Εἰς Ἀθήνας μετέφερον ξένοι φιλολογικὰς μελέτας καὶ ἐπιστήμας· ἐν Ἰωαννίνοις δὲν ἐπέτρεπεν ἡ τυραννία ἐλευθέραν ἀνάπτυξιν· ἐν Κερκύρᾳ ἐσυστήθη «κατὰ τὴν 647ην Ὀλυμπιάδα,» ὡς ἔλεγε πομπωδῶς ἡ προκήρυξις, Ἰονικὴ Ἀκαδημία, ἥτις ὅμως δὲν ἐπέτυχεν. Ἐν τοιαύταις περιστάσεσιν ἐφαίνετο πολὺ παράδοξον πῶς ἐτόλμα τὸ ἐν τοῖς σπαργάνοις ἔτι εὑρισκόμενον Ἑλληνικὸν πνεῦμα νὰ πετάξῃ τόσον μακρὰν εἰς τὰ ξένα. Ὁ ἐν Παρισίοις Ἀδαμάντιος Κοραῆς, ὅστις ἀπὸ τῆς ἰατρικῆς μετέβη εἰς τὴν φιλολογίαν, ἐπέσυρε τὰ βλέμματα τοῦ πεπαιδευμένου κόσμου ἐφ' ἑαυτοῦ καὶ ἐπὶ τῆς Ἑλλάδος, ἅμα (1795) ἀπεφάσισε νὰ θέσῃ ὡς σκοπὸν τοῦ βίου του τὴν ἐκπαίδευσιν τοῦ ἔθνους του, καὶ (1805) ἤργισε νὰ ἐκδίδῃ τὴν Ἑλληνικήν του βιβλιοθήκην, σειρὰν ἐκδόσεων ἀρχαίων Ἑλλήνων συγγραφέων, καὶ ὅτε συνῆψε μετ' αὐτοῦ σχέσεις ὁ μέγας Ναπολέων, χάριν τοῦ ὁποίου μετέφρασε καὶ τὸν Στράβωνα. Ἀφ' ὅτου οἱ Λάμπροι Φωτιάδαι (περὶ τὰ 1795), οἱ Βαρδαλάχοι καὶ οἱ Νεόφυτοι Δοῦκαι εἶχον καταστήσει γενικωτέραν τὴν μάθησιν τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης ἐν Βουκουρεστίῳ, ἀφ' ὅτου ὁ μητροπολίτης Ἰγνάτιος εἶχε συστήσει ἐν τῇ αὐτῇ πόλει (1810) ὑπὸ ῥωσσικὴν προστασίαν τὴν «φιλολογικὴν ἑταιρίαν», ἥτις εἶχε τὴν ἐπιτήρησιν τοῦ Λυκείου, ἐφαίνετο ὅτι αἱ παραδουνάβιοι Ἡγεμονίαι προσείλκυον τοὺς Ἕλληνας μαθητὰς καὶ διδασκάλους πρὸς τὸ συμφέρον καὶ τὸ ὄφελος τῆς Ῥωσσίας μᾶλλον. Κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον ἔγεινεν ἡ Βιέννη κέντρον ἑλληνικῶν συμφερόντων, ἀφ' οὗ ἡ νέα ἐμπορικὴ ὁδὸς ἠνοίχθη ἀπὸ τῆς πόλεως ταύτης διὰ τοῦ Βε-

λιγραδίου καὶ τοῦ Σεμλίνου πρὸς τὴν Τουρκίαν (1806). Μετὰ τὴν πτῶσιν τῆς Ἐνετίας ἐτυποῦντο ἐν Βιέννῃ πρὸ πάντων τὰ Ἑλληνικὰ συγγράμματα. Τώρα δὲ (1811) ἐσυστήθη ἐν τῇ πόλει ταύτῃ παρὰ τοῦ συλλόγου τῶν βουκουρεστείων λογίων ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ Ἀνθίμου Γαζῆ « ὁ λόγιος Ἑρμῆς, » ὅστις παρὰ μὲν τῶν Ἑλλήνων ἐθεωρεῖτο ὡς ἀρχεῖον τῆς νέας αὐτῶν φιλολογίας, παρὰ δὲ τῶν ἐμπείρων περὶ τὰ τῆς Ἑλλάδος ξένων, τοῦ Λὴκ καὶ ἄλλων, ὡς πρόδρομος νέας φάσεως εἰς τὴν παλιγγενεσίαν τῆς κλεινῆς χώρας. Τέλος δὲ ὑπὸ τὴν ἐπιῤῥοὴν τῶν ξένων ἐσυστήθη καὶ ἐν Ἀθήναις (1814) ἡ ἑταιρία τῶν Φιλομούσων, σκοπὸς τῆς ὁποίας ἦτο ἡ σύστασις βιβλιοθήκης, μουσείου καὶ νέων σχολείων· κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς ἐν Βιέννῃ Συνόδου εὗρεν ἡ ἑταιρία αὕτη συνδρομὴν καὶ ὑπόθαλψιν παρὰ τῶν συνελθόντων κορυφαίων τῶν γραμμάτων, τῆς διπλωματίας καὶ τῆς ὑψηλῆς ἀριστοκρατίας.

Ὁ πατριωτικὸς πυρὴν τοῦ ἐπιστημονικοῦ Ἑλληνισμοῦ.

Ὁ κοσμοπολίτης οὗτος διαμελισμὸς ἠδύνατο μὲν νὰ ἐπιφέρῃ νέαν ἀμηχανίαν, οἵαν εἴδομεν ἐν ἀρχῇ τοῦ διανοητικοῦ τῶν Ἑλλήνων βίου· ἀλλ᾽ ἡ μεγάλη διαφορὰ μεταξὺ τῆς δευτέρας ταύτης ἐποχῆς καὶ τῆς προλαβούσης συνίστατο εἰς τοῦτο, ὅτι τώρα μετὰ τὴν ἔκρηξιν τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως εἶχεν εὑρεθῆ τὸ κέντρον τοῦ χρόνου καὶ τῆς ἑνώσεως, τὸ ὁποῖον ἔλειπε τότε ἐντελῶς καὶ πρὸς τὸ ὁποῖον ἀπέβλεπε νῦν ἕκαστον βῆμα τῆς διανοητικῆς καὶ ὑλικῆς τοῦ ἔθνους προόδου. Ἡ ἰδέα τῆς πολιτικῆς ἀναγεννήσεως τῆς πατρίδος ἔῤῥιψε τὸν ἠλεκτρικὸν σπινθῆρα εἰς τὰς κεχαλαρωμένας δυνάμεις καὶ τὰ στοιχεῖα, καὶ αἴφνης τὰ συνέδεσε. Τὴν στιγμὴν τῆς μεταβολῆς ταύτης εὑρίσκει τις τρόπον τινὰ ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς Ὑψηλαντικῆς οἰκογενείας, ὅτε ὁ ἡγεμὼν Κωνσταντῖνος ἐπειρᾶτο νὰ πραγματοποιήσῃ διὰ τῶν μυστηριωδῶν τῆς διπλωματικῆς τέχνης ὁδῶν τὴν πατριωτικὴν ἐκείνην ἰδέαν, ἣν ὁ Ῥήγας μετέφερεν εἰς τὸ μέσον τοῦ λαοῦ καὶ σφραγίσας διὰ τοῦ θανάτου του ἐνεφύτευσεν εἰς ὅλας τὰς εὐγενεῖς τῶν πατριωτῶν καρδίας. Ἡ ἐκπαίδευσις καὶ τὰ πλούτη συνετέλεσαν, ὁμοῦ μετὰ τῆς θυελλώδους ἐποχῆς τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως, εἰς τὸ πρῶτον βῆμα, ἤτοι εἰς τὸ νὰ μὴ ὑπομένωσι πλέον οἱ Ἑλ-

λῆνες ῥαγιάδες τὸν ἀφόρητον τῶν Τούρκων ζυγόν. Οἱ εὔτολμοι ναῦται, οὓς καὶ αὐτοὶ οἱ τὰ μάλιστα μιςέλληνες ἐθαύμαζον, ἐπανερχόμενοι εἰς τὰ ἴδια ἡρώων ἑαυτοὺς κατησχυμμένοι, διατί, ἐν ᾧ ἐπὶ τῶν πλοίων των ἦσαν βασιλεῖς, ἐν τῇ οἰκίᾳ των νὰ γείνωνται πάλιν δοῦλοι; καὶ οἱ πλοίαρχοι ἔλεγον τὸν εὐγενῆ τοῦ Θεμιστοκλέους λόγον· Ἐν ὅσῳ ἔχομεν 200 πλοῖα καλῶς εἰς πόλεμον ἐφωδιασμένα, θὰ ἔχωμεν καὶ χώραν καὶ πατρίδα! Οἱ νέοι Ἕλληνες οἵτινες ἐξεπαιδεύοντο κατὰ τὴν ἑσπερίαν Εὐρώπην, ἐμάνθανον ἐκεῖ πολὺ καλλίτερον ἢ διὰ τῶν σχολαστικῶν αὐτῶν οἰκοδιδασκάλων νὰ γνωρίζωσι τὸ πνεῦμα καὶ τὰ ἤθη τῶν προγόνων των, καὶ πρὸ πάντων ἐν Γερμανίᾳ, ἔνθα ἡ ἀρχαία Ἑλληνικὴ φιλολογία, ἐντελῶς ἐν τῇ ἰδίᾳ αὑτῆς πατρίδι παρημελημένη, εὗρεν εὐμενεστάτην ὑποδοχήν, καὶ ἔνθα ὅλοι οἱ παῖδες ἐνεθουσιάζοντο ὑπὸ τῆς ἀρχαίας ἱστορίας, καὶ ἐθαύμαζον τὸ μικρὸν ἐκεῖνο στῖφος τῶν Ἑλλήνων, τὸ ὁποῖον ἔσωσε τὴν Εὐρώπην ἀπὸ τοῦ ἐπιφόβου χειμάῤῥου τοῦ περσικοῦ βαρβαρισμοῦ. Πῶς λοιπὸν νὰ μὴ γεννηθῇ καὶ εἰς τὰ πνεύματα τῶν νέων Ἑλλήνων μαθητῶν ἡ ἰδέα, ὅτι ἠδύναντο διὰ τῶν ὀλίγων μέσων καὶ δυνάμεών των νὰ ἐκριζώσωσιν ἐκ τῆς Εὐρώπης καὶ τὰ τελευταῖα ἴχνη τοῦ τουρκικοῦ βαρβαρισμοῦ; Δὲν ἐνεθυμεῖτο ἔτι μετ' ἐνθουσιασμοῦ ὁ Δρόσος Μανσόλας, ὅτι ὁ Schiller, καθηγητὴς ὢν ἐν Ἰένῃ παρώτρυνε διὰ διαπύρων λόγων τοὺς Ἕλληνας ἀκροατάς του νὰ ἐλευθερώσωσι τὴν ὑπὸ ζυγὸν βάρβαρον στενάζουσαν πατρίδα των; Ἡ Ἑλληνικὴ ἐν Εὐρώπῃ διδασκαλία συνετέλεσε διὰ τοῦ ἀφιλοκερδοῦς τούτου τρόπου εἰς τὴν Ἑλληνικὴν ἀνεξαρτησίαν, καὶ αἱ ἐγωϊστικαὶ τῆς Ῥωσσίας προτροπαὶ ἐλησμονήθησαν. Οἱ Τοῦρκοι ἐν τῇ χαυνότητί των παρέβλεπον, ὅτι ὅλα τὰ Ἑλληνικὰ σχολεῖα εἶχον γείνει πολιτικὰ ἐκπαιδευτήρια, ἔνθα σκοπὸς καὶ τέρμα πάσης διδασκαλίας καὶ μαθήσεως ἦτο ἡ ἀποτίναξις τοῦ ἀφορήτου ζυγοῦ. Τὰ συγγράμματα ἀπέβαλον πλέον τὴν ξηρὰν σχολαστικότητα καὶ τὴν τῶν τύπων θήραν, καὶ ἐπησχολοῦντο εἰς πρακτικώτερα πολιτικὰ καὶ ἱστορικὰ ζητήματα. Οἱ συγγραφεῖς ἀπεκάλυπτον διὰ μεταφράσεων τὴν σύγχρονον καὶ ἀρχαίαν ἱστο-

ρίαν, τὰ κατορθώματα τοῦ Ναπολέοντος, τοῦ Σκενδέρβεη, ὡς καὶ τὰ τοῦ Πύῤῥου· οἱ αὐτοὶ ἔγραφον περὶ ἐμπορίου, ναυτικῆς καὶ ναυτικῶν νόμων, μετέφραζον τὸ ἐμπορικὸν τῆς Γαλλίας κώδηκα ἐπεξειργάζοντο ναυτικοὺς χάρτας, καὶ οἱ ἐν τοῖς σχολείοις ῥήτορες ἀνέφερον μετ' ἐνθουσιασμοῦ τὸ ἀρχαῖον παράδειγμα τῶν Πορτογάλλων καὶ τὸ νέον τοῦ μεγάλου Πέτρου, ἵνα καταδείξωσι τοῖς συμπολίταις αὐτῶν τὴν σημασίαν, ἣν εἶχεν ἡ ναυτική των δύναμις ὑπὲρ τῆς ἐθνικῆς των τύχης. Τὰ ᾄσματα τοῦ Ῥήγα καὶ αἱ ἀπομιμήσεις αὐτῶν εἶχον ὑπὲρ ἑαυτῶν πάντα νέον καὶ ἐνθουσιώδη πατριώτην· τὸν τραχὺν τοῦ Ἀλφιέρου πατριωτισμὸν μετέφερον εἰς τὴν Ἑλλάδα αἱ τραγῳδίαι τοῦ Νερουλοῦ καὶ τοῦ Ζαμπελίου, ὁ Τιμολέων τοῦ ὁποίου παρεστάθη ἐπὶ σκηνῆς ἐν Βουκουρεστίῳ (1818) καὶ ἔθελξε πάντας τοὺς ἀκροατάς. Παρὰ λαῷ ἡμιβαρβάρῳ, παρ' ᾧ μικροπρεπὴς φθόνος καὶ χαμερπὲς μῖσος ἐχώριζεν ἔτι χωρίον ἀπὸ χωρίου καὶ πεδιάδα ἀπὸ πεδιάδος, εἶχεν ὁ εὐγενὴς οὗτος τῆς πατρίδος ἔρως, νέος ὅπως ἦτο, μεγίστην σημασίαν· ἐπίσης ἤθελεν ἔχει αὐτὴν καὶ ἡ ἁπλῆ προσποίησις τοῦ ἔρωτος τούτου, λέγει ὁ Δούγλας, ἐπειδὴ ἅμα ἐτιμᾶτο ἡ ἰδέα, δὲν ἦτο μακρὰν καὶ ἡ πραγματοποίησις! Κατὰ τὴν τῶν χρόνων ῥοπὴν μόνον ἐν ἀρχῇ ἦτο ἐπικίνδυνος ἡ αἰφνιδία καταφορὰ τοῦ πατριωτισμοῦ καὶ τοῦ ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας πόθου. Τὸ πνεῦμα « τῆς γαλλικῆς ἐλευθερίας » εἰσέδυσεν εἰς τὴν καρδίαν παντὸς Ἕλληνος· ἓν μόνον βῆμα τῶν Γάλλων ἐπὶ τοῦ ἑλληνικοῦ ἐδάφους ἤθελεν ἀνάψει διὰ μιᾶς τὴν πυράν. Ἐπειδὴ ὅμως ἄλλως ἔδοξε τῇ Μοίρᾳ, κατεπνίγησαν, ὡς εἴδομεν, ἀφ' ἑαυτῶν αἱ ἀσθενεῖς ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας ἀπόπειραι τῶν ἁρματωλῶν, καὶ τὰ ἐπαναστατικὰ πνεύματα διαιρεθέντα κατηυνάσθησαν. Πάλιν ἐστράφησαν τὰ βλέμματα τῶν Ἑλλήνων πρὸς ἐξωτερικήν τινα βοήθειαν, καὶ οἱ μὲν νησιῶται καὶ Πελοποννήσιοι εἶχον τὰς ἐλπίδας των (1812-13) εἰς τὴν Ἀγγλίαν, λόγιοι δέ τινες καὶ οἱ Στερεοελλαδῖται ἔμποροι εἰς τὴν Γαλλίαν, ὁ δὲ ὄχλος εἰς τὴν Ῥωσσίαν (1). Οἱ μὲν κατηγόρουν τὴν ἀγνωμοσύνην τῆς

(1) D. Holland, Περιοδεία κατὰ τὴν Ἑπτάνησον 1815 σελ. 274.

Εὐρώπης, λησμονοῦντες, ὅτι δὲν ὑπάρχει ἐν τῇ ἱστορίᾳ παράδειγμα τοιαύτης ἀφιλοκερδοῦς πολιτικῆς ἀγάπης, οἷαν αὐτοὶ προσεδόκουν· ἄλλοι δὲ ἐδείκνυον ἔμφρονα συναίσθησιν, καὶ ἄλλοι πάλιν ἔτρεφον παράλογον κατὰ τῶν Τούρκων μῖσος καὶ πεποίθησιν εἰς ἑαυτούς· ἐφ' ὅλων ὅμως ἐπεκάθητο τὸ ζωτικὸν πατριωτικὸν πνεῦμα. (1) Ἡ Πύλη ἠναγκάσθη κατ' ἀρχὰς νὰ ζητήσῃ κατὰ τῶν ἐπαναστατῶν τὴν συνδρομὴν τοῦ ἀνωτάτου κλήρου, καὶ ἐν μέσῳ τοῦ μεγαλειτέρου βρασμοῦ ἐπέπεσεν (1798) ὡς ἀποθαῤῥυντικὴ ψύχρανσις ἡ « πατρικὴ παραίνεσις » τοῦ Πατριάρχου Ἀνθίμου, δι' ἧς προσεκάλει τοὺς Ἕλληνας εἰς εἰρήνην καὶ ἡσυχίαν, προσθέτων ὅτι ἡ Θεία Πρόνοια προώρισε τὴν τουρκικὴν ἐξουσίαν, ἵνα, ἀντικαθιστῶσα τὴν ἀσταθῆ εἰς τὴν ὀρθοδοξίαν βυζαντινὴν αὐτοκρατορίαν, προστατεύσῃ τὴν ἐκκλησίαν κατὰ τῶν αἱρετικῶν τῆς ἑσπερίας Εὐρώπης! Ἀλλὰ καὶ ἡ ὑπερβολικὴ αὕτη παραίνεσις ἦτο ἄχρηστος, διατηρηθείσης ἐν Τουρκίᾳ τῆς ἡσυχίας. Μετ' οὐ πολὺ ἀνεφάνησαν πολλοὶ τῶν κορυφαίων τῆς ἐκκλησίας ὡς πρῶτοι ὑπερασπισταὶ τοῦ νέου πολιτικοῦ βίου, καὶ ἐν τῇ φιλικῇ Ἑταιρίᾳ ὑπῆρχον οἱ αὐτοὶ ἐκ τῶν πρώτων συνεργῶν εἰς τὰς ἐθνικὰς ἰδέας. Διὰ τούτου μέγιστον ἔγεινε βῆμα. Διότι ἐνταῦθα, ἔνθα ἰσχυρὰ ἱεραρχία δὲν ἔθετε διάφραγμα μεταξὺ κληρικῶν καὶ κοσμικῶν, ἔνθα ἔριδες αἱρέσεων δὲν τοὺς διήρουν, ἔνθα πάντες οἱ μοναχοὶ ἀνῆκον εἰς ἓν καὶ τὸ αὐτὸ τάγμα, τὸ τοῦ ἁγίου Βασιλείου, ἔνθα ἡ ἀγαμία δὲν ἀπέκλειε τοὺς ἱερεῖς ἀπὸ τοῦ οἰκογενιακοῦ βίου, διάκρισις πολιτισμοῦ δὲν ἐχώριζε τὸν χωρικὸν ἀπὸ τοῦ ἱερέως, ὅστις τελῶν μηχανικῶς τὰς θρησκευτικὰς τελετὰς, δὲν κατεφρόνει νὰ καλλιεργῇ καὶ τὸν ἀγρόν του ἢ νὰ μετέρχηται καὶ ἐπάγγελμά τι· ἔνθα διωγμοὶ καὶ μαρτύρια συνῆψαν τοὺς σφιγκτοτέρους τοῦ αἵματος δεσμοὺς μεταξὺ ποιμένος καὶ ποιμνίου — ἐνταῦθα ἔπρεπε νὰ ἔχωσιν οἱ ἱερεῖς, ἅμα ἦσαν μεμυημένοι τῶν τοῦ ἔθνους, τὴν ἰσχυροτέραν ἐπιῤῥοήν. Οὕτως ὑπεχώρησαν αἱ στάσεις τῶν κλεφτῶν καὶ αἱ τῶν ἱερέων ἀντιδράσεις εἰς μεσαίαν τρόπον

(1) Hobhouse, Περιοδεία κατὰ τὴν Ἀλβανίαν. 1813 2,584. 595.

ρίαν, τὰ κατορθώματα τοῦ Ναπολέοντος, τοῦ Σκενδέρβεη, ὡς καὶ τὰ τοῦ Πύῤῥου· οἱ αὐτοὶ ἔγραφον περὶ ἐμπορίου, ναυτικῆς καὶ ναυτικῶν νόμων, μετέφραζον τὸ ἐμπορικὸν τῆς Γαλλίας κώδηκα ἐπεξειργάζοντο ναυτικοὺς χάρτας, καὶ οἱ ἐν τοῖς σχολείοις ῥήτορες ἀνέφερον μετ' ἐνθουσιασμοῦ τὸ ἀρχαῖον παράδειγμα τῶν Πορτογάλλων καὶ τὸ νέον τοῦ μεγάλου Πέτρου, ἵνα καταδείξωσι τοῖς συμπολίταις αὐτῶν τὴν σημασίαν, ἣν εἶχεν ἡ ναυτική των δύναμις ὑπὲρ τῆς ἐθνικῆς των τύχης. Τὰ ᾄσματα τοῦ Ῥήγα καὶ αἱ ἀπομιμήσεις αὐτῶν εἶχον ὑπὲρ ἑαυτῶν πάντα νέον καὶ ἐνθουσιώδη πατριώτην· τὸν τραχὺν τοῦ Ἀλφιέρου πατριωτισμὸν μετέφερον εἰς τὴν Ἑλλάδα αἱ τραγῳδίαι τοῦ Νερουλοῦ καὶ τοῦ Ζαμπελίου, ὁ Τιμολέων τοῦ ὁποίου παρεστάθη ἐπὶ σκηνῆς ἐν Βουκουρεστίῳ (1818) καὶ ἔθελξε πάντας τοὺς ἀκροατάς. Παρὰ λαῷ ἡμιβαρβάρῳ, παρ' ᾧ μικροπρεπὴς φθόνος καὶ χαμερπὲς μῖσος ἐχώριζεν ἔτι χωρίον ἀπὸ χωρίου καὶ πεδιάδα ἀπὸ πεδιάδος, εἶχεν ὁ εὐγενὴς οὗτος τῆς πατρίδος ἔρως, νέος ὅπως ἦτο, μεγίστην σημασίαν· ἐπίσης ἤθελεν ἔχει αὐτὴν καὶ ἡ ἁπλῆ προσποίησις τοῦ ἔρωτος τούτου, λέγει ὁ Δούγλας, ἐπειδὴ ἅμα ἐτιμᾶτο ἡ ἰδέα, δὲν ἦτο μακρὰν καὶ ἡ πραγματοποίησις! Κατὰ τὴν τῶν χρόνων ῥοπὴν μόνον ἐν ἀρχῇ ἦτο ἐπικίνδυνος ἡ αἰφνιδία καταφορὰ τοῦ πατριωτισμοῦ καὶ τοῦ ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας πόθου. Τὸ πνεῦμα « τῆς γαλλικῆς ἐλευθερίας » εἰσέδυσεν εἰς τὴν καρδίαν παντὸς Ἕλληνος· ἓν μόνον βῆμα τῶν Γάλλων ἐπὶ τοῦ ἑλληνικοῦ ἐδάφους ἤθελεν ἀνάψει διὰ μιᾶς τὴν πυράν. Ἐπειδὴ ὅμως ἄλλως ἔδοξε τῇ Μοίρᾳ, κατεπνίγησαν, ὡς εἴδομεν, ἀφ' ἑαυτῶν αἱ ἀσθενεῖς ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας ἀπόπειραι τῶν ἁρματωλῶν, καὶ τὰ ἐπαναστατικὰ πνεύματα διαιρεθέντα κατηυνάσθησαν. Πάλιν ἐστράφησαν τὰ βλέμματα τῶν Ἑλλήνων πρὸς ἐξωτερικήν τινα βοήθειαν, καὶ οἱ μὲν νησιῶται καὶ Πελοποννήσιοι εἶχον τὰς ἐλπίδας των (1812-13) εἰς τὴν Ἀγγλίαν, λόγιοι δέ τινες καὶ οἱ Στερεοελλαδῖται ἔμποροι εἰς τὴν Γαλλίαν, ὁ δὲ ὄχλος εἰς τὴν Ῥωσσίαν (1). Οἱ μὲν κατηγόρουν τὴν ἀγνωμοσύνην τῆς

(1) D. Holland, Περιοδεία κατὰ τὴν Ἑπτάνησον 1815 σελ. 274.

Εὐρώπης, λησμονοῦντες, ὅτι δὲν ὑπάρχει ἐν τῇ ἱστορίᾳ παράδειγμα τοιαύτης ἀφιλοκερδοῦς πολιτικῆς ἀγάπης, οἵαν αὐτοὶ προσεδόκουν· ἄλλοι δὲ ἐδείκνυον ἔμφρονα συναίσθησιν, καὶ ἄλλοι πάλιν ἔτρεφον παράλογον κατὰ τῶν Τούρκων μῖσος καὶ πεποίθησιν εἰς ἑαυτούς· ἐφ' ὅλων ὅμως ἐπεκάθητο τὸ ζωτικὸν πατριωτικὸν πνεῦμα. (1) Ἡ Πύλη ἠναγκάσθη κατ' ἀρχὰς νὰ ζητήσῃ κατὰ τῶν ἐπαναστατῶν τὴν συνδρομὴν τοῦ ἀνωτάτου κλήρου, καὶ ἐν μέσῳ τοῦ μεγαλειτέρου βρασμοῦ ἐπέπεσεν (1798) ὡς ἀποθαῤῥυντικὴ ψύχρανσις ἡ « πατρικὴ παραίνεσις » τοῦ Πατριάρχου Ἀνθίμου, δι' ἧς προσεκάλει τοὺς Ἕλληνας εἰς εἰρήνην καὶ ἡσυχίαν, προσθέτων ὅτι ἡ Θεία Πρόνοια προώρισε τὴν τουρκικὴν ἐξουσίαν, ἵνα, ἀντικαθιστῶσα τὴν ἀσταθῆ εἰς τὴν ὀρθοδοξίαν βυζαντινὴν αὐτοκρατορίαν, προστατεύσῃ τὴν ἐκκλησίαν κατὰ τῶν αἱρετικῶν τῆς ἑσπερίας Εὐρώπης! Ἀλλὰ καὶ ἡ ὑπερβολικὴ αὕτη παραίνεσις ἦτο ἄχρηστος, διατηρηθείσης ἐν Τουρκίᾳ τῆς ἡσυχίας. Μετ' οὐ πολὺ ἀνεφάνησαν πολλοὶ τῶν κορυφαίων τῆς ἐκκλησίας ὡς πρῶτοι ὑπερασπισταὶ τοῦ νέου πολιτικοῦ βίου, καὶ ἐν τῇ φιλικῇ Ἑταιρίᾳ ὑπῆρχον οἱ αὐτοὶ ἐκ τῶν πρώτων συνεργῶν εἰς τὰς ἐθνικὰς ἰδέας. Διὰ τούτου μέγιστον ἔγεινε βῆμα. Διότι ἐνταῦθα, ἔνθα ἰσχυρὰ ἱεραρχία δὲν ἔθετε διάφραγμα μεταξὺ κληρικῶν καὶ κοσμικῶν, ἔνθα ἔριδες αἱρέσεων δὲν τοὺς διῄρουν, ἔνθα πάντες οἱ μοναχοὶ ἀνῆκον εἰς ἓν καὶ τὸ αὐτὸ τάγμα, τὸ τοῦ ἁγίου Βασιλείου, ἔνθα ἡ ἀγαμία δὲν ἀπέκλειε τοὺς ἱερεῖς ἀπὸ τοῦ οἰκογενειακοῦ βίου, διάκρισις πολιτισμοῦ δὲν ἐχώριζε τὸν χωρικὸν ἀπὸ τοῦ ἱερέως, ὅστις τελῶν μηχανικῶς τὰς θρησκευτικὰς τελετὰς, δὲν κατεφρόνει νὰ καλλιεργῇ καὶ τὸν ἀγρόν του ἢ νὰ μετέρχηται καὶ ἐπάγγελμά τι· ἔνθα διωγμοὶ καὶ μαρτύρια συνῆψαν τοὺς σφιγκτοτέρους τοῦ αἵματος δεσμοὺς μεταξὺ ποιμένος καὶ ποιμνίου — ἐνταῦθα ἔπρεπε νὰ ἔχωσιν οἱ ἱερεῖς, ἅμα ἦσαν μεμυημένοι τῶν τοῦ ἔθνους, τὴν ἰσχυροτέραν ἐπιῤῥοήν. Οὕτως ὑπεχώρησαν αἱ στάσεις τῶν κλεφτῶν καὶ αἱ τῶν ἱερέων ἀντιδράσεις εἰς μεσαίαν τρόπον

(1) Hobhouse, Περιοδεία κατὰ τὴν Ἀλβανίαν. 1813 2,584. 595.

τινὰ γραμμὴν, ἐφ' ἧς ἱστάμενοι οἱ Ἕλληνες ἐπειρῶντο νὰ διατηρήσωσι διὰ παντὸς καταπειστικοῦ μέσου τὰ συγγράμματα τῆς χρησμοδότιδος τῶν Ἑλλήνων Πυθίας, τοῦ Κοραῆ. Καὶ αὐτὸς κατ' ἀρχὰς (1801), ὅτε τὰ γαλλικὰ ὅπλα ἐφαίνετο ὅτι ἔμελλον νὰ μεταβῶσιν ἀπὸ τῶν Ἰονίων νήσων διὰ τῆς Ἀλβανίας εἰς τὴν Τουρκίαν, ἐσάλπισε διὰ τῆς πολεμικῆς σάλπιγγος (1), ἀλλ' εὐθὺς μετεμελήθη. Καὶ ἤδη μετὰ ἓν ἔτος (1802) ἐξέφρασεν ἐν τῷ προλόγῳ τῆς μεταφράσεώς του τοῦ Βεκκαρίου τὴν πεποίθησιν, ὅτι οὐδὲν ἄλλο φάρμακον δύναται νὰ θεραπεύσῃ τὰ κακὰ τῶν Ἑλλήνων ἢ ἡ δὰς τῆς ἐπιστήμης· καὶ ἐκάλεσε σκοπὸν τοῦ βίου του νὰ ἐμφυτεύσῃ τὸν πρὸς τοὺς ἐνδόξους προγόνους ἔρωτα εἰς τὰς καρδίας τῶν νέων τῆς « Ἑλληνικῆς φυλῆς », τῶν νέων ἐκείνων, οἵτινες ἔμελλον νὰ γείνωσί ποτε οἱ διδάσκαλοι τῆς Ἑλλάδος καὶ προϊόντος τοῦ χρόνου καὶ οἱ νομοθέται αὐτῆς. Ἀφ' ἧς στιγμῆς ὁ Κοραῆς (1805) ἀνέγνωσεν ἐν Παρισίοις τὸ ὑπόμνημά του (2), τὸ ὁποῖον ἔπρεπε νὰ ἐπισύρῃ τὰ βλέμματα τοῦ κόσμου πρὸς ἀναγέννησιν τῆς πατρίδος του, μέχρι τῆς ἐκρήξεως τῆς ἐπαναστάσεως, ὅτε ἐν τῇ ἐκδόσει του τῶν Πολιτικῶν τοῦ Ἀριστοτέλους (1821) προσέθηκε τὰς « Πολιτικάς του Παραινέσεις » (3), ὅτε ὡς μεσάζων μεταξὺ ἐπαναστάσεως καὶ ἀντιδράσεως, ὡς θαυμαστὴς τοῦ Ἄγγλου Βένθαμ, ὡς συνήγορος τῆς ἰσότητος τοῦ λαοῦ καὶ τῆς κοινοβουλευτικῆς πολιτείας προέτρεπε τοὺς συμπολίτας του εἰς ὁμόνοιαν, δικαιοσύνην καὶ ἐγκαρτέρησιν, κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο εἰς ὅλους τοὺς εἰς τὰς ἐκδόσεις τῶν ἀρχαίων συγγραφέων προλόγους του ἐλάλει πρὸς τοὺ Ἕλληνας ὡς πολίτης, ὡς πατριώτης καὶ ὡς φιλόσοφος κατὰ τὸ πνεῦμα τοῦ Πλάτωνος, σχεδιάσας ποτὲ καὶ τὴν βιογραφίαν του, ἵνα διεγείρῃ τὴν καταβληθεῖσαν φιλοτιμίαν τῶν Ἑλλήνων ἀπέναντι τῆς Εὐρώ-

(1) Σάλπισμα πολεμιστήριον· 1801.

(2) Ὑπόμνημα περὶ τῆς ἐνεστώσης καταστάσεως τοῦ πολιτισμοῦ ἐν Ἑλλάδι. Ἐν Παρισίοις, 1803.

(3) Α. Κοραῆ Πολιτικαὶ παραινέσεις, μεταφρασθεῖσαι εἰς γερμανικὴν γλῶσσαν ὑπὸ Κ. Ὀρέλλη. Ἐν Ζουρίχῳ 1823·

πης. Διὰ παντὸς μέσου ἐπειρᾶτο ὁ Κοραῆς νὰ στερεώσῃ εἰς τοὺς Ἕλληνας τὴν πεποίθησιν, ὅτι ἡ πολιτικὴ ἀναγέννησις τῆς πατρίδος ἔπρεπε νὰ προπαρασκευασθῇ ὑπὸ τῆς πνευματικῆς, ὅτι ὅμως καὶ ἡ πνευματικὴ δὲν ἠδύνατο νὰ λάβῃ χώραν χωρὶς νὰ συμπαρασύρῃ καὶ τὴν πολιτικήν. Εἰς τὸν τρόπον τοῦτον τῆς συστάσεως, εἰς τὴν πνευματικὴν ταύτην προπαρασκευὴν τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως ἐνέκειτο καὶ ἡ αἰτία, ὅτι ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς ἄλλους ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας ἀγῶνας, ὡς τὸν τῆς Ἑλβετίας, τῶν Κάτω Χωρῶν καὶ τῆς Ἀμερικῆς, ἡ Ἑλληνικὴ ἐπανάστασις δὲν ἔφερε βαθμηδὸν ἀπὸ ἀνταρσίας εἰς στάσιν καὶ ἀνεξαρτησίαν, ἀλλ' ὅτι ἐξ ἀρχῆς ἡ ἀπελευθέρωσις ἦτο ὁ κύριος καὶ ῥητὸς σκοπὸς τοῦ ἀγῶνος, ἐξ οὗ τὰ πάντα ἐξηρτῶντο· « πατρὶς, γυνὴ καὶ τέκνα, ναοὶ, καὶ τάφοι τῶν πατέρων », ὡς ἔλεγεν ὁ Κοραῆς κατὰ τὸν Αἰσχύλον· καὶ μάλιστα ἀφ' οὗ, κατὰ τὸ λεγόμενον τραγούδιον τοῦ Κολοκοτρώνου (1), « καὶ θεὸς καὶ θρησκεία καὶ ἡ φύσις αὐτὴ ἐκάλει τὸν λαὸν κατὰ τῶν βαρβάρων Ἀγαρηνῶν, οἵτινες τῷ εἶχον ἀφαιρέσει καὶ νόμους καὶ ἤθη, καὶ τιμὴν καὶ ζωὴν καὶ θρησκείαν καὶ ἀρετήν ».

Ὁ Φιλελληνισμὸς πρὸ τῆς ἐπαναστάσεως.

Τὴν γνώμην καὶ τὸ φρόνημα τοῦ Κοραῆ συνεμερίζοντο ἀνεξαιρέτως πάντες οἱ Εὐρωπαῖοι περιηγηταὶ, οἵτινες ἐπεσκέφθησαν τὴν Ἑλλάδα ἐν ἀρχῇ τῆς ἐνεστώσης ἑκατονταετηρίδος, καὶ οἱ ἄνδρες οὗτοι ἦσαν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον περιηγηταὶ ἔμπειροι καὶ λόγιοι. Τὸ ὅλως ἰδιαίτερον φαινόμενον, τὸ ὁποῖον διεύθυνε τὰς τύχας τῶν Ἑλλήνων καθ' ὅλον τὸν χρόνον τῆς τουρκικῆς ἐξουσίας, ἦτο ὅτι ἕκαστον πολιτικὸν κίνημα συνεβάδιζε μετὰ διανοητικοῦ, καὶ ὅτι ἀμφότερα εὕρισκον ἀείποτε ἀνάλογον ἐν Εὐρώπῃ ἠχὼ, διεγείροντα τὸ μὲν τὰς συμπαθείας τῶν ἰδιωτῶν, τὸ δὲ τὰς τῶν κυβερνήσεων. Ὅθεν ἠναγκάσθημεν ἐν τῷ εἰσαγωγικῷ τούτῳ κεφαλαίῳ ν' ἀναφέρωμεν ἐκ προοιμίων τὰς μεγάλας τῆς ἱστορίας μαρτυρίας ὑπὸ τὴν μικροπρεπῆ ἔποψιν, ὑπὸ τὴν ὁποίαν ἡ ἱερὰ συμμαχία ἐθεώρει τὴν Ἑλληνικὴν ἐπανάστασιν.

(1) Εὐνομία 3,32·

ὅτε κατὰ τὸν 15ον αἰῶνα ἡ εἰσβολὴ τῶν Ὀθωμανῶν συνεπέφερε τὸν διασκορπισμὸν τῶν Ἑλλήνων φιλολόγων, συνῆψαν οὗτοι τὸν περιβόητον σύνδεσμον πρὸς τοὺς φιλολόγους τῆς ἑσπερίας Εὐρώπης. Ὅτε δὲ οἱ Τοῦρκοι κατὰ τὸν 17ον αἰῶνα, παρὰ τὰς τελευταίας σταυροφορικὰς τῶν Φράγκων ἀποπείρας, ἐκυρίευσαν τὴν Κρήτην, ἔνθα ἐμαραίνετο τὸ τελευταῖον ἄνθος τῆς Βυζαντινῆς τοῦ μεσαιῶνος φιλολογίας, ἐφαίνετο ὡς νὰ ἐφοβεῖτο ἡ Εὐρώπη ν' ἀπολέσῃ ἐντελῶς τὴν κοίτην τῶν Ἑλληνικῶν ἀναμνήσεων, καὶ οἱ La Guilletière, οἱ Spon καὶ Wheler ἤρχισαν νὰ ἐμψυχῶσι τὴν μελέτην τῶν Ἑλληνικῶν ἀρχαιολογιῶν.

Ἀφ' ὅτου δὲ κατὰ τὸν 18ον αἰῶνα αἱ μεγάλαι πολιτικαὶ ὑπὲρ τῶν Ἑλλήνων συμπάθειαι μετέβησαν εἰς τὴν Ῥωσσίαν, καὶ ἐκ συμφώνου πρὸς τὴν μεταβολὴν ταύτην ἤρχισεν ἡ διανοητικὴ τῆς Ἑλλάδος ἀνάπτυξις, μεγάλη συνέβη ἐν τῷ φιλολογικῷ τῆς Δύσεως κόσμῳ κίνησις, ὡς νὰ ἐπρόκειτο ν' ἀντιπαραταχθῇ κατὰ μὲν τῆς ἐπικειμένης ἐκρωσσίσεως τῆς Ἑλλάδος ἐξευρωπάϊσις, κατὰ δὲ τῆς βοριεο-ανατολικῶς ἐπερχομένης κατακτήσεως, ἐπιστημονικὴ τῆς Δύσεως κυρίευσις, ἀποδεικνύουσα εἰς τὸν ἀναγεννώμενον Ἑλληνικὸν πολιτισμὸν ὅτι καὶ ἐν τῇ ἑσπερίᾳ Εὐρώπῃ δὲν εἶχεν οὗτος παραμεληθῇ. Τὰ ὁδοιπορικὰ τῶν ἀνδρῶν, τῶν ἐπισκεφθέντων τὴν Ἑλλάδα κατὰ τὴν 18ην ἑκατονταετηρίδα, πρὶν ἔτι γείνωσι γνωστὰ τὰ σχέδια τῆς Ῥωσσίας, τοῦ Tournefort (1717), τοῦ Pococke (1739), τοῦ Stuart (1761), τοῦ Chandler (1764) καὶ ἄλλων τινῶν εὑρίσκονται καθ' ὅλα εἰς παραλληλισμὸν πρὸς τὰ ὅσα ἐξετέλεσε κατὰ τὰς πρώτας αὐτῆς ἀποπείρας ἡ Ἑλληνικὴ φιλολογία· εἶναι ξηραὶ συγγραφαί, αἵτινες σπανιώτατα μόνον ἀπομακρύνονται τῶν φιλολογικῶν ἀντικειμένων, καὶ γενικῶς μόνον τὴν κατάστασιν τοῦ λαοῦ ἐξετάζουσι. Μόλις ὅταν οἱ χρόνοι ἔλαβον τὴν πρὸς μεταρρυθμίσεις τάσιν καὶ ἐπῆλθεν ἡ Γαλλικὴ ἐπανάστασις, ὅταν ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἐφανεροῦντο οἱ τῆς Ῥωσσίας σκοποί, ὅταν ὁ μὲν Βολταῖρος ἐπεθύμει νὰ ἐπιχειρισθῇ σταυροφορίαν μετὰ τῆς μεγάλης Αἰκατερίνης, ὁ δὲ Βερ-

γέννης (1) κατ' αὐτῆς, ἠγέρθη ἐν Γαλλίᾳ ὁ πρὸς τὰς περιηγήσεις καὶ μελέτας πόθος, ὅστις ὑπὸ τὰς σοβαρὰς ἐπιστημονικὰς ἐρεύνας (ὡς ἡ Ἑλλην. φιλολογία τῶν χρόνων ἐκείνων) ὑπέκρυπτεν ὡρισμένους πολιτικοὺς σκοπούς. Τὰ ἀρχαιολογικὰ συγγράμματα τοῦ Villoison καὶ Choiseul Gouffier (2) ἡ περιήγησις τοῦ de Guy (3), ὅστις ἔκαμεν ἤδη σύγκρισιν τῶν διατάξεων τῆς ἀρχαίας καὶ τῆς νέας Ἑλλάδος ἐν οἴκῳ καὶ ἐν τῇ πολιτείᾳ, ἡ ὁδοιπορία τοῦ νέου Ἀναχάρσιδος ὑπὸ Barthélemy (1788 ἐκδοθεῖσα), αἱ ἐμπορικαὶ μελέται τοῦ Beaufort (4) καὶ αἱ περιηγήσεις τοῦ Pouqueville περὶ τὰς ἀρχὰς τῆς ἐνεστώσης ἑκατονταετηρίδος — πάντα τὰ συγγράμματα ταῦτα ἀποτελοῦσι συνεχῆ ἅλυσιν, ἐμφαίνουσαν τὰς μεγάλας συμπαθείας τῆς Γαλλίας ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος, συμπαθείας, αἵτινες ἐπηρεαζόμεναι ὑπὸ τῶν συμβάντων διετηρήθησαν καθ' ὅλα τὰ ἔτη, καθ' ἃ ὁ Chateaubriand διὰ τῶν « Ὁδοιπορικῶν » (1806) καὶ τοῦ « ταχυδρομικοῦ βιβλίου τῶν ἐρειπίων » ὑπῆρξεν ὁ ὁδηγὸς πολλῶν ἄλλων περιηγητῶν, καθ' ἃ ὁ Sonnini παρεκίνει τοὺς λαοὺς εἰς νέαν κατὰ τῶν Τούρκων σταυροφορίαν, καὶ καθ' ἃ ἐν καιρῷ τῆς ἀποκαταστάσεως τῶν πραγμάτων ἐν Γαλλίᾳ οἱ βασιλικοὶ μόνον εἰς τὰ περὶ Ἑλλάδος ἦσαν σύμφωνοι πρὸς τοὺς δημοκρατικούς. Ἀφ' ὅτου ὅμως ὁ Κοραῆς ἐν Παρισίοις ἤρχισε νὰ καθιστᾷ τὴν ἀρχαίαν Ἑλλάδα γνωστὴν εἰς τὴν νέαν, καὶ ἀμφοτέρας πάλιν εἰς τὴν Εὐρώπην, ἡμιλλῶντο πάντων τῶν ἐθνῶν οἱ περιηγηταὶ νὰ διδάξωσι τοῖς Ἕλλησι τὰ τῆς χώρας των καὶ τῆς ἀρχαίας των ἱστορίας· ἀφ' ὅτου Ἑλ-

---

(1) Εἷς τῶν διασημοτέρων ὑπουργῶν Λουδοβίκου τοῦ ις'. Τὸ πολιτικὸν τοῦ ἀνδρὸς φρόνημα περιελαμβάνετο εἰς τὰς ἑξῆς λέξεις. Ἐὰν ὅλαι αἱ δυνάμεις ἤθελον νὰ ἐννοήσωσι πόσον οὐτιδανὰ εἶναι τὰ πολιτικὰ τεχνάσματα, καὶ ὁ κόσμος ἤθελεν εὑρίσκεσθαι εἰς καλλιτέραν κατάστασιν καὶ ἡ ἀνθρωπότης ἤθελεν εὐτυχεῖ περισσότερον Σ. τ. Μ.

(2) Περιοδεία περιγραφικὴ ἐν Ἑλλάδι, 1782.

(3) Περιοδεία ἐπιστημονικὴ κατὰ τὴν Ἑλλάδα 1771.

(4) Τὸ ἐμπόριον τῆς Ἑλλάδος 1799.

ληνες μαθηταὶ μετέβαινον εἰς τὴν Εὐρώπην, εἰσέβαλλον καὶ οἱ ἐπιστήμονες τῆς Εὐρώπης διδάσκαλοι εἰς τὴν Ἑλλάδα, καὶ ἐπὶ κεφαλῆς ὅλων οἱ Ἄγγλοι. Τοῖς κοσμοπολίταις τούτοις περιηγηταῖς ἦτο ἀποκεκλεισμένον ὑπὸ τῶν πολιτικῶν περιστάσεων μέγα μέρος τῆς Εὐρωπαϊκῆς ἠπείρου· ὅθεν ἔγεινε δι' αὐτοὺς ἡ Ἑλλὰς τέρμα, πρὸς τὸ ὁποῖον αἱ Ἰόνιοι νῆσοι παρεῖχον ἀναπαυτικὴν καὶ εὔκολον τὴν μετάβασιν. Πρώτιστος τῶν περιηγητῶν τούτων τῆς Ἑλλάδος εἶναι καὶ κατὰ χρόνον καὶ κατ' ἀξίαν ὁ συνταγματάρχης **Leake**, ὅστις πρὸς τὴν ὑγιᾶ ἀγγλικὴν ἀγχίνοιαν καὶ στρατιωτικὴν ὀξύτητα ὡς πρὸς τὰς τοπογραφικὰς ἐρεύνας ἥνωνε καὶ τὰς ἐντελεστέρας γεωγραφικάς, ἱστορικὰς καὶ φιλολογικὰς γνώσεις, καὶ κατὰ τὴν πρώτην δεκαετηρίδα τῆς ἐνεστώσης ἑκατονταετηρίδος περιῆλθεν ὅλα τὰ μέρη τῆς Τουρκίας, ἐπιμελῶς καὶ τὰ ἀρχαῖα καὶ τὰ νέα ἐπὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ ἐδάφους ἐξετάζων. Συγχρόνως μετὰ τοῦ Leake περιηγήθησαν καὶ ὁ W. Gell καὶ ὁ **Dodwell** (καὶ οἱ τρεῖς οἱ κυρίως θεμελιωταὶ τῶν γεωγραφικῶν περὶ ἀρχαίας Ἑλλάδος γνώσεων), ὁ **Douglas**, ὁ λόρδος **Guilford** (1811), ὁ **Macdonald Kinneir** (1813—14) κατὰ τὴν μικρὰν Ἀσίαν, οἱ περιηγηταί, οἵτινες ἀνεῦρον (1812) τὸν ναὸν τοῦ Ἀπόλλωνος ἐν Βάσσαις (Φιγαλίᾳ) τῆς Ἀρκαδίας, οἱ τὴν Ἀλβανίαν περιελθόντες **Hughes, Holland, Hobhouse** καὶ ὁ **Byron**, τοῦ ὁποίου τὴν ποιητικὴν φαντασίαν, τὸ ῥιψοκίνδυνον καὶ τὴν ἀηδίαν τοῦ καθημερινοῦ βίου ἔτερπεν ἡ ἡμιβάρβαρος τῆς Τουρκίας κατάστασις μᾶλλον ἢ πᾶσα ἄλλη χώρα καὶ πᾶς ἄλλος λαός. Αἱ Ἀθῆναι ἦσαν τότε κέντρον τῶν ξένων καὶ ὥς τις ἐπιστημονικὴ ἀποικία. Ἐκτὸς τοῦ ἄρχοντος Λογοθέτου, ὅστις διὰ τὸ εὐπροσήγορον καὶ φιλόξενον αὐτοῦ ἐπωνομάσθη ὁ νέος Περικλῆς, ἦτο ἐν Ἀθήναις καὶ ὁ λόρδος Γύλφορδ ἐπί τινα χρόνον τὸ κέντρον τῆς τῶν ξένων κοινωνίας, ὅστις μετὰ ταῦτα καὶ περιουσίαν καὶ πᾶσαν τὴν διανοητικὴν δύναμιν κατέβαλεν, ἵνα ἀναζωογονήσῃ πάλιν τὸ ἐθνικὸν τῶν Ἑπτανησίων πνεῦμα, καὶ ὅστις ἀπέκτησε παρὰ τοῖς Ἕλλησι τὸ ὄνομα « τοῦ μεγίστου ἢ μᾶλλον τοῦ τρισμεγίστου Φιλέλληνος ». Ἐκτὸς τούτων ἦτο καὶ ὁ τῆς Αὐστρίας

πρόξενος Gropius, ὅστις καὶ αὐτὸ τὸ πρὸς τοὺς Ἕλληνας μῖσος τῆς κυβερνήσεώς του ὑπερενίκησε, καὶ ὁ τῆς Γαλλίας πρόξενος Fauvel, ὅστις ἐπὶ τριακονταετίαν ἐθεωρεῖτο καὶ ἐτιμᾶτο ὡς ὁ ἔφορος καὶ φύλαξ τῶν ἀρχαίων τῆς Ἑλλάδος μνημείων. Καθ' ὅλας τὰς τρομερὰς καταστροφὰς, ἃς ὑπέστη ἡ Ἑλλὰς ἐπεκάθητο ἐπὶ τῆς ἀκροπόλεως τῶν Ἀθηνῶν μυστηριώδης τίς τύχη ἢ μᾶλλον γοητεία θείας τινὸς τέχνης, ἥτις καὶ αὐτοὺς τοὺς βαρβάρους κατέπληττε καὶ τὴν ἐντελῆ της καταστροφὴν περιέστελλεν.

Ἡ ἀκρόπολις ἤθελεν ἔτι διατηρεῖσθαι ἀσυγκρίτῳ λόγῳ καλλίτερον, ἐὰν χριστιανικαὶ χεῖρες, ἡ ἐνετικὴ πολιορκία τοῦ 1687, Ἑλληνικὰ ὀχυρώματα κατὰ τὴν ἐπανάστασιν, καὶ ἀγγλικὸς βανδαλισμὸς καὶ φθόνος δὲν συνετέλουν τὰ μέγιστα εἰς τὴν καταστροφήν της. Καθὼς τώρα τὰ πάντα παραδόξως πως συνημμένα συνετέλουν εἰς τὸ νὰ ἐπαναφέρωσι τοὺς Ἕλληνας εἰς τὴν μνήμην τοῦ κόσμου, οὕτως ἐξήφθη τρομερῶς ὁ τῆς Εὐρώπης ζῆλος καὶ ἡ ὑπὲρ τῶν ἀρχαίων μνημείων ἀντιζηλεία της, ὅταν ὁ λόρδος Elgin, ἀνακληθεὶς (1800) ἀπὸ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει πρεσβείας του, περιῆλθε τὴν Ἑλλάδα, καὶ λαβὼν παρὰ τῆς τουρκικῆς κυβερνήσεως τὴν ἄδειαν ἀφήρεσε ληστρικῷ τῷ τρόπῳ ἀπὸ τοῦ Παρθενῶνος τὰ πολυτιμότερα κοσμήματα, ἵνα μὴ (ὡς ἔλεγε δικαιολογούμενος) διαρπάσωσιν αὐτὰ οἱ Γάλλοι. Οἱ ξένοι πάντες, καὶ μάλιστα οἱ Γάλλοι, πολλοὶ Ἄγγλοι, καὶ μάλιστα ὁ λόρδος Byron, ἐμάνησαν κατὰ τῆς βανδαλικῆς ταύτης πράξεως· εὐγλωττότερον ὅμως πάντων ἐξεφράζετο ἡ συγκινητικὴ ἀθηναϊκὴ παράδοσις ὅτι τὴν « ἑσπέραν μετὰ τὴν » κλοπὴν τῆς μιᾶς τῶν πέντε Καρυατίδων τοῦ Πανδρο- » σείου, αἱ τέσσαρες ὑπόλοιποι νεάνιδες ἐθρήνουν γοερῶς » τὴν ἀπολεσθεῖσαν αὐτῶν ἀδελφὴν, ἥτις ἐκ τῆς κάτω πόλεως » διὰ τῶν αὐτῶν γοερῶν θρήνων καὶ ὀδυρμῶν ταῖς ἀπεκρίνετο (1). Ἔκτοτε καὶ τουρκικὰ φιρμάνια καὶ ἐγκύκλιοι τοῦ Πατριάρχου ἐπροστάτευον τὰς ἐν Ἑλλάδι ἀρχαιότητας, καὶ αὐτὸς ὁ Βελῆ πασᾶς

(1) Douglas, σελ. 85.

ὁ υἱὸς τοῦ Ἀλῆ, ἔλαβε (ὅ,περ σπανιώτατον παρὰ τοῖς Τούρκοις φαινόμενον) συμπαθείας ὑπὲρ τῶν λειψάνων τῆς Ἑλληνικῆς τέχνης, ἀφ' οὗ ἐκ τοῦ πρὸς αὐτὰ τῶν Φράγκων ζήλου ἔμαθε νὰ ἐκτιμᾷ τὴν ἀξίαν αὐτῶν.

Μετὰ τὰς αἰσίους ταύτας μεταβολὰς ηὔξησεν ἐπαισθητῶς ὁ ἀριθμὸς τῶν ξένων περιηγητῶν. Πλὴν πάντες δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ παραδοθῶσιν ἀμερολήπτως, ἀμερίμνως καὶ ἀποκλειστικῶς εἰς τὴν ἔρευναν τῆς ἀρχαιότητος. «Ἡ ζοφερὰ τῆς δουλείας σιωπή, ἥτις ἐπεκάθητο ἐπὶ τῶν κατερειπωμένων μνημείων τῆς τέχνης» ἐπλήρου τὰς καρδίας τῶν λογίων, ὡς τὴν τοῦ **Chateaubriand**, λύπης, καὶ ἀθυμίας· τὰ « ζῶντα ἐρείπια » ἀπέσπων τὰς καρδίας ἀπὸ τῶν λιθίνων. Τίς ἠδύνατο νὰ βλέπῃ ἀδιαφόρως καὶ ψυχρῶς τὰς βασάνους τοῦ δυστυχοῦς Ἑλληνικοῦ ἔθνους; τίς ἠδύνατο νὰ περιέρχηται ψυχρὸς καὶ ἄσπλαγχνος ἐν μέσῳ τῶν ἀτυχῶν τούτων δούλων, οἵτινες μετὰ τῶν πεφοβισμένων ζώων των καὶ τῶν ὠρυομένων κυνῶν κατέφευγον εἰς τὰς καταῤῥεούσας καλύβας των, ἅμα ὁ περιηγητὴς ἐνεφανίζετο εἰς τὰ ἔρημα χωρία των, τὰ ὁποῖα ἢ ἐπὶ ξηρᾶς καὶ ἀκαλλιεργήτου πεδιάδος ἔκειντο ἢ ἐπὶ στεῤῥῶν ὀροπεδίων, ἔνθα πανάρχαια ἄροτρα διέσχιζον τοὺς βράχους, οὓς ἀπὸ πολλῶν ἤδη αἰώνων ἅμαξα δὲν ἐπάτησεν! Καὶ τοῦτο συνέβαινεν ἐν τῇ χώρᾳ, ἔνθα «οὐδεὶς λίθος ἄνευ ὀνόματος» εἶναι, καὶ οὐδεὶς ῥύαξ, οὐδεμία πηγὴ ὑπάρχει, ἣν νὰ μὴ ἐδόξασεν ἢ ἡ ποίησις ἢ ἱστορία, ἔνθα ἐφ' ἑκάστου κόλπου, ἐφ' ἑκάστης πεδιάδος ἐπικάθηνται αἱ σκιαὶ μεγάλων ἀνδρῶν! Πάντες οἱ περίεργοι καὶ φιλομαθεῖς περιηγηταὶ προσειλκύθησαν ἐπὶ τοῦ ἐδάφους τούτου ἀκούοντες τὰς συμπαθείας, καὶ συμμετέσχον τῶν ἐλπίδων καὶ τῶν ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας ὀνείρων τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς. Καὶ οἱ μὲν ἐθεώρουν τὴν Ἑλλάδα ὡς ἀγρὸν ἀγεώργητον, ὅστις δὲν εἶχεν ἀνάγκην εἰμὴ καλλιεργείας, οἱ δὲ ὡς στεῤῥόν, πετρῶδες ἔδαφος ἢ ἐκκεκομμένον καὶ ἐξηντλημένον δάσος, τὸ ὁποῖον οὐδεμίαν πλέον εἶχεν ἐλπίδα ζωῆς. Πολλοὶ ἐνόμιζον, ὅτι ἡ ἀναβολὴ τῆς ἡμέρας τῆς ἐλευθερίας της προήρχετο ἐκ τῆς ἀντιζηλείας τῶν Εὐρωπαϊκῶν δυνάμεων, αἵτινες ἐ-

θεώρουν τὴν Τουρκίαν ὡς ἀπαραίτητον κατὰ τῆς Ῥωσσίας φραγμόν. Οἱ πλεῖστοι ὅμως συνεφώνουν πρὸς τὴν γνώμην τοῦ Κοραῆ, ὅτι ἡ πνευματικὴ ἀνάπτυξις τῶν Ἑλλήνων ἤθελεν εἶσθαι «ὁ ἀλάνθαστος πρόδρομος τῆς ἐντελοῦς αὐτῶν ἀναγεννήσεως·» ἀλλὰ καὶ κατ' ἀνάγκην ὤφειλε νὰ ἦναι πρόδρομός της, ἐὰν δὲν ἤθελε ματαιωθῆ διὰ τῆς βίας καὶ ἀνυπομονησίας τῶν ἐνθουσιαστῶν. Καὶ αὐτοὶ οἱ φιλύποπτοι, οἷον ὁ Douglas, καὶ αὐτοὶ οἱ τὰ μάλιστα ἄπιστοι, οἷον ὁ Gell (1), δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ μὴ συμμετέχωσι τῆς πεποιθήσεως, ὅτι ἔμφρων καὶ περιεσκεμμένη πρόοδος πρὸς τὸν εἰρηνιαὸν πολιτισμὸν ἤθελεν ὁδηγήσει τοὺς Ἕλληνας εἰς τὴν ὁδὸν τῆς εὐδαιμονίας καὶ ἐλευθερίας. Διότι πάντες, ἐκτὸς ἑνὸς καὶ μόνου ἴσως, τοῦ Bartholdy (2), κατεπλήττοντο, (καὶ οἱ ἐμπειρότεροι ὡς ὁ Leake, περισσότερον) ὑπὸ τῆς πνευματικῆς ἐπαναστάσεως, ἣν ἔβλεπον ἀναπτυσομένην παρὰ τῷ λαῷ τούτῳ. Πάντες, καὶ αὐτοὶ οἱ ἀρνούμενοι τοῖς Ἕλλησι παιδείαν καὶ ἀρετήν, καὶ οἱ θεωροῦντες αὐτοὺς ἀνικάνους νὰ ἐννοήσωσι καὶ νὰ διατηρήσωσι καλλιτέραν πολιτικὴν κατάστασιν, ἐθεώρουν σκληρὸν καὶ ἀπάνθρωπον τὸ αὐτοὺς καταδικάζειν διὰ τοῦτο εἰς αἰωνίαν δουλείαν. Πάντες οἱ βλέποντες ἐκ τοῦ πλησίον τὸ σύστημα τῆς τυραννίας, τὸ ὁποῖον τοὺς κατέθλιβεν, ἐθεώρουν καταισχύνην τοῦ αἰῶνος, τὸ νὰ ἐπιτρέπηται εἰς τοὺς Τούρκους νὰ κρατῶσι διηνεκῶς ὑπὸ τὸν ζυγὸν τὸ ἀξιοθρήνητον τοῦτο ἔθνος. Διότι ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ περὶ ἀνεξαρτησίας τῶν Ἀμερικανῶν ἀγῶνος ἐτέθησαν κατὰ τῆς τοιαύτης τῶν πραγμάτων καταστάσεως εἰς ἀσυμβίβαστον ἀντίθεσιν αἱ ἰσχυρότεραι πολιτικαὶ ἀπαιτήσεις τῶν ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον δημοκρατηθέντων χρόνων, καὶ ἡ σημασία τῶν σχέσεων τοῦ ἰδιώτου πρὸς τὴν κυβέρνησιν. Ἀσυμβίβαστος ἦτο πλέον ἡ ἰδέα, ὅτι αἱ μεγάλαι δυνάμεις ἑνὸς ἔθνους τίθενται εἰς τὰς χεῖρας τῶν

(1) Περιήγησις κατὰ τὴν Πελοπόννησον. Λονδ. 1823.

(2) Ἀποσπάσματα πρὸς ἀκριβεστέραν γνῶσιν τῆς σημερινῆς Ἑλλάδος. Ἐν Βερολίνῳ, 1805.

ἡγεμόνων ἐπὶ ἄλλῳ σκοπῷ, ἢ ἵνα γυμνωθῶσιν οἱ ἄνθρωποι τοῦ ἀγρίου ἐγωϊσμοῦ καὶ προπαρασκευασθῶσιν εἰς τὴν ἐλευθέραν ἀνάπτυξιν τῆς ἐσωτερικῆς καὶ ἐξωτερικῆς των καταστάσεως. Τὰ ἔθνη τῆς Εὐρώπης δὲν εἶναι πλέον τὰ ἔθνη, τὰ ὁποῖα ἠδύναντο νὰ ὑπομένωσιν ἡσύχως τὴν ὠμὴν καταστροφὴν τῶν ὡραιοτέρων τῆς ὑφηλίου χωρῶν. Τὰ δικαιώματα τῆς φύσεως εἶχον λάβει κῦρος ἀπέναντι τοῦ φρονήματος τῶν ἀνθρώπων, καὶ ὑπὲρ τὰ δικαιώματα τῶν κυβερνήσεων.

Ἐὰν αἱ εὐρωπαϊκαὶ δυνάμεις, αἱ ἐν Βιέννῃ συνελθοῦσαι, ἐξεφράσθησαν τοσοῦτον φιλανθρώπως κατὰ τοῦ ἐμπορίου τῶν δούλων, καὶ ἐν τοιαύτῃ ἠθικῇ ἀγανακτήσει ἀντέστησαν κατὰ τῆς σκληρότητος τῶν βαρβάρων, ὑφ' ὧν ὑλικῶς εἶχον κακοποιηθῆ, ὁ κόσμος ἐζήτει συγχρόνως παρ' αὐτῶν νὰ θέσωσι τέρμα εἰς τῆς Ἑλλάδος τὴν δουλείαν· καὶ ἐπειδὴ ὁ Πάπας καὶ ἡ ἱερὰ συμμαχία δὲν ἠθέλησαν νὰ ἐκπληρώσωσι τὸ καθῆκον τοῦτο, ἠγέρθη ὑπὲρ τῶν δούλων Ἑλλήνων τὸ κοσμοπολιτικὸν πνεῦμα τοῦ πολιτισμοῦ, τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς φιλανθρωπίας. Ὅθεν παρὰ τοῖς χριστιανικοῖς λαοῖς ἦτο τὸ κατὰ τῶν Τούρκων μῖσος ἀείποτε ἰσχυρότερον τῆς πρὸς τοὺς Ἕλληνας συμπαθείας καὶ ἀγάπης. Πρὸς ὑποστήριξιν δὲ τούτων δὲν πρέπει ν' ἀναφέρωνται τὰ ὑπὸ τῶν περιηγητῶν λεγόμενα, ἀλλ' αἱ μαρτυρίαι τῆς ἱστορίας.

Ὅτε (κατὰ τὸν Μάϊον τοῦ 1816) ἐφονεύθησαν ὑπὸ τῶν Ἀλγερίων οἱ δι' ἀγγλικῆς συνθήκης προστατευόμενοι κοραλλιοθῆραι ἐν Βόνῃ, ἡ ἀγγλικὴ σημαία περιυβρίσθη, ὁ Ἄγγλος πρόξενος ἐφυλακίσθη, καὶ πρὸς ἐκδίκησιν τῶν ὕβρεων τούτων ὁ λόρδος Exmouth (15/27 Αὐγ.) κατέκαυσε τὰ πλοῖα καὶ κατεδάφισε τοὺς ναυστάθμους τῶν Ἀλγερίων, καὶ ὑπὲρ τοὺς χιλίους χριστιανοὺς ἠλευθέρωσε καὶ ἀπέδωκεν εἰς τὰς πατρίδας των, θερμὴ κατέλαβε συμπάθεια τὴν Εὐρώπην ὅλην, ἥτις ἔλεγεν ὅτι ἑώρταζε μετὰ τῶν Ἄγγλων κοινὴν νίκην καὶ θρίαμβον. Δύο μόλις ἔτη μετὰ ταῦτα πρᾶξις ἀντίθετος τῆς ῥηθείσης, ἐκ τῶν αὐτῶν ὅμως πηγάσασα στοιχείων, ἐγέννησε βαθεῖαν καὶ γενικὴν κατὰ τῶν Ἄγγλων ἀγανάκτησιν. Ὅτε κατὰ τὸ 1815 μετὰ πολλὰς προσπα-

θείας ἐτέθησαν αἱ Ἰόνιοι νῆσοι ὑπὸ τὴν προστασίαν τῆς ἀγγλικῆς κυβερνήσεως (1), ἠναγκάσθη αὕτη νὰ θυσιάσῃ εἰς τὴν ἀντιζηλίαν τῶν ἄλλων δυνάμεων τὰς ἐπὶ τῆς στερεᾶς ἀρχαίας ἐνετικὰς κατακτήσεις. Ἡ Πάργα ἔπρεπε συνεπείᾳ τῆς συνθήκης ταύτης νὰ παραδοθῇ εἰς τὸν Ἀλῆ-πασᾶν. Ὅτε δὲ (κατὰ τὸν Μάρτιον τοῦ 1818) ἠγγέλθη τοῦτο εἰς τοὺς κατοίκους τῆς δυστήνου ταύτης πόλεως ὑπὸ τοῦ ἀντισυνταγματάρχου Βοσσέτου (2) ἐπροτίμησαν οὗτοι τὴν μετανάστευσιν, ἔμειναν ἐπὶ ἓν ὁλόκληρον ἔτος πιστοὶ εἰς τὴν ἀπόφασίν των ἐναντίον πάσης δωροδοκίας καὶ ὑποσχέσεων, καὶ τέλος ἀποζημιωθέντες διὰ τὰ ἀκίνητα αὐτῶν κτήματα μὲ ἐλεεινὰς 150 χιλιάδας λιρῶν ἐγκατέλιπον τὴν πόλιν των, ἀφ' οὗ πρότερον ἐξέθαψαν καὶ ἔκαυσαν τὰ ὀστᾶ τῶν πατέρων των. Ἕλληνες, Ἰταλοὶ καὶ Γάλλοι παρωργίσθησαν, διότι ἡ τελευταία αὕτη χριστιανικὴ πόλις ἐπὶ τουρκικοῦ ἐδάφους μετεβλήθη εἰς καταγώγιον κακούργων, ἀποστατῶν καὶ λῃστῶν, καὶ οἱ πολυάριθμοι τῆς Ἀγγλίας ἐχθροὶ ἠδυνήθησαν εὐκόλως νὰ καταπείσωσι τοὺς πολυαρίθμους τῆς Τουρκίας ἐχθρούς, ὅτι οἱ Ἄγγλοι «ἐπώλησαν» τὴν Πάργαν εἰς τὸν Ἀλῆ-πασᾶν.

Τὸ περὶ καταγωγῆς τῶν Ἑλλήνων ζήτημα.

Ἀλλ' αἱ ζωηραὶ αὗται συμπάθειαι τῆς Εὐρώπης ὑπὲρ τῆς τύχης τῶν νέων Ἑλλήνων, γνησίων ἀπογόνων τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων θεωρουμένων, δὲν ἐχορηγοῦντο ἆρά γε πρὸς φάσμα ὅλως κενόν; Οἱ πλεῖστοι τῶν περιηγητῶν, οἵτινες περιῆλθον κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους τὴν Ἑλληνικὴν χώραν καὶ ἤκουσαν τοὺς Ἀλβανοὺς καὶ Βλάχους τῆς Ἀρκαδίας ποιμένας λαλοῦντας ἑλληνιστί, ἐξέλαβον ἀδιστάκτως ὅλους τοὺς κατοίκους τῆς χώρας ὡς Ἕλληνας, καθὼς ἄλλοτε οἱ Ἐνετοί, ἐν καιρῷ τῆς ἐπὶ τῆς Πελοποννήσου ἐξουσίας των, ἐθεώρουν τοὺς Ἀλβανοὺς κατωτέραν μόνον τάξιν Ἑλλήνων. Ἡ Ἑλληνικὴ γλῶσσα διὰ τῆς διαρκοῦς εἰς τὰς ἐκκλησιαστικὰς τελετὰς χρήσεως εἶχε κρατήσει ἀντιστάθμισίν τινα κατὰ τῆς ἐντελοῦς ἐξαχρειώσεώς της, εἰς ἣν ἔμελλε νὰ ὑποπέσῃ διὰ τῆς προσ-

(1) Συνθήκη τῆς 24 Νοεμβρίου 1815. Εἰς τὰ ἅπαντα τοῦ Ugo Foscolo 5,285.

(2) Τὰ κατὰ τὴν Πάργαν. 'Εν Λονδίνῳ 1819. 1822

ψαύσεως βαρβάρων διαλέκτων· εἶχε μὲν ἐξαλειφθῆ κατὰ τὴν προφοράν της, εἶχεν ἐκθηλυνθῆ καὶ καταστῆ μονότονος, καὶ κατὰ τὸν γραμματικὸν σχηματισμόν της ἠναγκάσθη νὰ ὑποχωρήσῃ εἰς τὸ νέον γερμανικὸν πνεῦμα τῶν γλωσσῶν, ἀλλ᾽ ἔμεινε καὶ πιστοτέρα πάσης ἄλλης γλώσσης (ἐκτὸς τῆς ἀραβικῆς βεβαίως) εἰς τὸν ἀρχαῖον αὐτῆς κορμόν· καὶ μάλιστα, ὡς καταγομένη ἐκ τῆς αἰολικῆς διαλέκτου, διέσωσεν ἐν ταῖς ἀρχαίαις τῆς Λακωνίας ἐπαρχίαις μέχρι τῆς σήμερον τοὺς καθαρωτέρους δωρισμούς, καὶ τοσαύτην διετήρησεν εὐκολίαν πρὸς τὴν εἰς τὴν ἀρχαίαν γλῶσσαν μετάβασιν, καὶ τὴν εὐκολίαν ταύτην, ἐλευθερωθείσης τῆς χώρας, τοσοῦτον ἀνέπτυξεν, ὥστε καὶ σήμερον ἤδη ἡ πρώην χυδαϊκὴ γλῶσσα, ὁποία μᾶς παρουσιάζεται ἐν τῇ ὑπὸ τοῦ Κολοκοτρώνου συντεθείσῃ αὐτοβιογραφίᾳ, οὐδὲ τῷ ὄχλῳ αὐτῷ εἶναι ἐντελῶς καταληπτή, ὑπὸ τῶν λογίων ὅμως μετὰ πλείστης ὅσης ἀγανακτήσεως ἀναγινώσκεται. Ἡ γλῶσσα λοιπὸν αὕτη ἐθεωρεῖτο ὑφ᾽ ὅλων τῶν περιηγητῶν ὡς ἀποχρῶσα ἀπόδειξις περὶ τοῦ γνησίου τῆς τῶν Ἑλλήνων καταγωγῆς· διότι ἐν αὐτῇ τῇ νέᾳ Ἑλλάδι εὕρισκον πάλιν πάντας τοὺς φυσιολογικοὺς καὶ ψυχολογικοὺς ἰδιωτισμοὺς καὶ τύπους τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, τὰ ἀρχαῖα τῆς καλλιεπείας πρωτότυπα, τὰ πολιτικὰ αὐτῶν προτερήματα καὶ ἐλαττώματα, καὶ μάλιστα ἔβλεπον εἰς τοὺς Ἀλβανοὺς κατοίκους τῶν Ἀθηνῶν τοὺς ἀπογόνους τοῦ Περικλέους· πρὸ πάντων δὲ εἰς τὰ χωρία, ἔνθα ὁ λαὸς εἶχε καταπέσει πάλιν εἰς τὴν φυσικήν του κατάστασιν, ᾐσθάνοντο οἱ περιηγηταὶ ὡς νὰ εὑρίσκοντο ἐν μέσῳ τοῦ ἀρχαίου ὁμηρικοῦ κόσμου· ἔβλεπον πανταχοῦ ἐπαύλεις τοῦ Εὐμαίου ἔνθα οἱ μὲν ἄγριοι κῦνες, ἀρχαῖοι ὄντως Μολοσσοί, ὑπεδέχοντο τοὺς ξένους ἀξένως, οἱ δὲ ἄνθρωποι τοὐναντίον μετὰ μεγίστης φιλοξενίας, ἐρωτῶντες μετὰ τὸ δεῖπνον περὶ ὀνόματος καὶ πατρίδος τῶν ξένων. Ὅταν δὲ συνέπιπτε νὰ γείνῃ συνάντησις πρός τι ἀπόσπασμα ἁρματωλῶν, ἐκοιμῶντο οἱ περιηγηταὶ μετ᾽ αὐτῶν πλησίον τῶν οἰνηρῶν ἀσκῶν των καὶ ἐλάμβανον τεμάχιον τοῦ ἐψημένου ἀρνίου, μὲ τοὺς ἀστραγάλους τοῦ ὁποίου καὶ νῦν ἔτι οἱ παῖδες ἔπαιζον τὸ παιγνίδιον, τὸ ὁποῖον κατὰ τοὺς πα-

ναρχαίους ἤδη χρόνους ὑπῆρξεν αἰτία τῆς δυστυχίας τοῦ Πατρόκλου· ἐκ δὲ τῆς ὠμοπλάτης τοῦ ἀρνίου προέλεγον οἱ ὁπλαρχηγοί, ὡς οἱ ἀρχαῖοι ἐκ τῶν σπλάγχνων, τὴν ἔκβασιν μιᾶς μάχης, πρὸς τὴν ὁποίαν προπαρεσκευάζοντο τὰ παλληκάρια κοσμοῦντα ἑαυτὰ καὶ κτενίζοντα τὴν κόμην των ὡς οἱ ἀρχαῖοι Σπαρτιᾶται.

Ὅστις παρευρίσκετο εἰς ἐθνικήν τινα ἑορτὴν καὶ ἔβλεπε τὸ πλῆθος τῶν ἀνθέων καὶ στεφάνων καὶ ἔβλεπεν ἄνδρας καὶ γυναῖκας διῃρημένους εἰς μεγάλους χοροὺς καὶ χορεύοντας, καὶ ᾄδοντας κατὰ ῥητοὺς σκοποὺς καὶ μελῳδίας, καὶ περιστάσεως τυχούσης ἀπαγγέλλοντας καὶ αὐτοσχέδια ποιήματα, ἐνόμιζε βεβαίως ὅτι παρευρίσκεται εἰς ἀρχαίαν τινὰ τελετήν, καὶ ὅτι ἔχει πρὸ ὀφθαλμῶν τὰς ἀρχαίας ἐρωτικὰς ὀρχήσεις ἢ τὴν ἀρχαίαν πυῤῥίχην, τὸν πολεμικὸν χορόν, τὸν ὁποῖον διέσωσαν πιστότεροι πάντων ἐν τῷ πρὸς τὴν ἀσπίδα καὶ τὸ ξίφος χορῷ οἱ Κρῆτες (οἵτινες διετήρησαν καὶ μέχρι τοῦ 16ου αἰῶνος τὴν εἰς τὸ τοξεύειν ἐπιτηδειότητα, τὴν ἀρχαίαν ἐνδυμασίαν, τὸν μικρὸν μανδύαν, τὸν χιτῶνα καὶ τὰ πέδιλα τῶν προγόνων των). Ὅστις παρηκολούθει ἐκφορὰν νεκροῦ καὶ ἤκουε τὰ μυρολόγια τῶν θρηνητριῶν, τὰς παραδόσεις τοῦ Χάρωνος, τοῦ φύλακος τοῦ Ἅδου, καὶ ἤκουε περὶ τῶν πλανήσεων τῆς ψυχῆς περὶ τὸν τάφον μέχρις οὗ εὕρῃ τὴν αἰωνίαν της ἀνάπαυσιν, ἢ ὅστις συνεώρταζε τὴν μνήμην ἑνὸς ἁγίου, ἥτις ἀρχομένη διὰ τῆς σοβαρᾶς λειτουργίας κατέληγεν εἰς συμπόσια, ἑκατόμβας, εὐθυμίαν καὶ χορούς, ᾐσθάνετο ἑαυτὸν μεταβιβαζόμενον εἰς τὸν ἀρχαῖον κόσμον, ἐν μέσῳ λαοῦ ζωηροῦ, σφιγκτῶς πρὸς τὴν μητέρα του, τὴν φύσιν, συνδεδεμένου, κεκυριευμένου ὑπὸ τῆς αὐτῆς ἐξόχου δυνάμεως τῆς φαντασίας καὶ δεισιδαιμονίας, ὡς οἱ ἀρχαῖοι, καὶ ἔχοντος ποιητικὴν σχέσιν πρὸς ποταμούς, πηγάς, ἄλση καὶ βράχους, τὰ ὁποῖα ἡ ζωηρά του φαντασία ἐπλήρου ὑπεργείων ὄντων.

Ἐφ' ὅλων τῶν ἀκρωτηρίων καὶ λόφων ἵσταντο ἀντὶ τῶν ἀρχαίων ναῶν αἱ ἐκκλησίαι ἢ αἱ μοναὶ εἰς μνήμην χριστιανικοῦ τινος ἁγίου. Ἐκ πλείστων ὅσων κορυφῶν ὀρέων ἐξεθρόνισεν ὁ προφήτης Ἠλίας τὸν κεραυνοβόλον Δία, ἐκ πλείστων ὅσων σπηλαίων

ἐξέβαλεν ἡ Παναγία (ἡ Σπηλιώτισσα) τὰς ἀρχαίας Νύμφας. Ἕκαστος λιμὴν καὶ ὅρμος εἶχε τὸν προστάτην του, τῷ ὁποίῳ ὁ ἀποπλέων ναύτης ἔθυεν οἶνον, χαίρων ὅτι οἱ τὸ πλοῖον περιπλέοντες δελφῖνες αἰσίαν τῷ προεμήνυον τὴν ἐπάνοδον. Αἱ ἀρχαῖαι Μοῖραι καὶ Εὐμενίδες ἀντικατεστάθησαν νῦν ὑπὸ τῆς τροποποιήσεως τῆς πανώλους καὶ εὐλογίας, τὸ ὄνομα τῶν Νηρηΐδων (ἡ καλῶν κυράδων) μετεδόθη εἰς τὰς Ἔλφας ἢ Νηρηΐδας τῶν βορείων θαλασσῶν. Καὶ ὅπως ἐνόμιζον οἱ ἀρχαῖοι ὅτι οἱ θεοὶ ἠδύναντο νὰ συνευρίσκωνται μετὰ θνητῶν γυναικῶν, τὸ αὐτὸ ἔλεγον καὶ οἱ Ἕλληνες περὶ τῶν φρικτῶν καταχανάδων ἢ βουρβουλάκων, τῶν περιφερομένων νεκρῶν, τῶν ῥοφώντων τὸ αἷμα τῶν ἀνθρώπων.

Τοσούτων ὄντων τῶν στοιχείων τῆς συγκρίσεως ἑπόμενον ἦτο νὰ γραφῶσιν ὁλόκληροι πραγματεῖαι περὶ τῆς ὁμοιότητος τῶν ἀρχαίων καὶ νέων ἠθῶν καὶ ἐθίμων κατὰ καιρούς, καθ' οὓς αὐτοὶ οἱ κάτοικοι τῆς χώρας, οὐ μόνον οἱ βλάχοι τῆς Ἀρκαδίας ἀλλὰ καὶ οἱ Βοιωτοὶ καὶ οἱ Ὀλύμπιοι, ἐθεώρουν τοὺς ἀρχαίαυς Ἕλληνας οὐχὶ ὡς προγόνους των, ἀλλ' ὡς μυθῶδές τι γένος γιγάντων ἐκ τῆς ἀορίστου ἐκείνης ἐποχῆς, τὴν ὕπαρξιν τῆς ὁποίας οὐδὲ κἂν ἐφαντάζοντο, καὶ πάλιν κατὰ τὰς παραμονὰς τῆς ἐπαναστάσεως, ὅτε οἱ πεπολιτισμένοι Ῥωμαῖοι ἤρχιζον κατὰ πρῶτον νὰ ταὐτίζωνται μετὰ τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, πρὸ πάντων δὲ μετὰ ταῦτα (1), ἀφ' οὗ τὸ τοῦ Νέγρη Σύνταγμα τῆς Ἀνατολικῆς Ἑλλάδος (1822) ἔλυσε πάσας τὰς ἀμφιβολίας διὰ τοῦ ά. ἄρθρου του καθ' ὃ « Ἕλληνες εἶναι πάντες οἱ νῦν τὴν Ἑλλάδα κατοικοῦντες καὶ εἰς Χριστὸν πιστεύοντες ».

Ἐν τοσούτῳ καὶ πολὺ πρὸ τῆς ἐπαναστάσεως ὑπῆρχον περιηγηταί, οἵτινες δὲν παρεδέχοντο τὸν σύνδεσμον τοῦτον τῶν νέων μετὰ τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, καὶ ἔλεγον ὅτι εἰς τὰς φλέβας τῶν Γραικῶν κυκλοφορεῖ αἷμα σλαυικόν. Εἰς τὸν κριτικὸν παρατηρη-

---

(1) Βυβιλάκη « Ὁ βίος τῶν νέων Ἑλλήνων ἐν συγκρίσει πρὸς τὸν τῶν ἀρχαίων· Βερολ. 1840. Τὰ δὲ συγγράμματα τοῦ de Guy καὶ τοῦ Douglas ἀνεφέραμεν ἤδη ἀνωτέρω.

την δέν διέφευγε βεβαίως ἡ διαφορὰ, ἥτις ὑπάρχει μεταξὺ τῆς καθαρωτέρας φυλῆς ἐπί τινων νήσων καὶ τῶν συμμίκτων τῆς στερεᾶς κατοίκων, ἐκ τῶν ὁποίων « ἕνα εἰς πεντήκοντα » δὲν παρεδέχετο ὁ Gell ὡς καταγόμενον ἐκ τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων. Ἐκτὸς τούτου ἐπεχειρίσθησαν μεταγενέστεροι συγγραφεῖς νὰ ὑποστηρίξωσιν ἐπιστημονικῶς τὰς μισελληνικὰς ταύτας ἀμφιβολίας. (1) Ἐπὶ τῶν ἱστορικῶν μαρτυριῶν, ἐπὶ τῆς τοπογραφίας τῆς χώρας καὶ ἐπὶ τοῦ χαρακτῆρος τῶν σημερινῶν Ἑλλήνων βασιζόμενος ἐξεφράσθη ὁ Fallmerayer, ὅτι ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ ἐπῆλθε μεγάλη καταστροφὴ, καθ' ἣν σύμπασα ἡ Ἑλλὰς κατεκλύσθη ὑπὸ Ἀβαροσλαύων, οἵτινες οὐδεμίαν αὐτῆς γωνίαν ἄφησαν ἄθικτον, καθ' ἣν οἱ Ἕλληνες κάτοικοι κατεσφάγησαν ἢ διεσκορπίσθησαν ἐπὶ τῶν νήσων, ἡ χώρα ἐξεσλαυίσθη ἐπὶ τρεῖς ὅλους αἰῶνας, καὶ ποταμοὶ, ὄρη, πεδία καὶ τὰ τρία τέταρτα τῶν πόλεων καὶ χωρίων ἔλαβον σλαυικὰ ὀνόματα, ὅπως ἀπαντῶνται καὶ νῦν πάλιν ἐν πλησμονῇ εἰς τοὺς βορείους σλαυικοὺς τόπους. Βέβαιον μὲν εἶναι, λέγει ὁ Fallmerayer, ὅτι μετὰ ταῦτα κατὰ τοὺς χρόνους καθ' οὓς ἡττήθησαν οἱ ἐν Γερμανίᾳ εἰσελάσαντες Σλαύοι καὶ ἐξεγερμανίσθησαν ὑπὸ Καρόλου τοῦ Μεγάλου, καθυπετάγησαν πάλιν καὶ οἱ ἐν Ἑλλάδι Σλαύοι (ἐκτὸς τῶν ἐν Λακωνίᾳ Μελιγγιωτῶν) ὑπὸ τῶν βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων (ἀπὸ τοῦ 807 μ. Χ.), ἀλλ' ἡ χώρα κατῳκήθη ὑπὸ τοῦ συμμίκτου λαοῦ τῶν νήσων καὶ τῆς μικρᾶς Ἀσίας, ὅστις δὲν ἐκάλει ἑαυτὸν πλέον Ἕλληνας, ἀλλὰ χριστιανοὺς ἢ ῥωμαίους, δὲν ἐλάλει πλέον Ἑλληνιστὶ ἀλλὰ ῥωμαϊστὶ, ὅστις κατήργησε τὴν γλῶσσαν καὶ τὴν εἰδωλολατρείαν τῶν Σλαύων, καὶ πλησίον τῶν σλαυικῶν πόλεων καὶ χωρίων ἵδρυσε τοὺς πολλοὺς ἐκείνους σταθμοὺς τοῦ προσηλυτισμοῦ, ὧν ἕκαστος φέρει τὸ ὄνομα ἑνός τινος ἁγίου. Κατὰ τῶν νεο-ελλήνων τού-

---

(1) Ἡ Σφαῖρα, ἀγγλικὴ ἐφημερὶς 1829. ἀρ, 77. Fallmerayer Ἱστορία τῆς Πελοποννήσου 1830—36. Τοῦ αὐτοῦ. «Τίνα ἐπιῤῥοὴν εἶχεν ἡ ὑπὸ τῶν Σλαύων κατοχὴ τῆς Ἑλλάδος ἐπὶ τῆς τύχης τῶν Ἀθηνῶν ; 1835 — Τοῦ αὐτοῦ » Ἀποσπάσματα ἐκ τῆς Ἀνατολῆς.

των, βυζαντινῶν, καὶ συμμίκτων ἐπὶ βάσεως σλαυικῆς κατοίκων ἐπῆλθον ἔπειτα ἐν μὲν τῇ 10ῃ καὶ 11ῃ ἑκατονταετηρίδι καὶ αἱ εἰσβολαὶ τῶν Βουλγάρων καὶ Οὔζων, ἐν δὲ τῇ 13ῃ ἡ κατοχὴ τῶν Φράγκων, ἀπὸ δὲ τῆς 14ης ἑκατονταετηρίδος ἡ πάλη τῶν Ἀρναούτων καὶ Σέρβων κατὰ τῶν Τούρκων περὶ τῆς ἐπὶ τῶν Ἑλληνικῶν ἐρειπίων ἡγεμονίας, καὶ τέλος ἐν παντὶ καιρῷ ἡ πρὸς τοὺς εἰσβάλλοντας Ἀλβανοὺς μίξις. Ἀναλογιζόμενός τις, ὅτι ἡ Ἑλλὰς κατὰ τοὺς χρόνους ἤδη τοῦ Πλουτάρχου ἦτο ἔρημος καὶ ὀλιγάνθρωπος, ὅτι ἡ μὲν χώρα ἦτο πολὺ περιωρισμένη, ὥστε ν' ἀποφύγῃ καὶ εἰς τὴν ἀποκεντροτέραν γωνίαν της τὴν κατάκλυσιν τῶν βαρβάρων, ὁ δὲ πληθυσμὸς πολὺ ἀραιὸς ἵνα ἀποῤῥοφήσῃ τὰ στίφη τῶν εἰσβαλόντων, ὅτι ὁ ἄγριος τρόπος τοῦ πολεμεῖν τῶν Σλαύων καὶ Βουλγάρων καθίστα ἀδύνατον πάντα εἰρηνικὸν συμβιβασμὸν, καὶ ἐξετάζων συγχρόνως καὶ τὸν χαρακτῆρα καὶ τὰς ἐπιμιξίας τῶν σημερινῶν κατοίκων, ἐννοεῖ εὐκόλως, ὅτι ὁ σοβαρὸς, ἀπερίσκεπτος παρατηρητὴς ἠδυνήθη νὰ κάμῃ τὸν πικρὸν συμπερασμὸν, ὅτι τὰ λείψανα τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων ἐξηλείφθησαν ἀπὸ τῆς Μακεδονίας μέχρι τῆς Μεσσηνίας σχεδὸν ἐντελῶς, καὶ ὅ,τι ὑπελείφθη συνεμίγη μὲ βαρβαρικὰ στοιχεῖα, καὶ ὅτι μηδὲ ῥανὶς καθαροῦ καὶ ἀμιγοῦς Ἑλληνικοῦ αἵματος διέρχεται διὰ τῶν φλεβῶν τῶν νέων Ἑλλήνων (ἢ Γραικῶν), οἵτινες κατὰ τὸ ἐν ἥμισυ ἐκσαρματισθέντες, κατὰ τὸ ἕτερον δὲ ἐξαλβανισθέντες, φέρουσι τὸν τύπων καὶ τῶν δύο τούτων φυλῶν, λαβόντες παρὰ μὲν τῶν Ἀλβανῶν τὴν ἐνδυμασίαν, παρὰ δὲ τῶν Σλαύων πολλοὺς ἰδιωτισμοὺς τῆς γλώσσης καὶ τῆς ποιήσεως, καὶ ἀπολέσαντες οὕτως ἕνεκα τῆς βαρβαρότητος τῶν Σλαύων τὴν ἀρχαίαν Ἑλληνικὴν φιλοκαλίαν καὶ τὴν πρὸς τὴν πλαστικὴν τέχνην ἐπιτηδειότητα; Εὐκολώτερον εἶναι ἀπέναντι τοῦ ἠθικοῦ θανάτου τοῦ τὰ μάλιστα ἀθανάτου ὅλων τῶν ἐθνῶν ν' ἀναστῇ τις νοερῶς κατὰ τῆς ζοφερᾶς ταύτης γνώμης, ἥτις τὸν θάνατον τοῦτον ἀγγέλλει, ἢ νὰ τὴν καταπολεμήσῃ διὰ μαρτυριῶν. Καθαρὰ τοὐλάχιστον κρίσις μέχρι τοῦδε δὲν ἀνήρεσεν αὐτήν. Τὴν γνώμην ὅμως ταύτην ἐθεώρησεν ὁ κόσμος πολὺ ζοφερωτέραν παρ' ὅ,τι κυρίως εἶναι·

ἀναμφισβήτητον, ὅτι ὁ ἐκφράσας αὐτὴν ἐπηρεάζετο ὑπὸ διαθέσεως σκοτεινῆς καὶ ἀθύμου, καὶ τὴν ἐξέφερε καθ' ἣν ἐποχὴν αἱ ὑπὲρ τῶν Ἑλλήνων συμπάθειαι τῆς Εὐρώπης ἐψυχράνθησαν αἴφνης συνεπείᾳ τῶν πρώτων ἀποτυχιῶν εἰς τὸν ὑπὲρ τῆς ἀνεξαρτησίας ἀγῶνά των, ὅτε ὁ φόβος τῆς Ῥωσσίας καὶ τοῦ Πανσλαυισμοῦ κατεθορύβησαν ἐκτὸς πολλῶν ἄλλων καὶ τὸν Γερμανὸν **Urquhart**, ὅστις ἐνόμιζεν ὅτι ἡ τοῦ κόσμου ἐξουσία ἔμελλε νὰ μεταβῇ ἀπὸ τῶν χειρῶν τῶν Λατίνων καὶ Γερμανῶν εἰς τὰς τῶν Σλαύων, καὶ ὅτι οἱ ἐλευθερωθέντες Ἕλληνες, τῶν ὁποίων ἡ μὲν κυρία ἐθνικότης ἦτο ἡ θρησκεία, ἡ δὲ τοῦ βίου ἕδρα ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ Μόσχᾳ, ἤθελον ὑπογραφῇ πρὸς τὰ δύο κυριώτερα ταῦτα τοῦ βίου των κέντρα. Ὅθεν ἡ γνώμη τοῦ ἀνδρὸς τούτου, ἥτις τοσοῦτον παρώργισε τοὺς Ἕλληνας, περιεῖχε μᾶλλον κέντρον διὰ τὴν Ἑλληνικὴν φιλοδοξίαν, κέντρον, τὸ ὁποῖον ἦτο καταλληλότερον εἰς τὸ νὰ περιστείλῃ τὴν ἐκσκλαυϊσίν των, ἢ ὅλοι οἱ ἔπαινοι καὶ αἱ κολακεῖαι τῶν Φιλελλήνων. Ἐν ἑαυτῇ ὅμως δὲν ἔπρεπε νὰ παροργίσῃ τοὺς Ἕλληνας ἡ ἱστορικὴ κατὰ τῆς καταγωγῆς των καταδίκη τοῦ **Fallmerayer.** Ἡ κατάῤῥευσις τοῦ βυζαντινοῦ ἔθνους κατὰ τοὺς αἰῶνας, καθ' οὓς οἱ Ἕλληνες μετεσχηματίσθησαν εἰς Γραικούς, ὡς οἱ ἀρχαῖοι Ῥωμαῖοι εἰς Ῥουμάνους, καὶ καθ' οὓς τὸ ὄνομα Ἕλλην εἶχε θρησκευτικὴν μᾶλλον ἢ ἐθνικὴν καὶ πολιτικὴν σημασίαν, καθὼς καὶ τὸ ὄνομα Ῥωμαῖος ἀπὸ τῆς ἐθνικῆς μετέβη εἰς τὴν θρησκευτικὴν σημασίαν, ἦτο ἡ τύχη τῆς μακροχρονίου καὶ φρικώδους ἐξαχρειώσεως. Ἐν αὐτῇ τῇ φύσει τῆς ἡλικίας παντὸς ἔθνους ἔγκειται ἡ ἐξαχρείωσις, ἐν δὲ τῇ φύσει τῆς τῶν ἐθνῶν ἐξαχρειώσεως ἔγκειται ἡ μετὰ ξένων στοιχείων κρᾶσις. Ἀλλὰ καὶ ἡ φύσις τῆς νεότητος καὶ ἀναγεννήσεως, τῆς συστάσεως ἢ μεταῤῥυθμίσεως ἑνὸς ἔθνους ἐπηρεάζει τὴν κρᾶσιν ταύτην, καὶ τὰ εὐγενέστερα τῶν ἐθνῶν εἶναι τὰ ἐκ πολλῶν καὶ διαφόρων μερῶν συγκείμενα. Δὲν ἐφρόνει ὁ **Fallmerayer**, ὅτι ὁ ἀρχαῖος Ἑλληνικὸς κορμὸς κατεγράφη ἐντελῶς, καὶ ὡμολόγει μάλιστα, ὅτι εἴς τινας παραλίους τόπους καὶ ὑπ' αὐτὸ τὸ σλαυικὸν κράτος διετηρήθησαν καὶ Ἑλληνικὴ γλῶσσα καὶ Ἕλληνες κάτοι-

κοι, ὅτι ἐπὶ τῶν νήσων καὶ ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς παραλίας διεσώθη μέχρι τῆς σήμερον ὁ ἀρχαῖος Ἑλληνικὸς τύπος, καὶ εἰς τὰς φλέβας τῶν Φαναριωτῶν, τῶν ἀπὸ Τραπεζοῦντος εἰς Κωνσταντινούπολιν μεταναστευσάντων, ῥέει γνήσιον καὶ καθαρὸν τὸ Ἑλληνικὸν αἷμα. Ἐκ τῶν μερῶν δὲ τούτων ἐξετελέσθη κατὰ τὸν 9ον αἰῶνα ἡ βυζαντινὴ τῆς Ἑλλάδος ἀνάκτησις. Ἐν αὐτῇ τῇ φύσει τῶν τόπων τούτων ἔκειτο, ὅτι καὶ τότε καὶ καθ' ὅλας τὰς μεταγενεστέρας εἰσβολὰς καὶ πολέμους μέχρι τῶν νεωτάτων χρόνων οἱ κάτοικοι ὀχυρῶν παραλίων ὑπερησπίζοντο ἑαυτοὺς ἐπὶ πλείονα χρόνον, διότι εἶχον πρόχειρα καὶ τὰ μέσα τῆς ἀμύνης καὶ τὰ τῆς τῶν τροφίμων καὶ πολεμεφοδίων μετακομίσεως, καὶ ὅτι μεθ' ἑκάστην κατατρόπωσιν καὶ καταστροφὴν τοιούτων τόπων μετανάσται τινὲς, ἔμποροι ἀπαραίτητοι εἰς τοὺς ἀπείρους κατὰ θάλασσαν βαρβάρους, ἐπανέκαμπτον δι' ἰδιαιτέρων ὁδῶν εἰς τὰ ἴδια, ὅ,περ δὲν σημειοῖ συνήθως ἡ ἱστορία. Ὅσον εὐάριθμοι καὶ ἂν ἦσαν οἱ ἐπανακάμπτοντες οὗτοι, ὅσον ἀμυδρῶς καὶ ἂν κατεφαίνετο παρ' αὐτοῖς τὸ γνήσιον Ἑλληνικὸν στοιχεῖον ἐν συγκρίσει πρὸς τοὺς βαρβάρους τῆς στερεᾶς κατοίκους, οὐχ ἧττον ὅμως ἐν αὐτῇ ταύτῃ τῇ σχέσει κατοπτρίζονται οἱ ἀρχαιότεροι καὶ γνησιώτεροι τύποι καὶ αἱ ἰδιότητες τῆς Ἑλληνικῆς χώρας καὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ. Ὁ κυρίως Ἑλληνικὸς πληθυσμὸς τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος οὐδέποτε βεβαίως ἦτο μέγας καὶ οὗτος πάλιν (ἐὰν διὰ μέσου τῶν πολλῶν μύθων ἦναι δυνατὸν νὰ λάμψῃ ἱστορική τις ἀλήθεια) ἦτο ἐξ ὑπαρχῆς συγκεκερασμένος μὲ ξένα μικρασιανὰ, φοινικικὰ καὶ αἰγυπτιακὰ στοιχεῖα. Εἰς τὰς ἐνδοτέρας γωνίας τῆς μεγάλης τοῦ Αἵμου χερσονήσου οὐδέποτε εἰσέδυσεν ὁ πληθυσμὸς οὗτος, καθὼς καὶ τὴν σήμερον δὲν ὑπάρχει. Διότι οἱ Ἕλληνες, παραθαλάσσιον κυρίως ἔθνος, ἐξηπλῶντο ἐπὶ ἐκτεταμένων παραλιῶν, καὶ ἀπετέλουν λεπτὸν στρῶμα, κείμενον πανταχοῦ ἐπιπολαίως ἐπὶ τῆς βαρβαρικῆς του βάσεως. Καθ' ἑκάστην τοῦ πληθυσμοῦ αὔξησιν παρεκινοῦντο οἱ κάτοικοι οὗτοι ν' ἀνανεόνωσι τὴν σχέσιν ταύτην, νὰ πέμπωσι μικρὰ στίφη μεταναστῶν μέχρις Ἱσπανίας καὶ Κολχίδος ἐφ' ὅλας τὰς θαλάσσας, καὶ νὰ συγκιρ-

νῶνται ἐφ' ὅλων τῶν ἀκτῶν πρὸς νέας φυλὰς βαρβάρων· Μετὰ τῶν Μακεδόνων ἐξηπλώθησαν ἐπὶ μυριάδων γεωγραφικῶν μιλλίων, καὶ ἐσχημάτισαν νέον φλοιὸν εἰς τὰς διαφορωτέρας φυλὰς ἀφίνοντες ἀνεξάλειπτα ἴχνη τῆς ὑπάρξεώς των εἰς τὰς μᾶλλον ἀποκέντρους τῆς ὑφηλίου χώρας καὶ τοῦτο οὐχὶ διὰ τῆς ἰσχύος των ἢ τῆς καθαρᾶς τοῦ γένους των φύσεως, ἀλλὰ μόνον διὰ τῆς δυνάμεως τοῦ νοός. Καθ' ὅλους τοὺς χρόνους ἐπέπιπτεν ὁ λαὸς οὗτος ὡς πνευματικόν τι στοιχεῖον, ὡς τὸ ἐλατήριον καὶ ἡ ψυχὴ ἐπὶ τῶν ἀρχικῶν ἐθνικῶν σωρῶν. Τοῦτο διετηρήθη μέχρι τῆς σήμερον ἡμέρας. Τὴν συρίαν ἀποικίσαντες παραλίαν ἐτέθησαν οἱ Μαρωνῖται εἰς συγκοινωνίαν μετὰ τῆς θαλάσσης· ἐντεῦθεν δὲ ἐξηπλώθησαν καθ' εὐθεῖαν γραμμὴν ἀπὸ Δαμασκοῦ μέχρι Κωνσταντινουπόλεως, προχωροῦντες ἀπὸ πόλεως εἰς πόλιν, κατῴκισαν πάσας τὰς παραλίους χώρας, καὶ ἀνέδειξαν, ἅμα ἀνοιχθέντος τοῦ Εὐξείνου Πόντου, τὸ Ταϊγάνιον καὶ τὴν Ὀδησσὸν ἰδίας αὐτῶν ἀποικίας. Αὐτοὶ εἶναι τὴν σήμερον οἱ μοχλοὶ ἐν τῷ ἀπεράντῳ τουρκικῷ κράτει, ὅπως ἐν τῇ περσικῇ Ἀσίᾳ ἦσαν οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες· αὐτοὶ εἶναι πάλιν οἱ μοχλοὶ καὶ καθ' ὅλην τὴν ἐκτεταμένην ῥωσσίδα χώραν, τῇ ὁποίᾳ παρέδωκαν καὶ θρήσκευμα, καὶ πολιτισμόν, καὶ ἐκκλησιαστικὴν μουσικήν, καὶ ἀρχιτεκτονικήν, ὥστε ὑπὸ διανοητικὴν ἔποψιν ἔγεινε λόγος περὶ ἐξελληνίσεως τῶν Σλαύων, ὅπως ὁ Fallmerayer ὑπὸ φυσικὴν ἔποψιν ἀνέφερε περὶ τῆς ἐκσλαυίσεως τῶν Ἑλλήνων. Εἶχον πλέον ἀπολέσει οἱ Ἕλληνες καὶ τέχνην καὶ φιλοκαλίαν, πρὶν ἔτι ἐμφανισθῶσιν οἱ Σλαῦοι, οὓς ὁ Fallmerayer καλεῖ ἐνόχους τῆς μεταβολῆς ταύτης· καὶ ὅμως καὶ σήμερον ἔτι εἶναι οἱ Ἕλληνες οἱ μόνοι ἐν Τουρκίᾳ ἀρχιτέκτονες, μηχανικοί, ζωγράφοι καὶ λιθοξόοι. Ἔνθα ἀκμάζει τὸ ἐμπόριον. ἡ βιομηχανία καὶ ἡ παιδεία, τοῦτο ὀφείλεται εἰς τοὺς Ἕλληνας καὶ μόνους. Καὶ ἐν μὲν τῇ Ἀλβανίᾳ ἥπλωσαν οἱ Ἕλληνες ὡς ἱερεῖς, ἰατροί, τραπεζῖται, πράκτορες καὶ ἐπιθεωρηταὶ τοῦ στρατοῦ, ἐν δὲ τῇ Τουρκίᾳ ὡς διερμηνεῖς μέγα δίκτυον, τὸ ὁποῖον θέτει εἰς τὰς χεῖράς των ὅλας τὰς ὑποθέσεις καὶ ὅλα τὰ νήματα τῆς τοῦ

λαοῦ καταστάσεως, καὶ αὐτῆς ἀκόμη τῆς πολιτικῆς ῥᾳδιουργίας. (1) Καὶ αὐτὸ τὸ ἐθνικὸν αἴσθημα τῶν ἄλλων χριστιανικῶν φυλῶν ἐμψυχοῦσιν οἱ Ἕλληνες· ἔνθα ἐπενήργει ὁ Ἑλληνισμὸς εἶχον οἱ Βούλγαροι ζωηροτέραν τὴν συναίσθησίν των· αὐτοὶ καθ' ἑαυτοὺς δὲν εἶχον μὲν ἰδιαιτέραν φιλοπατρίαν, ἀλλ' οἱ καλλίτεροί των πατριῶται ἦσαν ἐν μέσῳ τῶν φιλελλήνων. (2) Οὕτω τὸ ἀρχαιότερον καὶ γνησιώτερον σημεῖον τοῦ Ἑλληνικοῦ ἐθνικοῦ στοιχείου διασώζει ἔτι, ἢ τοὐλάχιστον διασώζει πάλιν, ζωηρῶς τὴν ὕπαρξιν αὐτοῦ. Ἐὰν παρὰ τοῖς νέοις Ἕλλησιν εἶχον ἐκβαρβαρισθῆ τὰ πάντα, τὸ ἀξιοθαύμαστον ἱστορικὸν φαινόμενον, τὸ ὁποῖον παρετηρήσαμεν, ἤθελεν εἶσθαι ἔτι ἀξιοθαυμαστότερον. Τίνι τρόπῳ ἡ ἁπλῆ δύναμις τοῦ νοὸς ἀποδίδει καὶ σήμερον ἔτι εἰς τοὺς μεγάλους ἄνδρας τῆς Ἑλληνικῆς ἀρχαιότητος ξένα τέκνα, τίνι τρόπῳ μετὰ παρέλευσιν δισχιλίων ἐτῶν ζωογονεῖ διὰ τῆς δόξης φαντασιωδῶν προγόνων φαντασιώδεις ἀπογόνους, καὶ τίνι τρόπῳ ἔπλασε τέλος συγγενῆ ἐθνικότητα ἄνευ τῆς μεσολαβήσεως οὐδενὸς δεσμοῦ αἵματος! Διότι οὐδείς ποτε μέχρι τοῦδε ἐτόλμησε ν' ἀποδείξῃ ὅτι ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ, πλησίον Σλαύων καὶ Ἀλβανῶν, πλησίον Βουλγάρων καὶ Τούρκων, ὑπάρχει πραγματικῶς ἰδιαιτέρα τις ἐθνικότης, ἰδιαίτερον ἔχουσα χαρακτῆρα. Οἱ Ἕλληνες μήτε ὑπὸ τῶν Ἀρναούτων ἀποίκων ἐξεσλαυίσθησαν, μήτε ὑπὸ τῶν Τούρκων κατακτητῶν ἐξεμωαμεθανίσθησαν, μήτε ὑπὸ τῶν Ἐνετῶν ἐξελατινίσθησαν, μήτε ὑπὸ τῶν Γάλλων καὶ Καταλάνων ἐξερωμαΐσθησαν, ἀλλ' ὅμως μήτε ἐξεσλαυίσθησαν, ἀλλὰ διετήρησαν ἀπαραμείωτον τὸ κατὰ τῶν Σλαύων μῖσος τῶν πρώτων ἑκατονταετηρίδων. Ἐὰν σλαυικὸν αἷμα καθίστα αὐτοὺς παραμορφωμένους Ἕλληνας, Ἑλληνικὸν πνεῦμα ἤθελε τοὺς καταστήσει παραμορφωμένους Σλαύους· ἐὰν ὑπ' οὐδεμίαν ἔποψιν ἔμενον Ἕλληνες, πάλιν ὑπ' οὐδεμίαν ἔπο-

(1) Ios. Müller «Ἡ Ἀλβανία, ἡ Ῥούμελη καὶ τὰ αὐστριακομαυροβουνιωτικὰ μεθόρια. Ἐν Πράγῃ 1844.

(2) Τοῦτο ὡμολόγησε Βούλγαρός τις τῷ K. Robert. Ὅρα τοῦ αὐτοῦ συγγραφέως τὸ σύγγραμμα «Οἱ Σλαῦοι ἐν Τουρκίᾳ.» 1844·

ψιν ἤθελον γείνει Σαρμάται, καθὼς καὶ οἱ περὶ τὸν Τίβεριν οἰκοῦντες, ἐὰν δὲν ἔμενον Ῥωμαῖοι δὲν ἤθελον βεβαίως γείνει Γερμανοί. Καὶ οὐ μόνον ἔδειξαν οἱ Ἕλληνες τὴν τοσαύτην ἐγκαρτέρησιν εἰς τὴν κατὰ ξένων ἐθνικοτήτων ἄμυναν, ἀλλ' ἐδήλωσαν καὶ τὴν διανοητικὴν δύναμιν, ἣν οὔτε Ὀθωμανοὶ οὔτε ἑτέρα τις χριστιανικὴ ἔδειξε φυλή, ν' ἀποῤῥοφῶσι τὴν ξένην ἐθνικότητα. Ἡ γλῶσσά των ὑπερενίκησε κατὰ τὸν μεσαιῶνα τὴν σλαυικὴν, ὑπερενίκησε καθ' ὅλας τὰς Ἑλληνικὰς ἐπαρχίας τὴν τουρκικὴν ἐν αὐτῷ τῷ στόματι τῶν Τούρκων, ὑπερενίκησε τέλος καὶ τὴν ἄῤῥυθμον καὶ ἀναλφάβητον ἀλβανικὴν, καὶ οἱ Ἀλβανοὶ κάτοικοι, καθ' ὅσον περιζόνει αὐτοὺς τὴν σήμερον τὸ Ἑλληνικὸν βασίλειον, πρόκειται νὰ συγχωνευθῶσι μετὰ τῶν Ἑλλήνων, ὡς ἤθελον ἀποῤῥοφηθῆ παρ' αὐτῶν καὶ οἱ Σλαῦοι ἅμα συνέδεον στενοτέρας πρὸς τοὺς Ἕλληνας σχέσεις. Διότι ταῖς σωματικῶς μόνον ἰσχυραῖς ταύταις φυλαῖς ἐλλείπει τὸν πνεῦμα τῆς ἑνότητος, ἐλλείπει ἡ ζωηρῶς ἐμψυχῶσα ἰδέα, ἥτις ἐνυπάρχει εἰς τοὺς Ἕλληνας ἔμφυτος, ἐλλείπει τέλος κέντρον ἐνεργείας.

Ταῦτα μόνον ἦσαν κατὰ τὴν ἀναγέννησιν τῆς Ἑλλάδος τὰ αἴτια τῆς μεγάλης ὑπὲρ τῶν Ἑλλήνων συμπαθείας τοῦ κόσμου, βοηθείᾳ τῆς ὁποίας εἶδον οἱ Ἕλληνες τὰς πρώτας των ἐπιτυχίας καὶ νίκας καὶ τέλος καὶ αὐτὴν τὴν ἀνεξαρτησίαν των, ὑπερνικήσαντες διὰ τῶν φυσικῶν αὐτῶν προτερημάτων τὰς πολλὰς ἀντιπαθείας, αἵτινες ἠγέρθησαν ἐν τῇ ἑσπερίᾳ Εὐρώπῃ πρὸ τοῦ ἀγῶνος, κατὰ τὸν ἀγῶνα καὶ μετ' αὐτὸν κατὰ τῆς μεγάλης διαφθορᾶς τοῦ ἐθνικοῦ τῶν Ἑλλήνων χαρακτῆρος.

Οὐδέποτε ἀναμφιβόλως εἶχεν ἐξαχρειωθῆ ἐθνικὸς χαρακτὴρ ὅσον ὁ βυζαντινός· καὶ τοῦτο οὐχὶ ὑπὸ τὴν τυραννίαν τῶν Τούρκων μόλις. Ἀλλ' ἡ Ἑλλὰς εἶχεν ἤδη νεκρωθῆ ἀφ' ὅτου καθυπετάγη ὑπὸ τῆς Ῥώμης. Αἱ ἰσχυρότεραι ἠθικαὶ καὶ φυσικαὶ ἐπενέργειαι δὲν ἠδύναντο πλέον νὰ ἐπιφέρωσιν ἀντίδρασίν τινα Αἱ τῶν ἐθνῶν μεταναστάσεις, καὶ αἱ σταυροφορίαι, δὲν ἐνέβαλον εἰς τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος νέους φυσικοὺς χυμοὺς, νέας ζωογόνους

Ὁ ἠθικὸς χαρακτὴρ τοῦ ἑλλην. ἔθνους.

δυνάμεις· καὶ αὐτὸς δὲ ὁ χριστιανισμὸς εἶχεν ἀπολέσει παρ᾽ αὐτῷ τὸν ἠθικῶς ζωογόνον πυρῆνα, ὑπὸ τὸ κράτος τῆς εἰδωλολάτρου δεισιδαιμονίας καὶ τῶν δογματικῶν καὶ θρησκευτικῶν ἐρίδων εὑρισκόμενος. Ὁ δὲ κοσμικὸς δεσποτισμὸς, ἐξαπλωθεὶς καὶ ἐπὶ τῆς ἐκκλησίας εἶχε καταπνίξει καὶ ἐν Ἑλλάδι, ὡς ἐν Ῥωσσία, πᾶσαν θεολογικὴν ἐπιστήμην, πᾶσαν ἀνεξιθρησκείαν, συγχρόνως δὲ καὶ πᾶσαν ἐπίῤῥοιαν ξένου πολιτισμοῦ καὶ πᾶσαν ἀνάπτυξιν καὶ ἠθικὴν τῆς θρησκείας σημασίαν. Ὅθεν δύναταί τις ν᾽ ἀποδώσῃ τὴν πρόοδον τῆς ἐξαχρειώσεως τῶν Ἑλλήνων εἰς τὰ ἑξῆς μεγάλα ἱστορικὰ διαγράμματα· εἰς τὴν ἐπὶ τῶν διαδόχων τοῦ Αὐγούστου περιστροφήν των ἐντὸς τοῦ βορβόρου τῆς ψευδολογίας καὶ δουλοφροσύνης, εἰς τὴν ἐπὶ τῶν βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων μέχρι γελοιογραφίας φαυλότητά των, εἰς [illegible] ἐπὶ τῶν Λατίνων δεισιδαιμονίαν των, εἰς τὴν ἐπὶ τῶν Ὀθωμανῶν ἀπάθειαν, ἀμάθειαν καὶ ἀθλιότητά των, καὶ τέλος εἰς τὴν ἐντελῆ ἔλλειψιν πάσης εὐκαιρίας πρὸς διανοητικὴν ἀνάπτυξιν (1). Καὶ αὐτοὶ οἱ ἱερεῖς των, οι μόνοι ὁδηγοί των, ἐξαχρειωθέντες ἐντελῶς, ἐζήτουν τὴν θρησκείαν εἰς νηστείας καὶ ἐκκλησιαστικὰς πομπὰς, ὑπέθαλπον τὴν δεισιδαιμονίαν καὶ τὸ θρησκευτικὸν μῖσος, καὶ ἀπεῤῥόφων ὡς βδέλλαι τὴν ποίμνην των, διοργανίσαντες ἐντελὲς σύστημα σιμωνισμοῦ (δωροφαγίας). Ἐὰν ἡ Ἑλληνικὴ παροιμία ἦναι ὀρθὴ, ὅτι ὁ ἰχθὺς ἀπὸ τῆς κεφαλῆς του ὄζει, καὶ ὅτι, « ἡ ἐπιστήμη, ἣν μαθάνεις, εἶναι ὡς ὁ διδάσκαλος, παρ᾽ οὗ διδάσκεσαι», εἰς ποίαν κατάστασιν, ἐρωτῶμεν, ἦτο δυνατὸν νὰ εὑρίσκηται λαὸς τοῦ ὁποίου αἱ θρησκευτικαὶ κεφαλαὶ εἶχον σχέσεις πρὸς ληστρικὰς καὶ πειρατικὰς συμμορίας καὶ ἦσαν συνένοχοι εἰς ὅλα τὰ διαπραττόμενα ἐγκλήματα; Ὅθεν καὶ πολλοὶ τῶν ἐν ἀρχῇ τῆς ἐνεστώσης ἑκατονταετηρίδος περιηγη-

(1) Τὸ θέμα τοῦτο ἀποτελεῖ τὸ περιεχόμενον τῶν ἐπιστολῶν Ἑλλήνων τινῶν πρὸς τὸν γερμανὸν Stephan Gerlach, ὅστις κατὰ τὸν 16ον αἰῶνα ἀπεστάλη παρὰ τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Τυβίγγης εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἵνα παρατηρήσῃ ἐκ τοῦ σύνεγγυς τὴν κατάστασιν τῆς Ἑλλάδος. Martin Crusius « Ἡ Ἑλλὰς ἐπὶ τῶν Τούρκων. » Ἐν Βασιλ. 1584.

τῶν δὲν ἀμφέβαλλον ποσῶς, ὅτι τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος ἀπωλέσθη ἠθικῶς ἀνεπιστρεπτί. Τὰ ὀφθαλμοφανέστερα αὐτοῦ ἐλαττώματα ἦσαν ὁ ἀηδὴς ἐγωϊσμὸς καὶ ὁ θρησκευτικὸς φανατισμός· καὶ νουνεχεῖς Ἕλληνες ὡμολόγουν, ὅτι ἡ μὲν φιλαυτία εἶναι τὸ πρῶτον ἐλατήριον τῶν συμπολιτῶν των, ἡ δὲ δεισιδαιμονία τὸ δεύτερον. Εἰς τὴν πολλάκις ἀποτρόπαιον ἔκφρασιν τοῦ προσώπου τοῦ Ἕλληνος ἔβλεπεν ὁ ξένος πάντοτε σκοπόν τινα, προερχόμενον εἴτε ἐκ δουλικοῦ φόβου, εἴτε ἐκ χαμερποῦς φιλοχρηματίας· ἀπότομος εἰς τοὺς λόγους τῷ ἐπαρουσιάζετο ὁ Ἕλλην ἀείποτε ἀσταθὴς καὶ ἀβέβαιος εἰς τὰ ἔργα του· πλεονέκτην δὲ, ἀργυρώνητον καὶ κλέπτην εὕρισκεν ὁ ξένος εὐκόλως πάντα Ἕλληνα. Ἐὰν καύσω ἕνα Ἕλληνα, ἔλεγεν ὁ Ἀλῆ πασᾶς, ὁ υἱός του μοῦ κλέπτει τὴν τέφραν του. Ὁ ἔχων τὰ περισσότερα «ἄσπρα», (δηλ. ὁ εὔπορος) ἐθεωρεῖτο καὶ παρὰ τοῖς Ἕλλησιν, ὡς καὶ παρὰ πᾶσι τοῖς μεσημβρινοῖς λαοῖς, ὡς ὁ φρονιμώτερος, νουνεχέστερος, καὶ σοφώτερος. Συγχρόνως δὲ ἡ ἀσταθία, ἡ κενοδοξία καὶ τὸ πρὸς τοὺς ξένους μῖσος ἐκώλυον, ὡς φαίνεται, πᾶσαν συναίσθησιν· διότι οἱ Ἕλληνες εἶχον ἀπολέσει τὰ προτερήματα, τὰ ἀποῤῥέοντα ἐκ τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς ἐλευθερίας, καὶ εἶχον ἀποκτήσει τὰ ἐλαττώματα, τὰ ὁποῖα γεννᾷ ἡ ἀνάγκη καὶ ἡ δουλεία. Δὲν ἦτο δυνατὸν, λέγει ὁ Τρικούπης, νὰ ζητήσῃ τις ἐν μέσῳ τῶν δούλων τῶν δούλων τοῦ Κορανίου τὰς ἀρετὰς τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων. Οὐχ ἧττον ὅμως ὑπῆρχον καὶ μεταξὺ τῶν περιηγητῶν πολλοί, οἵτινες ἔκαμνον εἰς ἑαυτοὺς τὴν ἐρώτησιν, ἐὰν πᾶν ἄλλο ἔθνος δὲν ἤθελεν ἐξέλθει ἀπὸ δισχιλίων ἐτῶν δουλείας ἔτι μᾶλλον ἐξηχρειωμένον! Ἂν καὶ ἀποστρεφόμενοι τὰ τεχνάσματα τοῦ ψεύδους, τῆς προσποιήσεως καὶ τῆς χαμερπείας, εὕρισκον ὅμως οἱ Ἕλληνες αὐτὰ τὰ μόνα φυσικὰ ὅπλα κατὰ τῶν καταδουλωσάντων αὐτούς. Πολλά των ἐλαττώματα ἦσαν τὰ ἐλαττώματα πάντων ἐν γένει τῶν μεσημβρινῶν ἐθνῶν, ἄλλα πάλιν, ὡς ὁ φθόνος καὶ ἡ ἀντιζηλεία, ἦσαν τὰ ἐλαττώματα πάντων τῶν ἀγρίων ἔτι καὶ βαρβάρων λαῶν. Ἡ πεῖρα δὲ ἐδίδασκε τοὺς περιηγητὰς νὰ κάμωσιν ἐξ ἁπλῆς φήμης γενικοὺς συμπερα-

σμοὺς, καθότι εὑρίσκοντο ἐν χώρᾳ, ἐν ᾗ οὐδέποτε πρέπει νὰ δίδῃ τις πίστιν εἰς τὴν πρώτην εἴδησιν, καὶ οὐδέποτε νὰ ἐμπιστεύηται εἰς τὴν πρώτην ἐντύπωσιν.

Ὁ περιηγητὴς Gell ἀφ' ἑνὸς μὲν ἠγανάκτει διὰ τὴν δουλοφροσύνην καὶ τὸ κλεπτικὸν τῶν Ἑλλήνων πνεῦμα, ἀφ' ἑτέρου δ' ἐθαύμαζε τὴν εὔτολμον εἰλικρίνειαν, μὲ τὴν ὁποίαν ἐλάλουν ἐνώπιον τῶν Τούρκων περὶ τῶν ἐθνικῶν αὐτῶν ἐλπίδων. Ἂν καὶ πλεῖστα περὶ ληστῶν καὶ ληστρικῶν ἐπιθέσεων διεδίδοντο, οὐχ ἧττον ὅμως ἔβλεπεν ὁ Gell τοὺς ἡμιόνους, τοὺς ἐν δικτύοις πλεκτοῖς κομίζοντας τὸν εἰσπραχθέντα χρηματικὸν φόρον τῶν ἐπαρχιῶν, βόσκοντας παρὰ τὴν ὁδὸν, ἐν ᾧ οἱ ὁδηγοί των νήδυμον ἐκοιμῶντο ὕπνον. Ὁ τῶν φιλοδωρημάτων πόθος εἶναι γενικὸν τῶν μεσημβρινῶν λαῶν ἐλάττωμα, καὶ ὅμως πολλάκις συνεκινήθη ὁ Pashley ὑπὸ τῆς ἀφελοῦς ἀφιλοκερδείας ἣν ἐδείκνυον οἱ ὑπηρετοῦντες αὐτὸν Κρῆτες, οἵτινες ἐρυθριῶντες πᾶσαν ἀμοιβὴν ἀπεποιοῦντο. Πολλοὶ εὗρον τοὺς Ἕλληνας πλεονέκτας. οὐδεὶς ὅμως τοὺς εὗρε φιλαργύρους, τοὐναντίον μάλιστα πολλάκις ἀσώτους εἰς τὰς δαπάνας των καὶ κενοδόξους εἰς τὴν ἐπίδειξιν τοῦ πλούτου των, ὅ,περ καὶ ἐπισφαλέστατον αὐτοῖς ἦτο, Πολλοὶ τοὺς εὗρον δειλοὺς καὶ δουλικοὺς, καὶ ὅμως ὁ κλεπτικὸς τῶν νέων βίος εἶχεν ἀποκαλύψει εἰς τοὺς γέροντας τὴν βαθεῖαν ἔννοιαν τοῦ Ὁμηρικοῦ λόγου· ὅτι ἡ ἡμέρα τῆς δουλείας ἀφαιρεῖ τὸ ἥμισυ τῆς ἀνδρικῆς ἀρετῆς, καὶ εἶχε καταστήσει τὸν τυραννικὸν ζυγὸν ἔτι μᾶλλον ἀφόρητον. Πολλοὶ τοὺς εὗρον πτωχοὺς καὶ ἐλεεινοὺς, καὶ ὅμως καὶ οἱ τοὺς μᾶλλον ἀποκέντρους τόπους κατοικοῦντες Ἕλληνες χωρικοὶ ᾐσχύνοντο διὰ τὴν ἔνδειάν των, καὶ ἠπόρουν, πῶς ἡ ἀθλία καὶ ζωώδης αὐτῶν κατάστασις ἠδύνατο νὰ ἐφελκύσῃ τὴν προσοχὴν τοῦ ξένου περιηγητοῦ. Ὁ σπινθὴρ οὗτος τῆς συναισθήσεως παρὰ τῷ εὐπλάστῳ τούτῳ ἔθνει ἦτο ὁ ἀναπτερῶν τὰς ἐλπίδας τῶν ἐλπιζόντων. Διότι μεταξὺ ὅλων, καὶ αὐτῶν τῶν τὰ μάλιστα προκατειλημμένων περιηγητῶν, οὐδεὶς ὑπῆρχεν, ὃν δὲν ἐξέπληξεν ἡ ζωηρότης, ἡ φιλομάθεια, ἡ φρόνησις, ἡ ἀτομικὴ αὐτεξουσιότης (« πέντε Ἕλληνες ἓξ γνῶ-

μαι », λέγει ἡ παροιμία) ἡ ὑγιὴς κρίσις, τὸ πρακτικὸν πνεῦμα καὶ ἡ φυσικὴ εὐγλωττία τοῦ λαοῦ τούτου. Ἐπὶ τῆς θαυμασίως πεπλασμένης ταύτης χώρας, ἥτις συμπεριλαμβάνει ἐν σμικρῷ ὅλα τὰ προτερήματα τῆς Εὐρώπης, καὶ διὰ τῶν ὀρεινῶν αὐτῆς λαβυρίνθων καὶ τῶν ἀπείρων αὐτῆς κόλπων δύναται νὰ ἐγχαράξῃ εἰς τοὺς κατοίκους της τὰς ἐξόχους ἰδιότητας ὀρεινοῦ καὶ ναυτικοῦ συνάμα ἔθνους, ἐφαίνετο ὅτι ἐπεκάθητο ἐγχώριός τις δαίμων, ὅστις ἦτο πεπρωμένον νὰ χορηγήσῃ καὶ εἰς τοὺς νέους κατοίκους τὸν αὐτὸν βίον καὶ τὸν αὐτὸν τύπον τοῦ ἐθνικοῦ χαρακτῆρος, οἷον εἶχον οἱ ἀρχαῖοι, καὶ ἐὰν οὐδεμίαν πρὸς ἀλλήλους οἱ δύο οὗτοι ἤθελον ἔχει σχέσιν καὶ συνάφειαν.

Ἐξ ὅλων ὅμως τῶν φυλῶν τοῦ τουρκικοῦ κράτους εἰς τοὺς Ἕλληνος μόνους ἐνεχαράχθησαν αὐτά. Οἱ Ἕλληνες μόνοι εἶναι οἱ βιομηχανικῶς δραστήριοι, δραστηριώτεροι παντὸς ἄλλου μεσημβρινοῦ λαοῦ, καὶ ὑπὸ ἴσην φορολογίαν καὶ δικαιοσύνην ἤθελον οἱ Ἕλληνες διὰ τῆς ἐπιμελείας των καὶ μόνης ἀναγκάσει τοὺς Τούρκους δεσπότας των ν' ἀποθάνωσι τῆς πείνης. Ὡς ἔμποροι καὶ ναῦται ἀνεδείχθησαν οἱ Ἕλληνες ἅμα τῇ ἀρχῇ τῆς ἀναγεννήσεώς των τοσοῦτον ἀνώτεροι πάντων, ὥστε οἱ σπουδαῖοι Ἄγγλοι, θαυμάζοντες τὸ πνεῦμα, τὴν σκέψιν, τὴν πεῖραν, τὴν ἐπιμέλειαν, οἰκονομίαν καὶ τιμιότητα αὐτῶν, ὁριστικῶς τοῖς προέλεγον τὰ ἀξιοθαύμαστα αὐτῶν κατορθώματα καὶ τὰς λαμπράς των ἐπιτυχίας. Καὶ κατὰ τὰς πρὸς πολιτισμόν, πρὸς τελειοποίησιν καὶ ἐκπαίδευσιν προσπαθείας ἔδειξαν οἱ Ἕλληνες, παντοῦ ὅπου ὁ φθόνος τῶν Τούρκων ἄφινεν αὐτοὺς ἀνεπηρεάστους, ῥοπὴν πρὸς διανοητικὴν ἀνάπτυξιν καὶ πολιτισμὸν ὁποίαν οὐδέν ποτε ἔδειξεν ἄλλο τῆς Ἀνατολῆς ἔθνος. Οἱ Ἕλληνες ζῶσι βίον οἰκογενειακὸν εἰρηνικώτερον, προσφορώτερον καὶ ἁγνότερον πολλῶν πεπολιτισμένων μεσημβρινῶν λαῶν· μεταχειρίζονται τὰς γυναῖκας μὲ τὸ ἀνῆκον αὐταῖς σέβας, καὶ διὰ τοῦ τρόπου τούτου ἔχουσι καὶ ἐλπίδα ὑψηλοτέρας ἔτι ἀναπτύξεως. Λέγοντες τοῦτο ἐννοοῦμεν τὰ ῥηθέντα τέσσαρα μεγάλα διαγράμματα, τὰ ὁποῖα χωρίζουσι τὸν Ἕλληνα καὶ ὑπὸ τοῦ ἀνάνδρου καὶ ὀκνηροῦ Τούρκου, καὶ ἀπὸ τοῦ

βαρβάρου τὴν γυναῖκά του ὡς δούλην ποταπὴν μεταχειριζομένου Ἀλβανοῦ, κἰα ἀπὸ τοῦ ἀπαιδεύτου Ταττάρου καὶ Σλαύου, καὶ ἀπὸ τοῦ αἰσχροκερδοῦς Ἑβραίου καὶ Ἀρμενίου, ὅστις οὐδέποτε κάμει κοινωφελῆ τοῦ ἐπαγγέλματός του χρῆσιν — τὰ ὁποῖα τὸν πλησιάζουσιν εἰς τὸν πολιτισμὸν τῆς ἑσπερίας Εὐρώπης, καὶ τῷ ἐπέσυρον τὰς συμπαθείας τῶν Εὐρωπαίων, ἃς οἱ ἐν Τουρκίᾳ ἄλλοι χριστιανοὶ δὲν δύνανται ν᾽ ἀποκτήσωσι. Πολλοὶ πολλάκις ἔψεξαν τοὺς Εὐρωπαίους διότι δὲν ἔδειξαν τὴν αὐτὴν συμπάθειαν καὶ πρὸς τοὺς ἀνδρείους Σέρβους καὶ πρὸς τὸν ἀγῶνά των, οἵαν ἔδειξαν πρὸς τοὺς Ἕλληνας καὶ πρὸ τῆς ἐπαναστάσεώς των αὐτῆς. Ἀλλ᾽ οὐδέποτε ἦτο δυνατὸν ἡ βραδεῖα ἀνάπτυξις ἔθνους εὑρισκομένου ἔτι ἐν τῇ φυσικῇ του καταστάσει, ἀνάπτυξις, ἥτις ἴσως ἐνδιαφέρει παρατηρητάς τινας σπουδαίους καὶ εὐνοϊκούς, νὰ ἔχῃ καὶ διὰ τὴν ἀνυπόμονον τοῦ τελείου πολιτισμοῦ ἐποχὴν τὰ αὐτὰ θέλγητρα, ὁποῖα εἶχεν ἡ ταχεῖα πρόοδος τῶν Ἑλλήνων, οἵτινες (ἀντὶ κατὰ τὸν **Fallmerayer** νὰ ἵστανται ἐπὶ τῆς βαθμίδος τοῦ 12ου αἰῶνος) πάντες εὐτόλμως καὶ ἑτοίμως ὑπέθαλπον τὰς προσπαθείας τοῦ πεπολιτισμένου κόσμου. Ὁ σπουδαιότατος παρατηρητής, τὴν διαφορὰν ἁπλῶς τῆς ἠθικῆς καταστάσεως ἐξετάζων, εἶναι ἀδύνατον νὰ αἰσθάνηται ἴσην συμπάθειαν καὶ πρὸς τοὺς Ἕλληνας καὶ πρὸς τοὺς Σέρβους. Ἐπειδὴ οἱαδήποτε κακουργήματα καὶ ἀνοσιουργήματα καὶ ἂν ἀμαυρῶσι τὴν Ἑλληνικὴν ἐπανάστασιν, δὲν ἀπαντῶμεν ὅμως ἐν αὐτῇ τὰς παρὰ φύσιν καὶ ἀπανθρώπους σκηνάς, τὰς κηλιδούσας καὶ τὴν ἀρχαίαν καὶ τὴν νεωτέραν τῆς Σερβίας ἱστορίαν· δὲν ἀπαντῶμεν τὰς ἀλλοκότους τῶν Σέρβων δεσποτῶν διαθέσεις, τὸ ἔθος τοῦ κλέπτειν τὰς παρθένους· δὲν ἀπαντῶμεν τὰς φρικτὰς ἐκείνας ἔχθρας ἐν αὐτῷ τῷ ἱερῷ τῆς οἰκογενείας κόλπῳ· δὲν ἀπαντῶμεν τὴν περιφρόνησιν τῶν γυναικῶν καὶ αὐτῶν τῶν μητέρων, ἢ τὴν ἀδελφοκτονίαν, ὡς ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Καραγεώργη, δὲν ἀπαντῶμεν τὰ τῶν ἀρχόντων αἱμοβαφῆ δικαστήρια, τὰ ὁποῖα (ὡς τὸ 1816 κατὰ τοῦ ἀρχιμανδρίτου **Melentich**) ἐπέβαλλον δολοφονίαν, ἢ (ὡς τῷ 1826 κατὰ δύο τῶν Φιλικῶν) ἐπέβαλλον ἀπανθρώπους καὶ σκληρὰς ἀκρωτηριάσεις,

καθ' ἃς αὐτοὶ οἱ ἡγεμόνες ἀνεδέχοντο καθήκοντα δημίου, τῶν ἁπλῶν στρατιωτῶν ἀρνουμένων νὰ τὸ πράξωσιν! Ἐν τῷ ἀγῶνι τῶν Σουλιωτῶν ὑπῆρχεν ἐποχή, καθ' ἣν ὁ Byron καὶ ὁ Douglas, ὡς μετὰ ταῦτα καὶ ὁ Fallmerayer, ἐδεικνύοντο εὐνοϊκώτεροι καὶ ἠγάπων περισσότερον τοὺς Ἀλβανοὺς ἢ τοὺς Ἕλληνας. Καὶ ὅμως ὁ Ἀλβανὸς ἐν τῇ ὠμότητι καὶ ἐπιμονῇ του, ἐν τῇ πανουργίᾳ καὶ δολιότητι, ἐν τῇ ἀπιστίᾳ καὶ προδοσίᾳ του, δὲν εἶναι ἡ πιθηκόμορφος γελοιογραφία τοῦ Ἕλληνος· καὶ ἐν τῇ εὐτυχίᾳ του αὐτῇ εἶναι ὁ Ἀλβανὸς σκυθρωπὸς καὶ ἀπρόσιτος, ἐν ᾧ ὁ Ἕλλην, ἐλεύθερος ὢν φροντίδων, εἶναι καὶ εὔθυμος καὶ εὐπροσήγορος· εἶναι δὲ πρὸς τούτοις ὁ Ἀλβανὸς καὶ ἀνάξιος νὰ συμβαδίζῃ μὲ τὴν ἐποχὴν πρὸς διανοητικὴν τοῦ ἔθνους καλλιέργειαν. Οἱ Ἐνετοί, δεσπόται τῆς Πελοποννήσου γενόμενοι, ἐθνολογικῶς μὲν οὐδεμίαν διάκρισιν ἔκαμνον μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ Ἀλβανῶν, τοὺς διέκρινον ὅμως κατὰ τὰς ἀντιφασκούσας αὐτῶν γνώμας. « Οἱ Πελοποννήσιοι οὐδέποτε πείθονται εἰς τὸ νὰ μεταβάλλωσι τὰς ἕξεις των, » ἔλεγον οἱ Ἐνετοί, ἐννοοῦντες τοὺς Ἀλβανούς· καὶ πάλιν ἔλεγον « παρὰ τῷ ἔθνει τούτῳ ἰσχύει πολὺ τὸ παράδειγμα, » ἐννοοῦντες τοὺς Ἕλληνας (1)· βλέποντες τὴν ἀθλιότητα τῶν Ἀλβανῶν γεωργῶν παρεπονοῦντο οἱ Ἐνετοὶ διὰ τὴν ἀπιστίαν των, τὴν ὀκνηρίαν των, καὶ τὴν ἐγκαρτέρησιν εἰς ὕπαρξιν ὅλως ἐστερημένην ἀναγκῶν· τὸ Ναύπλιον ὅμως, ἔνθα συνεκεντροῦτο τὸ εὐκίνητον Ἑλληνικὸν στοιχεῖον, κατέστη ἐπὶ τῆς βραχείας των κυριαρχίας εὐρωπαϊκὴ καθ' ὅλα πόλις.

Καὶ οὕτως ἀμέσως ἐν ἀρχῇ τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως θέλομεν ἴδει ὡς χαρακτηριστικὸν φαινόμενον, πῶς Ἕλληνες καὶ Ἀλβανοί, καί τοι ὑπὸ τῶν αὐτῶν προσπαθειῶν ὠθούμενοι χωρίζονται καὶ διασπῶνται. Ὅ,τι ὅμως εἶναι δι' ἡμᾶς οὐσιωδέστερον πολὺ ὑπὸ ἱστορικὴν ἔποψιν, εἶναι ὅτι ὅλη ἡ πορεία τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους ἔλαβεν ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον τὸν χαρακτῆρα Εὐρωπαϊκοῦ κινήματος—κινήματος, σκο-

(1) Ranke « Οἱ Ἐνετοὶ ἐν Πελοποννήσῳ. » Ἐν τῷ ἱστορικο-πολιτικῷ περιοδικῷ συγγράμματι. 2,436, 439, 460.

πεύοντος ν' ἀποβάλῃ πᾶσαν ἀνατολικὴν καὶ σλαυικὴν ἐπιῤῥοήν, ἥτις τοσούτους τοῖς ῥωσσοφόβοις ἐνεποίει φόβους. Τοῦτο ἔμελλε ν' ἀποδειχθῇ ἐν ἀρχῇ ἀμέσως, ὅτε προσπεποιημένη συνωμοσία, ὑποκινηθεῖσα ὑπὸ ῥωσσοφίλων Ἑλλήνων συναινέσει τῆς Ῥωσσίας καὶ ἐπὶ προσδοκίᾳ ῥωσσικῆς ἐπικουρίας, ἐπέφερε τὴν πρώτην στάσιν πέραν τῶν ὁρίων τῆς κυρίως Ἑλλάδος, καὶ ὡς ἅπασαι αἱ τοιούτου εἴδους στάσεις ἐν Ἱσπανίᾳ καὶ Ἰταλίᾳ, ὡς καπνὸς πάλιν διελύθη· ἐν ᾧ τὸ ἐθνικὸν κίνημα ἐν αὐτῇ τῇ Ἑλλάδι (ἄκουσα συνέχεια τῆς ἀκούσης ἐσωτερικῆς ἐπαναστάσεως, περὶ ἧς ἐγένετο λόγος), κίνημα, τὸ ὁποῖον ἐξ ὑπαρχῆς ἀμέσως, ὡς αἱ ἀμερικανικαὶ στάσεις, οὐδὲν κοινὸν πρὸς τὰ συνωμοτικὰ ἐκεῖνα κινήματα ἔχον, διάφορον εἶχε καὶ τὴν ἔκβασιν, ὡς ἐν Ἀμερικῇ, ἔφερε καὶ ἐνταῦθα ἀποτέλεσμα καθ' ἣν στιγμὴν ἐφαίνετο ὅτι τὸ πᾶν ἀπωλέσθη, καὶ ὡς ἐν τῷ Νέῳ Κόσμῳ, οὐσιωδῶς ἐπροστατεύετο ὑπὸ τῆς ἐλευθέρας, ἀνεπηρεάστου καὶ ἀφιλοκερδοῦς συμπράξεως ξένων φίλων καὶ βοηθῶν.

II. Η ΦΙΛΙΚΗ ΕΤΑΙΡΙΑ,

καὶ ἡ ἐν ταῖς Παραδουναβίοις ἡγεμονίαις ἐπανάστασις.

Νέαι ἐλπίδες τῶν Ἑλλήνων εἰς τὴν Ῥωσσίαν. Καθ' οὓς χρόνους ἡ Γαλλία, ἡ Ῥωσσία καὶ ἡ Ἀγγλία ἐμάχοντο πρὸς ἀλλήλας περὶ τῆς κυριαρχίας τοῦ κόσμου ἑπόμενον ἦτο, καὶ αἱ διάφοροι ἐν Ἑλλάδι τοῦ λαοῦ τάξεις νὰ διανείμωσι καὶ τὰς ἐλπίδας των εἰς τὰ τρία ταῦτα κράτη, εἰς τὰς τρεῖς ταύτας ἐθνικότητας. Συνομολογηθείσης τῆς εἰρήνης, ὅτε ἡ μὲν Γαλλία εἶχεν ἐντελῶς καταβληθῇ, ἡ δὲ Ἀγγλία ὀλίγον ἐφρόντιζε περὶ τῆς ἐξωτερικῆς αὐτῆς ἐπιῤῥοῆς, φυσικὸν ἐπίσης ἦτο νὰ συγκεντρωθῶσιν ὅλων τῶν Ἑλλήνων τὰ βλέμματα ἐπὶ μόνης τῆς Ῥωσσίας. Διότι ὁ τρομερὸς οὗτος τῶν Τούρκων γείτων, οὐδέποτε εἶχεν ὅσην τώρα ἰσχὺν καὶ ἀπεριόριστον ἐπιῤῥοήν· ἡ τύχη τοῦ κόσμου ὅλου εὑρίσκετο εἰς χεῖρας τοῦ Τσάρου. Πρὸς τί λοιπὸν νὰ μὴ ἐπιληφθῇ

οὗτος τῆς σπανίας ταύτης εὐκαιρίας νὰ διευθύνῃ καὶ τῆς Ἑλλάδος τὰς τύχας;

Οὐδέποτε πρότερον εἶχε κλονισθῆ ἡ Τουρκία ὑπὸ τοιούτων διηνεκῶν ἐσωτερικῶν ταραχῶν ὅσον κατὰ τοὺς τελευταίους ἐκείνους χρόνους· οὐδέποτε εἶχεν ἐξηγερθῆ εἰς τοιοῦτον βαθμὸν ὁ μοιρίδιος τῶν Τούρκων φόβος ὑπὸ τοῦ ἐπαπειλοῦντος αὐτοῦ ὀλέθρου. Οὐδέποτε εἶχε παραχωρήσει ἡ τουρκικὴ κυβέρνησις τοσαύτας εὐκολίας εἰς τοὺς ῥαγιάδας· οὐδέποτε δὲ καὶ ὁ πολιτισμὸς τῶν Ἑλλήνων εἶχε προσεγγίσει περισσότερον εἰς τὸν τῆς Εὐρώπης, καὶ οὐδέποτε αἱ περὶ τῆς ἐλευθερίας ἐλπίδες καὶ οἱ πόθοι αὐτῶν ἦσαν μεγαλείτεροι, ἢ τώρα. Πῶς λοιπὸν νὰ παραβλέψῃ τὴν φορὰν ταύτην τῶν πραγμάτων ὁ Ἀλέξανδρος τῆς Ῥωσσίας, ὁ φιλάνθρωπος, φιλέλλην καὶ πρὸς ὅλας τὰς εὐγενεῖς ἰδέας καὶ ἐπιῤῥοίας ἐπιῤῥεπὴς ἡγεμὼν, περὶ τοῦ ὁποίου ἐγνώριζον καλῶς οἱ πανοῦργοι Ἕλληνες διπλωμάται, πόσον προθύμως ἠσπάσθη τὸ « Ἑλληνικὸν σχέδιον », τῆς προμήτορός του τὴν κληρονομίαν, καὶ μετὰ πόσης προθυμίας ὠφελεῖτο πάσης εὐκαιρίας νὰ τὸ ὑποκινήσῃ ἐν καιρῷ τῶν εὐρωπαϊκῶν ταραχῶν. Ὅταν σύμμαχος ὢν τῆς Ἀγγλίας (1805) ἐπολέμει ὁ Τσάρος τὴν Γαλλίαν ἐπειράθη διὰ πλαγίου τρόπου νὰ μάθῃ παρὰ τοῦ Πὶττ τί ἀντέκειτο εἰς τὸ νὰ μεταβῇ ἡ Κωνσταντινούπολις εἰς χεῖρας τῶν Ῥώσσων. Ὅτε δὲ ἠπατήθη ἐν Τιλσίτῃ διὰ τῆς περὶ διανομῆς τῆς οἰκουμένης προτάσεως τοῦ Ναπολέοντος, καὶ ὁ παρωργισμένος κατὰ τῆς Ἀγγλίας Κορσικανὸς ἐγκατέλειπεν εἰς τὴν διάκρισιν τῆς τύχης « τὴν Σουηδίαν, τὴν Τουρκίαν, καὶ σύμπασαν τὴν Ἀνατολὴν», (1) ἠθέλησεν ὁ Ἀλέξανδρος ἀνυπομόνως νὰ ὑπερπηδήσῃ πάντα δισταγμὸν καὶ λόγον, ἵνα διατηρήσῃ τὰς « κλεῖς τῆς οἰκίας του » ἐν ᾧ ὁ μὲν ἐν Κωνσταντινουπόλει πρέσβυς τῆς Γαλλίας ἐφοβεῖτο ἀπηλπισμένην τῶν Τούρκων ἀντίστασιν, ὁ δὲ ψυχρότερος γενόμενος Γάλλος αὐτοκράτωρ ἀπηλπισμένον κατὰ τῆς Ἀγγλίας ἀγῶνα, καὶ ἐν ᾧ ὁ Τσάρος ὤφειλε νὰ φοβηθῇ ἀπηλπισμένην πάλην

(1) Ἀνέκδοτα ἀπομνημονεύματα τοῦ ναυάρχου Τσιτσαγώφ. Ἐν Βερολίνῳ 1855. σελ. 20.

μετὰ τοῦ Ναπολέοντος, διὰ τὸν ὁποῖον ἡ Κωνσταντινούπολις ἦτο ἰσοδύναμος μὲ τὴν κοσμοκρατορίαν. Ὁ αὐτοκράτωρ, ἀποβλέπων εἰς τὴν Αὐστρίαν καὶ Ἀγγλίαν δὲν ἐτόλμησε μὲν νὰ ἐπιληφθῇ τῶν τολμηρῶν σχεδίων τοῦ Τσιτσαγὼφ, ὅστις ἐν καιρῷ τῆς γαλλικῆς εἰσβολῆς τοῦ 1812 ἤθελε νὰ ἐπιχειρισθῇ μέγαν καὶ καλῶς διωργανισμένον ἀντιπερισπασμὸν διὰ τῆς ἁλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἀλλ' ἔγραψε καὶ τότε ἤδη πρὸς τὸν ναύαρχόν του, « ὅτι ἡ περὶ Κωνσταντινουπόλεως ὑπόθεσις ἦτο δυνατὸν νὰ ἐπιχειρηθῇ βραδύτερον, ἀμέσως ὅμως ὤφειλε νὰ ἀναλάβῃ τὰ κατὰ τῶν Τούρκων σχέδια, ἅμα αἱ πρὸς τὸν Ναπολέοντα σχέσεις βελτιωθῶσιν ». Ἀφ' ὅτου δὲ ἡ γενικὴ τοῦ κόσμου εἰρήνη ἔθεσε τέρμα εἰς τοὺς καταστρεπτικοὺς γαλλικοὺς πολέμους, ἐφαίνετο δηλαδὴ ὅτι τὰ φαντασιώδη ταῦτα σχέδια ἔπρεπε νὰ καταρρεύσωσι περὶ ἑαυτά. Ἀλλ' ὅμως καὶ κατὰ τὴν ἐν Βιέννῃ σύνοδον ἀπησχόλει τὸν Ἀλέξανδρον ἡ περὶ τακτοποιήσεως τῆς Ἀνατολῆς ἰδέα. Συμπεριελαμβάνετο αὕτη εἰς τὴν σειρὰν τῶν φιλανθρωπικῶν ζητημάτων, τῶν ἐν τῇ συνελεύσει τῆς Βιέννης τεθέντων, συμπεριελαμβάνετο αὕτη εἰς τὴν ἱερὰν τοῦ Ἀλεξάνδρου συμμαχίαν περὶ ἧς ὑπωπτεύοντο ὅτι σκοπὸν ἔχει ἐπίθεσιν κατὰ τῆς Τουρκίας, καθὼς εἰς τὰς ἐκ μέρους τῆς Γαλλίας παραχωρήσεις κατὰ τὴν δευτέραν ἐν Παρισίοις συνομολογηθεῖσαν εἰρήνην ἐδηλοῦτο ὁ σκοπὸς τοῦ Τσάρου, νὰ ἔχῃ τὴν Γαλλίαν βοηθὸν κατὰ τῆς ἀντιστάσεως τῆς Ἀγγλίας καὶ Αὐστρίας ἐν τοῖς μέλλουσι κατὰ τῆς Πύλης σχεδίοις αὐτοῦ. Ἀλλὰ ὅστις ὑπὲρ πάντα ἄλλον ὑπέθαλπε διηνεκῶς τὰς ἐλπίδας τῶν Ἑλλήνων πρὸς τὸν Τσάρον ἦτο ὁ παρ' αὐτῷ εὑρισκόμενος καὶ ὑπ' αὐτοῦ εὐνοούμενος Κερκυραῖος κόμης Καποδίστριας, τὸ καύχημα τῶν συμπολιτῶν του, ἡ πολιτικὴ εὐφυΐα τοῦ ὁποίου ἀνεκαλύφθη πρῶτον ὑπὸ τοῦ ναυάρχου Τσιτσαγὼφ, εἰς τοῦ ὁποίου τὸ ἰδιαίτερον γραφεῖον ἤρχισε (κατὰ τὸ 1812) τὸ στάδιόν του, καὶ μετ' οὐ πολὺ ὑψώθη εἰς τὸ ἀξίωμα τοῦ εὐνοουμένου καὶ ὑπουργοῦ τοῦ αὐτοκράτορος. Ὁ Καποδίστριας ὑπερησπίζετο παρ' αὐτῷ τὰ δικαιώματα τῶν Ἑλλήνων, ὡς ὁ Τσαρτορίσκης τὰ τῶν Πολωνῶν, καὶ τὰ ὑπερη-

σπίζετο μετ' είλικρινεστάτου ζήλου. Αὐτὸς ὁ αὐτοκράτωρ πολλάκις τὸν ἐπετίμα, ὅτι ὑπὲρ τῶν συμπολιτῶν του ἀείποτε ἐργάζεται καὶ οὐχὶ ὑπὲρ αὐτοῦ, ἀλλὰ τὴν ἐπιτίμησιν εἴπετο πάντοτε ἡ ἐρώτησις περὶ « τῶν Ἑλλήνων του ». Διότι ὁ αὐτοκράτωρ αὐτὸς ἦτο, ὡς εἰκὸς, θερμότερος ὑπὲρ τῆς ἀπελευθερώσεως τῆς Ἑλλάδος ἢ τῆς Πολωνίας· ἐπειδὴ ἡ μὲν τῷ ἐσήμαινε κέρδος, ἡ δὲ ζημίαν. Οἱ πλησίον αὐτοῦ καὶ μακρὰν αὐτοῦ εὑρισκόμενοι Ἕλληνες ἐφρόντιζον νὰ διατηρῶσιν ἐν αὐτῷ ἀείποτε ζωηρὰν τὴν ἰδέαν τῆς ἐξοντώσεως τῶν « βαρβάρων » καὶ τῆς ἀπελευθερώσεως τῶν Ἑλλήνων καὶ αὐτὸς δὲ οὐδέποτε τὴν ἀπέβαλλεν, ἀλλὰ μόνον ἐσυμβούλευε τοὺς Ἕλληνας νὰ ἔχωσιν ὑπομονήν. Κατὰ τὴν ἐν Βιέννῃ σύνοδον καθυπέβαλεν ὁ Ἀλέξανδρος Στούρζας τῷ Τσάρῳ ὑπόμνημα, πραγματευόμενον περὶ τῆς ὑποθέσεως ταύτης. (1) Καὶ οἱ Σουλιῶται δὲ ἔγραψαν κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον (30/11 Αὐγ. 1814) καὶ περὶ τῆς αὐτῆς ὑποθέσεως πρὸς αὐτὸν, « τὸν μέγαν, τὸν πατέρα τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους » ἐπιστολὴν, ἧς οἱ κομισταὶ ὅμως ἅμα φθάσαντες εἰς Τεργέστην ἀπεπέμφθησαν· ἐστράφησαν τότε πρὸς τὸν Καποδίστριαν, ζητοῦντες ἄσυλον ἐν Ῥωσσίᾳ· ὁ Καποδίστριας τοὺς παρηγόρησε μὲν ἀλλὰ τοὺς ἀπέτρεψεν ἀπὸ τοῦ σχεδίου τούτου (δι' ἐπιστολῆς τοῦ τῆς 11|23 Ὀκτωβρίου 1814). Καὶ Ἄνθιμος ὁ Γαζῆς παρέστησεν ἐν Βιέννῃ τῷ Καποδιστρίᾳ τὴν ἀξιοδάκρυτον τῶν Ἑλλήνων κατάστασιν. Πότε θ' ἀναφανῇ καὶ παρ' ἡμῖν Θρασύβουλος, ἀπήντησε βαθέως στενάζων ὁ κόμης. Προθύμως ἐζήτει ὁ Καποδίστριας νὰ παρακινήσῃ τοὺς χριστιανοὺς ἡγεμόνας νὰ πράξωσιν ἐκσυμφώνου τὶ ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος· ἀλλὰ τούτου ἕνεκα μάλιστα ἐπειρᾶτο ὁ Μεττερνῖχος, ὅστις ἐν τῇ Τουρκίᾳ μόνον Τούρκους ὑπηκόους καὶ ὄχι Ἑλληνικὸν ἔθνος ἤθελε νὰ ἠξεύρῃ, νὰ ὑποσκάψῃ τὴν παρὰ τῷ Τσάρῳ θέσιν τοῦ ἐπικινδύνου τούτου συμβούλου. Τότε ὁ φίλος τοῦ Καποδιστρίου, Ἀλέξανδρος ὁ Ὑψηλάντης, εὗρεν ἀφορμὴν νὰ διατηρήσῃ συμπράξει τῆς αὐτοκρατορίσσης τὸν ὑπουργὸν εἰς τὴν εὔνοιαν τοῦ μονάρχου του. Αὐτὸς οὗτος ὁ Ὑψηλάντης, ὁ υἱὸς τοῦ

(1) Pertz βίος τοῦ Stein 4,479,

Κωνσταντίνου, συνέδραμε μετὰ ζήλου τὸν Καποδίστριαν, ὅτι οὗτος, διορισθεὶς πρόεδρος τῆς ἐν Ἀθήναις Ἑταιρίας τῶν Φιλομούσων, παρεκίνει τοὺς ἡγεμόνας, βασιλόπαιδας, ὑπουργοὺς καὶ διπλωμάτας τῆς Εὐρώπης νὰ δεχθῶσι τὸν χαλκοῦν ἢ χρυσοῦν δακτύλιον ὡς μέλη τῆς ἑταιρίας ταύτης, ἣν διὰ τοῦ μέσου τούτου κατέστησε μᾶλλον Φιλελληνικήν.

Ἡ φιλικὴ ἑταιρία. Εἰς τὸν ἐν τῷ κέντρῳ τῆς Ἑλλάδος ἐπιστημονικὸν τοῦτον σύνδεσμον προσετέθη κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον ἡ ἐπὶ ῥωσσικοῦ ἐδάφους σύστασις πολιτικῆς τινος Ἑταιρίας, (1) ἥτις διέκοψε τὴν ἤρεμον πρόοδον τῆς Ἑλληνικῆς παλλιγγενεσίας (ὅ,περ ἦτο ἀρχῆθεν ἡ μέριμνα τοσούτων ἀνδρῶν) διὰ τῆς ἀποτόμου μεταβάσεως εἰς πολιτικοὺς σκοπούς. Ἐσυστήθη δὲ ἡ ἑταιρία αὕτη κατὰ τοὺς χρόνους, καθ' οὓς ἤκμαζον καθ' ὅλην τὴν Εὐρώπην καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Ῥωσσίᾳ πρὸ πάντων αἱ μυστικαὶ συνθῆκαι, ἐν Ὀδησσῷ, τῷ φαεινῷ κέντρῳ ἑλληνικοῦ πλούτου καὶ πατριωτισμοῦ, ἐν μέσῳ ἀνδρῶν ἐμπόρων, τῶν ὁποίων τὰ πνεύματα καὶ τὰς καρδίας ἐκίνουν αἱ διαφορώταται τάσεις, εὔτολμος καὶ ἐνεργητικὴ περίσκεψις, πατριωτισμός, πεποίθησις καὶ ἐλπὶς εἰς τὴν Ῥωσσίαν, πολιτικὸς ἴλιγγος καὶ προσωπικὴ φιλοδοξία, τὰ πάντα ποικιλοτρόπως ἀναμεμιγμένα. Νικόλαός τις Σκουφᾶς ἐξ Ἄρτης, ἀνὴρ ἀξιότιμος, ἔμπειρος μὲν ἀλλ' ἀπαίδευτος, κατώτερος ὑπάλληλος παρά τινι τῶν ἐν Ὀδησσῷ ἐμπόρων, ἦτο (περὶ τὰ τέλη τοῦ 1814) ὁ θεμελιωτὴς τῆς «Φιλικῆς ταύτης Ἑταιρίας,» τῆς ἀδελφότητος αὐτῆς, ἥτις ἠδύνατο μὲν διὰ τοῦ κοινοῦ πάσαις ταῖς ἐν Τουρκίᾳ φυλαῖς ἔθους τῆς ἀδελφοποιΐας νὰ συνδέσῃ αὐτὰς εὐκόλως, ἀλλὰ ἐπὶ τὸ φραγκμασωνικώτερον εἶχε μυστηριώδη τινὰ καὶ μωρὸν κανονισμόν.

Τὰ μέλη τῆς ἑταιρίας ταύτης διῃροῦντο εἰς ἑπτὰ τάξεις, ὧν αἱ δύο τελευταῖαι, στρατιωτικῶς διωργανισμέναι, ἔπρεπε ν' ἀ-

(1) Ξάνθου, ἀπομνημονεύματα περὶ τῆς Φιλικῆς ἑταιρίας. Ἀθήν. 1845. Δοκίμιον ἱστορικὸν περὶ τῆς φιλικῆς ἑταιρίας ὑπὸ Ἰω. Φιλήμονος, Ναυπλίῳ 1834. Ἀναγκαία ἀναπλήρωσις τοῦ συγγράμματος, εἶναι τοῦ αὐτοῦ συγγραφέως τὸ α'. μέρος τοῦ Δοκιμίου περὶ τῆς Ἑλλ. ἐπαναστάσεως. Ἀθήν. 1859.

ποτελῶσι τοὺς τοπικοὺς πυρῆνας, αἱ δὲ τρεῖς μεσαῖαι, ἔχουσαι ὀνόματα ἱεραρχικὰ (ἱερεῖς, ποιμένες, ποιμενάρχαι,) ἀπετέλουν τὸ κινητὸν στοιχεῖον καὶ ἀνελάμβανον τὴν διάδοσιν καὶ διδασκαλίαν.

Ἐν πάσαις δὲ ταῖς τάξεσιν ἡ μύησις εἰς ἕνα ἔτεινε σκοπόν· εἰς τὸν ἔνοπλον σύνδεσμον πάντων τῶν ἐν τῷ τουρκικῷ κράτει χριστιανῶν, καὶ τὴν ἀνύψωσιν τοῦ Σταυροῦ ἐπὶ τῆς ἡμισελήνου· ψεύδους καὶ ἀπάτης πνεῦμα ἐπεκράτει ἐξ ἀρχῆς ἤδη εἰς τὸ σύστημα τοῦτο, καὶ ὁ τύπος οὗτος διετηρήθη δυστυχῶς καὶ κατὰ τὸ πρῶτον κίνημα, τὸ ὁποῖον ἀνεπτύχθη ἐκ τῶν προσπαθειῶν τῆς ἑταιρίας. Διεδίδετο, ὅτι ὑπάρχει συνάφεια μεταξὺ τῆς ἐπικινδύνου ταύτης ἑταιρίας καὶ τῆς ὅλως ἀκινδύνου, τῆς τῶν Φιλομούσων ἐν Ἀθήναις· ἐψιθυρίζετο, ὅτι ὁ Καποδίστριας, ὁ πρόεδρος τῆς μιᾶς, ἦτο καὶ ὁ τῆς ἑτέρας πρόεδρος, ὁ δὲ Τσάρος τὸ στήριγμά του· ἐμυθολόγουν περὶ μυστικῆς τινος ὑψηλοτάτης διοικήσεως ὑπὸ τὴν ὁποίαν καὶ ὑπηνίττοντο τὴν Ῥωσσίαν. Ἡ ζωηρὰ τῶν Ἑλλήνων φαντασία δὲν ἦτο ἱκανὴ ν' ἀντισταθῇ κατὰ τῆς γοητείας τῶν παραστάσεων τούτων. Ἐνῷ αὐτοὶ οἱ θεμελιωταὶ τῆς ἑταιρίας ἦσαν τοσοῦτον εὔπιστοι καὶ προληπτικοί, ὥστε εἰς ὅλους τοὺς κατηχουμένους ἐπρότεινον τὴν ἐρώτησιν, ἐὰν ἐγνώριζον ἄγνωστόν τινα ἔτι ἐφεύρεσιν (ἐννοοῦντες τὴν τοῦ φιλοσοφικοῦ λίθου), τί δὲν ἔπρεπε νὰ προσδοκᾷ τις ἀπὸ τὴν πίστιν τῶν μελλόντων νὰ μυηθῶσιν! Καὶ ὅμως ἐν ἀρχῇ πολὺ βραδέως διεδίδετο ἡ ἑταιρία αὕτη. Ὁ Σκουφᾶς τὴν μετέφερε μὲν (τῷ 1816) εἰς Μόσχαν· ἀλλὰ τοῖς ἐν Τουρκίᾳ Ἕλλησιν ἦτο ἔτι ὅλως ἄγνωστος. Ἡ κατάστασις ὅμως αὕτη μετεβλήθη κατ' ὀλίγον, ὅτε εὑρέθησαν κατάλληλοι ἀπόστολοι πρὸς διάδοσιν τῆς ἑταιρίας ἐπὶ τοῦ κυρίως Ἑλληνικοῦ ἐδάφους, καὶ ὅτε ἐφάνησαν σημεῖα, συγχωροῦντα νὰ ὑποθέσῃ τις ὅτι ἡ ῥωσσικὴ βοήθεια ἠδύνατο νὰ ἦναι καὶ ἔντιμος αὐταπάτη. Πρὸς τὴν ἀποστολὴν ταύτην ἐδόθη ἀφορμή, ὅταν Ἕλληνές τινες, μεταβαίνοντες εἰς τὴν Πετρούπολιν, ἵνα ζητήσωσιν ἀνταμοιβὴν διὰ τὴν ἐν Ἑπτανήσῳ καὶ ἀλλαχοῦ ἐκτελεσθεῖσαν στρατιωτικὴν ὑπηρεσίαν, διέβησαν διὰ τῆς Ὀδησσοῦ, καὶ ὑπὸ τοῦ Σκουφᾶ ἐμυήθη-

σαν τὸ τῆς ἑταιρίας μυστήριον. Μεταξὺ τούτων ἦτο καὶ ὁ Θεσσαλὸς Περῤῥαιβὸς, ὁ ὀπαδὸς τοῦ Ῥήγα καὶ κληρονόμος τῶν σχεδίων του. Κατὰ τὸ 1814 ἤδη ἦτο ὁ ἀνὴρ οὗτος ἐν Βιέννῃ ἡ ψυχὴ ἐκείνων τῶν κινημάτων τῶν Σουλιωτῶν· κατὰ τὸ 1815 ἐξέδωκε τὴν ἱστορίαν τοῦ Σουλίου· νῦν δὲ μετέβαινεν εἰς τὴν Πετρούπολιν καὶ διὰ τοῦ Στούρζα καθυπέβαλλε τῷ Τσάρῳ νέον σχέδιον περὶ ἀναστατώσεως τῆς Ἑλλάδος. (1) Συγχρόνως ἀφίχθη εἰς τὴν Πετρούπολιν καὶ ἕτερος μεμυημένος, νέος τις Νικόλαος Γαλάτης, ἐξ Ἰθάκης, παράτολμος καὶ μάταιος τυχοδιώκτης, ὅστις ὡς κόμης καὶ ὡς ἀπεσταλμένος παρὰ τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους μὲ τοσαύτην ἀπερισκεψίαν ἐπαρουσιάσθη, ὥστε συλληφθεὶς ὑπὸ τῆς ἀστυνομίας ἀπήχθη εἰς Μολδαυΐαν. Κατὰ τὴν αὐτὴν νύκτα ἐφυλακίσθη καὶ ὁ Περῤῥαιβός. Παράδοξον ὅμως ἦτο ἀρκετὰ, ὅτι οὐ μόνον ὁ Περῤῥαιβὸς ἀπεφυλακίσθη μετ' οὐ πολὺ ἀποζημιωθεὶς, ἀλλ' ὅτι καὶ ὁ ἐν Ἰασίῳ γενικὸς τῆς Ῥωσσίας πρόξενος Πίνης διετάχθη νὰ παράσχῃ τῷ τυχοδιώκτῃ Γαλάτῃ ὑπεράσπισιν καὶ χρηματικὴν συνδρομὴν, ἵνα μὴ πάθῃ παρὰ τῶν Τούρκων « ὡς ἀνήκων εἰς μίαν Ἑταιρίαν, ἀνυπόμονον ἵνα ἀποσείσῃ τὸν Ὀθωμανικὸν ζυγόν. » Τοῦτο ἐσήμαινε νὰ ἐνθαῤῥύνῃ τις μέχρις ἀκολασίας τοὺς θρασεῖς ἑταίρους. Ὅθεν ἀπὸ τῆς στιγμῆς ταύτης προώδευσε ζωηρότατα ἡ ἑταιρία ἐν ταῖς παραδουναβίοις Ἡγεμονίαις, καὶ μετ' ὀλίγον πλῆθος ἑταίρων ἀνεφάνη ἀπὸ τοῦ Δουνάβεως μέχρι τῆς Ἀζωφικῆς θαλάσσης. Ὁ Γαλάτης ἤρχισε τὸ ἔργον του προσλαβὼν τὸν διερμηνέα τοῦ Πίνη Γεώργιον Λεβέντην, ἔνθερμον πατριώτην ἐκ Πελοποννήσου, ὅστις (κατὰ τὸ 1817), ἑνωθεὶς μετά τινος τῶν ἀνδρείων τοῦ Ὀλύμπου ἁρματωλῶν, τοῦ Γεωργάκη υἱοῦ τοῦ Νικολάου, ἀξιωματικοῦ τῆς σωματοφυλακῆς τοῦ ἡγεμόνος, παρώτρυνεν εἰς τὴν ἀπὸ τῶν σχεδίων εἰς τὰ ἔργα μετάβασιν, καὶ ἐπέμενε νὰ δοθῇ ἐκ τῆς Σερβίας τὸ σύνθημα πρὸς ἐπανάστασιν ὅλων τῶν χριστιανῶν. Ἄνευ ἀναβολῆς μετέβη ὁ νέος Ὀλύμπιος εἰς τὴν Βεσσαραβίαν διὰ νὰ κερδίσῃ ὑπὲρ τοῦ σκοποῦ

(1) Φιλήμονος Ἑλλ· ἐπανάστασις 1,134.

τὸν γηραιὸν τῆς Σερβίας ἀρχηγὸν Καραγεώργην. Ὁ φιλόδοξος οὗτος πρόσφυξ, ὅστις εἶδε πρὸ μικροῦ τὴν τῆς Σερβίας ἡγεμονίαν, ἣν εἶχέ ποτε περιελθοῦσαν εἰς χεῖρας τοῦ Μιλόση, μετέβη εἰς Ἰάσιον πρὸς συνδιάσκεψιν καὶ παρεδέχθη τὰ πάντα τοσούτῳ προθυμότερον, καθ' ὅσον οὐδαμῶς ἀμφέβαλλεν ὅτι τὰ σχέδια ταῦτα ἦσαν ἐμπνεύσεις τῆς Ῥωσσίας· ὁ Λεβέντης, ὅστις τῷ ἐπαρουσιάσθη ὑπὸ τοῦ Γαλάτη ὡς ἀνεψιὸς τοῦ Καποδιστρίου, καὶ διεύθυνε κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον προσωρινῶς τὸ ἐν Ἰασίῳ προξενεῖον, ἐφρόντισε νὰ ἐκδώσῃ ῥωσσικὰ διαβατήρια πρὸς μετάβασιν εἰς τὴν Αὐστρίαν μέχρι τῶν Σερβικῶν μεθορίων, καὶ ἐφωδίασε τὸν Καραγεώργην μὲ τὰ ἀναγκαῖα χρήματα.

Ὁ Σέρβος ἀρχηγὸς μετέβη πρός τινα τῶν παλαιῶν φίλων του, τὸν πρώην βοεβόδαν Βοΐτζαν εἰς Ἀτσάνιαν (Adgagna) παρὰ τῇ Σεμενδρίᾳ. Ὁ Τοῦρκος πασᾶς, Μαρασλῆ Ἀλῆς, πληροφορηθεὶς διὰ ῥωσσικῶν πρακτόρων περὶ τῆς ἐλεύσεως τοῦ Καραγεώργη διέταξε στρατὸν νὰ μεταβῇ εἰς Ἀτσάνιαν. (4/16 Ἰουνίου 1817).

Ὁ Μιλόσης, ὅστις οὔτε ἐπεθύμει βεβαίως νὰ ἐκβληθῇ τῆς χώρας ὑπὸ τοῦ εὐτόλμου ἀντιπάλου καὶ νὰ συγχωρήσῃ ν' ἀναστατωθῇ παρ' αὐτοῦ ὁ τόπος, οὔτε ἤθελε νὰ παραδώσῃ τὸν περιβόητον ἄνδρα εἰς τὸν θανάσιμον ἐχθρὸν, τὸν παρεκάλεσε νὰ ὀπισθοχωρήσῃ καὶ ἐπανειλημμένως διέταξε τὸν Βοΐτζαν χρείας τυχούσης νὰ τὸν ὁδηγήσῃ διὰ τῆς βίας πέραν τοῦ Δουνάβεως. Ὁ Βοΐτζας ὅμως ἐφόνευσε τὸν ξένον αὐτοῦ κοιμώμενον ἐν τῇ ἰδίᾳ αὐτοῦ οἰκίᾳ. Ἡ πρᾶξις αὕτη ἐφόβισε μὲν τοὺς φιλικοὺς ἀλλὰ δὲν τοὺς ἀπέτρεψεν. Ὁ Ὀλύμπιος Γεώργιος συνῆψεν εὐθὺς σχέσεις μετὰ τοῦ Μιλόση, ὅστις ὅμως δι' ἀμυδρῶν μόνον τῷ ἀπήντησε λέξεων (12/24 Μαρτίου 1818). Οἱ θεμελιωταὶ τῆς εταιρίας ἐνόησαν ὅτι δὲν ἠδύναντο νὰ βασισθῶσι μόνον εἰς τὴν ἐκ τῶν βορείων χωρῶν ἀρωγὴν, καὶ ὅτι ἀνάγκη ἦτο νὰ μεταθέσωσι τὴν ἕδραν αὐτῶν πλησιέστερον τοῦ κυρίως Ἑλληνικοῦ κόσμου.

Ἐπροτάθησαν ὡς ἕδρα ἡ Θετταλομαγνησία καὶ ἡ Λακωνία. Ὁ Σκουφᾶς ὅμως ἐξέλεξε τὸ τολμηρότατον καὶ κατῆλθεν (κατὰ τὸν Ἀπρίλιον τοῦ 1818) εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἔνθα ἀνέλαβε τὸ

ἔργον τῆς ἑλληνικῆς ἀποστολῆς. Ἀφ' οὗ δὲ οἱ τὸν Περῤῥαιβὸν συνοδεύσαντες Ἕλληνες πολεμισταὶ ἐπανῆλθον, ἀπέστειλεν ἡ ἐν τῇ πρωτευούσῃ « διοργανιθεῖσα διοίκησις » ἐξ αὐτῶν τὸν Ἀναγνωσταρᾶν, τὸν Χρυσοσπάθην, καὶ τὸν Φαρμάκην εἰς Ὕδραν καὶ Πελοπόννησον, εἰς τὴν Μάνην καὶ εἰς Μακεδονίαν. Εἰς τὸ Πήλιον δὲ, τὴν πλουσίαν ἁγνῶν πατριωτῶν πατρίδα τοῦ Ῥήγα, ἀπέςειλε τὸν Ἄνθιμον Γαζῆν, τέκνον τῆς χώρας ἐκείνης, εἰς τὴν ἐλευθέραν δὲ Λακωνίαν πρὸς τὸν περίβλεπτον βέην τῆς Μάνης, Πέτρον Μαυρομιχάλην (τὸν κοινῶς Πετρόμπεην καλούμενον) τὸν δραστήριον Περῤῥαιβὸν, διότι ἐγνώριζεν ὅτι ἡ χώρα ἐκείνη κατεσπαράττετο ὑπὸ ἀγρίων περὶ τῆς ἡγεμονείας ἀγώνων καὶ δεινῶς κατὰ τὸ ἐμπόριον καὶ τὴν εὐεξίαν ὑπὸ τῶν ληστειῶν καὶ πειρατιῶν ἔπασχεν. Ἡ ἐνέργεια τῶν ἀποστόλων τούτων δύναται ν' ἀποδειχθῇ στατιστικῶς (1) ἐν Ὕδρᾳ, ἐν Θετταλομαγνησίᾳ, ἐν Λακωνίᾳ, ὅπου καὶ ἂν ἔθετον τὸν πόδα των εὕρισκον πλῆθος μεμυημένων κατὰ τὸ 1818 ἤδη, ὅτε ἐν τῇ λοιπῇ Ἑλλάδι μεμονωμένοι σχεδὸν καὶ ὀλίγιστοι ἀναφαίνονται. Μὴ ἀρκούμενοι εἰς τὰς ἀποστολὰς ταύτας οἱ ἀρχηγοὶ τῆς ἑταιρίας ἔκριναν ἀναγκαῖον, ἀφ' οὗ ὁ Σκουφᾶς ἀνηρπάγη κατὰ τὸν Ἰούλιον 1818 ἐκ τοῦ μέσου αὐτῶν ὑπὸ τοῦ θανάτου, νὰ χωρισθῶσι καὶ αὐτοὶ, ἵνα ἐνισχύσωσι τὴν διοικητικὴν ἐπιτροπὴν διὰ τῆς προσλήψεως καὶ ἄλλων ἐκ τῶν ἐπισημοτέρων μελῶν· ὅθεν συνωμολόγησαν μεταξύ των ἀμοιβαίαν συνθήκην ὡς πρὸς τὰς ἀποστολὰς, καὶ ἐσύστησαν ὀκταμελῆ ἐπιτροπὴν, ἐν ᾗ ἐκ τῶν ἐξωτερικῶν μελῶν ἦτο ὁ Ἄνθιμος Γαζῆς ἐν Μηλιαῖς, ὁ Λεβέντης ἐν Βουκουρεστίῳ, ὁ Παξιμάδης καὶ ὁ Κομιζόπουλος ἐν Μόσχᾳ. (2) Εἷς μόνον ἐξ αὐτῶν, ὁ ἔμπορος Σέκερης ἔμεινεν ἐν Κωνσταντινουπόλει. Ὁ Αναγνωστόπουλος μετέβη εἰς τὰς παραδουναβίους Ἡγεμονίας, ἔνθα ὅμως εὑρέθη μετὰ τῶν λοιπῶν ἐγκρίτων Φιλικῶν εἰς διαφωνίας, αἵτινες

---

(1) Ὅρα τὸν κατάλογον τῶν μελῶν τῆς Ἑταιρίας εἰς τὸ τέλος τοῦ α. μέρους τῆς Ἱστορίας τοῦ Φιλήμονος, σελ. 387.

(2) Φιλήμων, 1, 23.

τὸν ἠνάγκασαν νὰ φύγῃ ἐκ Βουκουρεστίου, ἀλλὰ προσέλαβεν εἰς τὴν ἐπιτροπὴν τὸν ἀρχιμανδρίτην Γρηγόριον Δικαῖον, ἄνδρα ἠθικῶς μὲν δυσφημισμένον ἀλλὰ φρόνιμον, εὔτολμον καὶ τὰ μάλιςα δραστήριον. Ὁ Τσακάλωφ ἀπῆλθεν εἰς Πίζαν τῆς Ἰταλίας ἵνα κατηχήσῃ τὸν σεβάσμιον μητροπολίτην Ἰγνάτιον καὶ τὸν πρίγκηπα Ἀλέξ. Μαυροκορδάτον. Ὁ ὄγδοος τούτων, ὁ Ξάνθος, μετέβη (19]3 Μαρτίου 1819) εἰς Πετρούπολιν, ἔχων τὴν ἐντολὴν νὰ ἐμπιστευθῇ τὸ μυστήριον τῆς ἀρχῆς εἰς τὸν κόμητα Καποδίστριαν καὶ νὰ τῷ προσφέρῃ τὴν προεδρείαν τῆς Ἑταιρίας.

Ὁ ἀπερίσκεπτος αὐτος ὁδοιπόρος ἐν ὁλόκληρον ἔτος ἐδαπάνησεν ὅπως μεταβῇ εἰς Πετρούπολιν, καὶ κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο ἐφαίνετο ὅτι τὰ τῆς ἑταιρίας εὑρίσκοντο εἰς ἐντελῆ ἀποσύνθεσιν. Καὶ πρῶτον μὲν ἦλθεν ὁ Γαλάτης εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ ἐφέρετο, ὡς νὰ ἤθελε νὰ ἀναλάβῃ μόνος τὴν ὅλην διεύθυνσιν τῆς ἑταιρίας· ἀλλ' οἱ ἄλλοι φοβούμενοι ἐκ μέρους του προδοσίαν τὸν προσεκάλεσαν εἰς Ἑρμιόνην καὶ (κατὰ τὸν κανονισμὸν τῆς ἑταιρίας) τὸν ἐτουφέκισαν (Νοέμβριον 1819). Ἐν Ὀδησσῷ ἐφαίνετο ὅτι ἐπρόκειτο νὰ συστηθῇ ἄλλη κεντρικὴ διοίκησις, ὅταν ὁ Νικόλαος Ὑψηλάντης, ὅςτις μετὰ δύο ἀδελφῶν εἶχε μυηθῆ πρὸ μικροῦ τὰ τῆς Ἑταιρίας, διὰ μακροχρονίου ἐν Ὀδησσῷ διαμονῆς καὶ δι' αὐθαιρέτων ἀποστολῶν διήγειρε τὴν πεποίθησιν, ὅτι ἡ οἰκογένειά του καὶ ἐθεμελίωσε καὶ διευθύνει τὴν ἑταιρίαν. Εἰς τὰ μεσημβρινὰ μέρη τὰ τῆς ἑταιρίας δὲν εὐωδοῦντο ἀκόμη δεόντως. Προσετέθησαν μὲν πολλοὶ τῶν προκρίτων τῆς Πελοποννήσου· ὅλοι οἱ ἐνθουσιώδεις καὶ κομποῤῥήμονες, καὶ ὅσοι ἦσαν ὀφειλέται τῆς κυβερνήσεως, ὡς οἱ ἐν Καρυταίνῃ Δεληγιάνναι, ἀλλὰ ἐπὶ τῆς στερεᾶς Ἑλλάδος δὲν εἶχεν ἔτι ἡ ἑταιρία ῥίζας στερεάς· καὶ εἰς τὰς κατωτέρας τάξεις τῶν κατοίκων τῆς Πελοποννήσου δὲν εἶχε πολλοὺς προσηλύτους· καὶ αὐτοὶ δὲ οἱ μεμυημένοι μεγιστᾶνες, εἰς τὴν μνήμην τῶν ὁποίων ἦσαν ἔτι ζωηρῶς ἐντετυπωμένα τὰ συμβάντα τῶν ἐτῶν 1770 καὶ 1790, ἦσαν πλήρεις δυσπιστίας καὶ προφυλάξεως. Ὁ Πετρόμπεης ἔδιδε μὲν συγκαταβατικὰς ἀπαντήσεις, ἀλλὰ παριστῶν τὴν ἔκρυθμον τῆς

Μάνης κατάστασιν καὶ ἀναφερόμενος εἰς τοὺς ἀρχαίους Σπαρτιάτας, οἵτινες δὲν ἠσχύνοντο διὰ τὴν ἔνδειάν των, ἀπήτει πρὸ πάντων χρήματα, καὶ 1/2 ἑκατομμύριον μόνον ἵνα συνδράμῃ τὸ ἐμπόριον καὶ τὴν ἐπιμιξίαν. Χρήματα μὲν δὲν εἶχεν ἡ διοίκησις ἀλλὰ πᾶν μέσον μετεχειρίζετο ὅπως ἐπανορθώσῃ τὴν διαταραχθεῖσαν τῆς χώρας ἡσυχίαν καὶ ἀσφάλειαν· καὶ τὴν ἔμφρονα δραστηριότητα τοῦ Περῤαιβοῦ, καὶ αὐτὰς τὰς παραινέσεις τοῦ Πατριάρχου Γρηγορίου, ὅστις διὰ πνευματικῆς ἐπιστολῆς του τῆς 30]11 Αὐγούστου 1819 προέτρεπε κεκαλυμμένῳ τῷ τρόπῳ τὰς ἀντιζήλους οἰκογενείας τῶν Μαυρομιχαλῶν, τῶν Γρηγοριάνων καὶ τῶν Τρουπάκιδων νὰ ὁμονοήσωσι καὶ νὰ συμπράξωσιν εἰς τὴν σύστασιν « Ἑλληνικοῦ μουσείου » ἐν τῇ πατρίδι αὐτῶν. Καὶ πραγματικῶς παρητήθη ὁ Πετρόμπεης τῶν ὑπὲρ τὸ δέον τεταμένων περὶ τῆς ἡγεμονίας προσπαθειῶν, καὶ διὰ τοῦ τρόπου του τούτου ἐνέπλησε τοὺς ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀρχηγοὺς χαρᾶς, ἣν ὅμως τοῖς παρεπίκρανεν, ἀποστείλας Καμαρηνόν τινα Κυριακὸν παρ' οὗ εἶχε μυηθῆ, χάριν πληροφοριῶν πρὸς τὸν Καποδίστριαν, τὸν δῆθεν πρόεδρον τῆς κεντρικῆς διοικήσεως. Τὸ αὐτὸ ἔπραξαν καί τινες τῶν Πελοποννησίων Φιλικῶν, οἵτινες περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1820 συνελθόντες ἐν Τριπόλει ἀπέστειλαν εἰς Πετρούπολιν τὸν Παπαῤῥηγόπουλον (διερμηνέα τοῦ ἐν Πάτραις ῥωσσικοῦ προξένου Βλασοπούλου).

Οὕτω πάντες ὑποπτευόμενοι τὴν μυστηριώδη « κεντρικὴν Διοίκησιν, » εἰς τὴν διεύθυνσιν τῆς ὁποίας ἦτο ἀδύνατον νὰ ἐπαρκέσῃ μόνος ὁ Σέκερης, ἐζήτουν ἐξηγήσεις, συμβουλὰς καὶ διαταγὰς παρὰ τοῦ ἑνὸς ἐν Πετρουπόλει ἀνδρός, πρὸς τὸν ὁποῖον μεγίστην τὸ ἔθνος εἶχεν ἐμπιστοσύνην, διότι ἐνόμιζεν ὅτι ἀπήλαυε τῆς πλήρους ἐμπιστοσύνης τοῦ Τσάρου. Μάτην ἐδημοσίευσεν ὁ Καποδίστριας ὑπόμνημα (1) γαλλιστὶ γεγραμμένον, τὸ

(1) Παρατηρήσεις περὶ τῶν μέσων πρὸς βελτίωσιν τῆς τύχης τῶν Ἑλλήνων· Ἐν Κερκύρᾳ 6]18 Ἀπριλ. 1819·

Τὸ ὑπόμνημα τοῦτο εἶναι τοῖς πλείσταις τῶν Ἑλλήνων ἄγνωστον, ἀλλ'

ὁποῖον ἀπὸ παντὸς βιαίου μέσου ἀπέτρεπε, καὶ ἐφαίνετο τεῖνον πρὸς τὸν ἐπισφαλῆ σκοπὸν, νὰ προπαρασκευάσῃ τὴν Ἑλλάδα κατ᾽ ὀλίγον διὰ τῆς ἀναπτυσσομένης τοῦ κλήρου ἐπιῤῥοῆς εἰς ἐπαρχίαν ὑπὸ τῆς Ῥωσσίας προστατευομένην. Πατριῶται τινες, ὡς ὁ ἐν Ἰασίῳ Θεόδωρος Νέγρης, ὅστις προσκληθεὶς νὰ λάβῃ μέρος εἰς τὴν κεντρικὴν διοίκησιν ἠπόρησε μὴ εὑρὼν ἐν αὐτῇ τὸν Καποδίστριαν, ἢ ὁ ἐν Ὀδησσῷ Βαρδαλάχος, συμμαθητὴς ἀρχαῖος τοῦ Καποδιστρίου, ἀπετάθησαν ἀμέσως πρὸς αὐτὸν, καὶ ὁ Βαρδαλάχος ἐν ὅλῃ τῇ ἀθῳότητι καὶ ἀφελείᾳ του τὸν ἠρώτησε τί σκέπτεται αὐτὸς καὶ τί σκέπτεται ὁ Τσάρος περὶ τῆς ἑταιρίας καὶ τῶν σχεδίων αὐτῆς. Ὁ Τσάρος, ἀπήντησεν ὁ Καποδίστριας τῷ συμμαθητῇ αὐτοῦ, οὐδὲν περὶ αὐτῆς γνωρίζει, αὐτὸς δὲ ὁ ἴδιος ψέγει τὰ γενόμενα καὶ προτρέπει ν᾽ ἀναχαιτισθῇ τὸ παράφορον κίνημα. Ἐπαρουσιάσθη μετὰ ταῦτα ὁ ἀπεσταλμένος τοῦ Πετρόμπεη, ὁ ἀπαιτητικὸς, φιλοχρήματος καὶ ἀπότομος Καμαρηνὸς ἐκεῖνος, τοῦ ὁποίου οἱ ἀπερίσκεπτοι λόγοι περιῆλθον εἰς τὰ ὦτα τοῦ αὐτοκράτορος καὶ παρέσχον οὐκ ὀλίγην ἀμηχανίαν τῷ Καποδιστρίᾳ, ὅστις ὁριστικῶς καὶ τραχέως τὸν ἀπέπεμψεν. Οὕτως ἐφαίνετο, ὅτι ὁ ἀνὴρ, πρὸς τὸν ὁποῖον ὅλοι εἶχον τὰς ἐλπίδας των ἐστραμμένας ἔμελλε νὰ καταφέρῃ καιρίαν κατὰ τῆς ἑταιρίας πληγήν. Ὁ αὐτοκράτωρ Ἀλέξανδρος ἀπὸ τῆς ἐν Ἀκυισγράνῳ συνόδου ἐφοβήθη, καὶ εἶχε παραιτηθῇ τῆς φιλελευθέρου πολιτικῆς του πορείας. Ὅτε δ᾽ εὐθὺς μετὰ ταῦτα ἐνεφανίσθη ὁ Ξάνθος καὶ ὁ Παπαῤῥηγόπουλος (περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ Φεβρουαρίου 1820), εἶχεν ἐμποδίσει ὁ αὐτοκράτωρ τῷ Καποδιστρίᾳ νὰ τῷ ποιῇ λόγον περὶ τῶν σχεδίων τούτων, μὲ τὰ ὁποῖα ἄλλοτε τόσον ἐνησμενίζετο ν᾽ ἀσχολῆται. Ἐν τῷ μεταξὺ ἐξεῤῥάγη ἡ ἐπανάστασις τῆς Ἰσπανίας, καὶ ἡ πολιτικὴ τοῦ αὐτοκράτορος μετεβλήθη ἐντελῶς. Καὶ ἐν γένει δὲν εἶχον οἱ Φιλικοὶ οὐδὲν παρ᾽ αὐτοῦ νὰ ἐλπίσωσι, πρὶν ἢ συμβῇ νέα τις πρὸς τὴν Τουρκίαν

ὑπὸ τῶν ἐμπειροτέρων ξένων ἀποδίδεται εἰς τὸν Καποδίστριαν, ὡς ὑπὸ τοῦ Θυαδιγκτῶνος ἐν τῷ συγγράμματί του « Περιοδεία ἐν Ἑλλάδι κατὰ τὰ ἔτη 1823 καὶ 24. »

ράξεις· νῦν ὅμως φανερὸν ἦτον τοῖς πᾶσιν, ὅτι καὶ ἡ ἐλαχίστη ἰδέα συμπράξεως αὐτοῦ ὑπὲρ αὐτῶν εἶχεν ἐκλείψει.

Ὁ Ἀλῆ πασᾶς ἀποκηρύττεται ὑπὸ τῆς Πύλης.

Οὕτως ἡ Φιλικὴ ἑταιρία ἤθελεν ἴσως καταῤῥεύσει ὡς ἁπλοῦν μόνον σχέδιον, ἐὰν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης τὰ συμβάντα δὲν τῇ παρεῖχον πλουσίως ὅ,τι ἡ εὔνοια τοῦ Τσάρου τῇ ἀφήρεσεν. Ὁ πολιτικὸς ἀναβρασμὸς τῆς μεσημβρινῆς Εὐρώπης διεδόθη εὐθὺς εἰς τὴν Ἑλλάδα. Καὶ ἀμέσως μὲν οὔτε οἱ Ἱσπανοὶ Μασῶνοι, οὔτε οἱ Ἰταλοὶ Καρβονάροι ἐπηρέασαν τοὺς Ἕλληνας Φιλικούς, ἀλλὰ προφανὲς τοῖς πᾶσιν εἶναι, ὅτι αἱ τῆς πυρηναϊκῆς καὶ ἀπεννινίου χερσονήσου στάσεις ἐγέννησαν τὸ ῥεῦμα, τὸ ὁποῖον τὴν πρὸ χρόνων ὑποκαίουσαν ἐν τῇ τοῦ Αἵμου χερσονήσῳ πυρὰν ἀνέφλεξε. Μέχρι τῆς ὥρας ἐκείνης ἡ σπουδή, ἣν ἐπέφερεν ἡ ἑταιρία εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῶν Ἑλληνικῶν πραγμάτων, ἐμετριάζετο κατά τι ὑπὸ τῶν συνετῶν ἐμπόρων, τῶν ἀποτελούτων μέρος τοῦ συμβουλίου, οἵτινες ἡσύχως καὶ πρακτικῶς ἐστάθμιζον καὶ τοὺς σκοποὺς καὶ τὰ μέσα των. Οἱ τὸν μητροπολίτην Ἰγνάτιον καὶ διὰ τῆς μεσολαβήσεως αὐτοῦ τὸν κόμητα Καποδίστριαν βοηθοὺς καὶ ἀρχηγοὺς αὐτῶν ζητοῦντες, δὲν ἤθελον νὰ ἐκβιάσωσι τὴν τῆς Ῥωσσίας συνδρομήν, ἀλλ' ἦσαν ἕτοιμοι νὰ περιμείνωσι τὴν κατάλληλον στιγμήν. Οἱ ἐν Μόσχᾳ διαμένοντες Παξιμάδης καὶ Κομιζόπουλος συνεσκέπτοντο κατὰ τὸ φθινόπωρον τοῦ 1819 ἤδη μετὰ τοῦ Ξάνθου περὶ συστάσεως μεγάλης διὰ μετοχῶν ἑταιρίας, ὁ δὲ Νικόλαος Ὑψηλάντης συνεσκέπτετο συγχρόνως ἐν Κιέβῳ μετὰ τοῦ πρίγκηπος Γεωργίου Καντακουζηνοῦ περὶ συστάσεως τραπεζῶν πρὸς τοὺς πολιτικοὺς τῆς ἑταιρίας σκοπούς· ἀλλὰ τὰ σχέδια ταῦτα ἀπῄτουν πολὺν χρόνον καὶ δὲν ἦσαν εἰμὴ προκαταρκτικαὶ προπαρασκευαί. Νῦν ὅμως, ἀφ' ὅτου αἱ ἐξ Ἱσπανίας εἰδήσεις ἐξῆψαν τὰ πνεύματα, ἐτέθησαν ἐπὶ κεφαλῆς τῆς ἑταιρίας οἱ ἐνθουσιώδεις πατριῶται, οἱ ζωηροὶ καὶ ἀπερίσκεπτοι τυχοδιῶκται, καὶ τὰ πάντα αἴφνης ἔλαβον ἄλλην φάσιν. Καὶ ἐν ᾧ πρὸ μικροῦ ἔτι ἡ ἑταιρία εἶχεν ἐλευθερωθῆ βιαίως τοῦ θερμοκεφάλου Γαλάτου, νῦν συνέβη τὸ ἐναντίον, καὶ ὁ Καμαρηνὸς ἐκεῖνος, ὅτε ἐπανερχόμενος εἰς τὴν Πελοπόννησον ἐκοινοποίησε

τὴν παρ' αὐτοῦ πρότερον πιστευομένην ἀπάτην τῆς ῥωσσικῆς συνδρομῆς, ἐθανατώθη ὑπὸ τῶν Φιλικῶν, ἵνα μὴ ἡ διάδοσις τῆς ἀληθείας καταπνίξῃ τὰς φλόγας τοῦ ἐπαναστατικοῦ πνεύματος, αἵτινες ἀπὸ τοῦδε, ὑποθαλπόμεναι ὑπὸ τῆς κραταιουμένης ἑταιρίας, ἀνυψώθησαν οὐρανομήκεις καὶ ἐν τῇ μεσημβρινῇ Ἑλλάδι. Ἀλλ' οἱ σπινθῆρες οὗτοι, ἀναφθέντες ὑπὸ τῆς κατὰ τὴν μεσημβρινὴν Εὐρώπην μαινομένης πυρκαϊᾶς ἤθελον βεβαίως ἐξαντληθῆ μετ' οὐ πολὺ ὡς ἐν Ἱσπανίᾳ καὶ Ἰταλίᾳ (καὶ ἐν τῇ βορείῳ Τουρκίᾳ ἤθελον ἐξαντληθῆ διότι δὲν εἶχον ἐνταῦθα ὕλην ἑτοίμην), ἐὰν ἡ Τουρκία αὐτὴ διὰ παραδόξου τινος συμπτώσεως συμβάντων ὅλως ἀντιθέτων δὲν ἤθελε φέρει ξύλα καὶ πῦρ κατὰ τοὺς αὐτοὺς τούτους χρόνους εἰς τὴν κυρίως Ἑλλάδα, ἔνθα πρὸ πολλοῦ ἤδη ἡ καυστικὴ ὕλη κατέκειτο ἑτοίμη.

Ὁ Σουλτάνος Μαχμοὺτ ὁ Β' ἀνέβη τῷ 1808 ἐπὶ τοῦ θρόνου συνεπείᾳ στάσεως αἱματηρᾶς. Ὁ πεπτωκὼς αὐτοῦ ἀδελφὸς Μουσταφᾶς ὁ Δ' τῷ ἐπεβουλεύθη τὴν ζωήν. Ὁ Μαχμοὺτ ὅμως ἀναβὰς ἐπὶ τοῦ θρόνου εἶχεν ἐξασφαλίσει ἑαυτὸν διὰ τοῦ φόνου τοῦ ἐξ ἀδελφοῦ ἀνεψιοῦ του καὶ τῆς σφαγῆς τεσσάρων ἐγκύων Σουλτανῶν· ὥστε ἔμεινεν ὁ τελευταῖος ἐκ τοῦ γένους τοῦ Ὀσμάνου. Ὅλος ἔμπλεως τῶν περὶ μεταῤῥυθμίσεων σχεδίων τοῦ Σελὶμ ἠναγκάζετο νὰ τὰ φυλάττῃ ἐν τῷ ἀπωτάτῳ τῆς καρδίας του μυχῷ. Ἀλλὰ καθ' ὅλον αὐτοῦ τὸν βίον διετήρει μετ' ἀνηκούστου ἐπιμονῆς καὶ τόλμης τὴν μεγάλην ἰδέαν τοῦ νὰ καταβάλῃ διὰ τῆς βίας τὸν ἀπειθῆ στρατὸν καὶ τοὺς ὑπὲρ τὸ δέον ἰσχυροὺς ὑποτελεῖς ἡγεμόνας, οἵτινες καὶ ἐκ τοῦ πλησίον καὶ μακρόθεν ὑπέσκαπτον τὰ θεμέλια τοῦ θρόνου του. Ἀνέλαβε δὲ τὸ ἔργον τῆς ἀντιδράσεως, εἰς τὸ ὁποῖον ἠσχολεῖτο ὅλη ἡ Εὐρώπη μετὰ τὴν εἰρήνην τῶν Παρισίων ἀφ' οὗ συνωμολόγησε τὴν μετὰ τῆς Ῥωσσίας συνθήκην του (1812), καὶ τὸ ἀνέλαβεν ἐν τῷ τουρκικῷ αὐτοῦ κράτει τουρκικῷ τῷ τρόπῳ. Καὶ πρῶτοι οἱ Σέρβοι ᾐσθάνθησαν (1813) τὴν στιβαρὰν αὐτοῦ χεῖρα. Ἡ Βουλγαρία ἔπαθε τὰ αὐτά, ἐπειδὴ εἶχε σκιρτήσει ἀπὸ χαρᾶς εἰς τὰς πρώτας τῶν Σέρβων ἐπιτυχίας· ὁ διάδοχος τοῦ Πασβὰν-Ὀγλοῦ Μολλᾶ πασᾶς,

ὅστις ὡς ὁ προκάτοχός του συνεκράτει συντόνως τὸ ἀρχαῖον ὀθωμανικὸν στοιχεῖον, ἀντικατέστη ὑπὸ τοῦ Χουσεῒν, τοῦ φίλου καὶ ὀπαδοῦ τοῦ Σελὶμ εἰς τὰ περὶ μεταρρυθμίσεως σχέδια. Αἱ τοῦ Βαγδατίου καὶ τῆς Αἰγύπτου κατὰ τῶν Βαχαβιτῶν στρατολογίαι συνεβάδιζον μετὰ τῶν συμβάντων τούτων· ἡ δὲ ἀποκεφάλισις τοῦ ἀρχηγοῦ τῶν Βαχαβιτῶν Ἀπτουλλᾶ ἐλάμπρυνε πάλιν παρὰ τοῖς Ὀθωμανοῖς τὸ κράτος τοῦ Σουλτάνου. Ὁ Μεχμὲτ Ἀλῆς τῷ εἶχε καταδείξει τὴν ὁδὸν, ἣν ὤφειλε νὰ πορεύηται πρὸς περιστολὴν τῶν γενιτσάρων καὶ τῶν ἐπαναστατικῶν λαῶν, ὁ δὲ Σουλτάνος ἐζήτει μόνος τὴν ὁδὸν, ἣν ὤφειλε νὰ βαδίσῃ πρὸς κατατρόπωσιν τοῦ Μεχμὲτ Ἀλῆ. Ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ ὑπῆρχεν ἀφορμὴ ἀσκήσεως. Ἐν Χαλεπίῳ εἶχον συγκεντρώσει εἰς ἑαυτοὺς οἱ γενίτσαροι περὶ τὰς ἀρχὰς τῆς ἐνεστώσης ἑκατονταετηρίδος ὅλην τὴν δύναμιν, ὡς ἐν Σερβίᾳ, οὐδετερώσαντες πᾶσαν προσπάθειαν τῆς Πύλης καὶ τοῦ πασᾶ πρὸς περιστολὴν αὐτῶν. Ἐκτὸς τούτων καὶ ὁ πασᾶς τοῦ Ἰοσγάτ, ὁ Τσαπάν-Ὀγλοῦς, θαυμαστὴς καὶ οὗτος καὶ μιμητὴς τοῦ Ναπολέοντος, ἵδρυσε κράτος ἀνεξάρτητον ἀπὸ τοῦ Ἅλυος μέχρι τοῦ Συριακοῦ πελάγους. Ὁ Σουλτάνος, ὅστις μάτην ἀπεπειράθη πρότερον νὰ τὸν καθυποτάξῃ, ἐφαίνετο ὅτι ἐζήτει τώρα νὰ τὸν προάξῃ· διώρισε (1813) τὸν υἱὸν αὐτοῦ Μωάμεθ πασᾶν τοῦ Χαλεπίου, καὶ οὕτως προητοίμασε τοῖς γενιτσάροις τὴν αὐτὴν τύχην, ὁποίαν εἶχε προπαρασκευάσει ὁ Μεχμὲτ Ἀλῆς εἰς τοὺς Μαμελούκους. Ἅμα ὅμως ἐξετελέσθη τοῦτο κατώρθωσεν ὁ Σουλτάνος (1814) νὰ καταβάλῃ τὴν οἰκογένειαν ὅλην τοῦ Τσαπὰν Ὀγλοῦ καὶ νὰ διανείμῃ τὰς χώρας των εἰς τοὺς συντρέξαντας αὐτὸν εἰς τοῦτο. (1) Οἱ γνωστοὶ καὶ διαβόητοι ἐπὶ ὠμότητι καὶ κακουργήμασιν ἐν μικρᾷ Ἀσίᾳ Δερεβέηδες, τῶν ὁποίων οἱ ἐμφύλιοι πόλεμοι ἠρήμωνον συνήθως τὴν χώραν, κατεβλήθησαν μετ' οὐ πολὺ, καὶ ἐν μιᾷ συνεχεῖ σειρᾷ ἐξηκολούθησεν ὁ ἰσοπεδωτὴς Μαχμοὺτ τὴν ἀντιζηλείαν του, καὶ κατέστρεψε καὶ τὰς εὐεργετικὰς ἐκείνας

(1) Kinneir Περιοδεία κατὰ τὴν μικρὰν Ἀσίαν. Ἐν Λονδίνῳ 1818.

παρὰ τὴν παραλίαν κληρονομικὰς ἡγεμονίας, τῆς οἰκογενείας δηλ. τοῦ Καρᾶ-Ὀσμὰν-Ὀγλοῦ καὶ ἄλλων, ἀντὶ περιεσκεμμένως νὰ περιορίσῃ μόνον τὴν ἰσχύν των. Ἵνα δὲ καταβάλῃ τὴν ἐν Βοσνίᾳ ἀριστοκρατίαν ἀπέστειλεν ἐκεῖ (1820) τὸν ἀσκητικὸν Τσελαλεδδὶν πασᾶν, ὅστις συνεκέντρωσε περὶ ἑαυτὸν τοὺς φανατικοὺς Βοσνίους, ἐσχημάτισε μεταξὺ τῶν Σπαχίδων μερίδα, καὶ διὰ τρομοκρατίας ἀπηλλάγη τῶν ἐναντιουμένων αὐτῷ βέηδων. Ὑπελείποντο ἔτι μόνον οἱ ἰσχυρότατοι τῶν ὑποτελῶν τῆς Πύλης, ὁ Ἀλῆ πασᾶς καὶ ὁ Μεχμέτ Ἀλῆς. Ὁ δεύτερος εἶχεν ἤδη φέρει τὰ θριαμβευτικά του ὅπλα μέχρι Σενναάρης καὶ Κορδοφάνης· δὲν ἔπρεπε νὰ δοθῇ αὐτοῖς καιρὸς εἰς τὸ νὰ συνενωθῶσι καὶ ὀχυρωθῶσιν ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον. Κατὰ τοῦ πλησιεστέρου ἔπρεπε νὰ γείνῃ ἡ πρώτη ἐπίθεσις. Ὁ Ἀλῆ πασᾶς εἶχεν ἀπολέσει πρὸ πολλοῦ καὶ τὴν εὔνοιαν καὶ τὴν ἐμπιστοσύνην τοῦ Σουλτάνου. Τὸ ἀξίωμα τοῦ ῥουμελῆ-βαλισῆ τῷ εἶχεν ἤδη ἀφαιρεθῆ, τὸν υἱὸν αὐτοῦ Βελῆν εἶχε μεταθέσει (1812) ὁ Σουλτάνος ἀπὸ τῆς Πελοποννήσου ὡς πασᾶν εἰς τὴν Θεσσαλίαν, ἣν ἀφήρεσε παρὰ τοῦ πατρός, τὸν δόλιον ἔχων σκοπὸν νὰ ἐνσπείρῃ εἰς τὸν κόλπον τῆς οἰκογενείας τὴν διχόνοιαν. Ὁ σπόρος οὗτος ἤρχιζεν ἤδη ν' ἀναβλαστάνῃ. Ὁ Βελῆ-πασᾶς εἶχεν ἀποκτήσει ἐν Πελοποννήσῳ τὸ ὄνομα ἡγεμόνος ἠπίου καὶ συγκαταβατικοῦ, καὶ μεγάλην πρὸς τὴν ἐξουσίαν τῆς Πύλης εἶχεν ὑπακοήν· ἀποσπώμενος δὲ ἀπὸ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ τὴν πορείαν, εὑρέθη εἰς πολλὰ ἀσύμφωνος πρὸς αὐτόν. Ἡ διαίρεσις αὕτη ἀπεδόθη εἴς τινα τῶν συγγενῶν του, τὸν σύμβουλον αὐτοῦ Ἰσμαὴλ Πασώβέην, τὸν ὁποῖον ὁ Ἀλῆ πασᾶς μὲ ὅλην τὴν λύσσαν τῆς ἐκδικήσεως κατεδίωκεν, ἀναγκάζων αὐτὸν νὰ φεύγῃ ἀπὸ τόπου εἰς τόπον, μέχρις οὗ ἐλθὼν ὁ Ἰσμαὴλ εἰς Κωνσταντινούπολιν ἀνέστη κατήγορος τοῦ Ἀλῆ. Ὁ δραστήριος καὶ ἱκανὸς οὗτος ἀνὴρ πᾶν μέσον συγχρόνως μετεχειρίσθη. Προσεποιεῖτο τὸν θρῆσκον ἵνα κερδήσῃ ὑπὲρ ἑαυτοῦ τοὺς Οὐλεμάδας· εὗρεν ἐπιτυχῆ ἀφορμὴν κατηγορίας τὰ μεγάλα τοῦ Ἀλῆ πλούτη, τῶν ὁποίων τὸ ποσὸν κατηγγέλθη τοσοῦτον ὑπερβολικόν, ὥστε ἐκέντα τὸν

φθόνον· τέλος δὲ συνῆψε σχέσεις μετὰ τοῦ παντοδυνάμου εὐνοουμένου τοῦ Σουλτάνου Χαλὲτ ἐφέντη. Ἀπόπειρα δολοφονίας κατὰ τοῦ Ἰσμαὴλ, ὃν ὁ Ἀλῆς κατεδίωκε καθ' ὅλην τὴν πρωτεύουσαν, ἐπλήρωσε τὸ ποτήριον τῶν ἁμαρτημάτων τοῦ πασᾶ. Κατὰ τὸ ἔαρ τοῦ 1820 φετφᾶς τοῦ Μουφτῆ ἐκήρυξε τὸν Ἀλῆν ἀντάρτην, καὶ ὁ Ἰσμαὴλ διετάχθη νὰ τεθῇ ἐπὶ κεφαλῆς στρατοῦ καὶ νὰ κινήσῃ κατ' αὐτοῦ. Ὁ συνετὸς ὑπουργὸς τῶν ἐσωτερικῶν Σαΐδᾶ Ἐφέντης ἀπέτρεπεν (ἀλλ' εἰς μάτην καὶ πρὸς ἰδίαν αὐτοῦ βλάβην) ἀπὸ τοῦ κινήματος τούτου, τοῦ ὁποίου αἱ συνέπειαι ἦσαν ἀπροόρατοι.

Ὁ ἀπειλούμενος πασᾶς τὰς τελευταίας τοῦ γήρατός του δυνάμεις καὶ πάντα τὰ εἰς τὴν διάθεσίν του μέσα κατέβαλεν ὅπως διατηρηθῇ καὶ σωθῇ. Συνεκάλεσε κατὰ τὸν Μάϊον διβάνιον ἐξ ἐπισήμων Ἑλλήνων ἐν Ἰωαννίνοις καὶ ἐκάλεσε τοὺς ἐπὶ πολὺ ὑπ' αὐτοῦ καταδιωκομένους ἁρματωλοὺς εἰς τὰ ὅπλα πρὸς βοήθειάν του. Ἐπρότεινεν εἰς τοὺς ἐπὶ τῶν Ἰονίων νήσων εὑρισκομένους Σουλιώτας νὰ τοὺς ἐπαναφέρῃ εἰς τὴν πατρίδα των· παρεκίνησε τοὺς Μαυροβουνίους, οὓς ἠπείλουν οἱ Βόσνιοι, νὰ λάβωσι τὰ ὅπλα· ἔδωσεν εἰς τὸν Παπαβρηγόπουλον ἐκεῖνον, ὃν ἀπέστειλαν οἱ Πελοποννήσιοι πρὸς τὸν Καποδίστριαν, καὶ ἰδίαν του ἀποστολὴν εἰς Πετρούπολιν, ἵνα (ὡς πρὸ πολλοῦ ἐπεθύμει καὶ ἐπειρᾶτο) πλησιάσῃ πρὸς τὴν Ῥωσσίαν. Τέλος δὲ προσεπάθησε νὰ συνδιαλλαγῇ μετ' αὐτοῦ τοῦ Σουλτάνου, τῷ ὁποίῳ κατήγγελλε τὴν ἑταιρίαν καὶ τὰ σχέδια αὐτῆς, προτείνων συνάμα νὰ τῷ συγχωρηθῇ νὰ καταπνίξῃ τὴν ἐπανάστασιν ἅμα ἐκραγεῖσαν. Ἀλλὰ τὸ σύστημα τοῦτο τοῦ ἀπίστου ἐγωϊσμοῦ του ἐξεδικήθη κατ' αὐτοῦ σκληρῶς. Ἡ Πύλη πρὸς εὐτυχίαν τῶν Ἑλλήνων οὔτε εἰς τὰ μυστήριά του καὶ τὰς κατηγορίας του, οὔτε εἰς τὰς προτάσεις του ἔδωκε πίστιν. Πάντες δὲ ἀπεσπάσθησαν ἀπὸ τοῦ ἀνθρωπομόρφου τούτου τέρατος, ἀπιστίαν ἀπιστίᾳ ἀμείβοντες. Οἱ ἁρματωλοὶ τῆς Μακεδονίας μέχρι τοῦ Ἀσπροποτάμου δὲν ἀντέταξαν οὐσιώδη ἀντίστασιν. Οἱ ἐπανερχόμενοι Σουλιῶται ἐπροτίμησαν νὰ ἑνωθῶσι μετὰ τῶν βασιλικῶν ἵνα δι' αὐ-

τῶν ἀνακτήσωσι πάλιν τὴν πατρικήν των χώραν, καὶ οἱ πρώτιστοι τῶν εὐνοουμένων ὀπαδῶν τοῦ Ἀλῆ τὸν ἐγκατέλιπον· ὁ Ὀδυσσεὺς, ὁ υἱὸς τοῦ περιφήμου Ἀνδρούτσου, ὅστις εἶχεν ἀνατραφῆ ἐν τῇ αὐλῇ του, ἀπεχωρίσθη καὶ μετέβη εἰς τὴν Ἰθάκην· ὁ ἀποσταλμένος του Παπαῤῥηγόπουλος πρὸς τὸ συμφέρον τῶν Ἑλλήνων τὸν ἠπάτησε δίδων αὐτῷ ἐλπίδας ῥωσσικοῦ πολέμου. Ὁ εὐνοούμενος ὑπ' αὐτοῦ Ὀμὲρ Βριώνης (ἀπὸ τὸ παρὰ τὸ Βεράτιον Βεργιόνδι), τῷ ὁποίῳ εἶχεν ἐμπιστευθῆ τὰ στενὰ τοῦ Πίνδου, ἔδωκε πρῶτος εἰς τὰ ἀλβανικὰ τάγματα τὸ παράδειγμα τῆς αὐτομολίας, καὶ αὐτοὶ οἱ υἱοί του τὸν ἐγκατέλιπον παραδώσαντες (ἐπὶ τῇ ἀπατηλῇ ὑποσχέσει δύο ἐπαρχιῶν ἐν Ἀσίᾳ) τὴν Πρέβεζαν καὶ τὸ Ἀργυρόκαστρον. Καὶ πλησίον τοῦ προσώπου του ἀκόμη ἐτεκταίνετο προδοσία καὶ ἐπανάστασις, ὅπερ τὸν παρεκίνησε νὰ ἐπιφέρῃ τύχην τρομερὰν κατὰ τῆς πόλεως τῶν Ἰωαννίνων. Καὶ πρῶτον μὲν τὸν ἔκλεισεν εἰς τὰ ὀχυρὰ φρούρια τῆς πρωτευούσης του ὁ πασᾶς τῶν Βουλγάρων Πεχλιβὰν Μπαμπᾶς (7]19 Αὐγ. 1820.), ὅστις μετὰ τῶν ἀποτροπαίων ταγμάτων του εἶχε κυλισθῆ διὰ τῆς Θεσσαλίας, Βοιωτίας καὶ Φωκίδος, πρὶν ἔτι ὁ Πασὼ βέης, ὁ νῦν Ἰσμαὴλ πασᾶς τῶν Ἰαννίνων λεγόμενος, διὰ τῶν στενῶν τοῦ Πίνδου προσέλθῃ, καὶ ὁ Ἀλῆ πασᾶς κλεισθῆ συγχρόνως καὶ πρὸς βοῤῥᾶν καὶ πρὸς τὸ μέρος τῆς θαλάσσης. Ἀλλὰ ἀπὸ τῆς στιγμῆς ταύτης ἐφαίνετο ὅτι ἐξηντλήθη ἡ τύχη τοῦ Σουλτάνου καὶ ἡ ἐπίνοια τῶν ὀργάνων αὐτοῦ. Διότι αἱ ἔξοδοι τοῦ Ἀλῆ πασᾶ ἐχαλάρουν τὴν πολιορκίαν, ἥτις διὰ τῆς ἀμοιβαίας συγκοινωνίας φιλικῶς πολλάκις διεκόπτετο· ἡ μυωπία τῶν Τούρκων στρατηγῶν τῷ παρέσχεν ἀπροσδοκήτους εὐκολίας.

Δυσπιστῶν πρὸς ἅπαντας τοὺς χριστιανοὺς ἐβράδυνεν ὁ Ἰσμαὴλ, προτάσει τῶν Τουρκαλβανῶν νὰ ἐπιτρέψῃ τοῖς Σουλιώταις τὴν εἰς τὴν πατρίδα των ἐπάνοδον, ἣν ὅμως ἐπεχείρησαν κατὰ τὸν Δεκέμβριον διὰ τῆς βίας, ἀφ' οὗ ὁ Ἰσμαὴλ ἐπισήμως τοὺς ἀπέπεμψεν εἰς τὴν Ἑπτάνησον. Μετὰ δὲ τοῦτο ἀπεφάσισεν ὁ Ἰσμαὴλ πρῶτον μὲν ν' ἀποπέμψῃ, εἶτα δὲ ν' ἀφοπλίσῃ τοὺς ἁρματωλοὺς,

καὶ οὗτοι δυσαρεστηθέντες διέκοψαν πᾶσαν πρὸς τοὺς Τούρκους ἀρχηγοὺς σχέσιν. Τέλος δὲ ἀπήτησεν ὁ τετυφλωμένος καὶ ἐκ τοῦ μέσου τῶν ἀρχηγῶν τῶν ἀλβανικῶν ταγμάτων του ὁμήρους καὶ διὰ τοῦ τρόπου του τούτου παρεκίνησε πλείστους αὐτῶν νὰ προσέλθωσι πάλιν πρὸς τὸν ἐγκαταλειφθέντα αὐτῶν δεσπότην, τὸν ὁποῖον ἀείποτε ὡς ὑπεράνθρωπόν τι ἐσέβοντο. Ἡ κατάστασις ὅμως αὕτη δὲν ἐβελτιώθη καὶ ἀφ' οὗ ἐπὶ τέλους ἀνεκλήθη ὁ εἰς τὴν δυσμένειαν τοῦ Χαλὲτ Ἐφέντη περιπεσὼν Ἰσμαὴλ πασᾶς, καὶ ὁ ἐκ Πελοποννήσου Χουρσὶτ πασᾶς διετάχθη νὰ καταλάβῃ τὴν κενωθεῖσαν θέσιν (ἐν ἀρχῇ τοῦ 1821).

Ὁ Ἀλῆ πασᾶς εἶχε πρὸ πολλοῦ ἤδη ἐννοήσει ὅτι μόνον ἀπὸ μέρους τῶν χριστιανῶν ἠδύνατο νὰ ἐλπίσῃ τὴν σωτηρίαν του. Ἀπὸ τῆς στιγμῆς τῆς πολιορκίας διαρκὴς ἀλληλογραφία ἐλάμβανε χώραν μεταξὺ Ἰασίου, Βουκουρεστίου καὶ Μετσόβου, ὅθεν οἱ πράκτορες τῶν Φιλικῶν παρεισέδυον πρὸς τὸν Ἀλῆν. Καὶ πάλιν τώρα ἔστειλεν ὁ Ἀλῆ πασᾶς πρὸς τοὺς Ἕλληνας νὰ τοῖς κάμῃ λόγον περὶ τῆς ἐλευθερώσεώς των. Διὰ τοῦ εὐνοουμένου αὐτοῦ, τοῦ ἑταίρου Ἀλεξίου Νούτσου, προκρίτου τοῦ Ζαγορίου, εὑρίσκετο ἀπὸ τοῦ Δεκεμβρίου τοῦ 1820 εἰς διαπραγματεύσεις μετὰ τῶν Σουλιωτῶν, ἵνα τοῖς παραδώσῃ τὰ ὀχυρά των φρούρια, ἐν ᾧ αὐτοὶ ὑπεχρεοῦντο νὰ πολεμήσωσι τοὺς Τούρκους, ὅ,περ ἐξετέλεσαν διὰ γενναίων μαχῶν, ἐν αἷς κατὰ πρῶτον ἀναφέρεται τὸ ἔνδοξον τοῦ Μάρκου Βότσαρη ὄνομα. Καὶ ὅτε ὁ Χουρσὶτ πασᾶς (τὸν Μάρτιον τοῦ 1821) ἀπεποιήθη κατὰ τὴν ἔναρξιν τῶν συνθηκολογιῶν νὰ παραχωρήσῃ τὴν ζητηθεῖσαν κατοχὴν τῶν Ἰωαννίνων, τῆς Ἠπείρου καὶ τῆς Ἀκαρνανίας, παρέδωκεν ὁ Ἀλῆ πασᾶς εἰς τοὺς Σουλιώτας καὶ τὸ τελευταῖον μηκέτι παραχωρηθὲν ὀχυρώτατον φρούριον τῆς Κιάφας μεθ' ὅλων τῶν πολεμεφοδίων. (1) Τοῦτο δὲ ἦτο σύνθημα διὰ ὅλους τοὺς Ἕλληνας, οἵτινες ἐκράτουν ἐστραμμένα τὰ βλέμματά των πρὸς τὴν ὀχυρὰν Κιάφαν, τὸ προπύργιον τοῦτο τῶν Σουλιωτῶν, ὡς πρὸς φάρον

(1) Πουκεβίλλου Ἀναγέννησις τῆς Ἑλλάδος τομ. 4 κεφ. 4.

σωτηρίας. Διότι ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τῆς τῶν Τούρκων κατὰ τοῦ Ἀλῆ πασᾶ ἐκστρατείας ἔτρεμε σύμπασα ἡ Ἑλλὰς πυρετώδη τρόμον. Ἐν Πελοποννήσῳ, ἐφ' ὅλων τῶν νήσων, ἐν μέσῳ τῶν ἁρματωλῶν ὅλων μόνον περὶ ἐλευθερίας ἐγίνετο λόγος.

Ἔκτοτε ἡ ἑταιρία ἔκαμε προόδους γιγαντιαίας πανταχόθεν μέχρι τῆς μικρᾶς Ἀσίας, μέχρι τῶν ἀπωτάτων νήσων καὶ τῶν ἐνδοτάτων τῆς στερεᾶς χωρῶν. Τὸ δὲ σπουδαιότερον ἦτο, ὅτι ἅπαν τὸ πλῆθος τοῦ λαοῦ εἶχε συγκινηθῆ ὑπὸ τῶν συμβάντων τούτων. Τὰ τρομερὰ βουλγαρικὰ στίφη τοῦ Πεχλιβὰν Μπαμπᾶ διαχυθέντα ἐπὶ τῆς στερεᾶς Ἑλλάδος ὅλης, διέπραξαν παντὸς εἴδους κακουργήματα κατὰ τῶν κατοίκων, οὓς ἔπρεπε νὰ ὑπερασπισθῶσιν. Οἱ φιλήσυχοι κάτοικοι ἠναγκάσθησαν νὰ καταφύγωσιν εἰς τὰ ὄρη, οἱ δὲ ἁρματωλοὶ νὰ ὁπλισθῶσι πρὸς ἰδίαν αὐτῶν ἀσφάλειαν. Τοῦτο μετέβαλε τὴν πρὸς τὸν πιεζόμενον Ἀλῆν διάθεσιν καὶ τὸ φρόνημά των. Πλησίον αὐτοῦ ἱστάμενοι δὲν εἶχον νὰ ἐλπίσωσι νὰ εὕρωσιν αὐτὸν φίλον, ἀλλὰ σύμμαχον κατὰ τοῦ κοινοῦ ἐχθροῦ. Στενὸς δὲ σύνδεσμος προηγγέλλετο μεταξὺ Ἀλβανῶν καὶ Ἑλλήνων, ὅστις πολὺ περισσότερον ἐβασίζετο εἰς ὡρισμένα συμφέροντα, παρὰ ὁ γενικὸς τῶν χριστιανῶν σύνδεσμος, ὃν διενοοῦντο οἱ Φιλικοὶ νὰ συστήσωσι κατὰ τὴν πρώτην ἰδέαν καὶ προτροπὴν τοῦ Ῥήγα, χωρὶς νὰ σταθμίσωσι τὴν φύσιν ἀνθρώπων τε καὶ πραγμάτων. Ἐὰν ἡ φορὰ τῶν πραγμάτων καθ' ὅλον τὸ διάστημα τοῦ ἔτους 1820 ἐπέπρωτο νὰ δώσῃ εἰς τὸ προπαρασκευαζόμενον ἑλληνικὸν κίνημα ἰσχυρὰν ὤθησιν, ἰσχυρότερον βεβαίως ἐπενήργησαν εἰς τὴν κατάστασιν τῶν ὅλως τοπικῶν τούτων σχέσεων αἱ ὠθήσεις, αἵτινες καὶ ἄνευ τῆς ἑταιρίας δυνάμεναι νὰ ἐνεργήσωσι καὶ ἄνευ αὐτῆς ἐξακολουθήσασαι τὴν ἐνέργειάν των ἀπέσπασαν ἐντελῶς τὴν ἑταιρίαν ταύτην καὶ τὰ παράδοξα αὐτῆς σχέδια ἀπὸ τῆς ἀναπτύξεως τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως.

Κατὰ τὴν πρώτην ὅμως στιγμὴν τῆς συντυχίας τῶν τε τοπικῶν τούτων καὶ χρονικῶν συμβάντων ἡ ἐν τῇ ἑταιρίᾳ συνελθοῦσα ἐπιτροπὴ τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους ἦτο καθ' ὅλα κατάλληλος νὰ ἐννοήσῃ ταχύτερον τὰ πλεονεκτήματα καὶ τὸ εὔθετον τῆς

Ὁ Ἀλέξ. Υψηλάντης ἐπὶ κεφαλῆς τῆς φιλικῆς ἑταιρίας.

ἐποχῆς καὶ νὰ ὠφεληθῇ αὐτοῦ. Ὅ,τι δὲ πρὸ παντὸς ἄλλου συνετέλει εἰς τοῦτο ἦτο ἡ μετάβασις τῆς ἀρχηγίας τῆς ἑταιρίας εἰς μίαν καὶ μόνην χεῖρα, μετάβασις, ἥτις ἐπραγματοποιήθη καθ' ὃν χρόνον ἐθριάμβευεν ἡ ἐπανάστασις ἐν Ἱσπανίᾳ καὶ ἐξετελεῖτο ἡ κατὰ τοῦ Ἀλῆ πασᾶ ἐκστρατεία. Ὅλως τυχαῖον ἦτο, ὅτι ὁ Ξάνθος ἀναβάλλων τὴν ἀναχώρησίν του, τότε μόλις ἦλθεν εἰς Πετρούπολιν, ὅταν ὡς ἀστραπὴ διεδίδετο διὰ τῆς ὑφηλίου ἡ εἴδησις τῆς Ἱσπανικῆς ἐπαναστάσεως. Ἐπαρουσιάσθη δὲ ὁ ἀπεσταλμένος τῷ Καποδιστρίᾳ φέρων ἐπιστολὴν τοῦ Γαζῆ, δι' ἧς ἀνεκάλει οὗτος εἰς τὴν μνήμην τοῦ κόμητος ἃς ἐν Βιέννῃ εἶχε προφέρει λέξεις· « Ἰδοὺ πόσοι Θρασύβουλοι παρουσιάζονται σήμερον! » Ὁ Καποδίστριας καὶ τῷ Ξάνθῳ τὴν αὐτὴν ἀπάντησιν ἔδωκεν, οἵαν καὶ τοῖς ἄλλοις ἀπεσταλμένοις, ἀλλ' ἐφαίνετο ὅτι καὶ αὐτὸν εἶχε πλέον καταλάβει ὁ ταραχώδης ἴλιγγος τῆς ἡμέρας. Καταδείξαντος τοῦ Ξάνθου τὸ ἀπαραίτητον τῆς ἐπαναστάσεως καὶ μεμφομένου αὐτὸν ὅτι ἀρνεῖται νὰ συνδράμῃ τὴν πατρίδα, ἥτις μεγίστην ἀνάγκην ὁδηγοῦ ἔχει, ἐτελείωσεν ὁ κόμης τὴν συνδιάλεξιν τῆς δευτέρας ἡμέρας διὰ τῶν ἑξῆς λέξεων· « Ἐὰν ἐγὼ δὲν δύναμαι, δύνανται ὅμως οἱ Φιλικοὶ νὰ μεταχειρισθῶσιν ἄλλα μέσα, καὶ ἐγὼ δέομαι τῷ θεῷ ἵνα τοὺς βοηθήσῃ εἰς τὴν ἐπιτυχίαν τῶν σκοπῶν αὐτῶν. » Δὲν ἦτο λόγος ἀπερίσκεπτος ὁ λόγος οὗτος τοῦ Καποδιστρίου, δὲν ἦτο λόγος, ὅστις ἄκοντος αὐτοῦ ἐξέῤῥευσε των χειλέων του. Ἀλλ' ὁ Καποδίστριας ἦτο ψυχῇ τε καὶ σώματι Ἕλλην μετὰ τῶν Ἑλλήνων του, εἰς τὰ ὦτα τῶν ὁποίων νῦν κραταιὰ ἀντήχει ἡ φωνὴ τῆς ταλαίνης πατρίδος. Ἔπραττεν ὁ Καποδίστριας ὡς ὁ αὐτοκράτωρ του, ὅστις καθαρὸς κατὰ τοῦτο Βυζαντινὸς, ἔπαιζε μὲ τὴν ἰδέαν τῆς ἐλευθερώσεως τῆς Ἑλλάδος, χωρίς ποτε νὰ ἐπιληφθῇ αὐτῆς σπουδαίως, ἢ κἂν νὰ παραιτηθῇ αὐτῆς, μέχρις οὗ τὰ συμβάντα τὸν προέλαβον. Ἂν καὶ ὁ Καποδίστριας ἀνῆκε κατὰ τὸ ἥμισυ εἰς τὸν ἡγεμόνα του, καὶ κατὰ τὸ ἥμισυ εἰς τὴν πατρίδα του, ἐγνώριζεν ὅμως ἐπίσης, ὅτι ὁ ἡγεμών του εὑρίσκετο ἐν μέσῳ δύο ὅλως ἀντιθέτων δαιμόνων, καὶ ὅτι ἤθελεν ἀποφασίσει νὰ κλίνῃ

πρὸς τὸν ἕνα ἐκ τῶν δύο, μόνον ὅταν ἔβλεπε τετελεσμένον τι. Τὸ νεῦμα τοῦ κόμητος ἀκολουθῶν ἔῤῥιψεν ὁ Ξάνθος τὸ βλέμμα του ἐπὶ τοῦ φίλου τοῦ Καποδιστρίου, τοῦ Ἀλεξ. Ὑψηλάντου, ὅστις προδιετέθη διὰ τὴν πρότασιν τοῦ Ξάνθου ὑπὸ τοῦ ἐξαδέλφου αὐτοῦ Ἰωάννου Μάνου. Μεγάλως ἐταράχθη ὁ νέος πρίγκηψ, διότι ἡ θέσις του δὲν ἦτο εὔκολος. Πρὸ μικροῦ εἶχε ζητήσει ἡ οἰκογένειά του παρὰ τῆς Πύλης τὰ δημευθέντα κτήματα, ἀπαιτοῦσα καὶ ἀποζημίωσιν ἑκατομμυρίων· ἐν Κωνσταντινουπόλει δὲ εἶχον γείνει ἤδη πρὸ ἐτῶν ῥωσσικο-τουρκικαὶ συνδιασκέψεις περὶ τῶν πραγμάτων τῶν παραδουναβίων Ἡγεμονιῶν, καὶ ἡ Ῥωσσία εἶχεν ὑποστηρίξει ἐν αὐταῖς καὶ τὰς ἀπαιτήσεις τῆς Ὑψηλαντικῆς οἰκογενείας· ὁ δὲ πρίγκηψ καλῶς ἐγίνωσκεν, ὅτι μεγάλη πιθανότης ὑπῆρχε περὶ ἀποδόσεως τῶν δημευθέντων κτημάτων. Δεχόμενος λοιπὸν τὰς προτάσεις τῶν Φιλικῶν ἔπραττεν ἔργον μεγίστης αὐταπαρνήσεως καὶ θυσίας, οὐχὶ δὲ ἔργον ἀσυγγνώστου ἀπερισκεψίας. Ὁ νέος πρίγκηψ εἶχε λάβει κληρονομικὴν τρόπον τινὰ τὴν ἰδέαν τῆς ἀπελευθερώσεως τῆς πατρίδος του. Ἀλλ' οἱ ἔμφρονες ἐκεῖνοι λόγοι, δι' ὧν ὁ πατήρ του συνώδευσε τὸ κληροδότημα τοῦτο, ἐλησμονήθησαν ὑπὸ τοῦ υἱοῦ κατὰ τὴν μεγάλην του ταύτην ἀπόφασιν. Ἐπιληφθεὶς τῆς ἰδέας, τὴν πρόσκλησιν τῆς ἑταιρίας ἀκολουθήσας, ἐβασίσθη ὅλως εἰς τὴν ῥωσσικὴν βοήθειαν, ἀφ' ἧς οἱ τελευταῖοι τοῦ πατρός του λόγοι ὁριστικῶς τοσοῦτον τὸν εἶχον ἀποτρέψει. Ἐγίνωσκεν ὁ Ὑψηλάντης, ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ ἐφλέγετο διηνεκῶς ὑπὸ τῆς αὐτῆς πρὸς τοὺς Ἕλληνας συμπαθείας. Εἰς τὰ ὦτά του ἀντήχουν ἔτι οἱ λόγοι, οὓς ἤκουσέ ποτε τὸν αὐτοκράτορα προφέροντα· ὅτι δὲν θ' ἀποθάνῃ ἥσυχος καὶ εὐχαριστημένος ἐὰν δὲν πράξῃ τι ὑπὲρ τῶν δυστυχῶν Ἑλλήνων του, καὶ ὅτι περιμένει οὐρανόθεν σημεῖον, τὸ ὁποῖον θέλει εὕρει εἰς τὴν διαγωγὴν τῶν Ἑλλήνων, ἵνα γνωρίσῃ ἐὰν τὸ ἔθνος εἶναι ἄξιον τῆς ἐπιμόνως ζητουμένης ἐλευθερίας. Ὁ Ὑψηλάντης δὲν εἶχεν ἀνάγκην ν' ἀποδώσῃ τὸν λόγον τοῦτον τοῦ αὐτοκράτορος εἰς μόνην τὴν ἠθικὴν διαγωγὴν τοῦ ἔθνους, διότι ἐγνώριζεν, ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ ἀπὸ τοῦ 1816 ἤδη εἶχεν εἴδησιν περὶ τῆς ὑπάρξεως

τῆς φιλικῆς ἑταιρίας; καὶ ὅτι καὶ τότε δὲν ἐσίγων ἐν τῷ στόματί του οἱ πολυσήμαντοι ἐκεῖνοι λόγοι, οἵτινες ἐνεθουσίαζον πάντας τοὺς Ἕλληνας, καὶ ἐσχημάτιζον « προφητικήν τινα ἠχώ, ἀντηχοῦσαν εἰς ὅλας τὰς γωνίας τῆς Ἑλλάδος. » (1) Ἐγνώριζε μὲν καὶ αὐτὸς ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ εἰς ὅλας του τὰς ἐκφράσεις διετήρει πάντοτε ἀμφίβολόν τι, ὅτι διηνεκῶς συνίστα φρόνησιν, ὅτι ἐγνώριζε τὸν κίνδυνον τῆς γενικῆς πυρᾶς, ἣν ἤθελεν ἀνάψει ἡ πρώτη πέραν τοῦ Δουνάβεως ἐκσφενδονιζομένη σφαῖρα· καὶ αὐτὸς ὁ ἴδιος εἶχέ ποτε ψεχθῆ ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος διὰ τὴν πατριωτικήν του πολυπραγμοσύνην. Ἀλλ᾽ ὅπως ὁ Καποδίστριας οὕτως ἔκρινε καὶ ὁ Ὑψηλάντης περὶ τοῦ ἀστάτου χαρακτῆρος τοῦ ἡγεμόνος, καὶ ὠφελούμενος ἐκ τῆς πρὸς τὴν Ἑλλάδα συμπαθείας τοῦ ἀδυνάτου ἀνδρὸς δὲν ἐκωλύθη νὰ τὸν παρασύρῃ, ἀδιαφορῶν ἐντελῶς ἐὰν ἄλλος ἐξ ἄλλης αὐτοῦ ἀδυναμίας ὠφελούμενος ἤθελε τὸν σύρει πρὸς ἄλλο μέρος. Ὅθεν ἐδέχθη τὴν πρότασιν τοῦ Ξάνθου. Ἀπήτησε δὲ τὴν ἀνεξάρτητον ἀρχηγίαν τῆς ἑταιρίας, καὶ ὁ Ξάνθος, καί τοι μὴ ἔχων περὶ τούτου πληρεξουσιότητα, τὴν παρεχώρησεν αὐτῷ, καὶ πέμψας τὸ συνταχθὲν ἁπλοῦν πρωτόκολλον (12|24 Ἀπριλίου 1820) πρὸς τὴν ἐπιτροπήν, ἐνεχείρισεν εἰς τὸν πρίγκηπα ὅλους τοὺς λογαριασμούς, τὰ ἔγγραφα καὶ τὰς ἐπιστολὰς τῆς ἑταιρίας. Συνεμερίζετο ὁ ψυχρὸς καὶ περιεσκεμμένος διπλωμάτης (ὁ Καποδίστριας) τὴν τυφλὴν ἐμπιστοσύνην, μὲ τὴν ὁποίαν ὁ ζωηρὸς καὶ φιλοπόλεμος αὐτοῦ φίλος (ὁ Ὑψηλάντης) ἐρρίφθη εἰς τὴν ἄδηλον ταύτην ἐπιχείρησιν, χωρὶς νὰ ἐξετάσῃ πρότερον ἑαυτόν, χωρὶς νὰ ἔχῃ πεῖραν τῶν εὐρωπαϊκῶν πραγμάτων, καὶ χωρὶς νὰ γνωρίζῃ ἐκ τοῦ πλησίον τὴν κατάστασιν τῆς Ἑλλάδος. Μετὰ ὀκτὼ ἡμέρας δειπνῶν ὁ Καποδίστριας παρὰ τῷ Ὑψηλάντῃ, τὸν ἐνίσχυσεν εἰς τὴν ληφθεῖσαν ἀπόφασιν καὶ τὸν ἐβεβαίωσεν, ὅτι ἀρκεῖ μόνον νὰ ἀναφανῶσι χιλιάδες τινὲς ἐπαναστατῶν Ἑλλήνων, καὶ ἡ Ῥωσσία θέλει σπεύσει εἰς συνδρομήν των. Ὁ Ὑψηλάντης ἐν τῇ ἀθωότητι καὶ ἀφελείᾳ

(1) Ἐπιστολὴ τοῦ Ἀλ. Ὑψηλάντου πρὸς τὸν αὐτοκράτορα τῆς 2|14 Ἰανουαρίου 1828. Παρὰ Φιλήμονι 2, 224·

του ἤθελε νὰ συνδιαλεχθῇ μετὰ τοῦ Τσάρου· ἀλλ' ὁ Καποδίστριας μετὰ μεγάλης δυσκολίας τὸν ἀπέτρεψεν ἀπὸ τοῦ σκοποῦ τούτου, ζητήσας παρ' αὐτοῦ ὑπόμνημα περὶ τῆς ὑποθέσεως καὶ προθεσμίαν ὀκτὼ ἡμερῶν. Αηξάσης δὲ τῆς προθεσμίας εἶπε τῷ φίλῳ του, ὅτι ἐπὶ τοῦ παρόντος ἦτο ὅλως ἀδύνατον ν' ἀναφερθῇ τοιοῦτόν τι πρὸς τὸν αὐτοκράτορα, καθότι ὁ ἡγεμὼν οὐδεμίαν διάθεσιν εἶχεν οὔτε νὰ κινήσῃ πόλεμον κατὰ τῆς Τουρκίας, οὔτε νὰ περιπλεχθῇ μετὰ τῆς Ἀγγλίας. Οὐδεμία ὅμως ἀποθαῤῥυντικὴ ἔκφρασις συνώδευσε τὴν κοινοποίησιν ταύτην, ἥτις οὔτε κἂν ἀπέτρεψε τὸν Ὑψηλάντην ἀπὸ τῆς ἰδέας, ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ καὶ γνωρίζει καὶ συμφωνεῖ πρὸς τοὺς σκοπούς του καὶ τὰς ἐπιχειρήσεις του (1).

Ἡ ὁδηγία τῆς μιᾶς χειρὸς ἔγεινεν ἀμέσως ἐπαισθητή. Ὁ Ὑψηλάντης, ὁ ὑπασπιστὴς τοῦ Ῥώσσου αὐτοκράτορος, ὁ φίλος τοῦ Καποδιστρίου ἤρχισεν ἐκ Πετρουπόλεως ἤδη νὰ ἐξασκῇ τὴν νέαν του δικαιοδοσίαν ἐν ὀνόματι τῆς κυβερνήσεως, τῆς ὁποίας τὸ ἀπατηλὸν μυστήριον καὶ αὐτὸς διηνεκῶς διεφύλαττε, καὶ διὰ τοῦ τρόπου του τούτου ἐνίσχυσε μεγάλως τὴν ὑπόθεσιν, ὅτι ἡ Ῥωσσία καὶ μόνη ἦτο ὁ μυστηριώδης μοχλὸς τῆς ἑταιρικῆς μηχανῆς. Ὁ Ὑψηλάντης ἀπέφυγεν ὁριστικῇ τοῦ Καποδιστρίου προτροπῇ νὰ δώσῃ τὴν ἐκ τῆς ῥωσσικῆς ὑπηρεσίας παραίτησίν του, ἵνα μὴ χαλαρωθῇ ἡ ἠθικὴ ἐπενέργεια τῆς παρὰ τοῖς Ἕλλησι παρουσίας του. Ἐκοινοποίησε δὲ πρὸς ἅπαντας τοὺς ἐπισημοτέρους τῶν Φιλικῶν τὴν ἀναγόρευσιν αὐτοῦ ὡς γενικοῦ ἐπιτρόπου, προέτρεψεν εἰς ὑπακοὴν καὶ εἰς χρηματικὰς συνδρομάς, ὑπέδειξε τὸ εὐνοϊκὸν καὶ μοναδικὸν τῆς ἐνεστώσης ἐποχῆς πρὸς ἀποπεράτωσιν

Ὁ Ὑψηλάντης ἐν Πετρουπόλει μεσημβρ. Ῥωσσία.

---

(1) Ὁ Μεττερνῖχος ἀνεφέρθη ἀναμφιβόλως εἰς τὴν ἐπιστολὴν τοῦ Ὑψηλάντου πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Νικόλαον, ὅταν ἐξεφράζετο τῷ 1828 εἰς τοὺς διπλωματικοὺς κύκλους, ὅτι ὁ Ὑψηλάντης κατέθεσε μικρὸν πρὸ τοῦ θανάτου του, ὅτι ἐπεχειρίσθη τοῦ ἔργου προτροπῇ τοῦ Καποδιστρίου ὅστις τῷ ἐβεβαίωσεν ὅτι ὅ,τι τῷ εἶπεν ἦτο ἡ καθαρὰ θέλησις τοῦ αὐτοκράτορος. Ὁ ἀδελφὸς τοῦ κόμητος Βιάρος δὲν εἶχε καθαρὰν τὴν συνείδησίν του, ὅταν τῷ 1834 παρεκάλει τὸν Φιλήμονα νὰ φεισθῇ τοῦ ἀδελφοῦ του. Ὅρα Φιλήμονος 1, 129.

του ἐθνικοῦ ἔργου, καὶ διὰ τοῦ ἐνδόξου ὀνόματος τῶν προγόνων ἠλέκτρισε τοὺς « ἀπογόνους τοῦ Ἀριστείδου, τοῦ Θεμιστοκλέους καὶ τοῦ Λυκούργου ».

Μέγιστος ἐνθουσιασμὸς κατέλαβε τὰς εὐέλπιδας καὶ φιλελευθέρους τῶν Ἑλλήνων καρδίας, καὶ τὰ ὀνόματα τῶν διασημοτέρων οἰκογενειῶν καὶ τοῦ ἀνωτάτου κλήρου ἐπλήρωσαν τοὺς καταλόγους τῶν Φιλικῶν. Τὴν πρώτην ἐπιστολὴν τοῦ Ὑψηλάντου ἐδέχθησαν οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἕλληνες μετ' ἀγαλλιάσεως ἀνεκφράστου, καὶ ἄπειρα ἀντίγραφα αὐτῆς προήρχοντο ἀπὸ οἰκίας εἰς οἰκίαν καὶ ἀπὸ πλοίου εἰς πλοῖον· τεμάχια δὲ αὐτῆς ἐθεωροῦντο ἅγια λείψανα. Τὰς ὀλίγας λέξεις, τὰς ὁποίας ἔγραψεν ὁ Ὑψηλάντης (τῇ 15/27 Ἰουνίου) πρὸς τὸν Θεόδωρον Κολοκοτρώνην εἰς Ζάκυνθον, ὑπεδέχθησαν οἱ ἐν τῇ νήσῳ ἐκείνῃ Φιλικοὶ ὡς εὐαγγέλιον. «Ὅταν ἔλαβον τὴν προκήρυξιν τοῦ Ὑψηλάντου, λέγει καὶ αὐτὸς ὁ Κολοκοτρώνης, ἐνόμισα ὅτι οὐρανὸς καὶ γῆ ἀντήχουν ἀπὸ τῶν ἐνθουσιωδῶν του λέξεων· «ἡ σάλπιγξ τῆς πατρίδος σᾶς καλεῖ!» καὶ πυρίνοις γράμμασιν ἐνέγραψα τὸ ἡγιασμένον ὄνομα τοῦ Ἀλεξάνδρου Ὑψηλάντου ἐν τῇ καρδίᾳ μου!» Ἐν τούτοις ὅμως αἱ ἐκ Πετρουπόλεως ἐπιστολαὶ αὗται τοῦ πρίγκηπος (1) περιεστρέφοντο ἅπασαι εἰς ὅλως γενικὰ πράγματα, διότι καὶ αὐτὸς ὁ ἴδιος ἐνόμιζεν ὅτι ἡ ὥρα τῆς ἀμέσου ἐκτελέσεως δὲν εἶχεν ἔτι ἠχήσει· ἐσκέπτετο δὲ ν' ἀποστείλῃ πιστόν του ἄνθρωπον εἰς τὴν Ἀμερικὴν καὶ νὰ μεταβῇ αὐτοπροσώπως εἰς Γαλλίαν, ἵνα συνάψῃ σχέσεις μετὰ τῶν φιλελευθερωτάτων ἐθνῶν· ἀλλ' οἱ σκοποὶ οὗτοι, δῆλον, ὅτι ἐγεννήθησαν κατὰ τὴν εἰρηνικὴν καὶ ἀβέβαιον ἔτι ἐποχήν, πρὶν ἢ μεταδοθῇ τὸ ἱσπανικὸν κίνημα εἰς τὴν Ἰταλίαν καὶ Πορτογαλλίαν. Ἅμα ὅμως τοῦτο συνέβη, ἡ τῶν χρόνων κρίσις καὶ ἡ ὁρμὴ τῶν νέων πατριωτῶν ἐξεβίαζον, ὡς αὐτὸς ὁ Ὑψηλάντης ὡμολόγει, τὴν ταχίστην ἐκτέλεσιν. Ὁ πρίγκηψ, ζητήσας ἐν ἀρχῇ τοῦ Ἰουλίου ἄδειαν ἀπουσίας πρὸς ἐπίσκεψιν ἰαματικῶν λουτρῶν, μετέβη διὰ τῆς Μό-

(1) Φιλήμων ἔνθ. ἀνωτ. 1, 349 καὶ ἑξῆς.

σχας εἰς τὴν ἐν Κιέβῳ πατρικὴν οἰκίαν, ἔνθα ἡ θρηνοῦσα μήτηρ του προεμαντεύετο εἰς ἑαυτὴν «τὴν τύχην τῆς Ἑκάβης»· ἐντεῦθεν δὲ ἀπῆλθεν εἰς Ὀδησσὸν, ἔνθα ἐπιμόνως καὶ θεραπευτικῶς τὸν προσεκάλει ὁ ἔνθερμος Μακεδὼν Λασάνης, ὅστις διδάσκαλος ὢν πρώην ἐν Μόσχᾳ εἶχε πολλάκις μεταχειρισθῆ τὸ ὄνομα τοῦ Ὑψηλάντου πρὸς τοὺς σκοπούς του. Ἀλλ' ἐνθαῤῥυντικὰ δὲν ἦσαν ὅσα ὁ Ὑψηλάντης εἶδεν ἐνταῦθα ἐν τῷ κόλπῳ τῆς ἑταιρίας ἰδίοις ὄμμασιν. Οἱ πλούσιοι ἔμποροι, οὓς οὐκ ὀλίγον ἐφόβιζεν ἡ νέα τῶν πραγμάτων ῥοπὴ, ἠρνήθησαν νὰ δώσωσι τὴν ὑποσχεθεῖσαν χρηματικὴν συνδρομήν· οἱ δὲ νέοι κύκλοι τῶν Φιλικῶν, οἵτινες εἶχον τὴν πρωτοβουλίαν, εἶχον διαιρεθῆ μεταξύ των· καὶ ὁ τῆς Πελοποννήσου ἀπεσταλμένος Παπαῤῥηγόπουλος, ὅστις μὴ εὑρὼν πλέον τὸν Ὑψηλάντην ἐν Πετρουπόλει τὸν εἶχεν ἀκολουθήσει εἰς Ὀδησσὸν, τῷ ἔδωκεν ἐνταῦθα (κατὰ τὸν Σεπτέμβριον) τὰς ἀποθαῤῥυντικωτάτας πληροφορίας περὶ τοῦ ἀπροπαρασκεύου τῆς Πελοποννήσου, ὅθεν ὁ πρίγκηψ διενοεῖτο ν' ἀρχίσῃ τὴν ἐπανάστασιν. Ταῦτα πάντα σχεδὸν τὸν παρεκίνουν ν' ἀναβάλῃ τὸ κίνημα καὶ νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς Πετρούπολιν· ἐπειδὴ ὅμως οἱ ἄλλοι ἔῤῥιπτον ἐπ' αὐτοῦ τὴν εὐθύνην τῶν συνεπειῶν τῆς ἀποχωρήσεως ταύτης ἀπὸ τῆς σκηνῆς, ἀπεφάσισεν ὁ Ὑψηλάντης νὰ ἐκτελέσῃ ἀμέσως τὸ κίνημα καὶ συνεκάλεσε τοὺς φίλους του Δικαῖον, Πεῤῥαιβὸν, Ξάνθον κ. ἄλ. εἰς σύσκεψιν ἐν τῷ νεκροταφείῳ τοῦ Ἰσμαηλίου, ἵνα ὁρισθῇ ὁ τόπος τῆς ἐκρήξεως. Ἐν μέσῳ τῶν ἀπείρων πολιτικῶν καὶ οἰκονομικῶν σχεδίων, τὰ ὁποῖα εἶχε πρὸ ὀφθαλμῶν ὁ Ὑψηλάντης, ὑπεβλήθησαν αὐτῷ καὶ διάφορα πολεμικὰ σχέδια. Ἐκ δὲ τούτων, τὸ τελευταῖον πάντων, ἦτο ἔργον πολεμιστοῦ ἐγγηράσαντος ἤδη εἰς τοὺς κατὰ τῶν Τούρκων πολέμους· τοῦ ἐκ Πάτμου Σάββα Καμινάρη, ὅστις ἀξιωματικὸς γενόμενος τῆς ἡγεμονικῆς φρουρᾶς ἔζη ἐν Βουκουρεστίῳ βίον ἄνετον καὶ εὔπορον. Ὁ ἀνὴρ οὗτος καὶ τῷ 1819 ἔτι ἐσεμνύνετο ἐπὶ τῇ τουρκοφίλῳ αὐτοῦ διαθέσει, καὶ ὁ Θεόδωρος Νέγρης εἶχεν ἀναδεχθῆ νὰ τὸν θεραπεύσῃ διὰ συνετῶν καὶ ἀπατηλῶν λόγων ἀπὸ τοῦ φρονήματος τούτου· καὶ πραγματικῶς ἔγεινεν ὁ Σάββας μετὰ

ταῦτα εἷς τῶν ἑταίρων, ἀλλ' ἐχλεύαζεν ὅλα τὰ ἐνθουσιώδη ἐκεῖνα παιδάρια, τὰ ὁποῖα ἔβλεπε περικυκλοῦντα τὸν Ὑψηλάντην, διότι οὐδεμίαν εἶχεν ἐλπίδα εἰς Ἑλληνικὸν ἀγῶνα, ἀλλὰ μόνον εἰς ῥωσσικὸν πόλεμον· ὅθεν καὶ ἐγνωμοδότησε ν' ἀρχίσῃ τὸ κίνημα ἀπὸ τῆς Ἄρκτου ἐκ συμφώνου μετὰ τῶν Σέρβων καὶ τῶν βορείων Ἀλβανῶν, θεωρῶν ὡς ὅλως δευτερεῦον τὸ κίνημα τῶν μεσημβρινῶν χωρῶν. Οἱ δὲ Πελοποννήσιοι Λεβέντης, Δικαῖος κ. ἄλ. ἦσαν ἄλλης γνώμης· καὶ αὐτῶν τὸ σχέδιον (1) ἦτο νὰ γείνῃ ἡ ἀρχὴ ἀπὸ τῆς Ἄρκτου, ἀλλὰ μόνον ἐπὶ τῷ σκοπῷ τοῦ νὰ δοθῇ εἰς τὴν Πόλην ἐκτὸς τοῦ κατὰ τοῦ Ἀλῆ πασᾶ πολέμου, δεύτερος ἀντιπερισπασμὸς, καὶ εἶτα νὰ γείνῃ τὸ κύριον κίνημα ἐπιτυχέστερον ἐν τῇ μεσημβρίᾳ, ἐν ᾧ συγχρόνως ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει τουρκικὸς στόλος ἤθελε πυρποληθῆ ὡς ἐξ ἀπροσεξίας δῆθεν τῶν φυλάκων (ἵνα ἡ ἐκδίκησις μὴ πέσῃ κατὰ τῶν χριστιανῶν τῆς τουρκικῆς πρωτευούσης). Ἐκτὸς τούτου ἦτο τὸ σχέδιον αὐτὸ καὶ κατὰ τοῦτο πρακτικὸν, ὅτι ἐσυμβούλευε νὰ προσκληθῶσιν ὅλοι οἱ ὑπὸ τὸν Ἀλῆ πασᾶν ὑπηρετοῦντες, οἱ ἐν Νεαπόλει καὶ ἐν Κριμαίᾳ διεσπαρμένοι Ἕλληνες πολεμισταὶ νὰ προσέλθωσιν εἴτε διὰ λειποταξίας εἴτε διὰ ἀδείας. Ὅθεν καὶ ὁ Ὑψηλάντης ἔκλινε μᾶλλον πρὸς τὸ σχέδιον τοῦτο. Ἐγείρων ἐν ταῖς μεσημβριναῖς χώραις τὴν σημαίαν τῆς ἐπαναστάσεως ἐνοχοποίει ἧττον φανερῶς τὴν Ῥωσσίαν· ἐκεῖ ἔλαμπε ζωηρότερον ὁ σπινθὴρ τοῦ πατριωτισμοῦ· ἐκεῖ ὀλιγώτεροι ἦσαν οἱ Τοῦρκοι καὶ ὡς ἐκ τούτου καὶ αἱ κινήσεις τῶν Ἑλλήνων ἐλευθερώτεραι· ἐκεῖ ὑπῆρχεν εὐκολωτέρα ἡ πρὸς τὸν στόλον καὶ πρὸς τοὺς Ἀλβανοὺς συγκοινωνία. Οὐδὲν ἄλλο ἀντέκειτο εἰς τὸ σχέδιον τοῦτο ἢ αἱ προγενέστεραι εἰδήσεις περὶ τοῦ ἀπαρασκεύου τῆς Πελοποννήσου.

Ἐν Ἰσμαηλίῳ ὅμως διεσκέδασεν (1/13 Ὀκτωβρίου) ὁ Δικαῖος τὰς ὑποψίας ταύτας, ὑποβαλὼν ἔκθεσιν φέρουσαν πλείστας ὑπογραφὰς Πελοποννησίων, ἥτις τοὐναντίον διϊσχυρίζετο, ὅτι ἐκεῖ τὰ πάντα ἦσαν δεόντως ἕτοιμα. Ὅθεν ἀπεφασίσθη νὰ μετα-

(1) Φιλήμων ἐθν. ἀν. 1,47.

βῆ ὁ Ὑψηλάντης διὰ Τεργέστης εἰς τὴν Πελοππόννησον, καὶ ἀμέσως ἀπεστάλησαν προκηρύξεις καὶ ἀγγελιαφόροι εἰς τὴν Ἑλλάδα (ὁ μὲν Δικαῖος εἰς τὴν Πελοπόννησον, ὁ δὲ Περραιβὸς εἰς τὴν Λακωνίαν καὶ εἰς τὸ Σούλιον καὶ ἄλλοι ἀλλαχόσε), ἐντολὴν ἔχοντες νὰ προπαρασκευάσωσι δραστηρίως τὸν πόλεμον, νὰ ἐφοδιάσωσι τὸν στόλον καὶ νὰ διοργανίσωσι τοὺς ἁρματωλοὺς τοῦ Ὀλύμπου. Ἐν Σκουλενίῳ ἐκοινοποίησεν ὁ Ὑψηλάντης τὴν ἀπόφασιν ταύτην πρὸς τὸν Ῥίζον τὸν Νερουλὸν, ἔνθερμον τῆς Μολδαυΐας ἑταῖρον, καὶ τοῦ Ὁσποδάρου Μιχαὴλ Σούτσου ὑπουργὸν, ὅστις συνεφώνησεν εἰς τοῦτο καὶ ὑπεσχέθη νὰ προδιαθέσῃ τὸν ἡγεμόνα του. Ἐντεῦθεν μετέβη ὁ πρίγκηψ εἰς Κισνόβιον τῆς Βεσσαραβίας, ἔνθα κατέλυσεν εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ διοικητοῦ τῆς πόλεως στρατηγοῦ Κατακάζη, γαμβροῦ του. Μόλις ὅμως ἔφθασεν ἐκεῖ ὁ Ὑψηλάντης καὶ παρακινήσει ἄλλων ἀνθρώπων μετέβαλεν αἴφνης τὴν προτέραν του ἀπόφασιν καὶ διενοήθη ν' ἀναστῇ ἀμέσως, καὶ ἄνευ ἀναβολῆς, ἐν ταῖς παραδουναβίοις Ἡγεμονίαις καὶ ὄχι πλέον ἐν Ἑλλάδι. Ὁ ἄπειρος νέος ἦτο πλέον τετυφλωμένος ὑπὸ τοῦ ἐνθουσιαστικοῦ τρόπου, μὲ τὸν ὁποῖον οἱ νέοι καὶ ζωηροὶ αὐτοῦ ὀπαδοὶ, μιμούμενοι τὰς ἀρχαίας βυζαντινὰς ὑπερβολὰς καὶ κολακείας, ἀνύψουν αὐτὸν ἐνώπιον τοῦ ἔθνους του ἐπὶ τῆς ἀσπίδος καὶ μέχρις οὐρανῶν. Πρὸ μικροῦ ἔτι ὁ Ῥίζος ὁ Νερουλὸς ἀποβλέπων εἰς τὴν ἐν Σκουλενίῳ σύσκεψιν τῷ εἶχε γράψει, ὅτι ἡ ἡμέρα ἐκείνη ἤθελεν εἶσθαι ἡ ὡραιοτέρα τῆς ζωῆς του, καὶ ἔπειτα, ἀφ' οὗ τὸν ἐγνώρισε προσωπικῶς, καὶ ἤκουσε «τοὺς μιλτιαδείους λόγους του,» καὶ εἶδε «τὴν ἀχίλλειον μορφήν του» καὶ ἀνέγνωσε «τὰς θεμιστοκλείους ἐπιστολάς του», τῷ ἔγραψε πάλιν ἐνθουσιωδῶς, παραβάλλων αὐτὸν πρὸς τὸν «Λαφαϋέττην καὶ Οὐασιγκτῶνα: Καὶ ἐγγύθεν δὲ καὶ μακρόθεν καθυπέβαλλον αὐτῷ οἱ νέοι ζωηροὶ, ῥιψοκίνδυνοι καὶ κομπορρήμονες πατριῶται, οἵτινες πάντα θεμιτὰ καὶ κατορθωτὰ ἐθεώρουν, τὰ πλέον ἀσυνάρτητα καὶ ἀπερίσκεπτα σχέδια, τὰ ὁποῖα καὶ φαντασίαν ἐξημμένην ἐδήλουν καὶ ἔλλειψιν πάσης γνώσεως καὶ πείρας· δυστυχῶς καὶ αὐτὸς ὁ ἴδιος κατὰ τὴν ἰδίαν

αὐτοῦ ἀπειρίαν καὶ ἀπερίσκεπτον ὁρμὴν ἔκλινε πρὸς τὴν τάξιν ταύτην, ἀφ' ἧς μάτην ἐπειρᾶτο καὶ ὁ Σάββας καὶ ὁ Παπαῤῥηγόπουλος νὰ τὸν ἀποσπάσωσιν. Οὕτως ἐκ Πετρουπόλεως ἤδη προέτρεψε τὸν ἐν Κερκύρᾳ Βιάρον Καποδίστριαν καὶ τὸν Πετρόμπεην, νὰ μεταφέρωσι τοὺς ἐν Κερκύρᾳ εὑρισκομένους Σουλιώτας εἰς τὴν Λακωνίαν καὶ νὰ συστήσωσι συμμαχίαν ἐκ τῶν Ἠπειρωτῶν ὁπλαρχηγῶν, ἀγνοῶν παντάπασι τὰ μεγάλα καὶ διὰ πάντα Ἕλληνα οὐσιωδέστατα ἐν Ἀλβανίᾳ συμβάντα, τὰ ὁποῖα καὶ τὴν μετάβασιν τῶν Σουλιωτῶν καὶ τὴν σύστασιν τῆς συμμαχίας καθίστων ἀδύνατον· ὡσαύτως κατεθορύβησε τοὺς ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐφόρους τῆς ἑταιρίας, δίδων αὐτοῖς τὴν ἐντολὴν, ἐν νυκτὶ θυελλώδει καὶ σκοτεινῇ νὰ καταλάβωσι τὸν τουρκικὸν στόλον, τοὺς ναυστάθμους καὶ τὴν πρωτεύουσαν αὐτὴν καὶ ν' ἀναγκάσωσι τὸν Σουλτάνον ἢ νὰ παραδοθῇ, ἢ νὰ φύγῃ, ἢ νὰ ῥιφθῇ εἰς τὸ πῦρ! Τὰ παράλογα ταῦτα σχέδια ἐβασίζοντο εἰς τὴν παράτολμον ἰδέαν τῶν Φαναριωτῶν, ἥτις ἀντεπροσωπεύετο διὰ τοῦ Φοίνικος, τοῦ συμβόλου τῆς ἑταιρίας· δηλ. νὰ συστηθῇ πάλιν βυζαντικὸν κράτος ἐν Βυζαντίῳ, νὰ ὑψωθῇ πάλιν ἐν τῷ βορβόρῳ τούτῳ ὁ θρόνος τοῦ ἀνακαινισθέντος Ἑλληνικοῦ ἔθνους, νὰ συγχωνευθῶσιν εἰς τὸ ἔθνος τοῦτο πάντες οἱ βάρβαροι τοῦ τουρκικοῦ βασιλείου, οἵτινες μετ' οὐ πολὺ πάλιν ἤθελον τὸ ἀναδείξει ὅτι ἦσάν ποτε οἱ Ὀθωμανοὶ καὶ οἱ Ῥωμαῖοι. Τὰ παράλογα ταῦτα σχέδια ὑπεθάλποντο ὑπό τινων ἀβούλων Φιλικῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, οἵτινες ἐθεώρουν ὅλως παιδαριώδες καὶ εὔκολον, νὰ καταβάλωσι δι' ὀλίγων τινῶν ἀόπλων, ἀτάκτων καὶ ἀπειροπολέμων ἀνδρῶν τὰ φανατικὰ τῶν γενιτσάρων στίφη καὶ νὰ καταλάβωσι πόλιν ἑξακοσίων χιλιάδων κατοίκων, χωρὶς νὰ συλλογίζωνται, ὅτι ἡ ἁπλῆ ἀπόπειρα τοιαύτης ἐπεχειρήσεως ἤθελεν εἶσθαι τὸ σύνθημα φρικτοτάτης τῶν Χριστιανῶν σφαγῆς. Τοιοῦτοι ἄπειροι σύμβουλοι προέτρεπον καὶ ἐν Κισνοβίῳ τὸν Ὑψηλάντην νὰ λάβῃ νέαν ἀπόφασιν. Εἶχον τοὐλάχιστον εἰς τοῦτο ἀφορμὴν κατὰ τὸ φαινόμενον εὔλογον. Διότι ἡ κατάστασις τῶν Ἡγεμονιῶν ἦτο κακὴ καὶ ἀφόρητος· ἀπὸ

τῆς συνομολογήσεως τῆς εἰρήνης ἔζων ἐνταῦθα οἱ ἄνθρωποι ἐν τῇ ἐνδείᾳ τῆς ἀφθονίας· αἱ τῶν σίτων ἀποθῆκαι ἦσαν πλήρεις σίτου, ὅστις δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ πωληθῇ, ἐν τοῖς ἀγροῖς ἔβοσκον ἄπειρα ποίμνια· οἱ βοϊάροι ἐπεθύμουν τὴν μεταβολὴν τῆς τοιαύτης καταστάσεως.

Οἱ προκάτοχοι τῶν νῦν Ὀσποδάρων, Ἀλεξάνδρου καὶ Μιχαὴλ Σούτσων εἶχον ἐρεθίσει τὸν λαὸν διὰ των τρομερῶν αὐτῶν καταπιέσεων· ἐν τῇ Βλαχίᾳ ὁ Ἀλέξανδρος Σοῦτσος, ἐπηρεαζόμενος δεσποτικῶς καὶ ἀσυστόλως ὑπὸ τοῦ Ῥώσσου προξένου Πίνη, ἐξηκολούθει τὴν αὐτὴν πορείαν, καὶ πολλοὶ τῶν βοϊάρων εἶχον ἐκφράσει παράπονα κατὰ τῶν φανερῶν αὐτοῦ ἀνομιῶν. Ἐκ τῆς κορυφωθείσης λοιπὸν δυσαρεσκείας ταύτης καὶ ἐκ τῆς οἰκτρᾶς τοῦ τόπου καταστάσεως διενοοῦντο οἱ Φιλικοὶ νὰ ὠφεληθῶσιν. Εἶχον ἐμπιστοσύνην εἰς τὴν ἀνδρίαν τῆς ἐν ταῖς ἡγεμονίαις εὑρισκομένης στρατιωτικῆς δυνάμεως, ἐβασίζοντο εἰς τὰς Ἡγεμονικὰς σωματοφυλακάς, ἃς ἤλπιζον νὰ προσελκύσωσιν εἰς τὸ μέρος των διὰ τοῦ Σάββα καὶ τοῦ Ὀλυμπίου Γεωργάκη, εἰς τὰ ἀπολυθέντα τάγματα τῆς ξηρᾶς, τοὺς Πανδούρους, καὶ τοὺς ἐλευθέρους φόρων κατοίκους τῶν ὀρέων (τοὺς Πλεϊάσους), τοὺς παρὰ τὰ αὐστριακὰ μεθόρια, καὶ εἰς τοὺς Ποτοκέσους, εἰς τοὺς ὁποίους ἦτο ἐμπεπιστευμένη ἡ ἀσφάλεια τῶν ὁδῶν (τοὺς κλέφτας τρόπον τινὰ καὶ ἁρματωλοὺς τῆς Βλαχίας). Ποσῶς περὶ τῆς Σερβίας δὲν ἀμφέβαλλον, ὅπου ὁ Τοῦρκος δὲν ἐπεβουλεύετο τὴν ἀρχὴν καὶ τὴν ζωὴν τοῦ Μιλόση, καὶ ἤλπιζον μάλιστα νὰ τύχωσιν ἐκεῖ εὐγνωμοσύνης καὶ ἀμοιβῆς διὰ τὴν συνδρομήν, ἣν εἰς προγενεστέρους χρόνους προσέφερεν ὁ Κωνστ. Ὑψηλάντης εἰς τὴν ἐπανάστασιν τῶν Σέρβων. Τὰ παρὰ τὸν Δούναβιν τουρκικὰ φρούρια ἦσαν σχεδὸν ἐντελῶς ἐστερημένα τροφίμων καὶ φρουρῶν. Ἐκτὸς τούτου, καὶ τὸ ὅτι ἡ Τουρκία ἄνευ τῆς συγκαταθέσεως τῆς Ῥωσσίας δὲν ἠδύνατο νὰ πέμψῃ στρατὸν εἰς τὰς Ἡγεμονίας συνέτρεχε τὰ μάλιστα εἰς τὴν διοργάνωσιν τῆς ἐπαναστάσεως. Κατὰ τῶν τοιούτων λοιπὸν σκέψεων οὐδὲν ἴσχυον οἱ πλέον καταπειστικοὶ λόγοι τῶν ἐναντίων. Καὶ πρότερον ἤδη (1819) εἶχεν ἀποδείξει ὁ Θεόδωρος Νέγρην ἔν τινι τῇ ἑταιρίᾳ

καθυποβληθέντι ὑπομνήματι τὴν Δακίαν ὡς τὸ ἐπισφαλέστατον μέρος τῆς ὑπὸ Ἑλλήνων κατοικουμένης χώρας, διότι ἐν Δακίᾳ καὶ οἱ Τοῦρκοι συνεχωνεύθησαν μᾶλλον ἢ ἀλλαχοῦ μετὰ τῶν Ἑλλήνων, καὶ οἱ Ἕλληνες ἀνήκοντες εἰς τὴν κατωτέραν τάξιν κατέκειντο ἠθικῶς μᾶλλον ἢ ἀλλαχοῦ, καὶ ἡ ἐξαχρείωσις ἦτο μεγαλειτέρα καὶ οἱ κοινοὶ αὐτῶν πρὸς τοὺς λοιποὺς Ἕλληνας δεσμοὶ ἦσαν χαλαρώτεροι. Μεταξὺ τῶν ἐντοπίων δὲν ὑπῆρχον ἐνταῦθα εἰμὴ δεσπόται καὶ δοῦλοι· οἱ ὅλως ἀπαίδευτοι χωρικοὶ, ἀμέτοχοι τῆς κοινῆς γνώμης τῶν Σέρβων χωρικῶν, οἵτινες ἐθεώρουν καθῆκόν των νὰ λαμβάνωσι μέρος εἰς τὰ τῆς πολιτείας, καὶ ὡδηγοῦντο καὶ παρεσύροντο ὑπὸ τῶν ἐπίσης ἀπαιδεύτων ἱερέων, οἵτινες πάλιν ἐξηρτῶντο ὑπὸ τοῦ ἀνωτέρου κλήρου, τοῦ συμμετέχοντος τῶν συμφερόντων τῶν βοϊάρων. Ἡ ἀριστοκρατικὴ τάξις ἐν ἀνοήτῳ εὐρωπαϊκῇ πολυτελείᾳ ἐπὶ τῆς ἐγχωρίου βαρβαρότητος ἐπικαθημένη, ἐμίσει τοὺς Ἕλληνας ἕνεκα τῶν Φαναριωτῶν δσποδάρων, οἵτινες ἐξώσαντές αὐτοὺς ἀπὸ τῆς ἰδίας των διοικήσεως τοὺς εἶχον ἐκμυζήσει ἐν ταῖς ἁδρῶς ἀγορασθείσαις θέσεσιν αὐτῶν, ἵνα πάλιν ἡ Πύλη ἐκμυζήσει αὐτοὺς εὐχερέστερον. Οἱ ὁπλοφόροι παρ' ὧν ἠλπίζετο συνδρομὴ, ἦσαν εὐάριθμοι, ἄτακτοι, πλήρεις ἐλαττωμάτων, καὶ ἀνάξιοι ὑψηλῆς τινος ἰδέας.

Ἐν τῷ λαῷ τούτῳ ὁ ἔμφρων Κωνσταντῖνος Ὑψηλάντης δὲν ἐζήτει ὕλην ἐπαναστάσεως· ἐθήρευε μὲν ἐν αὐτῷ τὰ πολιτικὰ σχέδια, οὐχὶ δὲ καὶ μετ' αὐτοῦ, ἀλλ' εἰς ἐξωτερικὴν βοήθειαν βασιζόμενος, καὶ ὄχι ὡς ὁ υἱὸς αὐτοῦ εἰς βοήθειαν ἰδανικὴν καὶ μέλλουσαν, ἀλλ' εἰς πραγματικήν. Τὸ νὰ βασίζηταί τις εἰς τὴν εὐγνωμοσύνην καὶ σύμπραξιν τῶν Σέρβων, οἵτινες εἶχον ἀπολαύσει τὰ ποθούμενα, ἦτο ἀπερισκεψία, τῆς ὁποίας τὰς ὀλεθρίας συνεπείας ἐπειρῶντο τοὐλάχιστον νὰ προλάβωσιν οἱ προτείναντες τὸ ἐν Πελοποννήσῳ πολεμικὸν σχέδιον, δυσπιστοῦντες πρὸς τοὺς τοιούτους συμμάχους· καὶ ἀπόδειξις δὲ ἐντελοῦς ἀπειρίας καὶ ἀγνοίας τῶν ἀνθρώπων μετὰ τὰ τόσα παράδειγματα, πῶς ὁ Μιλόσης ἀπὸ τοῦ 1818 ἤδη ἐνέπαιζε τοὺς Φιλικοὺς, ἦτο νὰ νομίζῃ τις ἀκόμη, ὅτι ὁ δόλιος Σέρβος, (ὁ μετὰ ταῦτα ἐπὶ ἔτη ὁλόκληρα ἐπιβλέπων

αὐστηρότατα καὶ καταδιώκων τοὺς ἐπαναστάτας τῆς Ἑταιρίας) ἤθελε διακινδυνεύσει τὴν θέσιν του ὑπὲρ τῶν Βλάχων καὶ Ἑλλήνων! Καὶ μάλιστα καθ' ὃν χρόνον ἐπιτροπὴ ἐκ τῶν ἐπισημοτέρων Σέρβων ὑπεστήριζε τὰς ἀπαιτήσεις τοῦ σερβικοῦ ἔθνους ἐν Κωνσταντινουπόλει, « ἐν αὐτῷ τῷ στόματι τοῦ λέοντος », ἔνθα εἰς τὴν ἐλαχίστην κίνησιν ἡ καταστροφή του ἦτο ἄφευκτος! Καὶ ὅμως ὁ Ὑψηλάντης ἐπέμενεν εἰς τὴν τελευταίαν του ἀπόφασιν. Ὁ Γεωργάκης καὶ ὁ Σάββας διετάχθησαν νὰ συστήσωσι κατὰ τὴν νύκτα τῆς 14/26 Νοεμβρίου ἐν Βουκουρεστίῳ προσωρινὴν κυβέρνησιν καὶ νὰ ἑνωθῶσι μετὰ τοῦ Μιλόση· συγχρόνως ὤφειλε καὶ ὁ Ἰθακήσιος Καραβιᾶς, εἷς τῶν πρωτίστων τῆς Μολδαυΐας ἑταίρων, νὰ ἐμφανισθῇ παρὰ τὸ Ἰάσιον ἐπὶ κεφαλῆς στρατοῦ σημαντικοῦ· πρὸς τοὺς ἐν Κωνσταντινουπόλει Φιλικοὺς ἀπηυθύνθησαν παράπονα καὶ βαρεῖαι ἀπειλαὶ διὰ τὴν βράδυνσιν τοῦ ἐκεῖ ἀποφασισθέντος κινήματος· ἐγκύκλιος δὲ ἐν Κισνοβίῳ ἐκδοθεῖσα (1) ἐκάλει εἰς τὰ ὅπλα τοὺς νησιώτας. Ἡ ἐγκύκλιος αὕτη ὑπεδείκνυε τὴν τολμηρὰν διαβεβαίωσιν, ὅτι οἱ Ἕλληνες « ἔχουσι δεύτερον μέγαν Ἀλέξανδρον, ὅστις ἀτυπομόνως περιμένει νὰ ἴδῃ αὐτοὺς δραττομένους τὰ ὅπλα πρὸς ἀνάκτησιν τῶν δικαιωμάτων των, ἵνα καὶ αὐτὸς ἁπλώσῃ τὴν κραταιὰν αὐτοῦ χεῖρα πρὸς ὑπεράσπισιν αὐτῶν! » Μόνον ἡ πεποίθησις, μὲ τὴν ὁποίαν ὁ Ὑψηλάντης καὶ ἔγραφε καὶ ἐλάλει περὶ τῶν τοιούτων πραγμάτων, ἐπέβαλλε σιωπὴν τοὐλάχιστον εἰς τὸν Μιλόσην, πρὸς τὸν ὁποῖον ὁ πρίγκηψ (24/5 Νοεμβρίου), ἀναφέρων αὐτῷ ἀπροκαλύπτως τὰς τουρκικὰς καταδιώξεις καὶ κηρύττων τὸν ῥωσσικὸν πόλεμον ἐπικείμενον, ἀπηύθυνεν ἐν ὀνόματι τῆς ὑψηλῆς διοικήσεως διαταγὰς καὶ ἀνήγγειλε τὴν γενικὴν ἐπανάστασιν, ἥτις ἔμελλε νὰ ἐκραγῇ ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ ἀπὸ τῆς Πελοποννήσου μέχρι τοῦ Δουνάβεως κατὰ τὴν 15/27 Νοεμβρίου (2). Ἡ πεποίθησις αὕτη τοῦ Ὑψηλάντου συμπαρέσυρε καὶ τὸν ἡγεμόνα Μιχαὴλ Σοῦτσον εἰς τὴν συνωμοσίαν, παρέχουσα οὕτω τοῖς συνωμόταις ἐν τῇ Μολδαυΐᾳ

(1) Φιλήμων. ἔνθ. ἀν. 1,377.
(2) Φιλήμων ἔνθ. ἀν. 1,237.

ἀσφαλῆ βάσιν τοῦ κινήματος. Καὶ ἤδη ἡτοιμάζετο ὁ βραχίων νὰ πλήξῃ, ὅτε αἴφνης ὁ Ὑψηλάντης τὸν κατεβίβασε πάλιν· ἡ τελευταία ἀπόφασις ἐγκατελείφθη καὶ αἱ δοθεῖσαι διαταγαὶ ἀνεκλήθησαν. Ὁ χείριστος πάντων τῶν οἰωνῶν ἦτο, ὅτι ἐκτὸς τοῦ ἀσταθοῦς χαρακτῆρος τοῦ ἀρχηγοῦ ἐπῆλθε καὶ διαίρεσις μεταξὺ τῶν κυριωτέρων ὀργάνων τῶν σχεδίων τούτων. Καὶ ὁ μὲν προνοητικὸς Σάββας ἤθελε νὰ ἐξασφαλίσῃ πρότερον τὰς ἐν Θρᾴκῃ καὶ τῇ δυτικῇ Ἑλλάδι προπαρασκευάς, καὶ ἤθελε νὰ ἴδῃ πρότερον τὸν Μιλόσην ἐρχόμενον εἰς ὡρισμένον τέρμα· ὁ δὲ φιλοπόλεμος Γεωργάκης ἤθελεν ἐν ἀνάγκῃ ν' ἀνασατώσῃ καὶ παρὰ τὴν θέλησιν τοῦ Μιλόση τοὺς Σέρβους, μεθ' ὧν εἶχε πρότερον συμπολεμήσει ὑπὸ τὸν Αἰδοῦχον Βέλκον· καὶ οἱ δύο οὗτοι ἄνδρες λοιπὸν ἦσαν διῃρημένοι. Ἔριδες συνέβησαν ἐπίσης καὶ μεταξὺ τοῦ Ὑψηλάντου καὶ τοῦ Μιχαὴλ Σούτσου. Ὁ τῶν Μολδαυῶν ἡγεμών, ὅστις ἀσθενήσαντος βαρέως τοῦ Ἀλεξάνδρου Σούτσου ἤλπιζε νὰ λάβῃ καὶ τὴν ἐπὶ τῆς Βλαχίας ἡγεμονίαν, ἐφοβεῖτο μήπως ἀπολέσει καὶ τὴν ἐν Μολδαυΐᾳ θέσιν του, ἐὰν ἤθελεν ἐκραγῇ ἡ ἐπανάστασις, ἥτις κατὰ τὴν γνώμην τοῦ Σάββα ἤθελε φέρει εἰς τὴν διοίκησιν τῶν Ἡγεμονιῶν οὐχὶ πλέον Σοῦτσον ἀλλὰ Ῥῶσσον βασιλόπαιδα. Ὁ δὲ Ὑψηλάντης ἐνόμιζεν ὅτι ὁ Σοῦτσος, ἀνὴρ καλῆς ἀνατροφῆς καὶ πεπολιτισμένος, ἐπερίμενεν ἐκ Πετρουπόλεως ἀκριβεστέρας ὁδηγίας· ἐν τοιαύτῃ φροντίδι περιστρεφόμενος εὕρισκε πάλιν ὅτι ἀναγκαιοτάτη καθίστατο ἡ ἐπιτάχυνσις τοῦ κινήματος, ὅπως συμπαρασυρθῇ ἑκὼν ἄκων καὶ ὁ ὅλως ἀπαραίτητος Σοῦτσος. Πρὸς τοῦτο πάλιν ἦτο ἡ σύμπραξις τῆς Σερβίας ἐκ τῶν ὧν οὐκ ἄνευ. Ὅθεν ἔστειλεν ὁ Ὑψηλάντης πρὸς τὸν Μιλόσην δευτέραν ἐπιστολὴν (7/19 Ἰανουαρίου 1821), ἐν ᾗ, (ἵνα διὰ μιᾶς διασκεδάσῃ ἐν αὐτῷ [τῷ Μιλόσῃ] τὰς ἀμφιβολίας αἵτινες ἀπησχόλουν τὸν νοῦν τοῦ Σούτσου) τῷ διεβεβαίου περὶ τῆς διατηρήσεως τοῦ τίτλου ἡγεμόνος τῆς Σερβίας, καὶ τῷ καθυπέβαλλε συγχρόνως καὶ σχέδιον συνθήκης, ἐν ᾗ ἀνεφέροντο αἱ μέλλουσαι μεταξὺ Σερβίας καὶ Ἑλλάδος σχέσεις ὡς εἶδος ὁμοσπονδίας. Νέον συμβὰν ἔδωκε νέαν πρὸς ἐπιτάχυνσιν ἀφορμήν. Ὁ Ἀλέξανδρος Σοῦτσος ἀπεβίωσε

(20/1 Φεβρουαρίου). Μέχρι τῆς ἐκλογῆς λοιπὸν τοῦ νέου ὀσποδάρου παρουσιάζετο ἐν Βλαχίᾳ καταλληλοτάτη εὐκαιρία, ἵνα ὑπὸ ἰδιαίτερα καὶ ὅλως τοπικὰ προσχήματα προκαλέσῃ ἴδιον κίνημα, τὸ ὁποῖον νὰ προοιμιάσῃ καὶ διευκολύνῃ τὴν ἐν Μολδαυΐᾳ ἐπανάστασιν. Ὅθεν ὁ Ὑψηλάντης ἐξέθεσε τώρα ἀκριβῶς τῷ Μιχαὴλ Σούτσῳ τὰς ἀπαιτήσεις του, καὶ ὁ ἀσθενὴς ἡγεμὼν ἐν τῇ ἀμηχανίᾳ του συγκατένευσεν εἰς ὅσα ἠδύνατο καὶ ἠναγκάζετο νὰ συγκατανεύσῃ. Ἡ πανταχόθεν δὲ ἐπικειμένη ἡ ἤδη εἰς πολλὰ μέρη γενομένη ἀνακάλυψις τῶν μυστικῶν τῆς ἑταιρίας σχεδίων, ἔδωκε τὸ σύνθημα τῆς ἐκρήξεως. Καὶ ἐν Ἰασίῳ τὸ μυστήριον ἦτο ἤδη πασίγνωστον. Ἐν δὲ Κωνσταντινουπόλει προὐδόθη ὑπό τινος Ἀσημάκη καὶ τοῦ Εὐσταθίου Γαλάτη, ὅστις διὰ τὸν φόνον τοῦ ἀδελφοῦ του ἔπνεεν ἐκδίκησιν κατὰ τῆς ἑταιρίας. Ἐν Ναούσῃ δὲ τῆς Μακεδονίας ἐδολοφονήθη ὁ ἀπεσταλμένος Ὕπατρος, ὅστις ἔφερεν ἐπιστολὰς ἰδιοχείρους τοῦ Ὑψηλάντου, ὑπό τινος προκρίτου, τοῦ Ζαφειράκη ὄχι ἕνεκα ἔχθρας πρὸς τὴν ἑταιρίαν, ἀλλὰ διότι ὁ Ὕπατρος ἔλεγεν ὅτι ἦτο ἀπεσταλμένος, ἵνα συνδράμῃ τὸν Ἀλῆ πασᾶν, ὃν ὁ Ζαφειράκης καὶ ἐμίσει καὶ ἐφοβεῖτο.

Τέλος δὲ καὶ ὁ τελευταῖος ἀπεσταλμένος πρὸς τὸν Μιλόσην συνελήφθη ἐν Ἀδδᾶ-καλέ· ἦτο οὗτος ὁ ἱερεὺς Ἀριστείδης, ὅστις ἐνῷ ἀπήγετο εἰς Βιδίνιον εὗρε καθ' ὁδὸν τρόπον νὰ καταστρέψῃ τὰς ἐπιστολὰς τοῦ Ὑψηλάντου καὶ ν' ἀποθάνῃ κατακρημνισθεὶς αὐτόματος ἀπὸ τῶν ἀποῤῥώγων βράχων τοῦ μεγάλου χωρίου Φετισλάμ.

Ἔζη κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν ἐν Βουκουρεστίῳ ὡς ἀξιωματικὸς ἐν τῷ στρατῷ τοῦ ἡγεμόνος Θεόδωρός τις, ἐκ Σοῦλτσης τῆς μικρᾶς Βλαχίας ὁρμώμενος, καὶ ὡς ἐκ τοῦ ῥωσσικοῦ παρασήμου, τὸ ὁποῖον ἀείποτε ἔφερε, Βλαδιμηρέσκος ὀνομαζόμενος, ὅστις εὔτολμος καὶ ἐμπειροπόλεμος στρατιώτης ἀλλ' ὅλως ἀπαίδευτος εἶχε τὴν ἀσυνειδησίαν, τὴν δολιότητα καὶ τὴν βάναυσον φιλοδοξίαν πάντων τῶν ὑπὸ τῆς τύχης φερομένων βαρβάρων. Ὁ Γεώργιος Ὀλύμπιος εἶχε πρὸ μικροῦ μυήσει τοῦτον ἐπιπολαίως μόνον τὰ σχέδια τῆς ἑταιρίας, νῦν δὲ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ

Ἡ ἐπανάστασις ἐν Βλαχίᾳ.

ἡγεμόνος ἐθεώρησαν οἱ Φιλικοὶ τὸν Θεόδωρον τοῦτον, ἀπελπισθέντα τελευταίως νὰ κερδήσῃ τὰς δίκας, εἰς ἃς εὑρίσκετο περιπεπλεγμένος, ὡς κατάλληλον πρόσωπον, νὰ ἐπιχειρισθῇ ἓν πρῶτον κίνημα. Ὁ Ὀλύμπιος, πολεμιστὴς κατὰ τὰ ἄλλα πιστὸς καὶ ἀκεραίου χαρακτῆρος, οὐδὲν ἔβλεπε κατὰ τὴν περὶ τιμῆς ἔννοιαν τῶν ἀνατολιτῶν τὸ ἄτοπον, νὰ παρακινήσῃ τὸν Θεόδωρον, ὠφελούμενος ἐκ τῆς φιλοδοξίας καὶ τῆς φιλαρχίας αὐτοῦ, νὰ συντελέσῃ εἰς τὴν Ἑλληνικὴν ἐπανάστασιν ὑπὸ τὸ πρόσχημα βλαχικοῦ, μάλιστα καὶ μισελληνικοῦ κινήματος· τὸν κατέπεισε λοιπὸν ἀπὸ τῆς μικρᾶς Βλαχίας νὰ καλέσῃ τοὺς συμπολίτας του εἰς τὰ ὅπλα κατὰ τῶν Φαναριωτῶν, καθ' ὧν εὐκολώτατα διηγείρετο τὸ μῖσος τῶν Ῥουμάνων. Ὑπὸ εὐαρίθμων ἀνδρῶν ἀκολουθούμενος κατέλαβεν ὁ Θεόδωρος (περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ Φεβρουαρίου) τὴν μικρὰν πόλιν τῆς Τσερνέτσης, παρὰ τὰ ἐρείπια τῆς ἀρχαίας τοῦ Τραϊανοῦ γεφύρας κειμένης, καὶ διέδωκεν, ὅτι ἔρχεται ὡς πιστὸς τῆς Πύλης ὑπήκοος, ἁπλῶς ἵνα ἐμποδίσῃ τὰς καταπιέσεις καὶ καταχρήσεις τῶν Ὀσποδάρων καὶ ἀνορθώσῃ τὰ ἀρχαῖα δικαιώματα. Προσεκάλεσε δὲ τὰς ἐπαρχίας νὰ πέμψωσι πληρεξουσίους, ἵνα συσκεφθῶσι περὶ τοῦ κοινοῦ καλοῦ, καὶ πρὸς τὸν Σουλτάνον ἀπηύθυνε δικαιολογητικὸν ἔγγραφον, δι' οὗ ἐξέθετε τὰ παράπονα καὶ ἐζήτει τὴν μεσολάβησιν τουρκικοῦ ἐπιτρόπου. Χωρικοὶ καὶ Πανδοῦροι συνήχθησαν ὑπὸ τὴν σημαίαν του, τοὺς ὁποίους προσείλκυεν ἡ ὑποσχομένη αὐτοῖς λεηλασία τῶν κτημάτων τῶν ἀρχόντων καὶ τῶν πλουσίων. Τὸ διβάνιον, (συγκείμενον ἐκ τοῦ μητροπολίτου καὶ τῶν βοϊάρων), τὸ ὁποῖον εἶχεν ἀναλάβει προσωρινῶς μετὰ τὸν θάνατον τοῦ ἡγεμόνος τὴν διοίκησιν, ἀπέστειλεν ἀνθρώπους τινάς, ἵνα στρατολογήσωσιν ἐκ τῶν Πανδούρων πλὴν εἰς μάτην· ὅτε δὲ οἱ συσσωματωθέντες ἐπαναστάται ἐπλησίασαν, ἐστάλη κατ' αὐτῶν στρατὸς ἐξ 800 ἀνδρῶν, οἵτινες ὡδηγοῦντο ὑπὸ τοῦ Κωνσταντίνου Σαμουρκάση, ὑπὸ τοῦ Γεωργίου καὶ τοῦ φίλου του τοῦ Μακεδόνος Φαρμάκη, ὅλων Φιλικῶν, οἵτινες συνεννοηθέντες μετὰ τοῦ Θεοδώρου πᾶσαν τῷ παρεῖχον εὐκολίαν. Ὁ ἐπίδοξος νέος ἡγεμὼν Σκαρλάτος Καλλιμάχης

εἶχεν ἀποστείλει εἰς Βουκουρέστιον τρεῖς Καϊμακάμας (τοποτηρητάς), οἵτινες, εἰ δυνατὸν ἄνευ τῆς συμπράξεως τουρκικοῦ στρατοῦ, ὤφειλον νὰ ἐπαναφέρωσι τὴν τάξιν. Οἱ τρεῖς οὗτοι Καϊμακάμαι ἦσαν ὁ Ἰωάννης Σαμουρκάσης, ὁ Κωνσταντῖνος Νέγρης καὶ ὁ Στέφανος Βογορίδης, ἐξ ὧν οἱ δύο τελευταῖοι ἦσαν γνωστότατοι, ὅπου καὶ ἂν εὑρέθησαν πρότερον ἐν ὑπηρεσίᾳ, διὰ τὴν ἀπληστίαν καὶ φιλοχρηματίαν των. Ὅταν ἔφθασαν οὗτοι (26/10 Μαρτίου) ἦτο ἤδη ὁ Θεόδωρος κύριος ὅλης τῆς μικρᾶς Βλαχίας ἐκτὸς τῆς Κραϊώβας, ἔνθα ἵστατο στρατὸς, ὅστις ἦτο μὲν ἕτοιμος νὰ πολεμήσῃ ἀλλὰ οὐδετερώθη ὑπὸ τοῦ Γεωργίου. Τὸ διβάνιον καὶ οἱ καϊμακάμαι εὑρίσκοντο εἰς ἐντελῆ ἀμηχανίαν. Ὁ ἑταῖρος Σαμουρκάσης μετέβη εἰς Βουκουρέστιον καὶ ἐσυμβούλευσε τὴν Κυβέρνησιν νὰ ὑποστηρίξῃ παρὰ τῇ Πύλῃ τὰς ἀπαιτήσεις τοῦ Θεοδώρου. Ἀλλ' αὕτη ἀσταθὴς καὶ ἀντιφάσκουσα ἑαυτῇ ποτὲ μὲν ὑπεστήριζε ταύτας ποτὲ δὲ ἀνήγγελλε τὴν ἐξόντωσιν τῶν ἀνταρτῶν διὰ τῶν ἰδίων της ὅπλων, καὶ ἄλλοτε διενοεῖτο νὰ ζητήσῃ εἰς βοήθειαν τουρκικὸν στρατόν· εἰς τὸ τελευταῖον ὅμως τοῦτο μέτρον ἠναντιοῦτο ὁ γενικὸς τῆς Ῥωσσίας πρόξενος, καὶ ἔδωκε διὰ ταῦτο τὴν νίκην εἰς τὴν ἐπανάστασιν. Κατὰ τὴν εἰσβολὴν τοῦ Θεοδώρου μέρος τῶν βοϊάρων κατέφυγεν εἰς τὴν αὐστριακὴν χώραν· οἱ δὲ τρεῖς καϊμακάμαι, ὑποχωροῦντες εἰς Ῥουστσοὺκ ἄφησαν τὴν φρούρησιν τῆς πόλεως εἰς τὸν Σάββαν, ὅστις δὲν ἀπέκρουσε τοὺς ἐπαναστάτας προσερχομένους. Ἡ εἴδησις τέλος τῆς ἐμφανίσεως τοῦ Ὑψηλάντου ἐν Ἰασίῳ ἐκορύφωσε τὸν φόβον, τὴν σύγχυσιν καὶ τὴν φυγὴν πάντων τῶν κτηματιῶν, τῶν ἀρχῶν καὶ τῶν Ὀθωμανῶν. Ἄνευ ἀναβολῆς εἰσῆλθεν ὁ Θεόδωρος (18/30 Μαρτίου) εἰς Βουκουρέστιον· παρηκολούθουν δὲ αὐτὸν ὁ Γεώργιος καὶ ὁ Φαρμάκης μετὰ τῶν ὀπαδῶν, καὶ συχνάκις συνδιεσκέπτοντο μετ' αὐτοῦ καὶ τοῦ Σάββα, χωρὶς ὅμως νὰ συγχωνεύσωσι τὰ τάγματά των, διότι πάντες περιέμενον τὰ ἐν Ἰασίῳ συμβησόμενα.

Ὁ Ὑψηλάντης ἐν Μολδαυΐᾳ

Πρό τινων ἤδη ἑβδομάδων (ἀπὸ τῆς 22/6 Μαρτίου) εὑρίσκετο ἐν Μολδαυΐᾳ ὁ Ὑψηλάντης μετὰ τῶν ἀδελφῶν του Νικο-

λάου καὶ Γεωργίου, τοῦ ἡγεμόνος Γεωργίου Καντακουζηνοῦ καί τινων ἄλλων ὀπαδῶν. Ἀμέσως τὰ πρῶτα διαβήματά του ἀντέκειντο εἰς τὸν ὑγιᾶ τοῦ ἀνθρώπου νοῦν, καὶ, κατὰ τὴν γνώμην τῶν ἀνατολιτῶν, εἰς πᾶν αἴσθημα τιμῆς καὶ ἠθικότητος.

Ἅμα δράξας τὰ ὅπλα ἔπεμψε τῷ ἐν Κωνσταντινουπόλει πρέσβει τῆς Ῥωσσίας, βαρώνῳ Στρωγανὼφ, πλῆθος ἐπιστολῶν πρὸς τοὺς ἐκεῖ συνωμότας, ὧν αἱ περισσότεραι περιεῖχον προτροπὰς πατέρων, συζύγων καὶ υἱῶν πρὸς τοὺς συγγενεῖς των, ἵνα σωθῶσι. Διὰ τοῦ τρόπου τούτου ἔθεσεν ὁ Ὑψηλάντης τὸν πρέσβυν εἰς μεγίστην ἀμηχανίαν, διότι παραδίδων μὲν εἰς τοὺς ἀνθρώπους ἐκείνους τὰς ἐπιστολὰς ἐξέθετεν αὐτοὺς, μὴ παραδίδων δὲ τοῖς ἀφήρει τὴν εἰδοποίησιν καὶ τοὺς ἐξέθετεν εἰς κίνδυνον μέγιστον. Τὸ ἀσυγχώρητον τοῦτο βῆμα τοῦ Ὑψηλάντου ἐφαίνετο ἔτι μᾶλλον κατακριτέον, ἐὰν ἐγίνετο ἐπὶ τῇ σταθερᾷ ἐλπίδι, ὅτι αἱ ἐπιστολαὶ ἤθελον ἤδη εὕρει τὴν πρωτεύουσαν ἄνω κάτω καὶ κειμένην παρὰ τοὺς πόδας τοῦ Σταυροῦ! — Ἀφ' οὗ τὸ ζήτημα περὶ τόπου καὶ χρόνου τῆς πρώτης ἐκρήξεως ἀπετέλεσε τὸ κύριον ἀντικείμενον ὅλων τῶν μέχρι τοῦδε γενομένων συνδιασκέψεων, ὑπέδειξεν ὁ « ἀρχιστράτηγος » ἅμα εἰσελθὼν εἰς Ἰάσιον, ἐν τῇ πρώτῃ αὐτοῦ συνδιαλέξει, ἣν εἶχε μετὰ τοῦ Σούτσου ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ Ποστελνίκου Ῥίζου τοῦ Νερουλοῦ, ὅτι προσῆλθε χωρὶς νὰ ἔχῃ εὔσοχον καὶ ὡρισμένην ἰδέαν, εἰς ποίαν σχέσιν ἤθελε τεθῆ πρὸς τοὺς Μολδοβλάχους καὶ οὗτοι πάλιν πρὸς αὐτὸν τὸν ἴδιον. Ἐφανέρωσε πρὸς τούτοις τὸν σκοπόν του, νὰ καταργήσῃ τὰ προνόμια τῶν βοϊάρων καὶ νὰ κηρύξῃ τὴν πολιτικὴν ἰσότητα ἐν ταῖς παραδουναβίοις Ἡγεμονίαις, καὶ ὁ μέχρι τοῦδε μέγιστος αὐτοῦ θαυμαστὴς Ῥίζος ἠναγκάσθη νὰ τὸν ἀποτρέψῃ ἀπὸ τῶν περιστοιχούντων αὐτὸν θεωρητικῶν καὶ λογίων πολιτικῶν, ἀποδεικνύων αὐτῷ ὅτι ἡ ἐκτέλεσις τοῦ σκοποῦ του τούτου ἤθελε διεγείρει κατ' αὐτοῦ πάσας τὰς τάξεις τῶν κατοίκων τῆς χώρας. (1) Ἀπὸ τῆς ῥιζικῆς ταύτης ἀπερισκεψίας, ἥτις ἔμελλε νὰ συμπαρασύρῃ τοὺς Ῥουμάνους

(1) Ῥίζου Νερουλοῦ Νεωτέρα ἱστορία τῆς Ἑλλάδος. σελ. 289· γαλλιστὶ γεγραμμένη.

σωρηδὸν εἰς τὴν ἐπαναστατικήν του ὁδὸν, μετέβη αἴφνης ὁ Ὑψηλάντης εἰς τὴν χαλαρωτάτην ἀντίθεσιν, ν' ἀποκλείσῃ δηλ. τοὺς κατοίκους τῆς χώρας ἅπαντας ἀπὸ τῆς ἐπιχειρήσεώς του· ὅθεν καὶ ἐξέδωκε (23/7 Μαρτίου) προκήρυξιν πρὸς τοὺς Μολδαυοὺς, δι' ἧς τοὺς ἀνήγγελλεν ὅτι διὰ τῆς χώρας των μετέβαινεν ἁπλῶς εἰς τὴν Ἑλλάδα, καὶ τοὺς προέτρεπε νὰ ἐξακολουθήσωσιν ἐν τάξει καὶ ἡσυχίᾳ τὰς ἐργασίας των, ὑπακούοντες εἰς τὸν ἡγεμόνα των· « ἐὰν ὅμως, προσέθετεν, ἀπηλπισμένοι τινὲς Τοῦρκοι ἤθελον τολμήσει νὰ πατήσωσι τὴν χώραν των, ἰσχυρὰ δύναμις εἶναι ἑτοίμη, νὰ τιμωρήσῃ τὸ θάρσος τῶν Ὀθωμανῶν. » Τὰ αὐτὰ εἶπε καὶ ἐν τῷ διβανίῳ τῶν βοϊάρων, οὓς παρεκίνησε, ν' ἀποστείλωσιν ἐκ συμφώνου μετὰ τοῦ ἀσποδάρου αἴτησιν περὶ τῆς ἄνευ ἀναβολῆς κατοχῆς τῆς Μολδαυΐας πρὸς τὸν ἐν Λαϋβάχῃ εὑρισκόμενον αὐτοκράτορα τῆς Ῥωσσίας, πρὸς τὸν ὁποῖον καὶ αὐτὸς ὁ ἴδιος ἔπεμψεν ἐκτεταμένην ἐπιστολὴν περὶ τῆς ὑποθέσεως ταύτης. Ὅτε δὲ μεταβὰς μετά τινας ἡμέρας εἰς Βλαχίαν ἀνήγγειλε καὶ ἐκεῖ, ὅτι δὲν διενοεῖτο νὰ μείνῃ ἐν ταῖς Ἡγεμονίαις, ἀλλὰ μετέβαινε μόνον ἐκεῖθεν, διεβεβαίωσε καὶ τοὺς Βλάχους, ὅτι ἡ Ῥωσσία δὲν θέλει συγχωρήσει τοὺς Τούρκους νὰ πατήσωσι τὴν χώραν των, καὶ ὅτι ἐπὶ τούτῳ ὁ στρατηγὸς Βιττγενστάϊν εἶχεν ἤδη ὁδηγήσει τὸν στρατόν του ἐκ Βαρσοβίας πρὸς τὰ μεθόρια. Ὡς ἰσοστάθμισις τῶν ἀσθενῶν τούτων προκηρύξεων ἐξεδόθη (6/18 Μαρτίου) διάπυρος ἐπαναστατικὴ πρὸς τοὺς Ἕλληνας προκήρυξις (1), ἧς παραλογωτέραν ὁ ἀσπονδότερος ἐχθρὸς δὲν ἠδύνατο νὰ ἐφεύρῃ, ἵνα καταστρέψῃ τὴν ὑπόθεσιν τοῦ Ὑψηλάντου παρ' αὐτοῖς τούτοις, εἰς τὴν ἠθικὴν καὶ ὑλικὴν συνδρομὴν τῶν ὁποίων τοσοῦτον ἐμπιστευτικῶς ἐβασίζετο.

---

(1) Τὰ ἔγγραφα ταῦτα εὑρίσκονται παρὰ Φιλήμονι ἐν τῷ Β'. τόμῳ τοῦ Δοκιμίου τῆς Ἑλλην. ἐπαναστάσεως, ὅσπερ εἶναι ἡ πλουσιωτέρα πηγὴ διὰ τὰ ἐν Μολδοβλαχίᾳ διατρέξαντα. Ἀλλ' ἵνα ἐπιφέρῃ τις κρίσιν σαφῆ περὶ αὐτῶν δὲν πρέπει νὰ λάβῃ ὁδηγὸν μόνον τὸν συγγραφέα, ὅστις ἠθέλησε ν' ἀνεγείρῃ ἐν τῷ συγγράμματί του μνημεῖον εἰς τιμὴν τῆς Ὑψηλαντικῆς οἰκογενείας.

Οἱ λαοὶ τῆς Εὐρώπης, ἔλεγεν ἡ προκήρυξις, οἵτινες ἐπολέμησαν ὑπὲρ τῶν δικαιωμάτων καὶ τῆς ἐλευθερίας των, προσκαλοῦσι τοὺς Ἕλληνας νὰ τοὺς μιμηθῶσιν. Ὁ ἐχθρὸς καὶ μικρὸς εἶναι καὶ ἀσθενής. Ἅμα ἐμφανισθῶσιν αἱ πατριωτικαὶ λεγεῶνες, αἱ ἀρχαῖαι στῆλαι τοῦ δεσποτισμοῦ θέλουσι καταπέσει ἐνώπιον τῶν θριαμβευτικῶν σημαιῶν. Νὰ συγκεντρωθῶσιν εἰς μάχην μεταξὺ Μαραθῶνος καὶ Θερμοπυλῶν· τὸ αἷμα τῶν τυράννων θέλει εἶσθαι ἀρεςὸς ἐξιλασμὸς ταῖς ψυχαῖς τοῦ Ἐπαμινώνδου καὶ Θρασυβούλου, τοῦ Μιλτιάδου καὶ τοῦ Λεωνίδου. Καὶ ἐν αὐτῇ δὲ τῇ προκηρύξει τοῖς ἐδίδετο ἐν τέλει ἡ διαβεβαίωσις, ὅτι μία ἐκ τῶν μεγάλων δυνάμεων θέλει προςατεύσει τὰ δικικαιώματά των. Μάτην ἐπροσπάθησε ὁ Κανταχουζηνὸς (1) ν' ἀποτρέψῃ τὸν ςρατηγὸν ἀπὸ τοῦ ἀπερισκέπτου τρόπου, καθ' ὃν ἐξέθετε τὸν Ῥῶσσον αὐτοκράτορα. Ὁ Ὑψηλάντης ἠρέσκετο ν' ἀναφέρῃ τὸ μέγα τοῦτο στήριγμα, ὡς ἵνα δώσῃ ἠθικὸν στήριγμα εἰς τὴν ἰδίαν αὐτοῦ ἀδυναμίαν· λέγεται πρὸς τούτοις ὅτι ἰδιαιτέρως πολλάκις διέδιδεν, ὅτι ἐν προφορικαῖς διαλέξεσιν ὁ αὐτοκράτωρ συγκατένευσεν εἰς τὴν ἐπιχείρησίν του. Ἐπαρουσιάζετο δὲ ὁ Ὑψηλάντης οὐχὶ μόνον ὡς νὰ ἦτο ὁ ἀντιπρόσωπος τοῦ αὐτοκράτορος, ἀλλ' ὡς νὰ ἔφερεν ἤδη ἐπὶ τῆς κεφαλῆς του τὸ Ἑλληνικὸν στέμμα. Εὐθὺς ἐν Ἰασίῳ ἄφινε τοὺς βοϊάρους νὰ περιμένωσιν ὁλοκλήρους ὥρας ἐν τῷ προδόμῳ, καὶ τοὺς ὑπεδέχετο μετ' ἀγερώχου ψυχρότητος· μετὰ ταῦτα δὲ εἶχεν ἐν τῷ στρατοπέδῳ του ἑταιρίαν ὑποκριτῶν, καὶ ἐν μέσῳ τοῦ ἐν Τιργοβίστῃ πολεμικοῦ βίου εἶχε τὴν ἀριστοκρατικὴν ἀπαίτησιν νὰ ἔχῃ ἰδιαιτέραν εἴσοδον διὰ τοὺς ἀδελφούς του καὶ τοὺς τῆς ἡγεμονικῆς τάξεως. (2) Ὅτε διὰ τῆς πρώτης ἐν Ἰασίῳ ἐκδοθείσης ἡμερησίας διαταγῆς του (25/9 Μαρτίου) διωργάνισε τὸν οὕτω λεγόμενον

(1) Ὑπόμνημα τοῦ πρίγκηπος Κανταχουζηνοῦ περὶ τῶν ἐν Μολδαυΐᾳ καὶ Βλαχίᾳ συμβάντων. Ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς αὐτόπτου τῆς Ἑλλ. ἐπαναστάσεως τοῦ ἔτους 1824 μάρτυρος. Ἐν Ἅλλαις Σαξόνων 1824.

(2) Γνωστὸν εἶναι ὅτι ὁ Τρικούπης ἐξηγεῖ τὸ τοιοῦτον ὡς ἀθῴαν ὅλως συνέπειαν τῶν ἀριστοκρατικῶν ἀπαιτήσεών του.

στρατόν του, ἔθεσεν ἐπὶ κεφαλῆς τῶν δύο σωμάτων καὶ τῶν ἐλλειπεστάτων ἔτι συνταγμάτων τὸν πρίγκηπα Κανταχουζηνὸν, τοὺς δύο ἀδελφούς του, τὸν Δοῦκαν καὶ ἄλλους ὑπ' αὐτοῦ εὐνοουμένους ὀπαδούς. Μάτην τὸν προέτρεπον πολλοὶ νὰ προσλάβῃ εἰς τὴν συνοδείαν του τοὺς ἐπισημοτέρους ἄνδρας τοῦ τόπου καὶ νὰ χορηγήσῃ ὅλην τὴν ἐμπιστοσύνην του εἰς τὸν Ὀλύμπιον. Ἕνα μόνον τούτων ἐπροτίμησε, τὸν Ἰθακήσιον Βασίλειον Καραβιᾶν, ὅστις ὑπὲρ πάντα ἄλλον συνετέλεσεν εἰς τὴν ἀμαύρωσιν τοῦ ὀνόματός του. Ὁ ἀνὴρ οὗτος, μίαν ἡμέραν πρὸ τῆς τοῦ Ὑψηλάντου διαβάσεως τοῦ Προύθου, εἶχε σφάξει ἐν Γαλαζίῳ τὴν μικρὰν τουρκικὴν φρουρὰν, ἥτις ἐν πάσῃ πόλει ὅπου συνηθροίζοντο καὶ ἔζων Τοῦρκοι ὑπῆρχε πρὸς ὑπεράσπισιν αὐτῶν, εἶχε βεβηλώσει τὰ τσαμία καὶ φονεύσει ἰδίᾳ χειρὶ τὸν Ἰμάμην αὐτὸν, ἂν καὶ παρηγγέλθη παρὰ τοῦ πρίγκηπος, ν' ἀφοπλίσῃ ἁπλῶς τὴν τουρκικὴν φρουρὰν καὶ μόνον τοὺς ἔνοπλον θέτοντας ἀντίστασιν νὰ φονεύσῃ· τὴν αἱμοβόρον ταύτην πρᾶξιν (ἥτις καὶ ἀνόητος μωρία ἦτο, διότι προειδοποίει τοὺς Τούρκους τῆς εὐκόλως κυριευθείσης Ἰβραΐλας, νὰ προσέχωσιν) ἐπήνεσε καὶ ἀντήμειψεν ὁ πρίγκηψ ἐν ἐπὶ τούτῳ ἐκδοθείσῃ ἡμερησίᾳ διαταγῇ· ὅθεν καὶ ἑτέρα τοιαύτη πρᾶξις διεδέχθη τὴν πρώτην ἐνώπιόν του. Ἡ ἐν Ἰασίῳ μικρὰ τουρκικὴ φρουρὰ εἶχεν ἀφοπλισθῆ κατὰ τὴν εἴσοδόν του καὶ μετ' ἄλλων 30 Ὀθωμανῶν ἐμπόρων ἐφρουρεῖτο ὑπὸ τῶν στρατιωτῶν του· ἐν νυκτὶ ὅμως οἱ πλεῖστοι τῶν αἰχμαλώτων τούτων ἄνευ αἰτίας καὶ ἀνηλεῶς ἐσφάγησαν. Τὰ ἀπάνθρωπα ταῦτα κακουργήματα ἐμήνυον τὴν ἀρχὴν τῶν αὐτῶν βαρβαροτήτων, πρὸς τὰς ὁποίας ὁ ὄχλος τοῦ Μεξικοῦ ἔδωκε τὸ σύνθημα εἰς τοὺς Ἰδάλγους, διήγειραν δηλ. τὴν φανατικὴν τῶν Τούρκων ἐκδίκησιν, καὶ ἔθεσαν ἐπὶ τῶν ἑπομένων ἐπαναστατικῶν κινημάτων τὸν ἀποτρόπαιον τύπον τοῦ καταστρεπτικοῦ πολέμου, ὡς ἐν τῇ νοτίῳ Ἀμερικῇ. Τὴν ἄδικον αἱματοχυσίαν συνώδευεν ἡ ἄδικος λῄστευσις. Ὁ Ὑψηλάντης ἐφυλάκισε τραπεζίτην τινὰ Παῦλον Ἀνδρέου ἐπὶ τῇ διαδοθείσῃ μόνον φήμῃ ὅτι ὁ ἀνὴρ οὗτος εἶχεν εἰς χεῖράς του χρήματα τῆς ἑταιρίας, καὶ ἀποδειχθείσης ἀνυποστά-

του της φήμης, δὲν τὸν ἀπεφυλάκισε παρὰ ἐπὶ πληρωμῇ χρηματικοῦ ποσοῦ. Ταῦτα κατεθορύβησαν οὐκ ὀλίγον τοὺς πλουσίους· δύο τῶν ἐπισημοτάτων βοϊάρων τῆς Μολδαυΐας ἐδραπέτευσαν, ὅ,περ μακρόθεν ἔδωκε καὶ εἰς τοὺς Βλάχους τὸ σύνθημα τῆς φυγῆς. Οἱ φόβοι οὗτοι τῶν Μολδοβλάχων, ἡ εἴδησις τῆς συλλήψεως τοῦ Ἀριστείδου, ἡ ἀπολεσθεῖσα ἐλπὶς περὶ τῆς συνδρομῆς τῶν Σέρβων, ἡ ἔλλειψις τῆς ἀνυπομόνως περιμενομένης ἀγγελίας περὶ τοῦ κινήματος ἐν τῇ τουρκικῇ πρωτευούσῃ καὶ τέλος ἡ ὑποψία τῶν ἀντιπάλων τοῦ Ὑψηλάντου, ὅτι ἐπροσπάθει ὡς ὁ πατήρ του νὰ οἰκειοποιηθῇ διὰ τῶν ὅπλων τὴν ἐπὶ τῶν δύο Ἡγεμονιῶν ἀρχὴν — ταῦτα πάντα κατέβαλον τὴν τόλμην καὶ τὴν διάθεσιν τοῦ πρίγκηπος πρὶν ἔτι εἰσέλθῃ εἰς τὴν Βλαχίαν.

Ὁ Ὑψηλάντης ἐν Βλαχίᾳ. Ἀπερχόμενος ὁ Ὑψηλάντης εἰς Βουκουρέστιον (1/13 Μαρτίου) διέταξε πανταχοῦ νὰ ἦναι ἕτοιμα τρόφιμα διὰ δεκακισχιλίους ἄνδρας, ἀλλ' ὁ «στρατός του» δὲν ὑπερέβαινε κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν τοὺς 800 ἱππεῖς, καὶ συνίστατο ἐκ τοῦ τάγματος τῶν «Ἀλβανῶν», τῶν μισθωτῶν τοῦ ἡγεμόνος, καὶ ἐκ Κοζάκων, στρατολογηθέντων ὑπὸ τοῦ Δούκα. Ὀλίγοι μόνον Μολδαυοὶ τὸν παρηκολούθουν· οἱ δὲ Βλάχοι πολὺ δυσπίστως τὸν ἐδέχθησαν, διότι κατ' οὐδένα τρόπον ἤθελον νὰ ἴδωσι τὴν χώραν των πεδίον τοῦ ὑπὲρ τῶν Ἑλλήνων ἀγῶνος, καὶ τοσαύτη ἦτο ἡ κατὰ τὴν τάσιν καὶ τὰ συμφέροντα ἀντιζηλεία μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ Ῥουμάνων, ὥστε καὶ ἐν Κωνσταντινουπόλει οὐδεὶς ἐπίστευεν εἰς τὸν συνδυασμὸν τοῦ κινήματος τοῦ Θεοδώρου καὶ τοῦ Ὑψηλάντου, ὧν ὁ μὲν ἐγίνετο ὑπέρ, ὁ δὲ κατὰ τῶν Ἑλλήνων. Ὅθεν καὶ οὐδὲν παρήχθη ἀποτέλεσμα, ὅταν ὁ στρατάρχης, ἐλθὼν μετὰ ἑπταήμερον ὁδοιπορίαν εἰς Φωξάνην παρὰ τὰ σύνορα τῶν δύο Ἡγεμονιῶν, ἐξέδωκεν ἐντεῦθεν προκήρυξιν πρὸς τοὺς «Δᾶκας» (13/25 Μαρτίου) δι' ἧς μεταβάλλων καὶ πάλιν τὴν θέσιν του ἀπέναντι τῶν κατοίκων τῶν Ἡγεμονιῶν, προέτρεπεν αὐτοὺς νὰ λάβωσι μέρος εἰς τὴν ἐπανάστασιν τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους. Ἐν Φωξάνῃ ἐνισχύθη τὸ στῖφός του διά τινων στρατιωτικῶν ἀποσπασμάτων ὑπὸ τὸν

Καραβιᾶν καὶ τὸν Ἀργυροκαστρίτην Ἀναστάσιον, καὶ ἡ ἐνταῦθα ἐπὶ μίαν ὅλην ἑβδομάδα διαμονὴ τοῦ στρατάρχου ἐχρησίμευσεν εἰς τὸ νὰ σχηματισθῇ «ἱερὸς λόχος» ἐκ μαυροφόρων στρατιωτῶν, φερόντων ἐπὶ τοῦ κράνους ὡς σύμβολον κρανίον νεκροῦ. Τοῦ ἱεροῦ τούτου λόχου ἡ σύστασις ἀνεκάλει εἰς τὴν μνήμην τὸν ἐν Λεύκτροις θρίαμβον τῶν Ἑλληνικῶν ὅπλων. Ὁ στρατὸς τοῦ Ὑψηλάντου ἐπορεύθη νῦν ἐν μεγίστῃ ἀταξίᾳ καὶ διχονοίᾳ μεταξὺ τῶν ὑπὸ τοῦ Ὑψηλάντου εὐνοουμένων Δούκα καὶ Καραβιᾶ, καὶ πάντων τῶν πεφοβισμένων κατοίκων τῆς χώρας φευγόντων, πρὸς τὸ Πλοϊέστι, ἔνθα ὁ πρίγκηψ, ἀνησυχῶν ἕνεκα τῶν εἰδήσεων τοῦ Ὀλυμπίου περὶ τῆς διαγωγῆς καὶ διαθέσεως τοῦ Θεοδώρου καὶ τοῦ Σάββα, διέμεινε πάλιν ἐπὶ δέκα ὅλας ἡμέρας, ἀμηχανῶν πότερον νὰ τολμήσῃ, νὰ μεταβῇ εἰς Βουκουρέστιον ἢ νὰ διευθυνθῇ κάλλιον πρὸς τὴν Τιργοβίσταν, τὴν ἀρχαίαν τῆς Ἡγεμονίας πρωτεύουσαν. Τέλος τέσσαρας μόλις ἑβδομάδας μετὰ τὴν ἐξ Ἰασίου ἀναχώρησίν του ἔφθασεν ὁ Ὑψηλάντης (26/7 Ἀπριλίου) εἰς τὴν παρὰ τὸ Βουκουρέστιον Κολεντίνην, ἐν ᾧ ἡ ἐπιχείρησίς του ἐκρέματο μόνον ἐκ τῶν ταχειῶν κινήσεών του, ἐκ τῆς ὠθήσεως τῶν φίλων καὶ τῆς συμπαραλήψεως τῶν ἀμφιταλαντευομένων, καὶ ἐκ τῆς αἰφνιδίας τῶν ἐχθρῶν καταπλήξεως. Ὁ μητροπολίτης δὲ τοῦ Βουκουρεστίου καὶ οἱ ὀλίγοι ἀπολειφθέντες βοϊάροι τὸν παρεκίνησαν νὰ εἰσέλθῃ, εὐχαριστημένοι ὄντες νὰ δώσωσιν εἰς τὸ ἄγριον τοῦ Θεοδώρου στῖφος ἀρχηγὸν καλλιτέρας συμπεριφορᾶς καὶ μεγαλειτέρας βαρύτητος. Καὶ ὁ μὲν Γεωργάκης ἐτέθη ὑπὸ τὰς διαταγάς του· ὁ Θεόδωρος ὅμως καὶ ὁ Σάββας ἠρνήθησαν. Ὁ Ὑψηλάντης ἀπέστειλε τὸν Λασάνην πρὸς τὸν Σάββαν, ὅστις ἀποφεύγων κατ' ἀρχὰς τὰς ἐξηγήσεις παρεπονέθη ἔπειτα φανερῶς τῷ γραμματεῖ τοῦ πρίγκηπος, ὅτι ἡ ὑποσχεθεῖσα ῥωσσικὴ βοήθεια δὲν ἐφαίνετο, ἄνευ τῆς ὁποίας αἱ Ἡγεμονίαι κατεστρέφοντο ἀφεύκτως. Ὁ Λασάνης καθησύχασε τὸν ἔμφρονα ἄνδρα καὶ πάλιν, βεβαιῶν αὐτῷ, ὅτι ἡ Ῥωσσία ἔπρεπε νὰ περιμένῃ πρότερον τὴν εἰσέλασιν τῶν Τούρκων εἰς τὴν χώραν, ἵνα ἔχῃ εὔλογον τινὰ πρόφασιν πρὸς ἐπίθεσιν, καὶ

πραγματικῶς ὁ Σάββας ἐπαρουσιάσθη ἀμέσως εἰς τὸν Ὑψηλάντην ὡς ἐφαίνετο ἐν πλήρει ἀφοσιώσει. Κατέπεισε δὲ τὸν πρίγκηπα νὰ μὴ δυσπιστῇ πρὸς τὸν Θεόδωρον, ὑπεσχέθη νὰ τὸν καταπραΰνῃ καὶ τῷ ὄντι, μένων ὡς ὅμηρος ἐν τῷ στρατοπέδῳ τοῦ Θεοδώρου, τὸν κατέφερεν ἐπὶ τέλους νὰ μεταβῇ εἰς τὸ στρατόπεδον τοῦ Ὑψηλάντου. Ἐκεῖ ὑπεκρίθη ὁ Βλαδιρημέσκος ἀφοσίωσιν καὶ ζῆλον. Ἀλλὰ μέριμνα ὑπὲρ τῆς τύχης τῆς Βλαχίας, δυσπιστία πρὸς τὴν ἱκανότητα, πρὸς τὰ μέσα καὶ τὰ στηρίγματα τοῦ Ὑψηλάντου, καὶ ἡ φιλαρχία του ἐνέβαλον εἰς τὸν «Δόμνον Θεόδωρον», ὡς ἠρέσκετο νὰ καλῆται ἤδη, σχέδια προδοσίας· νὰ ἐξαγοράσῃ δηλ. διὰ τῆς καταστροφῆς τοῦ Ὑψηλάντου τὴν εὔνοιαν τῶν Τούρκων, καὶ νὰ ἐγκαταστήσῃ ἐγχώριον ἡγεμόνα, ἴσως καὶ ἑαυτόν. Μὲ μεγίστην δολιότητα ἐζήτει νὰ παρακινήσῃ τὸν Ὑψηλάντην νὰ προβῇ μέχρι τῆς Βουλγαρίας, ἔνθα, ὡς ἔλεγε, Χρῆστός τις Πάγκος ἦτο ἕτοιμος νὰ τὸν ὑποδεχθῇ παρὰ τὴν Ζιμνίτσαν. Πλὴν τὸ τόλμημα τοῦτο ἦτο πλέον ἀνώτερον τῶν δυνάμεων τοῦ Ὑψηλάντου, αἵτινες δὲν ὑπεραίβαινον ἐν Κολεντίνῃ τοὺς τρισχιλίους ἄνδρας, καὶ συνίσταντο ἐξ ἀτάκτων καὶ ἀπειθῶν στρατιωτῶν, οἵτινες πᾶν κακούργημα διέπραττον, ἐξαιρουμένου ὅμως τοῦ ἱεροῦ λόχου, εἰς τὸν ὁποῖον συνέῤῥευσεν ἀριθμός τις λεπτότερον ὠργανισμένων νεανιῶν ἐκ σχολείων, πανεπιστημίων καὶ ἐμπορικῶν γραφείων, ἐντοπίων τε καὶ ξένων, μετὰ συγκινητικοῦ ζήλου ἱκανὸν μέρος τῆς ἀνθηρᾶς ἐκείνης ἀλλὰ λίαν εὐαρίθμου Ἑλληνικῆς νεολαίας, ἥτις κατείχετο ὑπὸ τοῦ ὑπὲρ πολιτισμοῦ καὶ ἐλευθερίας νεοφανοῦς ἐνθουσιασμοῦ. Πρὸς δὲ τούτοις ἐπισφαλὲς ἦτο νὰ μεταβῇ ὁ Ὑψηλάντης εἰς χώραν, περὶ τῆς διαθέσεως τῆς ὁποίας δὲν εἶχε λάβει λίαν ἐνθαῤῥυντικὰς πληροφορίας, καὶ ν' ἀφήσῃ ὄπισθέν του τοὺς ἐχθρικῶς πρὸς αὐτὸν διακειμένους Μολδοβλάχους, παρ' οἷς μόνη ἡ ἰδέα ῥωσσικῆς ὑποκινήσεως ἀνεχαίτιζεν ἀκόμη τὴν ἔκρηξιν τῆς γενικῆς δυσαρεσκείας. Αὐτῆς ὅμως μάλιστα τῆς ἐλπίδος ἦτο πεπρωμένον νὰ ψευσθῶσι καὶ οἱ πολλοὶ ἀπατηθέντες καὶ αὐτὸς ὁ ἀπατηθεὶς καὶ πάντας ἀπατήσας Ὑψηλάντης.

Αἱ πρὸς τὴν Ῥωσσίαν σχέσεις.

Ἡ ἐπιστολή, (1) ἣν ὁ Ἐλευθερωτὴς τῆς Ἑλλάδος ἔγραψεν ἐξ Ἰασίου πρὸς τὸν ἐν Λαϋβάχῃ εὑρισκόμενον αὐτοκράτορα τῆς Ῥωσσίας (24/8 Μαρτίου), ἦτο, ἀναλογιζομένης τῆς καταστάσεως τῶν πραγμάτων, τῶν προσώπων καὶ τῶν σχέσεων, τὸ ἔπακρον τῆς ἀνηκούστου σχεδὸν ἀγυρτείας, οἰήσεως καὶ αὐτῆς, ἐὰν θέλωμεν, τῆς ἄκρας ἀγαθότητος τοῦ ἀνδρὸς τούτου· ἐπανελάμβανεν ἐνταῦθα ἐγγράφως ὅ,τι ἠθέλησεν ἐν Πετρουπόλει ἤδη νὰ εἴπῃ προφορικῶς, καὶ διὰ τοῦ τρόπου του διεσκέδασε πᾶσαν ὑποψίαν περὶ τῆς εἰλικρινείας καὶ γνησιότητος τῆς τυφλῆς πρὸς τὸν Ῥῶσσον μονάρχην ἐμπιστοσύνης του. Αἱ γενναῖαι ὁρμαὶ τῶν λαῶν, ἔγραφεν ὁ Ὑψηλάντης, ἔρχονται θεόθεν· θείᾳ λοιπὸν ἐμπνεύσει ἐγείρονται σήμερον καὶ οἱ Ἕλληνες, ἵν' ἀποτινάξωσι ζυγὸν τεσσάρων αἰώνων. Ἐμὲ δὲ ὑπαγορεύει τὸ πρὸς τὴν πατρίδα μου καθῆκον, καὶ « ἡ τελευταία θέλησις τοῦ πατρός μου » νὰ ἀφιερωθῶ εἰς τὸ ἔργον τοῦτο. Ἀναφοραὶ ὑπὲρ τὰς 200, φέρουσαι ὑπογραφὰς 600,000 τῶν προκρίτων ὅλων τῶν ἐπαρχιῶν τῆς Ἑλλάδος, μὲ προσκαλοῦσι νὰ τεθῶ ἐπὶ κεφαλῆς τῆς ἐπαναστάσεως! Ἡ θεία Πρόνοια ἔρριψε βλέμμα συμπαθείας ἐπὶ τῆς ταλαίνης πατρίδος, καὶ εἰς τοιοῦτον βαθμὸν ἐτύφλωσε τοὺς τυράννους, ὥστε οὗτοι ἔμειναν ἐν ἐντελεῖ ἀπραξίᾳ, παρὰ τὰς ἐπανειλημμένας ἐνδείξεις τῶν Ἄγγλων καὶ τὰς φανερὰς διαδηλώσεις περὶ τοῦ φιλελευθέρου ἐν Ἑλλάδι πνεύματος. Ἐν τῷ τέλει τῆς ἐπιστολῆς του παρακινεῖ ὁ Ὑψηλάντης τὸν αὐτοκράτορα νὰ ἐλευθερώσῃ τὴν Ἑλλάδα, καὶ παρακαλεῖ αὐτὸν νὰ προστατεύσῃ τὴν οἰκογένειάν του, τῆς ὁποίας οὐδὲν μέλος γνωρίζει τι περὶ τοῦ κινήματός του. — Ἡ περὶ τῆς θείας καταγωγῆς τῆς ἐπαναστάσεως θεωρία αὕτη, εἰς ἣν προσετίθετο ἄνευ προθέσεως βεβαίως καὶ ἡ ὁμολογία, ὅτι ἡ ἐπανάστασις πηγάζει ἐκ μυστικῆς τινος ἑταιρίας, τῆς ὁποίας αἱ διακλαδώσεις ἐκτείνονται εἰς ὅλα τὰ μέρη τῆς οἰκουμένης, ὅπου ζῶσιν Ἕλληνες, δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ φθάσῃ εἰς τὸν Τσάρον εἰς ἀτυχεστέραν ὥραν (6/18 Μαρτίου)

(1) Ἔχομεν πρὸ ὀφθαλμῶν χειρόγραφον ἀντιγραφὴν τῆς ἐπιστολῆς ταύτης Σημ. τ. Συγγρ.

τότε δὴ ὅτε ἐμαίνετο ἔτι ἐν Ἱσπανίᾳ καὶ Πορτογαλλίᾳ τὸ πῦρ τῆς ἐπαναστάσεως, καὶ ὄπισθεν τοῦ κατὰ τῆς Νεαπόλεως ἐκστρατεύοντος αὐστριακοῦ στρατοῦ ἐξεῤῥήγνυτο ἐν Πεδεμοντίῳ ἡ ἐπανάστασις, ὥστε πάντες οἱ ἐν Λαϋβάχῃ συνεδριάζοντες ἡγεμόνες κατελήφθησαν ὑπὸ πανικοῦ φόβου, καὶ ὁ αὐτοκράτωρ Ἀλέξανδρος εἶχε παραδοθῆ ἀδιακρίτως εἰς τὸν Μεττερνῖχον καὶ εἰς τὴν πολιτικὴν αὐτοῦ.

Ὅθεν ἐπισήμως καὶ δημοσίᾳ διετάχθη ὁ μὲν ἐν Βεσσαραβίᾳ ἀρχιστράτηγος Βιττγενστάϊν νὰ φυλάξῃ τὴν αὐστηροτάτην οὐδετερότητα, ὁ δὲ ἐν Κωνσταντινουπόλει πρέσβυς νὰ προσφέρῃ τῷ Σουλτάνῳ τὴν τῆς Ῥωσσίας συνδρομὴν πρὸς κατάσβεσιν τῆς ἐπαναστάσεως· ὁ ἐν Ἰασίῳ πρόξενος τῆς Ῥωσσίας προεκήρυξεν (28/9 Ἀπριλίου), ἐν ᾧ ὁ Ὑψηλάντης εἶχε μόλις ἔλθει εἰς Κολεντίνην, ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ του ἀποδοκιμάζει τὸ κίνημα· καὶ μετὰ ταῦτα ἐπεκύρωσεν ἡ ἐκ Λαϋβάχης αὐστριακὴ ἐγκύκλιος τὴν καταδίκην τῶν ἐγκληματικῶν κινημάτων τῆς ἑλλ. ἐπαναστάσεως, τὴν ὁποίαν αἱ μεγάλαι τῆς Εὐρώπης δυνάμεις ἐθεώρουν καὶ ἡτοιμάζοντο νὰ ἐμποδίσωσιν ὡς τὰς ἐν Ἰταλίᾳ στάσεις. Ταῦτα πάντα ἠδύνατο νὰ προΐδῃ ὁ Ὑψηλάντης ἐὰν κατεμέτρει τὸ κίνημά του ἀναλόγως τῶν μεγάλων πολιτικῶν τῆς Εὐρώπης σχέσεων. Ἀλλ' αὐτὸς εἶχε βασισθῆ μόνον εἰς τὰς προσωπικὰς ἐντυπώσεις, ἃς ἔλαβε παρὰ τοῦ μαλακοῦ αὐτοκράτορος· καὶ ἐὰν ἡ ἐπιχείρησίς του ὡς πρὸς τὴν κατάστασιν τῶν Εὐρωπαϊκῶν πραγμάτων προδίδῃ ἀκατανόητον σχεδὸν μυωπίαν, ἡ φύσις ὅμως τοὐλάχιστον τῶν μυστικωτέρων προσωπικῶν ἐκείνων σχέσεων τὸν ἀθωόνει ἀπὸ τῆς καθ' ὅλα τυφλῆς του ἀπάτης. Αἱ δημοσίως ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος δοθεῖσαι ἐξηγήσεις τὸν κατεδίκαζον, ἀλλ' αἱ σιωπηλαὶ προσωπικαὶ συμπάθειαι καὶ αἱ εὐχαὶ τοῦ Τσάρου ἦσαν, ὡς ὁ Ὑψηλάντης ἐπίστευε πάντοτε, ὑπὲρ αὐτοῦ. « Τὸ ἔλεγον πολλάκις, εἶπεν ὁ αὐτοκράτωρ ἅμα λαβὼν τὴν ἐξ Ἰασίου ἐπιστολήν, ὁ ἄξιος οὗτος νέος τρέφει αἰσθήματα εὐγενῆ. » — Καὶ ἀναγνωρίζων τὰ εὐγενῆ ταῦτα αἰσθήματα ἐχρύσωσεν αὐτῷ ὁ Τσάρος διὰ τῆς φιλικῆς χειρὸς τοῦ Καποδιστρίου ἐν προσωπικῇ τινι ἐπιστολῇ τῆς 14/26

Μαρτίου τὸ καταπότιον τῆς Λαϋβάχης. Μὲ ποῖα αἰσθήματα θὰ ἔγραψεν ἄραγε ὁ ὑπουργὸς (ὁ Καποδίστριας) τὴν ἐπιστολὴν ταύτην, ἥτις κατέστρεφε τὰς ἀπερισκέπτους αὐτοῦ διαβεβαιώσεις καὶ προτροπάς, αἵτινες καὶ τὸν φίλον του ἠφάνιζον καὶ ὁλόκληρον χώραν καὶ γενεὰν ὅλην ἀνθρώπων εἰς ἐλεεινὴν κατέῤῥιπτον κατάστασιν! Ὁ αὐτοκράτωρ ἐξέφρασε τῷ Ὑψηλάντῃ τὴν λύπην του, ὅτι παρεσύρθη ὑπὸ τοῦ ἐπικινδύνου πνεύματος τῆς ἐποχῆς, ὥστε νὰ θελήσῃ νὰ ἐκπληρώσῃ «τὸν φυσικὸν τῶν Ἑλλήνων ὑπὲρ βελτιώσεως καὶ ἐλευθερίας πόθον» διὰ τῆς ἐπαναστάσεως, καὶ νὰ συνδέσῃ τὸ ὄνομά του μὲ συμβάντα, τὰ ὁποῖα ὁ αὐτοκράτωρ τὰ μέγιστα ἀπεδοκίμαζε, καὶ μάλιστα κατ' ἐποχήν, καθ' ἣν ἐπωφελεῖς διαπραγματεύσεις παρεῖχον τῆς γενικῆς εἰρήνης νέα ἐχέγγυα, καὶ καθ' ἣν αἱ ἀπαιτήσεις τῆς οἰκογενείας του ἔμελλον νὰ γείνωσι παραδεκταί. Ἐτόλμησεν ὁ Ὑψηλάντης νὰ ὑποσχεθῇ τὴν βοήθειαν μεγάλης τινὸς δυνάμεως; Ἐὰν ἐννοῇ τὴν ῥωσσικήν, οἱ συμπολῖταί του θέλουσιν εὕρει τὴν Ῥωσσίαν ἀκίνητον, διότι ἀνάξιον τοῦ αὐτοκράτορος εἶναι νὰ ὑποσκάψῃ τὰ θεμέλια τοῦ τουρκικοῦ κράτους διὰ τῆς ἐπονειδίστου ἐνεργείας μυστικῆς ἑταιρίας. Πρὸς δὲ τούτοις ἀνηγγέλλετο τῷ Ὑψηλάντῃ διὰ ἠπιωτάτων ὅρων ἡ ἠπιωτάτη κρίσις ὡς πρὸς τὰ οἰκογενειακά του συμφέροντα· ὁ αὐτοκράτωρ τῷ ἀνήγγελλεν ὅτι οὔτε αὐτὸς οὔτε ὁ ἀδελφός του θεωροῦνται πλέον ὡς εὑρισκόμενοι ἐν τῇ ῥωσσικῇ ὑπηρεσίᾳ, καὶ ὅτι δὲν δύναται νὰ τοῖς ἐπιτρέψῃ τὴν εἰς τὴν Ῥωσσίαν ἐπάνοδον. Ὡς πρὸς τὸ κίνημά του ὅμως τῷ διεβιβάσθη συγχρόνως (14|26 Μαρτίου) διὰ τοῦ Νεσελρὼδ ἡ διαταγὴ (1) νὰ μὴ προχωρήσῃ περαιτέρω, ἀλλὰ τοὐναντίον νὰ διαλύσῃ εἰ δυνατὸν τοὺς δυστυχεῖς ἄνδρας, οὓς ἐξηπάτησε, καὶ ἐὰν τυχὸν ἔχῃ εὐλόγους ἀπαιτήσεις κατὰ τῆς Πόλης, νὰ τὰς καθυποβάλῃ αὐτῇ διὰ τοῦ βαρώνου Στρωγανὼφ, ὅστις εἶχεν ἤδη λάβει τὰς δεούσας περὶ τούτου ὁδηγίας! — Ὅσον καὶ ἂν θεωρήσῃ τις ἔνοχον τὸν Ὑψηλάντην, τὴν ἐνοχήν του ταύτην κατὰ πολὺ ὑπερτερεῖ ἡ κατά-

(1) Zinkeisen Ἱστορία τῆς Ἑλλ. ἐπαναστάσεως 1840. 1, 170.

πτυστος καὶ παράλογος ἀσυνειδησία καὶ μοχθηρὰ διπροσωπία τοῦ Ῥώσσου μονάρχου. Ἐν τῇ παλαιᾷ του ὡς πρὸς τὸ Ἑλληνικὸν ζήτημα ἀσταθίᾳ καὶ ἀβεβαιότητι ἀπέσυρε τὴν χεῖρά του ἀπὸ τοῦ ἀρχηγοῦ, ἀφήσας αὐτῷ μικρὰν μόνον λαβήν, ἀφ' ἧς νὰ κρατηθῇ ὁ ἀσθενὴς ἅμα καὶ πεισματώδης Ὑψηλάντης· παρεκίνησε δὲ τὸν μικρόψυχον ἀντάρτην, ὅστις ἀρχίσας ἐν ἀλαζονείᾳ δὲν παρῃτεῖτο ἔτι τῶν ὑπεροπτικῶν του σχεδίων, ἀφ' ἑνὸς μὲν νὰ ἐγκαταλείψῃ, ἀφ' ἑτέρου δὲ νὰ ἐξακολουθήσῃ τὴν ἀπηλπισμένην ἐπιχείρησίν του, καὶ νὰ ἐξακολουθῇ ἀπατῶν διὰ ψευδῶν ὑποσχέσεων τοὺς ἀκρίτους αὐτοῦ ὀπαδούς· διὰ τοῦ τοιούτου τρόπου ὑπέθαλπεν ὁ αὐτοκράτωρ τὴν ἐξακολούθησιν τοῦ ἀνοήτου ἀγῶνος, τὰ αἱμοβόρα κακουργήματα τῶν ἐξηγριωμένων ἐχθρῶν, τὴν ματαίαν σφαγὴν νεολαίας ἐνθουσιασμένης καὶ εὐγενοῦς καὶ τὴν διαρκῆ καταστροφὴν τῶν Ἡγεμονιῶν.

Ἐὰν ὁ Ὑψηλάντης ἦτο ἀνὴρ ὄντως μεγάθυμος ἢ ἐξόχου νοός, εἶχε τὴν ἐκλογὴν μεταξὺ δύο ἐντίμων ὁδῶν καὶ νῦν ἔτι, ὅτε πρὸς τὸ κοσμικὸν τοῦ Τσάρου ἀνάθεμα, ἔπεσε κατ' αὐτοῦ καὶ τὸ ἀνάθεμα τῆς ἐκκλησίας, τὸ ὁποῖον ἡ Πύλη κατώρθωσε νὰ ἐκβιάσῃ (ἐν ἀρχῇ τοῦ Ἀπριλίου ἔτ. ν.) παρὰ τοῦ Πατριάρχου καὶ τῆς ἱερᾶς Συνόδου. Ἢ ἔπρεπεν, ἅμα κατανοήσας τὴν ῥωσσικὴν ἀπάτην, νὰ παραιτηθῇ τοῦ ἀποτυχόντος ἐπιχειρήματός του, νὰ ὁμολογήσῃ δημοσίᾳ τὴν πλάνην του, καὶ νὰ προσπαθήσῃ νὰ ἐξασφαλίσῃ δι' ἀμνηστείας καὶ τοὺς ὀπαδούς του καὶ τὰς Ἡγεμονίας διὰ τῆς ῥωσσικῆς βοηθείας, ἥτις πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον βεβαίως τῷ ἐχορηγεῖτο· ἢ ἔπρεπεν, ὡς ὁ ὑποκινήσας τὴν ἐπανάστασιν, νὰ πράξῃ πρὸ παντὸς ἄλλου, ὅ,τι μέρος τῶν παρασυρθέντων ἐπαναστατῶν ἔπραξε μετὰ ταῦτα πρὸς καταισχύνην αὐτοῦ, ἔπρεπε δηλ. νὰ ἐξακολουθήσῃ τὸ ἀπονενοημένον αὐτοῦ κίνημα παρατολμότατα, νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν Μολδαυΐαν, ἵνα διατηρῇ ἐλευθέραν τὴν συγκοινωνίαν πρὸς τὴν Βεσσαραβίαν, ἔνθα διηνεκῶς συνήρχοντο νέα στίφη μαχητῶν, νὰ διαβῇ τὸν Δούναβιν, καὶ ὑποστηρίζων ἀείποτε τὴν περὶ μυστικῆς τῆς Ῥωσσίας συμπράξεως ἰδέαν, νὰ προκαλέσῃ τὴν ἔκρηξιν Ἑλληνικῶν ἐπα-

ναστατικῶν κινημάτων, τὰ ὁποῖα ἠδύναντο ἴσως νὰ σώσωσι τὸ πᾶν. Ἐν περιπτώσει ὅμως ἐντελοῦς ἀποτυχίας ἔπρεπε νὰ διασώσῃ τὴν στρατιωτικὴν καὶ πατριωτικήν του τιμὴν καὶ νὰ πέσῃ ἐνδόξως ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης. Ἀλλὰ δυστυχῶς αὐτὸς ὁ γνησιώτατος τύπος τοῦ λαβυρινθώδους βυζαντινοῦ χαρακτῆρος καθίστα εἰς αὐτὸν ἀδύνατον τόσον ἁπλοῦν πρᾶγμα. Διὰ τῆς μέχρι τοῦδε πορείας του ἀπέκλεισεν ὁ Ὑψηλάντης ἑαυτῷ καὶ τὰς δύο ταύτας εὐθείας ὁδούς. Ἐπίσης ἐπικίνδυνον τῷ ἦτο καὶ νὰ παραδώσῃ ἐν ἀπελπισίᾳ τὰ ὅπλα καὶ νὰ τὰ δράξῃ ἕνεκα τῶν ἀβεβαίων, ζοφερῶν, καὶ ἐχθρικῶν φρονημάτων, τὰ ὁποῖα ἡ ἀδυναμία του καὶ αἱ ἀπάται του εἶχον διεγείρει παρὰ τοῖς ὀπαδοῖς αὐτοῦ. Τὸν ἀνδρεῖον Γεώργιον τὸν Ὀλύμπιον, ὃν εἰς πᾶσαν γενναίαν του ἀπόφασιν ἤθελεν ἔχει στήριγμα, ἐκράτει ἀνέκαθεν μακρὰν αὐτοῦ· τοὺς πρότερον εὐνοουμένους Καραβιᾶν καὶ Δοῦκαν ὑπωπτεύετο τώρα, ὅτι ἐζήτουν νὰ τὸν παραγκωνίσωσι, καὶ εὐτύχημα ἦτο ἀκόμη, ὅτι ἀμφότεροι διέκειντο πρὸς ἀλλήλους τόσον ἐχθρικῶς ὅσον καὶ πρὸς αὐτόν. Περὶ τοῦ Σάββα, ὅστις δικαιολογημένος εἰς ὅλας του τὰς ὑποψίας, τὰς προτροπὰς καὶ συμβουλὰς παρεσύρετο ὑπὸ φιλεκδίκου μανίας, ἐφοβεῖτο ὅτι διεπραγματεύετο μετὰ τῶν Τούρκων περὶ προδοσίας· τῆς δὲ προδοσίας τοῦ Βλαδιμηρέσκου εἶχε διὰ τῶν συλληφθέντων ἀπεσταλμένων τὰς ἀποδείξεις εἰς χεῖρας· ἀλλὰ καὶ οἱ δύο οὗτοι (ὁ Σάββας καὶ ὁ Βλαδιμηρέσκος) ἀντεμάχοντο πρὸς ἀλλήλους δι' ἐχθρικῶν σχεδίων, καὶ περὶ τὸν προδότην Θεόδωρον ἐχάλκευον πάλιν ἄλλοι Φιλικοὶ προδοσίαν. Ἡ τοιαύτη τῶν πραγμάτων κατάστασις ἀπέσπασε τὸν Ὑψηλάντην ἀπὸ τῆς εὐθείας ὁδοῦ τῆς ἐνεργείας, καὶ τὸν περιέπλεξεν εἰς ἀτραποὺς ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἀδιεξόδους. Παρά ποτε εὑρισκόμενος ἐν ἀμηχανίᾳ καὶ ἀποτεθαρρυμένος ἐφοβήθη συνεπείᾳ τῶν ἐκ Λαϋβάχης ἐπιστολῶν νὰ ἐξακολουθήσῃ τὸ ἔργον, ἐδίωκε πάρεργα καὶ ὅ,τι ἠδύνατο νὰ ἐκλάβῃ ὡς ἑαυτῷ συμφέρον, ἵνα πρὸ πάντων ἀποφύγῃ τὴν ταπείνωσιν καὶ τὸν κίνδυνον τῆς δημοσίας ὑποχωρήσεως. Ὡς ἐὰν ἠκολούθει τὴν ἐντολὴν τοῦ Νεσελρὼδ ἀπηύθυνε πρὸς τὸν βαρῶ-

νον Στρωγανὼφ ὄχι τὰς « δικαίας του ἀπαιτήσεις », ἃς εἶχε νὰ κάμῃ εἰς τὴν Πύλην ὑπὲρ ἑαυτοῦ, ἀλλὰ προτάσεις ὑπὲρ τοῦ ἔθνους (ὑπὲρ τῆς αὐτονομίας τῶν Ἑλληνικῶν χωρῶν καὶ ἄλλα τοιαῦτα)· τὰς προτάσεις ταύτας καθυπέβαλε πάλιν καὶ εἰς τὸν αὐτοκράτορα, καὶ ἀνήγγειλε τοῦτο συγχρόνως καὶ εἰς τὸν καϊμακάμην τοῦ ἡγεμόνος Καλλιμάχου, προσθέτων αὐτῷ, ὅτι αἱ προτάσεις αὗται πρέπει νὰ γείνωσι δεκταὶ διὰ νὰ παραδώσῃ αὐτὸς τὰ ὅπλα· μέχρι τῆς εἰς τοῦτο ἀπαντήσεως θέλει ἀποφεύγει πᾶσαν ἐπίθεσιν, ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ (ὁ αὐτοκράτωρ καὶ ὁ Ὀσποδάρος) πρέπει νὰ ἐμποδίσωσιν ἕως τότε πᾶσαν ἐκ μέρους τῶν παρὰ τὸν Δούναβιν πασάδων ἐχθροπραξίαν. Συγχρόνως δὲ καὶ ἀμέσως μετὰ τὴν παραλαβὴν τῶν ἐκ Λαϋβάχης ἐπιστολῶν (31/12 Ἀπριλίου) ἐκοινοποίησε τῷ βαρώνῳ Στρωγανὼφ, παρ' οὗ ἐζήτει καὶ συμβουλὴν, ὅτι ὑπακούων εἰς τὴν αὐτοκρατορικὴν διαταγὴν εὐθὺς ἀποσύρεται! Καὶ τῷόντι ἀνεχώρησεν (1/13 Ἀπριλίου) ἐκ Κολεντίνης μετὰ τρισχιλίων ἀνδρῶν εἰς Τιργοβίσταν οὐχὶ ἐπὶ ἄλλῳ τινὶ σκοπῷ ἀλλ' ἵνα πλησιάσῃ εἰς τὰ αὐστριακὰ μεθόρια, διότι θεωρῶν ἐν τῇ ματαιότητί του τὸ πρόσωπόν του λίαν πολύτιμον καὶ τὰς σχέσεις του ὡς πολὺ ὑψηλὰς, ἐπροσπάθει καὶ ἤλπιζε καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Κωνσταντινουπόλει νὰ ἐνεργήσῃ δι' ἑαυτὸν καὶ διὰ τὴν συνοδείαν του ἐλευθέραν ὑποχώρησιν εἰς τὴν Αὐστρίαν. (1) Αὐτὸν ὅμως τὸν κύριον σκοπόν του ἔκρυπτεν ὑπὸ τὰς πολεμικάς του παρασκευάς. Τὸν εὐάριθμον αὐτοῦ στρατὸν ἐστρατοπέδευσεν ἐν ἐκτεταμένῃ γραμμῇ ἀπὸ Καμπολούγγου μέχρι Πλουεστίου, ὠχυρώθη ἐν τῷ κέντρῳ παρὰ τὴν Τιργοβίσταν, ἐτοποθέτησε πρὸς τὴν μικρὰν Βλαχίαν σῶμα ὑπὸ τὸν Γεωργάκην ἐν Πλουεστίῳ, ἐπηύξανε καὶ ἐγύμναζε τὸν ἱερὸν λόχον καὶ κατεγίνετο νὰ εὕρῃ τρόφιμα καὶ πολεμεφόδια, τὰ ὁποῖα ἦσαν λίαν δυσεύρετα, διότι ἡ Αὐστρία ἐμπόδιζε πᾶσαν εἰσαγωγὴν, καὶ οἱ Ἀλβανοὶ, οἵτινες οὔτε τὸ μέρος τοῦ Θεοδώρου οὔτε τὸ τοῦ Ὑψηλάντου ἐκράτουν, περιήρχοντο ἐν συμμορίαις

---

(1) Ὡς ἀποδεικνύουσιν ἐπίσημα ἔγγραφα, τὰ ὁποῖα ἔχομεν πρὸ ὀφθαλμῶν. Σημ. τ. Συγγ.

τεταγμένοι τὴν χώραν καὶ ἀσπλάγχνως τὴν ἐλεηλάτουν. Ἐκτὸς τῶν μέτρων τούτων κατέβαλλεν ἐπὶ ἑβδομάδας ὁλοκλήρους μεγάλην προσπάθειαν, ὡς ἐκ τῆς πρὸς τὸ ψεύδεσθαι ἕξεώς του, νὰ ἐξυφάνῃ τοὺς ἀρχαίους μύθους, οὓς ὅμως τώρα ἕκαστος ἐθεώρει παιδαριώδεις. Καὶ ποτὲ μὲν ἐζήτει νὰ βεβαιώσῃ τοὺς ὑπ' αὐτόν, ὅτι ἐπίκειται ἡ εἰσέλασις τῶν 'Ρώσσων εἰς τὴν Μολδαυΐαν, ποτὲ δὲ ὅτι συνέβησαν ἐν Κωνσταντινουπόλει ῥήξεις μεταξὺ Τούρκων καὶ Ἑλλήνων, ἢ ὅτι οἱ Τοῦρκοι κρατοῦνται ἐν Βιδδινίῳ συνεπείᾳ ἐπαναστάσεως τῶν Σέρβων. (1)

Ὅσα εἴπομεν ἀνωτέρω συνέβησαν καθ' ὃν χρόνον ὁ τουρκικὸς στρατὸς εἶχεν ἐκκινήσει ἐκ τῶν παρὰ τὸν Δούναβιν φρουρίων κατὰ τῶν δύο Ἡγεμονιῶν. Σῶμα γενιτσάρων ἐκ Κωνσταντινουπόλεως εἶχε προχωρήσει ἐπίσης ὁδηγούμενον ὑπὸ τοῦ Σελὶμ Μεχμέτ, ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ ὁποίου ἐτέθησαν οἱ πασάδες τοῦ Βιδδινίου, τῆς Σιλιστρίας καὶ τῆς Ἰβραΐλας. Ὁ τῆς Σιλιστρίας Καρὰ-Μουσταφᾶς διεύθυνε (Ἀπρίλιον) δύο σώματα, ἑκάτερον ἐκ 4000 ἀνδρῶν, κατ' εὐθεῖαν πρὸς τὸ Βουκουρέστιον, ὁ δὲ τοῦ Βιδδινίου πασᾶς εἰσήλασεν εἰς τὴν μικρὰν Βλαχίαν, εἰς δὲ τὴν Μολδαυΐαν ἐξεστράτευσεν (30/12 Μαΐου) ὁ τῆς Ἰβραΐλας Ἰουσοὺφ πασᾶς (2) μετὰ 4500 ἀνδρῶν, ἐπὶ τοῦ παρόντος μόνον ἐπὶ τῷ σκοπῷ ν' ἀνακτήσῃ τὸ ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων καταληφθὲν Γαλάζιον. Οἱ περὶ τὸν Ὑψηλάντην ἔκριναν ἀναγκαῖον νὰ διατηρήσωσι τὴν οὐσιώδη ταύτην θέσιν· διὸ ἐστάλη εἰς Γαλάζιον ὁ Καπετὰν Ἀθανάσιος Καρπενησιώτης μετὰ 60 μόνον ὁπλοφόρων, οἵτινες ἑνωθέντες μετ' ἄλλων ἐγχωρίων ὁπλοφόρων, κατὰ μέγα μέρος ναυτῶν τῶν ἐν τῷ λιμένι καταληφθέντων πλοίων, ἀπετέλουν σῶμα ἐξ ἑξακοσίων μέχρις ὀκτακοσίων ἀνδρῶν, ὅλως παραλελυμένων, ὃ μάτην ἐζήτει ὁ Ἀθανάσιος νὰ φέρῃ εἰς πειθαρχίαν. Πλησιαζόντων τῶν Τούρκων κατεῖχον οἱ Ἕλληνες αὐτοὶ πρὸ τῆς πόλεως ἐπὶ τῆς εἰς Ἰβραΐλαν ἀγούσης ὁδοῦ τρία παλαιὰ φρού-

Ἡ καταστροφὴ ἐν Βλαχίᾳ.

(1) Zinkeisen ἔνθ. ἀνωτ. 1,165.

(2) Οἱ Ἕλληνες ὠνόμαζον αὐτὸν Περκόφταλην, διότι ὑπῆρξεν ἄλλοτε ἄρχων τῆς ἐν Βουλγαρίᾳ Περκόφτας·

ρια, ἀνεγερθέντα κατὰ τὸν τελευταῖον ῥωσσικὸν πόλεμον· ἔξωθεν δὲ αὐτῶν τῶν φρουρίων ἵστατο ἐντὸς χάνδακος ὁ Πελοποννήσιος Κοτῆρας μεθ' ἑβδομήκοντα τριῶν ὁπλοφόρων. Ἅμα ὅμως οἱ Τοῦρκοι παρεσκευάσθησαν εἰς ἔφοδον (1/13 Μαΐου) ἅπαν σχεδὸν τὸ σῶμα διελύθη· ὁ Κοτῆρας μόνον μὲ 32 ἄνδρας ἐκρατεῖτο ἐντὸς τοῦ χάνδακος, καὶ πάσης ἐλπίδος σωτηρίας ἐκλειψάσης ἔπεσεν ἀνδρείως μαχόμενος. Ἐντὸς δὲ τοῦ ὀχυρωτέρου τῶν τριῶν φρουρίων ἐμάχοντο ὁ Ἀθανάσιος καὶ ὁ ἱερεὺς Γεώργιος μὲ 43 ἄνδρας δι' ὅλης τῆς ἡμέρας εὐτόλμως καὶ ἐπιτυχῶς κατὰ τῶν ἐφόδων τοῦ ἰσχυροῦ ἐχθροῦ. Ἐπελθούσης δὲ τῆς νυκτὸς μετεχειρίσθησαν ἁπλούστατον δόλον, ἵνα ἐξαπατήσωσι τοὺς εὐήθεις Τούρκους περὶ τῆς ὑποχωρήσεώς των· ἔρριψαν δηλ. πρὸ τοῦ ὀχυρώματος τοὺς ἐπενδύτας των, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἐπυροβόλησαν οἱ Τοῦρκοι, νομίζοντες ὅτι ἦσαν οἱ ἐχθροί, καὶ ἐγέμισαν τὰ δύο τηλεβόλα τοῦ φρουρίου εἰς τρόπον, ὥστε τὸ ἓν μετὰ τὸ ἄλλο νὰ ἐκπυρσοκροτήσῃ μετὰ τὴν ἀναχώρησίν των. Οὕτως, ἐξαιρουμένων τριῶν, ἐσώθησαν ὅλοι καὶ κατέφυγον ἐπὶ μικρᾶς τινος χερσονήσου παρὰ τὰς εἰσβολὰς τοῦ Προύθου εἰς τὸν Δούναβιν, ὅθεν μετέβησαν διὰ τοῦ Προύθου εἰς Ἰάσιον. Τὸ Γαλάζιον ὅμως ἔπεσεν εἰς χεῖρας τῶν Τούρκων, οἵτινες θηριωδῶς τὴν δυστυχῆ πόλιν λεηλατήσαντες ἐπέστρεψαν πάλιν εἰς Ἰβραΐλαν, ἵνα περιμείνωσι τὸ ἀποβησόμενον τῆς κατὰ τοῦ κέντρου τῶν ἐπαναστατῶν, ὑπὸ τὸν Ὑψηλάντην εὑρισκομένων, ἐκστρατείας.

Ἐν τῷ στρατοπέδῳ τοῦ Ὑψηλάντου τὰ πάντα εὑρίσκοντο εἰς τρομερωτάτην παραλυσίαν, καὶ ἔριδες καὶ ἀντιζηλεῖαι διῄρουν ἀρχηγούς τε καὶ στρατιώτας. Ἡ πρὸς τὴν Αὐστρίαν λειποταξία εἶχεν ἤδη ἀρχίσει, ἀκόμη — ὡς προεῖπεν ὁ Σάββας — καὶ ἐξ αὐτοῦ τοῦ ἱεροῦ λόχου. Καὶ εἷς τῶν ἀμέσων ὀπαδῶν τοῦ Ὑψηλάντου, ὁ ἰατρός του Μαυρομμάτης, ἔγεινεν ἄφαντος. Ἀκατανόητον ἐφάνη εἰς ὅλους, ὅτι ὁ ἀρχιστράτηγος εἰς αὐτὰς ταύτας τὰς περιστάσεις, ὅτε ὑπῆρχεν ἀνάγκη τῆς συγκεντρώσεως ὅλης τῆς δυνάμεως, διέταξε (9/21 Μαΐου) τὸν πρίγκηπα Κανταχουζηνὸν ν' ἀπέλθῃ ἐπὶ κεφαλῆς στρατιωτικοῦ σώματος εἰς Ἰάσιον, ἵνα, ὡς

ἔλεγεν, ὀχυρώσῃ τὴν πόλιν, ἤ, ἐὰν τοῦτο πλέον ἦτο ἀδύνατον, ὁδηγήσῃ τὸν ἐκεῖ εὑρισκόμενον στρατὸν εἰς Τιργοβίσταν. Ἡ ἐξήγησις τῆς τοιαύτης ἀποστολῆς εἶναι εὔκολος· ἦτο συνεννόησις, ὁ μὲν Καντακουζηνὸς νὰ σωθῇ εἰς Βεσσαραβίαν, ὁ δὲ Ὑψηλάντης εἰς τὴν Αὐστρίαν. Τοῦτο δὲ συνέβη καθ' ὃν χρόνον οἱ Τοῦρκοι τῆς Σιλιστρίας ἐπλησίαζον εἰς τὴν πρωτεύουσαν, ἔνθα εἶχε μείνει ὁ Σάββας μετὰ τοῦ Βλαδιμηρέσκου μετὰ τὴν ἐκ Κολεντίνης ἀναχώρησιν τοῦ Ὑψηλάντου, οἵτινες συνδιαλλαγέντες μετ' ὀλίγον διετήρησαν τὴν θέσιν των μέχρι τῆς ἐλεύσεως τῶν πολυαρίθμων ἐχθρῶν. Ὁ κεχαγιᾶς τοῦ πασᾶ τῆς Σιλιστρίας Καρᾶ-Ἀχμὲτ εἰσῆλθεν ἄνευ ἀντιστάσεως (17|29 Μαΐου) εἰς Βουκουρέστιον ἔνθα οἱ μείναντες πρόκριτοι προσεκύνησαν ταπεινότατα. Ὁ δὲ Βλαδιμηρέσκος, τοῦ ὁποίου οἱ Πανδοῦροι ἤρχιζον νὰ λειποτακτῶσιν, εἶχεν ὑποχωρήσει πρὸ δύο μόλις ἡμερῶν εἰς τὴν μικρὰν Βλαχίαν, ἵνα ὄπισθεν τῶν ὀρέων τῆς Κραϊώβης ἐπιτηρῇ τὴν ἔκβασιν τοῦ πολέμου· ὁ Σάββας μεταβὰς μὲ χιλίους ἱππεῖς εἰς Τιργοβίσταν ἐστρατοπέδευσεν εἰς ἀπόστασιν δύο ὡρῶν ἀπὸ τῆς πόλεως ἐν τῇ μονῇ τῆς Βακαρέστης, καὶ ὑποκρινόμενος ἀφοσίωσιν χωρὶς νὰ εὕρῃ ἐμπιστοσύνην καθίστα παρὰ τῷ Ὑψηλάντῃ ὑπόπτους τοὺς σκοποὺς τοῦ Θεοδώρου, ὅτι δῆθεν ἤθελε διὰ τῶν κινήσεών του ν' ἀποκόψῃ τῷ στρατάρχῃ τὴν εἰς Αὐστρίαν ὑποχώρησιν. Ὅθεν διέταξεν ὁ πρίγκηψ τὸν Γεωργάκην νὰ ματαιώσῃ τὰ σχέδια τοῦ Βλαδιμηρέσκου καὶ ὁ Σάββας, ὅστις ἐνόμισεν ὅτι ἦλθεν ἡ στιγμὴ νὰ καταστρέψῃ ἀμφοτέρους, ἔθεσεν ἐπὶ τούτῳ εἰς τὴν διάθεσιν τοῦ Ὀλυμπίου 400 ἐκλεκτοὺς τοῦ σώματός του. Ὁ Ὀλύμπιος ἵστατο ἑτοιμοπόλεμος παρὰ τὸ Γολέστι ἐνώπιον τοῦ στρατοῦ τοῦ Θεοδώρου, ὅτε συνήφθη μεταξὺ ἀμφοτέρων καὶ πάλιν ψευδὴς συμφιλίωσις, ἣν ὅμως ὁ Βλαδιμηρέσκος εὐθὺς ὕστερον κατεπάτησεν ἐλθὼν εἰς νέας διαπραγματεύσεις μετὰ τοῦ Καρᾶ-Ἀχμέτ. Ὅθεν ἀπεφάσισεν ὁ Γεώργιος, συνεννοηθεὶς ἐν τῷ στρατοπέδῳ αὐτοῦ μετὰ τῶν ἐκ τῶν ἑταίρων ἐχθρῶν τοῦ Θεοδώρου νὰ ἐπιτεθῇ κατ' εὐθεῖαν κατὰ τοῦ προδότου. Κατέλαβε τὴν γέφυραν τὴν ἐπὶ τοῦ μεταξὺ Γολεστίου καὶ Πιτεστίου

ρέοντος Άρζεσία, μετέβη μετ' ολίγων μόνον ιππέων είς Γολέστι (21/2 Ιουνίου), κατέβαλε τον έντρομον Βλάχον ενώπιον όλου του στρατού διακοινώσας την προδοσίαν του, τω αφήρεσε τό ξίφος, και διέταξε νά τον μετακομίσωσιν είς Τιργοβίσταν, ένθα ό Βλαδιμηρέσκος, (κατά την κοινήν μαρτυρίαν) χωρίς νά καταδικασθή υπό του ςρατοδικείου κατεκρεουργήθη υπό των ςρατιωτών. Την δε αρχηγίαν επί του στρατού του προδότου ένεπιστεύθη ό Υψηλάντης είς τους μετά του Γεωργίου συνεννοημένους Φιλικούς, τον Σέρβον Χατζή Πρόδαν και τον Βλάχον Μακεδόνσκην. Ο πρίγκηψ άφησε την μέχρι τούδε έκτεταμένην γραμμήν του, προσεκάλεσε τον Δούκαν εκ Πλοϊεστίου και διέταξε και τον Σάββαν, όστις ίστατο με τό απόσπασμά του εν τη μονή της Μαρτινένης, νά έλθη είς Τιργοβίσταν, ίνα μετά του στρατού του ενωθή πρός τό σώμα του Βλαδιμηρέσκου. Ήθελε διά του μέσου τούτου νά ενισχύση τό παρά τό χωρίον Δραγατσάνιον σώμα απέναντι των εκ Βιδδινίου εκστρατευόντων Τούρκων, συγχρόνως δε τό σώμα τούτο έμελλε νά προπαρασκευάση και νά εξασφαλίση την πρός την Αυστρίαν υποχώρησίν του. Άλλά και είς τάς κινήσεις ταύτας έλειπεν ή ισχυρά ώθησις και ή ομόφρων σύμπραξις· όλος ό στρατός ήτο παραλελυμένος ένεκα της τριμήνου απραξίας· ό Δούκας προσήλθεν αφ' ού εφ' ικανόν χρόνον αμφεταλαντεύετο· ό δε Σάββας υπό ποικίλας υπεκφυγάς ουδέ ήλθε. Την αποστασίαν του προέβλεπον. Πρό ολίγων ακόμη ημερών αξιωματικοί τινες προεξάρχοντος αυτού υπέγραψαν αναφοράν (1) πρός τον αυτοκράτορα της Ρωσσίας, ήν ό Υψηλάντης δι' ιδιαιτέρων επιστολών πρός την αυτοκράτορισσαν και τον βασιλέα της Πρωσσίας επειράθη νά υποστηρίξη· ήτο ή αναφορα αύτη ή τρανοτάτη απόδειξις της απολεσθείσης εμπιστοσύνης και της γενικής όλων απελπισίας.

Δύο ημέρας πριν ή ό Υψηλάντης εκτελέση την εκ Τιργοβίστης υποχώρησίν του, ό πασάς της Σιλιστρίας διεύθυνε τό πλεῖ-

(1) Φιλήμων ένθ. άν. 2, 169.

στον μέρος τῶν στρατευμάτων του ὑπὸ τὸν Καρὰ-Ἀχμὲτ πρὸς τὴν θέσιν ταύτην, παρὰ τὴν ὁποίαν ἐστρατοπέδευσαν οἱ Τοῦρκοι ἐν νυκτὶ ἐντὸς δάσους εἰς μικρὰν μόνον ἀπόστασιν ἀπὸ τοῦ Ὑψηλαντείου σώματος, χωρὶς οὐδέτερον μέρος νὰ ἔχῃ περὶ τούτου εἴδησιν. Τὴν πρωΐαν δὲ τῆς 27/8 Ἰουνίου ἀπεκρούσθη παρὰ τὴν μονὴν Νοτσέτου ἔφοδος 800 Τούρκων ἱππέων, ἥτις ἔγεινε κατὰ τοῦ ἀποσπάσματος, τοῦ τοποτηθέντος πρὸς ὑπεράσπισιν τῆς εἰς Πιτέστι ὑποχωρήσεως. Τὴν ἑσπέραν δὲ ἐπανέλαβε τὸ ἐχθρικὸν ἱππικὸν, τριπλάσιον τὸν ἀριθμὸν, τὴν ἔφοδον, ἀλλ' ὑπέστη καὶ πάλιν σημαντικὰς ζημίας, μέχρις οὗ τὸ ἐπελθὸν πεζικὸν ἠνάγκασε τοὺς ὑπὸ τὸν Δοῦκαν ἐπαναστάτας νὰ ὑποχωρήσωσιν. Καὶ εἰς τὴν περίστασιν ταύτην ἐπολέμησε γενναίως ὁ Ἀργυροκαστρίτης Ἀναστάσιος, ὀχυρωθεὶς ἐπί τινος λόφου. Αἱ ζημίαι τῶν ἐπαναστατῶν ἦσαν μὲν ὀλίγαι, ἀλλ' ἡ ἠθικὴ ἐντύπωσις τῆς μάχης ἦτο ἐντύπωσις ἥττης· ὁ Δοῦκας κατελήφθη ὡς ὑπὸ πανικοῦ φόβου· ὁ δὲ Σάββας κατέῤῥιψε τὸ προσωπεῖον καὶ, εἰσερχομένων τῶν Τούρκων εἰς Τιργοβίστην, μετέβη φανερῶς εἰς τὰς τάξεις των (28/9 Ἰουνίου). Ἡ νυκτερινὴ πρὸς τὸ Πιτέστι ὑποχώρησις ἐξετελέσθη ἐν κατεσπευσμένῃ ἀταξίᾳ καὶ μὲ πολλὴν δυσκολίαν καὶ ζημίαν κατὰ τὴν διάβασιν τοῦ ποταμοῦ Διμβοβίτσα· τὸ ὑπὸ τὸν Ὀρφανὸν καὶ τὸν Ἰωάννην Κολοκοτρώνην σῶμα ἀπεπλανήθη εἰς Κιμπολλόγιον· μεταξὺ τῶν ἀρχηγῶν ἐξεῤῥάγη πάλιν διχόνοια καὶ ἀμοιβαῖαι ἐγένοντο αἰτιάσεις, ὁ Δοῦκας ἐγκατέλιπεν ἐν ἀδείᾳ καὶ βαρέως ἐπιπληχθεὶς τὰς Ἡγεμονίας· τέλος καὶ ἡ δολία καὶ ἀδρανὴς διαγωγὴ τοῦ Ὑψηλάντου δυσηρέστησε καὶ αὐτὸν τὸν πιστόν του Λασάνην καὶ τοὺς δύο ἀδελφοὺς τοῦ πρίγκηπος. Ἐν τοσούτῳ ἐπροχώρουν οἱ Τοῦρκοι ἐκ Βιδδινίου, διηνεκῶς πρὸς τοὺς Πανδούρους μαχόμενοι, διὰ τῆς μικρᾶς Βλαχίας. Στενοχωρούμενος ἐν μέσῳ αὐτῶν καὶ τῶν ἐκ τῶν νώτων διωκόντων αὐτὸν Τούρκων τῆς Σιλιστρίας ὁ Ὑψηλάντης συνεκέντρωσεν ἅπαντα τὸν στρατόν του, 2500 ἱππεῖς καὶ 4500 πεζοὺς μὲ τέσσαρα τηλεβόλα, παρὰ τὸ Ῥίμνικον, ἵνα ἐπιτεθῇ κατὰ τῶν ἐκ Βιδδινίου, οἵτινες, 800 ὅλοι, ἐκράτουν τὸ

χωρίον Δραγατσάνιον, τὸ ἐπὶ τῆς ὁδοῦ τῆς ἀπὸ Ῥιμνίκου εἰς Κραΐώβαν ἀγούσης. Ὁ στρατὸς ἔμελλε νὰ λάβῃ τῇ 3/15 Ἰουνίου τὰς παρὰ τὸ Δραγατσάνιον θέσεις του, ἀλλ' ἕνεκα τῶν βροχῶν καὶ τῶν δυσβάτων δρόμων καθυστέρησαν ὅλα τὰ σώματα, ὥστε κατὰ τὴν 7|19 Ἰουνίου 500 μόλις ἄνδρες εἶχον συνέλθει. Ὁ Γεωργάκης διενοεῖτο νὰ περικλείσῃ τοὺς ἀσθενεστέρους τὸν ἀριθμὸν Τούρκους. Ὅθεν ἔθεσε τὸν Καραβιᾶν καὶ τὸν ἱερὸν λόχον ὑπὸ τὸν Νικόλαον Ὑψηλάντην παρά τινα κρημνὸν, ἀπέναντι τοῦ ὁποίου κεῖται τὸ Δραγατσάνιον· μέρος δὲ τῶν Πανδούρων διετάχθη νὰ προχωρήσῃ ἐν νυκτὶ εἰς τὰ νῶτα τῶν ἐχθρῶν καὶ νὰ τοῖς ἀποκλείσῃ τὴν εἰς Κραΐώβαν ἄγουσαν Οἱ Τοῦρκοι ἀποκρουσθέντες κατὰ τὴν ἔφοδόν των ὑπὸ τοῦ μικροῦ ὑπὸ τὸν Ἀναστάσιον σώματος ἐκ 300 ἀνδρῶν, τὸ ὁποῖον εἶχε τοποθετηθῆ ἐπὶ ὑψώματος, φοβούμενοι μήπως περικλεισθῶσιν ἐντελῶς, ἐπυρπόλησαν (7]19 Ἰουνίου) τὸ Δραγατσάνιον· ὁ δὲ Καραβιᾶς, πρόθυμος ὢν νὰ λάβῃ μόνος τὴν τιμὴν τῆς βεβαίας νίκης, καὶ ἐξημμένος τὴν κεφαλὴν ὑπὸ οἴνου, ἐθεώρησε τοῦτο ὡς φυγὴν, καὶ ἐν ἀγνοίᾳ καὶ παρὰ τὴν θέλησιν τοῦ Γεωργάκη, ὅστις εἶχεν ὁρίσει τὴν μάχην διὰ τὴν ἐπιοῦσαν, διαβὰς τὴν γέφυραν προσέβαλεν ἐπὶ κεφαλῆς τῶν στρατιωτῶν του καὶ τοῦ ἱεροῦ λόχου τοὺς Τούρκους. Καὶ οὗτοι ὑπεχώρησαν μὲν κατ' ἀρχὰς, ἀφ' οὗ ὅμως εἶδον ὅτι τὰ λοιπὰ σώματα ἵσταντο ἀκίνητα, ἐπετέθησαν αἴφνης κατὰ τοῦ Καραβιᾶ, ἔτρεψαν τοὺς ἄνδρας του εἰς φυγὴν, εἶτα ἐπέπεσαν κατὰ τοῦ ἱεροῦ λόχου, ὅστις μάτην ἐπειρᾶτο νὰ σχηματίσῃ τετράγωνον (πλινθίον), καὶ ἐκάλυψαν τὸ πεδίον τῆς μάχης διὰ τῶν πτωμάτων τῶν σφαγέντων ἡρώων, ἐξ ὧν ὀλίγοι μόλις ἐσώθησαν ὑπὸ τοῦ προσελθόντος Γεωργάκη. Καὶ ἐνταῦθα, ὡς παρὰ τὸ Νοτσέτον αἱ ζημίαι δὲν ἦσαν μεγάλαι· ἀλλ' ὡς ἐκεῖ κατελήφθη καὶ ἐνταῦθα ὁ παραλελυμένος στρατὸς ὑπὸ φόβου, ἐπέπεσεν ἀδίωκτος ἐν μεγίστῃ ἀταξίᾳ ἐπὶ τοῦ εἰς ἀπόστασιν τριῶν ὡρῶν πρὸς τὰ ὀπίσω ἱσταμένου Ὑψηλάντου, καὶ παρέσυρε καὶ τοῦτον ἐν τῷ χειμάῤῥῳ τῆς φυγῆς εἰς Ῥίμνικον, ὅθεν ὁ πρίγκηψ μετέβη εἰς τὴν ἐπὶ τῶν Καρπαθίων ὀρέων καὶ παρὰ τὰ αὐστριακὰ

μεθόρια κειμένην μονὴν τῆς Κοζίας (9/21 Ἰουνίου). Ἐνταῦθα ἐν ἀθυμίᾳ καὶ ἀπελπισίᾳ, φοβούμενος περὶ τῆς ἀσφαλείας καὶ τῆς ζωῆς του αὐτῆς, ἀποκηρυχθεὶς ὑπὸ τοῦ Κεχαγιᾶ-βέη, περικυκλωμένος ὑπὸ προδοτῶν, ἐξέφρασε τῷ Γεωργάκη τὴν ἀπόφασίν του νὰ μεταβῇ εἰς τὴν Αὐστρίαν. Ὁ τίμιος πολεμιστὴς ἀπεδοκίμασε μὲν τὴν ἄτιμον ταύτην ἐγκατάλειψιν τοῦ στρατοῦ, ἀλλ' ἀπεμάκρυνεν ἐν τοσούτῳ ἀπὸ τοῦ πρίγκηπος τοὺς ἐπικινδυνωδεστάτους τῶν συνωμοτῶν, καὶ μετέβη εἰς Ἀρζεσίαν παρὰ τῷ Φαρμάκη, ἵνα ἐξακολουθήσῃ μέχρις ἐσχάτων τὸν ἀγῶνα. Ἐπειδὴ δὲ παρῆλθον ἡμέραι τινὲς, ἕως ὅτου λάβῃ ὁ Ὑψηλάντης τὴν ἄδειαν νὰ διαβῇ τὰ αὐστριακὰ μεθόρια, ἠναγκάσθη νὰ μεταχειρισθῇ πάλιν διαφόρους προφάσεις, ἵνα καλύψῃ τὴν φυγὴν, ἣν ἄλλοι ἐκ τῶν ὀπαδῶν του, ἀποτινάξαντες πᾶσαν αἰδῶ, εἶχον ἤδη ἐκτελέσει. Ἐπλαστογράφησεν ἐπιστολὰς, ὡς γεγραμμένας δῆθεν ὑπὸ τοῦ Αὐστριακοῦ ἐν Τρανσυλβανίᾳ ἀρχιστρατήγου, τὰς μετέφρασε καὶ δημοσίᾳ τὰς ἀνέγνωσε· κατὰ τὰς ἐπιστολὰς ταύτας ὁ αὐτοκράτωρ Φραγκῖσκος εἶχε κηρύξει τὸν πόλεμον κατὰ τῆς Τουρκίας· ὁ δὲ Ὑψηλάντης διέταξε νὰ τελεσθῇ ἐπὶ τούτῳ δοξολογία, νὰ γίνωσι πυροβολισμοὶ χαρᾶς, καὶ ἐπροφασίσθη συνέντευξιν, εἰς ἣν προσεκαλεῖτο παρὰ τὴν μεθόριον γραμμήν. Μετέβη δὲ, περιϋβρισθεὶς φανερῶς ὡς ἄνανδρος ὑπὸ τοῦ Ἀναστασίου καὶ τῶν ὁμοφρόνων του, μετὰ τοῦ Λασάνου, τῶν ἀνεψιῶν αὐτοῦ καί τινων ἄλλων, ὑπὸ τὸ ὄνομα Κομνηνὸς εἰς Τρανσυλβανίαν, καὶ ἐγκατέλιπεν εἰς τὴν τύχην τοὺς ὀλίγους ὑπολειφθέντας ἀνδρείους συστρατιώτας του (15/27 Ἰουνίου)· εἶχε δὲ καὶ τὴν ἀναίδειαν νὰ στέψῃ τὴν πρᾶξίν του ταύτην δι' ἡμερησίας διαταγῆς (χρονολογουμένης ἐκ Ῥιμνίκου τῇ 8/20 Ἰουνίου), ἥτις, ὡς ὅλα τὰ προηγηθέντα ψεύδη, ἦτο ἀληθῶς ἀξία τῶν χρόνων τῶν Κομνηνῶν· ἦτο αὕτη ἔγγραφον, δι' οὗ ἐπειρᾶτο νὰ κατασβέσῃ τὴν κατὰ τοῦ Σάββα, τοῦ Καραβιᾶ, τοῦ Δούκα καί τινων πολιτῶν ὀργήν του, καὶ ἐστιγμάτιζε τοὺς συστρατιώτας του ὡς ἀνάνδρους προδότας, οἵτινες «ἤθελον νὰ ἐξαγοράσωσι τὴν δουλείαν των διὰ τῆς ζωῆς αὐτῶν καὶ τῆς τιμῆς τῶν γυναικῶν καὶ τῶν

τέκνων αὐτῶν.» ! Ἀλλ' ἡ τύχη ἠθέλησεν, ὥστε αὐτός, ὅστις ὠνειροπόλει ἔτι περὶ ἐλευθερίας καὶ μεταβάσεως εἰς τὴν Ἑλλάδα, νὰ εὕρῃ ἐν Αὐστρίᾳ ἤδη αἰχμαλωσίαν, μαρασμὸν καὶ θάνατον· ἐκρατήθη ὑπὸ τῆς Αὐστρίας, τῆς ὁποίας αἱ συνθῆκαι ἐσυγχώρουν τὴν ὑποδοχὴν τῶν ἐκ Τουρκίας φυγάδων μόνον ὥστε νὰ τοὺς καταστήσῃ ἀβλαβεῖς, ἐπὶ 6 1/2 ὅλα ἔτη εἰς ἄτιμον φυλάκισιν ἐν Μογκάτσῃ καὶ ἐν Θειρεσιοὐπόλει, ἐν ᾧ ἐν Ῥωσσίᾳ ἡ δήμευσις τῶν κτημάτων του ἔφερε τὴν οἰκογένειάν του εἰς ἔνδειαν, καὶ ἀποφυλακισθεὶς (1827) ἐνεργείᾳ τῆς Ῥωσσίας ἀπέθανεν ἐν Βιέννῃ (20/1 Αὐγούστου 1828) ἐξ ὑπερτροφίας τῆς καρδίας.

Οἱ δὲ ὑπ' αὐτοῦ περιφρονηθέντες πολεμισταὶ ἔδωκαν τὰ λαμπρότατα δείγματα ἀνδρείας καὶ αὐταπαρνήσεως μόνον ἀφ' οὗ ἠλευθερώθησαν τοῦ φυγάδος ἀρχηγοῦ των· τὸ αὐτὸ συνέβη καὶ κατὰ τὴν ἐν Μολδαυΐᾳ καταστροφήν, καθ' ἣν ὁ πρίγκηψ Κανταχουζηνὸς ἐπέπρωτο νὰ φανῇ ὡς πρὸς τὰ ἀνδραγαθήματα ἀνάξιος τοῦ ἐπιστηθίου αὐτοῦ φίλου·

Ἡ καταστροφὴ ἐν Μολδαυΐᾳ

Ὁ Ἡγεμὼν τῆς Μολδαυΐας Μιχαὴλ Σοῦτσος εἶχεν ἀποσυρθῆ εἰς Βεσσαραβίαν (31/12 Ἀπριλίου) ἅμα ὁ ἐν Ἰασίῳ πρόξενος τῆς Ῥωσσίας προεκήρυξεν ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ του δὲν συμμερίζεται τὸ κίνημα τοῦ Ὑψηλάντου. Ὡς ἐγίνετο συνήθως ὅταν ἡ Ἡγεμονία ἔμενεν ἄνευ Ἡγεμόνος συνεστήθη καὶ τώρα διοικητικὴ ἐπιτροπὴ, ἥτις ἐξέφρασε τὴν πρὸς τὴν Ὑψ. Πύλην ταπεινὴν αὐτῆς ἀφοσίωσιν καὶ ὑπακοήν. Ἵνα ὅμως διατηρηθῇ ἐλευθέρα ἡ πρὸς τὴν Βεσσαραβίαν συγκοινωνία ἀπέστειλεν ὁ Ὑψηλάντης ἀμέσως ἐκ Τιργοβίστης τὸν Πεντεδέκαν ἵνα καταλάβῃ τὸ Ἰάσιον (11]23 Ἀπριλίου)· οὗτος ἐλθὼν εἰς Ἰάσιον προσείλκυσεν εἰς ἑαυτὸν Ἕλληνάς τινας, κατέλυσε τὸ διβάνιον καὶ ἐσύστησεν αὐθαίρετον κυβέρνησιν. Μετὰ ταῦτα ἀπεστάλη ὁ Κανταχουζηνὸς εἰς Ἰάσιον κατ' αὐτὴν τὴν ὅλως ἀκατάλληλον στιγμὴν καὶ παρὰ τὴν γνώμην τῶν συνετῶν. Πρὸς τὸ φαινόμενον δὲ μόνον τῷ ἀπεστάλη ἔπειτα ἐναντία διαταγὴ, ὅτε οἱ Τοῦρκοι ἐπροχώρουν πρὸς τὴν Τιργοβίσταν· τὴν δευτέραν ταύτην διαταγὴν δὲν ἠκολούθησεν ὁ Κανταχουζηνὸς, ὅ,περ ὁ Ὑψηλάν-

της συνεννοηθεὶς πρότερον μετ' αὐτοῦ, εὗρε βεβαίως εὔλογον. Ἐλθὼν δὲ ὁ Καντακουζηνὸς εἰς Ἰάσιον (24/5 Ἰουνίου) εὗρε τὰ πάντα εἰς ἐντελῆ ἀναρχίαν. Ἕκαστος ἀρχηγὸς δὲν ἠκολούθει εἰμὴ μόνον τὴν ἰδίαν του θέλησιν. Ὁ Πεντεδέκας δὲ ἤρχισεν ἀμέσως νὰ ῥαδιουργῇ κατὰ τοῦ νέου ἀντιπάλου του. Ἑπτανήσιός τις, κόμης Καποδίστριας, ἐνεφανίσθη ὡς ἀπεσταλμένος δῆθεν τῶν μεγάλων δυνάμεων πρὸς διοργάνωσιν τῶν τῆς Μολδαυΐας, καὶ προσείλκυσεν εἰς ἑαυτὸν σχεδὸν ὅλον τὸν στρατόν. Ἐπειδὴ δὲ οἱ ἐν Ἰβραΐλᾳ Τοῦρκοι, περιμένοντες τὰ ἐν Βλαχίᾳ συμβησόμενα, ἔδωκαν καιρὸν εἰς τὸν Καντακουζηνὸν νὰ πράξῃ ὅ,τι πρὸ αὐτοῦ ἔπραξεν ὁ Ὑψηλάντης, συνεκάλεσεν ὁ πρίγκηψ συνέλευσιν, ἐπρότεινεν ἐν αὐτῇ τὴν ἐκλογὴν ἄλλου στρατάρχου, καὶ συγχρόνως τὴν ὀχύρωσιν τοῦ παρὰ τὸν Προῦθον Σκουλενίου, ἵνα ἐντεῦθεν παρενοχληθῇ διὰ μικρῶν ἐκδρομῶν ὁ ἐχθρός. Δεκτῆς γενομένης τῆς προτάσεως ὠχυρώθη τὸ Σκουλένιον, ἔνθα μετέβη ὁ Καντακουζηνὸς αὐτός. Ἅμα ὅμως ἠγγέλθη ἡ ἐν Δραγατσανίῳ νίκη τῶν Τούρκων ὥρμησεν ὁ Ἰουσοὺφ πασᾶς μεθ' ὅλου τοῦ στρατοῦ του κατὰ τοῦ Ἰασίου, τὸ ὁποῖον ἀμαχητὶ κατέλαβε (13/25 Ἰουνίου). Τὴν ἐπιοῦσαν διαβὰς ὁ Πρίγκηψ τὸν Προῦθον μετέβη εἰς τὸ ῥωσσικὸν λοιμοκαθαρτήριον, ἐπὶ τῇ προφάσει ὅτι θέλει νὰ ἴδῃ ἅπαξ ἀκόμη τὴν μητέρα του, καὶ ἐπὶ τῇ ῥητῇ ὑποσχέσει ὅτι ἀμέσως θέλει ἐπιστρέψει παλιν εἰς τὸν τόπον τοῦ κινδύνου. Οἱ Ἕλληνες ὁπλαρχηγοί, ἐν οἷς καὶ ὁ ἀνδρεῖος Ἀθανάσιος, ὁ ἥρως τοῦ Γαλαζίου, οἵτινες ἐθεώρουν αὐτὸν ἐξ ἀρχῆς λειποτάκτην καὶ προδότην, ἀπέῤῥιψαν τὴν πρὸς μετάβασιν εἰς Βεσσαραβίαν πρόσκλησίν του ὡς ἀναξίαν ἀνδρῶν ἐντίμων καὶ φιλελευθέρων, καὶ δειπνήσαντες ἐν Σκουλενίῳ προπαρεσκευάσθησαν εἰς θάνατον. Ὁ Κεχαγιᾶς τοῦ Ἰουσοὺφ πασᾶ προσέβαλεν αὐτοὺς μὲ 6000 ἄνδρας ἐν τῷ ἐλεεινῷ αὐτῶν ὀχυρώματι, τὸ ὁποῖον κατείχετο ὑπὸ τετρακοσίων μέχρι πεντακοσίων ἀνδρῶν. Ἡ πρώτη ἔφοδος τοῦ τουρκικοῦ ἱππικοῦ κατεφόβισε μὲν τὸ μικρὸν στῖφος, ἀλλὰ γενναίως ὑπ' αὐτοῦ ἀπεκρούσθη· καὶ τρεῖς ἄλλαι ἔφοδοι ἀπέτυχον. Τέλος ὅμως κατώρθωσαν οἱ Τοῦρκοι νὰ

στήσωσι τὰ τηλεβόλα των εἰς τρόπον ὥστε ἠδύναντο νὰ προσβάλλωσι τὰ ὀχυρώματα χωρὶς νὰ ψαύσωσι τὸ ῥωσσικὸν ἔδαφος. Ἠπειρώτης τις, Κοντὸς τὸ ὄνομα, προέτρεπε θνήσκων τοὺς ἑταίρους του νὰ μὴ μιμηθῶσι τὸ παράδειγμα τῶν Νεαπολιτῶν. Καὶ τριακόσιοι τοῦ ἀνδρείου τούτου στίφους, ἐν οἷς καὶ ὁ Ἀθανάσιος ἔπεσον πιστοὶ εἰς τὸν λόγον των μετὰ ὀκτάωρον πάλην, θαυμασθέντες καὶ ὑπ' αὐτῶν τῶν ἐχθρῶν. Ὀλίγοι μόνον ἐσώθησαν κολυμβῶντες διὰ τοῦ Προύθου, οὐδεὶς ὅμως ᾐχμαλωτίσθη. Ὁ στρατιωτικὸς τῆς Βεσσαραβίας διοικητής, αὐτόπτης τῆς μάχης, ἐξεφράσθη, ὅτι τοιούτους ἄνδρας ἔχων ὑπὸ τὰς διαταγάς του ὤφειλεν ὁ Ὑψηλάντης νὰ παλαίσῃ κατὰ τετραπλασίου ἀριθμοῦ ἐχθρῶν. Περὶ τὴν μεσημβρίαν ἐπανῆλθεν ὁ Σέρβος Βλάδεν μὲ 450 ἱππεῖς ἐκ 'Ρωμανοῦ, ὅπου τὸν εἶχε πέμψει πρότερον ὁ Κανταχουζηνός. Ἐὰν προσήρχετο ὁ Βλάδεν καὶ οἱ περὶ αὐτὸν ὀλίγας μόνον ὥρας πρότερον, ἡ ἐν Σκουλενίῳ μάχη ἐλάμβανεν ἴσως ἄλλην φάσιν· νῦν δὲ συμπαρεσύρθησαν καὶ οὗτοι εἰς τὴν ἧτταν. Ὁ Βλάδεν, τῷ ὁποίῳ ἔπεμψαν οἱ 'Ρῶσσοι ἐν νυκτὶ πλοιάρια πρὸς διάβασιν τοῦ Προύθου, ἠρνήθη τὸ μέσον τοῦτο τῆς σωτηρίας καὶ ἔδραμε μὲ ὀλίγους πιστοὺς εἰς ἀναζήτησιν τοῦ Ὀλυμπίου Γεωργίου, ὅστις ἐπέπρωτο νὰ δρέψῃ ἀπ' αὐτοῦ τούτου τοῦ μολδαυϊκοῦ ἐδάφους τὰς τελευταίας τοῦ ἀγῶνος τούτου δάφνας.

Τὸ τέλος τοῦ Γεωργάκη.

Ἐν τούτοις τὰ κατὰ τὴν Βλαχίαν διεσπαρμένα ἀποσπάσματα τοῦ Ὑψηλαντείου στρατοῦ εἶχον ἤδη διαλυθῆ κατὰ τὸ πλεῖστον μέρος ὑπὸ τῶν Τούρκων. Ὁ Μακεδόνσκης καὶ ὁ Χατζῆ Πρόδας μετέβησαν εἰς τὴν Τρανσυλβανίαν. Ἐν ταῖς μοναῖς τῆς Κοζίας καὶ τοῦ Πεντεκαδιλικίου ἐπώλησαν ὁ Διαμαντῆς, ὁ Μιχαὴλ-Ὀγλοῦς κ. ἄλ. ἀκριβὰ τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὴν ζωήν των. Ὁ ἀρχιμανδρίτης Σέρβος ἐπὶ κεφαλῆς 600 ἀνδρῶν ἵστατο ὠχυρωμένος ἐπὶ τῶν Καρπαθίων ὀρέων, κατέφυγεν, ἐπιτυχῶς μαχόμενος, εἰς τὴν Αὐστρίαν, ἀλλ' ἀποπεμφθεὶς ἐκεῖθεν ὑπέπεσε πάλιν εἰς τοὺς καταδιώκοντας ἐχθρούς. Ἐκ τῶν ἀρχηγῶν τούτων ὅσοι ὡς ὁ ἀρχιμανδρίτης καὶ ὁ Διαμαντῆς, περιέπεσον εἰς χεῖρας τῶν Τούρκων ὑπέστησαν ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἐν Σιλιστρίᾳ ἢ ἐν Βου-

κουρεστίῳ τὸν ἄδοξον διὰ χειρὸς δημίου θάνατον. Ἐν Βουκουρεστίῳ εὗρε καὶ ὁ Σάββας, ὅστις μετὰ πλείστης ὅσης προθυμίας συνέπραττε μετὰ τῶν Τούρκων εἰς τὴν ἐξόντωσιν τῶν φίλων του, ἀντὶ τῆς προσδοκωμένης χάριτος ἢ ἀνταμοιβῆς τὸν θάνατον ὁμοῦ μετὰ τῶν Ἀλβανῶν ὀπαδῶν του (7/19 Αὐγούστου). Ὑπελείπετο μόνος ὁ Γεωργάκης. Ἀσθενὴς καὶ ἐπὶ φορείου φερόμενος ἀπῆλθεν οὕτως μετὰ τοῦ ἐπιστηθίου αὐτοῦ φίλου Φαρμάκη εἰς τὴν Μολδαυΐαν. Πανταχόθεν δὲ περικυκλούμενος ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν κατέφυγε μετὰ 1500 ἱππέων εἰς τὰ ὄρη τῆς Τρανσυλβανίας καὶ καταβὰς εἰς Κρονστάτην ἐπάτησε σῴως τὸ μολδαυϊκὸν ἔδαφος, καὶ ἀπὸ τῶν ἀποτόμων ὑπορειῶν τοῦ Βράντσα παρηνώχλει ἐν πάσῃ καταλλήλῳ εὐκαιρίᾳ τοὺς Τούρκους· Ἀναλαβὼν ὀλίγον, ἐπλησίασεν (ἐν ἀρχῇ τοῦ Σεπτεμβρίου) πρὸς τὰ σύνορα τῆς Βεσσαραβίας, ἔνθα ἤλπιζεν ὅτι ἤθελε διατηρηθῆ εὐκολώτερον. Ἠδύνατο τώρα καὶ ὤφειλε νὰ σωθῇ, διότι δὲν ἠδύνατο ν' ἀγωνισθῇ πλέον ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας, τοῦ κυρίου τῆς ἐπαναστάσεως σκοποῦ, οὐδὲ ὑπὲρ τῆς νίκης, τοῦ κυρίου σκοποῦ τοῦ πολέμου· ἐμάχετο νῦν μόνον ὑπὲρ τῆς στρατιωτικῆς τιμῆς. Κατὰ τὴν ἐπικίνδυνον πορείαν ἠλαττώθη ὁ στρατός του μέχρι τριακοσίων πεντήκοντα ἀνδρῶν, μεθ' ὧν ἔφθασεν εἰς τὴν μονὴν Σέκου· τὴν πρὸς τὴν μονὴν ταύτην κυρίαν εἴσοδον ἀπέκλεισε διὰ τοῦ πλείστου μέρους τῶν στρατιωτῶν αὐτοῦ.

Ἐντεῦθεν ἀπέκρουσεν ἀνδρείως (5/17 Σεπτεμβρίου) ἔφοδον 1500 Τούρκων· μετὰ τρεῖς ὅμως ἡμέρας ἐφάνησαν αἴφνης ἔμπροσθεν τῆς μονῆς στίφη ἐχθρικά, ἐλθόντα δι' ἀτραποῦ ὄπισθεν τῆς κατεχομένης εἰσόδου. Οἱ νέοι οὗτοι ἐχθροὶ διεσκόρπισαν τὴν τῆς εἰσόδου φρουρὰν καὶ ἐπολιόρκησαν τὸν μὲν Φαρμάκην ἐντὸς τῆς μονῆς, τὸν δὲ Γεώργιον μετὰ ἕνδεκα ὀπαδῶν του ἐντὸς τοῦ κωδωνοστασίου. Ὅτε δὲ ἤρχισαν οἱ ἐχθροὶ νὰ πυρπολῶσι τὰ περικείμενα ξύλινα παραπήγματα διέταξεν ὁ Γεώργιος ν' ἀνοίξωσι τὴν θύραν τοῦ κωδωνοστασίου, ἔρριψε πῦρ ἐν τῇ ἐντὸς τοῦ κωδωνοστασίου πυριταποθήκῃ, καὶ ἐνεταφίασεν ἑαυτόν, τοὺς ὀπαδούς του καὶ τοὺς εἰσβάλλοντας ἐχθροὺς ὑπὸ σωρὸν ἐρειπίων.

ρια, ἀνεγερθέντα κατὰ τὸν τελευταῖον ρωσσικὸν πόλεμον· ἔξωθεν δὲ αὐτῶν τῶν φρουρίων ἵστατο ἐντὸς χάνδακος ὁ Πελοποννήσιος Κοτῆραξ μεθ' ἑβδομήκοντα τριῶν ὁπλοφόρων. Ἅμα ὅμως οἱ Τοῦρκοι παρεσκευάσθησαν εἰς ἔφοδον (1/13 Μαΐου) ἅπαν σχεδὸν τὸ σῶμα διελύθη· ὁ Κοτῆρας μόνον μὲ 32 ἄνδρας ἐκρατεῖτο ἐντὸς τοῦ χάνδακος, καὶ πάσης ἐλπίδος σωτηρίας ἐκλειψάσης ἔπεσεν ἀνδρείως μαχόμενος. Ἐντὸς δὲ τοῦ ὀχυρωτέρου τῶν τριῶν φρουρίων ἐμάχοντο ὁ Ἀθανάσιος καὶ ὁ ἱερεὺς Γεώργιος μὲ 43 ἄνδρας δι' ὅλης τῆς ἡμέρας εὐτόλμως καὶ ἐπιτυχῶς κατὰ τῶν ἐφόδων τοῦ ἰσχυροῦ ἐχθροῦ. Ἐπελθούσης δὲ τῆς νυκτὸς μετεχειρίσθησαν ἁπλούστατον δόλον, ἵνα ἐξαπατήσωσι τοὺς εὐήθεις Τούρκους περὶ τῆς ὑποχωρήσεώς των· ἔρριψαν δηλ. πρὸ τοῦ ὀχυρώματος τοὺς ἐπενδύτας των, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἐπυροβόλησαν οἱ Τοῦρκοι, νομίζοντες ὅτι ἦσαν οἱ ἐχθροί, καὶ ἐγέμισαν τὰ δύο τηλεβόλα τοῦ φρουρίου εἰς τρόπον, ὥστε τὸ ἓν μετὰ τὸ ἄλλο νὰ ἐκπυρσοκροτήσῃ μετὰ τὴν ἀναχώρησίν των. Οὕτως, ἐξαιρουμένων τριῶν, ἐσώθησαν ὅλοι καὶ κατέφυγον ἐπὶ μικρᾶς τινος χερσονήσου παρὰ τὰς εἰσβολὰς τοῦ Προύθου εἰς τὸν Δούναβιν, ὅθεν μετέβησαν διὰ τοῦ Προύθου εἰς Ἰάσιον. Τὸ Γαλάζιον ὅμως ἔπεσεν εἰς χεῖρας τῶν Τούρκων, οἵτινες θηριωδῶς τὴν δυστυχῆ πόλιν λεηλατήσαντες ἐπέστρεψαν πάλιν εἰς Ἰβραΐλαν, ἵνα περιμείνωσι τὸ ἀποβησόμενον τῆς κατὰ τοῦ κέντρου τῶν ἐπαναστατῶν, ὑπὸ τὸν Ὑψηλάντην εὑρισκομένων, ἐκστρατείας.

Ἐν τῷ στρατοπέδῳ τοῦ Ὑψηλάντου τὰ πάντα εὑρίσκοντο εἰς τρομερωτάτην παραλυσίαν, καὶ ἔριδες καὶ ἀντιζηλεῖαι διῄρουν ἀρχηγούς τε καὶ στρατιώτας. Ἡ πρὸς τὴν Αὐστρίαν λειποταξία εἶχεν ἤδη ἀρχίσει, ἀκόμη — ὡς προεῖπεν ὁ Σάββας — καὶ ἐξ αὐτοῦ τοῦ ἱεροῦ λόγου. Καὶ εἷς τῶν ἀμέσων ὀπαδῶν τοῦ Ὑψηλάντου, ὁ ἰατρός του Μαυρομμάτης, ἔγεινεν ἄφαντος. Ἀκατανόητον ἐφάνη εἰς ὅλους, ὅτι ὁ ἀρχιστράτηγος εἰς αὐτὰς ταύτας τὰς περιστάσεις, ὅτε ὑπῆρχεν ἀνάγκη τῆς συγκεντρώσεως ὅλης τῆς δυνάμεως, διέταξε (9/21 Μαΐου) τὸν πρίγκηπα Καντακουζηνὸν ν' ἀπέλθῃ ἐπὶ κεφαλῆς στρατιωτικοῦ σώματος εἰς Ἰάσιον, ἵνα, ὡς

ἔλεγεν, ὀχυρώσῃ τὴν πόλιν, ἢ, ἐὰν τοῦτο πλέον ἦτο ἀδύνατον, ὁδηγήσῃ τὸν ἐκεῖ εὑρισκόμενον στρατὸν εἰς Τιργοβίσταν. Ἡ ἐξήγησις τῆς τοιαύτης ἀποστολῆς εἶναι εὔκολος· ἦτο συνεννόησις, ὁ μὲν Κανταχουζηνὸς νὰ σωθῇ εἰς Βεσσαραβίαν, ὁ δὲ Ὑψηλάντης εἰς τὴν Αὐστρίαν. Τοῦτο δὲ συνέβη καθ' ὃν χρόνον οἱ Τοῦρκοι τῆς Σιλιστρίας ἐπλησίαζον εἰς τὴν πρωτεύουσαν, ἔνθα εἶχε μείνει ὁ Σάββας μετὰ τοῦ Βλαδιμηρέσκου μετὰ τὴν ἐκ Κολεντίνης ἀναχώρησιν τοῦ Ὑψηλάντου, οἵτινες συνδιαλλαγέντες μετ' ὀλίγον διετήρησαν τὴν θέσιν των μέχρι τῆς ἐλεύσεως τῶν πολυαρίθμων ἐχθρῶν. Ὁ κεχαγιᾶς τοῦ πασᾶ τῆς Σιλιστρίας Καρᾶ-Ἀχμὲτ εἰσῆλθεν ἄνευ ἀντιστάσεως (17]29 Μαΐου) εἰς Βουκουρέστιον ἔνθα οἱ μείναντες πρόκριτοι προσεκύνησαν ταπεινότατα. Ὁ δὲ Βλαδιμηρέσκος, τοῦ ὁποίου οἱ Πανδοῦροι ἤρχιζον νὰ λιποτακτῶσιν, εἶχεν ὑποχωρήσει πρὸ δύο μόλις ἡμερῶν εἰς τὴν μικρὰν Βλαχίαν, ἵνα ὄπισθεν τῶν ὀρέων τῆς Κραϊώβης ἐπιτηρῇ τὴν ἔκβασιν τοῦ πολέμου· ὁ Σάββας μεταβὰς μὲ χιλίους ἱππεῖς εἰς Τιργοβίσταν ἐστρατοπέδευσεν εἰς ἀπόστασιν δύο ὡρῶν ἀπὸ τῆς πόλεως ἐν τῇ μονῇ τῆς Βακορέστης, καὶ ὑποκρινόμενος ἀφοσίωσιν χωρὶς νὰ εὕρῃ ἐμπιστοσύνην καθίστα παρὰ τῷ Ὑψηλάντῃ ὑπόπτους τοὺς σκοποὺς τοῦ Θεοδώρου, ὅτι δῆθεν ἤθελε διὰ τῶν κινήσεών του ν' ἀποκόψῃ τῷ στρατάρχῃ τὴν εἰς Αὐστρίαν ὑποχώρησιν. Ὅθεν διέταξεν ὁ πρίγκηψ τὸν Γεωργάκην νὰ ματαιώσῃ τὰ σχέδια τοῦ Βλαδιμηρέσκου καὶ ὁ Σάββας, ὅστις ἐνόμισεν ὅτι ἦλθεν ἡ στιγμὴ νὰ καταστρέψῃ ἀμφοτέρους, ἔθεσεν ἐπὶ τούτῳ εἰς τὴν διάθεσιν τοῦ Ὀλυμπίου 400 ἐκλεκτοὺς τοῦ σώματός του. Ὁ Ὀλύμπιος ἵστατο ἑτοιμοπόλεμος παρὰ τὸ Γολέστι ἐνώπιον τοῦ στρατοῦ τοῦ Θεοδώρου, ὅτε συνήφθη μεταξὺ ἀμφοτέρων καὶ πάλιν ψευδὴς συμφιλίωσις, ἣν ὅμως ὁ Βλαδιμηρέσκος εὐθὺς ὕστερον κατεπάτησεν ἐλθὼν εἰς νέας διαπραγματεύσεις μετὰ τοῦ Καρᾶ-Ἀχμέτ. Ὅθεν ἀπεφάσισεν ὁ Γεώργιος, συνεννοηθεὶς ἐν τῷ στρατοπέδῳ αὐτοῦ μετὰ τῶν ἐκ τῶν ἑταίρων ἐχθρῶν τοῦ Θεοδώρου νὰ ἐπιτεθῇ κατ' εὐθεῖαν κατὰ τοῦ προδότου. Κατέλαβε τὴν γέφυραν τὴν ἐπὶ τοῦ μεταξὺ Γολεστίου καὶ Πιτεστίου

ρέοντος Αρζεσία, μετέβη μετ' ὀλίγων μόνον ἱππέων εἰς Γολέστι (21/2 Ἰουνίου), κατέβαλε τὸν ἔντρομον Βλάχον ἐνώπιον ὅλου τοῦ στρατοῦ διακοινώσας τὴν προδοσίαν του, τῷ ἀφῄρεσε τὸ ξίφος, καὶ διέταξε νὰ τὸν μετακομίσωσιν εἰς Τιργοβίσταν, ἔνθα ὁ Βλαδιμηρέσκος, (κατὰ τὴν κοινὴν μαρτυρίαν) χωρὶς νὰ καταδικασθῇ ὑπὸ τοῦ στρατοδικείου κατεκρεουργήθη ὑπὸ τῶν στρατιωτῶν. Τὴν δὲ ἀρχηγίαν ἐπὶ τοῦ στρατοῦ τοῦ προδότου ἐνεπιστεύθη ὁ Ὑψηλάντης εἰς τοὺς μετὰ τοῦ Γεωργίου συνεννοημένους Φιλικούς, τὸν Σέρβον Χατζῆ Πρόδαν καὶ τὸν Βλάχον Μακεδόνσκην. Ὁ πρίγκηψ ἄφησε τὴν μέχρι τοῦδε ἐκτεταμένην γραμμήν του, προσεκάλεσε τὸν Δούκαν ἐκ Πλοϊεστίου καὶ διέταξε καὶ τὸν Σάββαν, ὅστις ἵστατο μὲ τὸ ἀπόσπασμά του ἐν τῇ μονῇ τῆς Μαρτινένης, νὰ ἔλθῃ εἰς Τιργοβίσταν, ἵνα μετὰ τοῦ στρατοῦ του ἑνωθῇ πρὸς τὸ σῶμα τοῦ Βλαδιμηρέσκου. Ἤθελε διὰ τοῦ μέσου τούτου νὰ ἐνισχύσῃ τὸ παρὰ τὸ χωρίον Δραγατσάνιον σῶμα ἀπέναντι τῶν ἐκ Βιδδινίου ἐκστρατευόντων Τούρκων, συγχρόνως δὲ τὸ σῶμα τοῦτο ἔμελλε νὰ προπαρασκευάσῃ καὶ νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν πρὸς τὴν Αὐστρίαν ὑποχώρησίν του. Ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς κινήσεις ταύτας ἔλειπεν ἡ ἰσχυρὰ ὤθησις καὶ ἡ ὁμόφρων σύμπραξις· ὅλος ὁ στρατὸς ἦτο παραλελυμένος ἕνεκα τῆς τριμήνου ἀπραξίας· ὁ Δοῦκας προσῆλθεν ἀφ' οὗ ἐφ' ἱκανὸν χρόνον ἀμφεταλαντεύετο· ὁ δὲ Σάββας ὑπὸ ποικίλας ὑπεκφυγὰς οὐδὲ ἦλθε. Τὴν ἀποστασίαν του προέβλεπον. Πρὸ ὀλίγων ἀκόμη ἡμερῶν ἀξιωματικοί τινες προεξάρχοντος αὐτοῦ ὑπέγραψαν ἀναφορὰν (1) πρὸς τὸν αὐτοκράτορα τῆς Ῥωσσίας, ἣν ὁ Ὑψηλάντης δι' ἰδιαιτέρων ἐπιστολῶν πρὸς τὴν αὐτοκρατόρισσαν καὶ τὸν βασιλέα τῆς Πρωσσίας ἐπειράθη νὰ ὑποστηρίξῃ· ἦτο ἡ ἀναφορα αὕτη ἡ τρανοτάτη ἀπόδειξις τῆς ἀπολεσθείσης ἐμπιστοσύνης καὶ τῆς γενικῆς ὅλων ἀπελπισίας.

Δύο ἡμέρας πρὶν ἢ ὁ Ὑψηλάντης ἐκτελέσῃ τὴν ἐκ Τιργοβίστης ὑποχώρησίν του, ὁ πασᾶς τῆς Σιλιστρίας διεύθυνε τὸ πλεῖ-

(1) Φιλήμων ἐνθ. ἀν. 2, 169.

στον μέρος τῶν στρατευμάτων του ὑπὸ τὸν Καρᾶ-Ἀχμὲτ πρὸς τὴν θέσιν ταύτην, παρὰ τὴν ὁποίαν ἐστρατοπέδευσαν οἱ Τοῦρκοι ἐν νυκτὶ ἐντὸς δάσους εἰς μικρὰν μόνον ἀπόστασιν ἀπὸ τοῦ Ὑψηλαντείου σώματος, χωρὶς οὐδέτερον μέρος νὰ ἔχῃ περὶ τούτου εἴδησιν. Τὴν πρωΐαν δὲ τῆς 27/8 Ἰουνίου ἀπεκρούσθη παρὰ τὴν μονὴν Νοτσέτου ἔφοδος 800 Τούρκων ἱππέων, ἥτις ἔγεινε κατὰ τοῦ ἀποσπάσματος, τοῦ τοποτηθέντος πρὸς ὑπεράσπισιν τῆς εἰς Πιτέστι ὑποχωρήσεως. Τὴν ἑσπέραν δὲ ἐπανέλαβε τὸ ἐχθρικὸν ἱππικὸν, τριπλάσιον τὸν ἀριθμὸν, τὴν ἔφοδον, ἀλλ' ὑπέστη καὶ πάλιν σημαντικὰς ζημίας, μέχρις οὗ τὸ ἐπελθὸν πεζικὸν ἠνάγκασε τοὺς ὑπὸ τὸν Δοῦκαν ἐπαναστάτας νὰ ὑποχωρήσωσιν. Καὶ εἰς τὴν περίστασιν ταύτην ἐπολέμησε γενναίως ὁ Ἀργυροκαστρίτης Ἀναστάσιος, ὀχυρωθεὶς ἐπί τινος λόφου. Αἱ ζημίαι τῶν ἐπαναστατῶν ἦσαν μὲν ὀλίγαι, ἀλλ' ἡ ἠθικὴ ἐντύπωσις τῆς μάχης ἦτο ἐντύπωσις ἥττης· ὁ Δοῦκας κατελήφθη ὡς ὑπὸ πανικοῦ φόβου· ὁ δὲ Σάββας κατέρριψε τὸ προσωπεῖον καὶ, εἰσερχομένων τῶν Τούρκων εἰς Τιργοβίστην, μετέβη φανερῶς εἰς τὰς τάξεις των (28/9 Ἰουνίου). Ἡ νυκτερινὴ πρὸς τὸ Πιτέστι ὑποχώρησις ἐξετελέσθη ἐν κατεσπευσμένῃ ἀταξίᾳ καὶ μὲ πολλὴν δυσκολίαν καὶ ζημίαν κατὰ τὴν διάβασιν τοῦ ποταμοῦ Διμβοβίτσα· τὸ ὑπὸ τὸν Ὀρφανὸν καὶ τὸν Ἰωάννην Κολοκοτρώνην σῶμα ἀπεπλανήθη εἰς Κιμπολλόγιον· μεταξὺ τῶν ἀρχηγῶν ἐξεῤῥάγη πάλιν διχόνοια καὶ ἀμοιβαῖαι ἐγένοντο αἰτιάσεις, ὁ Δοῦκας ἐγκατέλιπεν ἐν ἀδείᾳ καὶ βαρέως ἐπιπληχθεὶς τὰς Ἡγεμονίας· τέλος καὶ ἡ δολία καὶ ἀδρανὴς διαγωγὴ τοῦ Ὑψηλάντου δυσηρέστησε καὶ αὐτὸν τὸν πιστόν του Λασάνην καὶ τοὺς δύο ἀδελφοὺς τοῦ πρίγκηπος. Ἐν τοσούτῳ ἐπροχώρουν οἱ Τοῦρκοι ἐκ Βιδδινίου, διηνεκῶς πρὸς τοὺς Πανδούρους μαχόμενοι, διὰ τῆς μικρᾶς Βλαχίας. Στενοχωρούμενος ἐν μέσῳ αὐτῶν καὶ τῶν ἐκ τῶν νώτων διωκόντων αὐτὸν Τούρκων τῆς Σιλιστρίας ὁ Ὑψηλάντης συνεκέντρωσεν ἅπαντα τὸν στρατόν του, 2500 ἱππεῖς καὶ 4500 πεζοὺς μὲ τέσσαρα τηλεβόλα, παρὰ τὸ Ῥίμνικον, ἵνα ἐπιτεθῇ κατὰ τῶν ἐκ Βιδδινίου, οἵτινες, 800 ὅλοι, ἐκράτουν τὸ

χωρίον Δραγατσάνιόν, τὸ ἐπὶ τῆς ὁδοῦ τῆς ἀπὸ Ῥιμνίκου εἰς Κραϊώβαν ἀγούσης. Ὁ στρατὸς ἔμελλε νὰ λάβῃ τῇ 3/15 Ἰουνίου τὰς παρὰ τὸ Δραγατσάνιον θέσεις του, ἀλλ' ἕνεκα τῶν βροχῶν καὶ τῶν δυσβάτων δρόμων καθυστέρησαν ὅλα τὰ σώματα, ὥστε κατὰ τὴν 7|19 Ἰουνίου 500 μόλις ἄνδρες εἶχον συνέλθει. Ὁ Γεωργάκης διενοεῖτο νὰ περικλείσῃ τοὺς ἀσθενεστέρους τὸν ἀριθμὸν Τούρκους. Ὅθεν ἔθεσε τὸν Καραβιᾶν καὶ τὸν ἱερὸν λόχον ὑπὸ τὸν Νικόλαον Ὑψηλάντην παρά τινα κρημνὸν, ἀπέναντι τοῦ ὁποίου κεῖται τὸ Δραγατσάνιον· μέρος δὲ τῶν Πανδούρων διετάχθη νὰ προχωρήσῃ ἐν νυκτὶ εἰς τὰ νῶτα τῶν ἐχθρῶν καὶ νὰ τοὺς ἀποκλείσῃ τὴν εἰς Κραϊώβαν ἄγουσαν Οἱ Τοῦρκοι ἀποκρουσθέντες κατὰ τὴν ἔφοδόν των ὑπὸ τοῦ μικροῦ ὑπὸ τὸν Ἀναστάσιον σώματος ἐκ 300 ἀνδρῶν, τὸ ὁποῖον εἶχε τοποθετηθῆ ἐπὶ ὑψώματος, φοβούμενοι μήπως περικλεισθῶσιν ἐντελῶς, ἐπυρπόλησαν (7]19 Ἰουνίου) τὸ Δραγατσάνιον· ὁ δὲ Καραβιᾶς, πρόθυμος ὢν νὰ λάβῃ μόνος τὴν τιμὴν τῆς βεβαίας νίκης, καὶ ἐξημμένος τὴν κεφαλὴν ὑπὸ οἴνου, ἐθεώρησε τοῦτο ὡς φυγὴν, καὶ ἐν ἀγνοίᾳ καὶ παρὰ τὴν θέλησιν τοῦ Γεωργάκη, ὅστις εἶχεν ὁρίσει τὴν μάχην διὰ τὴν ἐπιοῦσαν, διαβὰς τὴν γέφυραν προσέβαλεν ἐπὶ κεφαλῆς τῶν στρατιωτῶν του καὶ τοῦ ἱεροῦ λόχου τοὺς Τούρκους. Καὶ οὗτοι ὑπεχώρησαν μὲν κατ' ἀρχὰς, ἀφ' οὗ ὅμως εἶδον ὅτι τὰ λοιπὰ σώματα ἵσταντο ἀκίνητα, ἐπετέθησαν αἴφνης κατὰ τοῦ Καραβιᾶ, ἔτρεψαν τοὺς ἄνδρας του εἰς φυγὴν, εἶτα ἐπέπεσαν κατὰ τοῦ ἱεροῦ λόχου, δστις μάτην ἐπειρᾶτο νὰ σχηματίσῃ τετράγωνον (πλινθίον), καὶ ἐκάλυψαν τὸ πεδίον τῆς μάχης διὰ τῶν πτωμάτων τῶν σφαγέντων ἡρώων, ἐξ ὧν ὀλίγοι μόλις ἐσώθησαν ὑπὸ τοῦ προσελθόντος Γεωργάκη. Καὶ ἐνταῦθα, ὡς παρὰ τὸ Νοτσέτον αἱ ζημίαι δὲν ἦσαν μεγάλαι· ἀλλ' ὡς ἐκεῖ κατελήφθη καὶ ἐνταῦθα ὁ παραλελυμένος ςρατὸς ὑπὸ φόβου, ἐπέπεσεν ἀδίωκτος ἐν μεγίστῃ ἀταξίᾳ ἐπὶ τοῦ εἰς ἀπόστασιν τριῶν ὡρῶν πρὸς τὰ ὀπίσω ἱσταμένου Ὑψηλάντου, καὶ παρέσυρε καὶ τοῦτον ἐν τῷ χειμάῤῥῳ τῆς φυγῆς εἰς Ῥίμνικον, ὅθεν ὁ πρίγκηψ μετέβη εἰς τὴν ἐπὶ τῶν Καρπαθίων ὀρέων καὶ παρὰ τὰ αὐστριακὰ

μεθόρια κειμένην μονὴν τῆς Κοζίας (9/21 Ἰουνίου). Ἐνταῦθα ἐν ἀθυμίᾳ καὶ ἀπελπισίᾳ, φοβούμενος περὶ τῆς ἀσφαλείας καὶ τῆς ζωῆς του αὐτῆς, ἀποκηρυχθεὶς ὑπὸ τοῦ Κεχαγιᾶ-βέη, περικυκλωμένος ὑπὸ προδοτῶν, ἐξέφρασε τῷ Γεωργάκῃ τὴν ἀπόφασίν του νὰ μεταβῇ εἰς τὴν Αὐστρίαν. Ὁ τίμιος πολεμιστὴς ἀπεδοκίμασε μὲν τὴν ἄτιμον ταύτην ἐγκατάλειψιν τοῦ στρατοῦ, ἀλλ' ἀπεμάκρυνεν ἐν τοσούτῳ ἀπὸ τοῦ πρίγκηπος τοὺς ἐπικινδυνωδεστάτους τῶν συνωμοτῶν, καὶ μετέβη εἰς Ἀρζεσίαν παρὰ τῷ Φαρμάκῃ, ἵνα ἐξακολουθήσῃ μέχρις ἐσχάτων τὸν ἀγῶνα. Ἐπειδὴ δὲ παρῆλθον ἡμέραι τινὲς, ἕως ὅτου λάβῃ ὁ Ὑψηλάντης τὴν ἄδειαν νὰ διαβῇ τὰ αὐστριακὰ μεθόρια, ἠναγκάσθη νὰ μεταχειρισθῇ πάλιν διαφόρους προφάσεις, ἵνα καλύψῃ τὴν φυγὴν, ἣν ἄλλοι ἐκ τῶν ὀπαδῶν του, ἀποτινάξαντες πᾶσαν αἰδῶ, εἶχον ἤδη ἐκτελέσει. Ἐπλαστογράφησεν ἐπιστολὰς, ὡς γεγραμμένας δῆθεν ὑπὸ τοῦ Αὐστριακοῦ ἐν Τρανσυλβανίᾳ ἀρχιστρατήγου, τὰς μετέφρασε καὶ δημοσίᾳ τὰς ἀνέγνωσε· κατὰ τὰς ἐπιστολὰς ταύτας ὁ αὐτοκράτωρ Φραγκῖσκος εἶχε κηρύξει τὸν πόλεμον κατὰ τῆς Τουρκίας· ὁ δὲ Ὑψηλάντης διέταξε νὰ τελεσθῇ ἐπὶ τούτῳ δοξολογία, νὰ γίνωσι πυροβολισμοὶ χαρᾶς, καὶ ἐπροφασίσθη συνέντευξιν, εἰς ἣν προσεκαλεῖτο παρὰ τὴν μεθόριον γραμμήν. Μετέβη δὲ, περιϋβρισθεὶς φανερῶς ὡς ἄνανδρος ὑπὸ τοῦ Ἀναστασίου καὶ τῶν ὁμοφρόνων του, μετὰ τοῦ Λασάνου, τῶν ἀνεψιῶν αὐτοῦ καὶ τινων ἄλλων, ὑπὸ τὸ ὄνομα Κομνηνὸς εἰς Τρανσυλβανίαν, καὶ ἐγκατέλιπεν εἰς τὴν τύχην τοὺς ὀλίγους ὑπολειφθέντας ἀνδρείους συστρατιώτας του (15/27 Ἰουνίου)· εἶχε δὲ καὶ τὴν ἀναίδειαν νὰ στέψῃ τὴν πρᾶξίν του ταύτην δι' ἡμερησίας διαταγῆς (χρονολογουμένης ἐκ Ῥιμνίκου τῇ 8/20 Ἰουνίου), ἥτις, ὡς ὅλα τὰ προηγηθέντα ψεύδη, ἦτο ἀληθῶς ἀξία τῶν χρόνων τῶν Κομνηνῶν· ἦτο αὕτη ἔγγραφον, δι' οὗ ἐπειρᾶτο νὰ κατασβέσῃ τὴν κατὰ τοῦ Σάββα, τοῦ Καραβιᾶ, τοῦ Δούκα καί τινων πολιτῶν ὀργήν του, καὶ ἐστιγμάτιζε τοὺς συστρατιώτας του ὡς ἀνάνδρους προδότας, οἵτινες «ἤθελον νὰ ἐξαγοράσωσι τὴν δουλείαν των διὰ τῆς ζωῆς αὐτῶν καὶ τῆς τιμῆς τῶν γυναικῶν καὶ τῶν

τέκνων αὐτῶν.» ! Ἀλλ' ἡ τύχη ἠθέλησεν, ὥστε αὐτός, ὅστις ὠνειροπόλει ἔτι περὶ ἐλευθερίας καὶ μεταβάσεως εἰς τὴν Ἑλλάδα, νὰ εὕρῃ ἐν Αὐστρίᾳ ἤδη αἰχμαλωσίαν, μαρασμὸν καὶ θάνατον· ἐκρατήθη ὑπὸ τῆς Αὐστρίας, τῆς ὁποίας αἱ συνθῆκαι ἐσυγχώρουν τὴν ὑποδοχὴν τῶν ἐκ Τουρκίας φυγάδων μόνον ὥστε νὰ τοὺς καταστήσῃ ἀβλαβεῖς, ἐπὶ 6 1/2 ὅλα ἔτη εἰς ἄτιμον φυλάκισιν ἐν Μογκάτσῃ καὶ ἐν Θειρεσιουπόλει, ἐν ᾧ ἐν Ῥωσσίᾳ ἡ δήμευσις τῶν κτημάτων του ἔφερε τὴν οἰκογένειάν του εἰς ἔνδειαν, καὶ ἀποφυλακισθεὶς (1827) ἐνεργείᾳ τῆς Ῥωσσίας ἀπέθανεν ἐν Βιέννῃ (20/1 Αὐγούστου 1828) ἐξ ὑπερτροφίας τῆς καρδίας.

Οἱ δὲ ὑπ' αὐτοῦ περιφρονηθέντες πολεμισταὶ ἔδωκαν τὰ λαμπρότατα δείγματα ἀνδρείας καὶ αὐταπαρνήσεως μόνον ἀφ' οὗ ἠλευθερώθησαν τοῦ φυγάδος ἀρχηγοῦ των· τὸ αὐτὸ συνέβη καὶ κατὰ τὴν ἐν Μολδαυΐᾳ καταστροφήν, καθ' ἣν ὁ πρίγκηψ Κανταχουζηνὸς ἐπέπρωτο νὰ φανῇ ὡς πρὸς τὰ ἀνδραγαθήματα ἀνάξιος τοῦ ἐπιστηθίου αὐτοῦ φίλου·

Ἡ καταστροφὴ ἐν Μολδαυΐᾳ.

Ὁ Ἡγεμὼν τῆς Μολδαυΐας Μιχαὴλ Σοῦτσος εἶχεν ἀποσυρθῆ εἰς Βεσσαραβίαν (31/12 Ἀπριλίου) ἅμα ὁ ἐν Ἰασίῳ πρόξενος τῆς Ῥωσσίας προεκήρυξεν ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ του δὲν συμμερίζεται τὸ κίνημα τοῦ Ὑψηλάντου. Ὡς ἐγίνετο συνήθως ὅταν ἡ Ἡγεμονία ἔμενεν ἄνευ Ἡγεμόνος συνεστήθη καὶ τώρα διοικητικὴ ἐπιτροπή, ἥτις ἐξέφρασε τὴν πρὸς τὴν Ὑψ. Πύλην ταπεινὴν αὐτῆς ἀφοσίωσιν καὶ ὑπακοήν. Ἵνα ὅμως διατηρηθῇ ἐλευθέρα ἡ πρὸς τὴν Βεσσαραβίαν συγκοινωνία ἀπέστειλεν ὁ Ὑψηλάντης ἀμέσως ἐκ Τιργοβίστης τὸν Πεντεδέκαν ἵνα καταλάβῃ τὸ Ἰάσιον (11]23 Ἀπριλίου)· οὗτος ἐλθὼν εἰς Ἰάσιον προσείλκυσεν εἰς ἑαυτὸν Ἕλληνάς τινας, κατέλυσε τὸ διβάνιον καὶ ἐσύστησεν αὐθαίρετον κυβέρνησιν. Μετὰ ταῦτα ἀπεστάλη ὁ Καντακουζηνὸς εἰς Ἰάσιον κατ' αὐτὴν τὴν ὅλως ἀκατάλληλον στιγμὴν καὶ παρὰ τὴν γνώμην τῶν συνετῶν. Πρὸς τὸ φαινόμενον δὲ μόνον τῷ ἀπεστάλη ἔπειτα ἐναντία διαταγή, ὅτε οἱ Τοῦρκοι ἐπροχώρουν πρὸς τὴν Τιργοβίσταν· τὴν δευτέραν ταύτην διαταγὴν δὲν ἠκολούθησεν ὁ Κανταχουζηνός, ὅ,περ ὁ Ὑψηλάν-

της συνεννοηθεὶς πρότερον μετ' αὐτοῦ, εὗρε βεβαίως εὔλογον. Ἐλθὼν δὲ ὁ Κανταχουζηνὸς εἰς Ἰάσιον (24/5 Ἰουνίου) εὗρε τὰ πάντα εἰς ἐντελῆ ἀναρχίαν. Ἕκαστος ἀρχηγὸς δὲν ἠκολούθει εἰμὴ μόνον τὴν ἰδίαν του θέλησιν. Ὁ Πεντεδέκας δὲ ἤρχισεν ἀμέσως νὰ ῥαδιουργῇ κατὰ τοῦ νέου ἀντιπάλου του. Ἑπτανήσιός τις, κόμης Καποδίστριας, ἐνεφανίσθη ὡς ἀπεσταλμένος δῆθεν τῶν μεγάλων δυνάμεων πρὸς διοργάνισιν τῶν τῆς Μολδαυΐας, καὶ προσείλκυσεν εἰς ἑαυτὸν σχεδὸν ὅλον τὸν στρατόν. Ἐπειδὴ δὲ οἱ ἐν Ἰβραΐλᾳ Τοῦρκοι, περιμένοντες τὰ ἐν Βλαχίᾳ συμβησόμενα, ἔδωκαν καιρὸν εἰς τὸν Κανταχουζηνὸν νὰ πράξῃ ὅ,τι πρὸ αὐτοῦ ἔπραξεν ὁ Ὑψηλάντης, συνεκάλεσεν ὁ πρίγκηψ συνέλευσιν, ἐπρότεινεν ἐν αὐτῇ τὴν ἐκλογὴν ἄλλου στρατάρχου, καὶ συγχρόνως τὴν ὀχύρωσιν τοῦ παρὰ τὸν Προῦθον Σκουλενίου, ἵνα ἐντεῦθεν παρενοχληθῇ διὰ μικρῶν ἐκδρομῶν ὁ ἐχθρός. Δεκτῆς γενομένης τῆς προτάσεως ὠχυρώθη τὸ Σκουλένιον, ἔνθα μετέβη ὁ Κανταχουζηνὸς αὐτός. Ἅμα ὅμως ἠγγέλθη ἡ ἐν Δραγατσανίῳ νίκη τῶν Τούρκων ὥρμησεν ὁ Ἰουσοὺφ πασᾶς μεθ' ὅλου τοῦ στρατοῦ του κατὰ τοῦ Ἰασίου, τὸ ὁποῖον ἀμαχητὶ κατέλαβε (13/25 Ἰουνίου). Τὴν ἐπιοῦσαν διαβὰς ὁ Πρίγκηψ τὸν Προῦθον μετέβη εἰς τὸ ῥωσσικὸν λαιμοκαθαρτήριον, ἐπὶ τῇ προφάσει ὅτι θέλει νὰ ἴδῃ ἅπαξ ἀκόμη τὴν μητέρα του, καὶ ἐπὶ τῇ ῥητῇ ὑποσχέσει ὅτι ἀμέσως θέλει ἐπιστρέψει παλιν εἰς τὸν τόπον τοῦ κινδύνου. Οἱ Ἕλληνες ὁπλαρχηγοί, ἐν οἷς καὶ ὁ ἀνδρεῖος Ἀθανάσιος, ὁ ἥρως τοῦ Γαλαζίου, οἵτινες ἐθεώρουν αὐτὸν ἐξ ἀρχῆς λειποτάκτην καὶ προδότην, ἀπέῤῥιψαν τὴν πρὸς μετάβασιν εἰς Βεσσαραβίαν πρόσκλησίν του ὡς ἀναξίαν ἀνδρῶν ἐντίμων καὶ φιλελευθέρων, καὶ δειπνήσαντες ἐν Σκουλενίῳ προπαρεσκευάσθησαν εἰς θάνατον. Ὁ Κεχαγιᾶς τοῦ Ἰουσοὺφ πασᾶ προσέβαλεν αὐτοὺς μὲ 6000 ἄνδρας ἐν τῷ ἐλεεινῷ αὐτῶν ὀχυρώματι, τὸ ὁποῖον κατείχετο ὑπὸ τετρακοσίων μέχρι πεντακοσίων ἀνδρῶν. Ἡ πρώτη ἔφοδος τοῦ τουρκικοῦ ἱππικοῦ κατεφόβισε μὲν τὸ μικρὸν στῖφος, ἀλλὰ γενναίως ὑπ' αὐτοῦ ἀπεκρούσθη· καὶ τρεῖς ἄλλαι ἔφοδοι ἀπέτυχον. Τέλος ὅμως κατώρθωσαν οἱ Τοῦρκοι νὰ

στήσωσι τὰ τηλεβόλα των εἰς τρόπον ὥστε ἠδύναντο νὰ προσβάλλωσι τὰ ὀχυρώματα χωρὶς νὰ ψαύσωσι τὸ ῥωσσικὸν ἔδαφος. Ἠπειρώτης τις, Κοντὸς τὸ ὄνομα, προέτρεπε θνήσκων τοὺς ἑταίρους του νὰ μὴ μιμηθῶσι τὸ παράδειγμα τῶν Νεαπολιτῶν. Καὶ τριακόσιοι τοῦ ἀνδρείου τούτου στίφους, ἐν οἷς καὶ ὁ Ἀθανάσιος ἔπεσον πιστοὶ εἰς τὸν λόγον των μετὰ ὀκτάωρον πάλην, θαυμασθέντες καὶ ὑπ᾽ αὐτῶν τῶν ἐχθρῶν. Ὀλίγοι μόνον ἐσώθησαν κολυμβῶντες διὰ τοῦ Προύθου, οὐδεὶς ὅμως ἠχμαλωτίσθη. Ὁ στρατιωτικὸς τῆς Βεσσαραβίας διοικητής, αὐτόπτης τῆς μάχης, ἐξεφράσθη, ὅτι τοιούτους ἄνδρας ἔχων ὑπὸ τὰς διαταγάς του ὤφειλεν ὁ Ὑψηλάντης νὰ παλαίσῃ κατὰ τετραπλασίου ἀριθμοῦ ἐχθρῶν. Περὶ τὴν μεσημβρίαν ἐπανῆλθεν ὁ Σέρβος Βλάδεν μὲ 450 ἱππεῖς ἐκ Ῥωμανοῦ, ὅπου τὸν εἶχε πέμψει πρότερον ὁ Καντακουζηνός. Ἐὰν προσήρχετο ὁ Βλάδεν καὶ οἱ περὶ αὐτὸν ὀλίγας μόνον ὥρας πρότερον, ἡ ἐν Σκουλενίῳ μάχη ἐλάμβανεν ἴσως ἄλλην φάσιν· νῦν δὲ συμπαρεσύρθησαν καὶ οὗτοι εἰς τὴν ἧτταν. Ὁ Βλάδεν, τῷ ὁποίῳ ἔπεμψαν οἱ Ῥῶσσοι ἐν νυκτὶ πλοιάρια πρὸς διάβασιν τοῦ Προύθου, ἠρνήθη τὸ μέσον τοῦτο τῆς σωτηρίας καὶ ἔδραμε μὲ ὀλίγους πιστοὺς εἰς ἀναζήτησιν τοῦ Ὀλυμπίου Γεωργίου, ὅστις ἐπέπρωτο νὰ δρέψῃ ἀπ᾽ αὐτοῦ τούτου τοῦ μολδαυϊκοῦ ἐδάφους τὰς τελευταίας τοῦ ἀγῶνος τούτου δάφνας.

Τὸ τέλος τοῦ Γεωργάκη. Ἐν τούτοις τὰ κατὰ τὴν Βλαχίαν διεσπαρμένα ἀποσπάσματα τοῦ Ὑψηλαντείου στρατοῦ εἶχον ἤδη διαλυθῆ κατὰ τὸ πλεῖστον μέρος ὑπὸ τῶν Τούρκων. Ὁ Μακεδόνσκης καὶ ὁ Χατζῆ Πρόδας μετέβησαν εἰς τὴν Τρανσυλβανίαν. Ἐν ταῖς μοναῖς τῆς Κοζίας καὶ τοῦ Πεντεκαδιλικίου ἐπώλησαν ὁ Διαμαντῆς, ὁ Μιχαὴλ-Ὀγλοῦς κ. ἄλ. ἀκριβὰ τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὴν ζωήν των. Ὁ ἀρχιμανδρίτης Σέρβος ἐπὶ κεφαλῆς 600 ἀνδρῶν ἵστατο ὠχυρωμένος ἐπὶ τῶν Καρπαθίων ὀρέων, κατέφυγεν, ἐπιτυχῶς μαχόμενος, εἰς τὴν Αὐστρίαν, ἀλλ᾽ ἀποπεμφθεὶς ἐκεῖθεν ὑπέπεσε πάλιν εἰς τοὺς καταδιώκοντας ἐχθρούς. Ἐκ τῶν ἀρχηγῶν τούτων ὅσοι ὡς ὁ ἀρχιμανδρίτης καὶ ὁ Διαμαντῆς, περιέπεσον εἰς χεῖρας τῶν Τούρκων ὑπέστησαν ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἐν Σιλιστρίᾳ ἢ ἐν Βου-

κουρεστίῳ τὸν ἄδοξον διὰ χειρὸς δημίου θάνατον. Ἐν Βουκουρεστίῳ εὗρε καὶ ὁ Σάββας, ὅστις μετὰ πλείστης ὅσης προθυμίας συνέπραττε μετὰ τῶν Τούρκων εἰς τὴν ἐξόντωσιν τῶν φίλων του, ἀντὶ τῆς προσδοκωμένης χάριτος ἢ ἀνταμοιβῆς τὸν θάνατον ὁμοῦ μετὰ τῶν Ἀλβανῶν ὀπαδῶν του (7/19 Αὐγούστου). Ὑπελείπετο μόνος ὁ Γεωργάκης. Ἀσθενὴς καὶ ἐπὶ φορείου φερόμενος ἀπῆλθεν οὗτος μετὰ τοῦ ἐπιστηθίου αὐτοῦ φίλου Φαρμάκη εἰς τὴν Μολδαυΐαν. Πανταχόθεν δὲ περικυκλούμενος ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν κατέφυγε μετὰ 1500 ἱππέων εἰς τὰ ὄρη τῆς Τρανσυλβανίας καὶ καταβὰς εἰς Κρονστάτην ἐπάτησε σῶος τὸ μολδαυϊκὸν ἔδαφος, καὶ ἀπὸ τῶν ἀποτόμων ὑπορειῶν τοῦ Βράντσα παρηνώχλει ἐν πάσῃ καταλλήλῳ εὐκαιρίᾳ τοὺς Τούρκους· Ἀναλαβὼν ὀλίγον, ἐπλησίασεν (ἐν ἀρχῇ τοῦ Σεπτεμβρίου) πρὸς τὰ σύνορα τῆς Βεσσαραβίας, ἔνθα ἤλπιζεν ὅτι ἤθελε διατηρηθῇ εὐκολώτερον. Ἠδύνατο τώρα καὶ ὤφειλε νὰ σωθῇ, διότι δὲν ἠδύνατο ν' ἀγωνισθῇ πλέον ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας, τοῦ κυρίου τῆς ἐπαναστάσεως σκοποῦ, οὐδὲ ὑπὲρ τῆς νίκης, τοῦ κυρίου σκοποῦ τοῦ πολέμου· ἐμάχετο νῦν μόνον ὑπὲρ τῆς στρατιωτικῆς τιμῆς. Κατὰ τὴν ἐπικίνδυνον πορείαν ἠλαττώθη ὁ στρατός του μέχρι τριακοσίων πεντήκοντα ἀνδρῶν, μεθ' ὧν ἔφθασεν εἰς τὴν μονὴν Σέκου· τὴν πρὸς τὴν μονὴν ταύτην κυρίαν εἴσοδον ἀπέκλεισε διὰ τοῦ πλείστου μέρους τῶν στρατιωτῶν αὐτοῦ.

Ἐντεῦθεν ἀπέκρουσεν ἀνδρείως (5/17 Σεπτεμβρίου) ἔφοδον 1500 Τούρκων· μετὰ τρεῖς ὅμως ἡμέρας ἐφάνησαν αἴφνης ἔμπροσθεν τῆς μονῆς στίφη ἐχθρικά, ἐλθόντα δι' ἀτραποῦ ὄπισθεν τῆς κατεχομένης εἰσόδου. Οἱ νέοι οὗτοι ἐχθροὶ διεσκόρπισαν τὴν τῆς εἰσόδου φρουρὰν καὶ ἐπολιόρκησαν τὸν μὲν Φαρμάκην ἐντὸς τῆς μονῆς, τὸν δὲ Γεώργιον μετὰ ἕνδεκα ὀπαδῶν του ἐντὸς τοῦ κωδωνοστασίου. Ὅτε δὲ ἤρχισαν οἱ ἐχθροὶ νὰ πυρπολῶσι τὰ περικείμενα ξύλινα παραπήγματα διέταξεν ὁ Γεώργιος ν' ἀνοίξωσι τὴν θύραν τοῦ κωδωνοστασίου, ἔρριψε πῦρ ἐν τῇ ἐντὸς τοῦ κωδωνοστασίου πυριταποθήκῃ, καὶ ἐνεταφίασεν ἑαυτόν, τοὺς ὀπαδούς του καὶ τοὺς εἰσβάλλοντας ἐχθροὺς ὑπὸ σωρὸν ἐρειπίων.

εἷς μόνον μάρτυς τῆς ἡρωϊκῆς ταύτης πράξεως διέφυγεν ὡς ἐκ θαύματος τὸν θάνατον. Ἐν τῇ μονῇ δὲ διετηρήθη ὁ Φαρμάκης ἐπί τινας ἔτι ἡμέρας, μέχρις οὗ (22/4 Ὀκτωβρίου) ὁ Τοῦρκος διοικητὴς, συνοδευόμενος ὑπὸ τοῦ αὐστριακοῦ προξένου, τῷ ἐπρότειναν ἐντίμους περὶ παραδόσεως ὅρους. Ὑποπτευόμενοι δόλον τριάκοντα τρεῖς ἐκ τῶν διακοσίων ὀπαδῶν του κατέφυγον ἐν νυκτὶ ἐπὶ τοῦ αὐστριακοῦ ἐδάφους. Καὶ οὗτοι ἐξελέξαντο τὸ ἀσφαλές. Διότι οἱ λοιποὶ ἐσφάγησαν τὴν ἐπιοῦσαν ἀπανθρώπως παρὰ τὰς συνθήκας, ὁ δὲ Φαρμάκης ἀπήχθη εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ ἀπεκεφαλίσθη.

Τὰς παραδουναβίους δὲ Ἡγεμονίας ἐλυμαίνοντο ἐπὶ μῆνας ὁλοκλήρους ἤδη ὅλαι αἱ βιαιοπραγίαι καὶ τὰ δεινὰ, τὰ στενῶς πρὸς τουρκικοὺς θριάμβους καὶ τουρκικὰς φρουρὰς συνδεδεμένα. Ἡ Ῥωσσικὴ προστασία κατ' οὐδὲν περιέστειλε τὸ κακόν. Οὕτως ἐτελείωσε τὸ τραγικὸν τοῦτο προοίμιον τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως, τὸ ὁποῖον διδαχθὲν καὶ ἐπὶ σκηνῆς παρασταθὲν ὑπὸ τοῦ Φαναριώτου, ἐξετελέσθη μὲν τῇ ῥωσσικῇ εἰσηγήσει, ἀλλὰ ἐγκατελείφθη ὑπὸ τοῦ κακῶς ἐκμαθόντος τὸ μέρος του ὑποβολέως. Σπανίως ἀντήχησεν ὄνομα διασημότερον ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τῆς Ἑλλάδος, σπανίως ἐξυμνίσθη περισσότερον παρ' ἀξίαν ὄνομα, ἢ ἐπί τινα χρόνον τὸ ὄνομα τοῦ Ὑψηλάντου, εὑρισκόμενον ὑπὸ τὴν ἐπίῤῥοιαν τῶν διαφορωτέρων στοιχείων. Οἱ μὲν Τοῦρκοι συνήθως δὲν κοινοποιοῦσί τι εἰς τὴν Εὐρώπην· οἱ δὲ Ῥῶσσοι εἶχον αἰτίαν νὰ τηρῶσι σιωπήν· τὸ δόλιον καὶ ψυχρὸν τῶν αὐστριακῶν ἐκθέσεων καθίστων αὐτὰς ἐξ ὑπαρχῆς, καὶ ἐπισήμους ἔτι, μισητὰς καὶ ὑπόπτους εἰς τὸν κόσμον· καὶ αὗται αἱ ψέγουσαι φωναὶ Ἑλλήνων τινῶν, ὡς ἡ τοῦ ἀπατηθέντος Ῥίζου, εἰς ἀέρα διελύοντο· καὶ ὁ μέτριος ἔπαινος τοῦ ἐνθουσιώδους Σούτσου, ὅστις ὁμολογῶν τὴν μεροληψίαν του παρημέλει καὶ τὴν αὐστηρότητα καὶ αὐτὴν τὴν ἀλήθειαν, παρωράθη κατὰ τὸν πρῶτον ἐνθουσιασμὸν ὑπὲρ τοῦ προκειμένου ζητήματος. Εἰς τοὺς φιλοπάτριδας συμπολίτας τοῦ Ὑψηλάντου θέλει εἶσθαι ἔντιμον, ἐὰν, παραβλέποντες τὰ σφάλματά του, διατηρήσωσι καὶ εἰς τὸ μέλ-

λον, καθὼς σήμερον καὶ τότε, εὐγνώμονα τὴν μνήμην τοῦ ἀνδρός, ὅστις πρῶτος ἔῤῥιψε τὸν κύβον τοῦ μεγάλου ἀγῶνός των καὶ προὐκάλεσε τὴν ἀπόφασιν τῆς τύχης. Ἀλλ' εἰς τοὺς συγχρόνους αὐτοῦ, οἵτινες ὑπέκειντο εἰς τὰς ἰδιαζούσας σχέσεις τὰς καλυπτούσας τὴν ἀλήθειαν, ἦτο ἐντελῶς συγκεχωρημένον, ἐὰν μακρόθεν ἱστάμενοι δὲν ἔβλεπον τὰ σφάλματα καὶ τὴν ἐνοχὴν τοῦ ἀνδρός, ἀλλὰ μόνον τὴν ἀτυχίαν του, καὶ δὲν κατεμέτρων τὸ παράλογον τῆς ἐπιχειρήσεώς του, ἀλλὰ μόνον τὴν ὠφέλειαν, ἣν αὕτη παρήγαγε τῇ ἐλευθερίᾳ τῆς Ἑλλάδος. Διότι ἀναμφισβήτητον εἶναι, ὅτι αἱ αὐτῇ παραχθεῖσαι ὠφέλειαι ἦσαν σημαντικαί, ὅσον ὀλίγον καὶ ἂν ἀποκλείωσιν ἢ δικαιολογῶσι τὴν ἀβουλίαν του αὗται αἱ ὑπὸ τοῦ παρακινήσαντος τὴν ἐν ταῖς βορείοις χώραις ἐπανάστασιν μὴ προβλεπόμεναι ἐπιτυχίαι. Ὁ Ὑψηλάντης, ὅστις ὡς ἐκ τῆς μακρᾶς του ἐν Ῥωσσίᾳ διαμονῆς καὶ τῆς ἀνατροφῆς του εἶχεν ἀποκτήσει κατὰ τοσοῦτον τύπον ῥωσσικόν, ὥστε γράφων εἰς Πετρούπολιν δὲν ἐλάλει περὶ τῶν Ἑλλήνων του ἄλλως ἢ ὡς περὶ ὑπηκόων ῥώσσων, ὁ Ὑψηλάντης, λέγομεν, ἔπεσε δίκαιον θῦμα τῆς ἀπερισκέπτου καὶ τυφλῆς αὐτοῦ ἐμπιστοσύνης πρὸς τὴν πολιτικὴν τῆς ῥωσσικῆς αὐτοκρατορίας. Ἀλλὰ καὶ ταύτην ἔμελλεν ἡ ὀξεῖα δικαιοσύνη τῆς Νεμέσεως νὰ καταλάβῃ διὰ τὴν διπροσωπίαν, μεθ' ἧς εἶχεν ἐμπλακῆ εἰς τὰς πράξεις τοῦ Ἕλληνος. Ἡ πτῶσις τοῦ παρατόλμου ἄφησεν εἰς τὴν καρδίαν τοῦ Τσάρου, [ὅστις καίτοι ἀποδοκιμάζων τὸ κίνημα εὗρε φυσικὸν τὸν πόθον τῶν Ἑλλήνων περὶ τῆς ἀνεξαρτησίας καὶ διορθώσεως τῆς κακῆς των καταστάσεως], κέντρον, τὸ ὁποῖον ὁ διαρκὴς ἀγὼν τῶν Ἑλλήνων, ἡ ὠμότης τῶν Τούρκων κατὰ τῶν ἐπαναστατῶν, καὶ ἔτι μᾶλλον ἡ πρὸς αὐτὸν καὶ τὸ κράτος του περιφρόνησίς των ὀξύτερον ἀπὸ ἔτους εἰς ἔτος ἐκέντα τὴν ψυχήν του. Διότι ἡ τουρκικὴ κυβέρνησις, καί τοι κατὰ τὰ ἄλλα εὐήθης, εἶχε καλῶς κατανοήσει τὰ μυστικὰ τεχνάσματα τῶν Ῥώσσων ὄπισθεν τοῦ ἑλληνικοῦ κινήματος, ὅ,περ ἐξ ὑπαρχῆς ἤδη ὑπέφερε παντοίας διαιρέσεις μεταξὺ τῆς Ῥωσσίας καὶ τῆς Ὑψ. Πόλης, τῶν ὁποίων ἡ πολυετὴς πλοκὴ ὑπῆρξε πρόξενος τῆς θεμε-

εἷς μόνον μάρτυς τῆς ἡρωϊκῆς ταύτης πράξεως διέφυγεν ὡς ἐκ θαύματος τὸν θάνατον. Ἐν τῇ μονῇ δὲ διετηρήθη ὁ Φαρμάκης ἐπί τινας ἔτι ἡμέρας, μέχρις οὗ (22/4 Ὀκτωβρίου) ὁ Τοῦρκος διοικητὴς, συνοδευόμενος ὑπὸ τοῦ αὐστριακοῦ προξένου, τῷ ἐπρότεινεν ἐντίμους περὶ παραδόσεως ὅρους. Ὑποπτευόμενοι δόλον τριάκοντα τρεῖς ἐκ τῶν διακοσίων ὀπαδῶν του κατέφυγον ἐν νυκτὶ ἐπὶ τοῦ αὐστριακοῦ ἐδάφους. Καὶ οὗτοι ἐξελέξαντο τὸ ἀσφαλές. Διότι οἱ λοιποὶ ἐσφάγησαν τὴν ἐπιοῦσαν ἀπανθρώπως παρὰ τὰς συνθήκας, ὁ δὲ Φαρμάκης ἀπήχθη εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ ἀπεκεφαλίσθη.

Τὰς παραδουναβίους δὲ Ἡγεμονίας ἐλυμαίνοντο ἐπὶ μῆνας ολοκλήρους ἤδη ὅλαι αἱ βιαιοπραγίαι καὶ τὰ δεινὰ, τὰ στενῶς πρὸς τουρκικοὺς θριάμβους καὶ τουρκικὰς φρουρὰς συνδεδεμένα. Ἡ Ῥωσσικὴ προστασία κατ' οὐδὲν περιέστειλε τὸ κακόν. Οὕτως ἐτελείωσε τὸ τραγικὸν τοῦτο προοίμιον τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως, τὸ ὁποῖον διδαχθὲν καὶ ἐπὶ σκηνῆς παρασταθὲν ὑπὸ τοῦ Φαναριώτου, ἐξετελέσθη μὲν τῇ ῥωσσικῇ εἰσηγήσει, ἀλλὰ ἐγκατελείφθη ὑπὸ τοῦ κακῶς ἐκμαθόντος τὸ μέρος του ὑποβολέως. Σπανίως ἀντήχησεν ὄνομα διασημότερον ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τῆς Ἑλλάδος, σπανίως ἐξυμνίσθη περισσότερον παρ' ἀξίαν ὄνομα, ἢ ἐπί τινα χρόνον τὸ ὄνομα τοῦ Ὑψηλάντου, εὑρισκόμενον ὑπὸ τὴν ἐπίῤῥοιαν τῶν διαφορωτέρων στοιχείων. Οἱ μὲν Τοῦρκοι συνήθως δὲν κοινοποιοῦσί τι εἰς τὴν Εὐρώπην· οἱ δὲ Ῥῶσσοι εἶχον αἰτίαν νὰ τηρῶσι σιωπήν· τὸ δόλιον καὶ ψυχρὸν τῶν αὐστριακῶν ἐκθέσεων καθίστων αὐτὰς ἐξ ὑπαρχῆς, καὶ ἐπισήμους ἔτι, μισητὰς καὶ ὑπόπτους εἰς τὸν κόσμον· καὶ αὗται αἱ ψέγουσαι φωναὶ Ἑλλήνων τινῶν, ὡς ἡ τοῦ ἀπατηθέντος Ῥίζου, εἰς ἀέρα διελύοντο· καὶ ὁ μέτριος ἔπαινος τοῦ ἐνθουσιώδους Σούτσου, ὅστις ὁμολογῶν τὴν μεροληψίαν του παρημέλει καὶ τὴν αὐστηρότητα καὶ αὐτὴν τὴν ἀλήθειαν, παρωράθη κατὰ τὸν πρῶτον ἐνθουσιασμὸν ὑπὲρ τοῦ προκειμένου ζητήματος. Εἰς τοὺς φιλοπάτριδας συμπολίτας τοῦ Ὑψηλάντου θέλει εἶσθαι ἔντιμον, ἐὰν, παραβλέποντες τὰ σφάλματά του, διατηρήσωσι καὶ εἰς τὸ μέλ-

λον, καθὼς σήμερον καὶ τότε, εὐγνώμονα τὴν μνήμην τοῦ ἀνδρὸς, ὅστις πρῶτος ἔῤῥιψε τὸν κύβον τοῦ μεγάλου ἀγῶνός των καὶ προὐκάλεσε τὴν ἀπόφασιν τῆς τύχης. Ἀλλ' εἰς τοὺς συγχρόνους αὐτοῦ, οἵτινες ὑπέκειντο εἰς τὰς ἰδιαζούσας σχέσεις τὰς καλυπτούσας τὴν ἀλήθειαν, ἦτο ἐντελῶς συγκεχωρημένον, ἐὰν μακρόθεν ἱστάμενοι δὲν ἔβλεπον τὰ σφάλματα καὶ τὴν ἐνοχὴν τοῦ ἀνδρὸς, ἀλλὰ μόνον τὴν ἀτυχίαν του, καὶ δὲν κατεμέτρων τὸ παράλογον τῆς ἐπιχειρήσεώς του, ἀλλὰ μόνον τὴν ὠφέλειαν, ἣν αὕτη παρήγαγε τῇ ἐλευθερίᾳ τῆς Ἑλλάδος. Διότι ἀναμφισβήτητον εἶναι, ὅτι αἱ αὐτῇ παραχθεῖσαι ὠφέλειαι ἦσαν σημαντικαὶ, ὅσον ὀλίγον καὶ ἂν ἀποκλείωσιν ἢ δικαιολογῶσι τὴν ἀβουλίαν του αὗται αἱ ὑπὸ τοῦ παρακινήσαντος τὴν ἐν ταῖς βορείοις χώραις ἐπανάστασιν μὴ προβλεπόμεναι ἐπιτυχίαι. Ὁ Ὑψηλάντης, ὅστις ὡς ἐκ τῆς μακρᾶς του ἐν Ῥωσσίᾳ διαμονῆς καὶ τῆς ἀνατροφῆς του εἶχεν ἀποκτήσει κατὰ τοσοῦτον τύπον ῥωσσικὸν, ὥστε γράφων εἰς Πετρούπολιν δὲν ἐλάλει περὶ τῶν Ἑλλήνων του ἄλλως ἢ ὡς περὶ ὑπηκόων ῥώσσων, ὁ Ὑψηλάντης, λέγομεν, ἔπεσε δίκαιον θῦμα τῆς ἀπερισκέπτου καὶ τυφλῆς αὐτοῦ ἐμπιστοσύνης πρὸς τὴν πολιτικὴν τῆς ῥωσσικῆς αὐτοκρατορίας. Ἀλλὰ καὶ ταύτην ἔμελλεν ἡ ὀξεῖα δικαιοσύνη τῆς Νεμέσεως νὰ καταλάβῃ διὰ τὴν διπροσωπίαν, μεθ' ἧς εἶχεν ἐμπλακῆ εἰς τὰς πράξεις τοῦ Ἕλληνος. Ἡ πτῶσις τοῦ παρατόλμου ἄφησεν εἰς τὴν καρδίαν τοῦ Τσάρου, [ὅστις καίτοι ἀποδοκιμάζων τὸ κίνημα εὗρε φυσικὸν τὸν πόθον τῶν Ἑλλήνων περὶ τῆς ἀνεξαρτησίας καὶ διορθώσεως τῆς κακῆς των καταστάσεως], κέντρον, τὸ ὁποῖον ὁ διαρκὴς ἀγὼν τῶν Ἑλλήνων, ἡ ὠμότης τῶν Τούρκων κατὰ τῶν ἐπαναστατῶν, καὶ ἔτι μᾶλλον ἡ πρὸς αὐτὸν καὶ τὸ κράτος του περιφρόνησίς των ὀξύτερον ἀπὸ ἔτους εἰς ἔτος ἐκέντα τὴν ψυχήν του. Διότι ἡ τουρκικὴ κυβέρνησις, καί τοι κατὰ τὰ ἄλλα εὐήθης, εἶχε καλῶς κατανοήσει τὰ μυστικὰ τεχνάσματα τῶν Ῥώσσων ὄπισθεν τοῦ ἑλληνικοῦ κινήματος, ὅ,περ ἐξ ὑπαρχῆς ἤδη ὑπέφερε παντοίας διαιρέσεις μεταξὺ τῆς Ῥωσσίας καὶ τῆς Ὑψ. Πόλης, τῶν ὁποίων ἡ πολυετὴς πλοκὴ ὑπῆρξε πρόξενος τῆς θεμε-

λιώσεως ἀνεξαρτήτου Ἑλληνικοῦ κράτους, χωρὶς ἡ Ῥωσσία οὔτε ὠφέλειάν τινα οὔτε χάριτας νὰ λάβῃ. Ὁ διπλωματικὸς οὗτος πόλεμος, ὅστις κατ' ὀλίγον περιέπλεξε τὴν Εὐρώπην ἅπασαν καὶ τὰς κυβερνήσεις πασῶν τῶν μεγάλων δυνάμεων εἰς τὸ Ἑλληνικὸν ζήτημα, ἦτο ὁ μέγας ἐπικουρικὸς ἀντιπερισπασμός, ὃν ἐπέφερε τὸ κίνημα τοῦ Ὑψηλάντου. Παρ' αὐτῷ ἐκλείπει σχεδὸν ἡ σημασία τοῦ μικροῦ ϛρατιωτικοῦ ἀντιπερισπασμοῦ, τοῦ ἐν αὐτῷ ἐγλειμένου, ἂν καὶ ὁ στρατιωτικὸς ἀντιπερισπασμὸς θεωρῆται συνήθως ὡς ἡ κυρία ὠφέλεια τοῦ πρὸς βοῤῥᾶν κινήματος. Διότι ἐκτὸς τοῦ κατὰ τοῦ Ἀλῆ πασᾶ πολέμου προσείλκυεν οὗτος μέρος τῶν τουρκικῶν δυνάμεων καθ' ἣν στιγμὴν ἡ ἐν τῇ μεσημβρινῇ χώρᾳ ἐπανάστασις ἵνα ἐξαπλωθῇ καὶ κραταιωθῇ εἶχε κατεπείγουσαν ἀνάγκην ἀνακουφίσεώς τινος. Ἐν τοσούτῳ νέα σκηνὴ ἠνεῴχθη εἰς τὰς χώρας, αἵτινες περιέκλειον ἐν ἑαυταῖς τὸν ἀρχαῖον ἑλληνικὸν βίον, καὶ ἐν αἷς οὐδὲν ἴσχυεν οὔτε ἡ ἐπιῤῥοὴ ἰδιοτρόπων ἡγεμόνων, οὔτε ἡ ἐγγύησις μεγάλων δυνάμεων, οὔτε ἡ ἐπιμονὴ ἀριστοκρατικῶν δικτατόρων, οὔτε τέλος αἱ τεχνασμέναι συνωμοσίαι τῶν μυστικῶν ἑταίρων, εἰς τὰς χώρας, λέγομεν, ἐν αἷς δὲν εἶχε νὰ ἐπενεργήσῃ τις διὰ ξένων δυνάμεων ἐπὶ νεκροῦ καὶ ἀνθισταμένου λαοῦ, ἐν αἷς ἀμέσως ἀνεφάνησαν αἱ δυνάμεις καί τοι οὖσαι διῃρημέναι καὶ ἀνήκουσαι εἰς ἀσθενὲς ἔθνος, τὸ ὁποῖον ὅμως ἐν τῇ ἀπελπισίᾳ του στερεὰν εἶχεν ἀπόφασιν ν' ἀγωνισθῇ καὶ μέχρις αὐτῆς τῆς καταστροφῆς του, καὶ ἐν τῇ δυστυχίᾳ του εὕρισκε τὴν σωτηρίαν.

III. Η ΕΞΕΓΕΡΣΙΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ.

α'. Τὸ πρῶτον τοῦ πολέμου ἔτος, ἔτος ἐπαναστατικῆς ἀναρχίας.

Ἡ Πελοπόννησος. Ἡ Πελοπόννησος ἦτο ἐν Ἑλλάδι ἡ φυσικὴ βάσις πάσης ἐπαναστάσεως, καὶ διότι ὡς χερσόνησος ἦτο ἀποκεκλεισμένη, καὶ ἕνεκα τῆς φύσεως τῶν ἀποτόμων αὐτῆς ὀρέων, καὶ ὡς ἐκ τῆς

θέσεως αὐτῆς, τῆς τε ἐσωτερικῆς καὶ τῆς ἐξωτερικῆς ἐξησφαλισμένης καὶ πρὸς πᾶσαν ἄμυναν καταλλήλου, καὶ ὡς ἐκ τοῦ ὑπερέχοντος ἀριθμοῦ τῶν χριστιανῶν αὐτῆς κατοίκων. (1) Ὅθεν καὶ οἱ ἔμφρονες τῆς Ἑταιρίας ὁπλαρχηγοὶ αὐτὴν τὴν Πελοπόννησον ἐξελέξαντο ὁρμητήριον τῆς μελετωμένης ἐπαναστάσεως· ἀσμένως ἤθελον οὗτοι νὰ ὁρίσωσι τὴν Μάνην μέγα πολεμικὸν κέντρον, καὶ αὐτὸς ὁ Ὑψηλάντης συνεμερίζετο καθ' ὁλοκληρίαν τὴν γνώμην ταύτην, συστήσας τοῖς Σουλιώταις νὰ ἑνωθῶσι μετὰ τῶν ἀνεξαρτήτων, φιλοπολέμων καὶ ἐν φρουρίοις ζώντων κατοίκων τῆς χώρας ταύτης, οἵτινες ἐν τοῖς ᾄσμασιν αὐτῶν ὠνόμαζον ἑαυτοὺς ἀπογόνους « τῶν μαύρων Σπαρτιατῶν. » Ἐν τούτοις καὶ ὁ βέης τῆς Μάνης, καὶ οἱ πολιτικοὶ πρόκριτοι τῆς Πελοποννήσου ἐφέροντο ἐν ἀρχῇ μετὰ πλείστης ὅσης προφυλάξεως ὡς πρὸς τὰς πρὸς τὴν Ἑταιρίαν σχέσεις, καὶ πρὸ παντὸς ἄλλου ἐζήτουν νὰ λάβωσιν ἀκριβεῖς πληροφορίας περὶ τῆς σχέσεως τῶν Φιλικῶν πρὸς τὴν Ῥωσσίαν, πρὶν ἢ ἔλθωσιν εἰς διαπραγματεύσεις πρὸς αὐτούς. Ἀφ' ὅτου ὅμως ὁ μακροχρόνιος κατὰ τοῦ Ἀλῆ πασᾶ πόλεμος ἐπησχόλει ἐπὶ τοσοῦτον τὴν Ἑλλάδα σύμπασαν, ἀφ' ὅτου ἡ ἐν Ἱσπανίᾳ ἐκραγεῖσα ἐπανάστασις μετεδόθη καὶ εἰς τὴν Νεάπολιν, καὶ ἀφ' ὅτου ἡ ἀρχηγία τῆς Ἑταιρίας μετέβη εἰς χεῖρας τοῦ Ὑψηλάντου, καὶ ἡ ἀνησυχία τῶν πνευμάτων ηὔξησε, καὶ ἡ

(1) Μετὰ τὴν ἔκδοσιν τοῦ συγγράμματος τοῦ Σπυρ. Τρικούπη « Ἱστορία τῆς Ἑλλην. ἐπαναστάσεως, » Λονδίνῳ 1863 εἰς τομ. 4. κατήντησαν ἄχρηστα καὶ περιττὰ πάντα τὰ κατὰ προλαβοῦσαν ἐποχὴν ὑπὸ Ἑλλήνων γραφέντα ἀπομνημονεύματα. Ἡ ἀγγλιστὶ ὅμως γεγραμμένη ἱστορία τῆς Ἑλλ. ἐπαναστάσεως τοῦ Θωμᾶ Γόρδωνος (ἐν Ἐδιμβ· 1832 εἰς τομ. 2) μένει καὶ μετὰ τὸν Τρικούπην πηγὴ ἀπαραίτητος διὰ τὴν ἱστορίαν τῆς Ἑλλ. ἐπαναστάσεως, καὶ διὰ τὸ ἄμεσον τῆς συγγραφῆς καὶ διὰ τὸ ἀμερόληπτον τοῦ σοφοῦ συγγραφέως. Τὸν τρίτον τόμον τοῦ δοκιμίου τοῦ Φιλήμονος δυστυχῶς δὲν ἠδυνήθημεν νὰ μεταχειρισθῶμεν, ὡς περιελθόντα εἰς χεῖρας ἡμῶν μετὰ τὴν τύπωσιν τοῦ παρόντος. Μέγιστον δυστύχημα εἶναι ἐπίσης ὅτι ἡ αὐστριακὴ πολιτικὴ κρατεῖ εἰσέτι κατεσχημένην καὶ τὴν τρίτομον, τῷ 1852 ἐκδοθεῖσαν Ἱστορίαν τῆς ἐπαναστάσεως τῶν Ἑλλήνων ὑπὸ Πρόκες-Ὄστεν, ἥτις περιέχει πλεῖστα ὅσα διπλωματικὰ ἔγγραφα ἄξια λόγου. Σ. τ. Σ.

ἐνέργεια τῆς Ἑταιρίας ἔγεινε δραστηριωτέρα καὶ οἱ φόβοι τῶν Τούρκων όσημέραι μεγαλήτεροι. Ἐπὶ πολὺ ἀπέδιδεν ἡ Πύλη τὸν ἀναβρασμὸν τοῦτον εἰς τὰς ῥαδιουργίας τοῦ Ἀλῆ πασᾶ· τέλος δὲ ἀπέστειλε (κατὰ τὸν Νοέμβριον τοῦ 1820) τὸν Χουρσὶτ πασᾶν διοικητὴν εἰς τὴν Πελοπόννησον, ἵνα ἐξετάσῃ τὸ φρόνημα τῶν κατοίκων καί, ἐὰν εὕρισκεν ἀφορμὴν ὑποψίας τινός, λάβῃ αὐστηρότατα μέτρα. Ὁ ἀνὴρ οὗτος ἐφαίνετο καλῶς ἐκλελεγμένος καὶ διὰ μόνης τῆς ἐμφανίσεώς του νὰ ἐκφοβίσῃ τοὺς κατοίκους. Ἦτο μεγαλοπρεπὴς καὶ ἄσωτος, ἀλαζὼν καὶ ἐπίφοβος ὡς αὐτὸς ὁ Σουλτάνος, καὶ κατὰ τὰς περιστάσεις ἢ ἀσπλάγχνως ὠμὸς ἢ μαλακὸς καὶ ἤπιος, ἔχων πρὸς τοῖς ἄλλοις φήμην καὶ ὡς διάσημος πολιτικὸς καὶ ὡς στρατιώτης ἔμπειρος. Πολὺ ἐπιτυχὴς μὲν δὲν ὑπῆρξεν ἡ ἐν Αἰγύπτῳ κατὰ τὸ 1804—5 διαμονὴ αὐτοῦ· οὐχ ἧττον ὅμως ἔδειξεν (1809) ὡς μέγας βεζίρης εἰς τοὺς Σέρβους κατὰ τὴν ἔφοδον τοῦ παρὰ τὴν Καμενίτσαν στρατοπέδου, ὅτι ἦτο ἀντίπαλος καὶ ὠμὸς καὶ ἀτρόμητος, ἐγείρας ὡς φόβητρον παρὰ τὴν Νίτσαν πύργον ἐκ τῶν κεφαλῶν τῶν φονευθέντων· καὶ πάλιν τῷ 1813 μεγάλως ἐδοξάσθη τὸ ὄνομα αὐτοῦ, ὡς καταπνίξαντος τὴν ἐπανάστασιν τῆς Σερβίας, (ἂν καὶ τὸ ἀποτέλεσμα τοῦτο ὑπῆρξε μᾶλλον ἔργον τῶν περιστάσεων ἢ τῆς ἱκανότητός του). Ἐλθόντος δ' αὐτοῦ εἰς τὴν Πελοπόννησον, αὐτοὶ ἤδη ἡ εἰς τὴν πρωτεύουσαν, τὴν Τρίπολιν, εἴσοδός του ὑπὸ κακοὺς ἔγεινεν οἰωνούς. Καθ' ὁδὸν ἤδη ἀπὸ Ναυπλίου εἰς Τρίπολιν τῷ ἐκλείσθη ὁ δρόμος ὑπὸ ἀνεστραμμένης ἁμάξης, τῆς ὁποίας τὸν ὁδηγὸν ὁ πασᾶς ἐν τῷ ἅμα ἐφόνευσε, καὶ ὅτε πρὸ τῶν πυλῶν τῆς Τριπόλεως εἷς τῶν ἓξ λευκῶν ἵππων ἀπεσπάσθη ἀπὸ τῆς μεγαλοπρεποῦς ἁμάξης του, μετὰ πολλῆς βίας κατεπείσθη ὁ δεισιδαίμων νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν πόλιν. Ὅσα δὲ εἶδεν ἐνταῦθα κατεθορύβησαν αὐτὸν τοσοῦτον, ὥστε ἐνήργησε νὰ τῷ σταλῇ στρατὸς εἰς Πελοπόννησον· καὶ ὅτε (κατὰ τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1821) διετάχθη νὰ μεταβῇ εἰς ἀντικατάστασιν τοῦ Ἰσμαὴλ πασᾶ πρὸ τῶν πολιορκουμένων Ἰωαννίνων μὲ μεγάλην του ἀνησυχίαν καὶ λύπην ἐγκατέλιπεν ἐν Τριπόλει τὸ χαρέμιον καὶ τοὺς θησαυροὺς αὐτοῦ

Καὶ ὁ διάδοχός του Μεχμὲτ πασᾶς ἐστάλη μετ' οὐ πολὺ εἰς Ἰωάννινα, ὥστε ἡ κυβέρνησις τῆς Πελοποννήσου ἔμεινεν εἰς χεῖρας ἀπείρου καϊμακάμου, τοῦ Μεχμὲτ Σαλὶχ Ἀγᾶ, ὅστις κατ' οὐδεμίαν ἔποψιν ἐνέπνεε τὸ ἀπαιτούμενον σέβας. Ὅθεν καὶ ἐν ῥοπῇ ὀφθαλμοῦ ἀνεφάνησαν πολὺ ἐπαισθητότερα ἢ πρότερον εἰς ὅλας τὰς τάξεις, καὶ εἰς τὰς πολεμικὰς καὶ εἰς τὰς πολιτικὰς, τὰ συμπτώματα τοῦ ἀναβρασμοῦ, τῆς ὑπεροψίας καὶ τῆς ἀπειθείας.

Ἐκ τῶν ἁρματωλῶν δὲν εὑρίσκοντο ἐν Πελοποννήσῳ εἰμὴ οἱ Δερβενοχωρῖται, ἐμπειροπόλεμοι φρουροὶ τῶν στενῶν τῆς Μεγαρίδος, Ἀλβανοὶ ἐξελληνισθέντες, οἵτινες πρὸ ἐτῶν ἤδη ἀλαζόνως καὶ ὑπεροπτικῶς ἐφέροντο, καὶ ὑπὸ τῶν περιηγητῶν ὡς τὰ καταλληλότατα ὄργανα τῆς ἐπαναστάσεως ἐθεωροῦντο. Περὶ Κλεφτῶν οὔτε ὀλίγον ἠκούετο κατὰ τοὺς τελευταίους εἰρηνικοὺς χρόνους. Οὕτως ἐχόντων τῶν πραγμάτων ἦλθεν εἰς τὴν Πελοπόννησον ὁ ἀπεσταλμένος τῶν Φιλικῶν Ἀναγνωσταρᾶς, ὁ ἀρχαῖος ὀπαδὸς τοῦ περιφήμου Κλέφτου Ζαχαρία, ὁ ἔμφρων καὶ ἐμπειροπόλεμος στρατιώτης, ὁ Νέστωρ τῶν Πελοποννησίων ὁπλαρχηγῶν, ἀνὴρ εὔσαρκος μὲν ἀλλὰ ῥωμαλέος ἔτι καὶ ἀκμαῖος. Ὁ Ἀναγνωσταρᾶς περιήρχετο τὴν Μακεδονίαν, ἐν ᾧ ὁ Θεόδωρος Κολοκοτρώνης εἶχε μεταβῆ, ὡς ἐλέγετο, ἀπὸ τῶν Ἰονίων νήσων (6|18 Ἰανουαρίου) εἰς τὴν Σκαρδαμούλαν τῆς Μάνης (τὴν παρ' Ὁμήρῳ Καρδαμύλην). Ὁ Κολοκοτρώνης ἐγεννήθη ἐν Μεσσηνίᾳ τῷ 1770, καὶ δεκαετὴς τὴν ἡλικίαν εἶδε τὸν πατέρα του, ὃν ἐξύμνει ὡς φονεύσαντα 700 Τούρκους, καὶ δύο ἀδελφούς του πίπτοντας παρὰ τῇ Καστανίτσᾳ τῆς Τσακωνίας. Εἴκοσι καὶ ἑπταετὴς δὲ ἐδιώχθη ἀπὸ τῆς πατρίδος του ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν τῆς πίστεώς του, καὶ ἔκτοτε διαφόρους ὑποστὰς κινδύνους καὶ τύχας διῆγε κλεφτικὸν βίον μὲ τόσην καρτερίαν καὶ ἐπιτηδειότητα, ὥστε αἱ τουρκικαὶ ἀρχαὶ ἐμαίνοντο ἀδυσωπήτως κατ' αὐτοῦ καὶ κατὰ τῆς οἰκογενείας του καὶ διὰ τῶν ὅπλων, καὶ διὰ τοῦ δόλου καὶ διὰ τῆς προδοσίας καὶ διὰ τοῦ ἀφορισμοῦ τῆς ἐκκλησίας. Καταφυγὼν τέλος μετὰ πολλὰς περιπετείας εἰς τὰς Ἰονίους νήσους καὶ ἐπανελθὼν εἰς τὴν πατρίδα του πνέων ἐκδίκησιν ἔμαθε νὰ συμμορφόνηται κατὰ τὸν τρόπον

του πρὸς τὰς ἰδέας τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως, ἣν ἐθεώρει ὡς διδάσκαλον τοῦ κόσμου· συνέλαβε τὴν ἰδέαν τῆς ἐθνικῆς ἐλευθερίας, καὶ κατὰ τὸ 1806 ὑπεσχέθη ν' ἀνεγείρῃ πάλιν καταῤῥεύσασάν τινα μονὴν, ἐὰν ἡ μήτηρ τοῦ Θεοῦ ἤθελε συνδράμει καὶ εὐλογήσει τὸ ἔργον, ἀλληλοδιαδόχως δὲ προσεκάλεσε πάντας τοὺς κατέχοντας τὰς Ἰονίους νήσους, τοὺς μὲν Ῥώσσους κατὰ τὸ 1805, τοὺς δὲ Γάλλους κατὰ τὸ 1808, καὶ τοὺς Ἄγγλους κατὰ τὸ 1810, νὰ τὸν συνδράμωσιν εἰς τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς πατρίδος αὐτοῦ. Ἀπατηθεισῶν πασῶν τῶν πρὸς τοὺς ξένους ἐλπίδων του ἐνόησε τέλος, ὡς ὁ Κωνσταντῖνος Ὑψηλάντης, ὅτι πρὸς ἐπίτευξιν τῶν σκοπῶν αὐτῶν οἱ Ἕλληνες δὲν πρέπει νὰ ϛηρίζωνται εἰμὴ εἰς ἑαυτούς. Οὐχ ἧττον ὅμως συνῆψε σχέσεις μετὰ τοῦ Καποδιστρίου, ἀπέστειλε τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Ἰωάννην εἰς τὸ στρατόπεδον τοῦ Ἀλεξ. Ὑψηλάντου, καὶ προτροπῇ τούτου μετέβη καὶ αὐτὸς εἰς τὴν Πελοπόννησον, ἀρκούντως ἐφωδιασμένος καὶ μὲ τὴν τέχνην τῶν Κλεφτῶν καὶ τὴν γνῶσιν τοῦ τόπου καὶ μὲ τὴν πεῖραν πρὸς τούτοις, ἣν ἀπέκτησεν ὑπηρετῶν ὡς ταγματάρχης ἐν τῳ ἀγγλικῷ στρατῷ. Ἦλθε λοιπὸν ὁ Κολοκοτρώνης εἰς τὴν Μάνην, εἰς τὰ ἄγρια καὶ ἀπότομα ὄρη, τὰ περιστοιχοῦντα τὴν πεδιάδα τοῦ Εὐρώτα, τὰ ὁποῖα ὑφ' ἁπάντων ἐθεωροῦντο ὡς τὸ προπύργιον τῆς ἐλευθερίας τῆς Πελοποννήσου, ὡς ὁ βέης τῆς Μάνης ἐθεωρεῖτο παρὰ πολλῶν ὡς τὸ προσωπικὸν κέντρον καὶ ὁ ἀρχηγὸς τῆς ἐπαναστάσεως. Ἐὰν ὁ Πέτρος Μαυρομιχάλης μὲ τὴν μεγάλην καὶ ἰσχυρὰν αὐτοῦ συγγένειαν, μὲ τὴν φήμην, ἣν εἶχε παρὰ τοῖς Φιλικοῖς, μὲ τὴν ἀφοσίωσίν του πρὸς τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς πατρίδος του (ὑπὲρ τῆς ὁποίας σύμπασα σχεδὸν ἡ οἰκογένεια του ἔπεσε θῦμα κατα τὴν ἀναγέννησιν τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους) — ἐὰν ὁ Μαυρομιχάλης, λέγομεν, ἦτο κομματάρχης φιλόδοξος, τὴν θέσιν του ἐν τῇ πατρίδι του ἠδύνατο να διατηρῇ διαρκῶς καὶ εἰς τὸ μέλλον. Ἀλλ' ὁ χαρακτήρ του ἦτο ἄλλος. Ἀνὴρ ὡραῖος, ἔχων ἐξωτερικὸν ἀξιοπρεπὲς, ἤθη ἥμερα καὶ ἤπια, ἔκλινεν ὁ Μαυρομιχάλης πρὸς τὸν εἰρηνικὸν μᾶλλον καὶ τακτικὸν πολιτικὸν βίον, σκοπὸς τοῦ ὁποίου ἤθελεν εἶσθαι

νὰ συνδράμῃ τοὺς πτωχοὺς Μανιάτας του, δεικνύων αὐτοῖς τὰς πηγὰς τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τοῦ ἐμπορίου. Φίλος δὲ τῆς εὐζωΐας καὶ ἐλευθέριος, ὅθεν καὶ πολλάκις ἐν χρηματικῇ στενοχωρίᾳ εὑρισκόμενος, τότε μόνον προέδιδεν ὁ Μαυρομιχάλης τὴν σπαρτιατικὴν καὶ κλεφτικήν του φύσιν, ὅταν ἐπρόκειτο περὶ ἁρπαγῆς καὶ λείας· ἵνα ὅμως διατηρηθῇ εἰς τὴν μοναρχικὴν τρόπον τινὰ ὑψηλὴν θέσιν του, ὤφειλε νὰ ἐμπνεύσῃ διὰ πολεμικῶν πλεονεκτημάτων σέβας εἰς τοὺς κλέφτας στρατιώτας καὶ εἰς τοὺς ὀλιγαρχικοὺς αὐτῶν ἀρχηγούς· οὕτως ἤθελεν εἶσθαι ἰσχυρὸς καὶ παρὰ τοῖς δύο κυρίοις στοιχείοις τοῦ τόπου, διότι ἡ πολιτικὴ αὐτοῦ φύσις ἤθελε τῷ διατηρεῖ ἀείποτε μεγίστην ἐπιῤῥοὴν ἐπὶ τῆς φιλονόμου πολιτικῆς μερίδος. Ἡ μερὶς αὕτη εἶχε τὸ κέντρον αὐτῆς ἐν τῇ ἀπέναντι βορειοδυτικῇ γωνίᾳ τῆς χερσονήσου ἐν Πάτραις, πόλει 18000 κατοίκων ἀκμαζούσῃ τότε, ἥτις ἐν μέσῳ τερπνῆς κοιλάδος, τοῦ ἐπινείου τῆς δυτικῆς χώρας κειμένη, ἦτο ἡ μητρόπολις τῆς χριστιανικῆς Πελοποννήσου ὡς περιούχουσα τὰ ὀστᾶ τοῦ προστάτου αὐτῆς Ἁγίου Ἀνδρέου. Ἐνταῦθα εἶχον τὸ κέντρον τρεῖς ἐπίσημοι, στενῶς διὰ τῶν δεσμῶν τῆς φιλίας συνδεδεμένοι ἄνδρες, οἵτινες καὶ μετὰ τοῦτο καθ' ὅλας τὰς διαφόρους τοῦ ὑπὲρ ἐλευθερίας ἀγῶνος περιπετείας ἕνα πάντοτε σκοπὸν εἶχον πρὸ ὀφθαλμῶν, σκοπὸν συνᾴδοντα πρὸς τὴν φιλήσυχον καὶ φιλόνομον αὐτῶν πολιτικὴν τάσιν, ν' ἀναδείξωσι πάλιν τὰς Πάτρας πολιτικὸν τῆς Πελοποννήσου κέντρον. Οἱ ἄνδρες οὗτοι ἦσαν ὁ Ἀνδρέας Ζαήμης ἐκ Καλαβρύτων (ὡς ἐκ τῶν καλῶν καὶ δροσερῶν πηγῶν· τῆς ἀρχαίας Κυναίθης), εἷς ἐκ τῶν ὀλίγων καὶ παρὰ τῶν ξένων ἀείποτε τιμηθέντων ἀνδρῶν τῆς ἐπαναστάσεως, ὅστις καὶ τοῖς πολιτικοῖς αὐτοῦ ἀντιπάλοις τοσοῦτον ἐνέπνεε σέβας, ὥστε ὁ ἀσπονδότερος καὶ ἀγριώτερος τούτων, ὁ Κολοκοτρώνης, ὡμολόγει, ὅτι ἂν καὶ πολλάκις διέκειτο ἐχθρικῶς πρὸς αὐτὸν, οὐδέποτε ὅμως ὑπῆρξεν ἐχθρός του· ὁ δεύτερος ἦτο ὁ Ἀνδρέας Λόντος ἐκ τῆς παρὰ τὸν κορινθιακὸν κόλπον Βοστίτσης (ἀρχ. Αἰγίου) τὸν ὁποῖον ὁ Hobhouse ἤδη ἐγνώριζεν ὡς νέον ἔνθερμον πατριώτην κατὰ τὸ 1809, καθ' ὃν χρόνον ὁ πατὴρ

αὐτοῦ ἦτο ἔτι εἷς τῶν ἰσχυρῶν ὑπουργῶν τοῦ Βελῆ πασᾶ· καὶ ὁ τρίτος ἦτο ὁ ἀρχιεπίσκοπος Γερμανός, ἀνὴρ φιλόδοξος εἰς τὸ ἄκρον, χαίρων μεγίστην ὑπόληψιν ὡς ἐκ τοῦ ὑψηλοῦ ἱερατικοῦ ἀξιώματός του καὶ ὡς ἐκ τῆς εὐφυΐας καὶ τῆς εὐγλωττίας αὐτοῦ, ὅστις πρὸς μὲν τὸν λαὸν ἐλάλει ὡς προφήτης, πρὸς δὲ τοὺς ἄρχοντας ὡς πολιτικός, καὶ ὠφελεῖτο μὲν ἐπιδεξίως τῆς πρὸς τὸν πρόξενον τῆς Ῥωσσίας Βλασόπουλον σχέσεώς του, ἀλλ' οὐχ ἧττον ἐδείκνυεν ὅτι ἐνόει τὴν ματαιότητα τῶν Φιλικῶν, τὴν σπουδαιότητα τῆς παρὰ τὸν Δούναβιν ἐπικρατούσης διχονοίας καὶ τὸ ἀπατηλὸν τῆς ῥωσσικῆς συνδρομῆς, καὶ ὡς ἔμπειρος δημαγωγὸς προέτρεπε τοὺς Ἕλληνας νὰ μὴ βασίζωνται εἰμὴ ἐπὶ τῆς ἐν τῷ λαῷ ἐνυπαρχούσης δυνάμεως.

Ἡ ἐκρηξις τῆς ἐπαναστάσεως. Αὐτὴ πρὸ πάντων ἡ ἐν τοῖς διαφόροις κύκλοις ἐνέργεια καὶ δραστηριότης κατεθορύβει οὐκ ὀλίγον τὴν τουρκικὴν ἐν Τριπόλει κυβέρνησιν. Τὴν ἄφιξιν δὲ τοῦ Κολοκοτρώνου ἐθεώρει αὕτη ὡς προφανῆ οἰωνὸν ἐπικειμένης θυέλλης, πρὸς ἀπομάκρυνσιν τῆς ὁποίας διέταξεν, ἀλλὰ μάτην, ἐννοεῖται, τὸν βέην τῆς Μάνης ἢ νὰ τῷ παραδώσῃ τὸν ἐπικίνδυνον ἄνδρα ἢ ν' ἀποπέμψῃ αὐτὸν τῆς χώρας. Πρὸς δὲ τούτοις ἐζήτει ἡ τουρκικὴ ἀρχὴ νὰ στήσῃ καὶ τῷ Αναγνωσταρᾷ καὶ ἄλλοις μικροτέροις ὁπλαρχηγοῖς ἐνέδρας, ἃς ὅμως οὗτοι μετὰ προσοχῆς ἀπέφευγον. Τέλος δ' ἐστράφη ἀπειλητικὴ πρὸς τοὺς πολιτικοὺς προκρίτους καὶ συνεκάλει, πολέμων ἐπαπειλούντων ἢ ταραχῶν ἐπικειμένων, τοὺς κοτζαμπάσηδας καὶ τοὺς ἱερεῖς εἰς Τρίπολιν, ἐπὶ τῷ σκοπῷ νὰ ματαιώσῃ διὰ τῆς φυλακίσεως αὐτῶν τὰ σχέδια τῶν χριστιανῶν. Απαράσκευοι ἔτι πρὸς φανερὰν ἐπανάστασιν ὄντες ἀπεφάσισαν οἱ ἄρχοντες προσποιούμενοι ἀφοσίωσιν καὶ ἐμπιστοσύνην, νὰ κατακοιμίσωσι τὰς ὑποψίας τῶν Τούρκων διὰ τῆς ἐν Τριπόλει ἐμφανίσεως αὐτῶν. Ὅθεν συνεφώνησαν νὰ μεταβῶσιν ἐκεῖ· καὶ αὐτὸς ὁ Πετρόμπεης ἀπέστειλεν εἰς τὴν πρωτεύουσαν τὸν υἱὸν αὐτοῦ Ἀναστάσιον· καὶ ἐξ αὐτῆς τῆς φιλυπόπτου τῶν Πατρῶν τριανδρίας, ἥτις ὀρθῶς σκεπτομένη ὤφειλε νὰ μείνῃ εἰς τὴν θέσιν της (διότι οἱ Τοῦρκοι οὐχὶ τοσοῦτον ἀσμένως ἤθελον ἐπιτεθῇ κατὰ

συνελεύσεως ἀτελοῦς) παρεκινήθησαν ὁ Γερμανὸς καὶ ὁ Λόντος ἕνεκα ἰδιαιτέρων σχέσεων νὰ μεταβῶσιν εἰς Τρίπολιν (6/18 Μαρτίου). Ἐλθόντες ὅμως εἰς Καλάβρυτα ἀπετράπησαν παρὰ τοῦ Ζαήμη καὶ ἄλλων νὰ ἐξακολουθήσωσι τὴν πορείαν των, (1) καὶ ἐπανῆλθον εἰς τὴν προτέραν αὐτῶν γνώμην. Ἀλλ' ἵνα μὴ παρεξηγηθῇ ἡ ἀπουσία του μετεχειρίσθησαν τὸ στρατήγημα, νὰ ἐξακολουθήσωσι τὴν εἰς Τρίπολιν πορείαν μετ' ἄλλων Ἑλλήνων καὶ Τούρκων, καὶ ἅμα ἐλθόντες ἐκεῖ νὰ παρουσιάσωσιν ἀνώνυμον πλαστὴν ἐπιστολήν, ἥτις δῆθεν τοῖς ἀνήγγειλεν ὅτι ἐν Τριπόλει καὶ αὐτοὺς καὶ τοὺς ἄλλους παρευρισκομένους περιμένει ὁ θάνατος. Ἐν Κατσαναῖς δὲ, ἔνθα τοῖς ἐνεχειρίσθη ἡ πλαστὴ αὕτη ἐπιστολὴ, τὴν ἀνέγνωσαν παῤῥησίᾳ τῶν Τούρκων, προσεποιήθησαν φόβον καὶ ἀγανάκτησιν, ἔγραψαν παράπονα εἰς Τρίπολιν, ἀπέστειλαν τὴν αἴτησιν πρὸς τὸν Πατριάρχην νὰ δικαιολογήσῃ παρὰ τῇ Πύλῃ τὴν διαγωγήν των ταύτην, καὶ διὰ τοῦ αὐτοῦ γραμματοκομιστοῦ ἐζήτησαν παρὰ τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἑταίρων νέας ὁδηγίας. Ἡ ἐν Τριπόλει κυβέρνησις πάντα λίθον ἐκίνει ἵνα μάθῃ τίς ὁ τὴν ἐπιστολὴν ἐκείνην γράψας, καὶ ἔπεμψαν ἀπεσταλμένους πρὸς καθησύχασιν τῶν ὁπλαρχηγῶν τῆς Ἀχαΐας, οἵτινες εἶχον ἀποσυρθῆ εἰς τὴν μονὴν τῆς Ἁγίας Λαύρας. Οὗτοι ὅμως ἀπεφάσισαν νὰ ἦναι ἕτοιμοι ἐν πάσῃ περιπτώσει καὶ πρὸς τοῦτο διεσκορπίσθησαν εἰς διάφορα μέρη πρὸς στρατολογίαν.

Ἐν τοσούτῳ ἐῤῥίφθη τυχαίως ὁ φλογερὸς σπινθὴρ εἰς τὴν πατρίδα των. Ὁ γηραιὸς ἐν Καλαβρύτοις Ἀσημάκης Ζαήμης, εἷς τῶν μεμυημένων τὰ τῆς ἑταιρίας, εἶχεν ὑπηρέτας δύο πρώην κλέπτας, ὧν ἔσωσέ ποτε τὴν ζωήν. Καθήμενος τῇ 8/20ῇ Μαρτίου παρὰ τὴν τράπεζαν ἐν τῷ ἐν Κερπενῇ κτήματι αὐτοῦ ἠρώτησεν αὐτοὺς ὁ γέρων περὶ τῶν νέων τῆς ἡμέρας. Αὔριον, ἀπήντησαν οὗτοι, διέρχεται ἐντεῦθεν ἀπερχόμενος εἰς Τρίπολιν Λαλιώτης

(1) Zinkeisen-Gordon 1, 212. Ἀναφέρομεν τὸ σύγγραμμα τοῦ Γόρδωνος κατὰ τὴν γερμανικὴν μετάφρασιν τοῦ Zinkeisen (Ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως).

Σπαχῆς, φέρων χρήματα τῆς κυβερνήσεως, τοῦτον, ἐὰν ἐπιτρέπη-τε, θέλομεν ληστεύσει. Ὁ βραχυλόγος γέρων, ὅστις πολλῶν καὶ ρακαθημένων σιωπηλῶς, συνήθως ὡς Τοῦρκος, ἐκάπνιζε τὴν καπνοσύριγγά του, προσέβλεψεν αὐτοὺς βλοσυρῶς, διέταξε νὰ πληρώσωσιν οἴνου τὸ ποτήριόν του, καὶ ἀφ' οὗ ἔπιεν ὑπὲρ τῆς εὐημερίας τῆς πατρίδος, ἔκαμε τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ καὶ εἶπε· «μὲ τὴν εὐχήν μου, παλληκάρια μου.» Οἱ κλέφται λοιπὸν ἐνέδρευσαν τὸν Σπαχῆν, ἐπυροβόλησαν κατ' αὐτοῦ ἀλλ' οὐδεμίαν ἄλλην λείαν ἠδυνήθησαν νὰ κάμωσιν ἢ τὸ φορτηγὸν τοῦ ὀπαδοῦ του ζῶον. Μαθὼν ὅμως τὴν ἐπίθεσιν ταύτην ὁ βοεβόδας τῶν Καλαβρύτων, Ἀρναούτ-Ὀγλοῦς, καὶ πτοηθεὶς συγχρόνως καὶ ἔκ τινων ἄλλων βιαιοπραγιῶν ἐκτελεσθεισῶν εἰς τὰ περίχωρα τῆς πόλεως, ἔλαβε μέτρα ἀμυντικὰ καὶ ὠχυρώθη, ὡς νὰ εἶχεν ἤδη ἐκραγῆ ἡ ἐπανάστασις. Ἐρεθισθέντες ὑπὸ τῶν ἐχθρικῶν τούτων μέτρων, ὧν οὐδεὶς ἐγνώριζε τὴν αἰτίαν, συνεκεντρώθησαν οἱ χριστιανοὶ ὁπλοφόροι, ἐπολιόρκησαν τὸν Ἀρναούτ-Ὀγλοῦν ἐν τῷ ὀχυρῷ αὐτοῦ πύργῳ καὶ ἠνάγκασαν αὐτόν τε καὶ τοὺς περὶ αὐτὸν νὰ παραδοθῶσι (21/2 Ἀπριλίου). Μεγαλυνθείσης δὲ τῆς ἀγγελίας ταύτης ὑπὸ τῆς φήμης, κατέφυγον οἱ ἐν Βοστίτσῃ Τοῦρκοι εἰς τὴν ἀντίπεραν παραλίαν τοῦ κορινθιακοῦ κόλπου· ἐν Πάτραις ἐξεῤῥάγη στάσις, μάχη καὶ πῦρ, καὶ ὁπλισθέντες οἱ τῶν περιχώρων κάτοικοι εἰσῆλθον εἰς τὴν πόλιν, οἱ δὲ Τοῦρκοι ἀποσυρθέντες εἰς τὸ φρούριον ἐπυροβόλουν ἐντεῦθεν κατ' αὐτῶν. Ὁ ἀρχιεπίσκοπος καὶ οἱ φίλοι αὐτοῦ Λόντος καὶ Ζαήμης, ἅμα μαθόντες τὰ συμβάντα, προσῆλθον ἐπὶ κεφαλῆς ὡπλισμένου λαοῦ, κατέλαβον τὴν ἐνορίαν τοῦ ἁγίου Γεωργίου, ἔστησαν πρὸ τῆς ἐκκλησίας σταυρὸν, ἐνώπιον τοῦ ὁποίου πάντες ὡρκίσθησαν τὸν ὑπὲρ πατρίδος καὶ πίστεως ὅρκον, καὶ διὰ προκηρύξεων ἀνήγγειλαν καὶ τῷ λαῷ καὶ τοῖς ξένοις προξένοις ἐπισήμως τὴν ἐπανάστασιν κατὰ τὴν ἡμέραν αὐτὴν τῶν συμβάντων, (25 Μαρτίου ἔτ. π.) καθ' ἣν τελοῦνται τὰ γενέθλια τῆς Ἑλληνικῆς ἐλευθερίας. Ἀλλὰ προεξῆρχε σχεδὸν τῆς ἡμέρας ταύτης τῶν ἐν Πάτραις συμβάντων ὡς ἡ κυρίως ἀρχὴ τοῦ ὑπὲρ ἐλευθερίας ἀγῶ-

νος ἡ σύγχρονος πρώτη ἐκκίνησις τῶν Μανιατῶν, οἵτινες ὑπὸ τὸν Πετρόμπεην καὶ τὸν Κολοκοτρώνην εἰσέβαλον (24/5 Ἀπριλίου) εἰς τὰς Καλάμας, (τὰς ἀρχαίας Φερὰς) τὴν πρωτεύουσαν τῆς Μεσσηνίας, οἱ Τοῦρκοι τῆς ὁποίας ἔντρομοι παρεδόθησαν μὲ ὅλα τὰ ὅπλα καὶ τὰ ὑπάρχοντά των ἐπὶ τῇ μόνῃ συνθήκῃ νὰ φυλαχθῇ ἡ τιμὴ καὶ ἡ ζωή των. Ἐνταῦθα ἐσύστησεν ἀμέσως ὁ Πετρόμπεης τοπικὴν «μεσσηνιακὴν βουλὴν», ἣν ἀκολούθως διεδέχθη γενικὴ Πελοποννησιακὴ γερουσία, καὶ ἐντεῦθεν ἐκοινοποίησε (28/10 Ἀπριλίου) εἰς τὴν Εὐρώπην τὴν αἰτίαν τῆς ἐπαναστάσεως καὶ τὰς ἐλπίδας τῶν Ἑλλήνων εἰς τὴν συνδρομὴν αὐτῆς. Ἐντεῦθεν δὲ διεσπάρησαν καὶ ὁπλαρχηγοὶ καὶ στρατολόγοι, κινηθέντες εἴτε ὑπὸ φιλοδοξίας ἢ πολεμικῆς ἐπιθυμίας, εἴτε ὑπὸ πατριωτισμοῦ καὶ φιλελευθέρου πνεύματος, εἴτε ὑπὸ πλεονεξίας καὶ φιλαρπαγίας καὶ ἐξαπλωθέντες εἰς τὰς πεδιάδας καὶ τὰς κοιλάδας, ἔδωκαν τὸ σύνθημα τῆς ἐξώσεως τῶν Τούρκων. Περιττὸν ἦτο σχεδὸν τοῦτο, διότι ὡς δι' ἠλεκτρικοῦ σπινθῆρος διεδόθη εἰς ὅλον τὸν Ἑλληνικὸν κόσμον τὸ σύνθημα, ὅτι Χριστιανοὶ καὶ Τοῦρκοι δὲν συζῶσι πλέον. Διέφερε δὲ ἡ ἐν ταῖς μεσημβριναῖς χώραις ἐπανάστασις ἀπὸ τῆς ἐν ταῖς βορείοις κατὰ τοῦτο, ὅτι ἐν ταύταις μὲν ἡ ἐξωτερικὴ ὤθησις ἐν τῇ ἀδρανεῖ ὕλῃ ἀμέσως ἀπώλεσε τὴν δύναμιν αὐτῆς, ἐν ἐκείναις δὲ καὶ εἰς τὰ ἀπώτατα σημεῖα ἥναψε συγχρόνως ἀπὸ τῆς ἑτοίμου ὕλης ἡ πυρκαϊά, ἥτις ἐν τῷ ἅμα καὶ ὡς διὰ ἠλεκτρισμοῦ διαδοθεῖσα ἐξηπλώθη καὶ ἐπὶ τῆς γῆς καὶ ἐπὶ τῆς θαλάσσης. Ἐν βραχυτάτῳ χρόνου διαστήματι ἅπαντες οἱ Τοῦρκοι τῆς Πελοποννήσου κατέφυγον μέρος μὲν εἰς τὴν πρωτεύουσαν Τρίπολιν, μέρος δὲ εἰς τὰ παραθαλάσσια φρούρια. Εὐθὺς μετὰ τὸ κίνημα τῶν Καλαμῶν οἱ Βαρδουνιῶται, οἱ παρὰ τὸν κόλπον τοῦ Μαραθωνησίου (τῆς ἀρχαίας Κραναῆς) Ἀλβανοὶ μωαμεθανοὶ, οἵτινες καὶ αὐτοῖς τοῖς Τούρκοις ἐπίφοβοι ἀρχαῖοι ἦσαν τῶν Μανιατῶν ἀντίζηλοι, κατελήφθησαν ὑπὸ πανικοῦ φόβου καὶ κατέφυγον εἰς τὴν Τρίπολιν (28/9 Ἀπριλίου). Οἱ δὲ Τοῦρκοι τῆς Ἀρκαδίας (τῆς ἀρχαίας καὶ τὴν σήμερον πάλιν Κυπαρισσίας) κατὰ τὴν δυτικὴν τῆς

Μεσσηνίας παραλίαν κατέφυγον εἰς Μεθώνην καὶ Νεόκαστρον (ἀρχ. Πύλον)· οἱ τῆς Γαστούνης ἐσώθησαν πρῶτον μὲν εἰς τὸ ἀρχαῖον φρούριον Χλουμουτσῆ, εἶτα δὲ εἰς τὰς Πάτρας, καὶ οἱ ἐν Ἄργει κατέφυγον εἰς τὸ Ναύπλιον. Ἡ Κόρινθος, ἦτο ἕδρα ἑνὸς τῶν ἐπιφανεστάτων βοεβοδῶν τῶν χρόνων ἐκείνων, τοῦ Κιαμήλ βέη. Κατήγετο οὗτος ἐκ μιᾶς τῶν ἀρχαιοτάτων οἰκογενειῶν, ἦτο εἷς τῶν εὐπορωτάτων κτηματιῶν, καὶ ἔζη, ἀνατεθραμμένος ὤν ἐν εὐζωΐᾳ, ἐν μεγάρῳ, ἡμισείας ὥρας ἔχοντι περιφέρειαν, καὶ κεκοσμημένῳ ὡς σουλτανικὸν ἀνάκτορον, διὰ τζαμίων, κτιρίων καὶ τεχνικῶς ποτιζομένων κήπων, ἐν τῷ ὁποίῳ ὑπεδέχετο φιλοξένως καὶ κατὰ τοὺς εὐτυχεῖς αὐτοῦ χρόνους μεγαλοπρεπῶς ὅλους τοὺς κατὰ καιροὺς ἐπισκεπτομένους τὴν Ἑλλάδα ξένους, ἐν οἷς καὶ τὴν βασίλισσαν τῆς Ἀγγλίας. Τώρα δὲ εὑρίσκετο ὁ Τοῦρκος οὗτος ἐν Τριπόλει. Ἡ μήτηρ του ἅμα ἔμαθεν ὅτι οἱ ἐν Περαχώρα Δερβενοχωρῖται ἐπανεστάτησαν (25/6 Ἀπριλίου) κατέφυγεν εἰς τὸν Ἀκροκόρινθον, ἀπάγουσα μεθ' ἑαυτῆς ὡς ὅμηρον τὸν Ἀνδρῖκον Νοταρᾶν, γόνον ἑνὸς τῶν ἐπισημοτέρων ἀρχοντικῶν οἴκων, οὗτινος αἱ γαῖαι ἔκειντο ἐν τῇ ἀραχαίᾳ Πελλήνῃ. Ἐξ Ἀρκαδίας δὲ μετέβησαν οἱ Τοῦρκοι τοῦ ἐπὶ τῆς πεδιάδος τοῦ Καρνίου Λεονταρίου εἰς Τρίπολιν. Καὶ οἱ τῆς Καρυταίνης ἤθελον νὰ μεταβῶσιν ἐκεῖ, ἀλλ' ἐπροτίμησαν νὰ ὀχυρωθῶσιν ἐν τῷ ἐπὶ ἀποτόμου βράχου κειμένῳ μεσαιωνικῷ αὐτῶν φρουρίῳ, φοβούμενοι τὸν Κολοκοτρώνην, ὅστις ἐκ Καλαμῶν ἦλθεν ἀμέσως μετὰ τριακοσίων ἀνδρῶν εἰς τὸ κέντρον τοῦτο τῆς Ἀρκαδίας, προσκαλῶν πανταχοῦ τὸν λαὸν εἰς τὰ ὅπλα. Καὶ οἱ Φαναρῖται Τοῦρκοι καὶ οἱ τοῦ Ζούρτσα ἐτόλμησαν νὰ ἐκτελέσωσι σὺν γυναιξὶ καὶ τέκνοις, ἐν ὅλοις 2700 ψυχαί, τὴν ἐπικίνδυνον ταύτην πορείαν, σκοπεύοντες νὰ συμπαραλάβωσι καθ' ὁδὸν καὶ τοὺς Καρυτινούς· ἀλλὰ εἰς τὰ στενὰ τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου συνηντήθησαν μετὰ τῶν Κλεφτῶν, εἰς τοὺς ὁποίους εἶχε προδοθῆ ἡ μετάβασις αὕτη, καὶ τὸ πλεῖστον μέρος αὐτῶν ἔπεσαν μαχόμενοι ἢ ἐπνίγησαν ἐντὸς τῶν ὑδάτων τοῦ ποταμοῦ Ῥουφιᾶ (τοῦ ἀρχαίου Ἀλφειοῦ). (30/11 Ἀπριλίου.) Μάτην ἐπειράθησαν οἱ ἐν τῷ φρου-

ρίῳ τῆς Καρυταίνης Τοῦρκοι νὰ δράμωσιν εἰς βοήθειαν αὐτῶν· διότι τὴν ἑσπέραν μετὰ τὴν μάχην καὶ κατὰ τὰς ἐπιούσας ἡμέρας συνηνώθησαν ὁ Ἡλίας Μαυρομιχάλης, ὁ Κανέλος Δεληγιάννης, ὁ Ἀναγνωσταρᾶς καὶ ἄλλοι ὁπλαρχηγοὶ μετὰ τοῦ Κολοκοτρώνου, καὶ ὁ ὅλος στρατὸς συνεποσοῦτο εἰς ἑξακισχιλίους ἄνδρας, οἵτινες οὐ μόνον ἐπολιόρκησαν τὸ φρούριον τῆς Καρυταίνης, ἀλλὰ διενοοῦντο ἤδη νὰ περικλείσωσι καὶ τὴν Τρίπολιν αὐτήν· διότι πανταχοῦ ἐφαίνοντο οἱ Ὀθωμανοὶ ὡς παραλυθέντες ὑπὸ τοῦ αἰφνιδίου τρόμου. Μόνοι οἱ Λαλιῶται βασιζόμενοι εἰς τὴν ἀνδρίαν αὐτῶν ἀντεῖχον ἐν τῇ χώρᾳ των· ἦσαν δὲ οὗτοι μωαμεθανοὶ Σχιπετᾶραι, γενόμενοι ἐκ ληστῶν καὶ μισθωτῶν στρατιωτῶν εὔποροι ἀστοὶ καὶ κατοικοῦντες ἐν ὅλῃ τῇ ἀνέτῳ αὐτῶν εὐζωΐᾳ, χωρὶς ὅμως νὰ ἐκθηλυνθῶσιν, ἢ μεγαλοπρεπῆ μέγαρα ἢ τὰς ἰδιαιτέρας συνοικίας σχηματιζούσας καὶ ὠχυρωμένας οἰκίας ἐν τῇ ἐπὶ τοῦ ὄρους Φολόης ἐκτεταμένῃ αὐτῶν πόλει.

Ἀλλὰ κακὸς οἰωνὸς διὰ τὴν ὅλην πορείαν τοῦ ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας Ἑλληνικοῦ ἀγῶνος ἦτο, ὅτι ἡ πρώτη αὕτη ἀπροσδόκητος ἐπιτυχία τῶν Ἑλλήνων ἐφαίνετο ὅτι εὐθὺς πάλιν ἤθελεν ἀποσβεσθῇ, ἅμα συνελθόντων εἰς ἑαυτοὺς τῶν Τούρκων. Διότι μόλις προσεμειδίασε τοῖς Τούρκοις ἡ τύχη τῶν ὅπλων καὶ οὗτοι ἀνέλαβον τὴν ἀρχαίαν αὐτῶν ὑπεροψίαν καὶ φιλαρχίαν, καὶ σὺν αὐτῇ καὶ τὴν ἀρχαίαν των εἰς τὰς νίκας ἐμπιστοσύνην, ἐφαίνετο ὅτι καὶ τοὺς Ἕλληνας, ἀδιοργανίστους ἔτι, ἀπροπαρασκεύους καὶ ἀπείρους ὄντας, κατελάμβανεν ἡ ἀρχαία συναίσθησις τῆς μικροψυχίας καὶ ἀδυναμίας των. *Αἱ πρῶται τῆς τύχης περιπέτειαι.*

Ἡ ὑπὸ τοῦ ἀρχιεπισκόπου Γερμανοῦ, τῶν ἀδελφῶν Κουμανιωτῶν καὶ τῶν σὺν αὐτοῖς πολιορκουμένη ἀκρόπολις τῶν Πατρῶν ᾐσθάνετο ἤδη τὴν ἔλλειψιν τοῦ ὕδατος, ὅτε ὁ τῆς Εὐβοίας Ἰουσοὺφ πασᾶς, ἐπιστρέφων ἐξ Ἰωαννίνων καὶ μαθὼν ἐν Μεσολογγίῳ τὰ τῶν Πατρῶν, διέβη τὸν κορινθιακὸν κόλπον παρὰ τὸ Ῥίον, καὶ εἰσῆλθεν εἰς τὴν ἀκρόπολιν ἀκωλύτως διὰ μέσου τοῦ ἀτάκτου στίφους τῶν πολιορκητῶν (3/15 Ἀπριλίου). Οἱ ἐν-

θαῤῥυνθέντες Τοῦρκοι ἔκαμαν ἔξοδον, ἐπυρπόλησαν τὴν πόλιν τῶν Πατρῶν καὶ ἔτρεψαν τοὺς ἀπείρους χωρικοὺς εἰς αἰσχρὰν φυγήν. Μάτην ἐπειρῶντό τινες τῶν ἀρχηγῶν, ἐν τισιν οἰκίαις ὠχυρωμένοι, νὰ προτείνωσιν ἀντίστασιν, μάτην προσεπάθουν νὰ συγκεντρώσωσι πάλιν τοὺς φεύγοντας· ἡ μὲν πόλις παρεδόθη τῷ πυρὶ, οἱ δὲ κάτοικοι ἢ ἐσφάγησαν ἢ ἐπωλήθησαν ὡς ἀνδράποδα, καὶ τὰ περίχωρα σκληρῶς ἐλεηλατήθησαν. Ὁ πρόξενος τῆς Γαλλίας Πουκεβίλλος (1) κατώρθωσε νὰ παράσχῃ ἄσυλον εἴς τινας τῶν φυγάδων, ἐν ᾧ ἄλλοι ἐσώθησαν καταφυγόντες εἰς τὰ ξένα πλοῖα. Μετ' οὐ πολὺ ὅμως ὁ ἀχαλίνωτος ὄχλος, καὶ Τοῦρκοι ἡνωμένοι μετὰ Ἰταλῶν καὶ Ἑπτανησίων κακούργων, οἵτινες πρότερον ἐφώναζον ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας, ἠνάγκασαν καὶ αὐτὸν τὸν πρόξενον νὰ καταφύγῃ ἐπὶ ἀγγλικοῦ πλοίου, καὶ ἐν τῇ ἐγκαταλελειμμένῃ πόλει τῶν Πατρῶν ἦρχε τυραννικῶς ὁ Ἰουσοὺφ, τερπόμενος καθ' ἑκάστην εἰς ἀπανθρώπους διωγμοὺς, εἰς ἀποκεφαλίσεις καὶ εἰς ἀποστασίας, καὶ οὕτως ἐκδικούμενος δι' ὅσα ἐπράχθησαν λάθη εἰς τὰς παραδουναβίους Ἡγεμονίας.

Ταχύτερον ἔτι ἀπὸ τῆς ἐν Πάτραις διεσκεδάσθη ἡ πρώτη τῆς νίκης μέθη παρὰ τοῖς πολιορκηταῖς τῆς Καρυταίνης. Πρὸς βοήθειαν τῶν ἐν Καρυταίνῃ πολιορκουμένων ἀπῆλθον κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς παρὰ τὸν Ῥουφιᾶ μάχης 2700 Τοῦρκοι ἐκ Τριπόλεως (30/12 Ἀπριλίου). Καὶ ἅμα ὁ Κολοκοτρώνης ἔδωκεν ἐκ Φλωριοῦ τὸ σημεῖον τῆς προσεγγίσεως αὐτῶν οἱ ἑξακισχίλιοι Ἕλληνες διεσκορπίσθησαν ἔνθεν κἀκεῖθεν χωρὶς νὰ περιμείνωσι κἂν τὸν ἐχθρόν. Ὁ Κολοκοτρώνης δὲν εὗρεν εἰς τὴν θέσιν των εἰμὴ τοὺς ἄνδρας τοῦ Βεηζαδὲ Ἠλία Μαυρομιχάλη, καὶ διωκόμενος ἠναγκάσθη καὶ αὐτὸς δι' ἀποκρήμνων ἀτραπῶν (ὅπου ἄλλοτε περιήρχετο ὡς κλέφτης) νὰ καταφύγῃ εἰς Ἅγιον Ἰωάννην, ἐν ᾧ οἱ Τοῦρκοι συνώδευσαν ἀνεμποδίστως τοὺς ὁμοθρήσκους αὐτῶν ἀπὸ τῆς Καρυταίνης εἰς Τρίπολιν.

Ἐν Στεμνίτσῃ δὲ συνεκέντρωσε περὶ ἑαυτὸν ὁ Κολοκο-

(1) Ἐν τῷ ϛ'. τόμῳ τῆς Ἱστορίας του τῆς ἀναγεννήσεως τῆς Ἑλλάδος εὕρηνται λεπτομερῶς ἐκτεθειμένα τὰ γεγονότα ταῦτα.

τρώνης τριακοσίους πάλιν ἄνδρας, δι' ὧν διενοεῖτο νὰ ἀποκλείσῃ τὴν ὁδὸν τοῖς ἐπανερχομένοις Τούρκοις· ἐλθὼν ὅμως εἰς Χρυσοβίτσι ἔμαθεν ὅτι οὗτοι εἶχον διέλθει ἐκεῖθεν λεηλατοῦντες. Ὅθεν ἅπαντες οἱ ὁπλαρχηγοὶ μετέβησαν εἰς Λεοντάριον καὶ Μεσσηνίαν νὰ συλλέξωσι νέους στρατιώτας, μόνος δὲ ὁ Κολοκοτρώνης δὲν ἠθέλησε νὰ ἐγκαταλείψῃ τὰ ὄρη του, καὶ ὑφ' ἑνὸς μόνου παρακολουθούμενος Μανιάτου κατῆλθεν εἰς τὴν πρὸς τὴν Πιάναν ἄγουσαν, ἔνθα συνηντήθη μετὰ τοῦ ἐξαδέλφου αὐτοῦ Ἀντωνίου, ἔχοντος ἑπτὰ μεθ' ἑαυτοῦ ἄνδρας· οὕτω, διηγεῖται ὁ ἴδιος, ἔγειναν ὅλοι ἐννέα καὶ ὁ ἵππος του ἦτο ὁ δέκατος. Ἐν Πιάνῃ δέ, ἐν τῇ κοιλάδι τῆς Βαρβουσένης, βορειοδυτικῶς τῆς Τριπόλεως, συνέλεξε πάλιν περὶ ἑαυτὸν τριακοσίους ἄνδρας, ἐν ᾧ στῖφος μεγαλείτερον τούτου ἐκ Λακωνίας ἐρχόμενον ἐτοποθετήθη ἐν τοῖς ὀχυροῖς Βερβένοις εἰς τὴν κοιλάδα τῶν Σαράντα, καὶ τρίτον σῶμα ὑπὸ τὸν Κυριακούλην Μαυρομιχάλην, ἀδελφὸν τοῦ Πετρόμπεη κατέλαβε τὰς ὀλίγον ἀπεχούσας Βλαχοκερασιάς· σκοπὸς τῶν θέσεων τούτων ἦτο νὰ διευκολύνωσι τὴν πολιορκίαν τῆς Τριπόλεως. Ἀλλ' οἱ Τοῦρκοι ὁρμήσαντες ἐκ τῆς πρωτευούσης διέλυσαν τοὺς περὶ τὸν Κολοκοτρώνην, καὶ ἔκαυσαν τὴν Πιάναν καὶ τὴν Ἀλωνίσταιναν, ὅπου μόνος εἶχε καταφύγει ὁ ὁπλαρχηγός· μετ' ὀλίγον ἐδίωξαν καὶ τὴν φρουρὰν ἐκ Βλαχοκερασιῶν καὶ ἐπυρπόλησαν τὸ χωρίον. Κατὰ τὴν κρίσιμον ταύτην περίστασιν συνῆλθον οἱ ἀρχηγοὶ εἰς διάσκεψιν ἐν Μαρμαριᾷ εἰς τὴν πεδιάδα, Φραγκο-Βρύσι καλουμένην, καὶ ἀπεφάσισαν ν' ἀναγορεύσωσιν ἀρχιστράτηγον τὸν Πετρόμπεην, ἵνα σχηματίσῃ οὗτος ἐκ τῶν Μανιατῶν σῶμα, τὸ ὁποῖον τὴν μὲν στρατολογίαν νὰ καθιστᾷ εὐκολωτέραν, τὴν δὲ λειποταξίαν δυσκολωτέραν, καὶ ν' ἀναλάβῃ τὴν διεύθυνσιν τῶν πρὸς ἀποκλεισμὸν τῆς Τριπόλεως ληφθησομένων μέτρων. Ἐκ πέντε λοιπὸν διαφόρων μερῶν, κεκλεισμένων πρὸς βορρᾶν, πρὸς δυσμὰς καὶ πρὸς μεσημβρίαν ὑπὸ τῶν ὀρέων, συνηθροίσθησαν ὑπὸ τολμηροὺς ἀρχηγοὺς ἐν μεγάλῳ περὶ τὴν Τρίπολιν ἡμικυκλίῳ, νέα σώματα, τὰ ὁποῖα ἀρκετὰ πλησίον ἔκειντο ὥστε νὰ βοηθῶνται

ἀμοιβαίως· καὶ ὁ μὲν Δεληγιάννης μετὰ τοῦ Ἀντωνίου Κολοκοτρώνου ἐτοποθετήθησαν ἐν Πιάνῃ, ὁ δὲ γέρων Κολοκοτρώνης ἐν Χρυσοβιτσίῳ, ὁ Χαραλάμπης παρὰ τὸ Λεβίδιον, 5 ὥρας πρὸς βοῤῥᾶν τῆς Τριπόλεως κείμενον· τὴν ἀρχηγίαν τοῦ στρατοπέδου τῶν Βερβένων ἀνέλαβεν ὁ Γιατράκος, ὁ ἐκ Μιστρᾶ, ὁ Μαχάων τοῦ πολιορκητικοῦ τούτου σώματος, ὅστις εἶχε τὸ ὄνομα ἐκ τοῦ ἰατρικοῦ αὐτοῦ ἐπαγγέλματος· τὸ κέντρον δὲ τοῦ ὅλου στρατοῦ ἔκειτο ἐν Βαλτετσίῳ, τρεῖς ὥρας πρὸς δυσμὰς τῆς Τριπόλεως κειμένῳ, ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ Μαινάλου. Ἐκ τῶν συνεχῶν ἐπιδρομῶν, ἃς ἐξετέλουν οἱ ἀπερισκέπτως τοὺς ῥαγιάδας περιφρονοῦντες Τοῦρκοι πρὸς τὰς θέσεις ταύτας, ἐγεννήθη μικρὸς ὀρεινὸς πόλεμος, ἐν ᾧ οἱ Ἕλληνες ἐξῳκειώθησαν κατ᾽ ὀλίγον πρὸς τὸν κίνδυνον καὶ γυμναζόμενοι ἀπέκτων περισσοτέραν εἰς ἑαυτοὺς ἐμπιστοσύνην. Ἐὰν ἠδύναντο ν᾽ ἀποκλείσωσι τὰ στενὰ τῶν ἀργολικῶν ὀρέων καὶ πρὸς ἀνατολάς, ἤθελον ἀποκλείσει κατ᾽ ὀλίγον πᾶσαν συγκοινωνίαν τῆς πρωτευούσης πρὸς τὰ ἔξω. Ἀλλ᾽ ἐξ ἐκείνου τοῦ μέρους μέγας τοῖς ἐπέκειτο τώρα κίνδυνος. Ὁ τὸν Ἀλῆ πασᾶν καταβαλὼν Χουρσὶτ πασᾶς, ὅστις ἵστατο ἔτι πρὸ τῶν Ἰωαννίνων, ἐφοβήθη διὰ τὴν ἐν Τριπόλει ἐγκαταλειφθεῖσαν γυναῖκά του καὶ τοὺς θησαυρούς του. Ὅθεν ἔπεμψε (Ἀπρίλιον) τὸν Κεχαγιᾶν αὐτοῦ, Μουσταφᾶ βέην, ἀνδρεῖον καὶ ἐμπειροπόλεμον στρατηγόν, μετὰ 3500 Ἀλβανῶν εἰς τὴν Πελοπόννησον.

Ὁ Μουσταφᾶς διέβη τὸ στενὸν τῶν μικρῶν Δαρδανελλίων, ἐνεψύχωσε τὴν φρουρὰν τῶν Πατρῶν, ἐπυρπόλησε τὴν Βοστίτσαν, καὶ παρὰ τὴν παραλίαν τοῦ κορινθιακοῦ κόλπου προχωρῶν ἔσπευσεν εἰς βοήθειαν τοῦ Ἀκροκορίνθου. Ὡς συνέβη ἔμπροσθεν τῆς Καρυταίνης οὕτως ἔφυγον καὶ ἐντεῦθεν οἱ πολιορκηταὶ ἅμα εἶδον πλησιάζοντας τοὺς Τούρκους. Μάτην ἐπειρᾶτο ὁ δραστήριος Δικαῖος, ὅστις ἀποσταλεὶς ὑπὸ τῆς Ἑταιρίας εἰς τὴν Πελοπόννησον εἶχε λάβει μέρος εἰς τὴν πολιορκίαν, ν᾽ ἀναχαιτίσῃ τοὺς δειλιάσαντας· πρὶν δὲ ἀπέλθῃ ἐπυρπόλησε τὸ μεγαλοπρεπὲς μέγαρον τοῦ Κιαμὴλ βέη, καὶ εἰς ἀποζημίωσιν τούτου ἡ

μήτηρ τοῦ Βοεβόδα ἀπεκεφάλισε τὸν ἀπαχθέντα ὅμηρον Ἀνδρῖκον Νοταρᾶν. Χωρὶς νὰ διαμείνῃ ἐν Κορίνθῳ διηυθύνθη ὁ Μουσταφᾶ βέης (23/5 Μαΐου) εἰς Ἄργος. Οἱ τὸ Ναύπλιον κρατοῦντες πολιορκημένον Ἀργεῖοι, οἵτινες ἐτέλουν τότε ἐν εὐθυμίᾳ καὶ μέθῃ τὰς ἑορτὰς τοῦ Πάσχα ἐντὸς τῆς πόλεως, περιεζώσθησαν καὶ δειλόθησαν ὑπὸ τῶν Τούρκων καὶ νῦν ἐπρόκειτο νὰ ὑπερασπίσωσι τὴν ἰδίαν αὐτῶν πόλιν. Ἐτοποθετήθησαν λοιπὸν ὄπισθεν τείχους, τὸ ὁποῖον ἐχρησίμευεν ὡς φραγμὸς κατὰ τῶν πλημμηρούντων τοῦ Ἰνάχου (κοινῶς Ξηριᾶ) ὑδάτων· οἱ Τοῦρκοι ὅμως προχωροῦντες μετὰ προσοχῆς, περιεκύκλωσαν διὰ τοῦ ἱππικοῦ τοὺς ἀπείρους Ἕλληνας, οἵτινες τὰ δύο πλευρά των εἶχον ἀφήσει ἀσκεπῆ, τοὺς διέλυσαν, κατέλαβον τὴν πόλιν καὶ ἐματαίωσαν πᾶσαν ἀπόπειραν, ἣν τὰς ἐπιούσας ἡμέρας ἔκαμον οἱ Ἕλληνες νὰ καταλάβωσι πάλιν τὴν πόλιν. Ἀμέσως ἐστάλη ὅλη ἱππικοῦ ἐκ Τριπόλεως εἰς προϋπάντησιν τοῦ Κεχαγιᾶ, καὶ τὸν συνώδευσεν εἰσερχόμενον (1/13 Μαΐου) εἰς τὴν Τρίπολιν. Ἐντεῦθεν δὲ ἐξετέλεσεν ὁ Μουσταφᾶς (12/24) ἔφοδον μεθ' ὅλης τῆς στρατιωτικῆς του δυνάμεως κατὰ τῆς παρὰ τὸ Βαλτέτσι θέσεως τῶν Ἑλλήνων. Πρῶτον ἤδη ἐμάχετο μεγαλείτερον τουρκικὸν σῶμα, ὑπὸ ἐμπειροπολέμων Ἀλβανῶν ἐνισχυμένον, ἐν τάξει κατὰ τῶν Ἑλλήνων· κατὰ τὴν πεῖραν καὶ τοὺς ὑπολογισμοὺς ἡ ἐξόντωσις τῶν ἐπαναστατῶν ἦτο ἄφευκτος. Χιλίους ἄνδρας εἶχε θέσει ὁ Μουσταφᾶς, ἵνα ἐμποδίσῃ πᾶν ἐκ μέρους τῶν ἐν Βερβένοις κίνημα. Τὴν κυρίαν ἔφοδον κατὰ τοῦ Βαλτετσίου, ἔνθα ἵςατο ὁ Κυριακούλης Μαυρομιχάλης ὠχυρωμένος ὄπισθεν τεσσάρων προχωμάτων καὶ τῆς ἐκκλησίας, ἤρχισε μὲ ἀγρίαν ὁρμὴν ὁ Βαρδουνιώτης Ῥουμπῆς μετὰ 3500 ἀνδρῶν δύο ὥρας μετὰ τὴν ἀνατολὴν τοῦ ἡλίου. Παρὰ τὴν συνήθειαν ὅμως αὐτῶν καὶ παρὰ τὰς προσδοκίας τῶν ἐχθρῶν ἀντέστησαν οἱ Ἕλληνες μετὰ θάῤῥους καὶ καρτερίας κατὰ τῆς πρώτης ταύτης ἐφόδου καὶ τῶν δύο ἀκολούθων. Καὶ πρῶτος ὁ Κολοκοτρώνης δεύτερος δὲ ὁ Πλαπούτας ἔσπευσαν εἰς βοήθειαν αὐτῶν μετὰ 1200 ἀνδρῶν, περιέζωσαν τοὺς ἐπιτεθέντας Τούρκους ἐκ τῶν νώτων, καὶ διέσπασαν τὰς τάξεις αὐτῶν

Αὐτοπροσώπως ἐπροχώρησε τότε ὁ Μουσταφᾶς μετὰ 1500 ἱππέων καὶ δύο τηλεβόλων, ἀλλὰ τὸ μὲν ἱππικὸν ἕνεκα τῆς ἀνωμαλίας τοῦ ἐδάφους, τὰ δὲ τηλεβόλα ἕνεκα τῆς ἀνικανότητος τῶν πυροβολιστῶν ὀλίγην ἠδυνήθησαν νὰ ἐπιφέρωσι τοῖς Ἕλλησι βλάβην. Προσεκλήθη ἡ ἐφεδρεία, ἥτις ἦτο ὡρισμένη εἰς τὴν καταδίωξιν τῶν ἐχθρῶν· τέλος προσεκλήθησαν καὶ οἱ χίλιοι ἄνδρες, οἱ τὰ Βέρβενα φυλάττοντες. Ἐν τῇ πεισματώδει ταύτῃ πάλῃ παρῆλθεν ἡ ἡμέρα ὁλόκληρος· ἐν νυκτὶ ἤλπιζεν ἑκάτερον τῶν δύο στρατῶν ὅτι τὸ ἐχθρικὸν ἤθελεν ὑποχωρήσει, ἀλλ' ἀμφότεροι διετήρησαν τὰς θέσεις των. Περὶ τὸ μεσονύκτιον καὶ τὴν πρωΐαν προσῆλθον οἱ ἐν Βερβένοις πρὸς βοήθειαν τῶν Ἑλλήνων. Οὗτοι περιέζωσαν ἐντελῶς τὸ σῶμα τοῦ Ρουμπῆ, τὸ ὁποῖον ἠναγκάσθη τὸ πρωΐ, ὅτε ὁ Μουσταφᾶς διέταξε τὴν ὑποχώρησιν, νὰ διέλθῃ διὰ τῶν τάξεων τῶν Ἑλλήνων. Κατὰ τὴν ὅλας 23 ὥρας διαρκέσασαν μάχην δὲν ἀπώλεσαν οἱ Τοῦρκοι περισσοτέρους τῶν 600 φονευθέντων καὶ τραυματισθέντων, ἀλλ' ἡ ἧττα ἤθελε τοῖς ἀποβῆ ὀλεθριωτάτη, ἐὰν οἱ ἐν Λεβιδίῳ ὑπὸ τὸν Ζαΐμην καὶ τὸν Χαραλάμπην ἤρχοντο ταχύτερον κατὰ τὴν δευτέραν τῆς μάχης ἡμέραν. Ὁ Μουσταφᾶς ἐμαίνετο ἵνα δι' ἐπιθέσεως κατὰ τῶν παρὰ τὰ Βέρβενα ἀποπλύνῃ τὸ αἶσχος τῆς ἥττης. Τετρακισχίλιοι ἄνδρες, διαταχθέντες νὰ προσβάλωσι τὴν θέσιν τῶν Βερβένων, ἀπήντησαν μίαν καὶ ἡμίσειαν ὥραν μακρὰν παρὰ τὰ Δολιανὰ τὸν Νικήταν, ὅστις μετὰ 120 ἀνδρῶν ἐπορεύετο εἰς Ἄργος, ἵν' ἀναλάβῃ τὴν ἀρχηγίαν τῆς ἐπαναληφθείσης τοῦ Ναυπλίου πολιορκίας. Ὀχυρωθεὶς ἐντὸς τριῶν ὀχυρῶν οἰκιῶν ἀπησχόλησεν ὁ Νικήτας ἐπὶ 11 ὅλας ὥρας μέρος τοῦ τουρκικοῦ σώματος. Οἱ δὲ ἐν Βερβένοις ἀκούσαντες τὸν θόρυβον, ἐπροχώρησαν πρὸς τὰ Δολιανὰ καὶ καθ' ὁδὸν εὑρέθησαν αἴφνης ἐν μέσῳ τῶν Τούρκων· ἀπεσύρθησαν ὅμως ἐπιτυχῶς εἰς τὰς ὀχυρὰς αὐτῶν θέσεις, ὅθεν ἀπέκρουσαν τοὺς ἐχθρούς, οἵτινες φοβούμενοι τὴν ἐπανάληψιν τῶν ἐν Βαλτετσίῳ ὑπεχώρησαν, παρασύραντες εἰς τὴν φυγήν των καὶ τὸ ἀπόσπασμα τῶν Δολιανῶν. Ἡ δόξα τοῦ Νικήτα ἀπὸ τῆς ἡμέρας ταύτης χρονολογεῖται· ἦτο οὗτος

ἀνεψιὸς τοῦ Κολοκοτρώνου, καταγόμενος ὡς ἐκεῖνος ἐξ οἰκογενείας Κλεφτῶν καὶ διδαχθεὶς ἐν τῇ στρατιωτικῇ τῆς Ἀγγλίας ὑπηρεσίᾳ· ἀπὸ τῆς ἡμέρας ταύτης ἐπωνομάσθη ὁ Νικήτας Τουρκοφάγος, ἂν καὶ ἕνεκα τῆς μετριοφροσύνης του, τῆς γλυκύτητος καὶ αὐταπαρνήσεώς του ἦτο ἄξιος καλλιτέρου ἐπιθέτου. Αἱ νίκαι αὗται ὥρισαν ἴσως τὴν τύχην τῆς ὅλης Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως· διότι ἧττα ἤθελε πιθανῶς καταφέρει τὴν τελευταίαν πληγὴν κατὰ τῆς ἐπαναστάσεως, ὡς συνέβη τοῦτο εἰς τὸ πρὸς βορρᾶν κίνημα διὰ τῆς ἐν Δραγατσανίῳ μάχης. Τώρα ὅμως ἀνωρθώθη ἀμέσως τὸ καταβληθὲν θάρρος τῶν ἐλαστικῶν πνευμάτων, καὶ οἱ Ἕλληνες συσσωματωμένοι μετέφερον τὸ στρατόπεδον αὐτῶν ἐπὶ τῶν ἀποτόμων Τρικόρφων, τῆς διακλαδώσεως ταύτης τοῦ Μαινάλου ὄρους, ἐνώπιον τῆς Τριπόλεως, καὶ ἤρχισαν νὰ πολιορκῶσι τὴν πρωτεύουσαν εἰς ἀπόστασιν 900 μόλις ὀργυιῶν. Πόσον ἀνεπτερώθησαν αἱ ἐλπίδες τῶν Ἑλλήνων μαρτυροῦσιν οἱ λόγοι τοῦ Κολοκοτρώνου, οὓς ἐν εἰρωνικῇ ἐπιστολῇ ἔγραψεν εὐθὺς μετὰ τὴν μάχην τοῦ Βαλτετσίου πρὸς τὸν Κεχαγιᾶν. «Μανθάνω, ὅτι συντάττεις ὅρους παραδόσεως διὰ τοὺς Ἕλληνας· νῦν ὅμως καιρὸς εἶναι οἱ Ἕλληνες νὰ κάμωσιν αὐτοὺς εἰς τοὺς Τούρκους. Ἐλπίζω νὰ σοι χαρίσω τὴν ζωὴν ἀφ' οὗ καταφύγῃς εἰς τὰ ἴδια· κάμε ὅ,τι δύνασαι, καὶ καλὴν ἐντάμωσιν εἰς τὸ σεράϊόν σου.» Καὶ πραγματικῶς ἡ τύχη τὸ ἔφερεν, ὁ Κολοκοτρώνης νὰ αἰχμαλωτίσῃ μετ' οὐ πολὺ τὸν Κεχαγιᾶν τοῦτον ἐν τῷ ἰδίῳ αὐτοῦ μεγάρῳ.

Ἔνθα ἡ ἐπανάστασις ὡς ἐκ τῆς καταστάσεως τῶν τοῦ πολιτεύματος καὶ τῆς κυβερνήσεως ἐφαίνετο ὅτι ἤθελε δείξει τὴν ἐλαχίστην ἐνέργειαν, ἐκεῖ ἐπέπρωτο νὰ εὕρῃ τὴν μεγίστην, ἤτοι ἐπὶ τῶν τριῶν νήσων, αἵτινες περὶ τὰ μεθόρια τῶν τελευταίων ἑκατονταετηρίδων εἶχον τὰ μέγιστα ἀναπτυχθῆ διὰ τοῦ ἐμπορίου καὶ τῆς ναυτιλίας. Οἱ ἀριστοκρατικοὶ τῆς Ὕδρας καὶ τῶν Σπετσῶν δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ λάβωσιν ἀδιαφόρως μέρος εἰς τολμηρὰν ἐπιχείρησιν ἥτις ἤθελεν ἀποβῆ ἐπιβλαβὴς αὐτοῖς ὑφ' οἱανδήποτε ἔποψιν. Πρὸ μικροῦ μόλις (1803) εἶχον εἰσάξει οἱ Ὑδραῖοι Αἱ νῆσοι.

ὑπὸ τὴν προεδρείαν τοῦ συμπολίτου αὐτῶν Βούλγαρη νέας οἰκονομικὰς καὶ διοικητικὰς διατάξεις. Ὁ νομοθέτης εἶχε καταργήσει τὸν μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἰσχύοντα οἰκογενειακὸν φόρον, εἶχεν εἰσαγάγει τέλος 5 0/0 ἐκ τῶν κερδῶν παντὸς πλοίου, εἶχε περιορίσει τὸν ἀριθμὸν τῶν « νοικοκυραίων » εἰς 24, ἐξ ὧν κατ' ἔτος οἱ δώδεκα μόνον ἐλάμβανον μέρος εἰς τὴν ἀρχήν, οἵτινες πάλιν εἰς τὰς συνήθεις ἐργασίας ἐπήρκουν δι' ἐπιτροπῆς ἐξ ἑνὸς τρίτου αὐτῶν συγκειμένης· ἡ ἕξις, ἡ ὀρθὴ κρίσις καὶ ἡ γνώμη τῶν δημογερόντων τοῖς ἦτο νόμος. Τοιούτου εἴδους διοικητικὴ τάξις ἐκ πλουσίων κτηματιῶν καὶ ἐμπόρων δὲν ἦτο βεβαίως πολὺ πρόθυμος νὰ διακινδυνεύσῃ τοσοῦτον εὐκόλως καὶ ἐλαφρῶς τὰ πλούτη της. Ὅθεν συνέβη, ὅτι ἡ Ὕδρα καὶ μετὰ τὴν ἐν Πελοποννήσῳ ἔκρηξιν τῆς ἐπαναστάσεως ἀπέστειλε τὸν συνήθη ἀριθμὸν ναυτῶν εἰς τὰ Δαρδανέλλια. Ἀλλ' ὁ λαὸς πολὺ δυσμενῶς ἐδέχθη τὴν πρᾶξιν ταύτην τῆς ἀρχῆς, ἐν ᾧ πολλάκις καὶ πρότερον ἤδη εὑρέθη ἕνεκα συμφερόντων διῃρημένος ἀπὸ τῶν Ὑδραίων τούτων πεντακοσιομεδίμνων. Τὴν ὑπερηφάνειαν τῶν κατωτέρων τάξεων εἶχε διεγείρει τὸ ὅτι οἱ Πατριῶται Φιλικοὶ εἰς τοὺς ὑπὲρ τῆς πατρίδος σκοποὺς των πρὸ πάντων ἐβασίζοντο ἐπὶ τῶν νησιωτῶν, ὅτι ὁ Ῥήγας ἤδη ἐν τῇ προκηρύξει του πρὸ παντὸς ἄλλου παρεκίνει « τοὺς θαλασσίους δελφῖνας, τὰ θαλάσσια πτηνά, τοὺς δράκοντας τῶν νήσων » νὰ ἐπιπέσωσιν ὡς ἀστραπὴ κατὰ τῶν ἐχθρῶν.

Καὶ τώρα μάλιστα ἐπεκράτει καί τις δυσαρέσκεια εἰς τὴν τάξιν τοῦ ὄχλου. Τὸ ἐμπόριον εἶχε σχεδὸν νεκρωθῆ μετὰ τὴν συνομολόγησιν τῆς εἰρήνης. Καὶ πλοῖα καὶ ναῦλοι εἶχον ἐλαττωθῆ· πολλοὶ ναῦται καὶ πλοίαρχοι περιεφέροντο ἄεργοι, ἐν οἷς ἦτο καὶ ὁ ἑταῖρος Ἀντώνιος Οἰκονόμος, ὅστις μετὰ πολλοῦ ζήλου διέδιδε κατὰ τὴν νῆσον τὰς πατριωτικὰς ἰδέας. Καὶ ἐν ᾧ ἀφ' ἑνὸς μὲν τὸ ἐμπορικὸν πνεῦμα κατέστελλεν ἐνταῦθα τὸν ὑπὲρ τῶν σχεδίων τῆς ἑταιρίας ἐνθουσιασμόν, ἀφ' ἑτέρου τὸν ὑπέθαλπε πάλιν ὁ θρησκευτικὸς φανατισμὸς τῶν νησιωτῶν τούτων, ἐν ταῖς μετὰ ταῦτα προκηρύξεσι τῶν ὁποίων ὁ πατριωτισμὸς συνῳδεύετο ὑπὸ

τῶν φανατικωτάτων θρησκευτικῶν ὑπερβολῶν καὶ τοῦ ἀσπονδοτάτου μίσους κατὰ τῶν ἱεροσύλων Ὀθωμανῶν. Ὅθεν καὶ δοθέντος ἅπαξ τοῦ σημείου αἱ τρεῖς νῆσοι ἐπελήφθησαν τῆς ἐπαναστάσεως μετὰ τοσούτου ζήλου, ὥςε σχεδὸν ὅλον τὸν κατὰ θάλασσαν πόλεμον ἰδίᾳ δαπάνῃ ἐξηκολούθησαν, καὶ πλεῖσται τῶν εὐπορωτάτων οἰκογενειῶν ἐθυσίασαν τὴν περιουσίαν των, ἑνὶ δὲ λόγῳ καὶ αἱ τρεῖς νῆσοι ἐθυσίασαν καὶ τὰ πλούτη ὅλα καὶ τὴν ἐπιῤῥοήν των ὅλην ἐπὶ τοῦ βωμοῦ τῆς πατρίδος. Τὸ σημεῖον ἐδόθη ἐν Σπέτσαις, ἔνθα κατὰ πρῶτον (26/7 Ἀπριλίου) ἐκοσμήθησαν τὰ πλοῖα διὰ τῆς νέας σημαίας τῆς ἐλευθερίας. Τὸ παράδειγμα τῶν Σπετσῶν ἠκολούθησαν ἀμέσως οἱ δημοκρατούμενοι Ψαριανοί, οἵτινες εὐθὺς ἐν ἀρχῇ μεγάλως ὠφέλησαν τὴν ἐπανάστασιν, πέμψαντες ἑπτὰ πλοῖα ὑπὸ τὸν Νικόλαον Ἀποστόλην εἰς Σμύρνην, ὅθεν τρισχίλιοι ἄνδρες παρεσκευάζοντο νὰ μεταβῶσιν εἰς τὴν Πελοπόννησον. Ἡ ἔφοδος τῶν νησιωτῶν, οἵτινες ἓν μὲν ἐχθρικὸν πλοῖον ἐβύθισαν, τέσσαρα δὲ ἀφήρεσαν, ἐπέφερε καὶ τὴν διάλυσιν τοῦ συσσωματωμένου στρατοῦ τῆς ξηρᾶς, καὶ ἐματαίωσεν οὕτω τὴν κατὰ τῆς Πελοποννήσου ἐκστρατείαν. Ἄλλα δὲ σπετσιωτικὰ πλοῖα συνέδραμον εἰς τὴν πολιορκίαν τῆς Μονεμβασίας, τῆς διὰ ξηρᾶς πολιορκουμένης, καὶ ἐντεῦθεν ἀπέπλευσαν εἰς Μῆλον, ἔνθα συνέλαβον τουρκικὴν κορβέτταν καὶ βρίκιον· ἄλλα πάλιν ἐπολιόρκουν τὸν κορινθιακὸν κόλπον ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν τῆς πλουσίας, φιλοχρημάτου καὶ ἐκδίκησιν πνεούσης ἀμαζόνος Μπουμπουλίνας, ἥτις ἤθελε νὰ ἐκδικηθῇ τὸν ἐν Κωνσταντινουπόλει καρατομηθέντα ἄνδρα της, καὶ τὸν πρὸ μικροῦ εἰς τὴν ὑπεράσπισιν τοῦ Ἄργους φονευθέντα υἱόν της. Τέλος δὲ δύο ἕτερα σπετσιωτικὰ πλοῖα ἐμφανισθέντα πρὸ τῆς Ὕδρας παρεκίνησαν τοὺς Ὑδραίους νὰ λάβωσι μέρος εἰς τὴν ἐθνικὴν ἐπιχείρησιν. Ἐν Ὕδρᾳ ἐξηκολούθει ὁ Οἰκονόμος νὰ παροξύνῃ τὸν λαόν, νὰ ἐπαναστατήσῃ καὶ παρὰ τὴν θέλησιν αὐτὴν τῶν προυχόντων. Ἅμα δὲ ἦλθεν εἰς τὴν νῆσον ἡ εἴδησις, ὅτι οἱ Τοῦρκοι πολιορκοῦνται ἐντὸς τοῦ Ἀκροκορίνθου (27/8 Ἀπριλίου) ἐκινήθη ὁ ὄχλος, κατέλαβε τὰ πλοῖα καὶ ἐνεφανίσθη ἔμπροσθεν τοῦ δη-

μαρχείου, ὁδηγούμενος ὑπὸ τοῦ δημαγωγοῦ, ὅστις ἀνέλαβε τὴν ἀρχὴν καὶ ἐφύλαττεν αὐστηρῶς τοὺς ἀμηχάνους προκρίτους, ἵνα μὴ διὰ τῆς φυγῆς στερήσωσι τὴν ἐπανάστασιν τῶν ἀναγκαίων χρηματικῶν μέσων. Ἐπειδὴ δὲ οὗτοι ἐνέμενον εἰς τὴν ἀπόφασιν νὰ μὴ λάβωσι μέρος εἰς τὸ κίνημα, συνεκάλεσε πάλιν ὁ Οἰκονόμος τὸν ὡπλισμένον ὄχλον καὶ διὰ τῆς βίας καὶ ἐπανειλημμένων ἀπειλῶν ἔλαβε παρὰ τῶν προκρίτων ἐντὸς τριῶν ἡμερῶν 140 χιλιάδας ἰσπανικῶν ταλλήρων. Κατ' αὐτὴν λοιπὸν τὴν στιγμὴν ἐνεφανίσθησαν ἐν τῷ λιμένι τῆς Ὕδρας τὰ ῥηθέντα σπετσιωτικὰ πλοῖα ἀναπεπταμένην ἔχοντα τὴν σημαίαν τῆς ἐλευθερίας, καὶ τώρα δὲν ὑπῆρχε πλέον τρόπος νὰ περισταλῇ ὁ ὄχλος ὅστις ἀπῄτει νὰ ἐφοδιασθῇ καὶ νὰ ἐκπλεύσῃ ὁ στόλος ὑπὸ τὴν αὐτὴν σημαίαν καὶ πρὸς ἐπικουρίαν τοῦ ἐθνικοῦ κινήματος. Δὲν ἐσύμφερε τῷ Οἰκονόμῳ νὰ διατηρήσῃ διὰ τῆς βίας τὴν ἰσχὺν καὶ τὴν πληρεξουσιότητά του, ἤθελε δὲ μόνον νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν ἐλευθέραν σύμπραξιν τῶν προκρίτων καὶ διὰ τοῦτο προθύμως συνῄνεσεν εἰς τὴν ἐπιθυμίαν των, νὰ δοθῇ εἰς τὴν ἐπανάστασιν μορφὴ κανονικωτέρα. Πρόκριτοι καὶ λαὸς συνῆλθον (15/27 Ἀπριλίου) εἰς ἐκκλησιαστικὴν τελετὴν καὶ ὕψωσαν τὴν σημαίαν τῆς ἐλευθερίας. Ὅθεν ἀνηγγέλθη ἐξ Ὕδρας ἡ ληφθεῖσα ἀπόφασις πρὸς ὅλους τοὺς κατοίκους τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου καὶ τῆς παραλίας· συγχρόνως δὲ ἐλήφθησαν διατάξεις, κανονίζουσαι τὴν διανομὴν τῆς λείας, καὶ θέτουσαι ὡς πρὸς τὰ δικαιώματα τῶν οὐδετέρων πλοίων νόμους, οἵτινες ἐπί τινα χρόνον ἐτηρήθησαν αὐστηρῶς, πρὶν ἢ αἱ θηριώδεις τῶν Τούρκων πράξεις ἐν τῇ πρωτευούσῃ ἀποσβέσωσι τὸ πρῶτον τοῦτο τῆς φιλανθρωπίας αἴσθημα. Ἡ φωνὴ τῆς ἐλευθερίας ἀντήχει πλέον εἰς ὅλας τὰς Κυκλάδας καὶ εἰς πολλὰς τῶν Σποράδων καὶ ἐκ τῶν μεγάλων παρὰ τὴν ἀσιατικὴν παραλίαν νήσων ἠσπάσθη τὴν ἐπανάστασιν ἡ Σάμος, ἥτις, αὐτονομίαν ἔχουσα μεγάλων προνομίων καὶ εὐημερίας, ὀλίγους μόνους περιέκλειε Τούρκους, ἅμα δύο σπετσιωτικὰ πλοῖα ἐμφανισθέντα (17/29 Ἀπριλίου) εἰς τὸν πορθμὸν τῆς Μυκάλης ἔδωκαν τὸ σύνθημα. Μόνον οἱ καθολικοὶ τῆς Τήνου, τῆς Σύρου, τῆς

Νάξου καὶ τῆς Σαντορίνης ἐπροτίμησαν νὰ ὑποκύψωσιν εἰς τὴν ἡμισέληνον καὶ ν' ἀποτίσωσι διπλάσιον φόρον, ἑκούσιον μὲν εἰς τοὺς Τούρκους, καταναγκαστικὸν δὲ εἰς τοὺς Ἕλληνας, παρὰ νὰ παραιτηθῶσι τοῦ φανατικοῦ δογματικοῦ αὐτῶν μίσους. Πρὸς ὅλα τὰ μέρη διεσκορπίσθησαν τώρα τὰ πλοῖα τῶν τριῶν νήσων, αἵτινες κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην εἶχον 176 ὡπλισμένα πλοῖα, τὰ πλεῖστα ἀπὸ 10 μέχρι 14 τηλεβόλων (ἡ Ὕδρα 92, αἱ Σπέτσαι 44 καὶ τὰ Ψαρὰ 40. Ἀλλὰ καὶ γενικὰς ἐξετέλουν ἐπιχειρήσεις δοθείσης διὰ τὸ πρῶτον τοῦτο ἔτος τῆς ἀρχηγίας εἰς τὸν Ἰάκωβον Τομπάζην. Καὶ εἶχε μὲν πρῶτον ἀποφασισθῆ νὰ γείνῃ ἔφοδος κατὰ τοῦ ἐν Μούρτῳ (παρὰ τὴν Κέρκυραν) σταθμεύοντος τουρκικοῦ στόλου, ἀλλ' ὅλως ἀπερισκέπτως ἐνεκρίθη ἔπειτα (22/4 Μαΐου) νὰ γείνῃ δοκιμὴ πρὸς ἐπανάστασιν τῆς πλουσίας Χίου, ἣν οἱ πρόκριτοι τῆς Ὕδρας ἀσμένως ἤθελον νὰ ἑλκύσωσιν εἰς τὸ ἐπαναστατικὸν κίνημα, ἵνα μὴ ἀναγκάζωνται νὰ διατηρῶσι μόνοι τὸν πολυδάπανον στόλον. Ἡ ἄνισος πάλη κατὰ ἐχθροῦ καὶ δεσπότου ἰσχυροῦ ἐπέφερε τὰ κατὰ γῆν καὶ κατὰ θάλασσαν ἀπηλπισμένα. ταῦτα ἐπιχειρήματα, προεκάλει εἰς τὰς ἐπαναστάσεις ταύτας χωρῶν, πολὺ πλησίον τοῦ κέντρου τοῦ κράτους εὑρισκομένων, καὶ ὑπὸ πλείστων Τούρκων κατοικουμένων, καὶ ὑπὲρ τὸ δέον ἐκτεθειμένων εἰς τὰς ἐχθρικὰς προσβολάς, ὥστε δὲν ἠδύναντο νὰ ὑποστηρίξωσι τὴν ἐπανάστασιν. Ἡ ἀπερισκεψία τοῦ πατριωτικοῦ ζήλου ἐξέθετεν ἀδιστάκτως τὰς διαφόρους χώρας εἰς δεινοτάτους κινδύνους, καὶ μάλιστα καὶ εἰς τὸν βέβαιον ὄλεθρον, διότι αὐτὴ οὐδαμοῦ προβλέπουσα ἀποτυχίαν, ἐπερίμενεν ὁπωσδήποτε ὅτι ἠδύνατο νὰ γείνῃ τι πρὸς διευκόλυνσιν τοῦ γενικοῦ ἀγῶνος.

Τὸ πρὸς τὴν Χίον κίνημα ἀπέτυχεν. Ὁ Τομπάζης ἐπερίμενεν, ἅμα ἐκδόσας τὴν προκήρυξίν του, ὅτι οἱ χωρικοὶ ἤθελον ἐγερθῇ ἵνα, μεταδοθείσης τῆς ἐπαναστάσεως ἀπὸ τῶν χωρίων εἰς τὴν πόλιν, δυνηθῇ νὰ ἐπιπέσῃ κατ' αὐτῆς καὶ διὰ τοῦ στόλου αὐτοῦ. Ἐν τοσούτῳ ἔμαθεν, ὅτι ὁ Τοῦρκος τοποτηρητὴς τῆς Χίου συνέλαβε τὸν ἐπίσκοπον καὶ τοὺς ἐπισημοτάτους τῶν προκρίτων ὁμή-

ρους, καὶ ἐπειδὴ οἱ χωρικοὶ δὲν ἐκινοῦντο, ὁ στόλος ἀπέπλευσεν ἐκεῖθεν πάλιν ἄπρακτος (7/19 Μαΐου).

Ἡ ἀνατολικὴ Ἑλλάς.

Γενικῶς ἐνομίζετο, ὅτι ἐκ τῶν πρώτων, τῶν περιστοιχούντων τὴν σημαίαν τῆς ἐλευθερίας, ἤθελον εἶσθαι οἱ ἁρματωλοὶ τῶν τῆς Στερεᾶς ἐπαρχιῶν, οἵτινες καὶ πρότερον ἤδη εἶχον ἀγωνισθῆ ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας αὐτῶν κατὰ τοῦ Ἀλῆ πασᾶ. Ἀλλ' ἀφ' ἑνὸς μὲν ὁ φόβος τῆς δυνάμεως καὶ τοῦ ὀνόματος τοῦ Ἀλῆ, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἡ ὑποψία, μὴ οἱ περὶ τὰ Ἰωάννινα ἀγωνιζόμενοι ἀντίπαλοι συνδιαλλαγῶσιν αἰφνιδίως, τέλος δὲ καὶ ἡ ἐγγύτης μεγάλων στρατιωτικῶν σωμάτων, περιέστειλε πᾶσαν ὁμόφρονα ἀπόφασιν τῶν ἁρματωλῶν. Καὶ αὐτοὶ οἱ Σουλιῶται, οἱ πρὸ πολλοῦ τὰ τῆς Ἑταιρίας μεμυημένοι, ἐδίσταζον ἀκόμη νὰ λάβωσι καθαρῶς ἐπαναστατικὴν θέσιν ἀπέναντι τῆς Πύλης. Καὶ ἂν μεταξὺ τῶν ἁρματωλῶν εὑρίσκετο πατριώτης ἔνθερμος, ὡς ἐν Λεβαδείᾳ ὁ ἀνδρεῖος Ἀθανάσιος Διάκος (ἐκ Λιδωρικίου), ὅστις ἦτο πρὸ παντὸς ἄλλου πρόθυμος νὰ δώσῃ τὸ σημεῖον τῆς ἐπαναστάσεως, πρόσκομμα εἰς τοῦτο τῷ ἦτο ἡ διχόνοια τῶν προκρίτων. Καὶ ὅμως καὶ εἰς αὐτὰς τὰς μακρὰν τῆς Ἠπείρου κειμένας ἐπαρχίας τῆς ἀνατολικῆς Ἑλλάδος ἐξεῤῥάγη αἴφνης καθ' ἣν ἡμέραν ἐκινήθησαν οἱ Μανιᾶται ἡ ὑποκαίουσα πυρκαϊά. Ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ τῶν Σαλώνων συνεκάλεσεν ὁ ὁπλαρχηγὸς Πανουργιᾶς τοὺς προκρίτους τῆς χώρας καὶ τῆς πόλεως (24]5 Ἀριλίου) εἰς τὴν μονὴν τοῦ Προφήτου Ἠλιοῦ, καὶ ἀπέστειλε συγγενεῖς του τινὰς πρὸς στρατολογίαν· ἐκ τῶν ἀπεσταλμένων τούτων εἷς ἦτο καὶ ὁ μετὰ ταῦτα πολλάκις ἀναφερόμενος Ἰωάννης Γούρας, ὅστις ἔμελλε νὰ τεθῇ ἐπὶ κεφαλῆς τῶν Γαλαξειδιωτῶν, οἵτινες προτροπῇ τῶν Πατρέων, μεθ' ὧν εὑρίσκοντο εἰς ἐμπορικὰς σχέσεις, ἐπόθουν ν' ἀποτινάξωσι τὸν τουρκικὸν ζυγόν. Μετὰ δύο ἡμέρας συνηθροίσθησαν ὑπὸ τὸν Πανουργιᾶν 600 ὁπλοφόροι, οἵτινες πολιορκήσαντες τὸ φρούριον τῶν Σαλώνων, ἔνθα εἶχον κλεισθῆ οἱ ἐκ τῆς πόλεως καὶ τῶν περιχώρων Τοῦρκοι τὸ ἠνάγκασαν νὰ παραδοθῇ. Συγχρόνως ἐπανέστη καὶ ὁ Διάκος ἐν Λεβαδείᾳ, κατέλαβε τὰς πρὸς τὴν πρωτεύουσαν ἀγούσας ὁδοὺς καὶ διόδους, συνεφιλίωσε τοὺς προκρίτους

εἰσέβαλεν (30/11 Ἀπριλίου) εἰς τὴν πόλιν, καὶ ἐν αὐτῇ ἐπολέμησεν ἐπὶ πέντε ὅλας ἡμέρας κατὰ ὀκτακοσίων Τούρκων καὶ Ἀλβανῶν, ἔκλεισεν αὐτοὺς ἐντὸς τοῦ φρουρίου καὶ ἠνάγκασε τοῦτο, μετὰ ματαιωθεῖσαν ἔφοδον, διὰ τῆς πείνης καὶ δείψης νὰ παραδοθῇ. Εἶτα δὲ ἀπῆλθε μετὰ ἑξακοσίων ἀνδρῶν εἰς τὰς Θερμοπύλας, ἔνθα ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ τῆς Λαμίας ἠγέρθη ὁ ὁπλαρχηγὸς Ἰωάννης Δυοβουνιώτης, ὅστις ἐπολιόρκησε (8/20 Ἀπριλίου) τὴν Βοδωνίτσαν, καὶ ἠνάγκασε καὶ τὸ φρούριον αὐτῆς νὰ παραδοθῇ. Ἐπὶ τῆς πρὸς τὴν Λαμίαν ἀγούσης συνηνώθησαν τὰ σώματα τῶν τριῶν ἐπαναστατῶν ὁπλαρχηγῶν, ἕως δισχίλιοι ἄνδρες· ἀλλ' ἄπρακτοι παρὰ τοὺς Κομποτάδας ἐστρατοπεδευμένοι δὲν ἐτόλμησαν οὗτοι νὰ ἐπιπέσωσι κατὰ τῆς πόλεως ἄνευ τῆς συμπράξεως τοῦ Κοντογιάννη, τοῦ ὁπλαρχηγοῦ τῆς ἐπαρχίας τοῦ Πατρατσικίου (τῆς ἀρχαίας Ὑπάτης). Τρὶς ἠρνήθη οὗτος, φρονίμως τὰς δυνάμεις ἀναλογιζόμενος, νὰ ἐνδώσῃ, ἀλλ' ὁ ἐνθουσιασμὸς τῶν ὑπ' αὐτὸν παρέσυρε καὶ τοῦτον τὸν τελευταῖον ὁπλαρχηγὸν τῆς ἀνατολικῆς Ἑλλάδος. Ὅθεν ἡνωμένοι ἐπέπεσον οἱ Ἕλληνες (18/30 Ἀπριλίου) κατὰ τοῦ Πατρατσικίου, τὸ ὁποῖον ὅμως τὴν ἐπιοῦσαν ἐγκατέλιπον πάλιν ἡμικεκαυμένον, φοβούμενοι μὴ περικλεισθῶσιν ὑπὸ τοῦ τουρκικοῦ ἱππικοῦ, τὸ ὁποῖον συνεκεντροῦτο κατ' ἐξακολούθησιν ἐν Λαμίᾳ. Ὁ Χουρσὶτ πασᾶς, ὅπως ἔβλεπε τὴν οἰκογένειαν αὐτοῦ κινδυνεύουσαν ἐν Τριπόλει ὑπὸ τῆς ὁρμῆς τῆς ἐπαναστάσεως, μεγάλως ἐφοβήθη βλέπων τὴν ἐπανάστασιν μεταδιδομένην εἰς τὴν Θεσσαλίαν, ὄπισθεν τοῦ πρὸ τῶν Ἰωαννίνων στρατοπέδου του. Ὅθεν καθ' ὃν χρόνον ἀπέστειλε τὸν Κεχαγιᾶν αὐτοῦ Μουσταφᾶ βέην εἰς τὴν Πελοπόννησον, συνεκέντρωσεν ὑπὸ τὸν Ὀμὲρ Βριώνην τοῦ Βερατίου καὶ ὑπὸ τὸν Μεχμὲτ, τὸν ἐπίδοξον πασᾶν τῆς Πελοποννήσου, εἰς τὴν Λαμίαν ἑπτακισχιλίους ἄνδρας, ἀπέναντι τῶν ὁποίων ἐτοποθετήθησαν πρὸς ἐξασφάλισιν τῆς εἰς Σάλωνα ἀγούσης οἱ τρεῖς ὁπλαρχηγοὶ εἰς τρόπον, ὥστε ὁ μὲν Πανουργιᾶς κατέλαβε τὸ χωρίον Μουσταφᾶ βέη, ὁ δὲ Δυοβουνιώτης τὴν ἐπὶ τοῦ Γοργοποτάμου γέφυραν, καὶ ὁ Διάκος τὴν ἐπὶ τοῦ

Σπερχειοῦ καὶ τὴν ὁδὸν τὴν ἄγουσαν εἰς Θερμοπύλας, αἵτινες δὲν ἔχουσι σήμερον τὴν σημασίαν, ἣν εἶχόν ποτε, διότι ἡ ὑπὸ θαλασσίας ἄμμου πρόσχωσις ἐπιτρέπει τὴν περιδρομὴν τοῦ στενοῦ. Πρὶν ἔτι ὀχυρωθῶσιν οἱ Ἕλληνες ἐπῆλθεν ὁ Ὀμὲρ Βριώνης ἐκ Λιανοκλαδίου (22/4 Μαΐου) καὶ ἀπέκρουσε τὸ ἀνεπαρκὲς σῶμα τοῦ Δυοβουνιώτου μέχρι τῆς στενῆς θέσεως Δέμα ἐπὶ τῆς εἰς Δωρίδα ἀγούσης, εἶτα μετὰ τοῦ Μεχμὲτ πασᾶ ἐπέπεσε κατὰ τῶν δύο ἑτέρων ὁπλαρχηγῶν, τῶν ὁποίων ὁ στρατὸς ἀμέσως κατὰ τὴν πρώτην ἔφοδον διεσκορπίσθη. Μόνον ὁ Διάκος καί τινες ἑταῖροι αὐτοῦ ἐθυσίασαν ἑαυτοὺς ὑπὲρ τῆς πατρίδος εἰς ἀνάμνησιν τῆς μεγάλης ἱστορικῆς σκηνῆς, ἐφ' ἧς ἐμάχοντο. Ἀποποιούμενος νὰ σωθῇ ἐπὶ τοῦ ἵππου, ὃν τῷ προσέφερεν ὁ ψυχουιός αὐτοῦ, ἐπολέμησεν ὁ Διάκος μετὰ ὀκτὼ μόνον ὀπαδῶν ἐπὶ μίαν ὁλόκληρον ὥραν, εἶδεν ἐνώπιόν του πίπτοντα τὸν ἀδελφόν, τέλος κατέπεσε καὶ αὐτὸς τραυματισθεὶς καὶ ἀπέθανεν ἐν αἰχμαλωσίᾳ, εἷς τῶν πρώτων μαρτύρων, ὧν τὸν μαρτυρικὸν θάνατον δικαίως τὰ δημώδη τῶν Ἑλλήνων ᾄσματα ὑμνοῦσιν. Ἀπαχθεὶς παρὰ τοῦ Μεχμὲτ πασᾶ εἰς Λαμίαν καὶ προσκληθεὶς ὑπ' αὐτοῦ νὰ τὸν ὑπηρετήσῃ, ἀπέῤῥιψεν ὁ Διάκος τὴν προσφερομένην αὐτῷ χάριν καὶ ἀπήντησεν ἀπειλητικῶς· «Ἡ Ἑλλὰς ἔχει πολλοὺς Διάκους!» (1) Καταδικασθεὶς εἰς τὸν διὰ πασσάλου θάνατον (24/6 Μαΐου) διετάχθη νὰ φέρῃ αὐτὸς μέχρι τοῦ τόπου τῆς καταδίκης τὸ ὄργανον τοῦ θανάτου του, ἀλλὰ τὸ ἔῤῥιψε πρὸ τῶν ποδῶν τῶν Ἀλβανῶν, λέγων ὀργίλως. «Δὲν εὑρίσκεται μεταξὺ ὑμῶν κανεὶς νὰ μὲ φονεύσῃ, διατί νὰ παραδοθῶ ἐγώ, ὅστις δὲν εἶμαι κακοῦργος,

---

(1) Τὸ τραγούδιον τοῦ Διάκου (Fauriel 2, 35) διεξάγει περαιτέρω τὸν ἡρωϊκὸν τοῦτον λόγον. (Passow δημοτικὰ ᾄσματα τῆς Ἑλλάδος σελ. 174)

Τὸν Διάκον τότε πέρνουνε καὶ 'ς τὸ σουβλὶ τὸν βάζουν,
Ὁλόρτο τὸν ἐστήσανε κι' αὐτὸς χαμογελοῦσε.
Τὴν πίστιν τους τοὺς ὕβριζε, τοὺς ἔλεγε μουρτάτες.
» Σκυλιὰ κι' ἂν μὲ σουβλίσετε, ἕνας Γραικὸς ἐχάθη.
Ἂς εἶν' καλὰ ὁ Ὀδυσσεὺς κι' ὁ καπετὰν Νικήτας.
Αὐτοὶ θὰ φᾶνε τὴν Τουρκιάν, θὰ χάψουν τὸ ντεβλέτι.»

εἰς τὴν ἐκδικητικὴν τῶν Τούρκων μανίαν; » Πορευόμενος δὲ νὰ θανατωθῇ προσέβλεπε μὲ ἤρεμον βλέμμα τὴν γελῶσαν τοῦ ἔαρος φύσιν, καὶ ὡς νὰ ἤθελε ν' ἀπαντήσῃ εἰς τοὺς προφητικοὺς τοῦ Ῥήγα λόγους, εἶπε τὸ ἑξῆς δίστιχον.

« Γιὰ ἰδὲ καιρὸ ποῦ διάλεξεν ὁ Χάρος νὰ μὲ πάρῃ,
Τώρα π' ἀνθίζουν τὰ κλαδιὰ καὶ βγάν' ἡ γῆ χορτάρι. »

Ἐν τοσούτῳ δὲ συνεσωματώθησαν οἱ ὀπαδοὶ αὐτοῦ. Ὁ Πανουργιᾶς καὶ ὁ Δυοβουνιώτης, καίτοι ἀποτυχόντες, δὲν παρῃτήθησαν τῶν προσπαθειῶν αὐτῶν, νὰ ἐξασφαλίσωσι τὴν εἰς Σάλωνα ἄγουσαν. Τὰ μεταξὺ τοῦ μαλιακοῦ καὶ τοῦ ἀμφισσαϊκοῦ κόλπου στενὰ (ἡ συνήθης ὁδὸς τῶν Τατάρων ἀγγελιαφόρων ἀπὸ τῆς Ἠπείρου καὶ Βοιωτίας εἰς Κωνσταντινούπολιν), ἐθεωροῦντο ἀείποτε ἕνεκα τῆς συντομίας τῆς ὁδοῦ τῆς μεταξὺ τῶν δύο κόλπων καὶ τῆς εὐκολίας τῆς διὰ θαλάσσης συγκοινωνίας μεταξὺ τοῦ μαλιακοῦ κόλπου καὶ τῆς Θεσσαλονίκης καὶ τῶν Δαρδανελλίων, ὡς ἡ σημαντικωτάτη τῶν συγκοινωνιῶν. Ἀλλ' ὅσῳ οὐσιώδης τόσῳ καὶ ὀχυρὰ εἶναι ἡ θέσις αὕτη. Δύο κυρίως δίοδοι διασχίζουσι τοὺς ὀρεινοὺς τούτους λαβυρίνθους· ἡ μὲν πρὸς βορρᾶν διὰ τῆς σειρᾶς τῶν ὀρέων τῆς μεταξὺ τῆς πεδιάδος τοῦ Σπερχειοῦ καὶ τῆς δωρικῆς κοιλάδος· ἡ δὲ πρὸς μεσημβρίαν διὰ τοῦ στενοῦ, τοῦ χωρίζοντος τὸν Παρνασσὸν ἀπὸ τῆς Οἴτης. Ἐνταῦθα κατὰ τὴν ἔξοδον τοῦ στενοῦ τῆς Ἀμβλένης, παρὰ τὸ χάνι τῆς Γραβιᾶς (τοῦ ἀρχαίου Κυτινίου) συνενώθη ὁ Ὀδυσσεὺς ἐπὶ κεφαλῆς 120 ἀνδρῶν μετὰ τῶν δύο ὁπλαρχηγῶν, καὶ ἀπεφασίσθη, ὁ Ὀδυσσεὺς νὰ ὑπερασπίσῃ τὸ παρὰ τὴν ὁδὸν κείμενον ξενοδοχεῖον (χάνι) οἱ δὲ ἄλλοι δύο νὰ καταλάβωσι τὸ στενόν.

Ἅμα ἐμφανισθέντος τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ (8/20 Μαΐου) προσεκάλεσεν ὁ Ὀδυσσεὺς ἐθελοντάς. Ἑκατὸ προσῆλθον (ἐν οἷς καὶ ὁ Γούρας καὶ ὁ ἀνδρεῖος Εὐβοεὺς Ἀγγελῆς), ἐπὶ κεφαλῆς τῶν ὁποίων ὁ Ὀδυσσεὺς εἰσῆλθε χορεύων εἰς τὸ ξενοδοχεῖον. Οἱ Τοῦρκοι δὲν εἶχον τηλεβόλα, ὅπως κρημνίσωσι τὰ τείχη τοῦ μικροῦ τούτου φρουρίου· τρὶς ἐφορμήσαντες τρὶς ἀπεκρούσθησαν, καὶ ὅταν ὁ Ὀμὲρ πασᾶς περὶ τὴν μεσημβρίαν ψέγων καὶ ἐνθαρρύνων

τοὺς στρατιώτας του διέταξε τετάρτην, γενικὴν ἔφοδον, ἀπέτυχε καὶ αὕτη· πολλαὶ ἑκατοστύες τῶν πολιορκητῶν καὶ ὅλοι οἱ σημαιοφόροι τοῦ πασᾶ ἔπεσον. Τὸ ἑσπέρας δὲ περιέζωσεν ὁ Ὀμὲρ Βριώνης τὸ ξενοδοχεῖον καὶ ἔγραψεν εἰς Λαμίαν νὰ τῷ πέμψωσι πυροβολικόν· ἀλλ' ἐν νυκτὶ κατώρθωσαν οἱ πολιορκούμενοι νὰ φύγωσιν, ἀφήσαντες δύο μόνον ὀπαδούς των φονευθέντας κατὰ τὰς ἐφόδους. Ἡ πρᾶξις αὕτη ἐδόξασε τὸν Ὀδυσσέα καὶ ἀνεπτέρωσε τὸ καταπεσὸν θάῤῥος. Οἱ Τοῦρκοι ὅμως δὲν ἐτόλμησαν νὰ προχωρήσωσι διὰ τοῦ στενοῦ τῆς Ἀμβλένης εἰς Σάλωνα, ἀλλὰ κατέβησαν εἰς Λεβαδείαν διὰ τῆς ἀνοικτῆς πεδιάδος τοῦ Κηφισσοῦ. Ἡ πορεία των πάντας κατεθορύβησεν ἐν Βοιωτίᾳ, ἔνθα ὁ Γούρας καὶ ὁ Ὀδυσσεὺς μάτην ἐπειρῶντο ν' ἀποκρούσωσι τοὺς Τούρκους, πάντας κατεθορύβησε καὶ ἐν τῇ Ἀττικῇ, ἔνθα οἱ Ἀθηναῖοι ὀψὲ (ἐνθαῤῥυνθέντες ὑπὸ τῶν ἐν Λεβαδείᾳ) 23/7 Μαρτίου ἠγέρθησαν, καὶ ἔκλεισαν ἐπὶ τῆς ἀκροπόλεως τοὺς Τούρκους, οἵτινες μετ' οὐ πολὺ (τὸν Ἰούνιον ἤδη) ἤρχισαν νὰ στερῶνται τῶν ἀναγκαίων· πάντας κατεθορύβησε καὶ ἐν Πελοποννήσῳ, ὅθεν ἀπεστάλησαν πέραν τοῦ Ἰσθμοῦ ὁ Νικήτας καὶ ὁ Ἠλίας Μαυρομιχάλης μὲ ἀνεπαρκῆ στρατόν.

Ὁ Ὀμὲρ Βριώνης εἰσῆλθεν (25|7 Ἰουλίου) εἰς τὴν Λεβαδείαν, ἀπέκρουσε διὰ τοῦ Μεχμὲτ πασᾶ τοὺς Πελοποννησίους καὶ μετὰ δισχιλίων ἀνδρῶν ἀπῆλθεν εἰς Χαλκίδα (14[26 Ἰουλίου). Διότι καὶ εἰς τὴν Εὔβοιαν εἶχεν ἤδη διαδοθῆ ἡ ἐπανάστασις, ἂν καὶ ἐνταῦθα εὗρε δυσκολωτάτην θέσιν, ἐπειδὴ ἡ χώρα ὅλη ἐφυλάσσετο ὑπὸ τῶν δύο φρουρίων, τοῦ τῆς Χαλκίδος καὶ τοῦ τῆς Καρύστου, ἐν οἷς ἔζων καὶ τὰ ὁποῖα κατεῖχον Τοῦρκοι, περίφημον τὸ ἓν διὰ τὴν ὀχυράν του παρὰ τὸν πορθμὸν θέσιν, καὶ διὰ τὴν ἐπὶ τῆς βοιωτικῆς παραλίας ἀκρόπολιν, Καραμπαμπᾶ καλουμένην.

Η Θεσσαλομαγνησία καὶ ἡ Μακεδονία.

Οἱ δραστήριοι καὶ εὐκίνητοι ναυτικοὶ ἦσαν οἱ μεταδόσαντες τὴν ἐπανάστασιν εἰς τὴν Εὔβοιαν, ὡς καὶ εἰς τὴν Μαγνησίαν καὶ τὸ Πήλιον. Κατὰ τὸ Πήλιον, τὸ ὁποῖον, ἕνεκα τῆς κεντρικῆς του θέσεως εἰς τὴν ἀνατολικὴν τῶν ὀρέων σειρὰν, τῆς εὐκό-

λου πρὸς τὸν στόλον συγκοινωνίας, τῆς χερσονησιακῆς δυνάμεώς του καὶ τῆς ὀχυρᾶς θέσεως τῶν Τρικέρων ἐπὶ τοῦ ἀκρωτηρίου τοῦ Τισαίου, παρεῖχε τοῖς ἐπαναστάταις μίαν τῶν καλλιτέρων θέσεων, εἶχε συντελέσει ὁ Ἄνθιμος Γαζῆς δι' ὅλων τῶν μέσων τῆς Ἑταιρίας εἰς τὴν διάδοσιν τῆς ἐπαναστάσεως. Ἅμα δὲ ἐφάνησαν παρὰ τὴν παραλίαν τῶν Τρικέρων καὶ τοῦ Ἁρμυροῦ πλοῖα ὑδραιοσπετσιωτικὰ (5/17 Μαΐου), ἐδράξατο ὁ Γαζῆς τῆς εὐκαιρίας ταύτης ἵνα θέσῃ εἰς ἐνέργειαν τοὺς Μάγνητάς του. Οὗτοι ἐκδιώξαντες πρῶτον τοὺς βοεβόδας, ἐπέπεσον κατὰ τῶν ἐν Λεχωνίοις Τούρκων, οὓς 600 μετρῶντας ψυχὰς, κατέστρεψαν. Ἐρίζοντες δὲ περὶ τῆς διανομῆς τῶν τουρκικῶν κτημάτων ἠμέλησαν οἱ Μάγνητες, παρακούοντες τὰς συμβουλὰς τοῦ Γαζῆ, νὰ κυριεύσωσι ταχέως καὶ τὸ Βῶλον, τὸ ὁποῖον ἤρχισαν νὰ πολιορκῶσι μετὰ ταῦτα βοηθείᾳ τῶν πλοίων, ἐν ᾧ συγχρόνως ὥρμησαν κατὰ τοῦ Βελεστίνου, τὸ ὁποῖον ἐπυρπόλησαν καὶ ἐλεηλάτησαν. Τότε δὲ κατεθορυβήθησαν τὰ στρατόπεδα τοῦ Βώλου, τοῦ Βελεστίνου καὶ τοῦ Ἁρμυροῦ ὑπὸ τῆς ἀγγελίας, ὅτι ὁ ἐκ Δράμας (Δραβίσκου) Μαχμοὺτ πασᾶς πλησιάζει μετὰ μεγάλου στρατοῦ ἐκ Λαρίσσης. Τὰ ἄγρια ταῦτα στίφη ἐχύθησαν μετ' ὀλίγας ἡμέρας ἐφ' ὅλην τὴν χερσόνησον καὶ ἀπέκρουσαν τοὺς ἐπαναστάτας μέχρι Τρικέρων. Δὶς ἐπέστρεψεν ὁ Μαχμοὺτ εἰς Λάρισσαν, ἀλλ' ἑκάστοτε ἀνέστησαν πάλιν οἱ ἡττηθέντες, καὶ ἐστρατοπέδευσαν ὀχυρωθέντες εἰς Τρίκερα, Λαῦχον, Ἀργαλεστὴν καὶ Προμῖρι. Ἀποκρουσθέντες ἔπειτα πρὸς βοῤῥᾶν, ὥρμησαν οἱ Τρικεριῶται, ἀλλὰ μὲ ὀλίγην ἐπιτυχίαν, πρὸς τὴν Εὔβοιαν, ἔνθα συνέδραμον διὰ τῶν πλοίων τοὺς μετ' αὐτῶν συνεννοηθέντας προκρίτους τῆς Λίμνης. Ἐνταῦθα εἰς τὸ βόρειον μέρος τῆς νήσου ἐξεβλήθησαν οἱ Τοῦρκοι, ἡ Κούμη ἐπανεστάτησε καὶ ἐζήτησε βοήθειαν παρὰ τῶν Ἀνδρίων· ἐν Ξηροχωρίῳ δὲ συνεκεντρώθησαν δισχίλιοι ἐπαναστάται, οἵτινες ἐτόλμησαν νὰ πολιορκήσωσι καὶ αὐτὴν τὴν Χαλκίδα. Πρὶν ὅμως δράμωσιν εἰς βοήθειαν οἱ Ἄνδριοι, ἐπυρπολήθη ἡ Κούμη ὑπὸ τοῦ Ὀμὲρ βέη τῆς Καρύστου· οἱ πρὸ τῶν τειχῶν τῆς Χαλκίδος Εὐβοεῖς, τραπέντες

εἰς φυγὴν ὑπὸ τῶν εξορμησάντων Τούρκων, ὠχυρώθησαν ἔν τινι θέσει εἰς Βρυσάκια παρὰ τὴν θάλασσαν, ὅθεν ἐπολιόρκησαν τὴν πόλιν κατὰ θάλασσαν διὰ τῶν τρικεριωτικῶν καὶ ὑδραϊκῶν πλοίων, τὰ ὁποῖα ὑπερησπίζοντο συγχρόνως καὶ τὴν ὑποχώρησιν αὐτῶν. Ἔμπειρον εἶχον ἀρχηγὸν, τὸν Ἀγγελῆν ἐκεῖνον, ὅστις ἐπολέμησε μετὰ τοῦ Ὀδυσσέως εἰς τὸ χάνι τῆς Γραβιᾶς. Ὁ Ὀμὲρ Βριώνης μόλις ἐλθὼν εἰς Χαλκίδα ἐπέπεσε κατὰ τῶν θέσεων τούτων, ἀλλ' ἀπεκρούσθη (15/27 Ἰουλίου)· εὐθὺς ὅμως ἐπανώρθωσε τὴν ἧτταν σπεύδων εἰς βοήθειαν τῆς ἀκροπόλεως τῶν Ἀθηνῶν, τῆς ὁποίας οἱ πολιορκηταὶ χωρὶς νὰ κάμωσι κἂν ἀπόπειραν κατὰ τῶν νήσων καὶ τοῦ Ἰσθμοῦ ἔφυγον ἐνώπιόν του, παραδίδοντες τὴν χώραν, τὴν πόλιν καὶ τοὺς κατοίκους εἰς πῦρ, καταστροφὴν καὶ λεηλασίαν.

Ἐν ᾧ δὲ ἐν Μαγνησίᾳ καὶ Εὐβοίᾳ ἡ ἐπιῤῥοὴ τῶν νησιωτῶν παρώρμα εἰς τὸν θερισμὸν τῶν σπόρων τῆς Ἑταιρίας, ἐν Μακεδονίᾳ ἐπενήργησε τὸ ἐπιχείρημα τοῦ Ὑψηλάντου. Ἡ Μακεδονία εἶναι φύσει διὰ τὸν πόλεμον πεπλασμένη, καὶ παρέχει ἐν τῇ Χαλκιδικῇ χερσονήσῳ τὰ φυσικώτερα καταφύγια· ἀλλ' αἱ χῶραι αὐτῆς εἶναι πολὺ ἀπ' ἀλλήλων κεχωρισμέναι, εὑρίσκονται πολὺ πλησίον εἰς τὴν ἐπιῤῥοὴν τῆς πρωτευούσης, καὶ πολὺ ἐκτεθειμέναι διὰ ξηρᾶς καὶ θαλάσσης, εἶναι ἐν μέσῳ πολλῶν τουρκικῶν τόπων, καὶ οἱ κάτοικοι αὐτῆς ἕνεκα τοῦ ἐργατικοῦ των βίου καὶ τῆς εὐπορίας των ἦσαν πολὺ ἐνάντιοι εἰς τὸ νὰ τολμήσωσιν ἐπανάστασιν, ὥστε ἐνταῦθα κίνημα μὲ μεγάλας μόνον προπαρασκευὰς, καὶ μὲ ἐξωτερικὴν βοήθειαν ἠδύναντο μόλις νὰ δώσῃ ἐγγύησιν περὶ ἐπιτυχίας. Ἀλλ' ὑπερβολικαὶ φῆμαι περὶ τῆς ἐμφανίσεως καὶ ἐπιτυχίας τοῦ Ὑψηλάντου παρὰ τὸν Δούναβιν ἠλέκτρισαν τοὺς κατοίκους· ἐπὶ τοῦ Ἁγίου Ὄρους, ἐν τῇ δημοκρατίᾳ τῶν 24 μονῶν τῆς χερσονήσου τοῦ Ἄθω, ἐμυήθησαν οἱ μοναχοὶ, ὀλίγον θρῆσκοι καὶ ἐντελῶς ἀπαίδευτοι, τὰ τῆς ἐπαναστάσεως ὑπό τινος Φιλικοῦ Ἐμμανουὴλ Παπᾶ· φανατικοὶ ἅπαξ γενόμενοι, διήγειραν οὗτοι εἰς τὰ μεταλλεῖα ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ τῆς Χασιᾶς, τοὺς πτωχοὺς κατοίκους τῆς Κασσάνδρας,

οἵτινες οὔτε ἐγνώριζον περὶ τίνος ἐπρόκειτο. Ὁ δὲ μουτεσελίμης Ἰουσοὺφ βέης τῆς Θεσσαλονίκης, υἱὸς τοῦ ἰσχυροῦ Ἰσμαὴλ βέη τῶν Σεῤῥῶν, ὅστις εἶχε συμφέρον νὰ προστατεύῃ διὰ παντὸς τρόπου, ἔστω καὶ διὰ βιαίων μέσων, τὴν βιομηχανίαν, ἐπετάχυνε διὰ τῶν ληφθέντων μέτρων τὴν ἔκρηξιν τῆς ἐπαναστάσεως. Ἔπεμψε στρατὸν εἰς τὸ Ἅγιον Ὄρος (Μάϊον), ἀπήτησε παρὰ τῶν προκρίτων διαφόρων χωρίων ὁμήρους, ὡς ἐκ τοῦ Πολυγύρου, χωρίου εἰς τὰ πρόθυρα κειμένου τῶν χασικῶν χωρίων, τὰ ὁποῖα ἰδίᾳ ὑπωπτεύετο. Ὁ στρατὸς δὲ αὐτοῦ διὰ τῆς ὑπεροψίας του ἠρέθισε τὸν λαὸν καὶ ἀπεκρούσθη. Νῦν ἐμάνη ὁ μουτεσελίμης θηριωδῶς. Δι' ὀβελισμοῦ ἐθανάτωσε τοὺς ὁμήρους οὓς εἶχεν ὑπὸ τοὺς ὄνυχάς του, ἀπεκεφάλισε τὸν ἐπίσκοπον τῆς Κύτρου καί τινας προκρίτους, ἔῤῥιψεν εἰς τὰς φυλακὰς τῆς πόλεως δισχιλίους χριστιανοὺς, βοηθούμενος εἰς ὅλα τὰ κακουργήματα αὐτοῦ ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων, τὰ κατὰ παροιμίαν διαβόητα καθάρματα τῆς Θεσσαλονίκης. Ἡ ἐπαρχία ἅπασα ἔδραξε τὰ ὅπλα, δύο ἐσχηματίσθησαν στρατόπεδα, τὸ μὲν ὑπὸ τὸν Ἐμμανουὴλ Παπᾶ, τὸν δὲ ὑπὸ τὸν Κασσανδρέα Χάψαν· τὰ δύο ταῦτα σώματα ἠγωνίσθησαν ἐπί τινα χρόνον μετ' ἐπιτυχίας κατὰ τῶν Τούρκων, καὶ τὸ τοῦ Χάψα μάλιστα ἐπροχώρησεν εἰς ἀπόστασιν δύο ὡρῶν ἀπὸ τῆς Θεσσαλονίκης, τὸ δὲ τοῦ Παπᾶ μέχρι τοῦ ἐνδοτάτου μυχοῦ τοῦ κόλπου τῆς Κοντέσσης. Ἀλλὰ μετά τινας ἡμέρας ὁ Βαϊρὰμ πασᾶς, ὅστις διαταχθεὶς νὰ δράμῃ εἰς ἐνίσχυσιν τοῦ Ὀμὲρ Βριώνη εὑρίσκετο καθ' ὁδὸν πρὸς τὴν ἀνατολικὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν Πελοπόννησον, ἐνεφανίσθη αἴφνης μετὰ ἰσχυροῦ στρατοῦ ἐπὶ τῆς σκηνῆς ταύτης, καὶ τὰ δύο ἐπαναστατικὰ σώματα ἠναγκάσθησαν νὰ καταφύγωσιν εἰς τὰ ὄρη. Ἐπὶ τοῦ Ἰσθμοῦ τῆς Κασσανδρικῆς Χερσονήσου (τῆς Πελλήνης) ὠχυρώθη τὸ στῖφος τοῦ ἀνδρείου Χάψα, τοῦ πεσόντος ἔν τινι συμπλοκῇ παρὰ τὴν Βασιλικὴν, εἰς τὸν Πίνακα, καὶ ἐκρατεῖτο ἐνταῦθα ἐνισχυόμενον ὑπὸ τῶν ἐπαναστατῶν τοῦ Ὀλύμπου κατὰ τριπλασίου ἀριθμοῦ Τούρκων, ἀπέναντι αὐτοῦ παρατεταγμένων.

Ἡ Πύλη. Ἐπαισθητὴ εἶναι ἡ χαρακτηριστικὴ πρὸς τὸ παρὰ τὸν Δούναβιν κίνημα διαφορά, μεθ' ἧς ἐξεῤῥάγη ἡ ἐν Ἑλλάδι ἐπανάστασις, ἥτις ἐξηπλώθη ἄνευ μεγάλης καὶ τεχνητῆς προπαρασκευῆς, ἄνευ τῆς συστηματικῆς ὑποσχέσεως ξένης βοηθείας, καὶ βασιζομένη μόνον εἰς τὴν ὤθησιν τῶν τοπικῶν καὶ χρονικῶν στοιχείων, εἰς τὰς ἀορίστους προπαρασκευὰς τῆς Ἑταιρίας καὶ εἰς τὸ παράδειγμα μικρῶν ὁπλαρχηγῶν, οἵτινες ὅλως ἀπροπαράσκευοι ὄντες οὔτε φανερὰ εἶχον μέσα, οὔτε σχέδιον, οὔτε ἀρχηγόν, οὔτε κέντρον. Ἡ δύναμις τῆς ἐθνικῆς ταύτης ἐπαναστάσεως καὶ ἡ σωτηρία αὐτῆς ἦτο, ὅτι ἡ τουρκικὴ κυβέρνησις μετὰ τὴν πρώτην κατάκτησιν τοῦ βυζαντινοῦ κράτους οὔτε συνειθισμένη ἦτο πλέον οὔτε ἐγνώριζε τὸν τρόπον νὰ μάχηται κατὰ τῆς τοιαύτης αὐθορμήτου ἐθνικῆς δυνάμεως· βεβαίως ἐξησθενοῦτο καὶ ἐμηδενίζετο τὸ κίνημα, ἐὰν ἡ Πύλη ἐγνώριζε νὰ μεταχειρισθῇ μετὰ συνετῆς δραστηριότητος καὶ μετριότητος τὰς ἀναριθμήτους ὠφελείας τῆς κεντρικῆς αὐτῆς θέσεως καὶ δυνάμεως ἀπέναντι κινήματος τοσούτῳ διεσπαρμένου. Καὶ ὀλίγον μόνον ἐὰν ἐφρόντιζεν, ἐὰν ἐπρόσεχε καὶ ἐὰν ἐγνώριζε τὴν θέσιν της, ἤθελεν ἐμποδίσει καὶ αὐτὴν ἀκόμη τὴν ἔκρηξιν. Ἀλλ' οὐδέποτε ἀνεδείχθη ἡ συνήθως ἄφροντις καὶ ἀδρανὴς Πύλη ἀμελεστέρα ἢ κατὰ τὰς κρισίμους ταύτας περιστάσεις, καθ' ἃς πνεῦμα συνωμοσίας ἐπλανᾶτο εἰς τὸν ἀέρα, τὸ ὁποῖον ἐπικίνδυνον καὶ εἰς τὰς πλείστας τῶν χωρῶν τῆς Εὐρώπης, ἦτο ἐπικινδυνωδέστατον εἰς τὸ παραλελυμένον τοῦτο κράτος. Κατωρθώθη δὲ νὰ μένῃ μυστικὴ τῇ Τουρκικῇ κυβερνήσει ἡ ἐνέργεια τῆς Φιλικῆς ἑταιρίας, ἧς ὁ πρόεδρος ὑπὸ τὰ βλέμματά της εἰργάζετο, μόνον, διότι οἱ πονηροὶ ῥαγιάδες εὑρίσκονται ἀνέκαθεν ἐν γενικῇ, πυκνῇ καὶ ἰσχυρᾷ συνωμοσίᾳ κατὰ τῶν τυράννων αὐτῶν, οἵτινες ἐν τῇ παχυλῇ αὐτῶν νωθρότητι δὲν ἔβλεπον ὅ,τι ἔβλεπεν ὅλος ὁ κόσμος, καὶ ὅ,τι ἔβλεπον δὲν ἔκρινον ἄξιον προσοχῆς. Ὁ κατὰ τοῦ Ἀλῆ πασᾶ πόλεμος ἀνεπτέρωσε πάσας τὰς μυστικὰς ἐλπίδας καὶ τοὺς σκοποὺς τῶν Ἑλλήνων, ἀλλ' ὁ ὑπουργὸς ὁ ἀποτρέψας ἀπὸ τῆς ἀπερισκέπτου ταύτης ἐκστρατείας εἶχε πέσει εἰς δυσμένειαν.

Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς δὲ τῆς ἐν Νεαπόλει ἐπαναστάσεως ἐτεκταίνοντο ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ ἄλλα τινὰ ἐπαναστατικὰ σχέδια. Νεαπολίτης τις, ὀνόματι Καρβονάρος, ἀνὴρ ἐπίτριπτος, ὅστις ὡς δανειστὴς ἐπὶ ἐνεχύροις, καὶ ὡς δικηγόρος εἶχε στιγματισθῇ διὰ τὰς καταχρήσεις του, ἐσύστησεν ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ πρέσβεως τῆς Ἱσπανίας σύλλογον Καρβονάρων, εἰς τὸν ὁποῖον ἔλαβον μέρος καί τινες τῶν Οὐλεμάδων. Συνεβουλεύθη ἡ Πύλη νὰ ἐπιστήσῃ τὴν προσοχήν της εἰς τὸν ἐν Πέρᾳ συνεδριάζοντα τοῦτον σύλλογον, ἀλλ' αὕτη ἠμέλει. Ἀπὸ δὲ τῆς ἐπαναστατικῆς ἐν Ἰταλίᾳ συγχύσεως, αἱ ἐνέργειαι τῶν Φιλικῶν ἐγένοντο τοσούτῳ ἀπροκάλυπτοι καὶ γενικαί, ὥστε καθίσταντο φανερὰ συνωμοσία· πᾶς τις περὶ τῆς ὑπάρξεως αὐτῆς ἐγνώριζεν, ἡ Πύλη μόνον ὄχι. Ὁ Ὑψηλάντης, ὅστις ῥωσσικὸν καθ' αὐτὸ μῖσος ἔπνεε κατὰ τῆς Ἀγγλίας, ἐξέφερε τὴν γνώμην, ὅτι ἡ Ἀγγλία ἐπανειλημμένως ἀνήγγειλεν εἰς τὴν Πύλην τὴν ὕπαρξιν τῆς ἑταιρίας ἀλλὰ τοῦτο δὲν εἶναι παντάπασιν ἀποδεδειγμένον· ἡ αὐστριακὴ ὅμως κυβέρνησις ἐσεμνύνετο μετὰ ταῦτα ἐπισήμως, ὅτι πολὺ πρὸ τῆς ἐπαναστάσεως ὑπέδειξεν εἰς τὴν Πύλην τὴν τεκταινομένην συνωμοσίαν, ἀλλὰ οἱ Τοῦρκοι δὲν ἐπρόσεξαν εἰς τοῦτο. Ὁ Ἀλῆ πασᾶς εἶχε καταμηνύσει τὰ τῆς ἑταιρίας σχέδια ἀλλὰ δὲν ἐπιστεύθη.

Ὅτε κατὰ τὸν Φεβρουάριον ἦλθεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ἡ εἴδησις τῆς στάσεως τοῦ Βλαδιμηρέσκου, δὲν ἐθεωρήθη τὸ κίνημα τοῦτο εἰμὴ ὡς εἷς τῶν συχνῶν ἐπαναστατικῶν στροβίλων, οἵτινες ἀφ' ἑαυτῶν πάλιν διαλύονται. Τοσούτῳ μᾶλλον ἐθεωρήθη τὸ πρᾶγμα ὡς ἀσήμαντον, καθ' ὅσον οὐδεμία ὑπῆρχεν ὑποψία, ὅτι ἡ Ῥωσσία εἶχε τὴν χεῖρα αὐτῆς εἰς τὰ συμβάντα ταῦτα. (1) Ὅτε δὲ ἡ ἐπανάστασις τῆς Βλαχίας ἐξηπλώθη παρὰ

(1) Ἡ διπλωματικὴ ἱστορία τῆς ἀναγεννήσεως τῆς Ἑλλάδος, ἥτις μέχρι τοῦδε ἐν εἴδει ἀποσπασμάτων ἦτο γνωστή, προσπαθεῖ νὰ ἐκθέσῃ τὰς διπλωματικὰς διακοινώσεις ὡς πρὸς τὸ Ἑλληνικὸν ζήτημα, καθὼς καὶ τὴν μετὰ ταῦτα ἐξακολούθησιν αὐτῶν. Βασίζεται ἡ ἱστορία αὕτη ἐπὶ ἐκτεταμένης συλλογῆς ἐγγράφων καὶ ἐκθέσεων τῶν πρέσβεων. Τὰ ἔγγραφα, τὰ ὁποῖα μετεχειρίσθημεν, θέλομεν ἀναφέρει πολλάκις μόνον διὰ τῆς ἐπιγραφῆς καὶ τῆς ἡμερομηνίας, τὰ οὐσιωδέστερα μὲ ἀκριβεστέραν δήλωσιν μετὰ τοῦ σημείου χργ.

πᾶσαν προσδοκίαν, ἐπρότεινεν ὁ πρέσβυς τῆς Ῥωσσίας, βαρῶνος Στρωγανὼφ, αὐθαιρέτως ἔν τινι προφορικῇ διακοινώσει (23/7 Μαρτίου) ν' ἀποθαῤῥύνῃ τοὺς ἀρχηγοὺς τῆς ἐπαναστάσεως διὰ προκηρύξεως τῆς Ῥωσσίας, ὡς προστάτιδος δυνάμεως· καὶ ἐπειδὴ κατ' αὐτὴν τὴν στιγμὴν ὁ νεοδιορισθεὶς βεὴζ ἐφέντης Χαμὶδ βέης, τῷ ἀνήγγειλεν, ὅτι τὰ παρὰ τὸν Δούναβιν σταθμεύοντα τουρκικὰ στρατεύματα εἶχον διαταγὴν ἅμα προσκαλούμενα ὑπὸ τῶν τοποτηρητῶν νὰ εἰσβάλωσιν εἰς τὰς Παραδουναβίους Ἡγεμονίας, συνῄνεσεν ὁ Στρωγανὼφ (25/9 Μαρτίου) εἰς τοῦτο, ἐὰν μόνον ἐφυλάττοντο οἱ ὅροι τῶν συνθηκῶν. (1) Καὶ ἀκόμη ὅταν (27/11 Μαρτίου) συλληφθείσης τῆς ἐπιστολῆς τοῦ Ὑψηλάντου πρὸς τὸν Μιλόσην προὐδόθη τῇ Πύλῃ ἡ συνωμοσία, τὸ διβάνιον ὑπωπτεύετο τοὺς Σέρβους, ἐφ' ὅσον δὲν ἐγνώριζε τὴν εἰσέλασιν τοῦ πρίγκηπος εἰς τὴν Μολδαυΐαν. Δύο ἡμέρας μετὰ ταῦτα (1/13 Μαρτίου) πρὶν ἔτι λάβῃ ἡ Πύλη εἴδησιν περὶ τῶν διατρεξάντων, ἐπαρουσιάσθη ὁ Νικόλαος Σοῦτσος, ἀδελφὸς τοῦ Ὀσποδάρου τῆς Μολδαυΐας, ἐν μεγάλῃ ταραχῇ πρὸς τὸν Στρωγανὼφ, ἀνήγγειλεν αὐτῷ τὴν ἄφιξιν τοῦ Ὑψηλάντου εἰς Ἰάσιον, καὶ ἀκουσίως ἐπρόσθεσεν, ὅτι καὶ αὐτὸς καὶ ὁ ἀδελφὸς καὶ πολλοὶ τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει Ῥώσσων ἐμπόρων εἶναι περιπεπλεγμένοι εἰς τὰ συνωμοτικά. Ἀπὸ τῆς στιγμῆς δὲ ταύτης ἤρχισαν ἐκ μέρους τῆς ῥωσσικῆς πρεσβείας τὰ αὐτὰ παιγνίδια μεταξὺ τῶν ἀρχῶν τῆς εὐρωπαϊκῆς νομιμότητος καὶ τῶν τοῦ Ἑλληνικοῦ σχεδίου, ὁποῖα συνέβησαν καὶ ἐκ μέρους τοῦ αὐτοκράτορος αὐτοῦ. Ὁ πρέσβυς ἐπέπληξε τὸν Νικόλαον Σοῦτσον, ὡς καὶ τὸν νέον Καρατσᾶν, τὸν γυναικάδελφον τοῦ Ὀσποδάρου, διὰ τὴν συμμετοχὴν αὐτῶν εἰς τὴν συνωμοσίαν, ἀλλ' ἐθεώρει καθῆκον τῆς φιλανθρω-

(1) Ἡ ἐξιστόρισις αὕτη τῶν πρώτων τούτων διαφορῶν μεταξὺ τῆς Πύλης καὶ τῆς ῥωσσικῆς πρεσβείας εἶναι ἐν μέρει ἀπάνθισμα ὅλων τῶν ἐκθέσεων τοῦ Στρωγανὼφ πρὸς τὴν αὐτοκρατορικὴν τῆς Ῥωσσίας αὐλὴν ἀπὸ 3 Μαρτίου μέχρι της 9 Ἰουνίου ἔτ. ν. αἵτινες ἐκοινοποιήθησαν ἐκ Πετρουπόλεως κατὰ τὸν Ἰούνιον τοῦ 1821 εἰς ὅλας τὰς δυνάμεις πρὸς δικαιολόγησιν τῆς διαγωγῆς τῆς Ῥωσσίας. χργ.

πίας καὶ τοῦ ἐπισήμου αὐτοῦ χαρακτῆρος ὡς πρέσβεως, νὰ διευκολύνῃ αὐτοῖς καὶ ταῖς οἰκογενίαις αὐτῶν τὴν φυγὴν καὶ ν' ἀπομακρύνῃ ἐκ Κωνσταντινουπόλεως καὶ τοὺς μεμυημένους ρώσσους ἐμπόρους· καὶ ὅτε αἱ παραινετικαὶ τοῦ Ὑψηλάντου πρὸς τοὺς συνωμότας ἐπιστολαὶ περιῆλθον εἰς χεῖράς του πρὸς διεκπεραίωσιν, ἀπηυθύνθη κρυφίως εἰς τὸν Πατριάρχην, παρακαλῶν αὐτὸν νὰ ἐκπληρώσῃ χριστιανικὸν καθῆκον, τὸ ὁποῖον αὐτὸς ὁ ἴδιος δὲν ἠδύνατο νὰ ἐκπληρώσῃ χωρὶς ν' ἀποτύχῃ τοῦ σκοποῦ, καὶ ὁ ἀρχιδιάκονος τοῦ Πατριάρχου παρέλαβε τὰς ἐπιστολάς, ἵνα τὰς διανείμῃ κατὰ τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ Στρωγανώφ. Τὸν πρίγκηπα Χαντσερῆν, τοῦ ὁποίου ἡ οἰκογένεια κατέφυγε πρὸς αὐτόν, τὸν νέον Καρατσᾶν καὶ ἄλλους ἔσωσεν ὁ Στρωγανὼφ διὰ θαλάσσης, τοὺς δὲ λοιποὺς ἐνοχοποιημένους ἐφυγάδευσε κατ' ὀλίγον λάθρα, ἵνα μὴ διεγείρῃ ὑπονοίας. Ἅμα δὲ λαβὼν τὰς ἐκθέσεις τοῦ Πίνη ἐκ Βουκουρεστίου ἀνήγγειλεν ὁ πρέσβυς τῇ Πύλῃ (3/15 Μαρτίου) τὰ γεγονότα, καὶ ἔλαβε μετὰ τοῦ ρεὴζ ἐφέντη (4/16 Μαρτίου) συνέντευξιν, ἐν ᾗ τὸν μὲν Ὀσπαδάρον Σοῦτσον ἐπειρᾶτο κατά τι νὰ δικαιολογήσῃ, τὸ ἐπιχείρημα ὅμως τοῦ Ὑψηλάντου μετὰ πάσης ἐμφάσεως ἀπεδοκίμαζε, καὶ μάλιστα προσέφερε καὶ πρὸς καταστολὴν τῆς ἐπαναστάσεως πραγματικὴν συνδρομήν, ἥτις ὅμως ὡς δυσεξήγητος καὶ ἐπισφαλὴς δὲν ἔγεινε παραδεκτή. Ὁ Στρωγανὼφ ἠνήργει οὕτως ἐν πεποιθήσει, ὅτι καὶ ἄνευ ὁδηγιῶν ἔκρινεν ὀρθῶς περὶ τῶν φρονημάτων τοῦ αὐτοκράτορός του, καὶ τὰ ἔγγραφα, τὰ ὁποῖα ἔλαβεν ἐκ Λαϋβάχης τὸν ἐνίσχυσαν εἰς τὴν γνώμην του αὐτήν. Μέχρι τοῦδε ἠδύνατο ἡ Πύλη νὰ εὕρῃ ἀφορμὴν παραπόνων μόνον ἴσως ἕνεκα τῆς ἀμελείας τῶν ἐν ταῖς Ἡγεμονίαις Ῥώσσων ὑπαλλήλων· τὴν δὲ διαγωγὴν τοῦ πρέσβεως ἐπῄνεσεν ἡ Πύλη μεγάλως εὐθὺς ἔν τινι κοινοποιήσει σταλείσῃ εἰς τὴν Πετρούπολιν, (1) ἐν τῇ ὁποίᾳ, ἐξαιτουμένη τὴν ἠθικὴν τῆς Ῥωσσίας συνδρομήν, ἀπῄτει συγχρόνως ἡ Πύλη τὴν παράδοσιν τῶν εἰς τὴν Ῥωσσίαν δραπετευ-

(1) Ἐπιστολὴ τοῦ ρεὴζ ἐφέντη πρὸς τὸν κόμητα Νεσελρὼδ τῆς 19 Τζεμαζιοὺλ Ἀχὶρ 1236 (11|23 Μαρτίου 1821) χργ.

σάντων Τούρκων ὑπηκόων καὶ τὴν τιμωρίαν τῶν συνωμοτῶν Ῥώσσων ἐμπόρων. Τὴν αἴτησιν ταύτην εἶχεν ἡ Πύλη ἀναμφισβήτητον δικαίωμα νὰ κάμῃ κατὰ τὸν ὅρον τῆς ἐν Καϊναρτσῇ συνομολογηθείσης συνθήκης. Ἡ ἡμερομηνία ὅμως τοῦ ἐγγράφου τούτου ὥρισεν ἤδη καὶ τὰ ὅρια τῶν ἀμοιβαίων φιλικῶν σχέσεων. Ὁ Στρωγανὼφ ἀπέφυγε τὴν αἴτησιν περὶ τῆς παραδόσεως τῶν φυγάδων, λέγων, ὅτι οὐδαμῶς ἤθελε συμφέρει αὕτη, καθότι δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ζητηθῇ οὔτε παρὰ τῆς Αὐστρίας ἡ παράδοσις τῶν ἐπαναστατῶν, οἵτινες ἔμελλον νὰ καταφύγωσιν εἰς αὐτήν, διότι ἡ Πύλη παρεῖχεν ἀνέκαθεν ἄσυλον ἐν Βοσνίᾳ εἰς ὅλους τοὺς αὐστριακοὺς φυγάδας· καὶ ὁ πρέσβυς τῆς Αὐστρίας, κόμης Λυτσὼφ, (Lutzow) πρὸς τὸν ὁποῖον ἀπηυθύνθη ἡ Πύλη περὶ τούτου (11/23 Μαρτίου) ἀπήντησε διὰ τῶν αὐτῶν προφάσεων.

Ἐντοσούτῳ μία κατόπιν τῆς ἄλλης ἤρχοντο αἱ εἰδήσεις καὶ αἱ ἐκθέσεις περὶ τῶν βιαιοπραγιῶν τῶν ἐπαναστατῶν ἐν Γαλαζίῳ, περὶ τῶν προκηρύξεων τοῦ Ὑψηλάντου, περὶ τῆς ῥωσσικῆς βοηθείας, περὶ τῆς φυγῆς τῶν Ἑλλήνων καὶ Ῥώσσων ἐκ Κωνσταντινουπόλεως εἰς Ὀδησσόν, ἔνθα μετ' ἐνθουσιασμοῦ ἐγίνοντο δεκτοὶ ἀπαλλαττόμενοι καὶ τοῦ λοιμοκαθαρτηρίου, καὶ ἔνθα ἐκυκλοφόρουν ἐλευθέρως αἱ προκηρύξεις τοῦ Ὑψηλάντου καὶ ποσὰ χρηματικὰ μεγάλα ὑπεγράφοντο ὑπὲρ τοῦ ἐπιχειρήματος αὐτοῦ· τέλος δὲ συνέβη κατ' ἐκείνας τὰς ἡμέρας, ν' ἀνακαλύψῃ ὁ ἐπιθεωρητὴς τῶν πυριταποθηκῶν Χατζῆ Σαλὶκ πασᾶς παρὰ ὑπόπτῳ τινὶ ἀνθρώπῳ περιφερομένῳ περὶ τὴν πυριταποθήκην, ἐπαναστατικὴν ἀλληλογραφίαν, περιέχουσαν λεπτομερείας περὶ τῆς διακλαδώσεως τῆς συνωμοσίας τῶν Φιλικῶν. Βαρεῖα ὑποψία ἐπεσκίαζεν ἔκτοτε τὰ βλέμματα τῶν Τούρκων ἀρχόντων· καὶ μετ' ὀλίγας ἡμέρας ἡ ζοφερὰ αὐτῶν διάθεσις μετεδόθη εἰς τὸν φανατικὸν ὄχλον, ὅστις ἐντὸς ὀλίγου ἐστέρησε τὴν ἀσθενῆ κυβέρνησιν πάσης ἰσχύος καὶ ἐλευθέρας κινήσεως.

Ἤρχισε λοιπὸν τὸ τρομερὸν τοῦ αἵματος βάπτισμα, τὸ ὁποῖον ἐξωμάλυνε τὴν πατροπαράδοτον διαίρεσιν μεταξὺ τῶν εὐγενῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ τῶν λοιπῶν Ἑλλήνων, καὶ συνε-

χώνευσε τοὺς Φαναριώτας εἰς τὴν αὐτὴν τύχην μετὰ τοῦ λοιποῦ ἔθνους. Ὁ Πατριάρχης διετάχθη (9/21 Μαρτίου) χωρὶς νὰ ὁρισθῇ ἡ αἰτία, νὰ πέμψῃ πρὸς τὴν Πύλην ἀρχιερεῖς τινάς, οἵτινες εὐθὺς ἐφυλακίσθησαν ὑπὸ τοῦ ῥεὴζ ἐφέντη· συγχρόνως δὲ πολλοὶ τῶν Φαναριωτῶν συνελήφθησαν, ἐξ ὧν ὁ Σκαναβῆς, ὁ Μιχαὴλ Μάνος, ὁ Θεόδωρος Ῥίζος καὶ ὁ Φωτεινὸς (17/29 Μαρτίου) ἀπεκεφαλίσθησαν ὡς ἔνοχοι ἐσχάτης προδοσίας. Ἄλλαι δὲ καρατομίαι διεδέχθησαν τὰς πρώτας αὐτάς. Ἡ ἰδέα περὶ σφαγῆς ὅλων τῶν χριστιανῶν κατοίκων τῆς πρωτευούσης εὗρε πολλοὺς ὀπαδοὺς καὶ ἐν αὐτῷ τῷ διβανίῳ· καὶ πάλιν ὁ ἐναντιωθεὶς εἰς τὸν πόλεμον κατὰ τοῦ Ἀλῆ πασᾶ, Σαῒδ ἐφέντης, ἐπέμενε νὰ ὑποβληθῇ τὸ ζήτημα τοῦτο τῷ Μουφτῇ, τοῦ ὁποίου ὁ Φετφᾶς ἀπεφάνθη, ὅτι τὸ Κοράνιον ἀπαγορεύει ὁριστικῶς τὴν συγχώνευσιν τῶν ἀθώων μετὰ τῶν ἐνόχων. Ἀλλ' αἱ ἐπιεικεῖς καὶ φιλάνθρωποι αὗται φωναὶ κατεπνίγησαν ἀμέσως ὑπὸ τοῦ φανατισμοῦ τῆς Αὐλῆς καὶ τῶν λοιπῶν συμβούλων. Καὶ ὁ μὲν Μουφτῆς ἐπαύθη ἕνεκα τῆς γνωμοδοτήσεώς του, ὁ δὲ μέγας Βεζίρης (Ἀλῆ Ῥιζᾶ πασᾶς) ἐπαύθη καὶ ἐξωρίσθη (16/28 Μαρτίου) ἕνεκα τῆς ἀδυναμίας του, καὶ ἀντικατεστάθη ὑπὸ τοῦ ἀπόντος Ἀλῆ Βεντερλῆ πασᾶ. Τὸ διάταγμα τοῦ διορισμοῦ αὐτοῦ (19/31 Μαρτίου) ἐπέμενεν εἰς τὸ θέμα, τὸ ὁποῖον τὴν προτεραίαν ἤδη εἶχεν ἐπεξεργασθῆ διὰ μακρῶν ἔν τινι Φερμανίῳ (1) πρὸς τὸν ἐπὶ τῶν ἐσωτερικῶν ὑπουργόν, Τσανὶπ ἐφέντην, καὶ σκοπὸν εἶχε νὰ διεγείρῃ τὸ θρησκευτικὸν μῖσος παρὰ τῷ τουρκικῷ ἔθνει ὁλοκλήρῳ.

Ἡ ἡσυχία, ἡ ἐν ταῖς πόλεσιν εὐζωΐα καὶ ἡ πολυτέλεια εἶχον ἐπὶ πολὺν χρόνον γείνει ἡ δευτέρα φύσις τῶν Ὀθωμανῶν· τὸ Φιρμάνιον τοῦτο ἀπηγόρευε τὴν ἐκθήλυνσιν, καὶ προέτρεπε τοὺς Τούρκους νὰ παρασκευασθῶσι πρὸς τὸν πολεμικὸν βίον τῶν προγόνων αὐτῶν, διότι μόνον ἡ κατάστασις τῆς ἀόπλου ἡσυχίας εἶχεν ἀναδείξει τολμηροὺς καὶ θρασεῖς τοὺς ἐπαναστάτας· «εἶναι ἡ

(1) Φιρμάνιον τοῦ Σουλτάνου πρὸς τὸν Κεχαγιᾶν βέην 18|30 Μαρτίου ΧΡΓ.

θέλησις τοῦ Σουλτάνου, νὰ συνασπισθῶσιν ὅλαι αἱ καρδίαι τῶν Ὀθωμανῶν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς θρησκείας.» Τὰ μέτρα ταῦτα τοῦ φανατισμοῦ, τὰ ὁποῖα μετὰ ταῦτα ἡ μὲν Ῥωσσία καὶ ἡ Αὐστρία ἐθεώρησαν ὡς κύρια ἀντικείμενα τῶν κατηγοριῶν αὐτῶν, ἡ δὲ Πύλη ἐπιδεξίως πολὺ ἐδικαιολόγησε, λέγουσα, ὅτι οἱ ὑπήκοοι αὐτῆς λαοὶ δὲν ζῶσιν (ὡς οἱ Πολωνοί, Οὖγγροι καὶ Ἰταλοὶ) ἐν ἄλλαις χώραις ἡνωμένοι, ἀλλὰ εἰσὶ διεσπαρμένοι ἐφ' ὅλην τὴν χώραν, ἦτο τὸ σημεῖον τοῦ γενικοῦ ἐξοπλισμοῦ καὶ ἔτι θηριωδεστέρων μέτρων ἐκ μέρους τῆς κυβερνήσεως. Ἐπὶ ποινῇ θανάτου διετάχθη ἡ ἀφόπλισις τῶν ῥαγιάδων καὶ ἐξετελέσθη βοηθείᾳ τοῦ Πατριάρχου. Τρομερὰ στίφη ὄχλου διέπραττον ἐν ταῖς ὁδοῖς τὰ φρικτότατα κακουργήματα· οἱ ἀξιωματικοὶ τῶν γενιτσάρων ὡμολόγουν, ὅτι, κορυφωθείσης τῆς κατὰ τῶν ἀπίστων μανίας, δὲν ἠδύναντο πλέον νὰ περιστείλωσι τοὺς στρατιώτας των· οἱ ξένοι πρέσβεις προέβλεπον γενικὴν ἔκρηξιν τῆς λύσσης τοῦ ὄχλου, καὶ ἡ κυβέρνησις οὔτε τὴν δύναμιν εἶχεν, οὔτε τὴν θέλησιν νὰ προλάβῃ τὸ κακόν. Ὁ Στρωγανὼφ ἔλαβε (3/15 Απριλίου) νέαν συνέντευξιν μετὰ τοῦ ῥεῆζ ἐφέντη. Τῷ ἐκοινοποίησε δὲ τὴν ἐπιστολὴν τοῦ αὐτοκράτορός του πρὸς τὸν Ὑψηλάντην, ἥτις τὴν ἐπιοῦσαν ὑπεβλήθη ἐν τῷ διβανίῳ, καὶ ἀντὶ νὰ καταβάλῃ τὴν ὑποψίαν τὴν ἐνίσχυσεν ἐπαισθητῶς. Διότι ἡ Πύλη προσεδόκα νὰ εὕρῃ ἐν τῇ ἐπιστολῇ ταύτῃ ἀντὶ λόγων μετρίων φράσεις ὀργῆς καὶ ἀγανακτήσεως, ἀντὶ τῆς ἁπλῆς διαγραφῆς ἐκ τῶν ἐλέγχων τῆς στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας τὴν καθαίρεσιν τοῦ ἐπαναστάτου, καὶ ἀντὶ τῶν ἀμφιβόλων φράσεων περὶ τῆς μελλούσης τύχης τῶν Ἑλλήνων αὐστηρὰς κατ' αὐτῶν ἀπειλάς. Ὅτε δὲ ἐγνώσθη, ὅτι ὁ Ὑψηλάντης διετήρει τὸν στρατὸν αὐτοῦ συσσωματωμένον, καὶ ἀντήλλασσεν ἐπιστολὰς πρὸς τὸν Στρωγανὼφ, καὶ ὅτι οὗτος διεπραγματεύετο μετὰ τοῦ πρέσβεως τῆς Αὐστρίας περὶ τῆς ἐλευθέρας διόδου τοῦ Ὑψηλάντου διὰ τῆς αὐστριακῆς χώρας, ὅτε ὁ πρέσβυς τῆς Ῥωσσίας ἐπὶ μᾶλλον σαφέστερον συνεβούλευεν, ὅτι πρέπει τοιουτοτρόπως ν' ἀνοιχθῇ διέξοδος τῷ ἐπαναστάτῃ, καθ' οὗ ἡ Πύλη ἤθελε νὰ ἐκδικηθῇ τὸ αἷμα τῶν

θυσιασθέντων Τούρκων, ἵνα μὴ καταλάβῃ αὐτὸν ἀπελπισία, ἡ παλαιὰ δυσπιστία τῆς Πύλης πρὸς τὴν Ῥωσσίαν πικρότατα παρεξηγήθη, καὶ ἡ νέα δυσπιστία περὶ τῶν φιλικῶν σχέσεων μεταξὺ Ῥωσσίας καὶ Αὐστρίας ἐνίσχυσε τὴν κατὰ τῆς ῥωσσικῆς πολιτικῆς ἀγανάκτησιν.

Ὁ πρέσβυς τῆς Αὐστρίας ἔμελλε (4/16 Ἀπριλίου) νὰ λάβῃ συνέντευξιν μετὰ τοῦ ῥεὴζ ἐφέντη, τῆς ὁποίας τὴν ὥραν τῷ εἶχεν ὁρίσει ὁ μέγας διερμηνεὺς Κωνσταντῖνος Μουρούζης, ὅτε ἔμαθεν αἴφνης ὅτι ὁ Μουρούζης συλληφθεὶς ἀπεκεφαλίσθη. Μόλις εἶχε φθάσει εἰς Κωνσταντινούπολιν ἡ εἴδησις περὶ τῶν πρώτων ἐν Πελοποννήσῳ ταραχῶν κατηγορήθη ὁ διερμηνεὺς ὅτι ἔδωκε τῷ Πετρόμπεη, περὶ τῆς πίστεως τοῦ ὁποίου ἐγγυήθη, μυστικὰς ὁδηγίας καὶ ὅτι δολίως μετέφρασεν ἐπιστολὰς τοῦ Ὑψηλάντου πρὸς ἑαυτὸν γεγραμμένας (1). Καὶ ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Νικόλαος, ὁ διερμηνεὺς τοῦ στόλου, ἐφυλακίσθη συγχρόνως καὶ μετὰ ταῦτα ἐθανατώθη· ἄλλοι δὲ τῶν Φαναριωτῶν ἐθανατώθησαν διὰ τοῦ πελέκεως ἢ τῆς ἀγχόνης (4/16 καὶ 5[17) Ἀπριλίου, ἐν οἷς εἷς Χαντσερῆς καὶ εἷς Μαυροκορδάτος.

Ἀνήκουστα κακουργήματα διεπράχθησαν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις ὑπὸ τῶν εἰς τὰς Ἡγεμονίας ἀπερχομένων γενιτσάρων εἰς ὅλα τὰ παρὰ τὸν Βόσπορον χωρία· λησταὶ ἠπείλουν καὶ αὐτὰς τὰς οἰκίας τῶν πρέσβεων τῆς Ἱσπανίας καὶ τῆς Ῥωσσίας· κακοῦργοι διεσκέδαζον πυροβολοῦντες κατὰ τῶν διαβατῶν· ξένοι ναῦται καὶ ἔμποροι ἐξυβρίσθησαν, ἐληστεύθησαν καὶ ἐδολοφονήθησαν. Ὅλοι οἱ ξένοι πρέσβεις ἀπηύθυναν διακοινώσεις κατὰ τῶν τρομερῶν τούτων κακουργημάτων. Καὶ ὁ νέος μέγας βεζίρης Ἀλῆ Βεντερλῆ πασᾶς, ἅμα ἐλθὼν εἰς τὴν πρωτεύουσαν (9[21 Ἀπριλίου) ἔσπευσε νὰ καταστήσῃ τοὺς πρέσβεις ἐγγυητὰς περὶ τῆς ἀσφαλείας καὶ τῆς ἡσυχίας τοῦ τόπου. Τότε δὲ ἦλθον αἱ εἰδήσεις περὶ τῆς γενικῆς τῆς Πελοποννήσου ἐπαναστάσεως, καὶ ἡ ἐκ-

(1) Προτροπῇ δύο ἐκ τῶν πρώτων πρέσβεων, λέγει ὁ Οὐαδιγκτὼν ἐν σελ. 66, ὅστις ἦτο εἰς θέσιν νὰ γνωρίζῃ τοῦτο ὡς ἐκ τῶν σχέσεων αὐτοῦ πρὸς τὸν λόρδον Στράγκφορδ.

δικητικὴ μανία καὶ αὐτῆς τῆς τουρκικῆς κυβερνήσεως δὲν εἶχε πλέον ὅρια.

Διενέξεις τῆς Πύλης μετὰ τοῦ πρέσβεως τῆς Ῥωσσίας. Ὁ Πατριάρχης τῆς Κωνσταντινουπόλεως Γρηγόριος ἦτο ἀνὴρ προβεβηκὼς τὴν ἡλικίαν, ὅστις πρότερον δὲν ἔχαιρε πολὺ καλὴν φήμην, διότι ἀναμιχθεὶς εἰς τὰς συνωμοσίας τῶν μερίδων τῆς πρωτευούσης δὶς ἐξεβλήθη τῆς θέσεώς του διὰ τῆς ῥᾳδιουργίας τῶν Μουρουζῶν, ὑπὸ τῶν Φαναριωτῶν κατατρεχόμενος, ὑπὸ τῶν ἀρχόντων κατηγορούμενος, καὶ ὑπὸ τῆς Συνόδου ἀνάξιος κηρυχθείς. Μυηθεὶς τὰ τῆς ἑταιρίας ἐφέρετο ὡς ὁ Καποδίστριας εἰς τὴν αὐτὴν θέσιν εὑρισκόμενος· πολλάκις ἠκούετο ἀποτρέπων τοὺς Ἕλληνας ἀπὸ τοῦ ἐπισφαλοῦς τοῦ τοιούτου τολμήματος (1), ἐν ᾧ συγχρόνως ἔγραφεν ἐπιστολὰς ὑπὲρ τῶν Φιλικῶν καὶ τοῖς ἀποστόλοις αὐτῶν ἔδιδε συστατικὰ πρὸς τὸν κλῆρον. Οἱ ὑπουργοὶ τῆς Τουρκίας διϊσχυρίσθησαν μετὰ ταῦτα, ὅτι ἐν ἕνδεκα ἐπιστολαῖς αὐτοῦ πρὸς Πελοποννησίους συνωμότας ἔχουσι προχείρους τὰς ἀποδείξεις τῆς ἐνοχῆς του· εἰς τὸν νοῦν των ὅμως δὲν ἐχώρει ἡ ἰδέα περὶ ἀκουσίου τοῦ ἔθνους ἐπαναστάσεως· καὶ ἀπεφάνθησαν μετὰ ταῦτα, ὅτι γενικὴ ἐπανάστασις ὁλοκλήρου ἔθνους δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ λάβῃ χώραν εἰμὴ προτροπῇ καὶ εἰσηγήσει τῶν ἀρχηγῶν αὐτοῦ, τῶν ἐχόντων ἐπὶ τοῦ ὄχλου ἐπιῤῥοήν· ὅθεν καὶ διέταξαν νὰ συλληφθῶσιν οἱ προϊστάμενοι τῶν συντεχνιῶν ὅλων εἰς ὅλας τὰς μεγάλας πόλεις τοῦ κράτους, καὶ ἅμα μαθόντες τὴν ἐπανάστασιν τῆς Πελοποννήσου ἐτιμώρησαν δι' αὐτὴν τὸν ἀρχηγὸν τῆς ἐκκλησίας, τὸν Πατριάρχην Γρηγόριον (Πελοποννήσιον ἐκ Δημητσάνης). Συνελήφθη οὗτος μετὰ τὴν τελετὴν τῆς λειτουργίας τοῦ Πάσχα (10[22 Ἀπριλίου) καὶ μετά τινας ὥρας, τὰς χεῖρας ἐπὶ τῶν νώτων ἔχων δεδεμένας ἀπήχθη εἰς τὸ Φανάριον, καὶ ἐκρεμάσθη ἐκ τῆς πύλης τῆς ἐκκλησίας τοῦ Πατριαρχείου, ἐν ᾧ οἱ μητροπολῖται Ἐφέσου, Κικομηδείας καὶ Ἀγχιάλου τὴν αὐτὴν ὑπέστησαν τύχην ἐν ἄλλοις τμήμασι τῆς πόλεως. Ἐπίτηδες δὲ ἐτραχύνθη ἡ βαρβα-

---

(1) Τρικούπη Ι, 106.

ρικὴ αὕτη καταδίκη διὰ παντὸς εἴδους ὕβρεως καὶ ὠμότητος. Οἱ συνωμόται εἶχον προκηρύξει ὅτι θέλουσιν ἑορτάσει τὸ Πάσχα ἐν τῇ Ἁγίᾳ Σοφίᾳ· ὁ Καραβιᾶς ἐξέλεξεν ἐν Γαλαζίῳ πρὸς διάπραξιν τῶν κακουργημάτων του μίαν Παρασκευὴν, ἡμέραν τοῖς Τούρκοις ἱεράν· ὅθεν ἐπὶ τούτῳ ἐξελέχθη ἡ ἡμέρα τοῦ Πάσχα διὰ τὴν ἀπαγχόνισιν τοῦ Πατριάρχου. Αὐτὸς ὁ Σουλτάνος ἦλθε μετὰ τοῦ μεγάλου βεζίρου εἰς τὸν τόπον τῆς καταδίκης, ἵνα τέρψῃ τὰ βλέμματα αὐτοῦ διὰ τῆς θέας τοῦ κρεμαμένου ἔτι πτώματος. Ἐν δὲ τῷ ἐπὶ τοῦ λειψάνου αὐτοῦ τεθέντι ἐγγράφῳ (γιαφτὲ) ἐκήρυττεν ἡ κυβέρνησις τὸν ποιμενάρχην ὡς μετὰ προμεμελετημένης κουφότητος, χωρὶς νὰ προαισθανθῇ τὸ σοβαρὸν τῆς πράξεως, «ὕποπτον» ὡς ἐκ τῆς ἐν Πελοποννήσῳ γεννήσεώς του, καὶ ὡς καθ' ὅλα τὰ φαινόμενα συνωμότην καὶ προαγωγὸν τῆς ἐπαναστάσεως. Ἐν τέλει δὲ τῆς αἱματηρᾶς σκηνῆς ἐπετράπη εἰς τοὺς Ἰουδαίους νὰ καταβιβάσωσι τὸ σῶμα ἀπὸ τῆς ἀγχόνης, οἵτινες προφέροντες ὕβρεις καὶ κατάρας τὸ ἔσυραν διὰ τῶν ὁδῶν καὶ τὸ ἔρριψαν εἰς τὴν θάλασσαν. Ἡ ἀποτρόπαιος αὕτη πρᾶξις ἤνοιξε τὴν πρώτην μεγάλην δίοδον εἰς τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς Ἑλλάδος· αὕτη διεσκέδασε παρὰ φίλοις καὶ ἐχθροῖς πάσας τὰς κακὰς ἀναμνήσεις τοῦ παρελθόντος βίου τοῦ Πατριάρχου, ἀφήρεσεν ἀπὸ πάντα πᾶσαν ἔρευναν περὶ τῆς ἐνοχῆς ἢ τῆς ἀθωότητος αὐτοῦ, κατέστησε τὸν ἄνδρα ἅγιον καὶ μάρτυρα· ἔδωκεν ἐν ὅλαις ταῖς ἐπαρχίαις τὸ σύνθημα τῆς φρικτοτάτης ἐκδικήσεως· ἐνεκολάφισεν ἐπὶ τοῦ μετώπου τοῦ Σουλτάνου παρ' ὅλοις τοῖς Ἕλλησι τὴν κηλῖδα τοῦ «σφαγέως», ἔδωκεν εἰς τὸν ἀγῶνα χαρακτῆρα καταστρεπτικοῦ θρησκευτικοῦ πολέμου, ἔσβεσε τὴν τελευταίαν ἔννοιαν ὅτι εἶναι δυνατὸν πλέον νὰ συνδιαλλαγῶσι, νὰ συμβιβασθῶσι καὶ νὰ ὑποταγῶσι· διήγειρε τὴν συμπάθειαν σύμπαντος τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου ὑπὲρ τοῦ δυστυχοῦς ἔθνους τῶν Ἑλλήνων· αὕτη τέλος ἦτο ἡ ἀποφασιστικὴ ἀφορμὴ τῆς διαιρέσεως μεταξὺ Ῥωσσίας καὶ Πύλης. Ὁ βαρῶνος Στρωγανὼφ ἐξέφρασεν ἀμέσως (11|23 Ἀπριλίου) πρὸς τὴν Πύλην τὴν λύπην του διὰ τὸν ὑβριστικὸν τοῦτον φόνον, διὰ τὸν κίν

δυνον, ὃν διέτρεχον τὰ ῥωσσικὰ καταστήματα, ὃ ἁ τὴν δολοφονίαν Ῥώσσων ναυτῶν, καὶ ἔν τινι συνεντεύξει αὐτοῦ μετὰ τοῦ πρέσβεως τῆς Αὐστρίας ἐγένετο πρότασις περὶ γενικοῦ μέτρου ληπτέου παρ' ὅλων τῶν Πρέσβεων τῶν Εὐρωπαϊκῶν δυνάμεων ἕνεκα τῆς καταστάσεως τῆς πρωτευούσης. Ἅμα δὲ ἡ Πύλη, ἀρνουμένου τοῦ πρέσβεως τῆς Ἀγγλίας νὰ λάβῃ μέρος εἰς τὸ ληφθησόμενον μέτρον, εἶχεν ἀπαλλαχθῆ ἀπὸ τοῦ φόβου τοῦ τοιούτου γενικοῦ διαβήματος, ἀπήντησε τῷ πρέσβει τῆς Ῥωσσίας μὲ ὕφος ἀπρεπὲς (15/27 Ἀπριλίου) δικαιολογοῦσα εἰρωνικῶς καὶ ἀποδίδουσα τὰ τελευταῖα συμβάντα « εἰς τὴν παραλυσίαν καὶ τὸν πολὺν ζῆλον τῶν στρατιωτῶν ». Εἰς ταῦτα ἀπήντησεν ὁ Στρωγανὼφ (19/1 Μαΐου) διὰ διακοινώσεως, ὅτι μὴ ἔχων ἐγγύησιν περὶ τῆς ἀσφαλείας τῶν ὑπὸ τὴν προστασίαν αὐτοῦ εὑρισκομένων, θέλει ζητήσει παρὰ τῆς κυβερνήσεώς του τὴν ἀποστολὴν πολεμικοῦ πλοίου εἰς τὸν Βόσπορον. Ὀλίγας ἡμέρας πρότερον ἐφαίνετο, ὅτι ἡ αὐστηρότης τοῦ νέου μεγάλου βεζίρου ἤθελεν ἐπαναφέρει τὴν ἡσυχίαν καὶ τάξιν εἰς τὴν πρωτεύουσαν· ἀλλ' ὁ Ἀλῆ Βεντερλῆς, ὅστις ἕνεκα τῶν σχέσεων αὐτοῦ πρὸς τοὺς γενιτσάρους καὶ τοὺς Οὐλεμάδας ἦτο ἐπίφοβος εἰς τὸν εὐνοούμενον Χαλὲτ ἐφέντην, ἐπαύθη πάλιν (18/30 Ἀπριλίου) δι' αὐλικῆς ῥᾳδιουργίας καὶ ἐξωρίσθη, ὁ δὲ διάδοχος αὐτοῦ Χατζῆ Σαλὴκ πασᾶς, ὁ ἀνακαλύψας τὴν συνωμοσίαν, ἀπηγορεύθη ἐν τῷ διατάγματι τοῦ διορισμοῦ του (21/3 Μαΐου) νὰ βαδίσῃ τὴν ὁδὸν τοῦ προκατόχου αὐτοῦ, « ὅστις ἐν τῇ νωθρότητί του ἠναντιώθη εἰς τὴν δικαίαν τιμωρίαν τοῦ αἰσχροῦ τῶν Ἑλλήνων ἔθνους καὶ διὰ τοῦ τρόπου του τούτου ἐψύχρανε τὸν ζῆλον τῶν Ὀθωμανῶν. » Ἀμέσως ἤρχισαν ἐκ νέου αἱ βιαιοπραγίαι, τὰ κακουργήματα ἐν τοῖς χωρίοις, αἱ καταστροφαὶ καὶ λεηλασίαι τῶν ἐκκλησιῶν, αἱ φυλακίσεις καὶ αἱ ἀποκεφαλίσεις (ἀπὸ τῆς 19/1 — 23/5 Μαΐου).

Αἱμοβόροι διαταγαὶ ἐστάλησαν εἰς τὴν Ἀδριανούπολιν (16/28 Ἀπριλίου), συνεπείᾳ τῶν ὁποίων ἐθανατώθησαν μὲν ὁ ἐκεῖ πατριάρχης Κύριλλος καὶ πλῆθος ἐπισήμων ἀνδρῶν, περιυβρίσθησαν

δὲ παντοιοτρόπως οἱ χριστιανοὶ τῆς Αἴνου. Διετάχθη δὲ συγχρόνως ἡ αὐστηροτάτη ἐξέτασις ὅλων τῶν πλοίων καὶ μάλιστα τῶν ῥωσσικῶν, ἵνα ἐμποδισθῇ ἡ φυγὴ τῶν Ἑλλήνων. Τὰ μέτρα ταῦτα ἐθόλωσαν τὰ μέγιστα τὰς μεταξὺ τῆς Ὑψ. Πύλης καὶ τοῦ πρέσβεως τῆς Ῥωσσίας σχέσεις. Ἐκ τῶν τελευταίων φυλακισθέντων ἦτο Ἕλλην τις Δανέζης τὸ ὄνομα, οὗ τὴν ἀπελευθέρωσιν ἀπήτησεν ὁ Στρωγανὼφ ὡς τραπεζίτου τῆς ῥωσσικῆς πρεσβείας (21/3 Μαΐου), ἀλλ' ἡ Πυλη ἠρνήθη τοῦτο ἐπὶ τῇ ἀφορμῇ ὅτι ὁ ἀνὴρ οὗτος ἦτο ἔνοχος ἐσχάτης προδοσίας. Τὴν κατηγορίαν ταύτην καθ' ἑνὸς ἀνθρώπου τῆς ἐμπιστοσύνης του ἐθεώρησεν ὁ Στρωγανὼφ ὡς ὕβριν καὶ ἠπείλησεν ὅτι θέλει ἀναχωρήσει, ἐὰν ἡ ἐλαχίστη βλάβη γείνῃ εἰς τὸν ἄνθρωπόν του. Καὶ τοῦτο οὐδὲν ἐπέφερεν ἀποτέλεσμα· ὁ βαρῶνος ἤλλαξε γλῶσσαν καὶ ἐζήτησε τὴν ἀπελευθέρωσιν τοῦ Δανέζη ὡς ἰδιαιτέραν χάριν· ἀλλὰ μάτην καὶ τοῦτο. Παρεκάλεσε τὸν ῥεὴζ ἐφέντην νὰ καθυποβάλῃ εἰς τὸν Σουλτάνον ὑπόμνημα· μάτην καὶ τοῦτο· τέλος διώρισεν ἄνθρωπον νὰ ἐγχειρίσῃ τὸ ἔγγραφον εἰς τὸν Σουλτάνον ἐξερχόμενον ἐκ τοῦ τσαμίου τοῦ Μπαχτσὲ-Καπῆ· τὴν αὐτὴν ἡμέραν ἐδόθη ἀπάντησις ἀρνητική. Τοιαῦτα διαβήματα δὲν ἔκαμε πρέσβυς πρότερον ποτέ· καὶ τοσούτῳ μεγαλητέραν ἐπροξένουν ἐντύπωσιν, καθότι δὲν ἀνήγγελλον ἤδη τὴν διακοπὴν τῶν σχέσεων, ἀλλ' ἐπεβεβαίουν τὴν ἤδη λαβοῦσαν χώραν διακοπήν. Ὅτε δὲ ἔν τινι συνεντεύξει ὑπεβλήθη πάλιν τὸ ζήτημα τῶν Ἡγεμονιῶν (25/7 Μαΐου), ἐπέμενεν ἡ Πύλη νὰ πέμψῃ τὸν στρατὸν αὐτῆς πέραν τοῦ Δουνάβεως, καὶ οἱ ἐκεῖ διορισθέντες στρατιωτικοὶ διοικηταὶ (Μουχαφίζ) νὰ μείνωσιν εἰς τὰς θέσεις των μέχρι τῆς ἀναγορεύσεως τῶν Ὁσποδάρων, ἥτις ὤφειλε νὰ γείνῃ εὐθὺς μετὰ τὴν παράδοσιν τῶν φυγάδων. Ὁ Στρωγανὼφ ὅμως διεμαρτυρήθη κατὰ τῶν διοικητῶν, ἀπήτησε τὴν ἐκλογὴν τῶν Ὁσποδάρων, καὶ ὑπέδειξε πάλιν, ὅτι θέλει συνδράμει εἰς τὴν φυγὴν τοῦ Ὑψηλάντου.

Ἡ ἀπερισκεψία αὕτη καὶ ἡ ἀφέλεια τοῦ πρέσβεως τῆς Ῥωσσίας ἠρέθισεν πολὺ τοὺς Τούρκους συμβούλους· καὶ ἤρχισαν οὕ-

τοι νὰ διαχωρίζωσι τὰ παράπονα αὐτῶν πρὸς τὴν Ῥωσσίαν ἀπὸ τῶν πρὸς τὸν Στρωγανὼφ, ἵνα ὁπωσδήποτε ἀπαλλαχθῶσι τοῦ « φίλου των τούτου ». Δύο μονάρχαι, ἔλεγεν ὁ ρεὴζ ἐφέντης, δύνανται εὐκόλως νὰ συνεννοῶνται, δὲν ἀνέχονται ὅμως, τρίτος τις νὰ τοῖς ἐπιβάλλῃ νόμον μετὰ κακῆς προθέσεως, μετὰ περιφρονήσεως καὶ δὴ καὶ μετ' ἀναιδείας. Οἱ Τοῦρκοι ὀρθότατα περὶ τῶν προσώπων ἔκρινον. Ὁ Στρωγανὼφ ἐσχημάτιζε μετὰ τοῦ Καποδιστρίου καὶ τοῦ Πότσου δὲ Βόργου (Pozzo di Borgo) τὴν τριανδρίαν, ἥτις ἦτο ἡ ψυχὴ τοῦ ῥωσσικοῦ κόμματος τοῦ ἐπιμένοντος εἰς τὸν κατὰ τῆς Τουρκίας πόλεμον, ἐν ᾧ ὁ Νεσελρὼδ καὶ ὁ Μετερνῖχος ἐπειρῶντο παντὶ τρόπῳ νὰ πείσωσι τὸν αὐτοκράτορα νὰ ἐξασκήσῃ τὴν πολιτικὴν τῆς ἱερᾶς συμμαχίας καὶ ἐν τῇ Ἀνατολῇ. Μετὰ τὴν διὰ τοῦ φόνου τοῦ Πατριάρχου πλοκὴν τῶν πραγμάτων ἀνέλαβεν ὁ Στρωγανὼφ τὸ αὔθαδες ὕφος, δι' οὗ πᾶς πρέσβυς τῆς Ῥωσσίας ἐν Κωνσταντιπόλει νομίζει ὅτι πρέπει νὰ τηρῇ τὸ ἀξίωμά του, καὶ πρότερον ἤδη δὲν ἠνείχετο συναγωνισμὸν καὶ ἀντιλογίας, καὶ τώρα οὐ μόνον πρὸς τὴν Πύλην διεφέρετο, ἀλλὰ καὶ πρὸς ὅλους τοὺς συναδέλφους του. Τὸν πρέσβυν τῆς Ἀγγλίας λόρδον Στράγκφορδ ἐθεώρει ἔνοχον πάσης ἐναντιώσεως ἐκ μέρους τῆς Πύλης· συνδεδεμένος ὢν πρότερον διὰ στενῆς φιλίας πρὸς τὸν ἐπιτετραμμένον τὰ τῆς Πρωσσίας, βαρῶνον Μίλτιτς (Miltitz) ἐθεώρει αὐτὸν τώρα ἁπλοῦν ὄργανον τοῦ λόρδου Στράγκφορδ· καὶ τὸν Λυτσὼφ δὲ ὑπωπτεύετο, μέχρις οὗ ἡ ἐν Λαϋβάχῃ συνεννόησις τῶν μοναρχῶν ἐπέβαλεν εἰς τὸν πρέσβυν τῆς Αὐστρίας τὴν ἐντελῆ συμφωνίαν μετὰ τοῦ πρέσβεως τῆς Ῥωσσίας, περὶ τῆς ὁποίας πρὸ μικροῦ πάλιν ὁ Μεττερνῖχος τῷ ἔστειλεν ὁδηγίας (1). Ἐν ᾧ πάντες οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει διπλωμάται ἐθεώρουν ἀδίκους τὰς ἀπαιτήσεις καὶ τὰ παράπονα τοῦ Στρωγανὼφ, συνεφώνει πρὸς τοῦτο καὶ ἡ γνώμη τῶν ἀκολούθων αὐτοῦ Δασκὼφ καὶ

(1) Ἐπιστολὴ τοῦ Μεττερνίχου πρὸς τὸν κόμητα Λυτσώφ. Ἐκ Λαϋβάχης 5|17 Μαΐου. καὶ ἑτέρα πρὸς τὸν Νεσσελρῶδ, 9|21 Μαΐου χργ.

Φοντῶνος καὶ ἡ τῶν διερμηνέων αὐτοῦ, τῶν ἀδελφῶν Φραγκίνη. Δυστυχῶς κατέστρεψεν αὐτὴ ἡ Πύλη τὸν εὔκολον κατ' αὐτοῦ θρίαμβον διὰ τὰς ἀφορμὰς παραπόνων, τὰς ὁποίας ἔδιδεν ἐπανειλημμένως ὄχι μόνον εἰς τὸν πρέσβυν τῆς Ῥωσσίας ἀλλὰ καὶ εἰς αὐτὴν τὴν ῥωσσικὴν κυβέρνησιν. Ὁ ῥεὴζ ἐφέντης προεκήρυξε διὰ διακοινώσεως (1|13 Μαΐου), ὅτι ἡ Πύλη ἀπεφάσισε νὰ ἐπιφυλάττηται διὰ τὰς ἀνάγκας τῆς πρωτευούσης τὸ δικαίωμα τῆς πωλήσεως τῶν φορτίων πάντων τῶν ἐκ τοῦ Εὐξείνου Πόντου καταπλεόντων σιτηρῶν· καὶ τὸ δικαίωμα τοῦτο ἐξησκήθη μόνον ἐπὶ τῶν ῥωσσικῶν πλοίων, περὶ τῶν ὁποίων ὑπωπτεύετο ἡ κυβέρνησις, ὅτι ἐπρομήθευον εἰς τοὺς ἐπαναστάτας. Πρὸς δὲ τούτοις διωρίσθη φόρος ἐξαγωγῆς ἐπὶ ὅλων τῶν πρὸς τὸν Εὔξεινον Πόντον διευθυνομένων πλοίων, καὶ τοῦτο μόνον ἐπὶ σκοπῷ νὰ ἐνεργηθῇ κατὰ τῶν ῥωσσικῶν πλοίων. Εἶτα δὲ (ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ Μαΐου μέχρι τῶν μέσων τοῦ Ἰουνίου) ἐπανελήφθησαν αἱ ταραχαὶ ἐν ταῖς ὁδοῖς, αἱ καταδιώξεις καὶ αἱ ἀποκεφαλίσεις. Οἱ ὑπὸ κράτησιν ἔτι εὑρισκόμενοι ἀρχιερεῖς καὶ ἐπίσκοποι κατεδικάσθησαν εἰς τὴν ἀγχόνην, καὶ ὑπέστησαν (4/16 Μαΐου) μετὰ καρτερίας καὶ θάῤῥους τὸ μαρτύριον, τὸ ὁποῖον διεσκέδασε τὴν μεγάλην κατακραυγὴν τῶν Ἑλλήνων κατὰ τοῦ ἀνωτέρου αὐτῶν κλήρου. Ἐπὶ τῆς οἰκογενείας τοῦ Καλλιμάχου κατέπεσε βαθμηδὸν ὁ πέλεκυς τοῦ δημίου. Συνεπείᾳ τῶν νέων τούτων κακουργημάτων νέαι ἀντηλλάγησαν διακοινώσεις (1), ἐν αἷς ἀμφότερα τὰ μέρη ἐπέμενον ὡς πρὸς τὰς περὶ τῶν ἡγεμονιῶν διαφωνίας των, καὶ ὁ πρέσβυς τῆς Ῥωσσίας ὁριστικώτερον ἢ πρότερον ἠρνεῖτο νὰ παραδώσῃ τοὺς φυγάδας. Κατηγόρησε δὲ τὴν Πύλην διὰ τὸ σύστημα τοῦ φανατισμοῦ της, καθ' ὃ ἐτιμώρει ἀδιακρίτως ἀθώους καὶ ἐνόχους (καὶ ἐπέμενεν εἰς τὴν κατηγορίαν ταύτην, ἂν καὶ καθ' ὅλον τὸν χριστιανικὸν μεσαιῶνα εἰς μεγάλα πολιτικὰ ἐγκλήματα οὔτε νόμος οὔτε ἔθος ἤτο, νὰ πε-

(1) Διακοίνωσις τοῦ ῥεὴζ ἐφέντη πρὸς τὸν Στρωγανὼφ τῇ 17|29 Μαΐου, καὶ τοῦ Στρωγανὼφ πρὸς τὴν Πύλην 22|3 Ἰουνίου χργ.

μωρῶνται μόνον οἱ ἔνοχοι') τὸ ἀνόσιον τοῦτο σύστημα, ἔλεγεν ὁ Στρωγανὼφ, ὑπεχρέου πᾶσαν χριστιανικὴν κυβέρνησιν νὰ παράσχῃ ἄσυλον εἰς τοὺς χριστιανοὺς φυγάδας, τὸ ὁποῖον ἡ πατρίς των δὲν τοῖς παρεῖχε, καὶ καθίστα ἄκυρον πᾶσαν ἀρχὴν τοῦ θετικοῦ δικαίου κατὰ τὰς ἐξαιρετικὰς ταύτας περιστάσεις. Ἐν τέλει τῆς διακοινώσεώς του ἠπείλει πάλιν ὁ Στρωγανὼφ ὅτι θέλει ἀναχωρήσει, ὅ,περ διευκολύνετο διὰ τῆς ἀφίξεως τοῦ διαταχθέντος νὰ κατέλθῃ εἰς τὸν Βόσπορον πολεμικοῦ πλοίου, (2/12 Ἰουνίου) τὸ ὁποῖον ἠγκυροβόλησε παρὰ τῷ ρωσσικῷ ἐν Βουϊοὺκ-δερὲ μεγάρῳ. Ὁ ρεὴζ ἐφέντης ἀπήτησε τὴν ἄμεσον ἀπομάκρυνσιν τοῦ πλοίου, ἠναντιώθη εἰς τὴν μετακόμισιν τῶν ἐπίπλων τοῦ Στρωγανὼφ ἀπὸ τοῦ Πέρα εἰς τὸ Βουϊούκ-δερὲ καὶ ἐνίσχυσε τοὺς φύλακας ἐν τῷ χωρίῳ τούτῳ. Τότε δὲ προεκήρυξεν ὁ πρέσβυς, ὅτι ἡ αὐτοκρατορικὴ τῆς Ῥωσσίας πρεσβεία δὲν ἠδύνατο νὰ ἐξακολουθήσῃ τὰς σχέσεις της πρὸς τὴν Πύλην, καὶ συνέθεσε καὶ ἀπέστειλε τὴν ἔκθεσιν, καθ' ἣν περιεγράψαμεν τὰ διατρέξαντα, συγκεφαλαιῶν τὰ παράπονά του ὡς ἑξῆς· ὅτι τὰ δικαιώματα τῶν Ῥώσσων ὑπηκόων κατεπατήθησαν, ἡ ρωσσικὴ σημαία περιϋβρίσθη, ναῦται Ῥῶσσοι ἐφονεύθησαν, καὶ αἱ ἀπόπειραι αὗται ἐλαφρῶς καὶ ἀνυποστάτως ἐδικαιολογήθησαν, ὅτι ὁ διάπλους διὰ τῶν Δαρδανελλίων ἐμποδίσθη εἰς τὰ πλοῖα, τὰ φορτωμένα σίτου, ὅτι παρὰ τὰς συνθήκας διετάχθη ἡ ἐξέτασις πάντων τῶν πλοίων, καὶ ὅτι ὁ πρέσβυς τῆς Ῥωσσίας ἐφρουρεῖτο τοιουτοτρόπως, ὡς νὰ ἤθελεν ἡ Πύλη νὰ τῷ ἐμποδίσῃ τὴν ἐλευθέραν κίνησιν. Εἰς τὴν ἔκθεσιν ταύτην ἐφαίνετο ἡ Πύλη εὐδιάθετος ν' ἀπαντήσῃ μὲ ὕφος ἔτι θρασύτερον. Δεύτερον πλοῖον ρωσσικὸν, καταπλεῦσαν ἐξ Ὀδησσοῦ (5/17 Ἰουνίου) ἐκρατήθη εἰς τὴν εἴσοδον τοῦ Βοσπόρου· ὁ λυσσώδης Σουλτάνος ἤθελε νὰ τὸ μεταφέρῃ εἰς τὸν ναύσταθμον καὶ μετὰ βίας πολλῆς παρητήθη τοῦ σκοποῦ τούτου προτροπῇ τῆς ἀγγλικῆς πρεσβείας. Νέα διαταγὴ (1) ἐπεκύρωσε (7/19 Ἰουνίου) τὸ πρότερον διάταγμα περὶ τῆς καταστάσεως πολέμου, καὶ ἐπέβαλλε τὴν πολεμικὴν στο-

(1) Τοῦ μεγάλου βεζίρου πρὸς τὸν Κεχαγιᾶν βέην 7/19 Ἰουνίου χργ.

λὴν καὶ εἰς τοὺς ἀνθρώπους τῶν γραμμάτων καὶ ἡ ἐργατικὴ τάξις ὡπλίσθη καὶ ἐνεδύθη πολεμικὴν ϛολήν· ὁ ὄχλος τῶν ὁδῶν ὡπλισμένος ἐξύβριζε πάντας τοὺς διαβαίνοντας· κατὰ τὴν ἑορτὴν δὲ τοῦ βαϊραμίου στῖφος χιλίων περίπου κακούργων μετέδιδε, πρὸς καταισχύνην πάντων καὶ αὐτῶν τῶν κοσμίων Τούρκων, ταραχὴν καὶ φόβον ἀπὸ τοῦ ἑνὸς ἄκρου τῆς πόλεως εἰς τὸ ἕτερον. Καὶ ὁ πρέσβυς τῆς Ἀγγλίας ἐπέμενεν εἰς τὴν περιστολὴν τῶν ταραχοποιῶν καὶ εἰς παῦσιν τῶν ἀναισχύντων καὶ φρικτῶν ἐν ταῖς ὁδοῖς σκηνῶν. Ἀπηύθηνε καὶ ἡ ἀγγλικὴ πρεσβεία διπλωματικὰς διακοινώσεις πρὸς τὴν Πύλην, δι' ὧν, ἀπαντῶσα εἰς τὴν ἔκθεσιν τοῦ Στρωγανὼφ δι' ἐκθέσεως γεγραμμένης ὑπὸ τὴν ἔποψιν αὐτῆς ἐπειρᾶτο νὰ ἀπαλλαχθῇ ἀμέσως τοῦ δυσφορήτου ῥώσσου ἀπεσταλμένου διὰ ἐμπιστευτικῆς πρὸς τὴν Πετρούπολιν ἀναφορᾶς, ἥτις ὅμως ἦτο τοσοῦτον ἀδέξιος κατὰ τοὺς τύπους, ὥστε δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἐπιτύχῃ τοῦ σκοποῦ. Διενοεῖτο κατ' ἀρχὰς ὁ Σουλτάνος νὰ γράψῃ αὐτοπροσώπως πρὸς τὸν Τσάρον, καὶ ἡ ἐπιστολὴ ἦτο ἤδη ἐσφραγισμένη, ὅτε ὁ Σουλτάνος ἐπροτίμησε νὰ διατάξῃ τὸν μέγαν βεζίρην νὰ γράψῃ ἀντ' αὐτοῦ. Ἡ ἐπιστολὴ τούτου (1) ἐστάλη τῷ Μεττερνίχῳ πρὸς διεκπεραίωσιν. Ἐν τῷ ἐγγράφῳ τούτῳ (15/27 Ἰουνίου) ἀπεδίδετο ἔπαινος εἰς τὴν κατ' ἀρχὰς διαγωγὴν τοῦ Στρωγανώφ. Μετὰ ταῦτα ὅμως, ἔλεγεν ἡ ἐπιστολή, ὅτι ὁ Στρωγανὼφ ἔλαβε σχεδὸν μέρος εἰς τὴν συνωμοσίαν, ἀπαιτῶν τὴν ἐλευθέραν φυγὴν τοῦ Ὑψηλάντου καὶ ἀρνούμενος τὴν παράδοσιν τοῦ Μιχαὴλ Σούτσου καὶ τῶν φυγάδων ἐν ᾧ οὐδὲν ἠρέθισε τοσοῦτον τοὺς Ὀθωμανοὺς ὅσον ἡ προστασία, τὴν ὁποίαν παρεῖχεν ἡ Ῥωσσία ἐν τῇ χώρᾳ αὐτῆς εἰς τοὺς ἐκ τῆς Ῥωσσίας ὁρμήσαντας ἐπαναςάτας· ἐν ᾧ πρὸς κατάπνιξιν τῆς ἐπαναστάσεως οὐδὲν ἀναγκαιότερον αὐτῆς τῆς παραδόσεως,

(1) Ἐπιστολὴ τοῦ μεγάλου βεζίρου πρὸς τὸν Νεσελρὼδ τῆς 15]27 Ἰουνίου τὴν ὁποίαν μετὰ ταῦτα ἡ Ῥωσσία « μετ' ἀντιπαρατηρήσεων » πρὸς τοὺς πρέσβεις αὐτῆς ἀπέστειλε χργ. — Ἐτυπώθη τὸ ἔγγραφον τοῦτο παρὰ Ῥαφενὲλ κ. ἄλλων.

ἐν ᾧ καὶ ὁ πρέσβυς τῆς Αὐστρίας ἐξεφράσθη, ὅτι ἡ αὐλὴ αὐτοῦ οὔτε θέλει ὑποδεχθῆ τοὺς φυγάδας, οὔτε ἀπερισκέπτως θέλει τοὺς παραδώσει εἰς τὴν ἀγχόνην. Ἡ ἐν ταῖς παραδουναβίοις Ἡγεμονίαις ἐπανάστασις ἔδωκεν εὐθὺς τότε « εἰς τὴν Πύλην τὴν δύναμιν καὶ τὸ δικαίωμα ν' ἀφήσῃ τὸν χαλινὸν εἰς τὴν ὀργήν της καὶ νὰ ἐξολοθρεύσῃ σύμπαν τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος, τὸ ὁποῖον εὑρίσκεται ὑπὸ τοὺς ὄνυχας τοῦ κράτους της ». Ἐν τῇ ἐπιεικείᾳ αὐτῆς ὅμως προέτρεψεν ἡ Πύλη τὸν Πατριάρχην, νὰ καταπνίξῃ διὰ τοῦ ἀφορισμοῦ του τὴν ἐπανάστασιν. Ἀλλ' εἰς ἀπάντησιν αὐτοῦ ἐπανέστησαν οἱ Ἕλληνες ἐν Καλαβρύτοις· « τῇ πατρίδι τοῦ Πατριάρχου » καὶ οἱ Ἕλληνες τῆς λευκῆς θαλάσσης (Μαρμαρᾶ) ὕψωσαν « ἐπὶ πολλῶν κατηραμένων πλοίων των » τὴν σημαίαν τῆς ἐπαναστάσεως· ἕνεκα δὲ τῆς ἀποδεδειγμένης ἐνοχῆς του ἐτιμωρήθη ὁ Πατριάρχης διὰ θανάτου, ὅ,περ καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Ῥωσσίᾳ δὲν εἶναι ἄνευ παραδείγματος, διότι Πέτρος ὁ Α'. ἐπέβαλε (1715) ποινὴν θανάτου εἰς τὸν Πατριάρχην, συμμετασχόντα τῆς στάσεως τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ. Εἶτα δὲ ἐψέγοντο ἓν πρὸς ἓν τὰ διαβήματα τοῦ πρέσβεως τῆς Ῥωσσίας, δι' ὧν διηρέθιζε τοὺς κατοίκους, ἕως ὅτου τέλος διέκοψε πᾶσαν πρὸς τὴν Πύλην σχέσιν. — Ἐν τῷ ἀριστουργήματι τούτῳ τῆς τουρκικῆς διπλωματικῆς τέχνης ἐδίδετο βεβαίως εἰς τοὺς Ῥώσσους σχολιαστὰς μεγάλη εὐκολία νὰ ἐξελέγξωσι πλῆθος ὑπερβολῶν καὶ σφαλμάτων (ὡς ἡ δήλωσις τῆς πατρίδος τοῦ Πατριάρχου), νὰ διαψεύσωσι τὰς εὐτόλμους ἀναφορὰς πρὸς τὴν ἐνεστῶσαν πολιτικὴν τῆς Αὐστρίας καὶ τὴν παρελθοῦσαν ῥωσσικὴν ἱστορίαν· τέλος δὲ ἀσμένως παρείχετο ἡ εὐκαιρία ν' ἀποδείξωσι τὰ ἐκφραστικὰς μαρτυρίας περὶ τοῦ αἱμοβόρου καὶ ἐκδικητικοῦ πνεύματος τῶν Τούρκων. Ἄλλως ἡ ἀδέξιος ἐκτέλεσις ἐμπεριεῖχεν ἀρκετὸν πυρῆνα καὶ εὐθυφροσύνην. Ἡ Πύλη ὤφειλε μὲν νὰ χαρακτηρίσῃ διὰ λεπτοτέρων καὶ σαφεστέρων γραμμῶν τὴν δολιότητα τῆς ῥωσσικῆς κυβερνήσεως, ἥτις, ὑπὸ τὸ πρόσχημα, ὅτι ἀποδοκιμάζει τὴν ἐπανάστασιν, ἐνεθάῤῥυνε καὶ ἐνίσχυεν αὐτὴν ἀληθῶς, ἐπιδοκιμάζουσα καθ' ὅλα τὴν διαγωγὴν τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει

πρέσβεως αὐτῆς καὶ δικαιολογοῦσα τὴν διαγωγὴν τῶν ἐν Βουκουρεςίῳ καὶ Πάτραις προξένων της, ὧν ὁ μὲν διὰ τῆς βραδύνσεως τῆς εἰσβολῆς τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ παρέτεινε τὸ ἐν ταῖς Ἡγεμονίαις κίνημα, ὁ δὲ φανερῶς τὴν ἐν Πελοποννήσῳ ἐκραγεῖσαν ἐπανάστασιν ὑπεστήριζεν.

Ἀλλ' ἐν ᾧ ἡ Πύλη ἐπειρᾶτο τοιούτῳ τῷ τρόπῳ νὰ καταβιβάσῃ τὰς μεσολαβησάσας διαφορὰς εἰς ἰδιωτικὴν καὶ μικροπρεπῆ πρὸς τὸν πρέσβυν διένεξιν, πρὸς τὴν ὁποίαν οὐκ ὀλίγην ἀφορμὴν τῇ παρεῖχεν ἡ ἀμφίβολος διαγωγὴ τοῦ ἀντιπροσώπου ἀμφιβόλου καὶ ἀσταθοῦς πολιτικῆς, ἐβάδιζεν ὁ αὐτοκράτωρ Ἀλέξανδρος ὁδὸν ὅλως ἐναντίαν (πρὸς τὸ ὁποῖον ἡ ἀπάνθρωπος πολιτικὴ τοῦ βαρβάρου κράτους ἔτι μεγαλειτέραν τῷ παρεῖχεν ἀφορμὴν), καὶ ἀπεφάσισε νὰ παραβλέψῃ ἐν τῇ διαφορᾷ ταύτῃ πάσας τὰς προσωπικότητας καὶ αὐτὰς ἀκόμη τὰς ἰδιαιτέρας πράξεις τῆς Πύλης, νὰ ἐπιληφθῇ τοῦ ζητήματος ἐν ὅλῃ τῇ γενναιότητι αὐτοῦ, ν' ἀντιπαρατάξῃ εἰς τὸν θρησκευτικὸν τῶν Ὀθωμανῶν φανατισμὸν φανατισμὸν χριστιανικόν, ν' ἀπαντήσῃ εἰς τὴν ἀρχαίαν τουρκικὴν βαρβαρότητα διὰ συστήματος νέας φιλανθρωπίας, νὰ δώσῃ εἰς τὰ διαφιλονεικούμενα ζητήματα ὅσον ἔνεστι δημοσιότητα καὶ νὰ καταστήσῃ αὐτὰ ζήτημα εὐρωπαϊκόν. Ὅθεν ἤρχισεν ὁ Ἀλέξανδρος (ὅ,περ πρέπει νὰ ἐπαναλάβωμεν), ν' ἀπευθύνηται πρὸς τοὺς συμμάχους αὐτοῦ, ἵνα καθυποβάλῃ καὶ αὐτὸ τὸ Ἑλληνικὸν ζήτημα εἰς τὴν ἱερὰν συμμαχίαν, καὶ τοῦτο διεκοίνωσε τῇ Πύλῃ ἔν τινι τελεσιγράφῳ (16/28 Ἰουνίου), τὸ ὁποῖον διεσταυρώθη καθ' ὁδὸν μὲ τὴν ἐπιστολὴν τοῦ μεγάλου βεζίρου. (1) Ἡ διακοίνωσις ἤρχιζε παραινοῦσα τὴν Πύλην· ὅτι αὕτη περιφρονοῦσα τὰς φιλικὰς συμβουλὰς καὶ τὴν σύμπραξιν τῆς Ῥωσσίας πρὸς κατάσβεσιν τοῦ ἐπαναστατικοῦ κινήματος, πρόκειται νὰ δώ-

Διακοπὴ τῶν πρὸς τὴν Ῥωσσίαν διπλωματικῶν σχέσεων.

(1) Διακοίνωσις τῆς ῥωσσικῆς κυβερνήσεως πρὸς τὴν Ὑψ. Πύλην τῆς 16/28 Ἰουνίου· συνωδεύετο δὲ αὕτη ὑπὸ ἐγγράφου τῆς αὐτῆς ἡμερομηνίας πρὸς τὸν Στρωγανώφ. Χργ. — Εὕρηται τετυπωμένη παρὰ Τρικούπῃ, Ραφενὲλ κ. ἄλ.

ση εἰς τὴν ἐπανάστασιν χαρακτῆρα νομίμου ἐναντιώσεως κατὰ τῆς καταστροφῆς τοῦ σύμπαντος Ἑλληνικοῦ ἔθνους καὶ τῆς θρησκείας, καὶ νὰ διεγείρῃ ὑπὲρ τῶν ἐπαναστατῶν αἰσθήματα, ἐφ' οἷς σεμνύνονται τὰ ἔθνη ὅλα, τὰ αἰσθήματα τῆς θρησκείας, τῆς φιλανθρωπίας, τοῦ πατριωτισμοῦ, καὶ τῆς πρὸς τοὺς ἀπηλπισμένους συμπαθείας. Οὐδέποτε πρότερον προσεκάλεσεν ἡ Πύλη ἐν τῷ κράτει αὐτῆς κατὰ τῶν συνεχῶν στάσεων τὸ ἔθνος εἰς τὰ ὅπλα ἐν ὀνόματι τῆς κινδυνευούσης θρησκείας, οὐδέποτε πρότερον εἶδεν ἡ Εὐρώπη πόλεμον κηρυττόμενον κατὰ τοῦ χριστιανικοῦ δόγματος διὰ τῆς ὠμῆς θανατώσεως τῶν πνευματικῶν καὶ κοσμικῶν ἀρχηγῶν χριστιανικοῦ ἔθνους, διὰ τῆς βεβηλώσεως τῶν λειψάνων των, τῆς ἐξορίας τῶν οἰκογενειῶν αὐτῶν, τῆς καταστροφῆς τῶν ναῶν, καὶ τῆς βεβηλώσεως τῶν ἱερῶν αὐτῶν συμβόλων. Ἐὰν οὕτως ἐχόντων τῶν πραγμάτων δύναται νὰ « συνυπάρχῃ τοῦ λοιποῦ » ἡ Τουρκία πλησίον τῶν λοιπῶν εὐρωπαϊκῶν βασιλείων, τοῦτο κρέμαται ἐκ τῶν τριῶν ὅρων· α΄.) ἡ Πύλη νὰ μὴ ἐπαπειλῇ τὴν χριστιανικὴν θρησκείαν διὰ πολέμου καὶ βεβηλώσεως β΄.) νὰ μὴ δίδῃ ὑπονοίας, ὅτι μελετᾷ τὴν καταστροφὴν ὁλοκλήρου ἔθνους· καὶ γ΄.) νὰ ὑποστηρίζῃ τὴν παγίωσιν τῶν φιλικῶν σχέσεων μεταξὺ τῶν Εὐρωπαϊκῶν δυνάμεων, καὶ νὰ μὴ διαταράττῃ τὴν εἰρήνην, ἣν ἡ Εὐρώπη διὰ τοσούτων ἐξηγόρασε θυσιῶν. Ἡ τουρκικὴ κυβέρνησις ἐνόησε βεβαίως ἐκ τῶν ὁμοφώνων παραστάσεων ὅλων τῶν δυνάμεων, ὅτι τὸ ζήτημα, τὸ ὁποῖον ἀντιπροσωπεύει ἡ Ῥωσσία εἶναι *ζήτημα εὐρωπαϊκόν* ἀναλαμβάνουσα τὴν ὑπεράσπισιν τοῦ *γενικοῦ τούτου συμφέροντος* ἀπέφυγεν ἡ Ῥωσσία μέχρι τοῦδε ν' ἀναφέρῃ τοὺς *ἰδιαιτέρους τίτλους*, τὰς συνθήκας, ἐφ' ὧν ἠδύνατο νὰ βασίσῃ τὰς ἀπαιτήσεις της. Τὰ ὑπὸ τῆς Πύλης ληφθέντα μέτρα δὲν δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν εἰμὴ ὡς ἡ ἐνέργεια ἐλευθέρας θελήσεως καὶ ἐλευθέρου συστήματος, ἢ ἀνάγκης ἐπιβληθείσης ὑπὸ τοῦ φανατισμοῦ κακῶν καὶ δολίων συμβούλων. Ἐν τῇ τελευταίᾳ ταύτῃ περιπτώσει, ἥτις, ὡς ἐλπίζει ἡ Ῥωσσία, εἶναι καὶ ἡ μόνη ὀρθή, ὀφείλει ἡ Πύλη ν' ἀνεγείρῃ πάλιν τοὺς κατεδαφισθέντας ναούς, νὰ παράσχῃ εἰς τὴν χριστιανικὴν

θρησκείαν ἣν πρότερον τῇ παρεῖχε προστασίαν, καὶ νὰ κάμῃ δικαίαν διάκρισιν μεταξὺ ἐνόχων καὶ ἀθῴων· καὶ πρὸς ἀπόδειξιν τῆς μεταβολῆς τοῦ συστήματός της ὀφείλει νὰ παραδεχθῇ τὰς πρότερον γενομένας ἀπαντήσεις ὡς πρὸς τὰς Ἡγεμονίας (τὴν τακτικὴν διοργάνισιν τῆς διοικήσεως, τὴν ἀναγόρευσιν τῶν Ὁσποδάρων καὶ τὴν ἀπομάκρυνσιν τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ). Ἐν τῇ πρώτῃ ὅμως περιπτώσει, ἣν δὲν προϋποθέτει ὁ αὐτοκράτωρ, ἤθελεν εὑρεθῆ ἡ Πύλη εἰς θέσιν φανερᾶς πρὸς τὸν χριστιανικὸν κόσμον ἔχθρας, ἤθελε δικαιολογήσει τὴν ὑπεράσπισιν τῶν Ἑλλήνων καὶ ἀναγκάσει τὴν Ῥωσσίαν νὰ παράσχῃ αὐτοῖς ἄσυλον καὶ συνδρομήν. — Εὐκόλως ἐννοεῖ τις, ὁποίαν βαθεῖαν ἐντύπωσιν ἐνεποίησεν ἡ διακοίνωσις αὕτη οὐ μόνον εἰς τὴν Πύλην, ἀλλὰ καὶ εἰς ὅλους τοὺς διπλωματικοὺς κύκλους τῆς τουρκικῆς πρωτευούσης καὶ εἰς ὅλας τὰς εὐρωπαϊκὰς αὐλάς. Ἡ κριτικὴ τῶν ἐμπείρων ἐν Κωνσταντινουπόλει πολιτικῶν ἀνδρῶν, οἵτινες ἀνέλυσαν τὸ περιεχόμενον τῆς ἀνακοινώσεως καθ' ἕκαστον ἄρθρον, ἀπεφάνθη πικρότατα, διότι ἐντελῶς παρεβλέπετο τώρα ἡ φύσις τοῦ τουρκικοῦ ἔθνους καὶ ὁ νόμος τοῦ δεσποτισμοῦ (ὅστις δὲν θεωρεῖ ὡς πολύτιμόν τι τὴν ζωὴν καὶ τὴν περιουσίαν τῶν ὑπηκόων) ἐν ᾧ ἐπὶ τοσοῦτον χρόνον καὶ ἀνεγνωρίζετο καὶ σιωπηλῶς ὑπεφέρετο, καὶ διότι δὲν ἐλαμβάνοντο ὑπ' ὄψιν, ὡς ἦτο δίκαιον, αἱ ἔκτακτοι τῶν χρόνων περιστάσεις. Ἐὰν ἀφ' ἑνὸς ἡ Πύλη οὐδέποτε πρότερον προσεκάλεσεν εἰς τὰ ὅπλα ὁλόκληρον τὸ ἔθνος κατὰ μιᾶς ἐπαναστάσεως, οὐδέποτε ὅμως πρότερον ἀφ' ἑτέρου ἠπειλήθη καὶ ὑπὸ τοσούτου κινδύνου, ὁποία εἶναι ἡ ἐπανάστασις τῶν Ἑλλήνων, οἵτινες ἐπανεστάτησαν ἐπὶ τῷ ῥητῷ σκοπῷ ν' ἀνακτήσωσι τὴν ἀνεξαρτησίαν των καὶ ἀπηύθυναν προκηρύξεις εἰς ὅλους τοὺς ὁμοθρήσκους των, τοὺς ἐν τῷ ἐκτεταμένῳ τουρκικῷ κράτει εὑρισκομένους. Ὡς πρὸς τὰ τέσσαρα δὲ ἄρθρα τοῦ τελεσιγράφου, ὧν τὸ μὲν συμπεριελάμβανε τὰς διαφόρους ἀπαιτήσεις ὡς πρὸς τὰς Ἡγεμονίας, τὰ δὲ ἄλλα τρία ἀπέβλεπον εἰς τοὺς Ἕλληνας καὶ εἰς τὴν χριστιανικὴν θρησκείαν, ἐγένετο ἡ παρατήρησις, ὅτι ἡ Ῥωσ-

σία ἠρνεῖτο μὲν ν' ἀκολουθήσῃ αὐστηρῶς καὶ κατὰ γράμμα τὰς συνθήκας, καθ' ἃς ὑπεχρεοῦτο νὰ παραδώσῃ τοὺς φυγάδας, ἀπήτει δὲ παρὰ τῆς Πύλης πράγματα, τὰ ὁποῖα ἔκειντο ὅλως ἐκτὸς τῶν συνθηκῶν.

Ἡ κατοχὴ τῶν Ἡγεμονιῶν, ἣν καὶ αὐτὸς ὁ Στρωγανὼφ ἐθεώρησεν ἀναγκαιοτάτην, πῶς ἀντέβαινε τώρα εἰς τὰς συνθήκας, ἐν ὅσῳ δὲν συνωδεύετο ὑπὸ τῆς ἐγκαταστάσεως τῶν πολιτικῶν ἀρχῶν καὶ τῆς νομίμου διοικήσεως, ἐν ᾧ οἱ καϊμακάμαι τῶν Ὁσποδάρων ἔμενον ἔτι εἰς τὰς θέσεις αὐτῶν ; Τὰ δὲ τρία ἄλλα ἄρθρα ἐβασίζοντο ἐντελῶς ἐπὶ τῆς αὐθαιρέτου ἑρμηνείας καὶ ἐπεκτάσεως τοῦ ϛʹ. ἄρθρου τῆς συνθήκης τοῦ Καϊναρτζῆ, ἥτις οὐδαμῶς ἐνεπιστεύετο εἰς τὴν Ῥωσσίαν τὴν ἐπὶ τῆς χριστιανικῆς ἐν Τουρκίᾳ θρησκείας προστασίαν. Πρὸς δὲ τούτοις αἱ ἀνυπόστατοι αἰτιάσεις περὶ πολέμου ἢ ἐπιθέσεως κατὰ τῆς χριστιανικῆς θρησκείας ἔργῳ κατέπιπτον διὰ τοῦ, ὅτι ἡ θέσις τοῦ Πατριάρχου ἀμέσως πάλιν ἐπληρώθη, ὅτι καὶ Καθολικοὶ καὶ Ἀρμένιοι ἔμειναν ἀνενόχλητοι, ὅτι αὐτὴ ἡ Πύλη ἐξέφρασε τὴν λύπην της διὰ τὰς βλάβας τῶν ναῶν, καί, ὡς ὁ Στρωγανὼφ κάλλιστα γινώσκει, ὑπεσχέθη τὴν ἀνακαίνισιν αὐτῶν, ἥν, ἀπέναντι τοῦ φανατικοῦ λαοῦ, ἀδύνατον ἦτο νὰ ἐκτελέσῃ συνεπείᾳ ἀπειλητικῆς τῶν ξένων ἀπαντήσεως, καθ' ἣν στιγμὴν μάλιστα ἡ ἐξουσία αὐτῆς ἐκινδύνευε καὶ ἠπειλεῖτο ὑπὸ τῶν μισητῶν ῥαγιάδων. Καὶ ἐν ᾧ ἐκινδύνευε τῆς Τουρκίας ἡ ἐσωτερικὴ ὕπαρξις, ἀπειλεῖ τώρα ἡ Ῥωσσία καὶ τὴν ἐξωτερικὴν αὐτῆς συνύπαρξιν μετὰ τῶν λοιπῶν εὐρωπαϊκῶν βασιλείων! Διὰ τῆς μιᾶς ταύτης γυμνῆς λέξεως προσεκαλεῖτο τρόπον τινὰ ἡ Εὐρώπη νὰ λύσῃ τὸ πολύπλοκον καὶ πλῆρες συνεπειῶν πρόβλημα περὶ τῆς διαρκείας τοῦ τουρκικοῦ κράτους ἐν Εὐρώπῃ. Ἐφαίνετο ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ ἐνεκολπώθη πάλιν τὸ « Ἑλληνικὸν σχέδιον », ὅστις μετὰ τὰς ἀπροσδοκήτους ἐν Ἰταλίᾳ ἐπιτυχίας ἀναλαβὼν κατά τι ἀπὸ τοῦ ἐν Λαϋβάχῃ ὑποστάντος φόβου, δὲν εὕρισκε πλέον τοσοῦτον σοβαρὰν καὶ ἐπικίνδυνον τὴν διατάραξιν τῶν ἐν τῇ Ἀνατολῇ, καὶ ἐφαίνετο πεπεισμένος, ὅτι ἠδύνατο νὰ καθυποβάλῃ τὸ σπουδαῖον τοῦτο ζήτημα εἰς τὴν

ἀπόφασιν τῆς ἱερᾶς αὐτοῦ συμμαχίας. Τοῦτο κατετάραξε τόσον τοὺς πολιτικοὺς τῆς Βιέννης καὶ τοῦ Λονδίνου ὅσον καὶ τοὺς τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἔνθα ἐπὶ στιγμὴν ἐθορυβήθησαν ἐπὶ τῇ φαινομένῃ ταύτῃ ἀποπείρᾳ τοῦ Τσάρου, νὰ ἐνοχοποιήσῃ, λαλῶν ὡς πληρεξούσιος συμπάσης τῆς χριστιανοσύνης, τὰς εὐρωπαϊκὰς αὐλὰς ἀπέναντι τῆς Πύλης, σχεδὸν ὅπως ἐτόλμησεν ὁ Ὑψηλάντης αὐθαιρέτως νὰ λαλήσῃ ὡς πληρεξούσιος τῆς ῥωσσικῆς κυβερνήσεως. Οἱ ὑπουργοὶ τῆς Πύλης, καθησυχασθέντες ὑπὸ τοῦ πρέσβεως τῆς Ἀγγλίας, εἰπόντος ὅτι ἐν τοῖς χωρίοις τούτοις τοῦ τελεσιγράφου βλέπει μᾶλλον ὑποχρέωσιν τοῦ Τσάρου νὰ μὴ πράξῃ τι ἄνευ τῆς συγκαταθέσεως τῶν δυνάμεων, ἐσυλλογίσθησαν ἀμέσως, ὅτι οἱ χρόνοι τῶν Σταυροφοριῶν εἶχον παρέλθει, καὶ ὅτι τὰ ἰδιαίτερα τῶν δυνάμεων συμφέροντα θέλουσιν ὑπερισχύσει τῶν γενικῶν. Ὅθεν ἀπήντησαν εἰς τὴν ῥωσσικὴν διακοίνωσιν μετὰ τόλμης καὶ παῤῥησίας, ἥτις παντὸς ἐπαίνου ἦτο ἀξία, ἐὰν δὲν παρεμορφοῦτο ὑπὸ παιδαριώδους πάθους καὶ ἀνοήτου ἐπιμονῆς. Ὁ Στρωγανὼφ εἶχε παραδώσει τὸ τελεσίγραφον τῇ 6/18 Ἰουλίου. Ὥρισε δὲ προθεσμίαν ὀκταήμερον καὶ ἀνήγγειλε τὴν ἀναχώρησίν του, ἐὰν αἱ ῥωσσικαὶ προτάσεις καὶ εὐχαὶ ἐπιμόνως ἀπεῤῥίπτοντο ἢ ἐὰν μέχρι τῆς λήξεως τῆς προθεσμίας δὲν ἐδίδετο ἀπάντησις. Καὶ αὐτὸ τὸ προστακτικὸν ὕφος προσέβαλε τοὺς εὐερεθίστους Ὀθωμανούς. Πῶς, εἶπεν ὁ ῥεὴζ ἐφέντης, μεταχειρίζονται τὴν Πύλην ὡς τὴν φρουρὰν μικροῦ τινος φρουρίου, τὴν ὁποίαν ἀπειλοῦσι νὰ φονεύσωσιν ἐὰν δὲν παραδοθῇ; Καὶ ἡ προθεσμία αὐτὴ ἦτο πολὺ βραχεῖα. Τέσσαρες ὅλαι ἡμέραι ἀπητοῦντο νὰ μεταφρασθῇ ἡ δυσμετάφραστος ἔννοια τῆς ῥωσσικῆς διακοινώσεως, καὶ τέσσαρες ἄλλαι ἡμέραι πρὸς συνδιάσκεψιν, πρὶν ἢ ἀποφασισθῇ ἡ ἀπάντησις, ὅθεν καὶ ὁ κόμης Λυτσὼφ προέτρεψε τὸν Στρωγανὼφ νὰ ἀρκεσθῇ καὶ μετὰ τὴν λῆξιν τῆς προθεσμίας εἰς προσωρινὴν προφορικὴν ἀπάντησιν, ἐὰν αὕτη ἐδίδετο ὁριστικὴ καὶ ἐν ὀνόματι τῆς κυβερνήσεως. Ἐν ᾧ οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν μεγάλων δυνάμεων τοιουτοτρόπως συνίστων τῇ Πύλῃ μετριοπάθειαν ἀπέναντι τῆς Ῥωσσίας, ὤθουν αὐτὴν διὰ παντὸς μέσου εἰς τυ-

φλὴν ὑποχώρησιν, σχηματίζοντες καὶ τώρα καὶ τοῦ λοιποῦ εἶδος κρυφίας συνωμοσίας κατὰ τῶν μὴ χριστιανῶν, ἵνα παρακινήσωσι τὸν ἀσθενέστερον νὰ ὑποχωρήσῃ εἰς τὸν ἰσχυρότερον, καὶ τούτῳ μὲν ἀείποτε ὑποταγὴν συνιστῶντες ἐκείνῳ ὅμως οὐδέποτε ἐπιείκειαν. Καὶ ὁ πρέσβυς τῆς Αὐστρίας καὶ οἱ ἐπιτετραμμένοι τὰ τῆς Γαλλίας καὶ τὰ τῆς Πρωσσίας ἀπηύθυναν πρὸς τὴν Πύλην τοιούτου εἴδους παρατηρήσεις, ὁ δὲ πρέσβυς τῆς Ἀγγλίας ἔν τινι συνεντεύξει (13/25 Ἰουλίου) ἀπέτρεψε τὴν Πύλην νὰ πιστεύσῃ, ὅτι μεταξὺ Ἀγγλίας καὶ Ῥωσσίας παρεισῆλθε ψυχρότης. Τοῦτο παρεκίνησε τὸν ρεὴζ ἐφέντην νὰ παραπονεθῇ ἐντόνως διὰ τὴν ἀποτυχίαν τῆς ὑποχωρήσεως, εἰς ἣν ὑπέκυψεν ἡ Πύλη ἀπέναντι τῆς Ῥωσσίας προτροπῇ τῶν δυνάμεων. Ὅλοι συνεβούλευον τῇ Πύλῃ μετριοπάθειαν, οὐδεὶς ὅμως συνεβούλευεν αὐτὴν τῷ πρέσβει τῆς Ῥωσσίας, τοῦ ὁποίου ἡ διακοίνωσις ἦτο ἀναιδεστάτη. Ἐὰν οἱ ὑπουργοὶ τῆς Τουρκίας ἐπορεύοντο γονυκλιτῶς εἰς Βουϊούκ-δερὲ ἵνα ἐξαιτήσωσι συγγνώμην, ὁ πρέσβυς ἤθελεν ἀπαιτήσει νὰ πορευθῶσι βαδίζοντες μὲ τὴν κεφαλήν! Καὶ προτιμᾷ ὁ Σουλτάνος νὰ ταφῇ ὑπὸ τὰ ἐρείπια τῶν ἀνακτόρων αὐτοῦ, ἢ νὰ ὑποτάξῃ τὴν ἐν Εὐρώπῃ ὕπαρξίν του εἰς τὴν χάριν καὶ θέλησιν τῆς Ῥωσσίας, ἥτις ἀφορμὴν μόνον ζητεῖ, ἵνα κηρύξῃ τὸν πόλεμον, τὸν ἀδικώτατον μετὰ τὴν κατάλυσιν τῆς ναπολεοντείου δυναστείας! Πρὸς δὲ τούτοις προεκήρυξεν ἡ Πύλη, ὅτι ὁ πρέσβυς τῆς Ῥωσσίας θέλει λάβει γενικὴν προφορικὴν ἀπάντησιν, ἣν θέλει ἀκολουθήσει διακοίνωσις διεξοδική. Πάντες περιέμενον λοιπὸν τὴν ἡμέραν τῆς λήξεως τῆς προθεσμίας. Ὅτε δὲ Ῥῶσσοι διερμηνεῖς παρουσιάσθησαν νὰ λάβωσι τὴν ἀπάντησιν (14/26 Ἰουλίου), ἀντέταξεν ἡ Πύλη ποταπὴν ἐπιμονὴν κατὰ τῶν ποταπῶν ἀξιώσεων, λέγουσα ὅτι δὲν ἔλαβε καιρὸν νὰ σκεφθῇ, καὶ ὅτι ἐντὸς δύο ἢ τριῶν ἡμερῶν θέλει πέμψει τὴν ἀπάντησιν, ἥτις ἐν τούτοις ἀπὸ τῆς αὐτῆς ἑσπέρας ἦτο ἑτοίμη. Αἱ προφορικαὶ τοῦ ρεὴζ ἐφέντη ἐξηγήσεις καὶ ἀόριστοι ἦσαν καὶ ὑπεκφευκτικαί. Ὅθεν ὅτε τὴν ἐπιοῦσαν ἠθέλησε νὰ ἐγχειρίσῃ τὴν ἔγγραφον διακοίνωσιν, ὁ Στρωγανὼφ ἠρνήθη νὰ τὴν δεχθῇ καὶ ἐζήτησε τὰ διαβατήριά του

ἐν δευτέρᾳ διακοινώσει, ἣν πάλιν ὁ ρεήζ ἐφέντης δὲν ἐδέχθη. Ἀνάγκη δὲ ἦτο νὰ μεσολαβήσῃ ὁ πρέσβυς τῆς Ἀγγλίας, ἵνα μὴ διακωλυθῇ ἡ ἀναχώρησις τοῦ Στρωγανὼφ, ἣν ἡ Πύλη ἐν τῇ πρώτῃ αὐτῆς ὁρμῇ ἐζήτει νὰ ἐμποδίσῃ διὰ τῆς βίας. Ἐμπιστευτικὴ ἐπιστολὴ τοῦ πρέσβεως τῆς Αὐστρίας πρὸς τὸν Στρωγανὼφ (15/27 Ἰουλίου) ἀνήγγελλεν αὐτῷ αἰφνιδίαν μεταβολὴν εἰς τὰ διαβήματα τῆς Πύλης, καὶ τὸν παρεκάλει ν' ἀναβάλῃ τὴν ἀναχώρησίν του. Ἀλλ' αἱ ἐκ Πετρουπόλεως ὁδηγίαι δὲν ἐπέτρεπον τοῦτο. Ὅθεν ἔπεμψεν ἡ Πύλη τὴν καθυστερήσασαν διακοίνωσίν της (1) κατ' εὐθεῖαν εἰς τὴν Πετρούπολιν. Παρήκουσεν ὅμως ἡ Πύλη τὴν ἔμφρονα συμβουλὴν τοῦ πρέσβεως τῆς Ἀγγλίας, ν' ἀφήσῃ ἐν αὐτῇ τῇ ἀπαντήσει κατὰ μέρος πᾶν ὅ,τι ἀπέβλεπε τὸ εὐρωπαϊκὸν, τὸ θρησκευτικὸν καὶ τὸ περὶ συνυπάρξεως ζήτημα, καὶ νὰ περιορισθῇ μόνον εἰς τὴν παραδοχὴν τῶν ῥωσσικῶν ἀπαιτήσεων.

Ἡ διακοίνωσις ἦτο σχεδὸν ἐπανάληψις μόνον τῶν προτέρων κατὰ τοῦ Στρωγανὼφ παραπόνων καὶ ἀνεφέρετο ὁριστικῶς εἰς τὴν ἐπιστολὴν τοῦ μεγάλου βεζίρου τῆς 15/27 Ἰουνίου, ἐν ᾗ ἐδίδετο ἡ ἀπάντησις εἰς τὸ τελεσίγραφον 15—20 ἡμέρας πρὸ τῆς ὁρισθείσης προθεσμίας! Καὶ πάλιν ἐδικαιολογεῖτο ἡ Πύλη διὰ τὴν διαγωγήν της εἰς ὅλας τὰς πράξεις της, προσθέτουσα, ὅτι οὐδεμία ἄλλη δύναμις ἤθελε δείξει τόσην μετριότητα. Ἀρνεῖται ἡ Ῥωσσία νὰ παραδώσῃ τοὺς φυγάδας ἀπὸ αἴσθημα ἀξιοπρεπείας; ἀλλ' οὐδὲν αἴσθημα ἀξιοπρεπείας εἶναι ὡραιότερον ἐκείνου, τὸ ὁποῖον ἀναγκάζει μίαν κυβέρνησιν νὰ τηρῇ τὰς συνθήκας. Εἰς τὴν ἄτοπον ἀπειλὴν περὶ τῆς συνυπάρξεως ἀπήντα ἡ διακοίνωσις μεθ' ὅλου τοῦ στόμφου τουρκικῆς ὑπεροψίας, « ὅτι 1200 ἔτη παρῆλθον ἤδη ἀφ' ὅτου τὸ μωαμεθανικὸν κράτος ἀνεφάνη θελήσει ὑπερτάτῃ εἰς τὸν ὁρίζοντα ὡς αὐγὴ λαμπρᾶς ἡμέ-

(1) Ἀπάντησις τῆς τουρκικῆς κυβερνήσεως πρὸς τὸ ῥωσσικὸν τελεσίγραφον, συνοδευομένη ὑπὸ ἐγγράφου τοῦ μεγάλου βεζίρου πρὸς τὸν κόμητα Νεσσιελρὼδ τῆς 1 Ζιλκαδὲ 1236 (ἤτοι 18|30 Ἰουλίου 1821) χργ·

ρας ἄγγελος, καὶ βοηθείᾳ τῆς θείας χάριτος καὶ τῶν λαμπρῶν θαυμάτων τοῦ Προφήτου ἀνυψώθη ἐκ τοῦ μηδενὸς εἰς τοσοῦτον — δόξα τῷ θεῷ! — μεγαλεῖον!» Καὶ πρὸ τῆς ἀναχωρήσεως τοῦ Στρωγανὼφ ἐσύστησεν ὁ πρέσβυς τῆς Αὐστρίας εἰς τὴν Πύλην ἔν τινι ἐπισήμῳ ἐγγράφῳ (19/31 Ἰουλίου), νὰ ὑποχωρήσῃ εἰς τὰς ἀπαιτήσεις τῆς Ῥωσσίας ὡς πρὸς τὰς Ἡγεμονίας κατὰ τὰς συνθήκας, ἐπισυνάψας συγχρόνως καὶ ἐπιτομὴν ἐκ τῆς βιενναίας ἀναλύσεως (1) τοῦ ῥωσσικοῦ τελεσιγράφου, ἥτις σκοπὸν εἶχε νὰ ἀποδείξῃ τὴν συμφωνίαν τῆς αὐλῆς του πρὸς τὰς ῥωσσικὰς ἀπαιτήσεις.

Τὰ κατὰ τῆς ἐπαναστάσεως ληφθησόμενα μέτρα, ἔλεγε τὸ ἔγγραφον, πρέπει νὰ ἐμπνέωνται ὑπὸ αὐστηροτάτης δικαιοσύνης· ἡ Ἑλληνικὴ ἐπανάστασις περιέχει ἐν αὐτῇ ἤδη τὴν ἀνάγκην τῆς πτώσεως, ὡς ὅλα τὰ ἔργα τοῦ ψεύδους· ἀλλ' ἡ ὤθησις ἥτις ἐδόθη εἰς ὅλους τοὺς Μωαμεθανοὺς ἀναγκάζει τοὺς Ἕλληνας ν' ἀγωνισθῶσι περὶ τῶν πάντων, καὶ οἱ Ἕλληνες εἶναι ἔθνος τοῦ ὁποίου τὰ συμφέροντα θεωροῦνται ἐν Εὐρώπῃ κοινά· ἐν αὐτῇ μάλιστα τῇ Ῥωσσίᾳ δύναται καὶ τὸ φαινόμενον μόνον καταστρεπτικοῦ πολέμου νὰ ἐρεθίσῃ εἰς τοσοῦτον βαθμὸν τοὺς ὁμοθρήσκους, ὥστε νὰ διασεισθῶσι καὶ αὐταὶ αἱ εἰρηνικαὶ τοῦ Τσάρου διαθέσεις. Ὅθεν ὀφείλει ἡ Πύλη νὰ ἐπιληφθῇ τῆς ἐσωτερικῆς τοῦ κράτους εἰρηνεύσεως, καὶ νὰ διατηρήσῃ συγχρόνως φιλικὰς τὰς πρὸς τοὺς γείτονας αὐτῆς σχέσεις· διότι οὔτε ἡ ὑπερβολικὴ αὐστηρότης θέλει ἐπιφέρει τὸ πρῶτον, οὔτε αἱ ἀνταιτιάσεις τὸ δεύτερον.

Ἡ Πύλη ἀπήντησεν εἰς τὴν διακοίνωσιν ταύτην μικρὸν πρὸ τῆς ἀναχωρήσεως τοῦ Στρωγανὼφ (ἤτοι 24/5 Αὐγούστου), καὶ ἐπανελάμβανε τὰς ἀρχαίας αἰτιολογίας καὶ τὰς ἀρχαίας δικαιολογίας. Ἔλεγε δὲ, ὅτι πρόθυμος ἦτο ἡ τουρκικὴ κυβέρνησις νὰ δικαιώσῃ ἐν ταῖς Ἡγεμονίαις τὰς ἀπαιτήσεις τῆς Ῥωσσίας, ἀφ' οὗ ὅμως ἐγκαταστηθῇ ἡ τάξις καὶ παραδοθῶσιν οἱ φυγάδες. Ὁ

(1) Ἔγγραφον τοῦ πρίγκηπος Μεττερνίχου πρὸς τὸν πρέσβυν τῆς Αὐστρ(ίας) 5/17 Ἰουλίου. χργ.

πρέσβυς τῆς Πρωσσίας συνεβούλευε νὰ χωρισθῇ τὸ τελευταῖον τοῦτο ζήτημα ἀπὸ τῆς ἐκκενώσεως τῶν Ἡγεμονιῶν καὶ τῆς ἐκλογῆς τῶν Ὀσποδάρων· ὁ δὲ ρεὴζ ἐφένδης ἀνθυπεσχέθη νὰ ἐκκενώσῃ τὰς Ἡγεμονίας, ἐὰν ἡ Αὐστρία ἐγγυᾶτο ὅτι ἡ Ῥωσσία δὲν θέλει ἀντικαταστήσει τὸν τουρκικὸν στρατὸν ἐν ταῖς Ἡγεμονίαις διὰ τοῦ στρατοῦ αὐτῆς. Ὡς πρὸς τοῦτο ἀπήντησεν ὁ πρέσβυς τῆς Αὐστρίας, ὅτι θέλει ζητήσει ὁδηγίας. Οὕτως ἔκαμεν ἡ Πύλη κατὰ τὴν στιγμὴν τῆς ἀναχωρήσεως τοῦ Στρωγανὼφ (29/10 Αὐγούστου) συνδιαλλακτικὸν βῆμα ὡς πρὸς τὸ ζήτημα τῶν Ἡγεμονιῶν· καὶ ἔτι παραδοξώτερον ἦτο, πῶς ἡ Πύλη, μεταβαλοῦσα ἐντελῶς σύστημα ἐφέρετο ἀπὸ τοῦδε μετὰ μεγάλης προσοχῆς καὶ ἀνοχῆς ὄχι μόνον ὡς πρὸς τὰ ῥωσσικά, ἀλλὰ καὶ ὡς πρὸς ὅλα τὰ γενικὰ συμφέροντα καὶ σχέσεις. Τὸ μέγαρον τῆς ῥωσσικῆς πρεσβείας ἐνεπιστεύθη εἰς ἰδιαιτέραν τουρκικὴν φρουράν, καὶ τῷ γενικῷ ἐπιθεωρητῇ τῶν τελωνείων ἀνετέθη ἡ προστασία τῶν ῥώσσων. ὑπηκόων· ἡ θανατικὴ ποινή, εἰς ἣν εἶχε καταδικασθῆ ὁ Δανέσης, μετεβλήθη εἰς ἐξορίαν. Τοῦτο εἶχεν ἐξαιτήσει ὡς χάριν ὁ πρέσβυς τῆς Ἀγγλίας, λόρδος Στράγκφορδ, χάριν τοῦ ὁποίου ἡ Πύλη ἔπραττεν ἐπίτηδες ὅ,τι ἠρνεῖτο νὰ πράξῃ χάριν τοῦ πρέσβεως τῆς Ῥωσσίας. Ὁ Στράγκφορδ ἐζήτησε καὶ τὴν ἐλευθέραν ἐξαγωγὴν τῶν σιτηρῶν καὶ τὴν διατήρησιν τῶν ἀρχαίων μνημείων ἐν Ἀθήναις, καὶ τὴν προστασίαν τῶν ἐν Σμύρνῃ Ἄγγλων ὑπηκόων, καὶ τῶν πιστῶν κατοίκων τῆς Μήλου, καὶ τῶν καθολικῶν τῆς Χίου· καὶ πάντα ἀμέσως τῷ παρεχωρήθησαν. Πρὸς τί ὅμως, ἠρώτησεν ὁ Στράγκφορδ πάλιν μικρὸν πρὸ τῆς ἀναχωρήσεως τοῦ Στρωγανὼφ ἔν τινι διακοινώσει (25/6 Αὐγούστου), πρὸς τί δὲν ἤθελεν ἡ Πύλη νὰ δώσῃ μεγαλειτέραν ἀπόδειξιν τῆς πρὸς τὴν ἐπιείκειαν καὶ μετριοπάθειαν τάσεως αὐτῆς ἀπέναντι τῆς Εὐρώπης ὅλης; Πρὸς τί δὲν ἤθελε διὰ τῆς γενικεύσεως τῆς ἀρχῆς ταύτης νὰ καταπνίξῃ τὴν συκοφαντίαν, παρέχουσα προστασίαν μὲν εἰς τοὺς ἀθῴους, συγχώρησιν δὲ εἰς τοὺς μεταμεληθέντας; Συνεπείᾳ τῆς διακοινώσεως ταύτης τοῦ πρέσβεως τῆς Ἀγγλίας ἐπέμφθη αὐτοκρατορικὸν Φιρμά-

νιον (1) εἰς ὅλας τὰς ἐπαρχίας, τὸ ὁποῖον ἐνετέλλετο τὴν εἴς τινα μέρη καταπατηθεῖσαν διάκρισιν μεταξὺ ἐνόχων καὶ ἀθῴων, καὶ πάντα τὸν προσβάλλοντα φιλήσυχον ὑπήκοον καθίστα ὑπεύθυνον διὰ τὴν βεβήλωσιν ταύτην τοῦ θείου νόμου. Συγχρόνως διετάχθη καὶ ὁ Πατριάρχης ν' ἀνακαλέσῃ διὰ πατριαρχικῆς ἐγκυκλίου (6/18 Σεπτεμβρίου) τοὺς Ἕλληνας εἰς ὑπακοήν. Ἀλλ' ἡ Ῥωσσία καὶ δι' ὅλων τῶν διαβημάτων τούτων δὲν ἐξιλεόνετο. Ἡ αὐτοκρατορικὴ κυβέρνησις ἀπήντησε μετὰ παρέλευσιν χρόνου ἱκανοῦ (ἤτοι κατὰ τὸν Ὀκτώβριον) εἰς τὰς δύο ἐπιστολὰς τοῦ μεγάλου βεζίρου διὰ διακοινώσεως (2), ἥτις ἐπεκύρου τοὺς ὅρους τοῦ τελεσιγράφου, μέχρις οὗ ἡ Πόλη πράγματι δὲν ἐξεπλήρου τὰς προτάσεις τῆς Ῥωσσίας. Τὴν αὐτὴν γνώμην ἐξέφρασαν οἱ ἐν Πετρουπόλει καὶ ὡς πρὸς τὴν τελευταίαν διακοίνωσιν τοῦ ῥεὴζ ἐφέντη πρὸς τὸν πρέσβυν τῆς Αὐστρίας τῆς 24/5 Αὐγούστου, καὶ ὡς πρὸς τὸ περὶ ἀμνηστείας φιρμάνιον (3) τοῦ Σουλτάνου· ὅτι πάντα ταῦτα δὲν εἶναι εἰμὴ ἐξηγήσεις, τὰς ὁποίας δὲν ἐπικυροῖ ἡ ἀπαραίτητος μαρτυρία τῶν πραγμάτων τὰ ὁποῖα δὲν ἐμφαίνουσι μεταβολήν τινα ἐν τῷ τουρκικῷ συστήματι. Περὶ τούτου ὅμως ἡ Ἀγγλία καὶ ἡ Αὐστρία τὸ ἐναντίον διϊσχυρίζοντο.

Διάδοσις τοῦ συστήματος τοῦ φανατισμοῦ ἀπὸ τῆς πρωτευούσης εἰς τὰς ἐπαρχίας. Ἡ μικρὰ Ἀσία.

Ἐὰν ἡ Πόλη ἤθελε μεταχειρισθῆ ἐν ἀρχῇ τὸ ἐν τέλει ληφθὲν σύστημα τῆς ἐπιεικείας, συνημμένον μετὰ τῆς ὅσον ἔνεστιν ἰσχυροτέρας καταπολεμήσεως τῆς ἐπαναστάσεως, καὶ ἤθελε δυ-

(1) Ἰδιαιτέρα ἐπιστολὴ τοῦ ῥεὴζ ἐφέντη πρὸς τὸν λόρδον Στράγκφορδ 3|15 Αὐγούστου. — Διαταγὴ τοῦ Σουλτάνου πρὸς ἅπαντας τοὺς βεζίρας, τοποτηρητάς, δικαστὰς κ.τ.τ. περὶ τῆς μεταχειρήσεως τῶν Ῥωμαίων (ῥαγιάδων Ἑλλήνων) Αὐγούστῳ. χργ.

(2) Διακοίνωσις τοῦ αὐτοκρατορικοῦ Ὑπουργείου πρὸς τὸν μέγαν βεζίρην. Ὀκτωβρίῳ. χργ.

(3) Ἐπιστολὴ τῆς ῥωσσικῆς κυβερνήσεως πρὸς τὸν ἐν Βιέννῃ κόμητα Γολόφκην τῆς 13|25 Σεπτεμβρίου, ἐν ᾗ προστίθεται καὶ ἑτέρα ἐπιστολὴ μετὰ «τινὸς παραρτήματος, περιέχοντος παρατηρήσεις» τοῦ ῥωσσικοῦ ἀνακτοβουλίου περὶ τῶν δύο τουρκικῶν ἐγγράφων, εἰς τὰ ὁποῖα ἐνασχολεῖται αὐτοπροσώπως ὁ αὐτοκράτωρ. — χργ.

νηθῆ νὰ τὸ διατηρήσῃ ἐναντίον τοῦ φανατισμοῦ τοῦ ὄχλου, ἠδύνατο εὐκόλως, βοηθουμένη παρὰ τῆς ἐντυπώσεως, τῆς προξενηθείσης ὑπὸ τῆς ἀποτυχίας τῶν ἐν Ἰταλίᾳ στάσεων, νὰ προκαλέσῃ τοιαύτην διαίρεσιν καὶ ἀποθάῤῥυνσιν, ὥστε εὐκόλως ἠδύνατο νὰ καταπνιγῇ καὶ ἡ Ἑλληνικὴ ἐπανάστασις, ἐστερημένη τῶν συμπαθειῶν τῆς Εὐρώπης, κορεσθείσης πλέον τῶν ἐν Ἰταλίᾳ συμβάντων. Ἀλλὰ θαυματουργός τις σύγχυσις περιπετειῶν, πράξεων καὶ παθημάτων διετήρει καὶ ὑπέθαλπε διὰ νέας ἐμπρηστικῆς ὕλης τὴν φλόγα τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως καὶ ἔσωσεν αὐτὴν μᾶλλον διὰ τῶν ἀπροσδοκήτων τῆς τύχης βουλῶν ἢ διὰ τῶν σφαλμάτων τῶν ἐναντίων καὶ τῶν νικῶν τῶν ἐπαναστατῶν, τὴν ἔσωσε καὶ παρὰ τὰ σφάλματα τῶν ἐπαναστατῶν, καὶ παρὰ τὰς ἐπιτυχίας τῶν ἀρχαίων τῆς Ἑλλάδος τυράννων. Καὶ πρῶτον μὲν διήγειραν αἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει διαπραχθεῖσαι βαρβαρότητες τὴν συμπάθειαν τοῦ κόσμου καὶ ἐνεφύσησαν ἐμπιστοσύνην καὶ ἐλπίδας εἰς τὸ μικρὸν στῖφος τῶν ἀποστατῶν. Εἶτα δὲ ἐπέφερον αἱ βαρβαρότητες αὗται τὴν διακοπὴν τῶν σχέσεων τῆς Πύλης πρὸς τὸν βόρειον αὐτῆς γείτονα, συνεπείᾳ τῆς ὁποίας ἡ Ῥωσσία ἀνέλαβε πάλιν τὸ ἀρχαῖον αὐτῆς σύστημα, νὰ κρατῇ γυμνὸν τὸ ξίφος καὶ νὰ περιμένῃ ἐν προσπεποιημένῃ φιλειρηνικότητι τὴν κατάλληλον αὐτῇ εὐκαιρίαν, ὅπερ ἦτο διὰ τοὺς Ἕλληνας διαρκὴς καὶ ἀνεκτίμητος ἠθικὴ ἀρωγή. Τὸ παράδειγμα τῶν βαρβαροτήτων ἐκείνων προὐκάλεσε τέλος τὴν ἔκρηξιν τοῦ φανατισμοῦ τοῦ ἐν ταῖς ἀπωτάταις τοῦ κράτους ἐπαρχίαις ἀγρίου τουρκικοῦ ὄχλου εἰς τοσοῦτον βαθμὸν ἠρέθισε τοὺς ἐπαναστάτας νὰ μεταχειρισθῶσι τοιαύτας καταπιέσεις, αἵτινες πάλιν ἀντηρέθισαν τοὺς Τούρκους εἰς τιμωρίας τοσοῦτον αἱματηράς, ὥστε ἀδύνατος καθίστατο τοῦ λοιποῦ ἡ συνδιαλλαγὴ τῶν ἀντιμαχομένων μερῶν. Καὶ αἱ σκηναὶ αὗται ἐξετυλίχθησαν κατὰ πρῶτον ἐπὶ τῆς παραλίας τῆς μικρᾶς Ἀσίας καὶ ἐπὶ τῶν μεγαλειτέρων νήσων.

Ἡ ἐνέργεια τοῦ ἑλληνικοῦ στόλου παρεμποδίσθη ἐπί τινα χρόνον ὑπὸ ἐσωτερικῶν ταραχῶν ἐν Ὕδρᾳ, τῆς ὁποίας οἱ ἀριστοκρα-

τικοὶ ἀποκτήσαντες πάλιν διὰ τῆς δραστηρίου συμμετοχῆς εἰς τὸ ἐθνικὸν κίνημα τὴν πλήρη εὔνοιαν τοῦ λαοῦ, παρεκινήθησαν νὰ ῥίψωσι τὸν δημοκρατικὸν Οἰκονόμον· καὶ κατὰ τὴν ἔκρηξιν τῆς ἀντεπαναστάσεως ταύτης (12/24 Μαΐου) ἐτάχθησαν ὅλοι οἱ ἐπισημότεροι ναυτικοί, οἱ Κριεζεῖς, Τομπάζαι, Σαχτοῦραι κατὰ τοῦ δημοκρατικοῦ, ὅστις ἠναγκάσθη νὰ φύγῃ καὶ μετὰ διαφόρους περιπετείας ἀπώλεσεν ἐν Ἀχαΐᾳ μὲν τὴν ἐλευθερίαν, καὶ δραπετεύσας ἐκεῖθεν ἐν Ἀργολίδι τὴν ζωήν. Ἀποπερατωθέντος δὲ τοῦ ἐπεισοδίου τούτου ἀπέπλευσεν ὁ ἐξ 25 πλοίων συνιστάμενος Ἑλληνικὸς στόλος (18[30 Μαΐου) ἐξ Ὕδρας, ἵνα ὑποκαύσῃ πανταχοῦ τὴν ἐπανάστασιν καὶ ἀντιπράξῃ εἰς τὸν Ὀθωμανικὸν στόλον, ὅστις ὑπὸ τὴν διοίκησιν τοῦ ῥιαλᾶ βέη (τρίτου ναυάρχου) εἶχεν ἐκπλεύσει (7/19 Μαΐου) τῆς πρωτευούσης, κατὰ τὸ φαινόμενον ἵνα προσβάλῃ τὴν Σάμον. Παρὰ τὴν Λέσβον ἀπήντησαν οἱ Ἕλληνες (26/7 Ἰουνίου) ἐχθρικὴν φρεγάταν 74 τηλεβόλων, τὸ κινητὸν ὄρος λεγομένην (τὴν προφυλακίδα τοῦ ὀθωμανικοῦ στόλου), ἥτις ἀντὶ νὰ ἑνωθῇ μετὰ της μοίρας τοῦ ναυάρχου κατέφυγεν εἰς τὸν λιμένα τῆς Ἐρισσοῦ κατὰ τὴν δυτικὴν τῆς Λέσβου παραλίαν. Ἐν τῷ πολεμικῷ συμβουλίῳ τῶν Ἑλλήνων ἀνέφερεν ὁ ναύαρχος Τομπάζης, ὅτι Ἄγγλος τις πλοίαρχος τῷ εἶχε συστήσει τὴν χρῆσιν τῶν πυρπολικῶν, περὶ τοῦ εὐχρήστου τῶν ὁποίων κατὰ τὴν ναυμαχίαν τοῦ Τσεσμὲ ὁ πλοίαρχος Ἀποστόλης πολλὰ εἶπεν· ἡ λέξις μπουρλότον (**brûlot** πυρπολικὸν) ἐπέτα ἐντοσούτῳ ἀπὸ στόματος εἰς στόμα, ἀλλ' οὐδεὶς ἐγνώριζε τὸν τρόπον, καθ' ὃν παρεσκευάζοντο τὰ πυρπολικὰ ταῦτα. Μόνον Ἰωάννης τις Πάργιος ἐκ Ψαρῶν, ἐπονομαζόμενος Πατατοῦκος, διϊσχυρίζετο ὅτι ἐγνώριζε τὸν τρόπον, καὶ κατεσκεύασε τοιοῦτον πλοῖον. Συνήθως ἐλαμβάνοντο πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον πλοῖα παλαιά, τὰ ὁποῖα ἐφωδιάζοντο διὰ κιβωτίου πεπληρωμένου πίσσης καὶ καυστικῶν ὑλῶν κατὰ τὴν πρώραν καὶ διὰ ἄλλων τριῶν ὁμοίων καθ' ἑκατέραν πλευρὰν τὰ ὁποῖα πάντα συνεδέοντο πρὸς ἄλληλα διὰ ἐμπρηστικῆς θρυαλλίδος. Οἱ παράτολμοι κυβερνῆται τῶν τοιούτων πλοίων ἐπειρῶντο νὰ προσκολληθῶσιν

εἰς τὰ ἐχθρικὰ πλοῖα διὰ σκαπάνης ἢ ἄλλου τινὸς μέσου, ἐπυρπόλουν διὰ τῶν ὀπῶν τῆς πρύμνης τὸ πυρπολικὸν καὶ κατέφευγον ἐν βίᾳ ἐν τῇ πρώτῃ ταραχῇ καὶ συγχύσει, τῇ ὑπὸ τοῦ πυρὸς προξενηθείσῃ, εἰς μικρὸν πλοιάριον, τοῦ ὁποίου τὰ ἱστία εἶναι ταπεινὰ καὶ ἔψαυον σχεδὸν τὴν ἐπιφάνειαν τῆς θαλάσσης. Ἡ πρώτη ἀπόπειρα τοῦ Πατατούκου ἀπέτυχεν, ἀλλὰ τὴν ἐπιοῦσαν (6/18 Ἰουνίου) κατεσκεύασε δύο ἄλλα πυρπολικά· ἀμφότερα δὲ προσεκολλήθησαν εἰς τὴν τουρκικὴν φρεγάταν καὶ τὸ μὲν ἐκάη εἰς μάτην, τὸ ἕτερον ὅμως μετέδωκε τὸ πῦρ εἰς τὴν πρώραν τοῦ ἐχθρικοῦ πλοίου, τὸ ὁποῖον μετά τινας ὥρας ἀνετινάχθη εἰς τὸν ἀέρα καὶ ἔθαψεν εἰς τὴν θάλασσαν τὸ πλήρωμα αὐτοῦ. Ὑπὸ τοῦ συμβάντος τούτου κατεθορυβήθη τόσον πολὺ ὁ προσερχόμενος τουρκικὸς στόλος, ὥστε ἐπέστρεψε πάλιν εἰς τὰ Δαρδανέλλια, ἔνθα ἀπελύθη ὁ ῥιαλὰ-βέης καὶ ἀντικατεστάθη ὑπὸ ἀρχαίου καὶ ἐμπείρου ἀξιωματικοῦ τοῦ ναυτικοῦ, τοῦ Καρᾶ Ἀλῆ.

Ἀνενόχλητος ἔμεινεν ἡ Σάμος, ἥτις ἀπὸ καταφυγίου τῶν ἀνατολιτῶν χριστιανῶν κατέστη ἐν βραχεῖ χρόνου διαστήματι ὁρμητήριον, ἐξ οὗ οἱ ἐπαναστάται προσέβαλλον καὶ ἐλεηλάτουν τὴν ἀπέναντι στερεὰν (ἐν ἐκστρατείαις ἐπὶ ἔτη πολλὰ ἐπαναλαμβανομέναις), ὥστε ἡ παραλία ἐγκατελείφθη ὑπὸ τῶν κατοίκων εἰς ἀπόστασιν ἓξ ὡρῶν. Οἱ ἐπὶ τοῦ ἐν Ἴμβρῳ ἠγκυροβολημένου στόλου Ἕλληνες ἐνεψυχώθησαν ὑπὸ τῆς πρώτης ταύτης ἐπιτυχίας. Ἐν τῇ μέθῃ τῆς εὐερεθίστου ἐλπίδος των καὶ κατὰ τὸν ὠμὸν καὶ ἀπερίσκεπτον αὐτῶν τρόπον τοῦ πολεμεῖν, συνέλαβον μετὰ τῶν Σαμίων τὸ σχέδιον, (1) περὶ ἀναστατώσεως τῆς Λέσβου καὶ αὐτῆς ἀκόμη τῆς Σμύρνης· τούτου προοίμιον ἔμελλε νὰ χρησιμεύσῃ ἡ εἰς τὴν ἐπανάστασιν περιπλοκὴ τῆς Ἑλληνικῆς πόλεως τῶν Κυδωνιῶν. Οἱ Κυδωνιεῖς, περικυκλούμενοι κατὰ τὰ νῶτα ὑπὸ ἀγρίων καὶ πολυαρίθμων Τούρκων, οὐδεμίαν

---

(1) Ὁ Πουκεβίλλος διϊσχυρίζεται ὅτι εἶδε τὸ σχέδιον τοῦτο ἰδίοις ὄμμασιν.

εἶχον ἐπιθυμίαν νὰ συμπαρασυρθῶσιν εἰς τὸν ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας ἀγῶνα, τὸν βέβαιον αὐτῶν ὄλεθρον· τοὐναντίον δὲ ἐξ ἀρχῆς ἐπειράθησαν παντὶ σθένει νὰ κατευνάσωσι τὰς ὑπονοίας τῆς τουρκικῆς ἐν Περγάμῳ ἀρχῆς, ἀπὸ τῆς ὁποίας ἐξηρτῶντο. Ἀλλ' ἅμα ἐξεῤῥάγη ἡ ἐπανάστασις ἐπὶ τῆς νήσου τῶν Ψαρῶν, διετάχθησαν νὰ στρατοπεδεύσωσι τετρακισχίλιοι ἄνδρες παρὰ τὴν πόλιν, στρατὸς παραλελυμένος, ὅστις ἀτιμωρητὶ παρηνόχλει πανταχοῦ τοὺς χριστιανοὺς καὶ πρὶν ἔτι πλησιάσῃ ὁ ἐκ μέρους τῶν ἐπαναστατῶν κίνδυνος, καὶ τοῦ ὁποίου ἡ ἀνάκλησις εἰς Πέργαμον μάτην ἐζητεῖτο ὑπὸ τῶν κατοίκων. Ὅτε δὲ ὁ Ἑλληνικὸς στόλος ἐνεφανίσθη ἀπέναντι τῆς πόλεως παρὰ τὰ Μοσχονήσια (2/14 Ἰουνίου) ἠγέρθη ἀμέσως ὁ κατώτερος ὄχλος, οἱ πλούσιοι παρεσκευάσθησαν νὰ καταφύγωσιν εἰς τὰ Ψαρὰ καὶ ἔπεμψαν τὸν διδάσκαλον Βενιαμὴν πρὸς τὸν στόλον, ἵνα ζητήσῃ σχεδίας τινάς, διότι τὸ ἀβαθὲς τῆς θαλάσσης δὲν ἐπέτρεπεν εἰς τὰ μεγάλα πλοῖα νὰ πλησιάσωσιν. Οἱ Τοῦρκοι οἵτινες ἐζήτουν νὰ ἐμποδίσωσι τὴν φυγήν, συνεπλάκησαν μετὰ τῶν κατοίκων καὶ τῶν ἐπὶ τῶν σχεδιῶν ναυτῶν, καὶ ἡ δύσμοιρος πόλις παρεδόθη εἰς πῦρ καὶ εἰς σίδηρον (4/16 Ἰουνίου)· ἐν διαστήματι δὲ ὀλίγων ὡρῶν ἀπετεφρώθη ἡ πόλις, τῆς ὁποίας τὰ ἀκμαῖα πλούτη κατεστράφησαν οὔτε πρὸς ὄφελος τῶν ἐχθρῶν οὔτε πρὸς τὸ τῶν φίλων, καὶ τῆς ὁποίας οἱ διασωθέντες κάτοικοι, διεσπάρησαν ἐπὶ τῶν νήσων γυμνοὶ καὶ ἄποροι ἐντελῶς. Τὴν αὐτὴν ἡμέραν ἔλαβεν ὁμοίαν τύχην καὶ ἡ Σμύρνη (1). Καὶ παρὰ τὴν Σμύρνην εἶχε στρατοπεδεύσει ἄτακτος καὶ ἐντελῶς παραλελυμένος στρατός, ἵνα περιστείλῃ πᾶσαν ἀπόπειραν τῶν Ἑλλήνων νὰ διαδώσωσι τὴν ἐπανάστασιν εἰς τὴν μικρὰν Ἀσίαν. Οἱ πτωχοὶ καὶ ἄοπλοι χωρικοὶ εἶχον καταντήσει εἰς τὴν ἐσχάτην ἀπελπισίαν ὑπὸ τῶν καθαρμάτων τούτων τῆς χώρας ἁπάσης τὰ ὁποῖα περιήρχοντο αὐτὴν λεηλατοῦντα, φονεύοντα καὶ ἀτιμάζοντα

---

(1) Ῥαφενέλ, ἀκριβὴς ἐξιστόρησις τῶν ἐν Ἑλλάδι συμβάντων. 2 ἐκδ. Ἐν Παρισίοις 1825. 1, 243 καὶ ἑξ.

καὶ ἐνεποίουν φόβον οὐχὶ μόνον τοῖς ἐν Σμύρνῃ χριστιανοῖς, ἀλλὰ καὶ τοῖς Τούρκοις αὐτοῖς. Ἐντὸς τῆς πόλεως διετήρησε μὲν ὁ Χασὰν πασᾶς ἐπί τινας ἡμέρας τὴν τάξιν· ἀλλ' ὅλοι οἱ χριστιανοὶ ἦσαν διηνεκῶς πεφοβισμένοι· οἱ πλεῖστοι τῶν κτηματιῶν εἶχον φύγει διὰ θαλάσσης· καὶ αὐτοὶ οἱ Φράγκοι δὲν ἦσαν πλέον ἀσφαλεῖς ἕνεκα τῆς ὑπεροψίας καὶ ὠμότητος τῶν Τούρκων. Καὶ τὰ μικρότερα καὶ μᾶλλον ἀσήμαντα συμβάντα ἤρκουν ἵνα ἐμποιήσωσι πανικὸν φόβον καὶ συνεπιφέρωσι μεγάλα δυστυχήματα. Τέλος δὲ, παρὰ τὰς ῥητὰς διαταγὰς, εἰσήλασαν (τὸν Ἰούνιον) εἰς τὴν πόλιν ἐκ τῶν περιχώρων στίφη ἐνδεοῦς, ἀγρίου καὶ παραλελυμένου ὄχλου, καὶ διέσπειρον φόβον καὶ τρόμον εἰς τὴν νεκρωθεῖσαν καὶ ἔρημον πόλιν. Ἐντονώτατοι απηυθύνθησαν πρὸς τὴν Πύλην διακοινώσεις καὶ ὑπὸ τῶν ἐν Σμύρνῃ προξένων καὶ ὑπὸ τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει διπλωματῶν, καὶ ἐπί τινα χρόνον κατωρθώθη νὰ διατηρηθῇ πάλιν ἡ τάξις. Ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ ψευδὴς εἴδησις, ὅτι ἡ Ῥωσσία ἐκήρυξε τὸν πόλεμον ἔφερε πάλιν τὰ πράγματα ἄνω κάτω. Οἱ ὑπὸ τὴν προστασίαν τῆς Ῥωσσίας εὑρισκόμενοι χριστιανοὶ ἔφυγον, καὶ αὐτὸς ὁ πρόξενος τῆς Ῥωσσίας οὐδεμίαν εἶχεν ἀσφάλειαν· χιλιάδες ῥαγιάδων κατέφυγον εἰς τὸ γαλλικὸν προξενεῖον. Τότε δὲ (4/16 Ἰουνίου) ἦλθεν ἡ εἴδησις περὶ τῆς πυρπολήσεως τῆς φρεγάτας ἐν Ἐρισσῷ, καὶ τὴν ἐπιοῦσαν νύκτα ἡ περὶ τῆς καταστροφῆς τῶν Κυδωνιῶν. Ἀμφότεραι αἱ εἰδήσεις αὗται ἠρέθισαν μέχρι λύσσης τὸν τουρκικὸν ὄχλον. Ἀμέσως νέοι ἤρχισαν νὰ διαπράττωνται φόνοι, νέαι λεηλασίαι, νέαι ἔφοδοι οἰκιῶν. Ἐπειδὴ δὲ ἐντὸς τῶν χριστιανικῶν οἰκιῶν ἄνθρωπος σχεδὸν δὲν εὑρίσκετο, ὥρμησε ὁ λυσσώδης ὄχλος πρὸς τὸ προξενεῖον, ὅθεν ἀπεκρούσθη ὑπὸ ὡπλισμένων Εὐρωπαίων· εἶτα δὲ ὥρμησε κατὰ τοῦ γαλλικοῦ προξενείου, ἐν τῷ ὁποίῳ ὁ πρόξενος Δαυὶδ μετὰ γενναιοτάτης αὐταπαρνήσεως καὶ ὑπὸ τὸν μέγιστον κίνδυνον ὑπερησπίσθη τοὺς καταφυγόντας χριστιανοὺς, μέχρις οὗ οἱ ὡπλισμένοι πάλιν Εὐρωπαῖοι ἔσπευσαν εἰς βοήθειαν. Μὴ ἀρκεσθεὶς εἰς τὰς αἱμοβόρους ταύτας πράξεις διενοήθη ὁ ἄγριος ὄχλος νὰ ἐκτελέσῃ γενικὴν τῶν χριστιανῶν σφαγήν· πρὸς

τοῦτο ἐζήτησε τὴν ἄδειαν παρὰ τοῦ Μολλᾶ,ὃν ἀρνηθέντα νὰ δώσῃ αὐτὴν ἐφόνευσεν· ὡσαύτως ἐφόνευσε καὶ ἄλλους Τούρκους ὑπαλλήλους, οἵτινες ἠναντιοῦντο αὐτῷ. Περισταλείσης περὶ τὸ ἑσπέρας τῆς ὁρμῆς των, ὥρμησαν τὴν ἐπιοῦσαν πρωΐαν τὰ λυσσῶντα θηρία κατὰ ῥωσσικοῦ πλοίου, τὸ ὁποῖον πολλάκις εἶχεν ἤδη ἐξετασθῆ, καὶ ἔσφαξαν ἀνηλεῶς τοὺς ἐπ' αὐτοῦ εὑρισκομένους Ἕλληνας. Αἱ ἔρευναι αὗται ἐνηργήθησαν, ἐμποδισθείσης τῆς φυγῆς, ἀδείᾳ τῶν εὐρωπαϊκῶν προξένων· ἄκαιρον δικαίωμα, τὸ ὁποῖον ἔμελλε νὰ ἐπιπέσῃ κατὰ εὐρωπαϊκοῦ πλοίου. Σάρδος τις πλοίαρχος ἐδέχθη εἰς τὸ πλοῖόν του κρυφίως 250 Ἕλληνας πρόσφυγας, καὶ ἀνέβαλλε τὴν ἀναχώρησίν του θέλων αἰσχροκερδείᾳ κινούμενος ν' αὐξήσῃ τὸν ἀριθμὸν αὐτῶν μέχρι τριακοσίων, ἕως ὅτου ἀλγερινὸν κόττερον προσῆλθε νὰ ἐρευνήσῃ τὸ πλοῖόν του, ὅθεν ἔμελλε νὰ μεταφέρῃ τὸ φορτίον πρὸς περισσοτέραν ἀσφάλειαν ἐπὶ γαλλικοῦ πολεμικοῦ πλοίου. Ὁ πρόξενος τῆς Γαλλίας δὲν ἠδυνήθη ν' ἀντισταθῇ εἰς τὰς ἀπειλὰς τῶν Τούρκων καὶ παρέδωκε τοὺς δυστυχεῖς Ἕλληνας, ὧν οἱ μὲν ἐσφάγησαν οἱ δὲ ἠνδραποδίσθησαν, ἐν ᾧ τὸ πλήρωμα τοῦ σαρδικοῦ πλοίου, ἑπτὰ πολῖται ξένου κράτους, ἀπεκεφαλίσθησαν καὶ διεμελίσθησαν, καὶ αὐτὸς ὁ πλοίαρχος ἀπηγχονίσθη ὠμῶς, καὶ πρὸς ἐμπαιγμὸν τῶν Εὐρωπαίων μὲ σιγάρον εἰς τὸ στόμα.

Ἡ Κύπρος καὶ ἡ Κρήτη. Ταὐτοχρόνως ἢ ὀλίγον μετὰ τὰ ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ συμβάντα ὑπέστησαν ὁμοίαν τύχην καὶ αἱ μεγάλαι νῆσοι, ἡ Κύπρος καὶ ἡ Κρήτη. Μακρὰν τῆς σκηνῆς τῆς ἐπαναστάσεως, οὐδεμίαν σχεδὸν γνῶσιν περὶ τῆς ἑταιρίας ἔχοντες, ἄνευ ὅπλων καὶ προχείρου ἀρωγῆς, οὐδένα μεγαλείτερον πόθον εἶχον οἱ κάτοικοι τῶν δύο νήσων ἢ νὰ μείνωσιν ἄθικτοι ὑπὸ τῶν ὁμοδόξων αὐτῶν, καὶ ἀνενόχλητοι ὑπὸ τῶν τυράννων των. Ἐν Κρήτῃ μάλιστα ἀπέτρεπον οἱ ἱερεῖς εἰλικρινῶς τὸ ποίμνιόν των ἀπὸ τοῦ ἀπονενοημένου κινήματος τῶν ἐπαναστατῶν. Ἀλλ' εἰς πολλὰ μέρη δὲν ἴσχυεν ἡ ὑπακοὴ ν' ἀποτρέψῃ τὰ δεινά. Ἅμα ἐκραγείσης τῆς ἐπαναστάσεως ἀπέστειλεν ἡ Πύλη εἰς τὴν Κύπρον στρατὸν καὶ ἔδωκεν εἰς τὸν μουτεσελίμην πληρεξουσιότητα νὰ μεταχειρισθῇ τοὺς

ἐπισημοτέρους τῆς νήσου κατοίκους ὅπως τὸ ἀπήτει ἡ ἀσφάλεια τοῦ τόπου. Οἱ ἀγάδες, εἰς τοὺς ὁποίους ἐν μυστικῷ συμβουλίῳ ἐκοινοποιήθη ἡ διαταγὴ αὕτη, ὑπέβαλον κατάλογον προγραφῆς, καθ' ὃν ἔπρεπε νὰ θυσιασθῶσιν ὁ ἀρχιεπίσκοπος, οἱ τρεῖς ἐπίσκοποι καὶ ὅλοι οἱ πρόκριτοι καὶ πλούσιοι, οἵτινες ἠρέθιζον τὴν ἰδιωτικὴν αὐτῶν ἐκδίκησιν ἢ τὴν πλεονεξίαν των. Ὁ μουτεσελίμης ἐδίσταζεν, ὅταν ὅμως οἱ Τοῦρκοι ἔκαμον αὐτὸν ὑπεύθυνον διὰ τὰς συνεπείας τῆς φειδοῦς τῆς ζωῆς τῶν ἐν τῷ καταλόγῳ καὶ μάλιστα ἀφοῦ συνελήφθησαν ἐπιστολαὶ καὶ προκηρύξεις ἐπαναστατικαί, τὰς ὁποίας διέδιδεν εἰς τὴν νῆσον ἀρχιμανδρίτης τις Θεοφύλακτος Θησεύς, συνήνεσεν οὗτος νὰ ἐνεργήσῃ κατὰ τὴν γνώμην τῶν ἀγάδων, ἅμα ἤθελεν ἔλθει ἡ ἐξ Ἄκρης καὶ Τριπόλεως περιμενομένη ἐπικουρία (3/15 Μαΐου). Ἐλθούσης ταύτης συνεκάλεσεν ὅλους τοὺς εὐπόρους Ἕλληνας εἰς τὴν πρωτεύουσαν τῆς νήσου Λευκωσίαν. Πολλοὶ ἦλθον, ἄλλοι δὲ δυσπιστοῦντες κατέφυγον εἰς Λάρνακα πρὸς τοὺς ὁμοδόξους αὐτῶν καὶ ἐζήτησαν ἄσυλον εἰς τὰ προξενεῖα. Ὁ μουτεσελίμης ἀπέβαλε τότε τὸ προσωπεῖον. Καὶ ὁ μὲν ἀρχιεπίσκοπος ἀπηγχονίσθη, οἱ δὲ τρεῖς ἐπίσκοποι ἀπεκεφαλίσθησαν, καὶ διακόσιοι τῶν προκρίτων εἴτε ἐσφάγησαν εἴτε ἠνδραποδίσθησαν· ἐπὶ τριάκοντα ὅλας ἡμέρας διήρκεσεν ἡ ἀπάνθρωπος σφαγὴ τῶν θυμάτων τούτων. Καὶ ἐνταῦθα φιλάνθρωπον ἔδειξαν διαγωγὴν οἱ ξένοι πρόξενοι, πρὸ πάντων δὲ ὁ τῆς Γαλλίας Μεχαίνης (Mechain), οἵτινες ὅσον ἠδύναντο ὑπερησπίσθησαν τοὺς διωκομένους καὶ τοὺς ἔσωσαν διὰ θαλάσσης. Ὁ γάλλος ναύαρχος Ἀλγένης (Halgan) συνέδραμε τοὺς ταλαιπώρους πρόσφυγας διὰ πολλῶν χιλιάδων μερίδων διπύρου ἄρτου, ἃς εἶχε λάβει ἐκ Τουλῶνος. Ὅμοιαι σκηναὶ εἶχον γείνει καὶ πρότερον ἤδη ἐπὶ τῆς νήσου Κῶ ὑπὸ τῶν ἀποσταλέντων ἐκεῖ ἀτάκτων στρατευμάτων· ὀλίγον μετὰ ταῦτα (περὶ τὰ τέλη τοῦ Ἰουλίου) διέπραξαν τὰ στρατεύματα ταῦτα ἐν Χώρᾳ νέους φόνους, νέους βιασμούς, λεηλασίας οἰκιῶν καὶ βεβηλώσεις ναῶν.

Ἡ χείριστα διοικουμένη τουρκικὴ ἐπαρχία ἦτο ἡ Κρήτη, ἧς αἱ ἐντόπιαι δημόσιαι ἀρχαὶ ἦσαν ἀνέκαθεν ἀνίσχυροι νὰ περιστείλω-

σι τοὺς γενιστάρους, συνισταμένους ἐνταῦθα ἀπὸ μόνων ἀρνησιθρήσκων Κρητῶν· οὐδαμοῦ εἶχον ἐξευτελισθῆ οἱ χριστιανοὶ περισσότερον εἰς Εἵλωτας καὶ οὐδαμοῦ ἐτυραννοῦντο καὶ ἐβασανίζοντο ἀπανθρωπότερον ἢ ἐν Κρήτῃ· εἰς τοῦτο συνετέλουν πολὺ καὶ αὐτοὶ οἱ ἐμπειροπόλεμοι καὶ ληστρικοὶ ποιμένες τῆς ἐπαρχίας Σφακιῶν, τῆς μεσημβρινοδυτικῶς τῆς νήσου κειμένης, χριστιανοὶ, οἵτινες, ὡς οἱ Μανιᾶται ἐν Πελοποννήσῳ, εἶχον διατηρήσει ἀγρίαν τινα ἀνεξαρτησίαν. Ἅμα γνωσθείσης τῆς ἐν Πελοποννήσῳ ἐπαναστάσεως περιωρίσθησαν οἱ Ὀθωμανοὶ, φοβούμενοι ῥωσσικὴν ὑποκίνησιν, νὰ παρασκευασθῶσιν εἰς ἄμυναν. Ἅμα ὅμως ὁ φόβος οὗτος διεσκεδάσθη ὑπεχώρησαν οἱ ἀνίσχυροι πασάδες τῶν Χανιῶν (τῆς ἀρχαίας Κυδωνίας, τῆς Ῥεθύμνης καὶ τοῦ Μεγαλοκάστρου (ἀρχαίου Ἡρακλείου) εἰς τὴν πρὸ πολλοῦ ὑποκώφως βράζουσαν λύσσαν τῶν Μωαμεθανῶν. Ἐν τῇ πλουσιωτέρᾳ τῆς νήσου πόλει, ἐν Χανίοις, ἐφυλάκισεν ὁ πασᾶς (περὶ τὰ μέσα τοῦ Μαΐου) αἰτήσει τοῦ ὄχλου τὸν ἐπίσκοπον Κυσάμου, καὶ μετά τινας ἡμέρας τὸν παρέδωκεν εἰς τὸν θηριώδη λαὸν, ὅστις ἀπηγχόνισεν αὐτόν. Ὁ μὴν τοῦ ῥαμαζανίου διέκοψε μὲν τὰ προεόρτια ταῦτα, ἀλλὰ κατὰ τὴν τελευταίαν αὐτοῦ ἡμέραν (18/30 Ἰουνίου) ἐκοινοποιήθη τὸ πρὸ πολλοῦ ζητούμενον διάταγμα τοῦ πασᾶ καὶ ἀνεγνώσθη δημοσίως φετφᾶς περὶ ἐξολοθρεύσεως τῶν χριστιανῶν. Κατὰ τὴν αὐτὴν ἡμέραν ἤρχισεν ἡ σφαγὴ, ἤρχισεν ἡ βεβήλωσις τῆς μητροπόλεως· ἐν νυκτὶ δὲ ἐχύθη ὁ ὄχλος ἐφ' ὅλην τὴν χώραν σφάζων καὶ ἀπαγχονίζων, λεηλατῶν καὶ πυρπολῶν· ἐπὶ δεκατέσσαρας ὅλας ἡμέρας ἐπωλοῦντο ἐν τῇ ἀγορᾷ τῶν Χανίων γυναῖκες καὶ παῖδες. Πολλοὶ κατέφυγον εἰς τὰ ὄρη παρὰ τοῖς Σφακιανοῖς, οἵτινες προέβλεπον ὅτι ἤθελον ὑποστῆ ὁμοίαν τύχην μὲ τοὺς κατοίκους τούτους τῆς πόλεως. Ὅθεν (17/29 Ἰουνίου) συναριθμηθέντες ὅλοι 900 ἄνδρες, εἰσήλασαν, ἵνα προλάβωσι τοὺς σκοποὺς τῶν Μωαμεθανῶν, εἰς τὰ Χανία, εἰς τὴν Ῥεθύμνην καὶ τὰ Ἀποκόρωνα, εἰς τρία στίφη διῃρημένοι, τὰ ὁποῖα μετ' ἐπιτυχίας τοσαύτης ἠγωνίσθησαν, ὥστε οἱ Τοῦρκοι τῶν ἐπαρχιῶν τούτων ἐζήτησαν παρὰ τοῦ Μεγαλοκάστρου τα-

χεῖαν βοήθειαν. Καὶ πρῶτον ἐξεῤῥάγη ἡ αἱμοχαρὴς μανία κατὰ τῶν ἐν Μεγαλοκάστρῳ χριστιανῶν. Ὁ πασᾶς τῆς πρωτευούσης ταύτης εἶχε συλλάβει ἐν ἀρχῇ τῆς ἐπαναστάσεως τοὺς ἐπισκόπους τῶν ἀνατολικῶν ἐπαρχιῶν ὡς ὁμήρους Οἱ δὲ ῥαγιάδες καθ' ὅλον τὸ διάστημα τοῦτο ἐν ταῖς ἑορτασίμοις ἡμέραις ἐβασανίζοντο μὲ ἀγγαρείας. Τῇ 13]5 Ἰουλίου αἱ πύλαι ἐκλείσθησαν, καὶ πλῆθος αἱμοχαρῶν Τούρκων εἰσέβαλεν εἰς τὴν ἐκκλησίαν, ἔσφαξεν ἐκεῖ πρῶτον 75 κοσμικούς, εἶτα δὲ παρὰ τὴν ἁγίαν τράπεζαν τὸν ἀρχιεπίσκοπον Γεράσιμον καὶ πέντε ἐπισκόπους, καὶ τέλος περιῆλθε τὴν πόλιν σφάζον, βιάζον τὰς γυναῖκας, ἀκρωτηριάζον τοὺς ἄνδρας καὶ διαπράττον πᾶν εἶδος κακουργημάτων, ἵνα ἔπειτα, σφαγέντων 700 ἀνθρώπων ἐν Ἡρακλείῳ, ἐξακολουθήσῃ τὸ τρομερόν του ἔργον εἰς τὰ περίχωρα τῆς πόλεως. Μόλις πρὸς τὸ ἑσπέρας διέταξεν ὁ Σερὶφ πασᾶς νὰ παύσῃ ἡ ἀνθρωποκτονία αὕτη, ἵνα μὴ στερηθῇ ἐντελῶς τῶν δουλικῶν τῶν χριστιανῶν χειρῶν· ἡ διαρπαγὴ ὅμως τῶν οἰκιῶν ἐξηκολούθησε καὶ καθ' ὅλην τὴν νύκτα καὶ τὴν ἐπιοῦσαν ἡμέραν, καὶ αἱ φυλακίσεις καὶ τὰ ἐν ταῖς εἱρκτοῖς βασανιστήρια ἐπὶ πολὺν ἔτι διήρκεσαν χρόνον. Ἀγᾶς τις ἐν Σιτείᾳ κλείσας τοὺς χριστιανοὺς συμπολίτας του ἔν τινι αὐλῇ ἐφόνευσεν αὐτοὺς ὅλους περὶ τοὺς διακοσίους, καὶ ἐπῃνέθη διὰ τὴν πρᾶξίν του ταύτην ὑπὸ τοῦ θαυμάζοντος αὐτὸν πασᾶ. Ἐν Ῥεθύμνῃ προσκαλέσας διὰ δόλου ὁ Ὀσμὰν πασᾶς πολλοὺς μοναχοὺς καὶ ἱερεῖς ἔσφαξεν ὅλους ἀνηλεῶς. Τὰ συμβάντα ταῦτα ἐνεθάῤῥυναν τοὺς ἐν Ἡρακλείῳ καὶ Χανίοις Τούρκους καὶ τοὺς παρεκίνησαν νὰ προσβάλωσι τοὺς Σφακιανούς, ὅπερ κατ' ἀρχὰς μὲν μετ' ἐπιτυχίας ἐξετέλεσαν, μέχρις οὗ ἐπικουρία τις ἐκ τῶν ὀρέων ὑπὸ τὸν Τσελεπῆν καὶ τὸν Ἀναγνώστην, ἐνίκησε τοὺς Τούρκους καὶ τοὺς ἠνάγκασε νὰ ὑποχωρήσωσιν εἰς Ῥεθύμνην, ἐπολιόρκησε τὰ Χανία, καὶ ἐκυρίευσε καὶ ὠχύρωσε τὸν Ἁρμυρόν. Εἶτα διωργάνισεν ὁ πασᾶς τῆς Ῥεθύμνης νέαν γενικὴν κατὰ τῶν Σφακιῶν ἔφοδον, ἔδραμεν εἰς βοήθειαν τῶν Χανίων (27/8 Αὐγούστου) καὶ ἐπροχώρησε λεηλατῶν μέχρι τῆς πεδιάδος τοῦ Ὁμαλοῦ (14/26 Αὐγούστου). Ἐνταῦθα δὲ ἐν ἑπταώρῳ μάχῃ ἐνική-

θη κατὰ κράτος ὑπὸ τῶν Σφακιανῶν καὶ Ῥιζιτῶν, τῶν ὑπὸ τὸν Ῥοῦσον, οἵτινες εἶχον συσσωματωθῆ δύο ὥρας μακρὰν τῆς πεδιάδος ἐν Ξηροκάμπῳ, καὶ κατεδιώχθη διὰ τῶν στενῶν τῆς Ἀσκήφου μέχρις Ἀρμυροῦ, εἰς ἀπόστασιν 12 ὡρῶν. Ἡ νίκη αὕτη ἦτο ὡς ὁ πρόδρομος τῆς παρὰ τὰς Μυκήνας ὀρεινῆς μάχης, ἥτις ἔσωσε τὴν Πελοπόννησον· αὕτη κατέστησε τοὺς Σφακιανοὺς κέντρον, περὶ τὸ ὁποῖον περιεστρέφετο καὶ διετηρεῖτο ἡ ἐπανάστασις ἐν Κρήτῃ, καὶ ἐνεψύχωσε τὸν ἐνθουσιασμὸν τῶν Κρητῶν ὑπὲρ τοῦ ἐκραγέντος θρησκευτικοῦ ἀγῶνος, τοῦ ἔχοντος ἤδη τοσαύτην ἔντασιν, ὥστε οἱ Κρῆτες κατὰ τὸ διάστημα τοῦ ἔτους ὅλου ἀπεῖχον τῆς μετὰ τῶν γυναικῶν αὐτῶν συνουσίας, ὡς ἂν ἤθελε μολυνθῆ δι' αὐτῆς ὁ ἱερὸς ἀγών.

Κινήματα τῆς δυτικῆς Ἑλλάδος. Οἱ Λαλιῶται.

Ἡ ἐπιτυχία τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως προσέκρουσεν εἰς τὴν Ἀσίαν καὶ ἐπὶ τῶν μεγάλων νήσων. Ἤδη εἶχε παρεμποδισθῆ ἐν Θεσσαλίᾳ, Μακεδονίᾳ καὶ Εὐβοίᾳ· νῦν δὲ διεσκεδάζετο καὶ καθ' ὅλον τὸ δυτικὸν μέρος τῶν Ἑλληνικῶν χωρῶν. Αἰτήσει τῶν Πελοποννησίων στολίσκος ὑδραιο-σπετσιωτικῶν πλοίων ὑπὸ τὸν Δημήτριον Βῶκον Μιαούλην καὶ τὸν Νικόλαον Μπότασην εἶχεν εἰσπλεύσει εἰς τὸν Κορινθιακὸν κόλπον ἵνα δώσῃ εἰς τὴν ἐπανάστασιν τῆς χερσονήσου πρὸς βοῤῥᾶν ἀντιπερισπασμὸν, κυριεύσῃ τὴν Ναύπακτον καὶ τὸ Ἀντίῤῥιον, διακόψῃ τὴν εἰς Πάτρας εἰσαγωγὴν τροφίμων καὶ πολεμεφοδίων καὶ ἀναστατώσῃ τὴν δυτικὴν Ἑλλάδα. Ἤδη δὲ αἱ δύο ἐπισημότεραι καὶ πλουσιώτεραι πόλεις τῆς Αἰτωλο-Ἀκαρνανίας ἐκτὸς τοῦ κορινθιακοῦ κόλπου, τὸ Μεσολόγγιον καὶ τὸ Ἀνατολικὸν, εἶχον συνάψει μυστικὰς σχέσεις πρὸς τοὺς Κλέφτας, οἵτινες ἐκινοῦντο ἤδη ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ τοῦ Ζυγοῦ, καὶ ἅμα ἐφάνη ὁ Ἑλληνικὸς στόλος πρὸ τῶν Πατρῶν ἐγκατέλιπον οἱ Τοῦρκοι τοῦ Μεσολογγίου τὴν πόλιν, φοβούμενοι τὴν πανταχόθεν ὑψουμένην ἐπαναστατικὴν φλόγα, οἱ δὲ Μεσολογγῖται κατέλαβον (20/1 Ἰουνίου) τὸ δημαρχεῖον, καὶ προσεκάλεσαν τὸν ὁπλαρχηγὸν Μακρῆν, ὅστις τὴν ἐπιοῦσαν κατέλαβε καὶ τὸ Ἀνατολικόν. Ὁ διοικητὴς τῶν Πατρῶν, Ἰουσοὺφ πασᾶς τοσοῦτον ἐφοβήθη ἕνεκα τῶν συμβάντων τούτων, ὥστε ἀπεποιή-

θῇ νὰ δώσῃ τοῦ λοιποῦ προστασίαν εἰς τοὺς ξένους προξένους, οἵτινες κατέφυγον ἐπὶ γαλλικῆς φρεγάτας. Οἱ Ἕλληνες ὅμως περιφρονοῦντες τὸ πῦρ τῶν φρουρίων Ῥίου καὶ Ἀντιῤῥίου, ὧν αἱ κανονοστοιχίαι πρὸ ἑνὸς ὅλου αἰῶνος ἔκειντο ἄχρηστοι, εἰσέπλευσαν εἰς τὸν κορινθιακὸν κόλπον καὶ ἤρχισαν (24/5 Ἰουνίου) βοηθούμενοι ὑπὸ ςρατοῦ τῆς ξηρᾶς νὰ πυροβολῶσι τὴν Ναύπακτον, ἧς οἱ Τοῦρκοι κλεισθέντες εἰς τὴν ἀκρόπολιν ἐπυρπόλουν τὴν κάτω πόλιν. Ἀλλὰ τὰς πρώτας ταύτας ἐπιτυχίας μεγάλαι διεδέχθησαν ἀποτυχίαι. Ἔφοδος κατὰ τοῦ Ἀντιῤῥίου (6/18 Ἰουνίου) ἀπέτυχεν ἕνεκα τῆς ἀνανδρείας τῶν ἐθελοντῶν, οἵτινες ἐγκατέλιπον τὸν ἀνδρεῖον αὐτῶν ὁδηγὸν Χορμώβαν· ἐπίσης ἀπέτυχε (10|22 Ἰουνίου) καὶ ἀπόπειρα πυρπολήσεως τῶν εἰς Ναύπακτον καταφυγόντων τουρκικῶν πλοίων. Μετὰ πέντε ἡμέρας ἀπέπλευσεν ὁ μικρὸς ςόλος, ἀφήσας ὀλίγα μόνον πλοῖα εἰς τὸν κόλπον, οἴκαδε πάλιν, κατὰ τὴν κακὴν συνήθειαν νὰ μὴ μείνῃ περισσότερον τοῦ ἑνὸς μηνὸς εἰς τὸ πέλαγος. Ἐὰν μετὰ τὴν ἐπανάςασιν τοῦ Μεσολογγίου καὶ τοῦ Ἀνατολικοῦ ὠφελεῖτο ἐκ τοῦ φόβου τῶν Τούρκων ἵνα πολιορκήσῃ τὰς Πάτρας, πιθανὸν ἦτο ἡ ἐπίσημος αὕτη πόλις ν' ἀναγκασθῇ νὰ παραδοθῇ διὰ τῆς πείνης, καὶ ἡ ὅλη θέσις τῆς χερσονήσου νὰ λάβῃ διάφορον καὶ καλλιτέραν ῥοπήν. Οὕτω τὰ ἀπερίσκεπτα ἐπιχειρήματα εἶχον προδώσει πρὸ τοῦ Ἀντιῤῥίου τὴν ἀδυναμίαν τῶν Ἑλλήνων, καὶ ὁ Ἰουσοὺφ πασᾶς ἠδυνήθη (9/21 Ἰουνίου) νὰ δράμῃ εἰς βοήθειαν τῶν Λαλιωτῶν καὶ νὰ προσελκύσῃ εἰς ἑαυτὸν τὸν πολεμικὸν τοῦτον λαόν, ὅστις πολὺ εἶχε καταθορυβηθῆ ὑπὸ τῆς πρὸς τὰ δυτικὰ μέρη ἐκστρατείας τῶν Ἑλλήνων. Οἱ Λαλιῶται εἶχον ἐκτελέσει κατὰ τὸν Ἀπρίλιον πολλὰς ἐπιτυχεῖς ἐπιδρομὰς πρὸς ὅλα τὰ μέρη. Ἀκολούθως ὅμως ἤρχισαν οἱ Ἕλληνες Ἑπτανήσιοι νὰ ἀναμιγνύωνται δι' ἔργων εἰς τὰ κινήματα τῶν Πελοποννησίων ὁμογενῶν αὐτῶν. Ἡ Ἑταιρία ἀπέκτησεν ἐκεῖ τὰς μεγαλειτέρας ἐπιτυχίας της. Τὸ παράδειγμα καὶ αἱ διαταγαὶ τοῦ Ὑψηλάντου εὕρισκον ἐνταῦθα τὴν ἀκριβεστάτην ὑπακοήν. Εἶχε δώσει ὁ Ὑψηλάντης σαφεῖς ὁδηγίας, νὰ ἐνισχυθῇ ὁ στόλος τῶν ἐπαναστατῶν ὑπὸ τῶν Ἑπτανησίων, καὶ νῦν ἠνώ-

θησαν μετ' αὐτοῦ δύο Ἰόνιοι πλοίαρχοι χωρὶς κἂν νὰ μεταβάλωσι τὴν σημαίαν. Πολλοὶ Ζακύνθιοι μετέβησαν εἰς τὴν Μεσσηνίαν καὶ τὴν Ἤλιδα, καὶ 450 Κεφαλλῆνες ὑπὸ τοὺς ἀδελφοὺς κόμητας Ἀνδρέαν καὶ Κωνσταντῖνον Μεταξᾶν, φίλοι τοῦ Κολοκοτρώνου, ἀπεβιβάσθησαν (9/21 Μαΐου) εἰς Γλαρέντσαν, ἐξ ὧν οἱ περισσότεροι μετέβησαν εἰς τὴν Μανολλάδαν ἵνα ἑνωθῶσι μετὰ τοῦ Γεωργίου Σισίνη, προεστῶτος τῆς Γαστούνης, εἰς τὴν κατὰ τοῦ Λάλα ἐκστρατείαν. Καταφοβηθέντες οἱ κάτοικοι τῶν περιχώρων ἐπλησίασαν εἰς τὸ Λάλα, ἡ φήμη ἐμεγάλυνε τὸν ἀριθμὸν τῶν Ἰονίων ἐπαναστατῶν, τῶν ὁποίων οἱ ἀρχηγοί, ἀγγλικὴν φοροῦντες στολήν, ἐπειρῶντο νὰ δώσωσιν ἑαυτοῖς μεγαλειτέραν σημασίαν, ὀνομάζοντες τὸ σῶμα «στρατὸν τῶν Ἰονίων νήσων,» ἐν ὀνόματι τῶν ὁποίων, πλησιάσαντες εἰς τὸ Λάλα, ἀπέστειλαν παρακέλευσιν εἰς τὴν πόλιν νὰ παραδοθῇ. Τοῦτο ὅμως ἐξέθετεν ἀσκόπως ἐντελῶς τὴν ἀγγλικὴν κυβέρνησιν, καθὼς ὁ Ὑψηλάντης εἶχεν ἐκθέσει προηγουμένως τὴν ῥωσσικήν· ὅθεν καὶ ὁ Ἰουσοὺφ πασᾶς ἀπέστειλεν εἰς τὴν ἐν Κερκύρᾳ ἀγγλικὴν ἀρχὴν τὴν τοῖς Λαλιώταις γενομένην πρόσκλησιν, οἵτινες ἀμέσως τὴν ἀπέστειλαν αὐτῷ ζητοῦντες συγχρόνως καὶ στρατιωτικὴν συνδρομήν. Οἱ Ἰόνιοι, στῖφος εὐρωπαϊκῶς μὲν ὠργανισμένον, ἀλλὰ καὶ παραλελυμένον καὶ λῃστρικόν, μετέβησαν ἀπὸ τῆς Μανολάδας εἰς Κούκουρα καὶ Στρέφι ἐπὶ τῆς πεδιάδος τῆς Λεστενίτσης (ἀρχ. Κυθηρίου) καὶ ὠχυρώθησαν (2/14 Ἰουνίου) εἰς τὸ παρὰ τὸ Λάλα Ποῦσι. Τὴν περὶ παραδόσεως ἐπανειλημμένην παρακέλευσιν εὐσχήμῳ τῷ τρόπῳ ἠρνήθησαν οἱ Λαλιῶται, εἰς τὴν εἰς μάχην πρόσκλησιν δὲν ἀπήντησαν, καὶ ἔφοδον κατὰ τῆς πόλεως ἀπέκρουσαν. Ἡ ἀποτυχία δὲ αὕτη ἀπεθάῤῥυνε τοσοῦτον τὸν διὰ προσελθόντων Μεσσηνίων εἰς πεντακισχιλίους ἄνδρας αὐξηθέντα στρατόν, ὥστε τὰ δύο τρίτα αὐτοῦ διελύθησαν. Ἐν τοσούτῳ ἐκίνησεν ὁ Ἰουσοὺφ πασᾶς μετὰ μικροῦ σώματος κατὰ τῶν Πατρῶν, χωρὶς κἂν ν' ἀπαντήσῃ Ἕλληνα. Οἱ Λαλιῶται δέ, ἵνα σκεπάσωσι τὴν ὑποχώρησίν των, ἤθελον νὰ ἐπιφέρωσι κατὰ τῶν Ἑλλήνων ἰσχυρὰν ἀκόμη πληγήν. Καὶ κατώρθωσαν διὰ προσπε-

ποιημένης κινήσεως νὰ τοὺς ἑλκύσωσιν ἐκτὸς τῶν ὀχυρῶν θέσεων (24|6 Ἰουλίου). Ὁ Ἀνδρέας Μεταξᾶς ἐνόμιζεν ὅτι καταδιώκει ἐχθρὸν φεύγοντα, ἀλλ' αἴφνης εἶδεν ἑαυτὸν προσβαλλόμενον καὶ ἡττημένον. Ὑποχωρήσας εἰς τὰ παρὰ τὸ Πούσι ὀχυρώματα αὐτοῦ, ἀπέκρουσεν ἀνδρείως τρεῖς ἀλλεπαλλήλους ἐφόδους ἐν τῇ πεισματωδεστάτῃ μάχῃ τοῦ ὅλου πολέμου, ἐν ᾗ καὶ ἐπληγώθη. Οἱ Ἕλληνες ἐννοήσαντες ὅτι ἡ θέσις των δὲν διετηρεῖτο πλέον, ἀνεχώρησαν περὶ τὸ μεσονύκτιον καὶ ἄφησαν τὸν πασᾶν ἐλεύθερον νὰ συνοδεύσῃ ἀσφαλῶς εἰς τὰς Πάτρας τοὺς Λαλιώτας, οἵτινες πρὶν ἀναχωρήσωσιν ἔκαυσαν τὴν κωμόπολίν των καὶ κατέστρεψαν πάντα τὰ ἀκίνητά των.

Ὁ στρατάρχης Χουρσὶτ πασᾶς εἶχε θέσιν δυσκολωτάτην πρὸ τῶν Ἰωαννίνων. Οἱ Τοῦρκοι ἦσαν πάντοτε καὶ γενναιότεροι καὶ εὐτυχέστεροι, ὁσάκις ἐν πολέμῳ ἠδύναντο νὰ θέσωσι τὸ πᾶν εἰς μίαν καὶ μόνην βολήν. Νῦν ὅμως δὲν ἦτο ἐπιτετραμένον τῷ ϛρατάρχῃ νὰ κάμῃ τοιαύτην χρῆσιν τῶν ὑπὸ τὰς διαταγάς του ϛρατιωτικῶν δυνάμεων, διότι ἠναγκάζετο νὰ κρατῇ διηνεκῶς τὰ βλέμματά του ἐστραμμένα πανταχόθεν. Ἄοκνον καρτερίαν ἔπρεπε ν' ἀντιπαρατάξῃ κατὰ τοῦ ἐν Ἰωαννίνοις κυρίου ἐχθροῦ, ὅστις τὴν αὐτὴν ἄοκνον τῷ ἀντέταττε προσοχὴν ἐκ τῶν τριῶν ὀχυρῶν θέσεων, ἐν αἷς διετηρεῖτο ὁ Ἀλῆ πασᾶς, ἤτοι τοῦ ἐν τῇ λίμνῃ μεγάρου του, τῶν Λιθαριτσίων καὶ τῆς νήσου, τῷ εἶχεν ἀφαιρεθῆ ἡ νῆσος (περὶ τὰ τέλη τοῦ Μαΐου) διὰ προδοσίας· ἀλλ' ἔφοδον κατὰ τῶν Λιθαριτσίων εἶχεν ἀποκρούσει ὁ Ἀλῆς ἐπιτυχῶς (τὸν Ἰούνιον). Ἐπησχολημένος λοιπὸν ἐν τῷ κέντρῳ τῆς ἐνεργείας αὐτοῦ, εἶχεν ὁ Χουρσὶτ πασᾶς, ὡς γνωρίζομεν, ἀτομικὸν ἐνδιαφέρον νὰ φροντίζῃ καὶ περὶ τῆς Πελοποννήσου, πρὸς τὴν ὁποίαν διηυθύνθη ὁ Κεχαγιᾶς αὐτοῦ Μουσταφᾶς, ἵνα ἐμψυχώσῃ τοὺς ἐν Πάτραις Τούρκους, συνδράμῃ τὴν Κόρινθον καὶ τὸ Ναύπλιον καὶ ἐνισχύσῃ τὴν Τρίπολιν, τὴν πρώην καθέδραν τοῦ στρατάρχου. Συγχρόνως ἀπήτουν τότε στρατηγικοὶ λόγοι πρὸς ἀσφάλειαν τῶν ἐκ τῆς ξηρᾶς εἰσαγομένων στρατευμάτων καὶ τροφίμων, νὰ περισταλῇ ἡ εἰς τὰ νῶτα τοῦ πρὸ τῶν Ἰωαννίνων στρα-

Ἡ Αἰτωλοακαρνανία.

τοπέδου έκραγεῖσα ἐπανάστασις· ὅθεν ὁ Ὀμὲρ Βριώνης καὶ ὁ Μεχμὲτ πασᾶς εἶχον ἀποσταλῆ εἰς τὴν Θεσσαλίαν καὶ εἰς τὴν ἀνατολικὴν Ἑλλάδα. Πρὸς δυσμὰς δὲ ἔπρεπε νὰ τηρηθῇ σφιγκτὴ ἡ κατὰ θάλασσαν συγκοινωνία διὰ τῆς Πρεβέζης καὶ Πάργας, ἔνθα ὁ στρατάρχης ἠναγκάζετο νὰ πολεμῇ ἀδιακόπως πρὸς τοὺς Σουλιώτας, οἵτινες ὑπὸ τὸν Μάρκον Βότσαρην εἶχον κυριεύσει τὸν ὀχυρὸν πύργον τῆς Ῥενιάσσης, καὶ ἐπειρῶντο νὰ μεταδώσωσι τὴν ἐπανάστασιν εἰς ὅλας τὰς παρακειμένας χώρας, καὶ πολλάκις πλησίον τοῦ τουρκικοῦ στρατοπέδου εἶχον ἀναφανῆ. Πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπὸν οὐσιῶδες ἦτο ἐπίσης νὰ ἐξασφαλισθῇ πρὸς μεσημβρίαν ἡ διὰ τῆς Ἄρτης καὶ τῶν στενῶν τοῦ Μαυρυνόρους συγκοινωνία πρὸς τὸ Βραχῶρι (τὸ ἀρχαῖον Ἀγρίνιον), καὶ ἐντεῦθεν πρὸς τὸν κορινθιακὸν κόλπον. Ἡ πρωτεύουσα αὕτη τοῦ Καρλελίου (ἤτοι τοῦ πλείστου μέρους τῆς Αἰτωλοακαρνανίας) κατῳκεῖτο ὑπὸ πολλῶν Τούρκων κτηματιῶν, ὧν αἱ οἰκίαι ἦσαν κατὰ μέγα μέρος ὠχυρωμέναι διὰ διπλῶν καὶ τριπλῶν τειχῶν, ἐν ᾧ εἰς τὰς ἕνδεκα ἐπαρχίας τῆς Αἰτωλίας καὶ Ἀκαρνανίας ἔζων σχεδὸν μόνον χριστιανοὶ ῥωμαιϊκὰ λαλοῦντες, καὶ πεπροικισμένοι ὑπὸ τῆς φύσεως δι' ὅλων τῶν σωματικῶν δώρων ἀνδρείων, ὀρεσιβίων ἀνδρῶν. Ἐσχάτως εἶχε καταστῆ τὸ Βραχῶρι καὶ τὸ καταφύγιον ὅλων τῶν Τούρκων, τῶν ἐκ Μεσολογγίου καὶ Ἀνατολικοῦ φυγόντων. Διοικητὴς τῆς πόλεως ἦτο ὁ Ἀλβανὸς Νούρκας Σερβάνης, ὁ καὶ δερβέναγας ὅλων τῶν ἐπαρχιῶν τοῦ Καρλελίου, ὅστις εἶχεν ὑπὸ τὰς διαταγὰς αὐτοῦ ἐκλεκτὸν σῶμα Ἀλβανῶν, οἵτινες προσεκτικῶς παρετήρουν τοὺς ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τῆς πόλεως Ἕλληνας χριστιανούς, τοὺς μὲν περιφρονοῦντες, τοὺς δὲ φοβούμενοι. Διότι καὶ ἐνταῦθα συνεσωρεύοντο νέφη ἀπειλητικά, ἀφ' ὅτου ὁ Ἑλληνικὸς στολίσκος εἶχεν ἐμφανισθῇ εἰς τὰ ὕδατα τῆς δυτικῆς Ἑλλάδος καὶ ἀφ' ὅτου αἱ δύο ἐκεῖναι παραθαλάσσιοι πόλεις εἶχον ἐπαναστατήσει. Ἐν Μεσολογγίῳ συνῆλθον μετ' ὀλίγον οἱ ὁπλαρχηγοὶ τῶν ὁμόρων ἐπαρχιῶν, ὁ Μακρῆς, ὁ Θεόδωρος Γρίβας καὶ ἄλλοι μετὰ τοῦ ἐκ Βλωχοῦ Βλαχοπούλου, καὶ εἶχον σχεδιάσει ἔφοδον κατὰ τοῦ Βραχωρίου ἐν

καιρῷ τοῦ ῥαμαζανίου, καθ' ὃν διενοοῦντο νὰ ἐπιπέσωσι κατὰ τῶν ἑορταζόντων καὶ κοιμωμένων Τούρκων.] Τῇ 28/9 Ἰουνίου πρὸ τῆς ἀνατολῆς τοῦ ἡλίου εἰσῆλθεν εἰς τὴν πόλιν πρῶτος ὁ Μακρῆς μετὰ τῶν ὀπαδῶν του, οἱ δὲ ἐκπλαγέντες Τοῦρκοι, ὠχυρωμένοι ἐντὸς τῶν ἐνδοτέρων τῆς πόλεως οἰκιῶν, ἀνθίσταντο. Οἱ πολιωρκημένοι ἐφοβήθησαν μὴ συῤῥεόντων καὶ ἄλλων ὁπλοφόρων ἐξ ὅλων τῶν ἐπαναστατησασῶν ἐπαρχιῶν ἀποκλεισθῶσιν ἐντελῶς, καὶ ὁ Νούρκας, φίλος καὶ ἀρχαῖος γνώριμος πολλῶν Ἑλλήνων ὁπλαρχηγῶν, διεπραγματεύθη μετ' αὐτῶν αὐτοπροσώπως περὶ τῆς ἐλευθέρας ὑποχωρήσεως τῶν Ἀλβανῶν, ἀφίνων τοὺς Τούρκους νὰ διαπραγματευθῶσιν ὑπὲρ ἑαυτῶν κατὰ τὸ δοκοῦν. Περιυβρισθεὶς ὑπὸ τῶν Τούρκων, τοῖς ἀπήντησεν ὁ προδότης μουτεσελίμης νὰ κάμωσιν ὅ,τι τοὺς φωτίσει ὁ Θεός, καὶ ἐζήτησε παρ' αὐτῶν καὶ τῶν πλουσίων Ἑβραίων τὰ πολύτιμα πράγματα καὶ τὰ χρήματα, λέγων, ὅτι παρ' αὐτῷ ἦσαν ἀσφαλέστερα σήμερον. Ὑπείκοντες εἰς τὴν ἀνάγκην ἔδωκαν οἱ Τοῦρκοι τοὺς θησαυρούς των εἰς τὸν Νούρκαν, συγχρόνως ὅμως εἰδοποίησαν κρυφίως τοὺς Ἕλληνας, ὅτι ὁ Νούρκας ἀφήρεσεν ὅ,τι εἶχον σκοπὸν νὰ τοῖς δώσωσιν ὡς λύτρα. Ἐν τούτοις ἔφυγεν ὁ Νούρκας ἐν νυκτὶ μετὰ τῆς λείας του· ἀλλ' ἐπὶ πολὺ δὲν τὴν ἐχάρη, διότι ἐν Καρπενησίῳ ἔπεσεν εἰς τὰς χεῖρας τῶν ἀδελφῶν Γιολδάση, ὁπλαρχηγῶν τῶν μερῶν ἐκείνων. Οἱ δὲ ὑπολειφθέντες ἐν Βραχωρίῳ Τοῦρκοι καὶ Ἑβραῖοι παρεδόθησαν (9/21 Ἰουνίου) ἐπὶ ἐγγυήσει τῆς ζωῆς καὶ τιμῆς αὐτῶν· καὶ οἱ μὲν Τοῦρκοι ἀνεχώρησαν ἀνενόχλητοι, οἱ Ἑβραῖοι ὅμως ἐσφάγησαν παρὰ τὰς συνθήκας καὶ ἀνηλεῶς, ἐπὶ τῇ προφάσει ὅτι οἱ ὁμόπιστοί των εἶχον κακοποιήσει τὸ πτῶμα τοῦ Πατριάρχου ἐν Κωνσταντινουπόλει. Μετὰ τὴν πτῶσιν τοῦ Βραχωρίου ἐπροώδευσεν ἡ ἐπανάστασις κατὰ τὴν δυτικὴν Ἑλλάδα γιγαντιαίοις βήμασιν. Ὁ Ἀκαρνὰν Τσόνκας ἐκυρίευσε τὰ φρούρια τοῦ Τεκὲ καὶ τῆς Πλαγιᾶς καὶ ἐπολιόρκησε τοὺς Τούρκους τῆς Βονίτσης ἐν τῇ ἀκροπόλει. Τὸ Ζαπάντιον ἠναγκάσθη νὰ παραδοθῇ. Ἐν Καρπενησίῳ 70 τουρκικαὶ οἰκογένειαι, κλεισθεῖσαι εἰς τὴν ἀκρόπολιν ὑπὸ τῶν Γιολδασαίων, ἐσώθησαν ὑπὸ ἐ-

τικουρμκοῦ στρατοῦ ἐξ Ἰωαννίνων ἐλθόντος (κατὰ τὸν Ἰούλιον), εἶτα ὅμως οἱ ὑποχωρήσαντες πολιορκηταὶ ἀπέκρουσαν τοὺς καταδιώκοντας αὐτοὺς παρὰ τὴν Βιάραν καὶ ἠνάγκασαν τοὺς ἐν Καρπενησίῳ Τούρκους νὰ καταφύγωσιν εἰς τὴν Ἤπειρον. Πλησιέστερος ἔτι ἐπῆλθεν ὁ κίνδυνος κατὰ τοῦ πρὸ τῶν Ἰωαννίνων ἀρχιστρατήγου, ὅτε οἱ Ἕλληνες κατέλαβον καὶ αὐτὰ τὰ στενὰ τοῦ Μακρυνόρους, τὰ ὁποῖα μᾶλλον ὡς ἐκ τῶν πυκνῶν δασῶν ἢ ὡς ἐκ τοῦ σχήματος τῶν ὀρέων ἦσαν ὀχυρά. Ὁ Χουρσὶτ πασᾶς ἀπέστειλε τὸν Ἰσμαὴλ πασᾶν Πλιάσαν νὰ κρατήσῃ μετὰ 1800 ἀνδρῶν τὴν πύλην ταύτην τῆς δυτικῆς Ἑλλάδος. Ἅμα ἐμφανισθεὶς ὁ Ἰσμαὴλ πασᾶς (περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ Ἰουνίου) κατεπείσθη νὰ ὑποχωρήσῃ ὑπὸ τῶν λόγων τοῦ ὁπλαρχηγοῦ τοῦ Βάλτου, Ἀνδρέου Ἴσκου, εἰπόντος αὐτῷ ὅτι σύμπαν τὸ Καρλέλι ἔδραξε τὰ ὅπλα· εἶτα δὲ (17/29 Ἰουνίου) ἐπέπεσε μετὰ τετρακισχιλίων ὁπλοφόρων κατὰ τοῦ στενοῦ τῆς Λαγκάδας, ἔνθα δὲν εὑρίσκοντο εἰμὴ ἑκατὸ μόνον ὑπερασπισταὶ ὑπὸ τὸν Γῶγον Μπακόλαν. Ὁ ἀνδρεῖος οὗτος ὁπλαρχηγός, ὅστις διὰ τῆς προσωπικῆς του τόλμης ἐνεθάρρυνε τοὺς ὀπαδοὺς αὐτοῦ, ἔδωκε νέα δείγματα τῆς πολεμικῆς αὐτοῦ δόξης, ἐγκαρτερήσας εἰς τὴν ὑπεράσπισιν τῆς Λαγκάδας μέχρι τῆς ἐλεύσεως τῶν φίλων του ἐκ Παληοκούλιας, οἵτινες ἠνάγκασαν τοὺς Τούρκους νὰ ὑποχωρήσωσιν. Ἐπὶ ἓν ὁλόκληρον ἔτος ποῦς τουρκικὸς δὲν ἐπάτησε πλέον τὰ στενὰ ταῦτα Οἱ ἐπαναστάται ἐκυρίευσαν (15/27 Ἰουλίου) τὸ παρὰ τὴν Ἄρταν χωρίον τοῦ Πέτα ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν τοῦ Γώγου, τοῦ ὁποίου τὸ ὄνομα κατέστη παροιμιῶδες, διότι καὶ φίλοι καὶ ἐχθροὶ ἔλεγον «Ὅπου ὁ Γῶγος ἐκεῖ καὶ ἡ νίκη.» Νῦν ἐφαίνετο ὅτι ἡ ἐπανάστασις ἤθελε περικυκλώσει ἀμφοτέρωθεν τὸν στρατάρχην, καὶ διὰ θαλάσσης καὶ ἐκ μέρους τῆς Θεσσαλίας· ἀλλὰ παραδόξως πως διεκόπη καὶ ἐνταῦθα ὡς ἐν τῇ ἀνατολικῇ Ἑλλάδι ἡ πορεία τῶν νικῶν, ἅμα αὗται ὑπερέβησαν τὰ ὅρια τοῦ σημερινοῦ βασιλείου τῆς Ἑλλάδος. Οἱ Ἕλληνες τῶν Ἀγράφων εἶχον ἐκδιώξει (Ἰούνιον) ὑπὸ τὸν ὁπλαρχηγὸν αὐτῶν Σταμούλην τοὺς ἐν τῇ πόλει ζῶντας Τούρκους, καὶ εἰσβαλόντες εἰς τὴν Θεσσα-

λίαν εἶχον πυρπολήσει τὰ δύο Κονιαροχώρια, Φράγκον καὶ Λοξάδαν· θελήσαντες ὅμως νὰ προχωρήσωσιν εἰς τὰ ἐνδότερα, ἀπεκρούσθησαν ὑπὸ τῶν ἐκ Λαρίσσης ἐλθόντων Τούρκων εἰς τὰ ὄρη πάλιν. Μικρὸν πρὸ τῆς τελευταίας μάχης τοῦ Πέτα, ἐπανεστάτησαν αἱ δύο μεγάλαι ἐπὶ τοῦ Πίνδου κωμοπόλεις τῶν Καλαρρυτῶν καὶ τοῦ Συράκου. Ἐν αὐταῖς ἔζων βλαχοποιμένες ἐν τῇ αὐτῇ ἔτι καταστάσει, οἵαν περιγράφει ὁ Γεώργιος Παχυμέρης κατὰ τὴν 13ην ἑκατονταετηρίδα, μὲ τὴν διαφορὰν μόνον ὅτι εἶχον τώρα ἁπλῆν τινα βιομηχανίαν μαλλίνων ὑφασμάτων· στενοχωρούμενοι ὑπὸ τῆς τουρκικῆς φρουρᾶς οἱ ὁπλαρχηγοὶ αὐτῶν, ὁ Ἰωάννης Κωλέττης κ. ἄλ. ζητήσαντες βοήθειαν εἶχον ἐκδιώξει τοὺς Τούρκους. Τὸ κίνημα τοῦτο ἠπείλει τὸ κυριώτερον τῶν μεταξὺ Ἀλβανίας καὶ Θεσσαλο-μακεδονίας στενῶν, τὸ στενὸν τοῦ Μετσόβου, τὸ ὁποῖον ἐξ ὅλων τῶν στενῶν τοῦ Πίνδου καὶ εὐκολώτερον ἦτο νὰ ὑπερβαθῇ καὶ εὐκολώτετον ν' ἀποκλεισθῇ. Ὅθεν ὁ ἀρχιστράτηγος ἀπέστειλεν ἀμέσως στρατὸν ἐξ Ἰωαννίνων, ὅστις ὁδηγούμενος ὑπὸ κατοίκων τῆς Γοτίστης, ἀπέφυγεν ἐν καιρῷ νυκτὸς θέσιν κατεχομένην ὑπὸ Συρακιωτῶν, ἔτρεψεν αὐτοὺς εἰς φυγὴν καὶ ἀπετέφρωσεν ἀμφοτέρας τὰς κωμοπόλεις, τῶν ὁποίων οἱ κάτοικοι κατέφυγον μετὰ τῶν ποιμνίων αὐτῶν ἐλεεινοὶ καὶ ἀπηλπισμένοι εἰς τὴν Αἰτωλίαν, ἔνθα μετὰ ταῦτα ἀπέκτησαν φήμην ἀνδρείων πολεμιστῶν. Συγχρόνως δὲ ἔδραξε τὰ ὅπλα ὑπὸ τὸν ὁπλαρχηγὸν Στουρνάρην καὶ ἡ ἐπαρχία τοῦ Ἀσπροποτάμου (Ἀχελῴου), κατὰ τὸ ἄνω μέρος τοῦ ὁμωνύμου ποταμοῦ κειμένη. Οἱ ἐπαναστάται προσεκάλεσαν (Ἰούλιον) τὸν ἐξ Ἀγράφων Σταμούλην, ἵνα λάβῃ μέρος εἰς ἐκστρατείαν κατὰ τῶν Τρικκάλων· οὗτος ὅμως ἀντιζηλείας ἕνεκα καὶ μικροφιλοτιμιῶν ἀπαρνηθεὶς τὸν ἐθνικὸν ἀγῶνα ἡνώθη ἀναφανδὸν μετὰ τῶν Τούρκων, σκοπὸν ἔχων νὰ προσβάλῃ ὄπισθεν τοὺς ἐπαναστάτας, ἐὰν ἐτόλμων νὰ ἐκστρατεύσωσιν. Ὅθεν ἠναγκάσθησαν οἱ ὁπλαρχηγοὶ τῶν Ἀσπροποταμιτῶν νὰ καταλάβωσιν ἐπὶ τῶν ὀρέων αὐτῶν θέσιν ἀμυντικήν, ἐν ᾗ ὅμως καὶ ὑπὸ τῶν ἐξ Ἰωαννίνων ἐρχομένων Τούρκων, τῶν κατεστρεψάντων ἤδη τὰ Βλαχοχώρια καὶ

ὧν Τούρκων τῶν Τρικκάλων τοσοῦτον ἐστενοχωρήθησαν (. τὰς ἀρχὰς τοῦ Αὐγούστου), ὥστε ἠναγκάσθησαν νὰ συνθηκολογήσωσιν, ὑποσχόμενοι νὰ πληρώσωσι τὸν ἀρχαῖον φόρον, ὑπὸ τὸν ὅρον ὅμως οὐδεὶς Τοῦρκος νὰ πατήσῃ τὸ ἔδαφος αὐτῶν. Οὕτως ὅλοι οἱ αἰφνίδιοι κίνδυνοι πρὸς ἀνατολὰς τῶν Ἰωαννίνων διεσκεδάσθησαν αἴφνης· τὰ Βλαχοχώρια ἔπεσον, οἱ Ἀγραφιῶται ὑπετάγησαν, καὶ ὁ Ἀσπροπόταμος ἐκλείσθη ἐν τῷ μέσῳ δύο ἰσχυρῶν τουρκικῶν στρατῶν. Καὶ εἰς τὴν δυτικὴν Ἑλλάδα ὁ πόλεμος τῶν Σουλιωτῶν εἶχε πολὺ ὀλίγην τὴν ἐπιῤῥοήν, καὶ πολὺ ὀλίγην ἑνότητα καὶ σύνδεσμον πρὸς τοὺς ἐπαναστάτας Ἕλληνας, ὥστε νὰ φοβηθῇ ὁ ἀρχιστράτηγος τῶν Τούρκων ἐντεῦθεν ἀντιπερισπασμόν τινα.

Ἐπιχειρήσεις τοῦ τουρκικοῦ στόλου.

Μετ' οὐ πολὺ ἐνόησαν οἱ Ἕλληνες, πόσης ὠφελείας πρόξενος ἦτο τῷ ἀντιπάλῳ αὐτῶν Χουρσὶτ πᾶσα ἡ ἑνότης τῆς θελήσεως καὶ τῆς πράξεως· ἡ ἑνότης αὕτη, ἡ ἀκριβὴς ἔποψις τῆς θέσεως καὶ τῶν μέσων του, ἡ ἔμφρων διάταξις τῶν ὑπ' αὐτοῦ ληφθέντων μέτρων καὶ ἡ ἐπιτηδεία ἐκλογὴ τῶν ἀρχηγῶν του ἠδυνήθησαν νὰ ἐμποδίσωσι μέχρι τοῦδε τὴν μαινομένην τῆς ἐπαναστάσεως φλόγα νὰ περικυκλώσῃ αὐτόν. Ὑπὸ μίαν μόνην ἔποψιν ἦτο μέχρι τοῦδε ἐλλειπὴς ἡ ἑνότης τῆς πράξεως, ἔνθα πρὸ πάντων ἦτο ἀναγκαιοτάτη· ὁ τουρκικὸς στόλος δηλ., τὸν ὁποῖον ἐθεώρει ἡ τουρκικὴ Κυβέρνησις ἀναγκαῖον νὰ κρατῇ πλησίον πρὸς ὑπεράσπισιν τῆς πρωτευούσης καὶ τῆς μικρᾶς Ἀσίας, ὁ τουρκικὸς στόλος οὐδεμίαν εἶχε μέχρι τοῦδε συνάφειαν μετὰ τῶν στρατευμάτων τῆς ξηρᾶς ὅπερ, ἄφησε τοὺς Ἕλληνας ναύτας ἐλευθέρους νὰ ὑποκινήσωσι τὴν ἐπανάστασιν καὶ κατὰ τὴν ἀνατολικὴν καὶ κατὰ τὴν δυτικὴν Ἑλλάδα. Ἀλλὰ τὸ σφάλμα της τοῦτο ἐπειράθη ἡ Πύλη νὰ διορθώσῃ πάλιν κατὰ τὸ φθινόπωρον, ἀφ' οὗ ὅμως πρῶτον ὁ τουρκικὸς στόλος ἡττήθη καὶ δεύτερον παρὰ τὰ παράλια τῆς μικρᾶς Ἀσίας. Ἡ Πύλη εἶχε συγκεντρώσει ἐν Κουσαντασίῳ (Σκαλανόβᾳ) ἀπέναντι τῆς Σάμου ἀσιατικὸν στρατόν, ὅστις ἐκ συμφώνου πρὸς τὸν στόλον ἔμελλε νὰ καθυποτάξῃ τὴν στασιάσασαν νῆσον, ὅθεν παρηνοχλοῦντο διηνεκῶς τὰ παράλια. Τὰ ἄτακτα ταῦτα στίφη

τὰς αὐτὰς διέπρατον βαρβαρότητας, ὁποίας διέπραξαν πρότερον τὰ περὶ τὰς Κυδωνίας καὶ τὴν Σμύρνην ἐστρατοπεδευμένα σώματα· κατ᾽ ἀρχὰς ἐμαίνοντο ὡς ἄγρια θηρία εἰς τὰ περίχωρα καὶ εἶτα ἔβαλον πῦρ εἰς τὴν πόλιν, ἥτις μόνον ὑπὸ τῶν ἐνοικούντων Τούρκων διεσώθη ἀπὸ ἐντελοῦς καταστροφῆς. Μικρὸν μετὰ τὴν καταστροφὴν ταύτην ἀγήγγειλεν ὁ τηλέγραφος τῆς Σάμου (3/15 Ἰουλίου) τὴν ἐμφάνισιν τοῦ τουρκικοῦ στόλου, ὅστις ἐκ τριάκοντα πλοίων συγκείμενος καὶ ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν τοῦ ναυάρχου Καρᾶ Ἀλῆ ἠγκυροβόλησε τὴν ἐπιοῦσαν παρὰ τὴν Χώραν. Οἱ Τοῦρκοι εὗρον ἐν Σάμῳ πολὺ καλλιτέραν τὴν κατάστασιν ἢ εἰς πᾶν ἄλλο μέρος, τὸ ὁποῖον εἶχε συμμερισθῆ τὸν ἐθνικὸν ἀγῶνα. Διότι Σαμιός τις ἰατρὸς, ζήσας ἄλλοτε ἐν Σμύρνῃ, ὁ Γεώργιος Λογοθέτης, ἀνὴρ καὶ νουνεχὴς καὶ πρακτικὸς, δραστήριος καὶ ἐπιχειρηματίας, πλήρης ματαιότητος καὶ φιλοδοξίας, εἶχε κατορθώσει διὰ ὀχογενιακῶν θέσεων, διὰ ῥᾳδιουργιῶν καὶ διὰ τῆς προσωπικῆς αὐτοῦ ὑπεροχῆς νὰ κατευνάσῃ πᾶσαν ἀντίζηλον ἀντίδρασιν, ἀναλαβὼν μόνος τὴν διοίκησιν καὶ τῶν πολιτικῶν καὶ τῶν στρατιωτικῶν· ὡς νομοθέτης ἐκρίθη ὁ ἀνὴρ οὗτος ἄξιος τοῦ ὀνόματος τοῦ Λυκούργου, ὃ ἐπὶ τῆς ἐπαναστάσεως ἔλαβεν. Εἰς ὅλα τὰ χωρία τῆς νήσου ἐγκατέστησεν ἐφόρους, ἐπέχοντας συγχρόνως θέσιν εἰρηνοδικῶν, καὶ ἐν τῇ πρωτευούσῃ βουλὴν ἐκ τῶν ἀντιπροσώπων ὅλων τῶν χωρίων. Εἶτα δὲ ἐσχημάτισε καὶ τέσσαρα τάγματα, ὧν τοὺς ἀξιωματικοὺς ἐκόσμησε διὰ χρυσῶν ἐπωμίδων, ὡς καὶ τοὺς λοιποὺς ὑπαλλήλους δι᾽ ἄλλων διακριτικῶν σημείων, ἵνα διεγείρῃ τὴν ἅμιλλαν καὶ ἐκπλήξῃ τὸν ὄχλον. Ὁ νέος οὗτος στρατὸς πολεμικὴν πεῖραν βεβαίως δὲν εἶχεν. Ἅμα ἐνεφανίσθη ὁ τουρκικὸς στόλος, ἐδειλίασαν οἱ Σάμιοι καὶ κατέφυγον ἐν μέρει εἰς τὰ ὄρη καὶ εἰς τὰς παρακειμένας νήσους, καὶ οἱ παρατεταγμένοι ὁπλοφόροι ἐκρύβησαν ὄπισθεν τῶν παρακειμένων οἰκιῶν, δειλιάσαντες ἐνώπιον τῶν τηλεβόλων τοῦ στόλου. Μόνος ὁ Λυκοῦργος μετά τινων ὀπαδῶν διηύθυνεν ἀνδρείως καὶ εὐστόχως μίαν κανονοστοιχίαν, καὶ διὰ τοῦ παραδείγματός του προέτρεπε τοὺς δειλοὺς νὰ συγκεν-

τρωθῶσι πάλιν περὶ αὐτὸν καὶ τοὺς χιλιάρχους των, μετὰ τῶν ὁποίων ἐματαίωσαν πᾶσαν ἀπόπειραν τῶν Τούρκων. Μανιώδης γενόμενος διὰ τὴν ἀντίστασιν ταύτην ὁ Καρᾶ Ἀλῆς ἐπίασε δύο αἰχμαλώτους Σαμίους ναύτας, τοὺς ἐκρέμασε τὴν κεφαλὴν πρὸς τὰ κάτω ἐπὶ τῆς ναυαρχίδος του καὶ τοὺς ἔκαυσεν. Ἐν τοσούτῳ ἔκειτο ὁ στόλος του ἄπρακτος καὶ κατὰ τὰς ἀκολούθους ἡμέρας ἔμπροσθεν τῆς Σάμου, περιμένων ἐννέα φορτηγὰ πλοῖα, τὰ ὁποῖα εἶχον διαταχθῆ νὰ φέρωσιν ἐκ τῆς ἀσιατικῆς παραλίας νέον στρατόν. Τὰ πλοῖα ὅμως ταῦτα ἀπήντησαν (8/20 Ἰουλίου) μεταξὺ τῆς νήσου καὶ τῆς παραλίας τὸν ἐξ ἐννενήκοντα πλοίων συγκείμενον Ἑλληνικὸν στόλον, ὅστις, ἰσχυρότερος ὡς οὐδέποτε πρότερον, εἶχεν ἐκπλεύσει εἰς βοήθειαν τῆς Σάμου. Ἔντρομοι ὤθησαν οἱ Τοῦρκοι τὰ πλοῖά των πρὸς τὴν ἀκτὴν καὶ ἡνώθησαν μετὰ τῶν ἐπὶ τῆς παραλίας παρατεταγμένων στρατευμάτων, τὰ ὁποῖα περιέμενον ἔτι να ἐπιβιβασθῶσιν· ἀλλ' οἱ Ἕλληνες ἔκαυσαν τὰ φορτηγὰ πλοῖα ἐνώπιον τοῦ πλήθους τούτου, ἐνώπιον τοῦ τουρκικοῦ στόλου, ὅστις κατεσπευσμένως ἀπεμακρύνθη, παραιτήσας τὸ μέγα σχέδιον, νὰ τιμωρήσῃ παραδειγματικῶς τὴν ἐπαναστατήσασαν Σάμον. Ἄνεμοι ἐναντίοι ἐμπόδισαν κατ' ἀρχὰς τὸν Ἑλληνικὸν στόλον νὰ ἐπιχειρισθῇ καὶ ἄλλα ἔργα· καὶ εἶτα τρικυμία ἐπισυμβᾶσα διεσκόρπισε τὸν στόλον, οὗ μέρος μὲν ἠγκυροβόλησεν ὑπὸ τὴν Κάλυμνον, μέρος δὲ ὑπὸ τὴν Λέρον καὶ τὴν Σάμον. Ἐνταῦθα εὗρον τὸν στόλον πρόκριτοί τινες τῆς Ὕδρας καὶ τῶν Σπετσῶν, ἐλθόντες ἵνα παρακινήσωσι τοὺς ναύτας νὰ ἐξακολουθήσωσι τὴν ἐκστρατείαν. Ἀλλὰ μάτην ἀπέβησαν ὅλα τὰ μέσα τοῦ νὰ ἐμποιήσωσιν εἰς τοὺς ἄνδρας τούτους πειθαρχίαν καὶ ὑπακοήν. Λέγεται ὅτι ὁ ναύαρχος Τομπάζης πειρώμενος νὰ γυμνάσῃ τοὺς ναύτας του τακτικῶς ἔπαθεν ὅ,τι ἔπαθε κατὰ τοὺς ἀρχαίους χρόνους ὁ Φωκαεὺς Διονύσιος μὲ τοὺς Ἰωνίους ἐν Λάδῃ. Λήξαντος τοῦ μηνὸς τῆς ὑπηρεσίας ἤρχισαν αἱ ἐκ τοῦ στόλου λειποταξίαι, καὶ ὁ στόλος ἠναγκάσθη νὰ ἐπαναπλεύσῃ εἰς τὰ ἴδια καθ' ὃν χρόνον μοῖρα ἐκ δεκατεσσάρων πλοίων συγκειμένη ὑπὸ τὸν Ἰσμαὴλ Γιβραλτάρην

εἶχεν ἑνωθῆ μετὰ τοῦ στόλου τοῦ Καρᾶ Ἀλῆ. Ὁ ἡνωμένος οὗτος στόλος διηυθύνθη πρῶτον πρὸς τὸν Ἑλλήσποντον, ὅθεν ὅμως μετά τινας ἡμέρας ἐξέπλευσε πάλιν. Ὡς ἀνήγγειλαν οἱ σκοποὶ τοῦ Τομπάζη διηυθύνετο ὁ στόλος πρὸς τὴν Κρήτην· ἀλλὰ πράγματι εἶχε σταλῆ πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦ νὰ ἐφοδιάσῃ τὰ παραθαλάσσια φρούρια τῆς Πελοποννήσου, καὶ ἔπειτα νὰ εἰσπλεύσῃ εἰς τὸν κορινθιακὸν κόλπον, καὶ ἐκεῖ μετὰ τοῦ στρατοῦ τῆς ξηρᾶς νὰ συμπράξῃ εἰς τὴν διάλυσιν τῆς πολιορκίας τῆς Τριπόλεως. Ἡ ἐπικίνδυνος θέσις τῆς πόλεως ταύτης προσείλκυε τώρα ὅλην τὴν προσοχὴν τῶν Τούρκων. Ἤδη ὁ ἀρχιστράτηγος εἶχε συγκεντρώσει ἐν Ζητουνίῳ νέον στράτευμα ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν τοῦ Βεϊρὰμ πασᾶ, τὸ ὁποῖον εἶχε διαταγὴν νὰ ἑνωθῇ μετὰ τῶν προπορευθέντων σωμάτων τοῦ Ὀμὲρ πασᾶ καὶ Μεχμὲτ-πασᾶ, καὶ μετ' αὐτῶν καὶ τοῦ στόλου νὰ ἐλευθερώσῃ τὴν πρωτεύουσαν τῆς Πελοποννήσου ἀπὸ τῆς δυσχεροῦς αὐτῆς θέσεως.

Οἱ Ἕλληνες πρὸ τῆς Τριπόλεως. Δημήτριος δ' Ὑψηλάντης.

Ἡ Τρίπολις (κοινῶς Τριπολιτσὰ τουρκιστὶ Ταραβολοὺς) κεῖται εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ Μαινάλου, 1800 πόδας ὑπεράνω τῆς ἐπιφανείας τῆς θαλάσσης, ἐν τῇ μεσημβρινο-δυτικῇ γωνίᾳ τοῦ μεγάλου ἀρκαδικοῦ ὀροπεδίου, τὸ ὁποῖον καὶ κατὰ τοὺς ἀρχαίους ἤδη χρόνους ἦτο κέντρον καὶ δίοδος τῆς συγκοινωνίας καὶ τόπος, ἐν ᾧ συνῆλθεν ἔνοπλος σύμπασα σχεδὸν ἡ Ἑλλάς. Γενομένη μετὰ τὴν ἐν Πασσαροβιτσίῳ εἰρήνην ἕδρα τοῦ βεζίρου τοῦ Μωρέως, ἦτο ἡ Τρίπολις πόλις ὅλως νέα, ἧς οἱ κάτοικοι κατὰ τοὺς ἐνεστῶτας χρόνους ἀνεποσοῦντο ἕνεκα τῆς συῤῥοῆς τῶν προσφύγων εἰς τριάκοντα χιλιάδας, ὧν τὸ τρίτον ἦσαν ὁπλοφόροι. Τὰ ὀχυρώματα δὲ αὐτῆς συνίσταντο ἐν μέρει μὲν ἐξ ἀσθενοῦς περιτειχίσματος 14 ποδῶν ὕψους, ἐν μέρει δὲ ἐξ ἀθλίου φρουρίου, ἀνεγερθέντος ἐπὶ τεχνητοῦ χώματος καὶ μεσημβρινο-δυτικῶς τῆς πόλεως κειμένου. Μετὰ τὴν ἐν Βαλτετσίῳ μάχην (ἴδε ἀν.) ἐστρατοπέδευσαν οἱ Ἕλληνες περὶ τὴν πόλιν ἐν ἡμικυκλίῳ εἰς τέσσαρα σώματα διηρημένοι πρὸς τὸ κατωφερὲς μέρος τῶν Τρικόρφων, καὶ τὸ μὲν κέντρον κατεῖχον 1000 ἄνδρες ὑπὸ τὸν Ἀναγνωσταρᾶν, τὸ ἀριστερὸν δὲ κέρας 2500 ἄνδρες ὑπὸ τὸν

Κολοκοτρώνην, καὶ τὸ δεξιὸν 1500 ὑπὸ τὸν Γιατράκον· 1500 δὲ ἄνδρες, ὑπὸ τὸν Πετρόμπεην, σχηματίζοντες τὴν ὀπισθοφυλακὴν ἦσαν ἐστρατοπεδευμένοι ὄπισθεν τῶν ἄλλων τριῶν σωμάτων. (1) Ἀρχιστράτηγος ἦτο ὀνόματι μὲν ὁ ἡγεμὼν τῆς Μάνης, πράγματι δὲ ὁ Κολοκοτρώνης. Καὶ ὡς πρὸς τὰς ἀψιμαχίας, τὰς ἐπιδρομὰς καὶ ἐξόδους, αἵτινες συνεκροτοῦντο κατὰ τοὺς πρώτους τῆς πολιορκίας μῆνας, ἤρκει ἡ πραγματικὴ αὕτη ἑνότης τῆς στρατιωτικῆς ἀρχηγίας, ὡς πρὸς τὴν διατροφὴν ὅμως τοῦ στρατοῦ εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ἔγεινεν ἐπαισθητὴ ἡ ἀνάγκη στενοῦ συνδυασμοῦ τῶν μέσων, ὅστις καὶ εὐθὺς ἤρξατο συναπτόμενος, ὑποθαλπόμενος τὰ μέγιστα ὑπὸ τῆς ἕξεως τῆς αὐτοδιοικήσεως καὶ τοῦ κατὰ κοινότητας βίου τῶν Ἑλλήνων. Οἱ πρόκριτοι συνῆλθον (26/7 Ἰουνίου) εἰς τὴν μονὴν τῶν Καλτετσιῶν, ἐσύστησαν προσωρινῶς ὅσον ἤθελε διαρκέσει ἡ πολιορκία τῆς Τριπόλεως Πελοποννησιακὴν γερουσίαν, καὶ ὑπέγραψαν πρᾶξιν (2) ἥτις ἔδιδεν εἰς τὴν γερουσίαν ταύτην εὐρυτάτην καὶ ὅλως ἀνεύθυνον πληρεξουσιότητα καὶ ἰσχὺν, ἥτις, (ὅ,περ συνετώτατον) περιωρίζετο μόνον εἰς τὴν διεύθυνσιν καὶ πρόοδον τοῦ ἐθνικοῦ ἀγῶνος. Ὅ,τι δὲ ἡ νέα αὕτη ἀρχὴ, ἥτις ἀπὸ τῆς μονῆς μετέβη εἰς Στεμνίτσαν (οὐ μακρὰν τῆς Καρυταίνης) διέταξεν ἐν τῇ πρώτῃ αὐτῆς ἐγκυκλίῳ (30/11 Ἰουνίου) ὡς πρὸς τὴν διοίκησιν καὶ τὴν φορολογίαν, τήν τε χρηματικὴν καὶ τὴν ἐκ τροφίμων διὰ τὸν στρατὸν κ. τ. τ. ἀπέβλεπε κυρίως τὰς ἀπαραιτήτους τοῦ πολέμου ἀνάγκας. Διὰ τῆς ἐγκυκλίου της ταύτης διέταξεν ἐπίσης ἡ γερουσία τὴν σύστασιν μικρῶν καὶ μεγάλων ἐπιτροπῶν ἐν ταῖς κωμοπόλεσι καὶ τοῖς χωρίοις, ἐσύστησεν αὐτοῖς νὰ συλλέγωσι τρόφιμα καὶ ἄλλα ἀναγκαῖα τοῦ στρατοῦ, ἐκανόνισε τὰς συνεισφορὰς κατὰ τὰς μέχρι τοῦδε ἐν ἰσχύϊ διατάξεις, ἀπηγόρευσε

(1) Τὴν πολιορκίαν τῆς Τριπόλεως περιγράφει ἐκτὸς τοῦ Γόρδωνος λεπτομερῶς καὶ ὁ Γάλλος Raybaud (Ἀπομνημονεύματα τῆς Ἑλλάδος, ἐν Παρισίοις 1824), ὅστις παρευρέθη εἰς αὐτὴν, καὶ ἄλλοι, οἵτινες ἰσχυρίζονται ὅτι παρευρέθησαν, οἷον ὁ Voutier (Ἀπομνημονεύματα τοῦ ἐνεστῶτος πολέμου τῶν Ἑλλήνων· ἐν Παρισίοις 1823).

(2) Τρικούπης, 1,345.

τὴν ἐξαγωγὴν τροφίμων, ἐφρόντισε περὶ τῆς συστάσεως τοπικῶν πολιτοφυλακῶν καὶ ἀστυνομιῶν, καὶ διέταξε νὰ συντηρῶνται δημοσίᾳ δαπάνῃ αἱ οἰκογένειαι τῶν ἐν τῷ πολέμῳ πιπτόντων.

Οὕτως ἐκ τῶν ἀρχαίων αὐτονόμων θεσμῶν ἔμελλε νὰ ἐκπηγάσῃ ἡ φυσικωτέρα ὠφέλεια ὑπὲρ τῆς ἐπαναστάσεως, ὅτε τὰς δημοτικὰς ταύτας καὶ ὅλως φυσικὰς διατάξεις παρηνόχλησαν ἐμπεσοῦσαι τῆς φιλικῆς Ἑταιρίας αἱ μηχανοῤῥαφίαι. Ὁ Δημήτριος Ὑψηλάντης ἦλθεν εἰς Ὕδραν ὡς πληρεξούσιος τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ ὀλίγας ἡμέρας μετὰ τὰ συμβάντα ταῦτα (7/19 Ἰουνίου), τὴν ἡμέραν τῆς ἐν Δραγατσανίῳ ἥττης. Ἀπὸ Κισνοβίου εἶχε διαβῆ ὁ Δημήτριος Ὑψηλάντης διὰ τῆς Αὐστρίας, καὶ ἐπιβὰς ἐν Τεργέστῃ εἰς πλοῖον κατέπλευσε διὰ τῶν νήσων Ὕδρας, καὶ Σπετσῶν εἰς Ἄστρος, ἔνθα τὸν ὑπεδέχθησαν οἱ γερουσιασταὶ καὶ οἱ πρόκριτοι καὶ τὸν ὡδήγησαν εἰς τὸ στρατόπεδον τῶν Βερβένων (10/22 Ἰουνίου). Ἡ πορεία του ἦτο θριαμβευτική. Ὁ ἀνυπομόνως περιμένων καὶ θαυμάζων αὐτὸν λαὸς τὸν ὑπεδέχθη ὡς σωτῆρα καὶ Μεσσίαν. Διότι περιέβαλλεν αὐτὸν ἡ δόξα ἀπεσταλμένου τῆς μυστικῆς καὶ ἀνωτάτης ἐκείνης διοικήσεως τῆς ἑταιρίας, τὸν περιέβαλλεν ἡ τιμὴ ἀνδρὸς ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Ῥωσσίας εὐνοουμένου· προεπορεύετο δὲ αὐτοῦ ἡ ψευδὴς φήμη, ὅτι ὁ ἀδελφός του κατετρόπωσεν ὅλους τοὺς ἐχθροὺς καὶ εὑρίσκετο ἤδη πρὸ τῶν πυλῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ὅθεν καὶ αὐτοὶ οἱ ὁπλαρχηγοὶ ἐταπεινώθησαν ἐνώπιον αὐτοῦ· ὁ Κολοκοτρώνης, ὅστις φύσει ἀπότομος καὶ φιλόδοξος οὐδένα ἤθελε ν' ἀναγνωρίσῃ ἀνώτερον, ἦτο ἓν τῶν μελῶν τῆς εἰς Ἄστρος πρὸς ὑποδοχὴν τοῦ Ὑψηλάντου σταλείσης πρεσβείας· καὶ ὅταν ὁ πρίγκηψ κατέβη τοῦ ἵππου πρὸ τῆς ἐκκλησίας τῶν Βερβένων ἠσπάσθη αὐτὸν ὁ Πετρόμπεης καὶ τῷ εἶπε τοὺς ἄγαν προφητικοὺς τούτους λόγους· « Ἐγὼ καὶ ἡ οἰκογένειά μου εἴμεθα ἕτοιμοι νὰ χύσωμεν τὸ αἷμά μας ὑπὲρ σοῦ καὶ τῆς πατρίδος! » Διακόσιοι ὁπλοφόροι τῷ ἐδόθησαν φρουρά, τὴν δ' ἐπιοῦσαν ἐψάλη δοξολογία ἐν τῷ ναῷ καὶ μετ' αὐτὴν ἀνεγνώσθησαν τὰ ἔγγραφα τοῦ Ἀλεξάνδρου Ὑψηλάντου, δι' ὧν ἐδίδετο τῷ Δημητρίῳ πᾶσα ἐξουσία. Ἐν μέσῳ δὲ

τοῦ γενικοῦ ἐνθουσιασμοῦ, τῶν ζητωκραυγῶν καὶ τῶν πυροβολισμῶν, ἠκούσθησαν καί τινες φωναί, «Ζήτω ὁ αὐθέντης τοῦ τόπου!»

Ἕνεκα τῆς μοναρχικῆς τῶν χρόνων καὶ τοῦ λαοῦ τάσεως, καθ' ἣν ἐθεωρεῖτο τότε ἡ βασιλεία ὡς τὸ μέλλον πολίτευμα τῆς ἐλευθερωθείσης χώρας, ἕνεκα τῆς ἐπικρατούσης ἀνάγκης ἰσχυρᾶς καὶ σφιγκτῶς συνδεδεμένης πολιτικῆς καὶ στρατιωτικῆς δυνάμεως, καὶ τέλος ἕνεκα τῆς γνώμης τῶν προκρίτων τῶν νήσων, οἵτινες ὑπὸ κεντρικὴν ἀρχὴν ἤλπιζον ἐκ τῶν γενικῶν συνεισφορῶν καὶ τὰς μέχρι τοῦδε γενομένας δαπάνας τοῦ στόλου νὰ λάβωσι, καὶ χρήματα καὶ διὰ τὰς μελλούσας νὰ συλλέξωσιν, ἦτο πολὺ εὐκολώτερον τῷ Δημητρίῳ Ὑψηλάντῃ, ἢ τῷ Μαυρομιχάλῃ, ν' ἀναλάβῃ καὶ νὰ διατηρήσῃ τὴν ἡνωμένην πολιτικὴν καὶ στρατιωτικὴν ἀρχήν, ἣν ὤφειλε καὶ ἀπῄτει ν' ἀναδεχθῇ, ἤρκει μόνον νὰ ἦτο ἱκανὸς, νὰ δώσῃ τὸ ἀνῆκον κῦρος εἰς τὰς ἀπαιτήσεις ταύτας καὶ νὰ καταβάλῃ τὴν ἀντίστασιν τῶν ὁπλαρχηγῶν καὶ τῶν προκρίτων, οἵτινες φυσικῷ τῷ λόγῳ ἠναντιοῦντο εἰς τὸ νὰ δοθῇ εἰς ἓν καὶ μόνον ἄτομον ἰσχὺς τοσοῦτον ἀπεριόριστος. Ἂν καὶ ἀσημότερος τοῦ ἀδελφοῦ του Ἀλεξάνδρου εἶχεν οὐχ ἧττον ὁ Δημήτριος ἀναμφισβητήτως ἀκραιφνέστερα προτερήματα. Ἦτο πατριώτης ἔνθερμος, ἀφιλοκερδὴς καὶ ἀφωσιωμένος· καθ' ὁδὸν εἶχε μάθει παρὰ τοῦ Ἀλεξάνδρου Καντακουζηνοῦ, τοῦ ἐν Λαϋβάχῃ συνδιαλεχθέντος μετὰ τοῦ Νεσελρώδ, ὅτι ὁ Τσάρος ἠναντιοῦτο φανερῶς εἰς τὴν εἰς Ἑλλάδα μετάβασίν του, ἀλλ' ἀκούσας ἐν Τεργέστῃ τὸν φόνον τοῦ Πατριάρχου, δὲν ἠδυνήθη νὰ περιστείλῃ τὸ αἴσθημα καὶ τὴν ἀκάθεκτον αὐτοῦ ὁρμὴν, καὶ μετέβη εἰς τὴν Ἑλλάδα φέρων μεθ' ἑαυτοῦ μέρος τῆς προικὸς τῆς ἀδελφῆς του Μαρίας, τὸ ὁποῖον αὕτη προσέφερεν εἰς τὸν βωμὸν τῆς πατρίδος. Ἦτο δὲ καὶ ἀνδρεῖος στρατιώτης, ἕτοιμος ἐν παντὶ κινδύνῳ νὰ θυσιάσῃ μετ' αὐταπαρνήσεως τὴν ζωήν του. Δίκαιος, ἀκέραιος τὸν χαρακτῆρα καὶ φιλάνθρωπος ἔμεινε κατὰ τοὺς ἀγρίους τούτους χρόνους ἐλεύθερος παντὸς κακουργήματος καὶ ὁ αὐτὸς πάντοτε ἄνθρωπος. Συναισθανόμενος τὸ σοβαρὸν τοῦ ἐθνι-

κοῦ ἐπιχειρήματος, οὐδὲν εἶδος διασκεδάσεως ἐθήρευεν, ἀλλ' ἔμεινεν ἀείποτε πιστὸς εἰς ἣν συνέλαβεν ἀπόφασιν. Δύσμορφος τὸ σῶμα, δὲν ἦτο βεβαίως ὁ κατάλληλος ἐν μέσῳ τῶν ἀγρίων ἀνθρώπων, τῶν συνειθισμένων εἰς τὸν ληστρικὸν καὶ πολεμικὸν βίον. Μικρόσωμος, φαλακρὸς, φωνὴν ἔχων ἰσχνὴν καὶ ἀσθενῆ, συνεσταλμένος καὶ ἀδέξιος τὴν συμπεριφορὰν, ἐν ἡλικίᾳ μόλις 25 ἐτῶν φαινόμενος ἤδη τεσσαρακοντούτης, ὑπναλέος, φλεγματικὸς, ἄμοιρος τῆς τέχνης τοῦ ἐκφράζεσθαι παῤῥησίᾳ καὶ ἐνθουσιάζειν τοὺς ἀκροατὰς, προτερήματα, ἀπαραίτητα εἰς τὰς παρούσας περιστάσεις, ὁ Δημήτριος Ὑψηλάντης δὲν ἦτο ὁ ἀνὴρ, ὅστις ἠδύνατο νὰ καταγοητεύσῃ τὴν φυλὴν τῶν Ἑλλήνων διὰ δεσποτικῆς παῤῥησίας, ἀλλ' οὐδὲ διὰ διανοητικῆς ὑπεροχῆς. Παρηκολούθησαν αὐτὸν εἰς τὴν Ἑλλάδα πεντήκοντα περίπου ἐν Εὐρώπῃ ἐκπαιδευθέντες Ἕλληνες, οἵτινες,ὡς ἡ συνοδεία τοῦ Ἀλεξάνδρου Ὑψηλάντου, ἀπετέλουν ἤδη τὸ προσωπικὸν τοῦ γραφείου του· ὁ πρίγκηψ Ἀλέξανδρος Καντακουζηνὸς ἦτο τοποτηρητής του, ὁ ἱερεὺς Βάμβας γραμματεύς του (1) ἄλλοι δὲ ταμίαι, σύμβουλοι τῆς ἑταιρίας κ.τ.τ. Οἱ ἄνδρες οὗτοι ἐθεώρουν τὸν Δημήτριον ὡς τὸν ἀδελφὸν τοῦ μέλλοντος ἡγεμόνος τοῦ νεοσυστάτου Ἑλληνικοῦ βασιλείου, ἴσως δὲ καὶ αὐτὸν τοῦτον ἐθεώρουν ὡς τοιοῦτον (2) παρηκολούθουν δὲ αὐτὸν ὅλοι, ἵνα ἐκλέξωσι θέσεις, λάβωσι μέρος εἰς τὴν διοίκησιν τῶν πραγμάτων, διευθύνωσι τὰ τῆς ἐπαναστάσεως κατὰ τὸ ἑαυτοῖς δοκοῦν, πλησίον ἢ καὶ ἄνευ τῶν ἀνδρῶν, ἢ καὶ χρείας τυχούσης παρὰ τὴν θέλησιν τῶν ἀνδρῶν, οἵτινες ἐκράτουν μέχρι τοῦδε τὸ βάρος ὅλον τοῦ πολέμου. Τοῦτο κατέστησε τὸν πρίγκηπα καὶ τὴν συνοδείαν του προσωπικοὺς ἐχθροὺς τῶν προκρίτων, συνετέλεσε νὰ συνδιαλλαγῶσι καὶ αὐτοὶ οἱ πολλάκις ἐχθρικῶς πρὸς ἀλλήλους διακείμενοι ἀρχηγοὶ, οἱ Ζαΐμαι μετὰ τῶν Χαραλαμπῶν, οἱ Λόντοι μετὰ τῶν Δεληγιαννῶν, ἵνα, ἕρποντες παρὰ τοὺς πόδας αὐτοῦ, τὸν ἐξαπατήσωσι, τὸν προδώσωσι καὶ τὸν κρημνίσωσιν.

---

(1) Ὁ Βάμβας ἦτο ἱεροδιάκονος ἕως τῆς τελευτῆς του. Σ. τ. Μ.
(2) Raybaud 1,313

Οἱ ἄνδρες οὗτοι ἦσαν καθ' ὅλα ἱκανοί, νὰ εἰσδύσωσιν εἰς τὰ τεχνάσματα τῆς ἀνωτάτης ἐκείνης ἀρχῆς, ἐν ὀνόματι τῆς ὁποίας καὶ αὐτὸς καὶ ὁ ἀδελφός του ἀπήτουν νὰ τῷ δοθῇ ἀπεριόριστος ἐξουσία καὶ νὰ διαλυθῇ ἡ ἀρτισύστατος γερουσία. Οἱ πρόκριτοι, ἐκ πείρας κεκορεσμένοι ἤδη ὄντες τῆς ῥωσσικῆς πολιτικῆς, καὶ ὑποβλέποντες τὸν ἄνδρα τὸν ἔχοντα «ῥωσσικὴν κεφαλὴν καὶ ἑλληνικὴν καρδίαν», ἠρνήθησαν τοῦτο ὡς αὐθαιρεσίαν, ὡς «ῥωσσικὴν τυραννίαν,» καὶ ἀντ' αὐτοῦ τῷ ἐπρότειναν τὴν προεδρείαν τῆς γερουσίας, ἣν ὅμως αὐτὸς ἀποτόμως ἀπεποιήθη. Ἀλλ' εὐσυνειδητότερος καὶ τιμιώτερος τοῦ ἀδελφοῦ του, ἐφαίνετο ἀνήσυχος καὶ μὴ εὐχαριστημένος ἐν τῇ ὑψηλῇ θέσει τῶν ἀπαιτήσεών του, ὅθεν ἐπεθύμει ὅσον τὸ δυνατὸν τάχιον νὰ νομιμοποιήσῃ τὸ ἀξίωμά του, καὶ εἰς νέον περιεπλέχθη λαβύρινθον. Ἀντὶ ν' ἀφοσιωθῇ ἐντελῶς εἰς τὸν πόλεμον, ἀντὶ νὰ ἐπισπεύσῃ τὴν πτῶσιν τῆν Τριπόλεως, καὶ (ὡς ἔλεγεν ὁ Ῥίζος) νὰ μεταβάλῃ τὴν χώραν ὅλην εἰς ἓν καὶ μόνον στρατόπεδον, ἤρχισε νὰ σχεδιάζῃ πολιτεύματα καὶ συνελεύσεις, περὶ ὧν ὀλίγον ἐφρόντιζον οἱ πρόκριτοι τῶν Βερβένων. Ἐπειράθη διά τινος Ἰταλοῦ Κανδιόττου, πελάτου τοῦ κόμητος Καποδιστρίου, καὶ διὰ τοῦ ἱερέως Βάμβα νὰ διοργανίσῃ τοὺς γερουσιαστάς, καὶ μάλιστα ἀπερισκέπτως πολὺ τοὺς ἠπείλησε διὰ τῆς ἐκδικήσεως τῆς Ῥωσσίας, ἀλλὰ τὰ ὀνόματα ταῦτα δὲν εἶχον ἐνταῦθα ἢ τοὐλάχιστον παρὰ τοῖς ἀνδράσι τούτοις τὴν μαγικὴν δύναμιν, ἣν εἶχον ἐν τῇ Ἄρκτῳ, καὶ οἱ πρόκριτοι ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἠρεθίσθησαν κατὰ τοῦ πρίγκηπος ἕνεκα τῆς κομποῤῥημοσύνης ταύτης. Ὅθεν παροργισθεὶς ἐγκατέλιπε (28/10 Ἰουλίου) προτροπῇ τῶν Ἑταίρων φίλων του Ἀναγνωσταρᾶ καὶ τοῦ ἀρχιμανδρίτου Δικαίου τὸ στρατόπεδον καὶ μετέβη εἰς Καλάμας, σκοπὸν ἔχων, ὡς ἐφοβοῦντο πάντες, νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν Ἑλλάδα. Μεγάλη ἐγεννήθη ἐκ τούτου ταραχὴ εἰς τὸ ἐν Βερβένοις στρατόπεδον, ἣν προεῖδον καλῶς οἱ τὴν ἀναχώρησιν συμβουλεύσαντες. Τὸ πλῆθος τῶν ὁπλοφόρων ἐπολιόρκησε τοὺς προκρίτους καὶ τοὺς ὁπλαρχηγοὺς ἐντὸς τῆς οἰκίας τοῦ Πετρόμπεη, καὶ ἠπείλησε νὰ φονεύ-

ση τοὺς ἐχθροὺς τοῦ Δημητρίου· ὁ δὲ Κολοκοτρώνης ἠναγκάσθη νὰ καθησυχάσῃ τὸ παρωργισμένον πλῆθος, λέγων, ὅτι ἐὰν φονεύσωσι τοὺς προκρίτους των, θέλουσι θεωρήσει αὐτοὺς οἱ βασιλεῖς τῆς Εὐρώπης ὡς κακούργους, Καρβονάρους, καὶ θέλουσι συνδράμει τὴν Τουρκίαν (1). Ἀπεφασίσθη λοιπὸν νὰ σταλῶσι πρὸς τὸν πρίγκηπα οἱ φίλοι του, οἵτινες καὶ τὸν ὡδήγησαν πάλιν ἐκ Λεονταρίου εἰς τὸ ϛρατόπεδον τῶν Τρικόρφων, ἔνθα ἐν μέσῳ τῶν ζητωκραυγῶν τοῦ ϛρατοῦ ἀνέλαβε τὴν ἀρχηγίαν (3/15 Ἰουλίου). Φρονοῦσι καὶ οἱ ξένοι Φιλέλληνες, οἱ παρευρεθέντες εἰς τὴν πολιορκίαν τῆς Τριπόλεως καὶ οἱ Ἕλληνες ἱστοριογράφοι, ὅτι οὐδὲν ἦτο εὐκολώτερον τῷ Δημητρίῳ ἢ ν' ἀναγορευθῇ δικτάτωρ τῆς Ἑλλάδος. Τὸ ὄνομά του ἀντήχει εἰς τὰς ἀπωτάτας γωνίας, τὸ κῦρος του ἀνεγνωρίζετο προθύμως πανταχόθεν ὡς ἐχέγγυον τῆς ἐλευθερίας. Αἱ ἐπαρχίαι ἐθεώρουν ἤδη αὐτὸν ἀμερόληπτον ἐθνάρχην· καὶ αὐτοὶ οἱ ἐχθροί του ἐτίμων ἤδη καὶ ἐσέβοντο αὐτὸν περισσότερον. Πανταχόσε διεδίδοντο αἱ ἐγκύκλιοι καὶ αἱ προκηρύξεις του. Εἰς τὰς ἐπαρχίας τῆς Πελοποννήσου ἔπεμψε τοὺς τοποτηρητάς του· ἐν Καλάμαις διέταξε τὸν ἱκανὸν, ἐν Κρήτῃ πολιτογραφηθέντα Γάλλον Βαλέστον, τὸν δημοτικώτατον πάντων τῶν ξένων ἀξιωματικῶν, νὰ σχηματίσῃ σῶμα τακτικοῦ στρατοῦ εἰς τὴν Ἀκαρνανίαν ἀπέστειλεν ὀργανιστήν· οἱ Ἀθηναῖοι, πολιορκοῦντες ἔτι τὴν ἀκρόπολιν ἐζήτησαν παρ' αὐτοῦ καὶ ἔλαβον τοποτηρητήν· ἡ ἀνατολικὴ Ἑλλὰς ἔπεμψε πρὸς αὐτὸν τὸν Κωνσταντῖνον Σακελλίωνα καὶ τὸν ἐπίσκοπον τοῦ Ταλαντίου Νεόφυτον, ἵνα ζητήσωσι παρ' αὐτοῦ ὁπλοφόρους, χρήματα καὶ ἀρχηγόν· καὶ οἱ ἀπομεμακρυσμένοι Κρῆτες ἐζήτησαν παρ' αὐτοῦ πολεμάρχην· ἡ Μονεμβασία, μικρὰ Γιβραλτάρη ἐπὶ πετρώδους νήσου κειμένη, ἥτις δὲν συνδέεται μετὰ τῆς ἠπείρου εἰμὴ διὰ γεφύρας, πολιορκουμένη ἀπὸ τοῦ Ἀπριλίου μηνὸς καὶ ἀναγκαζομένη ἕνεκα τῆς πείνης νὰ παραδοθῇ, ἐζήτησεν ἄνδρα ἐπίσημον, ἵνα συνθηκο-

---

(1) Διήγησις συμβάντων τῆς Ἑλλ. φυλῆς ἀπὸ τὰ 1770 ἕως τὰ 1836 ὑπαγόρευσε Θεοδ. Κ. Κολοκοτρώνης Ἀθήν. 1846 σελ. 75.

λογήσῃ οὕτως ἀσφαλῶς μετὰ τῶν Τούρκων· ὁ Ὑψηλάντης ἀπέστειλε πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον τὸν Κανταχουζηνόν, ὅτις ἀφῆκε καὶ τὴν τουρκικὴν φρουρὰν καὶ τοὺς Τούρκους κατοίκους ν' ἀποπλεύσωσι εἰς τὴν Ἀσίαν (23/4 Αὐγούστου). Καὶ οἱ ἐν Νεοκάστρῳ πολιορκούμενοι ἐκήρυξαν ἑαυτοὺς ἑτοίμους νὰ παραδοθῶσιν, ἐὰν ὁ Ὑψηλάντης ἠγγυᾶτο περὶ τῆς ἀσφαλείας αὐτῶν· ἀλλ' οἱ ἀπεσταλμένοι ὑπ' αὐτοῦ, ἵνα διαπραγματευθῶσι περὶ τῆς παραδόσεως, ἦσαν ἔτι ἀνικανώτεροι τῶν εἰς Μονεμβασίαν σταλέντων, ἵνα ἐπιβάλωσι πιστὴν τὴν τήρησιν τῶν συνομολογηθέντων (7|19 Αὐγούστου). Οὕτως ἐν ᾧ ἐξωτερικῶς ἐκραταιοῦτο ἡ ἐπιῤῥοὴ τοῦ Ὑψηλάντου, κατεστρέφετο αὕτη ὅπου αὐτὸς ἦτο παρών, διαρκούσης τῆς πολιορκίας τῆς Τριπόλεως, ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν περισσότερον. Ἐν τοσούτῳ ὁ Ὑψηλάντης ἦλθεν εἰς νέας διαπραγματεύσεις περὶ τῶν πολιτικῶν αὐτοῦ σχεδίων (1) μετὰ τῆς γερουσίας, τῆς ἐκ Βερβένων εἰς Ζαράκωβαν μετατοπισθείσης· ἐν Ζαρακώβᾳ ὅμως ἡ συνέλευσις αὕτη ἐπροεδρεύετο ὑπὸ τοῦ ἀρχιεπισκόπου Γερμανοῦ, ὅστις ἐφέρετο ὡς ἀντίπαλος ὑποψήφιος δικτάτωρ· ὅθεν καθ' ἑκάστην ηὔξανεν ἡ πρὸς τοὺς πολιτικοὺς προκρίτους διαίρεσις, καὶ οἱ Φιλικοὶ ὀπαδοὶ τοῦ Ὑψηλάντου κατηγορήθησαν μάλιστα, ὅτι ἔκαμον ἐν Ζαρακώβᾳ ἀπόπειραν κατὰ τῆς ζωῆς του. Αἱ δὲ εἰδήσεις περὶ τῆς ἀποτυχίας τοῦ ἀδελφοῦ του ἐπιβεβαιωθεῖσαι ἐπέφερον κατὰ τῆς ἐπιῤῥοῆς τοῦ Δημητρίου τὸ πρῶτον παρὰ τοῖς συνετοῖς τούτοις ἀνθρώποις θανατηφόρον πληγήν, οἵαν εἶχεν ἐπιφέρει κατὰ τοῦ ἀδελφοῦ του ἡ ἄρνησις τοῦ Τσάρου. Αἱ εἰδήσεις αὗται ἔβλαψαν αὐτὸν καὶ παρὰ τῇ στρατιωτικῇ μερίδι, δι' ἧς ἐζήτει νὰ ὑποστηριχθῇ κατὰ τῶν πολιτικῶν προκρίτων, ἂν καὶ μετ' οὐ πολὺ οἱ ἐπισημότεροι τῶν ὁπλαρχηγῶν δὲν ἀπέκρυπτον πλέον τὴν ὀλίγην πρὸς αὐτὸν ὑπόληψίν των· ὁ Κολοκοτρώνης ἔβλεπε περιφρονητικῶς πρὸς τὸν εὐαπάτητον ἄνδρα, « τοῦ ὁποίου ὁ νοῦς δὲν εὑρέθη ἀντάξιος τῶν

(1) Ὅρα Ἀνδ. Μάμουκα, Τὰ κατὰ τὴν ἀναγέννησιν τῆς Ἑλλάδος. 1839. 1,9—18.

περιστάσεων ». Πρὸς τούτοις ὁ Ὑψηλάντης ἦτο μέγα πρόσκομμα εἰς τοὺς ἄνδρας τούτους κατὰ τὴν ἐπικειμένην πτῶσιν τῆς Τριπόλεως, διότι οἱ πολιορκηταὶ ὀλίγον ἐφρόντιζον περὶ εὐσχήμων συνθηκῶν συνομολογουμένων ὑπὸ ἐντίμων πολιτῶν.

Προσκάθειαι πρὸς διάλυσιν τῆς πολιορκίας τῆς Τριπόλεως.

Ἡ πολιορκία τῆς Τριπόλεως ἐπροόδευεν ἐντοσούτῳ καθ' ἑκάστην καὶ ἐν μέσῳ τῶν διαιρέσεων τούτων, ὄχι ἕνεκα τῆς ἱκανότητος τῶν πολιορκητῶν ἀλλ' ἕνεκα τῆς στερήσεως πάντων τῶν ἀναγκαίων ἐκ μέρους τῶν πολιορκουμένων. Ἡ πόλις εἶχε μὲν ἀφθονίαν ὕδατος ἀλλὰ τὰ τρόφιμα ἐξέλιπον μετ' ὀλίγον ἕνεκα τῆς ἀφροντησίας καὶ τοῦ συσσωρευμένου πλήθους. Ἀφορμὴ τῶν συνεχῶν ἐξόδων τῶν πολιορκουμένων ἦτο ἡ προμήθεια τροφῶν. Εἰς τὰς ἀψιμαχίας δὲ ταύτας ἐγυμνάζοντο οἱ Ἕλληνες κατ' ἀνάγκην, ὅπως καὶ πρὸ τῆς ἐν Βαλτετσίῳ μάχης. Καὶ ἐνώπιον μὲν τοῦ ἐχθρικοῦ ἱππικοῦ διετήρουν ἔτι τὸν παλαιὸν φόβον, ἀλλὰ τὸ πεζικὸν ἀντέκρουον ὁσημέραι τολμηρότερον. Μία δὲ τῶν τελευταίων ἐξόδων τῶν Τούρκων ἐπετάχυνεν οὐκ ὀλίγον τὴν πτῶσιν τῆς πόλεως. Εἰδοποιηθεὶς ὁ Κολοκοτρώνης, ὅτι ὁ Κιαμὴλ βέης ἤθελε νὰ μεταβῇ εἰς Κόρινθον, ἀνήγειρε παρὰ τὸν Μύτικα προχώματα καὶ ἐνίσχυε τὴν φρουράν. Ἡ εἴδησις αὕτη ἦτο ψευδής, ἀλλὰ τὰ ληφθέντα μέτρα ἐχρησίμευσαν, ὅτε μετά τινας ἡμέρας (10/22 Αὐγούστου) ὁ Κεχαγιᾶς Μουσταφᾶς βέης ἐξῆλθε μετὰ 4—6000 ἀνδρῶν πρὸς ἀναζήτησιν τροφῶν, καὶ κατὰ τὴν ἐπάνοδον ἔπεσεν ἀπερισκέπτως ἐπὶ τῶν προχωμάτων, ἔνθα ὁ στρατός του δεκτὸς γενόμενος μὲ πυροβολισμοὺς ἠναγκάσθη νὰ φύγῃ ἐν ἀταξίᾳ. Κατὰ τὴν ἰδίαν διήγησιν αὐτοῦ τοῦ Κολοκοτρώνου ἤθελον ὑποστῇ οἱ ἐχθροὶ μεγάλας ζημίας, ἐὰν κατώρθωνε ν' ἀποτρέψῃ τοὺς νικητὰς ἀπὸ τῆς πλουσίας λείας καὶ νὰ τοὺς ὁδηγήσῃ εἰς καταδίωξιν αὐτῶν. Ἀπὸ τῆς ἡμέρας ἤδη ταύτης οἱ Τοῦρκοι δὲν ἐτόλμων ν' ἀπομακρυνθῶσι πολὺ τῆς Τριπόλεως. Μετ' ὀλίγας ἡμέρας (περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ Σεπτεμβρίου) κατέλαβεν ὁ Κολοκοτρώνης μόνον μεθ' ἑκατὸν ἀνδρῶν χωρίον τι 600 ὀργυιὰς πρὸς ἀνατολὰς τῆς πόλεως κείμενον, εἰς τὸ ὁποῖον ἔβοσκον οἱ Τοῦρκοι τὸ πρωῒ τοὺς ἵππους των καὶ ἐνταῦθα δὲ

δὲν ἐτόλμησαν οὗτοι πλέον νὰ ἐμφανισθῶσι, καὶ οἱ ἵπποι κατ' ὀλίγον ἐφθάρησαν. Μὲ ὅλας τὰς ἐπιτυχίας ταύτας ἦσαν τὰ πρὸς πολιορκίαν μέσα τῶν Ἑλλήνων πολὺ μικρά, ὥστε νὰ δοθῇ ἡ τελευταία καιρία πληγή. Μετὰ τὴν παράδοσιν τῆς Μονεμβασίας εἶχον λάβει οἱ Ἕλληνες ἄθλιά τινα τηλεβόλα, δι' ὧν ἀπεπειράθησαν νὰ βομβοβολήσωσι τὴν πόλιν· ἀλλ' ἡ ἀπόπειρα αὕτη ἀπέβη ματαία καὶ γελοῖα· καὶ ἀφ' οὗ ἀκόμη ὁ Σκῶτος Θωμᾶς Γόρδων, ὁ ἱστοριογράφος τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως προήνεγκε τρία νέα ἐβούζια, δι' ὧν (μετ' ἀποποίησιν προτάσεων περὶ παραδόσεως, γενομένων ὑπὸ τοῦ Ὑψηλάντου) ἀπεφάσισαν νὰ κάμωσι ῥῆγμα εἰς τὸ τεῖχος πρὸς ἔφοδον, ἀπέτυχε καὶ ἡ ἀπόπειρα αὕτη ἕνεκα τῆς κακῆς τῶν τηλεβόλων καταστάσεως καὶ τῆς ἐλλείψεως τῶν πολεμεφοδίων τῶν Ἑλλήνων. Ἴσως δὲ καὶ ἕνεκα τῆς ἀπειρίας τῶν ἀρχηγῶν. Εὔκολον ἤθελεν εἶσθαι τοῖς πολιορκηταῖς νὰ διαῤῥήξωσιν ἐν καιρῷ νυκτὸς τινὰς τῶν πυλῶν διὰ ῥηξιπύλων· οἱ περὶ τὸν Κολοκοτρώνην ὅμως δὲν ἤθελον ἔφοδον, ἀλλὰ διαπραγμάτευσιν καὶ παράδοσιν, ἵνα λάβωσιν εἰς τὴν λείαν τὴν μερίδα τοῦ λέοντος. Ἕν τι μόνον παρεκίνει τέλος τοὺς Ἕλληνας νὰ ἐπιταχύνωσι τὴν ἅλωσιν τῆς πόλεως, αἱ ἀποθαῤῥυντικαὶ εἰδήσεις περὶ τῆς κατὰ γῆν καὶ κατὰ θάλασσαν ἐκστρατείας, τῆς γενομένης ἐκ συμφώνου πρὸς ὑπεράσπισιν τῆς Τριπόλεως Καὶ πραγματικῶς ὁ τουρκικὸς στόλος ἐφάνη παρὰ τὴν μεσημβρινὴν παραλίαν τῆς Πελοποννήσου. Καὶ πρῶτον εἶχεν ἐφοδιάσει μὲ τρόφιμα (26/7 Σεπτεμβρίου) τὴν Μεθώνην καὶ Κορώνην, εἶτα δὲ κατέπλευσεν εἰς Καλάμας, ἔνθα οἱ Ἕλληνες ἐν τῇ μανίᾳ τοῦ πρώτου φόβου των ἔσφαξαν τοὺς ἑξήκοντα Τούρκους, οὓς εἶχον αἰχμαλωτίσει κατὰ τὴν ἅλωσιν τῶν Καλαμῶν. Ὁ στόλος συνηντήθη μετὰ τοῦ μικροῦ σώματος τοῦ Βαλέστου, ἐν τῷ ὁποίῳ οἱ Τοῦρκοι εἶδον πίλους φραγκικοὺς καὶ ἤκουσαν φραγκικὰς σάλπιγγας· τοῦτο ἤρκεσεν, ἵνα, ἀποτυχούσης τῆς ἀποβάσεως ἀποπλεύσῃ ὁ στόλος εἰς τὰς Πάτρας. Ἡ δὲ ἐμφάνισις αὐτοῦ πρὸ τῶν Πατρῶν ἐνέπλησε φόβου τοὺς πρὸ τῆς Τριπόλεως ἐστρατοπεδευμένους Ἕλληνας, διότι οὐδαμοῦ τῆς Πελοποννήσου τὰ πράγ-

ματα εὑρίσκοντο εἰς χειροτέραν κατάστασιν ἢ ἐν Πάτραις. Ὅθεν ἀπεστάλη κατεσπευσμένως πρὸς ἐνίσχυσιν τῶν πολιορκούντων τὰς Πάτρας τὸ σῶμα τοῦ Βαλέστου καὶ μέρος τοῦ στρατοῦ τοῦ Κολοκοτρώνου ὑπὸ τοὺς δύο υἱοὺς αὐτοῦ, τὸν Πάνον καὶ τὸν Γενναῖον, καὶ τὰ ἡνωμένα ταῦτα σώματα ἐτέθησαν ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν τοῦ Ὑψηλάντου, ὃν ἀπεμάκρυναν συγχρόνως ἐκ τοῦ πρὸ τῆς Τριπόλεως στρατοπέδου. Αἱ Πάτραι ἐπολιορκοῦντο διὰ ξηρᾶς ἐν ἐκτεταμένῳ κύκλῳ, ὡς καὶ ἡ Τρίπολις· αἱ θέσεις τῶν Ἑλλήνων εὑρίσκοντο ποτὲ μὲν ἐν Ῥωμανῷ, ποτὲ δὲ ἐν Σαραβαλίῳ, ἄλλοτε ἐν ταῖς μοναῖς τοῦ Ὀμπλοῦ καὶ τοῦ Γηροκομείου· ἐν ταῖς αἱματηραῖς μάχαις ἠναγκάσθησαν οἱ νέοι ἀρχηγοί, ὁ ἐξ Ἀκαρνανίας Θεόδωρος Γρίβας καὶ ὁ Παναγιώτης Καρατσᾶς νὰ καταβάλωσι πάσας τὰς προσπαθείας αὐτῶν, ἵνα διατηρηθῶσιν. Μεταξὺ τῶν παλαιῶν καὶ τῶν νέων ὁπλαρχηγῶν εἶχεν ἐνσκήψει φθόνος, διχόνοια καὶ συνομωσία, καὶ ἀφ' οὗ οἱ Κουμανιῶται ἐδολοφόνησαν αἰσχρῶς τὸν ἀνδρεῖον Καρατσᾶν (4/16 Σεπτεμβρίου) διεδόθη τοσαύτη δυσπιστία μεταξὺ τῶν πολιορκητῶν, ὥστε, ὅτε ὁ τουρκικὸς στόλος ἐφάνη πρὸ τῶν Πατρῶν (7/19 Σεπτεμβρίου), διεσκορπίσθησαν ὡς ἄχυρα οἱ Ἕλληνες ἐξ ὅλων τῶν θέσεών των ὑπὸ τῶν ἐνθαῤῥυνθέντων καὶ ἐν καιρῷ νυκτὸς ἐξελθόντων πολιορκουμένων Τούρκων (9/21 Σεπτεμβρίου).

Ἐπήρχετο ἐν τοσούτῳ μὲ τρομερὰν ταχύτητα καὶ ἡ θύελλα, ἡ ἐπαπειλοῦσα τοὺς τὴν Τρίπολιν πολιορκοῦντας μετὰ τὰς ἐν Πάτραις ἐπιτυχίας ταύτας τοῦ τουρκικοῦ στόλου. Ὁ Καρᾶ Ἀλῆς εἰσέπλευσεν εἰς τὰ ἐνδότερα τοῦ κορινθιακοῦ κόλπου καὶ ἔκαυσε τὸ Γαλαξείδιον (Ὀκτώβριον). Καὶ ἐνταῦθα ἦτο ἕτοιμος νὰ συνδράμῃ πάντα τουρκικὸν στρατόν, ἐμφανιζόμενον ἐπὶ τοῦ Ἰσθμοῦ ἢ ἐν Σαλώνοις ἀπὸ τοῦ μαλιακοῦ κόλπου διὰ τῶν ὀρέων. Πλὴν ἐν Γαλαξειδίῳ ἔμαθεν ὁ ναύαρχος, ὅτι ὅ,τι εἶχε κερδίσει κατὰ θάλασσαν, ἀπωλέσθη ἐντοσούτῳ κατὰ γῆν.

Οἱ κατὰ τὴν ἀνατολικὴν Ἑλλάδα διεσπαρμένοι ὁπλαρχηγοί, ἀπελθόντων τοῦ Μπαϊρὰμ πασᾶ καὶ τῶν ὑπ' αὐτὸν ἀρχηγῶν ἐκ Ζητουνίου, κατέλαβον συμβουλῇ τοῦ ἐμπείρου Δυοβουνιώτου,

θέσιν τινὰ παρὰ τὰ Βασιλικὰ ἐπὶ τῆς πρὸς τὴν Λεβαδείαν ἀγούσης, ἵνα ἐμποδίσωσι τὴν διὰ τῆς πεδιάδος τοῦ Κηφισσοῦ διάβασιν τῶν Τούρκων. Οἱ ἐχθροὶ, ἑπτακισχίλιοι τὸν ἀριθμὸν, ἐπροχώρησαν μέχρι Πλατανιᾶς, ἔνθα κατὰ τὴν πρώτην συμπλοκὴν ἀπεκρούσθη ἀπόσπασμα σταλὲν εἰς κατόπτευσιν (25/6 Σεπτεμβρίου.) Τὴν ἐπιοῦσαν δὲ (26/7 Σεπτ.) προσῆλθεν ὁ Μπαϋρὰμπασᾶς μεθ' ὅλου τοῦ στρατοῦ, καὶ πεισματώδης συνεκροτήθη μάχη μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τῶν ἡνωμένων, καίτοι πολὺ ἀνίσων δυνάμεων τῶν Ἑλλήνων, ὁδηγουμένων ὑπὸ τοῦ Δυοβουνιώτου, τοῦ Γούρα, τοῦ Παπᾶ-Ἀνδρέου καὶ ἄλλων ὁπλαρχηγῶν. Οἱ Τοῦρκοι, εἰς τοὺς ὁποίους ἐν τοῖς στενοῖς τῆς δασώδους κοιλάδος, ὅπου ἵσταντο οἱ Ἕλληνες, οὐδαμῶς ἐχρησίμευεν οὔτε ὁ ἀριθμὸς, οὔτε τὸ ἱππικὸν, ἐνικήθησαν κατὰ κράτος· καὶ κατεδιώχθησαν μέχρι τῆς δύσεως τοῦ ἡλίου. Ἐγκατέλιπον δὲ χιλίους νεκροὺς, ὀκτακοσίους ἵππους, δύο τηλεβόλα καὶ δεκαοκτὼ σημαίας ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης καὶ ἔφυγον τοσοῦτον πεφοβισμένοι εἰς Ζητούνιον, ὥστε κατέστρεψαν ὄπισθεν αὐτῶν καὶ τὴν ἐπὶ τοῦ Σπερχειοῦ γέφυραν, καὶ ἐπὶ ἡμέρας ὁλοκλήρους ἄνθρωποι καὶ ζῶα περιεφέροντο ἐν ἀταξίᾳ ἐπὶ τῆς ἀντίπεραν ὄχθης τοῦ ποταμοῦ. Ὁ Καρᾶ Ἀλῆς μαθὼν ταῦτα ἀπέπλευσε μετὰ τοῦ στόλου, ἐδῄωσε κατά τὴν ἐπάνοδόν του τὴν ὅλως ἀθῷαν νῆσον Σαμοθράκην καὶ ἐλθὼν εἰς Κωνσταντινούπολιν προεβιβάσθη Καπουτὰν-πασᾶς.

Πτῶσις τῆς Τριπόλεως. Μετὰ τὴν ἔξοδον ταύτην τῶν δύο πρὸς βοήθειαν σταλέντων σωμάτων ἡ πτῶσις τῆς Τριπόλεως κατέστη ἄφευκτος. Ἀπόδειξις τούτου ἦτο τὸ πανταχόθεν συῤῥεῦσαν πλῆθος τῶν λείαν θηρευόντων, τὸ ὁποῖον ἐπηύξησε τὸν στρατὸν τῶν πολιορκητῶν εἰς δεκακισχιλίους ἄνδρας· ἀπόδειξις ἦσαν αἱ ἐν τῷ Ἑλληνικῷ στρατοπέδῳ μεταβολαὶ, ἔνθα τώρα οἱ ἔμπειροι εἰς τὴν λεηλασίαν Μανιᾶται, οἵτινες μέχρι τοῦδε ἦσαν οἱ τελευταῖοι, εὑρίσκοντο ἐστρατοπεδευμένοι πλησίον τοῦ τείχους· ἀπόδειξις ἦτο καὶ ἡ διαίρεσις καὶ ἔρις τῶν ἐντὸς τῆς πόλεως κομμάτων, ἥτις δὲν περιεςρέφετο πλέον εἰμὴ περὶ τοῦ τρόπου καὶ τοῦ τέλους τῆς ἀντιςάσεως. Καὶ ὁ μὲν Κεχαγιᾶ βέης Μουσταφᾶς, ἡ σύζυγος τοῦ

Χουρσὶτ πασᾶ, ἥτις διετήρει καὶ ἐν τῇ δυστυχίᾳ της τὸ ἀγέρωχόν της φρόνημα, ὁ Καϊμακάμης Μεχμὲτ Σαλὶχ πασᾶς, καὶ οἱ ἀνατολῖται Τοῦρκοι, οἵτινες οὐδὲν ἄλλο διεκινδύνευον ἐν Τριπόλει ἢ τὴν στρατιωτικὴν αὐτῶν τιμήν, διενοοῦντο ν' ἀνοίξωσι τὴν πρὸς τὸ Ναύπλιον ὑποχώρησίν των διὰ τῶν ὅπλων· οἱ ἐγχώριοι ὅμως καὶ οἱ ἐν Τριπόλει ἀποκαταστημένοι Τοῦρκοι, οἵτινες δὲν ἤθελον νὰ ἐκθέσωσιν εἰς τὸν κίνδυνον τοῦτον τὰς γυναῖκας καὶ τὰ τέκνα των, συνετάχθησαν πρὸς τὸν Κορίνθιον Κιαμὴλ βέην καὶ διενοοῦντο νὰ ὠφεληθῶσιν ἐκ τῆς πρὸς τοὺς Ἕλληνας προϋπάρχοντας σχέσεως αὐτοῦ, ἵνα ἐπιτύχωσι καλῶν ὅρων παραδόσεως. Οἱ δὲ ὑπὸ τὸν Ἐλμάζ βέην Ἀλβανοὶ διεπραγματεύοντο κατὰ τὸ σύνηθες, ὡς πρὸ μικροῦ ἐν Βραχωρίῳ, ὑπὲρ ἑαυτῶν καὶ μόνων. Ἐν τῇ κρίσει ταύτῃ, καθ' ἣν πάντες μὲν ἐσκέπτοντο περὶ παραδόσεως οὐδεὶς δ' ἐτόλμα νὰ προφέρῃ τὴν λέξιν ταύτην, ἐπέμενον πρῶται αἱ πειναλέαι γυναῖκες, συῤῥεύσασαι πρὸ τῆς οἰκίας τοῦ Κεχαγιᾶ, νὰ γείνῃ ἔναρξις τῶν διαπραγματεύσεων. Ἀπεφασίσθη, οἱ Πελοποννήσιοι, οἱ κρατούμενοι ὡς ὅμηροι, νὰ ληφθῶσι μεσῖται εἰς τὴν ὑπόθεσιν ταύτην. Οἱ δυστυχεῖς οὗτοι ἄνθρωποι ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ Ἀπριλίου, ὅτε ὀχλαγωγία τοὺς ἠπείλει μὲ θάνατον, ἐκτὸς ὀλίγων τινῶν ὑπὸ τῶν Τούρκων ἀρχηγῶν προστατευομένων, τὸ ὅλον τριάκοντα ὀκτώ, ἁλυσόδετοι εἶχον ῥιφθῆ εἰς φυλακὴν κακούργων, ἔνθα διετρέφοντο τοσοῦτον ἐλεεινῶς, ὥστε τρεῖς μόνον ἐξ αὐτῶν, ὡς λέγεται, ἐπέζησαν ἐπὶ πλείονα χρόνον τῆς φυλακίσεώς των. Νῦν δὲ ἀπελύθησαν οὗτοι τῆς φυλακῆς, καὶ ἠναγκάσθησαν νὰ συντάξωσιν ἐπιστολὴν μᾶλλον ἀπειλητικὴν ἢ ἱκετικήν, ἐν ᾗ ἐκθέτοντες τὸν κίνδυνον αὐτῶν, ἐζήτουν τοὺς ὅρους τῆς παραδόσεως. Ἡ ἐπιστολὴ αὕτη ἐῤῥίφθη ἐκτὸς τῶν τειχῶν τῆς πόλεως. Συνεπείᾳ τούτου συνεκαλέσθη σύνοδος πληρεξουσίων, καὶ συνωμολογήθη ἀνακωχὴ ὅπλων. Ἀμέσως ἐξῆλθον σωρηδὸν γυναῖκές τε καὶ παιδία διὰ τῶν πυλῶν τῆς ὑπὸ τῆς πείνης μαστιζομένης πόλεως, ἐπὶ τῇ ἐλπίδι νὰ τύχωσι παρὰ τοῖς ἐχθροῖς ἐλέους καὶ νὰ εὕρωσι τροφήν. Καὶ τοὺς μὲν πρώτους σωροὺς τῶν δυστυχῶν ὑπεδέχθησαν οἱ Ἕλληνες,

τοὺς λοιποὺς ὅμως ἀπέπεμψαν, ἀλλ' ἐπανερχόμενα τὰ δύστυχῆ ταῦτα πλάσματα εἰς τὴν πόλιν ἀπεπέμφθησαν καὶ ὑπὸ τῶν Τούρκων, ὥστε ἠναγκάσθησαν οἱ πολιορκηταὶ νὰ τοὺς δεχθῶσι καὶ νὰ τοὺς ὁδηγήσωσι πρὸς τὰ Καλάβρυτα. Ἐν τῇ συνελεύσει τῶν περὶ τῆς παραδόσεως διαπραγματευομένων (15/27 Σεπτεμβρίου) ἀπῄτουν οἱ Τοῦρκοι ἐλευθέραν τὴν ἔξοδον μὲ τὰ ὅπλα καὶ ἀσφαλῆ μεταβίβασιν εἰς Σμύρνην· οἱ δὲ Ἕλληνες ἐζήτουν τὰ ὅπλα καὶ ὑπέσχοντο τὴν μεταβίβασιν τῶν Τούρκων εἰς Σμύρνην ἐπὶ πληρωμῇ 50 ἑκατομμυρίων γροσίων. Οἱ βαρεῖς οὗτοι ὅροι διέκοψαν τὰς διαπραγματεύσεις καὶ αἱ ἐχθροπραξίαι ἤρχισαν ἐκ νέου. Μόνοι οἱ Ἀλβανοὶ ἐξηκολούθουν νὰ διαπραγματεύωνται περὶ τῆς ἐλευθέρας αὐτῶν ἐξόδου, ἐπὶ τῷ ὅρῳ ἅμα ἐλθόντες εἰς τὴν πατρίδα των, τὴν Ἤπειρον, νὰ στρέψωσι τὰ ὅπλα των κατὰ τῶν Τούρκων. Τὴν προθεσμίαν ταύτην μετεχειρίσθησαν συγχρόνως οἱ Ἕλληνες ὁπλαρχηγοί, ἵνα λάβωσι παρὰ τῶν πλουσίων Ἰουδαίων καὶ Τούρκων ὑπέρογκα λύτρα χάριν τῆς ἀσφαλείας αὐτῶν, περὶ ἧς ὅμως οἱ Ἕλληνες δυσκόλως ἠδύναντο νὰ τοῖς ἐγγυηθῶσιν. Ὁ Κολοκοτρώνης ἀπῄτησεν ἀπὸ μίαν μόνον ἑβραϊκὴν οἰκογένειαν τετρακοσίας χιλιάδας γροσίων· ἡ δὲ Μπουμπουλίνα, ἥτις ἐκ τοῦ σύνεγγυς παρατηρουμένη οὐδαμῶς εἶχε τὸ ῥωμαντικὸν ἐκεῖνο σχῆμα, τὸ ὁποῖον τὴν περιέβαλλον ἐν τῇ Δύσει, ἐτόλμησε πλεονεξίᾳ φερομένη νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν πόλιν καὶ ἐπέστρεψε φορτωμένη μὲ δῶρα ἐπισήμων Τουρκισσῶν. Κατὰ τὴν ἡμέραν δὲ, καθ' ἣν (23/5 Ὀκτωβρίου) οἱ Ἀλβανοὶ ἡτοιμάζοντο ν' ἀπέλθωσι, νέα διαπραγμάτευσις ἐλάμβανε χώραν μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ Τούρκων. Τουρκικοὶ σκοποὶ, θέλοντες ν' ἀγοράσωσι σταφυλὰς ἄφησαν Ἕλληνάς τινας νὰ πλησιάσωσιν εἰς τὰ τείχη. Οὗτοι δὲ ἀνέβησαν αἴφνης ἐπὶ τοῦ τείχους παρά τινι πύργῳ κειμένῳ μεταξὺ τῆς πύλης τοῦ Νεοκάστρου καὶ τῆς τοῦ Ναυπλίου· ξίφος δέ τι, ὑπὸ τὸν ἀρχηγὸν Κεφαλᾶν, ἠκολούθησε τὸ παράδειγμα αὐτῶν καὶ ὕψωσεν ἐπὶ τοῦ τείχους τὴν σημαίαν τοῦ Σταυροῦ. Σύμπαν τὸ στρατόπεδον τῶν Ἑλλήνων ἔδραξε τὰ ὅπλα καὶ ὥρμησεν εἰς ἔφοδον πανταχόθεν. Τὰ ἄτακτα ξίφη εἰσήλασαν εἰς τὴν δύσμοιρον πόλιν, ἥτις

ὑπέπεσαν εἰς τρομερὰν τύχην καὶ εἰς τὴν ἐκδίκησιν τῶν διαπραχθέντων ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἐν Κυδωνίαις καὶ Σμύρνῃ, ἐν Κύπρῳ καὶ Κρήτῃ κακουργημάτων. Οἱ Ἀλβανοὶ ἐπέμενον ἔνοπλοι εἰς τήρησιν τῆς συνθήκης καὶ ὡδηγήθησαν (1500 ἕως 1800 ἄνδρες) ὑπὸ τοῦ Πλαπούτα εἰς Βοστίτσαν, ὅθεν μετεβιβάσθησαν εἰς τὴν Ἤπειρον. Οἱ Τοῦρκοι δὲ ἀρχηγοὶ καὶ τὰ χαρέμια αὐτῶν ἐτέθησαν ὑπὸ τὴν φρούρησιν τῶν Ἑλλήνων ὁπλαρχηγῶν, διότι ἡ σωτηρία αὐτῶν παρεῖχε περισσοτέρας ἐλπίδας λύτρων ἢ ὁ θάνατός των. Ἡ ἐπίλοιπος ὅμως φρουρὰ καὶ οἱ κάτοικοι ἐγκατελείφθησαν εἰς τὴν ἀπίθασσον μανίαν καὶ λύσσαν τῶν αἱμοχαρῶν δούλων, οἵτινες ἐλεύθεροι τῶν ἁλύσεων ἔβλεπον ἑαυτοὺς δεσπότας τῶν δεσμοφυλάκων αὐτῶν. Οἱ ὁρμήσαντες Ἕλληνες ἤριζον πρὸς ἀλλήλους περὶ τῶν πλουσιωτέρων οἰκιῶν, τοῖχοι ὁλόκληροι καὶ γωνίαι οἰκιῶν κατέπιπτον ἐνώπιον τῆς ὁρμῆς τῶν λυσσώντων τούτων ὡς ἐνώπιον πολιορκητικῶν μηχανῶν· πᾶσα γωνία διηρευνᾶτο πρὸς ἀναζήτησιν θυμάτων· οὔτε ἡλικίας, οὔτε γένους, οὔτε ἀξιώματος ἐφείσθησαν οἱ νικηταί, καὶ πρὸ πάντων κατὰ τῶν Ἰουδαίων διέπραξαν τὰς τρομερωτέρας βαρβαρότητας. Μόλις ἐπρόφθανον οἱ Ἕλληνες νὰ ἡσυχάσωσιν ὀλίγον καὶ νὰ φάγωσί τι· ὁ Κολοκοτρώνης ἐκαυχᾶτο, ὅτι ἐπὶ εἰκοσιτέσσαρας ὅλας ὥρας εὑρίσκετο ἐν ἐνεργείᾳ καὶ κατὰ τὴν εἰκοστὴν μόλις ὥραν ἠδυνήθη νὰ φάγῃ ὀλίγον ἄρτον. Ὀλίγοι μόνον Τοῦρκοι ὑπερησπίσθησαν μὲ τὰ ὅπλα τὴν ζωήν των, ἐν οἷς Σέρβιται τινες, οἵτινες κλεισθέντες ἔν τινι σχολείῳ ἐπολέμησαν μέχρι τῆς τελευταίας των πνοῆς, τεσσαράκοντα δὲ Τοῦρκοι στρατιῶται κατώρθωσαν νὰ σωθῶσιν εἰς τὸ Ναύπλιον· τὸ ἐκλεκτότερον μέρος τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ, μαχόμενον ἀπὸ τοῦ φρουρίου, παρεδόθη τὴν τρίτην μόλις ἡμέραν. Τὴν νύκτα μετὰ τὴν ἔφοδον ἐπυρπολήθη ἡ πόλις εἰς διάφορα μέρη, καὶ αἱ φλόγες μετεδόθησαν εἰς τὸ μέγαρον τοῦ πασᾶ, ὅθεν ἐξώθησαν αἱ γυναῖκές του, μεταβᾶσαι εἰς ἄλλην οἰκίαν. Ἅμα ἐχάραξεν ἡ ἡμέρα αἱ φρικταὶ σκηναὶ ἀνενεώθησαν· ἐπὶ τρεῖς ὅλας ἡμέρας διήρκεσαν οἱ ἐμπρησμοί, αἱ λεηλασίαι, οἱ φόνοι. Οἱ παρευρεθέντες περιγράφουσι τὴν πόλιν ὡς κόλασιν αἱμάτων καὶ πυρός, ἐν ᾗ ἀντήχει ὁ πάταγος τῶν κα-

ταῤῥεουσῶνοἰκιῶν, ὁ θόρυβος τῶν τηλεβόλων καὶ πυροβόλων, οἱ στεναγμοὶ τῶν ἀποθνησκόντων, καὶ οἱ ἀλαλαγμοὶ τῶν σφαγέων. Τοσοῦτον πυκνῶς συσσωρευμένα ἔκειντο τὰ πτώματα ἐν ταῖς ὁδοῖς, ὥστε ὁ ἵππος τοῦ Κολοκοτρώνου « ἀπὸ τῶν τειχῶν τῆς πόλεως μέχρι τῶν μεγάρων τῶν πλουσίων Τούρκων δὲν ἐπάτησε τὴν γῆν. » Ὁ ἀριθμὸς τῶν σφαγέντων ὑπολογίζεται εἰς ὀκτὼ μέχρι δέκα χιλιάδων ψυχῶν· ὁ δὲ Κολοκοτρώνης ἀναφέρει ὅτι οἱ σφαγέντες ἐντὸς τῆς πόλεως καὶ εἰς τὰ πέριξ συνεποσοῦντο εἰς τριάκοντα δύο χιλιάδας, ἐν οἷς ἦσαν καὶ οἱ δισχίλιοι οἱ πρὸ τῆς ἐφόδου ἐξελθόντες, τὸ πλεῖστον μέρος γυναῖκες καὶ παιδία, οὓς οἱ τρομερώτεροι τῶν Ἑλλήνων στρατιωτῶν ἔσφαξαν ἐντὸς στενωποῦ τοῦ Μαινάλου ὄρους. Ἐκ τῆς πλουσίας λείας δὲν ἔλαβεν ἡ ἐνδεὴς πατρὶς εἰμὴ τὰ τριάκοντα τηλεβόλα τοῦ φρουρίου καὶ τῶν τειχῶν, καὶ ἐν γένει τὰ πολλὰ ὅπλα, ὧν καὶ ἡ διαρπαγὴ δὲν ἠλάττωσε τὸ σημαντικὸν τῆς λείας. Τὰ ἐπίλοιπα διηρπάγησαν ὑπὸ τούτου καὶ ἐκείνου. Ὁ Πετρόμπεης ἀπέστειλεν εἰς τὴν πατρίδα του δύο φορτωμένας καμήλους καὶ εἴκοσιν ἡμιόνους. Οἱ Μανιᾶται ἐφόρτοναν τὰς ἀπὸ τῶν ὀρέων κατελθούσας γυναῖκάς των μὲ τὰ λάφυρά των. Τὰ πάντα εἶχον διὰ τοὺς ἅρπαγας τούτους ἀξίαν, καὶ αὐτὰ ἀκόμη τὰ παλαιὰ τῶν οἰκιῶν καρφία.

Συνέπειαι τῆς ἁλώσεως τῆς Τριπόλεως.

Ἡ ἠθικὴ ἐντύπωσις, ἣν ἐπροξένησεν ἡ ἅλωσις τῆς Τριπόλεως καὶ κατὰ γῆν καὶ κατὰ θάλασσαν ἦτο βαθυτάτη καὶ ἐξαιρετικωτάτη. Ἐπιδιωκομένη μετὰ συνέσεως, δραστηριότητος καὶ ὁμονοίας ἠδύνατο νὰ ἐπιφέρῃ συνεπείας, αἵτινες ἤθελον κατὰ πολὺ ὑπερτερήσει τῶν ὠφελειῶν, τῶν ἐκ τῆς ἁπλῆς κατακτήσεως τῆς πρωτευούσης ἐκπηγασασῶν. Πανταχόσε ἤθελεν ἀναπτυχθῆ ἀφ' ἑαυτῆς ἡ ἐπανάστασις, λαμβάνουσα ἀπέραντον ἔκτασιν. Διότι πρὸς δυσμὰς μὲν ἐδίδετο ἰσχυρὰ ὤθησις εἰς τοὺς Ἀλβανούς· τὴν δὲ ἀνατολικὴν Ἑλλάδα ὅλην ἐγκατέλειψαν ὅ τε Ὀμὲρ Βριώνης καὶ ὁ Μεχμὲτ πασᾶς, οἵτινες, ἐπέστρεψαν εἰς τὰ Ἰωάννινα διὰ τῆς μόνης ἀνοικτῆς ὁδοῦ, τῆς τοῦ Ταλαντίου. Καὶ ἡ πολιορκία τῆς ἀκροπόλεως τῶν Ἀθηνῶν ἦτο δυνατὸν νὰ ἐπαναληφθῇ. Τὰ ἐνδότερα τῆς Πελοποννήσου ὅλα εὑρίσκοντο εἰς χεῖρας τῶν ἐπανα-

στατῶν, οἱ δὲ Τοῦρκοι περιωρίζοντο μόνον εἰς τὰ ὀλίγα φρούρια, τὰ τῶν Πατρῶν, τοῦ Ῥίου, τῆς Μεθώνης καὶ Κορώνης, τοῦ Ἀκροκορίνθου καὶ Ναυπλίου. Φανερὸν ἦτο ὅτι τὰ φρούρια ταῦτα ἤθελον πέσει ἀφ᾿ ἑαυτῶν, ἐὰν μόνον ἐγίνετο κατ᾿ αὐτῶν ἐπίθεσις διαρκὴς καὶ στρατηγική. Ἀλλ᾿ ἡ παράλογος ἀπερισκεψία τῶν ζωηρῶν τούτων ἀνδρῶν ἐματαίωσε πάντα τὰ ἀποτελέσματα ταῦτα, ἐπειδὴ ἦσαν πολὺ εὔκολα καὶ κατορθωτά· εἰς τὰ εὔκολα ἐνόμιζον οἱ Ἕλληνες ὅτι δὲν εἶχον ἀνάγκην νὰ καταβάλλωσι μεγάλας προσπαθείας. Ἡ ἅλωσις τῶν ῥηθεισῶν πόλεων ἐφαίνετο εἰς ὅλους οὐχὶ πλέον ζήτημα τοῦ ἀγῶνος ἀλλὰ μόνον τῆς λαφυραγωγίας, καὶ πρὸ πάντων ἡ κατὰ τῶν Πατρῶν ἐπιχείρησις, ἥτις τὰ μάλιστα τοὺς εἵλκυσεν ἕνεκα τῆς λείας. Τὰς Πάτρας, ἅμα ἐγνώσθη ἡ πτῶσις τῆς Τριπόλεως, τοσαύτη κατέλαβε σύγχυσις καὶ φόβος, ὥστε ἑκατοντάδες Τούρκων ἔφυγον διὰ θαλάσσης, οἱ δὲ Ἀλβανοὶ διέβησαν τὸν κόλπον, καὶ οἱ Λαλιῶται διώξαντες τὸν Ἰουσοὺφ πασᾶν εἰς τὸ Ῥίον κατέλαβον τὴν ἀκρόπολιν, περὶ τὴν ὁποίαν ἐν αὐτῇ τῇ πόλει ἐστρατοπέδευσαν καὶ πάλιν Ἀχαιοί. Ἐν Τριπόλει προσεφέρθη ὁ Κολοκοτρώνης ἐν τῷ σολλόγῳ «τῶν ἐχόντων τὴν ἐξουσίαν εἰς τὰς χεῖρας», ν᾿ ἀναδεχθῇ τὴν πολιορκίαν· ἦτο συνεννοημένος μετὰ τῶν Λαλίωτῶν καὶ βέβαιος, ὅτι ἕνεκα τοῦ φόβου τῶν Τούρκων διὰ μόνης τῆς ἐμφανίσεώς του ἤθελε κυριεύσει τὸ φρούριον. Ἡ ἐπιχείρησις αὕτη ἤθελε προσθέσει εἰς τὰ πλούτη του νέους θησαυρούς, καὶ κοσμήσει τὸ ὄνομά του διὰ νέας ἐπιῤῥοῆς καὶ δόξης. Οἱ ἐν τῷ στρατοπέδῳ τῆς Τριπόλεως ἀρχηγοὶ δὲν ἐτόλμων νὰ τῷ ἀρνηθῶσί τι. Ὅθεν μετὰ τεσσαράκοντα μόνον ὁπλοφόρων ἀπῆλθε τῆς πόλεως, (διότι περὶ τὴν Τρίπολιν εἶχεν ἤδη διασπαρῇ ὅλος ὁ στρατὸς ὡς νὰ εἶχεν ἐπιτευχθῇ ὁ σκοπὸς τῆς ἐκστρατείας καὶ τοῦ πολέμου διὰ μόνης τῆς συγκομιδῆς τῆς λείας)· ἀλλ᾿ ἐν Μαγουλιάνοις εἶχεν ἤδη περὶ ἑαυτὸν 1700 ἄνδρας, καὶ ἐν Γαστούνῃ δεκακισχιλίους (1). Ἀλλ᾿ οἱ πρόκριτοι, οἵτινες ἐπολιόρκουν τὰς

(1) Ὁ Γέρων Κολοκοτρώνης σελ. 88.

Πάτρας, ὁ Ζαΐμης, Χαραλάμπης, Γερμανὸς, δὲν εἶχον ποσῶς τὴν διάθεσιν οὔτε νὰ καταστήσωσι τὸν ἄνδρα ἔτι ἰσχυρότερον παρ' ὅ,τι ἤδη ἦτο, οὔτε νὰ τῷ παραχωρήσωσι τὴν λείαν, ἣν ἐθεώρουν πλέον ἰδικήν των, καὶ νὰ τεθῶσιν ὑπὸ τὰς διαταγὰς τῶν ἐν Τριπόλει· ὅθεν καὶ προέτρεψαν τὴν γερουσίαν νὰ ἐμποδίσῃ τὴν ἐκστρατείαν τοῦ Κολοκοτρώνου, λέγοντες ὅτι ἐντὸς ἓξ ἡμερῶν θέλουσιν αὐτοὶ κυριεύσει τὰς Πάτρας, ἔνθα οἱ Αλιῶται ἔκλινον τῷόντι εἰς συμβιβασμὸν καὶ παράδοσιν. Ἡ γερουσία διέταξε τὸν Κολοκοτρώνην νὰ πορευθῇ πρὸς τὸ Ναύπλιον. Περὶ τὰς Πάτρας ὅμως τοσοῦτον ἀδρανῶς ἐφέροντο οἱ πολιορκηταὶ, ὥστε μετ' οὐ πολὺ (22/4 Δεκεμβρίου) διεσκορπίσθησαν ὑπὸ τῶν ἐξελθόντων Αλιωτῶν, κινηθέντων μετὰ τοῦ ἐκ Ῥίου ἐξορμήσαντος Ἰουσοὺφ πασᾶ, καὶ ἀπώλεσαν καὶ τηλεβόλα καὶ σκεύη καὶ πολεμεφόδια. Εἰς ἄλλας κουφότητας ὑπέπεσον οὐχὶ ἐξ ἀδρανείας, ἀλλ' ἐξ ὑπεροψίας καὶ οἱ πρὸ τοῦ Ναυπλίου ἐςρατοπεδευμένοι Ἕλληνες, τῶν ὁποίων τὴν ἀρχηγίαν εἶχε νῦν ὁ Ὑψηλάντης. Οὗτος ἐκστρατεύων κατὰ τοῦ Ναυπλίου, ἵνα ἀντιπράξῃ εἰς τὰς ἐπιχειρήσεις τοῦ τουρκικοῦ στόλου, εἶχε φθάσει παρὰ τὸν κορινθιακὸν κόλπον καθ' ἣν ἐποχὴν ἐπυρπολεῖτο τὸ Γαλαξείδιον. Μετὰ τὴν πτῶσιν τῆς Τριπόλεως ἐπανῆλθε διὰ τῆς Κορίνθου εἰς τὴν πόλιν ταύτην, καὶ ἀνέλαβε τὴν ἀρχηγίαν τῆς πολιορκίας τοῦ Ναυπλίου, ἥτις εἶχεν ἀνανεωθῇ μετὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Κεχαγιᾶ Μουσταφᾶ βέη ἐφήμερον συνδρομὴν, ὑπὸ τοῦ ἀνδρείου καὶ δραστηρίου Νικολάου Νικήτα, ἀδελφοῦ τοῦ Τουρκοφάγου. Διὰ τῆς πείνης μόνον ἦτο δυνατὸν νὰ κυριευθῇ ἡ ὀχυρὰ αὕτη ὑπὸ τριῶν φρουρίων προστατευομένη πόλις, ἥτις συνέκειτο ά.) ἐκ τῆς περιτετειχισμένης πόλεως τῆς ἐπὶ στενοῦ ἀκρωτηρίου κειμένης καὶ ἐχούσης λιμένα, ὃν ὑπερησπίζετο ὀχυρὸς προμαχών· β'.) ἐκ τοῦ φρουρίου Ἰτςκαλὲ ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ πρὸς μεσημβρίαν καὶ δυσμὰς ἀποτόμου καὶ πετρώδους ἀκρωτηρίου, καὶ γ'.) ἐκ τοῦ τοὺς δύο προῤῥηθέντας προμαχῶνας προφυλάττοντος φρουρίου, τὸ ὁποῖον φέρει τὸ πανάρχαιον ὄνομα τοῦ Παλαμηδίου κτισθὲν ὑπὸ τῶν Ἐνετῶν λίαν ἐντέχνως ἐπὶ βράχον, ἔχοντος ὕψος 750 πο-

δῶν καὶ ὅλως ἀπροσίτου ἐκ τριῶν μερῶν, καὶ ἐφωδιασμένου μὲ τρεῖς ἀποκεχωρισμένους προμαχῶνας καὶ τέσσαρας κανονοστοιχίας. Ἀλλὰ παράτολμος Γενουήνσιος, Δανίας τὄνομα, βασιζόμενος ἐπὶ τοῦ ἐνθουσιασμοῦ, ὃν ἐπροξένησεν ἡ ἅλωσις τῆς Τριπόλεως, καὶ παρὰ τὴν γνώμην τοῦ Κολοκοτρώνου καὶ τῶν πλείστων φιλελλήνων ἀξιωματικῶν, κατέπεισε τὸν Ὑψηλάντην νὰ κάμη γενικὴν ἔφοδον, ἥτις ἔμελλε νὰ γείνῃ ἐν καιρῷ νυκτὸς (3/15 Δεκεμβρίου). Κατὰ τὸ σχέδιον ἔπρεπεν ὁ μὲν Νικήτας καὶ ὁ Βαλέστος νὰ ὑπερπηδήσωσι τὸ τεῖχος καὶ τὴν πύλην τῆς ξηρᾶς, ὁ δὲ Κολοκοτρώνης νὰ προσποιηθῇ ἔφοδον κατὰ τοῦ Παλαμηδίου, τὰ δὲ πλοῖα νὰ ἐπιχειρισθῶσιν ἀπόβασιν ἐντὸς τοῦ λιμένος. Ἅμα ὅμως ἐδόθη τὸ σημεῖον τῆς προσβολῆς οἱ Ἕλληνες ἐγκατέλειψαν ἀνάνδρως τὰς κλίμακας, καὶ ἅμα ἤρχισεν ὁ πυροβολισμὸς τῶν τουρκικῶν τηλεβόλων, ἐτράπη εἰς φυγὴν σύμπας ὁ ἄτακτος τῶν Ἑλλήνων στρατός· οἱ ὀλίγοι μόνον Φιλέλληνες διετηρήθησαν ἐπὶ τρεῖς ὥρας περιμένοντες τὴν σύμπραξιν τῶν πλοίων, τὰ ὁποῖα ὅμως ἐμποδίσθησαν ὑπὸ τῶν ἐναντίων ἀνέμων νὰ λάβωσι μέρος. Εὐτυχῶς εὗρεν ὁ Ὑψηλάντης εὐκαιρίαν νὰ ἐπανορθώσῃ τὴν ἀποτυχίαν ταύτην πρὸ τοῦ Ναυπλίου δι' ἄλλης ἐπιτυχίας.

Ἡ φρουρὰ τοῦ Ἀκροκορίνθου ἐζήτει νὰ συνθηκολογήσῃ μετ' αὐτοῦ. Ὅθεν συνοδευόμενος ὑπὸ τοῦ Κολοκοτρώνου, τοῦ Γιατράκου, καὶ τοῦ τάγματος τοῦ Βαλέστου μετέβη ἐκεῖ, φέρων μεθ' ἑαυτοῦ τὸν αἰχμάλωτον Κιαμὴλ βέην, διὰ τῆς ἐπιῤῥοῆς τοῦ ὁ ὁποίου ὑπῆρχεν ἐλπὶς νὰ διευκολυνθῇ ἡ παράδοσις. Ὁ βοεβόδας εὗρεν εὐκαιρίαν νὰ εἰδοποιήσῃ κρυφίῳ τῷ τρόπῳ περὶ τούτου τὴν ἐν τῷ φρουρίῳ κεκλεισμένην γυναῖκα του καὶ τὴν μητέρα του· ὅθεν αἱ βίᾳ ὑπαγορευθεῖσαι αὐτῷ ἐπιστολαὶ ἐπροξένησαν εἰς τὴν τουρκικὴν φρουρὰν μικροτέραν ἐντύπωσιν ἢ ἡ πεῖνα καὶ ἡ προδοσία τῶν Ἀλβανῶν, οἵτινες διὰ τοῦ ἀρχαίου κλέφτου τοῦ Παρνασσοῦ Πανουργιᾶ διεπραγματεύθησαν τὴν εἰς Ναύπακτον μετάβασίν των. Οἱ Τοῦρκοι, ἐγκαταλειφθέντες ὑπὸ τῶν ὁμοθρήσκων αὐτῶν, ἠναγκάσθησαν νὰ συνθηκολογήσωσιν. Αἱ δὲ συνθῆκαι ἐτηρήθη-

σαν πρὸς αὐτοὺς πιστότερον ἢ πρὸς τοὺς Ἀλβανοὺς, ὧν οἱ ἡμίσεις σχεδὸν ἐθανατώθησαν κατὰ τὴν διὰ τοῦ κόλπου μετάβασίν των. Ἡ Ἑλληνικὴ δὲ σημαία ὑψώθη ἐπὶ τοῦ Ἀκροκορίνθου (14|26 Ἰανουαρίου 1822.) Ὁ δύσμοιρος Κιαμὴλ βέης, ἐλεεινὸν δεῖγμα πεπτωκότος μεγαλείου (1), διετηρήθη ἐν ζωῇ μετὰ τῆς οἰκογενείας του ἐπὶ τῇ ἐλπίδι τοῦ νὰ καταγγείλωσι κεκρυμμένους θησαυρούς. Οὐδεμίαν τῷ ἀπέσπασαν ὁμολογίαν τὰ βασανιστήρια, τὰ ὁποῖα τῷ ἐπέβαλον οἱ παλαιοὶ αὐτοῦ ἐχθροί, Δεληγιάννης καὶ Νοταρᾶς, ὧν οἱ πεφιλημένοι συγγενεῖς εἶχον θανατωθῆ πρότερον ὑπὸ τοῦ βοεβόδα.

Συνθῆκαι τῶν Ἑλλήνων πρὸς τοὺς Ἀλβανοὺς καὶ ῥῆξις μετ' αὐτῶν. Ἀλ. Μαυροκορδάτος.

Ὅθεν ὅλαι αἱ ὠφέλειαι, αἱ ἐκπηγάσασαι τοῖς Ἕλλησιν ἐκ τῆς ἁλώσεως τῆς ἐν Πελοποννήσῳ Τριπόλεως, περιωρίσθησαν εἰς μόνην τὴν κυρίευσιν τοῦ Ἀκροκορίνθου. Ἀλλ' ἐν Ἀλβανίᾳ ἔμελλε νὰ ἐπιφέρῃ ἡ κατὰ τῆς πελοποννησιακῆς πρωτευούσης πληγὴ ἑτέραν ἀντίθετον πληγὴν ἥτις ἦτο διὰ τὴν νέαν ἐκστρατείαν τοῦ ἐπομένου ἔτους πολὺ αἰσιώτερος οἰωνὸς τοῖς Τούρκοις παρ' ὅ,τι ἦτο ἡ ἅλωσις τῆς Τριπόλεως τοῖς Ἕλλησιν, ἤτοι τὴν διάλυσιν τῆς σιωπηλῆς, ἀσαφοῦς καὶ μεμερισμένης συμμαχίας μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ Ἀλβανῶν, καὶ συνεπείᾳ αὐτῆς τὴν πτῶσιν τοῦ Ἀλῆ πασᾶ, ἥτις καθίστα τοὺς Τούρκους ἐλευθέρους νὰ λάβωσιν ἐν τῇ προσεχεῖ ἐκστρατείᾳ πολὺ δραστηριώτερα μέτρα κατὰ τῶν ἐπαναστατῶν. Οἱ Ἕλληνες ὠφελούμενοι ἐκ τοῦ πρὸς τὸν Ἀλῆ πασᾶν πολέμου ἐξηκολούθουν μέχρι τοῦδε τὴν ἔμφρονα πολιτικήν, νὰ ἐρεθίσωσι κατ' ἀλλήλων τοὺς τούρκους καὶ τοὺς Ἀλβανοὺς Μωαμεθανούς, οἵτινες καὶ διὰ θρησκευτικοὺς καὶ διὰ πολιτικοὺς λόγους ἔπρεπε νὰ συμμαχῶσι κατὰ τῶν Ἑλλήνων. Ὁ Ἀλέξανδρος Ὑψηλάντης ἐθεώρησε τὴν πρὸς τοὺς συμπολίτας τοῦ Ἀλῆ πασᾶ συμμαχίαν δάκτυλον Κυρίου, διότι αὕτη καὶ ἐν μέσῳ τῶν Ἀλβανῶν αὐτῶν ἔῤῥιπτε τὸ μῆλον τῆς ἔριδος καὶ τοὺς Τούρκους καθίστα φιλυπόπτους κατ' αὐτῶν· καὶ μέχρι τοῦδε εἶχον κατορθώσει

(1) Τὸ ᾆσμα τῶν ἐχθρῶν (παρὰ Fauriel 2,66 καὶ Passow σελ. 476) δὲν κρύπτει τὴν συγκίνησιν, ἣν ᾐσθάνθησαν οἱ Ἕλληνες κατὰ τὴν τρομερὰν του πτῶσιν μετὰ τὴν αἰχμαλωσίαν του.

οἱ Ἕλληνες νὰ κρύψωσι τοῖς Ἀλβανοῖς τὸν κύριον σκοπὸν τοῦ ἀγῶνός των καὶ νὰ τοὺς ἀφήσωσιν εἰς τὴν πλάνην, ὅτι οὐδεὶς ἄλλος ἢ ὁ Ἀλῆ πασᾶς ἐκίνησε τὴν ἐπανάστασίν των καὶ πρὸς οὐδένα ἄλλον σκοπὸν ἢ πρὸς τὸ ἴδιον αὐτοῦ συμφέρον. Πλὴν τώρα ὅτε ὁ Ἐλμάζ βέης ἐπέστρεψεν ἐκ Τριπόλεως εἰς τὰ ἴδια, ἐγνώσθη ἐν Ἠπείρῳ ἡ κυρία σημασία τοῦ Ἑλληνικοῦ ἀγῶνος. Ἀντέβαινεν ὅλως εἰς τὸ συμφέρον τῶν Ἀλβανῶν νὰ ὑποθάλψωσι τὸν ἀγῶνα τοῦτον· ἐθεώρησαν ὅμως ἐπὶ τοῦ παρόντος λυσιτελὲς νὰ τηρήσωσιν ἀκόμη τὸν ἀμφίβολον τοῦτον σύνδεσμον, διπλοῦν ἔχοντες σκοπὸν ἢ τὴν ἀνακούφισιν ἢ τὴν σωτηρίαν τοῦ Ἀλῆ πασῆ. Τὴν τοιαύτην πολιτικὴν ὑπέθαλπε καὶ ὁ ἐν Αἰτωλοακαρνανίᾳ κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἀρχηγὸς, ὅστις πρὸς ἀποκατάστασιν τῆς ἐλευθερίας καὶ ἀνεξαρτησίας τῆς δυτικῆς Ἑλλάδος ἐθεώρει ἀπαραίτητον τὴν ἐνίσχυσιν τῶν Ἀλβανῶν τοῦ Ἀλῆ πασᾶ, καὶ τοῦ πρὸς τοὺς Ἕλληνας συνδέσμου αὐτῶν. Ὁ ἀρχηγὸς οὗτος ἦτο ὁ Ἀλέξανδρος Μαυροκορδάτος (γόνος τῆς οἰκογενείας ἐκείνης, ἧς τὰς ἐκδουλεύσεις ἀνεφέρομεν ἀνωτέρω), ὅστις ἀπὸ τοῦ μηνὸς Αὐγούστου ἤδη εὑρίσκετο ἐν ταῖς ἐπαναστατημέναις ἐπαρχίαις. Ὑπερετήσας πρότερον ὑπὸ τὸν θεῖον αὐτοῦ, τὸν πρίγκηπα Ἰωάννην Καρατσᾶν ἐν Βλαχίᾳ, ἔζη τέλος ὁ ἀνὴρ οὗτος ἐν Πίσῃ τῆς Ἰταλίας παρ' αὐτῷ καὶ τῷ μητροπολίτῃ Ἰγνατίῳ. Ἐκεῖ εἶχεν ἀναζητήσει τοὺς τρεῖς συμπολίτας του τούτους ὁ Ἀλέξανδρος Κανταχουζηνός· Μάτην παρεκίνησεν οὗτος τὸν γηραιὸν Καρατσᾶν νὰ προσφέρῃ εἰς τὴν πατρίδα τὰ μεγάλα του πλούτη· ὁ Μαυροκορδάτος ὅμως ἐθυσίασεν ἀμέσως τὴν μικρὰν αὐτοῦ περιουσίαν, ὅπως ναυλώσῃ καὶ ἐφοδιάσῃ ὑδραϊκὸν βρίκιον, μεταβῇ ἐπ' αὐτοῦ ἀπὸ Λιβόρνου εἰς Μασσαλίαν, ἐνταῦθα δὲ προσλάβῃ φιλέλληνάς τινας καὶ 2500 πανοπλίας καὶ ἀποπλεύσῃ ἐπὶ τοῦ πλοίου ὑπὸ ῥωσσικὴν σημαίαν (6/18 Ἰουλίου 1821). (1) Ἅμα ἔφθασεν εἰς Μεσολόγγιον (22/3 Αὐγούστου) ἐφωτίσθη ὁ Μουροκορδάτος περὶ τῆς καταστάσεως

---

(1) Raybaud (1, 268), ὅστις εὑρίσκετο μεταξὺ τῶν ἐπὶ τοῦ πλοίου Φιλελλήνων.

τῶν πραγμάτων ἐν τῇ δυτικῇ Ἑλλάδι. Ὁ Ἀλέξιος Νοῦτσος, ὁ Φιλικὸς καὶ φίλος τοῦ Ἀλῆ πασᾶ, καθαρὸν δεῖγμα ἀλβανικῆς ἀπιστίας καὶ κιβδήλου χαρακτῆρος, ὅστις ἐν τῇ δυστυχίᾳ εἶχεν ἐγκαταλείψει τὸν κύριόν του, νῦν ὅμως εἶχε πάλιν ἀπὸ τῶν Τούρκων μεταβῆ πρὸς αὐτὸν, ἐπορεύθη εἰς Μεσολόγγιον ἵνα διὰ τοῦ Μαυροκορδάτου ἐνεργήσῃ λυσιτελῆ ὑπὲρ τοῦ Ἀλῆ πασᾶ ἀντιπερισπασμόν. Ἀπόφασιν ἔχων νὰ συνδράμῃ διὰ τῆς δυνάμεώς του τὴν δυτικὴν Ἑλλάδα ἀπῆλθεν ἔπειτα ὁ Μαυροκορδάτος διὰ τῶν Πατρῶν εἰς τὸ κέντρον τῶν Ἑλληνικῶν πραγμάτων, τὴν Τρίπολιν, ἔνθα παρὰ τοῖς ἐγχωρίοις πολιτικοῖς προκρίτοις καὶ τοῖς ὁπλαρχηγοῖς καὶ παρὰ τοῖς ῥωσσοφίλοις ἑταίροις ἀνέστη ὡς ἀντιπρόσωπος τετάρτου στοιχείου, τῆς ἐν Εὐρώπῃ ἐκπαιδευθείσης Ἑλληνικῆς νεολαίας. Ἐν τῇ ἀκμῇ τῆς ἡλικίας του, τριακονταετὴς, καὶ διὰ τῆς καταγωγῆς του, καὶ διὰ τῆς παιδείας καὶ διανοητικῆς ὑπεροχῆς του, καὶ διὰ τῆς γνώσεώς του τῶν δυτικῶν γλωσσῶν καὶ πραγμάτων, καὶ διὰ τῆς ἐξωτερικῆς του ἱκανότητος καὶ τῆς ἀκεραιότητος τοῦ χαρακτῆρος, καὶ διὰ πρακτικότητός του καὶ τῆς εὐθύτητός του περὶ τὰ χρηματικὰ καὶ τέλος διὰ τῆς γλυκείας καὶ συμβιβαστικῆς φύσεώς του ἠδύνατο ὁ Μαυροκορδάτος ὑπὲρ πάντα ἄλλον ν' ἀποδειχθῇ εἷς ἐκ τῶν πολιτικῶν ἀρχηγῶν τῆς Ἑλλάδος, ἐὰν ὑπῆρχεν ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ ἴχνος τι πολιτισμοῦ. Εἶχε μείνει πιστὸς εἰς τὰς φιλολογικὰς ἕξεις τῆς οἰκογενείας του καὶ εἶχε γράψει γαλλιστὶ πόνημα περὶ τῶν εἰσβολῶν τῶν Τούρκων εἰς τὴν Εὐρώπην καὶ περὶ τῶν ἐπαναστάσεων αὐτῶν, τὸ ὁποῖον ἔν τινι ἐξόδῳ τῶν Τούρκων ἐκ Πατρῶν, καθ' ἣν αὐτοπροσώπως παρευρέθη καὶ ἐκινδύνευσε κατ' αὐτὴν ταύτην τὴν ἐποχὴν, ἀπωλέσθη. Ὡς ἀνὴρ δὲ εὐρωπαϊκῶς ἐκπαιδευθεὶς, ὡς διπλωμάτης, ὡς Φαναριώτης ἦτο ἑπόμενον, ὅτι ἤθελεν ἔχει ὁ Μαυροκορδάτος ἐναντίους αὐτοῦ τοὺς ςρατιωτικοὺς ὀλιγαρχικοὺς,οἵτινες ἤρκει μόνον νὰ δεικνύωσιν ἐπὶ τοῦ εὐρωπαϊκοῦ αὐτοῦ ἐπενδύτου καὶ ἐπὶ τῶν διόπτρων του, ἵνα τὸν καταστήσωσι γελοῖον παρὰ τοῖς ἡμιβαρβάροις αὐτῶν στίφεσιν· αὐτὸν δὲ τὸν ἴδιον ἀπέσπα ὅλη ἡ φύσις του ἀπὸ τῶν ἀγρίων τούτων ἀν-

δρῶν τῆς ἀναρχίας καὶ τὸν ὤθει πρὸς τοὺς ἀνθρώπους τῆς τάξεως. Πάντες οἱ ἔχοντες ἴχνος ἐπιστημονικῆς, πολιτικῆς καὶ ἠθικῆς ἐκπαιδεύσεως, ὡς ὁ γαμβρὸς αὐτοῦ Τρικούπης, τῷ προσεκολλήθησαν· τὸν λεπτὸν τὴν συμπεριφορὰν Ἀλέξ. Κανταχουζηνὸν προσείλκυσεν ἀπὸ τοῦ Ὑψηλάντου πρὸς ἑαυτόν· οἱ Κουντουριῶται, οἱ πλούσιοι καὶ ἔμπειροι περὶ τὸ ἐμπόριον νησιῶται, τῷ ἦσαν πιστοὶ ὀπαδοί· ὁ λόρδος Βύρων τὸν ἔλεγεν ἄξιον τῶν καλλιτέρων χρόνων τῆς Ἑλληνικῆς ἀρχαιότητος· καὶ οἱ κόλακές του ἐνησμενίζοντο νὰ θεωρῶσιν αὐτὸν ἄλλον Οὐασιγκτῶνα. Ἀλλ' ἵνα παρὰ τῷ λαῷ τούτῳ καὶ εἰς τοιαύτας περιστάσεις περιέλθῃ εἰς τὴν βαθμίδα τοῦ μεγάλου ἐκείνου Ἀμερικανοῦ, ἔπρεπεν ὁ Μαυροκορδάτος ἐκτὸς τῆς στρατιωτικῆς τέχνης νὰ ἔχῃ καὶ τὴν φιλαρχίαν καὶ ὅλην τὴν ἐλαστικότητα, καὶ τὴν ἐν τοῖς πολέμοις τύχην τοῦ Βολιβάρ, ὡς εἶχε καὶ τὴν ἄοκνον αὐτοῦ ἐγκαρτέρησιν καὶ τὴν πατριωτικὴν αὐτοῦ ἀφοσίωσιν· ἔπρεπε νὰ ἔχῃ ὡς πρὸς τὰς σχέσεις τῆς Εὐρώπης πρὸς τὴν Ἑλλάδα τὴν αὐτὴν τύχην, ἣν εἶχεν ὁ Βολιβὰρ πρὸς τὴν Ἀγγλίαν καὶ τὴν βόρειαν Ἀμερικήν, ἵνα διὰ τῶν σχέσεων τῆς Ἑλλάδος πρὸς τὸ ἐξωτερικόν, καὶ τῆς ἐν Ἑλλάδι ἐπιῤῥοῆς του ἐπιβάλληται τῇ Εὐρώπῃ ὡς κατώρθωσεν ὁ Βολιβάρ· ἄνευ τῶν προτερημάτων τούτων ἀνάγκη ἦτο, ὥστε οἱ χρόνοι οὗτοι, καθ' οὓς δὲν ἐπρόκειτο περὶ τάξεως καὶ διοργανίσεως, ἀλλὰ μόνον περὶ πολέμου καὶ ὑπεροχῆς, νὰ μεταβιβάσωσιν αὐτὸν εἰς δευτερεύουσαν βαθμίδα, ἔνθα ποτὲ μὲν συνδυαζόμενος πρὸς τούτους ποτὲ δὲ πρὸς ἐκείνους ἠναγκάζετο ἄλλοτε μὲν νὰ πολεμῇ αὐτοὺς τοὺς βλάπτοντας τὸν ἐθνικὸν ἀγῶνα ἄλλοτε δὲ τοὺς ἄλλους. Εὐθὺς μετ' αὐτὸν ἐνεφανίσθησαν εἰς τὸ μέγα τῆς Πελοποννήσου κέντρον ὁ Κωνσταντῖνος Καρατζᾶς, ὁ υἱὸς τοῦ Ὀσποδάρου, καὶ πρὸ αὐτοῦ ὁ Θεόδωρος Νέγρης, ὁ γνωστὸς ἤδη ἐκ τῶν παραδουναβίων Ἡγεμονιῶν. Ὁ Νέγρης μικρὸν πρὸ τῆς ἐπαναστάσεως εἶχε διορισθῆ πρέσβυς τῆς Πύλης εἰς Παρισίους, καθ' ὁδὸν δὲ εὑρισκόμενος πρὸς τὴν Μασσαλίαν καὶ μαθὼν τὴν ἔκρηξιν τῆς ἐπαναστάσεως, πιστῶς μὲν πρὸς τοὺς συμπολίτας του, ἀπίστως δὲ πρὸς τὸν ἡγεμόνα του φερόμενος ἐῤῥι-

ψεν εἰς τὴν θάλασσαν τὰ διαπιστευτήρια αὐτοῦ ἔγγραφα καὶ προσεκολλήθη εἰς τὴν ἐπανάςασιν. Μικρὸς, ἰσχνὸς, φύσει μὲν δειλὸς,φιλοδοξίᾳ δὲ τολμηρὸς,ἦτο ὁ Νέγρης εἷς τῶν ἐπιδεξιωτάτων, πανουργοτάτων, δραστηριωτάτων, ἀλλὰ καὶ ἀχαρακτηριςωτάτων ἀνδρῶν ἐκ τῆς διπλωματικῆς σχολῆς τῶν Ἑλλήνων; ὅστις, εὐθὺς ἐν ἀρχῇ ἀποδληθεὶς παρὰ τοῦ Ὑψηλάντου, εὑρέθη πρόθυμος νὰ προσκολληθῇ εἰς τὸν Μαυροκορδάτον, καθὼς κατ' ἄλλην ἐποχὴν ὑπῆρχε θανάσιμος ἐχθρὸς τοῦ φίλου τούτου καὶ φίλος τοῦ Ὀδυσσέως, τοῦ ὁποίου ἦτο πρότερον ἄσπονδος ἐχθρός. Ὁ Νέγρης συνηντήθη ἐν Μονοδενδρίῳ μετὰ τοῦ Καρατσᾶ καὶ τοῦ Μαυροκορδάτου, ἀπερχομένων εἰς τὸ ἐν Τρικόρφοις στρατόπεδον· ἐν Καλαβρύτοις δὲ συνηντήθησαν οἱ τρεῖς μετὰ τῶν ἀπεσταλμένων τῆς ἀνατολικῆς Ἑλλάδος, τοῦ ἐπισκόπου Νεοφύτου καὶ τοῦ Σακελλίωνος, οἵτινες ἀποςολὴν ἔχοντες πρὸς τὸν Ὑψηλάντην τὴν αὐτὴν ἐπορεύοντο ὁδὸν, καὶ συνεσκέφθησαν μετ' αὐτῶν περὶ τῆς ἀποκαταστάσεως τῶν τῆς στερεᾶς Ἑλλάδος. Ἅμα συνδιαλεχθεὶς ὁ Μαυροκορδάτος μετὰ τοῦ Ὑψηλάντου ἐνόησεν, ὅτι ἡ παρουσία αὐτοῦ πρὸ τῆς Τριπόλεως ἤθελεν εἶσθαι ὅλως περιττή. Ἡ διαίρεσις τῶν ἀρχηγῶν, ἡ οἴησις τοῦ Ὑψηλάντου, ὅστις ἐπέμενε νὰ ἐνεργῇ ἐν ὀνόματι τῆς ἀνωτάτης ἀρχῆς, ἐλύπησαν καὶ δυσηρέστησαν τὸν ἔξοχον ἄνδρα. Καὶ οἱ δύο ἀπεσταλμένοι τῆς ἀνατολικῆς Ἑλλάδος ἐνόησαν ὅτι ἠπατήθησαν ὡς πρὸς τὸν Ὑψηλάντην. Διότι ἐν ᾧ αὐτοὶ ηὐχαριστοῦντο νὰ ἔχωσι ὑπὲρ τῶν περὶ διοργανίσεως σχεδίων των τοὐλάχιστον τὴν καλὴν αὐτοῦ προαίρεσιν καὶ τὴν σκιὰν τῆς συμπράξεώς του, αὐτὸς ἐν τῇ μικροπρεπεῖ αὐτοῦ ἀντιζηλείᾳ ὅλους τοὺς πόθους των ἀπέκρουσεν. Ἀπήτησαν παρ' αὐτοῦ τὸν Μαυροκορδάτον ἀρχηγόν. Δὲν συμφέρει, τοῖς ἀπήντησεν ὁ Ὑψηλάντης. Δὸς ἡμῖν τὸν Καντακουζηνόν. Ἀκατάλληλος εἶναι καὶ οὗτος. Καὶ ὁ Καρατσᾶς; Ὡσαύτως. Ἀλλ' ὁ Νέγρης τέλος; Ὁ χείριστος πάντων. Δυσαρεςηθέντες μετέδησαν ὅλοι οἱ ἀποπεμφθέντες οὗτοι, καὶ μετ' αὐτῶν καὶ ὁ Καντακουζηνὸς εἰς Βυτίνην, ἔνθα συνεθλόντες ἀπεφάσισαν νὰ μὴ ζητήσωσι πλέον τὴν γνώμην τοῦ Ὑψηλάντου περὶ τῶν σχεδίων καὶ τῶν πράξεών των. Ἐξέδωκαν ἐγκυκλίους, δι' ὧν συνε-

κάλουν τῇ 14/26 Σεπτεμβρίου συνέλευσιν πληρεξουσίων τῆς ἀνατολικῆς Ἑλλάδος εἰς τὰ Σάλωνα, πρὸς ἐγκατάστασιν ἐγχωρίου κυβερνήσεως· τοῦτο ἦτο πρώτη καὶ καιρία πληγὴ κατὰ τοῦ ἀξιώματος τοῦ Ὑψηλάντου, τοῦ ὁποίου αἱ διαταγαὶ ἦσαν μέχρι τοῦδε σεβασταὶ πρὸ πάντων εἰς τὴν ἀνατολικὴν Ἑλλάδα. Ἐν Καλαβρύτοις εὗρον αὐτοὺς δύο ἀπεσταλμένοι τῆς δυτικῆς Ἑλλάδος, οἵτινες ἤρχοντο ἵνα παρακαλέσωσι τὸν Μαυροκορδάτον νὰ τακτοποιήσῃ τὴν ὑπὸ τῆς πολυαρχίας καὶ τῆς ἀναρχίας δεινοπαθοῦσαν χώραν· ἀλλὰ προηγουμένως μετέβη ὁ Μαυροκορδάτος μετὰ τῶν ὀπαδῶν του διὰ τῆς Βοστίτσας καὶ τοῦ Γαλαξειδίου εἰς τὰ Σάλωνα, ἔνθα παρευρίσκοντο ἤδη τῶν πληρεξουσίων τινές. Κατ' αὐτὰς ἐκείνας τὰς ἡμέρας ἐπυρπόλησεν ὁ τουρκικὸς στόλος τὸ Γαλαξείδιον, καὶ τὸ συμβὰν τοῦτο τοσοῦτον κατεφόβισε τὴν συνέλευσιν, ὥστε ἅμα συγκροτηθεῖσα διελύθη πάλιν. Ὁ Καντακουζηνὸς ἐδειλίασε τοσοῦτον, ὥστε ἀπέπλευσεν εἰς Λιβόρνον· ὁ δὲ Μαυροκορδάτος προτροπῇ τῶν Αἰτωλῶν μετέβη εἰς Μεσολόγγιον. Ἐνταῦθα λοιπὸν ἔλαβε χώραν μεταξὺ τῶν Ἀλβανῶν Ἀλῆ-πασαδιστῶν καὶ τῶν ὁπλαρχηγῶν τῆς Αἰτωλοακαρνανίας σύνοδος περὶ τῆς συνομολογήσεως τῆς συμμαχίας. Ἀλλ' εὐθὺς ἔγεινε δῆλον, ὅτι ἀμφότερα τὰ μέρη ἐπὶ διαφόρῳ ἐνήργουν σκοπῷ, καὶ ὅτι οἱ μὲν Ἀλβανοὶ ἤθελον τὴν σωτηρίαν τοῦ Ἀλῆ πασᾶ, οὐχὶ ὅμως ἀγῶνα ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας κατὰ τοῦ Σουλτάνου, οἱ δὲ Ἕλληνες ἐπεθύμουν μὲν τὴν παρέκτασιν τοῦ πολέμου τοῦ Ἀλῆ πασᾶ ἀλλ' ὄχι καὶ τὴν ἀπελευθέρωσιν καὶ ἀποκατάστασιν τοῦ τυράννου, ὃν χειρότερον καὶ αὐτοῦ τοῦ Σουλτάνου ἐθεώρουν. Ἐν τούτοις ἀπεφασίσθη, διατηρουμένης τῆς ἀπατηλῆς συμμαχίας, νὰ γείνῃ κοινὴ ἐκστρατεία κατὰ τῆς Ἄρτης πρὸς ἀνακούφισιν τοῦ πασᾶ, ὅστις εὑρίσκετο πολὺ στενοχωρημένος, ἀφ' οὗ τὸ φρούριον τῶν Λιθαριτσίων ἠναγκάσθη νὰ παραδοθῇ (περὶ τὰ τέλη τοῦ Ὀκτωβρίου), καὶ αἱ περὶ αὐτὸν δυνάμεις ἠλαττώθησαν εἰς ἑξακοσίους μόνον ἄνδρας. Ὁ Μαυροκορδάτος ἀπέστειλε πρὸς τὸν ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ τῆς Ἄρτης εὑρισκόμενον Μάρκον Βότσαρην πιστὸν ἄνδρα, ἵνα συνεννοηθῇ μετ' αὐτοῦ. Ὁ ἀπεσταλμένος οὗτος (ὁ

Πραΐδης) εὗρε τὸν Σουλιώτην ὁπλαρχηγὸν ἐν Πέτᾳ, καθ' ἣν στιγμὴν ἐπισήμως συνδιηλλάττετο πρὸς τὸν θανάσιμον αὐτοῦ ἐχθρὸν, τὸν ἀνδρεῖον καὶ παλαιὸν ἐκεῖνον κλέφτην Γῶγον Μπακόλαν, τὸν φονέα τοῦ πατρός του. Ὁ Μάρκος ἀπεκάλει τὸν Γῶγον πατέρα, ὁ δὲ Γῶγος τὸν Μάρκον υἱὸν, καὶ ὁ μὲν πατὴρ ἠσπάζετο τὸ πρόσωπον τοῦ υἱοῦ, ὁ δὲ υἱὸς τὴν χεῖρα τοῦ νέου αὐτοῦ πατρὸς, ἥτις εἶχε βαφῆ διὰ τοῦ αἵματος τοῦ ἀληθοῦς αὐτοῦ πατρός. Μωαμεθανοὶ Ἀλβανοὶ, καὶ χριστιανοὶ Σουλιῶται καὶ Ἕλληνες συνηθροίσθησαν ἐν Πέτᾳ καὶ Κομποτίῳ περὶ τοὺς τρισχιλίους καὶ εἰσέβαλον εἰς τὴν Ἄρταν (13/25 Νοεμβρίου), ὅπου ἐν τῇ διαρπαγείσῃ καὶ πυρποληθείσῃ πόλει ἠνάγκασαν τοὺς Τούρκους τέλος νὰ καταφύγωσιν ἐντὸς ὀλίγων ὀχυρῶν οἰκιῶν καὶ τοὺς ἐπολιόρκησαν. Διαρκούσης τῆς πολιορκίας ταύτης καθ' ἣν ἡ ἀτρόμητος ἀνδρεία τοῦ Μάρκου κατέστησε τὸ ὄνομά του δημοτικὸν καὶ ἔνδοξον παρ' ὅλοις τοῖς Ἕλλησιν, ἀπέστειλαν οἱ Ἀλβανοὶ τὸν Ταχὶρ Ἀββᾶς, πρῴην ὑπουργὸν τῆς ἀστυνομίας τοῦ Ἀλῆ πασᾶ, πρὸς τὸν Μαυροκορδάτον, ἵνα ζητήσῃ παρ' αὐτοῦ συμβουλὴν καὶ ἔνοπλον βοήθειαν. Δυστυχῶς ὅμως ὁ Μαυροκορδάτος ἦτο ἀπὼν, ἐνησχολημένος ὢν εἰς τὰ περὶ τακτοποιήσεως τῶν πραγμάτων· ὁ Ταχὶρ Ἀββᾶς ὠφελήθη ἐκ τῆς ἀποστολῆς του ταύτης διότι, ὡς καὶ ὁ Ἐλμὰζ βέης ἔρριψε βλέμμα εἰς τὰ ἐκτεταμένα σχέδια τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως καὶ συνάμα καὶ εἰς τὰ περιωρισμένα αὐτῆς μέσα. Ἐν Βραχωρίῳ τὸν προσέβαλεν ἡ θέα τῶν κατερειπωμένων τσαμίων καὶ τῶν σημαιῶν τοῦ Σταυροῦ καὶ αἱ διηνεκῶς ἐπαναλαμβανόμεναι λέξεις «ἔθνος καὶ ἐλευθερία.» Φρονίμως ποιῶν, ἀπέκρυψε τὴν ἀγανάκτησιν καὶ τὴν ἔκπληξίν του, παρέλαβε τὰ ὑποσχεθέντα αὐτῷ πολεμεφόδια καὶ ἐπέστρεψεν εἰς τὰ ἴδια, ἵνα διηγηθῇ εἰς τοὺς ἰδικούς του ὅσα εἶδεν. Οἱ Ἀλβανοὶ ἰδιαιτέρως συσκεφθέντες ἀπεφάσισαν νὰ ταπεινωθῶσιν, καὶ ἔπεμψαν ἀπεσταλμένους πρὸς τὸν Χουρσὶτ πασᾶν, τῷ ὁποίῳ ὑπεσχέθησαν ν' ἀποδείξωσι τὴν μετάνοιαν αὐτῶν διὰ τῆς διπλῆς προδοσίας, βοηθοῦντες τοὺς Τούρκους καὶ ἐναντίον τῶν Ἑλλήνων. Ἓν τῶν τρανοτέρων δειγμάτων τῆς ἀλβα-

μελῆς ἀπιστίας, τὸ ὁποῖον οὔτε αὐτοὶ οἱ Σουλιῶται ἤθελον νὰ πιστεύσωσιν, ἤτο ὅτε γραμματεύς τις τοῦ Χουρσὶτ, εὐνοϊκῶς ὑπὲρ τῶν Ἑλλήνων διατεθειμένος, ἐπρόδωσε τὰ τεκταινόμενα τῷ Περραιβῷ καὶ ἀνήγγειλε τὴν προσέγγισιν στρατοῦ πρὸς βοήθειαν τῆς Ἄρτης. Ἅμα δ' ἐφάνη ὁ στρατὸς οὗτος, ἐκήρυξαν οἱ Ἀλβανοὶ εἰς τοὺς φίλους αὐτῶν Σουλιώτας, ὅτι μόνον πρὸς ἀπελευθέρωσιν τοῦ Ἀλῆ πασᾶ εἶχον ἑνωθῆ μετ' αὐτῶν, καὶ ὅτι κατὰ τὰ ἄλλα εἶναι καλοὶ Μωαμεθανοὶ καὶ πιστοὶ ὑπήκοοι τῆς Πύλης. Οὕτως ὑπεχώρησαν κατ' ἀνάγκην καὶ Σουλιῶται καὶ Ἕλληνες, καὶ ἡ πρὸς τοὺς Ἀλβανοὺς συμμαχία, γενομένη πρὸς παρὰ φύσιν φίλους ὑπὲρ συμφερόντων ἐν μέρει μόνον συνταυτιζομένων, διελύθη.

Ὁ τελευταῖος ὑπὲρ τοῦ Ἀλῆ πασᾶ ἀντιπερισπασμὸς εἶχεν ἀποτύχει, καὶ ὁ σατράπης εἶχεν ἐγκαταλειφθῆ εἰς τὴν τύχην του. Καὶ αὐτοὶ οἱ ἐν Ἰωαννίνοις Ἀλβανοὶ ἤρχισαν νὰ μιμῶνται τὴν προδοσίαν τῶν ἐκτὸς τῶν Ἰωαννίνων ὁμογενῶν των, ἥτις κατήντησεν εἰς αὐτοὺς δευτέρα φύσις· ὁ μηχανικὸς Καρέττος ἔδωκε πρῶτος τὸ παράδειγμα τῆς πρὸς τὸν Τοῦρκον στρατάρχην μεταβάσεως. Ὁ στρατὸς τοῦ Χουρσὶτ κατέλαβεν ἀμαχητὶ τὸ ἐν τῇ λίμνῃ φρούριον (περὶ τὰ τέλη τοῦ Δεκεμβρίου 1822). Ὁ δὲ Ἀλῆς κατέφυγε μετὰ 35 μόνον ἀνδρῶν, ἐν οἷς ἦσαν καὶ πέντε ὅμηροι τῶν Σουλιωτῶν, εἰς τὰ ἐνδότερα τοῦ φρουρίου καὶ ἠπείλει ν' ἀνατιναχθῇ εἰς τὸν ἀέρα μεθ' ὅλων τῶν θησαυρῶν του. Ὁ Χουρσὶτ, ἀθύμως βλέπων τὴν τοιαύτην ἔκβασιν τῶν μακροχρονίων αὐτοῦ μόχθων, ὑπεσχέθη ἐγγράφως τῷ πασᾷ νὰ μεσολαβήσῃ παρὰ τῷ Σουλτάνῳ ὑπὲρ αὐτοῦ καὶ τῶν ἀνωτέρων αὐτοῦ ἀξιωματικῶν. Ἡ φιλοζωΐα ἐμώρανε τὸν φρόνιμον γέροντα νὰ πέσῃ εἰς τὴν φανερὰν ταύτην παγίδα. Ὅθεν μετέβη εἰς θερινήν τινα οἰκίαν, κειμένην ἐπί τινος νήσου τῆς λίμνης, ἔνθα ὁ Χουρσὶτ διέταξε νὰ τὸν περιποιῶνται εὐγενῶς. Ἐκ τῶν διαφόρων διηγήσεων περὶ τοῦ τέλους τοῦ Ἀλῆ πασᾶ μία μόνη βασίζεται ἐπὶ ἐπισήμου ἐγγράφου, (1) τοῦ ὁποίου ἡ ἀναίσχυντος εἰλικρίνεια εἶ-

(1) Ἔγγραφον κοινοποιηθὲν 12|24 Φεβρουαρίου 1822 ὑπὸ τοῦ ῥεῆς ἐφέντη τῷ ἐν Κωνσταντινουπόλει πρέσβει τῆς Ἀγγλίας.

ναι ἐγγύησις τῆς ἀληθείας του. Ὁ διοικητὴς τῆς Πελοποννήσου, Μεχμὲτ πασᾶς, ἐπεσκέφθη (24/5 Φεβρ.) τὸν τεταπεινωμένον γέροντα καὶ τὸν διεσκέδασε διὰ ἐλπίδων καὶ ὑποσχέσεων ὑποκριτικῶν, ἀναχωρῶν ὅμως, καθ' ἣν στιγμὴν ἀμφότεροι προσέφερον ἀμοιβαίως τοὺς συνήθεις χαιρετισμοὺς, τῷ ἐνέπηξεν εἰς τὸ στῆθος τὸ ξίφος. Ἐν Κωνσταντινουπόλει διήγειρεν ἡ θέα τῆς κεφαλῆς τοῦ Ἀλῆ μέγιστον ἐνθουσιασμόν. Ὁ κατὰ πρῶτον προδόσας αὐτὸν, Ὀμὲρ Βριώνης, τὸν διεδέχθη ἐν Ἰωαννίνοις, διότι ἡ Πύλη ἤθελε νὰ ἔχῃ εὐνοϊκοὺς τοὺς Ἀλβανοὺς διὰ τοῦ διορισμοῦ ἑνὸς ἐξ αὐτῶν· οἱ δύο δὲ υἱοὶ τοῦ Ἀλῆ, οἱ ἀποστάντες ἀπὸ τοῦ πατρὸς, ἀπεκεφαλίσθησαν μετ' οὐ πολὺ ἐν Κοτυαίῳ (Κιουταϊά). Ἀλλὰ καὶ τὰ ὄργανα τῆς καταστροφῆς τοῦ Ἀλῆ πασᾶ δὲν ἐχάρησαν ἐπὶ πολὺ τὴν νίκην των. Ὁ Ἰσμαὴλ Ῥέης ἐκαρατομήθη κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος. Ἡ δὲ τύχη καὶ δόξα τοῦ Χουρσὶτ πασᾶ ἔφθασαν εἰς τὴν ἀκμήν της διὰ τῆς ἐπιτυχίας ταύτης, ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ ὁ ἔνδοξος οὗτος πασᾶς ἀπέθανε παρηγκωνισμένος καὶ ἄγνωστος.

Ὁ χαρακτὴρ τοῦ πολέμου. Ταῦτα ἦσαν τὰ συμβάντα τοῦ πρώτου τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως ἔτους, συγκεχυμένου στροβίλου, συγκειμένου ἐκ τῆς ἐκρήξεως τῆς ἐπαναστατικῆς ὁρμῆς καὶ τῆς τυραννικῆς καὶ φιλάρχου ἐκδικήσεως, καθ' ὃν ὅμως εὐθὺς ἐξ ὑπαρχῆς καὶ σχεδὸν εἰς ὅλα τὰ μέρη καὶ τὸ τέρμα καὶ σκοπὸς τῆς ἐπαναστάσεως ἦτο καὶ ὡρισμένος καὶ γνωστός· ἡ ἀνάκτησις δηλ. τῆς ἐθνικῆς ἐλευθερίας καὶ ἀνεξαρτησίας. Ἀμφιῤῥεπεῖς ἦσαν ἔτι ἐν Ἀμερικῇ αἱ τύχαι τοῦ ὑπὲρ τῶν αὐτῶν δικαιωμάτων ἀγῶνος, ὅτε ἐκ τοῦ ληθάργου τῆς ἀσυγκρίτως ἀτιμωτικωτέρας δουλείας ἀνέστη τὸ μικρὸν Ἑλληνικὸν ἔθνος, τὸ ὁποῖον τὸν αὐτὸν μέγαν σκοπὸν θηρεῦον, καὶ τὸν αὐτὸν «περὶ τῶν ὅλων ἀγῶνα» ἀρξάμενον πολὺ ὀλιγώτερα καὶ μικρότερα εἶχεν εἰς τὴν διάθεσιν αὐτοῦ τὰ μέσα ἢ οἱ ἐν Ἀμερικῇ ἄποικοι. Ὅθεν καὶ ἡ Ἑλληνικὴ ἐπανάστασις ἐφαίνετο ἀσυγκρίτῳ τῷ λόγῳ πολὺ παρατολμότερον καὶ ἀπερισκεπτότερον κίνημα τοῦ τῶν Ἱσπανῶν Κρεόλων. Καὶ αὕτη ἡ ὑλικὴ δύναμις τῶν διαμαχομένων μερῶν ἦτο ἐν Ἑλλάδι ὅλως ἀντίθετος. Διότι ἐν ᾧ ἐν Ἀμερικῇ ἡ Ἱσπανικὴ δύναμις ἦτο ὡσεὶ σπι-

θαμιαία τις βάσις, ἥτις συνετρίβετο ὑπὸ τοῦ παρὰ φύσιν ὄγκου τῆς ἀπεράντου τῶν ἀποίκων χώρας, ἐν Ἑλλάδι μικρὸν μόνον μέρος τῆς τουρκικῆς αὐτοκρατορίας, τὸ ὁποῖον μόλις φαίνεται ἐπὶ τοῦ γεωγραφικοῦ χάρτου, ἠγέρθη κατὰ τοῦ τρομεροῦ κολοσσοῦ ἀρχαίας καὶ ἰσχυρᾶς ἐξουσίας — κατὰ τῆς βαρβαρικῆς δυνάμεως, ἥτις ἐν διαστήματι ὀκτὼ δεκαετηρίδων κατακλύσασα χώρας ἐχούσας ἔκτασιν, οἵαν ἡ Ῥώμη μετὰ ὀκτὼ μόλις ἑκατονταετηρίδας ἀπέκτησεν, ἔφθανεν ἀπὸ Βαγδατίου μέχρι τοῦ Ἄτλαντος, ἀπὸ τοῦ Φάσιδος μέχρι τῆς Νουβίας. Καὶ αὐτοὶ οἱ τὰ μάλιστα μισέλληνες περιηγηταί, οἵτινες ἐξέπλεον κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους ἀπὸ τοῦ πολυναύτου Βοσπόρου εἰς τὴν Προποντίδα μὲ τὰς ζωηρὰς ἐντυπώσεις τοῦ θαυμασίου κέντρου καὶ τῆς κοσμοπολίτιδος πρωτευούσης τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους, βαθυτάτην ᾐσθάνοντο ἐντύπωσιν, βλέποντες ὅτι κατὰ τοῦ ἀπεράντου τούτου κράτους τρεῖς πετρώδεις καὶ μικραὶ νῆσοι ἐτόλμων ν' ἀντιςαθῶσιν, ὧν αἱ πόλεις ὅλαι ὁμοῦ δὲν εἶχον τὴν ἔκτασιν, ἣν εἶχον τὰ ἀνάκτορα αὐτὰ τοῦ Σουλτάνου, καὶ ἀκολουθοῦντες τὴν εὔτολμον ἐπανάστασιν τῶν λαῶν τῆς στερεᾶς, οἵτινες εὑρίσκοντο ἄνευ στρατηγικοῦ κέντρου, ἄνευ κυβερνήσεως, ἄνευ δημοσίου πλούτου, ἄνευ τακτικῆς στρατιωτικῆς δυνάμεως, ἄνευ ἵππων καὶ τηλεβόλων, ἄνευ πολεμικῶν καταστημάτων καὶ ὅπλων, ἄνευ ἐμπείρων ἀρχηγῶν, ἄνευ ἄλλου μέσου ἢ μόνον μὲ τὰ στίφη τῶν κλεφτῶν, τὰ ὑπὸ τὰς διαταγὰς ἀγρίων καὶ ἀνδρείων ὁδηγῶν, οἵτινες καὶ μεταξύ των ἦσαν διῃρημένοι καὶ δὲν εἶχον ἐπιῤῥοὴν εἰμὴ ἐν ταῖς μικραῖς αὐτῶν ἐπαρχίαις.

Τὸ ἄνισον τοῦτο τῶν ἀντιπάλων ἐφαίνετο ὑποσκάπτον ἀμέσως ἐξ ὑπαρχῆς πᾶσαν ἐλπίδα ἐπιτυχίας τῶν ἐπαναστατῶν. Εὐτυχῶς τὸ ἄνισον τοῦτο ἦτο ὑπὸ πολλὰς ἐπόψεις μᾶλλον ὑποθετικὸν ἢ πραγματικόν. Τὰ πολεμικὰ τῶν Ὀθωμανῶν κατέκειντο σχεδὸν νεκρὰ ἕνεκα τῆς πενίας καὶ διαφθορᾶς τῆς κυβερνήσεως. Ἐκτὸς τῶν πρὸς βοῤῥᾶν συνόρων, ὅπου εὑρίσκοντο οἱ κυριώτεροι σταθμοὶ τῶν γενιστάρων, ἐδυσκολεύετο ἡ Πύλη νὰ διατηρῇ εἰς τὰς ἐπαρχίας, ἐν αἷς πᾶς στρατὸς ἐξηρτᾶτο ἀπὸ τῆς συ-

νοδίας τοῦ πασᾶ καὶ τῶν ἐντοπίων στρατιωτῶν, οἵτινες ἀπελύοντο ἐν καιρῷ χειμῶνος, πλέον τῶν ἓξ μηνῶν συγκεντρωμένους ἔστω καὶ δεκακισχιλίους ἄνδρας, ἐκτὸς μόνον ἂν ἄμεσος λεία εὑρίσκετο πρὸ ὀφθαλμῶν. Εἰς τοὺς στρατοὺς τούτους ἕνεκα τῆς ἐλλείψεως τακτικῆς τροφοδοτήσεως καὶ μισθοδοτήσεως, ἱκανῶν καὶ ἐμπειροπολέμων ἀνωτέρων ἀξιωματικῶν καὶ ἀξίων ἀρχηγῶν, τὸ ληστρικὸν πνεῦμα εἶχε καταλάβει τὴν θέσιν τοῦ στρατιωτικοῦ πνεύματος, ὡς παρὰ τοῖς ἐπαναστάταις. Κατεστραμμένων καὶ ὁδῶν καὶ γεφυρῶν, κατακειμένου καὶ τοῦ ναυτικοῦ, εὑρίσκετο κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους, καθ' οὓς τὰ ἀτμόπλοια δὲν εἶχον ἔτι ἐφευρεθῆ, ἡ πρωτεύουσα, τὸ κέντρον, σχεδὸν ἐντελῶς ἀποκεκλεισμένη ἀπὸ τῶν ἀπωτέρων ἐπαρχιῶν. Τὸ ἀρχαῖον τῶν Τούρκων πολεμικὸν πνεῦμα, τὸ ὁποῖον, ἀκμαῖον ἔτι κατὰ τοὺς ἐπὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ ἐδάφους τελευταίους κατὰ τῶν Ἐνετῶν πολέμους, συνίστατο εἰς τὴν ταχεῖαν ἰσχυρὰν συγκέντρωσιν μεγάλου στρατιωτικοῦ σώματος, εἰς αἰφνιδίους καὶ ἀπροσδοκήτους προσβολὰς καὶ ἐπιθέσεις, τὸ ἀρχαῖον τοῦτο πνεῦμα, λέγομεν, κατέκειτο ὡσεὶ νενεκρωμένον κατὰ τὴν ἐνεστῶσαν ἐποχήν. Ὅθεν ἡ ἐν τοῖς πολέμοις πεῖρα τῶν Τούρκων σχεδὸν ἐξισοῦτο πρὸς τὴν ἀπειρίαν τῶν ἐπαναστατῶν, οἵτινες ἀνυπέρβλητον εἶχον ἀποστροφὴν κατὰ πάσης μεγάλης συγκεντρώσεως στρατοῦ, χρῃζούσης ἐπιμελείας καὶ ἐπιστασίας· καὶ ἐν ἰσχύϊ ἦτο ὁ μικρὸς κομματικὸς πόλεμος, ὅστις ἐγίνετο κατὰ βούλησιν, κατ' ἀνάγκην καὶ κατὰ τύχην, οὐχὶ δὲ κατὰ μεγάλα καὶ στρατηγικῶς προαπεφασισμένα σχέδια. Ἐν τῷ πολέμῳ ὅμως τούτῳ, ἅμα ἡ ἐπανάστασις μετὰ τὰς πρώτας κατὰ τὴν Θεσσαλίαν καὶ Μακεδονίαν παρεκβάσεις της ἐπεριωρίσθη εἰς τὴν ὑπεράσπισιν τῶν στενῶν, τὰ ὁποῖα ἀπὸ τοῦ Πίνδου διακλαδοῦνται ἀνατολικῶς καὶ δυτικῶς πρὸς τὸν μαλιακὸν καὶ τὸν ἀμβρακικὸν κόλπον, εἶχον οἱ Ἕλληνες μεγαλείτερον τὸ κέρδος ἕνεκα τῆς φυσικῆς ἐν τοῖς ὄρεσιν ὀχυρώσεως τῆς πατρίου αὐτῶν σκηνῆς τοῦ πολέμου, ἥτις ἦτο ὡσεὶ πεπλασμένη διὰ τὸ εἶδος τοῦτο τοῦ πολέμου, οἱ ἐπαναστάται, ὑπερασπιζόμενοι κατ' ὀλίγων μὲν

διὰ τῶν ὅπλων, κατὰ πολλῶν δὲ διὰ τῆς πείνης, ἠσθάνοντο ἑαυτοὺς φυσικῶς ἀηττήτους. Ἐπὶ ἀνοικτῆς πεδιάδος καὶ ἐπὶ ἐκτεταμένων πεδίων μάχης δὲν ἤθελον οἱ Ἕλληνες δυνηθῆ ν' ἀντιταχθῶσι κατὰ τοῦ τουρκικοῦ ἱππικοῦ καὶ τοῦ ἰσχυροῦ τῶν Τούρκων πυροβολικοῦ, καθὼς καὶ τὰ ἐμπορικὰ αὐτῶν πλοῖα δὲν ἠδύναντο ν' ἀντιπαραταχθῶσιν ἐν ἀνοικτῇ θαλάσσῃ κατὰ τῶν φρεγατῶν καὶ δικρότων τοῦ ἐχθροῦ. Ἀλλὰ καθὼς οἱ Ἕλληνες ναῦται, ἄοκνοι καὶ δραστήριοι, εὔτολμοι καὶ ἐπιδέξιοι, εὕρισκον τρόπον μὲ τὰ πυρπολικά των, μὲ τὰ μικρά των πλοῖα, ἐφωδιασμένα μὲ ὀλίγα τηλεβόλα ἀνίσου καὶ αὐτὰ δυνάμεως, καὶ ἔχοντα ἀδύνατα ἱστία καὶ λεπτὰ στέρνα, τὰ ὁποῖα μόλις ἀντεῖχον εἰς τὴν ὁρμὴν τοῦ ἀνέμου καὶ τῶν κυμάτων, νὰ οὐδετερώσωσι τὰς ἐνεργείας τῶν μεγάλων στόλων τῶν Ὀθωμανῶν, οὕτω καὶ οἱ ἁρματωλοὶ καὶ κλέφται μὲ τὰ ἀπηρχαιωμένα αὐτῶν πυροβόλα, καὶ ὄπισθεν πετρῶν καὶ προχείρων ὀχυρωμάτων ἐν τοῖς στενοῖς καὶ ταῖς χαράδραις τῶν ὀρέων των ἐνίκησαν πολυπληθεῖς τῶν Τούρκων στρατούς. Οἱ πολεμικοὶ οὗτοι ἄνδρες ἡμιλλῶντο κατὰ τὸ εἶδος τοῦτο τοῦ πολεμεῖν πρὸς τοὺς ποιμένας τῆς Ἀμερικῆς καὶ τοὺς λαθρεμπόρους ἐκείνους τῆς Ἱσπανίας, οἵτινες ὡς αὐτοί, ἐγκληματίαι ἀπέναντι τοῦ νόμου καὶ ἐπίφοβοι ἥρωες εἰς τὰ βλέμματα τοῦ λαοῦ, ἐξηυγένιζον κακὸν ἐπάγγελμα, καθιστάμενον διόρθωσις κακοῦ κυβερνητικοῦ καὶ διοικητικοῦ συστήματος.

Καὶ ἐν αὐτοῖς τοῖς νεανικοῖς παιγνίοις· συνειθισμένα νὰ διαιρῶνται εἰς Κλέφτας καὶ εἰς Τούρκους, ἐγυμνάζοντο τὰ τέκνα ταῦτα τῶν ὀρέων καὶ ἀνεδείχθησαν φυλή, θαυμασίαν σωματικὴν ἐλαστικότητα ἔχουσα, φυλὴ κραταιὰ καὶ ἐπιδεξία καὶ εἰς τὸν δρόμον καὶ εἰς τὴν πάλην καὶ εἰς τὴν ὁπλασκίαν, τὴν δισκοβολίαν, καὶ εἰς τὸν χορόν. Τὰ ᾄσματα ἐξύμνουν πομπωδῶς τοὺς δρομεῖς, τοὺς ἐγγίζοντας μὲ τὰς πτέρνας τὰ ὦτά των, τοὺς πηδητὰς τοὺς ὑπερπηδῶντας ἑπτὰ ἵππους, τοὺς σκοπευτάς, οἵτινες ἐν τῷ σκότει ὑπὸ τῆς λάμψεως τοῦ πυροβόλου τοῦ ἐχθροῦ ὁδηγούμενοι ἐφόνευον αὐτὸν ἐν τῷ ἅμα. Θαυμασία τῷόντι ἦτο ἡ ἐγκαρτέρησις τῶν ἀνδρῶν τούτων εἰς παντὸς εἴδους στερήσεις·

καθὼς οἱ ναῦται διῆγον μῆνας ὁλοκλήρους μὲ ὀλίγον διπυρίτην ἄρτον, μὲ κρόμμυα καὶ κόγχας ἢ ὀπτοὺς ἰχθύας ὡς μόνην τροφήν των, οὕτω καὶ οἱ Ἕλληνες στρατιῶται τῆς ξηρᾶς μὲ μόνα τὰ ἐνδύματά των ἐξετέλουν τὰς ἐπιπόνους ὁδοιπορίας διὰ τῶν δυσβατωτάτων ὀρέων κατὰ τὴν χειροτέραν ἐποχὴν τοῦ ἔτους, ἀρκούμενοι εἰς ὀλίγας ἐλαίας καὶ ἄρτον· διότι ὁ Ἕλλην, λέγει ἡ παροιμία, δύναται νὰ παχύνῃ καὶ ὅπου ὁ ὄνος ἀποθνήσκει τῆς πείνης. Τοὺς πρὸ παντὸς ἄλλου δοξαζομένους ὡς ἐμπείρους καὶ δραστηρίους, τὰ «φόβητρα τῶν ὀρέων» τοὺς Μανιάτας, ἐφοβοῦντο τὰ μάλιστα οἱ Ὀθωμανοί· ὁ ἀγερωχότατος Τοῦρκος μετεβάλλετο αἴφνης εἰς χαμερπῆ κόλακα ἅμα ἤκουεν, ὅτι Ἕλλην, ὃν ἡτοιμάζετο ἴσως νὰ προσβάλῃ, ἦτο Μανιάτης. Καὶ ὅμως ἐν τῷ λαῷ τούτῳ, ὅστις δυσκόλως ἤθελε διατηρήσει τὴν ἐλευθερίαν του τοσούτῳ ἀμόλυντον, ἐὰν τὰ πετρώδη καὶ ἀπόκρημνα ὄρη του ἦσαν εὔφορα, τὸ καλλίτερον μέρος τῆς ἀνδρίας ἦτο ἡ περὶ τὸ κλέπτειν τέχνη· ὡς παρὰ τοῖς Ἀλβανοῖς ἦτο καὶ παρὰ τοῖς Μανιάταις « τὸ πουγγίον ἡ ψυχή των, » καὶ κατὰ τὴν ἀκμὴν τοῦ ἱεροῦ καὶ ἐθνικοῦ ἀγῶνος δὲν ἠσχύνετο ὁ Μανιάτης παρὰ τῷ «Ζήτω ἡ ἐλευθερία ! » νὰ φωνάζῃ καὶ « Ζήτω ἡ Κλεφτουρία ! » Διὰ νὰ τοὺς συγκεντρώσῃ τις εἰς τὸ στρατόπεδον ἢ εἰς ἐκστρατείαν ἔπρεπε νὰ τοὺς ὁδηγήσῃ μᾶλλον πρὸς λεηλασίαν ἢ εἰς τὴν μάχην. Οὕτως ὁ ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας οὗτος ἀγὼν ἦτο ἀγὼν ληστρικός, ὡς τὸν ἐξετέλουν καὶ αὐτοὶ οἱ καλλίτεροι τῶν Κλεφτῶν καὶ Ἁρματωλῶν, ὑπὸ τῶν ὁποίων τὰ πάνδεινα, ὡς οἱ ἄπιστοι ἐχθροί, ὑπέφερον καὶ οἱ Ἕλληνες χωρικοί. Πρὸς δὲ τούτοις παρῆλθον καὶ ὅλα τὰ δέκα ἔτη μέχρι τοῦ τέλους τοῦ πολέμου πρὶν ἢ ἐξευγενισθῇ κατά τι ὁ χαρακτὴρ οὗτος τοῦ πολέμου καὶ τῶν πολεμούντων, πρὶν ἢ οἱ Ἁρματωλοὶ γυμνασθέντες κατά τι ὀνομάσωσι τὰ ὅλως ἄγρια καὶ ἄτακτα στίφη περιφρονητικῶς «ῥεμπέλλους», πρὶν ἢ ἡ λέξις Κλέφτης καταντήσῃ ὕβρις καὶ τὸ ὄνομα τοῦ Ἁρματωλοῦ μεταβληθῇ εἰς τὸ εὐγενέστερον τοῦ πατριώτου καὶ Ἕλληνος, πρὶν ἢ τὰ Πρωτοπαλλίκαρα καὶ οἱ Καπιταναῖοι ὀνομασθέντες ταξίαρχαι, στρατηγοὶ καὶ πολεμάρ-

χαι ἀρχίσωσι νὰ περιφρονῶσι τὰς ἀρχαίας των τιμητικὰς ὀνομασίας.

Καθ' ὅλα δὲ τὰ πρῶτα ἔτη ὁ ἐν Ἑλλάδι πόλεμος δὲν ἠδύνατο νὰ λάβῃ τὴν μορφὴν, οἵαν ἔλαβεν ὁ πόλεμος ἐν Κολομβίᾳ, ἔνθα ὁ ἄγριος λαὸς τῶν ἐγχωρίων εὑρίσκετο ὑπὸ τὰς διαταγὰς πολιτισμένων ἀρχηγῶν, ἔνθα οἱ νέοι στρατηγοὶ ἐξήρχοντο τοσάκις ἐκ τῶν τάξεων τῶν πολιτῶν, ἔνθα οἱ ξένοι ἀξιωματικοὶ καὶ τὰ ξένα στρατεύματα ἀπετέλεσαν μετ' οὐ πολὺ τακτικὸν πυρῆνα τοῦ ἐπαναστατικοῦ στρατοῦ· ἐν ᾧ ἐν Ἑλλάδι, καὶ μάλιστα ἐν ἀρχῇ, ὅλα τὰ τακτικὰ στοιχεῖα ἐκρατοῦντο μεθοδικῶς μακρὰν, καὶ αἱ συμπάθειαι τῶν ξένων ἀνταπεκρίνοντο διὰ τῶν ἐκφραστικωτέρων ἀντιπαθειῶν. Ὅταν ἐπρόκειτο ν' αὐξηθῶσι τὰ κλεφτικὰ στίφη τῶν ἐπαναστατῶν, ἐγκατέλειπον οἱ χωρικοὶ τὰ ἄροτρά των καὶ οἱ ποιμένες τὰ θερινὰ αὐτῶν διαιτήματα καὶ προσήρχοντο εἰς τὰ ὄρη· ἡ δὲ ἐνίσχυσις αὕτη τοῦ ἀριθμοῦ δὲν ἦτο δυστυχῶς εἰμὴ μόνον ἐξασθένισις τῆς πολεμικῆς δυνάμεως, αὔξησις τῆς ἀταξίας, τῆς αὐθαιρεσίας καὶ τῆς ἀπειθείας, ἥτις ἐπεκράτει ἐν τοῖς στρατοπέδοις τῶν κλεφτῶν. Ἐπίπονον εἶναι νὰ ὁδηγῇ τις Ἑλληνικὸν στρατὸν, ἔλεγεν ὁ Κολοκοτρώνης, ὁ πρὸ παντὸς ἄλλου κάλλιτερον γνωρίζων τὴν τέχνην ταύτην· ἂς μοι δώσῃ ὁ Οὐελλιγκτὼν τεσσαράκοντα χιλιάδας τῶν στρατιωτῶν του, καὶ ἐγὼ ὑπόσχομαι νὰ τοὺς κρατήσω συγκεντρωμένους, ἀλλ' ἐὰν ἐγὼ τῷ δώσω πεντακοσίους μόνον Ἕλληνας, οὐδὲ ἐπὶ μίαν ὥραν θέλει δυνηθῇ νὰ τοὺς κρατήσῃ! Διότι ὁμόνοια καὶ σύμπνοια δὲν ὑπῆρχε παρὰ τοῖς σίφεσι τούτοις εἰμὴ μόνον κατὰ τὸ πρὸς τοὺς Τούρκους μῖσος· κατὰ τὰ ἄλλα ἡ πατροπαράδοτος διχόνοια, ἡ ἀντιζηλεία καὶ ὁ φθόνος διήρουν πολὺ περισσότερον τὰς τάξεις τῶν πατριωτῶν καὶ τοὺς ἀρχηγοὺς αὐτῶν, παρ' ὅ,τι ἔγεινε τοῦτο ἐν τῇ μεσημβρινῇ Ἀμερικῇ, ἔνθα ἡ ἔκτασις καὶ τὸ ἀπομεμακρυσμένον τῶν ἐπαρχιῶν κατὰ τοσοῦτον καθίστα δύσκολον τὴν τῶν ἐχθρικῶν μερίδων συμπλοκὴν καὶ ἐπίθεσιν, καθ' ὅσον ἐν Ἑλλάδι τὸ στενὸν καὶ περιωρισμένον τοῦ τόπου καθίστα ταύτην ὑφ' ὅλας τὰς ἐπόψεις εὔκολον. Ὅθεν σχεδὸν εὐθὺς ὄπισθεν τοῦ κοινοῦ κατὰ

τῶν τυράννων πολέμου ἐνέδρευεν ὁ ἐμφύλιος πόλεμος, καὶ ἡ διχόνοια παρέλυεν ἐξ ὑπαρχῆς τὰ λαμβανόμενα ὑπὲρ τοῦ ἐθνικοῦ ἀγῶνος μέτρα. Ὁ Ῥουμελιώτης περιεφρόνει τὸν Πελοποννήσιον, ὁ Πελοποννήσιος ἐμίσει τὸν Μανιάτην καὶ οὕτω καθ' ἑξῆς ὁ εἷς ἐμίσει καὶ ἐφθόνει τὸν ἕτερον· τούτου ἕνεκα μόνον ἐν ἐπικειμένῳ μεγάλῳ κινδύνῳ ἐγίνετο λόγος περὶ εἰλικρινοῦς, τακτικῆς, ἀμοιβαίας βοηθείας πρὸς κοινὴν σωτηρίαν. Ἅμα ἐπέκειτο ἡ ἅλωσις πολιορκουμένης τινὸς πόλεως συνεκέντρου ἡ τῆς ἁρπαγῆς ἐπιθυμία πανταχόθεν τὰ στίφη· ἔνθα ὅμως τοῦτο δὲν συνέβαινεν, ἐπολιόρκουν χαλαρῶς οἱ μὲν Ἀχαιοὶ τὰς Πάτρας, οἱ δὲ Ἀργεῖοι τὸ Ναύπλιον, οἱ δὲ Μεσσήνιοι τὴν Κορώνην, χωρὶς οὔτε νὰ ζητῶσιν, οὔτε νὰ λαμβάνωσι συνδρομὴν παρὰ τῶν λοιπῶν συμπολιτῶν των. Περὶ τὴν Τρίπολιν ἐπέφερε τὸ μέγα καὶ ἐπίσημον τῆς ἐπιχειρήσεως τάξιν τινὰ ἐν τῇ ἀνωτάτῃ διοικήσει, ἀλλὰ πρὸ τῶν Πατρῶν ἦσαν ἐστρατοπεδευμένοι οἱ ὁπλαρχηγοὶ ὁ εἷς πλησίον τοῦ ἄλλου ἄνευ σχεδίου καὶ κοινοῦ κέντρου. Πᾶς δυνάμενος νὰ φέρῃ ὅπλον, ὅστις εἶχε τὴν συνδρομὴν καὶ τὰ μέσα τῆς γερουσίας, ἦτο πάντῃ ἐλεύθερος νὰ συγκεντρώνῃ περὶ ἑαυτὸν στρατιωτικὴν δύναμιν, ἥτις κατὰ τὰς περιστάσεις, κατὰ τὴν ἐπιτυχίαν ἢ ἀποτυχίαν, κατὰ τὴν ἐμπιστοσύνην ἢ ἀπιστίαν ηὔξανεν ἢ ἠλαττοῦτο. Οὕτω πρὸ τῶν Πατρῶν ὁ Καρατσᾶς, περὶ οὗ ἀνωτέρω εἴπομεν, ὑποδηματοποιὸς τὸ ἐπάγγελμα, ἀνεδείχθη διὰ τῆς ἀξιοθαυμάστου αὐτοῦ τόλμης ἀρχηγὸς μεγάλης συνοδίας, καὶ ὡς ἐκ τούτου ἐκένησε τὸν φθόνον τῶν ἀρχαίων ὁπλαρχηγῶν, οἵτινες βίᾳ ἦραν αὐτὸν ἐκ τοῦ μέσου. Ἐπικρατούσης τοσαύτης ἀντιζηλείας καὶ διχονοίας, τοιαύτης ὠθήσεως τούτου πρὸς καταστροφὴν ἐκείνου, ὅλως ἀδύνατος ἀπέβαινεν ἡ κατὰ τὰς ἐπιχειρήσεις συμφωνία, καὶ ἡ καθ' ὡρισμένον σχέδιον γενομένη πολιορκία. Κατὰ τὰς ἐφόδους τῶν πολιορκουμένων ἐπέπιπτε μὲν ὁ εἷς ἢ ὁ ἕτερος τῶν ὁπλαρχηγῶν, ἴσως δὲ καὶ ἅπαντες ὁμοῦ· ἀλλὰ τὸ νὰ συνδράμῃ ὁ εἷς τὸν ἕτερον ἐκρέματο μόνον ἀπὸ τῆς διαθέσεως ἢ τῶν περιστάσεων. Οὕτω δὲν ἐξηρτᾶτο ἐνταῦθα ἡ ἐπιτυχία ἢ ἡ ἀποτυχία μιᾶς ἐπιχειρήσεως ἀπὸ τοῦ καλοῦ ἢ κακοῦ σχεδίου, οὔτε ἀπὸ τῆς

συστηματικῶς διοργανισθείσης ἐπιχειρήσεως, οὔτε ἀπὸ τῆς ὑπεροχῆς τῆς συγκεντρωθείσης δυνάμεως, ἀλλ' ἀπὸ τῶν τυχαίως παρευρισκομένων ἀρχηγῶν ἢ ὀργάνων, ἀπὸ τῆς τυχαίας καλῆς ἢ κακῆς καταστάσεως τοῦ χρόνου, καὶ ἀπὸ τῶν ἑκάστοτε παρουσιαζομένων ὅλως ἐξωτερικῶν συμπτώσεων. Πᾶσαν μὲν ἐπιτυχίαν ἐν γένει ἐπέφερε μᾶλλον ἡ τύχη ἢ ἡ σύνεσις, πᾶσαν δὲ ἀποτυχίαν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον μᾶλλον ἡ ἄνοια ἢ ἡ ἀτυχία. Ὅ,τι δὲ συνέβαινεν εἰς τὰς πολιορκίας συνέβαινε καὶ εἰς ὅλας τὰς μεγάλας ἢ μικρὰς ἐκστρατείας. Τὰ στίφη ἐπορεύοντο ἀτάκτως καὶ ἔκαιον καθ' ὁδὸν τὴν πυρίτιδά των χάριν διασκεδάσεως. Τὸ ἐλάχιστον περιστατικὸν ἤρκει νὰ διεγείρῃ τὴν πρόληψίν των, καὶ νὰ τοὺς ἐμψυχώσῃ ἢ νὰ τοὺς ἀποθαῤῥύνῃ εἰς τρόπον, ὥστε νὰ ἐξαρτᾶται ἀπ' αὐτοῦ ἡ ἐπιτυχία ἢ ἡ ἀποτυχία τῆς ἐπιχειρήσεως. Πορευόμενοι πρὸς τὸ Βαλτέτσι συνέλαβον οἱ στρατιῶται τοῦ Κολοκοτρώνου τρεῖς λαγωούς. Παιδιά, εἶπεν ὁ στρατηγὸς, ἐνικήσαμεν! Ἐὰν οἱ λαγωοὶ τοῖς διέφευγον, ἤθελον οἱ Ἕλληνες πορευθῆ εἰς τὴν μάχην μὲ τὴν πεποίθησιν ὅτι ἤθελον νικηθῆ. Ἐπιπόλαιος φόβος ἤρκει νὰ διαλύσῃ ἐν ἀκαιρεῖ ὁλόκληρα τάγματα. Κατὰ νυκτερινὴν ὁδοιπορίαν, κατὰ στρατοπέδευσιν ἢ εἰς δυσβάτους ὁδοὺς ἤρκει εἷς πεφοβισμένος ἢ ἄφρων νὰ φωνάξῃ « οἱ Τοῦρκοι! » καὶ ἀμέσως ἐγίνετο χάος φυγῆς, συγχύσεως καὶ σφαγῆς. Εὐτυχῶς εἶχον τὰς αὐτὰς ἰδιότητας καὶ Ἀλβανοὶ καὶ Τοῦρκοι, ὧν ἡ πρὸς τὸ πεπρωμένον πεποίθησις ἦτο ἄλλο εἶδος προλήψεως, ἥτις ἠδύνατο ἢ ἐπιβλαβὴς ἢ βοηθητικὴ νὰ γείνῃ εἰς τὰς πολεμικὰς ἐπιχειρήσεις. Ἰδιαιτέρως ἐσυνείθιζον ν' ἀποτρέπωσι τὴν κεφαλὴν πυροβολοῦντες, πεποιθότες ὅτι ἡ σφαῖρα θέλει εὕρει ἣν ὤφειλε διεύθυνσιν' ἐν σώματι ὅμως, ἐπερχομένης αἰφνιδίας ἀποτυχίας ἢ δυσκολίας κατὰ τὴν πορείαν, τοσοῦτον ταχέως ἀπέβαλλον τὴν παῤῥησίαν τοῦ πνεύματος, ὥστε ἀλβανικαὶ ἧτται ἔγειναν παροιμιώδεις ἕνεκα τῆς ἀναισθησίας, μὲ τὴν ὁποίαν ἐν τοιαύταις περιστάσεσιν ἐγκατέλειπον ἑαυτοὺς εἰς τὴν διάθεσιν τοῦ ἐχθροῦ. Πᾶν νέον καὶ ἀπροσδόκητον ἦτο συνήθως καὶ διὰ τὰ δύο μέρη

ἴσον ἀποτυχίᾳ. Ἀπροσδόκητος κανονοβολισμὸς ἤρκει νὰ διασκορπίσῃ τοὺς Ἀλβανοὺς ὡς πρόβατα· ὀλίγοι τινὲς φραγκικοὶ πῖλοι, καί τινες σάλπιγγες ἐν τῷ παρὰ τὰς Καλάμας στρατοπέδῳ τοῦ Βαλέστου, ἤρκεσαν ὡς εἴδομεν, νὰ τρέψωσιν εἰς φυγὴν τοὺς Τούρτους τοῦ στόλου τοῦ Καρᾶ Ἀλῆ. Ἀφ' ἑτέρου δὲ κατὰ τὰς πρὸς τὰ τείχη ἐφόδους ἐφαίνοντο οἱ Ἕλληνες συνήθως τοσοῦτον δειλοί, ὥστε πρὸ τῆς ἀποπείρας κατέῤῥιπτον τὰς κλίμακας. Κατὰ τὰς πλείστας μάχας περιωρίζετο μετὰ τὴν μεγάλην σπατάλην πυρίτιδος τὸ ἀποτέλεσμα ἀμφοτέρωθεν εἰς ὀλίγους μόνους φονευθέντας, ὧν τὰ πτώματα οἱ μὲν νικηθέντες ἐπειρῶντο νὰ σώσωσιν, οἱ δὲ νικηταὶ νὰ παραλάβωσιν. Αἱ σκηναὶ αὗται παρεῖχον ἀφ' ἑτέρου, αἱ ἐστερημέναι παντὸς στρατιωτικοῦ μηχανισμοῦ, εἰς τὰς ἀνκιμάκτους ταύτας μάχας, τύπον τινὰ τῶν μαχῶν τῶν ἡρωϊκῶν χρόνων, αἵτινες μᾶς ἑλκύουσι διὰ τῆς σφοδρᾶς αὐτῶν προσδοκίας καὶ τῆς ἐλευθέρας τῶν παθῶν ῥοῆς. Ἀλλ' οἱ αὐτοὶ ἄνδρες οἵτινες εἶχον τὴν ἐπιπόλαιον καὶ δειλὴν ταύτην φύσιν καὶ ὡς ἐκ τούτου ἐπωνομάζοντο ὑπὸ τῶν Τούρκων ὑβριστικῶς λαγωοί, μετεβάλλοντο εἰς τίγρεις, ὅταν ἐν τῇ προαισθήσει τῆς νίκης ὥρμων ἐκπέμποντες ἀγρίας φωνάς, αἵτινες, ἅμα τὸ θῦμά των ἔπιπτε, μετετρέποντο εἰς ἀγρίους ἀλαλαγμοὺς αἱμοχαροῦς ἐκδικήσεως, ἃς διεδέχετο ἄγριος σαρδώνιος γέλως. Οἱ αὐτοὶ ἄνδρες, οἵτινες ἐν τῇ εὐτυχίᾳ ὑπερεπήδων πᾶν μέτρον καὶ ἰσοῤῥοπίαν σπαταλοῦντες κατὰ τὴν τουρκικὴν συνήθειαν ἀπερισκέπτως τὸν καιρὸν, καὶ ἐκ τῆς ἐπιτυχίας μηδόλως ὠφελούμενοι, οἵτινες ἐν τῇ πρώτῃ στιγμῇ ἀποτυχίας κατεβάλλοντο ἴσως ὑπὸ δειλίας, ἀνωρθοῦντο πάλιν ἐν τῇ δυστυχίᾳ, καὶ ἐν διωγμοῖς ὑπὸ κακουχίας ἐξηντλημένοι, καὶ ἐν πολιορκίᾳ καταθλιβόμενοι ὑπὸ πυρετῶν ἢ ἐν αἰχμαλωσίᾳ ὑπὸ ἐνδείας κατατηκόμενοι, ἢ ἐν μαρτυρικῷ θανάτῳ ὑπὸ βασάνων στρεβλούμενοι ἐδείκνυον στωϊκὴν καὶ ἀξιοθαύμαστον ἐγκαρτέρησιν· πᾶς ὁ εἰς θάνατον καταδικασθεὶς ἠδύνατο κατὰ τὸ πολεμικὸν τοῦ Ἰσλαμισμοῦ δίκαιον νὰ διατηρήσῃ διὰ τῆς ἀποστασίας τὴν ἐλευθερίαν, τὴν περιουσίαν καὶ τὴν ζωήν του· τούτου ὅμως οὐδαμοῦ σχεδὸν εἰμὴ ἐν Κρήτῃ

συνέβη παράδειγμα. Όθεν γενικῶς εἰπεῖν οὐδεμία περιπέτεια, οὐδεμία ἀποτυχία, ἥτις πολλάκις τὴν Ἑλληνικὴν ἐπανάστασιν ἠπείλει, ἠδυνήθη νὰ καταβάλῃ καὶ νὰ καταπνίξῃ ἐντελῶς αὐτήν, οὔτε ἡ ἀποτυχία τοῦ ἐν Βλαχίᾳ κινήματος, οὔτε ἡ ὀπισθοχώρησις τῆς Ῥωσσίας, οὔτε ἡ καταδίκη τῆς ἱερᾶς συμμαχίας, οὔτε ἡ μακροχρόνιος δυσμένεια τῶν μεγάλων δυνάμεων, ἥτις δὲν ἐξεφράζετο τοσοῦτον φανερῶς κατὰ τῆς βορείου καὶ νοτείου Ἀμερικῆς, οὔτε ὁ ἀφορισμὸς τοῦ Πατριάρχου, οὔτε αἱ σφαγαὶ κατὰ τὰς ἥττας καὶ ἐν ταῖς ἁλωθείσαις πόλεσιν, οὔτε ἡ ἐρήμωσις καὶ ἡ ἀναστάτωσις τῶν ἐπαρχιῶν. Τοιαύτη εἶναι ἡ θαυμασίως ἐλαστικὴ φύσις τῶν μεσημβρινῶν τούτων ἀνθρώπων, οἵτινες μεταβαίνοντες εἰς τὰ ἐναντιώτατα φρονήματα, καὶ βουλεύματα ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους τοῦ ἀγῶνος ἔδειξαν τὰς ἀποτομωτάτας ἀντιθέσεις. Διερχόμενος μετὰ τὴν κατὰ τῶν Καλαμῶν ἔφοδον ὁ Κολοκοτρώνης τὴν Πελοπόννησον ἠδύνατο νὰ παρατηρήσῃ πῶς οἱ ἄνθρωποι δειλῶς καὶ ἀθύμως παρήκουον τὴν φωνὴν τῆς πατρίδος, ὥςτε ἠναγκάζετο νὰ ὠθήσῃ αὐτοὺς κεντῶν τὸν πατριωτισμόν των εἰς τὴν δῄωσιν καὶ εἰς ἔφοδον, γενικῶς ὅμως ἔβλεπε τὸν λαὸν ἐν μεγάλῳ ἐνθουσιασμῷ, ὥστε πολλάκις ἔκλαιε βλέπων τὴν ἀφοσίωσιν καὶ τὴν αὐταπάρνησιν αὐτοῦ· εἶτα πάλιν ἐλαχίστης ἐμπιπτούσης ἀποτυχίας ὁλόκληροι πόλεις ἦσαν ἕτοιμαι νὰ ὑποκύψωσιν ἐκ νέου εἰς τὸν ζυγὸν τῆς δουλείας. Αὐτὸς ὁ ἀνδρεῖος ὁπλαρχηγός, ὅστις ἔκαμε τὰς παρατηρήσεις ταύτας καὶ τὰς ἐδιηγεῖτο, ἀπέδειξε κατ' αὐτὴν ταύτην τὴν ἐποχὴν μετὰ τὴν πρώτην κατὰ τῆς Καρυταίνης ἀποτυχίαν ἐναλλὰξ καὶ ἀθυμίαν καὶ ἄνανδρον ἀποθάῤῥυνσιν, καὶ φιλόδοξον ἐπιμονήν, καὶ δεισειδαιμονίαν καὶ ἐνεργητικὴν δραστηριότητα μὲ ὅλην τὴν ἀφέλειαν τοῦ κλέφτου καὶ τοῦ τέκνου τῆς φύσεως. Βλέπων μετὰ τὴν φυγὴν τοῦ στρατοῦ πρὸ τῆς Καρυταίνης ἑαυτὸν ὅλως ἐγκαταλελειμμένον καὶ ἀπολέσας καὶ τὸ πυροβόλον του, ἐκάθησε παρά τινι θάμνῳ καὶ ἔκλαυσε πικρῶς· ἐν Χρυσοβιτσίῳ δὲ διεκήρυξεν ἐν μεγίστῃ ἀθυμίᾳ, ὅτι δὲν θέλει ἐγκαταλείψει πλέον τὰ ὄρη, καὶ « ἂς τὸν φάγωσι τὰ πτηνὰ ὅπου τὸν εὕρωσιν.» Τότε Δικαῖος ὁ Ἀρχιμανδρίτης

εἶπε πρός τινα Μανιάτην· μεῖνον παρ' αὐτῷ, ἵνα μὴ τὸν κατασπαράξῃ ὁ λύκος. Καὶ οὕτως ἔμεινεν ὀπίσω ὁ Κολοκοτρώνης σκεπτόμενος, προσευχόμενος ἐν τῷ ναῷ τῆς Παναγίας καὶ παρακαλῶν αὐτὴν ν' ἀναπτερώσῃ πάλιν τὸ θάῤῥος τῶν Ἑλλήνων. Συνάμα ὅμως τὸ ζωηρὸν αὐτοῦ πνεῦμα τὸν ὤθει ἀπὸ τόπου εἰς τόπον, μέχρις οὗ συλλέξας πάλιν στρατὸν ἀπέκτησε καὶ θάῤῥος καὶ τύχην. Καὶ ἐν τοιούτῳ κύκλῳ, ἐν τοιαύτῃ μεταβάσει ἀπὸ φόβου εἰς ἐλπίδα, ἀπὸ ἀθυμίας εἰς ὑπεροψίαν, ἀπὸ ἀποθαῤῥύνσεως εἰς ἐμψύχωσιν, ἀπὸ δειλίας εἰς φανατικὴν ἀνδρίαν, ἀπὸ ἠπιότητος εἰς ἀγριότητα, ἀπὸ φιλαυτίας εἰς ἀφοσίωσιν, ἀπὸ γενναιοφροσύνης εἰς βαρβαρότητα, ἀπὸ δόλου εἰς ὠμότητα, καὶ ἀπὸ αἱμοχαροῦς μανίας εἰς ἀκηδῆ ἀπερισκεψίαν περιστρέφεται τὸ ὅλον δρᾶμα τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως. Ἀλλ' οὐδεμία ἐξ ὅλων τῶν ἀντιθέσεων τούτων ἦτο ὀφθαλμοφανεστέρα ἢ ἡ κατὰ τὰς τελευταίας μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ Τούρκων σχέσεις μετάβασις πρὸς τὴν ὁρμὴν τῆς τὰ μάλιστα ἀδιαλλάκτου ἀνεπιεικείας. Μόλις ἠδύνατό τις νὰ τὴν προΐδῃ. Καὶ μάλιστα κατ' ἀρχὰς ἐφαίνετο ὅτι ἀμφοτέρωθεν καὶ οἱ ἀρχηγοὶ ἀπέφευγον ἐξεπίτηδες τὴν βαρβαρότητα καταστρεπτικοῦ πολέμου. Ὅλοι οἱ ὑπασπισταὶ τοῦ Χουρσὶτ πασᾶ ἐφέροντο κατὰ τὸ πρῶτον τοῦτο ἔτος τοῦ πολέμου καὶ ἐν Ἄργει καὶ ἐν τῇ ἀνατολικῇ Ἑλλάδι καὶ φιλανθρώπως καὶ ἐπιεικῶς, διετήρουν τὰς Ἑλληνικὰς ἀρχὰς ἐν αἷς τὰς εὕρισκον θέσεσι καὶ οὐδαμῶς παρηνώχλουν τοὺς αἰχμαλώτους τῆς κατωτέρας τάξεως. Καὶ οἱ Ὑδραῖοι ἐξέδωκαν κατ' ἀρχὰς ἐπιεικεῖς διατάξεις, καθ' ἃς ἔπρεπε νὰ ἦναι σεβαστὴ ἡ οὐδετέρα σημαία καὶ ἂν ἔφερεν ἐχθρικὸν φορτίον, νὰ συλλαμβάνωνται δὲ μόνον πλοῖα φέροντα ςρατὸν καὶ πολεμεφόδια, καὶ τὰ μὲν πολεμοφόδια νὰ δημεύωνται ἀφ' οὗ πληρωθῇ ὁ ναῦλος, οἱ δὲ ςρατιῶται ν' ἀποπέμπωνται ἀνενόχλητοι εἰς τὸν τόπον τοῦ ἀπόπλου των. Ὁ πρῶτος ἡνωμένος ςόλος τῶν Ἑλλήνων, ὅστις ἀπέπλευσε (κατὰ τὸν Μάϊον τοῦ 1821) εἰς Χίον, ἠκολούθησε κατὰ τὴν πρώτην παρουσιασθεῖσαν περίπτωσιν τὰς διατάξεις ταύτας κατὰ γράμμα, ἀλλ' ἦτο αὕτη ἡ πρώτη περίπτωσις καὶ ἡ τελευταία. Εὐθὺς μετὰ ταῦτα ἐγένοντο

γνωστὰ τὰ ἐν Κωνσταντινουπόλει τραγικὰ συμβάντα, τὰ ὁποῖα ἔδωκαν εἰς τὸν πόλεμον χαρακτῆρα θρησκευτικοῦ καὶ καταστρεπτικοῦ ἀγῶνος. Μετά τινας ἡμέρας περιέπεσεν εἰς χεῖρας τῶν Ἑλλήνων πλοῖον τουρκικὸν, ἐφ' οὗ εὑρίσκετο ὁ ἐξόριστος μουφτῆς, ὅστις εἶχεν ἀρνηθῆ νὰ δώσῃ τὸν φετβὰν τῆς γενικῆς τῶν χριστιανῶν σφαγῆς, καὶ ὡς ἐκ τούτου ἦτο ἄξιος τῆς ἐπιεικείας τῶν χριστιανῶν· ἀλλὰ καὶ αὐτὸς καὶ τὸ πλήρωμα ὁλόκληρον ἀνηλεῶς ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων ἐσφάγησαν. Εἰς τὰς κατὰ γῆν μάχας δὲν ἐλησμονήθησαν κατ' ἀρχὰς τοσοῦτον εὐκόλως αἱ πρότερον ὑπάρχουσαι σχέσεις μεταξὺ ἀρχηγῶν τινων τῶν ἐχθρικῶν στρατοπέδων, καὶ ἐπί τινα χρόνον καὶ αἱ σχέσεις αὗται καὶ ἡ γλῶσσα ἔμενον αἱ αὐταὶ ὡς πρότερον. Καὶ κατὰ καιροὺς, καθ' οὓς ἀμοιβαία ἀπιστία καὶ βαρβαρότης εἶχε πρὸ πολλοῦ δηλητηριάσει πᾶν αἴσθημα, συνέβαινε, δυστυχοῦντες καὶ ἐξόριστοι Τοῦρκοι νὰ γράφωσιν ἐκ τῆς ἐν Ἀσίᾳ ἐξορίας των ἐπιστολὰς φιλοφρόνους πρὸς τοὺς ἀρχαίους Ἕλληνας φίλους των, ζητοῦντες παρ' αὐτῶν βοήθειαν. Πολλάκις δὲ κατὰ τὰς χαλαρῶς ἐκτελουμένας πολιορκίας ἐπλησίαζον αἱ ἐμπροσθοφυλακαὶ τῶν δύο ἐχθρικῶν στρατῶν καὶ συνδιελέγοντο φιλικῶς. Κατὰ τὴν πολιορκίαν τῆς Τριπόλεως ἐφαίνετο ὡς νὰ ἐγίνοντο οἱ πυροβολισμοὶ μόνον χάριν διασκεδάσεως. Οἱ Μανιᾶται μετήρχοντο ἐνταῦθα μετὰ τῶν ἀρχαίων αὐτῶν γειτόνων, τῶν Βαρδουνιωτῶν αἰσχρὸν ἐμπόριον τροφίμων ὑπὸ τὰ τείχη τῆς πόλεως, ἐναντίον τῆς μεγάλης αὐστηρότητος τοῦ ἀλλοκότου Κυριακούλη Μαυρομιχάλη, ὅστις τοὺς διέλυε πολλάκις διὰ τῶν ὅπλων. Κατὰ τὴν πρώτην σύγκρουσιν τῶν ἐχθρικῶν δυνάμεων, ὅταν π. χ. ὁ Ἰσμαὴλ Πλιάσα πασᾶς εἰσέβαλεν εἰς τὰ στενὰ τοῦ Μακρουνόρους, ἤρχισε πρὸ τοῦ ἔργου ὁ Ἕλλην ἀρχηγὸς (ὁ Ἴσκος) διάλογον μετὰ τῶν ἐχθρῶν, ὅστις παρεκίνησεν αὐτοὺς νὰ ὑποχωρήσωσι. Καταλαβὼν ὁ Ὀδυσσεὺς τὸ χάνι τῆς Γραβιᾶς, ἤρξατο εἰρωνικὸν διάλογον μετὰ δερβίση τινὸς ἐφίππου προηγουμένου τῶν Τούρκων, πρὶν ἢ τὸν φονεύσῃ. Ὅταν οἱ Τοῦρκοι ἐκλείσθησαν ἐντὸς τῶν ὀχυρῶν οἰκιῶν τοῦ Βραχωρίου, ἀντήλλασσον οἱ πολιορκηταὶ κατὰ τὰς ἀνακωχὰς, ὡς οἱ ὁμηρικοὶ ἥρωες τῆς

ἀρχαιότητος ἢ οἱ Ἀβυσσίνιοι τῶν νεωτέρων χρόνων, λόγους εἰρηνικούς, καὶ μετέβαιναν ἔπειτα εἰς τὸ κομποῤῥημονεῖν καὶ τὸ χλευάζειν, καὶ ἐπὶ τέλους ἀνηλεῶς ἀλληλοκτονοῦντο. Μετὰ τὰς διηνεκῶς ἐπαναλαμβανομένας βαρβαρότητας τοῦ τουρκικοῦ ὄχλου καὶ τῶν τουρκικῶν στρατευμάτων ἐν ταῖς ἀπομεμακρυσμέναις ἐπαρχίαις καὶ ἕνεκα τῆς αὐξανομένης μανίας τοῦ λεηλατεῖν ἐκ μέρους τοῦ καθ' ἑκάστην ἐνδεεστέρου καθιστωμένου Ἑλληνικοῦ λαοῦ ἔπαυσε μετ' οὐ πολὺ ἑκατέρωθεν πᾶσα πίστις καὶ πᾶσα εὐσπλαγχνία. Ἀναγινώσκων τὶς τὰς φρικτὰς περιγραφὰς τῶν ἑκατέρωθεν διαπραχθέντων κακουργημάτων καὶ βιαιοπραγιῶν, νομίζει ὅτι μεταβαίνει εἰς ἄλλους πρὸ πολλοῦ παρελθόντας χρόνους. Ὁ τρόπος, καθ' ὃν οἱ Τοῦρκοι ἐν Κρήτῃ καὶ ἐν Ἀσίᾳ ἐλεηλάτουν χώρας καὶ πόλεις, καὶ ἔσφαζόν τοὺς κατοίκους ἢ τοὺς ἐπώλουν ὡς δούλους ἢ τοὺς ἐφόνευον διὰ ὠμοῦ μαρτυρικοῦ θανάτου (διότι ὁ συνήθης θάνατος ἀπόλλυσιν ἐν τῷ δεσποτισμῷ, ἐν τῷ ὁποίῳ ἡ ζωὴ δὲν εἶναι πλέον πολύτιμόν τι ἀγαθὸν, πᾶν τὸ τρομερὸν αὐτοῦ), ὁ τρόπος οὗτος δὲν δύναται νὰ συγκριθῇ εἰμὴ πρὸς τὸν φρικώδη τρόπον τοῦ πολεμεῖν, ὃν εἶχον κατὰ τὸν μεσαιῶνα ἐν τῇ βυζαντινῇ χώρᾳ οἱ Τριβαλλοὶ καὶ Μυσοί. Οὐχ ἧττον ἀποτρόπαιος εἶναι ὁ τρόπος, καθ' ὃν ἐξεδικοῦντο οἱ Ἕλληνες κυριεύσαντες μίαν πόλιν. Παραδοθέντος τοῦ Νεοκάστρου τὸ πλεῖστον μέρος τῆς φρουρᾶς ἐσφάγη παρὰ τὰς συνθήκας καὶ ἐπὶ ματαίᾳ μόνον προφάσει, τὸ δ' ἐπίλοιπον ἐξετέθη ἐπὶ τῶν βράχων τῆς Σφακτηρίας, ἔνθα ἀπέθανε τῆς πείνης· κακούργημα, τὸ ὁποῖον ἦτο ἀντάξιον τῶν πολλῶν κακουργημάτων τῶν Ὀθωμανῶν καὶ ἐνέσπειρεν ἐν τῇ θέσει ταύτῃ τὴν φρικτὴν καὶ αἱματηρὰν τῆς ἐκδικήσεως σποράν. Μετὰ τὴν πτῶσιν τῆς Τριπόλεως εἴδομεν ὅτι καὶ παιδία καὶ ἄοπλοι γυναῖκες ἐσφάγησαν ἀνηλεῶς κατὰ τὴν ἔξοδον αὐτῶν. Τὰς τρομερὰς ταύτας σφαγὰς παρέβαλεν ὁ Πουκεβῖλλος πρὸς τὰς ἀρχαίας καταστροφὰς τῶν Ἰσραηλιτῶν μετὰ τὴν ἅλωσιν τῆς Χαναάν. Καὶ μάλιστα ὑπερεῖχον αἱ ἐν Ἑλλάδι συγκριτικῶς. Ἐν τοῖς ἀσπλάγχνοις τούτοις φόνοις ἀόπλων γυναικῶν ἐπενήργει ὡς κατὰ τὰς αὐτὰς σκηνὰς ἐν Κρήτῃ τὸ ἐξημμένον θρησκευτικὸν

μῖσος μὲ τὸν αὐτὸν ἀποτρόπαιον φανατισμὸν, ὡς κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ἢ κατὰ τὴν 10ην ἑκατονταετηρίδα ἐν ταῖς μάχαις τῶν Ἑλλήνων πρὸς τοὺς Ἄραβας· διότι ἐνταῦθα παρεισέδυεν ἡ φανατικὴ μανία τοῦ ἀποφεύγειν πᾶσαν σχέσιν πρὸς τουρκικὰς γυναῖκας. (1) Γενικῶς δὲ διὰ τὴν ἐπιτυχίαν τοῦ ἀγῶνος εἶχον αὗται αἱ ἐν Τριπόλει γενόμεναι βιαιοπραγίαι ὀλεθριωτάτας συνεπείας. Μετὰ τὴν πτῶσιν τῆς πρωτευούσης ταύτης ἤθελον περιέλθει εὐκόλως εἰς χεῖρας τῶν Ἑλλήνων ὅλα τὰ φρούρια τῆς Πελοποννήσου, τὰ ὑπὸ τῶν Τούρκων κατεχόμενα, ἐὰν ἡ χαμερπὴς καταπάτησις τῶν συνθηκῶν καὶ αἱ σφαγαὶ ἐν τῇ ἁλωθείσῃ Τριπόλει δὲν παρεκίνουν τὰς φρουρὰς νὰ ὑπερασπισθῶσι μέχρις ἐσχάτων. Καὶ τρανωτάτη ἀπόδειξις τοῦ ὀλίγου πατριωτισμοῦ τῶν Ἑλλήνων ὁπλαρχηγῶν, ἦτο, ὅτι δὲν ἤθελον νὰ περιστείλωσι τὴν φιλαυτίαν των ταύτην καὶ τὴν πλεονεξίαν καὶ τὸ αἱμοβόρον αὐτῶν διὰ τὸ συμφέρον τοῦ μεγάλου ἐθνικοῦ ἔργου· τρανωτάτη ἀπόδειξις τῶν μικρῶν πολιτικῶν γνώσεων τῶν ἀρχόντων, ἦτο ὅτι δὲν ἠδύναντο νὰ θυσιάσωσι τὴν πολιτικὴν αὐτῶν ἀντιζηλείαν ὑπὲρ τοῦ γενικοῦ μεγάλου σκοποῦ· τρανωτάτη ἀπόδειξις τῆς ὀλίγης στρατηγικῆς πείρας τούτων καὶ ἐκείνων ἦτο ὅτι δὲν ἐνόουν πόσον σπουδαῖον ἦτο κατ' αὐτὰς τὰς περιπτώσεις νὰ ἐκβάλωσιν ἐντελῶς τῆς χώρας τὸν ἐχθρὸν καὶ ἐκ τῶν νώτων καὶ ἐκ τῶν πλευρῶν, ἵνα ἔχωσι τὰς δυνάμεις τῶν ἐλευθερωμένων μερῶν ἐλευθέρας πρὸς ὑπεράσπισιν τοῦ λοιποῦ μέρους. Οὐσιωδέστατον ἦτο τώρα τοῖς Ἕλλησι νὰ κυριεύσωσι μὲ πᾶσαν θυσίαν τὴν Ναύπακτον καὶ τὰς Πάτρας, ἵνα ἐξασφαλίσωσιν ἑαυτοῖς τὴν κυριαρχίαν ἐπὶ τοῦ κορινθιακοῦ κόλπου, καὶ, εἰ δυνατὸν, καταλάβωσι καὶ τὴν Χαλκίδα καὶ σύμπασαν τὴν Εὔβοιαν, ἣν οἱ Ἑνετοὶ δικαίως ἐθεώρουν κλεῖδα ἁπάσας τῆς Ἑλληνικῆς χώρας. Ἐν Πελοποννήσῳ ἐκράτουν οἱ ἐπαναστάται (κατὰ τὸν γνωστὸν λόγον Φιλίππου τοῦ βασιλέως τῆς Μακεδονίας) μετὰ τὴν ἅλωσιν τοῦ Νεοκάστρου καὶ τῆς

---

(1) « Ἵνα μὴ μολυνθῇ ἕνας χριστιανὸς μὲ μίαν Τούρκισαν ». ἔλεγον οἱ Κρῆτες.

Κορίνθου « τὸν ταῦρον ἀπὸ τῶν κεράτων »· καὶ εὔκολον ἦτο νὰ τὸν δαμάσωσιν ἐντελῶς, ἐὰν μικρὰ μόνον σύμφωνος ἐνέργεια συνέδεε τοὺς ἀρχηγούς. Πλὴν τὸ « ἐὰν » λέγει ὁ Κολοκοτρώνης σπείρεται πολλάκις ἀλλὰ σπανίως βλαστάνει. Ἀπερίσκεπτοι καὶ ἀφρόντιδες κατὰ τὸ σύνηθες παρημέλησαν οἱ ἐπαναστάται νὰ θέσωσιν ὅλας αὐτῶν τὰς δυνάμεις κατὰ τῶν τελευταίων καταφυγίων τῶν Τούρκων· κατεβρόχθισαν (κατὰ τὴν παροιμίαν) τὸν βοῦν καὶ ἄφησαν τὴν οὐράν του. Ὥστε καὶ ὁ πόλεμος κατ' ἔτος ἤρχιζε πάντοτε ἐκ νέου ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ σημείου καὶ ἐκ τῶν αὐτῶν αἰτίων, καὶ ἄνευ ἀποτελεσματικῆς ἐπιτυχίας πρὸς ὡρισμένον τι μέρος παρετείνετο ἀπὸ ἔτους εἰς ἔτος ἀμφιῤῥεπὴς πάντοτε καὶ ὡς πρὸς τὰς δυνάμεις καὶ ὡς πρὸς τὰς ἐπιτυχίας. Τὸ πρῶτον διεδέχθη δεύτερον ἔτος, ἔτος ἐσχεδιασμένων μεγαλειτέρων ἐπιχειρήσεων ἐν τῇ αὐτῇ ἰσοῤῥοπίᾳ τῆς ἐπιτυχίας καὶ ἀποτυχίας· τὸ δεύτερον δὲ διεδέχθη τρίτον καὶ τέταρτον, ἔτη ἀμοιβαίας ἐξαντλήσεως, τὰ ὁποῖα ἠνάγκασαν ἀμφότερα τὰ μέρη νὰ σκεφθῶσι περὶ νέων δυνάμεων, ὧν τὴν ἀπόφασιν ἐξεβίασεν ἐπὶ τέλους ἡ διπλωματία τῶν Εὐρωπαϊκῶν αὐλῶν.

Β'. ΤΟ ΔΕΥΤΕΡΟΝ ΕΤΟΣ ΤΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ,

ἔτος ἐσχεδιασμένων ἐπιχειρήσεων.

Ἡ ἐν Ἐπιδαύρῳ Ἐθνικὴ Συνέλευσις.

Μετὰ τὴν πτῶσιν τοῦ Ἀλῆ πασᾶ ἑπόμενον ἦτο, ὅτι ἡ Πύλη, ἐλευθέρως νῦν διαθέτουσα ὅλην τὴν πολεμικὴν αὐτῆς δύναμιν, ἤθελεν ἐπιχειρισθῆ τὴν νέαν ἐκστρατείαν μὲ μεγαλειτέρους καὶ μᾶλλον συγκεντρωμένους στρατούς, ἢ ὅτι ἔπραξε τοῦτο κατὰ τὸ πρῶτον ἔτος τοῦ πολέμου, καθ' ὃ τὸ ἀπροσδόκητον καὶ αἰφνίδιον τῆς ἐπαναστάσεως εὗρεν αὐτὴν οὐχὶ ἐντελῶς παρεσκευασμένην. Ὅθεν καὶ οἱ Ἕλληνες παντὶ σθένει ἐζήτουν ν' ἀντιτάξωσιν εἰς τὴν διωργανισμένην ταύτην τοῦ ἐχθροῦ ἐπιχείρησιν ὅσον οἷόν τε συγκεντρωμένην ἀντίστασιν καὶ πρὸς τὸν σκοπὸν

τοῦτον νὰ ἐπιταχύνωσι κραταιῶς καὶ ἐκ συμφώνου τὴν ἐσωτερικὴν διοργάνισιν ἁπασῶν τῶν ἐλευθερωθεισῶν ἐπαρχιῶν, ἵνα ἔχωσι σύμφωνον καὶ ἰσχυρὰν τοῦ πολέμου τὴν διεύθυνσιν. Ἡ πτῶσις δὲ τῆς Τριπόλεως, ὑφ' ὅλας τὰς ἐπόψεις ἀρχὴ νέας περιόδου τῆς ἐπαναστάσεως, ἔδωκεν ἤδη τὴν ὤθησιν τῆς τοιαύτης μεταβολῆς. Ἡ γερουσία τῆς Πελοποννήσου εἶχεν ἐγκαθιδρυθῆ μόνον μέχρι τῆς ἐποχῆς ταύτης καὶ ἠναγκάσθη ἔπειτα νὰ ὑποχωρήσῃ εἰς γενικωτέραν κοινὴν κυβέρνησιν. Ὁ Ὑψηλάντης, ὁ κατ' ἀρχὰς ἐχθρὸς τῆς ἀρχῆς ταύτης, ἐφαίνετο ἐν τοσούτῳ ὁ μόνος, ὁ μὴ λησμονήσας τὸν προορισμὸν τοῦτον, καὶ πρὸς τὸ ἴδιον αὐτοῦ συμφέρον καὶ αὐθαιρέτως ἐπειρᾶτο νὰ τὴν συνδράμῃ. Ἐγνώριζεν ἤδη καλῶς, ὅτι τὸ ἀξίωμά του κατέπεσεν ἅμα ἐξηντλήθησαν τὰ μέσα καὶ ἡ τύχη τοῦ ἀδελφοῦ του Ἀλεξάνδρου καὶ ὅτι ἓν μόνον τῷ ἔμεινε μέσον, νὰ τεθῇ διὰ τῆς ψήφου τοῦ λαοῦ ἐπὶ κεφαλῆς τῶν πραγμάτων. Ὅθεν εὐθὺς μετὰ τὴν ἅλωσιν τῆς Τριπόλεως διέδωσε διὰ πιστῶν πρακτόρων ἐγκύκλιον (1) (6/18 Ὀκτωβρίου 1821), δι' ἧς συνεκάλει τοὺς πληρεξουσίους τοῦ λαοῦ εἰς γενικὴν συνέλευσιν ἐν Τριπόλει. Μὲ τὴν παλαιάν του ἀπερισκεψίαν ὑπεγράφετο ἐν τῇ ἐγκυκλίῳ ὡς ἀντιπρόσωπος τοῦ στρατάρχου, καὶ ὡς νὰ ἦτο ἡγεμὼν ἐκάλει ἑαυτὸν (ὁ νέος ἔτι τὴν ἡλικίαν ἀνὴρ) «πατέρα τοῦ ἔθνους, ὅστις εἶχεν ἀκούσει τοὺς στεναγμοὺς αὐτοῦ ἐν τῇ καρδίᾳ τῆς Ῥωσσίας» καὶ ὅστις ἦλθεν, ἵνα ἀγωνισθῇ ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας τῶν Ἑλλήνων, καὶ δώσῃ αὐτοῖς νόμους καὶ δικαστήρια· διότι, προσέθετε, καιρὸς ἦτο νὰ καταλυθῇ τέλος ἡ τυραννία, οὐχὶ μόνον ἡ τυραννία τῶν Τούρκων, ἀλλὰ καὶ ἡ τυραννία ἐκείνων, οἵτινες τὰ αὐτὰ μὲ τοὺς Τούρκους ἔχοντες φρονήματα ἐζήτουν νὰ καταπιέσωσι τὸν Ἑλληνικὸν λαόν. Οἱ Ἕλληνες ἀρχηγοὶ πολιτικοί τε καὶ στρατιωτικοὶ προσεβλήθησαν ὑπὸ τῆς ὑβριστικῆς ταύτης φράσεως, καὶ ἔτι μᾶλλον ἐξεμάνησαν κατὰ τοῦ πρίγκηπος. Ἐντοσούτῳ οὐδεὶς τῷ ἠναντιώθη εἰς τὴν ὑπ' αὐτοῦ συγκάλεσιν τῆς ἐθνοσυνελεύσεως. Αἱ ἰσχυραὶ μερίδες

(1) Zinkeisen Gordon 1,379

διενοοῦντο νὰ καταστήσωσιν αὐτὴν ὄργανον τῶν σκοπῶν καὶ πόθων των, καὶ ἐν τῷ λαῷ ἤλπιζον ὅτι ἤθελον εὕρει τὸ ἀντιφάρμακον παντὸς κακοῦ· ἀλλ' ἐν μέσῳ τῆς προπαρασκευῆς αὐτῆς τῆς γενικῆς τῶν Ἑλλήνων συνελεύσεως ἐσυστήθησαν ἐν τῇ δυτικῇ καὶ τῇ ἀνατολικῇ Ἑλλάδι δύο ἐθνικὰ συμβούλια, καὶ ἐξ αὐτῶν δύο (πρὸς τὴν γερουσίαν τῆς Πελοποννήσου συνᾴδουσαι) τοπικαὶ ἀρχαὶ ὑπὸ τὴν ἐπιῤῥοὴν τοῦ Μαυροκορδάτου καὶ τοῦ Νέγρη. Ἦσαν ταῦτα ἐγκαθιδρύματα, τῶν ὁποίων τὴν σύστασιν προὐκάλεσεν αὐτὸς ὁ Ὑψηλάντης διὰ τῆς ἀπερισκέπτου παραγκωνίσεως τῶν δύο τούτων ἀνδρῶν, καὶ τὰ ὁποῖα ἐματαίωσαν ἐξ ἀρχῆς πᾶσαν συμπαγῆ ἕνωσιν τῶν μερίδων τοῦ τόπου καὶ τοῦ λαοῦ. Ἡ ἐν Μεσολογγίῳ (ἀπὸ 4/16 μέχρις 9/21 Νοεμβρίου) συνεδριάζουσα συνέλευσις τῆς δυτικῆς Ἑλλάδος περιώρισεν ὑπὸ τὴν ἔμφρονα τοῦ Μαυροκορδάτου προεδρείαν τὴν γερουσίαν, ἣν ἐσύστησεν, ἐπί τινα χρόνον ἔτι μέχρι τῆς ἐγκαταστάσεως νέας γενικῆς κυβερνήσεως καὶ τῇ ἐνετείλατο τὴν φροντίδα περὶ τῆς ἡσυχίας καὶ ἀσφαλείας τοῦ τόπου, καὶ περὶ τῆς ἐξακολουθήσεως τοῦ πολέμου καὶ τῆς εἰσπράξεως τῶν φόρων. Ἀπ' ἐναντίας δὲ ἡ ἐν Σαλώνοις συνέλευσις τῆς ἀνατολικῆς Ἑλλάδος, ἥτις ἤρξατο ταὐτοχρόνως τῶν ἐργασιῶν της καὶ μόνον κατά τι βραδύτερον (20[2 Δεκεμβρίου) διελύθη, ἐγκατέστησε προτάσει τοῦ Νέγρη ὑπὸ τὴν προεδρείαν αὐτοῦ τοπικὴν ἀρχὴν καὶ ἐπεξηργάσθη νομικὴν διάταξιν, τῆς ὁποίας τὸ πνεῦμα ἀντέβαινεν ὅλως εἰς τὴν συνετὴν νομιμότητα τοῦ Μαυροκορδάτου. Μὴ ἀρκουμένη εἰς τὴν ἄωρον συσσώρευσιν θεωρητικῶν διατάξεων ἐν τῷ κανονισμῷ αὐτῆς, (1) ἐξέτεινεν ἡ συνέλευσις τὴν δικαιοδοσίαν της ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε πρῶτον προσδιώρισε τὰ δικαιώματα τῆς μελλούσης γενικῆς ἐθνοσυνελεύσεως (τῇ ἔδωκε π. χ. τὴν δύναμιν (2,1) ν' ἀπαιτήσῃ παρὰ τῆς χριστιανικῆς Εὐρώπης βασιλέα), εἶτα δὲ δὲν ἐβράδυνε, τινὰ μὲν τῶν δικαιωμάτων τούτων ν' ἀναλάβῃ

(1) Μάμουκα 1,21. Καὶ παρὰ 'Ορέλλῃ ἐν τῇ Συλλογῇ τῶν πολιτικῶν διατάξεων τῆς ἐλευθερωθείσης Ἑλλάδος 1822.

ἡ ἰδία, ἄλλα δὲ κατὰ τὸ ἑαυτῇ δοκοῦν νὰ περιορίσῃ. Ἡ διάταξις ἀνεγνώρισε τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν ὡς τὴν ἐπικρατοῦσαν, ὡς νὰ ὑπῆρχε περὶ τούτου ζήτημα, καὶ ὥρισε τὴν ἐλευθέραν παραχώρησιν ἁπασῶν τῶν γλωσσῶν, ὡς νὰ κατεδιώκοντο αὗται, ὡς αἱ θρησκεῖαι. Ἡ κυβέρνησις τῆς χώρας, καλουμένη ὁ Ἄρειος Πάγος, ὁ σύνδεσμος οὗτος τῶν ἐπαρχιῶν τῆς ἀνατολικῆς Ἑλλάδος, ὡς ἔμελλε νὰ ἦναι ἡ μέλλουσα ἐθνικὴ κυβέρνησις ὁ σύνδεσμος ὅλων τῶν μερῶν τῆς Ἑλλάδος, ἔλαβεν ἐκτὸς ἄλλων τὸ δικαίωμα νὰ φέρῃ εἰς τὴν Ἑλλάδα ξένον στρατὸν ἄνευ τῆς συγκαταθέσεως τῆς ἐθνικῆς κυβερνήσεως. Ὁ μερικὸς οὗτος διοργανισμὸς τῆς στερεᾶς Ἑλλάδος ἐπενήργησε πάλιν καὶ ἐπὶ τῆς Πελοποννήσου, ἔνθα οἱ ἄρχοντε ἔσπευσαν νὰ συστήσωσιν ἐκ νέου καὶ τὴν ἐπαρχιακὴν αὐτῶν γερουσίαν, διὰ τὴν δικαιοδοσίαν ὅμως τῆς ὁποίας παρεδέχθησαν τὰς συνετωτέρας διατάξεις τοῦ διοργανισμοῦ τῆς δυτικῆς Ἑλλάδος μέ τινας τροποποιήσεις. Οἱ πρόκριτοι ἐφρόντισαν δι' αὐτοῦ τοῦ μέσου, ὥστε ἡ ἐθνικὴ συνέλευσις, ἐν ᾗ οἱ νέοι εὐρωπαϊκῶς μεμορφωμένοι ἄνδρες καὶ ξένοι ἄνευ κτημάτων καὶ τοπικῶν σχέσεων ἤθελον ἔχει κατὰ πᾶσαν πιθανότητα τὴν πλειοψηφίαν εἰς τὸ περὶ σχηματισμοῦ τῆς γενικῆς κυβερνήσεως ζήτημα, νὰ μὴ ἀπωθήσῃ αὐτοὺς ἐντελῶς ἀπὸ τῆς ἐγχωρίου αὐτῶν ἐπιῤῥοῆς. Καὶ πραγματικῶς ἤρχισαν οἱ πληρεξούσιοι τῆς ἐθνικῆς συνελεύσεως νὰ συνέρχωνται περὶ τὰ τέλη τοῦ ἔτους. Τόπος τῶν συνεδριάσεών των ὡρίσθη ἀντὶ τῆς Τριπόλεως, ἔνθα εἶχον ἐνσκήψῃ ἐπιδημίαι, πρῶτον τὸ Ἄργος, καὶ εἶτα πρὸς ἀποφυγὴν τοῦ θορύβου τοῦ πολέμου καὶ τῆς ἐπιῤῥοῆς τῶν πρὸ τοῦ Ναυπλίου ἐστρατοπεδευμένων ὁπλαρχηγῶν, ἡ Πιάδα, ὀλίγον ἀπέχουσα τῆς ἀρχαίας Ἐπιδαύρου. Ἕνεκα τοῦ πρωτοφανοῦς τοῦ πράγματος, ἕνεκα τῆς ἐλλείψεως παντὸς εἴδους ἐκλογικοῦ νόμου, καὶ τῆς ἁπανταχοῦ ἐπικρατούσης ἀνωμαλίας δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ διεξαχθῶσιν αἱ ἐκλογαὶ τῶν ἀντιπροσώπων κανονικῶς καὶ ἀναλόγως. Ἐκ τῶν νήσων ἐκτὸς τῶν τριῶν προμάχων ἔπεμψε μόνον ἡ Κάσσος καὶ ἡ Σκόπελος πληρεξουσίους. Ἐκ τῆς Πελοποννήσου ἐστάλησαν εἴκοσιν, ἐκ δὲ τῆς ἀνατολικῆς Ἑλλάδος εἴκοσι καὶ ἕξ, καὶ ἐκ τῆς

δυτικῆς οὔτε τὸ ἓν τρίτον τοῦ ἀριθμοῦ τούτου. Οἱ κάτοικοι τῆς ἀνατολικῆς Ἑλλάδος ἀντεπροσωπεύοντο ὑπὸ τοσούτων ἀνδρῶν, διότι ὁ Ἄρειος Πάγος, ἐκτὸς τῶν πληρεξουσίων τῶν ἐπαρχιῶν, ἐξέλεξε καὶ παρέδρους. Καί τοι ἀνίσου ὄντος τοῦ ἀριθμοῦ τῶν πληρεξουσίων ἐκηρύχθη ἡ συνέλευσις καθ' ὅλην τὴν Ἑλλάδα πλήρης καὶ νόμιμος, καὶ ἡ ἔναρξίς της ἐτελέσθη ὑπὸ τὴν προεδρείαν τοῦ Μαυροκορδάτου (20/1 Ἰανουαρίου 1822).

Ἡ θέσις τῶν διαφόρων κομμάτων ἦτο ἡ ἑξῆς· Ὁ Ὑψηλάντης καὶ οἱ Φιλικοὶ εἶχον σχεδὸν ἀπολέσει ὅλην τὴν ἐπιῤῥοήν, καὶ ὡς ἐκ τούτου καὶ ἡ ξένη ἐπιῤῥοὴ παρηγκωνίσθη καὶ ἐντελῶς σχεδὸν ἐξέλιπε. Τὸ ὄνομα τῆς ὁμιχλώδους ἐκείνης διοικήσεως τῶν ἐφόρων τῆς ἑταιρίας δὲν ἴσχυε πλέον κατὰ τοὺς πολεμικοὺς τούτους χρόνους, χρῄζοντας χειρὸς στιβαρᾶς καὶ πολεμικῆς· πολὺ δὲ συνετέλεσεν εἰς τὴν κατάπτωσιν τῆς ἐπιῤῥοῆς τῶν Φιλικῶν καὶ τὸ ὅτι ὁ Μαυροκορδάτος ἀπέτρεπεν ἀπὸ πάσης σχέσεως καὶ ἀναφορᾶς πρὸς τὴν ἐπαναστατικὴν ταύτην ἑταιρίαν, ἵνα μὴ ἡ Ἑλληνικὴ ἐπανάστασις θεωρηθῇ παρὰ τῶν ἡγεμόνων τῆς Εὐρώπης ὡς στάσις τῶν Καρβονάρων. Ὅ,τι δ' ἀφορᾷ τὴν ἀτομικὴν τοῦ Ὑψηλάντου θέσιν, μετὰ τὴν ἀποτυχοῦσαν κατὰ τοῦ Ναυπλίου ἐκστρατείαν του ἐξέπεσεν ἐντελῶς καὶ ἡ στρατηγική του ἐπιστημότης, πολιτικῶς δὲ δὲν ἠδυνήθη ὁ πρίγκηψ νὰ συνδυασθῇ πρὸς οὐδεμίαν τῶν ὀλιγαρχικῶν μερίδων. (1) Μόλις δὲ οἱ πολιτικοὶ πρόκριτοι τῷ προσέφερον ἔτι ἐξωτερικόν τι σέβας, μόλις ἐφρόντιζον περὶ αὐτοῦ οἱ ὁπλαρχηγοί, οἵτινες εὐχαρίστως ἤθελον νὰ τὸν μεταχειρισθῶσιν ὑπὲρ τῶν ἰδίων αὐτῶν σκοπῶν. Ὁ Κολοκοτρώνης ἀντικατέστησεν ἐν Ἄργει διὰ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Πάνου τὸν ὑπὸ τοῦ πρίγκηπος διορισθέντα φρούραρχον. Κατὰ τὴν μεγάλην ἐπιῤῥοὴν ἣν ἔλαβεν ἡ στρατιωτικὴ μερὶς μετὰ τὴν πτῶσιν τῆς Τριπόλεως, ἔπρεπε νὰ ὑποθέσῃ τις ὅτι αὕτη ἤθελε λάβει μεγίστην καὶ τὴν βαρύτητα.

---

(1) Γερμανός· Ὑπομνήματα περὶ τῆς ἐπαναστάσεως τῆς Ἑλλάδος. σελ. 78.

Ἀλλ' ἡ μερὶς αὕτη δὲν ἠδύνατο νὰ ἀντιπαραταχθῇ ἐν Πελοποννήσῳ κατὰ τῆς πολιτικῆς τῶν προκρίτων μερίδος. Ἐν τῇ στερεᾷ Ἑλλάδι ἦτο ἡ στρατιωτικὴ τάξις καὶ πρὸ τῆς ἐπαναστάσεως ἔτι ἰσχυροτέρα τῆς πολιτικῆς, εἶτα δὲ κατέστη ὑπὸ τὸ κράτος τῶν ὅπλων ἔτι ἰσχυροτέρα. Ἐν Πελοποννήσῳ ὅμως (ἐκτὸς τῶν Μανιατῶν) δὲν ὑπῆρχε πρὸ τῆς ἐπαναστάσεως στρατιωτική τις τάξις· ὅλη ἡ ἰσχὺς καὶ ὅλη ἡ ἐπιῤῥοὴ ὑπῆρχε παρὰ τοῖς πολιτικοῖς προϊσταμένοις τῶν κοινοτήτων καὶ τῶν ἐπαρχιῶν, καὶ ἐνῷ κατὰ τὴν Ῥούμελην οἱ ἀρχηγοὶ τῶν ἁρματωλῶν ὑπεκίνησαν τὴν ἐπανάστασιν καὶ τὴν διεύθυναν, ἐν Πελοποννήσῳ τοὐναντίον ἔπραξαν τοῦτο μόνον οἱ ἄρχοντες. Ὅθεν καὶ οἱ ὁπλαρχηγοὶ, καὶ αὐτὸς ὁ Κολοκοτρώνης, ἐζήτουν ἐν ἀρχῇ ἀσμένως στήριγμα παρὰ τῷ Ὑψηλάντῃ, ἵνα διὰ τῆς ἰσχύος του οὐδετερώσωσι τὴν ἰσχὺν τῶν πολιτικῶν ἀρχόντων, τὸ μέρος τῶν ὁποίων πάλιν ἐλάμβανον, ὁσάκις ἐπρόκειτο νὰ ἀποκρούσωσι τὰς μεγάλας τοῦ πρίγκηπος ἀπαιτήσεις. Μεταξὺ τῶν δύο μερίδων τῆς πολιτικῆς καὶ στρατιωτικῆς ὀλιγαρχίας κύριον ἀντικείμενον τῆς ἔριδος καὶ διχονοίας ἦτο, ὅτι οἱ μὲν ὁπλαρχηγοὶ ἐζήτουν ν' ἀναδεχθῶσιν αὐθαιρέτως τὸν πόλεμον, λέγοντες αὐτὸν ἔργον των, καὶ νὰ παραχωρήσωσιν εἰς τοὺς ἄρχοντας μόνον τὴν φροντίδα περὶ τῶν μέσων τοῦ πολέμου, οἱ δὲ πρόκριτοι ἀπεναντίας εἶχον τὴν ἀπαίτησιν νὰ ὁδηγῶσιν αὐτοὶ καὶ μόνοι τὰς ἐκστρατείας, καὶ νὰ διευθύνωσι τὰ ὅπλα, καὶ τὰ ἐν ταῖς ἐπαρχίαις στρατεύματα κατὰ τῶν ἐχθρῶν. Εἴδομεν δὲ καὶ ἀνωτέρω, ὅτι οἱ πρόκριτοι τῆς Ἀχαΐας εἶχον τὴν τόλμην ν' ἀρνηθῶσι διὰ τῆς γερουσίας τῷ Κολοκοτρώνῃ τὴν ὁδηγίαν τῆς πολιορκίας τῶν Πατρῶν. Ὅθεν καὶ ἐν ἀρχῇ τῶν συνεδριάσεων τῆς ἐθνοσυνελεύσεως ἀμφίβολον πλέον δὲν ἦτο, ὅτι τὸ ἀποτέλεσμα τῶν διασκέψεων αὐτῆς ἤθελεν ὁρισθῇ ὑπὸ τῆς θελήσεως τῆς πολιτικῆς μερίδος, ἥτις, ἡ ἰσχυροτέρα ἤδη ἐν τῇ χερσονήσῳ, ἐνισχύθη ἔτι μᾶλλον ὑπὸ τῶν νησιωτῶν, ὑπὸ τῶν πληρεξουσίων τῆς δυτικῆς Ἑλλάδος, τῶν εὑρισκομένων ὑπὸ τὴν ἐπιῤῥοὴν τοῦ Μαυροκορδάτου, ὑπὸ πολλῶν τῶν πληρεξουσίων τῆς ἀνατολικῆς Ἑλλάδος καὶ ὑφ' ὅλων τῶν

ἐν τῇ συνελεύσει εὑρισκομένων ἀνδρῶν, τῶν ἐν Εὐρώπῃ ἐκπαιδευθέντων. Ἀντεφέρετο ἡ μερὶς αὕτη, συγχρόνως καὶ πρὸς τὸν Ὑψηλάντην καὶ πρὸς τὰς δικτατορικὰς αὐτοῦ ἀπαιτήσεις, καὶ πρὸς τοὺς Φιλικοὺς καὶ τὰ ῥωσσόφιλα αὐτῶν φρονήματα, καὶ πρὸς τοὺς ὀλίγους καὶ μεμονωμένους ἐνθουσιώδεις ἄνδρας, οἵτινες ἤθελον νὰ ἐγκαταστήσωσι τὰς ἀρχαίας Ἑλληνικὰς δημοκρατίας ἢ τὸ ἀρχαῖον βυζαντινὸν βασίλειον, καὶ τέλος καὶ πρὸς τὸ ὀλιγαρχικὸν σύστημα τῆς στρατιωτικῆς μερίδος, ἥτις δὲν εἶχε σταθερὰν ἰδέαν περί τινος μελλούσης κυβερνητικῆς ἀρχῆς, ἥτις λαλοῦσα περὶ ἀνεξαρτησίας οὔτε περὶ σκοπῶν οὔτε περὶ μέσων ἐσκέπτετο, καὶ τὸν πόλεμον, τὸ μόνον ἔργον της, ἐθεώρει μόνον ἐκδίκησιν καὶ λεηλασίαν. Κατὰ τὰς περὶ πολιτεύματος συζητήσεις αἵτινες ἐγένοντο ἐν τῇ συνελεύσει, ἡ πλειοψηφοῦσα μερὶς εἶχε τὸν καλὸν σκοπὸν νὰ θέσῃ διὰ τοῦ νόμου ὡρισμένον τινὰ φραγμὸν καὶ εἰς τὰς παρανομίας τῆς τῶν προκρίτων ὀλιγαρχίας, ἥτις ἀπετέλει τὸ κέντρον τῆς συνελεύσεως. Οἱ ῥήτορες τῆς πλειοψηφούσης ταύτης μερίδος ἀνῆκον εἰς τοὺς ὀλίγους ἐκείνους Ἕλληνας, οἵτινες ἐν τῇ ποιητικῇ τοῦ Ῥήγα προκηρύξει εἶχον ἐννοήσει τοὺς λόγους του καὶ ἐπειρῶντο νὰ τοὺς ἀκολουθήσωσιν. «Ἂς ἐκλέξωμεν ἀντιπροσώπους γνωστοὺς ἐπὶ φιλοπατρίᾳ, οἵτινες νὰ τακτοποιήσωσι τὰ πάντα, καὶ μόνος ὁδηγὸς ἔστω ὁ νόμος, καὶ εἷς μόνος ἔστω ἄρχων τῆς πατρίδος, διότι ἡ ἀναρχία ὁμοιάζει τὴν δουλείαν, ἐν ᾗ ὁ εἷς κατατρώγει τὸν ἕτερον ὡς τὰ ἄγρια θηρία.» Καλῶς γνωρίζοντες τὰ τῆς Εὐρώπης οἱ ἄνδρες οὗτοι, περὶ τὸν Μαυροκορδάτον καὶ τὸν Νέγρην ἱστάμενοι, ἔλαβον συνετῶς ὑπ' ὄψιν τὰς πρὸς τὸ ἐξωτερικὸν σχέσεις τῆς Ἑλλάδος καί, ἐκδίδοντες τὰς ἐπισήμους αὐτῶν περὶ ἀνεξαρτησίας προκηρύξεις, ἐφρόντιζον διὰ τῶν συνταγματικῶν καὶ διοργανιστικῶν πράξεών των νὰ διεγείρωσι τὴν πεποίθησιν περὶ τοῦ μέλλοντος τῆς Ἑλλάδος. Εὐθὺς ἐν ἀρχῇ τῶν ἐργασιῶν της, ἐψήφισεν ἡ Συνέλευσις (τῇ 1. Ἰανουαρίου ἔτ. παλ.) ἐν ὀλίγαις ἐκφραστικαῖς λέξεσιν ἐνώπιον Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων τὴν πολιτικὴν ὕπαρξιν καὶ ἀνεξαρτησίαν τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους. Μετὰ δὲ τὸ τέλος τῶν συ-

νεδριάσεών της μετατεθεῖσα (15/27 Ἰανουαρίου) εἰς Κόρινθον, ἥτις ἐξελέχθη ἕδρα τῆς κυβερνήσεως, ἐξέδωκεν ἡ συνέλευσις κατὰ τὸ παράδειγμα τῆς βορείου Ἀμερικῆς ἀπολογίαν τῆς ἐπαναστάσεως, ἐν ᾗ ἐπειρᾶτο νὰ καταδείξῃ, ὅτι ὁ ἱερὸς οὗτος ἀγὼν, πολὺ μακρὰν ἀπὸ τοῦ νὰ βασίζηται ἐπὶ κανόνων διαφθορᾶς τοῦ λαοῦ καὶ ἀνταρσίας, ἐκηρύχθη ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων, ἵν' ἀποτινάξωσι τὴν μάστιγα τῆς τετρακοσιαετοῦς τῶν Ὀθωμανῶν τυραννίας, καὶ συμμετάσχωσι τῶν φυσικῶν δικαιωμάτων, τὰ ὁποῖα εἶχον ἅπαντες οἱ χριστιανικοὶ λαοὶ, ἵνα ζῶσι τοῦ λοιποῦ ὑπὸ νόμους δικαίους ἢ ἀπολεσθῶσιν ἐντελῶς, διότι θεωροῦσιν ἀνάξιον αὐτῶν, νὰ ζῶσιν αὐτοὶ, οἱ ἀπόγονοι τῶν ἐνδόξων Ἑλλήνων, ἐπὶ μακρότερον ἔτι ὑπὸ ζυγὸν δουλικὸν, ἁρμόζοντα μᾶλλον εἰς ἄλογα ζῶα ἢ εἰς ἀνθρώπους λογικούς. Ὁ μεταξὺ τῶν δύο τούτων διασαφήσεων χρόνος ἐδαπανήθη εἰς τὴν σύνταξιν τοῦ πολιτεύματος. Ὡς πρὸς τὸ εἶδος τῆς μελλούσης κυβερνήσεως οἱ πλειοψηφοῦντες ῥήτορες ἐνόουν σιωπηλῶς ὡς συμφερώτερον τὸ μοναρχικὸν σύστημα, πείσαντες τὴν συνέλευσιν νὰ ἀφήσῃ ἐκκρεμὲς τὸ ζήτημα τοῦτο χωρὶς ν' ἀποφασίσῃ τι καὶ νὰ ἐκλέξῃ μόνον προσωρινὴν κυβέρνησιν. Τὸ πολίτευμα, καθυποβληθὲν ὑπὸ ἐπιτροπῆς, συνετάχθη ἐπὶ τῶν φιλελευθέρων βάσεων τοῦ δι' ἀντιπροσωπείας συστήματος (1). Συγχρόνως δὲ διεγράφησαν ὁριστικῶς τὰ καθήκοντα τῆς νομοθετικῆς καὶ τῆς διοικητικῆς ἐξουσίας καὶ μὲ δημοκρατικὴν ἀντιζηλείαν ὡρίσθησαν τὰ καθήκοντα τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας. Ἀλλὰ κατὰ τοῦτο παρωράθη δυστυχῶς ὁ κύριος σκοπὸς τῶν νέων διατάξεων. Ἡ κυβέρνησις ὡρίσθη πενταμελὴς, εἰς τὴν ἐκλογὴν τῆς ὁποίας ἐλήφθησαν ὑπ' ὄψιν τὰ διάφορα τοῦ κράτους μέρη. (2) Ὁ διαμελισμὸς οὗτος τῆς ἐξουσίας καὶ ὁ περιορισμὸς τῆς μικρᾶς αὐτῆς διαρ-

---

(1) Ὅρα Orelli ἔνθ. ἀν. σελ. 63.

(2) Ὁ Μαυροκορδάτος διὰ τὴν δυτικὴν Ἑλλάδα, πρόεδρος. Ἰωάννης Λογοθέτης ἐκ Λεβαδείας, ἀντιπρόεδρος. Μέλη· Ἰωάννης Ὀρλάνδος ἐξ Ὕδρας, Θάνος Κανακάρης ἐκ Πατρῶν, εἷς τῶν πλουσιωτέρων προκρίτων τῆς Πελοποννήσου, Ἀναγνώστης Παπαγιαννόπουλος (Δεληγιάννης) ἐκ Καρυταίνης, ψυχὴ χαμερπὴς ἐν σώματι δυσμόρφῳ.

κείας ἐπὶ ἓν καὶ μόνον ἔτος ἦσαν ἀπόπειραι ἀτυχεῖς, νὰ εἰσαχθῇ ἑνότης καὶ δύναμις εἰς τὴν διοικητικὴν ἐξουσίαν καὶ δι' αὐτῆς εἰς τὴν ὅλην διοίκησιν καὶ εἰς τὸν πόλεμον. Τῆς διανομῆς ταύτης τῆς κυβερνήσεως, τῆς ἐπ' ἀγαθῷ γενομένης σκοπῷ, συνέπεια ἦτο πρὸ πάντων, ὅτι οὐδὲ κἂν ἀπόπειρα ἔγεινε νὰ καταργηθῶσι τὰ ἐν τῷ κράτει κράτη, ἤτοι αἱ τρεῖς τοπικαὶ γερουσίαι, ἡ τῆς ἀνατολικῆς καὶ τῆς δυτικῆς Ἑλλάδος καὶ ἡ τῆς Πελοποννήσου, ἐξ ὧν ἡ τελευταία μετ' ὀλίγον ἤρχισε νὰ ἐναντιοῦται εἰς τὴν ὑπὸ τῆς κυβερνήσεως διατεταγμένην φορολογίαν, νὰ παρεμποδίζῃ τὰς χρηματικὰς συνεισφορὰς, καὶ νὰ διευθύνῃ τὰ περὶ φόρων καὶ λαφύρων, ἐν ᾧ ὅλαι αἱ ἀπαιτήσεις τῶν ὁπλαρχηγῶν, τῶν νήσων, τῶν μισθωτῶν στρατευμάτων ἐπολιόρκουν τὴν κυβέρνησιν (1). Μόνον κατὰ τοῦ ἑνὸς ξενικοῦ στοιχείου ἐν μέσῳ τῶν ἀντιμαχομένων μερῶν, κατὰ τοῦ φάσματος τῆς ἀνωτάτης συμμαχικῆς κυβερνήσεως ἔγεινεν ὁριστικὴ πρᾶξις κατὰ προτροπὴν τοῦ Μαυροκορδάτου. Ἡ ῥῆξις μετὰ τῆς φιλικῆς Ἑταιρίας ἐπεσφραγίσθη ἐπισήμως διὰ τῆς καταργήσεως τοῦ χρώματος (μέλανος) καὶ τοῦ συμβόλου τῆς Ἑταιρίας (τοῦ Φοίνικος) καὶ διὰ τῆς ἐκλογῆς τῆς Ἀθηνᾶς ὡς σφραγῖδος τοῦ κράτους, καὶ τῆς ἀναπετάσεως σημαίας ἐθνικῆς μὲ ἐννέα ὁριζοντείους κυανᾶς καὶ λευκὰς γραμμάς. Ἀπόδειξις ὅλως ἀνισχύρου ἐπιμονῆς ἦτο ὅτι ὁ Ὑψηλάντης, πορευόμενος ἐπὶ κεφαλῆς πελοποννησιακοῦ σώματος πρὸς τὰς Θερμοπύλας, κατὰ τὴν διάβασιν τοῦ Ἰσθμοῦ ὕψωσε τὴν μέλαιναν σημαίαν, καὶ ἐξηκολούθει καλῶν ἑαυτὸν ἀντιπρόσωπον τοῦ ἀρχιστρατήγου.

Ἡ Πύλη. Ἐν ᾧ ἠσχολοῦντο ἐν Ἑλλάδι οἱ πληρεξούσιοι εἰς τὰ τῆς πολιτείας, ἠσχολοῦντο οἱ Τοῦρκοι ἐν Κωνσταντινουπόλει εἰς τὰ τοῦ πολέμου, καὶ ὁ στόλος ἦτο ἐκτάκτως ἐν μέσῳ τοῦ χειμῶνος ἤδη ἕτοιμος ν' ἀποπλεύσῃ. Ἡ κατάστασις τῶν πραγμάτων ἐν τοῖς διοικητικοῖς κέντροις τῆς τουρκικῆς πρωτευούσης ἐξηγεῖ τὴν ἔκτακτον ταύτην τῶν Τούρκων δραστηριότητα. Πρὸ πολλοῦ ἤδη ὁ

(1) Γερμανός· σελ. 125. 138.

ἔχων τὴν μεγαλειτέραν ἐπιῤῥοὴν ἐπὶ τοῦ Σουλτάνου ἐξ ὅλων τῶν ὀπαδῶν αὐτοῦ ἦτο ὁ εὐνοούμενος Χαλὲτ ἐφέντης, τῷ ὁποίῳ πρὸ ὀλίγου μόλις ἠμφισβήτει τὴν πρώτην θέσιν ὁ τοῦ Σουλτάνου ἰδιαίτερος κουρεύς, ὁ βερβέρβασης Ἰακοὺπ Ἀγᾶς ἐκ Κρήτης. Ἡ ἰσχὺς τῶν μεγάλων Βεζιρῶν, τῶν οἰκονόμων τούτων τῶν Σουλτάνων, εἶχεν ἐντελῶς καταπέσει ἐνώπιον τῆς μεγάλης τοῦ Χαλὲτ ἐπιῤῥοῆς. Πρὸ μικροῦ ἔτι, ὅτε ὁ Ἀλῆς Βεντερλῆ πασᾶς, ὁ προτελευταῖος τῶν βεζιρῶν, διενοεῖτο ν' ἀπαιτήσῃ πάλιν τὰ ἀρχαῖα δικαιώματα, ὁ εὐνοούμενος κατώρθωσε νὰ κρημνίσῃ τὸν μόλις διορισθέντα καὶ νὰ τὸν ἀποκεφαλίσῃ. Ὅ,τι δὲ παρέσχε καὶ διετήρει τῷ Χαλὲτ τὴν ἐκτεταμένην ταύτην ἐπιῤῥοήν, ἦτο ἡ ἐπιτηδεία συγκατάνευσις εἰς ὅλας τὰς ἐπιθυμίας καὶ ὀρέξεις τοῦ δεσπότου, καὶ κατὰ καιρὸν καὶ εἰς τὴν ἀνάγκην, εἰς τὴν ὁποίαν ὑπεβάλλετο συνήθως καὶ ἡ ἐμπιμονὴ τοῦ Σουλτάνου. Ἅμα τὸ ἀπήτουν αἱ περιστάσεις καὶ τὸ συμφέρον, ἐλάμβανεν ὁ Χαλὲτ τὸ μέρος τῆς ξένης διπλωματίας καὶ ἔπειθε τὸν δεσπότην του ν' ἀσπασθῇ τὴν εἰρηνικὴν αὐτῆς πολιτικήν· γενικῶς ὅμως ἐκολάκευε τὴν ἡγεμονικὴν ἀγερωχίαν τοῦ Σουλτάνου καὶ ὑπεστήριζε τὴν φανατικὴν μερίδα τοῦ πολέμου. Δὲν ἐφοβεῖτο τὴν δυσμένειαν τῆς Ῥωσσίας, ὅταν, ὡς ἐν τῇ τελευταίᾳ συνδιασκέψει μετὰ τῆς δυνάμεως ταύτης, ἔβλεπε κινδυνεύουσαν τὴν ἰσχυρογνωμοσύνην τοῦ Σουλτάνου· δὲν ἐφοβεῖτο τὸ μῖσος τῶν γενιτσάρων καὶ οὐλεμάδων, ὅταν ὁ δεσπότης του ἐνόμιζεν ὅτι ἦλθεν ἡ στιγμή, ἵνα αἰσθανθῶσιν οὗτοι τὴν δύναμίν του· δὲν ἐκωλύετο, ὡς ἐσχάτως τῷ 1819 κατὰ τὸν αἱματηρὸν διωγμὸν τῶν πλουσίων Δοὺζ Ὀγλοῦ καὶ τῶν Ἀρμενίων συμπολιτῶν αὐτῶν, νὰ μεταχειρισθῇ τὰ τρομερώτατα μέσα, ὅταν ἐπρόκειτο νὰ ὑπηρετήσῃ τὸν Σουλτάνον δι' ἐκτάκτου τινὸς χρηματολογίας. Ὅτε δὲ αἱ τοιαῦται πράξεις διήγειρον τὴν δυσαρέσκειαν καὶ ταραχὰς καὶ ἀπειλὰς τῶν γενιτσάρων, μετέβαλλεν αἴφνης ὁ Χαλὲτ τὴν ἀρχὴν καὶ ἐθυσίαζεν ἄνευ λόγου καὶ ἀφροντίστως τὰ ὄργανα τῶν μισητῶν μέτρων, τὰ ὁποῖα δὲν ἐτόλμων οὔτε ν' ἀντείπωσι οὔτε νὰ ἐναντιωθῶσιν ἀπερισκέπτως κατὰ τοῦ ἰσχυροῦ ἀνδρός. Οὕτως ὁ Χαλὲτ

ἦτο ὁ δίδων καὶ ἀφαιρῶν πάλιν ὅλας τὰς θέσεις ἐν τῷ στρατῷ, ἐν τῇ πολιτείᾳ καὶ παρὰ τῇ Αὐλῇ· ὁ Χαλὲτ ἦτο ὁ διὰ προσωπικὰς ἢ πολιτικὰς αἰτίας, ὁ συνεπείᾳ ῥᾳδιουργιῶν ἢ συμφερόντων τοῦ κράτους διορίζων καὶ παύων τοὺς ὑπουργούς. Κατὰ τὰς διαφόρους μάλιστα φάσεις τῆς τελευταίας πρὸς τὴν Ῥωσσίαν ῥήξεως ἐδηλώθη πολλάκις ἡ πολιτικὴ αὕτη τέχνη τοῦ εὐνοουμένου. Κατὰ τὴν ἔκρηξιν τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως συνέβη (6/18 Μαρτίου 1821) ἀλλαγὴ ὑπουργείου δι' ἀντιπολιτικὰς αἰτίας, καὶ εἰς τὸν μέχρι τοῦδε ὑπουργὸν τῶν ἐξωτερικῶν Τζανὶπ ἐφένδην ἐδόθη ἡ ἐσωτερικὴ θέσις τοῦ Κεχαγιᾶ βέη, ὑπουργὸς δὲ τῶν ἐξωτερικῶν διωρίσθη ὁ Χαμὶτ βέης. Ὁ Τζανὶπ ἐφέντης ἦτο ἀνὴρ ἐγνωσμένως ἀκεραίου χαρακτῆρος, δίκαιος, πρόθυμος εἰς τὴν ὑπηρεσίαν, πιστὸς, εἷς τῶν πρεσβυτάτων ὑπουργῶν τῆς Πύλης, ὅστις τρὶς ἤδη εἰς κρισίμους περιστάσεις διεύθυνε τὸ ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν ὑπουργεῖον. Συγχρόνως ὅμως ἦτο καὶ Τοῦρκος τοῦ παλαιοῦ συστήματος, ὅστις ὑπέθαλπε τὸν θρησκευτικὸν φανατισμὸν, καὶ διὰ πολιτικοὺς λόγους καὶ ἕνεκα τοῦ φυσικοῦ αὐτοῦ φρονήματος ἦτο ἡ ψυχὴ τῆς μισορωσσικῆς μερίδος τοῦ πολέμου, ὅθεν καὶ ἀνέκαθεν μετὰ τὰς μικροχρονίους συνδιασκέψεις διηνεκὴς ἀντίπαλος τοῦ Στρωγανώφ. Ὁ ἀνὴρ λοιπὸν οὗτος ἦτο ἀπαραίτητος μὲν ὅταν ἡ παραχώρησις εἰς τὰς ἀπαιτήσεις τῆς μεγάλης τῆς Ἄρκτου δυνάμεως ἦτο ἀδύνατος, ἄχρηστος δὲ ὁσάκις ἤθελεν ἡ Πύλη νὰ διατηρῇ φιλικὰς πρὸς τὴν Ῥωσσίαν σχέσεις. Οὕτως ἐν ἀρχῇ τοῦ ἐν ταῖς παραδουναβίοις Ἡγεμονίαις κινήματος, ὅταν ἡ Ῥωσσία ἐδείκνυεν ἑαυτὴν εὐμενῆ πρὸς τὴν Πύλην, ἐπαύθη (27/8 Ἀπριλίου) ὁ Τζανὶπ ἀπὸ τῆς θέσεως τοῦ ὑπουργοῦ· ἀλλ' ἀμέσως ἔλαβε πάλιν ἕδραν ἐν τῷ συμβουλίῳ τοῦ κράτους, ἅμα αἱ πρὸς τὴν Ῥωσσίαν σχέσεις ἐχαλαρώθησαν, καὶ ἡ μερὶς αὐτοῦ ἔλαβε συνεπείᾳ τῶν φάσεων τῶν σχέσεων τούτων ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον περισσοτέραν ἐπιῤῥοήν. Μετὰ τὴν ἀναχώρησιν δὲ τοῦ Στρωγανὼφ ἐθεώρησεν ὁ εὐνοούμενος Χαλὲτ καλὸν ν' ἀσπασθῇ τὴν μερίδα τῆς εἰρήνης καὶ νὰ ὑπακούσῃ εἰς τὰς προτροπὰς καὶ εἰς τὰ χρήματα τῆς Ἀγγλίας, ἥτις ἐσυμβούλευε τὴν Πύλην νὰ ὑποχω-

ρήση. Ὅθεν καὶ κατὰ τὸ φθινόπωρον (ἐν ἀρχῇ τοῦ Ὀκτωβρίου) ἔγεινε πάλιν ἀλλαγὴ ὑπουργείου. Ὁ ἐγνωσμένως ἤπιος ἀνὴρ, ὁ Σαϊδᾶ Ἀχμὲτ ἐφέντης, ὅστις εἶχε πρότερον περιπέσει εἰς δυσμένειαν ἕνεκα τῆς κατὰ τῆς ἀποκηρύξεως τοῦ Ἀλῆ πασᾶ ψήφου του διωρίσθη ὑπουργὸς ἐπὶ τῶν ἐσωτερικῶν. Τοῦτο δὲ ἐσήμαινε προσωρινὴν ἧτταν τοῦ Τζανὶπ καὶ τῆς μερίδος του, ἧτταν ἥτις ὅμως μετ' ὀλίγον μετεβλήθη εἰς νίκην, ἅμα ἡ εἴδησις τῆς πτώσεως τῆς Τριπόλεως διήγειρεν ἐκ νέου τὴν λύσσαν τῶν Τούρκων καὶ διέκοψεν αἴφνης τὴν καλὴν πορείαν τῶν διασκέψεων περὶ τῆς πρὸς τὴν Ῥωσσίαν διαφορᾶς. Ὁ ῥεὴζ ἐφέντης Χαμὶτ βέης, τοῦ ὁποίου αἱ ἀπερίσκεπτοι, ἐν ὀνόματι τοῦ μεγάλου βεζίρου εἰς Πετρούπολιν σταλεῖσαι ἐπιστολαὶ, ἔτυχον ἐκεῖ τοσοῦτον κακῆς ἐκβάσεως, περιέπεσεν εἰς δυσμένειαν (20/1 Νοεμβρίου) καὶ ἐπαύθη, καὶ τὴν θέσιν αὐτοῦ κατέλαβε μαθητὴς τοῦ Τζανὶπ, ὁ Μωάμεθ Σαδὶκ ἐφέντης· αὐτὸς δὲ ὁ Τζανὶπ προεβιβάσθη συγχρόνως μέγας κριτὴς (Καζιασκέρης), καὶ μετ' ὀλίγον μέγας στρατάρχης (Τσαοὺς βασῆς). Ὑπὸ δὲ τὴν ἐπιῤῥοὴν αὐτοῦ ὡς μέλους τοῦ ὑπουργικοῦ συμβουλίου, ἐξηκολούθουν ἀπὸ τοῦδε αἱ μετὰ τῶν ἀντιπροσώπων τῶν μεγάλων δυνάμεων συνδιασκέψεις (εἰς τὰς ὁποίας ἀναγκαζόμεθα νὰ ἐπανέλθωμεν) ἀξιοπρεπέστερον, παρ' ὅ,τι ἔγεινάν ποτε ὑπὸ τῆς Πύλης τοσοῦτον σοβαραὶ διασκέψεις καὶ πρότερον καὶ ὕστερον. Μὲ τὴν θέσιν ὅμως ταύτην τῶν πρὸς τὴν διπλωματίαν σχέσεων συνεβάδιζον ταὐτοχρόνως καὶ αἱ προπαρασκευαὶ καὶ ὁ κατὰ τῶν ἐπαναστατῶν ὁπλισμὸς κατὰ τὸ πνεῦμα ἰσχυρᾶς καὶ ἀποφασιστικῆς δραστηριότητος. Τὴν ἐνέργειαν ταύτην οὔτε ἡ ἐπικειμένη κατὰ τῆς Ῥωσσίας ῥῆξις ἀνεχαίτισεν, οὔτε ὁ συγχρόνως κατὰ τῆς Περσίας ἐκραγεὶς πόλεμος παρεμπόδισεν. Ἡ Ῥωσσία μετὰ τὴν εἰρήνην τοῦ Γκιουλιστὰν, ἥτις τῇ παρέδωκε τὴν Κασπίαν θάλασσαν καὶ τὰς πύλας τῆς Περσίας καὶ παρέσχεν εἰς τὰς πολιτικὰς καὶ ἐμπορικὰς αὐτῆς σχέσεις πρὸς τὸ κράτος τοῦτο σημασίαν πολὺ μεγαλειτέραν, εἶχε παρὰ τῇ αὐλῇ τῆς Περσίας ἐπιτετραμμένον πρέσβυν, τὸν Μασάροβιτζ, ὅστις ἅμα ἀρξαμένης τῆς διαφορᾶς τῆς Ῥωσσίας πρὸς τὴν Πύλην παντὶ σθένει ἐπειρᾶτο

νὰ παρακινήσῃ τὸν διοικητὴν τοῦ Κερμανσαχίου Μωάμεθ Ἀλῆν Μιρζᾶν, τὸν πρεσβύτερον υἱὸν ἐκ τῶν πολυαρίθμων ἀπογόνων τοῦ Σάχ Φέτ Ἀλῆ, νὰ ὠφεληθῇ ἐκ τῆς ἀδυναμίας τοῦ τούρκου πασᾶ, τοῦ φρουροῦντος τὰ στενὰ, καὶ νὰ κινήσῃ πόλεμον κατὰ τῆς Τουρκίας (1). Ὁ Πέρσης ἡγεμὼν ἦτο φιλοπόλεμος, καὶ φιλόδοξος, καὶ δυσηρεστημένος διὰ τὴν ἐκλογὴν τοῦ δευτεροτόκου αὐτοῦ ἀδελφοῦ Ἀββᾶς Μιρζᾶ ὡς διαδόχου τοῦ περσικοῦ θρόνου. Ὅθεν ἡ προτροπὴ τῶν Ῥώσσων εὗρεν αὐτὸν εὐδιάθετον. Κατέλαβε λοιπὸν ὁ Ἀλῆ Μιρζᾶς τὴν παρὰ τὰ σύνορα Σουλεϊμανιὲ, καὶ διεύθυνε δύο μεγάλα στρατιωτικὰ σώματα κατὰ τοῦ Ἐρζερούμ καὶ τοῦ Βαγδατίου. Τὸ πρὸς βορρᾶν διευθυνόμενον σῶμα ἐκυρίευσε τὸ παρὰ τὸ Ἐρζερούμ φρούριον. Τοπράκ-καλέ· τὸ δὲ κατὰ τοῦ Βαγδατίου ἐκστρατεῦσαν ἐπορεύθη εἰς Καρκούκ, ἵν' ἀποκόψῃ τὴν μετὰ τοῦ Χαλεπίου συγκοινωνίαν, ὁ δὲ Κεχαγιᾶς τοῦ πασᾶ τοῦ Βαγδατίου ἡττήθη κατὰ κράτος καὶ μετὰ τὴν μάχην μετέβη πρὸς τοὺς Πέρσας. Δυσκόλως ἠδύνατο ἡ Πύλη ἐν τῇ ὁποίᾳ εὑρίσκετο καταστάσει ν' ἀντισταθῇ ἐκεῖ διὰ τῶν ὅπλων· δύσκολον ὅμως δὲν τῇ ἦτο νὰ παραστήσῃ διὰ τοῦ λόρδου Στράγκφορδ εἰς τὸν Σάχ, ὅτι ἡ τύχη τῆς Περσίας εἶναι τοσοῦτον στενῶς συνδεδεμένη μὲ τὴν διατήρησιν τῆς Τουρκίας, ὥστε δὲν ἔπρεπε τυφλῶς τοσοῦτον νὰ γίνηται ὄργανον τῶν ῥωσσικῶν ῥᾳδιουργιῶν. Ὁ Σάχ προτροπῇ τοῦ λόρδου (ἀπὸ τοῦ Αὐγούστου) εἶχε διατάξει τὸν υἱόν του νὰ μὴ προχωρήσῃ περαιτέρω, καὶ οὐδὲν ὠφέλησεν ὅτι ὁ πρέσβυς τῆς Ῥωσσίας καὶ ἐπειρᾶτο νὰ δικαιολογήσῃ τὰ κινήματα τοῦ ἡγεμονόπαιδος (2) καὶ χρήματα πρὸς ἐξακολούθησιν τῆς ἐκστρατείας ἐπρότεινε, καὶ δάνειον ὑπέσχετο νὰ διαπραγματευθῇ καὶ ἐζήτει διὰ παντὸς μέσου νὰ ἐνοχοποιήσῃ τὴν Ἀγγλίαν. Ἀμφοτέρωθεν αἱ πρὸς συνδιαλλαγὴν αἰτίαι ἦσαν μεγάλαι· οἱ Ἀφγανοὶ ἀφ' ἑνὸς, καὶ ἡ χολέρα ἀφ' ἑτέρου ἠπείλουν τὴν Περσίαν· τοῦτο ἐθεώρει ἡ

(1) Ἔκθεσις τοῦ Ἄγγλου πρέσβεως Οὐΐλλοκ (Willock) πρὸς τὸν λόρδον Στράγκφορδ 7|19 Ὀκτ. 1821 χργ.

(2) Ἐπιστολή τις τοῦ Μασάροβιτζ πρὸς τὸν ἀρχηγὸν τῶν Εὐνούχων 17|29 Ὀκτωβρίου εἶχε περιπέσει εἰς χεῖρας τοῦ Στράγκφορδ.

Πόλη ὡς δάκτυλον Κυρίου καὶ δὲν ἐπτοεῖτο πολὺ ἐκ τῶν ἐκεῖ συμβασῶν ταραχῶν. Ἔτι δ' ὀλιγώτερον ἐπτοεῖτο ἀφ' οὗ μετεκομίσθη εἰς Κωνσταντινούπολιν ἡ κεφαλὴ τοῦ Ἀλῆ πασᾶ, ἣν παρηκολούθησαν μετ' ὀλίγον οἱ θησαυροί του, οἵτινες ὡς λέγεται, συνίσταντο ἐκ πολυτίμων λίθων τριῶν ἑκατομμυρίων γροσίων ἀξίας καὶ ἐξ ὅπλων ἡμίσεως ἑκατομμ. ἀξίας καὶ ἐκ 40 ἑκατομμ. γροσίων εἰς μετρητά.

Μετὰ τὸ συμβὰν τοῦτο ἔλαβεν ὁ Χουρσὶτ πασᾶς, τὸν ὁποῖον ἐπεσκίασεν ὅλη ἡ τοῦ Ἀλῆ πασᾶ δόξα, ἀπόλυτον πληρεξουσιότητα κατὰ τῶν Ἑλλήνων, καθ' ὧν ἤθελε νὰ ἐκδικηθῇ διὰ τὴν διαρπαγὴν τοῦ πλούτου καὶ τοῦ χαρεμίου του. Εἶχε νῦν εἰς χεῖράς του ὁ Χουρσὶτ πασᾶς τὴν ὀχυρωτάτην πασῶν τῶν πρὸς δυσμὰς θέσεων, τὰ Ἰωάννινα· ἡ δὲ Πρέβεζα, ὀχυρωθεῖσα παρὰ τοῦ Ἀλῆ, παρεῖχεν αὐτῷ ἀσφαλῆ πρὸς τὸν στόλον συγκοινωνίαν· ἡ Ἄρτα καὶ ἡ Βόνιτσα τῷ παρεῖχον τὴν ἐπὶ τοῦ ἀμβρακικοῦ κόλπου ἐξουσίαν, καὶ ἀσφαλῆ δίοδον πρὸς τὴν Ἀκαρνανίαν. Τοὺς μέχρι τοῦδε διῃρημένους Ἀλβανοὺς εἶχε νῦν, ἐξαιρουμένων τῶν ὀλίγων Σουλιωτῶν, ὅλους εἰς τὴν διάθεσίν του. Καθ' ἁπάσας τὰς ἐπαρχίας τῆς εὐρωπαϊκῆς Τουρκίας ἐγίνοντο στρατολογίαι, εἰς δὲ τοὺς λιμένας προπαρεσκευάζετο ὁ στόλος εἰς ἀπόπλουν. Τὸ σχέδιον τῆς ἐκστρατείας τοῦ Χουρσὶτ ἦτο τὸ ἑξῆς· νὰ καταλάβωσιν οἱ Ἀλβανοὶ τὴν Αἰτωλοακαρνανίαν καὶ νὰ τὴν καθυποτάξωσι μέχρι τοῦ στομίου τοῦ κορινθιακοῦ κόλπου, ἐν ᾧ συγχρόνως δεύτερον, ἰσχυρότερον στρατιωτικὸν σῶμα ἔμελλε νὰ εἰσέλθῃ διὰ τοῦ Ἰσθμοῦ εἰς τὴν ἀνατολικὴν Ἑλλάδα, ἵνα καταπνίξῃ τὴν ἐπανάστασιν ἐν τῇ πηγῇ της. Ὁ δὲ στόλος ἐνεργῶν κατὰ ναυτικὰς μοίρας εἶχε νὰ ἐπιπέσῃ κατὰ τῶν νήσων, νὰ ἐλευθερώσῃ τὸ πολιορκούμενον Ναύπλιον, νὰ διευκολύνῃ τὴν μετὰ τοῦ στρατοῦ, τοῦ πρὸς ἀνατολὰς πορευομένου, συγκοινωνίαν, νὰ ἐνισχύσῃ τὰς Πάτρας δι' ἀσιατικοῦ στρατοῦ, ἐν ᾧ ὁ πρὸς δυσμὰς ἐκστρατεύσας στρατὸς μετὰ τὴν καθυπόταξιν τῆς στερεᾶς Ἑλλάδος ἔπρεπε νὰ μεταβῇ εἰς τὴν Πελοπόννησον. (1) Τὴν Ἑλληνικὴν ἐπα-

(1) Ὁ Leake περιέγραψεν ἐν τῷ συγγράμματι αὐτοῦ περὶ τῆς Ἑλληνι-

νάστασιν, ἣν μέχρι τοῦδε καὶ ἡ Πύλη καὶ ἡ Εὐρωπαϊκὴ διπλωματία ἐθεώρουν ὡς ἓν ἐκ τῶν συνήθων ἐκείνων ἀνεμοστροβίλων, οἵτινες παρέρχονται ταχέως ὅπως καὶ ἐπέρχονται, ὡς διεσκεδάσθη πρὸ μικροῦ καὶ τὸ ἐν ταῖς Ἡγεμονίαις κίνημα, τὴν Ἑλληνικὴν ἐπανάστασιν ἐθεώρει καὶ ἡ Τουρκία καὶ ἡ Εὐρώπη ὡς φθάσασαν εἰς τὸ χεῖλος τοῦ κρημνοῦ. Αἱ τουρκόφιλοι ἐφημερίδες, ὁ «Αὐστριακὸς Παρατηρητὴς καὶ ὁ ἀνατολικὸς Παρατηρητὴς» (Spectateur oriental), τὸ ὄργανον τῶν Φράγκων τῆς Σμύρνης ἐμπόρων, προέλεγον μὲ τὴν μεγαλειτέραν βεβαιότητα τὴν καταστροφὴν τῶν ἐπαναστατῶν. Ἡ δὲ διπλωματία ἀνήγγελλε μετὰ θετικότητος ἐκ Κωνσταντινουπόλεως, «ὅτι ἀπὸ τοῦδε ἡ ἔκβασις τοῦ πολέμου δὲν εἶναι πλέον ἀμφίβολος.»

Ὁ τουρκικὸς στόλος. Ἡ καταστροφὴ τῆς Χίου. Ἡ ἐμπροσθοφυλακὴ μόνον τοῦ στόλου, ἀριθμοῦσα 35 πλοῖα καὶ διοικουμένη ὑπὸ τοῦ Καπουτὰν βέη, ἐξέπλευσεν ἐν καιρῷ τοῦ χειμῶνος ἔτι ἐκ τῶν Δαρδανελλίων, καὶ ἐλπίζουσα νὰ καταλάβῃ τὴν Ὕδραν διὰ προδοσίας, (1) ἐνεφανίσθη (27/8 Φεβρουαρίου 1822) ἐνώπιον τῆς νήσου ταύτης. Ἀλλ' ἀπατηθεῖσα ἡ ναυτικὴ αὐτὴ μοῖρα εἰς τοῦτο ἔπλευσε πρὸς τὴν Πελοπόννησον, ἐφωδίασε μὲ τρόφιμα καὶ πολεμεφόδια τὴν Μεθώνην, καὶ ἀπεπειράθη νὰ κυριεύσῃ τὸ Νεόκαστρον, ὅθεν ὅμως ἀπεκρούσθη ὑπὸ τοῦ ἐκ Βυρτεμβέργης στρατηγοῦ Νορμάννου καί τινων φιλελλήνων. Εἶτα δὲ (Φεβρουάριον) προσωρμίσθη ὁ στόλος εἰς τὰς Πάτρας καὶ ἀπεβίβασεν ἐκεῖ τετρακισχιλίους ἀνατολίτας στρατιώτας ὑπὸ τὸν ΚαρᾶΜεχμέτ πασᾶν. Μετὰ πολλὰς ἔριδας μεταξὺ τῶν ὁπλαρχηγῶν καὶ τῶν προκρίτων τῆς Καρυταίνης, καὶ ἐφ' οὗ ἐφ' ἱκανὸν χρόνον ἀμφεταλαντεύετο ἡ ἐξουσία καὶ ἡ ἐπιῤῥοὴ μεταξὺ τοῦ Κολοκοτρώνου καὶ τῶν Δεληγιανναίων, εἶχε δοθῇ ἡ ἀρχηγία ἐπὶ τῶν τὰς Πάτρας πολιορκούντων Ἑλλήνων εἰς τὸν Κολοκοτρώνην. Εἶχον δὲ οὕτω συμβιβασθῇ, ὥστε ἕκαστον κόμμα νὰ στρατολογῇ ἐκ τῶν ἑαυτοῦ, καὶ τὰ διάφορα ἀποσπάσματα νὰ

κῆς ἐπαναστάσεως (Λονδίνῳ 1826) τὰς ἐκστρατείας τοῦ 1822-24 λεπτομερέστατα

(1) Zinkeisen Gordon 1,397.

στενοχωρῶσιν ἐκ συμφώνου καὶ ἐκ διαφόρων θέσεων τὰς Πάτρας. Ὅθεν τὰ κεχωρισμένα στίφη τῶν Καρυτινῶν ὑπὸ τὸν Πλαπούταν, τῶν Γαστουνίων ὑπὸ τὸν Κωνς. Πετμεζᾶν, τῶν Τριπολιτῶν ὑπὸ τὸν Γενναῖον Κολοκοτρώνην, τῶν Καλαβρυτινῶν ὑπὸ τὸν Ζαήμην κ. ἄλ. τὸ ὅλον ἑξακισχίλιοι τριακόσιοι ἄνδρες ἐπολιόρκουν τὴν πόλιν ἐν εὐρεῖ κύκλῳ διαφόρων θέσεων. Αὐτὸς δὲ ὁ Κολοκοτρώνης εἶχε τὸ στρατόπεδον αὐτοῦ ἐν τῷ χωρίῳ Ἀλῆ Τσελεπῆ. Οἱ νεωστὶ ἐλθόντες Ἀνατολῖται δὲν ἠδύναντο νὰ ἐμποδίσωσι τοὺς Ἕλληνας (κατὰ τὸν Μάρτιον) νὰ πολιορκῶσι καθ' ἑκάστην στενώτερον τὴν πόλιν, μέχρις οὗ ὁ ἀρχηγὸς αὐτῶν Μεχμὲτ πασᾶς συμπράττων μετὰ τοῦ ἐν Ῥίῳ Ἰουσοὺφ πασᾶ ἐπέπεσε κατὰ τῶν Ἑλλήνων (9/21 Μαρτίου) μεθ' ὅλων τῶν δυνάμεών του, ἐδίωξεν αὐτοὺς ἀπὸ τῶν πλησιεστάτων θέσεων, καὶ ἐπολιόρκησε τὸ μικρὸν στῖφος τοῦ Γενναίου καὶ τὸ σῶμα τῶν Καλαβρυτινῶν ἐν τῇ μονῇ τοῦ Ἱεροκομείου Ἐν τοσούτῳ ὅμως ὁ γέρων Κολοκοτρώνης θαυμασίως μεταχειρισθεὶς τὸν δόλον καὶ τὴν εὔτολμον αὐτοῦ παρουσίαν κατώρθωσεν, ἐξορμήσας μὲ ὀλίγους μόνον ἄνδρας ἐξ ἀπολεσθείσης τινὸς θέσεως, καὶ ἔφιππος (ὡς δεύτερος Ἐβεράρδος λασιοπώγων) κραυγάζων « οἱ Τοῦρκοι φεύγουσι », νὰ ἐπαναφέρῃ πάλιν εἰς τὰς τάξεις τοὺς φεύγοντας Ἕλληνας. νὰ ἐξακολουθήσῃ τὴν μάχην, νὰ ἐλευθερώσῃ τοὺς πολιορκουμένους καὶ ν' ἀποκρούσῃ τοὺς Τούρκους ἐντὸς τῆς πόλεως. Ἐν τῷ μεταξὺ ἐφάνη ὁ Ἑλληνικὸς στόλος ἐξ 63 πλοίων συγκείμενος ἔμπροσθεν τοῦ Μεσολογγίου (16/28 Φεβρ.) καὶ ὁδηγούμενος ὑπὸ τοῦ Μιαούλη ἐπέπεσε κατὰ πρῶτον ἐν ἀνοικτῇ μάχῃ παρὰ τὰς Πάτρας κατὰ τοῦ ἐχθρικοῦ στόλου, καὶ δὲν ἔλαβε μὲν ἀποτέλεσμα ἡ ναυμαχία αὕτη, ἀλλὰ τοσοῦτον κατετρόμαξε τοὺς Τούρκους, ὥστε οὗτοι ἐν ἀταξίᾳ κατέφυγον εἰς τὴν Ζάκυνθον, καὶ εἶτα ἐπιτηρούμενοι διηνεκῶς ὑπὸ τοῦ Μιαούλη, μετέβησαν εἰς Ἀλεξάνδρειαν. Καὶ ὁ Ἑλληνικὸς στόλος ἀπῆλθε μετὰ τοῦτο εἰς τὰ ἴδια καὶ μόνον ὀκτὼ πλοῖα ὑπὸ τὸν Μιαούλην ἔμειναν εἰς τὰ ὕδατα ἐκεῖνα.

Ὁ Καπουτὰν βέης δὲν παρηνώχλησε περαιτέρω κατὰ τὸν πλοῦν του τὰς νήσους τῆς λευκῆς θαλάσσης· τὸ ἔργον τοῦτο ἐ-

δόθη εἰς τὸν στόλον τοῦ τρομεροῦ Καπουτὰν πασᾶ Καρᾶ Ἀλῆ, τὸν μέλλοντα νὰ ἐκπλεύσῃ ἀργότερον. Τὰ Ψαρὰ, ἡ Τῆνος, ἡ Νάξος παρεσκευάσθησαν εἰς ἄμυναν, ἡ δὲ ἐν Κορίνθῳ κυβέρνησις φοβουμένη πρὸ πάντων ὑπὲρ τῆς Ὕδρας καὶ τῶν Σπετσῶν, μετεχειρίσθη μέρος τῶν χρημάτων, τὰ ὁποῖα εἶχον ληφθῆ ὡς λύτρα διὰ τοὺς ἐν Τριπόλει αἰχμαλώτους Τούρκους καὶ διὰ τὸ χαρέμιον τοῦ Χουρσὶτ, ὅπως παρασκευάσῃ καὶ διατηρῇ ἑτοιμοπόλεμον τὸν Ἑλληνικὸν στόλον. Οἱ Σάμιοι ὅμως, φοβούμενοι δευτέραν καὶ ἐφέτος ἐπίθεσιν κατὰ τῆς νήσου των, διενοήθησαν νὰ ἐπαναλάβωσιν αὐτοὶ τὴν ματαιωθεῖσαν ἀπόπειραν τῆς ἐπαναστάσεως τῆς Χίου, ἐξακολουθοῦντες τὸ φρικτὸν μὲν ἀλλὰ τελεσφόρον σύστημα νὰ ἐπασχολῶσι πάντοτε καὶ πανταχοῦ μεμερισμένας τὰς τουρκικὰς δυνάμεις. Τὸ σύστημα τοῦτο ἦτο πρὸ πάντων κατὰ τὴν περίπτωσιν ταύτην ὠμὸν καὶ ἀπάνθρωπον, διότι ἑπόμενον ἦτο, ὅτι οἱ Τοῦρκοι πᾶσαν ἤθελον καταβάλει προσπάθειαν, ἵνα ματαιώσωσιν οἱανδήποτε κατὰ τῆς Χίου ἔφοδον, διότι ἡ νῆσος αὕτη, ὡς ἡ Λέσβος, πολὺ πλησίον τῆς πρωτευούσης καὶ τῶν Δαρδανελλίων κειμένη, ἐκράτει παρὰ πολὺ τοῦ μεταξὺ Ἀσίας καὶ Εὐρώπης στενοῦ, καὶ δὲν ἔπρεπε ν' ἀφεθῇ εἰς τὰς χεῖρας ἐπαναστατῶν. Ἐν Χίῳ κατῴκουν 600 μόνον Τοῦρκοι καὶ 100,000 Ἕλληνες· ὁ μουτεσελίμης καὶ ὁ Καδῆς ἕδρευον ἐν τῇ πρωτευούσῃ τῆς νήσου διὰ τὸν τύπον καὶ μόνον· ἡ δὲ ἀριστοκρατικὴ αὐτοδιοίκησις τῆς πόλεως ἦτο ὅλως ἀνεξάρτητος, καὶ εἰς τὰ γνωστὰ Μαστιχοχώρια, ὡς καὶ εἰς τὰς λοιπὰς κοινότητας δὲν εἶχον αἱ τουρκικαὶ ἀρχαὶ εἰμὴ μικρὰν μόνον ἐπιῤῥοήν. Ἕνεκα τῆς εὐζωΐας, τῆς εὐνομίας καὶ τοῦ πολιτισμοῦ της ἐδοξάζετο ἡ νῆσος αὕτη ἐν Ἑλλάδι ὡς νῆσος τῶν μακάρων, ἂν καὶ κατὰ τὴν παροιμίαν οἱ κάτοικοι αὐτῆς ἦσαν ἠλίθιοι καὶ Χῖος ἔξυπνος ἦτο τόσον δυσεύρετος ὅσον καὶ πράσινος ἵππος· ὅθεν εὐκόλως ἐννοεῖ τις, ὅτι ἐνταῦθα οἱ Φιλικοὶ ὀλίγους μόνον προσηλύτους ἔκαμον, καὶ ὅτι ὁ Ἑλληνικὸς στόλος δὲν ἠδύνατο νὰ εὕρῃ τὰς αὐτὰς συμπαθείας, ὡς παρὰ τοῖς πτωχοτέροις Σαμίοις. Ἡ Πύλη εἶχε γείνει προσεκτικὴ ἀπὸ τοῦ παρελθόντος ἔτους, εἶ-

χεν ἀφοπλίσει τοὺς νησιώτας καὶ λάβει ὁμήρους ἐκ τῶν Μαστιχοχωρίων, εἶχε στείλει στρατὸν εἰς τὴν νῆσον, ὅστις καὶ ἐνταῦθα, ὡς πρότερον εἰς τὰς παραλίους πόλεις τῆς μικρᾶς Ἀσίας, ἔθεσε ταχὺ πέρας εἰς τὴν εὐημερίαν, τὴν εἰρήνην καὶ τὴν ἀσφάλειαν. Ὅθεν πρὸ πολλοῦ προῃσθάνοντο οἱ κάτοικοι τῆς νήσου ταύτης τὴν τύχην τῶν Κυδωνιῶν. Ἐν τούτοις ὅμως ἐν ἀρχῇ τοῦ ἔτους ἐφαίνετο, ὅτι ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Βεχὶπ πασᾶ ἤθελεν ἐπανέλθει κατ᾽ ὀλίγον ἡ τάξις, ὅτε αὐτοὶ οἱ Ἕλληνες ἔδωκαν ἐξωτερικῶς τὴν ἀφορμὴν τῆς καταστροφῆς. Εἷς τῶν Χίων Φιλικῶν, ὁ Ἰωάννης Ῥάλλης, ὅστις ἔζη ἐν Ὀδησσῷ, εἶχε σταλῆ εἰς Σάμον παρὰ τοῦ Δημητρίου Ὑψηλάντου, ἵνα φέρῃ τῷ « ἀρχιστρατήγῳ » Λυκούργῳ Λογοθέτῃ τὴν διαταγὴν νὰ συμπράξῃ μετὰ τῶν Σαμίων εἰς τὴν ἐπανάστασιν τῆς Χίου. Ἀλλ᾽ ὁ Ῥάλλης εἶχε πεισθῆ, (1) ὅτι ὁ καιρὸς δὲν ἦτο κατάλληλος, ὅτι τὸ πρᾶγμα δὲν ἦτο ὥριμον, καὶ τούτου ἕνεκα εἶχε ζητήσει (κατὰ τὸν Δεκέμβριον τοῦ 1821) δι᾽ ἐπιστολῆς ἀναβολὴν, ἣν καὶ ὁ πρίγκηψ ἐν τῇ ἀπαντήσει του (21/2 Ἰανουαρίου 1822) ἐνέκρινε καὶ παρεχώρησε. Καὶ ὁ Λυκοῦργος δὲ ἔγραψε πρὸς τὸν Ὑψηλάντην, ὅτι συμφωνεῖ μὲ τὴν γνώμην του, ἂν καὶ πρὸ μικροῦ ἔτι Χῖοί τινες τὸν προέτρεπον εἰς τὸ κίνημα, τοῦ ὁποίου ηὔχετο ἐκ καρδίας νὰ ἔλθῃ ὅσον τάχιστα ἡ κατάλληλος στιγμή. Τοιοῦτοι Χῖοι ἐπαναστάται, ὀλίγοι καὶ ἀσήμαντοι, ἀπηυθύνοντο ἐν ἀγνοίᾳ τῶν δημογερόντων καὶ πρὸς τὴν νέαν ἐν Κορίνθῳ κυβέρνησιν, προτρέποντες αὐτὴν νὰ ἐπαναστατήσῃ τὴν νῆσον, καὶ αὐτοὶ οὗτοι τέλος κατώρθωσαν νὰ πείσωσι τοὺς Σαμίους, τοὺς μελετῶντας ἐπίθεσιν κατὰ τοῦ Κουσαδασίου, νὰ παραιτήσωσι τὸ σχέδιον τοῦτο, καὶ ἄνευ τῆς θελήσεως καὶ παρὰ τὴν θέλησιν τῆς κυβερνήσεως νὰ ἐπιχειρήσωσι τὸ ὑπὸ πολλῶν μὴ ἐγκρινόμενον κίνημα τῆς Χίου, τὸ ὁποῖον ὑπὸ τῶν Ψαριανῶν πρὸ πάντων δὲν ἐνεκρίνετο, διότι οὗτοι ὤφειλον τὴν εὐπορίαν των κατὰ μέγα μέρος εἰς τὸ μετὰ τῆς νήσου ταύτης ἐμπόριον.

(1) Τρικούπης 2,395.

Ἐὰν ὁ Λυκοῦργος ἐπεχείρει ἐν ἀρχῇ τοῦ χειμῶνος τὸ αὐθαίρετον αὐτοῦ κίνημα, ἴσως ὑπῆρχεν ἐλπίς τις ἐπιτυχίας· νῦν ὅμως, ὅτε ἐπέκειτο ὁ ἀπόπλους τοῦ στόλου, ἦτο πρᾶξις ἀπονενοημένη, ἦτο ἔγκλημα, ν' ἀποφύγῃ τις τὸν ἀμφίβολον τῆς Σάμου κίνδυνον διὰ τῆς βεβαίας καταστροφῆς τῆς ἀκμαζούσης ἐκείνης νήσου· καὶ ἡ μέχρι τοῦδε δημοτικὴ τοῦ Λυκούργου δόξα ἠμαυρώθη ἐντελῶς ὑπὸ τοῦ παρατόλμου τούτου κινήματος καὶ τῶν τρομερῶν αὐτοῦ συνεπειῶν. Ἡ Πύλη, παρατηροῦσα τὰς προπαρασκευὰς τῶν ἐπαναστατῶν, μετέφερεν εἰς Κωνσταντινούπολιν τρεῖς τῶν ἐγκριτοτέρων Χίων, καὶ προέτρεψε τοὺς νησιώτας διὰ τοῦ ἀρχιεπισκόπου των νὰ ἡσυχάσωσι· καὶ ὅτε τὰ πλοῖα τῶν Σαμίων, τριάκοντα ὀκτὼ τὸν ἀριθμόν, ἐφάνησαν ἔμπροσθεν τῆς Χίου (9/21 Μαρτίου), μετέφερεν ὁ πασᾶς πάντας τοὺς ἐν τῇ νήσῳ συλληφθέντας ὁμήρους εἰς τὸ φρούριον. Τὴν ἐπιοῦσαν δὲ ἀπεβιβάσθησαν 2500 ἄνδρες ὑπὸ τὸν Λυκοῦργον, εἰσέβαλον εἰς τὴν πόλιν, ἐλεηλάτησαν τὰς ἀποθήκας καὶ τὰς τουρκικὰς οἰκίας, καὶ τὴν 11/23 Μαρτίου, συῤῥευσάντων καὶ τῶν ἀόπλων χωρικῶν ἐκ τῶν Μαστιχοχωρίων, ὕψωσαν τὴν ἐθνικὴν σημαίαν ἐν μέσῳ τῆς φυγῆς τῶν πεφοβισμένων πολιτῶν καὶ τοῦ πυρὸς τῆς τουρκικῆς ἐν τῷ φρουρίῳ φρουρᾶς. Ἡ συστηθεῖσα ἐπιτροπὴ ἐξ ἑπτὰ ἐφόρων ἐζήτησε συνδρομὴν παρὰ τῆς Ἑλληνικῆς κυβερνήσεως, ἥτις ἀντὶ ν' ἀποστείλῃ ὅσον τὸ δυνατὸν ταχύτερον στόλον ἰσχυρὸν πρὸς ἀποπεράτωσιν τῆς ἐπαναστάσεως καὶ ἐφοπλισμὸν τῆς νήσου, δὲν ἔπεμψεν εἰμὴ ὀλίγα μόνον τηλεβόλα, τὰ ὁποῖα ἔφθασαν εἰς Ψαρὰ ὅταν πλέον ἦτο ἀργά. Ἐν Κωνσταντινουπόλει δὲ ἀπεκεφάλισεν ὁ Σουλτάνος ἑξήκοντα Χίους καὶ διέταξε τὸν Καπουτὰν πασᾶν ν' ἀποπλεύσῃ εἰς Χῖον καὶ ν' ἀποβιβάσῃ ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ στόλου στρατὸν ἀσιατικόν. Ἦτο δὲ τοῦτο προμήνυμα, ὅτι τὸ ἔτος τοῦτο ἔμελλε νὰ ἑορτασθῇ τὸ Πάσχα πολὺ φρικτότερον ἢ ὅπως εἶχε τελεσθῇ κατὰ τὸ προλαβὸν ἔτος ἐν Κωνσταντινουπόλει. Ὁ ναύαρχος ἔφθασε μετὰ 46 πλοίων καὶ ἑπτακισχιλίων ἀνδρῶν (30/11 Ἀπριλίου). Μὴ ἔχων δὲ θετικὰς περὶ τῆς θέσεως τῆς πόλεως πλη-

ῥοφορίας, ἐπυρπόλησεν αὐτὴν ἐν καιρῷ νυκτὸς, ἐν ᾧ συγχρόνως οἱ ἐν τῷ φρουρίῳ Τοῦρκοι ἐξώρμησαν κατὰ τῶν Σαμίων, οἵτινες ἠναγκάσθησαν νὰ ἐγκαταλείψωσι πάλιν τὴν πόλιν. Τὴν αὐτὴν ἡμέραν ἐξεδικήθη τρομερῶς ἡ ἅλωσις τῆς Τριπόλεως. Ἡ μεγαλοπρεπὴς πόλις παρεδόθη εἰς τὰς φλόγας, οἱ δὲ κάτοικοι ἢ ἐσφάγησαν ἢ ἐξηνδραποδίσθησαν. Μέχρι τοῦδε ὅμως ὁ ἀριθμὸς τῶν θυμάτων εἶχε μέτρον τί, διότι πολλοὶ τῶν πολιτῶν εἶχον καταφύγει εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς νήσου, πολλοὶ εἶχον εὕρει ἄσυλον παρὰ τοῖς προξένοις, εἰς τὰ ἐνδότερα τῶν νήσων ἡ σφαγὴ δὲν εἶχεν ἔτι ἀρχίσει, διότι μόλις διεβιβάζοντο τὰ τουρκικὰ στρατεύματα ἐκ τῆς Ἀσίας. Ἀλλὰ τρεῖς ἡμέρας μετὰ ταῦτα (2/14 Ἀπριλίου) ἤρχισαν αἱ τρομεραὶ σκηναὶ καὶ ἐν τοῖς χωρίοις, ὅτε οἱ Τοῦρκοι ὥρμησαν κατὰ τῆς μονῆς τοῦ Ἁγίου Μηνᾶ καὶ ἐντεῦθεν κατὰ τοῦ χωρίου Ἁγίου Γεωργίου, καὶ ἔσφαξαν ἀνηλεῶς χιλιάδας τῶν ἐκεῖ καταφυγόντων ἀόπλων καὶ δυστήνων κατοίκων. Μόνον οἱ Σάμιοι ἠδυνήθησαν νὰ διατηρηθῶσιν ἐπί τινα χρόνον ἐν ἁγίῳ Γεωργίῳ· ἔπειτα ἐγκατέλιπον τὴν νῆσον εἰς τὴν τρομερὰν τύχην, ἣν τῇ ἡτοίμασαν, καὶ κατέφυγον εἰς Ψαρὰ, ἔνθα ὁ Λυκοῦργος ἠπειλεῖτο ἐπί τινα καιρὸν μὲ θάνατον κατηγορούμενος ἐπὶ ἐσχάτῃ προδοσίᾳ. Ὁ Καπουτὰν πασᾶς, ἴσως ἵνα σώσῃ τὰ Μαστιχοχώρια, τὰ ὁποῖα ὡς κτῆμα τοῦ αὐτοκρατορικοῦ χαρεμίου εὑρίσκοντο ὑπὸ τὴν ἰδιαιτέραν τοῦ Σουλτάνου προστασίαν, ἐπέβαλε τοῖς ξένοις προξένοις νὰ διακοινώσωσι πανταχοῦ, ὅτι κατ' ἀνωτάτην διαταγὴν ἐδόθη ἀμνηστεία. Ὁ τῆς Αὐστρίας πρόξενος Sticpovich καὶ ὁ ἐκτελῶν χρέη Γάλλου προξένου Digeon πιστεύσαντες τοῦτο διήρχοντο τὴν χώραν κηρύττοντες τὴν ἀμνηστείαν (5/17 Ἀπριλίου). Ἀλλοίμονον εἰς ἐκείνους, οἵτινες ἀμελήσαντες τὸ σωτήριον ἄσυλον τῶν ψαριανῶν πλοίων, ἐπίστευσαν εἰς τὴν ἐγγύησιν ταύτην καὶ ἐπανῆλθον εἰς τὰ ἴδια! Μόλις εἶδον οἱ Τοῦρκοι ὅτι ἔχουσιν εἰς τὴν διάθεσίν των τὰ θύματα καὶ ὅτι ἦταν ἀσφαλεῖς ἀπὸ παντὸς κινδύνου, καὶ εὐθὺς διεσπάρησαν ὡς ἄγρια καὶ αἱμοβόρα θηρία καθ' ὅλην τὴν νῆσον καὶ ἐπέπεσον κατὰ τοῦ ἀόπλου λαοῦ πάσης ἡλικίας καὶ παντὸς φύ-

λου, κατὰ τῶν πιςῶν τοῦ Σουλτάνου ὡς καὶ κατὰ τῶν ἐπαναςατῶν, σφάζοντες καὶ ἀνδραποδίζοντες ἐπὶ ἑβδομάδας ὁλοκλήρους εἰς ὅλα τὰ χωρία. Ἡ ἀντίστασις οὐδαμοῦ ἦτο δυνατή· οὐδαμοῦ εὑρίσκετο ἄσυλον· αἱ μοναὶ παρεβιάσθησαν, ἐβεβηλώθησαν, καὶ ἐγυμνώθησαν καὶ ἀπὸ ἀνθρώπων καὶ ἀπὸ χρημάτων· καὶ αὐτοὶ οἱ ἐν τοῖς νοσοκομείοις ἀσθενεῖς ἐσφάγησαν· τὰ ὑπόγεια τῶν οἰκιῶν, τὰ σπήλαια τῶν ὀρέων διηρευνήθησαν καὶ χιλιάδες ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν καὶ εἰς τὰ ἔνδον τῆς νήσου καὶ εἰς τὴν ἀπέναντι τῶν Ψαρῶν παραλίαν ἐφονεύθησαν, ὥστε καὶ αὐτὴ ἡ θάλασσα ἐβάφη μὲ τὸ αἷμα τῶν θυμάτων καὶ αἱ εὔφοροι πεδιάδες ἔγεμον πτωμάτων καὶ μετέδιδον εἰς τὴν ἀτμοσφαῖραν τὴν φρικτὴν πανώλην. Πρὸς τὰς μαχαίρας τῶν στρατιωτῶν ἡμιλλῶντο καὶ οἱ πελέκεις τῶν δημίων τοῦ Καπουτὰν πασᾶ, ὅστις καὶ αὐτοὺς τοὺς ἀθῴους ὁμήρους ἀπεκεφάλισε. Μόνων τῶν καθολικῶν χριςιανῶν ἐφείσθησαν οἱ Τοῦρκοι, μόνοι οἱ ἐν τοῖς προξενείοις καταφυγόντες Ἕλληνας ἐσώθησαν, ὧν πολλαὶ χιλιάδες ὤφειλον τὴν ζωήν των εἰς τὸν πρόξενον τῆς Αὐστρίας. Μόλις 5000 ὑπολογίζονται οἱ σωθέντες, 23,000 δὲ οἱ σφαγέντες· 47,000 ἐπωλήθησαν ὡς δοῦλοι κατὰ τὴν ἀρίθμησιν τοῦ τελωνείου. Φορτία ὁλόκληρα μετεκομίσθησαν εἰς Αἴγυπτον καὶ Βαρβαρίαν. Τοὺς δὲ πρόσφυγας ἐπερίμενε καὶ κατὰ τὴν σωτηρίαν καὶ μετ' αὐτὴν ἄλλη ὄχι ὀλιγώτερον τρομερὰ τύχη. Οἱ πρῶτοι Ἕλληνες πλοίαρχοι, οἵτινες ἔφθασαν εἰς Χίον ἐφάνησαν τοσοῦτον αἰσχροκερδεῖς, ὥστε δὲν ἐδέχοντο εἰς τὰ πλοῖά των εἰμὴ μόνους τοὺς δυναμένους νὰ πληρώσωσι τὸν ναῦλον. Καί τινες τῶν προξένων, καὶ ἐκεῖνοι κατὰ μέγα μέρος οἵτινες τοσούτους δυστυχεῖς ἔσωσαν, ἐκατηγορήθησαν, ὅτι ἠνάγκαζον τοὺς πλουσιωτέρους τῶν προκρίτων νὰ ἐξαγοράζωσιν ἀντὶ πολλῶν χρημάτων τὴν σωτηρίαν των. (1). Εἷς τούτων τῶν ἀνθρωπεμπόρων ἦτο καὶ ὁ Νεαπολίτης Βολιάκος, ὅστις μετὰ τὴν πτῶσιν τῶν Ψαρῶν εὑρέθη διαπραγματευόμενος μετὰ τῶν Τούρκων περὶ λείας καὶ ἀπέθανε βίαιον θάνατον ἐν

---

(1) Raybaud, 2. 227.

μέσῳ τῆς αἰσχρᾶς αὐτοῦ ἐργασίας. Οἱ δὲ εἰς τὰς νήσους διασωθέντες περιέπεσον εἰς τὴν μεγαλειτέραν πενίαν καὶ τὴν ἐσχάτην ἔνδειαν. Πολλοί, οἵτινες ἔζων ἐν μεγαλοπρεπείᾳ καὶ ἀναπαύσει, δὲν ἠδυνήθησαν νὰ σώσωσιν εἰμὴ μόνον ἀρκετὰ ἐνδύματα ὅπως καλύψωσι τὴν γυμνότητά των καὶ ἀρκετὰ χρήματα ὅπως συντηρηθῶσιν ἐπί τινα χρόνον ἐλεεινῶς. Πλούσιαι γυναῖκες ἔτικτον ἐνδεδυμέναι χρυσοκέντητα ῥάκη ἐν ὑπαίθρῳ, ἐκτεθειμέναι εἰς τὸν καύσωνα τῆς ἡμέρας καὶ εἰς τὴν ὑγρασίαν τῆς νυκτός. Οἱ ξένοι, οἱ ἰδόντες τὰς σκηνὰς ταύτας τοῦ τρόμου, δὲν ἠδύναντο ν' ἀπαλλαγῶσιν ἐκ τῆς τρομερᾶς ἐντυπώσεως, (1) ἣν τοῖς ἐπροξένει ἡ θέα τῆς αἱματοφύρτου νήσου, τῶν εἰς τὰς παραλίας περιφερομένων ἐκ τοῦ φόβου καὶ τῆς λύπης ἀναύδων νησιωτῶν, ἣν τοῖς ἐπροξένουν ἐν Ἀθήναις καὶ ἐν Ἄργει αἱ λυπηραὶ διηγήσεις τῶν διασωθέντων, καὶ ἐκείνων, οἵτινες ἔχαιρον διὰ τὴν σωτηρίαν των, καὶ ἐκείνων, οἵτινες ἔπνεον ἐκδίκησιν. Ἐπὶ πολυπληθοῦς λαοῦ ἐνέσκηψε συμφορά, ὁποίαν κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους μόνον τὰ τυφλὰ στοιχεῖα ἑτοιμάζουσι τοῖς ἀνθρώποις, καὶ ἀπεδείχθη πάλιν φανερῶς ὅτι ἀπὸ τοῦ τουρκικοῦ ὄχλου δὲν ἐξέλιπεν ἡ ἀρχαιοτάτη βαρβαρότης τῆς ἡμιθηριώδους αὐτοῦ φύσεως. Ἡ παρηγορία διὰ τὰς τοιαύτας συγκινητικὰς σκηνὰς τῆς ἱστορίας δὲν πρέπει νὰ ζητηθῇ εἰμὴ εἰς μόνην τὴν σημασίαν καὶ τὰς συνεπείας αὐτῶν καὶ εἰς τὴν μεγάλην τῶν γεγονότων ἑνότητα. Ἵνα ἀποφανθῇ δὲ ὁριστικῶς ἡ κοινὴ γνώμη τῆς Εὐρώπης περὶ τῆς τρομερᾶς ταύτης πάλης δύο κατὰ τὸ φαινόμενον ἐπίσης βαρβάρων λαῶν, ἔνθα αἱ ἀμφοτέρωθεν διαπραττόμεναι ὠμότητες ἐκράτουν ἐπὶ πολὺ εἰς ἀμφίβολον καὶ ἀμφιῤῥεπῆ θέσιν τὰ εὐσυνείδητα πνεύματα, οὐδὲν συνετέλεσε περισσότερον ἢ τὸ τρομερὸν τοῦτο συμβάν, ἡ αἰσχρὰ αὕτη λύσσα κατὰ κατοίκων πιστῶν, ἠπίων, ἀόπλων καὶ ἀθῴων καὶ ἡ ἀναιδὴς αὕτη καταπάτησις τῆς δημοσίᾳ κηρυττομένης καὶ ἐγγυωμένης χάριτος

(1) Jourdain, Ἀπομνημονεύματα ἱστορικὰ καὶ στρατιωτικά. Ἐν Παρισίοις 1828. 3, 60

καὶ φειδοῦς. Ἐνόησεν ἡ Εὐρώπη ὅτι ἐνταῦθα δὲν ἐπρόκειτο περὶ τῶν ἐχθρῶν τοῦ χριστιανισμοῦ μόνον, ἀλλὰ περὶ τῶν ἐχθρῶν πάσης τῆς ἀνθρωπότητος καὶ τοῦ ἀνθρωπισμοῦ. Ἐσβέσθη δὲ παρὰ τοῖς Ἕλλησι καὶ ἡ ἐσχάτη ἰδέα περὶ τοῦ δυνατοῦ τῆς συμφιλιώσεως καὶ τῆς ἐκ νέου καθυποτάξεως, καὶ ἡ ἀπόφασις τοῦ νικᾷν ἢ ἀποθνήσκειν, ἥτις ἠδύνατο νὰ θεωρηθῇ ἐν τῷ ψηφίσματι τῆς ἐν Ἐπιδαύρῳ ἐθνικῆς συνελεύσεως ἁπλῆ φράσις, κατέστη ἐξ ἀνάγκης ἀλήθεια. Διὰ τὴν ἐκστρατείαν τοῦ παρόντος ἔτους εἶχεν ἡ καταστροφὴ τῆς Χίου τὸ ἀποτέλεσμα, ὅτι ἐκράτει ἐν τῇ νήσῳ τὸν ἀσιατικὸν στρατόν, τὸν τουρκικὸν ὅμως στόλον περιέπλεξεν ἀκολούθως εἰς πολέμους, οἵτινες ἐματαίωσαν τὸ ἄμεσον ἔργον του, τὴν καθυπόταξιν τῶν τριῶν ἡγεμονικῶν νήσων, ἐβράδυνον τὴν μελετωμένην σύμπραξίν του εἰς τὰ κινήματα τῶν δύο τῆς ξηρᾶς στρατῶν, καὶ διὰ τούτου διετάραξε πάντα τὰ σχέδια τῆς ἐκστρατείας, καὶ κατέστρεψε πάσας τὰς ἐπ' αὐτῆς βασιζομένας προσδοκίας.

Ὁ Ἑλληνικὸς στόλος. Ἂν καὶ ἐν τῷ Ἑλληνικῷ στόλῳ μεγάλη ἦτο ἡ ἔλλειψις καὶ τῶν μέσων, καὶ τῶν τροφίμων, καὶ τῆς προθυμίας, καὶ τῆς ὁμονοίας καὶ τῆς ὑπακοῆς, ὁ κίνδυνος ὅμως, ὅστις ἐπέκειτο ὁσημέραι ἀπειλητικώτερος κατὰ τῶν τριῶν νήσων ἐξήγειρε βίᾳ τοὺς ναύτας ἐκ τῆς ἀπραξίας, ἐκ τῶν ἐρίδων καὶ τῆς ἀδρανείας. Ὁ στόλος συνεκεντρώθη (28/10 Μαΐου) παρὰ τὰ Ψαρά, συμποσούμενος εἰς 56 πλοῖα καὶ 8 πυρπολικά, καὶ ἐκεῖθεν ἐξέπλευσεν εἰς ἀναζήτησιν τῶν ναυτικῶν μοιρῶν. Καὶ ὁ μὲν ἀνδρεῖος Νικόλαος Ἀποστόλης ὡδήγει τοὺς Ψαριανούς, ὁ δὲ Ἀνδροῦτσος τοὺς Σπετσιώτας, καὶ ὁ Ἀνδρέας Βῶκος Μιαούλης τοὺς Ὑδραίους. Πρὸς τούτοις καὶ πολλοὶ ξένοι ἀξιωματικοί, ἐν οἷς ὁ ἔνδοξος Ἄστιγξ (Frank Abney Hastings) ἔλαβον μέρος εἰς τὴν ἐκστρατείαν ταύτην. Καθ' ὅσον δὲ τὸ ἐπέτρεπεν ἡ δημοκρατικὴ ἀπείθεια, ἡ ὁδηγία τοῦ ὅλου στόλου ἐνεπιστεύθη εἰς τὸν Μιαούλην. Ἀκραιφνὴς πατριωτισμός, ἀκεραιότης χαρακτῆρος, πατριαρχικὴ τῶν ἠθῶν ἀφέλεια, ἐγκαρτέρησις καὶ ὑπομονή, τολμηρὰ ἐνεργητικότης καὶ ἀνδρία ἐκόσμουν τὸν γιγαντιαῖον τὸ ἀνάστημα, ἀλλ' οὐχὶ

ἀνθηρὸν, καὶ ὑπὸ ποδάγρας ἐνοχλούμενον ναύτην, ὅστις ἐξέχει ἐν τῇ Ἑλληνικῇ Ἐπαναστάσει ὡς εἷς τῶν καθαρωτάτων χαρακτήρων καὶ τῶν ἁγνοτάτων πατριωτῶν. Υἱὸς Εὐβοέως ἐμπόρου, τοῦ Δημητρίου Βώκου, ἐγεννήθη ὁ Μιαούλης ἐν Ὕδρᾳ κατὰ τὸ 1770. (1) Ἑπταετὴς μόλις τὴν ἡλικίαν εὑρίσκετο ἐπί τινος πλοίου, ἀνήκοντος εἰς τὸν πατέρα του, δεκαοκταετὴς δ' ἐνυμφεύθη, καὶ, ἀσθενήσαντος τοῦ πρεσβυτέρου αὐτοῦ ἀδελφοῦ ἔγεινε κυβερνήτης τοῦ πλοίου. Ἡ τιμὴ αὕτη, εἰς ἅπαξ εἶχε γευθῇ, παρεκίνησεν αὐτὸν νὰ προμηθευθῇ ἐν Σμύρνῃ ἰδίαν σαΐτταν· ἡ δὲ ἀγορὰ τοῦ παλαιοῦ τούτου καὶ σεσαθρωμένου πλοίου τὸν ἔφερεν εἰς ῥῆξιν μετὰ τοῦ πατρός, ἀλλ' ἡ ἱκανότης του κατεπράϋνε πάλιν τὸν γέροντα. Πειραταὶ τῷ ἀφήρεσάν ποτε τὸ πλοῖον, ἀλλὰ διὰ τῆς ἐπιμονῆς καὶ ἐγκαρτερήσεως τὸ ἀνέκτησεν. Ἔχων τὰ μέσα κατεσκεύασεν ὁ Ἀνδρέας ἐν Βενετίᾳ ἕτερον μεγαλοπρεπέστερον πλοῖον, ὅ,περ καὶ αὐτὸ ἀπωλέσθη, ἀλλ' ἡ τιμιότης του τῷ παρέσχε τὰ μέσα ν' ἀγοράσῃ νέον πλοῖον καὶ νὰ καλύψῃ τὰς ζημίας. Οἱ πολεμικοὶ χρόνοι περιέπλεξαν αὐτὸν κατὰ θάλασσαν εἰς αἱματηρὰς συγκρούσεις, ἀλλ' ἡ ἀνδρία του τὸν ἀνεδείκνυεν ἀείποτε νικητήν. Ἠχμαλωτίσθη ποτὲ ὑπὸ τοῦ Νέλσωνος, ἀλλ' ἡ παῤῥησία του τῷ παρέσχε καὶ τὴν εὔνοιαν τοῦ Ἄγγλου ναυάρχου καὶ τὴν ἐλευθερίαν. Ὅθεν ὁ Ἑλληνικὸς στόλος εἶχεν ὁδηγὸν ἐγνωσμένης ἱκανότητος, ὅστις, ἐν ᾧ ὁ Τομπάζης διὰ δόλου μόνον ἐνήργει καίων ὀλίγα μόνον πλοῖα καὶ μὴ τολμῶν διὰ τῶν πυρπολικῶν του νὰ ἐπιτίθηται εἰμὴ κατ' ἠγκυροβολημένων πλοίων, κατὰ τὴν πρώτην ἤδη ἔξοδόν του τοῦ παρελθόντος ἔτους ἐπεχείρισε νὰ ἐπιτεθῇ ἐν ἀνοικτῇ ναυμαχίᾳ κατὰ τοῦ ἰσχυροῦ τῶν Τούρκων στόλου διὰ τῶν μικρῶν αὐτοῦ ἐμπορικῶν πλοίων, τῶν ὀλίγα μόνον τηλεβόλα ἐχόντων. Ὁ Ναύαρχος ἀπέπλευσεν (28/10 Μαΐου) εἰς Τσεσμὲ καὶ μὴν εὑρὼν ἐκεῖ τὸν ἐχθρικὸν στόλον, περιέπλευσε τὴν Χίον, ἵνα σώσῃ τοὺς εἰς τὰ παράλια περιπλανω-

(1) Ὅρα τὴν βιογραφίαν του γεγραμμένην ὑπὸ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Ἀντωνίου Gordon-Zinkeisen 1,440.

μένους δυστυχεῖς φυγάδας. Ἐπανελθὼν δὲ εἰς Ψαρά, ἔμαθεν, ὅτι ὁ τουρκικὸς στόλος εὑρίσκετο πάλιν παρὰ τὴν Χίον, ἵνα πρὶν ἢ ἐκστρατεύσῃ κατὰ τῶν τριῶν νήσων διέλθῃ ἐν ἡσυχίᾳ τὸ ῥαμαζάνι, τὸ ὁποῖον ἤρχιζε τὴν 10/22 τοῦ Μαΐου. Ἐν πολεμικῷ συμβουλίῳ τῶν Ἑλλήνων ἀπεφασίσθη νὰ γείνῃ ἡ ἔφοδος. Δεκαεννέα πλοῖα μετὰ τριῶν πυρπολικῶν εἰσέπλευσαν (18/30 Μαΐου) εἰς τὸ στενὸν τῆς Χίου καὶ ὁ ἐχθρικὸς στόλος κατεθορυβήθη· τέσσαρα βρίκια ἐπέπεσον κατὰ τῆς 84 τηλεβόλα ἐχούσης ναυαρχίδος, ἥτις ἐκινδύνευε νὰ καῇ ὑπό τινος πυρπολικοῦ, τὸ ὁποῖον ὅμως ἦναψε πρὸ τῆς ὥρας. Οἱ Ἕλληνες μετὰ τὴν ἀποτυχοῦσαν ἔφοδον ἀπεσύρθησαν πάλιν εἰς Ψαρά, ἔνθα συνεσκέφθησαν περὶ νέων ἐπιχειρήσεων κατὰ τοῦ Καπουτὰν πασᾶ, ὅστις μετά τινας ἡμέρας ἔλαβεν ἐπικουρίαν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἐπερίμενεν ἔτι μεγαλειτέραν ἐξ Αἰγύπτου. Πρὶν ἢ ἔλθῃ αὕτη ἠθέλησαν οἱ Ἕλληνες νὰ ἐπιχειρήσωσιν εὔτολμόν τι κίνημα. Δύο πυρπολικά, ὁδηγούμενα ὑπὸ τοῦ ἀνδρείου Ψαριανοῦ Κωνστ. Κανάρη καὶ τοῦ Ὑδραίου Γεωργίου Πιπίνου ἔμελλον κατά τινα σκοτεινὴν νύκτα νὰ πέσωσι μέσα εἰς τὸν ἐχθρικὸν στόλον. Κατὰ τὴν πρώτην αὐτῶν ἀπόπειραν ἐμποδίσθησαν ὑπὸ νηνεμίας· ἅμα ὅμως ἔπνευσε βορρᾶς, εὐνοϊκὸς εἰς τὴν ἐπιχείρησιν ἄνεμος, παρέπλευσαν (6/18 Ἰουνίου) τὰ δύο πυρπολικὰ ὑπὸ γαλλικὴν καὶ αὐστριακὴν σημαίαν τὸ Καραβουρνοῦ διευθυνόμενα εἰς Τσεσμέ, ἐπλησίασαν πρὸς βορρᾶν τοῦ πορθμοῦ τῆς Χίου περὶ τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου τὰ ἐχθρικὰ πλοῖα καὶ ἐκρύβησαν παρὰ τὴν παραλίαν. Ἀφ' οὗ δὲ ἐπῆλθεν ἡ νύξ, εἰσέπλευσαν εἰς τὸν πορθμόν, ἔνθα ἔκειτο ἠγκυροβολημένος ὁ τουρκικὸς στόλος. Ἡ νὺξ ἦτο ἀσέληνος, σκοτεινή. Ὁ μὴν τῆς νηστείας ἔληγε καὶ ὁ ναύαρχος ἑώρταζε διὰ νυκτερινῆς τελετῆς τὴν ἀρχὴν τοῦ Βαϊραμίου. Τὸ πλοῖόν του καὶ τὸ τοῦ ὑποναυάρχου φωταγωγημένα ἐφαίνοντο μακρόθεν. Ἀπαρατήρητα ἐπλησίασαν τὰ πυρπολικά, τῶν ὁποίων οἱ κυβερνῆται εἶχον μεθ' ἑαυτῶν 32 ἐθελοντὰς ὀπαδούς, οἵτινες μεταλαβόντες τῶν ἀχράντων μυστηρίων εἶχον ἀποφασίσει καὶ προπαρασκευασθῆ νὰ τιναχθῶσιν ἐν ἀποτυχίᾳ εἰς τὸν ἀέρα. Καὶ αὐτοὶ οἱ τουρκικοὶ

ἀκταιωροὶ εἶχον ῥίψει ἕνεκα τοῦ βαϊραμίου τὰς ἀγκύρας των. Οἱ Ἕλληνες εἰσέπλευσαν διὰ μέσου τοῦ τουρκικοῦ στόλου, καὶ τοσοῦτον πλησίον τῶν πλοίων, ὥστε παρατηρηθέντες ὑπὸ τῶν σκοπῶν ἠναγκάσθησαν νὰ ὀπισθοχωρήσωσιν, ἀλλὰ περὶ τὸ μεσονύκτιον ἐπανῆλθον πάλιν καὶ βοηθούμενοι ὑπὸ ἀνέμου πνέοντος ἀπὸ τῆς ξηρᾶς ἔφθασαν διὰ μέσου τοῦ στόλου πλησίον τῶν δύο ναυαρχίδων. Τὸ ψαριανὸν πυρπολικὸν προσεκολλήθη εἰς τὴν πρῷραν τῆς ναυαρχίδος καὶ ἐν ῥοπῇ ὀφθαλμοῦ τῷ μετέδωκε τὰς φλόγας, τὸ δὲ ὑδραϊκὸν προσεκολλήθη εἰς τὴν ὑποναυαρχίδα τοῦ Ῥιαλᾶ βέη, ἀπεσπάσθη ὅμως πάλιν ἀπ᾽ αὐτῆς πρὶν ἀνάψῃ, καὶ ἔπειτα περιεφέρετο ἐν μέσῳ φλογῶν, ἄνευ ὁδηγῶν, διὰ μέσου τῶν τουρκικῶν πλοίων, τρόμον καὶ σύγχυσιν ἐμποιοῦν. Οἱ 34 ἀτρόμητοι ἑταῖροι ἐῤῥίφθησαν ἀμέσως εἰς τὰς λέμβους καὶ ἀπέπλευσαν ἐντελῶς ἀνενόχλητοι ἐκ τοῦ μεσημβρινοῦ στομίου τοῦ πορθμοῦ διὰ μέσου τοῦ τουρκικοῦ στόλου, καὶ παρελήφθησαν ὑπὸ τῶν ἐκεῖ ἐπὶ τῷ σκοπῷ τούτῳ εὑρισκομένων Ἑλληνικῶν πλοίων, ἐφ᾽ ὧν μετέβησαν ἐν θριάμβῳ εἰς Ψαρά. Ἐπὶ τῆς ναυαρχίδος εὑρίσκοντο ὑπὲρ τοὺς δισχιλίους ἀνθρώπους, ἐν οἷς καὶ πλεῖστοι ἀξιωματικοὶ τοῦ ναυτικοῦ, καὶ δυστυχῶς καὶ πολλοὶ αἰχμάλωτοι χριστιανοί. Ὀλίγοι μόνον ἐξ ἁπάντων τούτων διεσώθησαν. Λέμβοι δὲν ἐτόλμων νὰ πλησιάσωσιν εἰς τὰ καιόμενα πλοῖα, διότι τὰ πεπυρωμένα τηλεβόλα ἐξεπυρσοκρότουν ἀφ᾽ ἑαυτῶν. Ἐκ τῶν τριῶν λέμβων τῆς ναυαρχίδος αἱ δύο ἐβυθίσθησαν παραφορτωθεῖσαι, καὶ ἡ μέν, ἐν ᾗ ἐζήτει νὰ σωθῇ ὁ Καπουτὰν πασᾶς διεπεράσθη ὑπὸ σφαίρας τηλεβόλου, καὶ ὁ ναύαρχος ἐπλήγη τὴν κεφαλὴν ὑπὸ τοῦ καταπεσόντος ἱστοῦ, καὶ μετακομισθεὶς εἰς τὸ παραθαλάσσιον ἐξέπνευσεν ὁ τραυματισθεὶς ἐν αὐτῇ ἐκείνῃ τῇ θέσει, ἔνθα εἶχε διατάξει νὰ σφαγῶσιν οἱ ὅμηροι τῆς Χίου. Μετὰ μίαν περίπου ὥραν αἱ φλόγες κατέλαβον τὴν πυριτοθήκην καὶ ἡ λαμπρὰ ναυαρχὶς ἀνετινάχθη εἰς τὸν ἀέρα. Ἀπερίγραπτος ἦτο ἡ σύγχυσις ἐν τῷ στόλῳ, φόβος δὲ καὶ τρόμος κατέλαβεν εἰς τοσοῦτον βαθμὸν τοὺς Τούρκους, ὥστε χωρὶς νὰ περιμείνωσι δευτέραν ἐπίθεσιν ἀπέπλευσαν πάλιν εἰς Δαρδανέλλια. Διὰ τὴν Χίον ὅμως δυ-

στυχῶς τὸ συμβὰν τοῦτο ἦτο σημεῖον νέων τρομερῶν σκηνῶν. Οἱ Τοῦρκοι ἐπέπεσον λυσσῶντες κατὰ τῶν μέχρι τοῦδε ἀθίκτων Μαστιχοχωρίων, καὶ ἐτελείωσαν (7|19 Ἰουνίου) τὸ αἱματηρὸν ἔργον τῶν προλαβουσῶν ἑβδομάδων διὰ τῆς σφαγῆς ἢ ἐξανδραποδίσεως τῶν κατοίκων. Τὸ ἀνδραγάθημα τῶν πυρπολητῶν δὲν ἠδύνατο νὰ λάβῃ τρομερωτέραν σημάμα. καὶ σεμνοτέραν ἠχὼ ἢ τὴν φρικτὴν τύχην τῆς ἀκμαζούσης ἐκείνης νήσου, ἧς ὁ χριστιανικὸς πληθυσμὸς κατὰ τὸν Αὔγουστον δὲν ἀπετέλει πλέον ἢ 1800 ψυχάς. Τὸ δὲ ὄνομα τοῦ Κανάρη, προφερόμενον μετὰ θαυμασμοῦ, μετέβαινεν ἀπὸ στόματος εἰς στόμα, καὶ ἠκούετο ἀναμεμιγμένον μὲ τὰς ἀρὰς τὰς ἐκτοξευομένας κατὰ τῶν βαρβάρων Τούρκων. Καὶ ὁ ἁπλοῦς, ἀτρόμητος οὗτος ναύτης, ὅστις ἔχαιρε μεταξὺ τῶν συμπολιτῶν του ἐμπιστοσύνην μέχρι δεισιδαιμονίας, καὶ ἐπὶ τοῦ προσώπου τοῦ ὁποίου οἱ ξένοι εὕρισκον τὴν εὐχάριστον ἔκφρασιν ἠρέμου σεμνότητος ἡνωμένης μετὰ ἀνδρικῆς τόλμης καὶ ἴσως καὶ ἀγριότητός τινος, ὁ ἁπλοῦς οὗτος ναύτης, ὅςις δὲν ἤθελε νὰ σημάνῃ περισσότερον ἢ ὅ,τι ἦτο, δι' οὐδὲν περισσότερον ἦτο ἄξιος τοῦ θαυμασμοῦ τούτου ἢ διὰ τὴν μεγάλην αὐτοῦ μετριοφροσύνην, διότι πολλῷ μᾶλλον ἠδύνατο νὰ ἐκπλαγῇ διὰ μίαν ἀποτυχίαν, ἢ νὰ ἐπαρθῇ διὰ μίαν ἐπιτυχίαν· ἀσμένως ἀπένεμε καὶ εἰς ἕνα ἕκαστον τῶν ὀπαδῶν τὴν αὐτὴν τιμὴν ὡς εἰς ἑαυτόν, καὶ ὅταν ξένοι ἐδιηγοῦντο τὰ κατορθώματά του ἠρυθρία ὁ μετριόφρων ἀνήρ. Δεκτοὶ γενόμενοι εἰς Ψαρὰ ὑπὸ τοῦ ζητωκραυγοῦντος λαοῦ διηυθύνθησαν οἱ 34 ἄνδρες ἀσκεπεῖς εἰς τὸν ναόν, ἵνα εὐχαριςήσωσι τὸν Θεὸν διὰ τὴν νίκην καὶ τὴν σωτηρίαν των.

Ἐν Κωνσταντινουπόλει δὲ αἱ ἐντυπώσεις τῶν τρομερῶν τούτων εἰδήσεων ἦσαν ὅλως διάφοροι τῶν τοῦ παρελθόντος ἔτους μετὰ τὰς νίκας καὶ τὰς ἥττας τῶν Πατρῶν καὶ τῆς Τριπόλεως. Ἡ ἀδελφὴ τοῦ Σουλτάνου Ἐσμᾶ, τῆς ὁποίας ἐπιχορήγησις ἦσαν τὰ εἰσοδήματα τῆς Χίου, διεμαρτυρήθη ἰσχυρῶς κατὰ τῶν ὑπὸ τοῦ Βεχὶπ πασᾶ διαπραχθεισῶν βαρβαροτήτων, τοῦ ὁποίου διετάχθη ἡ παῦσις καὶ ἡ ἀποκεφάλισις. Καὶ ἐν τῇ κυβερνήσει καὶ παρὰ τῷ λαῷ ὑπεχώρησεν ὁ φανατισμὸς εἰς αἰσθήματα φιλανθρωπότερα. Οἱ

καλλίτεροι τῶν Τούρκων ἔδιδον καὶ ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ ἐν Σμύρνῃ δείγματα γενναιοφροσύνης πρὸς τοὺς δυστυχεῖς Χίους δούλους, καὶ ἡ Πύλη ἀπηγόρευσε ῥητῶς (6/18 Ἰουνίου) τὴν πώλησιν αὐτῶν.. Ὅταν δ' ἔφθασεν ἡ εἴδησις περὶ τῆς εἰς τὸν στόλον συμβάσης συμφορᾶς οἱ ἐν τῇ πρωτευούσῃ καὶ ἐν Σμύρνῃ Τοῦρκοι μᾶλλον ἐταπεινώθησαν ἢ ἠρεθίσθησαν, καὶ παρεδόθησαν εἰς ζοφερὰν εἰς τὰς θείας βουλὰς ἀφοσίωσιν, τῆς ὁποίας, λέγουσιν οἱ ξένοι παρατηρηταὶ « ἔπρεπέ τις νὰ ἦναι μάρτυς αὐτόπτης διὰ νὰ λάβῃ ἀκριβῆ περὶ αὐτῆς ἰδέαν. » Ὁ θάνατος ἀπήλλαξε τὸν Καπουτὰν πασᾶν ἄλλης πτώσεως. Πρὸ καιροῦ ἤδη εἶχεν ἀποφασισθῆ ἡ ἀντικατάστασις αὐτοῦ διὰ τοῦ διοικητοῦ τῶν Πατρῶν Καρᾶ Ἀχμὲτ πασᾶ, περὶ οὗ ἀνωτέρω εἴπομεν. Πρὸς ἀναζήτησιν δὲ τοῦ νέου ναυάρχου ἐν Πάτραις ἀπέπλευσεν ὁ τουρκικὸς στόλος καὶ πάλιν (30/12 Ἰουλίου) ἐκ τοῦ Ἑλλησπόντου, ἡνώθη παρὰ τὴν Χίον μετὰ τοῦ πρὸ πολλοῦ ἤδη περιμενομένου αἰγυπτιακοῦ στόλου, τοῦ διευθυνομένου ὑπὸ τοῦ Καπουτὰν βέη καὶ μετέβη μετ' αὐτοῦ εἰς Πάτρας.

Ἡ Μακεδονία καὶ Ὄλυμπος.

Ὅ,τι ἦτο προωρισμένον ὡς ἐπιτυχὴς εἰσαγωγὴ τῆς ἐκστρατείας τοῦ Χουρσὶτ πασᾶ, ἡ καθυπόταξις δηλ. τῶν τριῶν νήσωνα καὶ ἡ διασκόρπισις τοῦ ναυτικοῦ αὐτῶν, εἶχεν ἀποτύχει, καὶ οἱ Ἕλληνες εἶχον διαφύγει τὸν ἐπαπειλοῦντα αὐτοὺς τοῦτον κίνδυνον. Τοὐναντίον ὅμως οἱ Τοῦρκοι ἐπιτυχέστατα κατώρθωσαν ἐν τῇ βορείῳ ἠπείρῳ, ἐν Μακεδονίᾳ καὶ Θεσσαλίᾳ, νὰ διατηρήσωσιν ἐλεύθερα τὰ νῶτα τοῦ ἀνατολικοῦ στρατοῦ καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς ἐνεργείας του. Ἐν τῇ Χαλκιδικῇ εἶχον ἤδη ἐν καιρῷ χειμῶνος ἀρχίσει αἱ προπαρασκευαὶ μετὰ μεγάλης δραστηριότητος. Ἐκεῖ παρὰ τὸν ἰσθμὸν τῆς Κασσάνδρας ἐπὶ πολὺ εὑρίσκετο ἀμφιῤῥεπὴς ὁ μεταξὺ Τούρκων καὶ Ἑλλήνων ἀγών. Οὔτε ὁ Ἰουσοὺφ βέης τῆς Θεσσαλονίκης εἶχε κατορθώσει νὰ καθυποτάξῃ τοὺς Κασσανδρεῖς οὔτε αὐτοὶ νὰ τὸν νικήσωσι. Μετὰ ταῦτα διώρισεν ἡ Πύλη ἄνδρα ἔμπειρον καὶ ἰσχυρὸν, τὸν Ἀβδοὺλ-Ἀμποὺδ πασᾶν, ἀρνησίθρησκον Γεωργιανὸν, ὅστις εἶχεν ἀνατραφῆ παρὰ τοῦ Τσεζὰρ πασᾶ τῆς Ἄκρης καὶ γυμνασθῆ εἰς τὰ ὅπλα ἐν

ταῖς κατὰ τῶν Γάλλων μάχαις, πασᾶν τῆς Θεσσαλονίκης καὶ ἔπεμψε κατὰ τῶν ἐπαναστατῶν ὡς ἀρχιστράτηγον τῆς Μακεδονίας καὶ Θεσσαλίας. Ἐλθὼν εἰς Θεσσαλονίκην ὁ νέος πασᾶς ἐκάλεσεν εἰς τὰ ὅπλα πάντας τοὺς Μωαμεθανοὺς ἀπὸ τοῦ δεκάτου ἕκτου μέχρι τοῦ ἑξηκοστοῦ τῆς ἡλικίας ἔτους καὶ διὰ προκηρύξεως προσεκάλεσε τοὺς ἐπαναστάτας νὰ ὑποταγῶσι καὶ νὰ παραιτήσωσι τὰ ὄνειρά των περὶ συστάσεως τῆς ἀρχαίας αὐτοκρατορίας. Ὅταν δὲ ἐπορεύετο κατὰ τῆς Κασσάνδρας οἱ ἐγχώριοι καὶ οἱ προσελθόντες Ὀλύμπιοι ἕνεκα ἐνδείας καὶ ἐρίδων εἶχον ἐλαττωθῆ μέχρις 600 ἀνδρῶν. Ὅθεν δύσκολον δὲν ἦτο τῷ πασᾷ νὰ εἰσδύσῃ εἰς τὴν χερσόνησον διά τινος ἐγκαταλελειμμένου μέρους τοῦ τείχους (30/11 Νοεμβρίου 1821.) Ἐκεῖ πρὸ πολλῶν μηνῶν ἤδη παρεστάθη πρόλογος τῆς τραγῳδίας τῆς Χίου. Λέγεται ὅτι δεκακισχίλιοι ἄνδρες καὶ γυναῖκες, τὸ πλεῖστον φιλήσυχοι κάτοικοι, εἴτε ἐσφάγησαν εἴτε ἐπωλήθησαν ὡς δοῦλοι, καὶ τοῦτο πρὸ τῆς καταστροφῆς ἤδη τῆς Χίου εἶχεν ἀρχίσει νὰ διεγείρῃ ἐν Εὐρώπῃ ἔτι περισσότερον τὴν κατὰ τῶν Τούρκων ἀγανάκτησιν. Τὸ ἐπαναστατικὸν ὅμως πνεῦμα τῶν βορείων χωρῶν κατεβλήθη ὑπὸ τῶν πρώτων τούτων νικῶν τοῦ Ἀβδουλ-Ἀμποὺδ καὶ τῆς ὠμῆς αὐτῶν χρήσεως. Ἅμα δὲ ὁ πασᾶς διηυθύνθη τὸ πρῶτον κατὰ τῆς Ἀκτῆς, κατὰ τῶν ὠχυρωμένων μονῶν καὶ τῶν ὡπλισμένων νέων μοναχῶν τοῦ Ἁγίου Ὄρους, ἠναγκάσθησαν οἱ ὀλίγοι, οἱ θέλοντες νὰ ὑπομείνωσι τὴν ἔφοδον, νὰ ἐπιβιβασθῶσι μετὰ τοῦ Ἐμμανουὴλ Παπᾶ, καὶ οἱ ὑπολειφθέντες ἐξηγόρασαν τὴν χάριν ἀντὶ 2 1/2 ἑκατομμ. γροσίων καὶ διὰ τῆς παραδοχῆς τουρκικῆς φρουρᾶς, ἥτις ἐπὶ ἐννέα ὅλα ἔτη ἔδωκε καιρὸν εἰς τοὺς Ἁγιορείτας νὰ μετανοήσωσι διὰ τὴν ἀνανδρίαν, μὲ τὴν ὁποίαν ἐπροτίμησαν τὴν ὑποταγὴν τῆς ἀντιστάσεως. Ὁ Ἀβδουλ-Ἀμποὺδ προέβη καὶ περαιτέρω, καὶ ἐζήτησεν ὁμήρους ἐκ τῆς Ναούσης, μεταξὺ ἄλλων καὶ τὸν υἱὸν τοῦ ἄρχοντος Ζαφειράκη, τοῦ πιστοῦ ἐκείνου ἀνδρός, ὅστις διὰ τῆς δολοφονίας τοῦ Φιλικοῦ Ὑπάτρου εἶχε πρὸ μικροῦ δώσει δεῖγμα τοῦ φιλοτούρκου αὐτοῦ φρονήματος. Ὡς ἐκ τῶν περιστάσεων καὶ τῆς πείρας ἐθεώρησεν ὁ ἀνὴρ ἀσφαλέστερον

τὸν πόλεμον ἢ τὴν παράδοσιν εἰς τὰ θηριώδη στίφη τοῦ πασᾶ. Ἡνώθη λοιπὸν μετὰ τῶν ὁπλαρχηγῶν Γάτσου τοῦ ἐκ Βοδινῶν καὶ Καρατάσου τοῦ ἐκ Βεῤῥοίας, καὶ τοὺς προσεκάλεσε μετὰ τῶν ὀπαδῶν των εἰς Νάουσαν, ἥτις καὶ κατὰ τὸν πληθυσμὸν καὶ κατὰ τὴν ὀχύρωσιν καὶ κατὰ τὰ μέσα της ἦτο φυσικὸν κέντρον τῆς ἐπαναστάσεως.

Μὲ τὴν ἐπανάστασιν ταύτην συνεδέοντο καὶ ταὐτόχρονα κινήματα παρὰ τὸν Ὄλυμπον. Ἀπεφασίσθη μετὰ τοῦ Ὀλυμπίου Διαμαντῆ, ὅτι ἔπρεπε νὰ καταληφθῶσιν ὑφ' ὅλων γενικῶς καὶ αἱ τρεῖς θέσεις, δι' ὧν ἡ χώρα αὕτη ἦτο καὶ μόνον προσιτὴ παρὰ τὸν θερμαϊκὸν κόλπον ἀπὸ τοῦ Ἀξιοῦ μέχρι τοῦ Πηνειοῦ, ἤτοι ἡ ἐπὶ τοῦ Βαρδὰρ (Ἀξιοῦ) γέφυρα, ἡ κοιλὰς τῶν Τεμπῶν καὶ τὰ στενὰ τῆς Καστωρίας, ἵνα διακοπῶσιν αἱ συγκοινωνίαι τῶν Τούρκων ἐν Μακεδονίᾳ καὶ Θεσσαλίᾳ. Πρὸς τοῦτο δὲ οἱ Ὀλύμπιοι εἶχον ζητήσει παρὰ τοῦ Ὑψηλάντου καὶ συνδρομὴν καὶ ἀρχηγὸν τῆς ὅλης ἐκςρατείας. Ὁ πρίγκηψ τοῖς ἔπεμψεν Ἕλληνα ἐκ Βεσσαραβίας, πλὴν Νάξιον τὸ γένος, τὸν Γρηγόριον Σάλλαν, ὅστις ἔμπειρος μὲν στρατιώτης ἀλλὰ διεφθαρμένος τὰ ἤθη, ἀπελθὼν ἐκ Ναυπλίου τέσσαρας ὅλους μῆνας περιεφέρετο εἰς τὸ Αἰγαῖον Πέλαγος, μετέβη εἰς Νάξον ἵνα παρουσιασθῇ ἐν ὅλῃ τῇ νέᾳ αὐτοῦ λαμπρότητι ἐνώπιον τῶν συγγενῶν του, καὶ ἔπειτα εἰς Μύκωνον, ἔνθα εἶχεν ἐρωτικὰς σχέσεις, ὥστε ἐπὶ τέλους οἱ πλεῖστοι τῶν ὀπαδῶν του τὸν ἐγκατέλιπον δυσαρεστηθέντες, καὶ αὐτὸς μόνος μετὰ τοῦ Πολωνοῦ Λεξίνσκη (Leczinsky) καί τινων ἄλλων ἦλθε τέλος εἰς Ἐλευθεροχῶρι.(21/3 Ἀπριλίου 1822). Ἡ βραδύτης αὕτη καὶ τὸ ἀσθενὲς τῆς ἐπικουρίας κατέπνιξεν, ὡς ἦτον ἑπόμενον, ὅλον τὸν ζῆλον τῶν κατοίκων. Μόλις συνεκεντρώθησαν περὶ αὐτὸν 200 ἄνδρες, μεταξὺ τῶν ἀρχηγῶν τῶν ὁποίων ὑπῆρχε πρὸς τούτοις καὶ μεγάλη διχόνοια. Παρημελήθη ἡ ἔγκαιρος κατάληψις τῶν στενῶν τῆς Θεσσαλονίκης, καὶ οὔτε ἐμποδίσθη ὁ Χουρσὶτ πασᾶς διὰ τῆς πεδιάδος τῶν Τεμπῶν καὶ τῆς Πιερίας νὰ πέμψῃ στρατὸν πρὸς τὸν Ἀβδοὺλ-Ἀμποὺδ κατὰ τῶν Μακεδόνων, οὔτε οὗτος νὰ πέμψῃ τοῖς ἐν Κολινδρῷ Τούρκοις ἐπικουρίαν κατὰ τῶν ὑπὸ τὸν

Σάλλαν Ἑλλήνων ἐπαναστατῶν. Διὰ τῶν ἀμοιβαίων τούτων ἐπικουριῶν κατέπεσον σχεδὸν ταὐτοχρόνως ἀμφοτέρωθεν αἱ καταστρεπτικαὶ πληγαί. Οἱ ὑπὸ τὸν Σάλλαν, προχωρήσαντες εἰς τὰ ἐνδότερα μέχρι τῆς Καστανιᾶς ἐνικήθησαν ἐκεῖ (29/10 Ἀπριλίου), καὶ διωχθέντες εἰς Μηλιάν, τὴν παρὰ τὸ ἀρχαῖον πιερικὸν Δῖον κειμένην, ἐξεδιώχθησαν (2/14 Ἀπριλίου) καὶ ἐκεῖθεν εἰς τὰ ὄρη, ἔνθα διελύθησαν. Ὁ Σάλλας καὶ ὁ Δεξίνσκης ἐπανῆλθον ῥακενδύται μετὰ πλείστας ὅσας κακουχίας εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ εἰς Κόρινθον, οἱ ἐγχώριοι περιεφέροντο εἰς τὰ ὄρη εἰς ἀναζήτησιν τῶν συγγενῶν αὐτῶν· ὁ δὲ Διαμαντῆς μετά τινων τῶν ὀπαδῶν του, παρακολουθουμένων ὑπὸ τῶν γυναικῶν καὶ τῶν τέκνων των κατέφυγεν εἰς πυκνὸν δάσος κάτωθεν τῆς Μηλιᾶς κείμενον, ἔνθα αἱ μητέρες ἔπνιξαν τὰ βρέφη αὐτῶν, ἵνα μὴ προδοθῶσι διὰ τῆς φωνῆς αὐτῶν εἰς τοὺς καταδιώκοντας ἐχθρούς.

Ἔτι τρομερωτέρα ἦτο ἡ τύχη τῆς Μακεδονίας. Οἱ ἐν Ναούσῃ Ἕλληνες ἐφόνευσαν τοὺς ὀλίγους ἐν τῇ πόλει εὑρισκομένους Τούρκους, καὶ εἶτα διεσπάρησαν εἰς τὰ περίχωρα ἵνα ἐπαναστατήσωσι τὰ χωρία, καὶ κατέκαυσαν ὅσα χωρία δὲν εὗρον πρόθυμα εἰς τὴν ἐπανάστασιν καὶ σὺν αὐτοῖς καὶ τὴν πόλιν Βέῤῥοιαν. Ἐν αὐτῇ εὑρίσκετο ὁ Ἀβδουλ-Ἀμποὺβ ἐπὶ κεφαλῆς δεκαπέντε χιλιάδων ἀνδρῶν, μεθ' ὧν ἐπορεύθη κατὰ τῆς Ναούσης, ἣν μὴ θελήσασαν νὰ παραδοθῇ ἐκυρίευσεν ἐξ ἐφόδου καὶ ἔκαυσεν (11/23 Ἀπριλίου). Οἱ τρεῖς ὁπλαρχηγοὶ διελύθησαν, καὶ ὁ μὲν Ζαφειράκης ἔπεσε μετά τινων ὀπαδῶν εἰς τὰ ἕλη τῆς Βεῤῥοίας, ὁ δὲ Καρατάσος καὶ ὁ Γάτσος κατέφυγον ἐκ Μακεδονίας εἰς τὴν ἐλευθερωθεῖσαν Ἑλλάδα. Τρομερὰ κακουργήματα ἐδήλουν τὰ ἴχνη τῶν νικητῶν. Ἑκατὸν εἴκοσι χωρία παρεδόθησαν εἰς τὰς φλόγας, πεντακισχίλιοι δὲ ἄνθρωποι ἐσφάγησαν ἢ ἠνδραποδίσθησαν ἐν Ναούσῃ, καὶ ἄλλοι τόσοι ἐν Παλαιοπύργῳ, πολλοὶ ἐβασανίσθησαν ἀνηλεῶς, γυναῖκες ἐῤῥίφθησαν ζῶσαι εἰς τὸ πῦρ καὶ πολλαὶ ἔγκυοι ἐβασανίσθησαν, παιδία ἐσφάγησαν ἐνώπιον τῶν γονέων καὶ θηλάζοντα βρέφη ἐπνίγησαν, ὥστε πολλαὶ γυναῖκες ἐῤῥίφθησαν μετὰ τῶν τέκνων των εἰς τὸ ἕλος, τὸ καλούμενον

« μέλαν ὕδωρ » (Μαυρονέρι) καὶ κείμενον παρὰ τὸν λιμένα τοῦ Παλαιοπύργου, ἵνα διαφύγωσι τὰ βασανιστήρια καὶ τὴν ἀτιμίαν. Πάμπολλοι Ἑβραῖοι καὶ αἱμοβόροι τινὲς χριστιανοὶ παρηκολούθουν τὸν τουρκικὸν στρατὸν, ἵνα λάβωσι μέρος εἰς τὰς τρομερὰς ταύτας σφαγάς. Αἱ γυναῖκες τῶν τριῶν ὁπλαρχηγῶν ᾐχμαλωτίσθησαν καὶ ἡ μὲν γυνὴ τοῦ Γάτσου ἠλλαξοπίστησε φοβουμένη τὰς βασάνους, δι' ὧν ἠπειλεῖτο, αἱ δὲ ἕτεραι δύο ἐβασανίσθησαν μέχρι θανάτου ἐν αὐτῇ τῇ οἰκίᾳ τοῦ αἱμοχαροῦς βεζίρου.

Τὰ κατὰ τὴν ἀνατολικὴν Ἑλλάδα. *Ὁ Ὀδυσσεύς.*

Οὕτω διὰ τῆς δραστηριότητος, ἣν ἀνέπτυξαν οἱ Τοῦρκοι εἰς τὰ νῶτα τοῦ ἀνατολικοῦ στρατοῦ, τὸν ὁποῖον ὁ Χουρσὶτ πασᾶς ἐμόρφωσε κατ' ὀλίγον καὶ ἐφωδίασεν ἐν Θεσσαλίᾳ, ἐκαθαρίσθη τὸ μέρος τοῦτο τῆς χώρας ἀπὸ τῶν ἐπαναστατῶν· ἐν τῷ μεταξὺ δὲ ἐφαίνετο ὅτι καὶ οἱ Ἕλληνες διὰ τῆς διχονοίας καὶ διαιρέσεως αὐτῶν ἀφήρουν τοῖς Τούρκοις πᾶν πρόσκομμα καὶ πρὸς τὸ μέρος τῆς Εὐβοίας καὶ πρὸς τὸ μέρος τῆς ἀνατολικῆς Ἑλλάδος. Οἱ ἀντίζηλοι πολιτικοὶ πρόκριτοι τόσον οἱ ἐν τῇ κεντρικῇ κυβερνήσει ὅσον καὶ οἱ ἐν ταῖς τοπικαῖς τῶν ἐπαρχιῶν γερουσίαις, ὡς μέχρι τοῦδε, οὕτω καὶ κατὰ τὴν μεγάλην κρίσιν τῆς ἐκστρατείας τοῦ ἐνεστῶτος ἔτους δὲν ἐτόλμων νὰ πράξωσιν ὅ,τι ἦτο ἀπαραίτητον διὰ τοὺς πολεμικοὺς σκοποὺς, καὶ ὅ,τι ὑπηγόρευε καὶ τώρα καὶ μετὰ ταῦτα ἡ κατεπείγουσα ἀνάγκη· νὰ παραχωρήσωσι δηλ. εἰς τοὺς ἐμπειροτέρους τῶν ὁπλαρχηγῶν ἐκτεταμένην ἐξουσίαν καὶ ἐλευθερίαν ἐνεργείας. Ἐφαίνετο ὅτι ἕνεκα τῆς ἀγρίας φιλαυτίας τῶν ἀνδρείων τούτων, οἵτινες ἦσαν οἱ φυσικοὶ αὐτῶν ἀντίπαλοι καὶ ἄσπονδοι ἐχθροὶ παντὸς λογίου (καλαμαρᾶ) καὶ διπλωμάτου, ἐθεώρουν οἱ πρόκριτοι ὅλως ἀδύνατον, νὰ ὑποταχθῶσι προθύμως εἰς τὸ γενικὸν καλὸν καὶ εἰς μίαν γενικὴν κυβέρνησιν, καὶ νὰ θέσωσι φυσικὸν φραγμὸν εἰς τὴν ἀδιάκοπον αὐτῶν ὁρμὴν τῆς ἀνόμου αὐθαιρεσίας, οὐδὲ παρέχοντες εἰς τὴν δικαίαν αὐτῶν φιλοδοξίαν ὅσον τὸ δυνατὸν μεγαλείτερον στάδιον. Καὶ ἐν μὲν τῇ Πελοποννήσῳ εἶχε τὴν ἀπαίτησιν τῆς τοιαύτης ὑψηλῆς θέσεως ὁ Κολοκοτρώνης, ἐν δὲ τῇ ἀνατολικῇ Ἑλλάδι ὁ Ὀδυσσεύς, υἱὸς τοῦ περιφήμου ἐκεί-

νου Λοκροῦ κλέφτου Ἀνδρούτσου, περὶ οὗ εἴπομεν ἀνωτέρω, καὶ μητρὸς Ἀλβανῆς ἐκ Πρεβέζης. Μείνας κατὰ τὸ δωδέκατον τῆς ἡλικίας του ἔτος ὀρφανὸς πατρὸς καὶ ἀνατραφεὶς ἐν τῇ αὐλῇ τοῦ Ἀλῆ πασᾶ, ἦτο ὁ Ὀδυσσεὺς κατὰ γένος καὶ ἀνατροφὴν κατὰ τὸ ἥμισυ Ἀλβανὸς καὶ κατὰ τὸ ἥμισυ Ἕλλην, καὶ ἐφαίνετο ὅτι μᾶλλον μετεῖχε τῶν χαρακτηριστικῶν ἐθνικῶν ἐλαττωμάτων τῶν δύο τούτων φυλῶν (τῆς προδοσίας καὶ ἐκδικήσεως τοῦ μὲν καὶ τῆς δολιότητος καὶ ἀπιστίας τοῦ δὲ) ἢ τῶν προτερημάτων καὶ τῶν ἐξόχων αὐτῶν ἰδιοτήτων. Ἀνήσυχος, ὁρμητικὸς καὶ φύσει ἀτίθασσος ἀπέκτησεν ἐν τῇ κακῇ τῶν Ἰωαννίνων σχολῇ πάσας τὰς κακὰς ἕξεις καὶ τὰ ἐλαττώματα τῶν Τούρκων, τὴν ἀκολασίαν καὶ ὠμότητα, τὴν αἰσχροκέρδειαν καὶ τὴν φιλαυτίαν, τὴν ἀπιστίαν καὶ τὸν τῆς θρησκείας ἐμπαιγμόν. Τὰ ἐλαττώματα αὐτοῦ ταῦτα ἐμέμφοντο τὰ Ἑλληνικὰ ᾄσματα, τὰ ὁποῖα ἐξύμνουν τὸν ὑπασπιστὴν αὐτοῦ Γούραν ὑπὲρ αὐτὸν καὶ ἐν αὐτῇ τῇ ἀκμῇ τῆς δόξης του· πλὴν ἀληθὲς εἶναι ὅτι αἱ ἰδιότητές του αὗται τῷ παρεῖχον ὑπὲρ πάντα ἄλλον μεγάλην ὑπεροχήν. Ὅστις ἐν τῇ βαρείᾳ ἀτμοσφαίρᾳ τῆς τουρκικῆς καὶ Ἑλληνικῆς δεισιδαιμονίας καθίσταται ἀφ' ἑαυτοῦ πνεῦμα ἐλεύθερον, ἐκεῖνος προϋποτίθεται διὰ τοῦτο ὅτι ἔχει καὶ μεγαλείτερον νοῦν· ὅθεν καὶ πάντες οἱ ξένοι ἐθαύμαζον τὸν ὑγιᾶ νοῦν, τὴν παρουσίαν τοῦ πνεύματος, τὴν φιλομάθειαν τοῦ Ὀδυσσέως· ἐντελεστάτη ὅμως εἰς τὸ εἶδός της ἦτο ἡ δολιότης, δι' ἧς ἐγνώριζε νὰ ἐξαπατᾷ καὶ φράγκους καὶ ἀνατολίτας καὶ ἡ ὑπόκρισις μὲ τὴν ὁποίαν καὶ ἐναντίον τῆς δυσπιστίας, ἣν ἐνέπνεεν ἤξευρε νὰ περιβάλλῃ αὐτὸν μὲ τὴν φαινομένην ἀρετὴν τιμίου ἀνθρώπου. Ἐκτὸς τῶν νοητικῶν τούτων ἰδιοτήτων εἶχεν ὁ Ὀδυσσεὺς καὶ μεγάλα ἐξωτερικὰ προτερήματα· ἦτο ὡραῖος τὴν ὄψιν, ὑψηλὸς τὸ ἀνάστημα, καὶ ὡς ὁ ἀρχαῖος συνονόματός του ὠκύπους καὶ ἐλαστικὸς δρομεύς· εἶχέ τι ἡγεμονικόν, καὶ τὸ ἀνάστημά του καὶ αἱ κινήσεις του ὅλαι ἐνέφαινον τὸν ῥωμαλέον ἄνδρα. Ὅθεν ἐξ ἀρχῆς ὁ Ἀλῆπασᾶς τῷ ἦτο εὐνοϊκός· τῷ ἔδωκε πλουσίαν γυναῖκα ἐκ Καλαβρύτων, καὶ εἰς τὸ πεῖσμα τῶν

ἰδίων αὐτοῦ υἱῶν τὸν διώρισαν ἀρχηγὸν τῶν ἁρματωλῶν ἐν Λεβαδείᾳ καὶ Ταλαντίῳ. Ἐν ἀρχῇ τοῦ κατὰ τοῦ Ἀλῆ πασᾶ πολέμου ἐπανεστάτησε κατ' αὐτοῦ ὁ λαὸς τῶν δύο τούτων ἐπαρχιῶν καὶ ἐξέλεξεν ἀρχηγὸν τὸν ἀνδρεῖον Διάκον, ὁ δὲ Ὀδυσσεὺς ἠναγκάσθη ἐκδιωχθεὶς νὰ καταφύγη εἰς Ἰωάννινα, ὅθεν μετέβη εἰς Ἰθάκην. (1) Ἅμα δ' ἐξεῤῥάγη ἡ ἐπανάστασις ἐπανῆλθεν εἰς τὰ ὄρη καὶ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Διάκου ἐνεφανίσθη ἐπὶ τῆς σκηνῆς τοῦ πολέμου, ἐφ' ἧς μετ' ὀλίγον διὰ τῆς τόλμης καὶ ἀνδρίας ἐνεποίει τοῖς μὲν Ἕλλησι σέβας, τοῖς δὲ Τούρκοις φόβον, οἵτινες ὠνόμαζον αὐτὸν γκιαοὺρ πασᾶν. Καὶ μακρόθεν ἐνήργει τὸ ὄνομά του. Ἅμα ἔμαθε τοῦτο, παρετηρήθη, ὅτι ἤρχισεν ὁ Ὀδυσσεὺς νὰ φροντίζῃ περὶ τῆς φήμης του καὶ ὅτι θέλων νὰ διατηρήσῃ τὸ καλὸν τοῦτο ὄνομα, ὑπερενίκησε καὶ αὐτὴν τὴν ἐκδίκησιν ἣν ἔπνεε κατὰ τῶν ἐχθρῶν, καὶ ἥτις ἦτο ἓν τῶν ἰδιαιτέρων αὐτοῦ χαρακτηριστικῶν. Δύσκολον εἶναι ν' ἀποφασίσῃ τις, ἐὰν ἔπρεπε νὰ μεταχειρισθῇ τις τὰς καλὰς ταύτας ἰδιότητας τοῦ ἀνδρὸς τούτου, ἵνα καταστήσῃ αὐτὸν ὠφέλιμον κατὰ μεγαλείτερον μέτρον εἰς τὰ τῆς πατρίδος, ἥτις, ὡς εἰς πάντας τοὺς τοιούτους ἀνθρώπους, τῷ ἦτο μόνον πρόσχημα καὶ ὄργανον διὰ τὴν ἐπίτευξιν τῶν ἰδίων αὐτοῦ συμφερόντων. Ἡ αὐστριακὴ διπλωματία ἐθεώρει αὐτὸν τὸν «προσιτώτατον» πάντων, ἂν ἐπρόκειτο νὰ γείνῃ διαπραγματεύσεις μετὰ τῶν ἐπαναστατῶν περὶ τῆς καταπαύσεως τοῦ πολέμου. Οἱ ὁπλαρχηγοὶ οὗτοι ἐθεώρουν ἑαυτοὺς φυσικοὺς διαδόχους τῶν ἀρχαίων αὐτῶν δεσποτῶν, οὓς ἀπεδίωκον τῆς χώρας, ὥστε οὔτε εἰς κυβέρνησιν ὑπετάσσοντο, οὔτε εἰς πολίτευμα, οὔτε εἰς νόμους· καὶ ἂν καί ποτε παρεδέχοντο τὴν ἀνάγκην μιᾶς κεντρικῆς ἀρχῆς, ἐν ταῖς πατρίσιν αὐτῶν ὅμως ἤθελον νὰ ἦναι τοὐλάχιστον ἀπόλυτοι ἄρχοντες. Ἡ φιλοδοξία αὕτη παρεκίνησε τὸν Ὀδυσσέα νὰ κάμῃ ἴσως τὰ μεγαλείτερα καὶ ἐπικινδυνωδέστερα σχέδια παρὰ τοὺς πλείστους τῶν ὁμοίων του. Ἀλλὰ μα-

(1) Τὰς πληροφορίας ταύτας δίδει ὁ Raybaud, εἷς τῶν ἐμπειροτάτων καὶ ἀμεροληπτοτάτων Φιλελλήνων.

ταξὺ τῶν σχεδίων τούτων ἦσαν καί τινα, τὰ ὁποῖα κάλλιστα ἠδύναντο ν' ἀποβλέπωσιν εἰς τὸ γενικὸν καλόν. Κατὰ δὲ τὴν ἐποχὴν ταύτην τῆς ἐπικειμένης τῶν Τούρκων εἰσβολῆς ἐφαίνετο, ὅτι ἐκτὸς τῆς ἀποπείρας τοῦ νὰ λάβῃ τὴν ἀρχηγίαν κατὰ τὴν ἀνατολικὴν Ἑλλάδα, ἐπησχόλει αὐτὸν καὶ ἡ ἰδέα, νὰ θεμελιώσῃ ἐν Εὐβοίᾳ ἰδίαν θέσιν καὶ ἐξουσίαν. Ἐκ τῆς ὀρθῆς κρίσεως, ἥτις εἰς τοῦτο τὸ βῆμα τὸν ὡδήγει, ἔπρεπεν ὁ Ἄρειος Πάγος καὶ ἡ κεντρικὴ κυβέρνησις νὰ προσπαθήσωσι μᾶλλον νὰ ὠφεληθῶσιν, ἢ νὰ ἔλθωσιν εἰς ἀντιζήλους διενέξεις καὶ ἔριδας μετ' ἀνδρός, ὅστις ἐπὶ τέλους τοῖς ἦτο ἀπαραίτητος.

Ἐν ἀρχῇ τοῦ ἔτους τούτου (1822) παρεκίνησεν ὁ ἀτρόμητος ἐπίσκοπος τῆς Καρύστου Νεόφυτος τοὺς περιοικοῦντας Εὐβοεῖς νὰ ἐπιχειρισθῶσι δευτέραν ἐπίθεσιν κατὰ τῆς πόλεως ταύτης, ἥτις ἐφρουρεῖτο ὑπὸ τοῦ ἀείποτε ἀκμαίου Ὀμὲρ βέη. Οἱ δημογέροντες τῶν χωρίων, συνελθόντες ἐν Ἀλιβερίῳ ἐξελέξαντο ἀρχηγὸν τῆς κατὰ τῆς Καρύστου ἐκστρατείας τὸν Ἠλίαν Μαυρομιχάλην, ὅστις εἶχε διορισθῆ ὑπὸ τῆς κυβερνήσεως διοικητὴς τῶν Ἀθηνῶν. Ἅμα ἡνώθη οὗτος μετὰ τῶν Εὐβοέων (περὶ τὰ μέσα Ἰανουαρίου τοῦ 1822), ἀνήγγειλεν ὁ Ὀδυσσεὺς εἰς τὸν Νεόφυτον, ὅτι θέλει προσέλθει μετὰ δισχιλίων ἀνδρῶν. Ὁ Ἠλίας μετέβη (11/23 Ἰανουαρίου) ἐκ Μεσοχωρίων εἰς Στοῦρα, χωρίον, οὗ τὴν τουρκικὴν φρουρὰν ἐπολιόρκησεν· ἀλλ' ὁ Ὀμὲρ βέης προσῆλθεν ἐκ Καρύστου εἰς βοήθειαν καὶ ἐνίκησε σῶμα ἐπαναστατῶν ἀποσταλὲν κατ' αὐτοῦ· τοῦτο μαθόντες οἱ πολιορκηταὶ τῶν Στούρων διελύθησαν. Μάτην ἐπειρᾶτο ὁ Ἠλίας νὰ κρατήσῃ τοὺς φεύγοντας· κλεισθεὶς μετὰ ἑπτὰ ἀνδρῶν ἐντὸς ἀνεμομύλου κειμένου ἐπὶ λόφου, ἠθέλησε νὰ διασχίσῃ τὰ στίφη τῶν ἐχθρῶν, πλὴν δύο μόνον ἐσώθησαν· ὁ ἀνδρεῖος υἱὸς τοῦ ἡμεγόνος τῆς Μάνης ἔπεσε, τὸ πρῶτον θῦμα τῆς οἰκογενείας του. Καὶ ὅμως οἱ πρόκριτοι τοῦ Ἀλιβερίου ἐνεθαῤῥύνθησαν εἰς δευτέραν κατὰ τῆς Καρύστου ἔφοδον, ὅταν προσῆλθεν εἰς αὐτοὺς ὁ Ὀδυσσεὺς μετὰ τριακοσίων ἀνδρῶν. Οὗτος κατέλαβεν τὴν θέσιν Πλακωτά, ὅθεν ἀπέκοψε τοῖς Καρυστίοις τὸ ὕδωρ. Πλὴν ἔξοδος τῶν Τούρκων διεσκόρπισε

καὶ τοὺς πολιορκητὰς τούτους καὶ ὁ Ὀδυσσεὺς ἔφυγεν εἰς Μελισσῶνα καὶ Στοῦρα καὶ συνεκέντρωσε τοὺς ἄνδρας του παρὰ τὰ Βρυσάκια· ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ ἡττήθησαν καὶ οὗτοι παρὰ τὴν Καστέλλαν ἐν πεισματώδει μάχῃ, ἐν ᾗ ἔπεσεν ἀνδρείως μαχόμενος ὁ γενναῖος Ἀγγελῆς. Ὁ δὲ Ὀδυσσεὺς μετέβη εἰς τὴν στερεὰν, χωρὶς νὰ δώσῃ εἰς οὐδένα λόγον τῆς παραδόξου αὐτοῦ φυγῆς, τὴν ὁποίαν πολλοὶ ἐθεώρουν ἤδη ὡς προδοσίαν. Πραγματικῶς ὅμως ὁ Ἄρειος Πάγος τῆς ἀνατολικῆς Ἑλλάδος τὸν εἶχεν ἀνακαλέσει (περὶ τὰ τέλη τοῦ Φεβρουαρίου) δι' αἰτίας, αἵτινες παρεκίνησαν ἀμέσως τὸν φιλόδοξον ὁπλαρχηγὸν νὰ ὑπακούσῃ. Ἡ κακὴ πορεία τῶν ἐν Εὐβοίᾳ πραγμάτων παρεκίνησε τὴν ἀρχὴν ταύτην (τὸν Ἄρειον Πάγον), ἥτις ὡς νομὰς περιεφέρετο συνήθως εἰς τὰς ἐπαρχίας, νὰ ἱδρυθῇ εἰς Λιθάδα τῆς Εὐβοίας, ἵνα παρσκευάσῃ ἐκστρατείαν κατὰ τῆς ἀπέναντι κειμένης παραλίας τῆς Μαγνησίας, ἐκστρατείαν, ἥτις ἔμελλε νὰ ἐνθαῤῥύνῃ καὶ τοὺς Εὐβοεῖς καὶ τοὺς Ὀλυμπίους καὶ τοὺς Μακεδόνας. Ὁ Ὑψηλάντης, βεβαρημένος πλέον ἐκ τῆς δυσχεροῦς αὐτοῦ ἐν Πελοποννήσῳ θέσεως, διαβὰς τὸν Ἰσθμὸν μετέβη εἰς Εὔβοιαν, καὶ ἂν καὶ διὰ τῆς ἀναπετάσεως τῆς σημαίας τῶν Φιλικῶν διηρέθισεν ἀμέσως ἐξ ἀρχῆς τὸν Ἄρειον Πάγον καθ' αὐτοῦ, ἐν τούτοις κατώρθωσεν ἡ κεντρικὴ κυβέρνησις νὰ συνδιαλλάξῃ αὐτὸν μετὰ τῶν Ἀρειοπαγιτῶν, καὶ περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ Ἀπριλίου ἀπεφασίσθη ὑπὸ τὴν προεδρείαν του ἐν Πράλῳ παρὰ τὰ σύνορα τῆς Δωρίδος, ἐν μεγάλῳ πολεμικῷ συμβουλίῳ, ἵνα ὁ στρατὸς τῆς ἀνατολικῆς Ἑλλάδος, συγκείμενος ἐξ ἑπτακισχιλίων ἀνδρῶν, μετακομισθῇ μὲ ὑπέρογκον δαπάνην διὰ τὴν προπαρασκευὴν καὶ τὸν διάπλουν εἰς τὸν μαλιακὸν κόλπον, ἵνα ἐκεῖθεν ἐπιχειρισθῇ τρία κινήματα κατὰ τοῦ Ζητουνίου, τοῦ Πατρατσικίου καὶ τῶν Κομποτάδων. Τὸ πρῶτον τῶν τριῶν σωμάτων ἀπεβιβάσθη καὶ ἐστρατοπέδευσεν (Ἀπρίλιον) ὑπὸ τὸν Ὀδυσσέα ἐν Ἁγίᾳ Μαρίνῃ, καὶ ἤρχισε νὰ μάχηται πρὸς τοὺς Τούρκους τοῦ Ζητουνίου, περιμένον νὰ γείνῃ καὶ τὸ κίνημα κατὰ τῶν δύο ἄλλων θέσεων. Καὶ αὐτὰ ἐβράδυνον πρῶτον μὲν ἕνεκα τῆς βια-

-δύτητος τοῦ Μίτσου Κοντογιάννη· εἶτα δὲ, ὅτε ὁ Νάκος Πανουργιᾶς (2/14 Ἀπριλίου) ἐπεχείρησε μόνος τὴν κατὰ τοῦ Πατρατσικίου ἐκστρατείαν, συνεκροῦοντο ἐντὸς τῆς καιομένης πόλεως ἐπὶ ἓξ ὁλοκλήρους ἡμέρας, χωρὶς ὅμως νὰ κατορθώσωσί τι, καὶ ἀφ' οὗ ἐπῆλθε καὶ ὁ Κοντογιάννης. Ἐν τοσούτῳ καὶ ἡ ἐν Ἁγίᾳ Μαρίνῃ θέσις δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ κρατηθῇ πλέον, ἀφ' οὗ οἱ Τοῦρκοι κατέλαβον ὑψηλοτέραν θέσιν παρὰ τὸ Αὐλάκι, ὅθεν ἐπυροβόλουν κατὰ τῶν Ἑλλήνων διὰ τηλεβόλων. Νυκτερινῆς ἐφόδου, ἥτις μόνη ὑπέσχετο ἀποτέλεσμά τι, παρητήθησαν οἱ Ἕλληνες κατὰ τὴν στιγμὴν τῆς ἐκτελέσεως, ἀποτρέψαντος τοῦ Ὀδυσσέως, ὅστις προέβλεπεν ἧτταν. Ὅθεν ὑφ' ὅλων τῶν ἀρχηγῶν ἀπεφασίσθη ἡ εἰς τὰ πλοῖα ὑποχώρησις. Ἐπὶ τῶν πλοίων ὅμως εὑρίσκοντο δύο μέλη τοῦ Ἀρείου Πάγου, ἐν οἷς καὶ ὁ Δρόσος Μανσόλας, ὅστις ἐνδιεφέρετο ἰδιαιτέρως εἰς τὴν ἐκστρατείαν ταύτην διὰ τὴν ἐνθάῤῥυνσιν τῶν συμπολιτῶν αὐτοῦ, τῶν Θετταλῶν. Ἀμφότεροι ἠναντιώθησαν ἐντονώτατα εἰς τὴν ἀπόφασιν τῶν ἀρχηγῶν, ἥτις ἔμελλε νὰ καταστρέψῃ τὰς τελευταίας ἐλπίδας τῶν Μακεδόνων, τῶν Ὀλυμπίων καὶ τῶν Εὐβοέων. Ἡ ἔρις ἠπείλει νὰ παραταθῇ, ὅτε ὁ Ὀδυσσεὺς ἐν τῇ ἀπαντήσει του μετεχειρίσθη ἀνοικείους ἐκφράσεις καὶ τὸ πλήρωμα τῶν πλοίων ἀγανακτῆσαν ἐπέπεσε κατὰ τοῦ «προδότου»· αἴφνης ἠκούσθησαν ἐκ τῆς ξηρᾶς πυροβολισμοί, καὶ ἀμέσως ἔδραμον ὁμοθύμως πάντες εἰς βοήθειαν τῶν μαχομένων ἀδελφῶν. Στῖφος τουρκικὸν ἀπεκρούσθη, καὶ ἐπὶ κεφαλῆς αὐτοῦ ἔπεσεν ἱππεὺς μεγαλοπρεπῆ φέρων στολὴν, αὐτὸς ὁ ἀρχηγὸς τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ, ὡς ἐγνώσθη μετὰ ταῦτα. Μετὰ τὴν μάχην ταύτην ἠναγκάσθησαν οἱ Ἀρειοπαγῖται νὰ παραδεχθῶσι τὴν γνώμην τοῦ Ὀδυσσέως καὶ ἐπελθούσης τῆς νυκτὸς νὰ ἐπιβιβάσωσι τὸν ἐν Ἁγίᾳ Μαρίνῃ στρατόν. Πλὴν δεινῶς παρωργίσθησαν κατὰ τοῦ Ὀδυσσέως καὶ κατὰ τοῦ Ὑψηλάντου, μετὰ τοῦ ὁποίου ὁ Ὀδυσσεὺς, φιλοδόξους θηρεύων σκοποὺς, εἶχεν ἑνωθῆ, ὡς ἡνώθη μετ' αὐτοῦ πρότερον ὁ Κολοκοτρώνης ἐν Πελοποννήσῳ. Δόλον πλέκοντες ἵσταντο ἀμφότεροι ἐν Δαδίῳ (τῇ ἀρχαίᾳ Ἀμφικλείᾳ), ὅθεν ὁ Ὀδυσσεὺς ἀπέστειλε τὴν παραίτησίν του,

(16/28 Απριλίου) σκοπεύων δολίῳ τῷ τρόπῳ νὰ ἐρεθίσῃ τὸν στρατὸν κατὰ τοῦ Ἀρείου Πάγου. Ὁ Ἄρειος Πάγος ἐδέχθη τὴν παραίτησίν του, μὴ συλλογιζόμενος τί ἐσήμαινεν ἀνὴρ, ὡς ὁ Ὀδυσσεὺς, ἐν καιροῖς τοσοῦτον κρισίμοις, ἀνὴρ, ὅστις εἶχεν ἀποδείξει, πόσον ἐπιτηδείως ἐγνώριζε νὰ μεταχειρίζεται τὰ ἀνατολικὰ ὄρη ὡς προμαχῶνα διὰ τὰς ἐλευθερωθείσας μεσημβρινὰς ἐπαρχίας. Συγχρόνως δὲ ἀπήτησεν ἡ διοίκησις τῆς ἀνατολικῆς Ἑλλάδος παρὰ τῆς κεντρικῆς κυβερνήσεως νὰ διορίσῃ ἀντ' αὐτοῦ τὸν Χρῆστον Παλάσκαν, Σουλιώτην, μεμορφωμένον ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ τῆς Ἀγγλίας, καὶ ν' ἀνακαλέσῃ τὸν Ὑψηλάντην. Ἡ κυβέρνησις ἐπορεύθη μέσην ὁδὸν καὶ ἀπέστειλε τὸν Παλάσκαν μετὰ τοῦ πρώην ὑπηρέτου τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ, τοῦ Ἀλεξίου Νούτσου, ἀρχαίου φίλου τοῦ Ὀδυσσέως, οὗ καὶ τὴν ζωὴν εἶχέ ποτε σώσει, ἵνα συνδιαλλάξωσι τοὺς ἐρίζοντας. Ἐφαίνετο ὅτι οἱ δύο οὗτοι ἄνδρες ἤθελον κατορθώσει τοῦτο. Ἀλλ' ἡ κυβέρνησις δι' ἀναφορᾶς τῶν ἐχθρῶν τοῦ Ὀδυσσέως καὶ τοῦ Ὑψηλάντου ἠπατήθη ὡς πρὸς τὸ φρόνημα τοῦ στρατοῦ καὶ ἀπέστειλεν ἐκ δευτέρου (14/26 Μαΐου) τοὺς δύο ἀπεσταλμένους εἰς τὴν Ἑλλάδα μὲ τὴν μυστικὴν ἐντολὴν ν' ἀνακαλέσωσι τὸν Ὑψηλάντην καὶ προσκαλέσωσιν ἐνώπιον τῆς κυβερνήσεως τὸν Ὀδυσσέα. Τὰ πάντα λεπτομερῶς ἔμαθεν ὁ πονηρὸς ὁπλαρχηγός. Ἐνόμισε δὲ ὅτι τὴν ζωήν του ἐπεβουλεύοντο διότι ἐν τῇ σχολῇ τῶν Ἰωαννίνων εἶχε διδαχθῆ νὰ θεωρῇ τὴν ἀπομάκρυνσιν ὑπόπτων ἐχθρῶν ὡς τὴν φυσικωτάτην πολιτικήν. Ὁ στρατὸς τῆς ἀνατολικῆς Ἑλλάδος εὑρίσκετο τότε πλησίον τοῦ Πατρατσικίου, τὸ δὲ σῶμα τοῦ Ὀδυσσέως ἵστατο ἐν Δρακοσπηλιῇ παρὰ τὰς Θερμοπύλας. Ἀντὶ νὰ πορευθῶσι πρὸς τὸν στρατὸν καὶ ἐκεῖθεν νὰ προσλάβωσι συνοδίαν ἵνα μεταβῶσιν εἰς Δρακοσπηλιὰν, κατεπείσθησαν οἱ δύο ἀπεσταλμένοι νὰ θεωρήσωσι περιττὴν τὴν προφύλαξιν ταύτην. Ἐν Λαδίῳ συνηντήθησαν μετὰ τοῦ Ὀδυσσέως καὶ ἀποφεύγοντες αὐτὸν διευθύνθησαν εἰς Δρακοσπηλιάν· ἀλλ' ἐκεῖνος κατεδίωξεν αὐτοὺς μετ' ὀλίγων ὀπαδῶν, διέταξε τὸ τάγμα του νὰ τοὺς προσβάλῃ κατὰ πρόσωπον, καὶ ἠνάγκασεν αὐτοὺς, καταφυγόντας ἐντὸς τῆς ἐκκλησίας, νὰ παραδο-

θῶσιν. Εἶτα δὲ ἀνέγνωσε τὰ ἔγγραφά των ἐνώπιον τῶν στρατιωτῶν του, οὓς ἐπιτηδείῳ τῷ τρόπῳ διηρέθιζε, λέγων, ὅτι ὁ μὲν Νοῦτσος ἀπεστάλη πρὸς αὐτοὺς ὡς βασιλεύς, ὁ δὲ Παλάσκας ὡς ἀρχιστράτηγος· ἀλλ' ὅτι αὐτὸς ἀδιαφορεῖ ἐντελῶς καὶ σκοπὸν ἔχει νὰ μεταβῇ εἰς Ἰθάκην ἵνα ἡσυχάσῃ· αὐτοὶ ὅμως (οἱ στρατιῶταί του) ἂς κρίνωσιν ἐὰν ἦναι δίκαιον, ἀποτινάξαντες τὸν τουρκικὸν ζυγὸν νὰ ὑποκύψωσιν εἰς ἄλλον. Ἐμὲ θέλετε ἢ αὐτούς: ἠρώτησε τέλος τοὺς ἐξημμένους ἀκροατάς του. — Σὲ θέλομεν! — Τιμωρήσατε λοιπὸν τοὺς ἐχθρούς μου καὶ ἐχθρούς σας! Ταῦτα εἰπὼν ἀπεσύρθη ὁ Ὀδυσσεὺς καὶ ἐγκατέλιπε τοὺς δύο δυστυχεῖς ἀπεσταλμένους εἰς τοὺς στρατιώτας του, οἵτινες τοὺς ἐφόνευσαν (25/6 Ἰουνίου). Ταῦτα μαθὼν ὁ Ἄρειος Πάγος ἐπέμενε περισσότερον ἢ πρότερον παρὰ τῇ κυβερνήσει νὰ συλληφθῇ ὁ Ὀδυσσεὺς καὶ ν' ἀποσπασθῶσιν ἀπ' αὐτοῦ ὁ Νικήτας καὶ ὁ Γούρας. Ἡ δὲ κυβέρνησις ἐπεκήρυξε (3/15 Ἰουνίου) τὴν κεφαλήν του. Οὐδεὶς ὅμως ἐκινήθη κατὰ τοῦ ἐπιφόβου ἀνδρός, ὅστις ἐκδίκησιν πνέων ἀπεσύρθη ἐπὶ τοῦ Παρνασσοῦ. Ἡ κοινὴ γνώμη ἦτο ὑπὲρ τοῦ καταδιωκομένου. Ὁ Γούρας ἐπροτίμησε νὰ μὴ δεχθῇ τὴν ἐπὶ τῆς Λεβαδείας ἀρχηγίαν παρὰ ν' ἀποχωρισθῇ ἀπ' αὐτοῦ· ὅλοι οἱ ὁπλαρχηγοὶ ἦσαν ὑπὲρ αὐτοῦ καὶ κατὰ τοῦ Ἀρείου Πάγου καὶ τῆς κυβερνήσεως· ἐπὶ δὲ τοῦ ἐν Πατρατσικίῳ στρατοῦ ἐπροξένησαν τὰ συμβάντα ταῦτα ἐντύπωσιν τοσοῦτον ἀποθαρρυντικήν, ὥστε διελύθη ἐντελῶς. Ἡ συνέλευσις ἐνόησεν, ὁποῖα ἀσυγχώρητα ἔγειναν σφάλματα. Ἐπρότεινε λοιπὸν εἰς τὴν κυβέρνησιν νὰ δώσῃ ἀμνηστείαν καὶ ἡ κυβέρνησις διέταξε τὸν Ἄρειον Πάγον νὰ μὴ ἐκτελέσῃ τὰ κατὰ τοῦ Ὀδυσσέως ἀποφασισθέντα! Τοῦτο δὲ εἰς ἄλλο δὲν συνετέλεσεν ἢ νὰ ἐνισχύσῃ τὴν φιλοδοξίαν τοῦ ὁπλαρχηγοῦ καὶ τὴν πρὸς τὰς δύο κυβερνητικὰς ἀρχὰς περιφρόνησίν του καὶ νὰ τὸν παρακινήσῃ νὰ ἐπιδιώκῃ κατ' εὐθεῖαν τὴν ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς Ἑλλάδος ἐξουσίαν καὶ τὴν διάλυσιν τοῦ Ἀρείου Πάγου.

Ἡ ἐκστρατεία τοῦ Δράμαλη Οὕτω διέκειντο τὰ τῆς ἀνατολικῆς Ἑλλάδος καθ' ἣν στιγμὴν ἐξεῤῥάγη ἐν Θεσσαλίᾳ ἡ πρὸ πολλοῦ περιμενομένη θύελλα. Περὶ

τὰ μέσα τοῦ ἔτους, καθ' ἣν ἐποχὴν αἱ ναυτικαὶ τῶν Αἰγυπτίων μοῖραι εἶχον ἐνισχύσει οὐσιωδῶς τὸν τουρκικὸν στόλον, ἐτελείωσεν ὁ Χουρσὶτ πασᾶς ἐν Λαρίσσῃ τὰς μεγάλας αὐτοῦ διὰ τὸν ἀνατολικὸν στρατὸν προπαρασκευάς, ἃς ἐμεγάλυνον ἔτι περισσότερον αἱ πρὸς ἐκφόβισιν διαδιδόμεναι φῆμαι. Τριάκοντα χιλιάδες ἀνδρῶν, ἐν οἷς ἑξακισχίλιοι ἱππεῖς, (1) καὶ πολὺ πυροβολικόν, καὶ Ἀλβανοὶ πεζοί, ἀπετέλουν τὸν στρατὸν τοῦτον, ὅστις κατ' ἰδιαιτέραν διαταγὴν οὐχὶ τοῦ Χουρσὶτ ἀλλὰ τῆς Πύλης αὐτῆς ἐτέθη ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ ἐκ Δράμας Μαχμοὺτ πασᾶ (Δράμαλη), ἀνδρὸς ἐνδόξου καὶ κατὰ τὸ γένος καὶ κατὰ τὸ ἀξίωμα, τὸν ὁποῖον γνωρίζομεν ἤδη ὡς ἐκπορθητὴν τῆς Μαγνησίας. Συγχρόνως δὲ εἶχεν ἀναγορευθῆ οὗτος Μωρα-βαλισσῆ (κυβερνήτης τῆς Πελοποννήσου) καὶ εἶχεν ὡς ἐκ τούτου μέγα καὶ ἀτομικὸν ἐνδιαφέρον νὰ κυριεύσῃ τὴν ἐπαρχίαν, τῆς ὁποίας προΐστατο. Ὑπ' αὐτὸν δὲ εὑρίσκοντο πλεῖστοι δερεβέηδες τῆς Θράκης, διάσημοι βέηδες, ὡς ὁ πρώην μέγας βεζίρης Τοπαλαλῆ πασᾶς, ὁ πρώην ὑπουργὸς τῶν ἐσωτερικῶν Ἐρὶπ Ἀχμὲτ πασᾶς, ὁ Χασσὰν πασᾶς, ὁ ἐξ Ἄργους Ἀλῆ πασᾶς, ὅστις προσδιωρίσθη διοικητὴς τοῦ Ναυπλίου. Χωρὶς ν' ἀπαντήσῃ ἐχθρὸν διέβη ὁ στρατὸς οὗτος (11/23 Ἰουλίου) τὸν Σπερχειόν· οὔτε αἱ Θερμοπύλαι ἐφυλάσσοντο οὔτε τὰ στενὰ τῆς Καλλιδρόμης καὶ τῆς Κνημίδος, ἔνθα τὸ παρελθὸν ἔτος ὁ Ὀδυσσεὺς εἶχε πολεμήσει τοσοῦτον ἐπιτυχῶς. Ὁ στρατός, τὸν ὁποῖον εἶχε νῦν ὑπὸ τὰς διαταγάς του ὁ ἀτρόμητος ὁπλαρχηγός, καὶ πολὺ εὐάριθμος ἦτο καὶ συνέκειτο ἐξ ἀπείρων ἔτι ὁπλοφόρων, ὥστε πᾶσα ἀντίστασις καθίστατο ἀδύνατος. Ὁ δὲ τουρκικὸς στρατὸς ἐπορεύθη διὰ τῆς ἀνοικτῆς τοῦ Κηφισσοῦ πεδιάδος εἰς Θήβας (1/13 Ἰουλίου). Οἱ κάτοικοι τῆς Βοιωτίας κατέφυγον εἰς τὰ ὄρη· οἱ δὲ Ἀρειοπαγῖται κατέφυγον εἰς τὸ Ξηροχώριον τῆς Εὐβοίας. Πρὸς τὸ μέρος τοῦτο διὰ Χαλκίδος ἐστάλησαν χίλιοι διακόσιοι Τοῦρκοι, ἐνῶ

εἰς τὴν Πελοπόννησον.

(1) Ὁ Leake ἀναφέρει ἐν σελ. 87 τὸν ἀριθμὸν τοῦτον ἐκ πληροφορίας τοῦ ἰατροῦ τοῦ Χουρσὶτ πασᾶ, ὅστις εἶδε τὸν στρατὸν τοῦτον διαβαίνοντα τὸν Σπερχειόν.

πον τῶν ὁποίων διελύθη τὸ παρὰ τὰ Βρυσάκια Ἑλληνικὸν στρατόπεδον, τὸ ὁποῖον ὅμως μετ' οὐ πολὺ διετηρήθη διὰ τῶν ἐνταῦθα καταφυγόντων Ὀλυμπίων ὑπὸ τὸν Διαμαντήν. Ἀλλ' εἰς τὴν Ἀττικὴν ἐβράδυνεν ἡ τουρκικὴ δύναμις νὰ μεταβῇ ὅπως σώσῃ τὴν ἀκρόπολιν τῶν Ἀθηνῶν. Ἔλλειψις ὕδατος καὶ ἐπιδημία εἶχον πρὸ μικροῦ (9|21 Ἰουνίου) ἀναγκάσει τὸ πρὸ ἡμίσεος ἔτους ὑπὸ τὸν Γάλλον Βουτιέρον πολιορκημένον φρούριον (1) νὰ παραδοθῇ ὑπὸ ὅλας τὰς προφυλάξεις, ὑπὸ τὰς ἐγγυήσεις τῶν προξένων, τῶν Ἀρειοπαγιτῶν καὶ τῶν μελῶν τῆς κυβερνήσεως. Δυστυχῶς ὅμως ὁ κατάπλους τῶν πρὸς μετακόμισιν τῆς φρουρᾶς πλοίων ἐβράδυνε μέχρι τῆς ἐλεύσεως τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ, ὅστις τοσοῦτον φόβον καὶ τοσαύτην ὀργὴν διήγειρε παρὰ τοῖς Ἕλλησι νικηταῖς, ὥστε καταπατήσαντες τὰς συνθήκας ἐπέπεσον οὗτοι κατὰ τῶν ἐξερχομένων ἐχθρῶν, χιλίων ἑκατὸν ἑξήκοντα ψυχῶν παντὸς φύλου καὶ πάσης ἡλικίας, καὶ πάντας ἔσφαξαν πλὴν τῶν δυνηθέντων νὰ καταφύγωσιν ὑπὸ τὴν προστασίαν τῶν γενναίων προξένων τῆς Γαλλίας καὶ Αὐστρίας, τοῦ Φωβὲλ (Fauvel) καὶ τοῦ Γρωπίου (Gropius). Μετὰ τὴν αἰσχρὰν ταύτην πρᾶξιν ἔφυγον ὅλοι ἐνώπιον τῶν προσερχομένων Τούρκων καὶ κατέφυγον σὺν γυναιξὶ καὶ τέκνοις εἰς Σαλαμῖνα, καὶ ἡ ἀκρόπολις μόνον κατείχετο ὑπό τινων ὁπλαρχηγῶν μετὰ τῶν ὀπαδῶν των. Προχωρήσας ὁ Δράμαλης μέχρι τοῦ Ἰσθμοῦ εὗρεν ἀπροφύλακτα καὶ τὰ δύο προπύργια τὰ ὁποῖα χωρίζουσι τὴν Βοιωτίαν ἀπὸ τοῦ Ἰσθμοῦ. Ἀπροφύλακτος ἦτο καὶ ὁ Κιθαιρὼν καὶ ὁ Πάρνης, ἀπροφύλακτα καὶ τὰ μεγάλα Δερβένια μεταξὺ τοῦ Ἰσθμοῦ καὶ τῶν Μεγάρων (τὰ Ὄνεια καὶ Γεράνεια ὄρη τῶν ἀρχαίων). Ἡ κυβέρνησις, ἥτις εἶχε μεταβῆ προσωρινῶς ἀπὸ Κορίνθου εἰς Ἄργος εἶχε χάσει τὴν κεφαλὴν κυριολεπτικῶς καὶ μεταφορικῶς. Ὁ μὲν Μαυροκορδάτος ἦτο ἀπὼν εὑρισκόμενος εἰς τὴν δυτικὴν Ἑλλάδα· τὰ λοιπὰ δὲ μέλη δὲν εἶχον τὴν κατάλληλον πρὸς τὰς περιστάσεις ἱκανότητα. Ἅμα μαθόντες τὴν ἔλευσιν τοῦ Δρά-

(1) Voutier. σελ. 230 κ. ἑξ.

μαλῇ ἀπεφάσισαν ἐν στιγμῇ ἐνεργείας, νὰ παραιτήσωσι τὴν πολιορκίαν τῶν Πατρῶν καὶ νὰ συγκεντρώσωσιν εἰς τὴν στερεὰν Ἑλλάδα ὅλον τὸν πελοποννησιακὸν στρατὸν, τοὺς δὲ πρὸ τῶν Πατρῶν ὁπλαρχηγοὺς διέταξαν αὐστηρῶς ν' ἀπέλθωσιν ἀπειλοῦντες ἐν περιπτώσει ἀπειθείας νὰ τοῖς ἀφαιρέσωσι τὸ τρίτον τῆς περιουσίας των, ὥστε καὶ αἱ παραστάσεις τοῦ Κολοκοτρώνου, ὅτι ἦτο ἀνοησία νὰ παραιτήσῃ τις τὴν πολιορκίαν τῆς σχεδὸν λιμοττούσης πόλεως κατὰ τὴν στιγμὴν τῆς ἐπιτυχίας, δὲν ἠδυνήθησαν νὰ κρατήσωσι τοὺς ἀπεσταλμένους. Τότε διενοήθη ὁ ἐγκαταλελειμμένος ἀρχιστράτηγος, τῷ ὁποίῳ ἡ τύχη δὲν προσεμειδία πρὸ τῶν Πατρῶν, νὰ μεταχειρισθῇ ὅλας αὐτοῦ τὰς δυνάμεις ἵνα καταβάλῃ τὸν Δράμαλην εἰς τὰ Δερβένια, ἀλλ' αἴφνης ἔλαβε παρὰ τοῦ ὑπουργοῦ τῶν στρατιωτικῶν τὴν διαταγὴν νὰ μείνῃ πρὸ τῶν Πατρῶν, καθότι ἡ κυβέρνησις δυσκόλως παρῃτεῖτο τῆς πολιορκίας, καὶ τὰ Δερβένια ἦσαν ἱκανῶς προπεφυλαγμένα. (1). Καὶ οὕτως ἦτο ἀληθῶς, διότι, ἅμα ὁ Δράμαλης ἐπροχώρησε μέχρι Θηβῶν, ἡ κυβέρνησις εἶχε διατάξει τὸν Ἀναγνώστην, τὸν Ῥήγαν Παλαμίδην κ. ἀλ. νὰ μεταβῶσι μετὰ πολυαρίθμου στρατοῦ εἰς τὰ Δερβένια, ἀλλ' οὗτος οὐδαμοῦ ἦτο δυνατὸν νὰ συγκροτηθῇ. Μάτην ἐπειρῶντο ἀνδρεῖοί τινες ὁπλαρχηγοὶ νὰ κρατήσωσι τοὺς ἄνδρας των εἰς τὰ στενά. Πάντας παρέλυεν ὁ φόβος, πάντες ἔφευγον ἐν ἀταξίᾳ, καὶ ὅπου ἤρχοντο οἱ φυγάδες οὗτοι, ἐδιηγοῦντο διπλασιάζοντες τὸν ἀριθμὸν τῶν ἐχθρῶν περὶ ἥττης ἔνθα οὐδὲ κἂν μάχη εἶχε συγκροτηθῇ, καὶ ἔφερον εἰς σύγχυσιν καὶ ἀπελπισίαν καὶ αὐτοὺς τοὺς κατοίκους τοῦ Ἄργους καὶ τῆς Τριπόλεως. Ὁ Ῥήγας Παλαμίδης χωρὶς κἂν νὰ ῥίψῃ ὅπλον ἐγκατέλιπε μετὰ τῶν ὀπαδῶν του τὴν θέσιν, καὶ διεκήρυττε πανταχοῦ, ὅτι ὑπεχώρησεν εἰς στρατὸν 60,000 Τούρκων! Ἀνενόχλητοι κατέκλυσαν αἱ τουρκικαὶ φάλαγγες τὴν κορινθιακὴν πεδιάδα, κενὴν εὗρον τὴν πολύγλαυκον, μελαγχολικὴν Κόρινθον κενὴν καὶ τὴν ἀπαράμιλλον γιγαντιαίαν αὐτῆς ἀκρόπολιν, τὸν

(1) Κολοκοτρώνης. σελ. 100—101.

ἀπόρθητον, εὔδυρον βράχον τοῦ Ἀκροκορίνθου, ὅστις χιλίων ὀκτακοσίων ποδῶν ὕψος ἔχων ρίπτει τὴν σκιάν του ἐπὶ δύο θαλασσῶν καὶ ἐπιβλέπει ὀκτὼ τῶν ἐπισημοτάτων ἀρχαίων Ἑλληνικῶν πολιτειῶν. Ὁ φρούραρχος, ἱερεύς τις Ἀχιλλεὺς Θεοδωρίδης, ὅστις μὲ ὀλίγους ἄνδρας ἠδύνατο ν' ἀντισταθῇ ἐπιτυχῶς εἰς τοὺς Τούρκους, ἦτο καὶ ὠμὸς καὶ ἄνανδρος ἀρκετά, νὰ σφάξῃ πρῶτον τοὺς αἰχμαλώτους Τούρκους, ἐν οἷς καὶ τὸν πρὸ πολλοῦ βασανιζόμενον Κιαμὴλ βέην, καὶ εἶτα νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν ὀχυρὰν θέσιν, τοσοῦτον ὅμως κατεδιώκετο μετὰ ταῦτα ὑπὸ τῆς κοινῆς γνώμης ὥστε ἐν τῇ καταισχύνῃ καὶ ἀπελπισίᾳ του αὐτοχειριάσθη. Ὁ Δράμαλης δὲν ἐπίστευε κατ' ἀρχὰς εἰς τὴν τόσην ἐπιτυχίαν του καὶ ἐφοβεῖτο δόλον, ἀλλὰ πεισθεὶς ἐπὶ τέλους διὰ τῆς ἁλώσεως τοῦ φρουρίου (5/17 Ἰουλίου) ἐβασίζετο πλέον καθ' ὅλα εἰς τὴν τύχην του. Ἐκ Πατρῶν προσῆλθεν εἰς τὸν Δράμαλην ὁ Ἰουσοὺφ πασᾶς μετὰ πολυαρίθμου στρατοῦ. Ἐν πολεμικῷ δὲ συμβουλίῳ ἐπρότεινεν οὗτος μετὰ τοῦ Ἀργείου Ἀλῆ πασᾶ, ἐπειδὴ ἀμφότεροι ἐγνώριζον τὴν χώραν, νὰ προχωρήσῃ ὁ εἰς τρία διῃρημένος στρατὸς συγχρόνως κατὰ τοῦ Ἄργους, κατὰ τῶν Καλαβρύτων καὶ κατὰ τῶν Πατρῶν, ἵνα διατηρηθῶσιν οἱ Ἕλληνες κεχωρισμένοι καὶ ἐξασφαλισθῶσιν οἱ Τοῦρκοι. Ὁ Δράμαλης ὅμως ἤθελε νὰ ἔχῃ μόνος ὅλην τὴν τιμὴν τῆς ἐκστρατείας καὶ νὰ κατακτήσῃ μόνος τὴν ἐπαρχίαν του. Συζευχθεὶς ἐν Κορίνθῳ μετὰ τῆς χήρας τοῦ Κιαμὴλ βέη ἐκινήθη μεθ' ὅλου τοῦ στρατοῦ πρὸς τὸ Ἄργος. Ἐξ ὅλων τῶν χωρίων τῆς Ἀργολίδος ἔφυγον οἱ κάτοικοι. Ἡ δὲ κυβέρνησις ἐπιβᾶσα δύο πλοίων μετέβη εἰς Ἑρμιόνην, ἀδύνατος τοσοῦτον καὶ περιπεφρονημένη, ὥστε δὲν ἠδυνήθη νὰ φυλάξῃ τὰ ἐκ τῶν ἐκκλησιῶν καὶ μονῶν διασωθέντα χρήματα, τὰ ὁποῖα τῇ ἀφῃρέθησαν ὑπὸ τῶν πληρωμάτων τῶν πλοίων ἐπὶ τῇ προφάσει καθυστερουμένων μισθῶν. Ἀποτρόπαιος συμμορία Μανιατῶν, ὀλεθρίους ἔχουσα σκοπούς, ἐπετήρει τὴν στιγμὴν τῆς ἐκκενώσεως τοῦ Ἄργους, ἀλλ' ἐπειδὴ ἐβράδυνε νὰ ἔλθῃ ἡ στιγμὴ αὕτη ἤρχισαν οἱ Μανιᾶται ἐν καιρῷ νυκτὸς νὰ φωνάζωσιν « οἱ Τοῦρκοι ἔρχονται! », καὶ ὅταν ὅλοι οἱ κάτοικοι πεφοβισμένοι ἔφευγον

πρὸς τὴν εἰς Λέρναν ἄγουσαν, ὠφελήθησαν ἐκ τῆς συγχύσεως ταύτης ἵνα λεηλατήσωσιν αἰσχρῶς τὴν πόλιν· ξένοι, ἐγχώριοι, οἱ πρόσφυγες Χῖοι, οἱ Κυδωνιεῖς, οἵτινες πρῶτον ἐν τῇ ἰδίᾳ αὐτῶν πατρίδι καὶ ἔπειτα ἐν Χίῳ εὑρέθησαν εἰς τὴν διάκρισιν τῶν Τούρκων, περιέπεσαν ἐνταῦθα καὶ πάλιν εἰς τὰς χεῖρας τῶν συμπατριωτῶν των ἢ ὁμοθρήσκων των, ὑφ᾽ ὧν ἀσπλάγχνως κατεληστεύθησαν. Τὸ Ναύπλιον εἶχε συνθηκολογήσει (18/30 Ἰουνίου), ἀλλ᾽ ἡ ἐκτέλεσις ἐβράδυνεν ἕνεκα τῆς ἐλλείψεως πλοίων, τώρα αἱ συνθῆκαι εἶχον λυθῆ ἀφ᾽ ἑαυτῶν, καὶ μόνον οἱ ἑκατέρωθεν δοθέντες ὅμηροι ἔμενον εἰς χεῖρας τῶν ἐχθρῶν, καὶ ἐν τῷ μικρῷ φρουρίῳ τῆς θαλάσσης διετηρεῖτο φρουρὰ ἐξ Ἑλλήνων καὶ Φιλελλήνων συγκειμένη. Καὶ ἐνταῦθα ὡς περὶ τὸ Ἄργος κατέστησαν τὰ περίχωρα μεγάλη κενὴ ἔρημος. Αὐτὴ δὲ ἡ πόλις τοῦ Ἄργους εἶχεν ἐκκενωθῆ ἐντελῶς. Μόνος ὁ Μανιάτης Καρίγιαννης ἀνέβη ἀτρόμητος μετὰ δέκα ὁμοφρόνων ὀπαδῶν ἐπὶ τῆς ἀκροπόλεως Λαρίσσης, ἔνθα ὕψωσε τὴν Ἑλληνικὴν σημαίαν. Πεντήκοντα Τοῦρκοι ἱππεῖς, σταλέντες ὡς ἐμπροσθοφυλακὴ εἰς τὸ Ἄργος, οὐδαμοῦ εὗρον ἀντίστασιν. Ἀνήγγειλαν δὲ οὗτοι (6/18 Ἰουλίου) εἰς Ναύπλιον τὴν ἔλευσιν τοῦ Δράμαλη καὶ κατέλαβαν τὴν πόλιν τοῦ Ἄργους. Ὁ ἐν τῷ φρουρίῳ Καρίγιαννης ἠγανάκτησε βλέπων τοῦτο, καὶ συσσωματώσας Ἀργείους τινὰς ἐξέβαλε τοὺς Τούρκους ἐκ τῆς πόλεως, καὶ ἐπέστρεψε πάλιν ὑπὸ τὴν σημαίαν του. Ἡ γενναία αὕτη πρᾶξις ἀντημείφθη μεγάλως καὶ εὐγενῶς· διότι ἀνελπίστως ἐπαρουσιάσθη εἰς τὸ φρούριον Ἑλληνικὸς ἐπικουρικὸς στρατὸς ὑπὸ τὸν Βαρβιτσιώτην, καὶ μετ᾽ ὀλίγον καὶ ὁ Ὑψηλάντης, τρεῖς Μαυρομιχάλαι καὶ ὁ τοῦ Κολοκοτρώνου υἱός. Πάνος μετὰ 700 ἀνδρῶν τὸ ὅλον προσετέθησαν εἰς τὸ μικρὸν στῖφος τοῦ Καρίγιανη, τὸ δόσαν τὸ καλὸν παράδειγμα, τὸ ὁποῖον (ὡς ἐφαίνετο) ἔμελλε νὰ σώσῃ τοὺς Ἕλληνας ἐκ τετελεσμένου ἤδη καὶ αναποφεύκτου ὀλέθρου.

Ἡ ἐπικουρία αὕτη εἶχε διοργανισθῆ ὑπὸ τῶν ἐξόχων ὁπλαρχηγῶν καὶ προκρίτων, οἵτινες, ὡς πολλάκις συνέβαινεν, ἐν τῇ ὥρᾳ ταύτῃ τοῦ ἐσχάτου κινδύνου ἀπὸ τῆς διχονοίας αἴφνης εἰς *Ὁ Κολοκοτρώνης.*

τὴν ὁμόφρονα μετεπήδησαν σύμπραξιν. Ὁ Κολοκοτρώνης, ὅστις διαφερόμενος πρὸς τὴν κυβέρνησιν καὶ τὴν πελοποννησιακὴν γερουσίαν καὶ πρὸς τοὺς προκρίτους τῆς Καρυταίνης καὶ τῶν Καλαβρύτων εἶχεν ἀναγκασθῆ νὰ διαλύσῃ τὴν πολιορκίαν τῶν Πατρῶν, εἶχε μεταβῆ μετὰ δισχιλίων ἀνδρῶν εἰς Τρίπολιν, ἔνθα οἱ μὲν ἐν τῇ γερουσίᾳ ἐχθροί του ἔφυγον ἅμα τῇ ἐμφανίσει αὐτοῦ, οἱ δὲ ὑπολειφθέντες εἰλικρινῶς τῷ ἔτεινον τὴν χεῖρα πρὸς κοινὴν σύμπραξιν, καθ' ἣν στιγμὴν αὐτοὶ οἱ ὀπαδοί του ἀμφιταλαντεύοντο καὶ ἐδραπέτευον, ἀφ' οὗ ὁ γενικὸς φόβος εἶχε καταλάβει καὶ τὰς χώρας ταύτας. Ταὐτοχρόνως διηυθύνθη εἰς Τρίπολιν καὶ ὁ Μαυρομιχάλης, διηυθύνθη καὶ ὁ Ὑψηλάντης, τοῦ ὁποίου ἡ συμπεριφορὰ ἂν καὶ τοσάκις ταπεινωθέντος ἦτο ἀείποτε πλήρης στρατιωτικῆς τιμῆς, ἵνα συσκεφθῶσι μετὰ τῆς γερουσίας καὶ τοῦ Κολοκοτρώνου. Συνηντήθησαν μετ' αὐτοῦ, μεταβαίνοντος εἰς Ἄργος, καθ' ὁδὸν εἰς Ταβουλὶ, καὶ ἐκεῖθεν οἱ τρεῖς οὗτοι ἄνδρες, ἐκθέτοντες πρῶτον ἑαυτοὺς καὶ τὰς οἰκογενείας των, ὡδήγησαν τὸ ἐπικουρικὸν σῶμα εἰς τὴν ἀκρόπολιν τοῦ Ἄργους. Ψυχὴ τῶν ἑπομένων ἐπιχειρήσεων ἦτο ὁ Κολοκοτρώνης, ὅστις κατὰ τὰς ἡμέρας ταύτας ἀνέπτυξε θαυμασίαν περίσκεψιν καὶ δραστηριότητα. Ὁ ἀνὴρ οὗτος εἶχε τὴν ῥίζαν τῆς δυνάμεώς του ἀπὸ τῶν κλεφτικῶν αὐτοῦ χρόνων ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ τῆς Καρυταίνης, τῇ πολυανθρωποτάτῃ καὶ πολεμικωτάτῃ πασῶν ἐκτὸς τῆς Μάνης· τὴν δὲ ἐπιῤῥοὴν αὐτοῦ κατὰ τὴν λοιπὴν Πελοπόννησον εἶχεν ὡς ἐκ τοῦ ὀνόματός του, ὡς ἐκ τῆς πείρας του καὶ τῆς γνώσεως τῆς χώρας καὶ τῆς γλώσσης τῶν ἐγχωρίων, πρὸ πάντων ὅμως ὡς ἐκ τῆς ἐξαλείψεως τῶν γενναίων γενῶν τῶν ἀρχαιοτέρων κλεφτῶν ἐκ τῶν χρόνων τοῦ Ζαχαρίου, τοῦ Νικοτσάρα καὶ τοῦ Βλαχάβα, οἵτινες, κατὰ τὴν γνώμην του, ἐὰν ἔζων ἔτι ἤθελον ἐλευθερώσει τὴν χερσόνησον εἰς τὸ διάστημα ἑνὸς ἔτους. Ἰσχυροὶ συγγενικοὶ δεσμοὶ παρεῖχον εἰς τὴν πατροπαράδοτον αὐτοῦ ὑπόληψιν καθ' ἑκάστην μεγαλειτέραν σημασίαν· τοὺς ἀνδρείους αὐτοῦ υἱούς, τὸν ἀνεψιόν του Νικήταν, τὸ γαμβρόν του Κολιόπουλον εἶχεν ἀείποτε πιστοὺς ὀ-

παιδεύς καὶ βοηθοῦς· ὁ υἱὸς αὐτοῦ Πάνος ἐνυμφεύθη τὴν θυγατέρα τῆς πλουσίας Μπουμπουλίνας· ὁ ἀδύνατος ἡγεμὼν τῆς Μάνης αὐτὸν πάντοτε ἐσυμβουλεύετο· ἡ ἅλωσις τῆς Τριπόλεως ἐδόξασε τὸ ὄνομά του· τὸ ἔθνος τὸν ἐθεώρει ὡς τὸν πολεμικὸν αὐτοῦ προστάτην καὶ σωτῆρα· παρὰ δὲ τῷ κοινῷ ὄχλῳ, τῷ προθύμῳ εἰς τὴν λεηλασίαν οὐδὲν ἄλλο ὄνομα ἦτο δημοτικώτερον αὐτοῦ. Μετὰ τὴν ἐπιτυχίαν ταύτην, εἴδομεν ὅτι πᾶσαν κατέβαλλε προσπάθειαν ὁ Κολοκοτρώνης νὰ λάβῃ τὴν ἀρχηγίαν τῆς πολιορκίας τῶν Πατρῶν, ἵνα διὰ τῆς πτώσεως τῆς πόλεως ταύτης κατωρθώσῃ τὴν ἐντελῆ ἀπελευθέρωσιν τῆς Πελοποννήσου. Ὅτε δὲ ἀπὸ τοῦ Μαρτίου τοῦ ἐνεστῶτος ἔτους ἐτέθη πραγματικῶς ἐπὶ κεφαλῆς τῆς πολιορκίας ἠναντιώθη ῥητῶς εἰς μεταγενεστέραν διαταγὴν τῆς κυβερνήσεως νὰ μεταβῇ εἰς τὴν δυτικὴν Ἑλλάδα καὶ ἠπείλησε νὰ διαμαρτυρηθῇ ἐνώπιον τῆς πελοποννησιακῆς γερουσίας κατὰ τοῦ ἀκαίρου τοῦ μέτρου τούτου, λέγων, ὅτι πρῶτον πρέπει τις νὰ σβέσῃ τὴν πυρκαϊὰν ἐν τῇ ἰδίᾳ αὐτοῦ οἰκίᾳ καὶ ἔπειτα τὴν ἐν τῇ τοῦ γείτονος. Ὅπως ὁ Ὀδυσσεὺς ὡς πρὸς τὴν Εὔβοιαν, οὕτω, βλέπομεν, ἐγνώριζε καὶ αὐτὸς τὰς ἀληθεῖς καὶ κατεπειγούσας ἀνάγκας τοῦ πολέμου τῆς Πελοποννήσου· δυστυχῶς ὅμως οὗτος, ὡς καὶ ὁ Ὀδυσσεὺς, δὲν εἶχε τὸν χαρακτῆρα ἐκεῖνον, ὥστε νὰ ἐπιδιώκῃ τὰ σωτήρια αὐτοῦ σχέδια μὲ ὅλην τὴν πειστικὴν αὐταπάρνησιν καὶ ἀφιλοκέρδειαν. Οἱ πολιτικοὶ πρόκριτοι δὲν ἔβλεπον εἰς τὸν κατὰ τῶν Πατρῶν ζῆλόν του πατριωτισμὸν καὶ πολεμικὴν τέχνην, ἀλλὰ μόνον ποταπὴν φιλοδοξίαν καὶ αἰσχρὰν φιλοχρηματίαν. Ἡ αἰσχροκέρδεια αὐτοῦ ἔγεινε καταφανὴς κατὰ τὰς συζητήσεις περὶ παραδόσεως τῆς Τριπόλεως ἐν ὅλῃ τῇ ἀπεχθεῖ αὐτῆς μορφῇ· ἀφ' οὗ ἐκεῖ τὸν ἔβλεπον ἐργαζόμενον ὑπὲρ τοῦ γενικοῦ καλοῦ ἀντὶ μεγάλων χρηματικῶν ποσῶν, τὰ ὁποῖα κατέθεσεν εὐθὺς εἰς ἐξωτερικὰς τραπέζας, (1) παρ' ὧν ἠναγκάσθη μετὰ ταῦτα νὰ τὰ δανεισθῇ ἡ πατρίς του ὑπὸ βαρυτάτους ὅρους, ἐνόμιζον πάντες ὅτι

(1) Ψευδές! Σ. τ. Μ.

δεικνύει τοσαύτην προθυμίαν πρὸ τῶν Πατρῶν, μόνον ὅπως λάβῃ εἰς τὴν συνομολόγησιν τῆς συνθήκης τὸ μεγαλείτερον μέρος τῆς λείας· καὶ μόνον ἡ ἄπληστος ἰδιοτέλεια ἐθεωρεῖτο ὡς τὸ ἐλατήριον ὅλων τῶν πράξεων τοῦ ἀνδρὸς τούτου, τοῦ ὁποίου ἡ ὠμὴ φιλαργυρία εἶχεν ἀπεκδυθῆ πάσης αἰδοῦς. Ὁποία ἡ φιλαργυρία του τοιαύτη ἦτο καὶ ἡ φιλοδοξία αὐτοῦ. Οἱ ἄρχοντες ἐφοβοῦντο εἰς τὰ κατὰ τῶν Πατρῶν σχέδιά του ὄχι τόσον τὴν αἰσχροκέρδειάν του ὅσον τὴν ἐπιθυμίαν του νὰ καταστῇ μέγας καὶ πολὺς ἐν τῇ χερσονήσῳ, τὴν δὲ κατὰ τῆς πολυαρχίας κατάφοράν του ἐθεώρουν ὡς προσπάθειαν νὰ καταβάλῃ πάντας τοὺς ἀντιπάλους του καὶ νὰ παίξῃ τὸ ἀντεθνικὸν μέρος τοῦ Ἀλῆ πασᾶ. Καὶ ἐν ἀρχῇ τοῦ σταδίου του τὸν ὑπωπτεύοντο, δι' ὅ,περ τὸν κατηγόρουν ἐν τέλει οἱ ἐχθροί του καὶ ἀντίπαλοι, ὅτι μᾶλλον βλάβην ἢ ὠφέλειαν τῇ πατρίδι αὐτοῦ προξενεῖ. Καὶ ὄντως κατὰ τὸ ἐξωτερικὸν μόνον τοῦ ἀνδρὸς κρίνων τις ἠδύνατο νὰ ὑποπτευθῇ ὅλα τὰ κακά. Καὶ δι' αὐτοὺς ἀκόμη τοὺς ξένους θαυμαστὰς αὐτοῦ, οἷος ὁ Voutier, ἡ ἀθλητικὴ αὐτοῦ μορφή, ἥτις καὶ ἐν ἡλικίᾳ 56 ἐτῶν ἀκόμη ἀντεῖχεν εἰς ὅλους τοὺς κόπους, τὸ ὅλον τῆς φυσιογνωμίας του, τὸ τραχύ, ἰσχνὸν καὶ ἡλιοκαὲς πρόσωπον, οἱ βαθεῖς αὐτοῦ λοξοὶ ὀφθαλμοί, τὸ βλοσυρὸν αὐτοῦ σκυθρωπὸν βλέμμα, ἡ μέλαινα λελυμένη κόμη ὑπὸ τὸ ἐρυθρὸν τοῦ κλέφτου φέσι, ὁ παχὺς μύσταξ ὑπὸ τὴν μεγάλην καὶ καμπύλην αὐτοῦ ῥῖνα, οἱ ἐκφραστικοί του χαρακτῆρες οἵτινες ποτὲ μὲν ὑπὸ τῆς ἐκρήξεως πάθους τινός, ποτὲ δὲ ὑπὸ εὐθυμίας θορυβώδους ἐφωτίζοντο, ἦσαν ἓν τῶν παραδοξοτάτων φαινομένων. Ὁ Γόρδων ἔλεγεν, ὅτι ζωγράφος ἀδύνατον ἦτο νὰ παραστήσῃ ῥωμαντικωτέραν εἰκόνα ἀρχιλῃστοῦ, παρ' ὅ,τι τὴν παρίστα ἡ ὅλη τοῦ Κολοκοτρώνου μορφή. Εἰς τὸ ἐξωτερικὸν τοῦτο ἀνταπεκρίνετο ἡ ὅλη παρουσία του ἥτις εἰς διαφορωτάτους ἀνθρώπους μεγάλην ἐνεποίει ἐντύπωσιν. Ἀδύνατον ἦτο νὰ ὑποταχθῇ εἰς ἄλλον ὁ ὑπὲρ πάντα ἄλλον αἰσθανόμενος τὴν ὑπεροχήν του ὀρεσίτροφος οὗτος ἀνήρ, ἂν καὶ ἐπὶ πολὺν χρόνον ἐν τῷ τακτικῷ στρατῷ ὑπηρετῶν εἶχεν ὑποβληθῇ εἰς στρατιωτικὴν πειθαρχίαν. Φύσει ὀργίλος, εὐερέθιστος καὶ

ἀπότομος δὲν ἠδυνήθη, ἂν καὶ εὑρισκόμενος ὑπὸ ξένους νόμους ἐν Ζακύνθῳ, νὰ παραιτηθῇ τῆς αὐτοδικίας του· ὅθεν καὶ τώρα τὸ αὐθαιρέτως τοῦτο ἐνεργεῖν τῷ εἶχε καταστῇ δευτέρα φύσις. Καὶ ποτὲ μὲν ἠδύνατο νὰ ὁμολογήσῃ τὸ ἐμπαθὲς αὐτοῦ, ποτὲ δὲ καὶ νὰ διϊσχυρισθῇ ὅτι τὸ ἀπέβαλε, καὶ τότε ἦτο εἰς κατάστασιν νὰ ἐκφωνῇ ἐνώπιον τῶν συμπολιτῶν του μακροὺς καὶ ὡραίους λόγους περὶ ὁμονοίας καὶ ἀδελφότητος, πάντα ὅμως ἐπὶ τῇ προϋποθέσει, ὅτι αὐτὸν ἤθελον ἀφήσει κριτήν. Ἄλλως ἠναντιοῦτο εἰς πάντα ἀνώτερον ἐν αὐθάδει ἀψηφησίᾳ, καὶ ὠργισμένος εἰς οὐδὲν ἐλογίζετο νὰ χλευάσῃ τὴν κυβέρνησιν δι' αὐθαδῶν ἐπιστολῶν, ἢ νὰ δείρῃ τοὺς ἀπεσταλμένους της καὶ τὰς ἐπιστολάς της νὰ σχίσῃ, καὶ αὐτὰ τὰ μέλη της καὶ τοὺς ὑπηρέτας της νὰ ἀπειλῇ προσωπικῶς διὰ τοῦ ξίφους. Τοσούτῳ δυσκολώτερον τῷ ἦτο νὰ καταπνίξῃ τὴν φύσιν ταύτην τοῦ κλέφτου, καθ' ὅσον ἐπὶ ταύτῃ ἰδίως ἐσεμνύνετο, καθὼς ἐσυνείθιζεν ἀλαζονικῶς νὰ ἐξηγῇ τὸν ἐθνικὸν προορισμὸν τοῦ κλέφτου. Ναὶ μὲν ἐν τῇ πρὸς τὸν κεχαγιᾶν Μουσταφᾶ βέην ἐπιστολῇ του, ἣν ἀνωτέρω ἀνεφέρομεν, μετεχειρίσθη τὸ ὄνομα κλέφτης ὡς λέξιν ὑβριστικήν, καὶ ἐκατηγόρησε τὸν Τοῦρκον, ὅτι τὸν ἐθεώρησε στρατιώτην τοῦ τακτικοῦ στρατοῦ, ἐν ᾧ αὐτὸς ἦλθεν ἵνα τοὺς πολεμήσῃ κατὰ τὸν τρόπον τῶν Κλεφτῶν! Τοῦτο ὅμως ἦτο μόνον ἵν' ἀποδειχθῇ ἡ ἀλήθεια τῆς Ἑλληνικῆς παροιμίας « Εἶπ' ὁ γάϊδαρος τὸν πετεινὸν κεφάλα! » Ἐπειδὴ καθὼς ὁ τρόπος αὐτοῦ τοῦ πολεμεῖν ἦτο καὶ διετηρήθη ἀείποτε κλεφτικὸς, οὕτω τὸ ἀπῄτει καὶ τὸ εἶδος αὐτὸ τοῦ πολέμου. Ἁπλοῦς καὶ λιτὸς καθ' ὅλα περιεφρόνει ὁ Κολοκοτρώνης πᾶν νέον ἔνδυμα καὶ ἔθιμον, πᾶσαν ἐξωτερικὴν πολυτέλειαν καὶ πᾶσαν τιτλοφορίαν. Μὲ ὠνόμαζον, λέγει ἐν τῇ αὐτοβιογραφίᾳ του, εὐγενέστατον, ἐκλαμπρότατον, ἀκόμη καὶ πανιερώτατον, ἐγὼ ὅμως δὲν ἔγεινα διὰ τοῦτο ἄλλος, «ἀλλ' εἶμαι ὁ αὐτὸς πάντοτε.» Ἀκόμη καὶ ἀφ' οὗ μεταβληθείσης τῆς κοινωνικῆς θέσεως ὁ υἱὸς αὐτοῦ Κωνσταντῖνος ἐνυμφεύθη τὴν ἐγγονὴν τοῦ ἡγεμόνος Καρατζᾶ, ἐχλεύαζε πολλάκις τὸν σύνδεσμον τοῦτον τοῦ ρασίου (τοῦ κλέφτου) μετὰ τῆς γούνας (τοῦ Βοϊάρου). Ὅτε πά-

λιν ὑπεδέχθη ἐπισήμως τὸν Ὑψηλάντην κατὰ τὴν πρώτην αὐτοῦ εἰς Ἄστρος ἀπόβασιν, εἶχε προπαρασκευασθῇ τράπεζα εὐρωπαϊκῷ τῷ τρόπῳ μὲ τὰ θρονία· διὰ τοῦ ποδός του κατέῤῥιψε τὴν τράπεζαν ταύτην λέγων· τὰ παλληκάρια πρέπει νὰ τρώγωσι καθισμένα κατὰ γῆς καὶ ν' ἀφήσωσιν εἰς τοὺς Φράγκους τὰ ἔθιμα ταῦτα. Ἡ πρὸς τὴν Ἑλληνικὴν κυβέρνησιν περιφρόνησίς του συνεδέετο οὐσιωδῶς μὲ τὸ, ὅτι ἐκάθηντο ἐν αὐτῇ καί τινες τῶν κληρικῶν, τῶν καλαμαράδων, τῶν ἐφρακωμένων ἡμιφράγκων, οὓς ἀπεστρέφετο, καί τινες τῶν φίλων του, εἰς τῶν ὁποίων ἔγραψεν ἔν τινι ἐπιστολῇ τὰς ἀφελεῖς ταύτας λέξεις, «Ἢ ὅλοι νὰ ἐλευθερωθῶμεν, ἢ ὅλοι νὰ χαθῆτε!» Τὰς λέξεις ταύτας ἀναγνοὺς ὁ Κολοκοτρώνης ἐκάγχασε, διότι δικαίως αἱ λέξεις αὗται ἐκέντων καὶ ἐδικαίουν ὅλην τοῦ κλέφτου τὴν ὑπεροψίαν. Πᾶσαι ὅμως αἱ ἰδιότητες αὗται, ἕνεκα τῶν ὁποίων οἱ πεπολιτισμένοι ἐθεώρουν τὸν ἄνδρα τοῦτον ἀπότομον καὶ βάναυσον, τὸν καθίστων ἀγαπητὸν εἰς τοὺς ὁπλοφόρους οἵτινες ἐσέβοντο αὐτὸν ὡς τὸν ἐκλεκτὸν ἡγεμόνα των, ἐξ ὧν μετὰ ταῦτα καί τις τῶν ἐχθρῶν του (ὁ Βοτιώτης) τὸν ἀπεκάλεσε καὶ «βασιλέα των», διότι ἐπ' αὐτῶν ἐξήσκει μαγευτικόν τι, ὡς ὁ Βαλλενστάϊν. Καὶ μετὰ τὰς μεγίστας ἥττας ἐξεκάλει ὁ Κολοκοτρώνης τοὺς μικροὺς αὐτοὺς ὀρεινοὺς στρατοὺς κτυπῶν τὸν πόδα του κατὰ γῆς, καὶ ὅσον αἰφνιδίως καὶ ἂν διελύοντο τὰ περιστοιχοῦντα αὐτὸν στίφη, τοσοῦτον αἰφνιδίως τὰ συνεκέντρονεν αὐτὸς πάλιν. Ἡ ἀτρόμητος αὐτοῦ ἀνδρία, ἡ ἄοκνος αὐτοῦ δραστηριότης καὶ ἡ ἀκράδαντος πεποίθησις εἰς ἑαυτὸν καὶ εἰς τὰς ἀρχὰς τῆς ἐπαναστάσεως τῷ ἐκέρδιζον πάλιν τὴν ἐμπιστοσύνην ταύτην τῶν πολλῶν. Ἅπαξ μόνον κατὰ τὴν ἐποχὴν τῶν κατηναγκαστικῶν καὶ ἑκουσίων καθυποτάξεων, ὅταν οἱ Αἰγύπτιοι εὑρίσκοντο ἐν Πελοποννήσῳ, ἐφοβήθη διὰ τὴν ἐπιτυχίαν τοῦ ἐθνικοῦ ἔργου· ἄλλως εἶχε τὴν στερεὰν πεποίθησιν, ὅτι «ὁ Θεὸς ἔδωκε τὴν ὑπογραφὴν αὐτοῦ εἰς τὴν νέαν ἐλευθερίαν τῆς Ἑλλάδος καὶ ὅτι δὲν θέλει τὴν ἀφαιρέσει πάλιν.» Μεταξὺ τῶν πολλῶν ὁπλαρχηγῶν ἦτο ὁ Κολοκοτρώνης ὁ μόνος, ὅστις ἐγνώριζε νὰ μεταδίδῃ καὶ εἰς τὸν

λαὸν τὰ φιλελεύθερα ταῦτα καὶ ἐνθαρρυντικὰ φρονήματα. Ἐγκρατὴς τῆς δημοτικῆς γλώσσης καὶ ἐγνώριζε τὸν τρόπον καὶ ἐσυνείθιζε νὰ λαλῇ πρὸς τὸν λαὸν ὡς ἀνατολίτης πρὸς ἀνατολίτας, κοσμῶν τὸν λόγον του διὰ καταλλήλων ῥητῶν, διὰ εἰκόνων καὶ εὐστόχων παραβολῶν. Ἕνεκα τῶν πολυειδῶν αὐτοῦ γνώσεων καὶ τῆς μακροχρονίου αὐτοῦ πείρας ἐκαλεῖτο παρὰ του λαοῦ «ὁ γέρων.» ὁ δὲ Καποδίστριας τὸν παρωμοίαζε κατὰ τὸ πνεῦμα, κατὰ τὴν φιλοπατρίαν καὶ κατὰ τὴν ἄοκνον αὐτοῦ δραστηριότητα πρὸς τὸν Ὀδυσσέα τῆς ἀρχαιότητος. Τὸ καλλίτερον μέρος τοῦ πνεύματος τῆς γηραιᾶς ταύτης ἀλώπεκος ἦτο, ἐκτὸς τῆς θαυμασίας λεπτότητος εἰς τὰς περὶ τῶν διαφόρων προσώπων κρίσεις, ἡ ἐπίτριπτος πανουργία ἥτις τὸν νέον μᾶλλον Ὀδυσσέα ἐχαρακτήριζεν. Ἀφ᾽ ἑτέρου ὅμως τὰ μεγάλα τῶν ἐποχῶν συμβάντα, ἐν οἷς ἔλαβε μέρος ἐνεργὸν, ἀνύψωσαν αὐτὸν ὑπεράνω τῆς ἰδιαζούσης σφαίρας τῆς νοητικῆς τῶν Ἑλλήνων ἀναπτύξεως καὶ πνευματικῶς καὶ ἠθικῶς καὶ πολιτικῶς. Ἐν πολλοῖς ἦτο περιωρισμένος καὶ ὁ ἀνὴρ οὗτος ἐντὸς τῶν στενῶν ὁρίων τῆς ῥωμαίϊκης φύσεως· ἀλλὰ καθὼς ἡ μὲν γαλλικὴ ἐπανάστασις εἶχεν ἀνάψει ἐν αὐτῷ πολιτικὴν δᾷδα, ὁ δὲ « Ἄρης » Ναπολέων πολεμικὴν λαμπάδα, ἥτις τὸν ἀνύψωσεν ὑπεράνω τῶν ἀρχαίων τουρκικῶν καὶ κλεφτικῶν συνεσταλμένων ἐθίμων, οὕτω καὶ ὑπὸ τὴν ἐθνικὴν ἔποψιν εἶχεν ἀνάψει ἐν αὐτῷ Πέτρος ὁ Μέγας τὸ φῶς τῆς πεποιθήσεως, ἥτις εἰς τὸ στόμα ἑνὸς Κλέφτου ἠχεῖ παραδόξως πολὺ, ὅτι κατὰ τὴν ἐν Ἑλλάδι συγκροτουμένην πάλην μεταξὺ τοῦ ἀνατολικοῦ καὶ τοῦ δυτικοῦ πνεύματος δὲν ἠδύνατο νὰ πηγάσῃ ἡ σωτηρία εἰμὴ ἐκ τῆς ἕδρας τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς πολιτικῆς μορφώσεως διὰ τῆς ἐξευρωπαΐσεως. Προληπτικὸς, πιστεύων τὰ ὄνειρα, εὐχόμενος τοὺς ἁγίοις ἐκρέματο διὰ μυρίων δεσμῶν ἐν τῇ ἀστάτῳ αὐτοῦ καρδίᾳ ἀπὸ τῶν θρησκευτικῶν τοῦ λαοῦ παραδόσεων· ἀλλ᾽ ὅταν παρετήρει ὅτι ἡ δεισιδαιμονία ἔβλαπτεν, εἶχε τὴν δύναμιν νὰ χλευάζῃ πικρῶς τὴν μωρίαν ταύτην, καὶ νὰ λαλῇ περὶ τῶν μετὰ θάνατον ὡς ὁ κουφονούστατος φράγκος στρατιώτης. Ἦτο ἀνὴρ παρὰ πολὺ νηφάλιος καὶ πρακτικὸς ὥστε νὰ παραδέχηται

τὸν παιδαριώδη τῶν ἐνθουσιωδῶν πατριωτῶν φιλαρχαϊσμὸν, ὅστις ἠρέσκετο εἰς τὴν παραδοχὴν ἀρχαίων Ἑλληνικῶν ὀνομάτων κ.τ.λ. ἐν τούτοις ὅμως ὑπεχώρει κατά τι καὶ εἰς τὸν ἐθνικὸν ἐνθουσιασμὸν καὶ ἠρέσκετο νὰ φορῇ ὡς σύμβολον τοῦ ἀρχαίου Ἑλληνισμοῦ περικεφαλαίαν. Ἂν καὶ ἑκουσίᾳ αὐτοῦ ὁρμῇ καὶ ἐν ἐλλείψει ἐγκρατείας ὑπεκίνει καὶ ὑπέθαλπεν, ὡς οὐδεὶς ἄλλος, τὸν ἐμφύλιον πόλεμον, ἐσέβετο ὅμως τοὺς πολιτικῶς ἀξιοτίμους ἀντιπάλους του, καὶ ἀπέφευγεν ἐκ στερεᾶς καὶ ἐντίμου πεποιθήσεως τὸν πολιτικὸν θάνατον. Πρὸς οὐδεμίαν κυβέρνησιν συνεφώνει, διότι οὐδεμία ἐγνώριζε νὰ τὸν μεταχειρίζηται· ἐπὶ τέλους ὅμως προσετέθη εἰς τὴν μερίδα τοῦ Καποδιστρίου, ὅστις καίτοι ὑποπτευόμενος αὐτὸν κατ' ἀρχὰς εἶχε μάθει τὸν τρόπον νὰ τὸν μεταχειρισθῇ. Εὔκολον ὑπελάμβανον οἱ φιλότουρκοι αὐστριακοὶ διπλωμάται νὰ καταπνίξωσι τὴν ἐπανάστασιν, ἐὰν οἱ Τοῦρκοι ἤθελον μόνον πειραθῇ νὰ κερδίσωσι τὴν συνδρομὴν τῶν ὀλιγαρχικῶν τοῦ εἴδους τοῦ Κολοκοτρώνου, ἀλλ' ἐνώπιον τοῦ Φιλέλληνος Ἀμιλτῶνος εἶπεν ὁ Κολοκοτρώνης ὁριστικῶς ὅτι τὸ σύνθημά του εἶναι τὸ σύνθημα τοῦ ἔθνους του· « Ἐλευθερία ἢ θάνατος! » Ἐβεβαίου δὲ ὅτι οὔτε ῥωσσολάτρης οὔτε ἀγγλοφάγος ἦτο, ἢ τἀνάπαλιν, ἀλλ' ὅτι ἦτο μόνον τοῦ φίλου τῆς πατρίδος του φίλος. Ὅστις ἐγνώριζεν αὐτὸν ἠδύνατο νὰ εὕρῃ εἰς τοὺς λόγους του τούτους τὴν ὁμολογίαν, ὅτι ἦτο φίλος παντὸς, ὅστις πρὸ παντὸς ἄλλου ἤθελε δειχθῇ φίλος του· ἀλλ' ὅστις ἤκουεν αὐτὸν μετὰ ταῦτα διηγούμενον ἐν τῇ φλυάρῳ πρεσβυτικῇ αὐτοῦ ἡλικίᾳ τὸν βίον του καὶ ἐκθέτοντα τὰς ἀδυναμίας ὅλων τῶν συμπολιτῶν του, παρασιωπῶντα δὲ μὲ τρόπον ἀφελῆ καὶ εὔσχημον τὰς ἰδίας αὐτοῦ ἀδυναμίας, ἠδύνατο νὰ πιστεύσῃ ὅτι αὐτὸς ἦτο ὁ μόνος πατριώτης, ὁ μόνος ἔμπειρος στρατηγὸς, ὁ μόνος σωτὴρ, εἰς τὸν ὁποῖον ὤφειλεν ἡ Ἑλλὰς καὶ αὐτὴν τὴν ἔξωσιν τῶν Αἰγυπτίων καὶ αὐτὴν τὴν ναυμαχίαν τοῦ Ναυαρίνου. Ὅστις ἐν μέσῳ τῶν ἀντιφασκουσῶν τούτων ἰδιοτήτων καὶ ἀντιθέσεων δὲν δύναται νὰ ἐννοήσῃ τὸν ἀληθῆ χαρακτῆρα τοῦ ἀνδρὸς, πρέπει νὰ σημειώσῃ, ὅτι αὕτη ἦτο ὅλως ἑλληνικὴ φύσις, ἥτις εὐκόλως ὡς

ευρωπαϊκὴ δὲν καταπονεῖται, ἐπειδὴ βάσις της εἶναι ἡ ἔλλειψις ἀρχῶν, δυνάμει τῶν ὁποίων ἠδύνατο κατὰ διαφόρους περιστάσεις διαφορετρόπως πολὺ νὰ ἀναπτυχθῇ. Διὰ τοῦτο συμβαίνει, ὥστε ὁ ἀνήρ, ὡς ὅλοι οἱ ὅμοιοι αὐτοῦ, τότε πρὸ πάντων ἐφάνη μέγιστος, ὅταν κατεπείγουσαι περιστάσεις δὲν ἄφινον ἐκλογὴν καὶ μίαν μόνην ἐπέτρεπον διέξοδον. Τοιαύτη ἦτο καὶ τώρα ἡ κατάστασις τῶν πραγμάτων, καθ' ἣν ἐποχὴν ὁ Κολοκοτρώνης ἔμελλε νὰ ἐκτελέσῃ τὰ λαμπρότατα τοῦ βίου αὐτοῦ ἆθλα.

Μετὰ δεκατέσσαρας μόλις ἡμέρας ἀφοῦ διέβη τὸν Σπερχειὸν ἐπεχύθη ὁ τουρκικὸς στρατὸς ἐπὶ τῆς Ἀργολίδος· αὐτὸς δὲ ὁ ἀρχιστράτηγος ἦλθεν εἰς Ἄργος (12/24 Ἰουλίου), ὁ νέος διοικητὴς Ἀλῆ πασᾶς εἰσῆλθεν ὑπὸ τὸν κρότον τῶν πετεβόλων εἰς Ναύπλιον· καὶ ἡ πολιορκία τοῦ φρουρίου τοῦ Ἄργους ἔλαβεν ἀρχήν. Ἵνα δὲ παρατηρήσῃ ἐκ τοῦ πλησίον τὰ πράγματα μετέβη ὁ Κολοκοτρώνης αὐτοπροσώπως εἰς τὸν Ἅγιον Γεώργιον, χωρίον κείμενον ἐπὶ τῆς πρὸς τὴν Κόρινθον ἀγούσης, καὶ κατέλαβε μετὰ 500 ἀνδρῶν τὰ Δερβενάκια, ἐν ᾧ συγχρόνως κατὰ τὸ σχέδιόν του κατέλαβεν ὁ Μαυρομιχάλης διὰ τοῦ στίφους, τοῦ προσελθόντος ἐπ' ἐλπίδι λεηλασίας τοῦ Ναυπλίου, τὴν ὀχυρὰν καὶ κατὰ τοῦ ἱππικοῦ πρὸ πάντων κατάλληλον θέσιν παρὰ τῷ χωρίῳ τῶν Μύλων, τῷ εἰς τὰς ὑπωρείας τοῦ Χάου κειμένῳ, παρὰ τὴν καλαμώδη λίμνην τῆς Λέρνης, τὴν ἕδραν τῆς Ὕδρας, τοῦ συμβόλου τούτου τῆς εὐύδρου χώρας, ἔνθα τὰ ὕδατα τοῦ ἐκ τῆς Στυμφαλίδος λίμνης ἐκρέοντος Ἐρασίνου (Κεφαλαρίου), ἀναβαίνουσιν ἐκ τῆς ὑπογείου αὐτῶν κοίτης εἰς τὴν ἐπιφάνειαν τῆς γῆς. Τὸ πολεμικὸν σχέδιον τοῦ «γέροντος» ἦτο, νὰ ἐμποδίσῃ τὴν προχώρησιν τῶν Τούρκων πρὸς τὰ ἐνδότερα τῆς Πελοποννήσου κατὰ τὴν θέσιν ταύτην, ὄπισθεν τῆς ὁποίας ἔπρεπε νὰ διαβῶσι τὰ δύσβατα στενὰ τῶν Ὑσιῶν καὶ τοῦ Παρθενίου, τὰ ὁποῖα χωρίζουσι τὸ ἀργολικὸν ἀπὸ τοῦ Τεγεατικοῦ ὀροπεδίου. Καὶ πρῶτον μὲν ἤθελον διὰ τοῦ σχεδίου τούτου οἱ Ἕλληνες νὰ κρατήσωσι τοὺς Τούρκους ὅσον τὸ δυνατὸν πλείονα χρόνον ἔμπροσθεν τοῦ Ἄργους, νὰ τοῖς ἀποκλείσωσι πᾶσαν συγκοινωνίαν καὶ διέξοδον καὶ νὰ τοὺς νικήσωσι διὰ τῆς πείνης ἐν τῇ γυμνῇ Ἀργολίδι, τῆς

Ο Δράμαλης ἐν Ἄργει·

ὁποίας ὅλαι αἱ πόλεις καὶ τὰ χωρία εἶχον καύσει τὸν σῖτον καὶ παντὸς εἴδους τρόφιμα καὶ πρὸ τῆς εἰσβολῆς τῶν ἐχθρῶν. Καὶ πρῶτον λοιπὸν συνήφθη ἡ πάλη περὶ τῆς ἐφοδιάσεως καὶ ἐπικουρίας τῆς ἀκροπόλεως τοῦ Ἄργους. Ἐν τινι πρώτῃ ἐπιχειρήσει οἱ παρὰ τοὺς Μύλους συνεννοηθέντες μετὰ τοῦ Πλαπούτα, ὅστις κατεῖχε τὴν παρὰ τὸ Σχοινοχῶρι θέσιν, ἐπέπεσον ἐκ διαφόρων μερῶν κατὰ τῶν πολιορκητῶν, καὶ ἠλευθέρωσαν (15/27 Ἰουλίου) τὸ πλεῖστον μέρος τῆς φρουρᾶς, τῇ ὁποίᾳ δὲν ἐπήρκει τὸ ὕδωρ, ἀφίνοντες 250 μόνον ἄνδρας, εἰς τοὺς ὁποίους ὑπεσχέθησαν ταχεῖαν ἐπικουρίαν. Τὸ δεύτερον ὅμως τοῦτο κίνημα ἀπέτυχε, διότι ὁ Πλαπούτας δὲν εἰδοποιήθη ἐγκαίρως. Μετὰ τὴν ἧτταν ταύτην (19/31 Ἰουλίου) μετέβη ὁ Κολοκοτρώνης αὐτοπροσώπως εἰς τοὺς Μύλους, καὶ συνέπραξεν ἵνα παράσχῃ ἐλευθέραν ἔξοδον τοῖς ἐν τῷ φρουρίῳ ἀνδρείοις στρατιώταις. Παρηγόρησεν, ἐνεθάῤῥυνε καὶ ἐπέπληξε τὸν κατά τι ἀποθαῤῥυνθέντα στρατὸν, καὶ διὰ εὐφραδοῦς λόγου, διαρκέσαντος περὶ τὰς δύο ὥρας, προέτρεψεν (20/1 Αὐγούστου) τοὺς στρατιώτας νὰ ἐπιπέσωσι κατὰ τῶν Τούρκων ἵνα ἐλευθερώσωσι τοὺς πολιορκουμένους, λέγων, ὅτι οἱ Τοῦρκοι δὲν εἶναι ἄλλο ἢ ἕρμα (σαβοῦρα). Γενικὴ νυκτερινὴ ἐπιδρομὴ ἀπέτυχεν, ἐπειδὴ οἱ Ἀρκάδες, οἵτινες εἶχον ἤδη προχωρήσει νικηταὶ, εἶδον ἑαυτοὺς αἴφνης μεμονωμένους καὶ μὴ ὑπερασπιζομένους ὑπὸ τῶν λοιπῶν ἀποσπασμάτων, τῶν διὰ τὴν μάχην προσδιωρισμένων. Ἐν τούτοις τοῦ συνθήματος δοθέντος ὥρμησαν οἱ πολιορκημένοι ἐκ τοῦ φρουρίου καὶ ἦλθον σῶοι καὶ ἀβλαβεῖς ὅλοι εἰς τοὺς Μύλους· λέγεται, ὅτι οἱ Ἀλβανοὶ ἄφησαν αὐτοὺς νὰ διέλθωσιν ἀνενόχλητοι, ἵνα ὦσιν οἱ πρῶτοι εἰς τὴν λεηλασίαν τῆς ἀκροπόλεως. Εἷς τῶν τολμηροτέρων Ἑλλήνων, ἐκεῖνος, ὅστις πρῶτος ὕψωσεν ἐπὶ τοῦ φρουρίου τὴν σημαίαν, ὁ Καρίγιαννης, εἶχεν ἐγκαταλειφθῆ κοιμώμενος, καὶ ἐξυπνήσας εὑρέθη αἴφνης ἐν μέσῳ λεηλατούντων Ὀθωμανῶν· συλλέξας ὅτι εὗρε πρόχειρον καὶ ὑποληφθεὶς ὑπὸ τῶν Τούρκων ὡς Τοῦρκος, ἐσώθη εὐτυχῶς καὶ μετέβη πρὸς τοὺς Ἕλληνας.

Ἄπρακτος ἔμεινεν ἀπὸ τοῦδε ἐπὶ ὅλην δεκαπενθημερίαν ὁ μέγας τουρκικὸς στρατὸς ἐν Ἀργολίδι. Μετ' οὐ πολὺ ἐπῆλθεν ἡ πεῖνα. Μάτην περιεμένετο ὁ στόλος, ὅστις ἔμελλε νὰ ἐφοδιάσῃ τὴν ἐξηντλημένην χώραν καὶ ἄνευ τῆς παρουσίας τοῦ ὁποίου δὲν ἠδύνατο ὁ στρατὸς οὐδὲ κἂν νὰ σκεφθῇ νὰ μεταβῇ εἰς τὰ ἐνδότερα, εἰς τὴν Τρίπολιν. Ἅπαξ μόνον ἐν καιρῷ ἔτι τῆς πολιορκίας τοῦ Ἄργους εἶχεν ἀγγελθῇ ἡ ἔλευσις τοῦ στόλου, ὅπερ τοὺς μὲν Ἕλληνας κατετρόμαξε, τοὺς δὲ Τούρκους ἐνέπλησεν ἀγαθῶν ἐλπίδων, ἀλλ' ὁ στόλος παρέπλευσεν, ὡς νὰ μὴ ἐνδιεφέρετο ποσῶς περὶ τῆς ἐκστρατείας τοῦ ἀνατολικοῦ στρατοῦ, καὶ διηυθύνθη εἰς Πάτρας ἵνα παραλάβῃ τὸν νέον Καπουτὰν πασᾶν. Ὁ ταντάλείους βασάνους ὑποφέρων στρατὸς ἐστερεῖτο πρὸ πάντων ὕδατος· αἱ πλεῖσται πηγαὶ εἶχον ἀποξηρανθῇ· τὰ κομισθέντα τρόφιμα εἶχον ἐξαντληθῆ· μέγα μέρος αὐτῶν ἐδόθη εἰς τὸ Ναύπλιον· ἡ ὀκὰ τοῦ κρέατος ἐτιμᾶτο κατὰ τὴν εἰσέλασιν τοῦ στρατοῦ ἀντὶ τριάκοντα παράδων, τοσοῦτον ἀσώτως διενέμοντο τὰ κομισθέντα σφακτά· δεκατέσσαρας δὲ ἡμέρας μετὰ ταῦτα κρέας δὲν εὑρίσκετο πλέον· μόλις εὕρισκεν ὁ πειναλέος στρατὸς εἰς τὸν παρὰ τὸν Ἴναχον ἀμπελῶνα ἀώρους τινὰς βότρεις, αἵτινες ἅμα μετὰ τὴν γεῦσιν ἐπέφερον πολλάκις πυρετόν, καὶ πολλάκις πρὸ τῆς γεύσεως ἔφερον τὸν θάνατον ἐκ τῶν πυροβόλων τῶν ἐνεδρευόντων Ἑλλήνων. Τουρκικόν τι ἀπόσπασμα εἶχε προχωρήσει ἐπὶ τῆς εἰς Ἐπίδαυρον ὁδοῦ πρὸς ἀναζήτησιν τροφίμων καῖον καὶ λεηλατοῦν μέχρι Λιγουρίου, ἀλλὰ τρόφιμα οὐδαμοῦ εὗρεν. Εἰς τὴν πεῖναν εἶχε προστεθῇ παρὰ τῷ στρατῷ καὶ ἀθυμία καὶ διχόνοια, ἥτις κρυφίως ὑπεθάλπετο ὑπὸ τῆς μερίδος τοῦ Χουρσὴτ πασᾶ, φθονοῦντος τὴν ἀρχιστρατηγίαν τοῦ Δράμαλη καὶ τὰς περιμενούσας αὐτὸν τιμάς. Τὸ Ἄργος ἦτο σκηνὴ καθημερινῶν ταραχῶν. Ἡ δυσαρέσκεια ηὔξανεν ὁμοῦ μετὰ τῆς δυστυχίας καὶ τῶν βασάνων, αἵτινες ὅλαι ἀπεδίδοντο εἰς τὸν ἀρχιστράτηγον, διότι μὴ ἀνεχόμενος ξένας συμβουλὰς εἶχε φέρει τὸν στρατὸν εἰς τὴν ἀθλίαν ἐκείνην κατάστασιν. Ὁ Δράμαλης ἠναγκάσθη λοιπὸν νὰ σκεφθῇ περὶ μεταβάσεως εἰς ἄλλην ἐπαρχίαν, καὶ ἀπεφάσισε νὰ

όπισθοχωρήση είς Κόρινθον. Ο Κολοκοτρώνης, όστις προείδε την απόφασιν ταύτην, έτοποθέτησε τους στρατιώτας του έν καιρώ νυκτός (της 23/4 προς την 24/5 Αύγούστου,) έπι των προς τό μέρος της Τριπόλεως όρέων, δόσας είς έκαστον άνδρα τρείς δάδας, ίνα έμποδίση τους Τούρκους, οίτινες δέν έτόλμων ν' άφήσωσι το Άργος, νά μεταβώσιν είς τά ένδότερα της χώρας. Ίνα δέ τους άπελπίση έντελώς άπό της διευθύνσεως ταύτης, διέταξε τό πλείστον μέρος του Έλληνικού στρατού, όκτακισχιλίους άνδρας, νά μείνωσιν είς την παρά τους Μύλους θέσιν των αύτός ό ίδιος άπεφάσισε με όλίγους άνδρας νά κλείση παρά τον Άγιον Γεώργιον καί τα Δερβενάκια τά μεταξύ Κορίνθου καί Άργους στενά. Ο Πετρόμπεης ώνόμασε τούτο σχέδιον κλεφτικόν, διότι καί αύτός καί οί άλλοι ήθελον νά έχωσι τον Κολοκοτρώνην παρόντα φοβούμενοι μήπως οί Τούρκοι έπιπέσωσι προς τό μέρος αύτών. Καί αύτός ό Δράμαλης δολίως τοίς ύπέθαλπε την πίστιν ταύτην, διότι ήθελε νά κρατή έν τη θέσει ταύτη όσον το δυνατόν περισσοτέρους έχθρούς ίνα έλευθερώση την προς την Κόρινθον άγουσαν όδόν. Καί πρώτον μέν δι' Έλληνος διερμηνέως έπρότεινεν είς τον έν Λέρνη στρατόν άμνηστείαν άρνηθέντων των Έλλήνων, ό άπεσταλμένος παρεκίνησεν αύτούς έμπιστευτικώς καί ώς χριστιανός, νά όχυρώσωσι την θέσιν των διότι ό πασάς, έν περιπτώσει μή παραδόσεως αύτών, σκοπόν είχε νά άνοίξη διά της βίας την είς Τρίπολιν άγουσαν. Τω Κολοκοτρώνη όφείλεται, ότι οί Έλληνες δέν έπεσον είς την παγίδα ταύτην. Ο τουρκικός στρατός άνεχώρησε, (την νύκτα της 26/7 προς την 27/8 Αύγούστου) ώς προείδεν ό Κολοκοτρώνης, είς Κόρινθον. Δύο είναι αί όδοί αί έξ Αργολίδος προς την πόλιν ταύτην άγουσαι, ή διά των στενών του Περπατσίου καί ή διά των Δερβεναχίων, άγουσαι έκατέρωθεν των άρχαίων Μυκηνών προς την πεδιάδα των Κλεωνών, όθεν άλλο στενόν φέρει είς την πεδιάδα της Κορίνθου. Οί Τούρκοι έπορεύθησαν την διά των Δερβεναχίων τρείς ώρας πριν ή έλθωσιν είς τα στενά, είχον καταλάβει αύτά οί Έλληνες. Στενή άτραπός έφερε προς την κοιλάδα παρά την όχθην του ρύακος οί Τούρκοι

ἰδόντες τὴν ἀτραπὸν ταύτην ἀφρουρουμένην, διηυθύνθησαν πρὸς τὴν ἄλλην ὁδὸν, ἥτις ἀνέρχεται πρὸς τὴν κορυφὴν τῆς πεδιάδος, καὶ καλεῖται τὸ στενὸν τοῦ ἁγίου Σώστη. Ὁ Κολοκοτρώνης ἀπέστειλεν ἐκεῖ 800 ἄνδρας ἐκ τῶν ἰδίων του πρὸς βοήθειαν, ἀφίνων ὅλως ἀνοικτὴν τὴν δυσκολώτεραν ὑπερασπιζομένην θέσιν του παρὰ τῷ μικρῷ ἁγίῳ Γεωργίῳ, (1) πρὸς ἀριστερὰν τῶν Ταύρκων· μετεχειρίσθη μόνον τὸ τέχνασμα νὰ ὑψώσῃ ὑψηλὰς σημαίας καὶ νὰ στήσῃ ζῶα καὶ διάφορα ἐνδύματα εἰς ὑψηλὰ καὶ μακρόθεν ὁρατὰ μέρη, ἵνα ὑποθέσωσιν οἱ Τοῦρκοι ὅτι ἡ ἐν τῇ θέσει ταύτῃ φρουρὰ ἦτο μεγάλη. Προσβαλλόμενα πανταχόθεν ἐπροχώρησαν τὰ τουρκικὰ στίφη μέχρι τοῦ ἁγίου Σώστη, ἔνθα δὲν ὑπῆρχεν Ἑλληνικὸς σκοπὸς, καὶ μετὰ δυσκολίας καὶ ἐν ἀθλίᾳ καταστάσει εἰσέδυσαν ἑξακισχίλιοι ἄνδρες μέχρι τοῦ χανίου τῆς Κουρτέσας (τῶν ἀρχαίων Κλεωνῶν) διὰ τῶν ὀρέων. Ἀλλὰ κατὰ τύχην τὴν αὐτὴν ἡμέραν διέβαινον ὁ Ὑψηλάντης, ὁ Νικήτας καὶ ὁ Δικαῖος δύο ὥρας μακρὰν τοῦ πεδίου τῆς μάχης, διευθυνόμενοι διὰ τοῦ Ἀγιονορίου εἰς Κόρινθον, ἵνα ἐξασφαλίσωσι τὰ μεγάλα Δερβένια κατὰ νέων τουρκικῶν ἐκ τοῦ Ἰσθμοῦ εἰσβολῶν. Ἀκούσαντες δὲ τὸν θόρυβον τῆς μάχης διηυθύνθησαν πρὸς τὸν Ἅγιον Σώστην, κατέλαβον τὰ στενὰ καὶ ἔκλεισαν αὐτὰ εἰς τοὺς προσερχομένους Τούρκους. Οὗτοι δὲ στενοχωρούμενοι ἔμπροσθεν, ὄπισθεν, ἑκατέρωθεν ἐν τῇ στενῇ χώρᾳ, ἔνθα πᾶσα βολὴ ἐπετύγχανε τοῦ σκοποῦ της, ἐπειρῶντο νὰ ὀπισθοχωρήσωσιν εἰς Κουρτέσαν, ἀλλ' ὠθούμενοι πρὸς κρημνὸν, κείμενον ὑποκάτω τῆς ἐκκλησίας, κατεκρημνίσθησαν σωρηδὸν ἐκεῖθεν. Πολλοὶ ἐζήτουν νὰ ἀναβῶσι τὸν κρημνὸν ἔφιπποι, ἄλλοι πάλιν ὡδήγουν ἐκεῖ ζῶα φορτωμένα, τὰ πάντα ὅμως φύρδην μίγδην, λίθοι, φορτία, ζῶα καὶ ἄνθρωποι ὀλισθαίνοντα κατέπεσον εἰς τὸ βάραθρον. Αἱ δυνάμεις τῶν Ἑλλήνων δὲν ἐπήρκουν, ἵνα ἐμποδίσωσιν ἐντελῶς τὴν φυγὴν τῶν ἐχθρῶν, ὧν πολ-

(1) Δὲν πρέπει νὰ συγχέῃ τις τὸν Ἅγιον Γεώργιον αὐτὸν μετὰ τοῦ μεγάλου καὶ πολυανθρώπου χωρίου τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, τοῦ βορειότερον παρὰ τὴν παλαιὰ τοῦ Φλιοῦντος κειμένου.

λοὶ διέφυγον εἰς Κουρτέσαν· τρισχίλιοι ὅμως ἔπεσον καὶ πλῆθος ζώων καὶ ἄλλων λαφύρων περιῆλθον εἰς τὰς χεῖρας τῶν νικητῶν. Ὁ Δράμαλης ὑπελείπετο ἔτι. Ἀπεπειράθη νὰ ἐξαγοράσῃ τὴν δίοδόν του παρὰ τοῦ Κολοκοτρώνου· ἐν τῷ μεταξὺ δὲ ὀπισθοχώρησαν τὰ τάγματά του ἀπέναντι Ἑλλήνων τινῶν ἱππέων μέχρι τῆς παρὰ τὸ Ναύπλιον Γλυκιᾶς, ὥστε ὁ στρατός του, διηρημένος διὰ τῶν θανατηφόρων στενῶν, ἐχωρίσθη εἰς δύο τμήματα, τὸ ἐν παρὰ τὴν Κουρτέσαν, τὸ ἕτερον παρὰ τὴν Γλυκιάν. Ἄλλην ἐκλογὴν δὲν εἶχεν ὁ Δράμαλης παρὰ νὰ ἐκβιάσῃ διὰ τῶν ὅπλων τὴν δίοδον. Ὁ Κολοκοτρώνης διέταξε τὸν Γιατράκον νὰ καταλάβῃ τὰς Μυκήνας, τὸν δὲ Ὑψηλάντην νὰ διατηρήσῃ τὰς θέσεις τοῦ Ἀγινορίου καὶ τοῦ Περπατίου, καὶ τὸν Πλαπούταν νὰ φρουρῇ τὰ Δερβενάκια, καὶ τοὺς τρεῖς ὁμοῦ νὰ συμπράξωσιν ὅπου ἤθελε φανῇ ὁ ἐχθρός. Ὁ ἐχθρὸς ἐνεφανίσθη (27/8 Αὐγούστου) ἐνώπιον τῶν ἐν Περπατίῳ. Ὁ Κολοκοτρώνης ἔστειλε τὸν Πλαπούταν ἀμέσως διὰ τῆς Κλενίας εἰς βοήθειαν τῶν προσβεβλημένων, ἐλπίζων, ὅτι ὁ Γιατράκος ἤθελε προσβάλει τοὺς ἐχθροὺς ἐκ τῶν νώτων ἀπὸ τὰς Μυκήνας. Ἡ θέσις ὅμως αὕτη δὲν ἐφρουρεῖτο παντάπασιν ἕνεκα τῆς ἀπειθείας τοῦ στρατοῦ, καὶ οἱ ἐκ Δερβενακίων δὲν ἐπρόφθασαν ἐν καιρῷ ὥστε οἱ Τοῦρκοι, πολλὰς μὲν ζημίας ὑποστάντες ἀλλ' ἀσυγκρίτῳ λόγῳ μικροτέρας ἢ τὴν προτεραίαν, ἔφθασαν εἰς τὴν Κόρινθον διὰ τῶν ὀρέων.

Ὁ Δράμαλης ἐν Κορίνθῳ. Ὁ Κολοκοτρώνης ψηφισθεὶς εἰς ἀνταμοιβὴν τοσούτων λαμπρῶν κατορθωμάτων παρά τε τοῦ στρατοῦ καὶ παρὰ τῆς πελοποννησιακῆς γερουσίας ἀρχιστράτηγος, οὐδὲ στιγμὴν ἐβράδυνε νὰ ἐξακολουθήσῃ τὸ σχέδιόν του, νὰ καταστρέψῃ τοὺς παρὰ τὴν Κόρινθον συγκεντρωμένους Τούρκους διὰ τῆς πείνης, ὡς ἐν τῇ Ἀργολίδι. Ὁ Ὑψηλάντης καὶ ὁ Νικήτας διετάχθησαν νὰ κλείσωσι τὸν Ἰσθμόν, ὁ δὲ Ὀδυσσεὺς κατέλαβε τὰ ὄρη της Μεγαρίδος· ἀρκετὴ φρουρὰ ἔμεινε πρὸς φρούρησιν τῶν πρὸς τὸ Ἄργος ὀρέων· αὐτὸς δὲ ὁ Κολοκοτρώνης κατέλαβε τὴν διὰ τῆς Ἀχαΐας πρὸς τὰς Πάτρας ἄγουσαν παραθαλάσσιον ὁδὸν παρὰ τὸ χωρίον Σόλι, καὶ ὁ υἱὸς αὐτοῦ Γεννχῖος ὡδήγει τὴν ἐμπροσθοφυλακὴν εἰς τὰ

Βασιλικά, κείμενα ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τῆς ἀρχαίας Σικυῶνος. Δύο ἀπόπειραι τῶν Τούρκων νὰ διασχίσωσι τὴν γραμμὴν ταύτην ἀπέτυχον (7/19 καὶ 12/24 Αὐγούστου). Ἀπέτυχεν ἐπίσης καὶ τρίτη ἀπόπειρα αὐτῶν νὰ ὀπισθοχωρήσωσι μετὰ τρισχιλίων ἀνδρῶν εἰς τὴν ἐπὶ τῆς ὁδοῦ τοῦ Ἄργους Κλένιαν, ἵνα διαρπάσωσι τὰ ἐκεῖ συσωρευμένα τρόφιμα. Ἡ μόνη λοιπὸν ἐλπὶς τοῦ ἐν Κορίνθῳ στρατοῦ, παρ' ᾧ ἐνέσκηψεν ἡ ἔλλειψις αὐτῶν ὡς πρότερον ἐν Ἄργει, ἐνέκειτο εἰς τὴν ἐκ Πατρῶν εἰσαγωγὴν αὐτῶν καὶ εἰς τὴν παρὰ τοῦ Χουρσὶτ πασᾶ περιμενομένην βοήθειαν· ἡ μόνη ἐλπὶς τοῦ ἐκ νέου πολιορκουμένου Ναυπλίου ἦτο ὁ στόλος τοῦ Καπουτὰν πασᾶ· ἀλλ' ἐν τῷ μεταξὺ ἡ ναυτικὴ αὕτη δύναμις ἔμεινεν ἐπὶ ἕνα ὁλόκληρον μῆνα ἄπρακτος εἰς τὰς Πάτρας, καὶ οὐδὲ κἂν ἀπεπειράθη ν' ἀνοίξῃ συγκοινωνίαν μεταξὺ τοῦ δυτικοῦ καὶ τοῦ πανταχόθεν κινδυνεύοντος ἀνατολικοῦ στρατοῦ. Τέλος ἀπέπλευσεν ὁ στόλος (27/8 Σεπτεμβρίου) ἐν ὅλῃ τῇ μεγαλοπρεπείᾳ του ἐκ Πατρῶν πρὸς τὸν ἀργολικὸν κόλπον ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ νέου ναυάρχου Μεχμὲτ πασᾶ καὶ ἐνεφανίσθη (7/19 Σεπτεμβρίου) παρὰ τὴν Ὕδραν καὶ τὰς Σπέτσας. Ὁ Μιαούλης μετὰ ἑξήκοντα πλοίων καὶ δέκα πυρπολικῶν ἦτο ἕτοιμος νὰ διασταυρώσῃ τὰς ἐπιχειρήσεις τῶν ἐχθρῶν. Μὲ ὅλην τὴν καλὴν πρόθεσιν καὶ τὴν περίσκεψιν τοῦ Ἕλληνος ναυάρχου εἰς τὸ νὰ κρατῇ συγκεντρωμένον τὸν στόλον του, κατώρθωσεν ὅμως ὁ Καπουτὰν πασᾶς (8/20 Σεπτεμβρίου) πλέων μεταξὺ Ὕδρας καὶ Σπετσῶν νὰ χωρίσῃ αὐτόν, διώκων τὸ ἓν μέρος πρὸς τὴν Ὕδραν, τὸ ἕτερον δὲ πρὸς τὸν ἀργολικὸν κόλπον. Ὁ Μιαούλης ἐπειρᾶτο νὰ συγκεντρώσῃ πάλιν τὸν στόλον καὶ ἔκαμε τὰ ἀναγκαῖα σημεῖα· ἀλλὰ τρεῖς πλοίαρχοι τῆς ἐν τῷ ἀργολικῷ κόλπῳ εὑρισκομένης μοίρας, οἵτινες ἐξέλαβον τὰς κινήσεις αὐτοῦ ὡς σημεῖον φυγῆς, δὲν ὑπήκουσαν καὶ ἤρχισαν πρὸς ἔκπληξιν φίλων τε καὶ ἐχθρῶν νὰ πυροβολῶσι, χωρὶς νὰ δύναται ὁ Μιαούλης μετὰ τῶν ἄλλων πλοίων, στενοχωρημένων καὶ τούτων ὄντων, νὰ σπεύσῃ εἰς βοήθειάν των. Ἀλλ' ἐν τοσούτῳ μαχομένη καθ' ὅλην τὴν ἡμέραν ἐμπόδισεν ἡ μοῖρα αὕτη τοὺς Τούρκους νὰ εἰσπλεύσωσιν εἰς τὸν ἀργολικὸν κόλπον· ἡ δὲ

ἄλλη μοῖρα, ἡ πρὸς τὴν Ὕδραν ἀποχωρισθεῖσα, ἐπλησίασεν εἰς τὴν νῆσον Δοκόν, ὅπου τὰ βαρέα τῶν Τούρκων πλοῖα δὲν ἠδύναντο νὰ τὴν παρακολουθήσωσι· τὰ μικρὰ μόνον ἐπλησίασαν, μέχρις οὗ ὁ Γεώργιος Πιπῖνος προσεκόλλησε τὸ πυρπολικόν του εἰς ἀλγερινὸν πλοῖον, τοῦ ὁποίου οἱ πεντήκοντα ἀνδρεῖοι Ἀλγερῖνοι κατώρθωσαν μὲν νὰ τὸ ἀποχωρίσωσιν, ἀλλ' ὅλοι κατεκάησαν μετὰ τοῦ πλοίου. Τὸ συμβὰν τοῦτο τοσοῦτον κατετάραξε τοὺς Τούρκους, ὥστε ἀπεμακρύνθησαν, καὶ τὸ ἥμισυ τοῦτο τοῦ Ἑλληνικοῦ στόλου ἠδυνήθη νὰ φθάσῃ σώως καὶ ἀβλαβῶς εἰς τὴν ἀπέναντι τῆς Ὕδρας παραλίαν τῆς Πελοποννήσου. Τὴν νύκτα δὲ ὅλα τὰ ὑψηλὰ μέρη τῆς νήσου καὶ τῆς ἀπέναντι στερεᾶς ἦσαν φωταγωγημένα, καὶ οἱ κάτοικοι ἔξυπνοι καὶ ὡπλισμένοι ἵσταντο εἰς τὸ παράλιον. Μετά τινας ἡμέρας ἐπλησίασεν (12/24 Σεπτεμ). ὁ τουρκικὸς στόλος εἰς τὸ Ναύπλιον. Οἱ Ἕλληνες τὸν παρηκολούθουν, σκοπὸν ἔχοντες νὰ τὸν προσβάλλωσιν εἰς τὰ ἐνδότερα τοῦ κόλπου, ἔνθα ἐνέδρευον πυρπολικά τινα. Αἴφνης εἰς ἀπόστασιν δέκα μιλίων ἀπὸ τοῦ Ναυπλίου ἐστάθη ὁ Καπουτὰν πασᾶς. Λέγεται ὅτι παρὰ τοῦ Γάλλου ναυάρχου, τοῦ διοικοῦντός τὰ σταθμεύοντα γαλλικὰ πλοῖα, εἰδοποιήθη περὶ ἐνέδρας τῶν πυρπολικῶν. Φοβούμενος αὐτὰ καὶ τὸ ἀβαθὲς τῶν ὑδάτων δὲν ἐτόλμησε νὰ εἰσπλεύσῃ εἰς τὸν κόλπον, ἀλλ' ἠρκέσθη νὰ πέμψῃ αὐστριακὸν πλοῖον μὲ 7000 κοιλὰ ἀραβόσιτον εἰς Ναύπλιον, καὶ νὰ ἀναγγείλῃ τοῦτο τῷ διοικητῇ, ἀναφέρων αὐτῷ καὶ ἐν δευτέρᾳ ἐπιστολῇ πολλὰ ὡραῖα πράγματα περὶ τῆς ἐπικουρίας τοῦ Χουρσὶτ πασᾶ καὶ τῆς ἐπανόδου τοῦ Σουλτανικοῦ στρατοῦ ἐκ Κορίνθου· αἱ ἐπιστολαὶ αὗται εὑρέθησαν ἐντὸς τοῦ αὐστριακοῦ πλοίου, (1) τὸ ὁποῖον ἀφῃρέθη ὑπὸ δύο πυρπολικῶν. Ὁ δὲ σύνολος τουρκικὸς στόλος οὔτε νὰ ἐπιχειρισθῇ τι κατὰ τῶν πυρπολικῶν ἐτόλμησεν, οὔτε νὰ πέμψῃ ἄλλα τρόφιμα εἰς τὸ Ναύπλιον, ἀλλὰ τοσοῦτον κατεσπευσμένως ἀπέπλευσεν, ὥστε ἐγκατέλιπεν ἐν τῇ φυγῇ δίκροτον δυσκίνητον, καὶ διαπλέων τὸ Αἰγαῖον πέλαγος καὶ τὰ ση-

(1) Jourdain 1, 123 κ. ἑξ.

μετά τῆς ὑποταγῆς τῆς Σύρου ἄνευ εὐχαριστήσεως ἐδέχθη καὶ τὰ σημεῖα τῶν σφαιρῶν τῆς Μυκώνου ἄνευ ἐκδικήσεως. Παρὰ τὴν Τένεδον δὲ σφοδρᾶς ἐκραγείσης θυέλλης ἔπαθε πλείστην ὅσην βλάβην. Ἐκεῖ δὲ τὸν παρηκολούθησαν δύο ψαριανὰ πυρπολικὰ ὑπὸ τὸν Κανάρην καὶ τὸν Βρατσάνον καὶ μὴ παρατηρηθέντα (27/8 Νοεμβρίου) ὑπὸ τῶν σκοπῶν προσεκολλήθησαν εἰς τὰ δύο μεγαλείτερα τῶν ἐχθρικῶν πλοίων. Καὶ ἡ μὲν ναυαρχὶς ἐσώθη, ἡ δὲ ὑποναυαρχὶς ἀνετινάχθη μετὰ 1600 ἀνδρῶν εἰς τὸν ἀέρα, πυρποληθεῖσα ὑπὸ τοῦ Κανάρη, τοῦ ὁποίου ὁ βραχίων κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο περὶ τοὺς τρισχιλίους Τούρκους κατέστρεψεν. Καὶ νῦν ἔτι ὅτε ὁ τουρκικὸς στόλος περιφοβισμένος ἀπεσύρθη εἰς τὰ Δαρδανέλλια, δὲν ἦτο πλέον ὑπεροψία καὶ ἐκδίκησις, ἀλλ' ἀθυμία τὸ αἴσθημα ἐν Σμύρνῃ, Χίῳ, Μυτιλήνῃ καὶ ἐπὶ ὅλων τῶν νήσων καὶ παραλίων, ἔνθα κατῴκουν Τοῦρκοι, καὶ φόβος καὶ τρόμος πρὸ τῶν Ψαριανῶν, οἵτινες ὀχυρώσαντες τὴν νῆσόν των διὰ τεσσαράκοντα τηλεβόλων, σταλέντων δῶρον παρὰ τοῦ συμπολίτου αὐτῶν Βαρβάκη, καὶ περιφρονοῦντες τοὺς ἐχθροὺς περιέπλεον θαλασσοκράτορες ὅλας τὰς ἀκτάς, καὶ κατέστησαν ἐπισφαλῆ τὴν μέχρι τῶν συρίων καὶ αἰγυπτιακῶν ὑδάτων τουρκικὴν ἀκτοπλοΐαν. Μόνον ἐν ταῖς γωνίαις λιμενίσκων τινῶν καὶ ἐν τῷ κορινθιακῷ κόλπῳ ἐτόλμα ἀκόμη νὰ ἐμφανίζηται ἡ τουρκικὴ σημαία. Τὸ Ναύπλιον εἶχεν ἐγκαταλειφθῇ ἐντελῶς ὑπὸ τοῦ ἀγερώχου στόλου. Οὐδὲν εἶχε νὰ ἐλπίσῃ πλέον τὸ φρούριον τοῦτο παρὰ τοῦ στρατοῦ τοῦ Δράμαλη, διότι ὁ στρατὸς αὐτὸς ἤδη ἀπεδεκατίσθη ὑπὸ ἐνδείας καὶ ἦτο ἠρημωμένος ὑπὸ ἐπιδημιῶν. Καὶ ὑπῆρχον μὲν εὐκαιρίαι, καθ' ἃς ἦτο δυνατὸν νὰ μετακομισθῶσιν ἐκ Κορίνθου διὰ ξηρᾶς τρόφιμά τινα, ἀλλ' ὁ Κολοκοτρώνης εἶχεν ὀχυρώσει ὅλους τοὺς δρόμους ἰσχυρότερον. Ἤδη οἱ πολιορκούμενοι ἄλλην τροφὴν δὲν εἶχον εἰμὴ ἀκάθαρτα ζῶα, δέρματα καὶ αὐτὸ τὸ κρέας τῶν πτωμάτων. Ἅπαξ ἔτι (28/10 Δεκεμβρίου) ἔγεινεν ἀπόπειρα παρ' ὅλου τοῦ ἐν Κορίνθῳ στρατοῦ νὰ ἐφοδιασθῇ ἐκ τοῦ φρουρίου τῆς Κουρέσσης, ἀλλὰ καὶ ἡ ἀπόπειρα αὕτη ἀπέτυχεν. Ὅθεν πάλιν ἐπανελήφθησαν αἱ πρότερον ἤδη ἀρχίσασαι καὶ ἔπειτα διακοπεῖ-

σαι διαπραγματεύσεις μετὰ τῶν πολιορκητῶν. Ὁ Κολοκοτρώνης ἐρωτηθεὶς παρὰ τοῦ ἀρχηγοῦ τοῦ στρατοῦ τῆς πολιορκίας (Στατκου), ἐπρότεινε τώρα ὅρους βαρυτέρους (29/10 Ἰανουαρίου 1823). Οἱ Τοῦρκοι μέγα συνεκάλεσαν συμβούλιον εἰς τὸ ὁποῖον παρευρέθησαν καὶ οἱ τοῦ Παλαμηδίου, ἀφήσαντες σκοπούς τινας μόνον ἐν τῷ φρουρίῳ. Τοῦτο ἀνηγγέλθη τῷ Στατκῳ. Ἐν ἀσελήνῳ νυκτὶ ἀνέβησαν οἱ Ἕλληνες τὴν ἡμέραν τοῦ Ἁγίου Ἀνδρέου ἐπὶ τοῦ φρουρίου, ὅθεν ἐπυροβόλουν ἐν εὐθυμίᾳ πρὸς τὴν πόλιν κραυγάζοντες· Καλὰ σᾶς ἐπιάσαμεν, Ἀγάδες! Ὅλα τὰ μέρη τοῦ φρουρίου παρεδόθησαν τῷ Κολοκοτρώνῃ, ὅστις ἔσπευσε νὰ ἔλθῃ ἐκ Δερβεναχίων. Εὐτυχῶς εὑρέθησαν ἐν Ναυπλίῳ πρόχειρα πλοῖα, ὅπως μετακομίσωσι τὴν φρουρὰν εἰς τὴν Ἀσίαν. Μόνον ὁ Ἀλῆ πασᾶς καὶ ὁ Σελὶμ πασᾶς, οἵτινες δὲν εἶχον ὑπογράψει τὴν συνθήκην, ἐκρατήθησαν ὡς αἰχμάλωτοι καὶ μετὰ ταῦτα ἀπελύθησαν ἀντὶ λύτρων.

Καθὼς τὸ Ναύπλιον οὕτω καὶ ἡ Κόρινθος μάτην ἐβασίζετο εἰς τὴν βοήθειαν τοῦ στόλου, καὶ καθὼς ἐγκατελείφθη τὸ Ναύπλιον ὑπὸ τοῦ Δράμαλη, οὕτως ἐγκατελείφθη ὁ Δράμαλης ὑπὸ τοῦ Χουρσὶτ πασᾶ. Ὁ πασᾶς οὗτος ἀπὸ τοῦ Αὐγούστου ἤδη εἶχε συγκεντρώσει νέον στρατὸν ἐν Λαρίσσῃ, ἵνα ἐκστρατεύσῃ εἰς τὴν ἀνατολικὴν Ἑλλάδα καὶ εἰς τὸν Ἰσθμόν. Ἐμπροσθοφυλακὴ δὲ αὐτοῦ συνισταμένη ἐκ 300 ἀνδρῶν εἶχε προχωρήσει εἰς τὴν πεδιάδα τοῦ Κηφισσοῦ, ἠναγκάσθη ὅμως παρεμποδισθεῖσα ὑπὸ τοῦ Γούρα καὶ τοῦ Δυοβουνιώτου νὰ ὀπισθοχωρήσῃ εἰς Νευρόπολιν, ἔνθα πολὺ μετὰ ταῦτα (κατὰ τὸν Ὀκτώβρ. 1822) ἡνώθη μετ' αὐτῆς τὸ κέντρον τοῦ στρατοῦ ἐκ 12000 ἀνδρῶν ὑπὸ τὸν Κιοσὲ (σκυθρὸν) Μεχμὲτ πασᾶν. Αὐτὸς ὁ ἀρχιστράτηγος ὠπισθοχώρησεν εἰς τὰ Σάλωνα. Δεύτερον ἀπόσπασμα ἀπεπειράθη νὰ προχωρήσῃ ἐπὶ τῆς δυσκόλου ὁδοῦ τοῦ Ζεμενοῦ, ἀλλ' ἀποκρουσθὲν ὑπὸ τῶν Ἀραχοβιτῶν διωχθὲν ἐν καὶ τοῦτο εἰς τὰ Σάλωνα. Τώρα (21/2 Νοεμβρίου) προσέδραμε καὶ ὁ αὐτοχειροτόνητος ἀρχιστράτηγος τῆς ἀνατολικῆς Ἑλλάδος Ὀδυσσεύς. Ἀπὸ τοῦ φθινοπώρου εἶχεν οὗτος στήσει τὴν ἕδραν του μεταξὺ τῶν ὁπλαρ-

χηγῶν, οἵτινες εἶχον διατηρηθῆ ἐπὶ τῆς ἀκροπόλεως τῶν Ἀθηνῶν, εἶχε συγκαλέσει ἐκεῖ αὐθαιρέτως συνέλευσιν Ἑλλήνων προκρίτων, καὶ διαλύσας δι' αὐτῶν τὸν Ἄρειον Πάγον ἐχειροτονήθη μόνος (24/6 Ὀκτωβρίου) ἀρχιστράτηγος τῆς ἀνατολικῆς Ἑλλάδος. Μετὰ 300 ἀνδρῶν ἀπῆλθεν ἐξ Ἀθηνῶν· μετ' ὀλίγον εἶχε περὶ ἑαυτὸν 1200 ἄνδρας, τὸν ἀριθμὸν τῶν ὁποίων ἐμεγάλυνεν ἔτι περισσότερον ἡ φήμη ὥστε ὁ Μεχμὲτ πασᾶς φοβούμενος μὴ κλεισθῇ ὑπ' αὐτῶν ἐξῆλθε τῶν Σαλώνων καὶ μετέβη εἰς Γραβιάν. Ὁ Ὀδυσσεὺς εὑρίσκετο εἰς Δαδὶ, διῃρημένον ἔχων τὸ στῖφός του εἰς δύο μέρη, ὅτε ἐπλησίασεν ἡ τουρκικὴ δύναμις μὴ ἀφίνουσα αὐτῷ καιρὸν οὔτε νὰ συγκεντρωθῇ οὔτε νὰ ὀχυρωθῇ. Καὶ οἱ μὲν ἄνδρες του διελύθησαν, αὐτὸς δὲ ἀλβανικὸν ἔνδυμα φορῶν διῆλθε διὰ τῶν ἐχθρικῶν ταγμάτων ἀγνώριστος, καὶ ταχύπους ἔτρεξεν ἐπὶ ὀκτὼ ὥρας μέχρι τῆς Ἀράχοβας, ἔνθα ἔφθασε ἐξοιδημένους τρομερὰ ἔχων τοὺς πόδας. Οὐδὲν παρεμπόδιζε πλέον τοὺς Τούρκους νὰ προχωρήσωσι μέχρι τοῦ Ἰσθμοῦ· ἀλλ' ὁ πολυμήχανος Ὀδυσσεὺς ἔδειξε τὴν ἀλβανικήν του φύσιν καὶ ἔσωσε πάλιν τὴν Πελοπόννησον διὰ τοῦ δόλου, ὅπως εἶχε ματαιώσει τὸ παρελθὸν ἔτος διὰ τῆς ἀνδρίας τὴν πρὸς ἄρσιν τῆς πολιορκίας τῆς Τριπόλεως ἐκστρατείαν. Καὶ πρῶτον μὲν ἦλθεν εἰς διαπραγματεύσεις περὶ ἀνταλλαγῆς αἰχμαλώτων, εἶτα δὲ περὶ ἀνακωχῆς ὅπλων, καὶ πάλιν μετὰ ταῦτα περὶ ὑποταγῆς, καὶ διὰ τούτου κατώρθωσε (περὶ τὰ μέσα Νοεμβρίου) τὴν ἀπροσδόκητον ὀπισθοχώρησιν τῶν Τούρκων εἰς Ζητούνιον. Ἀκατανόητον ἐφαίνετο τοῦτο ἀφ' οὗ ἐδόθησαν ἐνταῦθα αἱ ἀνεκτίμητοι εὐκαιρίαι καὶ νὰ ἐλευθερώσῃ τὸν πανταχόθεν στενοχωρούμενον Δράμαλην καὶ νὰ ἀποκαταστήσῃ τὰς δυσκολωτάτας συγκοινωνίας μετὰ τοῦ δυτικοῦ στρατοῦ. Ἀλλὰ δὲν ἦτο μόνον ὁ δόλος τοῦ Ὀδυσσέως, ὅστις ἐπέφερε τὴν ἀνέλπιστον ταύτην ἐπιτυχίαν. Ἅμα ἤρχισαν αἱ περὶ παραδόσεως διαπραγματεύσεις ἀπεμακρύνθησαν οἱ ἐν τῷ τουρκικῷ στρατῷ Ἀλβανοὶ, διότι ἡ ἐλπὶς λείας ἐματαιοῦτο δι' αὐτῶν. Ἑλληνικὸν σῶμα εἶχε τοποθετηθῆ μεταξὺ Βελίτσης, ἔνθα οἱ Τοῦρκοι εἶχον προπορευθῆ, καὶ Ζητουνίου, καὶ ἠπείλει νὰ τοῖς

ἀποκόψῃ τὴν συγκοινωνίαν. Ὁ χειμὼν καὶ αἱ βροχαὶ ἐπέκειντο, καὶ τὸ οὐσιωδέστατον πάντων, ὁ Μεχμὲτ πασᾶς ᾐσθάνετο ὑπὸ τοὺς πόδας του κλονούμενον τὸ ἔδαφος, διότι ὁ προστάτης του ὁ ἀγέρωχος Χουρσὶτ πασᾶς κατετρέχετο ὑπὸ τῆς τύχης. Κατηγορηθεὶς ὁ Χουρσὶτ ὅτι ἀφήρεσε τοὺς θησαυροὺς τοῦ Ἀλῆ πασᾶ καὶ ἔνοχος ἀπάτης ἕνεκα τῶν ὑπερβολικῶν αὐτοῦ περὶ νίκης ὑποσχέσεων, εἶχε πέσει εἰς δυσμένειαν καὶ καταδικασθεὶς εἰς θάνατον ἐπρόλαβε τὴν ἐκτέλεσιν τῆς ποινῆς δηλητηριάσας ἑαυτόν. Καὶ τοῦ Δράμαλη ὁ ἀστὴρ εἶχε δύσει πλέον· ἀπέθανεν οὗτος (26/8 Δεκεμβρίου) ἐν Κορίνθῳ θῦμα τῆς ἐπιδημίας καὶ τῆς θλίψεως, εἰς τὸ ἄνθος τῆς ἡλικίας του, πρὶν ἔτι ὁρισθῇ ἡ τύχη τοῦ ὑπὸ ἐνδείας καὶ λιμοῦ καταληφθέντος στρατοῦ του. Ἐφαίνετο ὅτι θεία δίκη εἶχε κρίνει ἐνταῦθα τὴν μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ Τούρκων διαφοράν.

Τὰ κατὰ τὴν δυτικὴν Ἑλλάδα. Οἱ Σουλιῶται

Διὰ τοιούτων περιπετειῶν ἐπιτυχίας καὶ ἀποτυχίας, κινδύνου καὶ σωτηρίας, ἀδρανείας καὶ θάρρους εἶχε τελειώσει ἐν τοσούτῳ καὶ ἡ κατὰ τὴν δυτικὴν Ἑλλάδα ἐκστρατεία. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀλῆ πασᾶ δὲν ἔμειναν ἐν Ἠπείρῳ εἰμὴ οἱ Σουλιῶται, οἵτινες δὲν εἶχον ὑποταχθῆ εἰς τὸν Χουρσὶτ πασᾶν. Μόνοι ἐξ ὅλων τῶν Ἀλβανῶν οἱ Σουλιῶται ἔμειναν πιστοὶ εἰς τὸν Ἑλληνικὸν σύνδεσμον καὶ ἐμάχοντο ὑπὲρ τῆς ἰδίας αὐτῶν ἐλευθερίας καὶ ἀνεξαρτησίας ὡς οἱ Ἕλληνες καὶ μετὰ τῶν Ἑλλήνων. Ὅθεν ἐζήτησαν κατὰ τὸ ἔαρ τοῦ 1822 παρὰ τῆς Ἑλληνικῆς κυβερνήσεως πολεμεφόδια καὶ πλοῖα, ἵνα μετακομίσωσι τὰ γυναικόπαιδά των εἰς τὴν Πελοπόννησον· ἀλλὰ τὴν βοήθειαν ταύτην, περὶ τῆς ὁποίας ἔπρεπε νὰ ληφθῇ πρόνοια καὶ πρότερον ἤδη, πρὸ τῆς πτώσεως τοῦ Ἀλῆ πασᾶ, ἀνέβαλε καὶ τώρα ἡ Ἑλληνικὴ κυβέρνησις, ἐνησχολημένη οὖσα εἰς τὰς ἰδίας ὑποθέσεις καὶ ἀμέριμνος καθιστᾶσα ἕνεκα τῆς ἀσφαλείας, ἥτις ἐπεκράτει ἐπὶ Ἀλῆ πασᾶ κατὰ τὴν δυτικὴν Ἑλλάδα. Μετὰ τὴν πτῶσιν αὐτοῦ ἐσκέφθη ὁ Χουρσὶτ πασᾶς ὅτι οἱ Ἀλβανοί, καὶ μάλιστα οἱ πλησιέστεροι τοῦ Σουλίου γείτονες, οἱ Τσάμιδες δὲν ἤθελον τὸν παρακολουθήσει προθύμως ἐκτὸς τῆς χώρας, πρὶν ἢ καθυποταχθῶσιν οἱ Σουλιῶται. Ὅθεν ἐπρότει-

μὲν αὐτοῖς ἀμνηστείαν, τὴν κτηματικήν των περιουσίαν καὶ τὰ ἀρχαῖά των δικαιώματα, πρὸς δὲ τούτοις καὶ διαπραγμάτευσιν περὶ τῶν ἄλλων πόθων των· αὐτοὶ ὅμως εὐχαριστήσαντες αὐτὸν διὰ τὴν εὔνοιάν του ἠρνήθησαν, λέγοντες, ὅτι ἐπειδὴ ἡ ἐπανάστασις τῶν Ἑλλήνων ἔλαβεν ἀφορμὴν διὰ τοῦ Ἀλῆ πασᾶ, ἔπρεπε καὶ εἰς τοὺς Ἕλληνας νὰ δοθῇ ἡ αὐτὴ ἀμνηστεία μετὰ τὴν πτῶσιν τοῦ Ἀλῆ· τότε καὶ αὐτοὶ (οἱ Σουλιῶται) ἤθελον δεχθῆ τὴν πρότασιν, ἀλλ' ὅμως δὲν ἤθελον νὰ κηλιδώσωσι τὸ ὄνομά των διὰ τῆς κατὰ τῶν ὁμοθρήσκων αὐτῶν ἀπιστίας. Τὸ ἀγέρωχον τοῦτο ὕφος παρώργισε τὸν ἀλαζόνα ἀρχιστράτηγον. Ἀπεφάσισε λοιπὸν τὴν καταστροφὴν τῶν Σουλιωτῶν, καὶ ἡ ἀπόφασις αὕτη ἐκοινοποιήθη. Ὅθεν προσεκάλεσαν οἱ Σουλιῶται τοὺς ὁμοφύλους αὐτῶν ἐκ τῶν ἀπωτάτων χωρῶν μὲ ὅλην τὴν περιουσίαν των εἰς τὸ Σούλιον καὶ προπαρεσκευάσθησαν εἰς τὸν ὕστατον ἀγῶνα. Ἐν Δερβιζιάνοις, χωρίῳ ἓξ ὥρας μακρὰν τοῦ Σουλίου κειμένῳ, ἔκαμαν οἱ Ἀλβανοὶ τελευταίαν ἀπόπειραν, νὰ τοὺς ἀποσπάσωσιν ἀπὸ τῶν Ἑλλήνων ἀλλ' ἀπεπέμφθησαν λαβόντες τὴν αὐτὴν ἀπάντησιν, ἣν καὶ ὁ ἀρχιστράτηγος. Οἱ Ἀλβανοὶ τοῖς ὑπεδείκνυον τὸν κίνδυνον, καὶ τὸν ἀνδραποδισμὸν τῶν οἰκογενειῶν των· αἱ γυναῖκες καὶ τὰ τέκνα ὑμῶν, εἶπεν εἷς τῶν πολεμαρχῶν ὁ Δάγκλης, δὲν θὰ πωληθῶσιν ὡς δοῦλοι, διότι ἐὰν νικηθῶμεν ἡμεῖς αὐτοὶ θέλομεν τοὺς φονεύσει. Ἄπρακτοι ἀπῆλθον οἱ Ἀλβανοί, καὶ ἡ ὅλη τουρκικὴ δύναμις συγκειμένη ἐκ 14000 ἀνδρῶν, ἐπέπεσεν εἰς τρία σώματα διῃρημένη κατὰ τῆς μικρᾶς χώρας, ἥτις εἶχε ν' ἀντιπαρατάξῃ μόλις χιλίους ὁπλίτας. Καὶ οὗτοι δὲ ἦσαν διῃρημένοι εἰς τρεῖς θέσεις, τὴν τοῦ Ἁγίου Νικολάου τὴν τοῦ Ζαβρούχου καὶ τὴν τοῦ Μομάκου· καὶ αἱ τρεῖς αὗται θέσεις προσεβλήθησαν κατὰ τὴν αὐτὴν ἡμέραν (15|27 Μαΐου). Μετὰ γενναίαν ἀντίστασιν ἠναγκάσθησαν οἱ Σουλιῶται νὰ ἐγκαταλείψωσι καὶ τὰς τρεῖς θέσεις καὶ οἱ ἐχθροὶ εἰσῆλθον εἰς τὸ Σούλιον. Μετὰ τὴν πτῶσιν δὲ τούτου οἱ Σουλιῶται δὲν εἶχον εἰς τὴν ἐξουσίαν των εἰμὴ τρεῖς μόνον θέσεις, τὴν τῆς Χώνιας, τοῦ Ναβαρίκου, καὶ τῆς Κιάφας, ἔνθα ἦσαν συγκεντρωμένα τὰ πάντα, καὶ ἡ κυβέρνησίς των, καὶ οἱ πρόσφυγες καὶ

γυναῖκες καὶ παιδία, καὶ θησαυροὶ καὶ τὰ ἱερά των μετὰ τὴν πτῶσιν καὶ τῶν τριῶν τούτων θέσεων ἐξηλείφετο ὁ μικρὸς οὗτος λαὸς ὅστις καὶ εἰς τὸν τελευταῖον τοῦτον πόλεμον ἔδειξε τὸν αὐτὸν ἡρωϊσμὸν, οἷον εἶχε δείξει πρότερον εἰς τοὺς κατὰ τοῦ Ἀλῆ πασᾶ πολέμους του. Οἱ Τοῦρκοι ἐπολιόρκησαν καὶ ἐπυροβόλησαν τὴν Κιάφαν, καὶ τὰ τηλεβόλα των μεγάλην ἐπέφερον βλάβην. Ἐν τῷ πολεμικῷ συμβουλίῳ ἀπεφάσισαν οἱ Τοῦρκοι νὰ κάμωσι συγχρόνως τὴν ἔφοδον κατὰ τῶν τριῶν θέσεων. (17|29 Ἰουνίου). Ἐπὶ τοῦ λόφου τοῦ Ναβαρίκου ἵσταντο τριακόσιοι ἄνδρες, ἐξ ὧν, ὁρμησάντων τῶν Τούρκων ὑπὸ τὸν Ὀμὲρ Βριώνην, τριάκοντα ἑπτὰ μόνον ἐτόλμησαν ὑπὸ τὸν Δράκον ν' ἀντισταθῶσιν· οἱ ὀλίγοι οὗτοι ἄνδρες διετήρησαν τὴν θέσιν των μέχρις οὗ τοῖς ἦλθε βοήθεια ἐκ Κιάφας. Καὶ κατὰ τῆς Χώνικας καὶ κατὰ τῆς Κιάφας, ἔνθα καὶ αἱ γυναῖκες ἔλαβον μέρος εἰς τὴν μάχην, ἀπέτυχον αἱ ἔφοδοι, εἰς τὴν ἀπόκρουσιν τῶν ὁποίων διεκρίθη ἐπὶ ἀνδρείᾳ ὁ Νότης Βότσαρης, ὁ θεῖος τοῦ Μάρκου, καὶ Ἕλλην ὑπουργὸς τῶν Στρατιωτικῶν, ὅστις ἔδραμεν ἐκ τῆς παρὰ τῇ κεντρικῇ κυβερνήσει θέσεώς του. Λέγεται ὅτι κατ' ἐκείνην τὴν περίστασιν διέφυγεν ἐκ τοῦ στόματος τοῦ Τούρκου στρατάρχου ὁ ἑξῆς λόγος· « Ὁ Θεὸς ἀφήρεσε τὴν ἀνδρίαν ἀπὸ τῶν Μωαμεθανῶν καὶ ἔδωκεν αὐτὴν εἰς τοὺς ἀπίστους! » Αἱ προπαρασκευαὶ πρὸς τὴν ἐν τῇ ἀνατολικῇ Ἑλλάδι ἐκστρατείαν ἠνάγκαζον τότε τὸν Χουρσὶτ πασᾶν νὰ μεταβῇ εἰς Λάρισσαν· ὅθεν παρέδωκεν εἰς τὸν νέον πασᾶν τῶν Ἰωαννίνων, Ὀμὲρ Βριώνην, τὴν πολιορκίαν τῶν Σουλιωτῶν καὶ ὅλην τὴν κατὰ τὴν δυτικὴν Ἑλλάδα ἐκστρατείαν. Ὁ δὲ Βριώνης, παραιτήσας τὸ σύστημα τῶν ἐπιζημίων ἐφόδων, ἤρχισεν ἀποτελεσματικὴν πολιορκίαν.

Τὸ μεγαλείτερον συμφέρον τῶν Ἑλλήνων ἦτο τώρα νὰ λύσωσι τὴν πολιορκίαν τῆς Κιάφας, νὰ σώσωσι τοὺς Σουλιώτας, αὐτοὺς νὰ ἔχωσιν ὄργανον πρὸς καταστολὴν τῶν Ἀλβανῶν, νὰ διατηρήσωσι τὴν σκηνὴν τοῦ πολέμου ἐν Ἠπείρῳ πέραν τοῦ Μακρυνόρους καὶ νὰ κρατῶσι τὴν δυτικὴν Ἑλλάδα ἐλευθέραν ἀπὸ τῶν

εἰσβολῶν τῶν βαρβάρων. Ὁ Μαυροκορδάτος συνεῖδεν ἐντελῶς ταῦτα πάντα. Κατὰ τὸ ἔαρ εἶχε συλλέξει στρατὸν ἐν Κορίθῳ, συνιστάμενον ἐκ τοῦ τάγματος τοῦ τακτικοῦ Ἑλληνικοῦ στρατοῦ ἐξ ἑξακοσίων ἀνδρῶν, τὸ ὁποῖον ἀπὸ τὰς χεῖρας τοῦ Βαλέστου μετέβη εἰς τὰς τοῦ ἀνδρείου Ἰταλοῦ Ταρέλλα, ἐκ τῶν λόχων τῶν Ἰονίων ὑπὸ τὸν Πανᾶν, ἐκ τοῦ μικροῦ σώματος τῶν Φιλελλήνων (1) ὑπὸ τὴν Γενουήνσιον Δανίαν, συγκειμένου ἐξ Εὐρωπαίων, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀρχαίων ἀξιωματικῶν, καί τινων Ἑλλήνων ἐκ τῶν καλλιτέρων οἰκογενειῶν. Μετὰ τοῦ στρατοῦ τούτου ἐπορεύθη ὁ Μαυροκορδάτος τὸ θέρος (ἐν ἀρχῇ τοῦ Ἰουνίου) εἰς Μεσολόγγιον κατὰ τὸ φαινόμενον καὶ κατ' ὄνομα ὡς ἀρχιστράτηγος τῆς δυτικῆς Ἑλλάδος. Καὶ ἀληθῶς μέγιστον δυστύχημα διὰ τὰς τύχας τῆς Ἑλλάδος ἦτο, ὅτι ὁ Μαυροκορδάτος δὲν ἦτο καὶ πραγματικῶς πολεμικὸς ἀνήρ. Διότι ἐφαίνετο ὅτι τὰ μέγιστα ἐνδιέφερεν ἐὰν ἡ κεφαλὴ αὕτη τῆς κυβερνήσεως δι' ἰσχυρᾶς συγκεντρώσεως καὶ ἔμφρονος χρήσεως ὅλων τῶν δυνάμεων πρὸς ἓν ὡρισμένον πολεμικὸν σχέδιον, ἤθελεν ἀναδειχθῇ καὶ κεφαλὴ τῶν πολεμικῶν ἐπιχειρήσεων, ἵνα σχηματίσῃ καὶ ἐν τῇ δυτικῇ Ἑλλάδι ἐπιῤῥοὴν, ἥτις νὰ κρατῇ τὴν ἰσοῤῥοπίαν πρὸς τὴν ἐπιῤῥοὴν τοῦ Κολοκοτρώνου ἐν τῇ μεσημβρινῇ καὶ τὴν τοῦ Ὀδυσσέως ἐν τῇ ἀνατολικῇ Ἑλλάδι. Φαίνεται ὅτι ὁ Μαυροκορδάτος ᾐσθάνθη ἀείποτε τὴν ἀνάγκην ταύτην, καὶ διὰ τοῦτο ἐξέλεξεν ἐξ ἀρχῆς τὴν δυτικὴν Ἑλλάδα ὡς σκηνήν του, ἔνθα οὐδεὶς σημαντικὸς ἀντίπαλος τῷ ἦτο πρόσκομμα. Δυστυχῶς ὅμως ἐπελήφθη τῶν μεγάλων σχεδίων νὰ ἐλευθερώσῃ τὰ ὄρη τοῦ Σουλίου καὶ τοιουτοτρόπως ν' ἀπομακρύνῃ ὅσον τὸ δυνατὸν περισσότερον τὴν σκηνὴν τοῦ πολέμου ἀπὸ τῆς Ἑλλάδος, ὀλίγα μόνον καὶ ἀβέβαια ἔχων μέσα, τὰ ὁποῖα καὶ ἐξ ἀρχῆς ἤδη παρὰ πολὺ διεσκόρπιζε. Πρὸς τὸ ἑκούσιον τοῦτο δυστύχημα, τὸ πηγάσαν ἐκ τῶν σχεδίων τούτων, ἡνώθη, ὡς συνήθως συμβαίνει, καὶ ἄλλο ἀκούσιον, καὶ ὁ πρόεδρος τῆς

(1) Τὸ σῶμα τοῦτο οὐδέποτε εἶχε κατὰ τὸν Raybaud περισσοτέρους τῶν 96 ἀνδρῶν.

κυβερνήσεως ἔπαθεν ὅ,τι ἐν ἐπαναστατικοῖς καιροῖς πάσχουσι πάντες οἱ ὑπὸ τῆς τύχης ἐγκαταλειπόμενοι.

Ἡ μάχη τοῦ Πέτα. Ἐν Μεσολλογγίῳ ἤδη, πειθόμενος ἀνεξεστάτως εἰς τὰς ἀμφιβόλους ὑποσχέσεις τῶν ἐγχωρίων περὶ συνδρομῆς, ἀπέσπασεν ὁ Μαυροκορδάτος ἀπερισκέπτως μέρος τῶν μικρῶν αὐτοῦ στρατιωτικῶν δυνάμεων. Πεντακοσίους Μανιάτας ὑπὸ τὸν Κυριακούλην Μαυρομιχάλην, τὸν ἀνδρεῖον ἐκεῖνον ἀλλὰ πρωτότυπον ἄνδρα, ὅστις εἶχε δεδεμένον τὸν τεράστιον μύστακά του ὄπισθεν τῆς κεφαλῆς του, ἔπεμψε πρὸς τὴν θεσπρωτικὴν παραλίαν εἰς τὸ Φανάρι, λιμένα κείμενον 7 ἢ 8 ὥρας μακρὰν τοῦ Σουλίου, ἵνα ἐκεῖθεν διευκολυνθῇ ἡ ἐφοδίασις τῆς Κιάφας. Τοῦτο εἶχεν ἤδη ἐκτελεσθῇ, ὅτε μετὰ τὴν διάβασιν τοῦ Ἀσπροποτάμου ἐν πολεμικῷ συμβουλίῳ συγκροτηθέντι παρὰ τοῦ Μαχαλᾶν (1/13 Ἰουνίου) ἐνόησαν οἱ ἀρχηγοί, ὅτι οὐδὲν ἦτο δυνατὸν νὰ προαποφασισθῇ περὶ τῆς ἐπικουρίας τῶν Σουλιωτῶν, πρὶν ἢ ἐρωτηθῶσι καὶ οὗτοι περὶ τούτου. Ὅθεν τὸ πολεμικὸν συμβούλιον μετετέθη εἰς Κομπότι, πρώην τσιφλίκιον τοῦ Μουκτάρ πασᾶ παρὰ τὴν ἔξοδον τοῦ στενοῦ τοῦ Μακρυνόρους ἐν τῇ πολυκάπνῳ πεδιάδι τῆς Ἄρτης. Παραταχθείσης ἐκεῖ ὅλης τῆς στρατιωτικῆς δυνάμεως τῶν ἐπαναστατῶν εὑρέθη ὅτι δὲν ἠρίθμει πλείονας τῶν 3000 ἀνδρῶν, ἐν ᾧ πάντες ἤλπιζον ὅτι ἤθελεν εἶσθαι τριπλασία τοὐλάχιστον, ἵνα ἀγωνισθῇ κατ' ἐχθροῦ τριπλασίου τὸν ἀριθμόν. Ὁ Μαυροκορδάτος ἐπαρηγορεῖτο καὶ τώρα ἀκόμη μὲ τὴν ἐκ τῆς Πελοποννήσου ὑποσχεθεῖσαν ἐπικουρίαν· ἀλλ' ἡ ἐπικουρία αὕτη δὲν ἐφάνη· ἐξ ἐναντίας μάλιστα ἡ λειποταξία τῶν ἐγχωρίων ἠραίονε καθ' ἑκάστην τὰς τάξεις. Αἰτησάντων τῶν προσελθόντων Σουλιωτῶν ἀπεσταλμένων ἐπικουρικὸν στρατόν, μεθ' οὗ ὑπέσχοντο νὰ συμπράξωσι διὰ ἐξόδου, διῃρέθη καὶ πάλιν ἐν Κομποτίῳ τὸ μικρὸν στῖφος. Ἐν πολεμικῷ δὲ συμβουλίῳ ἀπεφασίσθη νὰ σταλῇ ὁ Μάρκος Βότσαρης μετ' ἀποσπάσματος (1) εἰς Σούλιον, καὶ διὰ τοῦ κέντρου τοῦ στρατοῦ νὰ κα-

(1) Ὁ Τρικούπης ἀναφέρει 1200 ἄνδρας, μόνον δὲ 300 ὁ Raybaud.

ταληφθῇ τὸ παρὰ τὴν Ἄρταν κείμενον χωρίον τοῦ Πέτα, καὶ οὕτω νὰ κλεισθῶσιν οἱ Τοῦρκοι ἐντὸς τῆς Ἄρτης, τῷ Βότσαρῃ ὅμως διὰ πᾶν ἐνδεχόμενον νὰ τηρηθῇ ἐλευθέρα ἡ ὀπισθοχώρησις. Μίαν ἡμέραν μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ Μάρκου εἰσῆλθον (22/4 Ἰουλίου) οἱ τακτικοί, οἱ Ἰόνιοι καὶ οἱ Φιλέλληνες εἰς τὸ Πέτα, ἀφήσαντες μικρὰν πάλιν φρουρὰν ἐξ 150 ἀνδρῶν ἐν Κομποτίῳ· ὁ δὲ Μαυροκορδάτος ἐπανῆλθεν εἰς Λαγκάδα, ἵνα φροντίσῃ περὶ τῆς προμηθείας τῶν τροφίμων. Ἐν Πέτᾳ ἀνεφύησαν καὶ ἄλλα προσκόμματα, ἐκτὸς τῶν ἤδη ὑπαρχόντων. Ἐκεῖ καὶ εἰς τὰ περίχωρα εὑρίσκετο ὁ γνωστὸς ἐκεῖνος Γῶγος Μπακόλας, ὅστις κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος εἶχεν ἀγωνισθῇ εἰς τὰ μέρη ταῦτα μὲ τοσαύτην ἐπιτυχίαν κατὰ τῶν Τούρκων. Ζήτημα ὅμως ἦτο εἰς ποῖον ἐκ τῶν δύο μερῶν ἀνῆκε τώρα. Οἱ Τοῦρκοι ἄφινον αὐτὸν ἀνενόχλητον, ἂν καὶ δραστηρίως τοὺς εἶχε πολεμήσει πρότερον· εἶχε σχέσεις καὶ πρὸς αὐτοὺς ὡς καὶ πρὸς τοὺς Ἕλληνας, καὶ εἰς οὐδετέρους ἐκ τῶν δύο ἀπέκρυπτε τὰς σχέσεις του ταύτας. Ὅταν οἱ Ἕλληνες ἦλθον εἰς Κομπότι, εἶπον οἱ Τοῦρκοι πρὸς τὸν Γῶγον, ὅτι τώρα ἦτο καιρὸς νὰ ἐπιπέσωσιν ὁμοῦ κατὰ τῶν κλεφτῶν· ἐκεῖνος τοῖς ἀπήντησεν ὅτι εἶναι ἕτοιμος ἀλλ' ἐσυμβούλευσε ν' ἀναβληθῇ τὸ σχέδιον τοῦτο καὶ ἐζήτησεν ἐν τοσούτῳ τρόφιμα· τούτων μέρος μὲν ἔδωκεν εἰς τοὺς Ἕλληνας, πρὸς καταστροφὴν τῶν ὁποίων τῷ εἶχον δοθῇ, μέρος δὲ ἐπώλησεν ἵνα πληρώσῃ τοὺς μισθοὺς τῶν στρατιωτῶν του. Καὶ οἱ μὲν Φιλέλληνες ὠνόμαζον τοῦτο φανερὰν προδοσίαν, οἱ δὲ Ἕλληνες ἐθεώρουν τὴν διαγωγὴν ταύτην συνέπειαν τῆς αἰσχροκερδείας του. Ἔπαιξεν ὁ Γῶγος κατὰ τὴν ἀλβανικὴν συνήθειαν τὸ διπλοῦν παιγνίδιον μὲ τὴν μεγαλειτέραν ἐπιτηδειότητα, τῆς ὁποίας ἡ τακτικὴ δὲν ἦτο ἡ καταστροφὴ ἑνὸς ὡρισμένου ἐκ τῶν δύο ἀντιπάλων, ἀλλὰ ἡ σύμπραξις πρὸς καταστροφὴν ἐκείνου ἐκ τῶν δύο, τὸν ὁποῖον ἐγκατέλειπεν ἡ τύχη. Μετὰ τοιούτων συμμά-

---

ὅστις ἐξ ὅλων τῶν ἐξιστορησάντων τὰ πολυδιήγητα ταῦτα συμβάντα εἶναι ὁ εἰλικρινέστατος.

χων ἐφαίνετο ὅτι ἡ παράτολμος πεποίθησις τῶν Φιλελλήνων καὶ τῶν τακτικῶν, ὧν ἡ πολεμικὴ τέχνη δὲν ἦτο καὶ ἀπόδειξις τῆς στρατιωτικῆς των πειθαρχίας, ἤθελεν ἐπιφέρει βλάβην μᾶλλον ἢ ὄφελος. Ἅμα ἐγνώσθη ἐν Πέτᾳ, ὅτι 800 Ἀλβανοὶ ἐξῆλθον ἐξ Ἄρτης εἰς τὰ περίχωρα, ἐξεστράτευσαν οἱ Φιλέλληνες (25/7 Ἰουλίου) παρὰ τὴν ἐπιθυμίαν καὶ τὴν συμβουλὴν τοῦ ἀρχηγοῦ των στρατηγοῦ Νορμάννου, καὶ προτροπῇ τοῦ φιλοδόξου καὶ ῥιψοκινδύνου Δανίου, ὃν ἀπὸ τῆς πολιορκίας τοῦ Ναυπλίου ἤδη γνωρίζομεν, μετὰ τῶν Ἰονίων κατ' αὐτῶν καὶ περιεφέροντο ἐπὶ δύο περίπου ἡμέρας παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ ποταμοῦ τῆς Ἄρτης, μέχρις οὗ ἐλλείψει τροφίμων καὶ ῥητῇ τοῦ Νορμάννου διαταγῇ ἠναγκάσθησαν νὰ ὀπισθοχωρήσωσιν (3]15 Ἰουλίου). Ἔκτοτε ἐπήρχοντο ἀλληλοδιαδόχως αἱ θλιβεραὶ περὶ ἥττης εἰδήσεις πανταχόθεν ἐπὶ τοῦ μικροῦ Ἑλληνικοῦ στρατοπέδου, ὡς πρόδρομοι τῆς ἰδίας αὐτοῦ συμφορᾶς. Τοῦρκοι αἰχμάλωτοι, ἀνήγγειλαν, ὅτι οἱ ἐν Ἄρτῃ ἐπληροφορήθησαν λεπτομερῶς παρά τινος Ἰταλοῦ, συλληφθέντος ἐν τῇ ἐμπροσθοφυλακῇ, ὅλα τὰ σχέδια τῶν Ἑλλήνων, τὰς μικρὰς αὐτῶν δυνάμεις, τὸν ὀλίγον ἀριθμὸν τῶν Φιλελλήνων, οὓς ἐνόμιζον οἱ Τοῦρκοι συμποσουμένους εἰς δισχιλίους, καὶ ὅτι αἱ πληροφορίαι αὗται ἐστάλησαν ἀμέσως εἰς τὸ κεντρικὸν στρατόπεδον τοῦ Ὀμέρ Βριώνη. Κατὰ δὲ τὴν προλαβοῦσαν νύκτα, πρὶν ἔτι οἱ Φιλέλληνες ἐπανέλθωσιν ἐκ τῆς ἀσκόπου ἐκστρατείας των εἰς τὸ Πέτα, ἦλθεν εἰς τὸ στρατόπεδον καὶ ὁ Μάρκος Βότσαρης μετὰ τῶν ἀνδρῶν του ἐν ἀθλιεστάτῃ κακαστάσει· χλευαζόμενοι οἱ περὶ τὸν Βότσαρην καὶ διωκόμενοι καθ' ὅλην τὴν πορείαν των παρὰ τῶν Τούρκων, προσεβλήθησαν τέλος παρὰ τὴν Πλάκαν (29/11 Ἰουλίου ὑπὸ πλήθους ἐχθρῶν καὶ ἀπεκρούσθησαν ὑποστάντες μεγάλας ζημίας. Καὶ πρὸ ἡμερῶν ἤδη (18/30 Ἰουνίου) ἔπεμψαν οἱ Τοῦρκοι ἐκ Πρεβέζης πλοῖά τινα εἰς τὸν ἀμβρακικὸν κόλπον, συνέλαβαν ἐκεῖ Ἑλληνικάς τινας λέμβους, αἵτινες κατεῖχον τὸν κόλπον καὶ διέκοψαν οὕτω τὴν διὰ τῆς θαλάσσης συγκοινωνίαν μεταξὺ τοῦ Ἑλληνικοῦ στρατοπέδου καὶ τῆς Ἀκαρνανίας. Συγχρόνως δὲ πικρὰ τῆς τύχης προσβολὴ ἀπεστέ-

ρησε τοὺς Σουλιώτας πάσης ἐλπίδος ἐπικουρίας διὰ θαλάσσης. Τρισχίλιοι Τοῦρκοι ἐπέπεσον (4/16 Ἰουλίου) κατὰ τῶν ἐν Φαναρίῳ Μανιατῶν. Μέχρι τῆς ἑσπέρας ἐπίπονον εἶχον τὸ ἔργον οἱ Τοῦρκοι· ὁ ἀρχηγός των ἔπεσε, καὶ ἐλέγετο ὅτι οὗτος ἦτο ὁ Μουσταφᾶς βέης ἐκεῖνος, ὁ τοῦ Χουρσίτ πασᾶ κεχαγιᾶς, ὅστις καὶ παρὰ τὸ Βαλτέτσι ἤδη ἵστατο ἀπέναντι τοῦ Κυριακούλη· ἀλλὰ καὶ ὁ ἀνδρεῖος αὐτος ἀδελφὸς τοῦ Πετρόμπεη ἐπλήγη ὑπὸ σφαίρας κατὰ τὴν καρδίαν, καὶ οἱ Μανιᾶται ἀποθαῤῥυνθέντες ἐκ τοῦ θανάτου τούτου ἀπέπλευσαν εἰς Μεσολόγγιον. Κατὰ τὴν αὐτὴν ἡμέραν κατέπεσε καὶ ἡ τελευταία τῶν Σουλιωτῶν ἐλπὶς ἐν Πέτᾳ. Τὸ χωρίον τοῦ Πέτα κεῖται μίαν μόνην ὥραν μακρὰν τῆς Ἄρτης εἰς τὰς ὑπωρείας τῶν ὀρέων, τὰ ὁποῖα χωρίζουσι τὴν Ἀμβρακιώτιδα ἀπὸ τῶν Μωλοσσικῶν πεδίων καὶ τῶν Ἰωαννίνων, ὥστε ἡ θέσις αὐτη παρεῖχε τοῖς Ἕλλησι τὰ μέσα νὰ διακόψωσι τὴν συγκοινωνίαν τοῦ ἐχθροῦ διὰ τῶν ὀχυρῶν στενωπῶν ἐπὶ τῆς ἐξ Ἄρτης εἰς Ἰωάννινα ἀγούσης καὶ συγχρόνως ν' ἀνοίξωσι τὴν πρὸς τὸ Σούλιον συγκοινωνίαν. Τὸ χωρίον ἔκειτο ἐν τῷ μέσῳ δύο σειρῶν λόφων, ὧν ἡ μὲν ταπεινωτέρα, εὐπροσιτωτέρα, καὶ 300 ὀργυιῶν μῆκος ἔχουσα ἐκτείνεται ἔμπροσθεν πρὸς δυσμάς, ἡ δὲ, ἥτις ἐκτείνεται περισσότερον τῆς πρώτης ἀμφωτέρωθεν, κεῖται ὄπισθεν πρὸς ἀνατολὰς ἔνθα μία μόνη ἀτραπὸς φέρει ὑπὲρ τὰ ὕψη πρὸς τὸ Μετέπι. Τὴν μικροτέραν καὶ εἰς τὰς προσβολὰς μᾶλλον ἐκτεθειμένην σειρὰν τῶν λόφων κατέλαβεν ἀμέσως ἐξ ἀρχῆς ὁ τακτικὸς στρατός· οἱ Ἕλληνες τάκτικοὶ ὑπὸ τὸν Ταρέλλαν μετὰ δύο πυροβόλων τῶν τριῶν λιτρῶν ἵσταντο εἰς τὸ κέντρον, οἱ Ἰόνιοι δεξιόθεν πρὸς βοῤῥᾶν, καὶ οἱ Φιλέλληνες ἀριστερόθεν. Ἐπὶ δὲ τῶν ὄπισθεν κειμένων λόφων ἵσταντο, ὑπερβάλλοντες ἀμφοτέρας τὰς πτέρυγας τῶν τακτικῶν, οἱ ἄτακτοι 800 μέχρις 900 τὸν ἀριθμὸν ὑπὸ τῶν Γῶγον Μπακόλαν, καὶ ἐν τῷ μέσῳ αὐτῶν ὁ ὁπλαρχηγὸς τοῦ Ξηροχωρίου Βαρνακιώτης, πρὸς ἀριστερὰν δὲ ὁ Μάρκος Βότσαρης. Ἐπανειλημμένως ἐσυμβούλευσαν οἱ ἔμπειροι περὶ τὰ τοιαῦτα νὰ μεταβληθῇ ἡ τάξις αὐτη, ἵνα τοὐλάχιστον μένῃ ὑπὸ ἐπιτήρησιν ὁ ὕποπτος Γῶγος. Ἀλλ' ὁ

παράτολμος Δανίας δὲν ἠθέλησε νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν τιμητικὴν αὐτοῦ θέσιν· πρὸς τούτοις ἐφοβοῦντο καὶ δικαίως οἱ ὁπλαρχηγοὶ μὴ ἀποθαῤῥυνθῶσιν οἱ Ἕλληνες, ἐὰν ἔβλεπον τοὺς Φράγκους δίδοντας τὴν ἐλαχίστην ὑποψίαν, ὅτι ἠδύναντο ν' ἀποδειλιάσωσιν ἐνώπιον τοῦ κινδύνου. Οἱ Ἕλληνες ὁπλαρχηγοὶ προέτρεπον τοὺς Φιλέλληνας, νὰ ἐγείρωσι τοὐλάχιστον τὰ ἐν Ἑλλάδι συνήθη προχώματα (ταμπούρια), ἀλλ' οἱ εὔτολμοι ἀρχηγοὶ ἠρνήθησαν τοῦτο. « Τὸ στῆθός μας εἶναι ὁ προμαχών μας », ἀπήντησεν ὁ Ταρέλλας. « Καὶ ἡμεῖς γνωρίζομεν νὰ πολεμῶμεν », εἶπεν ὑπεροπτικῶς ὁ Δανίας πρὸς τὸν Βλαχόπουλον. Ὥστε οἱ ἀλαζόνες καὶ τὴν ἁπλουστάτην ἠρνήθησαν νὰ λάβωσι προφύλαξιν, ἐν ᾧ καὶ ἡ εὐρυτάτη δὲν ἐφαίνετο περιττὴ, διότι καλῶς ἐγίνωσκον, κατὰ πόσον οἱ ἐν Ἄρτῃ Τοῦρκοι ὑπερέβαινον τὸ μικρὸν αὐτῶν ἐκ δισχιλίων μόλις ἀνδρῶν συγκείμενον στῖφος καὶ κατὰ τὸν ἀριθμὸν καὶ κατὰ τὰ μέσα. Ὀκτακισχίλιοι περίπου τὸν ἀριθμὸν ἐξῆλθον τὸ πρωΐ εἰς τὰς 7 (4/16 Ἰουλίου) οἱ Τοῦρκοι, ἔχοντες ἐπὶ κεφαλῆς τὸν φρούραρχον τῆς Ἄρτης, τὸν ἄγριον καὶ ἀγέρωχον ἐκεῖνον Ῥεσὶτ Μεχμὲτ πασᾶν, ὃν οἱ Ἕλληνες συνήθως Κιουταγῆν καλοῦσιν. Ἐπορεύοντο δὲ ἐν σχήματι ἐκτεταμένης ἡμισελήνου, στηριζόμενοι μὲ τὴν δεξιὰν πτέρυγαν ἐξ 600 ἱππέων συνισταμένην ἐπὶ τῆς πρὸς τὸ Κομπότι ἀγούσης. Τὸ κέντρον τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ προσέβαλε κατὰ μέτωπον τὸν τακτικὸν τῶν Ἑλλήνων στρατόν. Ἡ ὅλη δὲ γραμμὴ καὶ οἱ Ἕλληνες τακτικοὶ ἀπέφυγον κατὰ τὸ παράδειγμα τῶν Φιλελλήνων τὴν περιττὴν σπατάλην τῆς πυρίτιδος καὶ ἄφησαν τὸν ἐχθρὸν νὰ πλησιάσῃ· ἔπειτα τὸ πῦρ αὐτῶν ἐπέφερε μεγάλην εἰς τοὺς ἐχθροὺς βλάβην, καὶ ἐπὶ δύο ὥρας ἀντέκρουσε πᾶσαν αὐτῶν ἔφοδον. Ἀπεσπασμένον σῶμα ἐχθρῶν προσέβαλε τὴν ὀπισθίαν γραμμὴν, τὴν τοῦ Γώγου· καὶ οὗτος ἄφησε τοὺς ἐχθροὺς νὰ πλησιάσωσι, καὶ μάλιστα τὴν ἐμπροσθοφυλακὴν ἐξ 60—80 ἀνδρῶν κατὰ μέγα μέρος σημαιοφόρων καὶ ἀνδρείων στρατιωτῶν ἀνενόχλητον ἄφησε νὰ διαβῇ, καὶ μόνον τοὺς ὄπισθεν ἐρχομένους προσέβαλεν, ὧν τοὺς μὲν κατέστρεψεν αὐτὸς, τοὺς δὲ φεύγοντας κατεδίωξε διὰ τοῦ υἱοῦ του. Ἡ νίκη ἐφαίνετο

ῥέπουσα ἐντελῶς πρὸς τὸ μέρος τῶν Ἑλλήνων, ὅτε σύμπτωσίς τις μετέβαλε τὰ πάντα. Ἡ ἐμπροσθοφυλακὴ ἐκείνη, ἥτις διὰ τοῦ τεχνάσματος τοῦ Γώγου εἶχεν ἀποχωρισθῆ τοῦ λοιποῦ στρατοῦ, ἔκρυψε τὰς σημαίας της, καὶ ἀνέβη πρὸς τὰ ὑψηλὰ τῆς ἀτραποῦ τοῦ Μετωπιοῦ, ἥτις ἦτο ἀφρούρητος. Οἱ Ἕλληνες ἄτακτοι βλέποντες αἴφνης τοὺς ἐχθροὺς ὑπεράνω αὐτῶν ἐκτιλύσσοντας τὰς σημαίας των ἐφοβήθησαν προδοσίαν ἢ ἧτταν τοῦ Γώγου καὶ διελύθησαν ἐν ἀκαρεῖ. Ἀλλ᾽ οἱ κάτω εὑρισκόμενοι Τοῦρκοι ἐνεθαῤῥύνθησαν, ἀνενέωσαν μεθ᾽ ὁρμῆς τὴν κατὰ τοῦ τακτικοῦ τῶν Ἑλλήνων σώματος ἔφοδον, ἐνίκησαν τοὺς Ἰονίους καὶ τοὺς τακτικούς, ἐχύθησαν ἐν ἀταξίᾳ εἰς τὸ χωρίον, δι᾽ οὗ οἱ ἡττηθέντες ὠπισθοχώρησαν, ἀπέκοψαν τοὺς τελευταίους αὐτῶν λόχους καὶ τοὺς κατέκοψαν. Ὁ Δανίας ἐπέμενε μετὰ τῶν ὀλίγων Φιλελλήνων του νὰ διατηρηθῇ· ὁ Ταρέλλας προσῆλθεν αὐτοπροσώπως μετὰ μικρᾶς συνοδίας, ἵνα τὸν παρακινήσῃ εἰς τὴν ὑποχώρησιν, καὶ συμπεριεπλέχθη εἰς τὴν καταστροφὴν τῶν ὀπαδῶν του. Οἱ Τοῦρκοι ἐκ τοῦ χωρίου, φέροντες μεθ᾽ ἑαυτῶν τὰς κεφαλὰς τῶν φονευθέντων τακτικῶν, καὶ τῶν ἐν τῷ χωρίῳ ἀσθενῶν, οὓς ἀπανθρώπως ἔσφαξαν, ἀποκόπτουσι τοῖς Φιλέλλησι τὴν ὀπισθοχώρησιν· οὗτοι δὲ διευθύνονται πρὸς τὴν εἰς Κόμπότι ἄγουσαν ὁδόν, ἥτις κατέχεται ὑπὸ τουρκικοῦ ἱππικοῦ· ὄπισθεν αὐτῶν ἀμέσως καταλαμβάνεται ἡ θέσις των ὑπὸ τῶν δίκην χειμάῤῥου ὁρμώντων ἐχθρῶν. Ἀπίστευτα ἀνδραγαθήματα ἔπραξαν οἱ γενναῖοι οὗτοι Φιλέλληνες, μέχρις οὗ εἷς ἕκαστος αὐτῶν ἔπεσεν ἐπὶ σωροῦ ἀλβανικῶν πτωμάτων· μέρος μόνον αὐτῶν, τὸ ὁποῖον ὑπεχώρησε πρὸς τὰ ὄρη, ἐσώθη διὰ τοῦ πυρὸς τῶν ὀπαδῶν τοῦ Γώγου, οἵτινες ἐπέσχον τοὺς διώκοντας. Ὁ Δανίας ἔπεσεν, ὁ Πανᾶς καὶ ὁ στρατηγὸς Νορμάννος ἐτραυματίσθησαν, τὸ τρίτον τῶν τακτικῶν σχεδόν, τὸ ἥμισυ τῶν Ἰονίων καὶ τὰ τρία τέταρτα τῶν Φιλελλήνων ἔμειναν ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης. Τὸ ὑλικὸν τοῦ πολέμου κατεστράφη ἐξ ὁλοκλήρου. Ἡ διάλυσις τοῦ στρατοῦ ἦτο ἐντελής. Ὁ Μαυροκορδάτος ἐκάθητο παρὰ τὴν τράπεζαν ἐν τῇ παρὰ τῇ Λαγκάδᾳ Εὐαγγελιστρίᾳ, ὅτε ὁ Γρίβας τῷ προεῖπεν ἐκ τῆς ὠμο-

πλάτης τοῦ ἑψημένου ἀρνίου τὴν ἧτταν τῶν φίλων των, βαθέως δὲ συνεκινήθη ὅταν ἡ τρομερὰ εἴδησις ἐπεβεβαίωσε τὴν προφητείαν. Εἰς Λαγκάδαν συνηθροίσθησαν πάλιν κατ᾽ ὀλίγον περὶ αὐτὸν οἱ ἐσκορπισμένοι καὶ ἐκεῖ ἤρχισαν αἱ ἀμοιβαῖαι αἰτιάσεις, αἵτινες ἀπέβλεπον πρὸ πάντων τὸν Γῶγον. Ὅλοι οἱ ἐπιζήσαντες Φιλέλληνες κατηγόρουν αὐτὸν ἐπὶ τῇ αἰσχροτέρᾳ προδοσίᾳ, οἱ δὲ Ἕλληνες ὁπλαρχηγοὶ ἀπέδιδον τὴν ἀμέλειαν τῆς μὴ καταλήψεως τοῦ λόφου εἰς τὴν συνήθη ἀπείθειαν τῶν ἀτάκτων στρατευμάτων. Ὁ Γῶγος ἐπαρουσιάσθη αὐτοπροσώπως ἐνώπιον τοῦ Μαυροκορδάτου, ἵνα ἀπολογηθῇ· ἀλλ᾽ ἰδὼν ἐκ τοῦ σύνεγγυς τὴν ἀπηλπισμένην τῶν Ἑλλήνων θέσιν ἐπέστρεψεν εἰς τὰ ἴδια καὶ μετέβη πρὸς τοὺς Τούρκους. Ἔκτοτε ἐθεωρεῖτο παρὰ τῶν Φράγκων ἡ προδοσία του ἀποδεδειγμένη ἐντελῶς.

Συνέπειαι τῆς ἐν Πέτα καταστροφῆς. Ἡ ἧττα τοῦ Πέτα ἦτο δι᾽ ὅλην τὴν δυτικὴν Ἑλλάδα τρομερὰ πληγή. Ἐπειδὴ δὲ συνέβη αὕτη ἐν καιρῷ τῆς ὁρμητικῆς τοῦ Δράμαλη εἰσβολῆς εἰς τὴν ἀνατολικὴν Ἑλλάδα, ἐφαίνετο ὅτι ἐπέκειτο ἡ καταστροφὴ τοῦ ἔθνους ὁλοκλήρου. Οἱ Σουλιῶται εἶχον ἀπελπισθῆ ἐντελῶς· αἱ ἐλπίδες ἃς εἶχον οἱ Ἕλληνες νὰ καταλάβωσιν ἐν Ἠπείρῳ ὀχυρὰν θέσιν εἶχον ματαιωθῆ· αἱ πρὸς τὴν Αἰτωλοακαρνανίαν ὁδοὶ ἔκειντο ἀνοικταὶ καὶ ἀφρούρητοι. Ὁ Μαυροκορδάτος εἶχεν ἀπολέσει πλέον καὶ τὴν περιωπὴν καὶ τὴν ἐπιῤῥοήν του, καὶ οὐδεμία πατριωτικὴ θυσία ἠδύνατο νὰ τὴν ἀνυψώσῃ πάλιν. Ὅλη ἡ ἀνδρία τῶν Φιλελλήνων δὲν ἠδύνατο νὰ τοῖς παράσχῃ πλέον τὴν πολεμικὴν ἐκείνην βαρύτητα, ἣν τὸ ἀτύχημά των εἶχε καταστρέψει. Καὶ οὐδεὶς ἀμφέβαλλε πλέον, ὅτι ἡ πρώτη βάσις στρατιωτικῆς διοργανίσεως εἶχε καταῤῥεύσει ἐντελῶς, ἥτις πανταχοῦ ἐστενοχώρει καὶ παρώργιζε τοὺς Κλέφτας, διότι ᾐσθάνοντο οὗτοι, ὅτι ἡ ἐπιῤῥοὴ τῶν κατέπιπτεν ἅμα ἡ τοῦ τακτικοῦ στρατοῦ διοργάνισις ἐῤῥιζοῦτο. Νίκη ἐν Πέτα, καὶ ἀπελευθέρωσις τῶν Σουλιωτῶν, ἤθελε κατ᾽ ἀνάγκην δώσει εἰς τὸν τακτικὸν τρόπον τοῦ πολεμεῖν μεγάλην σημασίαν καὶ βαρύτητα, ἤθελεν ἑλκύσει περισσότερον τὴν ῥιψοκίνδυνον τῆς Εὐρώπης νεολαίαν, ἤθελε παράσχει τῷ Μαυροκορδάτῳ στρατιωτι-

κὸν ἀξίωμα καὶ ἑδραιώσει τὴν ἔμφρονα αὐτοῦ διοίκησιν. Ἀλλ' ἄλλως ἀπέβησαν τὰ πάντα. Οἱ Σουλιῶται, οἵτινες εἰς τὰ τελευταῖα αὐτῶν καταφύγια ἔπασχον ἤδη ὑπὸ πείνης καὶ ἐπιδημίας, ἠναγκάσθησαν νὰ συνθηκολογήσωσι μετὰ τοῦ Ὀμὲρ πασᾶ. Ἦσαν δὲ ἕτοιμοι νὰ παραδώσωσι τὸ φρούριον τῆς Κιάφας, δὲν ἤθελον ὅμως νὰ μείνωσιν ἐν χώρᾳ τουρκικῇ, ἀλλὰ ἤθελον νὰ μεταναστεύσωσιν εἰς τὴν Ἑπτάνησον. Ὁ Λόρδος μέγας Ἁρμοστὴς συγκατετέθη εἰς τοῦτο, καὶ ἐν Πρεβέζῃ ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ προξένου τῆς Ἀγγλίας Meyer καὶ ἐπὶ τῇ ἐγγυήσει του συνωμολογήθη συνθήκη (28/9 Αὐγούστου), ἐν τῇ ὁποίᾳ οἱ Τοῦρκοι, ἵνα ἀποπερατώσωσι τὴν ὑπόθεσιν ὅσον τάχιον, ἔκαμαν ὅλας τὰς δυνατὰς παραχωρήσεις. Οἱ Σουλιῶται κατέβησαν σωρηδὸν (2/14 Σεπτεμβρίου) σὺν γυναιξὶ καὶ τέκνοις εἰς τὴν παραλίαν, καὶ μετεκομίσθησαν εἰς Κεφαλληνίαν. Ἀμέσως ἐστράφη ὁ Ὀμὲρ πασᾶς πρὸς τὴν Αἰτωλοακαρνανίαν. Οὔτε ὑπερόπτης ὡς ὁ Χουρσὶτ, οὔτε ἀπερίσκεπτος ὡς ὁ Δράμαλης, ἐπροσπάθησε διὰ ἠπίου τρόπου νὰ προτρέψῃ εἰς ὑποταγὴν τοὺς ὁπλαρχηγούς, ὧν τοὺς πλείστους ἐγνώριζεν ἤδη ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Ἀλῆ πασᾶ προσωπικῶς. Καὶ ἐπὶ πλείονα ἔτι χρόνον ἤθελεν ἀναβάλει νὰ μεταχειρισθῇ τὴν βίαν, ἐὰν ὁ διοικητὴς τῆς Ἄρτης, ὁ ζωηρὸς Μεχμὲτ Ρεσὶτ πασᾶς δὲν ἀντέκειτο μετὰ περιφρονήσεως εἰς τὴν ἄνανδρον ταύτην διαγωγήν. Ἡνώθη οὗτος μετὰ τοῦ Ἰσμαὴλ Πλιάσα, ἑνὸς τῶν ἀντιπάλων τοῦ Ὀμὲρ Βριώνη, ἐστρατολόγησεν εἰς τὸ διάστημα δύο μηνῶν τρισχιλίους Ἀλβανούς, καὶ μετ' αὐτῶν διέπλευσε τὸν Ἀμβρακικὸν κόλπον, ἐν τῇ παραλόγῳ πεποιθήσει, ὅτι εὐνοούμενος ὑπὸ τῶν περιστάσεων ἤθελε διὰ τῶν ὀλίγων τούτων δυνάμεων καθυποτάξει ἅπασαν τὴν δυτικὴν Ἑλλάδα. Ὁ Ὀμὲρ πασᾶς φοβούμενος τὸν Χουρσὶτ καὶ τὴν Πύλην ἄφησεν αὐτὸν νὰ ἐνεργῇ. Ὁ Κιουταγῆς ἀπεβιβάσθη εἰς Λουτράκιον, ὅ,περ εὗρεν ἀφρούρητον. Ἐν Μαχαλᾷ ὅμως συνεκεντρώθησαν τρισχίλιοι περίπου Ἕλληνες περὶ τὸν Μαυροκορδάτον καὶ περὶ τὰ λείψανα τοῦ τακτικοῦ αὐτοῦ στρατοῦ. Ἀμφοτέρωθεν ἐπί τινα χρόνον παρετηροῦντο καὶ ἐμάχοντο οἱ ἐχθροί· ἅμα ὅμως διεδόθη καὶ ἐ-

πεβεβαιώθη ἡ εἴδησις, ὅτι ὁ Ὀμὲρ πασᾶς ἡτοιμάζετο νὰ προσέλθῃ μετὰ πολυαρίθμου στρατοῦ Ἀλβανῶν, τὸ Ἑλληνικὸν στρατόπεδον διελύθη καὶ οἱ κάτοικοι τῆς χώρας ἔσπευσαν σωρηδὸν πρὸς τὴν παραλίαν, ἵνα σωθῶσι διὰ θαλάσσης ἐπὶ τῆς νήσου Καλάμου. Φαίνεται ὅμως ὅτι καὶ ἐνταῦθα ἐμεσολάβησεν ἀλβανικὴ προδοσία. Οἱ ἐν Μαχαλᾷ Ἕλληνες ἀπεφάσισάν ποτε νὰ ὁρμήσωσι διὰ νυκτὸς κατὰ τοῦ Λουτρακίου, ἀλλ' εὗρον τοὺς Τούρκους ἑτοίμους καὶ ὡπλισμένους, καὶ ὡς ἐκ τούτου ὑπωπτεύθησαν ὅτι ὁ προδότης εὑρίσκετο ἐν τῷ μέσῳ αὐτῶν. Πρόσφατος ἦτο ἡ μνήμη τοῦ Γώγου· πρὸς τούτοις δὲ ἦτο γνωστὸν ὅτι καὶ ἐν Ἀγράφοις, ἐν Βλωχῷ, ἐν Κραβάροις οἱ ὁπλαρχηγοὶ ἦσαν σφόδρα διῃρημένοι· περὶ δὲ τοῦ Βαρνακιώτου ἦτο γνωστὸν ὅτι εὑρίσκετο εἰς ἀλληλογραφίαν μετὰ τοῦ ἀρχαίου φίλου του, Ὀμὲρ πασᾶ. Ἄδολον ἐθεώρει τὸ τοιοῦτον ὁ τίμιος Μαυροκορδάτος· καὶ πολεμικοῦ συγκροτηθέντος συμβουλίου διετάχθη μάλιστα ὁ Βαρνακιώτης νὰ ἐξακολουθήσῃ τὰς μετὰ τοῦ Ὀμὲρ πασᾶ σχέσεις του, αἵτινες ἐφαίνοντο συναφθεῖσαι, ἵνα κρατηθῇ ὁ Ὀμὲρ πασᾶς ἕως ὅτου φθάσει ἐκ Πελοποννήσου βοήθεια. Τὴν ἔγγραφον ταύτην διαταγὴν ἔχων εἰς χεῖρας ἔκαμεν ὁ Βαρνακιώτης καὶ ἄλλο βῆμα, πρὸς τὸ ὁποῖον οὐδεμίαν εἶχεν ἐντολήν· χωρὶς δηλ. νὰ προειδοποιήσῃ τὸν Μαυροκορδάτον μετέβη (τὸν Σεπτέμβριον) μετὰ τοῦ Ἀνδρέου Ἴσκου αὐτοπροσώπως πρὸς τὸν Ὀμὲρ πασᾶν, ὅστις τοσοῦτον τὸν εἵλκυσεν ὥστε ἄνευ δισταγμοῦ ἐπροσκύνησεν. Ἐπανελθὼν δὲ συνεκάλεσε τοὺς προὔχοντας, καὶ τὸν πρόεδρον αὐτὸν, εἰς σύσκεψιν. Ὁ Μαυροκορδάτος ἔλαβε τὴν ἔγγραφον πρόσκλησιν εἰς Γεφύρια. Ἀνήσυχος γενόμενος καὶ ὑποπτευθεὶς ἀπάτην προσεκάλεσε τὸν Βαρνακιώτην ἐνώπιον τῆς γερουσίας, ὅτε αἴφνης κατὰ τὴν αὐτὴν ἡμέραν (23/5 Ὀκτωβρίου) διὰ ἐπιστολῶν τοῦ Ὀμὲρ πασᾶ καὶ τοῦ Βαρνακιώτου ἀνεκαλύφθη ὅλη ἡ ἀλήθεια. Ἡ ἀποστασία αὕτη, ἥτις συνεπέφερε τὴν ἀποστασίαν καὶ ἄλλων ὁπλαρχηγῶν, ἐπανέφερε τὰς πολεμικωτάτας ἐπαρχίας τοῦ Ξηρομέρου καὶ τοῦ Βάλτου ὑπὸ τὸν τουρκικὸν ζυγὸν καὶ ἤνοιξε τῷ Ὀμὲρ πασᾷ τὴν πρὸς τὴν Αἰτωλίαν καὶ Ἀκαρνανίαν εἴσοδον. Α-

γενόχλητος διέβη ὁ πασᾶς μετὰ ὀκτακισχιλίων περίπου Ἀλβανῶν τὰ στενὰ τοῦ Μακρυνόρους, εὗρε τὰ χωρία τῆς Λεπενοῦς καὶ τοῦ Βραχωρίου κεκαυμένα ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων καὶ κενὰ κατοίκων. Ὁ Μαυροκορδάτος δὲ μετ' ὀλίγων πιστῶν ὀπαδῶν, τοῦ Μάρκου Βότσαρη, τοῦ Τσόγκα, τοῦ Μακρῆ, καὶ τοῦ Βλαχοπούλου ἐπειράθη ν' ἀντισταθῇ κατὰ τοῦ χειμάῤῥου τῶν ἐχθρῶν εἰς διαφόρους θέσεις, τέλος καὶ εἰς τὸ δύο ὥρας μακρὰν τοῦ Μεσολογγίου κείμενον Κεφαλόβρυσον (21/2 Νοεμβρίου) καὶ νὰ ὑπερασπισθῇ τὰς πρὸς τὰ ἕλη διόδους· ἀλλ' εἰς μάτην. Τοῦ τελευταίου τούτου χωρίου οἱ κάτοικοι κατέφυγον εἰς τὰ ὄρη, ὁ Γ. Κίτσος καὶ ὁ Μάρκος Βότσαρης διωκόμενοι στενῶς κατέφυγον εἰς Μεσολλόγγιον, ἔνθα εἶχε καταφύγει πρότερον ἤδη ὁ Μαυροκορδάτος. Ἀμέσως δὲ ἐπολιορκήθησαν ἐν τῇ πόλει ταύτῃ καὶ διὰ ξηρᾶς καὶ διὰ θαλάσσης. Ὁ μὲν Ῥεσὶτ πασᾶς ἦτο ἐστρατοπεδευμένος κατὰ τὸν Ἅγιον Ἀθανάσιον, ὁ δὲ Ὀμὲρ πασᾶς κατὰ τὸν Ἅγιον Δημήτριον. Ἐν τῇ συνοδίᾳ αὐτῶν εὑρίσκοντο ὁ Γῶγος, ὁ Βαρνακιώτης ὁ Ἴσκος καὶ ἄλλοι Ἕλληνες ὁπλαρχηγοί. Πρὸ τῆς πόλεως δὲ ἐνεφανίσθησαν καί τινα πολεμικὰ πλοῖα ἐκ Πατρῶν ὑπὸ τὸν Ἰουσοὺφ πασᾶν. Τότε ὁ Μαυροκορδάτος δι' ἀνδρείας καὶ γενναίας ἀποφάσεως ἥναψεν ἐκ νέου εἰς τὰς χώρας ταύτας τὸν νεκρωθέντα πατριωτισμὸν καὶ διὰ εὐγενοῦς ἐγκαρτερήσεως ἔσωσε τὴν δυτικὴν Ἑλλάδα. Οἱ πλεῖστοι τῶν εἰς τὴν πόλιν καταφυγόντων ὁπλαρχηγῶν ἐσυμβούλευον τὸν πρόεδρον νὰ ἐγκαταλείψῃ τὸ μέρος τοῦτο τῆς Ἑλληνικῆς γῆς· ἡ Ἰόνιος δὲ κυβέρνησις τῷ ἐπρότεινεν ἄσυλον ἐν Ζακύνθῳ. Ἀλλ' ὁ Μαυροκορδάτος εἶπεν, ὅτι τοῦτο ἤθελεν ἀνοίξει τοῖς ἐχθροῖς τὴν εἴσοδον εἰς τὴν Πελοπόννησον, ἥτις ἤδη πολλὰ ἔπαθε, καὶ ὅτι τὸ πᾶν ἤθελεν ἀπολεσθῆ. «Ἐνταῦθα θ' ἀποθάνω», εἶπε τελευτῶν, καὶ ὁ Μάρκος Βότσαρης ἀνεφώνησεν ἀμέσως «Καὶ ἐγώ»! Οἱ λόγοι οὗτοι, λέγει ὁ Τρικούπης, ἐχρησίμευσαν ὡς θεμέλιος λίθος τῆς πολιορκίας καὶ τῆς σωτηρίας τοῦ Μεσολογγίου. Ὁ λαὸς τοῦ Μεσολογγίου ἀνήγειρε τὸ οἰκοδόμημα. Ἄνευ τῆς γενναίας καὶ στερεᾶς ἀποφάσεως τῶν κατοίκων οὐδὲν ἠδύνατο νὰ ὠφελήσῃ ἡ ἀνδρία τῶν

δύο εὐγενῶν ἐκείνων ἀνδρῶν, ὧν ὁ μὲν εἰσῆλθεν εἰς τὴν πόλιν μετὰ 25, ὁ δὲ μετὰ 35 ὁπλοφόρων. Ὅθεν προσεκάλεσαν εἰς πολεμικὸν συμβούλιον καὶ τὸν ἀρχιεπίσκοπον Πορφύριον καὶ τοὺς προεστῶτας Ἰωάννην Τρικούπην, Παλαμᾶν, Παπαλουκᾶν καὶ Ραζοκότσικαν. Ἦσαν δὲ σύμφωνοι ὅλοι. Ἐρωτηθεὶς καὶ ὁ λαός, ἀπήντησεν ὅτι ἦτο ἕτοιμος νὰ ἐγκαρτερήσῃ μέχρις ἐσχάτων. Ἡ πρώτη αὕτη ἀρχὴ τῶν ἐν Μεσολογγίῳ πράξεων ἦτο κατὰ πάντα ἀνταξία τοῦ ἐνδόξου αὐτῶν τέλους.

Ἡ πρώτη πολιορκία τοῦ Μεσολογγίου. Τὸ Μεσολόγγιον εἶναι, ὡς ἀποδεικνύει καὶ τὸ ὄνομα αὐτό, (1) πόλις νεωτέρας καταγωγῆς, καὶ πρὸ τοῦ 1684 δὲν ἀναφέρεται. Τουρκικὴ κατὰ τὸ σχέδιον ἦτο, κατὰ τοὺς κατοίκους ὅλως σχεδὸν χριστιανική, καὶ οἱ εὐπορώτεροι ἐκ τῶν 5500 κατοίκων της ἐλάλουν τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν· εἶχε δὲ καὶ σχολεῖον καλόν, τὸ ὁποῖον, διευθυνόμενον ὑπὸ τοῦ Παναγιώτου Παλαμᾶ καὶ τῶν δύο αὐτοῦ υἱῶν, εἶχε προσελκύσει πλείστους μαθητάς. Οἱ πλουσιώτεροι τῶν κατοίκων, ἵνα ὠφεληθῶσιν ἐκ τῆς ὑγιεστέρας καὶ τερπνοτέρας θέσεως παρὰ τὴν θάλασσαν, εἶχον χερσώσει μέρος τῆς βαλτώδους παραλίας, καὶ ἐγείραντες προχώματα μὲ στερεὰς ἐσχάρας εἶχον οἰκοδομήσει ἐπ' αὐτῶν τὰς οἰκίας των· οἱ δὲ χωρικοί, οἱ οὕτω λεγόμενοι Καλυβιῶται (κάτοικοι τῶν καλυβῶν) κατῴκουν πρὸς τὸ μέρος τῆς στερεᾶς· τὰ ἐπίλοιπα μέρη τῆς πόλεως κατεῖχον οἱ ἁλιεῖς καὶ ναῦται, οἵτινες εἶχον ἀνεξάντλητον πηγὴν ἐργασίας καὶ πλούτου εἰς τὴν πολύιχθυν παραλίαν. Ἡ πόλις κεῖται ἐπὶ ἀκρωτηρίου μεταξὺ τοῦ Ἀσπροποτάμου (Ἀχελῴου) καὶ τοῦ Φίδαρη ποταμοῦ (Εὐήνου) τέσσαρας ὥρας μακρὰν τῆς νοτίου ὑπωρείας τοῦ Ζυγοῦ (τοῦ ἀρχαίου Ἀρακύνθου), ἔνθα ἵστατο τὸ πάλαι ἡ Πλευρών. Τὸ ἔδαφος τῆς πόλεως εἶναι σχεδὸν ἴσον μὲ τὴν ἐπιφάνειαν τῆς θαλάσσης, αἱ δὲ παραθαλάσσιοι οἰκίαι εἶναι ἐν καιρῷ χειμῶνος ἐκτεθειμέναι εἰς τὴν εἰσβολὴν τῶν ὑδάτων, τὰ ὁποῖα τὸ θέρος ἀποσύρονται πάλιν μακρὰν τῆς πόλεως. Ἔμπροσθεν δὲ τῆς πόλεως σχηματίζει τὸ ἀβαθὲς ὕδωρ τῆς θαλάσσης μέγα ἰχθυοφόρον ἕλος, ἔχον περιφέρειαν 65

---

(1) Ἐν μέσῳ λόγγων.

ὑρῶν, τὸ ὁποῖον εἶναι πλεύσιμον διὰ τῶν ἐλαφρῶν μόνον μονοξύλων, καὶ περιέχει πλῆθος μικρῶν νήσων μὲ καλύβας, οἵτινες ἐν καιρῷ χειμῶνος κατὰ τὴν μεγάλην ἁλιείαν χρησιμεύουσιν ὡς καταλύματα τῆς νυκτός. Αἱ δύο ἐν αὐτῇ τῇ λίμνῃ κείμεναι ἁλικαί, ἡ μὲν Ἄσπρη πρὸς τὸ Ἀνατολικόν, ἡ δὲ Μαύρη ἀνατολικῶς πρὸς τὸ Βραχῶρι παρεῖχον εὐρύτερον στάδιον πορισμοῦ εἰς τὴν πόλιν ταύτην, ἥτις ἐν ἀρχῇ ἤδη τῆς παρούσης ἑκατονταετηρίδος ἐνεποίει εἰς τοὺς περιηγητάς, καὶ εἰς αὐτοὺς τοὺς καλῶς γνωρίζοντας τὴν κατάστασιν τῆς Ἀνατολῆς, ἐντύπωσιν εὐπορίας, καὶ ἦτο ἐπισημοτέρα τοῦ Ἀνατολικοῦ ἂν καὶ τοῦτο ἔδωκε τὸ ὄνομα εἰς τὴν ἐπαρχίαν. Στενὴ διώρυξ ἀπὸ τῆς πόλεως μέχρι τῆς θαλάσσης διασχίζει τὴν λίμνην καὶ παρέχει εἰς μικρὰ φορτηγὰ πλοῖα τὴν μόνην πρὸς τὴν πόλιν εἴσοδον. Παρὰ δὲ τὴν ἀνατολικὴν ἄκραν τῆς διώρυγος κεῖται μικρὰ νῆσος, τὸ Βασιλάδιον, ἣν ὠχύρωσε κατὰ τὸ 1816 ὁ Ἀλῆ πασᾶς ἕνεκα τῆς σπουδαίας αὐτῆς θέσεως. Ἐν καιρῷ τῆς ἐπαναστάσεως ἔστησαν οἱ Ἕλληνες τρία τηλεβόλα ἐν τῷ φρουρίῳ, τὸ ὁποῖον πρὸ μικροῦ ἔτι, ὅταν ὁ τουρκικὸς στόλος ἔπλευσεν εἰς Πάτρας ἵνα ὑποδεχθῇ τὸν Καπουτὰν πασᾶν, ἦτο εἰς κατάστασιν ν' ἀποκρούσῃ ἔφοδον αἰγυπτιακῶν πλοίων. Πρὸς τὸ μέρος δὲ τῆς ξηρᾶς ἐπιπολαίως πολὺ ἐπροφυλάττετο ἡ πόλις διὰ ἀρχαίας, παρημελημένης τάφρου, τέσσαρας πόδας ἐχούσης βάθος καὶ ἑπτὰ πλάτος, ἥτις, φθάνουσα μέχρι τῆς λίμνης εἰς μιᾶς ὥρας περιφέρειαν ἀμφοτέρωθεν τὴν περιέκλειεν· εἰς τὸ χεῖλος τῆς τάφρου ταύτης ἵστατο ἐπὶ ἀσθενοῦς βάσεως τεῖχος ἢ πρόχωμα, ὕψος μὲν τέσσαρας πόδας πλάτος δὲ δύο πόδας ἔχον, ἄνευ πύργων, μὲ 14 παλαιὰ σιδηρᾶ πυροβόλα. Οἱ πολιορκούμενοι ἐπρόσθεσαν ἄλλον ἐσωτερικὸν προμαχῶνα, ὅστις συνέδεε δύο ἐκκλησίας. Μὲ τοιαῦτα ἀμυντικὰ μέτρα 360 ὁπλοφόροι, οἵτινες μετὰ τὴν ἀποπομπὴν τῶν ἀνικάνων ἔμειναν ἐν Μεσολογγίῳ, ἐφωδιασμένοι μὲ τρόφιμα καὶ πολεμεφόδια ἐπὶ ἕνα μῆνα, ἔπρεπε ν' ἀντισταθῶσιν εἰς ἑνδεκακισχιλίους Τούρκους, οἵτινες ἤρχισαν νὰ πυροβολῶσι κατὰ τῆς πόλεως δι' ἕνδεκα τηλεβόλων καὶ τεσσάρων ἑβουζίων.

Ἀποτυχόντος τοῦ πρώτου κανονοβολισμοῦ συνῆλθον οἱ πασάδες εἰς πολεμικὸν συμβούλιον. Καὶ ὁ μὲν Ῥεσίτ πασᾶς ἐπρότεινε νὰ κυριεύσωσι τὴν πόλιν ἐξ ἐφόδου. Ἡ πρότασις αὕτη ἦτο καὶ ἡ ἰσχυροτέρα καὶ ἡ φρονιμωτέρα, καὶ ἂν ἐξετελεῖτο ἡ ἔφοδος καὶ ἡ πόλις καὶ οἱ ἐν αὐτῇ Ἕλληνες κατεστρέφοντο· ἀλλ᾽ ὁ Ὀμὲρ πασᾶς ἤθελε κάλλιον νὰ ἐπιτευχθῇ ὁ σκοπὸς διὰ διαπραγματεύσεων, διότι ἐθεώρει ἐπικίνδυνον, ἐν τῇ γενικῇ ἐρημώσει τῆς πέριξ χώρας νὰ μὴ διατηρηθῇ ἡ πόλις, ἵνα ἐν αὐτῇ διαχειμάσῃ ὁ στρατός. Ὅθεν διέταξε τὸν Βαρνακιώτην νὰ ἔλθῃ εἰς συνεννόησιν πρὸς τοὺς διαφόρους ὁπλαρχηγούς, ἐλπίζων, ὅτι καὶ ὁ Βαρνακιώτης ἤθελεν εὐκόλως κατορθώσει τοῦτο, ὅπως αὐτὸς εἶχε κατορθώσει ὡς πρὸς τὸν Βαρνακιώτην. Καὶ ἔγραψε μὲν ὁ Βαρνακιώτης, ἀλλ᾽ οὐδεμίαν ἔλαβεν ἀπάντησιν. Μετὰ τοῦτο ὁ Ὀμέρ πασᾶς κατώρθωσεν, ὥστε ὁ Ἄγος Βασιάρης, ἀρχαῖος ὀπαδὸς τοῦ Ἀλῆ πασᾶ, νὰ ἔλθῃ εἰς προσωπικὴν συνέντευξιν μετὰ τοῦ Μάρκου Βότσαρη οὗτινος πρότερον ἦτο στενὸς φίλος. Ἡ συνέντευξις αὕτη ἔλαβε χώραν ἐκτὸς τῆς πόλεως, ἵνα μὴ οἱ ἐχθροὶ μάθωσι τὴν ἀδυναμίαν τῶν Ἑλλήνων, περὶ τῆς ὁποίας οὗτοι ἐπειρῶντο νὰ τοὺς ἐξαπατήσωσι διὰ μυρίων τεχνασμάτων. Ὁ ἀπεσταλμένος ἔκαμεν ὅλας τὰς δυνατὰς παραχωρήσεις· γενικὴν ἀμνηστείαν, ἐλευθέραν ὑποχώρησιν διὰ τὸν Μαυροκορδάτον καὶ ὅλους, οἵτινες εἶχον νὰ φοβηθῶσι τὴν ὀργὴν τοῦ Σουλτάνου. Οἱ πολιορκούμενοι, ἐλπίζοντες νὰ ἐμποδίσωσι τὴν ἔφοδον μέχρις οὗ λάβωσιν ἐπικουρίαν, ἔδιδον εἰς τὸν πασᾶν ἐλπίδας καὶ παρέτεινον τὰς διαπραγματεύσεις. Ἐν ᾧ δ᾽ ἐλάμβανον χώραν αἱ φιλικαὶ αὗται διαπραγματεύσεις πρὸς τὸ μέρος τῆς ξηρᾶς, ὁ Ἰουσοὺφ πασᾶς διεκοίνωσεν ἀπὸ τοῦ στόλου εἰς τοὺς κατοίκους τοῦ Μεσολογγίου, ὅτι ἐὰν δὲν θέλωσι νὰ γείνῃ ἡ πόλις ὁ τάφος πολλῶν ἀθῴων, ἔπρεπε νὰ παραδώσωσι τὸν πρόεδρον, τοὺς ἄρχοντας καὶ ὁπλαρχηγούς, ν᾽ ἀποτίσωσι τὸν καθυστερούμενον φόρον, καὶ νὰ συγκατατεθῶσιν ἀκόμη εἰς ἄλλας ἀποζημιώσεις. Τὰς ἀπαιτήσεις ταύτας ἐζήτησαν οἱ Ἕλληνες ἐγγράφως, ἵνα ἐκφράσωσι τῷ Ὀμέρ πασᾷ τὰ περὶ τούτου παράπονά των καὶ κερδίσωσι καιρόν. Ὁ πασᾶς ἔγεινεν ἐκτὸς ἑαυ-

τοῦ καὶ ἐπηύξησε τὰς παραχωρήσεις του. Προφορικῶς ὑπεσχέθη ὅτι δίδει τὴν ἄδειαν εἰς τὸν πρόεδρον καὶ εἰς τοὺς ὑπ' αὐτὸν, εἰς τὸν Μάρκον Βότσαρην καὶ εἰς τοὺς ὀπαδούς του, εἰς τοὺς προὔχοντας καὶ εἰς τριακοσίας τῶν πρώτων οἰκογενειῶν νὰ ἐγκαταλείψωσι τὴν πόλιν. Ἐκ τούτου ἐνόησαν οἱ πολιορκούμενοι ὅτι οἱ ἐχθροὶ δὲν εἶχον ἀκριβεῖς περὶ τῶν ἐντὸς τῆς πόλεως πληροφορίας, διότι τόσαι οἰκογένειαι δὲν εὑρίσκοντο τότε ἐν αὐτῇ. Παρεχωρήθη καὶ ὀκταήμερος ἀνακωχὴ ὅπλων πρὸς παρασκευὴν τῶν πλοίων. Μόλις εἶχον παρέλθει αἱ τρεῖς τῶν ὀκτὼ τούτων ἡμερῶν, ὅτε ἐφάνησαν (8/20 Νοεμβρίου) ἑπτὰ ὑδραϊκὰ πλοῖα εἰς τὰ πρὸ τῆς πόλεως ὕδατα, καὶ ἀμέσως ἡ ναυτικὴ μοῖρα τοῦ Ἰουσούφ πασᾶ φοβηθεῖσα διεσκορπίσθη. Ὁ Ὀμὲρ πασᾶς ἐσυμβούλευσε τοὺς Ἕλληνας; νὰ μεταχειρισθῶσι τὰ πλοῖα ταῦτα ἵνα ἐξέλθωσι τῆς πόλεως· πλὴν αὐτὰ ἀπεβίβασαν (11/23 Νοεμβρίου) ἑπτακοσίους Πελοποννησίους εἰς τὴν πόλιν, ἐπὶ κεφαλῆς τῶν ὁποίων, καθὼς πρότερον πρὸς κατάληψιν καὶ διατήρησιν τῆς ἀκροπόλεως τοῦ Ἄργους, ἦσαν οἱ πρώτιστοι τῶν ὁπλαρχηγῶν, ἐρχόμενοι νὰ συμμεθέξωσι τῶν κινδύνων τὰς πολιορκίας ταύτης, αὐτὸς ὁ Πετρόμπεης, ὁ Ἀνδρέας Ζαήμης καὶ ὁ Κανέλλος Δεληγιάννης· ἤρχοντο δὲ οὗτοι εἰς στιγμὴν κατάλληλον, ὅπως ἀντικαταστήσωσι τὸν γενναῖον στρατηγὸν Νορμάννον, ὅστις τιμώμενος παρὰ πάντων ἕνεκα τῆς ἀνδρίας καὶ τιμιότητός του, κατὰ τὴν αὐτὴν ἡμέραν ὑπὸ γαστρικοῦ πυρετοῦ προσβληθεὶς ἀπέθανεν. Ὁ Βασιάρης ἦλθεν εἰς λόγους μετὰ τοῦ Μάρκου Βότσαρη, ὅστις φαιδρὸς καὶ ἐν ὑπεροπτικῇ ἀπάτῃ καταπραΰνων αὐτὸν εἶπεν ὅτι οἱ πολιορκούμενοι εἶναι ἕτοιμοι νὰ πέμψωσιν ἀπεσταλμένους, ἵνα φανερώσωσι τὴν ὑποταγήν των· ὅταν δὲ ἀνεχώρει, λέγεται, ὅτι καλύπτων διὰ τῆς χειρὸς τὸ ἐρύθημα τοῦ προσώπου του εἶπεν· « Ὑπὲρ πατρίδος πρέπει νὰ θυσιάσῃ τις καὶ αὐτὴν τὴν τιμήν του!» Καταγοητευμένοι ὑπὸ τῆς ὑποσχέσεως ταύτης παρεσκευάζοντο οἱ πασάδες νὰ ὑποδεχθῶσι μεγαλοπρεπῶς τοὺς ἀπεσταλμένους· ὁ Βαρνακιώτης ἔμελλε νὰ συνοδεύσῃ αὐτούς. Ὁ Ὀμὲρ πασᾶς ἐναβρυνόμενος ἐπὶ τῇ ἐπιτυχίᾳ του μετέβη εἰς τὴν σκηνὴν τοῦ δυ-

σηρεστημένου Ρεσῒτ πασᾶ. Ἡ ὥρα ἦλθεν, ἀλλ' οὐχὶ καὶ οἱ ἀπεσταλμένοι. Λακωνικὴ μόνον ἐπιστολὴ ἐνεχειρίσθη εἰς τὸν λυσσῶντα πασᾶν. « Ἐὰν θέλετε νὰ κυριεύσητε τὴν πόλιν μας, ἔλθετε νὰ τὴν λάβητε! » Μεταβληθέντων οὕτω τῶν πραγμάτων μετεβλήθησαν αἴφνης τὰ πάντα εἰς ὅλην τὴν πέριξ χώραν. Ἐκ Κεφαλληνίας καὶ Ζακύνθου προσέδραμον μετὰ τὴν ἄρσιν τῆς διὰ θαλάσσης πολιορκίας οἱ χωρικοὶ μὲ ὅλα τὰ προσκόμματα ἐκ μέρους τῆς κυβερνήσεώς των, ἵνα ἐφοδιάσωσι πλουσιοπαρόχως τὴν πόλιν· καὶ ἐκ Λιβόρνου κατέπλευσε πλοῖον μὲ τρόφιμα· τέσσαρα σπετσιωτικὰ πλοῖα προσετέθησαν εἰς τὰ ὑδραϊκά· ἐκ τῶν ἐγχωρίων δὲ εἰσῆλθον εἰς τὴν πόλιν ὁ Μακρῆς καὶ ὁ Τσόγκας μετὰ νέων ὀπαδῶν· ἐκ Γαστούνης καὶ Πύργου ἔσπευσαν ἀκόμη χίλιοι Πελοποννήσιοι· ἦλθε δὲ καὶ ὁ Ἀνδρέας Λόντος μεθ' ὁπλοφόρων. Ὄπισθεν τῶν Τούρκων ἐκινοῦντο οἱ ἐνθαρρυνθέντες Αἰτωλοί. Οἱ εἰς Κάλαμον καταφυγόντες ἐντόπιοι, ἀποπεμφθέντες παρὰ τῆς Ἰονίου ἀρχῆς, ἔδραξαν ἐν τῇ ἀπελπισίᾳ αὐτῶν ἐκ νέου τὰ ὅπλα. Ἐξ αὐτῶν καὶ ἐξ ἄλλων συῤῥευσάντων συντοπιτῶν ἐσχηματίσθησαν δύο σώματα, τὸ μὲν ὑπὸ τοὺς ἀδελφοὺς Χασαπαίους ἐν Ξηρομέρῳ, τὸ δὲ ἐν Βάλτῳ ὑπὸ τὸν Μαλεσσάδαν, ἅτινα ἀπέκοψαν τὴν συγκοινωνίαν πρὸς τὴν Ἄρταν καὶ Πρέβεζαν. Καὶ ἤδη εἶχον διαδοθῆ αἱ ἐκ τῆς ἀνατολικῆς Ἑλλάδος ἀποθαῤῥυντικαὶ διὰ τοὺς Τούρκους εἰδήσεις περὶ τῶν ἡττῶν τοῦ Δράμαλη, περὶ τῆς ἐν Κορίνθῳ πολιορκίας αὐτοῦ, καὶ περὶ τῆς φυγῆς καὶ τῶν συμφορῶν τοῦ στόλου. Ἐπῆλθε δ' ἐν τούτοις καὶ ὁ χειμὼν φέρων ὡς συνοδίαν του βροχὰς καὶ χάλαζαν, ἔλλειψιν τροφῶν καὶ πυρετούς. Οἱ στίχοι των Ἀλβανῶν, εἰς τοὺς ὁποίους καθυστερεῖτο ὁ μισθὸς, ἠραιοῦντο καθ' ἑκάστην ὑπὸ λειποταξιῶν. Τὸ συμφέρον καὶ ἡ πολιτικὴ αὐτῶν, ἥτις καὶ ἐν τῷ μέλλοντι πολὺ τοὺς Ἕλληνας ἐβοήθησεν, ἦτο νὰ παρατείνωσιν ὅσον τὸ δυνατὸν περισσότερον τὸν μεταξὺ Τούρκων καὶ Ἑλλήνων πόλεμον, ὅστις τοῖς ἦτο ἀέναον χρηματιστήριον. Καὶ αὐτὴν τὴν πόλιν τοῦ Μεσολογγίου, ἐνώπιον τῆς ὁποίας ἔμελλον ν' ἀποτύχωσι πολλάκις ἀκόμη οἱ πρὸς κατάπνιξιν τῆς ἐπανα-

στάσεως ἀπόπειραι, ἀπεκάλουν σαράφην των (τραπεζίτην). Οἱ πασάδες λοιπὸν ἐπανῆλθον εἰς τὴν πρώτην γνώμην τοῦ Ρεσίτ, εἰς τὴν δι' ἐφόδου ἐκπόρθησιν· νῦν ὅμως ὁ ἐνθουσιασμὸς ἐξωτερικῶς μὲν εἶχε σβεσθῆ, ἐσωτερικῶς ὅμως ἐπιταθῆ. Πολλαὶ ὑποσχέσεις χρημάτων ἐγένοντο εἰς τοὺς ἐθελοντάς, οἵτινες ὑπέσχοντο ν' ἀναβῶσι τὰ τείχη. 800 Ἀλβανοὶ ἐπαρουσιάσθησαν, μεταξὺ τῶν ὁποίων ὅλοι οἱ σημαιοφόροι. Τὰ Χριστούγεννα ὡρίσθησαν ὡς ἡμέρα τῆς ἐφόδου, διότι κατ' αὐτὴν οἱ Ἕλληνες ὅλοι ἤθελον εὑρίσκεσθαι ἐντὸς τῆς ἐκκλησίας. Ἀλλὰ τὸ σχέδιον προὐδόθη τοῖς πολιορκουμένοις. Τὴν παραμονὴν τῆς ἑορτῆς παρέπλευσε παρὰ τὴν ἄσπρην ἁλικὴν πλοῖον, φέρον γραμματέα τοῦ Μακρῆ. Ἀνήρ τις ἔκαμε σημεῖον ἐκ τῆς παρχλίας (ἐγνώσθη μετὰ ταῦτα, ὅτι ἦτο οὗτος εἷς τῶν τοῦ Ὀμὲρ πασᾶ κυνηγῶν, τοῦ ὁποίου ἡ γυνὴ καὶ τὸ τέκνον ἐτιμωρήθησαν διὰ θανάτου διὰ τὴν εὐεργεσίαν, ἣν προσήνεγκε τοῖς Ἕλλησιν·) οὗτος ἐπρόδωσε τὰ σχέδια τῶν Τούρκων, ὕψωσε τὰς χεῖράς του πρὸς τὸν οὐρανόν, ἔκλαυσε καὶ ἔγεινεν ἄφαντος. Τὴν νύκτα δὲ ἀνηγγέλθη τὸ γεγονὸς τοῦτο τοῖς ὁπλαρχηγοῖς. Ἔμελλε τὴν πρωΐαν ὁ Γρίβας νὰ μεταβῇ διὰ θαλάσσης μετὰ πεντακοσίων ἀνδρῶν εἰς τὴν Ἀκαρνανίαν· ὅθεν ὁ ἀριθμὸς οὗτος περιωρίσθη εἰς ἑκατὸν μόνους· αἱ ἐκκλησίαι ἐκλείσθησαν καὶ οἱ ὁπλοφόροι ἐτοποθετήθησαν ἐφ' ὅλης τῆς γραμμῆς τῶν ὀχυρωμάτων, τὸ ὅλον 2250 ἄνδρες. Καὶ οἱ Τοῦρκοι ἐτέθησαν εἰς γραμμήν, ἣν ὅλην κατέλαβον. Οἱ δὲ 600 ἐθελονταὶ εἰσεπήδησαν κρυφίως ἐν καιρῷ νυκτὸς εἰς τὴν τάφρον πρὸς τὸ ἀνατολικὸν μέρος, ἔνθα τὸ τεῖχος ἦτο ἀσθενέστερον, καὶ περιέμενον ἐκεῖ τὸ σημεῖον τῆς ἐφόδου. Μία ὥρα πρὶν χαράξῃ ἤρχισαν οἱ ἐχθροὶ τὸ πῦρ ἀπὸ τοῦ ἑνὸς ἄκρου τῆς τάφρου μέχρι τοῦ ἄλλου· ὥρμησε τὸ ἱππικόν, μὲ φωνὰς καὶ ἀλαλαγμοὺς ἐπέβησαν οἱ Ἀλβανοὶ ἐπὶ τοῦ τείχους, ἐφ' οὗ ὕψωσαν δύο ἢ τρεῖς σημαίας· ἀλλ' ἡ τόλμη των τοῖς ἦτο ὀλεθρία, διότι μετὰ τρίωρον πάλην ἀπεκρούσθησαν καὶ ἐκρημνίσθησαν πάλιν εἰς τὴν τάφρον, ἐν ᾗ ἔμειναν 500 νεκροὶ καὶ τραυματίαι μεθ' ὅλων τῶν σημαιῶν. Καθὼς μετὰ τὴν μάχην τοῦ Πέτα ὅλα τὰ δεινὰ ἐπέπεσον κατὰ

τῶν Ἑλλήνων, οὕτως ἐπέπεσον νῦν ὅλα τὰ δεινὰ κατὰ τῶν Τούρκων. Οἱ ἄπιστοι φίλοι Γῶγος, Βαρνακιώτης, Ἴσκος, Ῥάγκος καὶ ὁ Γεωργάκης Βαλτινὸς ἐγκατέλιπον μετὰ ταύτην τὴν ἑορτὴν τοὺς Τούρκους, ὡς εἶχον ἐγκαταλείψει πρότερον ἤδη τοὺς Ἕλληνας. Πρὸς βοῤῥᾶν ἀπέκλεισαν οἱ Βαλτινοὶ τὸ στενὸν τοῦ Μακρυνόρους· ὁ Μαυρομιχάλης πλεύσας εἰς Ἀκαρνανίαν κατετρόπωσεν ἐχθρικὸν σῶμα κατὰ τὴν παρὰ τὸν Ἀχελῷον Κατοχήν· τουρκικὸν φορτηγὸν πλοῖον περιέπεσεν εἰς χεῖρας τῶν Ἑλλήνων· ἐξ ἀνατολῶν δὲ ἦλθεν ἡ εὐχάριστος διὰ τοὺς Ἕλληνας ἀγγελία, ὅτι ὁ Ὀδυσσεὺς προσέρχεται εἰς βοήθειαν τοῦ Μεσολογγίου. Οἱ Τοῦρκοι, πλήρεις φόβου καὶ τρόμου ἐγκατέλιπον (31/12 Ἰανουαρίου 1823) τοσοῦτον κατεσπευσμένως τὸ στρατόπεδον αὐτῶν, ὥστε ἀφήσαντες ὅλα τὰ τηλεβόλα, τὰ πολεμεφόδια καὶ αὐτὰ ἀκόμη τὰ σκεύη τοῦ πασᾶ, ἐπειράθησαν νὰ καταφύγωσι διὰ τοῦ Βραχωρίου εἰς Πρέβεζαν. Ὁ Βότσαρης ἔκαμε τὴν εὔτολμον πρότασιν νὰ πολιορκήσωσι τοὺς Τούρκους ἐντὸς τοῦ ἐρήμου Βραχωρίου· ἀλλ' ἡ διχόνοια καὶ ἡ ἀντιζηλεία τῶν ὁπλαρχηγῶν ἐμπόδισε τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ σχεδίου τούτου· ἄλλως ἡ ἐντελὴς τῶν Τούρκων καταστροφὴ ἦτο ἄφευκτος. Ἀποπειραθέντες οὗτοι νὰ διαβῶσι τὸν Ἀσπροπόταμον καὶ εὑρόντες αὐτὸν ἀδιάβατον, ὠπισθοχώρησαν μέχρι Βραχωρίου, ἔνθα ἐστρατοπεδευμένοι ἐπὶ τῶν ἐρειπίων καὶ ἄνευ σκηνῶν καὶ σκέπης καταλυμμάτων ἠναγκάσθησαν μετ' οὐ πολὺ νὰ σφάξωσι καὶ τοὺς ἵππους των. Ἀπόσπασμά τι ὑπὸ τὸν Ἰσμαὴλ Πλιάσαν ἀπεπειράθη (15/27 Ἰανουαρίου) ν' ἀποσυρθῇ εἰς Ἄγραφα, ἀλλ' ἠναγκάσθη νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς Βραχώριον ὑπὸ τοῦ Καραϊσκάκη, ὅστις εἶχε καταλάβει τὴν κατὰ τὸν ἅγιον Βλάσην δίοδον. Ἡ ἀπελπισία ἠνάγκασε τοὺς Τούρκους νὰ ζητήσωσι καὶ ἐκ δευτέρου δίοδον διὰ τοῦ ποταμοῦ κατὰ τὸ μέρος τῆς Λεπενοῦς. Τὸ ἱππικὸν τεταγμένον εἰς τρεῖς στίχους ἐδοκίμασε νὰ διασχίσῃ τὸν ὁρμητικὸν ποταμὸν καὶ νὰ διευκολύνῃ τὴν διάβασιν εἰς τὸ πεζικόν. Εὐκόλως ἠδύναντο οἱ Ἕλληνες νὰ ἑτοιμάσωσιν εἰς τοὺς Τούρκους βέβαιον τάφον. Πέραν τοῦ ποταμοῦ διέβαινον κατὰ τύχην Ἕλληνές τινες, καὶ ἐπυροβόλησαν

κατὰ τῶν διαβαινόντων τὸν ποταμὸν, οἵτινες συχνάκις μετὰ τῶν ἵππων παρεσύροντο ὑπὸ τοῦ ῥεύματος· οἱ Τοῦρκοι ὑπέλαβον, ὅτι τοῦτο ἦτο μόνον ἡ ἐμπροσθοφυλακὴ μεγαλειτέρου τινὸς σώματος· τοιοῦτον σῶμα ἔκειτο πραγματικῶς ἐν Μαχαλᾷ, ἀλλ' ἕνεκα τῆς διχονοίας τῶν ἀρχηγῶν εἶχεν ἀφήσει ἀφρούρητον τὸν πόρον. Καὶ ὅμως 500 Τοῦρκοι ἐπνίγησαν· οἱ δὲ διασωθέντες μετέβησαν ἡμιθανεῖς ἐκ τοῦ φόβου καὶ τῆς κακουχίας εἰς Καρβασαρᾶν, καὶ ἐντεῦθεν διὰ πλοίων (8/20 Φεβρουαρίου) εἰς Πρέβεζαν. Οὕτως ἐξεδικήθησαν οἱ Ἕλληνες, διὰ τὴν ἧτταν τοῦ Πέτα. Καὶ ὄχι μόνον ἀνωρθώθησαν πάλιν τὰ τῶν Ἑλλήνων ἐν τῇ δυτικῇ Ἑλλάδι, ἀλλ' ἡ ἔξωσις τῶν Τούρκων ἐκ τῆς Ἀκαρνανίας ἐπενήργησε καὶ ἐπὶ τῆς Πελοποννήσου, καὶ ἐπὶ τῆς τελευταίας ἐκβάσεως τῆς ἐκστρατείας τοῦ Δράμαλη. Οἱ ἐν Κορίνθῳ Τοῦρκοι ἀπώλεσαν πλέον πᾶσαν ἐλπίδα περὶ ἐφοδιάσεως καὶ ἐπικουρίας ἐκ τῆς δύσεως εἰς ὅλα τὰ μέρη τοῦ κορινθιακοῦ κόλπου, τὸν ὁποῖον περιέπλεον πάλιν τὰ Ἑλληνικὰ πλοῖα. Ἐκεῖ δὲ ἡ θέσις τοῦ ὑπολειφθέντος τουρκικοῦ ϛρατοῦ ἦτο δεινοτάτη· ὑπὸ πανώλους καὶ πείνης ἀπέθνησκον δέκα ἕως εἴκοσιν ἄνδρες καθ' ἑκάστην. Ἀκόμη μετὰ παρέλευσιν πολλῶν ἐτῶν ἔβλεπέ τις ὀϛᾶ ἀνθρώπων καὶ ζώων κείμενα ἄταφα παρὰ τὰς πηγὰς καὶ τὰ φρέατα, ἔνθα εἶχον ἀποθάνει ἐκ πείνης καὶ δείψης. Τέλος δὲ ἡ ἀπελπισία ἠνάγκασε τὰ λείψανα τοῦ ἀγερώχου στρατοῦ νὰ διευθυνθῶσιν εἰς Πάτρας ἵνα ἀλλάξωσιν ἀέρα καὶ τροφήν. Μικρὰ μόνον φρουρὰ ἔμεινεν ἐπὶ τοῦ Ἀκροκορίνθου· χίλιοι ἄνδρες ἦτο δυνατὸν νὰ μετακομισθῶσι διὰ θαλάσσης, οἱ δὲ λοιποὶ τρεῖς χιλιάδες πεντακόσιοι τὸν ἀριθμὸν, διηυθύνθησαν εἰς Πάτρας διὰ ξηρᾶς ἐπὶ τῆς παραλίας ὁδοῦ τῆς Ἀχαΐας (4/16 Ἰανουαρίου). Οἱ Ἕλληνες τῶν μερῶν τούτων ἦσαν διῃρημένοι, καὶ οἱ Χαραλάμπαι, ὧν ὁ ἀρχηγὸς Σωτήρης ἦτο ἓν τῶν αἰσχίστων δειγμάτων τοῦ παλαιοῦ κόμματος τῶν Κοτσαμπασήδων, ἔκειντο εἰς πόλεμον ἀνοικτὸν μετὰ τῶν Πετμεζαίων· ὅθεν ἡ ὁδὸς ἦτο ἀνοικτή· ἀλλὰ καὶ ἐνταῦθα δυστυχία καὶ σύμπτωσις συνεμάχουν κατὰ τῶν Τούρκων. Ὁ γηραιὸς Ἀσημάκης Ζαήμης συνοδευόμενος ὑπό τινων προκρίτων καὶ τῶν ὀπαδῶν αὐ-

τῶν μετέβαινε κατ' ἐκεῖνον τὸν καιρὸν ἵνα συνδιαλλάξῃ τοὺς διῃρημένους ὁπλαρχηγούς. Οἱ διχονοοῦντες καὶ οἱ συνδιαλλάκται συνῆλθον μίαν ἡμέραν εἰς τὰ Καλύβια (1) τῆς Ἀκράτας (ἀρχ. Κράθης)· ἐκεῖθεν εἶδον τοὺς Τούρκους διαβαίνοντας ὑποκάτω, ὧν μέρος μὲν εἶχε διαβῆ τὸν ποταμόν, μέρος δὲ εὑρίσκετο ἔτι πέραν τοῦ ποταμοῦ· οὐδέτερον τῶν μερῶν τούτων ἐπίστευεν ὅτι ἤθελε συναντήσει ἐνταῦθα ἐχθρούς. Πέραν τοῦ ποταμοῦ πρὸς τὴν Βοστίτσαν ἐπὶ τῆς παραλίας εἶχε πρότερον ἐγερθῆ τεῖχος κατὰ τῆς εἰσβολῆς τοῦ Δράμαλη· ἐκεῖ λοιπὸν οἱ Ἕλληνες λησμονήσαντες αἴφνης τὴν διχόνοιάν των, μετέβησαν, καὶ ἀπέκλεισαν τὴν δίοδον, καταλαβόντες συγχρόνως καὶ τὴν ἀτραπὸν τὴν ἐπὶ τοῦ ὄρους. Δὶς ὥρμησαν οἱ Τοῦρκοι (6/18 Ἰανουαρίου) ἀλλ' εἰς μάτην· ὁ γέρων Ἀσημάκης καὶ ὁ Σωτήρης Χαραλάμπης ἐξεῖχον ἐν τῇ μάχῃ. Οἱ Μωαμεθανοὶ ἀπεσύρθησαν εἰς τὸ Χάνι τῆς Ἀκράτας καὶ διετηροῦντο ἐκεῖ μήτε προσβάλλοντες μήτε προσβαλλόμενοι. Μετὰ δύο ὅμως ἡμέρας ἐπαρουσιάσθη νέον στῖφος Ἑλλήνων ὑπὸ τὸν Ἀνδρέαν Ζαΐμην, τὸν Λόντον καὶ τὸν Ὀδυσσέα, οἵτινες μετὰ τὴν ἀνέλπιστον διάλυσιν τῆς πολιορκίας τοῦ Μεσολλογγίου μετέβαινον διὰ τοῦ μέρους τούτου εἰς Ἄστρος καὶ καθ' ὁδὸν ἤκουσαν περὶ τῆς συμπλοκῆς εἰς τὴν Ἀκράταν. Τὸ στῖφος τοῦτο περιέκλεισε τοὺς Τούρκους ἐκ τῶν νώτων. Ἄνευ κόπου ἠδύναντο οἱ Ἕλληνες νὰ τοὺς κατατροπώσωσιν, ἀλλ' οἱ αἰσχροκερδεῖς ὁπλαρχηγοὶ ἐνόμιζον, ὅτι παραδιδομένων τῶν Τούρκων διὰ συνθήκης ἤθελον ἔχει μεγαλείτερον μέρος λείας. Ὅθεν ἤθελον ν' ἀναγκάσωσι τοὺς ἐχθροὺς διὰ τῆς πείνης εἰς τὴν παράδοσιν. Οἱ Ἕλληνες ἔβλεπον ἄνωθεν τοὺς Τούρκους σφάζοντας τοὺς ἵππους των, καὶ τέλος, τρομερώτατον θέαμα! διασχίζοντας τὰ κρανία τῶν πεσόντων συστρατιωτῶν των, ἵνα ῥοφήσωσι τὸν ἐγκέφαλον. Εἶχον ἤδη ἀρχίσει αἱ περὶ παραδόσεως διαπραγματεύσεις, ὅτε ὁ Ἰουσοὺφ πασᾶς ἔψευσε τοὺς ἀπλήστους ὁπλαρχηγοὺς τοῦ ὑπολογισμοῦ των. Ἅμα μαθὼν τὴν παράδοξον συμπλοκὴν ἔδραμεν

(1) Καλύβια λέγονται τὰ μέρη ἔνθα διαχειμάζουσιν οἱ ποιμένες κατερχόμενοι τὸν χειμῶνα ἐκ τῶν ὑψηλοτέρων ὀρέων.

ὁ πασᾶς οὗτος ἐκ Πατρῶν, καὶ τὸ πρῶτον ἐμποδίσθη παρὰ τρικυμίας, νῦν δὲ κατὰ τὴν δευτέραν αὐτοῦ ἀπόπειραν ἔφθασεν ἐγκαίρως, ἵνα παραλάβῃ τοὺς ὑπολειφθέντας δυστυχεῖς Τούρκους εἰς τὰ πλοῖά του καὶ τοὺς διασώσῃ ἐν ἐλεεινῇ καταστάσει εἰς Πάτρας.

Συνέπειαι τῆς ἐκστρατείας. Τοιοῦτον ἦτο τὸ τέλος τῆς μεγαλοπρεπῶς ἐσχεδιασμένης ταύτης καὶ ἐν τῇ ἀνατολικῇ καὶ δυτικῇ Ἑλλάδι τοσοῦτον λαμπρῶς ἐγκαινιασθείσης ἐκστρατείας τοῦ ἔτους 1822. Οἱ δύο ἀγέρωχοι στρατάρχαι, ὁ φιλόδοξος, ὁ τὴν ὅλην ἐκστρατείαν διευθύνας, καὶ ὁ ζηλευτὸς ἐκεῖνος, ὁ προσδιωρισμένος νὰ δώσῃ τὴν καιρίαν πληγὴν εἰς τὴν ἐπανάστασιν, ἔκειντο ἀμφότεροι ἐν τῷ τάφῳ. Τὸν φοβερὸν Καπουτὰν πασᾶν Καρὰ Ἀλῆν, τὸ φόβητρον τῶν Χριστιανῶν, ἐπρόφθασεν ἡ Νέμεσις. Ὑπ' αὐτὸν καὶ ὑπὸ τὸν διάδοχόν του ὁ τουρκικὸς στόλος μετὰ τῶν ἐπικουρικῶν αὐτοῦ μοιρῶν δὲν ἔπαθεν ἀπὸ τοῦ Νείλου μέχρις Ἀλγερίας εἰμὴ καταισχύνην καὶ ἥττας. Ἐκ τοῦ στρατοῦ τῶν τριακονταχισχιλίων ἀνδρῶν, ὃν ἐσχημάτισε μετὰ τοσαύτης ἐπιστασίας ὁ Δράμαλης, δὲν εἶχε μείνει εἰμὴ τὸ δέκατον μόλις· τῶν λοιπῶν τὰ ὀστᾶ ἔκειντο ὠχρὰ μεταξὺ Ἄργους καὶ Κορίνθου. Καθ' ἣν ἐποχὴν ὁ στρατὸς οὗτος, κεκλεισμένος ἐντὸς τῆς Κορίνθου, εὑρίσκετο ἤδη ἐν πλήρει ἀποσυνθέσει, ἦσαν ἔτι ἐστρατοπεδευμένοι ὁ μὲν Μεχμὲτ πασᾶς εἰς τὰ Σάλωνα, ὁ δὲ Ἰουσοὺφ πασᾶς ἐν Πάτραις καὶ Ναυπάκτῳ, ὁ Κιουταγῆς καὶ ὁ Ὀμὲρ Βριώνης ἐν Ἀκαρνανίᾳ, τὸ ὅλον ἔχοντες τριακονταχισχιλίους ἄνδρας, ὡς ἡγεμόνες τοῦ κορινθιακοῦ κόλπου· μετ' οὐ πολὺ δὲ καὶ οὗτοι πάντες ἦσαν νενικημένοι καὶ εὑρίσκοντο εἴτε ἐν αἰσχρᾷ φυγῇ εἴτε ἐν αἰσχρᾷ ὑποχωρήσει. Ἡ Πύλη εἶχε ταπεινωθῇ βαθέως. Ἀπὸ τῶν Βυζαντινῶν εἶχε κληρονομήσει τὴν ἄνοιαν, νὰ μὴ πιστεύῃ εἰς τὸν κίνδυνον παρ' ὅταν οὗτος ἦτο πρὸ τῶν θυρῶν. Ἀπὸ τῶν παρελθόντων αὐτῆς χρόνων εἶχεν ἀποκτήσει τὸ ἐλάττωμα νὰ εὑρίσκηται ἠπατημένη καὶ ὡς πρὸς τὰς ἰδίας αὐτῆς δυνάμεις καὶ ὡς πρὸς τὰς δυνάμεις τῶν ἐχθρῶν της. Συνειθισμένη νὰ θεωρῇ τοὺς Ἕλληνας ὡς λαὸν νόθον, οὐδέποτε ἐπίστευεν ὅτι ἦσαν ἱκανοὶ ν' ἀντισταθῶσι. Γεγυμνασμένη δὲ νὰ ἐκκόπτῃ τῇ ἐπαναστάσει τὴν κεφαλὴν ὡς τῷ ἀτόμῳ

καὶ πολλάκις διὰ τοῦ ἀτόμου, γεγυμνασμένη συγχρόνως νὰ καταβάλλῃ τὴν ὕδραν ἀριστοκρατικῶν στάσεων ἐν Βοσνίᾳ καὶ Ἀλβανίᾳ, ὅπως ἔπραττεν ὁ Ὀμὲρ Βριώνης, διὰ τῆς προδοσίας καὶ τῆς διαιρέσεως τῶν ἀρχηγῶν, ἔμενε τώρα ἔκπληκτος ἐνώπιον ὅλως νέων φαινομένων καὶ γεγονότων, ὅτε ὁ μαρτυρικὸς θάνατος τοῦ Πατριάρχου ἀντὶ νὰ σβέσῃ τὴν ἐπανάστασιν, τὴν ἐκράτυνε, τὴν ἐπεύρυνε, τὴν ἐτράχυνεν· ὅτε οἱ Ὀδυσσεῖς καὶ Βοτσάρεις μετεχειρίσθησαν κατ' αὐτῆς (τῆς Πύλης) ὅλα τὰ τεχνάσματα τοῦ δόλου καὶ τῆς ἀπιστίας μὲ ἀγέρωχον ἐπιτηδειότητα. Ἡ Πύλη εἶχε δώσει εἰς τὴν διάθεσιν τοῦ ὑπουργοῦ τῶν στρατιωτικῶν ἔκτακτα μέσα, τῷ εἶχε δώσει οὐχὶ μόνον τὰς ἐντονωτάτας διαταγάς, ἀλλὰ καί, ὡς ἦτο γνωστὸν ἐν τοῖς διπλωματικοῖς κύκλοις, τὴν εὐρυτάτην πληρεξουσιότητα περὶ συνθηκολογήσεως καὶ ἀμνηστείας, τῆς χρήσεως τῶν ὁποίων ἀνεκάλυπτέ τις εὐκόλως ἴχνη καὶ εἰς τὰ ὑπὸ τοῦ Μουσταφᾶ βέη, τοῦ Ὀμὲρ Βριώνη καὶ τοῦ Μεχμὲτ πασᾶ λαμβανόμενα μέτρα, ἀλλ' οὔτε ἡ κυβέρνησις οὔτε τὰ ὄργανα αὐτῆς ἐγνώριζον νὰ ὠφεληθῶσιν ἐκ τῶν καιρῶν καὶ νὰ ἐννοήσωσι ποῦ εἶχε τὸν τόπον της ἡ ἐπιείκεια καὶ ποῦ ἡ αὐστηρότης καὶ ἰσχύς. Οὕτως ἐματαιώθησαν ἐντελῶς αἱ προσδοκίαι τῶν μεγάλων πολιτικῶν λογίων καὶ ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ ἐν ταῖς πρωτευούσαις τῆς Εὐρώπης. Ἡ ἰσχυρὰ Πύλη δὲν ἀνεδείχθη ἀνωτέρα τῆς ἐπαναστάσεως. Ἡ ἔκβασις τοῦ ὅλου ἀγῶνος, καίτοι μέλλοντος νὰ παραταθῇ ἐπὶ πολλὰ ἔτη ἀκόμη, εἶχε κυρίως ὁρισθῆ διὰ τῆς ἐκβάσεως τῆς ἐκστρατείας ταύτης. Μὲ τὰς αὐτὰς ἐπιτυχίας καὶ ἀποτυχίας, μὲ τὰς αὐτὰς εὐτυχεῖς καὶ ἀτυχεῖς συμπτώσεις, μὲ τὰς αὐτὰς νίκας καὶ ἥττας, μὲ τὴν αὐτὴν τιμὴν καὶ καταισχύνην ἔκειντο ἐνώπιον ἀλλήλων τὰ δύο ἐχθρικὰ στρατόπεδα ἐξηντλημένας ἤδη ἔχοντα τὰς δυνάμεις των, καὶ ξένα μέσα καὶ ξένοι ἄνδρες ὤφειλον τοῦ λοιποῦ νὰ συμπράξωσι περὶ τῆς τελειωτικῆς ἀποφάσεως. Ἐὰν ὅμως ἀμέσως μετὰ τὴν ἐκστρατείαν τοῦ ἔτους τούτου ὤφειλε νὰ ἐκδοθῇ τῶν δικαστῶν ἡ ἀπόφασις, τότε, ἐὰν δι' ἀμφότερα τὰ μέρη ὑπολογίζετο ὡς ἱκανότης καὶ ἀξία ὅ,τι ἦτο τύχη ἁπλῶς καὶ σύμπτωσις, τότε

λέγομεν, ἡ ἀπόφασις αὕτη ἤθελεν εἶσθαι, ὅτι ὁ Κλέφτης ἐνίκησε τὸν Σουλτάνον καὶ οὐχὶ ὁ Σουλτάνος τὸν Κλέφτην.

Αἰτήσεις τῶν Ἑλλήνων περὶ ἐξωτερικῆς ἐπικουρίας.

Αἱ θαυματουργοὶ τῆς θείας Προνοίας ἀποφάσεις ἔδωκαν τοσοῦτον εὐτυχῆ ἔκβασιν εἰς τὴν διὰ τὴν Ἑλλάδα ἐπικίνδυνον ταύτην κρίσιν· ἄλλως ἡ Ἑλλὰς ἤθελεν ἀπολεσθῆ. Διότι ἡ συναίσθησις τῶν Ἑλλήνων ἤθελε λάβει διὰ μιᾶς πολλὰς δυνατὰς πληγάς, ὥστε νὰ δυνηθῇ ἡ ἐπανάστασις νὰ τὰς ὑποστῇ. Ἐπειδὴ καθ' ἣν στιγμὴν οἱ Ἕλληνες μετὰ τὴν ἐκ τῆς πτώσεώς των ἀνέγερσιν ἐν τῇ ἀνατολικῇ καὶ τῇ δυτικῇ Ἑλλάδι ἠδύναντο πάλιν νὰ αἰσθανθῶσιν, ὅτι ἦσαν ἱκανοὶ καὶ μόνοι νὰ ἐξακολουθήσωσι τὴν πάλην, εἶχον καὶ τὴν βεβαιοτητα, ὅτι ἔξωθεν οὐδεμίαν ἔπρεπε νὰ περιμένωσι βοήθειαν, οὔτε ἐκ τῆς Ἀνατολῆς, οὔτε ἐκ τῆς Δύσεως. Ὁ εὐερέθιστος οὗτος λαὸς εἶχεν ἤδη ἀρχίσει νὰ σκέπτηται περίφοβος περὶ τῆς ἐπικουρίας ταύτης, ὅτε οὔτε ὁ Δράμαλης εἶχεν ἔτι διαβῆ τὸν Σπερχειόν, οὔτε εἶχε συγκροτηθῆ ἡ ἐν Πέτᾳ μάχη. Ἡ πελοποννησιακὴ γερουσία εἶχε τότε ἤδη (κατὰ τὸν Ἰούνιον τοῦ 1822) λάβει τὴν εἴδησιν, (1) ὅτι τινὲς τῶν Πελοποννησίων προκρίτων, οἵτινες πάντες καὶ πρὸ πολλοῦ ἤδη ἔκλιναν πρὸς τὴν Ἀγγλίαν, ἤθελον νὰ θέσωσι τὴν χερσόνησον ὑπὸ τὴν ἀγγλικὴν προστασίαν καὶ ἐπὶ τούτῳ εὑρίσκοντο εἰς διαπραγματεύσεις μετὰ τῆς Ἰονίου κυβερνήσεως. Ὄργανα δὲ τῆς τοιαύτης ἐνεργείας ἀνεφάνησαν οἱ ἐξ Ἀνδριτσαίνης ἀδελφοὶ Ζαφειρόπουλοι, ὧν τὸν ἕνα ἐφυλάκισεν ἡ ἐν Τριπόλει γερουσία. Ἄλλοι δέ τινες ἐν Ἄργει ἀπέστειλαν ἀνώτερόν τινα κληρικὸν διὰ νὰ λάβῃ πληροφορίας εἰς Ζάκυνθον, πρὸς τὸν ὁποῖον ὁ διοικητὴς τῆς νήσου ἔδωκεν ἐλπίδας, ὅτι ἡ ἀγγλικὴ κυβέρνησις ἤθελε δώσει ἀπάντησιν εἰς τὴν αἴτησιν ταύτην, ἐὰν αὕτη ἐπέμπετο ἐγγράφως ὑπὸ τῶν προκρίτων εἰς Λονδῖνον. Ὅτε δὲ προσήγγιζεν ὁ κίνδυνος, ἐςάλη εἰς Ζάκυνθον αἰτήσει τοῦ ςρατοῦ καὶ αὐτῶν τῶν ὁπλαρχηγῶν νέα ἐπιτροπὴ μὲ τοιαύτην ἔγγραφον αἴτησιν, ἥτις ὅμως ἐκεῖ δὲν ἐθεωρήθη ἐπαρκής. Τὸ πατριωτικὸν καὶ ἀνεξάρτητον φρόνημα τῆς γερουσίας εἶχε καταβληθῆ, καὶ ἡ κεντρικὴ κυβέρνησις καὶ ὁ πρόεδρος αὐτῆς, ὅστις

(1) Τρικούπης 2, 261.

ἐθεωρεῖτο ἀείποτε ἀρχηγὸς τοῦ ἀγγλικοῦ κόμματος, εἰργάζοντο βεβαίως ἐν κρυπτῷ περὶ τούτου. Μετ' οὐ πολὺ τοὐλάχιστον, ὅτε ὁ μεγαλείτερος κίνδυνος εἶχε παρέλθει, ἔγραψεν ὁ Μαυροκορδάτος πρὸς τὸν λόρδον Γύλφορδ (Guilford) ἐπιστολὴν, ἐν ᾗ ἐξέφραζε μὲν τὴν ἐλπίδα ὅτι ἡ Ἑλλὰς ἤθελε διατηρήσει τὴν ἀνεξαρτησίαν της, ἀλλὰ πεπεισμένος ὢν περὶ τῆς δυσκολίας πρὸς σχηματισμὸν ἰσχυρᾶς κυβερνήσεως ἐξέφραζε τὴν ἐπιθυμίαν, νὰ ἴδῃ τὴν πατρίδα αὐτοῦ τεθειμένην ὑπὸ τὴν προστασίαν μεγάλης τινὸς δυνάμεως, ὑπὸ τὰς ἐγγυήσεις τῆς ὁποίας οἱ Ἕλληνες ἤθελον εὐχαριστηθῆ μὲ μίαν θέσιν ὁμοίαν πρὸς τὴν τῶν παραδουναβίων Ἡγεμονιῶν. Ἡ ἰδέα αὕτη ἔπρεπε τοσούτῳ μᾶλλον νὰ γενικευθῇ περὶ τὰ τέλη τοῦ ἔτους 1822, καθ' ὅσον τώρα ἦτο πλέον ἐπισήμως γνωστὸν, ὅτι δὲν ἔπρεπε νὰ περιμένῃ τις τὴν προστασίαν πασῶν τῶν συμμάχων δυνάμεων, τῆς ἱερᾶς συμμαχίας. Ὅτε κατὰ τὸ φθινόπωρον τὰ τῆς δυτικῆς Ἑλλάδος εὑρίσκοντο εἰς τόσον ἀπηλπισμένην θέσιν, ὁ ἐν Κορίνθῳ Δράμαλης ἠδύνατο νὰ περιμένῃ ἔτι ἐνίσχυσιν ἐκ Θεσσαλίας καὶ ἐφόδια διὰ τοῦ στόλου, εἶχεν ἀποφασίσει ἡ κυβέρνησις νὰ προσπαθήσῃ ἐὰν ἦτο τρόπος νὰ πείσῃ τοὺς ἐν Βερώνῃ εἰς σύνοδον συναθροισμένους μονάρχας, ὅτι ἡ ἐπανάστασις τῆς Ἑλλάδος οὔτε ἐξωτερικήν τινα οὔτε ἐσωτερικὴν σχέσιν εἶχε πρὸς τὰς ἐν Ἱσπανίᾳ καὶ Νεαπόλει στάσεις. Ἐξελέξατο δὲ ἡ Ἑλληνικὴ κυβέρνησις τὸν κόμητα Μεταξᾶν καὶ τὸν Γάλλον Jourdain πληρεξουσίους της, ἵνα διὰ πράξεως τῆς προσωρινῆς κυβερνήσεως καθυποβάλωσι τῇ συνόδῳ τὰς ἐξηγήσεις καὶ τὰ παράπονα τῆς Ἑλλάδος. Οἱ δύο ἀπεσταλμένοι ἐκόμιζον ἐπιστολὰς (1) πρὸς τοὺς ἐν Βερώνῃ συνηγμένους ἡγεμόνας καὶ πρὸς τὸν Πάπαν. Ἡ πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Ἀλέξανδρον ἐπιστολὴ (17/29 Αὐγούστου), πλήρης ἐγκωμίων καὶ κολακειῶν ἐξέφραζε τὴν ἐμπιστοσύνην ὅτι ὁ Τσάρος οὐδέποτε θέλει συγχωρήσει τὴν καταστροφὴν τῆς Ἑλλάδος. Τὸ δὲ πρὸς τοὺς βασιλεῖς ἔγγραφον ἔλεγεν, ὅτι οἱ Ἕλληνες οὐδεμίαν ἤθελον ἀναγνωρίσει περὶ τῆς τύχης των ἀπόφασιν, εἰς

---

(1) Jourdain 1, 144 κ. ἑξ.

τὴν ὁποίαν δὲν ἤθελον συμπράξει καὶ αὐτοί· ἀποπεμπόμενοι δὲ ἤθελον στραφῇ πρὸς τὸν ἐν Οὐρανοῖς δικαστὴν καὶ ἤθελον ἢ νικήσει ἢ ἀποθάνει. (1) Φθάσαντες εἰς Ἀγκῶνα (12/24 Ὀκτωβρίου) οἱ ἀπεσταλμένοι πληρεξούσιοι ἀπέστειλαν ἐκ τοῦ λοιμοκαθαρτηρίου τὰ ἔγγραφά των πρὸς τοὺς ἡγεμόνας. Πρὶν ὅμως εἴπωμεν ὁποίας ὑποδοχῆς ἔτυχον τὰ ἔγγραφα ταῦτα, ὀφείλομεν νὰ ἐκθέσωμεν τὴν κατάστασιν τῶν μεταξὺ τῶν μεγάλων δυνάμεων καὶ ἐν Κωνσταντινουπόλει γενομένων διπλωματικῶν διαπραγματεύσεων.

Γ'. ΠΡΩΤΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ

τῶν διπλωματικῶν διαπραγματεύσεων περὶ τῆς μεταξὺ Ῥωσσίας καὶ Ὑψ. Πύλης διαφορᾶς.

Εἴδομεν ἀνωτέρω, ὅτι τὸ ῥωσσικὸν ἀνακτοβούλιον ἐν τῷ τελεσιγράφῳ αὐτοῦ τῆς 16/28 Ἰουνίου 1821 ἠπείλησε νὰ διαγράψῃ τὴν Πύλην ἐκ τῆς χορείας τῶν εὐρωπαϊκῶν κρατῶν καὶ ἐξήρτησε τὴν διατήρησιν αὐτῆς ἀπὸ τῆς ἀσφαλείας τῶν Χριστιανῶν αὐτῆς ὑπηκόων, ὧν τὴν ἐγγύησιν ἐθεώρει ἑαυτὸν ὑποχρεωμένον παρὰ τῶν συνθηκῶν ὁ αὐτοκράτωρ ν' ἀναδεχθῇ. Διακοινώσεις καὶ διασαφήσεις περὶ τῆς ὑποθέσεως ταύτης ἔπεμψε τότε ἡ Αὐλὴ τῆς Ῥωσσίας πρὸς ἁπάσας τὰς συμμαχικὰς δυνάμεις. Ἐν ταῖς διακοινώσεσι ταύταις (10/22 Ἰουνίου 1821) ἐτίθεντο δύο ῥηταὶ ἐπερωτήσεις, περὶ τῶν ὁποίων ὁ αὐτοκράτωρ ἐπεθύμει νὰ λάβῃ παρὰ τῶν συμμάχων του ῥητὴν ἀπάντησιν· α) ὁποίαν θέσιν ἤθελον λάβει οὗτοι ἐν περιπτώσει καθ' ἣν ἤθελεν ἐκραγῆ πόλεμος μεταξὺ Ῥωσσίας καὶ Τουρκίας, καὶ β'.) ὁποῖον σύστημα ἤθελον προτείνει εἰς ἀντικατάστασιν τοῦ τουρκικοῦ κράτους, ἐν περιπτώσει καθ' ἣν τοῦτο συνεπείᾳ τοῦ πολέμου ἤθελε καταῤῥεύσει. Αἱ κοινοποιήσεις

Κοινοποίησις τοῦ Ῥωσσικοῦ τελεσιγράφου πρὸς τὰς δυνάμεις.

---

(1) Τρικούπης 3, 17—21.

αὗται συνωδεύοντο ὑπὸ τριῶν ἐγγράφων· α'.) ὑπὸ τῆς περιλήψεως τοῦ βαρώνου Στρωγανὼφ, ἧς σκοπὸς ἦτο νὰ διαφωτίσῃ τὰς αὐλὰς περὶ τῆς φύσεως καὶ τῆς πορείας τῶν μεταξὺ τῆς Ῥωσσικῆς πρεσβείας καὶ τῆς Πύλης περιπλοκῶν· β'.) ὑπὸ μικρᾶς σαφῶς συντεταγμένης πραγματείας, ἧς σκοπὸς ἦτο ν' ἀποδείξῃ, ὅτι καθ' ὅλους τοὺς χρόνους ὅλαι αἱ σχέσεις τῶν χριστιανικῶν δυνάμεων πρὸς τὴν Πύλην ἐπέβαλαν αὐτῇ ὡς καθῆκον τὴν προστασίαν τῆς Χριστιανικῆς θρησκείας, καὶ τέλος γ'.) ὑπὸ ἐκτεταμένης ἐκθέσεως (1) περὶ τῶν ἰδιαιτέρων σχέσεων τῆς Ῥωσσίας πρὸς τὴν Πύλην μετὰ τὴν συνθήκην τοῦ Καϊναρτζῆ. Κατὰ τὴν συνθήκην ταύτην, ἔλεγεν ἡ ἔκθεσις, ἀφ' οὗ οἱ Ἕλληνες τῶν νήσων καὶ τῆς Πελοποννήσου ἵσταντο ἐν τῷ προλαβόντι πολέμῳ πρὸς τὸ μέρος τῆς Ῥωσσίας, ᾐσθάνθη αὕτη συνεπείᾳ δικαίας ἀμοιβαιότητος, ὅτι ἦτο καθῆκόν της νὰ διενεργήσῃ ὑπὲρ τῶν λαῶν τούτων ἰδιαίτερα προνόμια. Καὶ ἀπὸ τῆς συνθήκης ταύτης χρονολογεῖται τὸ μέρος τὸ ὁποῖον καθῆκον ἔχει ἡ Ῥωσσία νὰ λαμβάνῃ περὶ τῆς τύχης τῆς Ἑλλάδος· διότι ἡ « συνθήκη αὕτη περιέχει τὰ ἀρχικὰ στοιχεῖα τῆς σωτηρίου ταύτης ἐπιῤῥοῆς, ἧς τὰ εὐτυχῆ ἀποτελέσματα ἡ κυβέρνησις τοῦ αὐτοκράτορος εὐαρεστεῖται νὰ ἐπιφέρῃ ὑπὲρ τῶν ἐν τῷ τουρκικῷ κράτει Χριστιανῶν. » Οὕτως ἐκτὸς τῆς Ἑλλάδος καὶ τῶν παραδουναβίων Ἡγεμονιῶν ἔγεινε τῷ 1812 καὶ ἡ Σερβία ἀντικείμενον ἰδιαιτέρας διατάξεως κατὰ τὴν ἐν Βουκουρεστίῳ συνομολογηθεῖσαν εἰρήνην· οἱ δὲ ὅροι τῶν δύο συνθηκῶν συμπεριέλαβον κατ' ὀλίγον τοὺς Σέρβους, τοὺς Μολδαυοὺς, τοὺς Βλάχους, τοὺς Ἕλληνας τοῦ Ἀρχιπελάγους καὶ ἐν γένει τοὺς Ἕλληνας σύμπαντας! — Ὅσον ἐπιπόλαιος καὶ σχεδὸν εἰπεῖν ἰδιοτρόπως χλευαστικὴ ἦτο ἡ ἔκθεσις αὕτη περὶ τῆς καταγωγῆς καὶ ἐπεκτάσεως τῆς ῥωσσικῆς ἐπιῤῥοῆς εἰς τὰς τύχας τῆς Ἑλλάδος, τόσῳ ἄφροντις ἦτο ἡ εἰλικρίνεια, μὲ τὴν ὁποίαν ἀνεφέρετο ἐν τοῖς ἐγγράφοις τούτοις τὸ ζήτημα περὶ τῆς συνυπάρξεως τοῦ τουρκικοῦ κράτους, ἧς μόνος ὅρος ἐλέγετο ὅτι ἦτο ἀείποτε ἡ ἀσφάλεια

(1) Καὶ τὰ τρία ἔγγραφα εἰσὶ χειρόγραφα.

τῶν χριστιανῶν ραγιάδων. Ὁ αὐτοκράτωρ (οὕτως ἔγραφεν ἡ ρωσσικὴ κυβέρνησις πρὸς τὸν ἐν Βιέννῃ πρέσβυν της) (1) ἀπαιτεῖ παρὰ τῆς Πύλης νὰ μεταβάλλῃ τὸ ὀλέθριόν της κατὰ τῶν Ἑλλήνων σύστημα καὶ ν' ἀκολουθήσῃ ἕτερον σύστημα, τὸ ὁποῖον μόνον τῇ ἐπιτρέπει νὰ ὑπάρχῃ ἐν μέσῳ τῶν Εὐρωπαϊκῶν κρατῶν. Καὶ καθὼς ἐν ταῖς ἐπιπολαίοις ἐκείναις ἐκθέσεσι περὶ τῆς δυνάμεως τῆς Ῥωσσίας καὶ τῆς τουρκικῆς ἀδυναμίας κατεφαίνετο πανταχοῦ ὁ ὑψηλόφρων αὐτοκράτωρ ὅστις ἐπέστρεφεν ἀπὸ τοῦ ἐν Λαϋβάχῃ θριάμβου του, οὕτως ἀπροκαλύπτως κατεδείκνυτο ἡ πεποίθησις τοῦ ἀγερώχου θεμελιωτοῦ τῆς ἱερᾶς συμμαχίας, ἥτις λαμπρὰς εἶχε νικήσει ἐν Ἰταλίᾳ νίκας, ἐκ τῆς ἐν τοῖς ἐγγράφοις ἐκείνοις ἐκφερομένης ἀπαιτήσεως νὰ ἐκμάθῃ τοὺς σκοποὺς καὶ τὰς ἀποφάσεις τῶν δυνάμεων, ὧν οὐδεμία ἦτο δυνατὸν νὰ μένῃ ἀδιάφορος ὡς πρὸς τὰ ἐν τῇ ἀνατολῇ συμβαίνοντα. Ὁ αὐτοκράτωρ, ἔγραφον ἐκ Πετρουπόλεως, (2) οὔτε ἰδίᾳ ἀποκλειστικῶς ἐπιθυμεῖ νὰ ἐνεργήσῃ οὔτε χωρὶς νὰ συνεννοηθῇ πρότερον μετὰ τῶν συμμάχων του· μάλιστα δὲ ὁ ρωσσικὸς στρατὸς εἶναι διατεταγμένος καὶ ἕτοιμος νὰ ἐκτελέσῃ τὰς ἀποφάσεις τῶν δυνάμεων· καὶ νῦν δὲ ὡς καὶ πρὸ τοῦ, δὲν ἤθελεν ἐκστρατεύσει ὁ ρωσσικὸς στρατὸς, πρὸς ἐπέκτασιν τῶν ρωσσικῶν ὁρίων, ἀλλ' ἵνα ἐπαναφέρῃ τὴν εἰρήνην καὶ στερεώσῃ τὴν ἰσοῤῥοπίαν τῆς Εὐρώπης.

Ἐν τοσούτῳ μόνη ἡ Αὐλὴ τῆς Πρωσσίας ἀνταπεκρίθη ἐν τῇ ἀπαντήσει της εἰς τὰς βεβαίας τοῦ Τσάρου προσδοκίας. Ὁ πρωθυπουργὸς τῆς Πρωσσίας ἐθεώρησε (3) μέγα εὐτύχημα, ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ ἦτο ἕτοιμος νὰ θεωρήσῃ καὶ τοῦτο τὸ ζήτημα ὡς εὐρωπαϊκὸν, ὡς ἐθεώρησε τὸ Ἰταλικὸν καὶ τὸ Ἱσπανικὸν ζήτημα, καὶ ἀμέσως (9/21 Ἰουλίου) καὶ πρὸς μεγάλην τῆς ρωσσικῆς Αὐλῆς εὐχαρίστησιν ἔπεμψε πρὸς τὸν ἐν Βερολίνῳ πρέσβυν τῆς Ῥωσσίας Κόμητα Ἀλωπαῖον ὑπόμνημα (4) τὸ ὁποῖον κατὰ πάντα

(1) Ἔγγραφον πρὸς τὸν κόμητα Golowkin τῇ 10|22 Ἰουνίου 1821 χργ.
(2) Τῇ 10|22 Ἰουνίου πρὸς τὸν ἐν Βερολίνῳ κόμητα Ἀλωπαῖον, χργ·
(3) Ὁ πρίγκηψ Hardenberg πρὸς τὸν βασιλέα τῇ 10|22 Ἰουλίου χργ.
(4) Τοῦ κόμητος Bernstorff 9|21 Ἰουλίου χργ.

συνεφώνει πρὸς τὰς ῥωσσικὰς ἰδέας, προὐκάλει τὴν συγκατάθεσιν τῆς Εὐρώπης, καὶ ἐπρότεινε τὴν σύνοδον τῶν πληρεξουσίων, ἥτις, ὡς ἔλεγεν ἡ διακοίνωσις, τότε μόνον ἠδύνατο νὰ ἐπιφέρῃ αἴσιον ἀποτέλεσμα, ὅταν καὶ ἡ Ἀγγλία καὶ ἡ Γαλλία ἤθελον λάβει μέρος ἐν αὐτῇ εἰλικρινῶς καὶ ἄνευ ἐπιφυλάξεως.. Ἀλλ' αἱ δύο αὗται Αὐλαὶ προθύμως δὲν συγκατέβαινον εἰς τὰς ἀπαιτήσεις τῆς ῥωσσικῆς Αὐλῆς· ἐξ ἐναντίας μάλιστα αἱ κοινοποιήσεις τῆς Πετρουπόλεως καὶ φόβον ἐνεποίουν αὐταῖς καὶ ἔκπληξιν. Καὶ ὅσῳ θερμαὶ ἦσαν αἱ ῥωσσικαὶ ἐκχύσεις τοσούτῳ παγετώδης ἦτο ἡ ὑποδοχὴ αὐτῶν ἐν Λονδίνῳ, τοσούτῳ ψυχρὰ καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Βιέννῃ. Ὅθεν ὁ Τσάρος ἔγραψε (11/23 Ἰουλίου) ἰδιοχείρως πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Φραγκῖσκον, (1) ἐλπίζων νὰ ἐξαλείψῃ διὰ τῆς ἐπιστολῆς του τὴν προξενηθεῖσαν κακὴν ἐντύπωσιν. Ὑπεδείκνυεν ὁ αὐτοκράτωρ ἐν τῇ ἐπιστολῇ του ταύτῃ τὸν κίνδυνον τῶν ἐπαναστάσεων, ὅστις ἐκ Βιέννης μετ' οὐ πολὺ ἔτι φοβερώτερον καὶ κλαυθμηρότερον τῷ περιεγράφη. Ἔγραφεν, ὅτι ἐνόμιζεν, ὅτι οἱ ἐπαναστάται εἶχον προκαλέσει τὸν νέον τοῦτον ἐν τῇ Ἀνατολῇ κλονισμόν, ἵνα τρέψωσι τὴν Ῥωσσίαν εἰς ὅλως μεμονωμένην πολιτικὴν ὁδόν, καὶ διὰ τοῦ τρόπου τούτου ἐνσπείρωσι τὴν διαίρεσιν μεταξὺ τῶν δυνάμεων, ἀλλ' ἐλπίζει ὅτι ἡ συμμαχία ἥτις ἐνίκησε τὴν ἐπανάστασιν ἐν Ἰταλίᾳ θέλει καταβάλει αὐτὴν καὶ ἐν τῇ Ἀνατολῇ. Οὐδαμῶς ἀμφιβάλλει, ὅτι ἡ Αὐλὴ τῆς Βιέννης εἶναι πεπεισμένη περὶ τῆς εἰλικρινείας τῶν σκοπῶν του· ἀλλ' εὔχεται συγχρόνως ἵνα ἅπασαι αἱ λοιπαὶ δυνάμεις συμμερισθῶσι τὴν γνώμην ταύτην, ὅθεν καὶ τολμᾷ νὰ ἐλπίσῃ, ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ (τῆς Αὐστρίας) οὐδαμῶς θέλει διστάσει, ἵνα ἐγγυηθῇ αὐτοῖς τοὺς σκοποὺς τοῦ συμμάχου αὐτοῦ (τοῦ Τσάρου), ἐν περιπτώσει καθ' ἣν ἡ Πύλη ἤθελε τὸν ἀναγκάσει εἰς μέτρα πολεμικά, τὰ ὁποῖα οὐδέποτε ἤθελον ἐπιδιώκει ἀποκλειστικῶς τὸ ῥωσσικὸν συμφέρον, ἀλλὰ μάλιστα «ἤθελον ἀφήσει ἐλευθέρας τὰς δυνάμεις, νὰ πράξωσιν ἐν τῇ Ἀνατολῇ πᾶν τὸ ἀγαθόν, τὸ ὁποῖον περιμένουσιν αἱ ὡραῖαι ἐκεῖναι χῶραι ἀπὸ τῆς σοφίας αὐτῶν.»

(1) Ἐκ Τσάρσκοε-σελό, 11/23 Ἰουλίου. χργ.

Κατὰ τὴν ἐπιστολὴν ταύτην ἐφαίνετο ὅτι ὁ Αὐτοκράτωρ Ἀλέξανδρος ἔκρινεν ἀναγκαῖον νὰ προσφέρῃ εἰς τὰς δυνάμεις ἐγγύησίν τινα τῶν σκοπῶν του, ἂν καὶ ἡ πολιτική του ἀνεδείχθη καὶ πάλιν καθ' ὅλα τὰ ἐπαναστατικὰ εἰλικρινεστάτη. Ἅμα μαθὼν τὸ ἐν ταῖς παραδουναβίοις Ἡγεμονίαις κίνημα, καὶ πρὶν ἔτι ἀπαλλαχθῇ τῆς φροντίδος περὶ τῆς ἐκβάσεως τοῦ πολέμου ἐν Νεαπόλει καὶ τῆς στάσεως ἐν Πεδεμοντίῳ, ἐθυσίασεν ὁ Ἀλέξανδρος τὰς πολιτικὰς παραδόσεις τῶν περὶ ἐκστρατείας καὶ ἐπεκτάσεως πρὸς ἀνατολὰς πόθων τῶν Ῥώσσων, εἰς τὴν αἰφνιδίαν συναίσθησιν περὶ τοῦ ἀναγκαίου καὶ συμφέροντος τῇ Εὐρώπῃ. Ὁ Μεττερνῖχος ἐξουσίαζεν αὐτὸν κατ' ἐκείνας τὰς ἡμέρας ἐντελῶς. Ἡ Αὐστρία, ἔγραφεν ὁ Ῥ. Γόρδων ἐκ Λαϋβάχης πρὸς τὸν Castlereagh, δὲν ἠδύνατο νὰ λαλήσῃ ἐνταῦθα ἐντονώτερον, ἐὰν ἡ Ῥωσσία εἶχε μεταβληθῆ εἰς αὐστριακὴν ἐπαρχίαν. Ἀπερχόμενοι ἐκ Λαϋβάχης ὡρκίσθησαν ἀμφότεροι οἱ αὐτοκράτορες προφορικῶς νὰ μὴ ἐπέμβωσιν εἰς τὰ Ἑλληνικὰ εἰμὴ μετὰ ἀμοιβαίαν συνεννόησιν. Τὴν Ἑλληνικὴν ἐπανάστασιν πάντες ἐθεώρουν τότε ὡς κρῖκον τῶν ἐπιπολαίων ἐκείνων συνωμοσιῶν, αἵτινες ὡς ἐκ τῆς ἐλλείψεως τῶν μέσων καταῤῥέουσιν ἀφ' ἑαυτῶν· καὶ ὁ Ἀλέξανδρος εἶχε τόσοῦτον ἐκτεθῆ ὑπὸ τοῦ Ὑψηλάντου, ὥστε οὔτε αὐτὸς οὔτε ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει πρέσβυς του ἠδύναντο νὰ ταλαντευθῶσιν ἐπὶ στιγμὴν καὶ μόνον, ὅπως κηρυχθῶσι κατὰ τῆς ἀπερισκέπτου ἐν ταῖς Ἡγεμονίαις στάσεως. Ὅθεν καὶ αἱ πρῶται ἀναμφίβολοι ἐξηγήσεις τῆς Ῥωσσίας εὐηρέστησαν καθ' ὅλα καὶ αὐτὴν τὴν φιλύποπτον Πύλην. Διότι τοὺς κανόνας, οὓς ἡ πολιτικὴ τοῦ αὐτοκράτορος ἠκολούθει ἀπέναντι τῶν ἀρχῶν τῶν ἐπαναστατῶν, ὤθησαν αὗται εἰς τὸ καθαρὸν ἐκεῖνο φῶς, ὑπὸ τὸ ὁποῖον ὁ Ἀλέξανδρος ἐφρόντιζε κατὰ πᾶσαν περίστασιν νὰ τοὺς δεικνύῃ εἰς τὰς δυτικὰς δυνάμεις. Εἶδε τὴν Εὐρώπην ἐξερχομένην ἐκ πεντηκονταετοῦς ἐπαναστατικοῦ σχολείου, παραδεδομένην δὲ εἰς γενεάν, ἥτις δὲν ἤθελε πλέον νὰ ὑποκύπτῃ εἰς τὰς παλαιὰς διατάξεις, παραδεδομένην εἰς νεολαίαν, ἥτις εἶχεν ἀνατραφῆ εἰς τὰς ψευδεῖς ἀρχὰς ἡμισείας ἑκατονταετηρίδος, εἰς αἵρεσιν ἐπαναστατῶν, ἥτις μετεχειρίζετο

Ὁ Αὐτοκράτωρ Ἀλέξανδρος

ὄργανα τὰ ἐξημμένα ταῦτα στίφη. Ὅ,τι κακὸν ἐπήγασε κατὰ τοὺς τελευταίους τούτους χρόνους, εἶπεν ὁ Ἀλέξανδρος ἀπερχόμενος ἐκ Λαϋβάχης πρὸς τὸν στρατηγὸν Κρούζεμαρκ, ἐκ μιᾶς καὶ μόνης πηγῆς προῆλθε· τὸ σχέδιον τῶν ἐπαναστατικῶν αἱρέσεων εἶναι γενικὴ τῶν καθεστώτων ἀνατροπή· περὶ τούτου τόσῳ μᾶλλον εἶναι πεπεισμένος, καθ' ὅσον γνωρίζει ὅτι αἱ διακλαδώσεις των ἐξηπλώθησαν ἤδη εἰς ἁπάσας τὰς χώρας, καὶ αὐτῆς βεβαίως τῆς Ῥωσσίας μὴ ἐξαιρουμένης. Ὅθεν καὶ τὴν Ἑλληνικὴν ἐπανάστασιν ἐθεώρει ἔργον τῶν μυστικῶν συνωμοτῶν, αὐτῶν τούτων τῶν ἀνθρώπων, οἵτινες τῷ μὲν 1815 ἀνέτρεψαν τὴν νέαν τῶν πραγμάτων τάξιν ἐν Γαλλίᾳ, τῷ δὲ 1819 ὑπέσκαψαν τὴν Γερμανικὴν Ὁμοσπονδίαν καὶ τῷ 1840 ὤθησαν εἰς τὸν ὄλεθρον τὴν Ἱσπανίαν καὶ τὴν Ἰταλίαν· ἀλλὰ τοὺς ἐπαναστάτας τούτους ὡρκίσθη νὰ καταβάλῃ. Κατὰ τοῦτο λοιπὸν ἡ ἐν Λαϋβάχῃ θέσις του ἦτο σαφὴς καὶ ὡρισμένη καὶ τὰ σχέδιά του ἐφαίνοντο ἐλεύθερα πάσης ἀμφιβολίας καὶ παντὸς δισταγμοῦ. Παρὰ πολὺ ἐφοβεῖτο τὰς ἐπαναστάσεις, ἢ κομψότερον εἰπεῖν, παρὰ πολλὴν σημασίαν ἔδιδεν εἰς τὸ ἠθικὸν τῆς Εὐρώπης συμφέρον, ὥστε νὰ διανοηθῇ ποτε νὰ χύσῃ ἔλαιον εἰς τὴν πυρκαϊὰν τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως. Καὶ ὅμως μόλις μετὰ δεινὴν ἐσωτερικὴν τῆς καρδίας του πάλην, κατώρθωσεν ὁ Ἀλέξανδρος νὰ λάβῃ οἵαν ἐν ἀρχῇ εἶχεν ἐν Λαϋβάχῃ θέσιν. Καὶ ἀληθῶς ἐν τῇ ὑποθέσει ταύτῃ, ἐν τῇ ἀπροσδοκήτῳ ταύτῃ κατὰ τὴν Ἀνατολὴν περιπλοκῇ, ἐνέκειτο ἀντίθεσις συμφερόντων καὶ σκέψεων, ἥτις ἠδύνατο νὰ φέρῃ εἰς ἀμηχανίαν ἄνδρα φύσεως πολὺ τῆς τοῦ Τσάρου ἰσχυροτέρας. Ἡ Ἑλληνικὴ ἐπανάστασις παρεῖχεν ἀπροσδόκητον εὐκαιρίαν πρὸς ἐπανάληψιν τῶν ἀρχαίων κατὰ τῆς Τουρκίας ῥωσσικῶν σχεδίων. Ἡ ἀντιζηλεία τῆς Εὐρώπης μόλις ἠδύνατο νὰ παρεμβάλῃ τώρα πρόσκομμά τι εἰς τὴν ἐπεκτεινομένην τῆς Ῥωσσίας ἐπιῤῥοήν, ὥστε νὰ προκύψῃ ὠφέλεια ἐκ τῆς εὐκαιρίας ταύτης. Ὅσῳ ἀφ' ἑνὸς ἄκαιροι ἦσαν κατὰ τὴν ἐπανάστασιν ταύτην αἱ ἀπαιτήσεις τῶν Ἑλλήνων περὶ ἀνεξαρτησίας, ἣν ἡ Ῥωσσία κατ' οὐδένα τρόπον ἐπεθύμει, τοσούτῳ ἀφ' ἑτέρου ἐδυσκολεύετο ὁ Τσάρος ν' ἀναγ-

κασθῆ νὰ ἐγκαταλείψῃ καὶ νὰ θυσιάσῃ ἔθνος, τὸ ὁποῖον ἕνεκα τῶν ἀρχαίων πρὸς τὴν Ῥωσσίαν σχέσεων, καὶ τῶν ἀφειδῶς διδομένων αὐτῷ ὑποσχέσεων ἐσυνείθισε νὰ θεωρῇ τὸν Τσάρον ὡς τὸν φυσικὸν αὐτοῦ προστάτην. Ἐν ᾧ ἀφ' ἑνὸς δὲν ἠδύνατο ὁ Ἀλέξανδρος νὰ ἐπιτρέψῃ εἰς τὴν ἐπανάστασιν θρίαμβον, ὅστις ὤφειλε νὰ ἦναι ἡ φυσικὴ τῆς νίκης τῶν Ἑλλήνων συνέπεια, δὲν ἔπρεπεν ἀφ' ἑτέρου νὰ ἐπιτρέψῃ τὴν καταστροφὴν τοῦ χριστιανικοῦ τούτου ἔθνους, ἥτις ἦτο κατὰ τὸ φαινόμενον τῆς νίκης τῶν Τούρκων συνέπεια. Καὶ τὴν σκιὰν τῆς τοιαύτης ἐγκαταλείψεως ἔπρεπε ν' ἀποφύγῃ ὁ Τσάρος ἀπέναντι τοῦ θρησκομανοῦς ὄχλου τοῦ ἰδίου αὐτοῦ ἔθνους, ὃν τὰ ὑπὸ τῶν φανατικῶν Τούρκων παθήματα τῶν ὁμοθρήσκων του τρομερῶς κατὰ τῶν Τούρκων καὶ φανατικῶς διηρέθιζον. Ἐξακολουθούσης τῆς μεταξὺ τῆς Ῥωσσίας καὶ τῆς Πύλης ψυχρότητος ταύτης καὶ μαινομένου τοῦ μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ Τούρκων πολέμου ἐκινδύνευον τὰ τιμαλφέστατα ἐμπορικὰ συμφέροντα τῶν εὐφορωτέρων ῥωσσικῶν ἐπαρχιῶν· ὅθεν ἀδιακόπως καθυπεβάλλοντο τῷ Τσάρῳ αἱ τοιαῦται περὶ τοῦ κατὰ τῆς Τουρκίας πολέμου σκέψεις. Εἰς ὅλας τὰς τάξεις τοῦ ϛρατοῦ μέγιστον ὑπῆρχε τὸ ὑπὲρ τοῦ πολέμου κόμμα. Εἰς αὐτὸ ἀνῆκε καὶ ὁ στρατηγὸς Ἱερμολώφ, ὅστις ἐπανερχόμενος ἐκ Λαϋβάχης οὐδενὶ ἐν Βιέννῃ ἀπέκρυπτε τὸ φρόνημά του, ὅστις ἔκαμνε τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ ὁσάκις ἐλάλει περὶ τῆς ἀπαγχονίσεως τοῦ Πατριάρχου Γρηγορίου. Πάντες οἱ ἐν Ὀδησσῷ εὑρισκόμενοι ἀνώτεροι ἀξιωματικοὶ ἐξεφράζοντο ἀπροκαλύπτως περὶ τῆς ἀνυπομονησίας, ἣν εἶχον νὰ βαδίσωσι κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἐπειδὴ δὲ ἡ Πύλη δὲν ἔκαμνε διάκρισιν μεταξὺ τῶν ἐξημμένων τούτων ἀνδρῶν, οἵτινες παντὶ τρόπῳ ἐζήτουν τὴν διακοπὴν τῶν σχέσεων μεταξὺ Ῥωσσίας καὶ Τουρκίας, καὶ τῶν εἰρηνικῶν διαθέσεων τοῦ Τσάρου, καὶ ἐπειδὴ ἡ διάκρισις ἀπέβαινε τόσῳ δυσχερεστέρα, ὅσῳ αὐστηρότερα καὶ ἐχθρικώτερα ἦσαν τὰ ἐκ Πετρουπόλεως ἀπὸ τοῦ Ἰουνίου μηνὸς διαβιβαζόμενα ἔγγραφα, τούτου ἕνεκεν ἀντέτεινεν εἰς τὴν ὑπεροψίαν καὶ εἰς τὰς κατ' αὐτῆς κατηγορίας πεῖσμα καὶ ἀντέγκλισιν, ὅ,περ διευκόλυνε πολὺ τὸ ἐν Ῥωσσίᾳ ὑπὲρ τοῦ

πολέμου κόμμα, ἵνα διερεθίσῃ τὸν ματαιόφρονα αὐτοκράτορα, τὸν ὁποῖον οὐδὲν ἄλλο τόσον εὐκόλως ἠρέθιζεν ὅσον τὸ αἴσθημα τῆς προσβληθείσης ἀξιοπρεπείας. Ἐπικινδυνωδεστέρα δὲ τῆς ὠθήσεως τοῦ κόμματος τούτου τῷ ἦτο ἡ συστηματικὴ ἐπενέργεια τῶν πολιτικῶν αὐτοῦ καὶ τῆς διπλωματίας, οἵτινες ἀμφότεροι ἀντέπραττον κατὰ τῆς ἐπιῤῥοῆς τοῦ Μεττερνίχου. Ψυχὴ τοῦ κόμματος ἦτο ὁ Pozzo di Borgo, ὅστις ὡς ἐκ τῆς ἀγχινοίας του καὶ τῆς ἀόκνου προσοχῆς εἰς πάντα τὰ τῆς Εὐρώπης μεγάλην ἔχαιρεν ὑπόληψιν οὐχὶ μόνον ἐν Πετρουπόλει ἀλλὰ καὶ παρ' ἁπάσαις ταῖς συμμαχικαῖς αὐλαῖς, ὅστις ἐν Παρισίοις ὡς εἶδος οἰκονόμου ἢ μᾶλλον κηδεμόνος τῆς Γαλλικῆς κυβερνήσεως κατεῖχεν εἶδος ἐξαιρετικῆς τινος θέσεως, ἐν ᾗ ἐκ τῶν ὁδηγιῶν, ἃς ἐλάμβανεν, ἐξετέλει μόνον τὰς αὐτῷ συμφερούσας, προστατευόμενος καὶ ὑπὸ τῆς ἐμπιστοσύνης τοῦ αὐτοκράτορός του καὶ συνάμα ὑπὸ τῆς ἐλαστικότητος τοῦ Νεσελρώδ. Ὅθεν ἦτο καὶ ὁ μόνος, ὅστις ἠδύνατο ν' ἀντισταθμίσῃ καὶ νὰ καταβάλῃ ἐπιτυχῶς παρὰ τῷ ἡγεμόνι αὐτοῦ τὴν παντοδυναμίαν τοῦ Μεττερνίχου. Ὡς πρὸς τὸ Ἑλληνικὸν ζήτημα δὲν εἶχε τότε ὁ ἀνὴρ οὗτος τέλειον σχέδιον καὶ γνώμην, εἰμὴ μόνον τὴν ἐπιθυμίαν νὰ ἴδῃ τὴν ῥωσσικὴν κυβέρνησιν ἐνεργοῦσαν αὐτοτελῶς καὶ βαδίζουσαν ὁδὸν ἀνεξάρτητον ἀπὸ τῆς αὐστριακῆς ἐπιῤῥοῆς. Εἰς τοῦτο δεξιὸν βραχίονα εἶχε τὸν Στρωγανὼφ, ἀριστερὸν δὲ τὸν Καποδίστριαν, πρὸς τὰς πατριωτικὰς συμπαθείας τοῦ ὁποίου τὰ ἐν Λαϋβάχῃ φρονήματα τοῦ αὐτοκράτορος ἦλθον ἀμέσως μετὰ τὴν εἰς Πετρούπολιν ἐπάνοδον αὐτοῦ εἰς σύγκρουσιν. Καλῶς ἐγνώριζεν ὁ Μεττερνῖχος ὅτι ὁ ἀδύνατος τὸν χαρακτῆρα Τσάρος δὲν ἴσχυε ν' ἀντισταθῇ ὡς πρὸς τὸ ἀμφίβολον τοῦτο ζήτημα εἰς τὴν ἰσχυρὰν ἐπενέργειαν τῆς τριανδρίας ταύτης. Ὅθεν ἡ διηνεκὴς φροντὶς τοῦ ζηλοτύπου πρωθυπουργοῦ τῆς Αὐστρίας ἦτο νὰ ὑποσκάπτῃ καὶ νὰ καταβάλλῃ τὴν ἐπιῤῥοὴν ταύτην, διότι ἂν καὶ περιεφρόνει τὸν Pozzo ὡς πολιτικὸν τυχοδιώκτην, οὐχ ἧττον ὅμως ἐθεώρει αὐτὸν κακὸν δαίμονά του καὶ ἐφθόνει καὶ ἐφοβεῖτο τὸν εὐτυχῆ ἀντίπαλον, οὗ ἡ φιλοδοξία ἦτο ἀκράτητος καὶ ὅστις ὡς ἐκ τῆς μεγάλης αὐτοῦ

περιουσίας ἠδύνατο νὰ διατηρῆται ἀνεξάρτητος καὶ ἀπέναντι ἀκόμη τοῦ αὐτοκράτορος καὶ κυρίου του. Τὸν δὲ Καποδίστριαν ἐμίσει ὁ Μεττερνῖχος θεωρῶν αὐτὸν ἀσυνείδητον ἐπαναστάτην, ὅστις περιπλέκει τὸν εὔπιστον ἡγεμόνα του εἰς λαβύρινθον ἐπισφαλῆ ἢ τὸν ὠθεῖ πρὸς τὸ βάραθρον, ἐξ οὗ μόνον ἡ βοήθεια τῶν συμμάχων του ἠδύνατο νὰ τὸν σώσῃ. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν δὲν κατώρθωσεν ὁ Μεττερνῖχος νὰ καταβάλῃ τὰς δυνάμεις τῶν ἀνδρῶν τούτων· ἀλλ' ἐν τούτοις ὑπῆρχε καὶ ἐν τῷ αὐτοκρατορικῷ ἀνακτοβουλίῳ ἰσχυρὰ ἀντιπολίτευσις κατὰ τῆς ἐπιῤῥοῆς των. Ὁ κόμης Νεσσελρὼδ μεμυημένος πρὸ πολλοῦ τὰς ἀρχὰς τοῦ Μεττερνίχου καὶ τοῦ **Castlereagh**, συνεμερίζετο μετ' αὐτῶν τὸν φόβον περὶ τῶν ἀκαταλογίστων συνεπειῶν, ἃς ἠδύνατο νὰ ἐπιφέρῃ ἓν καὶ μόνον ἀπερίσκεπτον βῆμα. Μεταξὺ τῶν Ῥώσσων ϛρατηγῶν ὑπῆρχον ἄνδρες μεγάλην ἔχοντες ἐπιῤῥοὴν, ὡς ὁ Δίβιτς (**Diebitsch**), οἵτινες ἐκέντων παρὰ τῷ ἡγεμόνι ἐκείνην τὴν χορδὴν, ἣν ὁ Μεττερνῖχος τὸν καλὸν αὐτοῦ δαίμονα ἐκάλει. Οὕτω λοιπὸν ἐῤῥίπτετο ὁ ἀδύνατος μονάρχης ἀπὸ ἀμφιβολίας εἰς ἀμφιβολίαν, ἀπὸ ἀποφάσεως εἰς ἀπόφασιν καὶ ἤγετο καὶ ἐφέρετο σχεδὸν διὰ τῆς βίας μεταξὺ τῆς πρὸς τοὺς Ἕλληνας συμπαθείας καὶ τοῦ φόβου τῆς ἐπαναστάσεως· καὶ ὅλη ἡ ἱστορία τῶν ἐπομένων χρόνων του οὐδὲν σχεδὸν ἕτερον εἶναι ἢ ἡ οἰκτρὰ αὕτη μεταβολὴ γνώμης ἀμφιταλαντευομένης, ἥτις ἀείποτε ἐῤῥυθμίζετο κατὰ τὰ οὕτω λεγόμενα ἠθικὰ τῆς Εὐρώπης συμφέροντα, ἅμα ὁ αὐτοκράτωρ εἰσήρχετο εἰς τὴν ἀτμοσφαῖραν τῆς αὐστριακιζούσης πολιτικῆς, ἥτις ἐλάμβανε τὴν χροιὰν τῶν πολιτικῶν τῆς Ῥωσσίας συμφερόντων ἅμα ὁ αὐτοκράτωρ μετέβαινε πάλιν εἰς τὸν ἐθνικόν του κύκλον. Τοῦτο συνέβη ἅμα ἐπανῆλθεν ἀπὸ Λαϋβάχης εἰς Πετρούπολιν. Ἀμέσως παρετηρήθη εἰς ὅλα τὰ διαβήματα τῆς ῥωσσικῆς κυβερνήσεως ἡ ἀντιμαχομένη ἐπιῤῥοὴ διαφόρων μερίδων, ἥτις ἀντανεκλᾶτο εἰς τὸν αὐτοκράτορα καὶ συνεκρότει ἐν αὐτῷ διηνεκῆ πάλιν. Οἱ πολιτικοὶ τῆς Πετρουπόλεως ἀμφεταλαντεύοντο μεταξὺ δύο συστημάτων, ὧν τὸ μὲν ἐζήτει τὴν διαλλαγὴν τὸ δὲ τὴν διάῤῥηξιν, τὸ μὲν τὴν εἰρήνην τὸ δὲ τὸν πόλεμον· ἐπίσης καὶ

… …λας ἀπαιτήσεις μεταξὺ δύο συστημά-
… ἡ Ῥωσσία, μεταξὺ ῥωσσικοῦ καὶ εὐρω-
… καὶ ποτὲ μὲν ἐγίνοντο αὐτῇ ἔντονοι παρα-
… ὑπὸ συνθηκῶν ὡρισμένων ἀπαιτήσεων ὡς πρὸς
…δουναβίους Ἡγεμονίας, ποτὲ δὲ περὶ τῆς διαγωγῆς αὐτῆς
… Χριστιανοὺς αὐτῆς ὑπηκόους, ἀφ' ἧς ἐκρέματο δῆθεν ἡ
…τας ποτὲ μὲν ἐφαίνοντο τὰ τέσσαρα ἄρθρα ὡς πραγμα-
… τελεσίγραφον, ποτὲ δὲ ὡς προοίμιον νέων διαπραγματεύ-
σεων. Τὸ ἀμφιῤῥεπὲς τοῦτο παρετηρεῖτο καὶ εἰς τὰ πρὸς τὰς εὐρωπαϊκὰς δυνάμεις ἔγγραφα. Ἐν Λαϋβάχῃ ἐθεώρει ὁ αὐτοκράτωρ τὸ Ἑλληνικὸν ζήτημα ὁριστικῶς ὡς φαντασιοκόπημα τῆς γενικῆς ἀνατρεπτικῆς μερίδος, ἀλλ' ἐν ταῖς ἐπισημειώσεσι τῶν διακοινώσεων τῆς 10/22 Ἰουνίου ὑπεδείκνυτο ἡ πιθανότης ἤδη ὅτι «ἴσως;» ἡ Ἑλληνικὴ ἐπανάστασις ἔχει συνάφειαν πρὸς τὰς ἐν ἄλλοις κράτεσι τεκταινομένας ἀξιομέμπτους συνωμοσίας! Ἐν ἀρχῇ μὲν συνεμερίζετο ὁ Τσάρος τὴν γνώμην πάντων, ὅτι ἡ πυρκαϊὰ αὕτη δὲν θέλει διαρκέσει ἐπὶ πολὺ, νῦν ὅμως διεκήρυττε τὸ ἀνακτοβούλιον αὐτοῦ πανταχόσε ἐντόγως, ὅτι οἱ Τοῦρκοι δὲν εἶναι εἰς κατάστασιν νὰ καταβάλωσι τὴν ἐπανάστασιν διὰ τῶν ἰδίων μέσων. Ἀπέβλεπεν ὁ αὐτοκράτωρ πρὸς τὰ κινδυνεύοντα ῥωσσικὰ συμφέροντα, τότε ἐφαίνετο ὅτι ἤθελε θυσιάσει *τὸ πᾶν* πρὶν ἢ ἰδιαιτέρως κινήσῃ πόλεμον ὑπὲρ τῶν δικαιωμάτων αὐτοῦ· ὅταν δ' ἐθεώρει τὰ πράγματα ὑπὸ *εὐρωπαϊκὴν ἔποψιν*, οὐδὲν ἐνόμιζεν ἀναγκαιότερον ἢ νὰ συνδράμῃ ἐν τῇ κρισίμῳ ταύτῃ θέσει τὴν Τουρκίαν, κινῶν κατὰ παραγγελίαν τῆς Εὐρώπης ῥωσσικὴν ἐκστρατείαν. Ἐφαίνετο, ὅτι ἀποδειχθεὶς κατ' ἀρχὰς ἐνάρετος, καταδικάσας τὴν Ἑλληνικὴν ἐπανάστασιν καὶ συμπράξας εἰς τὴν κατάπνιξιν αὐτῆς κατὰ τὰς παραδουναβίους Ἡγεμονίας, ἠδύνατο γ' ἀπαιτῇ τὴν ὅλην ἐμπιστοσύνην τῶν δυνάμεων, ἵνα καὶ τοῦ λοιποῦ ἀφήσωσιν αὗται ἀνεπηρέαστον αὐτὸν ὡς πρὸς τὸ ζήτημα τοῦτο. Ἐν Ἰταλίᾳ ἄφησε τὴν Αὐστρίαν ὅλως ἐλευθέραν· ὅθεν δικαίῳ τῷ λόγῳ περιέμενεν ὥστε καὶ οὗτος ὁ σύμμαχος αὐτοῦ (ἡ Αὐστρία) ἀφήσῃ αὐτὸν ἐν τῇ Ἀνατολῇ τοὐλάχιστον ἐλεύθερον,

καὶ στέρξῃ ἄνευ ἐπιφυλάξεως εἰς τοὺς πόθους του, καθότι ἐπρόκειτο ἐνταῦθα περὶ τῶν τιμαλφεστάτων συμφερόντων τῆς Ῥωσσίας, περὶ τῆς θρησκείας, τῆς ναυτιλίας καὶ τοῦ ἐμπορίου της. Τοσούτῳ δὲ μᾶλλον ἔτρεφεν ὁ Τσάρος τὴν γλυκεῖαν ταύτην ἐλπίδα, καθόσον ἡ Αὐλὴ τῆς Πετρουπόλεως μεγάλως ἐβασίζετο εἰς τὴν Αὐστρίαν, ἧς ὁ αὐτοκράτωρ αὐτὸς ἔγραφε τῷ 1812 ἤδη, ὅτι « ἐν τῇ σχέσει τῆς Αὐστρίας πρὸς τὴν Ῥωσσίαν βλέπει καὶ αὐτοῦ καὶ ὅλης τῆς Εὐρώπης τὴν σκέπην.» Ἀκριβῶς ὅμως δὲν ἦτο ὡρισμένον εἰς τί κυρίως ἀπέβλεπεν αὕτη ἡ ὑπὲρ τῆς Εὐρώπης ἐκτέλεσις.

Ὁ τολμηρὸς λόγος περὶ τῆς συνυπάρξεως τῆς Τουρκίας εἶχε ῥιφθῆ. Ἠδύνατό τις νὰ πιστεύσῃ, ὅτι τὸ Ἑλληνικὸν σχέδιον ἐπησχόλει πάλιν σοβαρῶς τὸν Τσάρον; Ἡ Ῥωσσία δὲν ἠδύνατο νὰ ἐπιληφθῇ τῶν μεγάλων τούτων σχεδίων εἰμὴ ἐπὶ τῇ προϋποθέσει δύο τινῶν περιπτώσεων α.) ἐὰν αἱ δυνάμεις εὑρίσκοντο εἰς πόλεμον πρὸς ἀλλήλας καὶ β'.) ἐὰν ἦσαν ἕτοιμαι νὰ ὑπερασπισθῶσι τὰ σχέδια τῆς Ῥωσσίας. Καὶ ἡ μὲν πρώτη περίπτωσις εἶχεν ἐπιφέρει εἰς τὴν Ῥωσσίαν μέχρι τοῦδε ὅλας τὰς ἐπεκτάσεις της, καὶ τῷ 1807 ἀκόμη ὁ Ἀλέξανδρος ἦτο πρόθυμος νὰ ὠφεληθῇ διὰ τὸν αὐτὸν τοῦτον σκοπὸν ἐκ τοῦ μεταξὺ Γαλλίας καὶ Ἀγγλίας πολέμου· νῦν ὅμως ἐφαίνετο ὅτι εἶναι τῆς γνώμης νὰ ἐπιληφθῇ τῆς δευτέρας περιπτώσεως καὶ νὰ μεταχειρισθῇ ἣν εἶχεν ἐν τῷ κόσμῳ ἐπιῤῥοήν, ὅπως παρακινήσῃ τὴν ἱερὰν συμμαχίαν νὰ συμπράξῃ εἰς τὰ σχέδια τῆς Ῥωσσίας. Ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ ἠρνοῦντο οἱ ἐν Βιέννῃ διπλωμάται αὐτοῦ, ὅτι προτείνων τὴν εἰρηνοποίησιν τῆς Τουρκίας εἶχέ ποτε σκοπὸν νὰ δώσῃ εἰς τὴν Ἑλλάδα ἡμίσειάν τινα ἀνεξαρτησίαν, οἵαν εἶχεν ἡ Σερβία. Τοῦτο ὅμως ἀπεδείκνυε μόνον, ἢ ὅτι ἡ Ῥωσσία δὲν διέβλεπεν ἀκριβῶς τὸν σκοπὸν τῆς προσδοκωμένης εὐρωπαϊκῆς ἐπεμβάσεως, ἢ ὅτι δὲν ἤθελε νὰ ἐξηγηθῇ σαφέστερον. Ἔτι μᾶλλον ἀμφίβολος καὶ ἀμφιῤῥεπὴς ἦτο ἡ Ῥωσσία ὡς πρὸς ἰδιαίτερόν τινα πόλεμον αὐτῆς κατὰ τῆς Τουρκίας. Οὐδέποτε ἠδύνατο ὁ Καποδίστριας νὰ πείσῃ τὸν αὐτοκράτορα νὰ κινήσῃ τοιοῦτον πόλεμον, διότι καὶ ὁ

Τσάρος εὑρίσκετο ὡς πρὸς τοῦτο εἰς ἣν εὑρίσκετο καὶ ὁ Σουλτάνος Μαχμοὺτ θέσιν. Δι᾽ ἀμφοτέρους ἐπρόκειτο περὶ τῶν μεγίστων συμφερόντων· καὶ διὰ μὲν τὸν Ἀλέξανδρον ἐπρόκειτο περὶ ἐπιχειρήσεως τῶν μεγάλων ἔργων τῆς ἀρχαίας ῥωσσικῆς φιλοδοξίας ἐν τῇ Τουρκίᾳ, βοηθείᾳ τῆς εὐκαίρως ἐκραγείσης Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως· διὰ δὲ τὸν Σουλτάνον ἐπρόκειτο περὶ τῆς ἀντικρούσεως τῆς ἐπιθέσεως ταύτης, περὶ διατηρήσεως τῆς ἐν Εὐρώπῃ θέσεώς του, καὶ περὶ ταχείας καταπνίξεως τοῦ ἀκαίρως ἐκραγέντος Ἑλληνικοῦ κινήματος. Οἱ ἰσχυρότατοι ὅμως λόγοι ἐμπόδιζον ἀμφότερα τὰ μέρη ἀπὸ τῆς ἀπερισκέπτου καὶ παρατόλμου ὠθήσεως· ἐν μὲν τῇ Ῥωσσίᾳ τὸ σύστημα τῆς ῥωσσικῆς πολιτικῆς ὡς πρὸς τὰς ἐπαναστάσεις, ἐν δὲ τῇ Τουρκίᾳ αἱ ἐσωτερικαὶ ταραχαί· ἐν Ῥωσσίᾳ ὁ φόβος τῆς ἀντιστάσεως τῶν Εὐρωπαίων συμμάχων, ἐν Τουρκίᾳ δὲ τὸ ἀδύνατον βοηθείας τινὸς ἐκ μέρους τῶν εὐρωπαϊκῶν δυνάμεων, πρὸς δὲ τούτοις ἡ ἐξάντλησις τῶν δυνάμεων ὅλων μετὰ τὸν μακροχρόνιον πόλεμον καὶ τὰ ἀσθενῆ μέσα τῆς Πύλης, ἀπέναντι μάλιστα τῶν ἐσωτερικῶν σπαραγμῶν. Ὅθεν δὲν συνεκροτήθη μεταξὺ τῶν δύο τούτων κρατῶν ἅμιλλα μεγάλων ἐπιχειρήσεων καὶ ἔργων, ἀλλὰ πάλη μόνον χλιαρῶν φιλοπραγμοσυνῶν, πάλη ἀλαζονίας καὶ πεισμονῆς, εὐερεθιστότατος ἀγὼν εὐαισθησίας δύο κραταιῶν, οἵτινες ἐξ ἴσου ἦσαν ἀνίσχυροι εἰς τὰ ἔργα· λογομαχία, ἥτις μόλις ἐπὶ τοῦ διαδόχου τοῦ Ἀλεξάνδρου εἰς ὀλίγον γονίμους πράξεις ἔφερεν· διπλωματικὸς πόλεμος, καθ᾽ ὃν ὅλαι αἱ δυνάμεις ἔλαβον ζωηρὸν μέρος ὑπὲρ ἑκατέρου καὶ ἐναντίον ἑκατέρου τῶν διαμαχομένων μερῶν· πόλεμος, ὅστις πολὺ ἐδυσκολεύθη καὶ ἐξετάθη ἕνεκα τῆς μεγάλης ἀποστάσεως ἀπ᾽ ἀλλήλων τῶν ἐξ πρωτευουσῶν τῶν ἐνδιαφερομένων χωρῶν. Ἐκτεταμένη ἱστορία λόγων εἶναι αὕτη, ἣν ἔχομεν νὰ γράψωμεν περὶ τοῦ πολέμου τούτου, καὶ εἰς τὴν ὁποίαν ὀλιγίστην ἠθέλομεν ἐπιστήσει προσοχὴν, ἐὰν κατὰ τὴν περίπτωσιν ταύτην δὲν ἤθελον ἐξομαλυνθῆ τέλος αἱ δεκαετεῖς ἐν τῇ Ἀνατολῇ ταραχαὶ διὰ λόγων μᾶλλον ἢ διὰ ἔργων.

Η Αὐστρία καὶ ἡ Ἀγγλία.

Παρατηροῦσαι τὴν ἀμφιῤῥεπῆ ταύτην θέσιν τῆς ῥωσσικῆς κυβερνήσεως ἠδύναντο αἱ μεγάλαι δυνάμεις ἀφ' ἑνὸς μὲν νὰ ἐλπίσωσιν, ὅτι ὁ ἀδρανὴς Τσάρος δὲν ἤθελε συλλάβει σχέδιόν τι ἢ τοὐλάχιστον ἐπικίνδυνόν τι σχέδιον, ἀφ' ἑτέρου ὅμως ἠδύναντο καὶ νὰ φοβῶνται, ὅτι ὁ μὴ αὐτοπροαίρετος Ἀλέξανδρος ἦτο δυνατὸν νὰ παρεκτραπῇ εἰς ἀπερίσκεπτόν τινα καὶ παράκαιρον ἐπιχείρησιν. Ἐπὶ τῆς ἀσταθείας ταύτης τοῦ αὐτοκράτορος βασιζόμενος ἤρχισε τὸ ἔργον του ὁ λόρδος Λονδονδερῆς (Castlereagh). Ἀμέσως ἐνόησεν οὗτος, ὅτι ἐν τῷ ζητήματι τούτῳ, τὸ ὁποῖον εἶχεν ὅλως διάφορον σημασίαν διὰ τὴν Ἀγγλίαν ἢ τὸ Ἰταλικὸν καὶ Ἱσπανικὸν ζήτημα, ὤφειλε διὰ παντὸς μέσου νὰ ἑνωθῇ μετὰ τῆς Αὐστρίας, τῆς διατηρούσης φιλικὰς πρὸς τὴν Ῥωσσίαν σχέσεις, ἵνα ἀναχαιτίσῃ τὸν Τσάρον καὶ διὰ παντὸς μέσου ἐμποδίσῃ αὐτὸν ἀπὸ τοῦ πολέμου. Ὅθεν καὶ ἐν Λαϋβάχῃ ἤδη μετέβαλε κατά τι τὴν πρὸς τὰς ἠπειρωτικὰς τῆς Εὐρώπης δυνάμεις θέσιν του. Ἐθορυβήθη πραγματικῶς ὑπὸ τῆς διαδόσεως τῆς Ἰταλικῆς ἐπαναστάσεως πρὸς τὸ Πεδεμόντιον ἢ μόνον προσεποιεῖτο τὸν τεθορυβημένον, ὁπωσδήποτε ὅμως, ὠφελήθη ἐκ τοῦ γεγονότος τούτου, ἵνα μετριάσῃ κατά τι τὴν τραχεῖαν τῆς Ἀγγλίας πολιτικήν· καὶ προφορικῶς ὡμολόγησε (κατὰ τὸν Ἰούνιον) εἰς τὸν ἐν Λονδίνῳ πρέσβυν τῆς Αὐστρίας πρίγκηπα Ἐστερχάζην, ὅτι, ἂν καὶ ἡ Ἀγγλία δὲν ἠδυνήθη νὰ παραδεχθῇ δημοσίᾳ τὴν ἐν Λαϋβάχῃ γενομένην ἐξήγησιν, δικαιόνει εὐχαρίστως τὴν ἀλήθειαν καὶ ἀκρίβειαν τῶν αὐτόθι τεθεισῶν ἀρχῶν. Τοιούτου εἴδους ὁμολογίαν ἔδωκε μὲν ὁ λόρδος Λονδονδερῆς καὶ ἔν τινι ἐγκυκλίῳ, ἣν ἔγραψε πρὸ τῆς ἐκρήξεως τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως· τότε ὅμως ἠλαττώθη ἐπαισθητῶς ἡ σημασία τῆς ἐγκυκλίου ταύτης ὡς ἐκ τῆς μετὰ ταῦτα διαγωγῆς τῆς Ἀγγλίας· νῦν δὲ ἐπανελήφθη εἰς περιστάσεις τοιαύτας, ὥστε καὶ αὐτὴ ἡ Αὐλὴ τῆς Βιέννης ἐνόμισεν, ὅτι «δὲν ἔχει ἄλλο τί ν' ἀπαιτήσῃ» καὶ αἱ γνήσιαι θεωρίαι, ἃς ἐξέθηκεν ὁ Λονδονδερῆς ὡς πρὸς τὴν Ἑλλάδα, καὶ αἱ ὁδηγίαι ἃς ἔδωκεν εἰς τὸν λόρδον Στράγκφορδ νὰ βαδίζῃ ἐκ συμφώνου μετὰ τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει πρέσβεως τῆς Αὐστρίας,

ἐθεωρήθησαν ἐν Βιέννῃ ὡς εἰλικρινὴς μετάνοια καὶ παραδοχὴ τῆς ἔμφρονος τοῦ Μεττερνίχου πολιτικῆς. Αἱ ὁδηγίαι τοῦ πρωθυπουργοῦ τῆς Αὐστρίας πρὸς τὸν ἐν Κωνσταντινουπόλει πρέσβυν (5/17 Ἰουλίου) ὑπεδείκνυον τὸ ἁπλούστερον καὶ δραστικώτερον μέσον, δι' οὗ ἐνόμιζεν ἡ Αὐστρία ὅτι ἠδύνατο νὰ ἐπιτύχῃ εὐκόλως τὸν σκοπόν της, τὴν διατήρησιν δηλ. τῆς εἰρήνης. Ἡ Αὐστρία ἐλάμβανε τὸ μέρος τοῦ ἰσχυροῦ κατὰ τοῦ ἀσθενοῦς, καὶ διέταξε τὸν πρέσβυν της ν' ἀναγνωρίσῃ καὶ νὰ ὑποστηρίξῃ τὸ δίκαιον τῶν ῥωσσικῶν ἀπαιτήσεων παρὰ τῇ Πύλῃ. Αἱ ὁδηγίαι τῆς Ἀγγλικῆς κυβερνήσεως πρὸς τὸν Λόρδον Στράγκφορδ (25/7 Ἰουλίου) συνεφώνουν μὲν πρὸς αὐτάς, ἀλλὰ καίτοι συμβουλεύουσαι τὴν μετὰ τοῦ αὐστριακοῦ πρέσβεως ὁμοφωνίαν, διέταττον ὅμως τὸν πρέσβυν, νὰ ἐμμένῃ σταθερῶς εἰς τὴν πρώτην ἀρχὴν τῆς ἀγγλικῆς πολιτικῆς ἀπέναντι τῆς ἱερᾶς συμμαχίας· νὰ μὴ παρασυρθῇ δηλ. εἰς κοινὰ διαβήματα. Λαμβάνων τὰ πρῶτα ταῦτα μέτρα, ἵνα συμφωνήσῃ ὅσον οἷόν τε περισσότερον μετὰ τῆς Αὐστρίας ἀπεπειράθη συγχρόνως ὁ Λονδονδερῆς νὰ προσελκύσῃ προσωπικῶς τὸν Ῥῶσσον αὐτοκράτορα διὰ τῆς ὁδοῦ τῆς ἠπιότητος, τῆς κολακείας, τῆς πειθοῦς. Ὠφελήθη πρὸς τοῦτο ἐκ τῆς τῷ 1818 δοθείσης αὐτῷ ἀδείας νὰ ἀπευθύνηται κατ' εὐθεῖαν, πρὸς τὸν αὐτοκράτορα, καὶ ἔγραψε πρὸς αὐτὸν (4/16 Ἰουλίου) ἐπιστολὴν (1), ἵνα ἴσως διὰ τοῦ τρόπου τούτου ἀποφύγῃ νὰ δώσῃ ἐπίσημον ἀπάντησιν εἰς τὰς περὶ τῆς κατὰ τὸν Ἰούνιον ῥωσσικῆς ἐκστρατείας γενομένας αὐτῷ ἐπερωτήσεις. Καθὼς ἔπραξεν ἀπέναντι τῆς Αὐστρίας, οὕτως ἔδωκεν ἠπίας ἐξηγήσεις καὶ ὡς πρὸς τὰς διαφόρους γνώμας κατὰ τὰς τελευταίας περὶ ἀφῃρημένων θεωριῶν διαπραγματεύσεις, ἀλλὰ μετέβη ἔπειτα ἐν τῇ ἐξαιρετικῇ ταύτῃ περιπτώσει εἰς τὴν εὐρωπαΐζουσαν τοῦ αὐτοκράτορος πολιτικήν, βέβαιος ὢν ὅτι καὶ ἡ Αὐστρία καὶ αἱ λοιπαὶ δυνάμεις ἤθελον πρὸ πάντων συμφωνήσει μετὰ τῆς Ῥωσσίας ὅπως παρεμβάλλωσι προσκόμματα. Ἐξέφρασε συγχρόνως τὴν πεποίθησιν, ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ δὲν θέλει θεωρήσει τὰ ἐν τῇ Ἀνατολῇ συμβάντα ὡς νέον καὶ μονομερὲς ζή-

(1) Ἐν τῇ ἀλληλογραφίᾳ τοῦ Castlereagh.

τημα· καθότι αὐτὰ δὲν εἶναι μόνον συνέπεια τῶν ἐν τῷ τουρκικῷ κράτει διαμαχομένων στοιχείων, ἀλλὰ καὶ ἀποτέλεσμα τοῦ ἐπαναστατικοῦ τῆς Εὐρώπης πνεύματος, τοῦ ὁποίου τὰ συμπτώματα εἶναι ἔτι καταστρεπτικώτερα ἐν Τουρκίᾳ, διότι ἐν αὐτῇ συμπράττουσιν ὅλα τὰ πάθη, αἱ προλήψεις καὶ αἱ θρησκευτικαὶ τῆς χώρας διαιρέσεις. Τὸ πλησιόχωρον τῆς Ῥωσσίας, ὁ συγγενικὸς τῆς θρησκείας σύνδεσμος, καὶ τὰ ἐμπορικὰ αὐτῆς συμφέροντα, πρὸ πάντων ὅμως ἡ παλαιὰ ἀντιζηλεία, ἥτις εἶναι ἀχώριστος ἀπὸ τῆς ἱστορίας τῶν δύο χωρῶν, πάντα ταῦτα τίθησι τὸν αὐτοκράτορα ἀπέναντι τρόπον τινὰ τῆς σκηνῆς τῶν εὐρωπαϊκῶν τούτων δυσχερειῶν. Ὅθεν περιττὸν εἶναι ν' ἀποδειχθῇ, ὅτι ἡ Τουρκία εἶναι ἐν τῷ εὐρωπαϊκῷ συστήματι ἀναγκαῖον κακόν· εἶναι μὲν νοσώδης ἔκφυσις, ἥτις ὅμως δι' αὐτὸ τοῦτο οὐδεμιᾶς θεραπείας εἶναι ἐπιδεκτική, διότι ἄλλως ἤθελε θέσει εἰς κίνδυνον τὸ ὅλον σύστημα. Ὁ σπασμωδικὸς ἐρεθισμὸς τῆς Τουρκίας ἐξέθηκε τὴν ῥωσσικὴν πρεσβείαν εἰς αἰσχρὰς ὕβρεις καὶ προσβολάς· ὅθεν ὀφείλει ὁ αὐτοκράτωρ νὰ ὑποστηρίξῃ ὡς πρὸς τοῦτο τὰς δικαίας αὐτοῦ ἀπαιτήσεις· ἀλλ' ὅσῳ μᾶλλον ἀμφίβολος εἶναι ἡ δύναμίς του, ὅσῳ μεγαλειτέρα εἶναι κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους ἡ δόξα αὐτοῦ, τοσούτῳ μᾶλλον ἐπιεικῶς πρέπει ν' ἀφήσῃ νὰ κατευνασθῇ ὁ σάλος ὁ διεγερθεὶς ἐν τῷ τουρκικῷ κράτει, τὸ ὁποῖον καὶ μεμολυσμένον εἶναι ὑπὸ τοῦ πνεύματος τῶν νέων ἀρχῶν καὶ κατατρώγεται ὑπὸ τῆς πυρκαϊᾶς τῶν ἰδιαιτέρων αὐτοῦ ἀρχαίων πικριῶν. Ἔφριξε μὲν ἡ ἀνθρωπότης ὅλη ἰδοῦσα τὰ συμβάντα κακουργήματα, οὐδὲ εἶναι δυνατὸν ν' ἀρνῆται οἶκτον καὶ συμπάθειαν εἰς τοὺς δεινοπαθοῦντας Ἕλληνας· ἀλλ' ὁ κίνδυνος μεταβολῆς τινος τοῦ εὐρωπαϊκοῦ συστήματος καὶ ἡ σκέψις ὅτι αὐτοὶ οἱ Ἕλληνες εἶναι οἱ ἐπιτιθέμενοι, ἤθελεν ἴσως πείσει τὸν αὐτοκράτορα καὶ τοὺς συμμάχους νὰ προτιμήσωσι νὰ τηρήσωσι θέσιν παρατηρητῶν μᾶλλον ἢ ν' ἀναμιχθῶσιν εἰς τὴν σύγχυσιν τῶν ἐκ τῆς τουρκικῆς ἐπιμονῆς προκυπτουσῶν συνεπειῶν. Οὐδέποτε ἐδόθη εἰς τὸν αὐτοκράτορα καλλιτέρα εὐκαιρία ν' ἀποδείξῃ λαμπρότερον τὸ φρόνημά του ἢ σήμερον, ἐὰν μεταχειρισθῇ κατὰ χώρας φανατικῆς καὶ ἡμιβαρβά-

ρου τὴν ὑπομονὴν καὶ μακροθυμίαν, ἣν μόνον δύναται νὰ τῷ ἐμποιήσῃ θρησκευτικὸς καὶ ἐνθουσιώδης σεβασμὸς πρὸς τὸ σύστημα, ὑπὲρ τῆς ἐγκαθιδρύσεως τοῦ ὁποίου τοσοῦτον ἐπιμόνως καὶ αὐτὸς εἰργάσθη.

Κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον ἐζήτει συγχρόνως καὶ ὁ Μεττερνῖχος νὰ ἐπηρεάσῃ προσωπικῶς τὸν Τσάρον. Ἡ Αὐστρία εἶχε πολὺ μεγαλείτερον συμφέρον ἢ ἡ Ἀγγλία νὰ τὸν ἀποτρέψῃ ἀπὸ ἀπεριςκέπτου πολέμου, εἰς τὸν ὁποῖον ἤθελε περιπλεχθῇ ὅλη ἡ Εὐρώπη. Καὶ πρέπει ν' ἀκολουθῇ τις ἀκριβῶς τὰς αἰτίας τούτου, ἵνα ἐννοήσῃ τὰς πολυπλόκους καὶ πολλάκις καὶ λίαν ἀσυνεπεῖς καὶ ἀντιθέτους ὁδούς, ἃς ἐβάδιζεν ἡ αὐστριακὴ πολιτικὴ ὡς πρὸς τὸ Ἑλληνικὸν ζήτημα ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους. Ἡ Αὐστρία ὡς πρὸς τὰς ὑλικὰς αὐτῆς δυνάμεις οὐδέποτε ὀλιγώτερον ἢ τώρα ἦτο εἰς θέσιν ν' ἀνεχθῇ πόλεμον ἐν γειτνιαζούσῃ αὐτῆς χώρᾳ ἔστω καὶ ὡς ἁπλοῦς παρατηρητής. Τὸ ταμεῖον αὐτῆς ἦτο ἐξηντλημένον· φόβος ὑπῆρχε μήπως αὔξησις τῶν ἐξόδων διὰ τὸ στρατιωτικὸν ἐπιφέρει βαθεῖαν διασάλευσιν τῆς πίστεως· καὶ ὅσῳ καὶ ἂν ἐπιτηδεία ἦτο ἡ ἐν Βιέννῃ κυβέρνησις ἀείποτε ὡς πρὸς τὴν κατάχρησιν τῆς πίστεως, καὶ ὅσῳ ἀδύνατον ἦτο νὰ πεισθῇ εἰς τὴν ὑπερβολικὴν σπατάλην, τὴν λαβοῦσαν χώραν μετ' οὐ πολλὰς δεκαετηρίδας, ὁ αὐτοκράτωρ Φραγκῖσκος, ὅστις κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους, ἀπέναντι τῶν μεγάλων ζημιῶν καὶ προσβολῶν, ἃς ὑπέστη τὸ αὐστριακὸν ναυτικὸν παρὰ τῶν Ἑλλήνων πειρατῶν, ἠρνήθη καὶ ἑνὸς μόνου ἑκατομμυρίου τὴν παραδοχήν, τὸ ὁποῖον ἐπροτάθη πρὸς ἐπισκευὴν καὶ ἐξοπλισμὸν ἀρχαίων ἐνετικῶν πλοίων. Ἀπίστευτος ἦτο ἡ περὶ τοῦ στρατοῦ ἀμέλεια· καίτοι μεγάλα ἦσαν προσδιωρισμένα διὰ τὸ στρατιωτικὸν ποσά· οὐδεὶς ἠδύνατο νὰ τὴν ἐννοήσῃ, ὅστις δὲν ἐγνώριζεν, ὅτι ἐλαμβάνοντο ἀπὸ τοῦ ποσοῦ τούτου αἱ ὑπερβολικῶς αὐξηθεῖσαι δαπάναι διὰ τὴν ἀστυνομικὴν ὑπηρεσίαν. Τὸ σύστημα ὅμως τοῦτο καὶ αἱ δαπάναι αὗται ἐφαίνοντο τοσοῦτον ἀπαραίτητοι, ὥστε ὁ Μεττερνῖχος ὀλίγον μετὰ ταῦτα (1825), ὅτε παραιτηθέντος τοῦ Βελλεγάρδου ὅλοι οἱ πρίγκηπες ἐζήτουν ἐπιμόνως τὸν ἀρχιδοῦκα Φερ-

ζινάνδον τῆς Ἕστης πρόεδρον τοῦ αὐτοκρατορικοῦ συμβουλίου τοῦ πολέμου, ἐπροτίμησεν αὐτοῦ τὸν γηραιὸν εὐλόγιστον πρίγκηπα τοῦ Hohenzollern Hechingen, παρὰ τοῦ ὁποίου δὲν ἐφοβεῖτο προσκόμματα καὶ ἐνστάσεις εἰς τὰς οἰκονομικὰς ταύτας ἐπιχειρήσεις. Οὕτω λοιπὸν ἐχόντων τῶν πραγμάτων ὁ στρατὸς τῆς Αὐστρίας ἔφερεν αὐτὴν εἰς θέσιν, ὥστε ἐκτὸς τῆς ἀνάγκης τοῦ νὰ κρατῇ ἐν Ἰταλίᾳ τὸν μόνον ἑτοιμοπόλεμον μικρὸν στρατὸν, ἐν περιπτώσει καθ' ἣν ἤθελεν ἐκραγῇ πόλεμος μεταξὺ Ῥωσσίας καὶ Τουρκίας, καὶ αὐτὴ μόνον ἡ τοποθέτησις ἐπιτηρητικοῦ στρατοῦ παρὰ τὰ σύνορα τῶν ἡγεμονιῶν ἤθελεν ἔχει τὰς μεγαλειτέρας δυσκολίας, καὶ αὐτὴ ἡ αὐστριακὴ αὐτοκρατορία περιπλεκομένη καὶ λαμβάνουσα μέρος εἰς τὸν πόλεμον ἤθελε καταλάβει θέσιν ὅλως δευτερεύουσαν. Τοσούτον εὐλόγους ἔχων ὑπὲρ τῆς εἰρήνης αἰτίας μετεχειρίσθη ὁ Μεττερνῖχος πᾶν μέσον, τὸ ὁποῖον τῷ παρέσχεν ἥ τε ἐν Λαϋβάχῃ διαμονὴ καὶ ἡ ἀκριβὴς γνῶσις τῶν ἐν Πετρουπόλει, ἵνα πείσῃ τὸν Τσάρον νὰ μείνῃ πιστὸς εἰς τὰ ἐν Λαϋβάχῃ δηλωθέντα φρονήματά του, προσεκτικώτατα ὠφελούμενος ἐκ τοῦ τρωτοῦ τοῦ αὐτοκράτορους μέρους δηλ. τῆς πρὸς τοὺς Ἕλληνας συμπαθείας του. Κύριον σκοπὸν τῶν ἐφόδων αὐτοῦ μετεχειρίσθη ὁ πονηρὸς πολιτικὸς τὸν φόβον τοῦ αὐτοκράτορος τὸν ἐκ τῶν ἐπαναστάσεων. Διὰ τοῦ πρέσβεως τῆς Αὐστρίας κόμητος Lebzeltern τῷ παρέστησεν, ὅτι ὅλοι οἱ ἐπαναστάται ἤθελον συνδέσει τὴν τύχην των καὶ τοὺς πόθους των πρὸς τὸν ῥωσσικὸν κατὰ τῆς Τουρκίας πόλεμον, καὶ ὅτι ἐκθέτει τὴν εὐημερίαν τῆς Εὐρώπης εἰς παντοίους κινδύνους, ἐὰν ζητῇ νὰ σώσῃ τοὺς Ἕλληνας ἄλλως ἢ διὰ τῆς συμπράξεως ἁπασῶν τῶν συμμαχικῶν δυνάμεων. Οὐδεμίαν παρημέλησεν ὁ Μεττερνῖχος ἀφορμὴν οὔτε ἐνεστῶσαν οὔτε μέλλουσαν, οὔτε πλησίον οὔτε μακρὰν κειμένην, ν' ἀποδείξῃ τῷ Τσάρῳ, ὅτι ὁ πόλεμος ἤθελεν εἶσθαι τὸ σύνθημα νέων ἐπαναστάσεων. Ἔγεινε χρῆσις πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον τῆς ἐν Γερμανίᾳ ἐπικρατούσης ἐξάψεως τῶν πνευμάτων, καὶ τῶν ὑπὲρ τοῦ Ἑλληνικοῦ ζητήματος προκηρύξεων. Ἡ πρωσσικὴ κυβέρνησις, καὶ αὐτὸς ὁ βασιλεὺς προσεκλήθησαν ὑπὸ τοῦ Μετ-

πολέμου κόμμα, ἵνα διερεθίσῃ τὸν ματαιόφρονα αὐτοκράτορα, τὸν ὁποῖον οὐδὲν ἄλλο τόσον εὐκόλως ἠρέθιζεν ὅσον τὸ αἴσθημα τῆς προσβληθείσης ἀξιοπρεπείας. Ἐπικινδυνωδεστέρα δὲ τῆς ὠθήσεως τοῦ κόμματος τούτου τῷ ἦτο ἡ συστηματικὴ ἐπενέργεια τῶν πολιτικῶν αὐτοῦ καὶ τῆς διπλωματίας, οἵτινες ἀμφότεροι ἀντέπραττον κατὰ τῆς ἐπιρροῆς τοῦ Μεττερνίχου. Ψυχὴ τοῦ κόμματος ἦτο ὁ Pozzo di Borgo, ὅστις ὡς ἐκ τῆς ἀγχινοίας του καὶ τῆς ἀόκνου προσοχῆς εἰς πάντα τὰ τῆς Εὐρώπης μεγάλην ἔχαιρεν ὑπόληψιν οὐχὶ μόνον ἐν Πετρουπόλει ἀλλὰ καὶ παρ' ἁπάσαις ταῖς συμμαχικαῖς αὐλαῖς, ὅστις ἐν Παρισίοις ὡς εἶδος οἰκονόμου ἢ μᾶλλον κηδεμόνος τῆς Γαλλικῆς κυβερνήσεως κατεῖχεν εἶδος ἐξαιρετικῆς τινος θέσεως, ἐν ᾗ ἐκ τῶν ὁδηγιῶν, ἃς ἐλάμβανεν, ἐξετέλει μόνον τὰς αὐτῷ συμφερούσας, προστατευόμενος καὶ ὑπὸ τῆς ἐμπιστοσύνης τοῦ αὐτοκράτορός του καὶ συνάμα ὑπὸ τῆς ἐλαστικότητος τοῦ Νεσελρώδ. Ὅθεν ἦτο καὶ ὁ μόνος, ὅστις ἠδύνατο ν' ἀντισταθμίσῃ καὶ νὰ καταβάλῃ ἐπιτυχῶς παρὰ τῷ ἡγεμόνι αὐτοῦ τὴν παντοδυναμίαν τοῦ Μεττερνίχου. Ὡς πρὸς τὸ Ἑλληνικὸν ζήτημα δὲν εἶχε τότε ὁ ἀνὴρ οὗτος τέλειον σχέδιον καὶ γνώμην, εἰμὴ μόνον τὴν ἐπιθυμίαν νὰ ἴδῃ τὴν ῥωσσικὴν κυβέρνησιν ἐνεργοῦσαν αὐτοτελῶς καὶ βαδίζουσαν ὁδὸν ἀνεξάρτητον ἀπὸ τῆς αὐστριακῆς ἐπιρροῆς. Εἰς τοῦτο δεξιὸν βραχίονα εἶχε τὸν Στρωγανὼφ, ἀριστερὸν δὲ τὸν Καποδίστριαν, πρὸς τὰς πατριωτικὰς συμπαθείας τοῦ ὁποίου τὰ ἐν Λαϋβάχῃ φρονήματα τοῦ αὐτοκράτορος ἦλθον ἀμέσως μετὰ τὴν εἰς Πετρούπολιν ἐπάνοδον αὐτοῦ εἰς σύγκρουσιν. Καλῶς ἐγνώριζεν ὁ Μεττερνῖχος ὅτι ὁ ἀδύνατος τὸν χαρακτῆρα Τσάρος δὲν ἴσχυε ν' ἀντισταθῇ ὡς πρὸς τὸ ἀμφίβολον τοῦτο ζήτημα εἰς τὴν ἰσχυρὰν ἐπενέργειαν τῆς τριανδρίας ταύτης. Ὅθεν ἡ διηνεκὴς φροντὶς τοῦ ζηλοτύπου πρωθυπουργοῦ τῆς Αὐστρίας ἦτο νὰ ὑποσκάπτῃ καὶ νὰ καταβάλλῃ τὴν ἐπιρροὴν ταύτην, διότι ἂν καὶ περιεφρόνει τὸν Pozzo ὡς πολιτικὸν τυχοδιώκτην, οὐχ ἧττον ὅμως ἐθεώρει αὐτὸν κακὸν δαίμονά του καὶ ἐφθόνει καὶ ἐφοβεῖτο τὸν εὐτυχῆ ἀντίπαλον, οὗ ἡ φιλοδοξία ἦτο ἀκράτητος καὶ ὅστις ὡς ἐκ τῆς μεγάλης αὐτοῦ

περιουσίας ἠδύνατο νὰ διατηρῆται ἀνεξάρτητος καὶ ἀπέναντι ἀκόμη τοῦ αὐτοκράτορος καὶ κυρίου του. Τὸν δὲ Καποδίστριαν ἐμίσει ὁ Μεττερνῖχος θεωρῶν αὐτὸν ἀσυνείδητον ἐπαναστάτην, ὅστις περιπλέκει τὸν εὔπιστον ἡγεμόνα του εἰς λαβύρινθον ἐπισφαλῆ ἢ τὸν ὠθεῖ πρὸς τὸ βάραθρον, ἐξ οὗ μόνον ἡ βοήθεια τῶν συμμάχων του ἠδύνατο νὰ τὸν σώσῃ. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν δὲν κατώρθωσεν ὁ Μεττερνῖχος νὰ καταβάλῃ τὰς δυνάμεις τῶν ἀνδρῶν τούτων· ἀλλ' ἐν τούτοις ὑπῆρχε καὶ ἐν τῷ αὐτοκρατορικῷ ἀνακτοβουλίῳ ἰσχυρὰ ἀντιπολίτευσις κατὰ τῆς ἐπιῤῥοῆς των. Ὁ κόμης Νεσσελρῶδ μεμυημένος πρὸ πολλοῦ τὰς ἀρχὰς τοῦ Μεττερνίχου καὶ τοῦ Castlereagh, συνεμερίζετο μετ' αὐτῶν τὸν φόβον περὶ τῶν ἀκαταλογίστων συνεπειῶν, ἃς ἠδύνατο νὰ ἐπιφέρῃ ἓν καὶ μόνον ἀπερίσκεπτον βῆμα. Μεταξὺ τῶν Ῥώσσων στρατηγῶν ὑπῆρχον ἄνδρες μεγάλην ἔχοντες ἐπιῤῥοήν, ὡς ὁ Δίβιτς (Diebitsch), οἵτινες ἐκέντων παρὰ τῷ ἡγεμόνι ἐκείνην τὴν χορδήν, ἣν ὁ Μεττερνῖχος τὸν καλὸν αὐτοῦ δαίμονα ἐκάλει. Οὕτω λοιπὸν ἐῤῥίπτετο ὁ ἀδύνατος μονάρχης ἀπὸ ἀμφιβολίας εἰς ἀμφιβολίαν, ἀπὸ ἀποφάσεως εἰς ἀπόφασιν καὶ ἤγετο καὶ ἐφέρετο σχεδὸν διὰ τῆς βίας μεταξὺ τῆς πρὸς τοὺς Ἕλληνας συμπαθείας καὶ τοῦ φόβου τῆς ἐπαναστάσεως· καὶ ὅλη ἡ ἱστορία τῶν ἑπομένων χρόνων του οὐδὲν σχεδὸν ἕτερον εἶναι ἢ ἡ οἰκτρὰ αὕτη μεταβολὴ γνώμης ἀμφιταλαντευομένης, ἥτις ἀείποτε ἐῤῥυθμίζετο κατὰ τὰ οὕτω λεγόμενα ἠθικὰ τῆς Εὐρώπης συμφέροντα, ἅμα ὁ αὐτοκράτωρ εἰσήρχετο εἰς τὴν ἀτμοσφαῖραν τῆς αὐστριακιζούσης πολιτικῆς, ἥτις ἐλάμβανε τὴν χροιὰν τῶν πολιτικῶν τῆς Ῥωσσίας συμφερόντων ἅμα ὁ αὐτοκράτωρ μετέβαινε πάλιν εἰς τὸν ἐθνικόν του κύκλον. Τοῦτο συνέβη ἅμα ἐπανῆλθεν ἀπὸ Λαϋβάχης εἰς Πετρούπολιν. Ἀμέσως παρετηρήθη εἰς ὅλα τὰ διαβήματα τῆς ῥωσσικῆς κυβερνήσεως ἡ ἀντιμαχομένη ἐπιῤῥοὴ διαφόρων μερίδων, ἥτις ἀντανεκλᾶτο εἰς τὸν αὐτοκράτορα καὶ συνεκρότει ἐν αὐτῷ διηνεκῆ πάλιν. Οἱ πολιτικοὶ τῆς Πετρουπόλεως ἀμφεταλαντεύοντο μεταξὺ δύο συστημάτων, ὧν τὸ μὲν ἐζήτει τὴν διαλλαγὴν τὸ δὲ τὴν διάῤῥηξιν, τὸ μὲν τὴν εἰρήνην τὸ δὲ τὸν πόλεμον· ἐπίσης καὶ

26

ὡς πρὸς τὰς κατὰ τῆς Πύλης ἀπαιτήσεις μεταξὺ δύο συστημάτων ἀμφεταλαντεύετο ἡ Ῥωσσία, μεταξὺ ῥωσσικοῦ καὶ εὐρωπαϊκοῦ συστήματος· καὶ ποτὲ μὲν ἐγίνοντο αὐτῇ ἔντονοι παρατηρήσεις περὶ τῶν ὑπὸ συνθηκῶν ὡρισμένων ἀπαιτήσεων ὡς πρὸς τὰς παραδουναβίους Ἡγεμονίας, ποτὲ δὲ περὶ τῆς διαγωγῆς αὐτῆς πρὸς τοὺς Χριστιανοὺς αὐτῆς ὑπηκόους, ἀφ' ἧς ἐκρέματο δῆθεν ἡ ὕπαρξίς της· ποτὲ μὲν ἐφαίνοντο τὰ τέσσαρα ἄρθρα ὡς πραγματικὸν τελεσίγραφον, ποτὲ δὲ ὡς προοίμιον νέων διαπραγματεύσεων. Τὸ ἀμφιῤῥεπὲς τοῦτο παρετηρεῖτο καὶ εἰς τὰ πρὸς τὰς εὐρωπαϊκὰς δυνάμεις ἔγγραφα. Ἐν Λαϋβάχῃ ἐθεώρει ὁ αὐτοκράτωρ τὸ Ἑλληνικὸν ζήτημα ὁριστικῶς ὡς φαντασιοκόπημα τῆς γενικῆς ἀνατρεπτικῆς μερίδος, ἀλλ' ἐν ταῖς ἐπισημειώσεσι τῶν διακοινώσεων τῆς 10/22 Ἰουνίου ὑπεδείκνυτο ἡ πιθανότης ἤδη ὅτι «ἴσως» ἡ Ἑλληνικὴ ἐπανάστασις ἔχει συνάφειαν πρὸς τὰς ἐν ἄλλοις κράτεσι τεκταινομένας ἀξιομέμπτους συνωμοσίας! Ἐν ἀρχῇ μὲν συνεμερίζετο ὁ Τσάρος τὴν γνώμην πάντων, ὅτι ἡ πυρκαϊὰ αὕτη δὲν θέλει διαρκέσει ἐπὶ πολὺ, νῦν ὅμως διεκήρυττε τὸ ἀνακτοβούλιον αὐτοῦ πανταχόσε ἐντόγως, ὅτι οἱ Τοῦρκοι δὲν εἶναι εἰς κατάστασιν νὰ καταβάλωσι τὴν ἐπανάστασιν διὰ τῶν ἰδίων μέσων. Ἀπέβλεπεν ὁ αὐτοκράτωρ πρὸς τὰ κινδυνεύοντα ῥωσσικὰ συμφέροντα, τότε ἐφαίνετο ὅτι ἤθελε θυσιάσει *τὸ πᾶν* πρὶν ἢ ἰδιαιτέρως κινήσῃ πόλεμον ὑπὲρ τῶν δικαιωμάτων αὐτοῦ· ὅταν δ' ἐθεώρει τὰ πράγματα ὑπὸ *εὐρωπαϊκὴν ἔποψιν*, οὐδὲν ἐνόμιζεν ἀναγκαιότερον ἢ νὰ συνδράμῃ ἐν τῇ κρισίμῳ ταύτῃ θέσει τὴν Τουρκίαν, κινῶν κατὰ παραγγελίαν τῆς Εὐρώπης ῥωσσικὴν ἐκστρατείαν. Ἐφαίνετο, ὅτι ἀποδειχθεὶς κατ' ἀρχὰς ἐνάρετος, καταδικάσας τὴν Ἑλληνικὴν ἐπανάστασιν καὶ συμπράξας εἰς τὴν κατάπνιξιν αὐτῆς κατὰ τὰς παραδουναβίους Ἡγεμονίας, ἠδύνατο γ' ἀπαιτῇ τὴν ὅλην ἐμπιστοσύνην τῶν δυνάμεων, ἵνα καὶ τοῦ λοιποῦ ἀφήσωσιν αὗται ἀνεπηρέαστον αὐτὸν ὡς πρὸς τὸ ζήτημα τοῦτο. Ἐν Ἰταλίᾳ ἄφησε τὴν Αὐστρίαν ὅλως ἐλευθέραν· ὅθεν δικαίῳ τῷ λόγῳ περιέμενεν ὥστε καὶ οὗτος ὁ σύμμαχος αὐτοῦ (ἡ Αὐστρία) ἀφήσῃ αὐτὸν ἐν τῇ Ἀνατολῇ τοὐλάχιστον ἐλεύθερον,

καὶ στέρξῃ ἄνευ ἐπιφυλάξεως εἰς τοὺς πόθους του, καθότι ἐπρόκειτο ἐνταῦθα περὶ τῶν τιμαλφεστάτων συμφερόντων τῆς Ῥωσσίας, περὶ τῆς θρησκείας, τῆς ναυτιλίας καὶ τοῦ ἐμπορίου της. Τοσούτῳ δὲ μᾶλλον ἔτρεφεν ὁ Τσάρος τὴν γλυκεῖαν ταύτην ἐλπίδα, καθόσον ἡ Αὐλὴ τῆς Πετρουπόλεως μεγάλως ἐβασίζετο εἰς τὴν Αὐστρίαν, ἧς ὁ αὐτοκράτωρ αὐτὸς ἔγραφε τῷ 1812 ἤδη, ὅτι « ἐν τῇ σχέσει τῆς Αὐστρίας πρὸς τὴν Ῥωσσίαν βλέπει καὶ αὐτοῦ καὶ ὅλης τῆς Εὐρώπης τὴν σκέπην.» Ἀκριβῶς ὅμως δὲν ἦτο ὡρισμένον εἰς τί κυρίως ἀπέβλεπεν αὕτη ἡ ὑπὲρ τῆς Εὐρώπης ἐκτέλεσις.

Ὁ τολμηρὸς λόγος περὶ τῆς συνυπάρξεως τῆς Τουρκίας εἶχε ῥιφθῇ. Ἠδύνατό τις νὰ πιστεύσῃ, ὅτι τὸ Ἑλληνικὸν σχέδιον ἐπησχόλει πάλιν σοβαρῶς τὸν Τσάρον; Ἡ Ῥωσσία δὲν ἠδύνατο νὰ ἐπιληφθῇ τῶν μεγάλων τούτων σχεδίων εἰμὴ ἐπὶ τῇ προϋποθέσει δύο τινῶν περιπτώσεων ά.) ἐὰν αἱ δυνάμεις εὑρίσκοντο εἰς πόλεμον πρὸς ἀλλήλας καὶ β΄.) ἐὰν ἦσαν ἕτοιμαι νὰ ὑπερασπισθῶσι τὰ σχέδια τῆς Ῥωσσίας. Καὶ ἡ μὲν πρώτη περίπτωσις εἶχεν ἐπιφέρει εἰς τὴν Ῥωσσίαν μέχρι τοῦδε ὅλας τὰς ἐπεκτάσεις της, καὶ τῷ 1807 ἀκόμη ὁ Ἀλέξανδρος ἦτο πρόθυμος νὰ ὠφεληθῇ διὰ τὸν αὐτὸν τοῦτον σκοπὸν ἐκ τοῦ μεταξὺ Γαλλίας καὶ Ἀγγλίας πολέμου· νῦν ὅμως ἐφαίνετο ὅτι εἶναι τῆς γνώμης νὰ ἐπιληφθῇ τῆς δευτέρας περιπτώσεως καὶ νὰ μεταχειρισθῇ ἣν εἶχεν ἐν τῷ κόσμῳ ἐπιῤῥοήν, ὅπως παρακινήσῃ τὴν ἱερὰν συμμαχίαν νὰ συμπράξῃ εἰς τὰ σχέδια τῆς Ῥωσσίας. Ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ ἠρνοῦντο οἱ ἐν Βιέννῃ διπλωμάται αὐτοῦ, ὅτι προτείνων τὴν εἰρηνοποίησιν τῆς Τουρκίας εἶχέ ποτε σκοπὸν νὰ δώσῃ εἰς τὴν Ἑλλάδα ἡμίσειάν τινα ἀνεξαρτησίαν, οἵαν εἶχεν ἡ Σερβία. Τοῦτο ὅμως ἀπεδείκνυε μόνον, ἢ ὅτι ἡ Ῥωσσία δὲν διέβλεπεν ἀκριβῶς τὸν σκοπὸν τῆς προσδοκωμένης εὐρωπαϊκῆς ἐπεμβάσεως, ἢ ὅτι δὲν ἤθελε νὰ ἐξηγηθῇ σαφέστερον. Ἔτι μᾶλλον ἀμφίβολος καὶ ἀμφιῤῥεπὴς ἦτο ἡ Ῥωσσία ὡς πρὸς ἰδιαίτερόν τινα πόλεμον αὐτῆς κατὰ τῆς Τουρκίας. Οὐδέποτε ἠδύνατο ὁ Καποδίστριας νὰ πείσῃ τὸν αὐτοκράτορα νὰ κινήσῃ τοιοῦτον πόλεμον, διότι καὶ ὁ

Τσάρος εὑρίσκετο ὡς πρὸς τοῦτο εἰς ἣν εὑρίσκετο καὶ ὁ Σουλτάνος Μαχμοὺτ θέσιν. Δι' ἀμφοτέρους ἐπρόκειτο περὶ τῶν μεγίστων συμφερόντων· καὶ διὰ μὲν τὸν Ἀλέξανδρον ἐπρόκειτο περὶ ἐπιχειρήσεως τῶν μεγάλων ἔργων τῆς ἀρχαίας ῥωσσικῆς φιλοδοξίας ἐν τῇ Τουρκίᾳ, βοηθείᾳ τῆς εὐκαίρως ἐκραγείσης Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως· διὰ δὲ τὸν Σουλτάνον ἐπρόκειτο περὶ τῆς ἀντικρούσεως τῆς ἐπιθέσεως ταύτης, περὶ διατηρήσεως τῆς ἐν Εὐρώπῃ θέσεώς του, καὶ περὶ ταχείας καταπνίξεως τοῦ ἀκαίρως ἐκραγέντος Ἑλληνικοῦ κινήματος. Οἱ ἰσχυρότατοι ὅμως λόγοι ἐμπόδιζον ἀμφότερα τὰ μέρη ἀπὸ τῆς ἀπερισκέπτου καὶ παρατόλμου ὠθήσεως· ἐν μὲν τῇ Ῥωσσίᾳ τὸ σύστημα τῆς ῥωσσικῆς πολιτικῆς ὡς πρὸς τὰς ἐπαναστάσεις, ἐν δὲ τῇ Τουρκίᾳ αἱ ἐσωτερικαὶ ταραχαί· ἐν Ῥωσσίᾳ ὁ φόβος τῆς ἀντιστάσεως τῶν Εὐρωπαίων συμμάχων, ἐν Τουρκίᾳ δὲ τὸ ἀδύνατον βοηθείας τινὸς ἐκ μέρους τῶν εὐρωπαϊκῶν δυνάμεων, πρὸς δὲ τούτοις ἡ ἐξάντλησις τῶν δυνάμεων ὅλων μετὰ τὸν μακροχρόνιον πόλεμον καὶ τὰ ἀσθενῆ μέσα τῆς Πύλης, ἀπέναντι μάλιστα τῶν ἐσωτερικῶν σπαραγμῶν. Ὅθεν δὲν συνεκροτήθη μεταξὺ τῶν δύο τούτων κρατῶν ἅμιλλα μεγάλων ἐπιχειρήσεων καὶ ἔργων, ἀλλὰ πάλη μόνον χλιαρῶν φιλοπραγμοσυνῶν, πάλη ἀλαζονίας καὶ πεισμονῆς, εὐερεθιστότατος ἀγὼν εὐαισθησίας δύο κραταιῶν, οἵτινες ἐξ ἴσου ἦσαν ἀνίσχυροι εἰς τὰ ἔργα· λογομαχία, ἥτις μόλις ἐπὶ τοῦ διαδόχου τοῦ Ἀλεξάνδρου εἰς ὀλίγον γονίμους πράξεις ἔφερεν· διπλωματικὸς πόλεμος, καθ' ὃν ὅλαι αἱ δυνάμεις ἔλαβον ζωηρὸν μέρος ὑπὲρ ἑκατέρου καὶ ἐναντίον ἑκατέρου τῶν διαμαχομένων μερῶν· πόλεμος, ὅστις πολὺ ἐδυσκολεύθη καὶ ἐξετάθη ἕνεκα τῆς μεγάλης ἀποστάσεως ἀπ' ἀλλήλων τῶν ἐξ πρωτευουσῶν τῶν ἐνδιαφερομένων χωρῶν. Ἐκτεταμένη ἱστορία λόγων εἶναι αὕτη, ἣν ἔχομεν νὰ γράψωμεν περὶ τοῦ πολέμου τούτου, καὶ εἰς τὴν ὁποίαν ὀλιγίστην ἠθέλομεν ἐπιστήσει προσοχὴν, ἐὰν κατὰ τὴν περίπτωσιν ταύτην δὲν ἤθελον ἐξομαλυνθῇ τέλος αἱ δεκαετεῖς ἐν τῇ Ἀνατολῇ ταραχαὶ διὰ λόγων μᾶλλον ἢ διὰ ἔργων.

Η Αὐςρία καὶ ἡ Ἀγγλία.

Παρατηροῦσαι τὴν ἀμφιῤῥεπῆ ταύτην θέσιν τῆς ῥωσσικῆς κυβερνήσεως ἠδύναντο αἱ μεγάλαι δυνάμεις ἀφ' ἑνὸς μὲν νὰ ἐλπίσωσιν, ὅτι ὁ ἀδρανὴς Τσάρος δὲν ἤθελε συλλάβει σχέδιόν τι ἢ τοὐλάχιστον ἐπικίνδυνόν τι σχέδιον, ἀφ' ἑτέρου ὅμως ἠδύναντο καὶ νὰ φοβῶνται, ὅτι ὁ μὴ αὐτοπροαίρετος Ἀλέξανδρος ἦτο δυνατὸν νὰ παρεκτραπῇ εἰς ἀπερίσκεπτόν τινα καὶ παράκαιρον ἐπιχείρησιν. Ἐπὶ τῆς ἀσταθείας ταύτης τοῦ αὐτοκράτορος βασιζόμενος ἤρχισε τὸ ἔργον του ὁ λόρδος Λονδονδερῆς (Castlereagh). Ἀμέσως ἐνόησεν οὗτος, ὅτι ἐν τῷ ζητήματι τούτῳ, τὸ ὁποῖον εἶχεν ὅλως διάφορον σημασίαν διὰ τὴν Ἀγγλίαν ἢ τὸ Ἰταλικὸν καὶ Ἰσπανικὸν ζήτημα, ὤφειλε διὰ παντὸς μέσου νὰ ἑνωθῇ μετὰ τῆς Αὐστρίας, τῆς διατηρούσης φιλικὰς πρὸς τὴν Ῥωσσίαν σχέσεις, ἵνα ἀναχαιτίσῃ τὸν Τσάρον καὶ διὰ παντὸς μέσου ἐμποδίσῃ αὐτὸν ἀπὸ τοῦ πολέμου. Ὅθεν καὶ ἐν Λαϋβάχῃ ἤδη μετέβαλε κατά τι τὴν πρὸς τὰς ἠπειρωτικὰς τῆς Εὐρώπης δυνάμεις θέσιν του. Ἐθορυβήθη πραγματικῶς ὑπὸ τῆς διαδόσεως τῆς Ἰταλικῆς ἐπαναστάσεως πρὸς τὸ Πεδεμόντιον ἢ μόνον προσεποιεῖτο τὸν τεθορυβημένον, ὁπωςδήποτε ὅμως, ὠφελήθη ἐκ τοῦ γεγονότος τούτου, ἵνα μετριάσῃ κατά τι τὴν τραχεῖαν τῆς Ἀγγλίας πολιτικήν· καὶ προφορικῶς ὡμολόγησε (κατὰ τὸν Ἰούνιον) εἰς τὸν ἐν Λονδίνῳ πρέσβυν τῆς Αὐστρίας πρίγκηπα Ἐστερχάζην, ὅτι, ἂν καὶ ἡ Ἀγγλία δὲν ἠδυνήθη νὰ παραδεχθῇ δημοσίᾳ τὴν ἐν Λαϋβάχῃ γενομένην ἐξήγησιν, δικαιόνει εὐχαρίστως τὴν ἀλήθειαν καὶ ἀκρίβειαν τῶν αὐτόθι τεθεισῶν ἀρχῶν. Τοιούτου εἴδους ὁμολογίαν ἔδωκε μὲν ὁ λόρδος Λονδονδερῆς καὶ ἔν τινι ἐγκυκλίῳ, ἣν ἔγραψε πρὸ τῆς ἐκρήξεως τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως· τότε ὅμως ἠλαττώθη ἐπαισθητῶς ἡ σημασία τῆς ἐγκυκλίου ταύτης ὡς ἐκ τῆς μετὰ ταῦτα διαγωγῆς τῆς Ἀγγλίας· νῦν δὲ ἐπανελήφθη εἰς περιστάσεις τοιαύτας, ὥστε καὶ αὐτὴ ἡ Αὐλὴ τῆς Βιέννης ἐνόμισεν, ὅτι «δὲν ἔχει ἄλλο τί ν' ἀπαιτήσῃ» καὶ αἱ γνήσιαι θεωρίαι, ἃς ἐξέθηκεν ὁ Λονδονδερῆς ὡς πρὸς τὴν Ἑλλάδα, καὶ αἱ ὁδηγίαι ἃς ἔδωκεν εἰς τὸν λόρδον Στράγκφορδ νὰ βαδίζῃ ἐκ συμφώνου μετὰ τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει πρέσβεως τῆς Αὐςρίας,

ἐθεωρήθησαν ἐν Βιέννῃ ὡς εἰλικρινὴς μετάνοια καὶ παραδοχὴ τῆς ἔμφρονος τοῦ Μεττερνίχου πολιτικῆς. Αἱ ὁδηγίαι τοῦ πρωθυπουργοῦ τῆς Αὐστρίας πρὸς τὸν ἐν Κωνσταντινουπόλει πρέσβυν (5/17 Ἰουλίου) ὑπεδείκνυον τὸ ἁπλούστερον καὶ δραστικώτερον μέσον, δι' οὗ ἐνόμιζεν ἡ Αὐστρία ὅτι ἠδύνατο νὰ ἐπιτύχῃ εὐκόλως τὸν σκοπόν της, τὴν διατήρησιν δηλ. τῆς εἰρήνης. Ἡ Αὐστρία ἐλάμβανε τὸ μέρος τοῦ ἰσχυροῦ κατὰ τοῦ ἀσθενοῦς, καὶ διέταξε τὸν πρέσβυν της ν' ἀναγνωρίσῃ καὶ νὰ ὑποστηρίξῃ τὸ δίκαιον τῶν ῥωσσικῶν ἀπαιτήσεων παρὰ τῇ Πύλῃ. Αἱ ὁδηγίαι τῆς Ἀγγλικῆς κυβερνήσεως πρὸς τὸν Λόρδον Στράγκφορδ (25/7 Ἰουλίου) συνεφώνουν μὲν πρὸς αὐτάς, ἀλλὰ καίτοι συμβουλεύουσαι τὴν μετὰ τοῦ αὐστριακοῦ πρέσβεως ὁμοφωνίαν, διέταττον ὅμως τὸν πρέσβυν, νὰ ἐμμένῃ σταθερῶς εἰς τὴν πρώτην ἀρχὴν τῆς ἀγγλικῆς πολιτικῆς ἀπέναντι τῆς Ἱερᾶς συμμαχίας· νὰ μὴ παρασυρθῇ δηλ. εἰς κοινὰ διαβήματα. Λαμβάνων τὰ πρῶτα ταῦτα μέτρα, ἵνα συμφωνήσῃ ὅσον οἷόν τε περισσότερον μετὰ τῆς Αὐστρίας ἀπεπειράθη συγχρόνως ὁ Λονδονδερῆς νὰ προσελκύσῃ προσωπικῶς τὸν Ῥῶσσον αὐτοκράτορα διὰ τῆς ὁδοῦ τῆς ἠπιότητος, τῆς κολακείας, τῆς πειθοῦς. Ὠφελήθη πρὸς τοῦτο ἐκ τῆς τῷ 1818 δοθείσης αὐτῷ ἀδείας νὰ ἀπευθύνηται κατ' εὐθεῖαν, πρὸς τὸν αὐτοκράτορα, καὶ ἔγραψε πρὸς αὐτὸν (4/16 Ἰουλίου) ἐπιστολὴν (1), ἵνα ἴσως διὰ τοῦ τρόπου τούτου ἀποφύγῃ νὰ δώσῃ ἐπίσημον ἀπάντησιν εἰς τὰς περὶ τῆς κατὰ τὸν Ἰούνιον ῥωσσικῆς ἐκστρατείας γενομένας αὐτῷ ἐπερωτήσεις. Καθὼς ἔπραξεν ἀπέναντι τῆς Αὐστρίας, οὕτως ἔδωκεν ἠπίας ἐξηγήσεις καὶ ὡς πρὸς τὰς διαφόρους γνώμας κατὰ τὰς τελευταίας περὶ ἀφῃρημένων θεωριῶν διαπραγματεύσεις, ἀλλὰ μετέβη ἔπειτα ἐν τῇ ἐξαιρετικῇ ταύτῃ περιπτώσει εἰς τὴν εὐρωπαΐζουσαν τοῦ αὐτοκράτορος πολιτικήν, βέβαιος ὢν ὅτι καὶ ἡ Αὐστρία καὶ αἱ λοιπαὶ δυνάμεις ἤθελον πρὸ πάντων συμφωνήσει μετὰ τῆς Ῥωσσίας ὅπως παρεμβάλλωσι προσκόμματα. Ἐξέφρασε συγχρόνως τὴν πεποίθησιν, ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ δὲν θέλει θεωρήσει τὰ ἐν τῇ Ἀνατολῇ συμβάντα ὡς νέον καὶ μονομερὲς ζή-

(1) Ἐν τῇ ἀλληλογραφίᾳ τοῦ Castlercagh.

τημα· καθότι αὐτὰ δὲν εἶναι μόνον συνέπεια τῶν ἐν τῷ τουρκικῷ κράτει διαμαχομένων στοιχείων, ἀλλὰ καὶ ἀποτέλεσμα τοῦ ἐπαναστατικοῦ τῆς Εὐρώπης πνεύματος, τοῦ ὁποίου τὰ συμπτώματα εἶναι ἔτι καταστρεπτικώτερα ἐν Τουρκίᾳ, διότι ἐν αὐτῇ συμπράττουσιν ὅλα τὰ πάθη, αἱ προλήψεις καὶ αἱ θρησκευτικαὶ τῆς χώρας διαιρέσεις. Τὸ πλησιόχωρον τῆς Ῥωσσίας, ὁ συγγενικὸς τῆς θρησκείας σύνδεσμος, καὶ τὰ ἐμπορικὰ αὐτῆς συμφέροντα, πρὸ πάντων ὅμως ἡ παλαιὰ ἀντιζηλεία, ἥτις εἶναι ἀχώριστος ἀπὸ τῆς ἱστορίας τῶν δύο χωρῶν, πάντα ταῦτα τίθησι τὸν αὐτοκράτορα ἀπέναντι τρόπον τινὰ τῆς σκηνῆς τῶν εὐρωπαϊκῶν τούτων δυσχερειῶν. Ὅθεν περιττὸν εἶναι ν' ἀποδειχθῇ, ὅτι ἡ Τουρκία εἶναι ἐν τῷ εὐρωπαϊκῷ συστήματι ἀναγκαῖον κακόν· εἶναι μὲν νοσώδης ἔκφυσις, ἥτις ὅμως δι' αὐτὸ τοῦτο οὐδεμιᾶς θεραπείας εἶναι ἐπιδεκτική, διότι ἄλλως ἤθελε θέσει εἰς κίνδυνον τὸ ὅλον σύστημα. Ὁ σπασμωδικὸς ἐρεθισμὸς τῆς Τουρκίας ἐξέθηκε τὴν ῥωσσικὴν πρεσβείαν εἰς αἰσχρὰς ὕβρεις καὶ προσβολάς· ὅθεν ὀφείλει ὁ αὐτοκράτωρ νὰ ὑποστηρίζῃ ὡς πρὸς τοῦτο τὰς δικαίας αὐτοῦ ἀπαιτήσεις· ἀλλ' ὅσῳ μᾶλλον ἀμφίβολος εἶναι ἡ δύναμίς του, ὅσῳ μεγαλειτέρα εἶναι κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους ἡ δόξα αὐτοῦ, τοσούτῳ μᾶλλον ἐπιεικῶς πρέπει ν' ἀφήσῃ νὰ κατευνασθῇ ὁ σάλος ὁ διεγερθεὶς ἐν τῷ τουρκικῷ κράτει, τὸ ὁποῖον καὶ μεμολυσμένον εἶναι ὑπὸ τοῦ πνεύματος τῶν νέων ἀρχῶν καὶ κατατρώγεται ὑπὸ τῆς πυρκαϊᾶς τῶν ἰδιαιτέρων αὐτοῦ ἀρχαίων πικριῶν. Ἔφριξε μὲν ἡ ἀνθρωπότης ὅλη ἰδοῦσα τὰ συμβάντα κακουργήματα, οὐδὲ εἶναι δυνατὸν ν' ἀρνῆται οἶκτον καὶ συμπάθειαν εἰς τοὺς δεινοπαθοῦντας Ἕλληνας· ἀλλ' ὁ κίνδυνος μεταβολῆς τινος τοῦ εὐρωπαϊκοῦ συστήματος καὶ ἡ σκέψις ὅτι αὐτοὶ οἱ Ἕλληνες εἶναι οἱ ἐπιτιθέμενοι, ἤθελεν ἴσως πείσει τὸν αὐτοκράτορα καὶ τοὺς συμμάχους νὰ προτιμήσωσι νὰ τηρήσωσι θέσιν παρατηρητῶν μᾶλλον ἢ ν' ἀναμιχθῶσιν εἰς τὴν σύγχυσιν τῶν ἐκ τῆς τουρκικῆς ἐπιμονῆς προκυπτουσῶν συνεπειῶν. Οὐδέποτε ἐδόθη εἰς τὸν αὐτοκράτορα καλλιτέρα εὐκαιρία ν' ἀποδείξῃ λαμπρότερον τὸ φρόνημά του ἢ σήμερον, ἐὰν μεταχειρισθῇ κατὰ χώρας φανατικῆς καὶ ἡμιβαρβά-

ρου τὴν ὑπομονὴν καὶ μακροθυμίαν, ἣν μόνον δύναται νὰ τῷ ἐμποιήσῃ θρησκευτικὸς καὶ ἐνθουσιώδης σεβασμὸς πρὸς τὸ σύστημα, ὑπὲρ τῆς ἐγκαθιδρύσεως τοῦ ὁποίου τοσοῦτον ἐπιμόνως καὶ αὐτὸς εἰργάσθη.

Κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον ἐζήτει συγχρόνως καὶ ὁ Μεττερνῖχος νὰ ἐπηρεάσῃ προσωπικῶς τὸν Τσάρον. Ἡ Αὐστρία εἶχε πολὺ μεγαλείτερον συμφέρον ἢ ἡ Ἀγγλία νὰ τὸν ἀποτρέψῃ ἀπὸ ἀπερισκέπτου πολέμου, εἰς τὸν ὁποῖον ἤθελε περιπλεχθῆ ὅλη ἡ Εὐρώπη. Καὶ πρέπει ν' ἀκολουθῇ τις ἀκριβῶς τὰς αἰτίας τούτου, ἵνα ἐννοήσῃ τὰς πολυπλόκους καὶ πολλάκις καὶ λίαν ἀσυνεπεῖς καὶ ἀντιθέτους ὁδούς, ἃς ἐβάδιζεν ἡ αὐστριακὴ πολιτικὴ ὡς πρὸς τὸ Ἑλληνικὸν ζήτημα ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους. Ἡ Αὐστρία ὡς πρὸς τὰς ὑλικὰς αὐτῆς δυνάμεις οὐδέποτε ὀλιγώτερον ἢ τώρα ἦτο εἰς θέσιν ν' ἀνεχθῇ πόλεμον ἐν γειτνιαζούσῃ αὐτῆς χώρᾳ ἔστω καὶ ὡς ἁπλοῦς παρατηρητής. Τὸ ταμεῖον αὐτῆς ἦτο ἐξηντλημένον· φόβος ὑπῆρχε μήπως αὔξησις τῶν ἐξόδων διὰ τὸ στρατιωτικὸν ἐπιφέρει βαθεῖαν διασάλευσιν τῆς πίστεως· καὶ ὅσῳ καὶ ἂν ἐπιτηδεία ἦτο ἡ ἐν Βιέννῃ κυβέρνησις ἀείποτε ὡς πρὸς τὴν κατάχρησιν τῆς πίστεως, καὶ ὅσῳ ἀδύνατον ἦτο νὰ πεισθῇ εἰς τὴν ὑπερβολικὴν σπατάλην, τὴν λαβοῦσαν χώραν μετ' οὐ πολλὰς δεκαετηρίδας, ὁ αὐτοκράτωρ Φραγκῖσκος, ὅστις κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους, ἀπέναντι τῶν μεγάλων ζημιῶν καὶ προσβολῶν, ἃς ὑπέστη τὸ αὐστριακὸν ναυτικὸν παρὰ τῶν Ἑλλήνων πειρατῶν, ἠρνήθη καὶ ἑνὸς μόνου ἑκατομμυρίου τὴν παραδοχήν, τὸ ὁποῖον ἐπροτάθη πρὸς ἐπισκευὴν καὶ ἐξοπλισμὸν ἀρχαίων ἐνετικῶν πλοίων. Ἀπίστευτος ἦτο ἡ περὶ τοῦ στρατοῦ ἀμέλεια· καίτοι μεγάλα ἦσαν προσδιωρισμένα διὰ τὸ στρατιωτικὸν ποσά, οὐδεὶς ἠδύνατο νὰ τὴν ἐννοήσῃ, ὅστις δὲν ἐγνώριζεν, ὅτι ἐλαμβάνοντο ἀπὸ τοῦ ποσοῦ τούτου αἱ ὑπερβολικῶς αὐξηθεῖσαι δαπάναι διὰ τὴν ἀστυνομικὴν ὑπηρεσίαν. Τὸ σύστημα ὅμως τοῦτο καὶ αἱ δαπάναι αὗται ἐφαίνοντο τοσοῦτον ἀπαραίτητοι, ὥστε ὁ Μεττερνῖχος ὀλίγον μετὰ ταῦτα (1825), ὅτε παραιτηθέντος τοῦ Βελλεγάρδου ὅλοι οἱ πρίγκηπες ἐζήτουν ἐπιμόνως τὸν ἀρχιδοῦκα Φερ-

ξινάνδον τῆς Ἕστης πρόεδρον τοῦ αὐτοκρατορικοῦ συμβουλίου τοῦ πολέμου, ἐπροτίμησεν αὐτοῦ τὸν γηραιὸν εὐλογιστον πρίγκηπα τοῦ **Hohenzollern Hechingen**, παρὰ τοῦ ὁποίου δὲν ἐφοβεῖτο προσκόμματα καὶ ἐνστάσεις εἰς τὰς οἰκονομικὰς ταύτας ἐπιχειρήσεις. Οὕτω λοιπὸν ἐχόντων τῶν πραγμάτων ὁ στρατὸς τῆς Αὐστρίας ἔφερεν αὐτὴν εἰς θέσιν, ὥστε ἐκτὸς τῆς ἀνάγκης τοῦ νὰ κρατῇ ἐν Ἰταλίᾳ τὸν μόνον ἑτοιμοπόλεμον μικρὸν στρατὸν, ἐν περιπτώσει καθ' ἣν ἤθελεν ἐκραγῇ πόλεμος μεταξὺ Ῥωσσίας καὶ Τουρκίας, καὶ αὐτὴ μόνον ἡ τοποθέτησις ἐπιτηρητικοῦ στρατοῦ παρὰ τὰ σύνορα τῶν ἡγεμονιῶν ἤθελεν ἔχει τὰς μεγαλειτέρας δυσκολίας, καὶ αὐτὴ ἡ αὐστριακὴ αὐτοκρατορία περιπλεκομένη καὶ λαμβάνουσα μέρος εἰς τὸν πόλεμον ἤθελε καταλάβει θέσιν ὅλως δευτερεύουσαν. Τοσοῦτον εὐλόγους ἔχων ὑπὲρ τῆς εἰρήνης αἰτίας μετεχειρίσθη ὁ Μεττερνῖχος πᾶν μέσον, τὸ ὁποῖον τῷ παρέσχεν ἥ τε ἐν Λαϋβάχῃ διαμονὴ καὶ ἡ ἀκριβὴς γνῶσις τῶν ἐν Πετρουπόλει, ἵνα πείσῃ τὸν Τσάρον νὰ μείνῃ πιστὸς εἰς τὰ ἐν Λαϋβάχῃ δηλωθέντα φρονήματά του, προσεκτικώτατα ὠφελούμενος ἐκ τοῦ τρωτοῦ τοῦ αὐτοκράτορους μέρους δηλ. τῆς πρὸς τοὺς Ἕλληνας συμπαθείας του. Κύριον σκοπὸν τῶν ἐφόδων αὐτοῦ μετεχειρίσθη ὁ πονηρὸς πολιτικὸς τὸν φόβον τοῦ αὐτοκράτορος τὸν ἐκ τῶν ἐπαναστάσεων. Διὰ τοῦ πρέσβεως τῆς Αὐστρίας κόμητος **Lebzeltern** τῷ παρέστησεν, ὅτι ὅλοι οἱ ἐπαναστάται ἤθελον συνδέσει τὴν τύχην των καὶ τοὺς πόθους των πρὸς τὸν ῥωσσικὸν κατὰ τῆς Τουρκίας πόλεμον, καὶ ὅτι ἐκθέτει τὴν εὐημερίαν τῆς Εὐρώπης εἰς παντοίους κινδύνους, ἐὰν ζητῇ νὰ σώσῃ τοὺς Ἕλληνας ἄλλως ἢ διὰ τῆς συμπράξεως ἁπασῶν τῶν συμμαχικῶν δυνάμεων. Οὐδεμίαν παρημέλησεν ὁ Μεττερνῖχος ἀφορμὴν οὔτε ἐνεστῶσαν οὔτε μέλλουσαν, οὔτε πλησίον οὔτε μακρὰν κειμένην, ν' ἀποδείξῃ τῷ Τσάρῳ, ὅτι ὁ πόλεμος ἤθελεν εἶσθαι τὸ σύνθημα νέων ἐπαναστάσεων. Ἔγεινε χρῆσις πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον τῆς ἐν Γερμανίᾳ ἐπικρατούσης ἐξάψεως τῶν πνευμάτων, καὶ τῶν ὑπὲρ τοῦ Ἑλληνικοῦ ζητήματος προκηρύξεων. Ἡ πρωσσικὴ κυβέρνησις, καὶ αὐτὸς ὁ βασιλεὺς προσεκλήθησαν ὑπὸ τοῦ Μετ-

τερνίχου νὰ παραστήσωσιν ὅσον τὸ δυνατὸν ἐντονώτερον εἰς τὴν ῥωσσικὴν κυβέρνησιν τοὺς κινδύνους, οἵτινες ἐπήρχοντο ἀναμφιβόλως ἐν περιπτώσει πολέμου. Καὶ οὕτως ἔγεινεν ἐπιμελὴς χρῆσις πάντων, ὅσα αἱ διενεχεῖς ταραχαὶ ἐν Γαλλίᾳ καὶ αἱ αὐστριακαὶ ἔρευναι ἐν Ἰταλίᾳ ἀπεδείκνυον περὶ τῆς συνενοήσεως τῶν ἐπαναστατῶν, ὅπως τηρηθῇ ὁ Τσάρος ἐν διηνεκεῖ φόβῳ. Καὶ ὅμως δὲν κατωρθώθη κατ' ἀρχὰς νὰ μεταβληθῶσι τὰ φρονήματα καὶ αἱ εὐχαὶ τοῦ αὐτοκράτορος. Ἐν τῇ πρὸς τὸν λόρδον Λονδονδερῆν (1) ἀπαντήσει αὐτοῦ (17/29 Αὐγούστου) ἀνεφέρετο ἁπλῶς εἰς τὰς διακοινώσεις αὐτοῦ τῆς 10/22 Ἰουνίου. Ἀπεδείκνυον αὗται, ἔγραφεν ὁ Τσάρος, τὰς δύο ἀληθείας, ἀφ' ἑνὸς μὲν ὅτι ἡ Ῥωσσία ἔκαμε τὰς μεγαλειτέρας θυσίας ἵνα διευκολύνῃ εἰς τὴν Πύλην τὴν ἀποκατάστασιν τῆς ὁμονοίας, ἀφ' ἑτέρου δὲ ὅτι ἡ Πύλη παρεδέχθη σύστημα, τὸ ὁποῖον καθιστᾷ ἀδύνατον τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν μετὰ τῆς Ῥωσσίας συνομολογηθεισῶν συνθηκῶν. Ἂν καὶ ἡ Πύλη δὲν εἶναι μόνη ἔνοχος τῆς καταστροφῆς, ὀφείλει τις ὅμως νὰ ἀναγνωρίσῃ ὅσῳ περισσότερον μέρος λαμβάνει εἰς αὐτὴν τὸ ἐπαναστατικὸν τῆς ἐποχῆς πνεῦμα, ὅτι ἡ Πύλη δὲν θέλει εὕρει ἀσφαλές τι μέσον σωτηρίας «ἐν τῷ κυκεῶνι τῶν ἀσυνεπειῶν της», ἀλλ' ἐὰν καταβληθῇ, θέλει ἐνισχύσει δι' ὅλης τῆς ἀδυναμίας της τὴν ὀλεθρίαν ἰσχὺν τῆς ἐπαναστάσεως. Ὡς ἐκ τῶν διαπραχθεισῶν δὲ ὑπ' αὐτῆς βαρβαροτήτων φόβος ὑπάρχει, μὴ οἱ Ἕλληνες δὲν θελήσωσι πλέον νὰ συγκατανεύσωσιν εἰς ὑποταγήν. Καὶ ἐν ἀρχῇ μὲν τοῦ κινήματος ἠδύνατο ξένη ἐπέμβασις νὰ ἐνθαῤῥύνῃ εἰς τὰ βλέμματα τῆς Πύλης τὴν ἐπανάστασιν, σήμερον ὅμως ἡ βράδυνσις παρέχει εἰς τὰς δυνάμεις βαρεῖαν εὐθύνην, ὅτε ἡ ἐπανάστασις ἐπαπειλεῖ νὰ ὑψώσῃ τὴν κεφαλήν της ὡς πραγματική τις δύναμις. Ἡ Πύλη ἐκήρυξε τὸν τουρκικὸν λαὸν εἰς κατάστασιν νομαδικήν, τοῦτ' ἔστιν, ἔθεσεν αὐτὸν εἰς ἐμπόλεμον κατάστασιν κατὰ τῶν χριστιανῶν· ὅθεν ἡ φύσις τῆς τουρκικῆς δυνάμεως δὲν εἶναι πλέον σήμερον ὁποία ἦτο μέχρι τοῦ Μαρτίου τοῦ ἐνεστῶτος ἔ-

(1) Αὐτοκρατορικὸν ἔγγραφον τῆς 17/29 Αὐγ. Χργ.

τους. Ο Τσάρος θέλει εἶσθαι ἐπιεικὴς καὶ ἀνεκτικὸς μέχρις ὑπερβολῆς, ἀλλὰ τὰ πάντα ἔχουσιν ὅρια. Ἐὰν ὅμως ἡ εἰρήνη φανῇ ἀδύνατος, ἡ σύνεσις πρέπει νὰ συμβουλεύσῃ τὰς δυνάμεις νὰ παραδεχθῶσι τὰς προτάσεις τῆς Ῥωσσίας. Βασιζομένη ἐπὶ τῶν ἀρχῶν τῆς ἱερᾶς συμμαχίας ἡ σύμπραξις τῶν δυνάμεων ἤθελεν ἐπαναφέρει τὴν ἡσυχίαν ἐν τῇ Ἀνατολῇ καὶ ἐνισχύσει τὸ εὐρωπαϊκὸν σύστημα. Ὅθεν ὁ Τσάρος περιμένει ἐν πεποιθήσει τὸ ἀποτέλεσμα τῶν διασκέψεων τούτων.

Οὕτως ἠναγκάσθη πάλιν ὁ Ἄγγλος ὑπουργὸς νὰ ἐπιληφθῇ τῶν προταθέντων ζητημάτων διὰ τῆς ἐπισήμου ὁδοῦ. Ἧττον φιλικῶς ἀπήντησεν ὁ Τσάρος εἰς τὰς αὐστριακὰς διακοινώσεις, διότι ἐκ Βιέννης περιέμενεν ὅλως διάφορον συγκατάθεσιν εἰς τὰς εὐχάς του. Ἐκ Βιέννης ἐστάλη εἰς Πετρούπολιν διακοίνωσις (12/24 Αὐγούστου), ἥτις ἐπρότεινε νὰ ὁρισθῇ μέρος πρὸς συνδιάσκεψιν τῶν συμμάχων Αὐλῶν, ἵνα προληφθῇ ἡ μεταξὺ Ῥωσσίας καὶ Τουρκίας ῥῆξις, ἢ ἐν ἐναντίᾳ περιπτώσει συμφωνηθῶσι τὰ ληπτέα μέτρα· εἰς τὴν σύνοδον ταύτην, ἐλπίζει, ἔλεγεν ὁ Μεττερνῖχος, ὅτι θέλει λάβει μέρος καὶ ἡ Ἀγγλία. Ὅταν ἡ διακοίνωσις αὕτη ἦλθεν εἰς Πετρούπολιν (τῇ 24/5 Σεπτεμβρίου) ἕτοιμα ἦσαν τὰ πρὸς τὸν ἐν Βιέννῃ Γολώφκην ἔγγραφα, τὰ ὁποῖα καὶ ἀπεστάλησαν (29/10 Σεπτεμβρ.) πρὶν ἔτι, ὡς ἀνέφερεν ὁ Νεσελρὼδ πρὸς τὸν Lebzeltern, «εὑρεθῇ καιρὸς ν' ἀναγνωσθῇ ἡ βιενναία διακοίνωσις» ὅ,περ ἦτο ἀπόδειξις κακῆς ἐκ μέρους τῆς Ῥωσσίας διαθέσεως, ἣν ἡ Αὐλὴ τῆς Βιέννης ἀντέκρουσεν μὴ λαβοῦσα ὑπ' ὄψιν τὸ περιεχόμενον τῶν ἐγγράφων (τῆς πρὸς τὸν Γολώφκην ἀποστολῆς), τὰ ὁποῖα ὀλίγον παρηγορητικὰς ἐκφράσεις περιεῖχον περὶ τῆς Πύλης. Ἡ ῥωσσικὴ ἀπάντησις (13/25 Σεπτεμβρ.) πρὸς τὰς βιενναίας προτάσεις ἀνεφέρετο, ὡς ἡ πρὸς τὸν Λονδονδερῆν αὐτοκρατορικὴ ἐπιστολή, εἰς τὰς ῥωσσικὰς προτάσεις τῆς 10/22 Ἰουνίου. Ἐξύμνει ἡ ἀπάντησις αὕτη τὴν μετριοπάθειαν τῆς ῥωσσικῆς κυβερνήσεως, ἥτις προέβη μέχρι τοῦ μὴ περαιτέρω, ὅπως ἐξετάσῃ, ἐὰν ἡ τουρκικὴ κυβέρνησις ἠδύνατο ἀφ' ἑαυτῆς ἢ διὰ τῆς ἐπιρροῆς φιλικῶν συμβουλῶν νὰ καταλάβῃ πάλιν τὴν θέσιν, ἣν κα-

τεῖχεν ἐν τῇ πολιτικῇ τῆς Εὐρώπης τάξει περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ Μαρτίου τοῦ ἐνεςῶτος ἔτους. Καὶ νῦν ἔτι εἶναι πρόθυμος ἡ Ῥωσσία ν' ἀναλάβῃ πάλιν τὰς ἀμέσους πρὸς τὴν Πύλην διαπραγματεύσεις, ἅμα αἱ ἀπαιτήσεις της ὡς πρὸς τὰς Ἡγεμονίας ἐκπληρωθῶσιν· εἰς τοῦτο δύνανται νὰ συντελέσωσιν αἱ δυνάμεις μόνον ἀφ' οὗ κατορθώσωσι νὰ γείνῃ παραδεκτὸν τὸ τελεσίγραφον. Καὶ ἡ σύνοδος, ἣν προτείνει ἡ Αὐστρία, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἔχῃ ἕτερον σκοπὸν ἢ νὰ ἐπισπεύσῃ τὴν παραδοχὴν ταύτην· ἀλλ' ὡς πρὸς τοῦτο ὑπάρχει ἤδη ἐν Κωνσταντινουπόλει ἡ σύνοδος τῶν πρέσβεων. Μόνον ὅταν ὁ πόλεμος καταστῇ ἀναπόφευκτος, νομίζει ὁ αὐτοκράτωρ, ὅτι πρέπει νὰ λάβῃ χώραν τοιαύτη σύνοδος καὶ αὐτὴ ἐν Ῥωσσίᾳ, πλησίον τῆς σκηνῆς τῶν διενέξεων, ὅπως μὴ ἐκληφθῇ ὁ πόλεμος οὗτος ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν τῆς τάξεως ὡς μεμονωμένος καὶ ὡς σύνθημα τῆς διαλύσεως τῆς σωτηρίου Εὐρωπαϊκῆς συμμαχίας.

Ἀποτυχόντων τῶν πρώτων τούτων διαβημάτων προσεκάλεσεν ὁ λόρδος Λονδονδερῆς (1) καὶ αὐτὸς ὁ βασιλεὺς τῆς Ἀγγλίας τὸν πρίγκηπα Μεττερνῖχον εἰς συνέντευξιν εἰς Ἀννόβερον, ἔνθα περιεμένετο καὶ ὁ κόμης Λήβεν (Lieven) κατὰ τὴν εἰς Πετρούπολιν διάβασίν του. Ὁ λόρδος ἐπεθύμει νὰ συνεννοηθῇ προφορικῶς μετὰ τοῦ πρωθυπουργοῦ τῆς Αὐστρίας ὡς πρὸς τὰ καθ' ἕκαστα τῶν φρονημάτων καὶ τῆς καταστάσεως τῶν πραγμάτων, καὶ φανερὸν ἦτο ὅτι ἐπειρᾶτο ν' ἀντικαταστήσῃ τὴν ἐκ Βιέννης προτεινομένην γενικὴν σύνοδον ἁπασῶν τῶν δυνάμεων διὰ ἁπλῆς ἀγγλοαυστριακῆς συμμαχίας. Καὶ ὄντως οἱ δύο πολιτικοὶ ἄνδρες ἦλθον ἐν Ἀννοβέρῳ εἰς στενὴν συνεννόησιν, καὶ ἡ Γαλλία κατωρθώθη νὰ πεισθῇ, ὅτι ῥωσσικὸς πόλεμος ἤθελεν εἶσθαι διὰ τὴν Εὐρώπην μεγίστη συμφορά, ἐν ᾧ μέχρι τοῦδε ὁ Richelieu ἐν ταῖς μυστικαῖς αὐτοῦ ἐπιστολαῖς πρὸς τὸν δοῦκα τοῦ Καραμάνου (Caraman) ἐθεώρει ἄφευκτον τὸν κατὰ τῆς Πύλης πόλεμον, καὶ μετε-

---

(1) Ὁ Λόρδος Λονδονδερῆς πρὸς τὸν πρίγκηπα Μεττερνῖχον· ἐν Ἀκυϊσγράνῃ 19/1 Ὀκτωβρ. Χργ.

χειρίζετο γλῶσσαν, ἐν ᾗ κατεφαίνετο ἔτι ὁ ἀρχαῖος τῆς Ὀδησσοῦ κυβερνήτης. Ἀγγλοαυστριακὴ ἀποστολὴ ἐγγράφων ἐκ συμφώνου συντεταγμένων διεβιβάσθη ἀπὸ Ἀννοβέρου εἰς Πετρούπολιν. Καὶ ὁ Λονδονδερῆς ἔδωκε (16/28 Ὀκτωβρίου) τὴν ἐπίσημον ἀπάντησιν, (1) ἣν προθύμως ἐζήτει ν' ἀποφύγῃ. Ἔλεγεν ἐν τῷ ἐγγράφῳ τούτῳ, ὅτι δὲν βλέπει τὴν ἀνάγκην πολέμου, ὅθεν καὶ ὡς πρὸς τὴν ἐρώτησιν, ὁποία ἤθελεν εἶσθαι ἡ διαγωγὴ τῶν δυνάμεων ἐν περιπτώσει πολέμου, δὲν ἠδύνατο ἐξ ἑκουσίων προϋποθέσεων νὰ προσδιορίσῃ ἐκ τοῦ προτέρου τὰς ἠθικὰς ἢ πραγματικὰς ἀποφάσεις, ἃς μέλλοντα συμβάντα ἠδύναντο νὰ προκαλέσωσι· πολλῷ δὲ ὀλιγώτερον ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ, ὅτε δὲν ἔχει πρὸ ὀφθαλμῶν τὰς συνεπείας, ἃς ἠδύνατο νὰ ἔχῃ τουρκικὸς πόλεμος συγκροτούμενος ἐπὶ τῷ πόῤῥω ἀποβλέποντι σκοπῷ τοῦ νὰ ἐκδιωχθῶσιν οἱ Τοῦρκοι. Οὐδεμία τῶν δυνάμεων ἠδύνατο νὰ προΐδῃ εἰς ποίαν θέσιν ἤθελεν εὑρεθῆ διαρκοῦντος πολέμου τοσοῦτον γιγαντιαίου. Ὁ αὐτοκράτωρ ἔχει ἐν τοῖς μεταξὺ τῶν Δυνάμεων ὑπάρχουσι δεσμοῖς τὸ ἀσφαλέστατον ἐχέγγυον τῆς φιλίας καὶ τῆς πρὸς τὴν εἰρήνην τάσεως αὐτῶν· αἱ Δυνάμεις δὲ ἀφ' ἑτέρου ἔχουσι τοσαύτην πεποίθησιν εἰς τὴν μακροθυμίαν καὶ μετριοφροσύνην τοῦ αὐτοκράτορος, ὥστε αἱ ἐκ συμφώνου προσπάθειαι αὐτῶν πρὸς διατήρησιν τῆς εἰρήνης ἔπρεπε νὰ ἔχωσιν ἐπιτυχίαν καὶ μάλιστα ἐὰν μηδὲν παρενεβάλλετο εἰς τὴν ἐπιτυχίαν πρόσκομμα. Ἐὰν ὅμως ὁ πόλεμος καταστῇ ἀναπόφευκτος δὲν ἕπεται, ὅτι πρέπει νὰ συγκροτηθῇ κατ' ἄλλας ἀρχὰς ἢ κατὰ τὰς τῶν προηγουμένων ἐν Τουρκίᾳ πολέμων. Ὑποθέτων ἑαυτὸν Ῥῶσσον ὑπουργόν, ἐξακολουθεῖ ὁ Λονδονδερῆς, δὲν ἤθελε θεωρεῖ συνετὸν νὰ συμβουλεύσῃ τὸν αὐτοκράτορα τὴν ἔξωσιν τῶν Τούρκων ἐκ τῆς Εὐρώπης, διότι οὗτοι ἤθελον τότε διὰ συμπεπυκνωμένων δυνάμεων πιέσει τὰς μεσημβρινοανατολικὰς τῆς Ῥωσσίας ἐπαρχίας, ἐν ᾧ τώρα ἀποτελοῦσι κράτος διῃρημένον καὶ ὡς ἐκ τῆς θέσεως αὐτοῦ ἐπὶ δύο χωρῶν (Ἀσίας καὶ Εὐρώπης) ἀσθενές.

(1) Ἔγγραφον τοῦ Λονδονδερῆ πρὸς τὸν ἱππότην Βαγῶτον. Ἐν Ἀννοβέρῳ 16|28 Ὀκτωβρίου. Χργ.

Ἐὰν ὅμως εὑρίσκετο Ῥῶσσος ὑπουργὸς, ὅστις ἐζήτει ν᾽ ἀντικαταστήσῃ τὴν σημερινὴν θέσιν δι᾽ ἑλληνικοῦ κράτους ἐκ τῆς ἐπαναστάσεως ἀποῤῥέοντος, ἔργον αὐτοῦ ἤθελε βεβαίως εἶσθαι, νὰ καθυποβάλῃ εἰς τοὺς συμμάχους τοῦ αὐτοκράτορος τὸν τρόπον τῆς ἐκτελέσεως τοῦ τοιούτου σχεδίου, κατὰ τῆς ἀνάγκης, ὠφελείας καὶ φιλανθρωπίας τοῦ ὁποίου ἤθελον ἀναγκασθῇ ἐκεῖνοι νὰ διαμαρτυρηθῶσιν ὁμοθύμως. Τοιοῦτόν τι δὲν ἐπίκειται, ἀλλὰ τὸ μόνον καὶ ἀληθὲς ζήτημα εἶναι τώρα, πῶς εἶναι δυνατὸν νὰ καταπείσῃ τις τὴν Πύλην νὰ ἱκανοποιήσῃ τὰς ἀπαιτήσεις τῆς Ῥωσσίας. Ὁ αὐτοκράτωρ δικαιοῦται νὰ περιμείνῃ, ὅτι οἱ σύμμαχοι ἤθελον ἐπιμένει εἰς τὴν κατ᾽ οὐσίαν ἐκτέλεσιν τῶν ἀπαιτήσεων τούτων· οἱ δὲ σύμμαχοι, ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ θέλει εὕρει μέσον, ὅπως μὴ προσβληθῇ ἡ ἀξιοπρέπεια τῆς τουρκικῆς κυβερνήσεως. Αἱ δύο αὐτοκρατορικαὶ κυβερνήσεις ἀναγκάζονται ὡς ἐκ τῆς γειτονικῆς αὐτῶν θέσεως ν᾽ ἀναλάβωσι τὴν ἰδιαιτέραν διεκπεραίωσιν τῶν διαπραγματεύσεων τούτων. Καὶ ἐὰν μὲν ἀφ᾽ ἑνὸς ἠδύνατο νὰ περιμείνῃ τις ἐν τῇ ῥωσσικῇ ἀλληλογραφίᾳ μᾶλλον ὡρισμένα σημεῖα ἐμπιστευτικῆς πρὸς τὴν Πύλην διαθέσεως, ἐν τῇ αὐστριακῇ ἀφ᾽ ἑτέρου δὲν δύναται εἰμὴ νὰ θαυμάσῃ τὸ πνεῦμα καὶ τὴν ἐλευθεριότητα διὰ τῆς ὁποίας πειρᾶται ἡ Αὐστρία νὰ ἐπιτύχῃ τὸ δίκαιον ὑπὲρ τῆς ῥωσσικῆς Αὐλῆς. Αἱ ἐκ συμφώνου γενόμεναι αὗται προσπάθειαι προὐκάλεσαν ἤδη οὐσιωδεστάτας παραχωρήσεις ἐκ μέρους τῆς Πύλης. Αἱ προκαταρκτικαὶ ἀπαιτήσεις περὶ ἐκκενώσεως τῶν παραδουναβίων Ἡγεμονιῶν, περὶ ἀναγορεύσεως τῶν ὁσποδάρων, περὶ μὴ παραδόσεως τῶν φυγάδων, πάντα ταῦτα σχεδὸν παρεχωρήθησαν παρὰ τῆς Πύλης· ἐπισήμως ἐκήρυξε πρὸς τούτοις ἡ Πύλη τὴν ἐξ ἴσου προστασίαν πάντων τῶν ὑπηκόων της καὶ προεκήρυξεν ἤδη ὅ,τι δύναταί τις νὰ ὀνομάσῃ σχεδὸν γενικὴν ἀμνηστείαν. Δὲν πρέπει δὲ νὰ ληφθῶσι τὰ λοιπὰ μέτρα, ὅπως δοθῇ περισσοτέρα σημασία εἰς τὰς διαπραγματεύσεις; ὡς ἡ ἐκ Βιέννης προτεινομένη γενικὴ σύνοδος, διότι ἡ Πύλη ἀντίκειται εἰς πᾶσαν κοινὴν ἐπέμβασιν. Ὁ Λόρδος Λονδονδερῆς ἔψαυε πρὸς τούτοις ἐν τῇ ἐπιστολῇ του καὶ δύο ἐν-

στάσεων, αἵτινες ἠδύναντο νὰ γείνωσι κατὰ τῆς διαγωγῆς τῆς Ἀγγλίας ὅτι ὑπὸ ὑλικὴν ἔποψιν. ἠδύνατο ἡ Ἀγγλία ἴσως νὰ κατηγορηθῇ ἐπὶ ἐμπορικῇ ἀντιζηλείᾳ κατὰ τῶν ἐπαρχιῶν τῆς μεσημβρινῆς Ῥωσσίας, ἐν ᾧ τὸ ἀγγλικὸν ἐμπόριον ἀναπτύσσεται ὅσῳ αὐξάνει ὁ πλοῦτος ἄλλων χωρῶν· καὶ ὅτι ὑπὸ ἠθικὴν ἔποψιν ἠδύνατο νὰ ἐρωτηθῇ ἡ Ἀγγλία, ἐὰν ἦναι δίκαιον, οἱ ἀπόγονοι τῶν ἀνδρῶν ἐκείνων, οὓς ἡ ἀνατροφὴ μᾶς διδάσκει νὰ θαυμάζωμεν, νὰ διάγωσιν αἰωνίως βίον δυστυχῆ καὶ ἀφανῆ ὑπὸ τὸν τουρκικὸν ζυγόν. Ἡ φωνὴ αὕτη δὲν δύναται νὰ παρουσιασθῇ, ἐὰν ὁ πολιτικὸς ἀνὴρ ἠδύνατο νὰ ἀκούσῃ τὴν συμβουλὴν τῆς καρδίας του καὶ ν' ἀμελήσῃ τὴν τῆς διανοίας του· ὁ πολιτικὸς ἀνὴρ, οὗτινος πρώτιστον μέλημα πρέπει νὰ ἦναι ἡ διαφύλαξις τῶν αὐτῷ ἀμέσως ἐμπεπιστευμένων συμφερόντων, καὶ ὅστις δὲν πρέπει νὰ διακινδυνεύσῃ τὴν ὕπαρξιν τῆς ἐνεστώσης γενεᾶς σκεπτόμενος περὶ τῆς ἐνδεχομένης εὐδαιμονίας τῶν ἀπογόνων. Ὅθεν δὲν δύναται νὰ συμβιβάσῃ τοῦτο μὲ τὰς περὶ τοῦ καθήκοντός του ἰδέας καὶ νὰ ἀναμιχθῇ εἰς σχέδιον περὶ πολιτικῆς τῆς Ἑλλάδος ἀποκαταστάσεως, φοβούμενος μὴ διὰ τοῦτο συνταράξῃ ἐπικινδύνως οὐ μόνον τὴν Τουρκίαν, ἀλλὰ καὶ τὴν Εὐρώπην σύμπασαν· καὶ μάλιστα χωρὶς νὰ ἦναι πεπεισμένος, ὅτι οἱ Ἕλληνες, ὅπως εἶναι, ἠδύναντο νὰ εὕρωσιν ἐν μέσῳ αὐτῶν τὰ στοιχεῖα καλλιτέρου τινὸς πολιτικοῦ συστήματος. Δὲν δύναται δὲ εἰμὴ νὰ εὔχηται ὅπως ὁ χρόνος καὶ ἡ θεία Πρόνοια ἐπιφέρωσιν εἰς τὸν λαὸν τοῦτον εὐκολίαν τινὰ, ἣν δὲν δύναται νὰ τῷ παράξῃ πολιτικὸς ἀνὴρ χωρὶς νὰ φανῇ ἄπιστος πρὸς τὰ λοιπὰ αὐτοῦ καθήκοντα.

Τὴν γνώμην, ἥτις ἐξεφράζετο ἐν ταῖς τελευταίαις ταύταις θεωρίαις, ἐξέθηκε τότε ἡ ἀγγλικὴ κυβέρνησις καὶ ἐν τῇ πολλάκις ἀναφερομένῃ ἐκθέσει τοῦ ὑπολόγου (state of the nation) δημοσίως, ἐν ᾧ παρὰ τὴν φιλανθρωπικὴν τῆς ἐποχῆς προκήρυξιν καὶ αὐτὴν τὴν οὐδετερότητα κατὰ τὰς περιπλοκὰς ταύτας ὠνόμαζε λίαν ἀμφίβολον φρόνησιν· καὶ συμφώνως μὲ τὴν ἀγγλικὴν πρὸς τὴν Ῥωσσίαν ἀντιζηλείαν, προσέθετεν ἡ Ἀγγλικὴ κυβέρνησις, ὅτι ἴσως αἱ περιστάσεις ἀπήτουν μᾶλλον τὴν ἐνίσχυσιν τῶν δυ-

νάμεων τῆς Πύλης ἢ τὴν μόνην διατήρησιν, πολλῷ δὲ ὀλιγώτερον τὴν ἐλάττωσιν αὐτῶν. Ὅ,τι ἀφορᾷ τὸ πρῶτον μέρος τῆς διακοινώσεως τοῦ Λονδονδερῆ, ἥτις λίαν σαφῶς καὶ εὐκρινῶς ἐξέθετεν ἐνώπιον τοῦ κόσμου τὰ ῥωσσικὰ σχέδια, ἡ ῥωσσικὴ κυβέρνησις ἀπέφυγεν ἐν τῇ ἀπαντήσει αὐτῆς (1) (15/27 Νοεμβρίου) τὴν οὐσίαν αὐτῆς, ἐπαναλαμβάνουσα τὰ ἤδη λεχθέντα, καὶ οὔτε ἀντιλέγουσα εἰς τὰς πρώτας θεωρίας της οὔτε φαινομένη σύμφωνος ὡς πρὸς τὰ συμβάντα. Καθότι, ἔλεγε τὸ ῥωσσικὸν ἔγγραφον, ἡ μεταβολὴ τοῦ πολιτικοῦ τῆς Τουρκίας συστήματος, ἣν προκηρύττει ὁ λόρδος Λονδονδερῆς, δὲν ἀνταποκρίνεται εἰς τὰ γεγονότα. Ὁ λόρδος ἐθεώρησεν ὡς πρόωρον τὴν ὑπόθεσιν τῆς ἐκρήξεως τοῦ πολέμου· ἐὰν τοῦτο ἔγεινεν ἐπὶ τῇ ὑποθέσει, ὅτι ἡ Πύλη συγκατένευσεν εἰς τὰς δικαίας τῆς Ῥωσσίας ἀπαιτήσεις, ἡ πεποίθησις ὅμως τοῦ αὐτοκράτορος εἶναι ὅλως διάφορος. Ἐὰν ἀπὸ τῆς συστάσεως τῆς μεγάλης συμμαχίας ὅλα τὰ ζητήματα τὰ ἔχοντα γενικὸν συμφέρον συνεζητήθησαν ἐν γενικῇ συνόδῳ, πρὸς τί τότε ἡ κρίσις αὕτη, ἥτις εἶναι ἔργον τῶν ἐπαναστατῶν καὶ ἥτις ὥρισε τὸ κύριον μέτρον τοῦ πνεύματος καὶ τῶν μέσων τῆς ὀθωμανικῆς δυνάμεως, νὰ μὴ θεωρηθῇ ὡς γενικὴ συμφορά, κατὰ τῶν αἰτιῶν τῆς ὁποίας ἔπρεπε νὰ γείνῃ ἀπὸ κοινοῦ ἐπίθεσις; Ὅλαι αἱ δηλώσεις τοῦ αὐτοκράτορος βασίζονται ἐπὶ τῶν θεωριῶν τούτων, αἵτινες πολὺ ἰσχυραὶ εἶναι, ὥστε νὰ θεωρῇ ὁ αὐτοκράτωρ τὸ περὶ τῶν ληπτέων μέτρων ζήτημα πρόωρον. Διὰ νὰ θεωρήσῃ δὲ ὁ αὐτοκράτωρ τὸν πόλεμον ἀπίθανον πρέπει νὰ ἔχῃ τὴν βεβαιότητα, ὅτι ἡ Πύλη, καὶ θέλει καὶ δύναται νὰ ἐκπληρώσῃ τὰς ῥωσσικὰς ἀπαιτήσεις. Ἡ στρατιωτικὴ ἐν ταῖς Ἡγεμονίαις διοίκησις, αἱ ἐν Κύπρῳ ταραχαί, τὰ ἀτοπήματα τῶν γενιτσάρων καὶ ἡ ἀδυναμία τῆς κυβερνήσεως τοῦ νὰ περιστείλῃ αὐτὰ ἀποδεικνύουσι τὸ ἀμφίβολον τοῦ τοιούτου. Ὁ αὐτοκράτωρ θέλει φθάσει εἰς τὸ ἔπακρον τῆς μετριοφροσύνης· ἐν περιπτώσει δὲ

(1) Ἐπιστολὴ πρὸς τὸν κόμητα Λήβεν. Ἐν Πετρουπόλει 15/27 Νοεμβρίου.

πολέμου θέλει ἀρνηθῆ πᾶσαν ἐπέκτασιν τῆς χώρας του, θεωρῶν ἄλυτον τὸν ὑπάρχοντα σύνδεσμον τῶν δυνάμεων, καὶ θέλει πολεμήσει οὐχὶ ὑπὲρ τῶν συμφερόντων τῆς Ῥωσσίας, ἀλλ' ὑπὲρ τῶν συμφερόντων ἁπάντων.

Τοῦ πρὸς τὸν Λῆβεν τούτου ἐγγράφου ἐστάλη ἀντίγραφον καὶ εἰς τὴν Βιένννην, ἔνθα ἐχρησίμευσε καὶ ὡς ἀπάντησις εἰς τὰς διακοινώσεις, ἃς ὁ Μεττερνῖχος παρασυρόμενος δῆθεν ὑπὸ τῆς Ἀγγλίας, ἀπέστειλεν ἐξ Ἀννοβέρου πρὸς τὸν Lebzeltern. Ἡ ἀπρεπὴς αὕτη μορφὴ τοῦ ἐγγράφου δὲν ἦτο βεβαίως κατάλληλος, ὅπως μετριάσῃ τὴν κακὴν ἐντύπωσιν τοῦ ὑπὸ τοῦ Καποδιστρίου συντεταγμένου τούτου ἐγγράφου, ἐξ οὗ καὶ ὁ Μεττερνῖχος καὶ ὁ Λονδονδερῆς ἐνόησαν τὴν ὑπὸ τὸν ἀσθενῆ φλοιὸν φιλικῶν διαβεβαιώσεων ὑποκρυπτομένην δυστροπίαν, πεισμονὴν καὶ ἀγανάκτησιν.

Κατάστασις τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει διαπραγματεύσεων.

Ἐν τῇ διπλωματικῇ ἀλληλογραφίᾳ καὶ ταῖς διαπραγματεύσεσι ταύταις αἱ γνῶμαι ἦσαν διῃρημέναι ὡς πρὸς τὰ προκείμενα συμβάντα. Ὅθεν δέον νὰ μάθωμεν τίς ἡ κατάστασις τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει πραγμάτων. Ὁ ἐνταῦθα πρέσβυς τῆς Αὐστρίας κόμης Λυτσὼφ εἶχεν ἐν ἀρχῇ τὴν προεδρείαν εἰς τὰς διαπραγματεύσεις, συναινέσει καὶ τῆς Ῥωσσίας, ἥτις ηὐχαριστήθη τὰ μέγιστα μὲ τὰς ὁδηγίας τοῦ πρέσβεως τῆς Αὐστρίας, αἵτινες ἀνεγνώριζον τὸ δίκαιον ἁπασῶν τῶν ῥωσσικῶν ἀπαιτήσεων. Ἡ Πύλη, ὡς εἴπομεν ἀνωτέρω, ἀμέσως κατὰ τὰ πρῶτα βήματα τοῦ κόμητος, τὰ ὁποῖα ἔμελλον νὰ τῇ παρασκευάσωσιν ἔντιμον ὑποχώρησιν, ἐτροποποίησε τὰς ἀπαιτήσεις της, διαβεβαιοῦσα αὐτὸν (τὸν κόμητα Λυτσὼφ) καὶ τὸν πρέσβυν τῆς Ἀγγλίας, ὅτι εἶναι ἑτοίμη νὰ ἐκκενώσῃ τὰς παραδουναβίους Ἡγεμονίας, ἐὰν οἱ δύο πρέσβεις τῇ ἐγγυῶντο, ὅτι μετὰ τὴν ἀποχώρησιν τῶν Τούρκων δὲν ἤθελον οἱ Ῥῶσσοι κάμει κατοχὴν αὐτῶν. Ἀμφότεροι δὲ οἱ πρέσβεις, ὀλίγας μόνον ἔχοντες πληροφορίας περὶ τοῦ τρωτοῦ τούτου μέρους τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Ῥωσσίας, ἦσαν ἀρκετὰ ἀθῶοι, βασιζόμενοι εἰς τὰς εἰρηνικὰς αὐτοῦ διαθέσεις, νὰ μὴ νομίσωσι πιθανὸν, ὅτι ἡ ἐξήγησις αὕτη, ἥτις ἀπέφευγε τὸ ἀκανθῶδες ζή-

τημα τῶν φυγάδων, ἤθελεν ἀποῤῥιφθῆ. (1) Ὅθεν ἐζήτησαν παρὰ τῶν κυβερνήσεών των τὴν ἄδειαν νὰ ὠφεληθῶσιν ἐκ τῆς προτάσεως ταύτης. Ὁ Τσάρος ὅμως ἀνήγγειλεν (25/7 Ὀκτωβρίου) ἀγερώχως εἰς Λονδῖνον (2), ὅτι ἡ Πύλη ἔχει ἐν τῇ μετριότητι αὐτοῦ τὴν μόνην ἐγγύησιν, ἣν δύναται νὰ ἐπικαλῆται κατὰ τὰς πρὸς τὴν Ῥωσσίαν σχέσεις αὐτῆς. Καὶ πρὸς τὸν πρέσβυν τῆς Αὐστρίας ἀνήγγειλεν ὁ Μεττερνῖχος (12/24 Ὀκτωβρίου), ὅτι οἱανδήποτε ἠθικὴν ἐγγύησιν ἀναδέχεται ὁ αὐτοκράτωρ αἰτήσει τοῦ Τσάρου, οὐχὶ ὅμως αἰτήσει τρίτου τινός! Τὴν αὐτὴν σχεδὸν ἀκατάληπτον ἀπάτην ἠπατήθησαν καὶ οἱ δύο πρέσβεις κατὰ τὴν πρώτην ἀρχὴν ἐπεμβάσεως πρὸς εἰρηνοποίησιν τῶν ἐν Ἑλλάδι πραγμάτων. Ὁ Λόρδος Λονδονδεῤῥῆς ἐζήτησε κατὰ τὸν Αὔγουστον τὴν γνώμην τοῦ Στράγκφορδ περὶ τῆς ἁρμοδιότητος τυχαίων τινῶν παραστάσεων, ἃς οἱ πρέσβεις ἠδύναντο ν' ἀπευθύνωσι πρὸς τοὺς Ἕλληνας ὁπλαρχηγοὺς περὶ φιλανθρωποτέρου τρόπου τοῦ πολεμεῖν. Περὶ τούτου συνῆλθον οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν δυνάμεων εἰς συνεδρίασιν, (3/15 Σεπτεμβρίου) καθ' ἣν φοβούμενοι μήπως τὸ βῆμά των τοῦτο περιελάμβανεν εἶδος ἀναγνωρίσεως τῆς ἐπαναστάσεως, ἐθεώρησαν συμφερώτερον νὰ παρακινήσωσιν ἐκ συμφώνου τοὺς Ἕλληνας νὰ κάμωσι χρῆσιν τῆς ὑπὸ τῆς Πύλης προτεινομένης ἀμνηστείας. Ἀλλ' ἵνα μετριάσωσι τὴν εὐθύνην αὐτῶν, ἐπεθύμουν πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον νὰ λάβωσιν ἐκ μέρους τῆς Πύλης πρόσκλησιν ἔστω καὶ προφορικήν. Εἶτα ὁ λόρδος Στράγκφορδ (3) ἔχων ἀνὰ χεῖρας ἀνανεωμένον φερμάνι ἀμνηστείας καὶ νέαν ἐγκύκλιον τοῦ Πατριάρχου, διενοήθη νὰ παρακινήσῃ τοὺς νησιώτας πρῶτον νὰ ὑποταχθῶσιν, ὅπερ ἤθελεν οὐσιωδῶς διευκολύνῃ τὴν κατάπνιξιν τῆς ὅλης ἐπαναστάσεως. Ὁ πρέσβυς τῆς Πρωσσίας

(1) Ὁ λόρδος Στράγκφορδ πρὸς τὸν ἱππότην Βαγῶτον. Ἐν Κωνσταντινουπόλει 14|26 Αὐγούστου. χργ.

(2) Ἔγγραφον πρὸς τὸν πρίγκηπα Λήβεν. Ἐν Πετρουπόλει 25|7 Ὀκτωβρίου. χργ.

(3) Ὁ Στάγκφορδ πρὸς τὸν Λονδονδεῤῥῆν. Ἐν Κωνσταντινουπόλει 29|10 Σεπτεμβρίου. χργ.

βαρώνος Miltitz εἶχεν ἤδη ἐντελῶς ἐπεξεργασθῆ τὸ σχέδιον· ἀλλ' ἡ τουρκικὴ ὑπεροψία ἠναντιώθη εἰς τὴν πρώτην ἔξω καὶ ἀμυδρὰν ἰδέαν ἐπεμβάσεως, διότι οἱ νόμοι τῆς θρησκείας ὑποχρεοῦσι τὴν τουρκικὴν κυβέρνησιν νὰ τιμωρῇ ἀντάρτας! Μετ' οὐ πολὺ ἔλαβον καὶ οἱ πρέσβεις παρὰ τῶν κυβερνήσεών των διαταγὴν ν' ἀφήσωσι τὰ ἄκαιρα ταῦτα διαβήματα, τὰ ὁποῖα καὶ τοὺς συμμάχους ἀπέναντι τῆς Ῥωσσίας καὶ τὴν Πύλην συγχρόνως ἤθελον ἐνοχοποιήσει. Πρὸ πάντων δὲ ἡ Ῥωσσία ἀπέῤῥιψε τὸ σχέδιον, διότι, ἀποῤῥιπτόντων τῶν Ἑλλήνων τὴν πρόσκλησιν, ἤθελε τοῦτο στερήσει αὐτοὺς παντὸς δικαιώματος φιλικῆς διαπραγματεύσεως, ἐν ᾧ εἶχον δικαίωμα νὰ δυσπιστῶσι πρὸς τὴν ἀμνηστείαν, ἐνόσῳ αὕτη δὲν συνωδεύετο ὑπὸ ἐγγυήσεων κατὰ τὸ πνεῦμα ἐκείνων, ἃς ἡ ἀγγλικὴ κυβέρνησις ἐθεώρησεν ἀναγκαίας εἰς τὴν μεταξὺ Ἱσπανίας καὶ νοτίου Ἀμερικῆς ἐπέμβασίν της, καὶ τὴν παραδοχὴν τῶν ὁποίων ἔθεσεν ὡς προκαταρκτικὸν ὅρον πάσης μεσολαβήσεως. Ἡ ῥωσσικὴ κυβέρνησις ἤθελεν εὐχαριστηθῆ εἰς τὴν τοιαύτην ἀπόφασιν τῆς Ἀγγλίας καθ' ὅσον αὕτη ἤθελε τὴν καταστήσει ἱκανὴν νὰ λάβῃ μέρος εἰς τὰς πρὸς εἰρηνοποίησιν τῆς Ἑλλάδος διαπραγματεύσεις, ἅμα αἱ περιστάσεις τῇ ἐπέτρεπον ν' ἀναλάβῃ τὰς πρὸς τὴν Τουρκίαν σχέσεις της. Οὕτως ἀντεπλήρωσε ἡ Ῥωσσία λίαν ἐπιτηδείως τὰ ἄτιμα ταῦτα ὡς πρὸς τὰ πράγματα τῆς Ἀνατολῆς γενόμενα διαβήματα τῆς Ἀγγλίας κατὰ τὸ πνεῦμα τῆς ἱερᾶς συμμαχίας, ἥτις καθ' ὅλα τὰ ἐν τῇ Δύσει ζητήματα τὰ εἶχεν ἀποῤῥίψει τοσοῦτον ἀποτελεσματικῶς, διὰ τῆς προτάσεως περὶ διαπραγματεύσεων μετ' ἀνταρτῶν κατὰ τὸ ἀγγλικὸν σχέδιον, ἃς ἀνέκαθεν ἀπεστρέφοντο πᾶσαι αἱ Αὐλαὶ τῆς ἠπείρου Εὐρώπης.

Τὰς πρώτας ταύτας ἀσταθεῖς ἀποπείρας τῶν πρέσβεων διεδέχθη πορεία ὁριστικωτέρα, ἀφ' οὗ ἦλθον ἐξ Ἀννοβέρου αἱ ὁδηγίαι πρὸς τὸν πρέσβυν τῆς Αὐστρίας καὶ τὸν τῆς Ἀγγλίας. Αἱ μεγάλαι Αὐλαὶ εἶχον ἐννοήσει, ὅτι τὰ φρονήματα τοῦ Τσάρου μὲ ὅλας τὰς πολεμικὰς προπαρασκευὰς δὲν ἦσαν κυρίως φύσεως ἀπειλητικῆς, καὶ ἐπειδὴ αἱ Αὐλαὶ τῆς Βιέννης καὶ τοῦ Λονδίνου ἦσαν

σύμφωνοι, ἤρχισαν αἱ δυνάμεις νὰ βλέπωσι τὸν κίνδυνον μᾶλλον ἐν Κωνσταντινουπόλει ἢ ἐν Πετρουπόλει. Ὅθεν ἐπρόκειτο νῦν νὰ παρακινηθῇ ἡ Πύλη εἰς ὑποχώρησιν ἥτις ἔπρεπε ν' ἀφαιρέσῃ ἀπὸ τῆς Ῥωσσίας πᾶσαν πρόφασιν, καὶ συνεπείᾳ τούτου ἐστάλησαν ἐξ Ἀννοβέρου πρὸς τὸν κόμητα Λυτσὼφ καὶ πρὸς τὸν λόρδον Στράγκφορδ σύμφωνοι διαταγαί, ὅπως παραστήσωσιν ἐντονώτατα εἰς τὴν Πύλην τὴν ἀνάγκην τῆς ὑποχωρήσεως. Πρὸς τὸν πρέσβυν τῆς Αὐστρίας εἶχε σταλῆ πρότερον ἤδη (2/14 Ὀκτωβρίου) ἀντίγραφον τοῦ ῥωσσικοῦ ἐγγράφου τῆς 13/25 Σεπτεμβρίου, μὲ τὴν ῥητὴν διαταγὴν νὰ ὑποστηρίξῃ τοὺς τέσσαρας ὅρους τοῦ ῥωσσικοῦ τελεσιγράφου, καὶ ν' ἀποφύγῃ ἐπιμελῶς τὸ φαινόμενον, ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Αὐστρίας ἤθελε νὰ μεσολαβήσῃ, ὅστις ὡς γείτων, ὡς φίλος καὶ ὡς ἡγεμὼν τοῦ κεντρικωτέρου τῆς Εὐρώπης κράτους, συγχρόνως δὲ καὶ ὡς εἷς τῶν ἁρμοδιωτάτων δικαστῶν ἐλάλει περὶ τῆς κυρίως ἠθικῆς καὶ πολιτικῆς θέσεως τοῦ μέρους τούτου τῆς ὑφηλίου. Ἅμα λαβὼν τὴν ὁδηγίαν ταύτην ἐζήτησεν ὁ πρέσβυς τῆς Αὐστρίας μίαν συνεδρίασιν (18/30 Ὀκτωβρίου). Συνέβη δὲ τοῦτο κατὰ στιγμήν, ἥτις κάκιστον ὑπέσχετο τὸ ἀποτέλεσμα, ὅταν δηλ. ὁ πρώην ῥεὴζ ἐφέντης εἶχε παυθῇ ἕνεκα τῆς ἀποτυχίας τῶν πρὸς τὴν Ῥωσσίαν διαπραγματεύσεών του, καὶ εἰς τὴν θέσιν του εἶχε διορισθῇ ὁ μαθητὴς τοῦ Τσανὶπ, ὁ Μωάμεθ Σαΐκ ἐφέντης, καὶ ὅταν αἱ ὠμότητες τῆς Τριπόλεως εἶχον ἐρεθίσει τὰ μέγιστα τὰ πνεύματα τῶν Τούρκων ἐν Κωνσταντινουπόλει. Ἐν τῇ τελευταίᾳ συνεδριάσει τοῦ διβανίου εἶχε γίνει παραδεκτὴ ἡ γνώμη τοῦ Χαλὲτ ἐφέντη, νὰ μὴ γείνῃ κἀνὲν βῆμα πρὸς προσέγγισιν εἰς τὴν Ῥωσσίαν, ἀφ' οὗ ἡ ἐσχάτως παρὰ τῆς Πύλης πατηθεῖσα ὁδὸς τῆς ἐπιεικείας πρὸς τοὺς Ἕλληνας καὶ τὸ σύστημα τῆς ἀβροφροσύνης πρὸς τὸ ἐμπορικὸν τῆς Ῥωσσίας ναυτικὸν δὲν ἔτυχον οὐδὲ κἂν σημείου ἐπιδοκιμασίας ἐκ μέρους τῆς Ῥωσσίας. Ἐν τῇ βραδέως πολὺ γενομένῃ (10/22 Νοεμβρίου) μετὰ τοῦ πρέσβεως τῆς Αὐστρίας συνεδριάσει, ἐν ᾗ ὁ νέος ῥεὴζ ἐφέντης ἐπεσκιάζετο ἐντελῶς ὑπὸ τοῦ τὸν λόγον ἔχοντος Τσανὶπ, κατεστράφη τὸ ἐπίπε-

νον ἔργον τῶν πέντε μηνῶν ἐντὸς δύο ὡρῶν καὶ ἡμισείας. Καὶ ὁ μὲν πρέσβυς τῆς Αὐστρίας ἔθεσε τοὺς τέσσαρας ὅρους ὡς παραδεκτέους· ὁ δὲ Τσανὶπ ἐξεφράσθη περὶ τῶν πλείστων ἐξ αὐτῶν μὲ ὕφος ἀπότομον καὶ εἰρωνικόν. Καὶ ὡς πρὸς τὴν ἀπαιτουμένην ἀνακαίνισιν τῶν ἐκκλησιῶν ἀπήτησεν, αὐτοὶ οἱ ῥαγιάδες νὰ κάμωσι περὶ τούτου ἀναφορὰν καὶ τοῦτο ἀφ' οὗ δώσωσι δείγματα μετανοίας. Γενομένου δὲ λόγου περὶ τῆς διακρίσεως μεταξὺ ἐνόχων καὶ ἀθῴων ἔδειξε τὸν παρόντα διερμηνέα τῆς Πύλης, λέγων· Καὶ αὐτὸς ὅμως ζῇ καὶ βασιλεύει· ὁ δὲ διερμηνεὺς ἔπεσε πρηνὴς διὰ νὰ δείξῃ διὰ τῆς χαρᾶς του τὴν ἀλήθειαν τοῦ λόγου. Ὡς προκαταρκτικὸν ὅρον πάσης μελλούσης διαπραγματεύσεως ἐζήτει ὁ Τσανὶπ ἐπιμόνως τὴν παράδοσιν τῶν φυγάδων ἥτις ἦτο ἡ ὑβριστικωτάτη πασῶν τῶν ἀνταπαιτήσεων τῆς Τουρκίας. Οἱ πρέσβεις ἀπηλπίσθησαν περὶ ἀποτελέσματός τινος τῶν συνδιασκέψεων, διότι τίς ἠδύνατο νὰ ἐπιτύχῃ ὅταν ὁ τῆς Αὐστρίας ἀπεσταλμένος ἀπετύγχανεν; Ἐν τοσούτῳ ἅπασαι αἱ πρεσβεῖαι ὑπεστήριζον τὴν πορείαν τοῦ πρέσβεως τῆς Αὐστρίας, καὶ πρὸ πάντων ἡ πρεσβεία τῆς Ἀγγλίας δι' ἐγγράφου ἐπιτηδειοτάτου καὶ συνᾴδοντος μὲ τὸν τρόπον τοῦ σκέπτεσθαι τῆς τουρκικῆς κυβερνήσεως. (1) Ἐν αὐτῷ ὁ λόρδος Στράγκφορδ ὑπεστήριζε ὅσα ἐξέθηκεν ὁ πρέσβυς τῆς Αὐστρίας, καὶ αὐτὴν τὴν διαβεβαίωσιν, ὅτι ἡ Πύλη δὲν εἶχε νὰ ἐλπίσῃ εἰρήνην ἐὰν δὲν παριδέχετο οὐσιωδῶς τοὺς ὅρους τῆς Ῥωσσίας. Μετ' ἐκπλήξεώς του, ἔλεγεν, ἤκουσεν, ὅτι ἡ Πύλη ἐπιμένει ἔτι εἰς τὸ ζήτημα τῶν προσφύγων· αὐτὸς ὁ ἴδιος εἶναι μάρτυς ὅτι ὁ ὅρος οὗτος εἶχεν ἀρθῇ ἔν τινι τῶν προηγουμένων συνεδριάσεων, τὴν παραδοχὴν τοῦ ὁποίου καὶ τὸ αἴσθημα τῆς τιμῆς καὶ τῆς θρησκείας καὶ οἱ νόμοι τῆς φιλοξενίας ἐμποδίζουσιν, οὓς πάντα τὰ ἔθνη καὶ αὐτοὶ οἱ Ἄραβες τῆς ἐρήμου σέβονται. Καὶ αὐτὴ ἡ Πύλη δὲν ἤθελε βεβαίως παραδώσει μωαμεθανοὺς ὑπηκόους τοῦ Τσάρου εἰς τὴν ἐκδίκησιν αὐτοῦ.

(1) Ἐπίσημον ἔγγραφον τοῦ πρέσβεως τῆς Ἀγγλίας πρὸς τὸν Κύριον Chabat (διερμηνέα τῆς πρεσβείας) χργ.

Ἀχμὲτ ὁ Β'. εἶχε ζητήσει παρὰ τοῦ Τσάρου Πέτρου τὴν παράδοσιν τοῦ πρίγκηπος Καντεμίρου ἐπὶ κεφαλῆς νικηφόρου στρατοῦ, ὁ δὲ αὐτοκράτωρ τῆς Ῥωσσίας ἠρνήθη νὰ τὸν παραδώσῃ, καὶ ἡ Πύλη ἀπέσυρε τὴν ἀπαίτησίν της ταύτην.

Ἡ τουρκικὴ κυβέρνησις πολιορκουμένη ὑπὸ τῶν ἀπὸ κοινοῦ γενομένων παραστάσεων τούτων ἤρχισε νὰ σκέπτηται ὡριμώτερον, γνησίως τουρκικῶς φερομένη, σκληροτράχηλος μὲν οὐχὶ δὲ σταθερά, ὑποπτικὴ ἀλλ' ὄχι ἀξιοπρεπής, ἀπόμοτος ἀλλ' ὄχι καὶ καρτερική, εἰς τὰς περιστάσεις ἀνθισταμένη ἀλλ' ὑποχωροῦσα ἀμέσως εἰς τὰς ἐντόνους ἀπαιτήσεις. Ἡ ἔγγραφος ἀπάντησις (1) ἣν ἡ Πύλη ἔδωκε (20/2 Δεκεμβρίου) συνεπείᾳ τῆς συνεδριάσεως εἰς τὸ ἔγγραφον τοῦ πρέσβεως τῆς Αὐστρίας (6/18 Νοεμβρίου), ἦτο πολὺ ἠπιωτέρα παρ' ὅ,τι ἠδύνατό τις νὰ περιμείνῃ μετὰ τὴν προφορικὴν συνέντευξιν. Τὸ παρὰ πᾶσαν προσδοκίαν λογικῶς συντεταγμένον ἔγγραφον ἐξήταζεν ἅπαντας τοὺς τέσσαρας ὅρους τοῦ ῥωσσικοῦ τελεσιγράφου, καὶ ἐδιδεν, ὅταν ἠρνεῖτο τί, ἐπιτηδειοτάτας αἰτιολογίας. Ὁ ὅρος τῆς ἐκκενώσεως τῶν παραδουναβίων Ἡγεμονιῶν καὶ τοῦ διορισμοῦ τῶν Ὀσποδάρων κατεδείκνυε κατὰ τὰς παρούσας περιστάσεις τὴν θέλησιν τῆς Ῥωσσίας, νὰ κερδίσῃ ἐν Εὐρώπῃ νέαν δύναμιν. Ἡ παραδοχὴ τοῦ ὅρου τούτου ἤθελε γείνει εἰς τὴν Πόλην πρόξενος δεινῶν, τὰ ὁποῖα καὶ τὴν κυριαρχίαν της καὶ τὴν ἀξιοπρέπειαν τοῦ τουρκικοῦ ἔθνους προσέβαλλον· ὅθεν δίκαιον καὶ ἀναγκαῖον εἶναι νὰ ἀρνηθῇ αὐτὸν τὸν ὅρον εἰς τὰς παρούσας περιστάσεις. Ἐπειδὴ ἡ Ῥωσσία αἰτιολογεῖται, ὅτι παρὰ τὰς συνθήκας δὲν δύναται νὰ παραδώσῃ πρόσφυγας, ἡ Πύλη ἐξ ἀβροφροσύνης πρὸς τὴν Αὐλὴν τῆς Βιέννης δύναται ν' ἀποβάλῃ τὴν σύμφωνον μὲ τὰς συνθήκας αἴτησίν της ταύτην, ἀλλὰ τὰς δύο ἐκείνας πράξεις δὲν δύναται νὰ ἐπιχειρισθῇ, καὶ δὲν δύναται νὰ παραχωρήσῃ τὴν κυβέρνησιν τῶν Ἡγεμονιῶν εἰς δύο ἄνδρας ἐκ τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους, ἐνόσῳ οἱ Ἕλληνες

(1) Διακοίνωσις τῆς Ὑψ. Πύλης πρὸς τὸν πρέσβυν τῆς Αὐστρίας 20|2 Δεκεμβρίου χργ.

διατελοῦσιν ἐν ἐπαναστάσει πρὸς ἀποκατάστασιν τοῦ ἀρχαίου αὐτῶν κράτους. Ὅθεν ἡ Πύλη προτείνει ὡς διέξοδον νὰ ἐξακολουθήσῃ νὰ φρουρῇ τὰς Ἡγεμονίας διὰ ἐπιτρόπων καὶ ὀλίγου στρατοῦ, καὶ τὴν διοίκησιν νὰ δώσῃ εἰς Ἕλληνας καϊμακάμας, ἀλλὰ μέχρις ἀποκαταστάσεως τῆς ἡσυχίας ν' ἀναβάλῃ τὴν ὁριστικὴν ἐκκένωσιν καὶ τὸν διορισμὸν τῶν Ὁσποδάρων. Ὡς δὲ πρὸς τὴν προστασίαν τῆς χριστιανικῆς ἐκκλησίας καὶ τῆς διακρίσεως μεταξὺ ἐνόχων καὶ ἀθώων ἐδόθησαν παρὰ τῆς Πύλης αἱ πλέον εὐχάριστοι διαβεβαιώσεις.

Ὁμοίαν διακοίνωσιν ἔλαβε συγχρόνως καὶ ὁ λόρδος Στράγκφορδ· Οἱ πρέσβεις ἐνόησαν, ὅτι ἡ ἐπίμονος τουρκικὴ κυβέρνησις ἔκαμε περισσότερον παρ' ὅ,τι ἠλπίζετο. Αὐτοὶ ἐκ τοῦ πλησίον εὑρισκόμενοι ἐγνώριζον, ὅτι πολλαὶ ἦσαν αἱ νόμιμοι καὶ πραγματικαὶ δυσκολίαι, αἵτινες ἐκώλυον τὴν Πύλην νὰ παραχωρήσῃ τὰ ἀπαιτούμενα, ὅτι καὶ ἐν εἰρηνικοῖς καιροῖς ἀείποτε ὑπῆρχεν ἀνάγκη τεχνασμάτων πρὸς ἐπισκευὴν καταῤῥεόντων χριστιανικῶν ναῶν, ὅτι τώρα καὶ αὐτὸς ὁ Ἑλληνικὸς κλῆρος συνεβούλευε ν' ἀναβληθῶσιν αἱ ἐπισκευαὶ εἰς ἐποχὴν εὐνοϊκωτέραν. Ἔχοντες ῥητὰς ὁδηγίας προῃσθάνοντο οἱ πρέσβεις, ὅτι τὸ ἀποτέλεσμα τοῦτο τῶν προσπαθειῶν των οὔτε εἰς τὰς κυβερνήσεις των οὔτε εἰς τὴν Ῥωσσίαν ἤρκει. Ὅθεν καὶ ὁ πρέσβυς τῆς Αὐστρίας ἐξέφρασεν ἔν τινι προφορικῇ διακοινώσει πρὸς τὸν ῥεῒζ ἐφέντην τὴν λύπην του, ὅτι κατὰ τὴν διακοίνωσιν αἱ προσπάθειαί του μάτην ἐφαίνοντο ἐπωφελεῖς εἰς τὴν Πύλην. Ὅλοι οἱ πρέσβεις τὰ αὐτὰ εἶπον. Ὁ πρέσβυς τῆς Ἀγγλίας συνεκάλεσε καὶ ἑτέραν συνεδρίασιν, ἀλλ' οἱ ὑπουργοὶ τῆς Πύλης ἐπέμενον εἰς τὰ ἤδη λεχθέντα. Διὰ τοῦ αὐτοῦ νομίσματος ἐπλήρωσαν τὴν Ῥωσσίαν, καὶ ὡς πρὸς τὰς Ἡγεμονίας προέβαλον τὴν αὐτὴν ἠθικὴν ἀδυνατότητα ἣν καὶ ἡ Ῥωσσία προέβαλεν ὡς πρὸς τὴν παράδοσιν τῶν προσφύγων. Ἐπιτηδειότερον ἔτι ἀπήντησεν ὁ Τσανὶπ εἰς τὰς πρεσβείας, διὰ τοῦ ὅτι ὅλαι αἱ διπλωματικαὶ φράσεις περὶ τῶν εἰρηνικῶν διαθέσεων τῆς συμμαχίας τῶν εὐρωπαίων ἡγεμόνων κ.τ.τ. δὲν ἠδύναντο νὰ καλύψωσι' δηλ. διὰ τῆς ὑποταγῆς ὅλων τῶν δυνάμεων εἰς τὴν

Ῥωσσίαν. Οἱ πρέσβεις, ἔλεγε, δίδουσιν εἰς τὴν Πύλην ἀπὸ πρωΐας μέχρις ἑσπέρας συμβουλάς, καὶ τῇ καταδεικνύουσι τοὺς κινδύνους, ὑφ' ὧν περικυκλοῦται, πρὸς τί λοιπὸν καὶ ἡ Πύλη νὰ μὴ ἔχῃ τὸ δικαίωμα νὰ καταδείξῃ τοὺς κινδύνους των εἰς αὐτούς, οἵτινες πάντες τρέμουσιν ἐνώπιον τῆς Ῥωσσίας μᾶλλον ἢ ἐνώπιον τοῦ Βοναπάρτου πρότερον; Αἱ ἐξηγήσεις αὗται καὶ ἡ πρὸς τὸν πρέσβυν τῆς Αὐστρίας διακοίνωσις ἔπρεπε φυσικῷ τῷ λόγῳ νὰ διακόψωσιν ἐπί τινα χρόνον τὰς ἐν Κωνσταντινουπόλει διαπραγματεύσεις.

Προσέγγισις τῆς Αὐστρίας πρὸς τὴν Ῥωσσίαν. Σχεδὸν ἐφαίνετο, ὅτι ἡ Αὐστρία συνησθάνθη κατά τι τὴν τελευταίαν ταύτην προσβολήν. Ὅθεν ἐπειράθη νὰ πείσῃ τὴν Αὐλὴν τῆς Πετρουπόλεως, πρὸς τὴν ὁποίαν ἐξέθηκε τὸ κατορθωθὲν καὶ ἐπιτευχθὲν τοσοῦτον ὑπερβολικῶς, ὅσον οὐτιδανὸν καὶ ἀσήμαντον εἶχεν ἐκτεθῆ τοῦτο ἐν Κωνσταντινουπόλει. Ὁ Μεττερνῖχος μετὰ τὰς τελευταίας πληροφορίας τοῦ πρέσβεως τῆς Αὐστρίας ἀπέστειλε δύο ἔγγραφα εἰς Πετρούπολιν (19/31 Δεκεμβρίου 1821 καὶ 25/6 Ἰανουαρίου 1822), ἀφ' οὗ πρότερον ἔλαβεν ἐν Βιέννῃ μετὰ τοῦ Γολόφκιν (Golowkin) προκαταρκτικὴν συνέντευξιν. Ἔχων ὑπὲρ ἑαυτοῦ τὴν Ἀγγλίαν ἐτόλμησεν ὁ Μεττερνῖχος νὰ συμβουλεύσῃ τὸν Τσάρον, λαβόντα ἤδη τὸ ἥμισυ τῶν ὅρων, ν' ἀναλάβῃ τὰς πρὸς τὴν Πύλην διπλωματικὰς σχέσεις. Ἐπίσης δὲ καὶ ὁ λόρδος Λονδονδερῆς ἔπεμψε (7/19 Ἰανουαρίου) πρὸς τὸν ἱππότην Βαγῶτον νέας ὁδηγίας, ἵνα κάμῃ εἰς τὴν Πύλην παραστάσεις συμφώνους πρὸς τὰς τῆς Αὐστρίας. Αἱ ὁδηγίαι αὗται ἐθεωροῦντο τελειωτικαί, καὶ ἐνομίζετο ὅτι ἤθελον προκαλέσει ἐν Πετρουπόλει τοσαῦτον ῥητὰς ἐξηγήσεις, ὥστε ἤθελε γείνει γνωστόν, ἂν ἡ Ῥωσσία ἔχῃ πραγματικῶς τὴν διάθεσιν ν' ἀναλάβῃ πάλιν ὑπὲρ τῆς εἰρήνης τὰς ἀμέσους πρὸς τὴν Πύλην σχέσεις της. Αἱ ἀξιώσεις ὅμως αὗται ἐπαισθητῶς προσέβαλον τὴν ἀξιοπρέπειαν τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Ῥωσσίας. Ἡ ἀπεριόριστος αὐτοῦ κενοδοξία εἶχεν ἤδη προσβληθῆ καὶ ἐκ τούτου, ὅτι ἡ ἀπάντησις τῆς Πύλης (20/2 Δεκεμβρίου) ἀπευθύνθη εἰς τοὺς πρέσβεις τῶν συμμάχων. Προσεδόκα δέ, τὸ αὐστριακὸν ἀνακτοβούλιον νὰ μὴ τὴν παραδεχθῇ, ὡς ἀκατάλληλον νὰ σταλῇ εἰς Πετρούπολιν, καὶ νὰ ἐπιμείνῃ εἰς ἄμεσον πρὸς

τὴν ῥωσσικὴν κυβέρνησιν ἀπάντησιν, καὶ εἰς παραδοχὴν τοῦ τελεσιγράφου. Ἐννοεῖται δὲ, ὅτι ἡ τουρκικὴ διακοίνωσις πεμπομένη κατ' εὐθεῖαν καὶ ὑπὸ μορφὴν καλλιτέραν πρὸς τὸ ῥώσσικὸν ἀνακτοβούλιον ἤθελε κάμει πολὺ καλλιτέραν ἐντύπωσιν. Ἔν τινι χορῷ παρὰ τῇ χήρᾳ αὐτοκρατορίσσῃ ὁ Τσάρος ἐξέφρασε ζωηρὰ παράπονα πρὸς τὸν Lebzeltern περὶ τῆς πρὸς αὐτὸν δεικνυομένης δυσπιστίας. Τὰ μέγιστα ὀχληρὰ τῷ ἦτο ἡ ἀμηχανία, εἰς τὴν ὁποίαν τὸν ἐνέβαλλεν ἡ ἐκσυμφώνου διαγωγὴ τῆς Ἀγγλίας καὶ Αὐστρίας. Ἀλλ' αἱ πολεμικαὶ αὐτοῦ ὀρέξεις εἶχον ψυχρανθῆ πολὺ, ἀφ' οὗ ἐσχάτως ὁ μέγας δοὺξ Κωνσταντῖνος (ὡς ὁ Βαγὦτος ἀνέφερεν ἐμπιστευτικῶς τῷ Lebzeltern ὡς θετικὸν) ὡμολόγησε τῷ Τσάρῳ, ὅτι ἐν περιπτώσει πολέμου δὲν ἠδύνατο νὰ ἐγγυηθῇ περὶ τῆς ἡσυχίας τῆς Πολωνίας (1). Ἐξ ἁπάντων τῶν προδρόμων τούτων περιέμενεν ὁ Μεττερνῖχος ἀπάντησιν, ἐξ ἧς ἤθελε καταφαίνεται ἡ ἀγανάκτησις καὶ ἡ κακὴ θέλησις, σημεῖα τὰ ποθητότατα αὐτῷ. Τέλος ἦλθε καὶ ἡ ἀπάντησις αὕτη (2), καὶ ἐφάνη εἰς τὸν πρωθυπουργὸν τῆς Αὐστρίας ἓν τῶν ἀσθενεστέρων ἐγγράφων τοῦ καλάμου τοῦ Καποδιστρίου. Ἐν αὐτῇ τῇ ἀπαντήσει ἐπεκράτει ἡ ἐπιθυμία τῆς εἰρήνης, καὶ ἡ ὅλη ἐντύπωσις αὐτῆς ἦτο κατευναστική. Ὁ πρέσβυς τῆς Αὐστρίας, ἔλεγε τὸ ἔγγραφον τοῦτο (31/12 Φεβρουαρίου) ὅλως ἄλλην μεταχειρίζεται νῦν ἐν Κωνσταντινουπόλει γλῶσσαν ἢ πρότερον κατὰ τὰς ὁδηγίας τῆς 5/17 Ἰουλίου. Δύσκολον εἶναι νὰ παραστήσῃ τις τὴν κακὴν ἐντύπωσιν, ἣν ἐνεποίησε τοῦτο εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ αὐτοκράτορος. Μετὰ τοσαῦτα δείγματα τῆς ῥωσσικῆς ὑπομονῆς, καὶ τῆς καρτερίας τοῦ πρέσβεως τῆς Αὐστρίας τοῦ καὶ μεσάζοντος, ἐκφράζεται τέλος ἡ Πύλη· καὶ οἱ σύμμαχοι οὐδὲν ἕτερον δύνανται νὰ διακοινώσωσιν ἢ ἄγονον συνδιάσκεψιν καὶ νέα δείγματα τῆς τυφλῆς ἰσχυρογνωμοσύνης τῆς τουρκικῆς κυβερνήσεως. Τὸ ἀπο-

(1) Ἔγγραφα τοῦ κόμητος Lebzeltern τῆς 19|31 Ἰανουαρ. καὶ 25|6 Φεβρ. 1822 χργ.

(2) Ἔγγραφον πρὸς τὸν κόμητα Golowkin 31|12 Φεβρ. χργ

τέλεσμα δὲ τοῦτο οὐδαμῶς δικαιολογεῖ τὴν ἄνανδρον ὑποχώρησιν, καὶ μάλιστα πάντα τὰ διδόμενα ὑπάρχουσιν, ὅτι ἡ Πύλη εἰς οὐδέν ποτε ἄλλο αἴσθημα θέλει ὑποχωρήσει ἢ εἰς τὸν φόβον· ὅθεν καὶ πᾶσα προσέγγισις πρὸς αὐτὴν, γινομένη συνεπείᾳ παραχωρήσεως πρὸς αὐτὴν, ἤθελεν εἶσθαι μόνον κατὰ τὸ φαινόμενον τοιαύτη, καὶ ἅπασαι αἱ ἄμεσοι διαπραγματεύσεις οὐδὲν ἤθελον ἐπιφέρει ἀποτέλεσμα.

Ἐν τοσούτῳ νέαι κατ' ἐκείνας τὰς ἡμέρας (16|28 Ἰανουαρίου) ἐστάλησαν παρὰ τοῦ Μεττερνίου εἰς Πετρούπολιν ὁδηγίαι (1), ἐν αἷς ἐκ νέου ἐψαύοντο τὰ ζητήματα περὶ τῆς μελλούσης τύχης τῆς Ἑλλάδος καὶ περὶ τῆς θέσεως τῆς Αὐστρίας ἐν περιπτώσει πολέμου, καὶ κατὰ τοιοῦτον μάλιστα τρόπον, ὥστε παρεκινεῖτο ἡ Ῥωσσία νὰ ἐκφρασθῇ ὁριστικώτερον περὶ τῶν δυσκόλων τούτων ζητημάτων. Ὅθεν ὁ τῆς Αὐστρίας πρωθυπουργὸς ἀνέβαλε ν' ἀπαντήσῃ εἰς τὸ ῥωσσικὸν ἔγγραφον τῆς 31/12 Φεβρουαρίου μέχρις οὗ ἐξετάσῃ καὶ τὸ μεταγενέστερον ἔγγραφον, καὶ ἐν τοσούτῳ κατεπράϋνε διὰ Βερολίνου τὸν Τσάρον, ἀγγέλλων αὐτῷ, ὅτι ἡ Αὐστρία οὐδέποτε διενοήθη ν' ἀποτρέψῃ τὸν αὐτοκράτορα ἀπὸ τῶν ὅρων τοῦ τελεσιγράφου. Ἐν τοσούτῳ καὶ αἱ ἐκ Βιέννης διακοινώσεις αὗται (16/28 Ἰανουαρίου) δὲν ηὐχαρίστησαν τὸν αὐτοκράτορα Ἀλέξανδρον ποσῶς, ὡς ἐκολακεύετο ὁ Μεττερνῖχος, διότι ἡ ῥωσσικὴ κυβέρνησις ἦτο εἰς ἀμηχανίαν τίνα ἀπάντησιν νὰ δώσῃ εἰς αὐτάς. Ἀλλ' ὁ Τσάρος ἀπεφάσισεν, ἵνα ἐξαγάγῃ τὰς διαπραγματεύσεις ἀπὸ τῆς τετριμμένης ταύτης τροχιᾶς, (ἤτοι ἐκ τῆς ἀγγλο-αὐστριακῆς συνεννοήσεως) νὰ πέμψῃ εἰς Βιέννην εἰς ἔκτακτον ἀποστολὴν τὸν στρατηγὸν Tatistschew, ἐλπίζων, ὅτι προφορικῶς (καὶ μακρὰν τῆς ἀγγλικῆς ἐπιδράσεως) ἠδύνατο νὰ διευκολυνθῇ ἡ συνεννόησις. Ὅτι ἡ ἀποστολὴ αὕτη σκοπὸν εἶχε προφορικὴν συνδιάλεξιν περὶ τῆς «εἰρηνοποιήσεως,» δηλ. περὶ τῆς μεταβολῆς τῆς μελλούσης τύχης τῶν Ἑλλήνων, εἰς τὴν ὁποίαν ἐφαίνετο ἡ Αὐστρία συγκατατεθειμένη, τοῦτο ἠρνοῦντο αἱ Αὐ-

(1) Τὸ ἔγγραφον τοῦτο μᾶς λείπει.

λαὶ τῶν Παρισίων καὶ τοῦ Λονδίνου, ἂν καὶ δὲν ἦτο πλέον μυστικὸν ἐκεῖ. Ἡ ἐκλογὴ τοῦ ἐκτάκτου τούτου πρέσβεως ἐπήγασεν ἐκ συνδιασκέψεως τοῦ Τσάρου μετὰ τοῦ Νεσελρώδ, ὅστις νῦν ἐτόλμα νὰ ἐκφράζηται μετὰ περισσοτέρας παῤῥησίας. Ὁ Νεσελρώδ ἦτο καὶ κατὰ τοῦτο τὸ ζήτημα ὡς καὶ κατὰ τὰ ἄλλα ὅλα πάντοτε πλησιέστερος εἰς τὴν Αὐστρίαν ἢ ἅπαντες οἱ συνάδελφοί του, καὶ δι' ἐπιστολῆς παρακάλεσε καὶ τὸν Gentz, νὰ ὑποστηρίξῃ διὰ τῶν συμβουλῶν του τὸν Tatistschew. Ὁ ἀνὴρ οὗτος ἐθεωρεῖτο φιλόδοξος καὶ ἄπληστος, ὅστις ὡς ὁ Pozzo οὐδένα ἠνείχετο ἀνώτερόν του, καὶ ὅστις, ὡς ἔλεγεν ὁ Νεσελρώδ, δὲν θέλει εὐχαριστηθῆ εἰμὴ ὅταν φθάσῃ εἰς τὴν περιωπὴν ἑνὸς Ποτέμκιν ἢ Βεσβορόδκου· ἕνεκα τῆς αἰσχρᾶς ἐν Ἱσπανίᾳ διαγωγῆς του, ἦτο προκατειλημμένη ἤδη κατ' αὐτοῦ ἡ Αὐλὴ τῆς Βιέννης ἥτις καί, ὅταν ὡρίσθη νὰ διαδεχθῇ οὗτος τὸν Στάκελβεργ, ἐπισήμως τὸν εἶχεν ἀπευχηθῆ. Νῦν δὲ ὁ Lebzeltern εἶχεν αἰτίαν νὰ λησμονήσῃ τὴν ἀρχαίαν ταύτην ἀπέχθειαν· διότι ἐγνώριζον ἐν Βιέννῃ, ὅτι ὡς πρὸς τὸ Ἑλληνικὸν ζήτημα ἦτο πολέμιος τοῦ Καποδιστρίου, καὶ ὅτι καὶ τὰ μέσα εἶχε καὶ τὴν ἐπιτηδειότητα νὰ κατανοήσῃ τὴν κυρίαν καίτοι μὴ ἐκφρασθεῖσαν εὐχὴν τοῦ αὐτοκράτορος ὑπὲρ τῆς εἰρήνης. Εἰς ἀπόδειξιν πόσον ὁ Τσάρος ἐπεθύμει νὰ ἐξέλθῃ ἐκ τῶν ἀμηχανιῶν του, ἐδιηγεῖτο ὁ Μεττερνῖχος, ὅτι ὁ Tatistschew εἶχεν ἔλθει εἰς Βιέννην μὲ δύο ὅλως διαφόρους ὁδηγίας, τὴν μὲν ὑπογεγραμμένην ὑπὸ τοῦ Καποδιστρίου, τὴν δὲ ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος αὐτοῦ, ἣν καὶ ἠκολούθει. Ὅπως ἡ Πύλη ποθοῦσα τὴν εἰρήνην, καὶ κύπτουσα ὀλίγον τὸν ἄκαμπτον αὐχένα εἰς τὰς παραστάσεις τῶν πρέσβεων, εἶχε συγκατατεθῆ εἰς παραχωρήσεις τινάς, οὕτω καὶ ὁ Τσάρος ἐβίασε κατά τι τὴν εὐαισθησίαν του συνεπείᾳ τῶν προτάσεων τῶν συμμάχων αὐτοῦ· μετριάζων οὐσιωδῶς τὰς κατὰ τῆς Πύλης ἀπαιτήσεις του συγκατετίθετο νὰ τείνῃ τὰς χεῖράς του εἰς εἰρηνικὴν διαλλαγήν, παρακαλῶν ὅμως, ἐὰν καὶ τοῦτο δὲν ἐπιτύχῃ ἐν Κωνσταντινουπόλει, τοὺς συμμάχους του, νὰ διακόψωσι τὰς πρὸς τὴν Πύλην διπλωματικὰς αὐτῶν σχέσεις, καὶ νὰ μὴ ἀφήσωσιν εἰς τὴν πρωτεύουσαν τῆς Τουρκίας εἰμὴ ἁπλοῦς μόνον

πράκτορας. Ἡ ῥωσσικὴ κυβέρνησις ἤλπιζεν ὅτι ἡ πρότασις αὕτη ἤθελεν, ὡς πρότερον αἱ διακοινώσεις τοῦ Ἰουνίου παρ. ἔτ., ἐγκριθῆ πρῶτον ἐν Βερολίνῳ, καὶ πρὸς τοῦτο ἔπεμψε πρὸς τὸν ἐν Βερολίνῳ πρέσβυν της κόμητα Ἀλωπαῖον σχέδιον διακοινώσεως (ἀρχὰς Μαρτίου), ἣν ὅμως διετάχθη ὁ πρέσβυς νὰ παραδώσῃ ἐπισήμως μόνον ἐὰν ἠδύνατο νὰ περιμείνῃ εὔλογον ἀπάντησιν. Καὶ δὲν ἠπατήθη ἡ ῥωσσικὴ κυβέρνησις. Ὁ ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν ὑπουργὸς τῆς Πρωσσίας ἐθεώρησε προσφορώτερον νὰ διευκολύνῃ τῷ Τσάρῳ τὴν ὑπὸ τοῦ ἰδίου ἐκλεχθεῖσαν ὁδὸν τῶν μετριωτέρων μέσων ἢ νὰ τῷ τὴν ἀποκλείσῃ ἐντελῶς (1). Ἠρνήθη μὲν ὁ ὑπουργὸς νὰ συγκατατεθῇ εἰς τὴν ζητουμένην συνθήκην, ἀλλ' ἐσυμφώνησε νὰ καταστρωθῇ πρωτόκολλον (2/14 Μαρτίου), τὸ ὁποῖον μίαν ὑποχρέωσιν ἐπέβαλλεν εἰς τὴν πρωσσικὴν κυβέρνησιν, ὑποχρέωσιν, ἥτις ὡρίσθη νὰ ἐξαρτᾶται ἀπὸ τῶν ἀποφάσεων τῶν συμμάχων. Τὸ πρωτόκολλον τοῦτο ἐστάλη παρὰ τῆς Ῥωσσίας εἰς ὅλας τὰς Αὐλάς. Καὶ ὁ Μεττερνῖχος ἐκήρυξεν ἑαυτὸν σύμφωνον ἀλλὰ καὶ αὐτὸς μόνον ἐν περιπτώσει τῆς κοινῆς ἁπάντων συμπράξεως (2)· ἐφαίνετο ὅμως ὅτι ἔχει τὴν πεποίθησιν (ἣν εἶχε καὶ ὁ Ἐστεργάζης, ὅστις εἶχε στενοτάτας ἐν Λονδίνῳ σχέσεις), ὅτι ἡ Ἀγγλία ἤθελε παραδεχθῆ τὰς ῥωσσικὰς προτάσεις καὶ ἀνακαλέσει τὸν λόρδον Στράγκφορδ, περὶ τοῦ ὁποίου ὑπωπτεύοντο ἐν Πετρουπόλει, ὅτι προτρέπει τὴν Πύλην εἰς ὅλας τὰς ἐπιμόνους ἀπαντήσεις. Ὁ λόρδος Λονδονδερῆς, ἅμα ἀνέγνωσε τὸ ἐν Βερολίνῳ συνταχθὲν πρωτόκολλον, εὕρισκεν, ὡς ἦτο ἑπόμενον, μυρίας δυσκολίας. Διότι πολὺ οὐσιῶδες ἦτο διὰ τὴν Ἀγγλίαν νὰ διατηρήσῃ εἰρηνικὰς τὰς πρὸς τὴν Πύλην σχέσεις αὐτῆς, ὥστε νὰ προτείνῃ ποτὲ ὁ ὑπουργὸς εἰς τὸν βασιλέα τὴν ἀνάκλησιν τοῦ πρέσβεως του· εἰς δὲ τὰ κοινὰ διαβήματα ἠρνήθη, ὡς πάντοτε, νὰ λάβῃ μέρος. Ἐπίσης ἠναντιοῦτο εἰς οἱανδήποτε σύμβασιν περὶ τῆς μελ-

(1) Διακοίνωσις τοῦ κόμητος Bernstorff πρὸς τὸν στρατηγὸν Schöler, 11/23 Μαρτίου χργ.

(2) Ὁ Μεττερνῖχος πρὸς τὸν κόμητα Zichy ἐν Βερολίνῳ 21/2 Ἀπριλίου χργ.

λούσης τύχης τῆς Ἑλλάδος, λέγων ὅτι καὶ μετὰ εὐτυχῆ τῶν Ἑλλήνων ἀγῶνα μόλις ἠδύνατο ν' ἀπαιτήσῃ τις παρὰ τῆς Πύλης τὴν παραδοχὴν αὐτῆς. Πρὸς δὲ τούτοις οὐδὲ ἦτο εὐδιάθετος ὁ ὑπουργὸς νὰ ὑποστηρίξῃ τὰς προσπαθείας τῆς Ῥωσσίας τοῦ νὰ δώσῃ εἰς τὴν συνθήκην τοῦ Καϊναρτζῆ ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον εὐρυτέραν ἔννοιαν (προσπαθείας, αἵτινες ἤθελον καταστήσει ἀπατηλὰς πάσας τὰς συνθήκας)· ἔτι δὲ ὀλιγώτερον ἤθελε νὰ ἐπαυξήσῃ τὸν ἀριθμὸν τῶν τοιούτων συνθηκῶν, αἵτινες νέας ἔπρεπε νὰ γεννήσωσι περιπλοκάς. Τοῦτο ἐξέφρασε καὶ ὁ Μεττερνῖχος κατὰ τὴν μετὰ τοῦ **Tatistschew** συνδιάλεξιν, τῷ ὁποίῳ δὲν ἀπέκρυψεν, ὅτι οἱ τρεῖς ἐκ τῶν τεσσάρων ὅρων τῆς Ῥωσσίας, οἵτινες δὲν ἀπέβλεπον τὰς Ἡγεμονίας, δὲν εἶναι εἰμὴ αὐθαίρετοι ἑρμηνεῖαι τοῦ ἑβδόμου ἄρθρου τῆς ῥηθείσης συνθήκης· συγχρόνως δὲ τῷ εἶπεν, ὅτι αἱ μέλλουσαι διαπραγματεύσεις ὑπὲρ τῶν Ἑλλήνων κατ' οὐδένα τρόπον ὤφειλον νὰ προσβάλλωσι τὴν κυριαρχίαν τῆς Πύλης ἢ νὰ παραχωρήσωσιν εἰς τὴν Ἑλλάδα ἀνεξαρτησίαν, οἵαν εἶχεν ἡ Σερβία. Καὶ τὴν ἐπανειλημμένην ἐπερώτησιν περὶ τῆς θέσεως τῆς Αὐστρίας ἐν περιπτώσει πολέμου ἀπέκρουσεν ὁ ὑπουργὸς, ὡς ἔπραξε καὶ ὁ λόρδος Λονδονδερῆς ἐν Ἀννοβέρῳ, ὡς πρόωρον, λέγων, ὅτι ἡ Πύλη ἔπρεπε νὰ ἦναι παράφρων ἐὰν ἠρνεῖτο εἰς τὴν Ῥωσσίαν τὰς δικαίας αὐτῆς ἀπαντήσεις. Καὶ ἦτο μὲν τοῦτο μᾶλλον κατὰ τὴν ἀγγλικὴν ἢ τὴν ῥωσσικὴν ἔννοιαν, καὶ ὁ κόμης **Bernstorff**, ὅστις ἀσμένως ἤθελε νὰ εὐχαριστήσῃ τὴν Ῥωσσίαν, ἔψεγε πολὺ καὶ τὰς αἰτιάσεις ταύτας κατὰ τῆς Ῥωσσίας, ἣν μέχρι τοῦδε πάντες ἐπῄνουν διὰ τὴν μετριοπάθειάν της, καὶ τὴν ὑποψίαν ταύτην περὶ τοῦ σκοποῦ τῆς Ῥωσσίας, νὰ δώσῃ εἰς τοὺς Ἕλληνας ἀνεξαρτησίαν, οἵαν εἶχον οἱ Σέρβοι, ἐν ᾧ τὸν πόλεμον εἶχε νὰ φοβηθῇ ὄχι ἡ Ῥωσσία, ἀλλ' οἱ σύμμαχοι. Ἐν τέλει δὲ ὑπὸ τὰς κατηγορίας ταύτας, αἵτινες κατὰ τὴν στιγμὴν τῆς ἀμοιβαίας προσεγγίσεως ἐφαίνοντο τοσοῦτον ἄτοποι, δὲν κατεφαίνετο εἰμὴ ὁ σκοπὸς τοῦ Μεττερνίχου νὰ καταβάλλῃ τὴν ἐπιῤῥοὴν τοῦ κόμητος Καποδιστρίου, καὶ νὰ ἔχῃ αὐτὸς τὰ πρωτεῖα, ἵνα μετὰ ταῦτα διὰ τῶν ἀρεστῶν αὐτῷ λοξοδρομιῶν ἐ-

πανέλθη εἰς τὴν συνδιαλλαγὴν, καὶ ἐν ᾧ εἰς τὸν εὐθύφρονα παρουσιάζετο ἡ εὐθεῖα γραμμὴ, ν' ἀφήσῃ κατὰ μέρος τὰ δευτερεύοντα ζητήματα, καὶ τοῦ οὐσιώδους ἐπιλαμβανόμενος νὰ κάμῃ τὰς ἀναγκαίας θυσίας. Ὁ Tatistschew ἤδη ἐν τῇ πρώτῃ του εἰς Πετρούπολιν ςαλείσῃ ἐπιστολῇ (28/12 Μαρτίου) ἐξέφρασε τὴν ἐλπίδα περὶ ἐπιτυχίας τῆς ἀποστολῆς του. Ἀπεφασίσθη ἐν Βιέννῃ ν' ἀφαιρεθῇ ἀπὸ τῆς Ῥωσσίας τὸ ἐν ἀρχῇ ἀνατεθὲν αὐτῇ ἔργον τοῦ νὰ καταστρώσῃ τὰς περὶ εἰρηνοποιήσεως προτάσεις καὶ περὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου συνετάχθη ὑπόμνημα (1). Ἀρχόμενον τὸ ἔγγραφον τοῦτο ἀπὸ τῆς διαιρέσεως καὶ διακρίσεως τοῦ ζητήματος τοῦ δικαίου καὶ τοῦ κοινῇ συμφέροντος, τοῦ τουρκικοῦ καὶ ἑλληνικοῦ, τοῦ ῥωσσικοῦ καὶ εὐρωπαϊκοῦ ζητήματος, ἐξέθετεν, ὅτι ὁ Τσάρος θέτων τοὺς ὅρους του ἐθεώρησεν ἀπ' ἀρχῆς ἤδη ἀχώριστον τὴν ὁμοφωνίαν περὶ τοῦ ζητήματος τοῦ κοινῇ συμφέροντος ἀπὸ τοῦ τελειωτικοῦ συμβιβασμοῦ. Ἐπειδὴ ὅμως τὸ ζήτημα τοῦτο οὐδέποτε συνεζητήθη ὁριστικῶς παρὰ τῶν δυνάμεων, τούτου ἕνεκα δὲν ἠδύναντο οἱ σύμμαχοι νὰ τὸ προβάλλωσιν ἐν Κωνσταντινουπόλει, οὐδὲ νὰ κάμωσι περὶ τούτου προτάσεις. Διότι τὸ συμφέρον τῶν δυνάμεων ἀπῄτει νὰ διεξαχθῇ τὸ ζήτημα κατὰ τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ αὐτοκράτορος καὶ πρὸς ἀσφάλειαν τῆς Εὐρώπης. Ἐπειδὴ λοιπὸν δὲν πρόκειται νῦν νὰ προσβληθῇ ἡ κυριαρχία τοῦ Σουλτάνου, αἱ προτάσεις τῶν συμμάχων περὶ τοῦ μέλλοντος τῆς Ἑλλάδος δὲν δύνανται εἰμὴ νὰ περιστραφῶσιν εἰς ἀντικείμενα τῆς νομοθεσίας καὶ διοικήσεως εἰς τὴν ἐξασφάλισιν δηλ. τῆς ἐλευθέρας ἐξασκήσεως τῶν θρησκευτικῶν τελετῶν, εἰς τὰς νομίμους διατάξεις περὶ τῆς ἀσφαλείας τοῦ ἀτόμου καὶ τὰς περιουσίας, καὶ εἰς τὴν τακτικὴν διανομὴν τῆς δικαιοσύνης. Ἡ Αὐστρία εἰς οὐδεμίαν δύναμιν ἀναγνωρίζει τὸ δικαίωμα τοῦ ν' ἀναμιγνύηται εἰς τὰ ἐσωτερικὰ ἄλλου κράτους, ἀλλὰ τὰ πράγματα τῆς Τουρκίας ἀπαιτοῦσι νὰ εὑρεθῶσι μέσα δι' ὧν νὰ ἀποκατασταθῇ διαρκὴς ἐκεῖ ἡ ἡσυχία, ἄνευ τῆς

(1) Τῆς 7|19 Ἀπριλίου χργ.

όποίας οὔτε τὸ τουρκικὸν κράτος οὔτε ἡ Εὐρώπη δύναται νὰ ὑπάρξῃ. Πρακτικῶς ἔπειτα ἔλεγε τὸ ἔγγραφον διὰ τῆς περιλήψεως, ὅτι αἱ δυνάμεις ὀφείλουσι νὰ παρακινήσωσι τὴν Πύλην νὰ τακτοποιήσῃ τὰ πράγματα ἐν ταῖς Ἡγεμονίαις, νὰ δώσῃ ἀμνηστείαν εἰς τὰς ἐπαναστατησάσας ἐπαρχίας, νὰ παραδεχθῇ τὴν σύμπραξιν τῶν δυνάμεων περὶ καταπαύσεως τῆς ἐπαναστάσεως καὶ περὶ διορισμῶν Τούρκων πληρεξουσίων, οἵτινες ἐν κοινῇ συνόδῳ ὤφειλον νὰ διαπραγματευθῶσι περὶ τῶν μέτρων, τὰ ὁποῖα αἱ δυνάμεις ἐνόμιζον κατάλληλα πρὸς εἰρηνοποίησιν τοῦ τουρκικοῦ κράτους. Πρὶν δὲ εἰσέλθωσιν εἰς τὴν ὁδὸν ταύτην, ἀνάγκη νὰ μάθωσιν, ἐὰν αἱ δυνάμεις ἦσαν σύμφωνοι περὶ τῶν τεθεισομένων ζητημάτων, καὶ νὰ συμφωνήσωσι περὶ τῶν καταλλήλων μέτρων, δι' ὧν ἤθελε παρακινηθῇ ἡ Πύλη νὰ παραδεχθῇ τὰς προτάσεις ταύτας.

Τὸ οὕτω συντεταγμένον ὑπόμνημα καθυπεβλήθη μὲν βραδύτερον, ἀλλ' ἐν τούτοις τὸ περιεχόμενον αὐτοῦ ἦτο γνωστὸν τῷ **Tatistshew**, τῷ ὁποίῳ ἦτο ἀγαθὸς ὑπὲρ τῆς ἀποστολῆς του οἰωνός. Ἡ Ῥωσσία ὑποχωροῦσα κολακευτικῶς εἰς τὴν φιλόδοξον προθυμίαν τοῦ Μεττερνίχου, νὰ ἔχῃ πάντοτε τὸ πρῶτον μέρος, εἵλκυσε πρὸς ἑαυτὴν τὸν τῆς Αὐστρίας πολιτικόν, ὅστις καθ' ἣν στιγμὴν ἡ εὐθεῖα ὁδὸς (ὁ σφιγκτὸς μετὰ τῆς Ἀγγλίας σύνδεσμος) ἤθελε τὸν φέρει εἰς τὸ τέρμα καὶ ἤθελεν ἀναγκάσει τὸν κατατεταραγμένον Τσάρον νὰ ὑποχωρήσῃ ἐντελῶς, ἐτράπη ἐπὶ τὴν ἀρεστὴν αὐτῷ λοξὴν τροχιάν· τὸν ἀπέσπασε λοιπὸν ἀπὸ τοῦ Λονδονδερῆ καὶ ἀπὸ τῆς ἀγγλικῆς συμμαχίας καὶ τὸν ἔκαμεν ὀπαδὸν τῆς ἰδέας ἣν ἡ μὲν Ἀγγλία τὰ μάλιστα ἀπεστρέφετο, ἡ δὲ Ῥωσσία τὰ μάλιστα ἐπεθύμει, καὶ ἡ ἐπίτευξις τῆς ὁποίας τῷ προετοίμαζε νέαν ἰσχυροτέραν ἐπιῤῥοὴν ἐν τῷ τουρκικῷ κράτει. Τὸ ὑπόμνημα ἦτο ἤδη συντεταγμένον, ὅταν ἔφθασαν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως νέαι εἰδήσεις περὶ τῆς προσφάτου πολιτικῆς τῆς Πύλης, ἥτις ἐν νέᾳ διακοινώσει (16/28 Φεβρουαρίου) ἀπήλπισε διὰ νέας ἐπιδείξεως τοὺς θερμοτάτους τῆς εἰρήνης φίλους. Ἡ διακοίνωσις αὕτη ἐπεστράφη παρὰ τοῦ πρέσβεως τῆς Αὐστρίας.

ὅθεν καὶ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐπανώρθωσε τώρα ἡ αὐστριακὴ διπλωματία ὅ,τι κατὰ τὴν ῥωσσικὴν ἔποψιν ἡμάρτησε, παραδεχθεῖσα τὴν τελευταίαν τουρκικὴν διακοίνωσιν τῆς 20/2 Δεκεμβρίου. Ὁ Τσάρος εὕρισκε νῦν τὰς πράξεις τῆς Αὐστρίας, οἵας περιέμενεν αὐτὰς παρὰ δυνάμεως ἀποδεδειγμένως φιλικῆς. Ἡ τελευταία τῆς Πύλης πρᾶξις ἔθεσε τὸν Τσάρον εἰς θέσιν νὰ λάβῃ τὰ ὅπλα· καὶ ἡ διαγωγὴ τῆς Αὐστρίας ἐφαίνετο ὅτι τώρα τὸν ἐξασφαλίζει, ὅτι ἐν ἐναντιωτάτῃ περιπτώσει δὲν ἤθελε τὰ λάβῃ μόνος.

Τὰ ἐν Κωνσταντινουπόλει τεχνάσματα. Ἀνάγκη ν' ἀναλάβωμεν τὰς διαπραγματεύσεις, τῶν ὁποίων ἀποτέλεσμα ἦτο ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει νεωτάτη αὕτη ἐπίδειξις τῆς Πύλης. Ἡ τουρκικὴ κυβέρνησις μετὰ τὴν τελευταίαν ὁμόφρονα συμβάδισιν ὅλων τῶν πρεσβειῶν εἶχε γείνει πρὸς ἁπάσας ἐπίσης δύσπιστος. Τώρα πρῶτον ἐμάνθανεν ἡ Πύλη ὅτι πολλάκις πρέπει νὰ προφυλάττηταί τις ἐπίσης ἢ μᾶλλον ἀπὸ τῶν φίλων ἢ ἀπὸ τῶν ἐχθρῶν. Εἶχεν ἤδη ἀρκούντως διδαχθῆ κατὰ τὸ μέγα διπλωματικὸν δρᾶμα τῶν ἀπὸ 1770 μέχρι 1790 ἐτῶν, ὅτι ὅλοι πάντοτε οἱ χριστιανοί, καὶ αὐτοὶ οἱ ἐχθροὶ τῶν ἐχθρῶν αὐτῶν ἦσαν συνδεδεμένοι ὡς ἐν μυστικῇ κατ' αὐτῆς συνωμοσίᾳ, καὶ ὅτι καὶ οἱ εἰλικρινέστατοι τῶν φίλων της δὲν τὴν ἐθεώρουν ὡς ἰσότιμον ἐν Εὐρώπῃ οὐδ' ἐπεθύμουν νὰ ἐνισχύσωσιν αὐτὴν εἰς τὴν ἰδιοσυντήρησιν, καὶ εἰς πραγματικὴν κατὰ τῆς Ῥωσσίας ἰσοῤῥοπίαν. Ἂν καὶ ἀντίζηλοι κατὰ τῆς ἀρκτῴας δυνάμεως οὐδέποτε ὅμως καὶ οὐδαμοῦ ἠθέλησαν οἱ φίλοι τῶν Τούρκων ν' ἀποπειραθῶσι ν' ἀποσοβήσωσι τὴν Ῥωσσίαν ἀπὸ τῆς μεγάλης λείας, καὶ μάλιστα ἀπῄτησαν παρὰ τοῦ ἀσθενοῦς καὶ κινδυνεύοντος πᾶσαν θυσίαν, ἵνα διὰ τεμαχίου λείας, τὸ ὁποῖον τῷ ἀφῃρεῖτο, κορεσθῇ ἡ πρώτη τῆς πείνης ὁρμὴ τοῦ ἐπιφόβου θηρίου. Τὸ αὐτὸ καὶ νῦν συνέβαινεν. Ἡ Πύλη καθ' ὅσον τὸ παρελθὸν δὲν διενοεῖτο ὅτι εὑρίσκει ἕνα τινὰ τῶν φίλων της καὶ ὑποστηρικτήν, τώρα δὲ μάλιστα ἐφοβεῖτο μήπως τοὺς ἴδῃ μεταβαίνοντας πάντας πρὸς τοὺς ἐχθρούς της. Κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος ἦτο πεπεισμένη, ὅτι ὅλαι αἱ Εὐρωπαϊκαὶ δυνάμεις ἦσαν παρὰ πολὺ ἐξηντλημέναι, ὥστε νὰ διακινδυνεύσῃ καὶ μία ἐξ αὐτῶν τὴν ἡσυχίαν της ῥίπτουσα καὶ μίαν

μόνην βολὴν ὑπὲρ τῶν Τούρκων· νῦν δὲ ἔκλινε μᾶλλον εἰς τὴν ἰδέαν, ὅτι ἅπασαι αἱ δυνάμεις ἦσαν εὐδιάθετοι νὰ ἑνωθῶσι μετὰ τῆς Ῥωσσίας κατ' αὐτῆς. Ἡ Πύλη εἶχεν ἀρχίσει ν' ἀποβάλλῃ τὴν κατὰ τῆς Αὐστρίας δυσπιστίαν της· νῦν ὅμως ὁ στενὸς σύνδεσμος τῆς Αὐστρίας μετὰ τῆς Ῥωσσίας τῇ ἐνεποίει οὐκ ὀλίγην μέριμναν περὶ τῶν μυστικῶν σχεδίων τῆς ἱερᾶς συμμαχίας, καὶ ἡ ἐπιῤῥοὴ τοῦ πρέσβεως τῆς Αὐστρίας ἐν Κωνσταντινουπόλει ἠλαττοῦτο καθ' ἑκάστην ἐπαισθητῶς. Ἡ Ἀγγλία εἶχεν ἀείποτε τὴν πρωτοβουλίαν ἐν Τουρκίᾳ, ἀλλὰ νῦν καὶ αὐτοῦ τοῦ λόρδου Στράγκφορδ ἡ ἐπιῤῥοὴ εἶχεν ἐλαττωθῇ ἐπὶ στιγμάς. Ὁ πρέσβυς τῆς Πρωσσίας, ὅστις εἶχε τὰς ὁριστικωτάτας ὁδηγίας περὶ κοινῆς καὶ ἐντόνου συμπράξεως, παρεκίνει ἀείποτε τὴν Πύλην νὰ μεταχειρίζηται γλῶσσαν ὁμόφρονα συγχρόνως καὶ σύντονον· ὅπερ ἀδύνατον ἦτο νὰ τὴν εὐχαριστῇ. Ἐπὶ τὴν Γαλλίαν λοιπὸν εἶχεν ἐν ἀρχῇ ἐλπίσει ἡ Πύλη· ἀλλ' ὁ νέος ἀντιπρόσωπος τῆς δυνάμεως ταύτης, ὁ μαρκέσιος Λατοὺρ Μωβοὺρ (Latour Maubourg) εἶχεν ἀπολέσει ἀπ' ἀρχῆς ἤδη πᾶσαν αὐτοῦ τὴν ὑπόληψιν καὶ διότι καθ' ὁδὸν εἶχε συνδιαλεχθῇ ἐν Νεοκάστρῳ μετά τινων τῶν Ἑλλήνων ὁπλαρχηγῶν, καὶ διότι ἐν Κωνσταντινουπόλει εἶχε σχέσεις πρὸς τοὺς πράκτορας τοῦ Μεχμὲτ Ἀλῆ, καὶ διότι τέλος ἦτο ἀρκετὰ ἄφρων ν' ἀναλάβῃ μέρος δικτάτορος, τὸ ὁποῖον εἶχέ ποτε λάβει ἐπὶ Ναπολέοντος. Οἱ ὑπουργοὶ λοιπὸν τῆς Τουρκίας πολὺ καλὴν διάθεσιν βεβαίως δὲν εἶχον, ὅτε νέαν φάσιν ἔλαβεν ἡ διπλωματία, δοθεισῶν εἰς τὸν πρέσβυν τῆς Αὐστρίας νέων ὁδηγιῶν καὶ περιελθούσης αὐτῷ καὶ τῆς ἀπαντήσεως τῆς Αὐστρίας (1) εἰς τὴν τουρκικὴν διακοίνωσιν τῆς 20/2 Δεκεμβ. Ἐν τῇ ἀπαντήσει ταύτῃ (τῆς ὁποίας τὸ περιεχόμενον ἡ Ῥωσσία ἐγνώριζε καὶ εὗρεν ὑπὲρ τὸ δέον δουλικὸν καὶ πολὺ ὀλίγον ἐπιτακτικὸν) ἀνεφέρετο μετ' ἐπαίνου ἡ ἁπλῆ παραδοχὴ τῶν τριῶν ὅρων τῆς Ῥωσσίας, ἀλλὰ κατεκρίνετο ἡ ἀπαίτησις τῆς ἀναβολῆς διὰ τὴν ἐκκένωσιν τῶν Ἡγε-

---

(1) Διακοίνωσις τῆς Αὐστρίας πρὸς τὴν Ὑψ. Πύλην, ἐγχειρισθεῖσα τῇ 12/24 Ἰανουαρίου. Χργ.

μονιῶν, διότι αὕτη δὲν ἐξωμάλυνε τὴν ὑπάρχουσαν διαφορὰν καὶ δὲν ἐπηνώρθου τὴν ἀφόρητον μεταξὺ πολέμου καὶ εἰρήνης κατάστασιν· συνίστα δὲ καὶ πάλιν τὸ αὐστριακὸν ἔγγραφον τὸν διορισμὸν τῶν Ὁσποδάρων καὶ τὴν συνεννόησιν μετὰ τῆς Ῥωσσίας περὶ τῆς διοικήσεως τῶν Ἡγεμονιῶν ὡς τὸ ἀσφαλέστατον μέσον πρὸς λύσιν ὅλων τῶν δυσχερειῶν. Ἐν τῇ πρὸς τὸν κόμητα Λυτσὼφ ἐπιστολῇ του εἶχε χαράξει ὁ Μεττερνῖχος τὴν γραμμὴν, ἣν, ὑποστηρίζων τὴν διακοίνωσιν ταύτην, ὤφειλε νὰ κρατήσῃ ὁ λόρδος Στράγκφορδ, εἰς ὃν ἐπεθύμει ν' ἀναθέσῃ τὴν ὅλην διεξαγωγὴν τῶν διαπραγματεύσεων ἕνεκα τῆς ἐλαττωθείσης ἐπιῤῥοῆς τοῦ αὐστριακοῦ πρέσβεως. Ὅθεν ὁ λόρδος Στράγκφορδ ἐζήτησε συνεδρίασιν, ἣν μόλις μετὰ ἔντονον διακοίνωσιν 27|8 Φεβρουαρ.) ἠδυνήθη νὰ ἐπιτύχῃ. Ἐν τοσούτῳ τὸ ἀποτέλεσμα τῆς συνεδριάσεως ταύτης (4/16 Φεβρ.) δὲν ἦτο ἀποθαῤῥυντικόν. (1). Ὁ πρέσβυς τῆς Ἀγγλίας ἠδυνήθη νὰ κάμῃ χρῆσιν τοῦ συνδιαλλακτικοῦ πνεύματος τοῦ Τσάρου, ὅστις ἐφαίνετο πρόθυμος νὰ προσδιορίσῃ τόπον διαμονῆς εἰς τὸν πρίγκηπα Σοῦτσον (ὅστις ἐξωρίσθη μετὰ ταῦτα εἰς τὴν Αὐστρίαν)· ὅθεν ἐντόνως προέτρεπεν εἰς τὴν ἀποκατάστασιν τῆς παλαιᾶς τῶν πραγμάτων καταστάσεως ἐν ταῖς Ἡγεμονίαις καὶ εἰς τὸν διορισμὸν τῶν Ὁσποδάρων, ἂν ὄχι Ἑλλήνων, τοὐλάχιστον βοϊάρων, καὶ δι' αὐτοῦ τοῦ τρόπου ὅλαι αἱ δυνάμεις ἤθελον εἶσθαι εὐνοϊκαὶ καὶ φίλαι, ἄλλως ὅμως τὸ τουρκικὸν κράτος ἐξετίθετο ἐντὸς ἑνὸς μηνὸς εἰς πόλεμον μετὰ τῆς Ῥωσσίας καὶ ἐστερεῖτο τῆς φιλίας τῶν Εὐρωπαϊκῶν δυνάμεων. Γενομένου πάλιν λόγου περὶ τῶν δυσμενῶν περιστάσεων, κατέδειξεν ὁ Στράγκφορδ εἰς τοὺς ὑπουργοὺς τῆς Πύλης, ὅτι οὐδὲν ἔχουσι δικαίωμα νὰ ἐξαρτῶσι καθήκοντα ἀπὸ τῶν περιστάσεων· τί ἤθελεν εἴπει τις, ἐὰν τις δὲν ἐπλήρονε τὰ χρέη του, προφασιζόμενος ὅτι δὲν δύναται νὰ ἐξέλθῃ τῆς οἰκίας του μὲ κακὸν καιρόν; Πρὸς δὲ τούτοις πᾶσα ἀναβολὴ, εἶπεν, εἶναι ἐπικίνδυνος,

---

(1) Ἔκθεσις τῆς συνεδριάσεως τῆς γενομένης τῇ 4|16 Φεβρ. 1822 ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ ῥεὴζ ἐφέντη. χργ.

διότι ἡ κατάπνιξις τῆς ἐπαναστάσεως ἐξαρτᾶται κυρίως ἀπὸ τῆς μετὰ τῆς Ῥωσσίας εἰρήνης, ἥτις καταστρέφει τὰς ἐλπίδας τῶν ἐπαναστατῶν, ἐν ᾧ ἀπεναντίας ὁ πόλεμος θέλει δώσει εἰς τοὺς Ἕλληνας καιρὸν, νὰ σχηματίσωσιν ἰδίαν κυβέρνησιν, ἣν ἡ Πύλη μετὰ τὸ τέλος τοῦ πολέμου ἤθελεν ἀναγκασθῆ ν' ἀναγνωρίσῃ. Ἀφ' ἑτέρου δὲ καὶ ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Ῥωσσίας μετὰ τὴν ἀνυπέρθετον ἐκκένωσιν τῶν Ἡγεμονιῶν δύναται νὰ κατευνάσῃ τοὺς ὑπηκόους του, οἵτινες εἶναι σφόδρα ἠρεθισμένοι, ὅτι δὲν ὑπερασπίζεται τοὺς ὁμοθρήσκους αὐτοῦ. Ἐμπιστευτικῶς συνεβούλευσεν ὁ Στράγκφορδ τὸν διορισμὸν Τούρκων πληρεξουσίων, ἵνα διαπραγματευθῶσι μετὰ τῶν Ῥώσσων· τοῦτο ὅμως ἡ Πύλη ἠρνήθη ῥητῶς, λέγουσα ὅτι δὲν διέκοψεν αὐτὴ τὰς διαπραγματεύσεις. Γενομένου λόγου περὶ τοῦ πρωτοκόλλου ἐξεφράσθη ἐντονώτερον ὁ Τσανὶκ, ὅτι ἡ παρουσία τουρκικῶν στρατευμάσων ἦτο ἀπαραίτητος, ὅπως προληφθῇ ἡ ἔκρηξις νέας στάσεως· διεβεβαίωσεν ὅμως, ὅτι αἱ Ἡγεμονίαι ἤθελον ἐκκενωθῆ, καὶ ταχύτερον μάλιςα παρ' ὅ,τι ἐνόμιζεν ὁ πρέσβυς τῆς Ἀγγλίας· διότι τώρα ἡ Πύλη ἔχει ἐνησχολημένην τὴν δύναμίν της κατὰ τοῦ Ἀλῆ πασᾶ καὶ τὰ πάντα προαγγέλλουσι ταχεῖαν τῆς ἐκστρατείας ἀποπεράτωσιν.

Οὕτως ἐφαίνετο ὅτι πάντα ἤθελον κλίνει πρὸς τὸ καλὸν, ὅτε αἴφνης ἡ σκηνὴ μετεβλήθη πάλιν. Ἡ Πύλη ἔλαβε πληροφορίας, ὅτι ἡ Ῥωσσία δυσμενῶς ἐδέχθη τὴν ἀπὸ 20/2 Δεκ. διακοίνωσίν της (καὶ δὲν ἦτο οὔτε πρῶτον ἤδη οὔτε τελευταῖον, ὅτι ἠπόρει ὁ κόσμος πῶς ἡ Πύλη ἐλάμβανε τοσοῦτον ταχείας καὶ ἀκριβεῖς πληροφορίας)· ἔμαθε δὲ πρὸς τούτοις, ὅτι ἡ Ῥωσσία ἐν ταῖς τελευταίαις πρὸς τὰς δυνάμεις διακοινώσεσιν αὐτῆς ἐθεώρει τοὺς τέσσαρας ὅρους, οὓς ὠνόμασε πρότερον τελεσίγραφον, προκαταρκτικοὺς τώρα· καὶ ἐφοβεῖτο ἡ Πύλη, ὅτι ἐὰν παρεδέχετο τοὺς τέσσαρας ὅρους, ἡ Ῥωσσία ἤθελεν ἀμέσως προβάλει καὶ πέμπτον. Μόνον ἡ ἰδέα τούτου παρώργιζε τὸν Σουλτάνον· οἱ δὲ ὑπουργοὶ ἐθεώρησαν τοὺς ὁριστικοὺς λόγους τοῦ πρέσβεως τῆς Ἀγγλίας ὡς κατηγορικῶς τεθειμένην ἐκλογὴν μεταξὺ πολέμου καὶ εἰρήνης, καὶ τοῦτο ἔδωκεν ἀμέσως ἄλλην ἢ ἀπροσδόκητον εἰς τὰς διαπραγμα-

τεύσεις τροπήν. Ὁ πρέσβυς τῆς Αὐστρίας συνεπείᾳ νέων ὁδηγιῶν ἐζήτησε νέαν συνεδρίασιν, ἀλλ᾽ οὐδεὶς πλέον τῷ ἔδιδεν ἀκρόασιν. Οἱ ὑπουργοὶ τῆς Πύλης προσεκάλεσαν (13/25 Φεβρουαρίου) εἰς τὰ συμβούλιά των πάντας τοὺς διοικητὰς τῶν στρατιωτικῶν σωμάτων καὶ τοὺς ἀντιπροσώπους τῶν συντεχνιῶν, τοὺς ἐξέθηκαν τὴν πορείαν τῶν διαπραγματεύσεων καὶ ἐζήτησαν τὴν γνώμην των ἐν στιγμῇ — ἂν καὶ οὐχὶ ἀσυνήθει — ἀλλ᾽ ὅμως στιγμῇ πλήρει ἀντιθέσεων, καθ᾽ ἣν ὁ τὰ μάλιστα ἀπόλυτος μονάρχης, ὁ τοποτηρητὴς τοῦ Προφήτου ἐζήτει παρὰ τοῦ λαοῦ του συμβουλάς. Οἱ ἐρωτηθέντες ἐγνωμοδότησαν, ὅτι ἡ Πύλη δὲν πρέπει νὰ προβῇ ἐν τῇ πρὸς τὴν Αὐστρίαν ἀπαντήσει της περαιτέρω παρ᾽ ὅσον προέβη ἐν τῇ μετὰ τοῦ λόρδου Στράγκφορδ συνεδριάσει· ἐν περιπτώσει δὲ πολέμου ὁ λαὸς εἶναι ἕτοιμος νὰ ἐγερθῇ σύσσωμος καὶ νὰ λάβῃ τὰ ὅπλα. Ἡ ἁπλῆ αὕτη μορφὴ τοῦ συμβουλίου ἀνεπτέρωσεν, ἅμα ἐγνώσθη ἐν Πετρουπόλει, πάσας τὰς ἐλπίδας τῶν φιλοπολέμων, καὶ ἀπήλπισε τοὺς φίλους τῆς εἰρήνης. Ἡ μετάδοσις τῶν πολιτικῶν διαπραγματεύσεων εἰς τοὺς γενιτσάρους καὶ ἡ διάδοσις αὐτῶν εἰς τοὺς στρατῶνας, καὶ ἡ μύησις τῶν πτωχῶν Ἰμαμῶν καὶ τῶν συντεχνιῶν εἰς τὰ μυστήρια τῆς διπλωματίας, ταῦτα ἀπεδείκνυον ὅτι ἡ Πύλη σκοπὸν εἶχε νὰ διεγείρῃ τὸν πολεμικὸν τοῦ λαοῦ φανατισμόν. Ἀλλ᾽ ἐν τούτοις ἡ πρὸς τὸν πρέσβυν τῆς Αὐστρίας διακοίνωσις (16|28 Φεβρ.) ἥτις ὑποβληθεῖσα εἰς αὐτὸ τὸ συμβούλιον ἐνεκρίθη καὶ συνωδεύθη ὑπὸ ὁμοίας διακοινώσεως πρὸς τὸν λόρδον Στράγκφορδ, δὲν ἐφαίνετο τόσον ἀγέρωχος ὅσον ἐνόμιζέ τις. Περιεῖχε μὲν πλῆθος παραπομπῶν, ἀναιρέσεων καὶ παραπόνων· παρεπονεῖτο διὰ τὴν πρὸς τὸν Ὑψηλάντην διαγωγήν, ὑπηνίττετο ἐκ νέου τὴν παράδοσιν τῶν προσφύγων, καὶ ἔψαυε τὸ οὐδέποτε ἐκτελεσθὲν ἄρθρον τῆς ἐν Βουκουρεστίῳ συνομολογηθείσης συνθήκης, καθ᾽ ὃ ἀπῄτει ἡ Πύλη τὴν παράδοσιν φρουρίων τινων ἐπὶ τῶν ἀσιατικῶν μεθορίων κειμένων, τὰ ὁποῖα ἡ Ῥωσσία κατέλαβε διὰ δωροδοκίας καὶ αὐτὴ μὲν ὡς ἀνεκτίμητον λείαν οὐδέποτε ἠθέλησε νὰ ἀποδώσῃ, ὁ δὲ Σουλτάνος οὐδέποτε νὰ στερηθῇ. Ἀλλ᾽ ἀφ᾽ ἑτέρου πάλιν τρεῖς ἐκ τῶν τεσσάρων

ῥωσσικῶν ὅρων ἐγίνοντο παραδεκτοὶ καὶ πρὸς παραδοχὴν τοῦ τετάρτου μικρὸν μόνον χρονικὸν διάστημα ἐζητεῖτο. Πρὸς τούτοις ἀνέφερεν ὁ Τσανὶπ προφορικῶς, ὅτι τὸ περὶ τῶν φρουρίων ζήτημα δὲν θέλει ὑποβληθῇ σπουδαίως εἰς τὴν παροῦσαν συνδιάσκεψιν· μόνον ἐὰν ἡ Ῥωσσία ἐπιμένῃ εἰς τὰς συνθήκας, θέλει ἡ Πύλη τῇ ὑπενθυμίσει τοὐλάχιστον, ὅτι αὐτὴ (ἡ Ῥωσσία) πρώτη δὲν τὰς κρατεῖ.

Καὶ ὄντως ὡς πρὸς τοῦτο ἡ Τουρκία ἤθελε βεβαίως κριθῆ ἀξία τῆς φανερᾶς ὑποστηρίξεως ὅλων τῶν δυνάμεων καὶ τοῦ ἐπαίνου αὐτῶν, ὅπερ καὶ ὁ Μεττερνῖχος ἰδιαιτέρως δὲν ἠδύνατο νὰ τῇ ἀρνηθῇ, ὅτι ὡς πρὸς τὴν τήρησιν τῶν συνθηκῶν ἡ Πύλη ἐδείχθη ἀείποτε ἡ δικαιοτέρα καὶ πιστοτέρα αὐτῆς γείτων. Οἱ ἀπρόληπτοι ἀντιπρόσωποι τῆς Ἀγγλίας καὶ τῆς Πρωσσίας ἡρμήνευσαν τὴν διακοίνωσιν ἐπὶ καλοῦ· ὁ πρέσβυς τῆς Αὐστρίας, ἠρεθισμένος ἤδη ἐκ τῶν προτέρων, ἐφοβεῖτο τὴν ἐντύπωσιν τῶν ἐν αὐτῇ περιεχομένων μομφῶν, καὶ προσποιούμενος τὸν προσβεβλημένον ἠρνήθη (24/8 Μαρ.) νὰ διαβιβάσῃ τὴν διακοίνωσιν εἰς Πετρούπολιν. (1). Οἱ πρέσβεις τῆς Ἀγγλίας καὶ τῆς Αὐστρίας, ἔκαμαν καὶ τελευταίαν ἀπόπειραν, ἣν καὶ αὐτοὶ ὠνόμασαν «ὑστάστην ἴσως πασῶν» καὶ διεβίβασαν εἰς τὴν Πύλην κοινὴν διακοίνωσιν (2), δι' ἧς τὴν προέτρεπον καὶ πάλιν νὰ παραδεχθῇ τοὺς ῥωσσικοὺς ὅρους ὡς πρὸς τὰς Ἡγεμονίας· διότι ὅ,τι πρὸ τριῶν ἑβδομάδων εἶχε κηρυχθῇ ὡς προσεγγίζον, δὲν ἦτο δύσκολον σήμερον νὰ ὁρισθῇ θετικῶς. Ἡ διακοίνωσις αὕτη ἔμεινεν ἄνευ ἀποτελέσματος καὶ ἄνευ ἀπαντήσεως· ἐμπιστευτικῶς μόνον ἐκοινοποιήθη εἰς τὸν Ἄγγλον διερμηνέα, ὅτι ἀπεστάλησαν εἰς τὰς Ἡγεμονίας τὰ φερμάνια περὶ ἐλαττώσεως τοῦ στρατοῦ, ὅτι ὁ πρὸ μικροῦ ἀποβιώσας γενικὸς ἐπιθεωρητὴς τῶν ἐκεῖ τουρκικῶν στρατευμάτων δὲν θέλει ἀντικα-

(1) Διακοίνωσις τῆς Αὐστρίας, διαβιβασθεῖσα παρὰ τοῦ πρέσβεως τῆς Αὐστρίας εἰς τὴν Πύλην τῇ 24|8 Μαρτίου. χργ.

(2) Διακοίνωσις διαβιβασθεῖσα εἰς τὴν Πύλην ἐκ συμφώνου παρὰ τοῦ πρέσβεως τῆς Ἀγγλίας λόρδου Στράγκφορδ καὶ τοῦ πρέσβεως τῆς Αὐστρίας κόμητος Λύτσωφ 26|10 Μαρτίου. χργ.

τασταθῇ καὶ ὅτι ὁ ἐπίσης πρὸ μικροῦ ἀποθανὼν ἀρχηγὸς τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ δὲν θέλει λάβει ὡς διάδοχον πασᾶν μὲ τρεῖς οὐρὰς ἀλλὰ ἁπλοῦν Μιριμιράνον. (1). Εὐθὺς ὅμως μετὰ τὰς παραχωρήσεις ταύτας νέας ὑποψίας συνέλαβεν ἡ Πύλη μαθοῦσα τὴν εἰς Βιέννην ἀποστολὴν τοῦ Tatistschew. Τοῦτο ἦτο νέα πληγὴ διὰ τὴν ἀτομικὴν τοῦ πρέσβεως τῆς Αὐστρίας ἐπιῤῥοήν. Ὁ ἄοκνος λόρδος Στράγκφορδ ἐνεχείρισε (18|30 Μαρτίου) καὶ ἑτέραν διακοίνωσιν, ἵνα τὸ κατὰ δύναμιν προλάβῃ τὸν ἐρεθισμόν. Ἀλλὰ δυστυχῶς ἦλθε κατ' ἐκείνας τὰς ἡμέρας εἰς Κωνσταντινούπολιν ἡ εἴδησις περὶ τῆς ἐπιθέσεως τῶν Σαμίων κατὰ τῆς Χίου. Οἱ ὑπουργοὶ τῆς Τουρκίας ὕψωσαν μεγάλα παράπονα κατὰ τῶν ῥωσσικῶν πρακτόρων τῶν Ψαρῶν, ἔνθα ὁ Ῥῶσσος πρόξενος ὡς πρότερον ὁ τῶν Πατρῶν, ἦτο φανερῶς περιπεπλεγμένος εἰς τὴν ἐπανάστασιν. Καὶ ὁ λόρδος Στράγκφορδ ἔκρινε καλὸν νὰ μὴ κάμῃ περαιτέρω βῆμα. Μετ' ὀλίγας ἡμέρας ἔλαβεν ὁ πρέσβυς τῆς Αὐστρίας νέας ἐκ Βιέννης ὁδηγίας (ἀπὸ 15|27 Μαρτίου), αἵτινες ἔμελλον νὰ χρησιμεύσωσιν ὡς ὁδηγίαι καὶ εἰς τὸν λόρδον Στράγκφορδ. Συνεπείᾳ τούτων διεβίβασεν ὁ κόμης Λυτσὼφ διακοίνωσιν (26|8 Ἀπριλίου), ἐν ᾗ ἡ Αὐλὴ τῆς Βιέννης ἐξηκολούθει νὰ ὑποκρίνηται τὸν προσβεβλημένον, κατὰ τὴν εἰσήγησιν τοῦ πρέσβεώς της, καὶ ὁ αὐτοκράτωρ μὲ ὅλην τὴν ἀξιοπρέπειαν ἐμέμφετο τὴν Πύλην διὰ τὴν ἀγνώμονα διαγωγήν της, καὶ ἐπειρᾶτο νὰ μεταβάλῃ τὴν ἔκφρασιν ταύτης τῆς εὐαισθησίας εἰς μέσον δι' οὗ ἤθελε νὰ αναλάβῃ τὰς διαπραγματεύσεις, καθ' ἣν στιγμὴν αὗται διεκόπτοντο. Ὁ δὲ πρέσβυς τῆς Αὐστρίας διετάττετο νὰ μείνῃ τοῦ λοιποῦ ἀμέτοχος εἰς τὰς διαπραγματεύσεις, αἵτινες πρὸ πολλοῦ ἐν χερσὶ τοῦ λόρδου Στράγκφορδ εὑρισκόμεναι, νῦν τῷ ἐπεβάλλοντο αὐτοδικαίως. Ἅμα δὲ ὁ πρέσβυς τῆς Αὐστρίας ἀπεσύρθη, ὁ πρέσβυς τῆς Ἀγγλίας μὴ ἐνοχλούμενος παρὰ τῆς ῥωσσικῆς πρεσβείας καὶ μὴ παρεμποδιζόμενος παρὰ τῆς γαλλικῆς, ὑπὸ δὲ τῆς πρωσσικῆς παντοειδῶς ὑπερασπιζόμενος ἔκαμε τοῦ δικαιώματος τούτου ταχεῖαν, ἰσχυρὰν καὶ ἀποτελεσματικὴν χρῆσιν.

(1) Μιριμιράνος, ἀραβ. ἀρχηγὸς τῶν ἀρχηγῶν. Σ. τ. Μ.

Σχέσεις τῆς Αγγλίας πρὸς τὴν Πύλην.

Ἡ μεγάλη ἐπιῤῥοὴ τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει πρέσβεως τῆς Ἀγγλίας, ἣν ἠδυνήθημεν νὰ παρακολουθήσωμεν ἀπ' ἀρχῆς τῶν πολιτικῶν περιπλοκῶν ἐξηρτᾶτο κατὰ πλεῖστον ἐκ τῆς ῥοπῆς τῆς ἀγγλικῆς δυνάμεως καὶ ἐκ τῆς πρὸς τὴν Τουρκίαν σχέσεως αὐτῆς. Μεγίστην εἶχον οἱ Τοῦρκοι πεποίθησιν εἰς τὴν συμπάθειαν καὶ τὴν εἰλικρίνειαν τῆς Ἀγγλίας. Καὶ αὐτὰ τὰ ἄτομα ἀκόμη, οἱ πολλοὶ Ἄγγλοι περιηγηταί, κατώρθωσαν διὰ τοῦ ἠπίου καὶ ἡμέρου τρόπου, διὰ τῆς εἰλικρινείας καὶ γενναιοψυχίας των νὰ ὑπερνικήσωσι πολλὰς τῶν προλήψεων τῶν Τούρκων κατὰ τῶν Φράγκων, καὶ νὰ καταστήσωσι τοὺς Ἄγγλους ἀρεστοτέρους αὐτοῖς τῶν Γάλλων, περὶ τῶν ὁποίων μέχρι τοῦδε ἐνομίζετο ὅτι τοσοῦτον δυσκόλως δύνανταί ποτε ν' ἀπολέσωσι τὴν εὔνοιαν τῶν Τούρκων, ὅσον οἱ Ῥῶσσοι νὰ τὴν ἀποκτήσωσιν. Ἰσχυροτέρας ἔτι φύσεως ἦσαν αἱ μεταξὺ τουρκικῆς καὶ ἀγγλικῆς κυβερνήσεως σχέσεις. Πολλοὶ τῶν πολιτικῶν κριτικῶν καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Ἀγγλίᾳ, κατέκριναν πολλάκις πικρῶς τοὺς Ἄγγλους πολιτικοὺς καὶ μάλιστα τοὺς Οὐΐγους, ὅτι μετ' ἐγκληματικῆς ἀμελείας ἄφησαν τὴν Ῥωσσίαν νὰ καταστῇ μεγάλη καὶ ἐπίφοβος οὐχὶ μόνον εἰς τοὺς Τούρκους ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν Εὐρώπην αὐτήν. Καὶ ὅμως ἡ ἀπερίσκεπτος αὕτη ἀφροντισία, ἥτις ἠδύνατο ἐνίοτε νὰ θεωρηθῇ ὡς αὐτοπροδοσία, ἠδύνατο καὶ νὰ ἐκληφθῇ καὶ νὰ θαυμασθῇ ὡς ἀπάθεια τῶν πολιτικῶν ἀνδρῶν τῆς Ἀγγλίας, οἵτινες πολλὰ ἐπέτρεπον, τῶν ὁποίων ἡ κατάστολὴ πολλοὺς ἤθελε στοιχίσει ἀναρμόστους ἢ ἀκαίρους κόπους, καὶ οἵτινες ἐν τούτοις οὐδέποτε ἐλησμόνουν τὸ ποσὸν τῶν ὀφειλημάτων τῶν ἐναντίων, ὥστε ἐν πάσῃ ὥρᾳ καὶ στιγμῇ ἦσαν ἕτοιμοι νὰ λογαριασθῶσιν. Ἵνα ἀναγνωρίσῃ τις εἰς τὴν διατήρησιν τῆς Τουρκίας ἓν τῶν πρώτων συμφερόντων τῆς Ἀγγλίας, ἀνάγκη δὲν ἦτο δὰ νὰ ἔχῃ τὸ ἔξοχον πνεῦμα ἑνὸς Chatham, ὅστις τὸν μὴ πεπεισμένον περὶ τούτου ἤθελε νομίσει παράφρονα· καὶ τὸ ἄρθρον τοῦτο τῆς Ἀγγλικῆς πολιτικῆς πίστεως ἀνεγνωρίζετο καὶ ἐξετιμᾶτο πρὸ πολλοῦ ἤδη ὑπὸ τῆς Τουρκίας, τῆς ὁποίας ἡ πολιτικὴ ἦτο πρὸς τοῦτο καὶ συνεπής. Ἐν Ἀγγλίᾳ, ἔνθα ἕκαστος κατὰ τὸν Montesquieu ἤθελε νομίσει ἀνεκτίμητον ἀγαθόν, ὅτι

ὑπάρχουσιν ἐν τῷ κόσμῳ Ἱσπανοὶ καὶ Τοῦρκοι, δηλ. ἄνθρωποι, οἵτινες ἐγίνωσκον νὰ κατέχωσιν ἀχρήστως μεγάλας χώρας, ἐν Ἀγγλίᾳ, λέγομεν, ἤθελε καὶ ὁ ἐλάχιστος τῶν ἀνθρώπων ἀγανακτήσει εἰς μόνην τὴν ἰδέαν τοῦ νὰ παραδοθῇ ἡ πολύτιμος Κωνσταντινούπολις εἰς χεῖρας μεγάλης τινος καὶ ἀνεπτυγμένης πολεμικῆς καὶ ἐμπορικῆς δυνάμεως. Ὅθεν καὶ οἱ Τοῦρκοι, τὸ ἐμπόριον ἀποστρεφόμενοι, οὐδένα μᾶλλον ἢ τοὺς Ἄγγλους ἐσυγχώρουν νὰ ἐκμεταλλεύωνται ὅλα τὰ προνόμια τῆς ἐκτεταμένης αὐτῶν ἐμπορικῆς ἐπικρατείας. Τὸ νὰ συγχωρηθῇ ὑπὸ τὴν ἐπιτακτικὴν τῆς Ῥωσσίας ἐπιῤῥοὴν ἡ διάλυσις τοῦ τουρκικοῦ κράτους, τοῦ ὁποίου ὁ διαμελισμὸς εἶναι πολὺ δυσκολώτερος ἢ ἡ καταστροφή, περὶ τῆς ἰδέας ταύτης οὐδεὶς Ἄγγλος ἠδύνατο νὰ ἐκφρασθῇ ἧττον ἀφελῶς τοῦ **Sir Rob. Murray Keith**, ὅστις ἐπεθύμει μὲν νὰ καταποντισθῇ ὁλόκληρος ἡ Τουρκία εἰ δυνατόν, ἀλλ᾽ ἐπροτίμα, παρὰ νὰ γείνῃ λεία τῆς Ῥωσσίας, νὰ διατηρηθῇ ἡ Πόλη, μέχρις οὗ ὁ λαὸς ἐν τῇ ἠλιθιότητί του ἀπομωρανθῇ. Διότι τὸ νὰ μεταβάλλῃ ἡ Ῥωσσία παρὰ τὸν Βόσπορον τὸν Εὔξεινον Πόντον εἰς λίμνην ῥωσσικὴν καὶ νὰ κρατήσῃ τῆς Μεσογείου ὅλης, καὶ νὰ ἐπαπειλήσῃ τὴν ἐν ταῖς Ἰνδίαις ἀγγλικὴν ὑπεροχὴν ἢ καὶ ἁπλῶς τὴν συγκοινωνίαν της, τοῦτο οὐδέποτε ἠδύνατο νὰ συλλάβῃ νοῦς Ἄγγλου πολιτικοῦ, καθὼς καὶ οὐδέποτε ἤθελεν ἀπαρνηθῇ ἡ Τουρκία τὴν πολιτικὴν τοῦ Σουλτάνου Σελίμ, ὅστις ἠρνήθη νὰ μετάσχῃ τῆς ἐξουθενίσεως τῆς Ἀγγλίας ἐν ταῖς Ἰνδίαις. Ἐν ταῖς μεγάλαις περιπλοκαῖς τῶν πολεμικῶν τῆς Γαλλίας χρόνων ἔμαθεν ἡ Πύλη, ὅτι ἡ Ἀγγλία ἀντέστη ἐν Αἰγύπτῳ ἄνευ τινος φιλαυτίας καὶ ἀρχομανίας κατὰ τῆς γαλλικῆς ἐπιδρομῆς· εἶδε πρὸς τούτοις ὅτι ἡ Ἀγγλία ἐταπείνωσε μὲν τὴν Ἀλγερίαν ἀλλὰ δὲν τὴν καθυπέταξεν, ὡς μετὰ ταῦτα ἔπραξαν οἱ Γάλλοι. Ὀφθαλμοφανεστάτη ἦτο ἡ διαφορὰ τῆς διαγωγῆς, ὅσον καὶ αὕτη ἦτο δυσκατάληπτος εἰς νοῦν τουρκικόν. Ἡ Ἀγγλία «οὐδενὸς χώραν ἐπιθυμεῖ», τοῦτο ἐγνώριζε καὶ ὁ τελευταῖος τῶν Τούρκων. Ὡς πρὸς τὰ προκείμενα δὲ ζητήματα καλῶς ἐγίνωσκεν ἡ Πύλη, ὅτι ἡ Ἀγγλία ἐτήρει ἰδιαιτέραν ὁδὸν ἀπέναντι τῆς ἱερᾶς συμμαχίας, ὅτι ἐκ συστήματος ἀντέπραττεν

εἰς ὅλα τὰ κοινὰ διαβήματα τῶν συμμάχων δυνάμεων, καὶ ὅτι ἡ Ῥωσσία τὴν ἐφοβεῖτο, διότι ἀνέκαθεν ἡ Ἀγγλία παρηκολούθει προσεκτικῶς πάσας τὰς ἐν Κωνσταντινουπόλει ῥωσσικὰς ῥᾳδιουργίας. Φύσει νηφάλιος, ψυχρὰ καὶ δυσαίσθητος ἡ ἀγγλικὴ κυβέρνησις ἓν μόνον, τὸ συμφέρον της, εἶχε στερεῶς καὶ ἀμετατρέπτως πρὸ ὀφθαλμῶν, τὴν διατήρησιν τῆς Τουρκίας. Ἀφ' ὅλων τῶν σταυροφορικῶν ὀρέξεων τῆς Εὐρώπης προεφύλαττε τὴν ἀγγλικὴν κυβέρνησιν τὸ πρακτικὸν πνεῦμα τοῦ ἀγγλικοῦ λαοῦ, ὅστις ὅσον καὶ ἡ κυβέρνησις αὐτὴ ἀπεστρέφετο τὴν ἱπποτικὴν ἐκστρατείαν τῶν ἐθνῶν ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τῆς Ῥωσσίας, διὰ τὴν ὁποίαν ἡ ἀνακούφισις τῆς Ἑλλάδος, ἣν ἐν ὀνόματι τῆς δικαιοσύνης καὶ τῆς φιλανθρωπίας ἀπῄτει, οὐδὲν ἄλλο ἦτο ἢ πρόφασις τῆς φιλαυτίας καὶ τὸ κάλυμμα τῆς καταδυναστεύσεως. Ἀρκούντως φυσικὸν νοῦν εἶχον οἱ πολιτικοὶ τῆς Τουρκίας ἄνδρες, διὰ νὰ κάμωσι τὰς πολιτικὰς ταύτας σκέψεις· ὅ,τι δὲ ἀπέβλεπεν αὐτοὺς περισσότερον καὶ ὅ,τι ἐνόουν καὶ καλλίτερον ἦτο, ὅτι ἡ Ἀγγλία εἶχεν ἐν Ἑπτανήσῳ τὰ αὐτὰ συμφέροντα ὁποῖα καὶ ἡ Τουρκία. Ἡ Ἀγγλία ἐφοβεῖτο τὴν μετάδοσιν τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως εἰς τὰς Ἰονίους νήσους, καὶ καλῶς ἐγνώριζον ἐν Κωνσταντινουπόλει, ὅτι «ὁ βασιλεὺς Θωμᾶς» ὁ γνωστὸς ἐκεῖνος Ἁρμοστὴς τῆς Ἑπτανήσου Θωμᾶς Μαϊτλάνδος, ἦτο ἀρκούντως πασᾶς, ὥστε νὰ ἐμποδίσῃ διὰ παντὸς μέσου τοιαύτην καταστροφήν. Φανατικοὶ μόνον καὶ παράφρονες ἐνθουσιασταὶ ἠδύναντο ν' ἀπαιτήσωσιν, ὥστε ἡ Ἀγγλία πολιτικῇ φιλανθρωπίᾳ φερομένη νὰ παραδώσῃ τὴν ἀνεκτίμητον ταύτην κτῆσιν, ἐν ᾧ εἶχε τοσαύτας ἀφορμὰς νὰ βλέπῃ εἰς τὰς ἀρχὰς τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως τὸν δάκτυλον τοῦ Ἑπτανησίου Καποδιστρίου, καὶ ὄπισθεν αὐτοῦ νὰ ὑποπτεύηται τὰ ῥωσσικὰ μηχανήματα. Ἐν ἀρχῇ μὲν ἐφαίνετο, ὅτι θέλησις καὶ σκοπὸς τῆς ἀγγλικῆς ἢ μᾶλλον τῆς Ἰονίου κυβερνήσεως ἦτο νὰ μείνῃ οὐδέτερος θεατὴς τοῦ Ἑλληνικοῦ κινήματος. Εἰς τοὺς πρόσφυγας Πελοποννησίους ἔδιδεν ἡ Ἑπτάνησος ἄσυλον, παρέβλεπε τὴν καταπάτησιν τῶν ἀστυνομικῶν καὶ ὑγιονομικῶν διατάξεων, καὶ ἐκήρυξεν ἐν ἀρχῇ (28/9 Ἀπριλίου 1821) οὐδετερότητα, ἥτις δὲν ἐκώλυε μὲν τοῦτον ἢ

ἐκεῖνον ἀπὸ τοῦ νὰ λάβωσιν μέρος εἰς τὸν ἀγῶνα, ἀλλὰ τοὺς ὑπενθύμιζε μόνον, ὅτι πράττοντες τοῦτο ἐστεροῦντο τῆς ἀγγλικῆς προστασίας. Μόλις μετὰ τὴν ἐκστρατείαν τοῦ κόμητος Μεταξᾶ καὶ τῶν ὀπαδῶν του, προσεκλήθησαν οἱ «ἀρχηγοὶ οὗτοι τῶν Ζακυνθίων καὶ Κεφαλλήνων» νὰ ἐμφανισθῶσιν ἐνώπιον τῆς ἀρχῆς ἐπὶ ποινῇ ἐξορίας καὶ δημεύσεως τῶν κτημάτων, καὶ ἡ ἀπειλὴ αὕτη, παρακουσάντων αὐτῶν, εἶχεν ἐκτελεσθῆ. Οἱ Ἕλληνες κατέκριναν τὸ αὐστηρὸν τοῦτο μέτρον ὡς ἄδικον, ἐπειδὴ ἄλλα κράτη ἄφινον ἀνενοχλήτους τοὺς φιλέλληνας αὐτῶν ὑπηκόους· ἀλλ' οἱ φιλέλληνες οὗτοι οὐδέποτε ἐνεφανίζοντο ὡς σῶμα Γερμανῶν ἢ Γάλλων, ὡς ἐν ὀνόματι τῶν κυβερνήσεών των τρόπον τινά, ἐν ᾧ ὁ Μεταξᾶς καὶ οἱ σὺν αὐτῷ ἐπαρουσιάσθησαν ὡς Ἰόνιοι, καὶ ἡ Ἀγγλία νομιμώτατα ἐφέρετο δίδουσα τοιουτοτρόπως εἰς τὴν Ῥωσσίαν μάθημα καὶ παράδειγμα, πῶς ὤφειλε νὰ φέρηται ἐπισήμως ἀπέναντι τῆς ὑπεροψίας τοῦ Ὑψηλάντου. Τοὐναντίον δὲ ἡ χαμερπὴς μεροληψία, μὲ τὴν ὁποίαν ὁ δεσποτικὸς καὶ ὠμὸς Ἁρμοστὴς μετεχειρίζετο ἔκτοτε τὴν οὐδετερότητα, ἦτο αἶσχος διὰ τὴν Ἰόνιον καὶ διὰ τὴν Ἀγγλικὴν κυβέρνησιν. Ὅτε τῷ 1821 ὁ στόλος τοῦ Δράμαλη ἐνεφανίσθη εἰς τὸ Ἰόνιον πέλαγος, ἐγένετο δεκτὸς εἰς ὅλους τοὺς λιμένας τῆς Ἑπτανήσου ἐφοδιασθεὶς καὶ διὰ τῶν ἀναγκαίων, καὶ ἡ ἀνταπόκρισις τῶν Τούρκων στρατηγῶν καὶ ναυάρχων ἐστέλλετο διὰ τοῦ ὑγιονομείου, ἐν ᾧ ὅλαι αἱ Ἑλληνικαὶ ἐπιστολαὶ ἀπεσφραγίζοντο, καὶ ὁ Τομπάζης ὃν ὁ λαὸς ὑπεδέχθη ἐνθουσιωδῶς περιυβρίσθη παρὰ τῶν ἀρχῶν τοῦ τόπου. Ἡ ἀπείθεια καὶ τὸ κοινωνικὸν καὶ ἐθνικὸν μῖσος τῶν Ἰονίων κατὰ τῶν Ἄγγλων δὲν ἦτο βεβαίως κατάλληλον νὰ καταστήσῃ τὴν διαγωγὴν τῆς Ἰονίου κυβερνήσεως ἧττον ἀπότομον καὶ ἐμπαθῆ. Ἀποχωροῦντος τοῦ Καρᾶ Ἀλῆ (κατὰ τὸ φθινόπωρον τοῦ 1821) αἰγυπτιακὴ φρεγάτα διωκομένη ἐναυάγησε παρὰ τῷ Ὑψολίθρῳ· οἱ προσδραμόντες Ζακύνθιοι, παρωργισμένοι νὰ βλέπωσι τὴν τουρκικὴν σημαίαν κυματίζουσαν παρὰ τὴν παραλίαν των, ἦλθον εἰς αἱματηρὰν σύγκρουσιν μετὰ τῆς ἀγγλικῆς φρουρᾶς τοῦ ὑγιονομείου, καὶ τὸ συμβὰν τοῦτο ἐπέφερεν ἐν ὅλῃ τῇ Ἑπτανήσῳ τὴν κήρυ-

ξιν πολεμικῆς καταστάσεως. Κατὰ τὸ ἔαρ τοῦ 1822 προητοίμαζεν ὁ Μιαούλης ἔφοδον κατὰ τοῦ ἐν Μούρτῳ τουρκικοῦ στόλου, καὶ βεβαίως ἤθελεν ἐπιτύχει τοῦ σκοποῦ του, ἐὰν αἱ Ἰονικαὶ ἀρχαὶ μετεχειρίζοντο μὲ τὸν αὐτὸν τρόπον τὰ πλοῖά του ὡς καὶ τὰ τουρκικὰ, καὶ ἐὰν δὲν τῷ ἀπηγόρευον νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὸν πορθμὸν τῆς Κερκύρας. Πέμψαντος τοῦ Μιαούλη τὴν Τερψιχόρην νὰ κάμῃ παράπονα, κατεσχέθη τὸ πλοῖον, ἐπειδὴ Ἕλληνες πειραταὶ εἶχον κλέψει πρὸ μικροῦ ἐν Ἁγίᾳ Μαύρᾳ πρόβατα. Κακουργήματα δὲ τῶν Τούρκων, πολὺ μεγαλείτερα, παρέβλεπεν ἡ κυβέρνησις ἐν σιωπῇ. Ὅτε δὲ μετὰ ταῦτα οἱ Ἕλληνες ἀπέστειλαν δι' αὐτὴν τὴν ὑπόθεσιν τὸν Γ. Σπανιωλάκην εἰς Κέρκυραν, ὁ Ἁρμοστὴς, ὅστις δὲν ἤθελε ν' ἀναγνωρίσῃ «τὴν ἄγνωστον μεγαλειότητα» τῆς προσωρινῆς κυβερνήσεως τῆς Ἑλλάδος ἀπέπεμψεν αὐτὸν δι' ἐπιστολῆς (16/28 Ἀπρ. 1822), ἣν καὶ αὐτὸς ὁ Ἄγγλος Γόρδων ὠνόμασε τέλειον δεῖγμα ἐμπαθοῦς αὐθαδείας (1).

Ὁ λόρδος Στράγκφορδ.

Ὅσον μῖσος διήγειραν τὰ συμβάντα ταῦτα ἐν Ἑλλάδι, τοσοῦτον ηὐχαρίστησαν αὐτὰ καὶ καθησύχασαν τὴν τουρκικὴν κυβέρνησιν ὡς πρὸς τὴν θέσιν, ἣν ἔμελλε νὰ τηρήσῃ πρὸς αὐτὴν ἡ Ἀγγλία. Καὶ ἡ μὲν Πύλη ἐθεώρει τὸν πρέσβυν τῆς Ἀγγλίας φίλον εἰλικρινέστατον, οἱ δὲ Ἕλληνες, καὶ ἐν ἀρχῇ καὶ οἱ Ῥῶσσοι, ἐθεώρουν αὐτὸν φυσικὸν αὐτῶν ἐχθρόν. Γενικῶς ἐλέγετο, ὅτι αὐτὸς πρῶτος κατέδειξεν εἰς τὴν Πύλην τὸν κίνδυνον τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως ἅμα ἔφθασεν εἰς Κωνσταντινούπολιν (8/20 Φεβρουαρ. 1821)· τοῦτο ὅμως δὲν ἔχεται ἀληθείας. Τοὐναντίον μάλιστα ἐν τῇ πρώτῃ αὐτοῦ ἐνώπιον τοῦ Σουλτάνου παρουσιάσει (10/22 Μαρτίου) διέγραψεν ἀμέσως τὴν πρὸς τὴν Πύλην θέσιν τῆς Ἀγγλίας, ὀνομάσας ἐν τῇ πρὸς τὸν Σουλτάνον προσφωνήσει του τὸν βασιλέα αὐτοῦ φίλον του καὶ σύμμαχον καὶ ἐκφρασθεὶς ὑπὲρ τῆς ἀκεραιότητος τοῦ τουρκικοῦ κράτους. Αἱ φιλικαὶ αὗται σχέσεις τοσοῦτον κατεγοήτευσαν τοὺς ὑπουργοὺς τῆς Πύλης, ὥστε μετ' οὐ πολὺ ἤρχισαν νὰ ἐνοχλῶσι τὸν φίλον των διὰ τῶν ἀφελεστάτων ἀξιώσεων. Μικρὸν μόνον δεῖγμα τούτου ἦτο, ὅτι ὁ ρεὴζ ἐφέντης

(1) Τρικούπης 2, 219.

ἀπήτησε παρ' αὐτοῦ οὐ μόνον μεροληπτικὴν οὐδετερότητα ἀλλὰ καὶ τὴν ἔξωσιν ἢ παράδοσιν τῶν προσφύγων. Ὅτε δὲ ἡ Πύλη (21|6 Μαΐου 1821) προσεκάλεσε τοὺς Βαρβαρίνους ἀπήτησε διπλότυπον τῆς πρὸς τοὺς δένδας καὶ βένδας προκηρύξεως παρὰ τοῦ Ἄγγλου φίλου της, ὅστις ὅμως ἀπέφυγε νὰ ἀνταποκριθῇ εἰς τὸ δεῖγμα τοῦτο τῆς ἐμπιστοσύνης. Ἄλλοτε πάλιν ἠναγκάσθη ὁ λόρδος ν' ἀρνηθῇ ἄτοπον δῶρον τοῦ εὐγνωμονοῦντος Σουλτάνου· ἀλλ' ἐγίνωσκε τὸν τρόπον ν' ἀρνηθῇ χωρὶς νὰ προσβάλλῃ. Ἀλλοίας δὲ φιλοφρονήσεις ἐδέχετο προθυμότερον. Ἀνωτέρω εἴδομεν ὅτι ἐν τῇ πρὸς τὴν ῥωσσικὴν πρεσβείαν ῥήξει της ἡ Πύλη εὐγενῶς καὶ προθύμως παρεχώρει εἰς τὸν λόρδον πᾶν ὅ,τι ἠρνεῖτο ἐπιδεικτικῶς εἰς τὸν πρέσβυν τῆς Ῥωσσίας. Ἡ μεγάλη ἐπιῤῥοὴ τοῦ ἀνδρὸς τούτου ἐδηλώθη πρὸ πάντων εἰς τὰς πρὸς τὴν Περσίαν διενέξεις, καθ' ἃς ὁ Στράγκφορδ ὡς μεσάζων ἀπήλαυε τῆς ἐμπιστοσύνης ἀμφοτέρων τῶν διαμαχομένων μερῶν· καὶ ὁ Σὰχ τῆς Περσίας καὶ ὁ υἱός του, ἐξαντλήσαντες τὰς δυνάμεις των εἰς ἀμφιῤῥεπεῖς πολεμικὰς ἐπιχειρήσεις, ἐπανειλημμένως καὶ ἐπισήμως ἐζήτησαν τὴν μεσολάβησίν του, συνεπείᾳ τῆς ὁποίας ἀπεστάλη μετὰ ταῦτα Τοῦρκος ἐπιτετραμμένος, τῆς ἀποστολῆς τοῦ ὁποίου συνέπεια ἦτο ἡ εἰρήνη τοῦ Ἐρζερούμ (16/28 Ἰουλίου 1823). Ὅσην ἐπιῤῥοὴν καὶ ἂν ὤφειλεν ὁ Στράγκφορδ εἰς τὴν μεγάλην δύναμιν, ἧς ἦτο ἀντιπρόσωπος, τὸ πλεῖστον ὅμως αὐτῆς ἐχρεώστει εἰς τὴν ἀτομικήν του ἱκανότητα. Πολλὰς ἤδη εἶχεν ἀποκτήσει παρὰ τῇ Πύλῃ συμπαθείας, ὅτι ὡς γνήσιος Τόρυς ἦτο ἀποδεδειγμένως καὶ καθαρῶς ἐναντίος τῶν ἀπαιτήσεων τῶν Ἑλλήνων καὶ τῆς ἐπαναστάσεώς των, καὶ τὸν Ἑλληνικὸν λαὸν ἐθεώρει στῖφος ἀνθρώπων διεφθαρμένον καὶ ἀξιοκαταφρόνητον. Τὸ μέλημά του ἦτο ἡ ἀποφυγὴ τοῦ ῥωσσικοῦ πολέμου, οὐχὶ δὲ ἡ βελτίωσις τῆς θέσεως τῶν Ἑλλήνων, καὶ τοῦτο ἤδη παρεῖχεν αὐτῷ ἐν τῇ θέσει του διπλοῦν τὸ ὄφελος. Ἐν δὲ τῇ ἐπισήμῳ αὐτοῦ πρὸς τὴν Πύλην σχέσει ἐδείκνυεν ἑαυτὸν ὡς ἄνδρα ἔχοντα φιλόφρονα ἀξιοπρέπειαν καὶ γενναιόψυχον προθυμίαν, ἄνδρα ἀκραδάντου τιμιότητος καὶ σταθερότητος, καὶ ἀκαμάτου δραστηριότητος. Ἐκτὸς τῆς εὐγενοῦς συμπεριφορᾶς του,

εἶχε καὶ ἀνεξάντλητον πλοῦτον ἰδεῶν καὶ μέσων, πρὸ πάντων ὅμως τὴν ἐπιτηδειότητα νὰ κατανοῇ τὴν ἀξίαν τῶν Τούρκων καὶ νὰ λαλῇ πρὸς αὐτοὺς διὰ τῶν εἰκόνων καὶ τῶν τύπων των. Ἐκ παντὸς μέσου ὠφελούμενος ἐγνώριζε τὸν τρόπον νὰ συνάπτῃ ἰδιαιτέρας σχέσεις πρὸς ὅλα τὰ ἐν τοῖς πράγμασι πρόσωπα, καὶ πρὸς τὸν διεφθαρμένον Χαλὲτ ἐφέντην, πρὸς ὃν ἐλάλει διὰ χρυσῶν πειστικῶν μέσων, καὶ πρὸς τὸν αἱμοβόρον Καρᾶ Ἀλῆν, ὃν (ἐναντίον τῶν καλλιτέρων του φίλων) ἐθεώρει ἄνδρα ἀξιαγάπητον καὶ πεφωτισμένον, διότι διὰ λόγων οὗτος ἐδείχθη ἐναντίος εἰς τὰ βίαια μέτρα καὶ ἔδωκε τὴν συμβουλὴν νὰ καταπνιγῇ ἡ ἐπανάστασις διὰ χρυσίου κάλλιον ἢ διὰ τῶν ὅπλων (1). Διὰ τοῦτο ἠδύνατο ὁ Στράγκφορδ νὰ μεταχειρίζηται ἀφόβως πρὸς τοὺς ὑπουργοὺς τῆς Πύλης γλῶσσαν τοσοῦτον ἀπότομον, ὥστε οἱ ἄλλοι διπλωμάται ἐπίστευον ὅτι διακινδυνεύει τὴν ἐπιῤῥοήν του· αὐτὸς ὅμως σπανίως ἐπέφερε τὰς ἰσχυροτέρας πληγὰς εἰς τὴν ὑπεροψίαν των χωρὶς νὰ τοῖς ἀνοίξῃ συγχρόνως καὶ ἔντιμον διέξοδον. Καὶ νῦν ἐξηκολούθει νὰ κάμῃ τὴν ἐνεργητικωτάτην συγχρόνως δὲ καὶ ἐπιτηδειοτάτην χρῆσιν τῆς νέας αὐτοῦ θέσεως. Ὡς εἰσαγωγὴν εἰς «νέαν ἐποχὴν τῶν διαπραγματεύσεων» διέταξε (28/9 Ἀπριλίου 1822) τὸν διερμηνέα αὐτοῦ νὰ διαβιβάσῃ νέας ὁδηγίας εἰς τὴν Πύλην (2). Ἐν τῷ ἐγγράφῳ τούτῳ ἀντήμειβε πρὸ παντὸς τὴν ἐμπιστοσύνην τῆς αὐστριακῆς κυβερνήσεως διὰ τῶν μεγαλειτέρων τιμῶν, αἵτινες τῷ ἐχρησίμευον συγχρόνως ὡς τὰ ἰσχυρότερα ὅπλα κατὰ τῶν ὑπουργῶν τῆς Πύλης. Ἀρχὴ πασῶν τῶν μελλουσῶν διαπραγματεύσεων, ἔλεγεν ἐν αὐτῷ ὁ Στράγκφορδ, πρέπει νὰ ἦναι ἡ ὑποχρέωσις ἐκ μέρους τῆς Πύλης νὰ ἦναι τώρα ὑπέρ ποτε αὐστριακή. Ἀγνώμων καὶ δυσανασχετοῦσα ἀπέναντι τῆς Αὐστρίας, ἥτις ἀπὸ ἑνὸς ἤδη ἔτους τῇ ἔδωκε πάντα τὰ δείγματα τῆς εἰλικρινεστάτης φιλίας, περιῆλθεν ἡ Πύλη εἰς θέσιν, ἥτις εἰς τὰ μέχρι τοῦδε στοιχεῖα τῶν

(1) Ἀλληλογραφία μεταξὺ τοῦ Gentz καὶ τοῦ A. Müller, σελ. 362.

(2) Ἐμπιστευτικαὶ ὁδηγίαι διὰ τὸν πρῶτον διερμηνέα τῆς ἀγγλικῆς πρεσβείας 28]9 Ἀπριλίου 1822 χργ.

διαπραγματεύσεων, τὰ συμφέροντα τῆς Ῥωσσίας καὶ τῆς Τουρκίας, προσέθηκε καὶ τρίτον, τὴν προσβεβλημένην ἀξιοπρέπειαν τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Αὐστρίας! Ὁ πρέσβυς τῆς Ἀγγλίας δὲν δύναται νὰ κηρυχθῇ σύμφωνος μὲ τὴν ὑποδοχήν, ἣν ἔλαβεν ἡ διακοίνωσις τῆς 16]28 Φεβρ. ἐν Βιέννῃ. Δὲν ἕπεται ὅμως ὅτι μὲ τὴν τελευταίαν αὐστριακὴν διακοίνωσιν ἐπῆλθε καὶ ὁ καιρὸς τῶν ἐχθροπραξιῶν. Ἡ φιλία προτείνει τὰς ἐκδουλεύσεις της, αἵτινες δὲν ἀπωλέσθησαν, ἀλλὰ αἱ ὁποῖαι πρόκειται ν' ἀνακτηθῶσιν. Ἡ ἐνέργεια τοῦ πρέσβεως τῆς Αὐστρίας παρεμποδίσθη· ὅθεν ὀφείλει ὁ πρέσβυς τῆς Ἀγγλίας νὰ διπλασιάσῃ τὴν δραστηριότητά του, οὐχὶ ὅπως σφετερισθῇ τὸ μέρος τῆς αὐστριακῆς, ἀλλ' ὅπως κατορθώσῃ, ἵν' ἀναλάβῃ ἡ Αὐστρία ὅσον τὸ δυνατὸν τάχιστα τὴν ἐνέργειαν αὐτῆς. Ἡ Ἀγγλία, ἔλεγε παρακατιὼν ὁ Στράγκφορδ μεταχειριζόμενος φράσιν ὅλως συμμαχικήν, εἶναι καὶ οὐδὲν ἄλλο θέλει νὰ ἦναι ἢ «τὸ ὄργανον τῶν κοινῶν φρονημάτων καὶ εὐχῶν τῶν συμμάχων ἀνακτοβουλίων». Διάφορος ὅμως εἶναι ἡ θέσις τῆς Αὐστρίας. Ἡ δύναμις αὕτη πρέπει νὰ θεωρῆται πάντοτε ὡς ὁ πραγματικὸς ὁδηγὸς τῶν συμμάχων εἰς τὰς διαπραγματεύσεις ταύτας.

Ἀφ' οὗ ἡ αὐστριακὴ ἤδη διακοίνωσις δὲν ἔλειψε νὰ προξενήσῃ ἐντύπωσίν τινα, αἱ ἐξηγήσεις αὗται τοῦ Ἄγγλου πρεσβευτοῦ κατεθορύβησαν φυσικῷ τῷ λόγῳ τὰ μέγιστα τοὺς ὑπουργοὺς τῆς Πύλης. Ἡ Πύλη ἔσπευσε (6|18 Ἀπριλίου) νὰ ἐπικυρώσῃ ἐγγράφως τὰς τελευταίας ὑποσχέσεις ὡς πρὸς τὰς Ἡγεμονίας (1), προφορικῶς δὲ διεβεβαιώθη ὁ διερμηνεύς, ὅτι ἡ Πύλη καταγίνεται εἰς τὸν διορισμὸν τῶν Ὁσποδάρων καὶ ὅτι ἐπὶ τῷ σκοπῷ τούτῳ πολλοὶ ἐκ τῶν βοϊάρων προσεκλήθησαν εἰς τὴν πρωτεύουσαν. Ὁ λόρδος Στράγκφορδ, δραττόμενος τῆς εὐκαιρίας, ἀπῄτησεν ἀμέσως νὰ δοθῶσιν αἱ αὐταὶ διασαφήσεις καὶ εἰς τὸν πρέσβυν τῆς Αὐστρίας καὶ νὰ συναφθῶσι τοιουτοτρόπως πάλιν αἱ μετὰ τῆς Αὐστρίας σχέσεις. Ἡ Πύλη συγκατετέθη εὐθὺς εἰς τοῦτο. Ἐν δὲ τῇ πρὸς τοῦ-

(1) Διακοίνωσις τοῦ ρεῆζ ἐφέντη πρὸς τὸν ὑποκόμητα Στράγκφορδ 6|18 Ἀπριλίου. χργ.

το διακοινώσει (8/20 Ἀπριλίου) ἐξεφράσθη ἡ Πύλη ἔτι δριστικώτερον· ὅτι ἡ ἐκκένωσις διετάχθη, καὶ ὅτι ὁ διορισμὸς τῶν Ὀσποδάρων θέλει γείνει ἐντὸς 14 ἡμερῶν. Συγχρόνως καὶ ὁ ρεῆζ ἐφέντης διεβεβαίωσε προφορικῶς τὸν Αὐστριακὸν διερμηνέα, ὅτι ἡ Πύλη οὐδέποτε ἔσχε τὸν σκοπὸν νὰ προσβάλη τὴν Αὐλὴν τῆς Αὐστρίας. Πρὸς δικαιολόγησίν του εἶπεν, ὅτι δὲν γνωρίζει τὴν γλῶσσαν τῶν Αὐλῶν, καὶ τοῦτο δὲν ἦτο ὅλως περιττὸν, διότι προσέθηκεν, ὅτι ἐλπίζει, ὅτι εὔκολον θέλει εἶσθαι διὰ τὸν πρίγκηπα Μεττερνῖχον νὰ διατηρήσῃ τὴν καλὴν τοῦ Τσάρου διάθεσιν, ἐὰν διαβεβαιώσῃ αὐτὸν, ὅτι τὸ αὐστριακὸν ἀνακτοβούλιον ἐκατηγορήθη ὑπὸ τῆς Πύλης ὡς ὑπερασπιζόμενον διακαέστερον τὰ συμφέροντα τῆς Ῥωσσίας ἢ τὰ τῆς Αὐστρίας. Μὴ ἀρκεσθεὶς εἰς τὰς ἐπιτυχίας ταύτας, ἔβαλεν ὁ λόρδος Στράγκφορδ πῦρ εἰς τὴν κυριωτέραν αὐτοῦ ὑπόνομον. Αἱ πρεσβεῖαι ἐλάμβανον μέχρι τοῦδε πάντοτε σοβαρωτάτας εἰδήσεις περὶ τῆς κακῆς διαγωγῆς τῶν τουρκικῶν στρατευμάτων, ὧν τὴν ἀπομάκρυνσιν ἀπὸ τῶν παραδουναβίων Ἡγεμονιῶν ἐζήτουν. Ἡ Πύλη ἀείποτε ἠρνεῖτο τοῦτο. Εἰς τὰς φρικώδεις ἐκθέσεις, ἃς ἐλάμβανεν ἡ αὐστριακὴ πρεσβεία προσετίθεντο καὶ ἄλλαι, ἃς ἐλάμβανεν ὁ πρέσβυς τῆς Γαλλίας. Αἱ αὐστριακαὶ ἐκθέσεις ἀνέφερον ὅτι οἱ γενίτσαροι ἐμαίνοντο ὡς ἄγρια θηρία, ὅτι ὁ καϊμακάμης Βογορίδης ἐπὶ κεφαλῆς τῶν Ἑλλήνων συνεννοούμενος μετὰ τῶν τουρκικῶν ἀρχῶν ὑπέθαλπε τὰς ἀταξίας ταύτας, ὅτι ἐν Ἰασίῳ ὑπὲρ τὰς 500 οἰκίας ἐπυρπολήθησαν. Ἡ Πύλη ὠνόμαζε ταῦτα πάντα μυσαρὰς συκοφαντίας. Νῦν ὅμως ἀπέστειλεν ὁ λόρδος Στράγκφορδ ἐπίτηδες ἀπεσταλμένον εἰς Βουκουρέστιον, ἵνα λάβῃ ἐπιτοπίως αὐθεντικὰς πληροφορίας. Ὁ ἀπεσταλμένος οὗτος ἔφερε (12|24 Ἀπριλίου) εἰς τὸν πρέσβυν τὴν ἐπικύρωσιν ὅλων τῶν τρομερῶν σκηνῶν, τῶν βαρβαροτήτων τῶν γενιτσάρων καὶ τῶν καταχρήσεων τῶν πασάδων. Εὐθὺς ἔπεμψεν ὁ λόρδος τὸν διερμηνέα αὐτοῦ (13|25 Ἀπριλίου) πρὸς τὸν ρεῆζ ἐφέντην, ἵνα τῷ εἴπῃ ἀποτόμως, ὅτι αἰσχύνεται ἀπέναντι τῆς κυβερνήσεώς του, ὅτι ἐπὶ τοσοῦτον χρόνον ἦτο ὄργανον τῶν ψευδῶν τῆς Πύλης ἀγγελιῶν. Ἀμέσως ἔλαβεν ὁ λόρδος τὴν διαβεβαίω-

σιν ὅτι ἡ διαταγθεῖσα ἤδη ἐκκένωσις θέλει ἐκτελεσθῆ τῇ 23|5 Μαΐου, καὶ ὅτι καὶ ἡ ἐκλογὴ τῶν Ὀσποδάρων θέλει γείνει, ἅμα φθάσωσιν οἱ προσκληθέντες βοϊάροι, οἵτινες καὶ πραγματικῶς μετά τινας ἡμέρας ἦλθον εἰς τὴν πρωτεύουσαν. Τὴν αὐτὴν ἡμέραν ἀνήγγειλεν ὁ λόρδος Στράγκφορδ εἰς Λονδῖνον καὶ Πετρούπολιν τὴν μεταβολὴν ταύτην, τὴν τελείαν συγκατάθεσιν τῆς Πύλης καὶ τὴν παραδοχὴν τοῦ τελευταίου τῶν τεσσάρων τῆς Ῥωσσίας ὅρων. Συγχρόνως δὲ διακοίνωσις τοῦ λόρδου Λονδονδερῆ πρὸς τὸν πρίγκηπα Λήβεν ἐξέφραζε τὴν εὐχὴν, νὰ δώσῃ ὁ αὐτοκράτωρ εἰς τὴν Πύλην τὴν ῥητὴν διαβεβαίωσιν, ὅτι αἱ ἀπαιτήσεις του περιορίζονται εἰς τοὺς τέσσαρας μόνον ὅρους. Ἐὰν ὁ αὐτοκράτωρ ἀνταπεκρίνετο εἰς τὴν εὐχὴν ταύτην οὐ μόνον ἐξησφαλίζετο ἡ μεταξὺ Ῥωσσίας καὶ Τουρκίας εἰρήνη, ἀλλ' ἀναλαμβανομένων εἰλικρινῶς τῶν σχέσεων μεταξὺ τῶν δύο δυνάμεων ἤθελε χορηγηθῆ τὸ ἰσχυρότερον ὅπλον πρὸς κατάσβεσιν τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναπτάσεως. Τοῦτο ὅμως κατ' αὐτὰς ἐκείνας τὰς ἡμέρας διεκώλυσε διὰ τῆς παρουσιάσεως τῆς δηλώσεως τῆς 7|19 Ἀπριλίου ἡ Αὐστρία, ἥτις οὐδὲν θερμότερον ἐπεθύμει ἢ αὐτὴν τῶν πραγμάτων τὴν τροπήν! Αὐτὴ ἡ Αὐστρία ἀνέσκαψε πρὸς συμφέρον τῆς Ῥωσσίας τὸν πέμπτον ὅρον, τὸ φόβητρον τῆς Ἀγγλίας, τὸ φόβητρον τοῦ Σουλτάνου, καὶ διὰ τῶν ἀσταθῶν προσπαθειῶν της τὸ ἀνώρθωσε χωρὶς νὰ τὸ θέλῃ! Οὗτος ἦτο ὁ μῖτος, δι' οὗ ἔπρεπε νὰ συναφθῶσιν ἐκ νέου αἱ τῆς Ῥωσσίας πρὸς τὴν Τουρκίαν διακοπεῖσαι σχέσεις· οὗτος ἦτο ὁ μῖτος, ἐφ' οὗ ἠδύναντο νὰ ἀναπτερωθῶσι πάλιν αἱ ἐλπίδες τῶν Ἑλλήνων. Ὁ Μεττερνῖχος ἐθεώρει ἑαυτὸν ἥσυχον ἅμα ἤθελε κατορθώσει τὴν εἰρήνην. Τὰ λοιπὰ ἐνόμιζεν, ὅτι ἀφ' ἑαυτῶν ἤθελον γείνει.[1]

Ὁ πέμπτος ὅρος τῆς Ῥωσσίας. Ἡ εἰρήνευσι

Ἐν Πετρουπόλει εὑρισκόμενος ὁ αὐτοκράτωρ ἔκλινεν ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον πρὸς τὴν εἰρήνην. Ὁ Tatistschew ἐπανῆλθεν ἐκ Βιέννης, ἵνα ἐκφράσῃ τῷ ἡγεμόνι αὐτοῦ τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Αὐστρίας πρὸς ἐπιτάχυνσιν τῆς μεταξὺ τῶν δύο ἡγεμόνων συνεντεύξεως (ἢ ἐν Φλωρεντίᾳ ἢ κάλλιον ἐν Βιέννῃ). Αἱ ἐκθέσεις του, καὶ πρὸ πάντων αἱ τοῦ βιενναίου ὑπομνήματος περὶ εἰρήνης, ἔτυχον ὡς εἰκὸς καλλίστης ἐν Πετρουπόλει ὑποδοχῆς·

Ὁ Τσάρος ἦτο ἕτοιμος νὰ συγκατατεθῇ εἰς τὴν γνώμην τοῦ Μεττερνίχου, νὰ συγκαλεσθῇ δηλ. σύνοδος πληρεξουσίων πρὸς συζήτησιν τῶν ἐν τῷ ἐγγράφῳ περιεχομένων προτάσεων καὶ ἀμέσως διέταξε τὸν Tatistschew νὰ ἐπανέλθῃ εἰς Βιέννην (1). Ὑπὸ τοὺς αἰσιωτάτους τούτους οἰωνοὺς ἔφθασαν καὶ αἱ ἐκθέσεις τοῦ λόρδου Στράγκφορδ (περὶ τὰ μέσα τοῦ Μαΐου). Ἀμέσως ὁ Νεσελρὼδ ἀπέδωκε μεγίστους ἐπαίνους εἰς τὴν δραστηριότητά του (2), καὶ διεβεβαίωσεν ὅτι ἅμα ἐκτελεσθῇ ἡ ὑποχώρησις τῶν τουρκικῶν στρατευμάτων ἀπὸ τῶν Ἡγεμονιῶν, καὶ ἅμα ἡ Πύλη διορίζουσα πληρεξούσιον κάμῃ τὸ πρῶτον βῆμα πρὸς τὴν εἰρήνην, ὁ αὐτοκράτωρ θέλει εὐθὺς διορίσει τὸν πληρεξούσιόν του, καὶ ὡς τὸν καταλληλότατον τόπον τῆς συνεντεύξεως ἐπρότεινε τὴν πόλιν Καμινιὲζ-Ποδόλσκη (Kaminiez Podolski). Ὁ αὐτοκράτωρ κοινοποιῶν (17/29 Μαΐου) τὴν εὐχάριστον ταύτην τῶν πραγμάτων τροπὴν (3), ἐπειρᾶτο ν' ἁρπάσῃ ὡς ἐξ ἐφόδου καὶ τὴν εἰρήνην καὶ τὰ ζητήματα, τὰ ὑπὸ τῆς Αὐστρίας πρὸς συζήτησιν προτεινόμενα. Εἰδοποίησε δὲ τοὺς συμμάχους του, ὅτι, φοβούμενος μὴ ὁ λόρδος Στράγκφορδ εὕρῃ νέα προσκόμματα, θέλει ἀποστείλει εἰς Βιέννην τὸν Tatistschew, κυρίως ἵνα δώσῃ τὰς βάσεις τῶν πρὸς εἰρήνευσιν τῶν ἐπαναστατησασῶν ἐπαρχιῶν διαπραγματεύσεων. Προσεκάλεσε δὲ συγχρόνως τὰς Αὐλάς, καὶ πρῶτον πάλιν τὴν πρωσσικήν, νὰ πέμψωσιν εἰς τοὺς ἀντιπροσώπους των τὰς ἀναγκαίας ὁδηγίας πρὸς τὰς ἐν Βιέννῃ συνδιασκέψεις, αἵτινες καίτοι μὴ ἔχουσαι τὴν λάμψιν καὶ τὸν χαρακτῆρα συνόδου, ἐπέπρωτο νὰ ἦναι προοίμιον τῆς ἐν Βερώνῃ τῶν ἡγεμόνων Συνόδου, ἐν ᾗ ἐπρόκειτο νὰ ἐξαιρεθῶσι τό τε Ἰταλικὸν ζήτημα καὶ τὰ ἄλλα ζητήματα περὶ προγενεστέρων περιπλοκῶν, ἵνα διευκολυνθῇ ἡ συμμετοχὴ τῆς Ἀγγλίας. Τοὺς ἐν Πετρουπόλει πρέσβεις τῆς Ἀγγλίας καὶ τῆς Αὐστρίας παρεκάλεσεν ὁ αὐτοκράτωρ ν' ἀναδεχθῶσι νὰ

(1) Ἔγγραφον τοῦ κυρίου Tatistschew πρὸς τὸν πρίγκηπα Μεττερνίχον. Ἐν Πετρουπόλει 10/22 Μαΐου χργ.

(2) Δύο ἐπιστολαὶ πρὸς τὸν ἱππότην Βαγῶτον 13/25 Μαΐου χργ.

(3) Ἐγκύκλιος πρὸς τὰς ἐν Παρισίοις, Λονδίνῳ, Βιέννῃ καὶ Βερολίνῳ πρεσβείας 17/29 Μαΐου χργ.

πέμψωσεν εἰς τοὺς ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀντιπροσώπους τῶν κυβερνήσεών των ἐπὶ τῇ βάσει τῶν νέων τούτων περὶ εἰρήνης προτάσεων τῆς Αὐστρίας ὁδηγίας πρὸς κοινοποίησιν εἰς τὴν Πύλην. Τοῦτο καὶ ἐγένετο. Ὁ Lebzeltern ἐκοινοποίησε (14/26 Μαΐου) εἰς τὸν ἐν Κωνσταντινουπόλει πρέσβυν τῆς Αὐστρίας τὸ αὐστριακὸν ὑπόμνημα καὶ τὰς διαπραγματεύσεις, αἵτινες συνεπείᾳ αὐτοῦ ἤθελον λάβει χώραν ἐν Βιέννῃ μεταξὺ τῶν συμμάχων (1). Ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Ῥωσσίας, τῷ ἔλεγε, ἐπιθυμεῖ νὰ ἐπισπεύσῃ ὅσον δυνατὸν τὰς διαπραγματεύσεις· καὶ θέλει διορίσει πληρεξούσιον ἅμα καὶ ἡ Πύλη πράξῃ τὸ αὐτό· οὕτω δὲ λαμβάνων κατὰ τὰ φαινόμενα τὴν πρωτοβουλίαν, παραχωρεῖ εἰς τὴν μεσολάβησιν τοῦ λόρδου Στράγκφορδ ἰσχυρὸν μέσον (!), ἵνα ὑπερνικήσῃ τὴν δυστροπίαν τῆς Πύλης καὶ φθάσῃ εἰς τέρμα, τὸ ὁποῖον (ὅτε ἀκόμη δὲν ἦτο γνωστὴ ἡ μεταβολὴ τῆς τουρκικῆς πολιτικῆς) ἐτέθη ἐν τῷ αὐστριακῷ ὑπομνήματι ὡς συνέπεια προκαταρκτικῆς συζητήσεως.

Ἡ ῥωσσικὴ Αὐλὴ λοιπὸν ἐπίστευεν ὅτι καὶ ἐκ τῆς Πύλης ἤθελεν ἁρπάσει ἐξ ἐφόδου τὴν εἰρήνην, ἤτοι τὴν ἡμισεῖαν ἀπελευθέρωσιν τῶν Ἑλλήνων, καὶ παρεκινήθη, ὡς πρότερον ἡ Αὐστρία, νὰ ἐμπιστευθῇ εἰς τὸν διπλωματικὸν νικητὴν λόρδον Στάργκφορδ τὴν φροντίδα τῶν νέων τούτων διαβημάτων. Πρό τινων ἡμερῶν εἶχε γράψει ὁ ἱππότης Βαγῶτος πρὸς αὐτὸν (8/20 Μαΐου). Ἡ ὑπὸ τοῦ λόρδου Λονδονδερῆ πρὸ μικροῦ ἐκφρασθεῖσα εὐχή, τοῦ νὰ μὴ ἐπεκτείνῃ ἡ Ῥωσσία τὰς ἀπαιτήσεις της πέραν τῶν τεσσάρων ὅρων τοῦ τελεσιγράφου, κατεχώσθη ἐντελῶς ὑπὸ τῶν διαβημάτων, τὰ ὁποῖα παρεχωροῦντο κατὰ ῥητὴν προτροπὴν τοῦ Τσάρου εἰς τὸν λόρδον Στράγκφορδ. Ἡ Ῥωσσία, εἶπον ἐν Πετρουπόλει πρὸς τὸν Βαγῶτον, θέλει ἐγκαταλείψει διὰ τούτου τὸ δικαίωμα αὐτῆς νὰ προστατεύῃ τοὺς Ἕλληνας, καὶ δὲν ἐπιθυμεῖ νὰ ἐπεκτείνῃ τὴν ἐπιῤῥοήν της, ἀλλὰ μόνον νὰ τὴν ἀνακτήσῃ πάλιν καθ' ὅλην αὐτῆς τὴν ἔκτασιν. Ἐν τῇ σπουδῇ ταύτῃ ἐλησμονήθη

---

(1) Ἐπιστολὴ πρὸς τὸν κόμητα Λυτσώφ. Ἐν Πετρουπ. 14|26 Μαΐου χργ.

ἐντελῶς, ὅτι ἡ ἐντελὴς ἐπιτυχία τῶν διαπραγματεύσεων τοῦ λόρδου Στράγκφορδ ἐξηρτᾶτο ἐκ τούτου μόνου, ὅτι ἡ Πύλη διεβεβαιώθη ὅτι δὲν ἤθελον προταθῇ νέοι ὅροι ἐκτὸς τῶν ἤδη παραχωρηθέντων τεσσάρων. Οἱ πόθοι ὅμως τοῦ Τσάρου ἐβασίζοντο κυρίως εἰς τὸ πέμπτον ἄρθρον, ἵνα ἴδῃ καταπαύουσαν τὴν Ἑλληνικὴν ἐπανάστασιν διὰ μεσολαβήσεως καὶ διαγραφομένην τὴν μέλλουσαν αὐτῆς τύχην. Ἵνα δ' ἐπιτύχῃ τὸν πέμπτον τοῦτον ὅρον ἦτο ἕτοιμος νῦν ὁ αὐτοκράτωρ (ὡς κατεδείκνυεν ὁ Tatistshew ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἐν Βιέννῃ) νὰ παραιτηθῇ καὶ τῆς ἀκριβοῦς τηρήσεως τῶν τεσσάρων, π. χ. νὰ μὴ ἐπιμένῃ εἰς τὸν διορισμὸν τῶν Ὁσποδάρων, ἀρκεῖ μόνον νὰ πραγματοποιηθῇ ἡ ἐκκένωσις καὶ νὰ διορισθῶσι πληρεξούσιοι, ἵνα συνάψωσι πάλιν τὰς ἀμέσους σχέσεις. Ἐμπιστευτικῶς δὲ ἔλεγεν ὁ Tatistshew, ὅτι ἐπὶ τέλους καὶ εἰς αὐτὸν τὸν ὅρον θέλει ὑποχωρήσει· ἀλλ' ὁ λόρδος Στράγκφορδ περιῆλθεν εἰς δεινοτάτην ἀμηχανίαν ἅμα τῷ ἐκοινοποιήθησαν αἱ νέαι αὗται προτάσεις· ὁ πολυάσχολος καὶ ἀσθενὴς Λονδονδερῆς ἐν αὐτῇ τῇ σπουδαιοτάτῃ στιγμῇ τὸν εἶχεν ἀφήσει ἄνευ ὁδηγιῶν. Δὲν εὗρεν ἐν τῇ ἀμηχανίᾳ του ἄλλην διέξοδον ἢ νὰ γράψῃ ἐμπιστευτικὴν ἐπιστολὴν (13/25 Ἰουνίου) πρὸς τὸν Μεττερνῖχον, καὶ νὰ τὸν παρακαλέσῃ νὰ τῷ λύσῃ τὰς ἀπορίας του. Ὅταν ἡ ἐπιστολὴ αὕτη ἔφθασεν εἰς Βιέννην, εὑρίσκετο ἤδη ἐκεῖ ἐκ μὲν τῆς Πετρουπόλεως ὁ Tatistshew ἐκ δὲ τοῦ Βερολίνου ὁ πρίγκηψ Hatzfeld, πληρεξούσιοι ἀμφότεροι εἰς τὴν συνδιάσκεψιν· ἐπιςεύετο δὲ ὅτι καὶ αὐτὸς ὁ λόρδος Λονδονδερῆς ἤθελεν ἔλθει. Εἶχεν ἤδη λάβει χώραν μία συνεδρίασις (16/28 Ἰουνίου), ἐν ᾗ ἔγεινε λόγος περὶ τοῦ ἀπὸ 17/29 Ἀπριλίου ὑπομνήματος. Λαβὼν ὁ Μεττερνῖχος τὸ ἔγγραφον τοῦ λόρδου Στράγκφορδ (5/17 Ἰουλίου) διέταξεν ἰδιαιτέραν συνεδρίασιν, καθ' ἣν ἀνέγνωσε τὴν ἐπιστολὴν, καὶ παρεκίνησε τοὺς ἄλλους νὰ τῷ ἐπιτρέψωσι νὰ κάμῃ τὴν ὅσον οὔπω ὑποβληθησομένην ἀπάντησιν, ἥτις ἔμελλε νὰ περιλάβῃ κατὰ τὴν νέαν τῶν πραγμάτων τροπὴν νέας διὰ τὸν μεσάζοντα ὁδηγίας. Τὴν προτεραίαν αὐτὴν ἔσχον τὰ πρότερα διαβήματα τοῦ λόρδου Στράγκφορδ ἐν Κωνσταντινουπόλει νέας εὐνοϊκὰς συ-

νεπείας. Οἱ Ὁσποδάροι εἶχον ἐκλεχθῆ, οὐχὶ ὡς πρότερον ἐκ τῶν κορυφαίων Φαναριωτῶν, ἐκ τοῦ ἔθνους δηλ. τῶν ἐπαναστατῶν Ἑλλήνων, ἀλλ' ἐκ τῶν βοϊάρων· ὁ Ἰωάννης Στοῦρζας Λογοθέτης τῆς Μολδαυΐας, ὁ δὲ Γρηγόριος Γκίκας τῆς Βλαχίας. Ἐν τῇ κοινοποιήσει ὅμως (4/16 Ἰουλίου) τῶν διορισμῶν τούτων (1) ἐφανερώθη πάλιν ἀκουσίως ὅλον τὸ πεῖσμα τῆς τουρκικῆς κυβερνήσεως. Ἦλθεν ὁ καιρὸς, ἔλεγον αἱ διακοινώσεις, νὰ ἐκπληρωθῇ ἡ ὡς πρὸς τὰς Ἡγεμονίας δοθεῖσα ὑπόσχεσις, ἦλθεν ὅμως συγχρόνως καὶ ὁ καιρὸς νὰ ἐκτελεσθῶσι καὶ τὰ ἐν τῇ συνθήκῃ ἄρθρα περὶ παραδόσεως τῶν προσφύγων καὶ περὶ τῶν κατὰ τὰ ἀσιατικὰ μεθόρια φρουρίων, ἄρθρα τὰ ὁποῖα δὲν χρήζουσι πλείονος συζητήσεως, καὶ τῶν ὁποίων ἡ ἐκτέλεσις ὑπὲρ τὸ δέον ἀνεβλήθη, ὅπερ ἦτο καὶ ἡ μόνη αἰτία, ὅτι δὲν κατεπνίγη εἰσέτι ἡ γενικὴ ἐπανάστασις. Καὶ αἱ πρώτισται ἤδη ἀμυδραὶ νύξεις περὶ τῆς ὑπὸ τῶν δυνάμεων ποθουμένης ἐπεμβάσεως ἠρέθισαν καὶ παρώργισαν τοὺς ὑπουργοὺς τῆς Πύλης, νῦν ὅμως τὰ περὶ τοῦ ἀπειλητικοῦ πέμπτου ὅρου λεγόμενα διήγειρον εἰς τὸ μὴ περαιτέρω τὴν ὀργήν των. Ὅτε δὲ μετ' οὐ πολὺ ὁ πρέσβυς τῆς Ἀγγλίας συνῆλθε μετ' αὐτῶν εἰς συνδιάσκεψιν (2), καὶ ἐπειρᾶτο νὰ τοὺς παρακινήσῃ νὰ πέμψωσι πληρεξούσιον ἢ νὰ κάμωσιν ἄμεσον πρὸς τὴν Ῥωσσίαν κοινοποίησιν (ὅπερ καὶ κατὰ τὰς συνθήκας δέον ἦτο νὰ γείνῃ ὡς πρὸς τὸν διορισμὸν τῶν Ὁσποδάρων), ἠναγκάσθη ἐν δεινῇ εὑρισκόμενος θέσει νὰ ὑπομείνῃ τὰς πικροτάτας τοῦ Τσανὶπ αἰτιάσεις, καὶ ἔλαβε τὴν ἀπότομον ἀπάντησιν, ὅτι ἡ Πύλη οὐδέποτε θέλει ἐπιτρέψει τὴν περαιτέρω ἐπέμβασιν τῶν δυνάμεων, οὐδὲ συγκατατεθῇ, ἡ μέλλουσα θέσις τῆς Ἑλλάδος νὰ γείνῃ ζήτημα διαπραγματεύσεων μετὰ τῆς Ῥωσσίας. Ἡ Ἀγγλία, ἠρώτησεν ὁ Τσανὶπ, ἤθελέ ποτε δεχθῇ τουρκικὴν ἐπέμβασιν, ἐὰν ἐπανεστάτουν οἱ ἐν ταῖς Ἰνδίαις Μωαμεθανοὶ αὐτῆς ὑπήκοοι; Μετὰ δύο ἡμέρας ὑπέβαλεν

(1) Ἐπίσημοι διακοινώσεις πρὸς τὸν λόρδον Στράγκφορδ καὶ πρὸς τὸν πρέσβυν τῆς Αὐστρίας, 4|16 Ἰουλίου χργ.

(2) Ὑπόμνημα τῆς συνεδριάσεως τοῦ πρέσβεως τῆς Ἀγγλίας μετὰ τῶν ὑπουργῶν τῆς Ὑψ. Πύλης τῇ 15|27 Ἰουλίου. χργ.

ὁ πρέσβυς τῆς Αὐστρίας εἰς τὴν Πύλην ἀντίγραφον προφορικῆς διακοινώσεως (1), ἐν ᾗ ὑπεστήριζε τὴν περὶ ἀποστολῆς πληρεξουσίου αἴτησιν. Καὶ εἰς αὐτὸν ἀπήντησεν ἀρνητικῶς ὁ ρεὴζ ἐφέντης, εἰπὼν, ὅτι ἡ Πύλη ἐκτελοῦσα τοὺς τέσσαρας ὅρους τοῦ τελεσιγράφου λαμβάνει θέσιν, ἣν καὶ αὐταὶ αἱ δυνάμεις δὲν ἔχουσι τὸ δικαίωμα νὰ τῇ διαφιλονικήσωσι!

Τοιαύτη ἦτο ἡ κατάστασις τῶν πραγμάτων ἐν Κωνσταντινουπόλει ὅτε ἔφθασεν εἰς τὸν λόρδον Στράγκφορδ ἡ ἀπάντησις τοῦ Μεττερνίχου. (2) Ὁ πρίγκηψ εἶχεν ὑποβάλει τὸ σχέδιον αὐτῆς κατὰ τὴν συμφωνίαν εἰς τὴν ἔγκρισιν τῆς συνδιασκέψεως. Τὴν πρώτην ἐν τῷ ἐγγράφῳ τούτῳ θέσιν κατεῖχεν ὁ πέμπτος ὅρος, ἡ περὶ εἰρήνης μεσολάβησις. Μέχρι τοῦδε, ἔλεγεν ὁ Μεττερνῖχος, οἱ σύμμαχοι ἐπελαμβάνοντο ἀπέναντι τῆς Πύλης μόνον τῶν ζητημάτων τοῦ καθαροῦ δικαίου, οὐχὶ δὲ καὶ τῶν τοῦ κοινοῦ συμφέροντος. Τίς εἶναι ὅμως σήμερον ὁ ἄμεσος σκοπὸς τῶν κοινῶν προσπαθειῶν; Ἡ ἐντελὴς συμφιλίωσις τῆς Πύλης μετὰ τῆς Ῥωσσίας. *Πρὸς τοῦτο δὲν ἀρκεῖ ἡ ἐξομάλυνσις τῶν τοῦ δικαίου ζητημάτων!* Ὁ Τσάρος δὲν θέλει νὰ ἀναλάβῃ τὰς διπλωματικὰς σχέσεις μόνον ἐπὶ τῇ βάσει τῆς τηρήσεως τῆς συνθήκης, οὐδὲ ἀνεκάλεσεν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως τὴν πρεσβείαν του μόνον ἕνεκα τῆς καταπατήσεως τῶν συνθηκῶν. Ὁ Τσάρος δὲν ἐπιθυμεῖ νὰ γείνῃ ὁ ἀντιπρόσωπός του καθ' ἑκάστην θεατὴς, οὐδὲ ἐν τῷ μέλλοντι, τῶν σκηνῶν, οἷαι ἔλαβον χώραν κατὰ τὸν παρελθόντα Μάϊον. Καταδικάζων τὴν ἐπανάστασιν θέλει ὁ αὐτοκράτωρ νὰ θέσῃ συγχρόνως καὶ τέρμα εἰς τὴν ἀπηνῆ ἀντίδρασιν. Ἂν καὶ ἡ Πύλη, ὑπεροπτικὴ καὶ φιλύποπτος, ἀρνῆται διαπραγμάτευσιν περὶ τῆς μελλούσης τύχης τῆς Ἑλλάδος, εὔκολον εἶναι ὅμως νὰ βεβαιωθῇ τις ἐκ τοῦ περιεχομένου τοῦ αὐστριακοῦ ὑπομνήματος, ὅτι αἱ παρ' αὐτῆς ποθούμεναι παραχωρήσεις περιστρέφονται ἐν-

(1) Ὁδηγίαι δοθεῖσαι παρὰ τοῦ κόμητος Λυτσὼρ εἰς τὸν πρῶτον αὐτοῦ διερμηνέα Κάρολον Τέσταν 17|29 Ἰουλίου χργ.

(2) Ἐπιστολὴ τοῦ πρίγκηπος Μεττερνίχου πρὸς τὸν λόρδον Στράγκφορδ 10|22 Ἰουλίου χργ.

τὸς μετριωτάτων ὁρίων. Μετὰ τὴν ἐπελθοῦσαν δείνωσιν τοῦ ἀγῶνος οὐδεμία ἀμνηστεία τοῦ Σουλτάνου θέλει ἔχει ἐνέργειάν τινα ἐπὶ τῶν Ἑλλήνων ἄνευ τῆς ὑποστηρίξεως τῶν συμμάχων. Ἐὰν οἱ ἐπαναστάται ἤθελον ἀρνηθῆ τοὺς περὶ ὑποταγῆς ὅρους τῶν δυνάμεων, τότε ἔπρεπε νὰ αἰτιῶνται ἑαυτούς, ἐὰν οἱ σύμμαχοι «τοὺς ἐγκατέλιπον εἰς τὴν πρὸς συνωμότας ὑπηκόους διαγωγὴν τῶν Τούρκων!» Αἱ διαπραγματεύσεις ὅμως αὗται, ἃς ἡ Ῥωσσία ζητεῖ μεθ' ὅλων τῶν συμμάχων της, εἶναι ὁ ἀπαραίτητος ὅρος τῆς ἐντελοῦς λύσεως ὅλων τῶν περιπλοκῶν.

Τὸ σχέδιον τοῦτο τοῦ Μεττερνίχου ἐνεκρίθη ἐν τῇ συνεδριάσει τῆς 14|26 Ἰουλίου, καί, ἡ «ἐμπιστευτικὴ ἐπιστολὴ» τοῦ πρίγκηπος πρὸς τὸν λόρδον Στράγκφορδ ἀπεστάλη συνοδευομένη οὐ μόνον ὑπὸ νέων ὁδηγιῶν πρὸς τὸν ἐν Κωνσταντινουπόλει πρέσβυν τῆς Αὐστρίας, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ νέων τοῦ λόρδου Λονδονδερῆ πρὸς τὸν πρέσβυν τῆς Ἀγγλίας διαταγῶν, αἵτινες τοσοῦτον ηὐχαρίστησαν τὸν Μεττερνῖχον ὡς ἐὰν εἶχον δοθῆ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ ἰδίου. Ἡ πρώτη αὕτη μικρὰ μεταβολὴ τῆς ἀγγλικῆς πολιτικῆς ἦτον οἱ πρῶτοι καρποὶ τῶν τουρκικῶν ὠμοτήτων. Αἱ αἱματηραὶ ἐν Χίῳ σκηναὶ κατεθορύβησαν τὸ πρῶτον τὸν λαὸν τῆς Ἀγγλίας, συνεπείᾳ αὐτῶν ἡ ἐν τῷ κοινοβουλίῳ ἀντιπολίτευσις ἀπώλεσε μέρος τῆς ἐπιῤῥοῆς της, καὶ ὁ Ἄγγλος ὑπουργὸς παρεκινήθη νὰ δώσῃ εἰς τὰς ὁδηγίας του χαρακτῆρα ἐθνικώτερον καὶ φιλανθρωπότερον. Ὁ Λονδονδερῆς λοιπὸν καὶ ὁ Μεττερνῖχος ἡμιλλῶντο μετὰ τοῦ εὐαισθήτου αὐτοκράτορος τῆς Ῥωσσίας ἐν τῇ πολιτικῇ τῆς φιλανθρωπίας πρὸς τοὺς Ἕλληνας, τῆς ἐπιεικείας πρὸς ἀντάρτας, καὶ ὑπέτασσον τοὺς νόμους τῆς νομιμότητος εἰς τοὺς νόμους τῆς ἐπαχθοῦς ἀνάγκης! Καὶ ὁ βαθὺς Τόρυς (Στράγκφορδ) ἠναγκάζετο νὰ παρουσιασθῇ ἐνώπιον τῆς Πύλης μὲ τὴν νέαν ταύτην ἐντολήν. Ὁ Νεσελρῶδ, ὅστις προπορευόμενος τοῦ αὐτοκράτορος, ἦλθεν ἐν τοσούτῳ εἰς Βιέννην, ἀπέστειλε κατόπιν τῶν νέων ἐκ Βιέννης (29/10 Αὐγούστου) ὁδηγιῶν του πληρεξούσιον πρὸς τὸν λόρδον Στράγκφορδ, προσκαλῶν αὐτόν, ἐὰν τὸ ἐγκρίνῃ, νὰ ἔλθῃ εἰς Βιέννην, ἵνα ἐξαντλήσῃ ὅλα τὰ μέσα, τὰ ὑποσχόμενα

βέβαιόν τι ἀποτέλεσμα. Ὁ λόρδος ἀπεφάσισε νὰ μεταβῇ εἰς Βιέννην. Πρὶν ὅμως ἀναχωρήσῃ, ἐξητήσατο καὶ ἄλλην συνεδρίασιν (1), ἥτις καὶ τῷ παρεχωρήθη (15/27 Αὐγούστου). Ἐπειδὴ μέχρι τοῦδε ἠρνήθη ἡ Πύλη ἐπιμόνως τὴν ἁπλῆν ἀποστολὴν πληρεξουσίων, ἤρχισεν ὁ λόρδος Στράγκφορδ τὴν συνδιάλεξιν, προτείνων λίαν εὐστόχως ἑαυτὸν ὡς πληρεξούσιον. Ὁ ρεὴζ ἐφένδης τῷ εἶπεν, ὅτι ἀρκεῖ ν' ἀναφέρῃ ὅτι ἡ Πύλη ἐξεπλήρωσε τοὺς ὅρους, εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τῶν ὁποίων αἱ δυνάμεις τὴν προέτρεψαν· νῦν δὲ καιρὸς εἶναι νὰ πράξωσι τοῦτο καὶ πρὸς τὴν Ρωσσίαν, ἐὰν τοῖς μέλλῃ περὶ τῆς Τουρκίας, πρὸ παντὸς ὅμως ἄλλου νὰ θέσωσι τέρμα εἰς τὰ δεινά, τὰ ὁποῖα ἀκαταπαύστως ὑποκινοῦσιν οἱ πράκτορες τῆς Ρωσσίας. Εἰς τὸ μέλλον δὲ νὰ λείψῃ πᾶσα νέα ἐπέμβασις, διότι προτεινομένου τοῦ δακτύλου θέλει ληφθῆ ἡ χεὶρ ὁλόκληρος. Ὁ λόρδος ἀφ' ἑτέρου κατέδειξε τὰς ἐνεργείας τῶν φιλελληνικῶν συλλόγων, ἵνα φανερώσῃ ὅτι ὑπάρχει σύνδεσμος μεταξὺ τῶν ἐν Τουρκίᾳ ἐπαναστατῶν καὶ ἁπάντων τῶν ἐν Εὐρώπῃ ἀντιπολιτευομένων, ὅπερ ἀναμφισβήτητον δίδει εἰς τὰς δυνάμεις δικαίωμα ν' ἀπαιτήσωσι τὴν κατάσβεσιν τῆς ἐπαναστατικῆς πυρκαϊᾶς. Ἐάν, ἀπήντησεν ὁ Τσανὶπ, ἡ Ἑλληνικὴ ἐπανάστασις συνδέηται τοσοῦτον στενῶς πρὸς τὰς εὐρωπαϊκὰς ἀνακινήσεις, αἱ δυνάμεις ἔχουσιν ἀρκετὰ νὰ φροντίσωσι περὶ ἑαυτῶν· ὅθεν ἕκαστος ἂς φροντίσῃ τὰ ἑαυτοῦ! Ὁ πρέσβυς ἐλάλησεν ἔπειτα περὶ τῶν προτάσεων τοῦ αὐστριακοῦ ὑπομνήματος. Ἀπαιτεῖται, ἠρώτησεν ὁ Τσανὶπ, νὰ ἐγγυηθῇ ἐπισήμως ἡ Πύλη τὴν ζωὴν καὶ τὴν ἰδιοκτησίαν τῶν Ἑλλήνων καὶ νὰ δικάσῃ ἀμερολήπτως, καὶ τοιουτοτρόπως νὰ ὁμολογήσῃ τὸ ἄδικον, τὸ ὁποῖον τῇ ἀποδίδουσιν; Κάλλιον νὰ καταποντισθῇ, παρὰ νὰ ἀνεχθῇ τοιαύτην καταισχύνην! Δὲν ἔχω τὸ δικαίωμα, εἶπε, νὰ διευθύνω ἐν τῇ οἰκίᾳ μου τὴν οἰκογένειάν μου διὰ μαλακότητος ἢ δι' αὐστηρότητος; Μάλιστα, ἀπήντησεν ὁ Στράγκφορδ·

(1) Πρωτόκολλον τῆς συνεδριάσεως μεταξὺ τοῦ πρέσβεως τῆς Ἀγγλίας, καὶ τῶν ὑπουργῶν τῆς Πύλης 15|27 Αὐγούστου. χργ.

ἀλλ' ὅταν αἱ φωναὶ τῶν δερομένων γυναικῶν καὶ τέκνων σου ταράττωσι τὴν οἰκογενειακήν μου ἡσυχίαν, θέλω σοὶ κάμει πρῶτον μὲν τὴν φιλικὴν παρατήρησιν νὰ μή μου ταράττης τὴν ἡσυχίαν, ἐναντιουμένου σοῦ ὅμως θέλω σπεύσει εἰς ἀναζήτησιν τοῦ κατῆ· τοιαῦτα συμβαίνουσι καθ' ἑκάστην ἐν τῇ πρωτευούσῃ σας. Ὁ ὑπουργὸς Σιδκὶ Ζαδὲ Σαΐδ-Ἀχμὲτ Ἐφέντης ἀκούσας τὸν συμπερασμὸν τοῦτον ἐκάγχασε μεγάλως. Ἀλλὰ καὶ τῷ Τσανὶπ δὲν ἔλειπον αἱ ἀπαντήσεις. Ὁ Στράγκφορδ τῷ παρέστησε τὴν κακὴν ἐντύπωσιν, ἣν ἐπροξένησαν εἰς τὴν Εὐρώπην αἱ σκηναὶ τῆς Χίου. Εἰς ταῦτα ἀπήντησε πρότερον ἤδη ὁ Τσανὶπ, ὅτι οὐδέποτε γίνεται λόγος περὶ τῶν αἱματηρῶν σκηνῶν τοῦ Νεοκάστρου καὶ τῆς Τριπόλεως. Νῦν δὲ προσέθηκεν· ὅτε ὁ Σουβάρωφ κατέπνιξε χιλιάδας ἀνθρώπων ἐν Ῥιμνικίῳ καὶ Ἰβραΐλᾳ, αἱ δυνάμεις δὲν ὕψωσαν τὴν φωνήν των ὑπὲρ τῆς ἀνθρωπότητος! Ἐὰν αἱ δυνάμεις θέλωσι νὰ προτρέψωσι τοὺς Ἕλληνας εἰς ὑποταγὴν, δὲν θέλουσι βεβαίως μεταμεληθῆ, ἀλλ' ἡ Πύλη δὲν τὰς προσκαλεῖ εἰς τοῦτο παντάπασιν, οὐδὲ ἐπιτρέπει ἐπέμβασιν τινά, πρὸ πάντων κατὰ τὴν παροῦσαν περίπτωσιν, διότι ἤθελε διὰ τούτου φανερώσει, ὅτι ὁ ἱερὸς λόγος τοῦ Σουλτάνου οὐδὲν κῦρος ἔχει ἄνευ τῆς ἐγγυήσεως τῶν δυνάμεων. Ἐκπληροῦσα τὰς συνθήκας ἡ Πύλη ἔπραξεν ὅ,τι ἠδύνατο νὰ πράξῃ. Ναί, ἀπήντησεν ὁ πρέσβυς, ἀπέναντι τῆς Ῥωσσίας· ὑπολείπεται ὅμως αὐτῇ νὰ πράξῃ τι καὶ ὑπὲρ τῶν συμμάχων καὶ φίλων αὐτῆς. Κατὰ τοὺς τουρκικοὺς νόμους δὲν ἐπιτρέπεται ν' ἀφήσῃ τις οἰκίαν εἰς κατάστασιν, ἥτις ἐπαπειλεῖ τὴν ἀσφάλειαν τοῦ γείτονος· ἐνόμιζον οἱ σύμμαχοι ὅτι ἐπανέφερον τὴν προτέραν στερεότητα τῆς οἰκοδομῆς, ἀλλ' αὐτὸς φοβεῖται ὅτι ἠπατήθησαν. Ὁ θεὸς νὰ φυλάξῃ, εἶπεν ὁ Ῥεὴζ Ἐφέντης, ἀλλ' ὅπως δήποτε τοῦτο ἀποβλέπει ἡμᾶς οὐχὶ δὲ ὑμᾶς! Ὁ θεὸς νὰ φυλάξῃ, ἀπήντησε καὶ ὁ πρέσβυς, τοῦτο ἀποβλέπει ὅσον ὑμᾶς τοσοῦτον καὶ ἡμᾶς!

Διὰ τῶν συζητήσεων τούτων ἀνεβλήθη ἐπ' ἀορίστῳ τὸ κύριον τέλος τοῦ μέχρι τοῦδε παρασταθέντος καὶ τὴν σήμερον ἔτι παριστανομένου διπλωματικοῦ δράματος, καὶ ἤρχισε συγχρόνως ὁ πρό-

λογος τοῦ νέου καὶ μέλλοντος δράματος, τοῦ ὁποίου ἡ παράτασις ἤρχισε κυρίως ἀπὸ τοῦ ἔτους 1825. Ὁ λόρδος Στράγκφορδ, ἀφήσας διακοίνωσιν, (16/28 Αὐγ.) δι' ἧς ἐπανελάμβανε τὰς προτάσεις του, ἀπῆλθεν (27/8 Σεπτεμβρίου) εἰς Βιένναν.

Ὁ αὐτοκράτωρ Ἀλέξανδρος ἐν τῇ συνδιασκέψει τῆς Βιέννης καὶ ἐν τῇ Συνόδῳ τῆς Βερώνης.

Καθ' ὃν χρόνον ὁ Στράγκφορδ ἀνεχώρει ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ἦσαν ἤδη συνηγμένοι ἐν Βιέννῃ καὶ ὁ Tatistschew, καὶ ὁ Hatzfeld καὶ ὁ Νεσελρώδ· τοῦτον δὲ ἔμελλε ν' ἀκολουθήσῃ μετ' ὀλίγον καὶ αὐτὸς ὁ αὐτοκράτωρ. Ἐν τῷ μεταξὺ τοσοῦτον εἶχε μεταβληθῆ ὁ αὐτοκράτωρ Ἀλέξανδρος, ὥστε ἐπανῆλθε πρὸς τὸν Μεττερνῖχον ἐντελῶς ὡς ὁ ἀνὴρ τῆς Λαϋβάχης, καὶ εἰς μεγαλείτερον μάλιστα βαθμόν. Ἐκ τοῦ ὅτι τὰ πάντα διελύοντο παρ' αὐτῷ εἰς μικρὰ ἀτομικὰ αἰσθήματα καὶ ἀτομικὰς σχέσεις, ἠδύνατό τις ἐκ τῶν προτέρων νὰ εἰκάσῃ, ὅτι οὐδέποτε ἤθελε δώσει εἰς τὰ μεγάλα ταῦτα ἐκκρεμῆ ζητήματα τροπὴν καὶ σημασίαν ἐθνικήν. Ὁ πολυάσχολος καὶ τεταραγμένος ἀνὴρ εἶχε πρὸ πολλοῦ ἤδη ἀπολέσει τὴν πεποίθησιν καὶ τὴν κυβερνητικὴν τόλμην τοῦ 1813 καὶ 1814, καὶ εὐκόλως ἠδύνατό τις νὰ παρατηρήσῃ ὅτι καὶ αὐτὴ ἡ ἁπλῆ παθητικὴ ἐναντιότης τῶν συμμάχων ἤρκει νὰ τὸν ἀποθαῤῥύνῃ ἀπὸ τῶν σχεδίων, τὰ ὁποῖα πρὸ μικροῦ ἔτι ἐθεώρει καὶ φυσικὰ καὶ κατορθωτά. Καί, ὅπερ τὸ κυριώτερον, ὁ φόβος του μὴ αἱ ἐπαναστατικαὶ ἑταιρίαι εἰσχωρήσωσι καὶ εἰς τὰ κράτη του, ὃν ἐν Λαϋβάχῃ ἔτι ἐξέφρασεν ὡς ἁπλῆν ὑπόθεσιν, ἔλαβεν ἔκτοτε διὰ τῶν συμβάντων ἐνίσχυσιν καὶ ἐπικύρωσιν. Καὶ πρὸ μικροῦ ἤδη ἠναγκάσθη νὰ ἐκδώσῃ ἐν Πολωνίᾳ αὐστηρὰς διαταγὰς κατὰ τῶν μυστικῶν ἑταιριῶν, καὶ ἐσχάτως (κατὰ τὸν Αὔγουστον) ἔτι αὐστηροτέρας ἐν αὐτῇ τῇ Ῥωσσίᾳ. Ὅθεν πρὶν ἔτι ἔλθῃ ὁ Τσάρος εἰς Βιένναν, ἠδύνατό τις νὰ ἐννοήσῃ ἐκ τῆς διαγωγῆς τοῦ Tatistschew, ὅτι ἐσχάτως ὁ αὐτοκράτωρ καὶ εἰρηνικώτερος καθ' ἡμέραν καὶ συγκαταβατικώτερος κατὰ τῶν τουρκικῶν ἐνοχλήσεων ἐγίνετο, καὶ ὅτι καθ' ἑκάστην προθυμότερος ἐφαίνετο εἰς τὸ ν' ἀποτεινάξῃ τὰς ἀμηχανίας τῆς μέχρι τοῦδε θέσεώς του. Αὐτοὶ ἤδη οἱ θρίαμβοι τῶν τουρκικῶν ὅπλων κατὰ τὴν ἀνατολικὴν καὶ δυτικὴν Ἑλλάδα ἔπρεπε νὰ χρησιμεύσωσιν εἰς τὸ νὰ

τῷ ἐξωμαλύνωσι τὰς δυσκολίας, αἵτινες ἤθελον εἶσθαι μεγαλείτεραι δι' αὐτόν, ἐὰν ἐζητεῖτο παρ' αὐτοῦ ἡ σύμπραξις πρὸς ἐπίτευξιν ἐκουσίας ὑποταγῆς τῶν Ἑλλήνων. Διὸ καὶ πρὸ τῆς ἀφίξεως τοῦ αὐτοκράτορος ἦτο ὁ Μεττερνῖχος ἐντελῶς πεπεισμένος (περὶ τὰ τέλη τοῦ Αὐγούστου), ὅτι ἡ ἀπόφασις αὐτοῦ, ν' ἀπαλλαχθῇ δι' οἱασδήποτε θυσίας τῶν ὑπὸ τῆς ἐσφαλμένης πολιτικῆς πορείας προκυψασῶν περιπλοκῶν, ἦτο τοσοῦτον σταθερά, ὥστε αἱ δυνάμεις ἠδύναντο νὰ περιμένωσι παρ' αὐτοῦ πᾶσαν θυσίαν. Ὡς μεγάλην ἤδη καὶ τὴν ἀρεστοτέραν αὐτῷ θυσίαν ἐθεώρει ὁ Μεττερνῖχος, ὅτι ὁ Καποδίστριας δὲν συνώδευσε τὸν Τσάρον εἰς Βιέννην· καὶ πεπεισμένος ἦτο, ὅτι ὁ κόμης (Καποδίστριας) εἶχεν ἀπολέσει ἤδη τὴν ἐμπιστοσύνην τοῦ αὐτοκράτορος καὶ ὅτι ἐπεκρέματο ἡ πτῶσίς του. Καὶ αὐτὸ δὲ τοῦ Στωγανὼφ τὸ ὄνομα μόλις ἠκούετο πλέον. Ὁ αὐτοκράτωρ λοιπὸν ἐλθὼν εἰς Βιέννην (Σεπτέμβριον) εὑρέθη παρ' ἐλπίδα συμβιβαστικός, καὶ πρόθυμος εἰς πάντα, ἤρκει μόνον νὰ εὑρίσκετο τρόπος, δι' οὗ νὰ μὴ προσβάλληται ἡ ἀξιοπρέπειά του. Πάντας καθησύχαζε, καὶ αὐτὸν τὸν λόρδον Στράγκφορδ τὸν ὁποῖον διαβεβαίωσεν, ὅτι οἱ σκοποί του εἶναι ἁγνοὶ καὶ ἀκίνδυνοι καὶ ὅτι αἱ ὑποσχέσεις του οὐδένα δεύτερον σκοπὸν ὑποκρύπτουσι. Τοσοῦτον δὲ συμβιβαστικὸς ἐφάνη ὥστε καὶ αὐτὸν τὸν ἐν Περσίᾳ ὑποκινοῦντα πόλεμον κατὰ τῆς Πύλης πράκτορά του Μαζάροβιτζ ἀπεμάκρυνε, διορίσας ἀντ' αὐτοῦ τὸν στρατηγὸν Ἱερμολὼφ, ἵνα ἀφαιρέσῃ ἀπὸ τῆς πρὸς τὴν Πύλην εἰρήνης τὸ κυριωδέστατον τῶν προσκομμάτων. Ἐν ταῖς πρὸς τοὺς ἀντιπροσώπους τῆς Αὐστρίας, Πρωσσίας καὶ Γαλλίας συνδιαλέξεσιν αὐτοῦ ἐξεφράζετο ἤδη ἐν Βιέννῃ ὁ Τσάρος, ὡς μετὰ ταῦτα ἐν Βερώνῃ πρὸς τὸν Σατωβριάνδ. Ὡμολόγει δὲ παῤῥησίᾳ ὅτι ἐκ μεγάλης ἐξήρχετο δοκιμασίας· ὅτι ἠναγκάσθη μὲν νὰ ἐναντιωθῇ εἰς τὴν κοινὴν γνώμην τοῦ λαοῦ του, ἀλλ' ὅτι ἐνόησε πόσον ὁ ἐν τῇ Ἀνατολῇ πόλεμος ἤθελε κακῶς ἐνεργήσει ἐπὶ τῶν συμφερόντων τῆς Εὐρώπης καὶ πόσον ἤθελε διακινδυνεύσει τοὺς σκοποὺς τῆς μεγάλης συμμαχίας, καὶ περιθάλψει φυσικῶς τοὺς σκοποὺς τῆς ἐπαναστάσεως. Πρὸς ἀποφυγὴν δὲ τοῦ

μεγίστου τούτου τῶν δεινῶν, οὐδεμιᾶς ἀτομικῆς ἐφείσθη θυσίας. Ἡ πολιτικὴ δὲν εἶναι τὴν σήμερον ὅ,τι ἦτο ἄλλοτε, ἐπειδὴ βάσις αὐτῆς δὲν εἶναι πλέον ἡ φιλαυτία. Διαβλέπων σήμερον τὸν κίνδυνον τῶν ἐπαναστατικῶν ἀρχῶν, ἐνόμιζεν, εἶπεν, ἄλλοτε ἐπί τινα χρόνον ὅτι ἦτο δυνατὸν νὰ συντελέσῃ εἰς τὴν εὐημερίαν τῆς ἀνθρωπότητος, προστατεύων τοὺς νεωτεριστάς, οἵτινες ἴσως ἐμπνέονται ὑπὸ ἀγαθῶν σκοπῶν. Καὶ τίς ὀρθῶς σκεπτόμενος δὲν ἤθελεν εὔχεται καὶ προσπαθῇ νὰ θεμελιώσῃ τὸ καλὸν τῶν ἐθνῶν ἐπὶ βάσεων στερεῶν; Σήμερον ὅμως, ὅτε οἱ ἐπαναστάται ἀπέῤῥιψαν τὸ προσωπεῖον, μόνοι οἱ ἡγεμόνες δύνανται νὰ θέσωσι φραγμὸν εἰς τὸν χείμαῤῥον, ὅστις μέλλει νὰ καταπνίξῃ αὐτούς·

Εὔκολον ἦτο μετὰ τοῦτο εἰς τὸν Μεττερνῖχον νὰ ἑλκύσῃ τὸν Τσάρον ἐντελῶς πρὸς τὰς ἀρχάς του καὶ νὰ τὸν θεραπεύσῃ ἀπὸ τὰς ἐσχάτως κυριευσάσας αὐτὸν φιλελευθέρους ἰδέας. Καὶ κατὰ τὴν ἀξιόπιστον μαρτυρίαν τοῦ Νεσελρὼδ τοσοῦτον εἰς τοῦτο ἐπέτυχεν, ὥστε ἔφερε τὸν Τσάρον εἰς τὸ ἀντίθετον ἄκρον καὶ τοσαύτης τὸν ἐνέπλησε δυσπιστίας, ὥστε ἄνθρωπος, οἷος ὁ Νεσελρὼδ αὐτὸς καὶ ὁ πρίγκηψ Βολκόνσκης, ἐφοβοῦντο, μὴ ὁ αὐτοκράτωρ ἐκλάβῃ αὐτοὺς ὡς Καρβονάρους (ἐπαναστάτας). Ὅλη ἡ τροπή, ἣν ἔλαβον τὰ πράγματα ἐν Βιέννῃ καὶ ἐν Βερώνῃ, συνεδέετο στενῶς πρὸς τὸν στιγμιαῖον τοῦτον ἐρεθισμὸν τοῦ Ἀλεξάνδρου κατὰ τῆς ἐνεργείας τῶν ἐπαναστατῶν. Ἅμα ὁ Μεττερνῖχος τῷ ὑπέδειξε τὴν πιθανότητα τοῦ νὰ καταβληθῇ ἐν Ἱσπανίᾳ ἡ ἐπανάστασις, καὶ μετ' αὐτῆς νὰ καταπιγῇ τὸ ἐπαναστατικὸν ἐν Γαλλίᾳ πνεῦμα, καὶ διὰ τῶν δύο τούτων πράξεων ν' ἀποκατασταθῇ στερεῶς καὶ διαρκῶς ἡ ἡσυχία ἐν τῇ Ἑσπερίᾳ Εὐρώπῃ, ἐδείχθη ὁ Τσάρος προθυμότατος νὰ παραμελήσῃ ἐντελῶς τὸ ἀνατολικὸν ζήτημα, καὶ αὐτὴν ἔτι τὴν μέχρι τοῦδε τοσοῦτον ἐπιμόνως ἐνεργουμένην εἰρήνευσιν. Ὅθεν καὶ οἱ πληρεξούσιοι αὐτοῦ ἀριθμήσαντες πάλιν ὅλα τὰ σφάλματα τῆς Τουρκίας καὶ τὰς ἀγαθὰς προθέσεις τῆς Ῥωσσίας διεκήρυξαν ἑαυτοὺς ἑτοίμους (1)

(1) Διακοίνωσις τοῦ κόμητος Νεσελρώδ. 14|26 Σεπτεμβρίου· Χργ.

κατὰ τὰς ἐν Βιέννῃ συνεδριάσεις των (14/26 Σεπτεμβρίου) ν' ἀναλάβωσι τὰς διπλωματικὰς πρὸς τὴν Τουρκίαν σχέσεις· ὑπὸ τὸν ὅρον ὅμως, ἢ νὰ συγκατατεθῇ ἡ Πύλη εἰς ἀμέσους διαπραγματεύσεις περὶ τῶν ἐγγυήσεων, αἵτινες ἤθελον ἐξασφαλίσει εἰς τοὺς Ἕλληνας ὑποτασσομένους ὅλα τὰ προνόμια, ὧν μνεία ἐγένετο ἐν τῷ αὐστριακῷ ὑπομνήματι, ἢ ν' ἀποδειχθῇ διὰ ἔργων, ὅτι ἡ Πύλη θέλει σεβασθῆ τὴν ὑπὸ τὴν προστασίαν τῆς Ῥωσσίας τεθεῖσαν χριστιανικὴν θρησκείαν καὶ θέσει τὴν ἐσωτερικὴν τῆς Ἑλλάδος ἡσυχίαν ἐπὶ βάσεων, αἵτινες ἠδύναντο νὰ καθησυχάσωσι τὴν Ῥωσσίαν περὶ τῆς μελλούσης τύχης τῶν ὁμοθρήσκων αὐτῆς. Ἐν τοῖς ὅροις τούτοις ἐνέκειτο τρόπον τινὰ παραίτησις ἀπὸ τῆς ἀμέσου ἐπεμβάσεως. Ὁ αὐτοκράτωρ ἤθελε μὲν καὶ τοῦ λοιποῦ ν' ἀφήσῃ εἰς τοὺς συμμάχους του τὴν εὐκολίαν νὰ θέσωσι πέρας εἰς τὴν ἑλληνικὴν ἐπανάστασιν, ἀλλὰ δὲν ἐπέμενε πλέον εἰς τὴν ἄμεσον ἐκτέλεσιν τῆς εἰρηνεύσεως κατὰ τὰς προτάσεις τῆς Αὐστρίας, καὶ ἄφινε τὴν λύσιν μᾶλλον τῷ μέλλοντι χρόνῳ, ἐπειδὴ τὸ σπουδαιότερον ἐνεστὼς ζήτημα τῆς ἐν Ἱσπανίᾳ ἐπαναστάσεως τὸν ἀπησχόλει. Ὡς ἐν παρόδῳ ἔγεινε μνεία καὶ τῆς ἐκκενώσεως τῶν Ἡγεμονιῶν, τοῦ διορισμοῦ τῶν Ὁσποδάρων, καὶ τῆς καταργήσεως τῶν τὸ ἐμπόριον καὶ τὴν ναυτιλίαν διακωλυόντων μέτρων. Ἡ Αὐστρία καὶ ἡ Πρωσσία ἐπήνεσαν τὴν σύνεσιν καὶ τὴν μετριοπάθειαν τοῦ αὐτοκράτορος, δι' ἃς ἡ Εὐρώπη σύμπασα, ἔλεγον, τῷ ὀφείλει αἰωνίαν εὐγνωμοσύνην (1). Ἡ σύμπνοια ἦτο ἐντελής. Ὅτε δὲ ἡ σύνοδος, βραδύνασα ἕνεκα τοῦ ἐπισυμβάντος θανάτου τοῦ Λονδονδερῆ, μετετέθη ἀπὸ Βιέννης εἰς Βερώνην, ἐπελήφθη ἡ Ῥωσσία καὶ πάλιν τοῦ ζητήματος τούτου (2) ἔν τινι συνεδριάσει (28|9 Νοεμβρίου,) ἐν ᾗ χωρὶς νὰ προσθέσῃ τι εἰς τὰς αἰτήσεις τῆς 14/26 Σεπτεμβρίου, ἐζήτει καὶ πάλιν τὴν συνδρομὴν τῶν συμμάχων, ἵνα παρακινήσωσι τὴν Πύλην νὰ ἐκτελέσῃ

---

(1) Ἔγγραφα τοῦ κόμητος Βερνστὼρφ καὶ τοῦ πρίγκ. Μεττερνίχου πρὸς τὸν κόμητα Νεσελρώδ. 16|28 καὶ 18|30 Σεπτεμβρ. χργ.

(2) Ῥωσσικὴ διακήρυξις, ἐν Βερώνῃ 28|9 Νοεμβρ. χργ.

τὰ ὑπὸ τῆς Ῥωσσίας ζητούμενα, δηλ. τὴν ἐπίσημον κοινοποίησιν τῶν ἐν ταῖς Ἡγεμονίαις ἐκτελεσθέντων. Εἰς τὴν ἐπανάληψιν ταύτην ἀπήντησεν ὁ Μεττερνῖχος ἐπαναλαμβάνων τὰς αὐστριακὰς διασαφήσεις (1) καὶ ἡ Πρωσσία καὶ ἡ Γαλλία εἶπον ὅτι ἠρκέσθησαν. Ὁ Οὐελλιγκτὼν μόνος εἶπεν ὅτι ἐπιφυλάττεται ν' ἀπαντήσῃ. Ἐν δευτέρᾳ δὲ συνεδριάσει (14/26 Νοεμβρίου) ὁ πληρεξούσιος τῆς Ἀγγλίας ἀναγνωρίζων τὴν γενναίαν μετριοφροσύνην τοῦ αὐτοκράτορος, ἀνέφερε τὰς πολλὰς παραχωρήσεις τῆς Πύλης, ἃς ἐθεώρει ὡς ἱκανὰ « ἔργα » ὅπως παρακινηθῇ ὁ αὐτοκράτωρ ν' ἀποδείξῃ εἰς τὴν Πύλην τὴν εὐαρέσκειάν του, συνάπτων μετ' αὐτῆς πάλιν τὰς διπλωματικὰς σχέσεις. Διεβεβαίωσε δὲ ὅτι ἡ Ἀγγλία θέλει συμπράξει εἰς τὰ φυσικὰ ἐκεῖνα διαβήματα, οἷα εἶναι ἡ ἐπίσημος κοινοποίησις τοῦ διορισμοῦ τῶν Ὁσποδάρων καὶ ἡ κατάργησις τῶν κατὰ τοῦ ἐμπορίου καὶ τῆς ναυτιλίας ληφθέντων μέτρων. (2) Τὴν ἐπιοῦσαν ἀνέγνωσεν ὁ Tatistschew κοινοποίησιν τοῦ αὐτοκράτορός του, ὅστις ἔλεγεν ἐν αὐτῇ, ὅτι αἱ φιλικαὶ διαθέσεις τῶν συμμάχων του τῷ ἐνέπνεον τοσαύτην πεποίθησιν, ὥστε ἀφίνει εἰς τὴν σύνεσιν αὐτῶν νὰ διευθύνωσι τὴν περαιτέρω πορείαν τῶν διαπραγματεύσεων (3).

Οὕτω τὰ τῆς Ἀνατολῆς ζητήματα εἶχον ἤδη ἐντελῶς λυθῇ ἐν Βερώνῃ καθ' ὃν χρόνον ἀφίχθησαν εἰς τὴν Ἰταλίαν οἱ πρὸς τὴν σύνοδον ἀπεσταλμένοι τῆς Ἑλλάδος, καὶ τὸ τελευταῖον αὐτῶν στήριγμα καὶ ἡ ἐσχάτη των ἐλπὶς παρὰ τῶν δυνάμεων εἶχον ἐκλείψει. Ἀπὸ τοῦ λοιμοκαθαρτηρίου τῆς Ἀγκῶνος ἐζήτησεν ὁ κόμης Μεταξᾶς παρὰ τῆς Ῥώμης τὴν ἄδειαν νὰ διαβῇ διὰ τῆς ῥωμαϊκῆς χώρας. (4) Ὁ φιλάνθρωπος Πίος ἦτο πρόθυμος νὰ συνδράμῃ τοὺς Ἕλληνας, καὶ ἀπηύθυνε πρὸς τοῦτο ἐπιστολὴν πρὸς

(1) Αὐστριακὴ διακήρυξις εἰς τὸ πρωτόκολλον τῆς συνεδριάσεως τῆς 28/9 Νοεμβρ. χργ.

(2) Πρωτόκολλον τῆς συνεδριάσεως τῆς 14/26 Νοεμβρ. χργ.

(3) Πρωτόκολλον τῆς συνεδριάσεως τῆς 15/27 Νοεμβρ. χργ.

(4) Αἱ πρὸς τὸν Πάπαν, τὸν Γονσάλβην, τοὺς πρίγκηπας καὶ τοὺς ὑπουργοὺς κτλ. ἐπιστολαί του εὑρίσκονται ὅλαι παρὰ Iourdain κεφ. 9.

τὸν ἐν Βερώνῃ πληρεξούσιον αὐτοῦ, τὸν καρδινάλιον Σπίναν, Ἅμα ὅμως ὁ Μεταξᾶς ἐξητήσατο ἀκρόασιν (22|3 Νοεμβρίου), ἵνα συνηγορήσῃ ὑπὲρ τοῦ ἔθνους του, «τὸ ὁποῖον ἔθεσε τὸ ἠθικὸν αὐτοῦ ζήτημα ὑπὸ τὴν νικηφόρον σημαίαν τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ ὑποβάλλει τὴν πολιτικὴν αὐτοῦ τύχην εἰς τὴν θρησκείαν καὶ τὴν δικαιοσύνην τῶν χριστιανικῶν δυνάμεων», παρεκάλεσαν οἱ ἡγεμόνες τὸν καρδινάλιον νὰ κοινοποιήσῃ εἰς τὸν κόμητα ὅτι οὔτε ἀκρόασιν οὔτε ἀπάντησιν παρὰ τοῦ Πάπα ἤθελε λάβει. Ἡ δὲ ἐκ Βερώνης ἐκδοθεῖσα ἐγκύκλιος (2|14 Δεκεμβρίου) ἔλεγε τοῖς Ἕλλησιν, ὅτι ἡ σύμπτωσις τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως μετὰ τῆς Νεαπολιτανικῆς καὶ τῆς Πεδεμοντικῆς δὲν ἀφίνει ἀμφιβολίαν περὶ τῆς πηγῆς τῶν τοιούτων στάσεων. Οἱ ἀρχηγοὶ τῶν ἐπαναστάσεων ἠπατήθησαν ἐλπίζοντες νὰ ἐνσπείρωσι διχόνοιαν ἐν τῷ μεγάλῳ τῶν δυνάμεων συμβουλίῳ. Οἱ ἡγεμόνες ὁμοθυμαδὸν ἀπεφάσισαν νὰ καταβάλλωσι τὸ ἐπαναστατικὸν στοιχεῖον, ὅπου καὶ ὅπως ἀναφανῇ. Ἐν ἀθυμίᾳ μεγάλῃ περιέμενον ἔτι οἱ Ἕλληνες ἀπεσταλμένοι ἐν Ἀγκῶνι, ὅτε προσῆλθον εἰς αὐτοὺς ὁ ἐπίσκοπος Γερμανὸς καὶ εἷς τῶν υἱῶν τοῦ Πετρόμπεη, κομίζοντες πρὸς τὸν Πάπαν ἀγγελίαν σπουδαίαν, μέλλουσαν νὰ προσεγγίσῃ τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος πρὸς τὴν ῥωμαϊκὴν ἕδραν καὶ τὴν καθολικὴν ἐκκλησίαν. Ὁ Πάπας, ὅστις ὅλως ἐξηρτᾶτο ἀπὸ τῆς Αὐστρίας, ἧς οἱ στρατοὶ κατεῖχον τὴν χώραν του, ἠναγκάσθη ν' ἀρνηθῇ καὶ αὐτὴν τὴν εὐπρόσδεκτον πρότασιν. Καὶ οἱ ἀπεσταλμένοι ἠναγκάσθησαν ν' ἀπέλθωσιν ἄπρακτοι, ἀφ' οὗ ὁ Jourdain ἐξέδωκεν ἐν Ἀγκῶνι εἶδος ἐγκυκλίου, ἧς σκοπὸς ἦτο νὰ ἀπαλλάξῃ τοὺς Ἕλληνας ἀπὸ τῆς ὑποψίας τοῦ Καρβοναρισμοῦ καὶ νὰ δώσῃ εἰς τὴν ἐπανάστασιν αὐτῶν ὅλως διάφορον χαρακτῆρα παρ' ὅ,τι εἶχον αἱ ἐπαναστάσεις παρὰ τοῖς ἄλλοις ἔθνεσιν. Ἐν τῇ πρὸς τὴν προσωρινὴν κυβέρνησιν ἐκθέσει του (1) ἐπροσπάθησεν ὁ Μεταξᾶς ἀμέσως ν' ἀποκρούσῃ τὸ κτύπημα τὸ ὁποῖον οἱ ἡγεμόνες διενοοῦντο νὰ κατα-

(1). Παρὰ Iourdain. 1, 180.

φέρωσι κατὰ τῆς Ἑλλάδος ἐκ Βερώνης, λέγων· Θέλουσι σᾶς προτείνει ἀνακωχὴν ὅπλων καὶ ἐγγυήσεις περὶ ὑμῶν καὶ τῆς περιουσίας σας· ἐὰν δεχθῆτε αὐτὰς ἐχάθητε! Οἱ βασιλεῖς τῆς Εὐρώπης μᾶς ἐγκαταλείπουσι· δὲν ἔχομεν νὰ βασισθῶμεν εἰμὴ εἰς ἡμᾶς ἑαυτούς. Οὕτως ἐσυμβούλευε τοὺς Ἕλληνας καὶ τὸ κατ᾽ ἐκείνην τὴν ἐποχὴν ποιηθὲν τραγούδιον τοῦ Κολοκοτρώνου, νὰ μὴ στρέφωσι τὰ βλέμματά των πρὸς βοῤῥᾶν πρὸς τὸν ὁμόδοξον γείτονα. Οἱ ἄσπλαγχνοι Ἰνδιάρχαι κατεπάτησαν τὴν Εὐρώπην καὶ διὰ μαγείας ἔπεισαν τοὺς βασιλεῖς, νὰ μείνωσιν ἀναίσθηται εἰς τὰ δεινὰ τῶν Ἑλλήνων· ἐν τῷ ἱερῷ ἡμῶν ἀγῶνι ἄλλην ἐλπίδα δὲν ἔχομεν ἢ εἰς νὰ πυροβόλα καὶ τὰ ξίφη ἡμῶν!

Μεταβολαὶ ἐν Κωνσταντινουπόλει.

Ὁ λόρδος Στράγκφορδ ἐπανήρχετο (κατὰ τὸν Δεκέμβριον) εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὑποστηριζόμενος ὑπὸ ἐκτεταμένων ὁδηγιῶν πρὸς ὅλας τὰς πρεσβείας. Ἐν τῷ μεταξὺ ὅμως, καθ᾽ ὃν χρόνον ἐγίνοντο αἱ συνεδριάσεις τοῦ Νοεμβρίου, εἶχε λάβει χώραν ἐν τῇ τουρκικῇ πρωτευούσῃ σπουδαία μεταβολή, ἥτις τῷ ἦτο πολὺ βοηθητικωτέρα οἱασδήποτε διπλωματικῆς συνδρομῆς. Ἡ Πύλη δὲν περιέμενε τὴν δημοσίαν ἀπόδειξιν τῆς πολιτικῆς αὐταπαρνήσεως τῶν χριστιανικῶν δυνάμεων, ἵνα ἀποδείξῃ αὐταῖς, ὅτι γινώσκει ν᾽ ἀνταποκρίνηται εἰς εἰλικρινῆ προσέγγισιν δι᾽ εἰλικρινοῦς προσεγγίσεως. Καὶ τώρα πάλιν εἶχε λάβει ἡ Πύλη ἐκ Βιέννης ταχείας καὶ ἀκριβεστάτας πληροφορίας περὶ τῆς ἀληθοῦς καὶ ἀπροκαλύπτου διαθέσεως τοῦ Τσάρου, καὶ ἀνεγνώριζε τὸ τί ἐσήμαινεν, ὅτι ὁ Τσάρος δὲν εἶχε προσλάβει εἰς τὴν συνοδίαν του τὸν κόμητα Καποδίστριαν. Ἡ παραγκώνισις τοῦ ὑπουργοῦ τούτου εἶχεν ὡς ἀποτέλεσμα ἄμεσον ὁμοίαν τινὰ μεταβολὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει· καθὼς καὶ ἐφανερώθη ἐκ τῆς ἐξιστορήσεως ὅλων τῶν διπλωματικῶν τούτων σχέσεων, ὅλων τῶν ῥᾳδιουργιῶν τῆς πολιτικῆς, ὅλων τῶν ἀτομικῶν φρονημάτων, ὅλων τῶν ἀναλογιῶν ἐν τῇ μορφώσει τῆς ἀμοιβαίας θέσεως, ὁποῖός τις ἀκριβὴς παραλληλισμὸς ὑπῆρχε μεταξὺ τῶν περιστροφῶν καὶ περιπλοκῶν τῶν δύο ἐχθρικῶν κυβερνήσεων.

Ἐν καιρῷ τῆς ἐνάρξεως τῆς ἐν Βερώνῃ Συνόδου συνῆλθον

(16/28 Ὀκτωβρίου) οἱ ὑπουργοὶ τῆς Πύλης παρὰ τῷ μουφτῇ εἰς συνδιάσκεψιν μετὰ τῶν ἀντιπροσώπων τῶν γενιτσάρων, περὶ τῆς προτάσεως ἥτις ἠδύνατο νὰ ἐκδοθῇ ἐκ Βερώνης τοῦ νὰ διοργανισθῇ ἡ Πελοπόννησος κατὰ τὸν τρόπον τῶν παραδουναβίων Ἡγεμονιῶν. Οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν γενιτσάρων ἐκήρυξαν, ὅτι ἐάν ποτε ἤθελε γείνει παραδεκτὴ τοιαύτη πρότασις, οἱ γενίτσαροι ἤθελον θανατώσει πάντας τοὺς Ἕλληνας. Ὁ μουφτῆς τοῖς ἐφανέρωσεν, ὅτι τοῦτο ἤθελεν εἶσθαι παράνομον· ἐὰν ὅμως οἱ γενίτσαροι αἰσθάνωνται τοσαύτην ἀποστροφὴν κατὰ τοιούτων ἀτιμωτικῶν προτάσεων, εἶναι ἔργον των νὰ βοηθήσωσι τὴν Πύλην, ἵνα ἐντίμως ἀποῤῥίψῃ αὐτάς· ὤφειλον δὲ νὰ ὁπλίσωσι 30,000 ἄνδρας, ὅπως συνδράμωσι τὸν ἀρχιστράτηγον κατὰ τῶν Ἑλλήνων. Οἱ γενίτσαροι προσέφερον 60 χιλιάδας ἀνδρῶν, ἐὰν ὁ Σουλτάνος θυσιάσῃ καὶ παραδώσῃ εἰς τὴν ἐκδίκησίν των, ἣν πρὸ πολλοῦ ἔπνεον, τὸν μισητὸν αὐτοῖς Χαλὲτ ἐφέντην. Ὁ Σουλτάνος ἠρνήθη τοῦτο κατηγανακτισμένος καὶ ἀπειλητικός· αὐτοὶ ὅμως τῷ παρουσίασαν δευτέραν ἀναφορὰν δι' ἧς ἐπαναλαμβάνοντες τὴν αἴτησίν των διεβεβαίουν τὸν Σουλτάνον περὶ τῆς ὑποταγῆς των. Μετὰ τοῦ συμβάντος δὲ τούτου συνέπεσεν, εἷς ἐκ τῶν ἀρχαίων καὶ πιστῶν ὑπηρετῶν τοῦ Σουλτάνου, ὁ πρώην μέγας ναύαρχος Ἀπτουλλᾶχπασᾶς, ἀνὴρ ἁπλοῦς, καὶ ἀπαίδευτος, ἀλλ' ἀρεστὸς τῷ ὄχλῳ καὶ τῶν Οὐλεμάδων φίλος, νὰ φανερώσῃ εἰς τὸν Σουλτάνον ὅλας τὰς ῥᾳδιουργίας τοῦ ὑπ' αὐτοῦ εὐνοουμένου Χαλὲτ καὶ νὰ τῷ παραστήσῃ τὸ ἐπικίνδυνον τῆς πολιτικῆς του. Ἐφανερώθη διὰ τούτου σὺν τοῖς ἄλλοις, ὅτι ὁ Χαλὲτ ἐφέντης εἶχεν ὑπεξαιρέσει τὰς ἐκθέσεις τοῦ Χουρσὶτ πασᾶ, ὅσας δὲν ἐθεώρει φρόνιμον νὰ παρουσιάσῃ. Καὶ ἡ πρὸ πολλοῦ ἀνυπομόνως περιμενομένη μεταβολὴ ἔλαβε χώραν. Ὁ εὐνοούμενος Χαλὲτ ἔπεσε, καὶ ἀπῆλθεν ἐν πομπῇ καὶ παρατάξει καὶ μὲ μεγάλην συνοδίαν εἰς τὴν ἐξορίαν εἰς Ἰκόνιον, ἔνθα καὶ μετ' οὐ πολὺ ἀπεκεφαλίσθη. Ῥιζικὴ πολιτικὴ μεταβολὴ ἐπῆλθε μετὰ τὴν πτῶσίν του. Ὁ Ἀπτουλλὰχ πασᾶς ἔγεινε μέγας βεζίρης (29|10 Νοεμβρίου)· τὸν μέχρι τοῦδε Σεϊχ-οὺλ-ἰσλάμην διεδέχθη ὁ ὑ-

πουργὸς Σαΐδ Ἀχμέτ ἐφέντης, εἷς τῶν ἐγκριτοτάτων οὐλεμάδων, ὅστις, ἀρχαῖος τοῦ Χαλὲτ ἀντίπαλος, ὑπερησπίζετο ἀείποτε τὴν φιλικὴν μετὰ τῶν Δυνάμεων συνεννόησιν. Ὅλων τῶν φανατικῶν αἱ θέσεις ἐκλονίσθησαν, καὶ αὐτοῦ ἔτι τοῦ Τσανίπ. Ἄπειροι δὲ ἀντίπαλοι τοῦ Χαλὲτ ἐπανῆλθον ἐκ τῆς ἐξορίας καὶ εἰς τὴν εὔνοιαν της Αὐλῆς· οὕτως ὁ πρώην ρεὴζ ἐφέντης Χαμὶδ βέης, οὕτως ὁ διάσημος Γαλὶβ ἐφέντης, ὁ ὑπογράψας τὴν εἰρήνην τοῦ Βουκουρεστίου· οὕτως οἱ ὑπολειφθέντες ἐκ τῆς δυστυχοῦς ἀρμενικῆς οἰκογενείας τοῦ Δοὺζ-Ὄγλοῦ· οὕτως ὁ φίλος τῶν χριστιανῶν Ἀλῆ βέης, ὅστις μετ' οὐ πολὺ προεβιβάσθη μέγας βεζίρης εἰς ἀντικατάστασιν τοῦ ἀπλοϊκοῦ Ἀπτουλλᾶχ πασᾶ, ὅστις δὲν ἦτο ἱκανὸς νὰ κατέχῃ τὴν ὑψηλὴν ἐκείνην θέσιν, καὶ τοσοῦτον πτωχὸς ἀπεσύρθη, ὥστε ἠναγκάσθη διὰ κωμικῆς ἐπιστολῆς νὰ ζητήσῃ παρὰ τοῦ Σουλτάνου τὰ ὁδοιπορικά του ἔξοδα. Ὅλως νέον σύστημα συνώδευσεν ἁπάσας τὰς μεταβολὰς ταύτας. Εἰς τοὺς πράκτορας τῶν διαφόρων ἐν ταῖς τουρκικαῖς καὶ εὐρωπαϊκαῖς ἐπαρχίαις πασάδων, τοὺς συνελθόντας εἰς τὴν πρωτεύουσαν, ἐσυστήθη νὰ φείδωνται τῶν ῥαγιάδων. Ὁ νέος ναύαρχος Χοσρὲπ πασᾶς ἡμιλλᾶτο πρὸς τὸν μέγαν βεζίρην κατὰ τὴν ἐπιεικῆ πρὸς τοὺς Ἕλληνας διαγωγήν. Οἱ ἐν τοῖς ναυστάθμοις Ἕλληνες νησιῶται ἐτοποθετήθησαν εἰς διαφόρους ἐλαφρὰς ἐργασίας. Ἡ Κύπρος ἔλαβε νέον φιλανθρωπότερον κυβερνήτην. Ὅλη ἐν γένει ἡ σκηνὴ εἶχε μεταβληθῆ καὶ ἀνακαινισθῆ ὅταν ἐπανῆλθεν ὁ Στράγκφορδ. Ἐνεχείρησεν οὗτος τῷ ρεὴζ ἐφέντῃ ἐπιστολὴν τοῦ Μεττερνίχου ἐκ Βερώνης (2|14 Δεκεμβρίου) συμβουλεύων αὐτὸν ταὐτοχρόνως νὰ φανῇ εὐνοϊκὸς εἰς τὰς προτάσεις τῆς Ῥωσσίας. Ὁ δὲ ὑπουργὸς τῆς Τουρκίας τῷ ἔδωκεν εὐμενεστάτην καὶ φιλικωτάτην ἀπάντησιν. Ἐν τῇ πρώτῃ αὐτοῦ συνδιαλέξει (18|30 Ἰανουαρίου 1823) ἐξέφρασεν ὁ Στράγκφορδ τὴν εὐχὴν νὰ γείνῃ πρὸ παντὸς ἄλλου ἄμεσος προσέγγισις πρὸς τὴν Ῥωσσίαν διὰ τῆς κοινοποιήσεως τοῦ διορισμοῦ τῶν Ὀσποδάρων. Ἡ Πύλη ἀμέσως συγκατετέθη εἰς τοῦτο (1). Ἐν τῇ ἐπιστολῇ ταύτῃ ἐλέγετο ῥητῶς· «οἱ

(1) Ἐπιστολὴ τοῦ ρεὴζ ἐφέντη πρὸς τὸν ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν ὑπουργὸν

ὁσποδάριοι ἀπεστάλησαν καὶ ἐγκαθιδρύθησαν ἐν ταῖς πρωτευούσαις τῆς δικαιοδοσίας των, συγχρόνως δὲ ἔλαβε χώραν καὶ ἡ ὑποχώρησις τῶν τουρκικῶν στρατευμάτων.» Καὶ ἀνεφέροντο μὲν πάλιν ἐν τῇ ἐπιστολῇ αἱ ὀχληραὶ ἀπαιτήσεις, ὅτι νῦν ὤφειλε νὰ γείνῃ καὶ ἡ παράδοσις τῶν προσφύγων καὶ τῶν ἀσιατικῶν φρουρίων, ἐμπιστευτικῶς ὅμως εἶπεν ὁ ῥεὴζ ἐφέντης πρὸς τὸν Ἄγγλον διερμηνέα, ὅτι τὸ πρῶτον τῶν ἄρθρων ἦτο διὰ τὴν Πύλην ὅ,τι διὰ πολλοὺς χριστιανοὺς ἡγεμόνας ἡ διατήρησις τῶν τίτλων των ἐπὶ ἀπολεσθεισῶν χωρῶν· ὡς πρὸς τὸ δεύτερον δὲ ὁ νόμος ἀπαγορεύει τοῖς Ὀθωμανοῖς νὰ παραχωρῶσιν εἰρηνικῶς τι ἐκ τῆς χώρας των. Περιεργοτέρα καὶ χαρακτηριστικωτέρα διὰ τὴν μεταβολὴν ταύτην τοῦ συστήματος ἦτο ἑτέρα ἔκφρασις τοῦ ῥεὴζ ἐφέντη, ἥτις ἐχάραττε τρόπον τινὰ τὸ σύνορον νέας ἐποχῆς. Ὑπαινιττόμενος τὸν πεσόντα Χαλὲτ εἶπεν ὁ ῥεὴζ ἐφέντης πρὸς τὸν Ἄγγλον διερμηνέα, «Καὶ ἡ Πύλη εἶχε τὸν Καποδίστριάν της ὡς ἡ Ῥωσσία· δόξα τῷ θεῷ νῦν εἴμεθα ἀπηλλαγμένοι ἀμφοτέρων»! Ὁ Στράγκφορδ ἔπεμψε τὴν ἐπιστολὴν τοῦ Τούρκου ὑπουργοῦ κατεσπευσμένως εἰς Πετρούπολιν (1), ἀρκούμενος εἰς τὴν πρώτην ταύτην ἐπιτυχίαν, καὶ χωρὶς νὰ ἀναφέρῃ τι περὶ τῶν ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος ἀπαιτήσεών του. Σκοπὸς καὶ αὐτοῦ καὶ τῆς κυβερνήσεώς του ἦτο νὰ συνδεθῶσι πάλιν αἱ διπλωματικαὶ σχέσεις, ὅθεν καὶ ἐν τῇ ἐκθέσει του καὶ ἐν τῇ πρὸς τὸν πρέσβυν τῆς Αὐστρίας μεσολαβήσει του ἐπέμενε πάντοτε ὁ Στράγκφορδ εἰς τὸν διορισμὸν καὶ τὴν ἀποστολὴν ῥώσσου πρέσβεως εἰς Κωνσταντινούπολιν.

Ὁ Γένζ, ὁ Μεττερνῖχος καὶ ἡ αὐστριακὴ πολιτική. Ἡ αὐστριακὴ πολιτική, μυστική, ὕπουλος καὶ ῥᾳδιοῦργος εἰς τὸ ἄκρον, εἶχεν ἀποδείξει ἐν Βερώνῃ τὸ ἀριστούργημά της. Οἱ Gentz καὶ Μεττερνῖχοι ἑώρταζον καίτοι ἡσύχως καὶ ἐν κρυπτῷ, τὰς λαμπρὰς αὐτῶν νίκας. Ὁ ἁπλοῦς καὶ ἀναμφισβήτητος σκο-

τῆς Ῥωσσίας. Ἐν Κωνστ. 13|25 Φεβρουαρίου 1823. Συνωδεύετο δὲ αὕτη ὑπὸ ἐξηγητικοῦ ὑπομνήματος πρὸς τὸν λόρδον Στράγκφορδ. χργ.

(1) Ὁ λόρδος Στράγκφορδ πρὸς τὸν κόμητα Νεσελρὼδ 16|28 Φεβρ. 1823. χργ.

πὸς τῆς τοιαύτης πολιτικῆς ἦτο ἡ ἐξολόθρευσις τῶν Ἑλλήνων ἐπαναστατῶν. Ἐν τοῖς κύκλοις των ἐσκίρτων ἐκ χαρᾶς οἱ βιενναῖοι κυβερνῆται ὁσάκις τοῖς ἀνηγγέλλετο ἧττα τῶν Ἑλληνικῶν ὅπλων. Προθυμότερον τῶν αὐστριακῶν τούτων πολιτικῶν οὔτε ὁ Σουλτάνος αὐτὸς δὲν ηὔχετο τὴν νίκην. Τοῦτο ἀκριβέστατα ἐγίνωσκεν ἡ Πύλη. Κακῶς βαινούσης τῆς ἐπαναστάσεως εἶπέ ποτε ὁ ῥεῒζ ἐφέντης πρὸς τὸν διερμηνέα τῆς Αὐστρίας Τέσταν.« Ἡ Ἑλληνικὴ ἐπανάστασις λαμβάνει τέλος καὶ τέλος ὁποῖον εὔχεται ἡ Αὐστρία ». Ἡ Πύλη ἐγίνωσκε τὰς εὐχὰς ταύτας, ἂν καὶ αἱ κατὰ τὸ φαινόμενον ἀμερόληπτοι ἐκθέσεις ἐν τῷ αὐστριακῷ Παρατηρητῇ δὲν ἐξέφραζον τὴν μεροληψίαν ταύτην ὑπὲρ τῶν Τούρκων, καὶ ἂν καὶ αἱ αὐςριακαὶ περὶ εἰρήνης προτάσεις ἐνέφαινον μεροληψίαν μᾶλλον ὑπὲρ τῶν Ἑλλήνων. Διότι ἐξ ὑπαρχῆς ὑπῆρχε διπλοῦς ὀχετὸς δημόσιος καὶ μυστικὸς ἐν ταῖς μεταξὺ Αὐστρίας καὶ Τουρκίας σχέσεσιν, ὅστις ὀλίγον μετὰ ταῦτα, μεταβληθεισῶν τῶν μεταξὺ Βιέννης καὶ Λονδίνου σχέσεων, ἦτο τοσοῦτον φανερὸς, ὥςε ὁ Στράτφορδ Κάννιγκ δὲν συνεστέλλετο νὰ κάμῃ πρὸς αὐτὸν τὸν πρέσβυν τῆς Αὐστρίας παράπονα περὶ τούτου. Αἱ μυστικαὶ αὗται σχέσεις δὲν εἶχον μὲν τὸν αναιδῆ δημόσιον χαρακτῆρα, ὃν ὑπέθετεν ὁ Στράτφορδ· ὁ ὀξυδερκέστατος ὅμως τῶν ξένων ἐν Βιέννῃ διπλωματῶν δὲν ἀμφέβαλλεν ποσῶς, ὅτι ὁ Gentz ἦτο ὁ ἀνὴρ, ὃν ὁ Μεττερνῖχος ἐτίμα διὰ τῆς ἀτίμου ἐμπιστοσύνης, ὅτι ἀντεπροσώπευε παρὰ τῇ Πύλῃ ἰδίῳ αὐτοῦ ἀξιώματι τὴν φιλικὴν καὶ μυστηριώδη ταύτην τῆς αὐστριακῆς πολιτικῆς πορείαν, περὶ ἧς οὔτε ἡ Ῥωσσία οὔτε ὁ κόσμος δὲν ἔπρεπε νὰ γνωρίζωσί τι. Γνωστὸν ἦτο ὅτι ὁ Gentz, τοῦ ὁποίου ἅπας ὁ βίος ἦτο σειρὰ αἰσχροτήτων, εὑρίσκετο εἰς διηνεκῆ ἀλληλογραφίαν πρὸς τὸν νέον τῆς Βλαχίας Ἡγεμόνα καὶ οἱ τραπεζῖται δὲν ἀπέκρυπτον ὅτι κατ' ἔτος ἐλάμβανε παρ' αὐτοῦ τρεῖς χιλιάδας φλωρίων. Πασίγνωστον πάλιν ἦτο ὅτι ὁ Gentz εὑρίσκετο εἰς φιλικωτάτας πρὸς τοὺς ὑπουργοὺς τῆς Πύλης σχέσεις, οἵτινες παρ' αὐτοῦ ἐλάμβανον τὰς ταχείας καὶ ἀκριβεῖς περὶ τῶν διαπραγματεύσεων καὶ ἀποφάσεων τῶν εὐρωπαϊκῶν ἀνακτοβουλίων πληροφορίας, αἵτινες

ἦτο πολλάκις ἀπίστευτον πῶς τοσοῦτον ταχέως διεβιβάζοντο, καὶ ὅτι ὁ Gentz συνέταττε τὰ σχέδια τῶν ἀπαντήσεων ἐκείνων καὶ ἐγκυκλίων τῆς Πύλης, ὧν ἡ λογικὴ καὶ ἡ ὀξύνοια ἐθαυμάζοντο ὑφ' ἁπάντων. Ὁ Gentz πάλιν ἐξετέλεσεν ἐν τῷ αὐστριακῷ Παρατηρητῇ « τὸ μέγιστον ἀριστούργημα τοῦ βίου του », φροντίσας ἐν τῇ περὶ τῶν ἑλληνικῶν πραγμάτων ἀλληλογραφίᾳ ν' ἀποκρύψῃ ἐπιτηδείως τὸ κύριον φρόνημα τῆς κυβερνήσεώς του, περὶ τοῦ ὁποίου ὅμως, μὲ ὅλα τὰ τεχνάσματά του, οὐδεὶς ἔμενεν ἠπατημένος. Κατὰ τὸν Gentz ἦτο βεβαίως μεγάλη ἀδεξιότης τῆς Πρωσσικῆς ἐφημερίδος τῆς Κυβερνήσεως (6/18 Ὀκτωβρίου 1821) ἥτις ὅλως ἀπροκαλύπτως καὶ φανερῶς ἐλάλει περὶ τοῦ τιμωρητέου τῶν Ἑλλήνων, ὅ,περ ἐν Βιέννῃ λίαν κεκαλυμμένως ἐλέγετο. « Πῶς, ἔλεγεν ἡ πρωσσικὴ ἐφημερὶς, νὰ μείνωσι λοιπὸν ἀτιμώρητοι οἱ κακοῦργοι ἐκεῖνοι, οἵτινες πρὸς σκοποὺς μιαροὺς ἔδωκαν τὰ ὅπλα εἰς τοὺς ἀπονενοημένους Ἕλληνας καὶ ἔσειραν ἐπὶ τῆς ἰδίας ἑαυτῶν κεφαλῆς τὴν κατάραν τοῦ ἀπὸ τοῦ Μαρτίου ἤδη χυθέντος αἵματος! ». Καὶ ὅμως οὐδεὶς ἠδύνατο νὰ ἐκλάβῃ σπουδαίως τοσοῦτον ἀπάνθρωπον τὴν πρωσσικὴν κυβέρνησιν καὶ τὸ ὄργανον αὐτῆς, ὅσον τὸν αὐστριακὸν συντάκτην τοῦ αὐστριακοῦ Παρατηρητοῦ, ὅστις ἀναφέρων ἁπλῶς τὰ γεγονότα ἐπειρᾶτο οὐδέποτε νὰ ἐπιφέρῃ οὔτε ὑπὸ τὴν ἔποψιν τοῦ δικαίου οὔτε ὑπὸ τὴν τῆς πολιτικῆς κρίσιν περὶ τῶν Ἑλληνικῶν πραγμάτων, οὐδέποτε νὰ ἐκφράσῃ τὴν μυριοτρόπως ἀναφερομένην ἀπόφασιν περὶ τῆς ἐξαχρειώσεως τῶν Ἑλλήνων, καὶ οὐδέποτε νὰ προδώσῃ τὴν γνώμην τῆς αὐστριακῆς κυβερνήσεως, « ὅτι οἱ μὲν Τοῦρκοι ἀείποτε εἶχον δίκαιον οἱ δὲ Ἕλληνες ἀείποτε ἄδικον! ». Ἀπαραίτητον ἐθεώρει ἡ αὐστριακὴ πολιτικὴ τὸ ἀπατηλὸν τοῦτο μαγγάνευμα ἀπέναντι τῆς Ῥωσσίας. Πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ ποθητοῦ τέρματος τῆς ὀλεθρίας ταύτης ἐπαναστάσεως, τρία τινὰ ἔπρεπε κατὰ τὰς εὐχὰς καὶ τὴν γνώμην τοῦ Gentz καὶ τοῦ Μεττερνίχου νὰ συμπράξωσιν· ἡ καθ' ἑκάστην αὐξανομένη δυσπιστία τῆς Εὐρώπης πρὸς τὴν Ἑλλάδα, ὁ ἠρεμαῖος μαρασμὸς ἕνεκα ἐσωτερικῆς διχονοίας, καὶ αἱ φανεραὶ νῖκαι τῶν Τουρκικῶν ὅπλων. Εἰς

τὸ κύριον δὲ μέσον πρὸς ὤθησιν τῶν μέσων τούτων, ὡς τὸ κύριον λοιπὸν μέσον πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ ποθητοῦ σκοποῦ ἐθεωρεῖτο ἀείποτε ἡ ἀποκατάστασις τῶν φιλικῶν μεταξὺ Ῥωσσίας καὶ Πόλης σχέσεων, καὶ ἡ ἐξασφάλισις τῆς μεταξὺ τῶν δύο τούτων κρατῶν εἰρήνης, ἥτις ἦτο τοσοῦτον ἐπιθυμητὴ ἕνεκα τῆς κακῆς οἰκονομικῆς καταστάσεως τῆς Αὐστρίας, καὶ ἥτις συγχρόνως ἦτο τὸ καταλληλότατον μέσον πρὸς ἀποθάῤῥυνσιν καὶ κατάσβεσιν τῆς ἐπαναστάσεως. Ὅθεν ὅλην του τὴν ἐνέργειαν εἶχε καταβάλλει μέχρι τοῦδε ὁ Μεττερνῖχος ν' ἀποτρέψῃ παντὶ σθένει τὸν Σουλτάνον καὶ πρὸ πάντων τὸν Τσάρον ἀπὸ τοῦ πολέμου. Ἐπὶ τούτῳ ἡνώθη μετὰ τῆς Ἀγγλίας πρῶτον· ἅμα δ' ἐνόησεν ὅτι τὸ βῆμα τοῦτο ἠρέθισε τὸν αὐτοκράτορα, ἔφερεν εἰς τὸ μέσον τὰς ἐγγυήσεις ὑπὲρ τῶν ἐπαναστασῶν ἐπαρχιῶν (ὡς μετὰ ταῦτα, ἐν μεγαλειτέρᾳ ἀμηχανίᾳ εὑρισκόμενος ἐπρότεινεν αὐτὸς ὁ Μεττερνῖχος πρῶτος τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς Ἑλλάδος!), καὶ ἐτόλμησε ν' ἀποκόψῃ τὴν αἰχμὴν τῆς ἐπισήμως τεθείσης ἀρχῆς τῆς νομιμότητος καὶ νὰ προτείνῃ παραχωρήσεις ὑπὲρ τῶν ἀνταρτῶν, θηρεύων πάντοτε τὸν ἕνα τοῦτον σκοπὸν, τὴν εἰρήνην, καὶ πιστεύων ὅτι ἐπιτευχθέντος τούτου ὁ Σουλτάνος ἤθελεν εἶσθαι ἀρκούντως ἰσχυρὸς ὥστε νὰ καταστήσῃ τὰς ὑποσχεθείσας ταύτας παραχωρήσεις χάρτην ἄγραφον. Ὅθεν ἅμα ἅπαξ ὁ Μεττερνῖχος ἐπληροφορήθη περὶ τῆς εἰρηνικῆς τοῦ Τσάρου διαθέσεως, ἐθεώρησε τὸ οὐσιῶδες αὐτοῦ ζήτημα λελυμμένον. Τοσοῦτον δὲ ἐπειράθη ἔπειτα νὰ ἐξασφαλίσῃ τοῦτο τὸ κατὰ τὸ ἥμισυ ἐπιτευχθὲν, ὥστε πᾶν ἄλλο ἐλησμόνησεν. Ὅτε δ' αὐτοκράτωρ τῆς Ῥωσσίας ἀφίχθη εἰς Βιέννην καὶ διὰ τῆς εὐνοϊκῆς του διαθέσεως κατεγοήτευσε καὶ καθησύχασε πάντας, ἦτο ὁ Μεττερνῖχος πεπεισμένος, ὅτι τὸ ἀνατολικὸν ζήτημα « εὗρε τὴν λύσιν του ἢ τοὐλάχιστον ὅτι ἀπώλεσε τὸ πλεῖστον τῆς σπουδαιότητός του ». Κατορθώσας δὲ μετὰ ταῦτα νὰ ἀπασχολήσῃ τὸν Τσάρον διὰ τῶν Ἱσπανικῶν πραγμάτων, ἔπρεπε νὰ πιστεύσῃ ὅτι ἡ ἐπιτυχία του ἦτο πλήρης. Ἡ ἐν Βερώνῃ σύνοδος κατώρθωσε κατὰ τὴν γνώμην τοῦ θριαμβεύοντος Gentz, νὰ δικάσῃ τὰ πράγματα τῆς Ἑλλάδος ἐν κρυπτῷ, καὶ « ἐν κρυπτῷ

νὰ θάψῃ τὸ τουρκικο-ἑλληνικὸν ζήτημα ». Καὶ αὐτὸς καὶ ὁ Μεττερνῖχος ἐπίστευον ἀναμφιβόλως ὅτι ἐνόσῳ ἡ σύνοδος ἤθελε σκέπτεσθαι περὶ τῶν Ἱσπανικῶν, ἡ Τουρκία ἤθελε λογαριασθῆ ἐντελῶς μὲ τὴν Ἑλλάδα. Ἀλλὰ παρὰ τοῖς δύο πολιτικοῖς τούτοις ἦσαν, ὡς παρ' οὐδενὶ ἄλλῳ, στενῶς συνδεδεμέναι ἡ μεγίστη ἱκανότης καὶ περίσκεψις μετὰ τῆς μεγίστης μωρίας καὶ μυωπίας. Ἀμφότεροι ἔχαιρον ἔτι ἐπὶ τῇ νίκῃ αὐτῶν, ὅτε ἤδη ὅλα τὰ στηρίγματα, ἐφ' ὧν ἐβασίζοντο αἱ σκέψεις καὶ αἱ ἐλπίδες των, εἶχον καταῤῥεύσει ὑπὸ τοὺς πόδας των. Μικρὸν πρὸ τῆς ἐν Βιέννῃ συνόδου, καθ' ὃν χρόνον οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει διπλωμάται, βλέποντες ἐκ τοῦ πλησίον καλλίτερον, ὡμολόγουν ἤδη τὴν προτέραν αὐτῶν ἀπάτην ὡς πρὸς τὰς περὶ τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως κρίσεις των, ὁ πρίγκηψ Hatzfeld, ὁ παλαιὸς τοῦ Μεττερνίχου σύμβουλος, τοῦ ὁποίου οὐδεμία ἔκθεσις διεβιβάζετο εἰς Βερολῖνον ἄνευ τῆς ἐγκρίσεως τοῦ Μεττερνίχου, ὑποπτευθεὶς τὸν περὶ τῆς νίκης του πεπεισμένον φίλον του, τοῦ ὁποίου ἡ μὲν σταθερότης τῷ διήγειρε θαυμασμὸν, ἡ δὲ ὑπεροχὴ πεποίθησιν, τῷ ἔκαμε τὴν ἐρώτησιν· Τί μέλλει γενέσθαι, ἐὰν ἐπὶ τέλους οἱ Ἕλληνες ἀποκτήσωσι διὰ τῶν ὅπλων τὴν ἀνεξαρτησίαν αὐτῶν; Ἀλλ' ἀμέσως πάλιν παρηγορήθησαν ἀμφότεροι οἱ πολιτικοὶ οὗτοι, « ὅτι εὐτυχῶς καθ' ὅλας τὰς πιθανότητας ὑπάρχει ἐλπὶς, ὅτι δὲν θέλει ἐπέλθει ἡ ἀνάγκη νὰ τεθῇ τὸ μέγα τοῦτο ζήτημα, τὸ ὁποῖον ἤθελε ἐξεγείρει πάλιν πάσας τὰς ἐπαναστατικὰς ἐλπίδας » (1). Τοῦτο συνέβη ὀλίγας μόνον ἡμέρας πρὶν ἀρχίσῃ ἡ πολύκροτος τοῦ Δράμαλη τραγῳδία, ἥτις ἔτρεψε τὴν τύχην τῶν ὅπλων τοσοῦτον ἀποτελεσματικῶς πρὸς τὸ μέρος τῶν Ἑλλήνων, ὥστε καὶ αὐτὴ ἡ διπλωματικὴ ἐν Βερώνῃ ἧττα δὲν ἠδύνατο ν' ἀποθαῤῥύνῃ αὐτοὺς πλέον!

Ὁ πρίγκηψ Μεττερνῖχος ἐνόμιζεν, ὅτι ὑποθάλπων τεχνηέντως καὶ πονηρῶς τὸ ὄνειρον τοῦ Τσάρου, τὴν εἰρήνευσιν, ἀπήλλαξε

(1) Ὁ πρίγκηψ Hatzfeld πρὸς τὸν βασιλέα τῆς Πρωσσίας. Ἐν Βιέννῃ 12|24 Ἰουλίου 1822· χργ.

τοὺς φίλους αὐτοῦ Τούρκους ἀπὸ τῆς ὀλεθρίας κατὰ τῆς Ῥωσσίας ῥήξεως, πραγματικῶς ὅμως ἡ ὑπ' αὐτοῦ προταθεῖσα αὕτη ἐπέμβασις ἐπέπρωτο νὰ γείνῃ ἀφορμή, ὥστε νὰ ἐκτυλιχθῇ τὸ γλίσχρον τοῦτο νῆμα τῆς ῥήξεως καὶ νὰ σχηματίσῃ ἀτελεύτητον τολύπην διπλωματικῶν περιπλοκῶν! Πρὸς τούτοις ἐνόμιζεν ὁ Μεττερνῖχος ὅτι ἐν πάσῃ περιπτώσει ἔχει τὴν Ἀγγλίαν ἀσφαλῆ σύμμαχον κατὰ τῶν Ῥώσσων καὶ τῶν Ἑλλήνων, ἀλλ' ὅμως αὐτὴ ἡ Ἀγγλία ἔμελλε νὰ τῷ ἐπιφέρῃ τὰς πικροτέρας πληγάς! Ὁ εὐάγωγος ὑπουργός, ὃν ἐσχάτως τὴν ἀδυναμίαν του αἰσθαινόμενος εἶχε παρασύρει εἰς τὴν λοξὴν αὐτοῦ ὁδόν, εἶχεν αὐτοχειριασθῇ ἐν τῇ ἀκμῇ τῆς ἐν Βιέννῃ κατορθωθείσης νίκης! Καὶ διάδοχος αὐτοῦ ἔγεινεν ὁ Κάννιγκ, ὅστις ὡς μαθητὴς τοῦ Λυκείου ἤδη ἐποίει ἐλεγεῖα εἰς τὴν δουλείαν τῶν Ἑλλήνων, καὶ τοῦ ὁποίου τὸν διορισμὸν ὑπουργικὴ τις ἐφημερὶς ἀνήγγειλεν, « ὡς τὴν ἀνατολὴν νέου ἀστέρος ἐν τῷ ζοφερῷ ὁρίζοντι τῆς ἀγωνιζομένης καὶ ἐγκαταλελειμμένης Ἑλλάδος! ». Ἴσως δὲν ἠθέλησεν ἀμέσως ὁ Κάννιγκ νὰ ἐπιφέρῃ μεταβολήν τινα εἰς τὰ πράγματα τῆς Ἀνατολῆς, ἀλλ' οἱ Εὐρωπαῖοι διπλωμάται ἐστέναζον καὶ ἔλεγον· « μετὰ ταῦτα βεβαίως ὁ Κάννιγ θέλει ἐγκαταλείψει τὴν θέσιν τοῦ μεμονωμένου θεατοῦ, ἣν κατεῖχεν ὁ Castlereagh καὶ θὰ εὕρει ὅτι εἶναι ἀξιοπρεπέστερον εἰς μέγα κράτος νὰ μὴ μένῃ ἀδιάφορον εἰς σπουδαῖα ζητήματα. » Καθ' ὃν χρόνον οἱ πρόκριτοι τῆς Πελοποννήσου ἐπεκαλοῦντο τὴν ἀγγλικὴν προστασίαν, ἐπρότεινε καὶ ὁ ἐν Ἀγγλίᾳ ἀντιπολιτευόμενος τύπος νὰ λάβῃ ἡ Ἀγγλία ὑπὸ τὴν προστασίαν της τὸν Ἑλληνικὸν ἀγῶνα, ὅπως ἀποσπάσῃ τοὺς Ἕλληνας ἀπὸ τῆς ῥωσσικῆς ἐπιῤῥοῆς. Ἐκ τῆς συγχυρίας ταύτης δὲν ἀπέδιδον μὲν οἱ ἐν Λονδίνῳ διπλωμάται εἰς τὴν κυβέρνησιν σκοπὸν νὰ ἐνεργήσῃ ἀμέσως τι ὑπὲρ τῆς ἀνεξαρτησίας τῶν Ἑλλήνων, ἐθεώρουν ὅμως δυνατόν, ὅτι ἡ Ἀγγλικὴ κυβέρνητις ἠδύνατο νὰ σκεφθῇ ποτε περὶ τούτου, καὶ μάλιστα ἐὰν ἡ μελετωμένη εἰσβολὴ εἰς τὴν Ἱσπανίαν ἤθελεν ἐπεκτείνει τὴν πρὸς τὰς λοιπὰς εὐρωπαϊκὰς Δυνάμεις ἀρξαμένην ῥῆξιν. Ἅμα ἔγεινε περὶ τούτου συζήτησις ἐν Βερώνῃ εἴδομεν ὅτι ἡ Ἀγγλία

ἠπείλησε ν' ἀναγνωρίσῃ τὰς ἐν τῇ νοτίῳ Ἀμερικῇ ἐπαναστατησάσας ἐπαρχίας. Καὶ ἐν Ἑλλάδι ἔκαμεν ὁ Κάννιγκ τὸ βῆμα, τὸ ὁποῖον ἐπροηγήθη ἐν Ἀμερικῇ ἐπὶ πολλὰ ἔτη τῆς ἐκτελέσεως τῆς ἀπειλῆς ταύτης· ἀνεγνώρισε (13/25 Μαρτίου 1823) τὸν ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων προκηρυχθέντα ἀποκλεισμὸν, φερόμενος οὕτω πρὸς αὐτοὺς ὡς πρὸς ἔθνος ἐμπόλεμον, καὶ ἐνίσχυσε διὰ τούτου τὴν εἰς τὸ ναυτικόν των πεποίθησιν, ὅπερ μέχρι τοῦδε ἦτο τὸ καλλίτερον μέρος τῶν δυνάμεων αὐτῶν! Μετὰ ταῦτα μετεβλήθη ἡ οὐδετερότης ἐν τῷ Ἰονίῳ Πελάγει πρὸς ὄφελος τῶν Ἑλλήνων· τὸ ἐμπόριόν των ἐπροστατεύετο φανερῶς· καὶ ἡ νῆσος τοῦ Καλάμου ἔγεινε μετ' οὐ πολὺ ἄσυλον καὶ ὁπλοθήκη τῶν προσφύγων των. Καὶ αὐτοὶ οἱ Ἕλληνες ἐθεώρησαν τὴν πρώτην ταύτην πρᾶξιν τοῦ Ἄγγλου ὑπουργοῦ ὡς τὸ πρῶτον βῆμα πρὸς ἀναγνώρισιν τῆς ἀνεξαρτησίας των. Ὅτι δὲ ὁ Κάννιγκ δὲν ἤθελε κρατήσει τὴν αὐτὴν εὐπροσήγορον πολιτικὴν καὶ ἀπέναντι τῶν αὐτοκρατορικῶν Αὐλῶν, ἣν ἐκράτουν οἱ προκάτοχοί του, καὶ ὡς πρὸς αὐτὸ τὸ ἀνατολικὸν ζήτημα, τοῦτο ἐγένετο δῆλον ἐν Βερώνῃ ἤδη ἐκ τῶν ξηρῶν λόγων τῶν Οὐελλιγκτῶνος, δι' ὧν ἀπήτει, νὰ ἀρκεσθῇ ἡ Ῥωσσία εἰς τὰς παραχωρήσεις τῆς Πύλης. Τὴν ἀπέναντι τοῦ Μεττερνίχου πολιτικήν του ἐπροοιμίασεν ὁ Κάννιγκ ἐπιμένων εἰς τὴν ταχεῖαν ἐξόφλησιν τοῦ ἐν Αὐστρίᾳ δοθέντος ἀγγλικοῦ δανείου τοσοῦτον ἐπιμόνως, ὥστε ὁ Μεττερνῖχος μένεα πνέων ἠναγκάσθη παρὰ μὲν τοῖς ἐπαναστάταις νὰ ζητήσῃ παράτασιν προθεσμιῶν, παρὰ δὲ τοῖς πιστοῖς του νὰ ἐκφέρῃ ἀπειλὰς, αἵτινες ἐφαίνοντο ὡς ἐκπηγάζουσαι ἐκ τῆς δυστροπίας ἑνὸς χρεωκόπου. Ὅσον δὲ ἀφορᾷ τὴν διαγωγὴν τῆς Ἀγγλίας ἀπέναντι τῆς Τουρκίας, ὁ λόρδος Στράγκφορδ ἔδωκε μετ' οὐ πολὺ εἰς τὸν ἐν Κωνσταντινουπόλει πρέσβυν τῆς Αὐστρίας ἐμπιστευτικῶς καὶ μυστηριωδῶς τὴν κοινοποίησιν ὅτι ὅλαι αἱ ὁδηγίαι του εἶχον μεταβληθῆ, καὶ ὅτι τὸ ὅλον σύστημα, ὑπὲρ τοῦ ὁποίου τοσοῦτον προθύμως ἠγωνίσθη, ἤλλαξε τοῦ λοιποῦ τάσιν, ἥτις θέλει ἀναγκάσει αὐτὸν, ἅμα λάβει ὁριστικωτέρας ὁδηγίας, νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν θέσιν του!

Καθ' ὅλα ἐπέπρωτο ν' ἀπατηθῇ ὁ πρίγκηψ Μεττερνῖχος, καὶ κατὰ τὰς πρὸς τὴν σύμμαχον Ἀγγλίαν σχέσεις, καὶ κατὰ τὸν ὑπολογισμὸν τῶν δυνάμεων τῆς ἐπαναστάσεως καὶ τῶν ἀνταρτῶν, καὶ κατὰ τὴν ἐκτίμησιν τῆς προθυμίας τοῦ φίλου αὐτοῦ καὶ γείτονος Σουλτάνου, ἀλλὰ τὸ ἐπαισθητότερον πάντων ἦτο ὅτι τὸν ἠπάτησε καὶ αὐτὸς ὁ αὐτοκράτωρ Ἀλέξανδρος, ὃν ἐνόμιζεν ὅτι κρατεῖ στενῶς δεδεμένον! Οὐδεὶς ἠπόρει, καὶ πάντες ἐγνώριζον, ὅτι ἐν Κωνσταντινουπόλει ἔζη γένος, τὸ ὁποῖον ἠκολούθει μόνον τὰς ἐμπνεύσεις τῆς στιγμῆς, καὶ τὸ ὁποῖον ποτὲ μὲν ἀπὸ φόβον ἦτο πρόθυμον εἰς παραχωρήσεις, ποτὲ δὲ ὑπὸ ἐλπίδων ὠθεῖτο εἰς ὑπερόπτους ἀπαιτήσεις, ποτὲ μὲν ἐκοιμᾶτο ὅλως ἀμέριμνον, ποτὲ δὲ ἐπληροῦτο ὑπὸ σκέψεων καὶ δυσπιστίας, ποτὲ μὲν νεκρὸν καὶ ἀπαθὲς ἔκειτο, ποτὲ δὲ ἐν τρομερωτάτῳ εὑρίσκετο ἐρεθισμῷ· ἀλλ' ὅμως μὲ ὅλην τὴν παλαιὰν πεῖραν οὐδέποτε ἐπίστευεν ὁ Μεττερνῖχος, ὅτι τοσοῦτον εὐμετάβλητος ἦτο ὁ τῆς Ῥωσσίας αὐτοκράτωρ, ὥστε ἐπηρεαζόμενος ἀλλεπαλλήλως ὑπὸ τῶν περιστάσεων ἢ ὑπὸ τῶν περικυκλούντων αὐτὸν νὰ μεταβάλλῃ καὶ ἑκάστοτε φρόνημα, νὰ ἄγηται καὶ νὰ φέρηται ὑπὸ τῶν διαφορωτέρων αἰσθημάτων καὶ φρονημάτων, καὶ νὰ ὠθῆται ἢ νὰ ἐμποδίζηται ὑπὸ τῶν ἐναντιωτάτων ἰδεῶν καὶ παραστάσεων. Ἐὰν ἡ ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως δὲν ἦτο τόσον τραγικῆς φύσεως, ἐὰν ἀπὸ τῶν διαθέσεων τῶν ἰσχυρῶν δὲν ἐκρέμαντο ἡ τρομερὰ τύχη τοῦ ἐπὶ ἔτη πολλὰ παραταθέντος ἀγῶνος ἡ παντοειδὴς δυστυχία καὶ τὰ δεινὰ αὐτοῦ, ἤθελέ τις παρακινηθῆ νὰ συγγράψῃ τὸ διπλωματικὸν μέρος τῆς ἱστορίας ταύτης ἐν σχήματι σατύρας, διότι σπανίως καταδηλοῦται εἰς τὰς μυστηριώδεις πλεκτάνας τῆς ἱστορίας τοσοῦτον φανερῶς, πῶς ἐκ μικρῶν καὶ οὐτιδανῶν πολλάκις αἰτιῶν ἐξαρτῶνται αἱ μεγάλαι τῶν ἐθνῶν τύχαι! Ἐν Λαϋβάχῃ ἦτο ὁ Τσάρος ὀπαδὸς τῶν πολυτιλῶν φαντασιοκοπημάτων τοῦ αὐστριακοῦ πρωθυπουργοῦ, ἅμα δ' ἐπανῆλθεν εἰς Πετρούπολιν περιέπεσε πάλιν εἰς τὴν φιλελευθέραν τάσιν καὶ εἰς τὰ πολιτικὰ σχεδιογραφήματα τοῦ κόμητος Καποδιστρίου. Καὶ πάλιν ἐν Βιέννῃ καὶ ἐν Βερώνῃ εὑρισκόμενος

Νέαι μεταβολαὶ ἐν Πετρουπόλει καὶ ἐν Κωνσταντινουπόλει.

παρητήθη έντελῶς τοῦ συστήματος τούτου, καὶ ἐπανελθὼν εἰς τὴν Ῥωσσίαν ἐλησμόνησε τὸ τελευταῖόν του μάθημα. Μακρὰν τῶν διδαχῶν τοῦ Μεττερνίχου ἠκροᾶτο τῆς αἱρετικῆς χρήσεως, ἣν τὸν ἐδίδασκε νὰ ποιῆται τούτων ὁ Pozzo di Borgo. Τὴν πονηρίαν τοῦ δολίου Αὐστριακοῦ εἶχε καταβάλει ἡ σύνεσις τοῦ ἐπιτρίπτου Κορσικανοῦ. Ὅσον ἰσχυρῶς καὶ ἂν ἠρνήθη ὁ Τσάρος ἐν Βερώνῃ τὴν πρὸς τοὺς Τούρκους ἀποστροφὴν καὶ τὰς πρὸς τοὺς Ἕλληνας συμπαθείας του, ὅσῳ ἐντόνως καὶ ἂν ἠρνήθη τὴν ῥωσσικὴν πολιτικήν του χάριν τῆς εὐρωπαϊκῆς, ὅσῳ ὀλίγον ἐγωϊστικὴ καὶ ἂν ἐθεωρήθη ἡ αἰσθηματικὴ αὕτη πολιτικὴ καὶ ὑπ' αὐτῶν τῶν ὀξυδερκεστέρων τῶν ἐν Βερώνῃ πολιτικῶν ἀνδρῶν, ἐφάνη ἐν τούτοις αἴφνης ὡς νὰ εἰσέδυσαν καὶ ν' ἀνεμίχθησαν μετ' αὐτῆς αὐτοὶ οἱ ἀκριβεῖς ὑπολογισμοὶ τῶν σπουδαιοτέρων συμφερόντων, αὐτὰ τὰ σχέδια ὀξυδερκοῦς πολιτικῆς στρατηγικῆς. Ἐν Βερώνῃ ἐφαίνετο ὅτι ἡ πονηρία τοῦ Μεττερνίχου εἶχε ῥίψει ἐν μέσῳ τῶν Ἑλληνικῶν πραγμάτων τὸ Ἰσπανικὸν ἐπεισόδιον, μετ' οὐ πολὺ ὅμως ἐφαίνετο πάλιν, ὅτι τὸ ἐπεισόδιον τοῦτο παρεισήχθη ὑπὲρ τῶν σκοπῶν τῆς Ῥωσσίας καὶ ὑπὲρ αὐτῶν τῶν σκοπῶν τοῦ Μεττερνίχου ἐν τῇ Ἀνατολῇ. Ὁ Τσάρος ἐπελήφθη τοῦ Ἰσπανικοῦ ζητήματος μετὰ τοσαύτης προθυμίας, ὡς νὰ ἐζήτει νὰ ἴδῃ ἀποπερατωμένην τάχιστα καὶ εὐτυχῶς τὴν γαλλικὴν ἐπέμβασιν ἐν Ἰσπανίᾳ, ἵνα ἀποσβέσῃ τὴν ἐν Γαλλίᾳ ὑποκαίουσαν ἐπαναστατικὴν πυράν, φέρῃ τὸ κράτος τοῦτο εἰς τὴν σειρὰν τῶν ἐνεργητικῶν κρατῶν, τὸ ἀφήσῃ ἐλεύθερον νὰ συμπράξῃ ἐν τῇ Ἀνατολῇ, καὶ κερδίσῃ διὰ τὰ ἐκεῖ σχέδιά του, τὰ ἀναβληθέντα μόνον, τὸν σύμμαχον, ἐφ' οὗ εἶχε ῥίψει τὸ βλέμμα καὶ κατὰ τὴν δευτέραν τῶν Παρισίων εἰρήνην. Οἱ ἐν Βερώνῃ Ἄγγλοι διπλωμάται, καὶ ἐν αὐτοῖς καὶ αὐτὸς ὁ Στράγκφορδ, τὸν ἠρέθισαν, λέγοντες μετὰ κομποῤῥημοσύνης, ὅτι θέλουσι τὸν ἐμποδίσει νὰ κάμῃ πόλεμον ἐν Ἰσπανίᾳ, ὡς καὶ ἐν τῇ Ἀνατολῇ, ὅθεν ἐφαίνετο ὅτι τώρα κατεγίνετο νὰ τοῖς ἀποδείξῃ, ὅτι θέλει κινήσει καὶ τὸν Ἰσπανικὸν καὶ τὸν ἀνατολικὸν πόλεμον, καὶ μάλιστα τοῦτον χάριν ἐκείνου. Εἴδομεν ἀνωτέρω, μετὰ πόσου θάῤῥους ἦτο πρόθυμος νὰ ἐξασφαλίσῃ ἀπέ-

ναντι τῆς Ἀγγλίας τὴν ἐλευθερίαν τοῦ ἐν Γαλλίᾳ κινήματος. Ὑποπτευόμενος τὴν διαγωγὴν τῆς Ἀγγλίας, ἐκοινοποίησεν εἰς τὸ γαλλικὸν ἀνακτοβούλιον, ὅτι πᾶσαν ἐπέμβασιν ἐν Γαλλίᾳ πρὸς ὑποστήριξιν τῆς ἐπαναστάσεως θέλει θεωρήσει ὡς ἀτομικὴν καθ' ἑαυτοῦ προσβολήν. Ὅλη ἡ φιλοδοξία του ἦτο ἐν ἀρχῇ νὰ συμπράξῃ εἰς τὴν ταχεῖαν κατάσβεσιν τῆς Ἰσπανικῆς ἐπαναστάσεως καὶ τῶν ἐν Γαλλίᾳ ταραχῶν συγχρόνως. Πρὸς ἐκφόβισιν τοῦ Μεττερνίχου ἤθελε νὰ διατάξῃ 80 χιλιάδας Ῥώσσων νὰ διαβῶσι τὰ σύνορα καὶ νὰ διευθυνθῶσιν εἰς Γαλλίαν. Ἐπειδὴ ὅμως κατὰ τούτου ἠγέρθησαν ἐνστάσεις ἐσκέπτετο νὰ τοποθετήσῃ εἰς τὰ σύνορα μέγαν στρατὸν ἐπιτηρητικὸν, καὶ ἐπειδὴ καὶ τοῦτο ἐφόβιζε τὴν Εὐρώπην ἐπεθύμει τοὐλάχιστον νὰ καταχωρήσῃ εἰς τὰς γαλλικὰς ἐφημερίδας ἄρθρον τὸ ὁποῖον ν' ἀναφέρῃ περὶ τῶν μέτρων τούτων. Διαρκῶς δὲ παρὰ τὴν συμβουλὴν τοῦ πρίγκηπος Βολκόνσκη καὶ ἄλλων ἐκράτει καὶ τὸν στόλον ἐν Κρονστάτῃ καὶ τὸν στρατὸν τῆς ξηρᾶς ἑτοιμοπόλεμον. Καὶ ἀπὸ μὲν τῶν πολεμικῶν τούτων ὀρέξεων ἀπετράπη κατ' ὀλίγον, πρῶτον ὑπὸ τῶν παραστάσεων τῶν Εὐρωπαίων αὐτοῦ συμμάχων, ἔπειτα ὑπὸ τοῦ φόβου τοῦ ἐλλείμματος, καὶ τέλος ὑπὸ τῶν νικῶν τῶν γαλλικῶν ὅπλων ἐν Ἰσπανίᾳ. Ἅμα ὅμως ἐξέλιπεν ὁ περὶ τούτου φόβος, ὅπερ πραγματικῶς ἔλαβε χώραν ἀμέσως μετὰ τὴν εἰσβολὴν τῶν στρατευμάτων, ἤρχισε νὰ μεταβάλληται πάλιν ἡ τοῦ Τσάρου εἰρηνικὴ καὶ τὴν ἐπανάστασιν φοβουμένη διάθεσις, ἣν εἶχεν ἐν Βερώνῃ. Ὁ Ῥωσσικὸς στρατὸς, ἅμα δὲν εἶχε πλέον νὰ βλέπῃ πρὸς δυσμὰς, ἔστρεψεν ἐκ νέου τὰ βλέμματα αὐτοῦ πρὸς ἀνατολάς. Ἐκ τῶν Ῥώσσων στρατηγῶν πολλοὶ οἵτινες μέχρι τοῦδε συνηγόρουν ὑπὲρ τῆς εἰρήνης, μετεχειρίζοντο ἤδη γλῶσσαν πολεμικήν. Μετ' ἀνησυχίας καὶ φόβου παρετήρει ὁ Νεσελρὼδ τὴν μεγάλην καὶ ἐπαισθητὴν μεταβολὴν τοῦ Τσάρου, (1) ὅστις ἐκ νέου ἐθεώρει τὸν πόλεμον ὡς τὸ μόνον μέσον διεξόδου ἐκ τῶν ἐκκρεμῶν περιπλοκῶν. Νῦν δὲ ὅτε τὰ πράγματα ἔτειναν πρὸς τὴν εἰρήνην, δὲν

(1) Τοῦτο ἀνήγγειλαν περὶ τὰ μέσα τοῦ ἔτους 1823 αἱ εἰς Βιέννην στελλόμεναι ἐπιστολαὶ τοῦ Lebzeltern.

έβλεπεν ὁ Τσάρος τὴν αἰτίαν, διατί νὰ παραβλάψῃ διὰ πολέμου κατὰ τὴν Ἀνατολὴν τὰ εὐρωπαϊκὰ συμφέροντα. Ἐθεώρει τὴν ἐποχὴν καταλληλοτάτην. Μετὰ πικρίας καὶ αἰσχύνης ἐσυλλογίζετο τὸ πρόσωπον, τὸ ὁποῖον εἶχεν ἐμπαίξει μέχρι τοῦδε ἐν ταῖς τουρκικαῖς διαπραγματεύσεσιν, οὐδὲ ἤλπιζε πλέον ὅτι οἱ σύμμαχοί του θέλουσιν ἐπέμβει ἐνεργητικῶς εἰς τὰ τῆς Πύλης. Οἱ Ῥῶσσοι ἀείποτε ἐθεώρησαν ἀδύνατον νὰ διδαχθῶσιν οἱ Τοῦρκοι σύνεσιν. Καὶ ὁ Καποδίστριας πάντοτε διϊσχυρίσθη, ὅτι οὐδέποτε θέλει ἐπιτευχθῆ ὑποφερτή τις συνδιαλλαγὴ διὰ τῆς ὁδοῦ εἰρηνικῶν συμβάσεων, καὶ ἤδη ἐνόμιζε καὶ ὁ Τσάρος ὅτι ὁ Καποδίστριας εἶχε δίκαιον. Εἰς τὴν ἰδέαν ταύτην τὸν ἐνίσχυον καὶ αἱ νέαι ἐκθέσεις περὶ τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἃς ὁ Tatistschew ἔπεμπεν ἐκ Βιέννης, ἐκθέσεις, αἵτινες πικρῶς καὶ λίαν περιφρονητικῶς ἐλάλουν περὶ τοῦ Στράγκφορδ καὶ τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει ῥαδιούργων· διότι ἐκεῖ πάλιν τὰ πράγματα εἶχον παρεμποδισθῆ, καὶ τοῦτο ὄχι ἄνευ τῆς συμπράξεως τῆς Ῥωσσίας. Μετὰ τὴν ἀποστολὴν τῶν συνδιαλλακτικῶν ἐγγράφων τοῦ ῥεὴζ ἐφέντη πρὸς τὸν Νεσελρῶδ κατὰ τὸν Φεβρουάριον, τέσσαρας ὅλους μῆνας ἀνέμενεν ἡ Πύλη τὴν ἀπάντησιν! Τοῦ χρονικοῦ τούτου διαστήματος ἔκαμαν οἱ ἐχθροὶ τῆς εἰρήνης ἐν Κωνσταντινουπόλει τόσον καλὴν χρῆσιν, ὅσον οἱ ἐν Ῥωσσίᾳ φιλοπόλεμοι μετεχειρίσθησαν τὴν ἠλλοιωμένην κατάστασιν τῶν εὐρωπαϊκῶν πραγμάτων. Ἡ δὲ πολεμικὴ ἀντίδρασις προέβη ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε ἐπαύθη μὲν ὁ ἀείποτε ὑπὲρ τοῦ συστήματος τῆς ἐπιεικείας καὶ τῆς εἰρήνης συνηγορῶν ὑπουργὸς τῶν ἐσωτερικῶν Σαϊδᾶ ἐφέντης, ὁ δὲ ὑπολειφθεὶς τῶν αὐλικῶν, ὁ Βερβέρβασης, νῦν Σιλιχτάρης (ξιφοφόρος) τοῦ Σουλτάνου, ὑπέθαλπε πάλιν τὰς πολεμικὰς τοῦ Σουλτάνου διαθέσεις, καὶ ὁ κλονιζόμενος Τσανὴπ ἐκ νέου ἐνισχύθη. Ἐν τῷ μεταξὺ ἀνεφύη νέα πάλιν ἀφορμὴ διχονοίας. Ἔλλειψις αὐτῆς οὐδέποτε ὑπῆρξεν ἐν ταῖς παραδουναβίοις Ἡγεμονίαις. Ἡ Πύλη εἶχεν ἀφήσει εἰς τὰς Ἡγεμονίας δύο Βασ-βεσλῆ ἀγάδας (ἀνωτέρους ἀξιωματικοὺς) ὡς ἀρχηγοὺς τῆς στρατιωτικῆς ἀστυνομίας μὲ ἐνισχυμένην στρατιωτικὴν δύναμιν, ἐν ᾧ συνήθως οἱ ἀρχηγοὶ οὗ-

τοι διωρίζοντο παρὰ τῶν Ὁσποδάρων ἐξ ἀνθρώπων κατωτέρας τάξεως καὶ δὲν εἶχον ὑπὸ τὰς διαταγάς των εἰμὴ δύο τὸ πολὺ ἑκατοντάδας ἀνδρῶν. Ἡ διατήρησις τῆς ἐνισχυμένης ταύτης φρουρᾶς ἀντέβαινε κατ' εὐθεῖαν εἰς τοὺς ὅρους τῆς συνθήκης, ἂν καὶ ἦτο ἀρκούντως ἠτιολογημένη· διότι ἐπρόκειτο νὰ περισταλῶσι λῃστεῖαι συμβαίνουσαι ἐν τῇ χώρᾳ, ἐπρόκειτο νὰ προληφθῇ νέα στάσις τῶν Φιλικῶν, οἵτινες προητοίμαζον ἀπὸ τῆς Βεσσαραβίας, τῆς ῥωσσικῆς δηλ. χώρας, νέαν ἐπιδρομήν. Αὐτὸς πρὸς τούτοις ὁ δειλὸς τῆς Μολδαυΐας ἡγεμὼν Στοῦρζας εἶχε ζητήσει τὴν ἐνίσχυσιν τῆς φρουρᾶς, διότι ἐφοβεῖτο τοὺς κακῶς πάσχοντας ὑπηκόους του. Χίλιοι ἄνδρες εὑρίσκοντο ἐν Μολδαυΐᾳ, δισχίλιοι δὲ ἐν Βλαχίᾳ, οἵτινες ἀρκούντως ἐπίεζον τὸν λαόν. Ἡ διατήρησις τῆς ἀστυνομικῆς δυνάμεως, δι' ἣν ἐδαπανῶντο τῷ 1821 ἐν Βλαχίᾳ 252,156 γρόσια, ἀπῄτει τώρα ἓν καὶ ἥμισυ ἑκατομμύριον. (1) Πρὸς δὲ τούτοις σπουδαῖαι ἀνεφύησαν διενέξεις ὡς πρὸς τὰς συγκοινωνίας. Μέχρι τοῦδε ὀλίγα μόνον ἔθνη εἶχον τὸ δικαίωμα νὰ πλέωσι τὸν Εὔξεινον Πόντον· τὰ δὲ μικρότερα ἔθνη μετελάμβανον τοῦ δικαιώματος τούτου, πλέοντα ὑπὸ τὰς σημαίας τῶν προνομιούχων χωρῶν. Οὕτως ἐπὶ 40 ὅλα ἔτη εἶχεν ἡ ῥωσσικὴ σημαία ἐν κρυπτῷ καὶ καταχρηστικῶς τὸ προνόμιον, νὰ καλύπτῃ τὰ Ἑλληνικὰ πλοῖα καὶ ἐσχάτως καὶ τὰ τῶν Ἑλληνικῶν ἐπαναστατῶν. Αἱ πρὸς τὴν Ῥωσσίαν λοιπὸν διαφοραὶ ἤρξαντο διὰ τοῦ, ὅτι ἡ Πύλη πρὸς περιστολὴν τῶν καταχρήσεων τούτων διέταξε νὰ ἐξετάζωνται ὅλα τὰ πλοῖα καὶ πρὸ πάντων τὰ ῥωσσικά, ὅπερ ἐπαισθητὴν πληγὴν ἐπέφερε κατὰ τοῦ ἐμπορίου τῆς Ὀδησσοῦ. Καὶ ᾐσθάνετο μὲν ἡ ῥωσσικὴ κυβέρνησις, ὅτι δὲν ἠδύνατο νὰ διατηρήσῃ πλέον τὰ προνόμια ταῦτα, τὰ ὁποῖα οὐδαμοῦ παρεχωροῦντο διὰ τῶν συνθηκῶν, κατὰ τὸ κείμενον τῶν ὁποίων μάλιστα ἔπρεπε μέρος παντὸς ὑπὸ ῥωσσικὴν σημαίαν πλέοντος πλοίου νὰ σύγκηται ἐκ Ῥώσσων, ἀλλ' ἡ Ἑλληνικὴ ἐπα-

(1) Ἔκθεσις καὶ ἐμπιστευτικὴ ἐπιστολὴ τοῦ ἐν Βουκουρεστίῳ αὐστριακοῦ πράκτορος πρὸς τὸν πρίγκηπα Μεττερνῖχον 24/6 Ὀκτωβρ. 1823. Χρ.

νάστασις εὗρε τὴν Ῥωσσίαν ἡσύχως νεμομένην καὶ αὐτοῦ καὶ ἄλλων τοιούτων προνομίων, καὶ αἱ μεσημβριναὶ τῆς Ῥωσσίας ἐπαρχίαι ἤθελον πολὺ ζημιωθῆ, ἐὰν ταῦτα ταῖς ἀφῃροῦντο διὰ μιᾶς. Ὅθεν ἐν Βερώνῃ δὲν ἐπέμεινεν ὁ Τσάρος ἀπολύτως εἰς τὴν ἀποκατάστασιν τοῦ δικαιώματος τούτου τῆς «Παραποιήσεως» (Simulation) ἀλλ' ὑπέβαλεν εἰς τὴν ἐκλογὴν τῶν πληρεξουσίων «ἢ νὰ ἐπιτραπῇ ὁ διάπλους εἰς τὰ ἱσπανικά, πορτογαλλικά, σικελικὰ κ. ἄλ. πλοῖα, ἢ ν' ἀναγνωρισθῇ ἡ σημαία, ὑφ' ἣν ταῦτα πρότερον ἔπλεον, διότι τὸ ἔθος τοῦτο καθιεροῦτο διὰ τῆς μακρᾶς ἀσκήσεως». Τὸ ζήτημα τοῦτο ἦτο ἔτι ὅλως ἐκκρεμές, ὅτε ἡ Πύλη (28/9 Φεβρουαρίου 1823) κατέσχεν Ὀδησσινὸν πλοῖον ναυπηγηθὲν ἐν Ἑπτανήσῳ, καὶ ἰδιοκτησίᾳ δῆθεν Ῥώσσου ἐμπόρου, ἐπὶ τῇ προφάσει, ὅτι τὸ φορτίον ἀνῆκεν εἰς τοὺς ἐπαναστάτας καὶ τὸ πλοῖον ἦτο ἰδιοκτησία τῶν ἐπαναστατῶν. Μετ' οὐ πολὺ κατέσχεν οὕτω καὶ τρία ἕτερα πλοῖα. Μετὰ παρέλευσιν ὀλίγου καιροῦ ἐξεδόθη (κατὰ τὸν Ἀπρίλιον) φερμάνι, τὸ ὁποῖον ὑπενθύμιζεν ἀρχαίαν ἠμελημένην διάταξιν, καθ' ἣν φραγκικὰ πλοῖα ὤφειλον, ἐκτὸς μόνον ἐὰν τὰ φορτία των εἶχον ὑποστῆ βλάβην ἐκ τρικυμίας ἢ ἀβαρίας, νὰ μεταφορτώσωσιν ὄχι πλέον εἰς φραγκικὰ ἀλλ' εἰς τουρκικὰ πλοῖα· συγχρόνως δὲ ἐδόθη τοῖς τουρκικοῖς πλοίοις εἰς τὴν φόρτωσιν καὶ ἐκφόρτωσιν προνόμιον, τὸ ὁποῖον δὲν ἐδίδετο εἰς τὰ φραγκικά· πρὸς τούτοις εἰς πλεῖστα τῶν τουρκικῶν πλοίων ἐδόθησαν εὐκολίαι κεφαλαίων καὶ δασμῶν. Ταῦτα πάντα ἦσαν μέτρα, τὰ ὁποῖα εἰς τὰ ἤδη ὑπάρχοντα κωλύματα τῆς συγκοινωνίας προσέθετον ἄλλα, καὶ τὰ ὁποῖα ἐλήφθησαν ἐπὶ τῷ σκοπῷ, νὰ ἐμποιήσωσιν εἰς τοὺς Τούρκους «μεγαλειτέραν διάθεσιν» πρὸς τὸ ἐμπόριον καὶ νὰ προαγάγωσι τὴν νεκρωμένην ναυτιλίαν. Ὁ πρέσβυς τῆς Αὐστρίας, ζητήσας νὰ ἐνεργήσῃ τὴν ἀπελευθέρωσιν τῶν κατεσχεμένων πλοίων (18|30 Μαΐου) δὲν εἰσηκούσθη, διότι ἔργον τῆς Αὐστρίας δὲν ἦτο νὰ προστατεύῃ τὸ ῥωσσικὸν ἐμπόριον. Μετὰ ταῦτα ἔκαμε καὶ ὁ λόρδος Στράγκφορδ παραστάσεις περὶ τοῦ ἀτόπου, ἀνόμου, καὶ (ἐπειδὴ ἡ Πύλη δὲν εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ κρίνῃ μόνη τίνος ἰδιοκτη-

σία ἦσαν τὰ πλοῖα) περὶ τοῦ ἀδίκου τοῦ μέτρου. (1) Κατὰ τὴν συνήθειάν του ὅμως ἀπέδειξε καὶ τὴν διέξοδον, εἰπών, ὅτι δὲν θέλει κάμει νέαν αἴτησιν ἵνα ἀποφύγῃ τὸ φαινόμενον τῆς ἐπεμβάσεως, ἐλπίζων, ὅτι ἡ Πύλη θέλει παραδώσει τὰ πλοῖα ἐπὶ ἁπλῇ τῶν πλοιάρχων αἰτήσει. Τοῦτο καὶ ἐγένετο. Καὶ πρότερον ἤδη ἐπελήφθη ὁ λόρδος Στράγκφορδ πρακτικώτατα τοῦ ζητήματος τῆς ἐλευθέρας κατὰ τὸν Εὔξεινον ναυτιλίας, καὶ ἐπρότεινε (κατὰ τὸν Μάρτιον) μεσολάβησιν, ὅπως προμηθεύσῃ εἰς τὴν Σαρδηνίαν πολιτικὴν καὶ ἐμπορικὴν συνθήκην, δίδουσαν εἰς τὸ κράτος τοῦτο τὸ πρὸ πολλοῦ ποθούμενον τοῦτο δικαίωμα. Ἡ ὑπόθεσις ὅμως αὕτη ἔμεινεν ἐπὶ πολὺ ἄνευ ἀποτελέσματος, ὅπερ ἦτο ἀπόδειξις ὅτι ἡ Πύλη οὔτε τὰ προνόμια τῆς παραποιήσεως θέλει ν' ἀποκαταστήσῃ οὔτε τὴν ἐλευθέραν ναυτιλίαν νὰ ἐγκαθιδρύσῃ. Κατὰ τὰς πρώτας ταύτας διαπραγματεύσεις ἀπῃτεῖτο ἡμισεία ἑκατονταετηρίς, ὅπως ἔλθῃ ἡ Πύλη εἰς θέσιν ὁπωσοῦν συνᾴδουσαν πρὸς τὰς ῥωσσικὰς προτάσεις. Ἐπὶ τοῦ ἄρθρου λοιπὸν τούτου ἐβασίσθη, ἅμα τῇ ἐπῆλθον ἐκ νέου αἱ πολεμικαὶ διαθέσεις, ἡ ῥωσσικὴ κυβέρνησις, ἥτις ἀνέκαθεν πικρῶς παρεπονεῖτο διὰ τὴν καταστροφὴν τῶν εὐφορωτάτων αὐτῆς ἐπαρχιῶν, συνέπειαν κατ' αὐτὴν τῆς ἀείποτε βραδείας πορείας τῶν μέχρι τοῦδε διαπραγματεύσεων.

Ὅτε ἐν Πετρουπόλει ἐσκέπτοντο ἤδη ἀπό τινος περὶ νέων κατὰ τῆς Πύλης ἀπαιτήσεων, ἔφθασεν εἰς Κωνσταντινούπολιν (22|4 Ἰουλίου) ἡ βραδέως πολὺ ἀποσταλεῖσα ἀπάντησις (ὑπὸ ἡμερομηνίαν 6|18 Μαΐου) τοῦ Νεσελρὼδ πρὸς τὸν ῥεῆζ ἐφέντην (2), ἥτις παρέπεμπεν εἰς τὰς διακοινώσεις ἃς ἤθελε κάμει ὁ Στράγκφορδ. Πρὸς αὐτὸν ἔγραψεν ὁ Νεσελρὼδ ταὐτοχρόνως (7|19 Μαΐου) ἐκφράζων αὐτῷ τὴν εὐαρέσκειάν του ἐπὶ τῇ γενικῇ τῶν πραγμάτων καταστάσει. Κατὰ τῆς τροποποιήσεως, τοῦ νὰ διορισθῶσιν δηλ. Ὁσποδάροι Βοϊάροι ἀντὶ Ἑλλήνων ἔλεγεν ὁ Νεσελρὼδ,

Τρίτη σειρὰ ῥωσσικῶν ἀπαιτήσεων.

(1) Ὁδηγίαι δοθεῖσαι ὑπὸ τοῦ πρέσβεως τῆς Ἀγγλίας εἰς τὸν πρῶτον διερμηνέα τῆς πρεσβείας τῇ 13|25 Μαΐου 1823 Χργ.

(2) Διακοίνωσις τοῦ κόμητος Νεσελρὼδ πρὸς τὸν ῥεῆζ ἐφέντην τῇ 6|18 Μαΐου. Χργ.

θὲν θέλει κάμει ἔνστασιν ἡ ῥωσσικὴ κυβέρνησις· ἀπ' ἐναντίας ὅμως ἐξεφράσθησαν παράπονα κατὰ τοῦ φερμανίου τοῦ προστατεύοντος μὲν τὴν τουρκικὴν ναυτιλίαν, ἀπειλοῦντος δὲ νὰ νεκρώσῃ ἐντελῶς τὸ ῥωσσικὸν ἐμπόριον, καὶ περὶ τῆς ἐλλειποῦς ἐκτελέσεως τῆς ἐκκενώσεως τῶν Ἡγεμονιῶν. Φιλικῷ τῷ τρόπῳ ᾐτιᾶτο ἡ Ῥωσσία τὸν Στράγκφορδ ὅτι δὲν ὑπέβαλεν εἰς τὴν ἐν Βερώνῃ σύνοδον τὴν πρότασιν περὶ τῶν Ἑλληνικῶν πραγμάτων, ὅπερ ἀπαιτεῖ ἐξήγησιν ἐκ μέρους τῆς Πύλης ὅπως πραγματοποιηθῇ ἐντελὴς συνδιαλλαγή. Καὶ ὁ Μεττερνῖχος εἶχεν ἀπευθύνει πρὸς τὸν νέον πρέσβυν τῆς Αὐστρίας βαρῶνον Ὄττενφελς (Ottenfels) ὁδηγίας (1) αἵτινες περιεστρέφοντο περὶ τὸ ζήτημα τῆς ἀποκαταστάσεως τῶν διπλωματικῶν σχέσεων· ὅτι ἡ Πύλη τὰς ἐπιθυμεῖ διότι θὰ προξενήσωσιν ὑγιᾶ ἐντύπωσιν εἰς τοὺς ἐπαναστάτας· ὅτι πρὸς τούτοις καὶ ἅπαντες οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει πρέσβεις εἶναι σύμφωνοι περὶ τῶν ἐκ τῶν σχέσεων τούτων προελευσομένων ὠφελειῶν· καὶ ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ ἐπιθυμεῖ ὄχι νὰ γείνῃ μόνον ἀμφίβολος ἀπόπειρα πρὸς ἀποκατάστασιν τῶν σχέσεων, ἀλλὰ νὰ γείνῃ ἡ ἀποκατάστασις αὕτη διαρκής. Ἔν τινι ἰδιαιτέρῳ ἐγγράφῳ τῆς αὐτῆς ἡμερομηνίας περιέχονται τὰ ἑξῆς· οἱ μὲν ἐν Κωνσταντινουπόλει πρέσβεις δὲν βλέπουσιν εἰμὴ ὠφελείας προκυπτούσας ἐξ ἀποστολῆς ῥώσσου πρέσβεως εἰς Τουρκίαν· ὁ Τσάρος ὅμως βλέπει μόνον τὰς ἐντεῦθεν ἐκπηγαζούσας δυσχερείας· καὶ αὐτοὶ ἔτι οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν φίλων Δυνάμεων εὑρίσκουσιν ἐν Τουρκίᾳ προσκόμματα μόνον, ἀλλ' ὁ ῥῶσσος ἀντιπρόσωπος θέλει θεωρηθῇ κατ' εὐθεῖαν ὡς ἐχθρός. Ἐκ τοῦ ἰδιαιτέρου ἐγγράφου τοῦ Νεσσελρὼδ θέλει κατανοήσει ὁ λόρδος Στράγκφορδ ὅτι ὅλα τὰ ἐν αὐτῷ ἐκφρασθέντα παράπονα δὲν ἤθελον φέρει πρόσκομμα εἰς τὴν ἀποκατάστασιν τῶν σχέσεων, οὐδὲ αὐτὸ τὸ περὶ τῆς εἰρήνης ζήτημα· ὁ μόνος ἀπαραίτητος ὅρος αὐτῆς εἶναι σήμερον ἡ ἀπαλλαγὴ τοῦ ἐμπορίου ἀπὸ παντὸς προσκόμματος, καὶ ἡ ἐλευθερία

(1) Ἐπιστολὴ πρὸς τὸν βαρῶνον Ὄττενφελς 9|21 Ἰουνίου· χργ·

τῆς ναυτιλίας ἐν τῷ Εὐξείνῳ Πόντῳ. Μετὰ τὸ τελεσίγραφον λοιπὸν καὶ μετὰ τὰς ἐν Βερώνῃ ἀπαιτήσεις ἦτο τοῦτο τρίτη σειρὰ ὅρων. Συμφώνως πρὸς τὰς πληροφορίας ταύτας ἔθεσεν ὁ Στράγκφορδ ὅλην τὴν βαρύτητα εἰς τὴν κατάργησιν τῶν ἐμπορικῶν διατάξεων. Ὀλίγον μετὰ τὰς πληροφορίας τοῦ Μεττερνίχου ἔλαβε παρὰ τοῦ ὑπουργοῦ του Κάνιγγος νέας ὁδηγίας (3|15 Ἰουλίου), αἵτινες τοσοῦτον ἐνεργητικῶς τὸν παρέτρεπον, ὥστε ἐθεώρησεν ἑαυτὸν ἐλεύθερον νὰ κάμῃ τὰ μάλιστα ἔκτακτα διαβήματα. Τὰ λοιπὰ ὅμως, τὰ ὁποῖα τὸν διέταττεν ἡ κυβέρνησίς του, ἐμπόδιζον αὐτὸν ἀπὸ τῆς προτέρας αὐτοῦ θριαμβευτικῆς πορείας. Μετὰ τὸν διορισμὸν τοῦ Κάνιγγος εἶχε λάβει ἡ Πύλη ἔκθεσιν ἐπὶ ἐκθέσεως περὶ τῆς μεταβολῆς τῆς κοινῆς γνώμης ἐν Λονδίνῳ, περὶ τῶν φιλελληνικῶν συλλόγων καὶ τῶν σχεδίων, συνδρομῶν, ἀποστολῶν καὶ ἐνεργειῶν αὐτῶν, περὶ τῆς ἀποτόμου μεταβολῆς εἰς τὴν διαχείρησιν τῆς οὐδετερότητος. Ταῦτα πάντα ἐκώλυον πανταχόθεν τὰ βήματα τοῦ λόρδου· ἀλλ' ἐν τούτοις διετήρει ἔτι τὴν μεγάλην αὐτοῦ ἐπιρροήν. Μάτην ἐζητήσατο δι' ἐγγράφου (26|8 Ἰουλίου) συνεδρίασιν. Ὁ ρεῒζ ἐφέντης τῷ ἀνήγγειλεν, ὅτι δὲν θέλει πλέον νὰ γίνεται λόγος περὶ τῆς ῥωσσικῆς ταύτης ὑποθέσεως, καὶ ὅτι εἰς διακοίνωσιν θέλει ἀπαντήσει. Παλαιὰ ὅμως πεῖρα ἐδίδασκεν, ὅτι εὐκολώτερον εἶναι νὰ συνεννοῆταί τις πρὸς τοὺς Τούρκους διὰ λόγων ἢ δι' ἐγγράφων· διότι ἡ πνευματικὴ αὐτῶν συστολὴ καὶ ἀφέλεια δὲν παρεῖχον εἰς τὸν πονηρὸν περισσοτέρας ὠφελείας, ἢ ἡ ἀξιοπρέπεια, ἡ δικαιοσύνη, καὶ ὁ ὑγιὴς αὐτῶν νοῦς εἰς τὸν εἰλικρινῆ ἄνθρωπον. Φύσει ὀλιγόλογοι συνεννοοῦντο οἱ Τοῦρκοι πολὺ εὐκολώτερον διὰ λόγων ἢ ἐγγράφως, διότι περιπίπτοντες ἐν τοῖς ἐγγράφοις αὐτῶν εἰς πολυλογίαν ἔλεγον πάντοτε πολὺ περισσότερον παρ' ὅ,τι ἤθελον. Ὅθεν ὁ λόρδος Στράγκφορδ ἠθέλησε ν' ἀποφύγῃ τὴν περιττὴν ἀλληλογραφίαν, καὶ ἀπεφάσισε ν' ἀναγγείλῃ τὰς τελευταίας ἐξ Ἀγγλίας διαταγὰς ὡς ἀποτέλεσμα τελειωτικῆς ἀποφάσεως, ἣν ἔλαβεν ἡ κυβέρνησίς του ἐκ συμφώνου μετὰ τῶν συμμάχων, καὶ ν' ἀνακεφαλαιώσῃ ἐν τῇ διακοινώσει αὐτοῦ πάντας τοὺς ὑπὸ τῆς Ῥωσσίας προτεινομένους

ὅρους, καὶ ζητῶν συνεδρίασιν νὰ δώσῃ εἰς τὴν Πύλην τὴν ἐκλογὴν μεταξὺ πολέμου καὶ εἰρήνης. Ὁ πρέσβυς τῆς Αὐστρίας συνετέλει εἰς τοῦτο. Ὁ Στράγκφορδ εἶχε πολὺ καλὰ ὑπολογίσει τὰ διαβήματά του. Καθ' ἣν ἡμέραν (30|11 Αὐγούστου) ἐνεχειρίσθη τὸ ἔγγραφον (1), ἐπαύθη ὁ Τσεχάπ, ἡ μέχρι τοῦδε ψυχὴ τοῦ ὑπουργείου, ὄχι τόσον ὡς περιπεσὼν εἰς δυσμένειαν τῆς Αὐλῆς, ἀλλ' ἵνα ἀπαλλαχθῇ ἀπὸ τῆς αἰσχύνης τοῦ ν' ἀλλάξῃ γνώμην, καὶ ὁ εἰρηνικὸς Σαϊδᾶ πασᾶς, ἀποκατασταθεὶς εἰς τὴν εὔνοιαν τοῦ Σουλτάνου, κατέλαβε τὴν θέσιν του ἐν τῇ συνδιασκέψει ἥτις παρεχωρήθη τῷ πρεσβευτῇ τῆς μεγάλης Βρεττανίας. (2) Καὶ πάλιν ἐκλονίσθη ἡ πεισμονὴ τοῦ Σουλτάνου διὰ τῆς διακοινώσεως τοῦ λόρδου Στράγκφορδ. Ἡ Πύλη συγκατετέθη εἰς τὸν διορισμὸν συμμίκτου ἐπιτροπῆς, ἥτις ἔμελλε νὰ σκεφθῇ περὶ τῶν ἐμπορικῶν παραπόνων, ἀπεφάνθη δὲ ὅτι ἡ μὲν ἀπαγόρευσις τῆς μεταφορτώσεως, παλαιὰ οὖσα διάταξις, δὲν δύναται ν' ἀκυρωθῇ ἀλλ' ὅτι ἡ ἐπιτροπὴ θέλει ἀναζητήσει μετὰ τοῦ λόρδου μέσον, δι' οὗ νὰ ἐξασφαλίζωνται τὰ συμφέροντα τῆς Ρωσσίας ὡς πρὸς τοῦτο. Περὶ ἄλλων ζητημάτων ἐδόθησαν προηγουμένως εὐάρεστοι ἐξηγήσεις. Κατ' οὐδένα τρόπον θέλουν διατηρηθῆ τὰ προνόμια τῆς παραποιήσεως, τοὐναντίον ὅμως ἔγεινεν ἐπισήμως παραδεκτὴ ἡ ἐν Βερώνῃ ὑποβληθεῖσα πρότασις, νὰ συγχωρηθῇ ὁ ἐλεύθερος διὰ τοῦ Εὐξείνου Πόντου διάπλους ὑπό τινας ὅρους εἰς ὅλας τὰς δυνάμεις, αἵτινες ἤθελον τὸ ζητήσει, καὶ ἡ μετὰ τῆς Σαρδηνίας ἐμπορικὴ σύμβασις νὰ ὑπογραφῇ ἀμέσως. Καὶ ὄντως ταῦτα πάντα μετ' οὐ πολὺ ἐξετελέσθησαν (13|25 Ὀκτωβρίου), καὶ ἡ Εὐρώπη σύμπασα εὐγνωμόνει πρὸς τὸν Στράγκφορδ, ὅτι καὶ τὰ μικρὰ κράτη ἀπήλαυον τοῦ δικαιώματος τούτου, ὅπερ μέχρι τοῦδε οἱ ἰσχυρότεροι φίλοι τῆς Πύλης ἐλάμβανον μόνον μετὰ ἐπιτυχῆ τινα πόλεμον ἢ δι' ἐξαιρετικὰς ἐκδουλεύσεις. Ἡ

(1) Διακοίνωσις τοῦ πρέσβεως τῆς Ἀγγλίας πρὸς τὴν Ὑψ. Πύλην. 30|11 Αὐγούστου. χργ.

(2) Τῆς Συνεδριάσεως ταύτης πρωτόκολλον δὲν ἐκρατήθη.

ἐπίσημος κοινοποίησις (29]10 Σεπτεμβρίου), ἐν ᾗ ὁ ρεῒζ ἐφέντης συνεκεφαλαίου τὸ ἀποτέλεσμα τῶν ἐπιψηφισθεισῶν προτάσεων, ἐθεωρήθη πάλιν ὡς τελειωτικὴ πρᾶξις τῶν διαπραγματεύσεων. Ὁ λόρδος Στράγκφορδ ἐκοινοποίησε τοῦτο πρὸς τὸν ὑπουργὸν τῆς Ῥωσσίας (1), λέγων, ὅτι ἀνέλαβε τὴν εὐθύνην νὰ καταστήσῃ τὴν μέχρι τοῦδε συμπράττουσαν ἁπλῶς κυβέρνησιν κυρίαν μέτοχον καὶ νὰ φανερώσῃ εἰς τὴν Πόλην, ὅτι ἐὰν ἐπέμενεν ἔτι εἰς τὴν ἀγνώμονα αὐτῆς ἰσχυρογνωμοσύνην θέλει ἔλθει ἡμέρα, καθ' ἣν τὸ Λιβάνιον θέλει εὕρει μεγάλας δυσκολίας νὰ διατηρήσῃ πρὸς τὴν Ἀγγλίαν τὰς φιλικὰς αὐτοῦ σχέσεις. Ἐκθέτων τὰς ἐπιτυχίας του προσέθετεν ἐν τῷ ἐγγράφῳ του ὁ λόρδος, ὅτι εἰς δύο μόνον ἄρθρα, τὰ ὁποῖα τῷ παρέστησεν ὁ Μεττερνῖχος ὡς ἀναφερόμενα ἐν τῷ τελεσιγράφῳ τοῦ Νεσελρῶδ (7]19 Μαΐου) ὡς ἧττον οὐσιώδη, δὲν ἠθέλησε νὰ ἐπιφέρῃ ὁριστικὴν λύσιν, φοβούμενος μὴ δι' αὐτῶν διακινδυνεύσῃ πάσας τὰς λοιπὰς προσπαθείας του, τὰς περὶ τῆς εἰρηνεύσεως τῆς Ἑλλάδος καὶ περὶ τῆς καταστάσεως τῶν παραδουναβίων Ἡγεμονιῶν. Εἰς τὰς περὶ ναυτιλίας διατάξεις, ἔλεγεν ὁ λόρδος, παρεκινήθη ἡ Πύλη ὑπό τινων φανατικῶν· τὸ δὲ περὶ εἰρήνης ζήτημα ἀφορᾷ ἀρχήν, ὡς πρὸς τὴν ὁποίαν πάντες οἱ Ὀθωμανοὶ εἶναι σύμφωνοι. Εἰς τὰς συνεχῶς ἐπανειλημμένας παραστάσεις περὶ τῆς ἀπεράντου διαρκείας τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως, ἀπήντησεν αὐτῷ ὁ Σαΐδ πασᾶς κατὰ τὴν συνεδρίασιν, εἰπών, ὅτι ὅλοι οἱ σύμμαχοι καὶ φίλοι τῆς Πύλης ὑποθάλπουσιν αὐτὴν τὴν ἐπανάστασιν διηνεκῶς καὶ τίς ποτε, προσέθηκεν ὁ Στράγκφορδ, διενοήθη νὰ μεμφθῇ τὴν Ἀγγλίαν, ὅτι δὲν ἐτελείωσε διὰ δύο ἢ τριῶν ἐκστρατειῶν τὸν κατὰ τῶν ἀποικιῶν της ἀγῶνα; Πρὸς δὲ τούτοις, εἶπεν ὁ λόρδος, πρὸς ἐπιτυχίαν τῆς εἰρηνεύσεως οὐδέποτέ μοι ὑπεδείχθη ὡρισμένον μέσον, οὐδέποτέ μοι ἔγεινε ῥητὴ πρότασις, ὥστε νὰ συνεργασθῶ εἰς τὴν λύσιν τοῦ ζητήματος τούτου, τὸ ὁποῖον καθ' ἑκάστην καθίσταται σκανδα-

(1) Ἐπιστολὴ τοῦ λόρδου Στράγκφορδ πρὸ τὸν κόμητα Νεσελρῶδ. 10]22 Σεπτεμβρίου. χργ.

λωδέστερον καὶ ἀποξενοῦται ἀπὸ τῆς δικαιοδοσίας τῶν διπλωμάτων. Ὅθεν κατὰ τοσοῦτον μόνον ἠκολούθησα τὰς ἐν Βερώνῃ ληφθείσας ὁδηγίας, καθ᾽ ὅσον ἐπέμεινα εἰς τὴν διατήρησιν τοῦ συστήματος τῆς μετριοπαθείας, ὅ,περ ἀποδεικνύει φανερῶς σειρὰ συμβάντων, δηλ. ὅτι ἀφ᾽ ἑνὸς ἤδη ἔτους οὐδεμία ἐξετελέσθη ἐν τῇ πρωτευούσῃ κεφαλικὴ ποινὴ καὶ οὐδεὶς ἐφυλακίσθη ἐπὶ πολιτικῷ ἐγκλήματι. Τὰ ἐν ταῖς παραδουναβίοις Ἡγεμονίαις ληφθέντα μέτρα δικαιολογεῖ ἡ Πύλη διὰ τῶν ἐν Βεσσαραβίᾳ συμβάντων καὶ δι᾽ ἄλλων περιστατικῶν. Καὶ πρὸς τὸν Μεττερνῖχον ἔπεμψεν ὁ Στράγκφορδ (11/23 Σεπτεμβρίου) ὁμοίαν ἐπιστολήν. Ἔλεγεν ἐν αὐτῇ, ὅτι ἔφθασεν ἡ πρώτη σειρὰ τῶν ῥωσσικῶν ἀπαιτήσεων, καὶ ὅτι οἱ τέσσαρες ὅροι τοῦ τελεσιγράφου ἔγειναν παραδεκτοί· ἔφθασεν ὡσαύτως καὶ ἡ δευτέρα σειρὰ (ἡ ἐν Βερώνῃ ὑποβληθεῖσα), συμπεριλαμβανομένων καὶ τῶν δύο ὅρων, καὶ τῆς ἱκανοποιήσεως τῆς ἀξιοπρεπείας τοῦ αὐτοκράτορας καὶ τῆς «σειρᾶς τῶν συμβάντων,» ἅπερ ἀμφότερα ἐγγυῶνται σύστημα μετριοφροσύνης. Καὶ μὲν ὁ τρόπος τῆς παραδοχῆς τοῦ πρώτου τῶν δύο τούτων ὅρων (ἡ ἐπιστολὴ δηλ. τοῦ ρεὴζ ἐφέντη) ἦτον ὅλως τουρκικός· ὁ δεύτερος ὅμως ὅρος χριστιανικώτερον ἐφυλάχθη παρ᾽ ὅτι ἠδύνατό τις νὰ ἐλπίσῃ. Καὶ ἡ τρίτη δὲ σειρὰ τῶν ἀπαιτήσεων, τῶν περιεχομένων ἐν τῇ ἐπιστολῇ τοῦ Νεσελρὼδ τῆς 7]19 Μαΐου, ἔλεγε παρακατιὼν ὁ λόρδος, ἐξετελέσθη, ἐξαιρέσει τοῦ ἑνὸς μόνου ὅρου, τοῦ περὶ τῆς ἀμέσου εἰρηνεύσεως τῆς χώρας. Νῦν ὀφείλει ἡ σύνεσις τοῦ αὐτοκράτορος ν᾽ ἀποφασίσῃ, ἐὰν τὸ σύνολον τῶν ἐξαγομένων τούτων ἀρκεῖ εἰς τὴν ἐπάνοδον τῆς ῥωσσικῆς πρεσβείας. Κατεπειγόντως δὲ παρεκάλει ὁ Στράγκφορδ τὸν Μεττερνῖχον νὰ συλλογισθῇ πόσην ἠθικὴν ἐπιῤῥοὴν ἤθελεν ἔχει ἡ ἐπάνοδος αὕτη εἰς τὴν εἰρήνευσιν, καὶ εἰς τὴν λύσιν τοῦ ἀλύτου σχεδὸν τούτου προβλήματος. Αἱ ἀρχαὶ τῶν Τούρκων ὅλων ἐναντιοῦνται εἰς τὴν διὰ ξένης ἐπεμβάσεως εἰρήνευσιν· αὐτὸν δὲ τὸν ἴδιον (τὸν Στράγκφορδ) ἐμπόδιζεν ὁ χαρακτὴρ τῶν ὁδηγιῶν του, αἵτινες τῷ ὑπέδειξαν τὸν σκοπὸν μὲν οὐχὶ ὅμως καὶ τὸ μέσον. Διὰ τῆς ὑπὲρ τῆς εἰρήνης ἐνεργείας του ἤθελεν εὕρει αὐτὸς προτροπὴν τὴν

ἐπιδοκιμασίαν τοῦ ἔθνους του, διὰ τὴν ὁποίαν οὐδεμία ἀγγλικὴ καρδία εἶναι ἀδιάφορος· ἀλλὰ πρὸ ὀφθαλμῶν δὲν ἔχει εἰμὴ τὴν μίαν ὁδὸν, τὴν τοῦ καθήκοντός του, ἥτις ἔφερε πρὸς ἕνα σκοπὸν, ὅστις τῷ ἐφαίνετο ὁ σπουδαιότερος, μέχρις οὗ τὰ γεγονότα δὲν ἀποδείξωσι, τίνι τρόπῳ δύναται νὰ καταστῇ ἡ ἐπέμβασις σωτήριος, καὶ μέχρις οὗ μένῃ ἄλυτον τί οἰσιωδέστερον, ν' ἀπαλλαχθῶσιν οἱ Ἕλληνες ἀπὸ τοῦ τουρκικοῦ ζυγοῦ, ἢ νὰ ἐμποδισθῇ νὰ καταστῇ ἡ ἐπαναστατήσασα Ἑλλὰς λεία τῶν ἀνταρτῶν καὶ καταγώγιον τῶν περιτριμμάτων ἁπασῶν τῶν χωρῶν. . . . .

Ὁ λόρδος Σράγκφορδ ἐθεώρει ἤδη τὴν ἀποστολήν του τετελεσμένην, καὶ σχεδὸν δὲν ἀμφέβαλλε πλέον περὶ τῆς ἐπανόδου τῆς ῥωσσικῆς πρεσβείας, ὅτε αἴφνης νέα ἐπέκειτο σειρὰ ῥωσσικῶν ἀπαιτήσεων ἐκ Τσερνοβίτσης. Ὁ πρίγκηψ Μεττερνῖχος ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ ἔτους ἐσκέπτετο ἤδη ν' ἀπομακρύνῃ τὸν ἀσθενῆ Τσάρον, ὅστις καθ' ὅλα ἦτο καθαρὸν κάτοπτρον τῆς Πύλης καὶ ὡς πρὸς τὸ εὐερέθιστον, καὶ ὡς πρὸς τὴν μικροπρέπειαν, τὴν ῥᾳδιουργίαν, τὴν ἰσχυρογνωμοσύνην, τὸ μῖσος καὶ τὴν δυσπιστίαν, ὅσον τάχιστα ἀπὸ τῶν ῥωσσικῶν αὐτοῦ συμβούλων καὶ νὰ σχηματίσῃ νέαν ἀντιῤῥοπίαν κατὰ τῆς ἐπιῤῥοῆς τοῦ Pozzo. « Πρέπει νὰ κρατήσωμεν τον Τσάρον ἐν τῷ μέσῳ ἡμῶν, εἶπε πρὸς τὸν πρίγκηπα Hatzfeld, ἄλλως μᾶς διαφεύγει. » Ὅθεν κατώρθωσε νέαν συνέντευξιν τῶν δύο αὐτοκρατόρων ἐν τῇ παρὰ τὰ σύνορα τῆς Γαλικίας πόλει Τσερνοβίτσῃ. Πραγματικῶς συνῆλθον ἐκεῖ οἱ μονάρχαι (περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ Ὀκτωβρίου), ὁ δὲ Μεττερνῖχος ἀσθενήσας ἠναγκάσθη νὰ μείνῃ ἐν Λεωπόλει, ἔνθα τὸν ἐπεσκέφθη ὁ Νεσελρώδ. Δὲν εἶχον εἰσέτι φθάσει αἱ νεώτεραι εἰδήσεις ἐκ Κωνσταντινουπόλεως· αἱ ἐκθέσεις τοῦ Tatistschew παρίστανον τῷ Τσάρῳ πᾶσαν οἱανδήποτε ἐπιτυχίαν ὡς λίαν ἀμφίβολον. Ὁ αὐτοκράτωρ ἦτο σφόδρα ἠρεθισμένος καὶ δυσκόλως ἔφερε τὰς αἰωνίους ταύτας ἀναβολάς. Ἦτο δὲ παρωργισμένος κατὰ τοῦ Μεττερνίχου, ὅστις ἐζήτει νὰ καταπνίξῃ ἐν ταῖς διακοινώσεσι τὰ δίκαια παράπονα τῆς Ῥωσσίας κατὰ τῆς Πύλης καὶ ἀπεφάσισε νὰ κάμῃ μεγάλην ἐπιθεώρησιν τοῦ στρα-

Τρίτη σειρὰ Ῥωσσικῶν ἀπαιτήσεων.

τοῦ ἐν ταῖς μεσημβριναῖς τοῦ κράτους τοῦ ἐπαρχίαις καὶ νὰ ἐπισκεφθῇ τὰς πασχούσας ἐμπορικὰς πόλεις. Ἀπὸ τῆς ἀφίξεως δὲ καὶ τοῦ περιεχομένου τῆς προσεχοῦς ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ἐκθέσεως ἐξηρτᾶτο, ἐὰν ὁ Τσάρος ἤθελε πέμψει εἰς Κωνσταντινούπολιν τὸν πρέσβυν του ἢ ἤθελεν *ἀμέσως κηρύξει τὸν πόλεμον*. Ἀκαταλόγιστα, ἔγραφεν ὁ Γέντς (1), κινδυνεύουσι συμφέροντα: δὲν πρόκειται μόνον περὶ τῆς ὑπάρξεως ἢ τῆς μὴ ὑπάρξεως τοῦ τουρκικοῦ κράτους, ἀλλὰ περὶ τῆς διατηρήσεως ἢ τῆς καταργήσεως ὅλου τοῦ πολιτικοῦ συστήματος! Τέλος ἔφθασαν εἰς Τσαρνοβίτσ αἱ ἐκθέσεις τοῦ Στράγκφορδ, καὶ ὁποῖον ἦτο τὸ ἀποτέλεσμα τῶν ὠδίνων τοῦ ὄρους; Ἡ «τρομερὰ ἀπόφασις», ἥτις ἔμελλε νὰ ληφθῇ, κατέστη πρᾶγμα ἡμιτελές, τὸ ὁποῖον διεκινδύνευσε πάλιν ὅλα τὰ κατορθωθέντα, ἂν καὶ ὁ πρίγκηψ Μεττερνῖχος, κατὰ τὰς ὁδηγίας ἃς ἔδωκεν εἰς τὸν πρίγκηπα Hatzfeld νὰ κοινοποιήσῃ εἰς τὸν βασιλέα τῆς Πρωσσίας, ἐθεώρει πάντα ἐκ νέου «ἐντελῶς τετελεσμένα». Πικρῶς κατηγορήθη ὁ πρέσβυς τῆς Ἀγγλίας, ὅστις κατὰ τὰς ὁριστικωτάτας ὁδηγίας τοῦ Μεττερνίχου ἔθεσε καὶ κατώρθωσε τὴν κατάργησιν τῶν ἐμπορικῶν διατάξεων ὡς τὸ κύριον ζήτημα, ἀφ' οὗ τέλος ἐκρέματο ἡ ἀποκατάστασις τῶν διπλωματικῶν σχέσεων. Νῦν δὲ πάλιν ἔγεινεν ἡ ἐντελὴς ἐκκένωσις τῶν Ἡγεμονιῶν τὸ ἀντικείμενον τῆς ἰσχυρογνωμοσύνης τοῦ Τσάρου, καὶ αὕτη ὤφειλε νὰ προηγηθῇ τῆς ἀποστολῆς τῆς πρεσβείας. Ὁ Τσάρος ἔπεμψε μὲν τὸν σύμβουλον τῆς ἐπικρατείας Μιντσιάκην εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἀλλὰ μὲ τὴν ῥητὴν μόνον διαταγὴν νὰ θέσῃ τὴν τελευταίαν χεῖρα εἰς τὰς ἐμπορικὰς μεταῤῥυθμίσεις (2). Ὁ αὐτοκράτωρ, οὕτως ἔγραφον (28|10 Ὀκτ.) ἐκ Ῥωσσίας πρὸς τὸν Στράγκφορδ (3), ἀ-

(1) Ἀλληλογραφία μεταξὺ Γέντς καὶ Α. Μυλλέρου. σελ. 376.

(2) Ἐπιστολὴ τοῦ ὑπουργοῦ τῶν Ἐξωτερικῶν τῆς Ῥωσσίας, πρὸς τὸν Βρεὴζ ἐφέντην. Ἐκ Λεωπόλεως. Ὀκτωβρ. χκγ.

(3) Ἐπιστολὴ τοῦ κόμητος Νεσελρῶδ πρὸς τὸν λόρδον Στράγκφορδ. Ἐκ Τσαρνοβίτσης 28|10 Ὀκτωβρ. χκγ.

συγνωρίζει τὰς δυσκολίας, ἃς εὗρεν ὁ πρέσβυς τῆς Ἀγγλίας ὡς πρὸς τὴν εἰρήνευσιν, ἀλλὰ δὲν δύναται νὰ παραιτηθῇ τοῦ ὅρου τούτου. Ὡς πρὸς τὸν ὅρον ὅμως τοῦτον, ὅστις κατὰ τὴν γνώμην τοῦ Τσάρου δὲν δύναται ν' ἀποφασισθῇ εἰμὴ διὰ τῆς κοινῆς μεσολαβήσεως ὅλων τῶν δυνάμεων (1), θέλει ἀπευθυνθῇ ὁ αὐτοκράτωρ πρὸς αὐτάς, καὶ διὰ τοῦ Μεττερνίχου καὶ τοῦ Νεσελρὼδ ἐκ συμφώνου θέλει ἐπεξεργασθῇ ὑπόμνημα, τὸ ὁποῖον θέλει ὑποβληθῇ εἰς ἁπάσας τὰς Αὐλάς. Τοὐναντίον δὲ τὸ ζήτημα τῆς ἐκκενώσεως πρέπει νὰ λυθῇ προσεχῶς ἐν Κωνσταντινουπόλει. Ἐπισυνημμένον εἶναι ἔγγραφον (2), τὸ ὁποῖον μέλλει νὰ χρησιμεύσῃ πρὸς ἀπόκρουσιν τῶν τουρκικῶν ἐνστάσεων καὶ τῶν δικαιολογήσεών των περὶ τῶν ἐν ταῖς Ἡγεμονίαις ληφθέντων μέτρων. Ἐκ τῶν παρατηρήσεων τοῦ ὑπομνήματος τούτου νὰ ὠφεληθῇ ὁ Στράγκφορδ διὰ τῆς ἐξόχου αὐτοῦ συνέσεως καὶ δραστηριότητος, διὰ τὴν ὁποίαν ἔχει ὁδηγίας, ὅπως κατορθώσῃ τὴν ἐκκένωσιν· ὁ δὲ πρέσβυς τῆς Αὐστρίας, νέας λαβὼν ὁδηγίας (1/13 Σεπτεμβρίου) θέλει τὸν βοηθήσει εἰς τοῦτο. Ἀλλ' ὁ λόρδος Στράγκφορδ ἐματαίωσε τὰς ἐνεργείας του, λέγων διὰ τὸν τύπον, ὅτι εἰς τὸ ζήτημα τοῦτο ἀφίνει τὰ πρωτεῖα εἰς τὴν Αὐστρίαν ὡς γείτονα. Συνεπείᾳ τούτου ὑπέβαλεν ὁ πρέσβυς τῆς Αὐστρίας ἐν τῇ συνεδριάσει τῆς 2/14 Ὀκτωβρίου τὰς νέας ταύτας τῆς ῥωσσικῆς κυβερνήσεως ἀπαιτήσεις. Ὁ Στράγκφορδ, διαταχθεὶς παρ' αὐτοῦ τοῦ Κάννιγγος νὰ ὑποστήριζεν [illegible] ἐζήτει δὲ βοηθούς, συνέδεσε φιλικὰς σχέσεις πρὸς τὸν Γάλλον [illegible], ὅστις ὑπεσχέθη νὰ συμπράξῃ ὑπὲρ τῆς ἐκκενώσεως, ἐὰν ὁ λόρδος ἀνθυπέσχετο, ὅτι ἀμέσως θέλει ἐπανέλθει εἰς Κωνσταντινούπολιν ἡ ῥωσσικὴ πρεσβεία καὶ ὅτι ἡ ῥωσσικὴ κυβέρνησις δὲν θέλει ἔχει νέας ἀπαιτήσεις. Ἐν τοσούτῳ τὰ διαβήματα τοῦ πρέσβεως τῆς Αὐ-

---

(1) Ἐπιστολὴ τοῦ πρίγκηπος Μεττερνίχου πρὸς τὸν λόρδον Στράγκφορδ. Ἐν Λεοπόλει 4/16 Ὀκτωβρ. χργ.

(2) Παρατηρήσεις ἀφορῶσαι τὰς Ἡγεμονίας τῆς Βλαχίας καὶ Μολδαυίας. χργ.

νάστασις εὗρε τὴν Ῥωσσίαν ἡσύχως νεμομένην καὶ αὐτοῦ καὶ ἄλλων τοιούτων προνομίων, καὶ αἱ μεσημβριναὶ τῆς Ῥωσσίας ἐπαρχίαι ἤθελον πολὺ ζημιωθῆ, ἐὰν ταῦτα ταῖς ἀφῃροῦντο διὰ μιᾶς. Ὅθεν ἐν Βερώνῃ δὲν ἐπέμεινεν ὁ Τσάρος ἀπολύτως εἰς τὴν ἀποκατάστασιν τοῦ δικαιώματος τούτου τῆς «Παραποιήσεως» (Simulation) ἀλλ' ὑπέβαλεν εἰς τὴν ἐκλογὴν τῶν πληρεξουσίων «ἢ νὰ ἐπιτραπῇ ὁ διάπλους εἰς τὰ ἱσπανικά, πορτογαλλικά, σικελικὰ κ. ἄλ. πλοῖα, ἢ ν' ἀναγνωρισθῇ ἡ σημαία, ὑφ' ἣν ταῦτα πρότερον ἔπλεον, διότι τὸ ἔθος τοῦτο καθιεροῦτο διὰ τῆς μακρᾶς ἀσκήσεως». Τὸ ζήτημα τοῦτο ἦτο ἔτι ὅλως ἐκκρεμές, ὅτε ἡ Πύλη (28/9 Φεβρουαρίου 1823) κατέσχεν Ὀδησσινὸν πλοῖον ναυπηγηθὲν ἐν Ἑπτανήσῳ, καὶ ἰδιοκτησία δῆθεν Ῥώσσου ἐμπόρου, ἐπὶ τῇ προφάσει, ὅτι τὸ φορτίον ἀνῆκεν εἰς τοὺς ἐπαναστάτας καὶ τὸ πλοῖον ἦτο ἰδιοκτησία τῶν ἐπαναστατῶν. Μετ' οὐ πολὺ κατέσχεν οὕτω καὶ τρία ἕτερα πλοῖα. Μετὰ παρέλευσιν ὀλίγου καιροῦ ἐξεδόθη (κατὰ τὸν Ἀπρίλιον) φερμάνι, τὸ ὁποῖον ὑπενθύμιζεν ἀρχαίαν ἠμελημένην διάταξιν, καθ' ἣν φραγκικὰ πλοῖα ὤφειλον, ἐκτὸς μόνον ἐὰν τὰ φορτία των εἶχον ὑποστῆ βλάβην ἐκ τρικυμίας ἢ ἀβαρίας, νὰ μεταφορτώσωσιν ὄχι πλέον εἰς φραγκικὰ ἀλλ' εἰς τουρκικὰ πλοῖα· συγχρόνως δὲ ἐδόθη τοῖς τουρκικοῖς πλοίοις εἰς τὴν φόρτωσιν καὶ ἐκφόρτωσιν προνόμιον, τὸ ὁποῖον δὲν ἐδίδετο εἰς τὰ φραγκικά· πρὸς τούτοις εἰς πλεῖστα τῶν τουρκικῶν πλοίων ἐδόθησαν εὐκολίαι κεφαλαίων καὶ δασμῶν. Ταῦτα πάντα ἦσαν μέτρα, τὰ ὁποῖα εἰς τὰ ἤδη ὑπάρχοντα κωλύματα τῆς συγκοινωνίας προσέθετον ἄλλα, καὶ τὰ ὁποῖα ἐλήφθησαν ἐπὶ τῷ σκοπῷ, νὰ ἐμποιήσωσιν εἰς τοὺς Τούρκους «μεγαλειτέραν διάθεσιν» πρὸς τὸ ἐμπόριον καὶ νὰ προαγάγωσι τὴν νεκρωμένην ναυτιλίαν. Ὁ πρέσβυς τῆς Αὐστρίας, ζητήσας νὰ ἐνεργήσῃ τὴν ἀπελευθέρωσιν τῶν κατεσχεμένων πλοίων (18|30 Μαΐου) δὲν εἰσηκούσθη, διότι ἔργον τῆς Αὐστρίας δὲν ἦτο νὰ προστατεύῃ τὸ ῥωσσικὸν ἐμπόριον. Μετὰ ταῦτα ἔκαμε καὶ ὁ λόρδος Στράγκφορδ παραστάσεις περὶ τοῦ ἀτόπου, ἀνόμου, καὶ (ἐπειδὴ ἡ Πύλη δὲν εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ κρίνῃ μόνη τίνος ἰδιοκτη-

σία ἦσαν τὰ πλοῖα) περὶ τοῦ ἀδίκου τοῦ μέτρου. (1) Κατὰ τὴν συνήθειάν του ὅμως ἀπέδειξε καὶ τὴν διέξοδον, εἰπὼν, ὅτι δὲν θέλει κάμει νέαν αἴτησιν ἵνα ἀποφύγῃ τὸ φαινόμενον τῆς ἐπεμβάσεως, ἐλπίζων, ὅτι ἡ Πύλη θέλει παραδώσει τὰ πλοῖα ἐπὶ ἁπλῇ τῶν πλοιάρχων αἰτήσει. Τοῦτο καὶ ἐγένετο. Καὶ πρότερον ἤδη ἐπελήφθη ὁ λόρδος Στράγκφορδ πρακτικώτατα τοῦ ζητήματος τῆς ἐλευθέρας κατὰ τὸν Εὔξεινον ναυτιλίας, καὶ ἐπρότεινε (κατὰ τὸν Μάρτιον) μεσολάβησιν, ὅπως προμηθεύσῃ εἰς τὴν Σαρδηνίαν πολιτικὴν καὶ ἐμπορικὴν συνθήκην, δίδουσαν εἰς τὸ κράτος τοῦτο τὸ πρὸ πολλοῦ ποθούμενον τοῦτο δικαίωμα. Ἡ ὑπόθεσις ὅμως αὕτη ἔμεινεν ἐπὶ πολὺ ἄνευ ἀποτελέσματος, ὅπερ ἦτο ἀπόδειξις ὅτι ἡ Πύλη οὔτε τὰ προνόμια τῆς παραποιήσεως θέλει ν' ἀποκαταστήσῃ οὔτε τὴν ἐλευθέραν ναυτιλίαν νὰ ἐγκαθιδρύσῃ. Κατὰ τὰς πρώτας ταύτας διαπραγματεύσεις ἀπῃτεῖτο ἡμισεία ἑκατονταετηρὶς, ὅπως ἔλθῃ ἡ Πύλη εἰς θέσιν ὁπωσοῦν συνᾴδουσαν πρὸς τὰς ῥωσσικὰς προτάσεις. Ἐπὶ τοῦ ἄρθρου λοιπὸν τούτου ἐβασίσθη, ἅμα τῇ ἐπῆλθον ἐκ νέου αἱ πολεμικαὶ διαθέσεις, ἡ ῥωσσικὴ κυβέρνησις, ἥτις ἀνέκαθεν πικρῶς παρεπονεῖτο διὰ τὴν καταστροφὴν τῶν εὐφορωτάτων αὐτῆς ἐπαρχιῶν, συνέπειαν κατ' αὐτὴν τῆς ἀείποτε βραδείας πορείας τῶν μέχρι τοῦδε διαπραγτεύσεων.

Τρίτη σειρὰ ῥωσσικῶν ἀπαιτήσεων.

Ὅτε ἐν Πετρουπόλει ἐσκέπτοντο ἤδη ἀπό τινος περὶ νέων κατὰ τῆς Πύλης ἀπαιτήσεων, ἔφθασεν εἰς Κωνσταντινούπολιν (22|4 Ἰουλίου) ἡ βραδέως πολὺ ἀποσταλεῖσα ἀπάντησις (ὑπὸ ἡμερομηνίαν 6|18 Μαΐου) τοῦ Νεσελρὼδ πρὸς τὸν ῥεὴζ ἐφέντην (2), ἥτις παρέπεμπεν εἰς τὰς διακοινώσεις ἃς ἤθελε κάμει ὁ Στράγκφορδ. Πρὸς αὐτὸν ἔγραψεν ὁ Νεσελρὼδ ταὐτοχρόνως (7|19 Μαΐου) ἐκφράζων αὐτῷ τὴν εὐαρέσκειάν του ἐπὶ τῇ γενικῇ τῶν πραγμάτων καταστάσει. Κατὰ τῆς τροποποιήσεως, τοῦ νὰ διορισθῶσιν δηλ. Ὁσποδάροι Βοϊάροι ἀντὶ Ἑλλήνων ἔλεγεν ὁ Νεσελρὼδ,

(1) Ὁδηγίαι δοθεῖσαι ὑπὸ τοῦ πρέσβεως τῆς Ἀγγλίας εἰς τὸν πρῶτον διερμηνέα τῆς πρεσβείας τῇ 13|25 Μαΐου 1823 Χργ.

(2) Διακοίνωσις τοῦ κόμητος Νεσελρὼδ πρὸς τὸν ῥεὴζ ἐφέντην τῇ 6|18 Μαΐου. Χργ.

δὲν θέλει κάμει ἔνστασιν ἡ ῥωσσικὴ κυβέρνησις· ἀπ' ἐναντίας ὅμως ἐξεφράσθησαν παράπονα κατὰ τοῦ φερμανίου τοῦ προστατεύοντος μὲν τὴν τουρκικὴν ναυτιλίαν, ἀπειλοῦντος δὲ νὰ νεκρώσῃ ἐντελῶς τὸ ῥωσσικὸν ἐμπόριον, καὶ περὶ τῆς ἐλλειποῦς ἐκτελέσεως τῆς ἐκκενώσεως τῶν Ἡγεμονιῶν. Φιλικῷ τῷ τρόπῳ ἠτιᾶτο ἡ Ῥωσσία τὸν Στράγκφορδ ὅτι δὲν ὑπέβαλεν εἰς τὴν ἐν Βερώνῃ σύνοδον τὴν πρότασιν περὶ τῶν Ἑλληνικῶν πραγμάτων, ὅπερ ἀπαιτεῖ ἐξήγησιν ἐκ μέρους τῆς Πύλης, ὅπως πραγματοποιηθῇ ἐντελὴς συνδιαλλαγή. Καὶ ὁ Μεττερνῖχος εἶχεν ἀπευθύνει πρὸς τὸν νέον πρέσβυν τῆς Αὐστρίας βαρῶνον Ὄττενφελς (Ottenfels) ὁδηγίας (1) αἵτινες περιεστρέφοντο περὶ τὸ ζήτημα τῆς ἀποκαταστάσεως τῶν διπλωματικῶν σχέσεων· ὅτι ἡ Πύλη τὰς ἐπιθυμεῖ διότι θὰ προξενήσωσιν ὑγιᾶ ἐντύπωσιν εἰς τοὺς ἐπαναστάτας· ὅτι πρὸς τούτοις καὶ ἅπαντες οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει πρέσβεις εἶναι σύμφωνοι περὶ τῶν ἐκ τῶν σχέσεων τούτων προελευσομένων ὠφελειῶν· καὶ ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ ἐπιθυμεῖ ὄχι νὰ γείνῃ μόνον ἀμφίβολος ἀπόπειρα πρὸς ἀποκατάστασιν τῶν σχέσεων, ἀλλὰ νὰ γείνῃ ἡ ἀποκατάστασις αὕτη διαρκής. Ἔν τινι ἰδιαιτέρῳ ἐγγράφῳ τῆς αὐτῆς ἡμερομηνίας περιέχονται τὰ ἑξῆς· οἱ μὲν ἐν Κωνσταντινουπόλει πρέσβεις δὲν βλέπουσιν εἰμὴ ὠφελείας προκυπτούσας ἐξ ἀποστολῆς ῥώσσου πρέσβεως εἰς Τουρκίαν· ὁ Τσάρος ὅμως βλέπει μόνον τὰς ἐντεῦθεν ἐκπηγαζούσας δυσχερείας· καὶ αὐτοὶ ἔτι οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν φίλων Δυνάμεων εὑρίσκουσιν ἐν Τουρκίᾳ προσκόμματα μόνον, ἀλλ' ὁ ῥῶσσος ἀντιπρόσωπος θέλει θεωρηθῇ κατ' εὐθεῖαν ὡς ἐχθρός. Ἐκ τοῦ ἰδιαιτέρου ἐγγράφου τοῦ Νεσελρὼδ θέλει κατανοήσει ὁ λόρδος Στράγκφορδ ὅτι ὅλα τὰ ἐν αὐτῷ ἐκφρασθέντα παράπονα δὲν ἤθελον φέρει πρόσκομμα εἰς τὴν ἀποκατάστασιν τῶν σχέσεων, οὐδὲ αὐτὸ τὸ περὶ τῆς εἰρήνης ζήτημα ὁ μόνος ἀπαραίτητος ὅρος αὐτῆς εἶναι σήμερον ἡ ἀπαλλαγὴ τοῦ ἐμπορίου ἀπὸ παντὸς προσκόμματος, καὶ ἡ ἐλευθερία

(1) Ἐπιστολὴ πρὸς τὸν βαρῶνον Ὄττενφελς 9|21 Ἰουνίου· χργ·

τῆς ναυτιλίας ἐν τῷ Εὐξείνῳ Πόντῳ. Μετὰ τὸ τελεσίγραφον λοιπὸν καὶ μετὰ τὰς ἐν Βερώνῃ ἀπαιτήσεις ἦτο τοῦτο τρίτη σειρὰ ὅρων. Συμφώνως πρὸς τὰς πληροφορίας ταύτας ἔθεσεν ὁ Στράγκφορδ ὅλην τὴν βαρύτητα εἰς τὴν κατάργησιν τῶν ἐμπορικῶν διατάξεων. Ὀλίγον μετὰ τὰς πληροφορίας τοῦ Μεττερνίχου ἔλαβε παρὰ τοῦ ὑπουργοῦ του Κάνιγγος νέας ὁδηγίας (3|15 Ἰουλίου), αἵτινες τοσοῦτον ἐνεργητικῶς τὸν παρέτρεπον, ὥστε ἐθεώρησεν ἑαυτὸν ἐλεύθερον νὰ κάμῃ τὰ μάλιστα ἔκτακτα διαβήματα. Τὰ λοιπὰ ὅμως, τὰ ὁποῖα τὸν διέταττεν ἡ κυβέρνησίς του, ἐμπόδιζον αὐτὸν ἀπὸ τῆς προτέρας αὐτοῦ θριαμβευτικῆς πορείας. Μετὰ τὸν διορισμὸν τοῦ Κάνιγγος εἶχε λάβει ἡ Πύλη ἔκθεσιν ἐπὶ ἐκθέσεως περὶ τῆς μεταβολῆς τῆς κοινῆς γνώμης ἐν Λονδίνῳ, περὶ τῶν φιλελληνικῶν συλλόγων καὶ τῶν σχεδίων, συνδρομῶν, ἀποστολῶν καὶ ἐνεργειῶν αὐτῶν, περὶ τῆς ἀποτόμου μεταβολῆς εἰς τὴν διαχείρησιν τῆς οὐδετερότητος. Ταῦτα πάντα ἐκώλυον πανταχόθεν τὰ βήματα τοῦ λόρδου· ἀλλ' ἐν τούτοις διετήρει ἔτι τὴν μεγάλην αὐτοῦ ἐπιρροήν. Μάτην ἐξῃτήσατο δι' ἐγγράφου (20|8 Ἰουλίου) συνεδρίασιν. Ὁ ῥεῒζ ἐφέντης τῷ ἀνήγγειλεν, ὅτι δὲν θέλει πλέον νὰ γίνεται λόγος περὶ τῆς ῥωσσικῆς ταύτης ὑποθέσεως, καὶ ὅτι εἰς διακοίνωσιν θέλει ἀπαντήσει. Παλαιὰ ὅμως πεῖρα ἐδίδασκεν, ὅτι εὐκολώτερον εἶναι νὰ συνεννοῆταί τις πρὸς τοὺς Τούρκους διὰ λόγων ἢ δι' ἐγγράφων· διότι ἡ πνευματικὴ αὐτῶν συστολὴ καὶ ἀφέλεια δὲν παρεῖχον εἰς τὸν πονηρὸν περισσοτέρας ὠφελείας, ἢ ἡ ἀξιοπρέπεια, ἡ δικαιοσύνη, καὶ ὁ ὑγιὴς αὐτῶν νοῦς εἰς τὸν εἰλικρινῆ ἄνθρωπον. Φύσει ὀλιγόλογοι συνεννοοῦντο οἱ Τοῦρκοι πολὺ εὐκολώτερον διὰ λόγων ἢ ἐγγράφως, διότι περιπίπτοντες ἐν τοῖς ἐγγράφοις αὐτῶν εἰς πολυλογίαν ἔλεγον πάντοτε πολὺ περισσότερον παρ' ὅ,τι ἤθελον. Ὅθεν ὁ λόρδος Στράγκφορδ ἠθέλησε ν' ἀποφύγῃ τὴν περιττὴν ἀλληλογραφίαν, καὶ ἀπεφάσισε ν' ἀναγγείλῃ τὰς τελευταίας ἐξ Ἀγγλίας διαταγὰς ὡς ἀποτέλεσμα τελειωτικῆς ἀποφάσεως, ἣν ἔλαβεν ἡ κυβέρνησίς του ἐκ συμφώνου μετὰ τῶν συμμάχων, καὶ ν' ἀνακεφαλαιώσῃ ἐν τῇ διακοινώσει αὐτοῦ πάντας τοὺς ὑπὸ τῆς Ῥωσσίας προτεινομένους

ὅρους, καὶ ζητῶν συνεδρίασιν νὰ ἀφήσῃ εἰς τὴν Πύλην τὴν ἐκλογὴν μεταξὺ πολέμου καὶ εἰρήνης. Ὁ πρέσβυς τῆς Αὐστρίας συνετέλει εἰς τοῦτο. Ὁ Στράγκφορδ εἶχε πολὺ καλὰ ὑπολογίσει τὰ διαβήματά του. Καθ' ἣν ἡμέραν (30|11 Αὐγούστου) ἐνεχειρίσθη τὸ ἔγγραφον (1), ἐπαύθη ὁ Τσανὴπ, ἡ μέχρι τοῦδε ψυχὴ τοῦ ὑπουργείου, ὄχι τόσον ὡς περιπεσὼν εἰς δυσμένειαν τῆς Αὐλῆς, ἀλλ' ἵνα ἀπαλλαχθῇ ἀπὸ τῆς αἰσχύνης τοῦ ν' ἀλλάξῃ γνώμην, καὶ ὁ εἰρηνικὸς Σαϊδᾶ πασᾶς, ἀποκατασταθεὶς εἰς τὴν εὔνοιαν τοῦ Σουλτάνου, κατέλαβε τὴν θέσιν του ἐν τῇ συνδιασκέψει ἥτις παρεχωρήθη τῷ πρεσβευτῇ τῆς μεγάλης Βρεττανίας. (2) Καὶ πάλιν ἐκλονίσθη ἡ πεισμονὴ τοῦ Σουλτάνου διὰ τῆς διακοινώσεως τοῦ λόρδου Στράγκφορδ. Ἡ Πύλη συγκατετέθη εἰς τὸν διορισμὸν συμμίκτου ἐπιτροπῆς, ἥτις ἔμελλε νὰ συσκεφθῇ περὶ τῶν ἐμπορικῶν παραπόνων, ἀπεφάνθη δὲ ὅτι ἡ μὲν ἀπαγόρευσις τῆς μεταφορτώσεως, παλαιὰ οὖσα διάταξις, δὲν δύναται ν' ἀκυρωθῇ ἀλλ' ὅτι ἡ ἐπιτροπὴ θέλει ἀναζητήσει μετὰ τοῦ λόρδου μέσον, δι' οὗ νὰ ἐξασφαλίζωνται τὰ συμφέροντα τῆς Ῥωσσίας ὡς πρὸς τοῦτο. Περὶ ἄλλων ζητημάτων ἐδόθησαν προηγουμένως εὐάρεστοι ἐξηγήσεις. Κατ' οὐδένα τρόπον θέλουν διατηρηθῇ τὰ προνόμια τῆς παραποιήσεως, τοὐναντίον ὅμως ἔγεινεν ἐπισήμως παραδεκτὴ ἡ ἐν Βερώνῃ ὑποβληθεῖσα πρότασις, νὰ συγχωρηθῇ ὁ ἐλεύθερος διὰ τοῦ Εὐξείνου Πόντου διάπλους ὑπό τινας ὅρους εἰς ὅλας τὰς δυνάμεις, αἵτινες ἤθελον τὸ ζητήσει, καὶ ἡ μετὰ τῆς Σαρδηνίας ἐμπορικὴ σύμβασις νὰ ὑπογραφῇ ἀμέσως. Καὶ ὄντως ταῦτα πάντα μετ' οὐ πολὺ ἐξετελέσθησαν (13|25 Ὀκτωβρίου), καὶ ἡ Εὐρώπη σύμπασα εὐγνωμόνει πρὸς τὸν Στράγκφορδ, ὅτι καὶ τὰ μικρὰ κράτη ἀπήλαυον τοῦ δικαιώματος τούτου, ὅπερ μέχρι τοῦδε οἱ ἰσχυρότεροι φίλοι τῆς Πύλης ἐλάμβανον μόνον μετὰ ἐπιτυχῆ τινα πόλεμον ἢ δι' ἐξαιρετικὰς ἐκδουλεύσεις. Ἡ

(1) Διακοίνωσις τοῦ πρέσβεως τῆς Ἀγγλίας πρὸς τὴν Ὑψ. Πύλην. 30|11 Αὐγούστου. χργ·

(2) Τῆς συνδιασκέψεως ταύτης πρωτόκολλον δὲν ἐκρατήθη.

ἐπίσημος κοινοποίησις (20]10 Σεπτεμβρίου), ἐν ᾗ ὁ ῥεὴζ ἐφέντης συνεκεφαλαίου τὸ ἀποτέλεσμα τῶν ἐπιψηφισθεισῶν προτάσεων, ἐθεωρήθη πάλιν ὡς τελειωτικὴ πρᾶξις τῶν διαπραγματεύσεων. Ὁ λόρδος Στράγκφορδ ἐκοινοποίησε τοῦτο πρὸς τὸν ὑπουργὸν τῆς Ῥωσσίας (1), λέγων, ὅτι ἀνέλαβε τὴν εὐθύνην νὰ καταστήσῃ τὴν μέχρι τοῦδε συμπράττουσαν ἁπλῶς κυβέρνησιν κυρίαν μέτοχον καὶ νὰ φανερώσῃ εἰς τὴν Πύλην, ὅτι ἐὰν ἐπέμενεν ἔτι εἰς τὴν ἀγνώμονα αὐτῆς ἰσχορογνωμοσύνην θέλει ἔλθει ἡμέρα, καθ' ἣν τὸ Λιβάνιον θέλει εὕρει μεγάλας δυσκολίας νὰ διατηρήσῃ πρὸς τὴν Ἀγγλίαν τὰς φιλικὰς αὐτοῦ σχέσεις. Ἐκθέτων τὰς ἐπιτυχίας του προσέθετεν ἐν τῷ ἐγγράφῳ του ὁ λόρδος, ὅτι εἰς δύο μόνον ἄρθρα, τὰ ὁποῖα τῷ παρέστησεν ὁ Μεττερνίχος ὡς ἀναφερόμενα ἐν τῷ τελεσιγράφῳ τοῦ Νεσελρὼδ (7]19 Μαΐου) ὡς ἧττον οὐσιώδη, δὲν ἠθέλησε νὰ ἐπιφέρῃ ὁριστικὴν λύσιν, φοβούμενος μὴ δι' αὐτῶν διακινδυνεύσῃ πάσας τὰς λοιπὰς προσπαθείας του, τὰς περὶ τῆς εἰρηνεύσεως τῆς Ἑλλάδος καὶ περὶ τῆς καταστάσεως τῶν παραδουναβίων Ἡγεμονιῶν. Εἰς τὰς περὶ ναυτιλίας διατάξεις, ἔλεγεν ὁ λόρδος, παρεκινήθη ἡ Πύλη ὑπό τινων φανατικῶν· τὸ δὲ περὶ εἰρήνης ζήτημα ἀφορᾷ ἀρχήν, ὡς πρὸς τὴν ὁποίαν πάντες οἱ Ὀθωμανοὶ εἶναι σύμφωνοι. Εἰς τὰς συνεχῶς ἐπανειλημμένας παραστάσεις περὶ τῆς ἀπεράντου διαρκείας τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως, ἀπήντησεν αὐτῷ ὁ Σαΐδ πασᾶς κατὰ τὴν συνεδρίασιν, εἰπών, ὅτι ὅλοι οἱ σύμμαχοι καὶ φίλοι τῆς Πύλης ὑποθάλπουσιν αὐτὴν τὴν ἐπανάστασιν διηνεκῶς· καὶ τίς ποτε, προσέθηκεν ὁ Στράγκφορδ, διενοήθη νὰ μεμφθῇ τὴν Ἀγγλίαν, ὅτι δὲν ἐτελείωσε διὰ δύο ἢ τριῶν ἐκστρατειῶν τὸν κατὰ τῶν ἀποικιῶν της ἀγῶνα; Πρὸς δὲ τούτοις, εἶπεν ὁ λόρδος, πρὸς ἐπιτυχίαν τῆς εἰρηνεύσεως οὐδέποτέ μοι ὑπεδείχθη ὡρισμένον μέσον, οὐδέποτέ μοι ἔγεινε ῥητὴ πρότασις, ὥστε νὰ συνεργασθῶ εἰς τὴν λύσιν τοῦ ζητήματος τούτου, τὸ ὁποῖον καθ' ἑκάστην καθίσταται σκανδα-

(1) Ἐπιστολὴ τοῦ λόρδου Στράγκφορδ πρὸ τὸν κόμητα Νεσελρώδ. 10|22 Σεπτεμβρίου. χργ.

λωδέστερον καὶ ἀποξενοῦται ἀπὸ τῆς δικαιοδοσίας τῶν διπλωμάτων. Ὅθεν κατὰ τοσοῦτον μόνον ἠκολούθησα τὰς ἐν Βερώνῃ ληφθείσας ὁδηγίας, καθ' ὅσον ἐπέμεινα εἰς τὴν διατήρησιν τοῦ συστήματος τῆς μετριοπαθείας, ὅ,περ ἀποδεικνύει φανερῶς σειρὰ συμβάντων, δηλ. ὅτι ἀφ' ἑνὸς ἤδη ἔτους οὐδεμία ἐξετελέσθη ἐν τῇ πρωτευούσῃ κεφαλικὴ ποινὴ καὶ οὐδεὶς ἐφυλακίσθη ἐπὶ πολιτικῷ ἐγκλήματι. Τὰ ἐν ταῖς παραδουναβίοις Ἡγεμονίαις ληφθέντα μέτρα δικαιολογεῖ ἡ Πύλη διὰ τῶν ἐν Βεσσαραβίᾳ συμβάντων καὶ δι' ἄλλων περιστατικῶν. Καὶ πρὸς τὸν Μεττερνῖχον ἔπεμψεν ὁ Στράγκφορδ (11/23 Σεπτεμβρίου) ὁμοίαν ἐπιστολήν. Ἔλεγεν ἐν αὐτῇ, ὅτι ἔφθασεν ἡ πρώτη σειρὰ τῶν ῥωσσικῶν ἀπαιτήσεων, καὶ ὅτι οἱ τέσσαρες ὅροι τοῦ τελεσιγράφου ἔγειναν παραδεκτοί· ἔφθασεν ὡσαύτως καὶ ἡ δευτέρα σειρὰ (ἡ ἐν Βερώνῃ ὑποβληθεῖσα), συμπεριλαμβανομένων καὶ τῶν δύο ὅρων, καὶ τῆς ἱκανοποιήσεως τῆς ἀξιοπρεπείας τοῦ αὐτοκράτορος καὶ τῆς «σειρᾶς τῶν συμβάντων,» ἅπερ ἀμφότερα ἐγγυῶνται σύστημα μετριοφροσύνης. Ναὶ μὲν ὁ τρόπος τῆς παραδοχῆς τοῦ πρώτου τῶν δύο τούτων ὅρων (ἡ ἐπιστολὴ δηλ. τοῦ ῥεὴζ ἐφέντη) ἦτον ὅλως τουρκικός· ὁ δεύτερος ὅμως ὅρος χριστιανικώτερον ἐφυλάχθη παρ' ὅτι ἠδύνατό τις νὰ ἐλπίσῃ. Καὶ ἡ τρίτη δὲ σειρὰ τῶν ἀπαιτήσεων, τῶν περιεχομένων ἐν τῇ ἐπιστολῇ τοῦ Νεσσελρὼδ τῆς 7]19 Μαΐου, ἔλεγε παρακατιὼν ὁ λόρδος, ἐξετελέσθη, ἐξαιρέσει τοῦ ἑνὸς μόνου ὅρου, τοῦ περὶ τῆς ἀμέσου εἰρηνεύσεως τῆς χώρας. Νῦν ὀφείλει ἡ σύνεσις τοῦ αὐτοκράτορος ν' ἀποφασίσῃ, ἐὰν τὸ σύνολον τῶν ἐξαγομένων τούτων ἀρκεῖ εἰς τὴν ἐπάνοδον τῆς ῥωσσικῆς πρεσβείας. Κατεπειγόντως δὲ παρεκάλει ὁ Στράγκφορδ τὸν Μεττερνῖχον νὰ συλλογισθῇ πόσην ἠθικὴν ἐπιῤῥοὴν ἤθελεν ἔχει ἡ ἐπάνοδος αὕτη εἰς τὴν εἰρήνευσιν, καὶ εἰς τὴν λύσιν τοῦ ἀλύτου σχεδὸν τούτου προβλήματος. Αἱ ἀρχαὶ τῶν Τούρκων ὅλων ἐναντιοῦνται εἰς τὴν διὰ ξένης ἐπεμβάσεως εἰρήνευσιν· αὐτὸν δὲ τὸν ἴδιον (τὸν Στράγκφορδ) ἐμπόδιζεν ὁ χαρακτὴρ τῶν ὁδηγιῶν του, αἵτινες τῷ ὑπέδειξαν τὸν σκοπὸν μὲν οὐχὶ ὅμως καὶ τὸ μέσον. Διὰ τῆς ὑπὲρ τῆς εἰρήνης ἐνεργείας του ἤθελεν εὕρει αὐτὸς προτροπὴν τὴν

ἐπιδοκιμασίαν τοῦ ἔθνους του, διὰ τὴν ὁποίαν οὐδεμία ἀγγλικὴ καρδία εἶναι ἀδιάφορος· ἀλλὰ πρὸ ὀφθαλμῶν δὲν ἔχει εἰμὴ τὴν μίαν ὁδὸν, τὴν τοῦ καθήκοντός του, ἥτις ἔφερε πρὸς ἕνα σκοπὸν, ὅστις τῷ ἐφαίνετο ὁ σπουδαιότερος, μέχρις οὗ τὰ γεγονότα δὲν ἀποδείξωσι, τίνι τρόπῳ δύναται νὰ καταστῇ ἡ ἐπέμβασις σωτήριος, καὶ μέχρις οὗ μένῃ ἄλυτον τί οὐσιωδέστερον, ν' ἀπαλλαχθῶσιν οἱ Ἕλληνες ἀπὸ τοῦ τουρκικοῦ ζυγοῦ ἢ νὰ ἐμποδισθῇ νὰ καταστῇ ἡ ἐπαναστατήσασα Ἑλλὰς λεία τῶν ἀνταρτῶν καὶ καταγώγιον τῶν περιτριμμάτων ἁπασῶν τῶν χωρῶν.

Τρίτη σειρὰ Ῥωσσικῶν ἀπαιτήσεων.

Ὁ λόρδος Στράγκφορδ ἐθεώρει ἤδη τὴν ἀποστολήν του τετελεσμένην, καὶ σχεδὸν δὲν ἀμφέβαλλε πλέον περὶ τῆς ἐπανόδου τῆς ῥωσσικῆς πρεσβείας, ὅτε αἴφνης νέα ἐπέκειτο σειρὰ ῥωσσικῶν ἀπαιτήσεων ἐκ Τσερνοβίτσης. Ὁ πρίγκηψ Μεττερνῖχος ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ ἔτους ἐσκέπτετο ἤδη ν' ἀπομακρύνῃ τὸν ἀσθενῆ Τσάρον, ὅστις καθ' ὅλα ἦτο καθαρὸν κάτοπτρον τῆς Πύλης καὶ ὡς πρὸς τὸ εὐερέθιστον, καὶ ὡς πρὸς τὴν μικροπρέπειαν, τὴν ῥᾳδιουργίαν, τὴν ἰσχυρογνωμοσύνην, τὸ μῖσος καὶ τὴν δυσπιστίαν, ὅσον τάχιστα ἀπὸ τῶν ῥωσσικῶν αὐτοῦ συμβούλων καὶ νὰ σχηματίσῃ νέαν ἀντιῤῥοπίαν κατὰ τῆς ἐπιῤῥοῆς τοῦ Pozzo. « Πρέπει νὰ κρατήσωμεν τὸν Τσάρον ἐν τῷ μέσῳ ἡμῶν, εἶπε πρὸς τὸν πρίγκηπα Hatzfeld, ἄλλως μᾶς διαφεύγει. » Ὅθεν κατώρθωσε νέαν συνέντευξιν τῶν δύο αὐτοκρατόρων ἐν τῇ παρὰ τὰ σύνορα τῆς Γαλικίας πόλει Τσερνοβίτσῃ. Πραγματικῶς συνῆλθον ἐκεῖ οἱ μονάρχαι (περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ Ὀκτωβρίου), ὁ δὲ Μεττερνῖχος ἀσθενήσας ἠναγκάσθη νὰ μείνῃ ἐν Λεωπόλει, ἔνθα τὸν ἐπεσκέφθη ὁ Νεσελρώδ. Δὲν εἶχον εἰσέτι φθάσει αἱ νεώτεραι εἰδήσεις ἐκ Κωνσταντινουπόλεως· αἱ ἐκθέσεις τοῦ Tatistschew παρίστανον τῷ Τσάρῳ πᾶσαν οἱανδήποτε ἐπιτυχίαν ὡς λίαν ἀμφίβολον. Ὁ αὐτοκράτωρ ἦτο σφόδρα ἠρεθισμένος καὶ δυσκόλως ἔφερε τὰς αἰωνίους ταύτας ἀναβολάς. Ἦτο δὲ παρωργισμένος κατὰ τοῦ Μεττερνίχου, ὅστις ἐζήτει νὰ καταπνίξῃ ἐν ταῖς διακοινώσεσι τὰ δίκαια παράπονα τῆς Ῥωσσίας κατὰ τῆς Πύλης καὶ ἀπεφάσισε νὰ κάμῃ μεγάλην ἐπιθεώρησιν τοῦ στρα-

τοῦ ἐν ταῖς μεσημβριναῖς τοῦ κράτους του ἐπαρχίαις καὶ νὰ ἐπισκεφθῇ τὰς πασχούσας ἐμπορικὰς πόλεις. Ἀπὸ τῆς ἀφίξεως δὲ καὶ τοῦ περιεχομένου τῆς προσεχοῦς ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ἐκθέσεως ἐξηρτᾶτο, ἐὰν ὁ Τσάρος ἤθελε πέμψει εἰς Κωνσταντινούπολιν τὸν πρέσβυν του ἢ ἤθελεν *ἀμέσως κηρύξει τὸν πόλεμον*. Ἀκαταλόγιστα, ἔγραφεν ὁ Γέντς (1), κινδυνεύουσι συμφέροντα· δὲν πρόκειται μόνον περὶ τῆς ὑπάρξεως ἢ τῆς μὴ ὑπάρξεως τοῦ τουρκικοῦ κράτους, ἀλλὰ περὶ τῆς διατηρήσεως ἢ τῆς καταργήσεως ὅλου τοῦ πολιτικοῦ συστήματος! Τέλος ἔφθασαν εἰς Τσερνοβίτσ αἱ ἐκθέσεις τοῦ Στράγκφορδ, καὶ ὁποῖον ἦτο τὸ ἀποτέλεσμα τῶν ὠδίνων τοῦ ὄρους; Ἡ «τρομερὰ ἀπόφασις», ἥτις ἔμελλε νὰ ληφθῇ, κατέστη πρᾶγμα ἡμιτελές, τὸ ὁποῖον διεκινδύνευσε πάλιν ὅλα τὰ κατορθωθέντα, ἂν καὶ ὁ πρίγκηψ Μεττερνῖχος, κατὰ τὰς ὁδηγίας ἃς ἔδωκεν εἰς τὸν πρίγκηπα Hatzfeld νὰ κοινοποιήσῃ εἰς τὸν βασιλέα τῆς Πρωσσίας, ἐθεώρει πάντα ἐκ νέου «ἐντελῶς τετελεσμένα». Πικρῶς κατηγορήθη ὁ πρέσβυς τῆς Ἀγγλίας, ὅστις κατὰ τὰς ὁριστικωτάτας ὁδηγίας τοῦ Μεττερνίχου ἔθεσε καὶ κατώρθωσε τὴν κατάργησιν τῶν ἐμπορικῶν διατάξεων ὡς τὸ κύριον ζήτημα, ἀφ' οὗ τέλος ἐκρέματο ἡ ἀποκατάστασις τῶν διπλωματικῶν σχέσεων. Νῦν δὲ πάλιν ἔγεινεν ἡ ἐντελὴς ἐκκένωσις τῶν Ἡγεμονιῶν τὸ ἀντικείμενον τῆς ἰσχυρογνωμοσύνης τοῦ Τσάρου, καὶ αὕτη ὤφειλε νὰ προηγηθῇ τῆς ἀποστολῆς τῆς πρεσβείας. Ὁ Τσάρος ἔπεμψε μὲν τὸν σύμβουλον τῆς ἐπικρατείας Μιντσιάκην εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἀλλὰ μὲ τὴν ῥητὴν μόνον διαταγὴν νὰ θέσῃ τὴν τελευταίαν χεῖρα εἰς τὰς ἐμπορικὰς μεταῤῥυθμίσεις (2). Ὁ αὐτοκράτωρ, οὕτως ἔγραφον (28|10 Ὀκτ.) ἐκ Ῥωσσίας πρὸς τὸν Στράγκφορδ (3), ἀ-

(1) Ἀλληλογραφία μεταξὺ Γέντς καὶ Α. Μυλλέρου. σελ. 376.

(2) Ἐπιστολὴ τοῦ ὑπουργοῦ τῶν Ἐξωτερικῶν τῆς Ῥωσσίας, πρὸς τὸν ῥεῆζ ἐφέντην. Ἐκ Λεωπόλεως. Ὀκτώβρ. χργ.

(3) Ἐπιστολὴ τοῦ κόμητος Νεσελρῶδ πρὸς τὸν λόρδον Στράγκφορδ. Ἐκ Τσερνοβίτσης 28|10 Ὀκτωβρ. χργ.

συγνωρίζει τὰς δυσκολίας, ἃς εὗρεν ὁ πρέσβυς τῆς Ἀγγλίας ὡς πρὸς τὴν εἰρήνευσιν, ἀλλὰ δὲν δύναται νὰ παραιτηθῇ τοῦ ὅρου τούτου. Ὡς πρὸς τὸν ὅρον ὅμως τοῦτον, ὅστις κατὰ τὴν γνώμην τοῦ Τσάρου δὲν δύναται ν' ἀποφασισθῇ εἰμὴ διὰ τῆς κοινῆς μεσολαβήσεως ὅλων τῶν δυνάμεων (1), θέλει ἀπευθυνθῇ ὁ αὐτοκράτωρ πρὸς αὐτάς, καὶ διὰ τοῦ Μεττερνίχου καὶ τοῦ Νεσελρὸδ ἐκ συμφώνου θέλει ἐπεξεργασθῇ ὑπόμνημα, τὸ ὁποῖον θέλει ὑποβληθῇ εἰς ἁπάσας τὰς Αὐλάς. Τοὐναντίον δὲ τὸ ζήτημα τῆς ἐκκενώσεως πρέπει νὰ λυθῇ προσεχῶς ἐν Κωνσταντινουπόλει. Ἐπισυνημμένον εἶναι ἔγγραφον (2), τὸ ὁποῖον μέλλει νὰ χρησιμεύσῃ πρὸς ἀπόκρουσιν τῶν τουρκικῶν ἐνστάσεων καὶ τῶν δικαιολογήσεών των περὶ τῶν ἐν ταῖς Ἡγεμονίαις ληφθέντων μέτρων. Ἐκ τῶν παρατηρήσεων τοῦ ὑπομνήματος τούτου νὰ ὠφεληθῇ ὁ Στράγκφορδ διὰ τῆς ἐξόχου αὐτοῦ συνέσεως καὶ δραστηριότητος, διὰ τὴν ὁποίαν ἔχει ὁδηγίας, ὅπως κατορθώσῃ τὴν ἐκκένωσιν· ὁ δὲ πρέσβυς τῆς Αὐστρίας, νέας λαβὼν ὁδηγίας (1/13 Σεπτεμβρίου) θέλει τὸν βοηθήσει εἰς τοῦτο. Ἀλλ' ὁ λόρδος Στράγκφορδ ἐμακτρίασε τὰς ἐνεργείας του, λέγων διὰ τὸν τύπον, ὅτι εἰς τὸ ζήτημα τοῦτο ἀφίνει τὰ πρωτεῖα εἰς τὴν Αὐστρίαν ὡς γείτονα. Συνεπείᾳ τούτου ὑπέβαλεν ὁ πρέσβυς τῆς Αὐστρίας ἐν τῇ συνεδριάσει τῆς 2/14 Ὀκτωβρίου τὰς νέας ταύτας τῆς ῥωσσικῆς κυβερνήσεως ἀπαιτήσεις. Ὁ Στράγκφορδ δ', διαταχθεὶς παρ' αὐτοῦ τοῦ Κάνιγγος τὰς ὑποστήριζεν ζητεῖ δὲ βοηθοὺς, συνέδεσε φιλικὰς σχέσεις πρὸς τὸν Γαλλικὸν ἐφέντην, ὅστις ὑπεσχέθη νὰ συμπράξῃ ὑπὲρ τῆς ἐκκενώσεως, ἐὰν ὁ λόρδος ἀνθυπέσχετο, ὅτι ἀμέσως θέλει ἐπανέλθει εἰς Κωνσταντινούπολιν ἡ ῥωσσικὴ πρεσβεία καὶ ὅτι ἡ ῥωσσικὴ κυβέρνησις δὲν θέλει ἔχει νέας ἀπαιτήσεις. Ἐν τοσούτῳ τὰ διαβήματα τοῦ πρέσβεως τῆς Αὐ-

(1) Ἐπιστολὴ τοῦ πρίγκηπος Μετερνίχου πρὸς τὸν λόρδον Στράγκφορδ. Ἐν Λεωπόλει 4/16 Ὀκτωβρ. χργ.

(2) Παρατηρήσεις ἀφορῶσαι τὰς Ἡγεμονίας τῆς Βλαχίας καὶ Μολδαυίας. χργ.

στρίας ἔμειναν ἄνευ ἀποτελέσματος. Τὸ διὰ τὸν Μιντσιάκην ζητηθὲν φιρμάνιον ἐλευθέρας διαβάσεως ἐδόθη μὲν προθύμως καὶ κατὰ τύπους, καθ' οὓς οὐδέποτε πρότερον ἔλαβεν αὐτὸ οὐδεὶς πρέσβυς, ἡ Τουρκία ὅμως ἠρνήθη ὁριστικῶς καὶ κατὰ τοὺς τύπους τὴν ἐκκένωσιν. (1) Ἐν τούτοις ἐπίστευεν ἡ Πύλη ὅτι ἔφθασεν εἰς ὡρισμένον ἀποτέλεσμα, καὶ περιεμένετο ὁ σχηματισμὸς νέας κυβερνήσεως ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ἤδη, καθ' ἣν ὁ περίφημος Γαλὶπ ἐφέντης, ὁ μαθητὴς τοῦ Σουλτάνου Σελὶμ, ἀφίχθη εἰς τὴν πρωτεύουσαν, κυβερνήσεως, ἥτις ἀμφοτέρωθεν ἤθελε παρέχει ἐγγυήσεις καὶ περὶ τῆς ἐκτελέσεως τῶν ὑποσχεθέντων, συγχρόνως ὅμως καὶ περὶ τοῦ τέλους τῶν ὑποσχέσεων. Ὡς ἐχέγγυον τοῦ τελευταίου τούτου ὅρου ἐθεωρεῖτο ἤδη, ὅτι ὁ Τσανὶπ ἔλαβε πάλιν ψῆφον ἐν τῷ ὑπουργικῷ συμβουλίῳ (κατὰ τὸν Ὀκτώβριον), μικρὸν ἔτι πρὶν ἔλθῃ εἰς Κωνσταντινούπολιν ὁ Γαλὶπ, ὅστις ἦτο ἐσχάτως ἀρχηγὸς τῶν κατὰ τὸν Βόσπορον στρατιωτικῶν δυνάμεων (15/27 Ὀκτωβρίου). Ὁ ἀνὴρ οὗτος, ἀνήκων εἰς οἰκογένειαν τῆς Κωνσταντινουπόλεως σχεδὸν ἄγνωστον, ἦτο ἤδη ἑξηκοντούτης. Εἶχε καταλάβει ὅλας σχεδὸν τὰς ἀνωτάτας θέσεις τάς τε ἐσωτερικὰς καὶ ἐξωτερικὰς, καὶ διατελέσας πρέσβυς ἐν Παρισίοις (περὶ τὸ 1802) εἶχε μάθει τὰ φραγκικὰ ἤθη καὶ ἔθιμα. Συνετὸς, πλήρης εὐφυῶν ἀπαντήσεων (2), ἐλεύθερος θρησκευτικοῦ καὶ πολιτικοῦ φανατισμοῦ, εἰρηνόφιλος, μέτριος, ἐθεωρεῖτο καθ' ὅλην τὴν Τουρκίαν ὁ μόνος, ὅστις εἶχε τὴν ἐντελῆ γνῶσιν τῶν ἐξωτερικῶν σχέσεων καὶ ἄξιος ὑγιῶν καὶ μεγάλων ἀποφάσεων,

---

(1) Διακοίνωσις τῆς Ὑψ. Πύλης πρὸς τὸν πρέσβυν τῆς Αὐστρίας 27/8 Νοεμβρίου. χργ.

(2) Πρὸς αὐτὸν ἐπανελθόντα ἐκ τῆς ἐν Βουκουρεστίῳ συνθήκης εἶπεν ὁ ἐχθρός του Χαλὲτ τὸ ἑξῆς λογοπαίγνιον, Ρουσιλὶ γαλὶπ γκελδί! ὅπερ δύναται νὰ ἐξηγηθῇ καὶ ὡς· ἡ Ῥωσσία ἐξῆλθε νικητὴς, ἢ καί· ὁ ῥωσσόφρων (ῥουσιλί) Γαλὶπ ἦλθεν. Ἡ ἀπάντησις τοῦ Γαλὶπ ἦτο ἡ ἑξῆς. Μποῦ χαλὲτ μεϊδαντὰ ἴχεν ῥουσιλὶ γαλὲπ γκελίρ! ἤτοι· Ἐν τοιαύτῃ τῶν πραγμάτων καταστάσει πρέπει νὰ ἦναι νικητὴς ἡ Ῥωσσία, ἢ καί· ἐπειδὴ ὁ Χαλὲτ κατέχει τοιαύτην θέσιν πρέπει ὁ Ῥῶσσος νὰ ἦναι νικητής.

σίας ἀπῄτει τὸ δύσκολον καὶ σπουδαῖον τῆς ἐποχῆς. Μικρὸν δὲ μετὰ τὴν ἄφιξίν του προεβιβάσθη μέγας βεζίρης (1/13 Δεκεμβρίου). Τὸ διάταγμα τοῦ διορισμοῦ του δὲν περιεῖχε τὸ διαβόητον ἐκεῖνο, «θὰ ἴδωμεν πῶς θὰ βαδίσῃ.» Ἐδίδοντο εἰς τὸν Γαλὶπ ὅλα τὰ δικαιώματα τῶν ἀρχαίων βεζιρῶν ἅτινα οὐδεὶς μέχρι τοῦδε ἠδυνήθη νὰ λάβῃ ὑπὸ τὸν Σουλτάνον τοῦτον. Συνεπείᾳ δὲ τοῦ διορισμοῦ τούτου ἐπῆλθε καὶ ἡ ὑπουργικὴ μεταβολὴ, καὶ ὁ μὲν νεωστὶ διορισθεὶς ὑπουργὸς τῶν ἐσωτερικῶν Σουλεϊμὰν ἐφέντης ἀντικατεστάθη ὑπὸ τοῦ ρεὴζ ἐφέντη Σαδὶκ, οὗτος δὲ ὑπὸ τοῦ πρὸ μικροῦ ἀπολυθέντος, πολλάκις δοξασθέντος Σαϊδᾶ ἐφέντη, ὅστις ἀνῆκε ψυχῇ τε καὶ σώματι εἰς τὸ κόμμα τοῦ Γαλίπ. Ὁ μέγας βεζίρης ἐπειράθη πρὸς τούτοις νὰ λάβῃ στερεᾷ χειρὶ τὸ πηδάλιον τοῦ κράτους καὶ ἄφησεν εἰς τὸν εὐνοούμενον Σελιχτάρην τὰς ῥᾳδιουργίας τῆς Αὐλῆς. Δυστυχῶς ὅμως ἔμελλε καὶ αὐτὸς νὰ μάθῃ, ὡς οὐχὶ πολὺ πρὸ αὐτοῦ ὁ Ἀλῆς Βεντερλῆς, ὅτι ἐν Τουρκίᾳ δυσκολώτατον μὲν εἶναι νὰ ἐμποδίσῃ τις τὸ κακὸν, ἀδύνατον δὲ νὰ πράξῃ τὸ καλόν.

Αἱ τελευταῖαι πράξεις τοῦ λόρδου Στράγκφορδ.

Τῷ Κυρίῳ Μιντσιάκῃ ἐλθόντι εἰς Κωνσταντινούπολιν μόλις κατὰ τὴν 10/22 Ἰανουαρίου 1824 λαμπρὰ ἐγένετο ὑποδοχή. Μεγάλη εὐγένεια τῆς Πύλης ἦτο ὅτι διὰ φιρμανίου ἀνεκάλεσεν εἰς τὴν πρωτεύουσαν τὸν ἐξορισθέντα Δανέζην. Πλὴν ἀμέσως ἀνεφύησαν ὡς πρὸς τὴν θέσιν τοῦ ἐπιτετραμμένου νέαι δυσκολίαι. Ἀπεστάλη οὗτος ἵνα προστατεύσῃ τὸ ἐμπόριον καὶ τὴν ναυτιλίαν τῆς Ῥωσσίας· τὸ δὲ πρὸς τοῦτο δικαίωμα προϋπέθετε τὴν ἁρμοδιότητα νὰ ὑποβάλλῃ ἐπισήμους διακοινώσεις, ἣν μέχρι τοῦδε ἡ Πύλη εἰς τὰς πρεσβείας μόνον παρεχώρει. Ὅθεν ὁ ῥῶσσος σύμβουλος τῆς ἐπικρατείας ἀνέλαβε δικαιώματα πρέσβεως, προκηρύττων συνάμα ὅτι δὲν εἶναι πρέσβυς. Πρὸς δὲ τούτοις οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει παρεπιδημοῦντες ῥῶσσοι ἔμποροι, ὑπὸ τὴν προσωρινὴν προστασίαν τοῦ πρέσβεως τῆς Αὐστρίας εὑρισκόμενοι, εἶχον παραδεχθῆ τὸ αὐστριακὸν δασμολόγιον. Ὁ Μιντσιάκης ἀπῄτησε τὴν ἀποκατάστασιν τοῦ ῥωσσικοῦ, ἀλλ' ὁ ρεὴζ ἐφέντης ἀπῄτησεν ἀναθεώρησιν καὶ ἀνανέωσιν τοῦ ῥωσσικοῦ δα-

σφολογίου, τοῦ ὁποίου ἡ προθεσμία εἶχε λήξει ἐν τῷ μεταξύ. Ἐν τούτοις κατώρθωσεν ὁ λόρδος Στράγκφορδ νὰ ἄρῃ καὶ αὐτὰς τὰς δυσκολίας, ὡς ὠφελήθη καὶ ἐκ τῆς ἐλεύσεως τοῦ Μιντσιάκη, ὅπως καὶ πάλιν ἐν μυστικῇ συνεντεύξει (σύμβαν τὸ ὁποῖον πρὸ πολλοῦ δὲν ἔλαβε χώραν !) προτρέψῃ τὸν Γαλὶπ νὰ ὑποσχεθῇ περὶ τῆς ἐκκενώσεως ὡς ἀρχῆς, τοὐλάχιστον, διαβεβαιῶν ἐκ μέρους του ὅτι οὗτος ἦτο ὁ τελευταῖος ὅρος τῆς Ῥωσσίας. Ὁ Στράγκφορδ ἐπανερχόμενος ἀπὸ τῆς συνεντεύξεως ταύτης εἶπεν· Εὗρον τὸν ἄνθρωπόν μου ! Ἠναγκάσθη δὲ ν' ἀκούσῃ παρὰ τοῦ Γαλὶπ πικρότατα παράπονα περὶ τῆς μεταβολῆς τῆς ἀγγλικῆς πολιτικῆς. Διάφορα νεώτερα συμβάντα, συνωμοσία Ἰονίων ἀνακαλυφθεῖσα ἐν Κωνσταντινουπόλει, παρεκτροπαί τινες Ἄγγλων ὑπηκόων, καὶ ἡ μεταξὺ τῆς ἀγγλικῆς κυβερνήσεως καὶ τοῦ βάη τῆς Ἀλγερίας ῥῆξις, περὶ τῆς ὁποίας οὐδὲν ἀνέφερεν ὁ Κάννιγκ πρὸς τὴν Πύλην, ταῦτα πάντα ἠρέθισαν τοὺς ὑπουργοὺς τῆς Τουρκίας καὶ αὐτὸν τὸν τουρκικὸν λαὸν παρώξυναν νὰ καταρᾶται τοὺς Ἄγγλους. Τοῦτο δὲ παρεκίνησε τὸν πρέσβυν τῆς Ἀγγλίας νὰ μὴ ἐπισπεύσῃ τὰ περὶ τῆς ὑποθέσεως τῶν Ἡγεμονιῶν διαβήματά του. Πρὸς δὲ τούτοις πολλὰ ἦσαν ἔτι τὰ κατὰ τῆς ἐκκενώσεως, ὥστε δυσκόλως ἠδύνατο ἡ Πύλη νὰ σκεφθῇ ἀκόμη περὶ τῆς ἐκτελέσεως αὐτῆς. Ἡ Πύλη εἶχεν ἀρκετὰς ἀφορμὰς νὰ φανῇ ὀλίγωρος ὡς πρὸς τὸ ζήτημα τοῦτο, καθ' ὅσον μάλιστα ἔδωκεν εἰς ζητήματα ἀσυγκρίτῳ λόγῳ σπουδαιότερα δείγματα μεγάλης εὐθύτητος καὶ συγκαταβάσεως. Ὁ Σὰχ τῆς Περσίας ἐβράδυνε τὴν ἐπιθεώρησιν τῆς συνθήκης, καθ' ἣν στιγμὴν ἡ Ῥωσσία, ἥτις, βελτιωθεισῶν τῶν πρὸς τὴν Πύλην σχέσεών της, οὐδαμῶς ἐφρόντιζε περὶ τῆς χαλαρώσεως τῶν πρὸς τὴν Περσίαν σχέσεών της, διηρέθιζε τὴν Πύλην εἰς ἀποτόμους περὶ τῶν ὁρίων παρατηρήσεις. Ὅθεν ὁ πρίγκηψ Ἀββᾶ Μιρζᾶς ἐπρότεινεν εἰς τὴν Πύλην συνθήκην συμμαχίας καὶ ἐπιμαχίας, ὅπως ἀμοιβαίως καὶ ἡ Πύλη καὶ ἡ Περσία « ἀσφαλισθῶσι κατὰ τῶν ἐνεργειῶν τοῦ τρομεροῦ ῥωσσικοῦ κολοσσοῦ. » Ἀλλ' ἡ Πύλη χάριν τῆς Ῥωσσίας ἠρνήθη τὴν σύμβασιν ταύτην. Ὁ Σουλτάνος ἤθελε ν' ἀποφύγῃ πᾶν ὅ,τι

ἠδύνατο νὰ δώσῃ ἀφορμὴν εἰς δίκαια παράπονα. Ἐκ τῆς καλῆς ταύτης διαθέσεως ἀπεφάσισεν ἡ διπλωματία νὰ ὠφεληθῇ πρὸς τελευταίαν ἔφοδον, ὅπως ἐπιτύχῃ τὴν ἐκκένωσιν. Ὁ πρέσβυς τῆς Αὐστρίας καὶ ὁ τῆς Πρωσσίας ἐπειρῶντο νὰ ὁρμήσωσι πρῶτοι, καὶ ἔπειτα ἔμελλεν ὁ Στράγκφορδ νὰ κάμῃ τὴν τελικὴν ἔφοδον. Ἀλλ' ὁ Γαλὶπ τὸν προέλαβε δι' ἐξόδου. Μόλις ἦτο ἑτοίμη ἡ διακοίνωσις τοῦ Στράγκφορδ τῷ ἐνεχείρισεν ὁ Γαλὶπ ὑπόμνημα (28|9 Ἀπριλίου), ἐν ᾧ δι' εὐσχημοτάτου τρόπου τῷ ἔλεγε τὰς πικροτέρας ἀληθείας περὶ τῆς ἐχθρικῆς διαγωγῆς Ἄγγλων ὑπηκόων, οὓς ἡ τουρκικὴ κυβέρνησις δύναται νὰ περιστείλῃ ἅμα θελήσῃ, καὶ νῦν ἦλθεν ὁ καιρὸς νὰ θελήσῃ. Ὁ δὲ λόρδος Στράγκφορδ μὲ ὅλας τὰς κακὰς προφητείας τῶν συναδέλφων του δὲν ἔλειψε ν' ἀπευθύνῃ τὴν ἐπιοῦσαν (29|10 Ἀπριλίου) τὴν διακοίνωσίν του (1). Τὸ ἔγγραφον τοῦτο οὐδὲν νεώτερον ἐπιχείρημα ἐπρόσθετεν. Ἐπιτηδείως ὅμως ἀνεφέρετο ἐν αὐτῷ μετὰ ἐμφάσεως, ὅτι πρὸ ἑνὸς ἤδη ἔτους καὶ ἐπέκεινα ἐκήρυξεν ὁ ῥεὴζ ἐφένδης (ἐν τῇ ἀπὸ 13/25 Φεβρ. 1823 ἐπιστολῇ αὐτοῦ) ῥητῶς τὴν ἐκκένωσιν ὡς τετελεσμένην ἤδη, ἐν ᾧ αὕτη δὲν εἶχεν ἐκτελεσθῆ. Παρὰ τῷ πικρῷ τούτῳ καταποτίῳ ἔθεσεν ὁ Στράγκφορδ ἑλκυστικὸν δόλωμα. Ἐκοινοποίησεν ὅτι ἔλαβε παρὰ τοῦ Τσάρου ἐντολὴν νὰ γνωστοποιήσῃ ἐπισήμως εἰς τὴν Πύλην, ὅτι ἡ ἐντελὴς καὶ ταχεῖα ἐκκένωσις τῶν Ἡγεμονιῶν εἶναι ἐπὶ τοῦ παρόντος ὁ μόνος ὅρος, ἀφ' οὗ ἐξαρτᾷ ὁ αὐτοκράτωρ τὴν ἐντελῆ ἀποκατάστασιν τῶν πρὸς τὴν Πύλην διπλωματικῶν αὐτοῦ σχέσεων. Οἱ ὑπουργοὶ τῆς Τουρκίας κατέπνιξαν τὴν κατὰ τῶν Ἄγγλων ἀγανάκτησίν των καὶ ἐν τῇ μετὰ τοῦ λόρδου Στράγκφορδ συνδιασκέψει (15|27 Ἀπριλίου) ἀνεγνώρισαν τὴν ἀνάγκην τῆς ἐκκενώσεως καὶ διεβεβαίωσαν ἐπισήμως, ὅτι αἱ ἐπιθυμίαι τῶν συμμάχων θέλουσιν ἐκτελεσθῆ. Τὸ τελευταῖον πρόσκομμα τῆς ἐπανόδου τῆς ῥωσσικῆς πρεσβείας εἶχεν ἀρθῆ. Εἰς πᾶν ὅ,τι ἔπραττε

---

(1) Διακοίνωσις τοῦ πρέσβεως τῆς Ἀγγλίας πρὸς τὴν Ὑψ. Πύλην, 29|10 Ἀπριλίου 1824 χργ.

τεν ἡ Πύλη, εἰς τὴν διεξαγωγὴν τοῦ περὶ τοῦ δασμολογίου ζητήματος καὶ τῆς Σαρδηνικῆς συμβάσεως, ἐνεφαίνετο τὸ διαλλακτικὸν πνεῦμα, εἰς τὸ ὁποῖον ὅμως δὲν ἀνταπεκρίνετο ἐπίσης καὶ ἡ Ῥωσσία. Ἐξ Ὀδησσοῦ ἀπέπλευσαν πάλιν ναυλωθέντα τὰ τέσσαρα πρὸ μικροῦ ἀποδοθέντα πλοῖα, ὧν τὸ ἓν εἶχε μέγεθος ὑπερβαῖνον κατὰ τὸ τρίτον τὸ ὑπὸ τῆς συνθήκης ὡρισμένον· καὶ ὅμως καὶ αὐτὸ τὸ πλοῖον δὲν παρεμποδίσθη ποσῶς. Ὅθεν ὁ λόρδος Στράγκφορδ ἐδικαιοῦτο νὰ θεωρήσῃ τὴν ἀποστολήν του τετελεσμένην. Ἔλαβε δὲ καὶ ἄδειαν, ἧς ἐπεθύμει νὰ κάμῃ χρῆσιν. Καὶ πάλιν ἀνήγγειλε καὶ εἰς τὸν Τσάρον καὶ εἰς τὸν κόμητα Νεσελρὼδ 17]29 Ἰουνίου) καὶ εἰς τὸν πρίγκηπα Μεττερνῖχον (19/1 Ἰουλίου) τὰς ἀποτελεσματικὰς ἐπιτυχίας του. Πρὸς τὸν Μεττερνῖχον δὲ εἶπεν ἐν τέλει καὶ τὴν γνώμην του περὶ τοῦ μεγάλου ζητήματος, ἐὰν μετὰ τὰς ἐπιτυχίας ταύτας ἐστερεώθη πραγματικῶς ἡ ἀποκατάστασις τῶν παλαιῶν φιλικῶν σχέσεων, καὶ ἐὰν ἡ εἰρήνη ἐξησφαλίσθη πραγματικῶς. Ἀείποτε τῷ ἔγραφεν, ἔκαμε πρὸς αὐτὸν (τὸν Μεττερνῖχον) ἐμπιστευτικῶς τὴν παρατήρησιν, ὅτι μετὰ τὴν ἐκτέλεσιν τῶν ῥωσσικῶν ἀπαιτήσεων ἀνάγκη ἦτο νὰ ἐξετασθῇ τὸ ζήτημα τῶν τουρκικῶν ἀνταπαιτήσεων, ὅσον καὶ μέχρι τοῦδε ἔμεινε τοῦτο κατὰ μέρος ὡς ἂν «*μή μου ἅπτου*» (noli me tangere). Δὲν ἀμφιβάλλει ποσῶς, ὅτι ἡ Πύλη θέλει ζητήσει τὴν αὐτὴν κατὰ τῆς Ῥωσσίας ἐπέμβασιν, ἣν οἱ σύμμαχοι παρέσχον τῇ Ῥωσσίᾳ κατὰ τῆς Πύλης, καὶ ὅτι ἅμα ἐπανελθούσης τῆς ῥωσσικῆς πρεσβείας θέλει ἐπιληφθῇ τοῦ ζητήματος τῶν ἀσιατικῶν μεθορίων. Ὅθεν αἱ διὰ τοσούτου κόπου ἀποκατασταθεῖσαι σχέσεις θέλουσιν ἐκ νέου διακινδυνεύσει, καὶ τοῦτο καθ' ἣν στιγμὴν μέλλει νὰ συζητηθῶσι τὰ δυσκολώτατα καὶ οὐσιωδέστατα τῶν ζητημάτων, ὧν ἡ λύσις δὲν θὰ ἐξηρτᾶτο εἰμὴ ἐκ τοῦ βαθμοῦ τῆς πρὸς τὴν Πύλην ἐμπνεομένης ἐμπιστοσύνης. Τὸ μόνον δὲ μέσον πρὸς καταστολὴν τῆς πρὸς τὴν ἐπέμβασιν ἐναντιότητος τῆς Πύλης θέλει εἶσθαι, νὰ τῇ ἀποδειχθῇ ὅτι αἱ δυνάμεις, καὶ ἐπὶ κεφαλῆς ὅλων ἡ Ῥωσσία, δὲν ἐναντιοῦνται νὰ ἐξετάσωσι μετὰ δικαιοσύνης καὶ τὰς ἀπαιτήσεις

αὐτῆς. «Ἄκρα ἀμεροληψία, προσθέτει ἐν τέλει ὁ Στράγκφορδ, καὶ εὐσυνείδητος δικαιοσύνη εἰς ὅλας τὰς σχέσεις ἡμῶν πρέπει νὰ ἦναι ἡ πρώτη βάσις τῶν μελλουσῶν διαπραγματεύσεων. Ἄνευ αὐτῶν ἡ ἐπιτυχία εἶναι ἀδύνατος.» Τοῦτο ἐφαίνετο καλὸς διὰ τὰ μέλλοντα οἰωνός· ἀλλ' οἱ διπλωματικοὶ κύκλοι ἦσαν ἡσυχώτεροι καὶ ἐνόμιζον, ὅτι δύνανται «μὲ νέαν ἐμπιστοσύνην νὰ ἐπερωτήσωσι τὸ μέλλον.» Ὅτε δὲ ἡ ρωσσικὴ κυβέρνησις διώρισε πρέσβυν αὐτῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει τὸν Κύριον Ῥιβωπιέρην (Ribeaupierre), μέχρι τῆς ἀφίξεως τοῦ ὁποίου ὁ Μιντσιάκης ἔμελλε νὰ καθέξῃ τὴν θέσιν τοῦ ἐπιτετραμμένου (1), ὅτε καὶ ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Αὐστρίας καὶ ὁ τῆς Ῥωσσίας διεβίβασαν πρὸς τὸν λόρδον Στράγκφορδ καὶ τὸν βασιλέα τῆς Ἀγγλίας τὰ εἰλικρινέστατα εὐχαριστήριά των διὰ τὰς ἐκδουλεύσεις των, ἐπίστευσεν ἡ διπλωματία ὅτι «ἔφθασεν αἰσίως εἰς τὸ τέρμα τῶν ὑποθέσεών της, αἵτινες ἀπὸ τριῶν ἤδη ἐτῶν ἀδιακόπως τὴν ἀπησχόλουν.»

Καὶ ὅμως, μόλις εἶχον ἀποσταλῆ ἐκ Κωνσταντινουπόλεως αἱ θριαμβευτικαὶ τοῦ λόρδου Στράγκφορδ ἐκθέσεις, καὶ ἀμέσως διὰ νέας πρὸ πολλοῦ ἐσχεδιασμένης ῥαδιουργίας τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Ῥωσσίας νέα ἐν τῇ τουρκικῇ πρωτευούσῃ ἐπῆλθε μεταβολὴ τῶν πραγμάτων, νέαν πολεμικὴν κατάστασιν τῆς διπλωματίας ἐμφαίνουσα. Μόλις εἶχε κηρύξει ὁ εὐγενὴς λόρδος διὰ σοφῶν λόγων, ὅπως ἠδύνατο νοῦς ἁπλοῦς νὰ τοὺς ἐννοήσῃ, ὅτι ἡ ἐκκένωσις εἶναι ἡ πασῶν τῶν ἀπαιτήσεων τῆς Ῥωσσίας τελευταία, ἀνεφύη πάλιν ἐν τῇ πέμπτῃ σειρᾷ τῶν ἀπαιτήσεων ἡ πασῶν σκανδαλωδεστάτη, ἡ εἰρήνευσις, ἣν ἡ Τουρκία ἐδικαιοῦτο νὰ πιστεύσῃ ὅτι ἀπέφυγε διὰ τοῦ ἐν Βερώνῃ προταθέντος θελήματός της καὶ περὶ τῆς ὁποίας ἅπασα ἡ διπλωματία ἄκραν εἶχε τηρήσει μέχρι τοῦδε σιγήν. Ἐν τῇ Συνταγματικῇ ἐφημερίδι τῶν Παρισίων,

Ἡ εἰρήνευσις ἐν πέμπτῃ σειρᾷ τῶν ῥωσσικῶν ἀπαιτήσεων.

(1) Ἐπίσημον ἔγγραφον τοῦ κόμητος Νεσελρὼδ πρὸς τὸν πρέσβυν τῆς Ἀγγλίας. Ἐν Πετρουπ. 16|28 Αὐγούστου· καὶ πρὸς τὸν ῥελῆζ ἐφένδην ὑπὸ τὴν αὐτὴν ἡμερομηνίαν. χργ.

κατεχωρήθησαν αίφνης (19|31 Μαΐου) αποσπάσματα ρωσσικού υπομνήματος, το οποίον έθετε νέας βάσεις προς ειρήνευσιν της Ελλάδος, συντεταγμένας υπό όλως διάφορον πνεύμα ή αί πρότερον αύστριακαί προτάσεις· και τούτο εγνώσθη εν Κωνσταντινουπόλει μόλις ο Στράγκφορδ είχεν αποστείλει τας τελευταίας αυτού εκθέσεις. Πιστεύεται, ότι η δημοσίευσις των σπουδαίων τούτων αποσπασμάτων, τα οποία ήσαν μυστήριον διπλωματικόν, έγεινεν υπό της φιλοπολέμου ρωσσικής μερίδος, ήτις ενησμενίζετο να ρίπτη τοιούτους δαυλούς εις τον κόσμον, ίνα καταστήση την ειρήνην όλως αδύνατον. Και όντως επιτυχία τις άμεσος δεν εβράδυνε να επέλθη. Η δημοσίευσις αύτη κατώρθωσε ν' αναβάλη η τουρκική κυβέρνησις την υποσχεθείσαν εκκένωσιν των Ηγεμονιών και να την καταστήση εξηρτημένην από της εκκενώσεως των επαρχιών από των ξένων εν ταις Ηγεμονίαις παρεπιδημούντων υπηκόων. Δευτέρα συνέπεια της δημοσιεύσεως ήτο η πτώσις του Γαλίπ. Ούτος απολέσας την εμπιστοσύνην του Σουλτάνου, ολίγον τοις γενιτσάροις αρεστός, εγκαταλειφθείς υπό των ουλεμάδων, αφ' ού ούτοι τον μετεχειρίσθησαν όπως κρημνίσωσι τον προκάτοχόν του, εγκαταλειφθείς και υπό της μερίδος του, άμα αύτη τον είδεν επιδιώκοντα τα συμφέροντα του κράτους μάλλον ή τα ίδικά της, μισούμενος από του διευθυντού του Νομισματοκοπείου Χουσνή βέη, εχθρού των Φράγκων ασπόνδου, και υπό του μαθητού του Τσχνίπ, του υπουργού των εσωτερικών Σαδίκ, ένα μόνον είχεν αληθή και πιστόν οπαδόν, τον ρεήζ εφένδην Σαϊδάν, όστις κατά την εποχήν ταύτην κατέκειτο ασθενής. Όθεν έπεσεν ο Γαλίπ δι' έλλειψιν προστασίας, και όπως ανεφέρετο εν τω προς τον διάδοχόν του διατάγματι (4|16 Σεπτεμβρίου), διότι, εξελθών εκ της τάξεως των γραφέων παρημέλησε το κύριον και ουσιώδες ζήτημα, την κατάπνιξιν της Ελληνικής επαναστάσεως. Πτωχός και καταχρεωμένος παρέδωκε την θέσιν του και εξωρίσθη εις Καλλίπολιν. Ο διάδοχος αυτού ο Μεχεμέτ Σελίμ Σιρί πασάς, πρώην διοικητής της Σηλυβρίας, καλώς εγίνωσκε πόσον απείχεν από του προκατόχου του. «Εκείνος, έλεγεν, ήτο η κυ-

ρέως χρυσῆ στήλη τοῦ κράτους, ἐγὼ δὲν εἶμαι εἰμὴ ἀσθενὴς κάλαμος, ἀνίκανος νὰ κρατῶ βάρος τοσοῦτον μέγα.» Πρὸς δὲ τούτοις ἀπέθανε κατ' ἐκείνας τὰς ἡμέρας (8/20 Σεπτεμβρίου) καὶ ὁ Τσακίτ, καὶ ὁ ρεῒζ ἐφέντης, ἀπολέσας ὅλα τὰ ἰσχυρὰ στηρίγματα, εὑρέθη ἐστερημένος καὶ τῆς ἐλαχίστης ἐπιῤῥοῆς. Οἱ ἄνδρες τῶν ὑγιῶν πολιτικῶν ἀρχῶν εἶχον ἐκλείψει καὶ ἡ τουρκικὴ κυβέρνησις ᾐσθάνετο ὅτι ἀνίσχυρος παρεδίδετο εἰς τὴν διάκρισιν τῶν περιστάσεων καὶ τοῦτο καθ' ἣν στιγμὴν νέα ἐπέκειτο συστηματικὴ τοῦ ἐχθροῦ ἐπίθεσις. Διότι ἐπὶ ἱκανὸν χρόνον κατεγίνετο ὁ Τσάρος ἐν κρυπτῷ περὶ τοῦ ζητήματος τῆς εἰρηνεύσεως. Ὅτε ἐν Βερώνῃ ἔφερε τὸ ζήτημα τοῦτο εἰς τὴν δευτέραν θέσιν, καὶ ὑπεκρίνετο, ὅτι ἔκαμε τὴν θυσίαν ταύτην κατὰ τὰς ἐπιθυμίας τῶν συμμάχων ἵνα καλύψῃ τὴν ὑποχώρησίν του, ἐνδομύχως δὲν παρεχώρησεν εἰμὴ εἰς τὸν χωρισμὸν καὶ εἰς τὴν ἀναβολὴν τοῦ ζητήματος. Ἅμα ἐφαίνετο ὅτι ἐξωμαλύνοντο αἱ καθαρῶς Ῥωσσικαὶ διαφοραί, ὅπερ συνέβη ἐν καιρῷ τῆς ἐν Τσερνοβίτσῃ διαμονῆς τῶν δύο αὐτοκρατόρων, ἤρχισε πάλιν ὁ Τσάρος νὰ ἐπαναλαμβάνῃ τὰς περὶ τῆς ὑπὲρ τῶν ὁμοθρήσκων του μερίμνης ἐπιδείξεις. Καὶ νέον ἐπῆλθε πρὸς τούτοις συμβάν. Κατ' ἐκείνας τὰς ἡμέρας ἔφθασε καὶ ἡ εἴδησις περὶ τῆς παραδόσεως τῆς Καδίκης. Τὸ Ἱσπανικὸν ζήτημα, λαβὸν ἀρχὴν κατὰ τὴν προλαβοῦσαν τῶν μοναρχῶν συνέντευξιν, κατὰ τὴν παροῦσαν ἐπερατώθη. Ἡ καταστολὴ τῶν ταραχῶν ἐν τῇ Δύσει ἐπέτρεπε τὴν σοβαρὰν περὶ τῶν ἐν τῇ Ἀνατολῇ ταραχῶν καὶ σπουδαίαν συζήτησιν. Τὸ ἡμιτελὲς τῶν ἐν Τσερνοβίτσῃ ληφθέντων μέτρων πρὸς ἀνανέωσιν τῶν πρὸς τὴν Πύλην διπλωματικῶν σχέσεων ἐβασίζετο ἤδη εἰς τὰς σκέψεις ταύτας. Χάριν τῶν Ἑλλήνων δὲν ἤθελεν ἡ Ῥωσσία νὰ στείλῃ καθ' αὐτὸ πρέσβυν, τοῦ ὁποίου καὶ αὐτὴν ἁπλῶς τὴν παρουσίαν ἤθελεν ἡ Πύλη θεωρήσει ὡς θρίαμβον κατὰ τῶν ἐπαναστατῶν, καὶ τὸν ὁποῖον ἀφ' ἑτέρου, ἐὰν αἱ νῖκαι τῶν Ἑλλήνων ἐξηκολούθουν, ἤθελεν ὑποπτευθῆ ὅτι συμπράττει μετ' αὐτῶν. Ἐκ Τσερνοβίτσης ἤδη, ὡς ἀνωτέρω εἴπομεν, ἔλαβεν ὁ λόρδος Στράγκφορδ διαταγὴν νὰ μὴ ἐργάζεται πλέον διὰ τὴν εἰρήνευσιν, διότι ὁ Τσάρος

ἤθελε πρότερον νὰ συνεννοηθῇ περὶ τούτου μετὰ τῶν συμμάχων του, καὶ συγχρόνως καὶ τὴν κοινοποίησιν παρὰ τοῦ Νεσελρὼδ, ὅτι αὐτὸς καὶ ὁ Μεττερνῖχος ἐπεξεργάζονται ἐκσυμφώνου ὑπόμνημα. Ὑπὸ τῆς ὅλως αὐθαιρέτου ταύτης καὶ ἀπροσδοκήτου πράξεως τοῦ ὑπουργοῦ τῆς Ῥωσσίας οὐκ ὀλίγον ἐπτοήθη ὁ Μεττερνῖχος, ἐπειδὴ τὸ ὑπόμνημά του περὶ τοῦ ζητήματος τούτου εἶχεν ἤδη ὑποβληθῆ. Πρὸς τί καὶ δεύτερον; ἐν ᾧ αὐτὸς καὶ τὸ ἕν, τὸ ἰδικόν του, ἐπεθύμει νὰ ἴδῃ τεθαμμένον ἐν λησμονησίᾳ! Ἐπέπρωτο ὅμως ν' αὐξήσῃ ἔτι ἡ ἔκπληξις τοῦ Μεττερνίχου. Ὁ Τσάρος ἅμα ἐγκατέλιπε τὴν αὐστριακὴν τῆς Τσερνοβίτσης ἀτμοσφαῖραν ἔπλει πλησίστιος πρὸς τὸ νέον αὐτοῦ τέρμα. Καὶ πρῶτον μὲν ἐπανελαμβάνετο δι' ἐγκυκλίου (9/21) Ὀκτωβρίου), ὅτι ἡ ῥωσσικὴ Αὐλὴ θεωρεῖ καθῆκόν της ν' ἀναπτύξῃ ὅλας τὰς περὶ τοῦ ζητήματος τούτου θεωρίας της· εἶτα δὲ ταχυδρόμος ἐξ Ὀδησσοῦ ἀνήγγειλε (περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ Νοεμβρίου) εἰς τὸν Μεττερνῖχον τὴν ἀπόφασιν τοῦ Τσάρου, νὰ προτείνῃ εἰς τοὺς συμμάχους του συνέλευσιν τῶν ἐν Πετρουπόλει πρέσβεων πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπόν. Τοῦτο ἐθεώρησεν ὁ πρωθυπουργὸς τῆς Αὐστρίας ὡς ῥαδιούργημα, ἐν ᾧ ἐνεργὸν μέρος ἐλάμβανε πάλιν ὁ Καποδίστριας, ὃν ἐνόμιζεν ὅτι ἀνεπιστρεπτεὶ εἶχεν ἀπομακρύνει! Ἐκ Πετρουπόλεως ἀπεστάλη λοιπὸν πρὸς ὅλας τὰς κυβερνήσεις ἡ πρόσκλησις νὰ δώσωσιν εἰς τοὺς ἀντιπροσώπους ἢ πληρεξουσίους των ὁδηγίας εἰς τρόπον, ὥστε αἱ ἀποφάσεις αὐτῶν ἄνευ νέων τῶν σχετικῶν κυβερνήσεων ὁδηγιῶν ἀπευθυνθῶσι κατ' εὐθεῖαν εἰς Κωνσταντινούπολιν ὡς ὁδηγίαι. Αἱ προτάσεις αὗται ἔτυχον ὡς ἦτο ἑπόμενον ἐν Λονδίνῳ ἔτι ψυχροτέρας ὑποδοχῆς ἢ ἐν Βιέννῃ. Ὁ Γεώργιος Κάννιγκ ἦτο ἤδη προσβεβλημένος, διότι, ἐν ᾧ κατὰ σειρὰν ἦτο ἐμπεπιστευμένη εἰς μὲν τὴν Αὐστρίαν ἡ εἰρήνευσις τῆς Ἰταλίας, εἰς δὲ τὴν Γαλλίαν ἡ τῆς Ἱσπανίας καὶ εἰς τὴν Ῥωσσίαν ἡ τῆς Ἀνατολῆς, οὐδέποτε οὐδεὶς ἐσκέφθη νὰ ἐμπιστευθῇ εἰς τὴν Ἀγγλίαν ἡ εἰρήνευσις τῶν ἐν τῇ νοτίῳ Ἀμερικῇ ἀποικιῶν. Πρὸς δὲ τούτοις ἔκαμεν ἐνστάσεις ὡς πρὸς τὸν τόπον τῆς συνδιασκέψεως. Ζητήματα τοιαῦτα, συζητούμενα ἐν Πετρου-

πόλει, δέον ἦτο νὰ διερευνήσωσι τὴν κοινὴν γνώμην καὶ νὰ διευκολύνωσι τὴν ἐπιτυχίαν τῆς φιλοπολέμου μερίδος. Δὲν ἦτο δὲ καὶ τῆς δικαιοδοσίας Ἄγγλου ὑπουργοῦ νὰ δίδῃ τὴν ζητουμένην πληρεξουσιότητα. Ὁπωσδήποτε ἐπρότεινεν ὁ Κάννιγκ ν' ἀναβληθῶσιν αἱ συνεδριάσεις μέχρι τῆς εἰς Κωνσταντινούπολιν ἀφίξεως τοῦ Ῥιβωπιέρου καὶ μέχρι τῆς κοινοποιήσεως τοῦ ἀγγελθέντος ὑπομνήματος, τοῦ περιέχοντος τὸ σχέδιον τῆς εἰρηνεύσεως. Ἐφάνη κατ' ἀρχὰς ὅτι ἡ ψυχρὰ αὕτη τῆς Ἀγγλίας ἀπάντησις ἐψύχρανε τὸν Τσάρον. Οὔτε ὁ Νεσελρὼδ ἀνέφερε πλέον τι περὶ τοῦ ὑπομνήματος, οὔτε ὁ Μεττερνῖχος ἐπέμενε πλέον. Ἐντοσούτῳ ἐξεδόθη τοῦτο αἴφνης περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ νέου ἔτους (28/9 Ἰανουαρίου 1824) καὶ ἐκοινοποιήθη κατεπειγόντως εἰς Λονδῖνον καὶ Βιέννην, ὅθεν, ἄγνωστον διὰ τίνος ὁδοῦ, ἐπροδόθη διὰ τῶν γαλλικῶν ἐφημερίδων. Ἐφαίνετο ἐν αὐτῷ, ὅτι τὸ πνεῦμα τοῦ Καποδιστρίου εἶχε πάλιν ἀναστηθῆ.

Τὸ ὑπόμνημα (1) ζητεῖ ἐπιμόνως, ὅτι αἱ αὐταὶ δυνάμεις, αἵτινες καθησύχασαν τὴν Ἰταλίαν καὶ Ἰσπανίαν, ὤφειλον νὰ περιστείλωσι τὴν ἐπὶ τρία ὅλα ἔτη κατὰ τὴν Ἀνατολὴν διαρκέσασαν αἱματοχυσίαν, ἥν, ὡς πιθανὸν ἦτο, δὲν θέλει περιστείλει οὔτε ἡ τοῦ τετάρτου ἔτους ἐκστρατεία. Τὸ δὲ ἰαματικὸν φάρμακον ἔγκειται ἐν τῷ μέσῳ τῶν δύο ἄκρων, ἤτοι τῆς ἀποκαταστάσεως τῆς αὐθαιρέτου ἐπὶ τῶν Ἑλλήνων ἐξουσίας, ἣν ἐπιδιώκει ἡ Πύλη, καὶ τῆς διατηρήσεως τοῦ ἀγῶνος, ἥτις εἶναι ὁ σκοπὸς τῶν ἁπανταχοῦ τῆς Εὐρώπης ταραχοποιῶν. Ὅθεν προτείνει ἡ Ῥωσσία, αἱ μὲν Ἑλληνικαὶ νῆσοι νὰ μείνωσιν ὑπὸ τὰς μέχρι τοῦδε ἐπικρατούσας δημοκρατικὰς διατάξεις, ἐκ δὲ τῆς ἀνατολικῆς Ἑλληνικῆς ἠπείρου (Θεσσαλίας, Βοιωτίας καὶ Ἀττικῆς), ἐκ τῆς δυτικῆς (τῆς Ἠπείρου καὶ Ἀκαρνανίας) καὶ ἐκ τῆς Πελοποννήσου μετὰ τῆς Κρήτης νὰ σχηματισθῶσι τρεῖς Ἡγεμονίαι ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τοῦ Σουλτάνου, ἐν αἷς ὀλίγα μόνον φρούρια νὰ διατηρήσωσι τουρ-

(1) Ἡ μετάφρασις αὐτοῦ εὕρηται παρὰ Τρικούπῃ 3,385.

κικὴν φρουράν, ἡ δὲ ἐσωτερικὴ διοίκησις νὰ σχηματισθῇ ὑπὸ τὴν ἐγγύησιν τῶν δυνάμεων.

Πῶς νὰ μὴ πτοηθῇ ὁ Μεττέρνιχος ἐπὶ τῇ διαφόρῳ ταύτῃ ἑρμηνείᾳ τῶν ἀθώων αὐτοῦ περὶ εἰρήνης προτάσεων; Αὕτη ἀπέβλεπε, τοῦτο ἦτο φανερώτατον, εἰς τὸ νὰ κατορθωθῇ ἐκ μέρους τῆς Ῥωσσίας ἡ ἀρχὴ τῆς Ἑλληνικῆς ἀπελευθερώσεως, νὰ ἐμποδισθῇ ἡ ἕνωσις ὅλων τῶν Ἑλλήνων, ἥτις ἠδύνατο εὐκόλως νὰ καταστήσῃ ἰσχυρὸν καὶ ἀνεξάρτητον τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος, νὰ ἐμποδισθῇ ἡ ἐντελὴς ἐλευθερία, νὰ θεμελιωθῇ ἡ ἐπιῤῥοὴ τῆς Ῥωσσίας ἐν τῇ μεσημβρινῇ Τουρκίᾳ ὡς ἐν τῇ ἀρκτώᾳ καὶ νὰ ἐπιτευχθῇ ἡ πτῶσις τῆς Τουρκίας, χωρὶς ἄλλη τις δύναμις ν' ἀντικαταστήσῃ αὐτήν. Τί ὅμως παρεκίνησε τὴν ῥωσσικὴν κυβέρνησιν μετὰ τὰς τοσαύτας ἐπιφυλάξεις καὶ ἀρνήσεις, νὰ φανερώσῃ τοσοῦτον ἀπροκαλύπτως τὰ σχέδιά της; Οὐδὲν ἕτερον ἢ ὁ φόβος, μὴ τὸ ἑλληνικὸν ζήτημα ἀποσπασθῇ ἀπὸ τῶν χειρῶν τῆς Ῥωσσίας. Ἤδη κατὰ τὸ 1822 ἐζήτησαν οἱ Πελοποννήσιοι τὴν ἀγγλικὴν προστασίαν, καὶ τίς ἠδύνατο νὰ ἐγγυηθῇ, ὅτι ὑπουργός, οἷος ὁ Κάννιγκ, ἤθελεν ἀντισταθῆ ἐπὶ μακρὸν εἰς τὸν πειρασμὸν τοῦ νὰ θέσῃ τὴν Ἑλλάδα ὑπὸ τὴν ἀγγλικὴν προστασίαν; Ἤδη αἱ πρὸς τὴν Ἑλλάδα συμπάθειαι τῆς Ἀγγλίας εἶχον ἀναπτυχθῆ ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε ὁ μεγαλείτερος τῆς Ἀγγλίας καὶ τοῦ αἰῶνος ποιητής, ὁ λόρδος Βύρων, ἔδραξε τὰ ὅπλα ὑπὲρ αὐτῆς, καὶ ἄτομα καὶ εταιρίαι ἡμιλλῶντο εἰς τὸ νὰ συνδράμωσιν αὐτήν, καὶ ἐν Λονδίνῳ διεπραγματεύετο δάνειον, ὅπερ ἔμελλε ν' ἀναπληρώσῃ τῇ Ἑλλάδι σύμμαχον δύναμιν. Ἤδη καθ' ὅλην τὴν Ἑλλάδα εἶχε καταστῆ ὁ Φιλελληνισμὸς ἠθικὴ δύναμις, ἥτις ἠπείλει νὰ ἐξάξῃ τῶν ὁρίων του τὸ Ἑλληνικὸν ζήτημα καὶ νὰ καταστήσῃ αὐτὸ ζήτημα ὅλως εὐρωπαϊκὸν καὶ ἀνατολικόν. Ἀπέναντι τοῦ μεγάλου τούτου κατὰ τὴν Δύσιν πνευματικοῦ κινήματος ἀνάγκη ἦτο ν' ἀντιπαραταχθῇ ἐν τῇ Ἀνατολῇ νέα πολιτικὴ ἢ πολεμικὴ ἐπίδειξις. Τοιαύτην ἐγέννησε τὸ ῥωσσικὸν ὑπόμνημα, ὅπως ὑποσκελίσῃ τὸ αὐστριακόν. Αὐτὴ ἔχων ὅπλον ἐκίνησεν ὁ Καποδίστριας κατὰ τοῦ Κάννιγγος, καὶ αὐτὴ ἐστερέωσεν ὑπέρ ποτε τὴν παρὰ τῷ αὐτοκράτορι τῆς Ῥωσσίας πολιτικὴν αὐτοῦ.

Ἵνα ὅμως ἐννοήσωμεν ἐντελῶς τὰς μεταγενεστέρας, μετὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην οὐσιωδῶς μεταβεβλημένας, διπλωματικὰς σχέσεις, δέον οὐ μόνον νὰ ἀναπληρώσωμεν τὰ συμβάντα τοῦ ἔτους 1823, ἀλλὰ καὶ νὰ ῥίψωμεν βλέμμα ἐξεταστικὸν ἐπὶ τῆς ἱστορίας τῆς ἐν Εὐρώπῃ κοινῆς γνώμης, καὶ πρῶτον ὅπως φθάσωμεν μέχρι τοῦ παρὰ τῆς διπλωματίας ἐπιτευχθέντος σημείου, εἶτα δὲ, ἐφωδιασμένοι διὰ τῶν ἀναγκαίων προκαταρκτικῶν γνώσεων, προχωρήσωμεν περαιτέρω.

Δ. ΤΡΙΤΟΝ ΕΤΟΣ ΤΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ,

ἔτος ἀμοιβαίας ἀπαυδήσεως.

Ἀρχὴ τοῦ ἐμφυλίου πολέμου ἐν Ἑλλάδι

Δύο ἔτη, ἔτη ἀγώνων φρικτῶν, αἱματηρῶν νικῶν καὶ ἡττῶν, καταστρεπτικῶν πολιορκιῶν, καὶ τρομερῶν καταστροφῶν εἶχον παρέλθει. Τὰ δύο ταῦτα ἔτη θεωροῦνται ὑπὸ τῶν Εὐρωπαίων ὡς ἐποχὴ φρικώδους εἱμαρμένης, ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων ὅμως, ἐν συγκρίσει πρὸς τὰ ἑπόμενα, ὡς τὰ δύο εὐτυχῆ ἔτη τῆς ἐπαναστάσεώς των. Κανὼν ὑπῆρξε μέχρι τοῦδε, ὅτι ἡ ἐσωτερικὴ ὁμόνοια ἢ ἡ διχόνοια μεταξὺ τῶν ἐπαναστατῶν ἦτο ἀείποτε συνέπεια τῆς ἀποτυχίας ἢ τῆς ἐπιτυχίας τῶν κατὰ τῶν Τούρκων ἐπιχειρήσεων αὐτῶν. Ὁ κανὼν οὗτος ἐφηρμόσθη δυστυχῶς καὶ τώρα μετὰ τὴν μεγάλην ἐπιτυχίαν τῆς ἐκστρατείας τοῦ ἔτους 1822. Ἐὰν οἱ Ἕλληνες ἠδύναντο οὐ μόνον νὰ θερίσωσιν ἐπιμελῶς τὰς ἐπιτυχίας των ταύτας, ἀλλὰ καὶ νὰ τὰς μεταχειρισθῶσιν ὡς νέαν σποράν, ἐὰν ἤθελον ὠφεληθῇ ἐκ τῆς μεγάλης ἐξασθενίσεως τοῦ ἐχθροῦ των μετὰ τὰς ἥττας τοῦ ἔτους τούτου, ἵνα ὅσον τάχιστα σχηματίσωσιν ἑδραίαν ἐσωτερικὴν κυβέρνησιν, καὶ συγκεντρώσωσιν ὅλα τὰ μέσα εἰς τὰς ἀνάγκας τοῦ ἀγῶνος, καὶ μεταφέρωσι τὸν πόλεμον εἰς τὰ κατάλληλα πρὸς τοῦτο μέρη, εὐκόλως ἠδύναντο τώρα νὰ φθάσωσι ταχέως εἰς τὸ πρῶτον τέρμα τῆς ἐπαναστάσεώς των. Ἀλλὰ τοὐναντίον ἐν τῇ ἐποχῇ ταύτῃ τοῦ μικροῦ ἐξωτερικοῦ κινδύνου περιέπεσαν τὰ πάντα εἰς συγκεχυμένον χάος ἕνεκα τῆς

διαιρέσεως μεταξὺ τῆς κεντρικῆς καὶ τῶν τοπικῶν κυβερνήσεων, τῶν ἀρχῶν καὶ τῶν ὁπλαρχηγῶν, τῶν προεστώτων καὶ τῶν στρατιωτῶν. Ἡ κεντρικὴ κυβέρνησις, διὰ τῆς ἀπομακρύνσεως τοῦ προέδρου αὐτῆς Μαυροκορδάτου στερηθεῖσα τοῦ ἀρχηγοῦ, ἐφαίνετο ὅτι ἀπολέσασα αὐτὸν ἀπώλεσε πᾶσαν σύνεσιν καὶ ἱκανότητα, μὲ τὴν ἱκανότητα τὸ σέβας, καὶ μὲ τὸ σέβας πᾶν μέσον. Συνεπείᾳ τῆς ἐν Ἄργει καταστροφῆς ἀπώλεσε τὸ θάῤῥος καὶ τὴν ἰσχύν της, καὶ καταφυγοῦσα πρῶτον ἐπὶ τῶν κατὰ τὸν Ἀργολικὸν κόλπον πλοίων (ἀπὸ τῆς 26/8 Ἰουλίου μέχρι τῆς 12/24 Αὐγούστου 1822) εἶτα δὲ εἰς Ἅγιον Ἰωάννην (τὴν ἀρχαίαν Θυρέαν) ἐγκατεστάθη τέλος (1]13 Ὀκτωβρίου) εἰς Καστρὶ κατὰ τὴν παραλίαν τῆς Πελοποννήσου ἀπέναντι τῆς Ὕδρας. Διὰ τῆς φυγῆς τῆς ταύτης ἀπώλεσεν ἡ κυβέρνησις πᾶσαν ὑπόληψιν παρὰ τοῖς ὁπλαρχηγοῖς, καθὼς καὶ ἡ συντακτικὴ συνέλευσις, ἥτις μάτην συνεκαλέσθη παρὰ τοῦ Ὑψηλάντου ἀπὸ τῶν πλοίων εἰς τὴν ξηρὰν, εἰς τόπον τοῦ κινδύνου. Καὶ ἠδύνατο μὲν ἡ κυβέρνησις, πληρόνουσα τακτικῶς τοὺς μισθοὺς ν' ἀποκτήσῃ πάλιν τὴν ἀπολεσθεῖσαν πίστιν· ἀλλ' ἡ ἀνέχεια τοῦ ταμείου της ἦτον τόσον δεινὴ, ὥστε ἠδύνατό τις νὰ προΐδῃ ὅτι διὰ τὴν ἑπομένην ἐκστρατείαν δὲν ἦτο εἰς κατάστασιν νὰ φροντίσῃ οὔτε περὶ τῆς προμηθείας πολεμεφοδίων, οὔτε περὶ τῆς ἀποκαταστάσεως τοῦ μικροῦ τακτικοῦ σώματος, οὔτε περὶ τοῦ μισθοῦ τῶν ναυτικῶν πληρωμάτων, οὔτε περὶ τῆς ἐπισκευῆς τῶν ἐπισκευῆς χρῃζόντων πλοίων. Καὶ αὐτὰ τὰ μέλη τῆς κυβερνήσεως ὑπὸ τοσαύτης ἀνεχείας καὶ τοσούτων στερήσεων κατετρύχοντο, ὥστε ὁ ἀντιπρόεδρος Κανακάρης, ὅστις ἐκ τοῦ ἀναπαυτικοῦ βίου πλουσίου προκρίτου εἰσελθὼν εἰς τὴν ἐπανάστασιν καὶ δώσας δείγματα μεγάλης φιλοπατρίας καὶ αὐταπαρνήσεως, ἀπέθανε κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην (14/26 Ἰανουαρίου 1823) ἐπὶ τῆς ψάθης, εἶχε θυσιάσει καὶ αὐτὸν τὸν τελευταῖόν του ὀβολόν. Οὕτως ἐχόντων τῶν πραγμάτων ἀπωλέσθη ἡ ἐπιῤῥοὴ τῆς κυβερνήσεως καὶ ἐκ τοῦ πλησίον καὶ μακρόθεν. Ἐν τῇ ἀνατολικῇ Ἑλλάδι ἐκράτει τὸ πηδάλιον εἰς χεῖρας ὁ Ὀδυσσεὺς, ὅστις κατεδίωκε τὸν Ἄρειον Πάγον καὶ οὐδαμῶς ὑπετάσσετο εἰς τὴν κυβέρνησιν, ἐν δὲ

τῇ δυτικῇ Ἑλλάδι οἱ ὁπλαρχηγοὶ ἦσαν διῃρημένοι μεταξύ των, καὶ ἡ τοπικὴ γερουσία εἶχε διαλυθῆ. Μόνον ἡ πελοποννησιακὴ γερουσία συμφωνήσασα τέλος μετὰ τοῦ Κολοκοτρώνου εἶχεν ἀποκτήσει τόσην ἰσχὺν ὅσην ἀπώλεσεν ἡ κεντρικὴ κυβέρνησις. Τὴν ἀρχιστρατηγίαν, ἣν ἡ γερουσία ἀπένειμε τῷ Κολοκοτρώνῃ, δὲν ἐδυνήθη νὰ ἐπικυρώσῃ ἡ κυβέρνησις, ἐπειδὴ ὁ Πετρόμπεης κατεῖχεν ἀνέκαθεν αὐτήν, καὶ ἐκ τῆς Μάνης ἠγέρθησαν παράπονα κατὰ τοῦ διορισμοῦ τούτου τῆς γερουσίας. Ἐπίσης δὲν εἶχε τὴν ἰσχὺν ἡ κυβέρνησις νὰ τῷ τὴν ἀφαιρέσῃ. Ἵνα δὲ ἐξέλθῃ ἐκ τῆς περιπεφρονημένης ταύτης θέσεώς της ἐπειράθη ἡ κυβέρνησις νὰ συνεννοηθῇ μετὰ τῶν ἐναντίων της, ἔχουσα ἐπὶ κεφαλῆς τὸν Κολοκοτρώνην. Οὗτοι ὅμως ἐζήτησαν τὴν ἀποπομπὴν τῶν ἐχθρικῶς πρὸς αὐτοὺς διακειμένων μελῶν, ἤτοι εἶδος αὐτοχειριάσεως. Προετάθη καὶ ἄλλος συμβιβασμὸς, νὰ συνδιαλλαγῇ ἡ κυβέρνησις μετὰ τῆς γερουσίας διὰ τῆς παραδοχῆς τῶν μελῶν αὐτῆς εἰς τὴν συνέλευσιν. Ἡ ἀσθενὴς κυβέρνησις ἀσμένως τὸν ἐδέχετο, ἀλλ' ἡ ἰσχυροτέρα αὐτῆς γερουσία ἀπέῤῥιψε τὸν συμβιβασμὸν τοῦτον.

Ἐν τοσούτῳ εἶχεν ἐπέλθει ἡ λῆξις τῆς ἐτησίας κυβερνήσεως. Πάντες ἐπεθύμουν μεταβολήν τινα, καὶ αὐτὴ ἔτι ἡ κυβέρνησις κατ' ἰδιαίτερον νόμον (9/21 Νοεμβρίου 1822), συνεκάλει νέους πληρεξουσίους εἰς Ἄστρος διὰ τὸ τέλος τοῦ ἔτους, οὐδεὶς ὅμως ἐνεφανίσθη. Μετὰ τοῦτο ἐπεξετάθη ἡ διάρκεια τῆς κυβερνήσεως μέχρι τέλους τοῦ Φεβρουαρίου διὰ νόμου, ὅστις ὤφειλε νὰ ἐπισπεύσῃ καὶ τὰς ἐκλογὰς, καὶ ἐπειδὴ καὶ μετὰ τὴν δευτέραν ταύτην πρόσκλησιν δὲν συνῆλθον οἱ πληρεξούσιοι, ἀπεφασίσθη ἡ διάρκεια καὶ μετάθεσις τῆς κυβερνήσεως εἰς Ναύπλιον, ἔνθα ὅμως ὁ Πλαπούτας ἠρνήθη νὰ τὴν παραδεχθῇ, διότι τὸ δικαίωμά της εἶχεν ἤδη λήξει. Ἐν τοσούτῳ συνῆλθον κατ' ὀλίγον ἐν Ἄστρει νέοι πληρεξούσιοι (κατὰ τὸν Φεβρουάριον καὶ Μάρτιον 1823), ὥστε μετ' οὐ πολὺ μεγαλείτερα ἦσαν τὰ παράπονα περὶ τῆς ἀφθονίας τούτων ἢ ἡ πρότερον ἀπορία περὶ τῆς ἐλλείψεως αὐτῶν. Ἐκ τῶν καλπῶν τῶν ἐναντίων μερίδων ἐν ταῖς ἐπαρχίαις ἐξῆλθε διπλάσιος ἀριθμὸς πληρεξουσίων· ἄλλοι ἐνεφανίζοντο αὐτόκλητοι· ἄλλοι πάλιν

Ἡ ἐν Ἄστρει ἐθνικὴ Συνέλευσις.

ὡς ἀντιπρόσωποι τῶν διαφόρων στρατιωτικῶν σωμάτων· τέλος δὲ καὶ μέλη τῆς παυσάσης βουλῆς καὶ οἱ παύσαντες νομοτελεσταὶ ἐπαρουσιάζοντο ἐκ νέου καὶ ἐγίνοντο δεκτοί, ὥστε ἡ παροῦσα συνέλευσις ἦτο τριπλασία τὸν ἀριθμὸν τῆς ἐν Πιάδᾳ, καὶ ὑπῆρξε ταραχώδης καὶ ἀνώμαλος ὅσον ἐκείνη ἦτο τακτικὴ καὶ ἥσυχος. Αἱ δύο μερίδες, ἡ τῶν πολιτικῶν καὶ ἡ τῶν πολεμικῶν, ἀντέκειντο νῦν κατ' ἀλλήλων πολὺ ἀποτομώτερον ἢ πρότερον, καὶ ἡ μὲν ἐπέμενε τοσοῦτον εἰς νόμιμον κυβέρνησιν ὅσον ἡ ἑτέρα, ὑπερηφανευομένη εἰς τὰς νέας αὐτῆς ἐκδουλεύσεις, θορυβωδῶς ἀπῄτει νὰ διαιρεθῇ ἡ χώρα εἰς στρατιωτικοὺς νομούς, οἵτινες νὰ ἐξουσιάζωνται παρὰ τῶν στρατιωτικῶν στιφῶν. Ἐπὶ κεφαλῆς τῆς πολεμικῆς ταύτης μερίδος ἵστατο ἐν μὲν τῇ Πελοποννήσῳ ὁ Κολοκοτρώνης, ἐν δὲ τῇ ἀνατολικῇ Ἑλλάδι ὁ Ὀδυσσεύς, καὶ ὁ Ὑψηλάντης ἀπερισκέπτως ἡνώθη μετ' αὐτῶν, ὅστις ἐὰν δὲν παρεσύρετο ἀπὸ τῶν εταιριστικῶν ἢ ῥωσικῶν σκοπῶν, ἦτο καθ' ὅλας τὰς περιστάσεις προωρισμένος, νὰ συντρέχῃ τὸν Μαυροκορδάτον διὰ τῶν στρατιωτικῶν του γνώσεων, καὶ μετ' αὐτοῦ ν' ἀντιπροσωπεύῃ τὴν μερίδα τῆς τάξεως καὶ τῆς ἑνότητος. Οἱ ὀπαδοὶ τῆς στρατιωτικῆς μερίδος πληρεξούσιοι συνῆλθον κατ' ἀρχὰς ἐν Ναυπλίῳ, ἐν τῷ στρατοπέδῳ τοῦ Κολοκοτρώνου, ἐν ᾧ ἡ μερὶς τῶν πολιτικῶν συνῆλθεν ἐν Ἄστρει. Εὐτυχῶς ἐνεφανίσθη τότε ὁ Μαυροκορδάτος μετά τινων Ῥουμελιωτῶν ὁπλαρχηγῶν καὶ ἑκατὸν περίπου ὁπλοφόρων. Ἡ ἐμφάνισις αὐτοῦ ἔδωκεν εἰς τὴν πολιτικὴν μερίδα ἰσοῤῥοπίαν τινὰ κατὰ τοῦ στρατιωτικοῦ συνασπισμοῦ, καὶ ἐτάραξε τὴν ἐξ ὑπαρχῆς ἤδη κεχαλαρωμένην ἑνότητα τῆς πολεμικῆς μερίδος. Τινὲς ἐκ τῶν ὁπλαρχηγῶν τῆς Ῥούμελης, οἵτινες εὑρίσκοντο εἰς φιλικὰς σχέσεις πρὸς τοὺς Ζαήμας καὶ Λόντους, ἐτάχθησαν πρὸς τὸ μέρος τῶν πολιτικῶν· εἰς αὐτοὺς ἀνῆκον ἐπίσης καὶ οἱ Πελοποννήσιοι ὁπλαρχηγοὶ Γιατράκος, Ἀναγνωσταρᾶς καὶ οἱ Πετμεζαῖοι· τὸν δὲ Πετρόμπεη εἵλκυεν ἡ φυσικὴ πρὸς τὸν Κολοκοτρώνην ἀντιζηλία πρὸς τὸ μέρος τῶν πολιτικῶν. Μέσην ὁδὸν μεταξὺ τῶν δύο κομμάτων ἐτήρουν οἱ νησιῶται, ἐξ ὧν οἱ Κουντουριῶται καὶ οἱ Ὀρλάνδοι ἠναγκάσθησαν νὰ μεσολαβήσωσιν, ὅπως οἱ εἰς στρατιωτικὴν μερίδα

ανήκοντες πληρεξούσιοι των νήσων αποφασίσωσι να μετάβωσιν από Ναυπλίου εις Άστρος. Εν Άστρει όμως ίσταντο αι δύο μερίδες ως δύο εχθρικά στρατόπεδα κεχωρισμέναι και κατείχον δύο σειράς χειμερινών καλυβών, ας ρύαξ εχώριζεν απ' αλλήλων. Επίσης δε δεν συνειργάζοντο τα δύο κόμματα, αλλ' οι πολιτικοί συνεσκέπτοντο μεταξύ των και υπέβαλλον τας αποφάσεις των εις την έγκρισιν των πολεμικών δι' επιτρόπων. Αμέσως εν τη πρώτη συνεδριάσει έγεινε καταφανής ο αριθμός, η θέσις και η αναλογία των κομμάτων. Η επιρροή των πολιτικών ήτο ως εν Πιάδα μεγαλειτέρα. Και ο μεν Πετρόμπεης εξελέχθη πρόεδρος, ο δε επίσκοπος Θεοδώρητος αντιπρόεδρος, και ο Νέγρης αρχιγραμματεύς, άπαντες εκ της μερίδος των πολιτικών. Τα αντικείμενα της συζητήσεως ήσαν και ενταύθα ως και εν Πιάδα όχι τόσον τα ζητήματα περί πολιτεύματος όσον περί ατομικών και κομματικών συμφερόντων. Ο οργανικός νόμος της Επιδαύρου επεκυρώθη με μικράς μόνον τροποποιήσεις. Παρατρέχομεν ενταύθα τας συζητήσεις περί νομοθετικών, διοικητικών και οικονομικών ζητημάτων, διότι και αύται, ως αι του παρελθόντος έτους, δεν ήσαν ειμή μάταιαι μόνον αγορεύσεις. Η συνέλευσις δεν ηδύνατο να αποκαταστήση την αξιοπρέπειαν αυτής και της κυβερνήσεως, εάν δεν εύρισκεν όλα τα μέσα της αξιοπρεπείας, ήτοι χρήματα, στρατόν και στόλον. Επεψήφισε συνομολόγησιν δανείου, αλλ' ουδείς ευρίσκετο δανειστής. Η πράξις, ήτις ηδύνατο να επενεργήση ευεργετικώτερον πάσης άλλης ήτο η κατάργησις των τοπικών της Πελοποννήσου και της ανατολικής και δυτικής Ελλάδος γερουσιών εάν δεν διετηρείτο το κύριον προς τούτο πρόσκομμα, ήτοι η αυθαιρεσία και η μονογνωμία των στρατιωτικών αρχηγών. Η συνέλευσις (ήτις ωνόμασε πλείστους όσους στρατηγούς) καταργούσα τον τίτλον του γενικού αρχηγού, όν έφερεν ο Κολοκοτρώνης, και απαιτούσα παρ' αυτού την παράδοσιν του φρουρίου του Ναυπλίου και εγγράφων τινών, εδοκίμασε την υπακοήν του δικτάτορος. Ούτος δε παρέδωκε μεν τα έγγραφα, εκράτησεν όμως το φρούριον, χωρίζων την πολιτικήν από της στρατιωτικής δικαιοδοσίας· καθώς και όλη η στρατιωτική μερίς ασμέ-

νας παρεδέχετο τοὺς βουλευτικοὺς λόγους καὶ τὰς πράξεις τῶν πολιτικῶν, ἀλλ' ἐφώναζεν ὅτι καταπατοῦνται τὰ δικαιώματά των, ἅμα ἤρχιζον οἱ πολιτικοὶ νὰ στρατολογῶσι. Καὶ ὅταν ἡ συνέλευσις πρὸ τῆς διαλύσεώς της (30/11 Ἀπριλίου) προέβη εἰς τὴν ἐκλογὴν τοῦ νέου νομοτελεστικοῦ, ἡ ἐπιῤῥοὴ τῶν πολιτικῶν ἦτο καὶ πάλιν ἀποτελεσματική. Ὁ Πετρόμπεης ἐξελέχθη πρόεδρος· ἐκ τῶν ἄλλων μελῶν ἦσαν οἱ πολιτικοὶ Σωτήρης Χαραλάμπης καὶ Ἀνδρέας Ζαήμης. Διὰ τῆς εἰς τὸ νομοτελεστικὸν προσαρτήσεως τοῦ ῥαδιούργου Α. Μεταξᾶ, ἠθέλησεν ἡ συνέλευσις νὰ δώσῃ χεῖρα βοηθείας εἰς τὸν φίλον αὐτοῦ Κολοκοτρώνην· ἡ πέμπτη θέσις ἦτο προσδιωρισμένη διὰ ἕνα νησιώτην. Εἰς τὸν πονηρὸν καὶ βίαιον Κολοκοτρώνην, ὅστις διὰ τῶν λόγων τοῦ Ζαήμη περὶ τῆς φιλοπατρίας του ἐφαίνετο ὅτι συγκατετέθη, παρέσχεν ὁ ἀπερίσκεπτος οὗτος συνδυασμὸς λαβὴν, ὅπως διασπάσῃ τὴν σύμπνοιαν τῶν πολιτικῶν, καὶ εἰσπηδήσῃ εἰς τὴν κυβέρνησιν, ἤτοι εἰς τὴν πολυαρχίαν, ἥτις ἄλλοτε ἦτο διηνεκὲς ἀντικείμενον τῆς μομφῆς του. Ὁ σχηματισμὸς οὗτος τῆς κυβερνήσεως προσέβαλε καὶ τοὺς Ῥουμελιώτας, παραμεληθέντας, καὶ τοὺς ὀλίγους ὀπαδοὺς τοῦ Ὑψηλάντου, ὡς ἐντελῶς παραγκωνισθέντας, καὶ αὐτοὺς τοὺς ὀπαδοὺς τοῦ Μαυροκορδάτου, ὅστις κατεβιβάσθη εἰς τὴν κατωτέραν θέσιν τοῦ ἀρχιγραμματέως· ὁ δὲ χακεντρεχὴς Νέγρης, ἀπολυθεὶς ἀπὸ τῆς ἀρχιγραμματείας ἐνηγκαλίσθη τὴν μερίδα τῶν στρατιωτικῶν, ἤτοι τὴν μερίδα τῶν ἐχθρῶν του. Ἐῤῥαδιούργει νῦν ὁ Νέγρης μετὰ τοῦ Κολοκοτρώνου, ὅπως συγκαλεσθῇ νέα ἐθνικὴ συνέλευσις, καὶ πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον συνῆλθεν ἡ στρατιωτικὴ μερὶς εἰς συνδιάσκεψιν ἐν Σαλίμνῃ· εἰς τοῦτο δὲν ἠδυνήθη ν' ἀντιπαραταχθῇ ἡ ἀδύνατος κυβέρνησις δι' ἄλλου τρόπου εἰμὴ προσφέρουσα διὰ τοῦ Δεληγιάννη τὴν κενὴν πέμπταν θέσιν εἰς τὸν Κολοκοτρώνην, ὅστις πάλιν «χάριν τῆς πατρίδος» συγκατετέθη νὰ ὑποχωρήσῃ καὶ νὰ δεχθῇ τὴν προσφερομένην αὐτῷ θέσιν. Ἐὰν ἡ κυβέρνησις ἤλπιζεν, ὅτι δι' αὐτῆς τῆς συγκαταθέσεως ἀπεχώρισε τὸν Κλέπτην ἀπὸ τῆς μερίδος του, αἱ συνέπειαι ἀπέδειξαν ὅτι ἠπατήθη μεγάλως. Ὁ Κολοκοτρώνης κατώρθωσε μάλιστα νὰ ἐπιφέρῃ βαρεῖαν πληγὴν εἰς

τὴν πολιτικὴν μερίδα. Εἵλκυσε πρὸς τὸ μέρος του τοὺς πρὸ πολλοῦ ἤδη ἐχθρικῶς πρὸς αὐτὸν διακειμένους Δεληγιάννας, ἀῤῥαβωνίζων τὸν μόλις ἐννεαετῆ υἱὸν αὐτοῦ Κωνσταντῖνον μετὰ τῆς μονογενοῦς θυγατρὸς τοῦ Κανέλου Δεληγιάννη, καὶ παρακινῶν τὸν ἀρχηγὸν τοῦ δευτερεύοντος κλάδου τῶν Δεληγιαννῶν Ἀναγνώστην, ν' ἀπαιτήσῃ τὴν προεδρ είαν τῆς βουλῆς. Παντὶ δὲ σθένει ἐπειρᾶτο νὰ ἐνισχυθῇ ἐν τῇ ἰσχυρᾷ αὐτοῦ θέσει καὶ νὰ εὐρύνῃ τὴν ἐπιῤῥοήν του. Ἀπόφασίς του ἀμετάτρεπτος ἦτο νὰ μὴ ἀποχωρήσῃ ἀπὸ τῆς Πελοποννήσου, τῆς ἕδρας τῆς περιωπῆς του, καὶ ἡ ἀδράνεια τοῦ πολέμου τοῦ ἐνεστῶτος ἔτους τῷ ἐπέτρεπε τοῦτο· εἶτα κατέλαβε θέσιν ὑπουργοῦ τῶν στρατιωτικῶν τρόπον τινά, φροντίζων περὶ στρατοῦ καὶ πολεμεφοδίων. Ὅτε δὲ ἡ κυβέρνησις, ἵν' ἀντενεργήσῃ εἰς τὰ κατὰ τὴν ἀνατολικὴν Ἑλλάδα πολεμικὰ τῶν Τούρκων σχέδια, ἀπέστειλεν ἐκ τῶν μελῶν της τὸν μὲν Χαραλάμπην εἰς Μέγαρα, τὸν δὲ Ζαήμην καὶ τὸν Μεταξᾶν εἰς Πάτρας. ἀπεχωρίσθη ἐν Καλαβρύτοις ὁ Μεταξᾶς, ὁ ὀπαδὸς τοῦ Κολοκοτρώνου, αὐθαιρέτως ἀπὸ τοῦ Ζαήμη καὶ παρηκολούθησε τὸν εἰς Μέγαρα ἀποσταλέντα Χαραλάμπην. Ἐφαίνετο δὲ ὅτι ὁ Κολοκοτρώνης ἤθελε τὸν Μεταξᾶν πλησίον αὐτοῦ, διότι ἡ κυβέρνησις εἶχε μεταθέσει νῦν τὴν ἕδραν αὐτῆς εἰς Σαλαμῖνα, (Ἰούλιον), λόγῳ μὲν ἵνα ἐπιτηρῇ τὴν ἐκστρατείαν τοῦ ὑπὸ τὸν Νικήταν πέραν τοῦ Ἰσθμοῦ σταλέντος στρατοῦ, πράγματι ὅμως, ἵνα εὕρῃ εὐκαιρίαν νὰ καταλάβῃ τὴν ἀκρόπολιν τῶν Ἀθηνῶν, ἣν εὐχαρίστως δὲν ἔβλεπεν εἰς χεῖρας τοῦ Γούρα καὶ τοῦ Ὀδυσσέως.

Μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τῆς κυβερνήσεως ἐκορυφώθη ἐν Τριπόλει, ἥτις ἐκ τῶν ἐρειπίων της ἀνισταμένη προσδιωρίσθη ἕδρα τῶν ἀρχῶν, ἡ ἐσωτερικὴ διαμάχη περὶ τῆς ἐκλογῆς τοῦ προέδρου τοῦ νομοθετικοῦ σώματος πρὸς ἀντικατάστασιν τοῦ Πετρόμπεη ἐκλεχθέντος προέδρου τῆς κυβερνήσεως. Καὶ πρῶτον μὲν ἤθελον νὰ ἱκανοποιήσωσι τοὺς νησιώτας ἐκλέγοντες νησιώτην πρόεδρον τῆς βουλῆς· ἐπειδὴ ὅμως δὲν συνεφώνουν ὡς πρὸς τὸ πρόσωπον, ἐπαρρουσιάσθη ὡς ὑποψήφιος ὁ Ἀναγνώστης Δεληγιάννης, προστατευόμενος δι' ὅλης τῆς ἐπιῤῥοῆς τοῦ Κολοκοτρώνου, ὅστις ἐσπευσμέ-

νως ἦλθεν ἐπὶ τούτῳ ἐκ Σαλαμῖνος. Ἀλλ' ἡ βουλὴ (ἥτις, ἵνα ἀπαλλαχθῇ τοῦ Ἀναγνώστου, διενοεῖτο νὰ τῷ δώσῃ ἀποστολὴν εἰς Πορτογαλλίαν πρὸς ἀναζήτησιν βασιλέως), ἐξέλεξε τὸν Μαυροκορδάτον πρόεδρον. Ὠργισμένος ἠγέρθη ὁ Ἀναγνώστης καὶ ἀπεσύρθη ἀπὸ τῆς βουλῆς ἀπειλῶν διὰ τῶν ὅπλων. Καὶ ὁ Κολοκοτρώνης ἐξέμεσε σφοδρὰς ὕβρεις κατὰ τοῦ Μαυροκορδάτου. Ὁ ἀφιλοκερδὴς οὗτος ἀνὴρ ἦτο ἕτοιμος χάριν τῆς εἰρήνης καὶ τῆς ἡσυχίας νὰ παραιτηθῇ τῆς λίαν εὐχρέστου αὐτῷ θέσεως ταύτης, ἀλλ' ἡ βουλὴ δὲν ἐδέχθη τὴν παραίτησίν του. Μετὰ τοῦτο ἐπέπεσον κατ' αὐτοῦ ἔτι σφοδρότερον ὅλοι οἱ ὀπαδοὶ τοῦ Κολοκοτρώνου. Τὰς σκηνὰς τῶν ἡμερῶν ἐκείνων περιγράφει ὁ Κολοκοτρώνης ἐν τῇ αὐτοβιογραφίᾳ του ἀκριβῶς καὶ ἀπροκαλύπτως. Μιᾷ τῶν ἡμερῶν προσεκλήθη εἰς συνέντευξιν μετὰ πολλῶν ἄλλων βουλευτῶν ὅπως ἐκφράσῃ τὴν γνώμην του περὶ τῆς εἰς Πορτογαλλίαν ἀποστολῆς τοῦ Ἀναγνώστου. Ἐν τῇ συνδιασκέψει ταύτῃ ἀνέφερε περὶ τῆς ἐκλογῆς τοῦ Μαυροκορδάτου καὶ ἦλθεν εἰς λόγους μετὰ τοῦ ἐπισκόπου τῆς Ἄρτης, ὃν ἰδίως ἀπεστρέφετο, διότι ἀπὸ ἐχθροῦ τοῦ Μαυροκορδάτου εἶχε γείνει αἴφνης φίλος του καὶ ἐκλογεύς. Ὁ ἐπίσκοπος ὑπερασπίζετο τὴν ἐκλογὴν λέγων ὅτι ἡ ἀνάγκη τῆς βουλῆς τὴν ἐπέβαλλε, καὶ ὅτι ὁ Μαυροκορδάτος ἦτο λόγιος καὶ ἄξιος διὰ τὴν θέσιν ταύτην. Πρὸ μικροῦ ἔλεγες κατ' αὐτοῦ πολλά, εἶπεν ὁ Κολοκοτρώνης, πῶς ἔγεινεν αἴφνης τόσον ὡραῖος; — Ὁ ὡραῖος εἶναι ἐνίοτε καὶ κακός! — Ἐὰν τὸν εὑρίσκεις ὡραῖον, προσέθηκεν ὁ Κολοκοτρώνης, ἄπελθε εἰς Ἄρταν καὶ μὴ μοῦ κτυπᾷς ἐνταῦθα μὲ τὸν πόδα σου, διότι ἄλλως κτυπῶ ἐγὼ μὲ τὸ ξίφος μου καὶ σοῦ ἀποκόπτω τὴν κεφαλήν! Ὁ ἐπίσκοπος δρομαῖος ἀνεχώρησε· τὸ ἑσπέρας δὲ τῆς αὐτῆς ἡμέρας ἀπηλλάγη ὁ Κολοκοτρώνης καὶ τοῦ Μαυροκορδάτου, ὃν προσεκάλεσε μετὰ τοῦ Ἀναγνώστου εἰς τὴν οἰκίαν του ἵνα τῷ ζητήσῃ λόγον. «Διὰ τοῦ συνήθους αὐτοῦ μειδιάματος» ἐδικαιολόγησεν ὁ Μαυροκορδάτος τὴν μετάβασίν του ἀπὸ τῆς ἀρχιγραμματείας εἰς τὴν προεδρείαν, λέγων ὅτι τὸ νομοτελεστικὸν εἶναι συμφερώτερον διὰ τὸ ἔθνος τοῦ βουλευτικοῦ. Ἐγὼ ὅμως σοὶ λέγω, ἀπήν-

τησεν ἀποτόμως ὁ Κολοκοτρώνης, ὅτι δὲν θὰ γείνῃς πρόεδρος, διότι ἐγὼ σὲ καταδιώκω καὶ θὰ ῥίψω φλοιοὺς λεμονίων ἐπὶ τῆς βελάδας σου, μὲ τὴν ὁποίαν μᾶς ἦλθες! Πλήρης ὀργῆς καὶ ἐξάψεως ἀνεχώρησεν· ὁ ὑπολειφθεὶς δὲ Ἀναγνώστης ἐξέμεσε τὴν χολήν του κατὰ τοῦ Μαυροκορδάτου, διαβεβαιῶν αὐτὸν, ὅτι ἐὰν δὲν ἦτο παρὼν ὁ Κολοκοτρώνης θὰ τὸν ἐφόνευε. Κατὰ τὴν αὐτὴν ἔτι νύκτα ἀπῆλθεν ὁ Μαυροκορδάτος εἰς Ὕδραν πρὸς τοὺς νησιώτας, οἵτινες μὲ τιμὰς μεγάλας τὸν ὑπεδέχθησαν, καὶ ἀπεχωρίσθησαν ἀπὸ τῆς κυβερνήσεως, εὑρίσκοντες ἀπὸ τοῦδε μόνον τὴν βουλὴν ἀξίαν ἐμπιστοσύνης τινός. Ἡ βουλὴ ἐπέμενε νὰ θεωρῇ τὸν ἀπελθόντα ὡς πρόεδρόν της καὶ τὸν ἀντικατέστησε προσωρινῶς μόνον διὰ τοῦ Πανούτσου Νοταρᾶ. Ἡ διχόνοια τῶν δύο σωμάτων εἶχεν ἐκραγῆ. Ὁ σπόρος ὅμως τῆς διχονοίας ταύτης, ὃν ὁ Κολοκοτρώνης ἔσπειρε, καὶ εἰς αὐτὸν καὶ εἰς τὴν μερίδα του ἀγαθοὺς καρποὺς δὲν ἔφερεν. Πολλοὶ τῶν ὀπαδῶν του, οἵτινες διετήρουν τὸ ἀρχαῖον πρὸς τοὺς Δεληγιάννας μῖσος, ἀπεσπάσθησαν ἀπ' αὐτοῦ· καὶ αὐτοὶ οἱ Καρυτινοὶ ἔδραξαν κατ' αὐτοῦ τὰ ὅπλα ὑπὸ τὴν ἐπιῤῥοὴν τοῦ Πλαπούτα, ὅστις μεγάλως ἠγανάκτησε διὰ τὴν μετὰ τῶν Δεληγγιανῶν ἐσχεδιασμένην συγγένειαν. Καὶ οἱ Λεονταρῖται δὲ ἐπανεστάτησαν κατὰ τοῦ συμπολίτου αὐτῶν, τοῦ Δικαίου, ὑπουργοῦ τῶν ἐσωτερικῶν, ὅστις εἶχεν ἤδη προσκολληθῆ εἰς τὴν μερίδα τοῦ Κολοκοτρώνου. Ἐν Τριπόλει ὅμως τόσον μέγας ἦτο ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐχθρῶν τοῦ Μαυροκορδάτου, καὶ τοσοῦτον συνεχεῖς αἱ ἀποκάλυπτοι καὶ αἱ μυστικαὶ ἀντενέργειαι τῶν διὰ τὴν ἐκλογήν του δυσηρεστημένων, οἵτινες ἐπειρῶντο νὰ διαλύσωσι τὴν βουλὴν, ὥστε ἀπεφάσισεν αὕτη (28/9 Αὐγούστου) νὰ μεταβῇ εἰς Σαλαμῖνα, ἔνθα εὑρίσκετο πλησιέστερον εἰς τὰς νήσους καὶ εἶχε τὴν συνδρομὴν τοῦ Πετρόμπεη. Τοῦτο ὅμως ἀντέβαινεν ὅλως εἰς τὰ σχέδια τοῦ Κολοκοτρώνου, ὅστις παρεκίνησε τὴν κυβέρνησιν νὰ μεταθέσῃ τὴν ἕδραν της ἀπὸ τῆς Σαλαμῖνος εἰς Ναύπλιον. Ἐν τῷ φρουρίῳ τοῦ Ναυπλίου διενοεῖτο ὅτι εὐκόλως ἠδύνατο νὰ κρατήσῃ τὰς βουλάς. Ἡ κυβέρνησις κατεπείσθη καὶ μετέβη (25/7 Ὀκτωβρίου) εἰς Ναύπλιον, ἀλλ' ἡ βουλὴ δὲν ἔπεισεν εἰς τὴν

παγίδα του. Διστάζουσα παρηκολούθει τὴν κυβέρνησιν, ἀλλ' ἔμεινεν εἰς Ἄργος καὶ προσεκάλεσε τὴν κυβέρνησιν νὰ μεταβῇ πλησίον της ἐν ᾧ ἡ κυβέρνησις τὴν προσεκάλει εἰς Ναύπλιον. Ἐν μέσῳ τῶν ἐρίδων τούτων ἐπῆλθε καὶ ἡ ἐντελὴς ῥῆξις, ἐν ᾧ ἡ Πελοπόννησος καθ' ὅλας τὰς ἐπαρχίας της ἐσπαράττετο ὑπὸ κομματικῶν ἐρίδων, καὶ τὸ μέγα, τὸ κοινὸν συμφέρον κατέκειτο ὡσεὶ ἐντελῶς παρημελημένον. Πρὸ τῆς Μεθώνης καὶ Κορώνης δὲν ἐγίνοντο εἰμὴ μικραὶ μόνον καὶ ὅλως ἀνωφελεῖς μάχαι, καὶ ἡ πολιορκία τῶν Πατρῶν ἔμενεν ἐντελῶς χαχαλαρωμένη, ὥστε ἐν τοιαύτῃ καταστάσει γενικῆς ἀποσυνθέσεως οἱ Τοῦρκοι περιεφέροντο ἐλεύθεροι καὶ ἀνενόχλητοι ἐν Ἀκαρνανίᾳ καὶ Ἤλιδι ἀπὸ Πατρῶν μέχρι Γαστούνης καὶ Καλαβρύτων.

Σχέδια ἐκστρατείας τῶν Τούρκων. Τοιαύτης οὔσης τῆς καταστάσεως τῶν πραγμάτων τῆς Ἑλλάδος μέγα ἦτο εὐτύχημα (ὅπερ ἦτο συγχρόνως καὶ ἀπόδειξις πόσον ἀποτελεσματικαὶ ἦσαν αἱ νῖκαι τοῦ παρελθόντος ἔτους), ὅτι ἡ Πύλη δὲν ἦτο εἰς θέσιν νὰ ἐπιχειρισθῇ οὐδὲν μέγα καὶ οὐσιῶδες κατὰ τῆς ἐπαναστάσεως κίνημα. Ἐξωτερικῶς θεωρουμένη ἡ θέσις τῶν ἀλληλομαχομένων μερῶν κατὰ τὸ ἐναστὼς ἔτος δὲν ἦτο κατὰ πολὺ διάφορος τῆς ἐν ἀρχῇ τοῦ προλαβόντος ἔτους. Ἐν Πελοποννήσῳ κατεῖχον ἔτι οἱ Ὀθωμανοὶ ὅλα τὰ παραθαλάσσια φρούρια ἐξαιρέσει τοῦ Ναυπλίου, τοῦ Νεοκάστρου καὶ τῆς Μονεμβασίας, κατὰ δὲ τὴν ἀνατολικὴν Ἑλλάδα κατεῖχον ὅσην ἐπίπεδον χώραν ἠδύναντο νὰ ἐξουσιάζωσι καὶ νὰ διατηρῶσιν αἱ ἐν Λαρίσσῃ, Ζητουνίῳ καὶ Χαλκίδι φρουραί των. Καὶ τὰ σχέδια τῆς ἐκστρατείας ἦσαν ὅμοια καὶ ἀπαράλλακτα τῶν τοῦ παρελθόντος ἔτους. Ἐφαίνοντο μὲν ἐσχεδιασμένα μετὰ πλείονος περισκέψεως, ἀλλ' ἦσαν ἀνατεθειμένα εἰς ἀδρανεστέρους ἀρχηγοὺς καὶ εἰς μικρότερα στρατιωτικὰ σώματα. Καὶ τὰ ἐπιμελέστατα συνδυασμένα κινήματα, παραδοθέντα εἰς χεῖρας ἀμελεστέρας, ἔμελλον ἐκ νέου ν' ἀποτύχωσιν ἀπέναντι τῆς μεγάλης δυνάμεως τῆς χώρας καὶ τῶν φυσικῶν αὐτῆς προμαχώνων. Ὁ ἐν τῇ ἀνατολικῇ Ἑλλάδι στρατός, ὅστις εἶχε νὰ διαβῇ διὰ τῆς Βοιωτίας, δὲν ἔμελλε κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο νὰ ὑπερβῇ τὰ στενὰ τοῦ Κιθαιρῶνος καὶ τὴν Μεγαρίδα, πρὶν ἢ προηγηθῇ δεύτερον σῶμα ἀπὸ τῆς βοιωτικοφωκικῆς πεδιά-

δος, ὅπως καταλάβῃ τοὺς κόλπους τοῦ Γαλαξιδείου, τῶν Ἀσπροσπιτίων καὶ Λιβαδόστρου (ἀρχ. Κρίσσης, Ἀντικίρῤας καὶ Κρεύσιδος). Ὁ Μουσταφᾶ πασᾶς τῆς Σκόδρας, ἀνὴρ φιλόδοξος καὶ οὐχὶ ἄμοιρος εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ, ἀνὴρ ὅστις ἔτρεφε τὴν μυστικὴν ἐλπίδα νὰ ἄρχῃ ἀνεξάρτητος ἀντὶ τοῦ Ἀλῆ πασᾶ ἐπὶ τῶν Ἀλβανῶν, ἔμελλε νὰ συγκεντρώσῃ ἐν Τρικάλλοις στρατόν, ἵνα ἐντεῦθεν ἑνωθῇ ἐν τῇ πεδιάδι τοῦ Ἀχελώου μετὰ τοῦ Ὀμὲρ Βριώνη. Ἀμφότεροι δὲ εἶχον νὰ κυριεύσωσιν ἔπειτα ἢ νὰ πολιορκήσωσι τὸ Μεσολόγγιον, καὶ νὰ μεταβῶσιν εἰς τὴν Πελοπόννησον, ἐνισχυόμενοι ὑπὸ ἀσιατικῶν στρατευμάτων, τὰ ὁποῖα ἤθελε μετακομίσει ὁ στόλος εἰς Πάτρας. Ἐν τοσούτῳ δὲ τὸ ἐπὶ τῆς βορείου ἀκτῆς τοῦ κορινθιακοῦ κόλπου συνηγμένον ἀπόσπασμα τοῦ ἀνατολικοῦ στρατοῦ ἔμελλε νὰ μετακομισθῇ διὰ τοῦ κόλπου εἰς τὴν Ἀχαΐαν, ἵνα διατηρήσῃ ἐλευθέραν τὴν συγκοινωνίαν μεταξὺ τῶν Πατρῶν καὶ τοῦ ἔτι ἀνθισταμένου Ἀκροκορίνθου καθ' ὅλον τὸ μῆκος τῆς ἀχαϊκῆς παραλίας. Οἱ ἡνωμένοι στρατοὶ εἶχον νὰ διαλύσωσιν ἔπειτα διὰ τῆς βίας τὴν πολιορκίαν τοῦ Ἀκροκορίνθου, ἵνα μετὰ ταῦτα συμπράξωσι μετὰ τοῦ ἄλλου ἀποσπάσματος τοῦ ἀνατολικοῦ στρατοῦ (κατὰ τὴν βοιωτικὴν πεδιάδα)· τὰ μεγαρικὰ στενὰ τοῦ Ἰσθμοῦ ἔπρεπε νὰ προσβληθῶσιν ἀμφοτέρωθεν καὶ οὕτω νὰ ἐπιτευχθῇ ἡ ἐλευθέρα συγκοινωνία τῶν δύο κεντρικῶν στρατῶν. Εἰς τοὺς Ἀλβανοὺς, τοὺς μόνους ἱκανοὺς ν' ἀντιπαραταχθῶσι κατὰ τῶν Ἑλλήνων εἰς τὸν ὀρεινὸν πόλεμον, ἐνεπιστεύθη ἡ δυσκολωτέρα καθυπόταξις τῆς Αἰτωλοακαρνανίας. Κατὰ δὲ τὴν ἀνατολικὴν Ἑλλάδα ἔμελλον νὰ πολεμήσωσιν Ὀθωμανοί, οἵτινες ἐνισχυόμενοι ὑπὸ στρατιωτικοῦ σώματος, τὸ ὁποῖον εἶχε ν' ἀποβιβάσῃ εἰς Εὔβοιαν ὁ ἐκπλέων στόλος, ἤθελον, ὡς ἤλπιζον οἱ Τοῦρκοι, ἄνευ δυσκολίας καταλάβει ὅλην τὴν χώραν μέχρι τῶν προπόδων τοῦ Κιθαιρῶνος. Ὁ δὲ στόλος οὐδὲν ἄλλο ἔργον εἶχε κατὰ τὴν ἐνεστῶσαν ἐκστρατείαν ἢ νὰ συμπράττῃ μετὰ τοῦ στρατοῦ τῆς ξηρᾶς, ἵνα πρὸ πάντων γείνῃ καλλιτέρα χρῆσις τῆς διὰ θαλάσσης κατοχῆς τοῦ κορινθιακοῦ κόλπου παρ' ὅ,τι ἔγεινε τὸ προλαβὸν ἔτος. Τὰ πάντα δὲ ἐγένοντο, ὅπως ἐνισχυθῇ ὁ τουρκικὸς στόλος κατὰ τοσοῦτον,

καθ' ὅσον ἡ ναυτικὴ τῶν Ἑλλήνων δύναμις ἦτο ἐξησθενισμένη, καὶ ἵνα ἀπομακρυνθῶσιν ἀπ' αὐτοῦ τὰ δυσκίνητα τρίκροτα καὶ τεθῶσιν εἰς ἐνέργειαν τὰ ἐλαφρὰ Βαρβαρικὰ πλοῖα. Αὐτὸς ὁ Σουλτάνος ἐπέβλεπε τὰς ἐν τῷ ναυστάθμῳ ἐργασίας καὶ κατὰ τὸν ἔκπλουν τοῦ στόλου (21/3 Μαΐου) ἐπέβη αὐτοῦ καὶ ἔπλευσε μέχρι τινός, νεωτερισμὸς οὗτος ἐπισφαλής, ὅστις ὅμως κατὰ τὴν γνώμην τῶν ἀστρολόγων ἔλαβε χώραν ὑπὸ ἀρίστους οἰωνούς. Εἰς τὸν νέον Καπουτὰν πασᾶν Χοσρὲφ ἐδόθησαν ὁδηγίαι ὅλως διάφοροι τῶν προλαβουσῶν. Τοῦτο ἐφάνη καὶ ἐκ τῶν κινήσεων τοῦ στόλου καὶ ἐκ τῆς ὅλης πορείας τῆς ἐκστρατείας τοῦ ἔτους τούτου, ὅτι καὶ ἐν τῷ πολέμῳ ἐγένετο δοκιμὴ διὰ τοῦ αὐτοῦ συστήματος τῆς ἐπιεικείας, τὸ ὁποῖον συνεβούλευεν ἡ διπλωματία ὡς πρὸς τὴν διαχείρισιν τῆς δικαιοσύνης ἐν τῇ πρωτευούσῃ. Ὁ Χοσρὲφ ἦτο ἐφωδιασμένος μὲ πληρεξουσιότητα περὶ ἀμνηστείας καὶ φιλικῶν διαπραγματεύσεων, καὶ οὐδεὶς ἀμφέβαλλεν, ὅτι ὁ Σουλτάνος ἐσκέπτετο πραγματικῶς ἐπιεικῶς, καθότι αἱ τοῦ προλαβόντος ἔτους ἐν Χίῳ σφαγαὶ εἶχον καταταράξει οὐχὶ μόνον τὴν Εὐρώπην ἅπασαν ἀλλὰ καὶ αὐτοὺς ἔτι τοὺς ὀρθοφρονοῦντας Τούρκους. Ἵνα δὲ ἔχῃ ὁ ἀρχιναύαρχος πρόχειρον καὶ ἱκανὸν διερμηνέα ἀπέναντι τῶν Ἑλλήνων, τῷ ἐδόθη ἐντὸς τῆς ναυαρχίδος ὁ πρώην Καϊμακάμης Βογορίδης, ὅστις ὅμως ὅσον ἐμισεῖτο ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων τοσοῦτον ἐμισεῖτο καὶ ὑπὸ τῶν Τούρκων αὐτῶν. Καὶ αὐτὸς ὁ ναύαρχος ἐφαίνετο καταλληλότερος διὰ διαπραγματεύσεις περὶ εἰρήνης, ἢ διὰ πολεμικὰς ἐπιχειρήσεις. Ἐλέγετο ὁ πανουργότατος καὶ δολιώτατος τῶν ἀνθρώπων, ὅστις ὡς πρὸς δόλους καὶ ῥαδιουργίας ἠδύνατο ν' ἀντιπαραταχθῇ πρὸς τὸν πανουργότερον τῶν Ῥωμαίων, καὶ ὅστις πολλάκις ἤδη εἶχεν ἀπατήσει τοὺς ἐμπιστευθέντας εἰς αὐτὸν διπλωμάτας.

Ὁ τουρκικὸς στόλος. Ὁ στόλος, ἐφ' οὗ ὁ μέγας ναύαρχος ἐξεκίνησεν (11/23 Μαΐου) ἐκ τῶν Δαρδανελλίων συνέκειτο ἐκ 15 φρεγατῶν, 13 κορβετῶν, 12 βρικίων καὶ 40 φορτηγῶν πλοίων. Ναυτικὴ ἐξ Ὑδραίων μοῖρα εἶχεν ἀποπλεύσει πρὸς ὑπεράσπισιν τῶν Ψαρῶν, διότι ὑπέθετον οἱ Ἕλληνες ὅτι ἤθελε γείνει ἔφοδός τις ἢ κατὰ τῆς νήσου ταύτης ἢ κατὰ τῆς Σάμου, καθότι ἀμφότεραι αἱ νῆσοι παρηνόχλουν τὰς

παραλίας τῆς μικρᾶς Ἀσίας διὰ τῶν συνεχῶν ἐπιδρομῶν. Ἀλλὰ κατὰ τὸ δοθὲν αὐτῷ σχέδιον διευθύνθη ὁ καπουτὰν πασᾶς, ἀφ' οὗ ἐπεβίβασε παρὰ τὸ Μοσχονῆσι καὶ τὸν Τσεσμὲν 10,000 Ἀσιατῶν στρατιωτῶν, κατ' εὐθεῖαν εἰς Εὔβοιαν, ἔνθα ὁ στόλος ἐνελιμενίσθη ἔμπροσθεν τῆς Καρύστου (27|8 Ἰουνίου). Ἐν Εὐβοίᾳ οἱ ἀποθαῤῥυνθέντες ἐπαναστάται εἶχον πάλιν ὑψώσει τὴν κεφαλήν των μετὰ τὴν πτῶσιν τοῦ Δράμαλη. Ὁ Ὀλύμπιος Διαμαντὴς ἐπέβλεπε διαρκῶς τὴν Χαλκίδα, ὁ δὲ Κριεζώτης ἐπολιόρκει ἐκ νέου τὴν Κάρυστον, ἥτις εὑρίσκετο ἤδη πολὺ στενοχωρημένη, ὅτε ἔφθασεν ὁ τουρκικὸς στόλος καὶ ἀπεβίβασεν εἰς τὸ φρούριον τρισχιλίους ἄνδρας, οἵτινες ἐπέπεσον ἀμέσως κατὰ τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοπέδου καὶ τὸ διέλυσαν. Καὶ εἰς τὴν Χαλκίδα ἀπεβίβασεν ὁ Χοσρὲφ πασᾶς τροφὰς καὶ πολεμεφόδια, χωρὶς ὅμως νὰ παρενοχλήσῃ τὸν παρὰ τὰ Βρυσάκια ἐστρατοπεδευμένον Διαμαντήν. Ἐξακολουθῶν δὲ τὸν πλοῦν του ἀπέστειλεν ὁ τοῦρκος ναύαρχος ναυτικὴν μοῖραν εἰς Κρήτην, ἠλευθέρωσε τὴν Μεθώνην καὶ Κορώνην καὶ τῇ 10|22 Ἰουνίου ἐνεφανίσθη πρὸ τῶν Πατρῶν. Καθ' ὅλην τὴν ναυτικήν του ταύτην ἐκστρατείαν οὐδαμοῦ τῷ ἀπέκλεισαν τὴν δίοδον οἱ Ἕλληνες, διότι οἱ Ψαριανοὶ καὶ οἱ Σάμιοι ἠρέσκοντο καλλίτερον νὰ ἐκτελῶσιν εἰς τὰς ἀσιατικὰς παραλίας τὰς ἐπωφελεῖς ἐπιδρομάς των, αἵτινες ἐπέφερον τὴν τρομερὰν κατὰ τῶν δυστυχῶν χριστιανῶν τῆς Περγάμου ἐκδίκησιν· οἱ δὲ Ὑδραῖοι ἐπροτίμησαν νὰ περιπλέωσι τὰς Κυκλάδας φορολογοῦντες τοὺς μισέλληνας τῆς Σύρου, τῆς Νάξου καὶ τῆς Θήρας Καθολικούς.

Τὰ κατὰ τὴν ἀνατολικὴν Ἑλλάδα.

Ἕνα μῆνα, πρὶν ἢ ἐκπλεύσῃ ὁ στόλος, ἀνήγγειλεν ὁ ἐν τῇ ἀνατολικῇ Ἑλλάδι Μεχμὲτ πασᾶς (4/16 Ἀπριλίου) τὴν ἄρσιν τῆς δολίας ἀνακωχῆς τῶν ὅπλων, ἣν εἶχε συνομολογήσει μετ' αὐτοῦ ὁ Ὀδυσσεύς. Ἀλλ' ὁ τουρκικὸς στρατὸς, ὅστις ἦτο συγκεντρωμένος ἐν Λαρίσσῃ καὶ Ζητουνίῳ οὐδὲ τὴν ἐλαχίστην εἶχε σύγκρισιν πρὸς τὸν πολυάριθμον τοῦ παρελθόντος ἔτους στρατόν. Κατὰ τὴν μαρτυρίαν Ἕλληνος κατασκόπου ὁ στρατὸς οὗτος συνέκειτο μόλις ἐκ πεντακισχιλίων ἀνδρῶν, καὶ τούτων ἀπησχολουμένων ὑπὸ τῶν ἐπαναστατῶν ἐν Μαγνησίᾳ. Ἐκεῖ παρὰ τὴν ἀνατολικὴν ἄκραν τῆς

χερσονήσου προσετέθησαν εἰς τοὺς ἐγχωρίους καὶ φυγάδες Ὀλύμπιοι καὶ Κασσανδρεῖς, οἵτινες ὑπὸ τὸν Καρατάσον κατέλαβον θέσιν ὀχυρὰν παρὰ τὰ Τρίκερα. Τοὺς ἐπαναστάτας τούτους δὲν ἐσύμφερεν εἰς τοὺς πρὸς μεσημβρίαν ἐκστρατεύοντας Τούρκους ν' ἀφήσωσιν εἰς τὰ νῶτά των. Ὁ Κιουταγῆς (ὁ Ῥεσὶτ πασᾶς, ὁ νικητὴς τοῦ Πέτα) κατέστρεψε τὰ Λεχώνια καὶ ἄλλα τινὰ χωρία μέχρι Τρικέρων, μάτην ὅμως ἀπεπειράθη (14|26 Μαΐου) νὰ ἐκπορθήσῃ τὴν ὀχυρὰν ἐκείνην τῶν ἐπαναστατῶν θέσιν. Καὶ ἀλλαχοῦ δὲ ἐμάχοντο οἱ Ἕλληνες ἐπιτυχῶς. Οἱ Μάγνητες, ὑποκείμενοι ἐν τῇ ἀνύδρῳ ταύτῃ χώρᾳ εἰς μυρίας στερήσεις καὶ πολλὰ ὑποφέροντες παρὰ τῶν ἐξ Ὀλύμπου καὶ ἐκ Μακεδονίας μισθωτῶν στρατιωτῶν ὧν οἱ μισθοὶ τοῖς καθυστεροῦντο, ἐνεκαρτέρησαν ὅμως, μικρᾶς παρὰ τῆς Εὐβοίας λαμβάνοντες βοηθείας, ἐμπόδισαν τοὺς Τούρκους τοῦ νὰ κενώσωσιν ἐντελῶς τὴν Θεσσαλίαν, καὶ ἐξησθένισαν δι' αὐτοῦ τοῦ τρόπου τὸν τακτικὸν στρατὸν, τὸν προσδιωρισμένον διὰ τὸν Ἰσθμόν. Ὅτε δὲ τέλος (Ἰούνιον) ἐτέθη ὁ ἀνατολικὸς στρατὸς εἰς κίνησιν ἐκ Ζητουνίου, συνέκειτο τὸ πρὸς τὰ Σάλωνα διευθυνόμενον σῶμα ὑπὸ τὸν Περκόφταλην (τὸν Ἰουσοὺφ πασᾶν ἐκεῖνον, ὅστις εἶχεν ἐκστρατεύσει τῷ 1821 εἰς Μολδαυΐαν) ἐκ μόνων ἑξακισχιλίων ἀνδρῶν, τὸ δ' ἕτερον σῶμα τὸ ὑπὸ τῶν Σαλὲχ πασᾶν, τὸν βεζίρην τῆς Ἀδριανουπόλεως, τὸ ὁποῖον διηυθύνετο εἰς Θήβας, ἐκ μόνων τετρακισχιλίων ἀνδρῶν.

Πρὸς ἄμυναν οὐδὲν ἔγκαιρον ἢ σπουδαῖον μέτρον ἐφρόντισε νὰ λάβῃ ἡ κυβέρνησις τῆς Ἑλλάδος. Ὁ Ὀδυσσεὺς, ἐπανελθὼν (κατὰ τὸν Μάϊον) ἐξ Ἄστρους εἰς Ἀθήνας, ἀνήγγειλεν εἰς τοὺς ὁπλαρχηγοὺς, ὅτι ἀνάγκη ἦτο νὰ ὑπερασπισθῇ ἡ ἐπαρχία τῆς Ἀττικῆς διὰ τῶν ἰδίων αὐτῆς δυνάμεων. Ὅταν ὅμως ἐπλησίασαν οἱ Τοῦρκοι, εὗρον τὰς εἰσόδους καὶ ὑπ' αὐτῶν τῶν ἐγχωρίων ἐγκαταλελειμμένας. Τὸ πρὸς τὸν κορινθιακὸν κόλπον διευθυνόμενον σῶμα ἔφθασεν εἰς τὴν πεδιάδα τοῦ Κηφισσοῦ μέχρι τοῦ Μάνεση, ὅθεν ἀπέκρουσε σταθμὸν ἐξ ἀνδρῶν τοῦ Ὀδυσσέως παρὰ τὴν μονὴν τῆς Ἱερουσαλὴμ, ἔκαυσε (10/22 Ἰουνίου) τὴν Ἀράχοβαν καὶ τὸ Καστρὶ, εἶτα ὅμως θέλον νὰ προχωρήσῃ διὰ τοῦ Χρυσοῦ εὗρεν ἀντί-

στασιν, εἰς ἣν ἠναγκάσθη νὰ ὑποχωρήσῃ. Καὶ ὅμως ὁ στρατὸς οὗτος ἦλθε (12/24 Ἰουνίου) μέχρι Θεσφίνης παρὰ τὸν Κορινθιακὸν κόλπον, ὅθεν πάλιν ὑπεχώρησεν εἰς Μάνεσι. Τὸ δ' ἕτερον σῶμα, τὸ ὁποῖον διηυθύνετο διὰ τῆς Βοιωτίας καὶ τῆς Ἀττικῆς πρὸς τὸν Ἰσθμόν, οὐδαμοῦ σχεδὸν εὗρεν ἀντίστασιν. Ὅλοι οἱ κάτοικοι τῶν χωρῶν τούτων ἔφευγον ἐνώπιόν του εἰς τὰς νήσους ἢ πέραν τοῦ Ἰσθμοῦ. Οἱ Ἀθηναῖοι μετέφερον τὰς γυναῖκας καὶ τὰ παιδία εἰς Σαλαμῖνα, τὸ ἔνδοξον κατὰ τοὺς περσικοὺς χρόνους ἄσυλον, καὶ τὸ διαρκὲς κατὰ τοὺς χρόνους τῆς δουλείας καταφύγιον. Καὶ αὐτὸς ὁ Ὀδυσσεύς, ἐκστρατεύσας ἐξ Ἀθηνῶν μετὰ 600 ἀνδρῶν, οὐδὲν ἠδυνήθη νὰ κατορθώσῃ. Ἐκ τῆς Πελοποννήσου εἶχε μεταβῆ ὁ Νικήτας εἰς Μέγαρα, ἀλλ' αἱ δυνάμεις του ἦσαν πολὺ ὀλίγαι ὥστε νὰ ἐπιχειρισθῇ κίνημά τι. Ὅθεν εἶχον οἱ Τοῦρκοι ἐλευθέραν τὴν διὰ τοῦ Ἰσθμοῦ δίοδον ὅπως ἄρωσι τὴν πολιορκίαν τοῦ Ἀκροκορίνθου· ἀλλὰ παρὰ τοῦ Ὀμὲρ πασᾶ τῆς Καρύστου κατεπείσθησαν νὰ μεταβῶσιν εἰς Εὔβοιαν, ὅπως δώσωσι τέλος εἰς τὴν ἐκεῖ ἀείποτε ἀσθενῆ ἐπανάστασιν. Ἀπόσπασμα δὲ ὑπὸ τὸν Σαλὶχ πασᾶν ἔμεινεν ἐν Θήβαις. Ὁ Ἰουσοὺφ ὅμως διέβη (Ἰούλιον) τὸν Εὔριπον· ἐκεῖ δὲ τὸ παρὰ τὰ Βρυσάκια στρατόπεδον εἶχε σχεδὸν διαλυθῆ· ὁ Ὀδυσσεὺς μισῶν καὶ φθονῶν τὸν ἀνδρεῖον Διαμαντῆν, ἠρέθισε κατ' αὐτοῦ τοὺς Εὐβοεῖς ὁπλαρχηγούς· ἅμα λοιπὸν ἐπλησίασαν οἱ Τοῦρκοι, ἀπέπλευσαν τὰ τρία ἑλληνικὰ ἔμπροσθεν τῆς Χαλκίδος εὑρισκόμενα πολιορκητικὰ πλοῖα, ὁ δὲ στρατός, ὁ παρὰ τὰ Βρυσάκια ἐστρατοπεδευμένος, κατέφυγεν εἰς τὰ ὄρη (Αὔγουστον), ἔνθα καίτοι ὀχυρῶν οὐσῶν τῶν θέσεων ἠναγκάσθη νὰ ὑποχωρήσῃ ἀπὸ τόπου εἰς τόπον ἐνώπιον τῶν ἐχθρῶν. Οἱ ὑπολειφθέντες ἐκ τῶν πολεμιστῶν κατέφυγον εἰς τὴν Σκίαθον, αὐτὸς δὲ ὁ Διαμαντῆς ἠναγκάσθη νὰ συνθηκολογήσῃ μετὰ τῶν Τούρκων· ὅλη ἡ νῆσος ὑπετάγη ἐντελῶς, καὶ οἱ ἐν Τρικέροις ἐπαναστάται ἐδέχθησαν τοὺς ὅρους τοῦ Κιουταχῆ. Ὁ Ὀδυσσεὺς προσῆλθε μετ' ἐπικουρικοῦ στρατοῦ ἐκ χιλίων ἀνδρῶν, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ἠναγκάσθη νὰ φύγῃ ἐκ τῆς νήσου, ἥτις τοσοῦτον ἐκέντα τὴν φιλοδοξίαν του καὶ τόσον ὀλίγον εὐνοϊκὴ ἦτο εἰς τὴν δόξαν του. Οἱ Τοῦρκοι καίοντες καὶ

σφάζοντες ἐπέπεσαν ἀπὸ τῆς Εὐβοίας κατὰ τῆς Ἀττικῆς (περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ Σεπτεμβρίου ε. ἔ.). Ὁ Γούρας, ἀγανάκτησιν πνέων κατὰ τῶν τὴν δύναμίν του φθονούντων ἐγχωρίων, κατεῖχε τὴν ἀκρόπολιν τῶν Ἀθηνῶν μετὰ 1400 ἀνδρῶν, οἵτινες ἦσαν καλῶς ἐφωδιασμένοι καὶ ἕτοιμοι εἰς ἄμυναν. Οἱ Τοῦρκοι, οἵτινες, ὡς ἐφαίνετο, οὐδαμῶς διενοοῦντο νὰ πολιορκήσωσι τὴν Ἀκρόπολιν, ὑπεχώρησαν (1/13 Σεπτεμβρίου) εἰς Κάλαμον, ἔνθα οἱ Ἕλληνες ἐβοηθήθησαν ἀπροσδοκήτως ὑπὸ ἐπιδημίας τινός, ἥτις ἐπέφερε τὴν διάλυσιν τοῦ τουρκικοῦ στρατοπέδου. Ὁ πασᾶς τῆς Καρύστου μετέβη εἰς Εὔβοιαν, ὁ δὲ Ἰουσοὺφ καὶ ὁ Σαλὶχ πασᾶς εἰς Ζητούνιον. Ἡ Πύλη ἀντικατέστησεν αὐτοὺς διὰ τοῦ Ἀβουλαβοὺδ, ὅστις (κατὰ τὸν Ὀκτώβριον) συνεκέντρωσε νέον στρατὸν ἐν Ζητουνίῳ χωρὶς καὶ οὗτος νὰ διαβῇ τὴν Οἴτην. Οὕτως ἐσώθη καὶ διετηρήθη ἡ Ἀνατολικὴ Ἑλλὰς, χωρὶς νὰ λάβῃ σχεδὸν ἀνάγκην σπουδαίας ὑπερασπίσεως.

Τὰ κατὰ την δυτικὴν Ἑλλάδα.

Ὁμοίαν ἔκβασιν ἔλαβον αἱ τουρκικαὶ ἐπιχειρήσεις κατὰ τὴν δυτικὴν Ἑλλάδα, ἂν καὶ ἦσαν καλλίτερον ἐσχεδιασμέναι τῶν ἄλλων, καὶ εἶχον ἀνατεθῇ εἰς χεῖρας ἱκανωτέρας. Τὸ σχέδιον ἦτο, ὁ Μουσταφᾶ πασᾶς τῆς Σκόδρας νὰ εἰσβάλῃ μετὰ δεκατριῶν χιλιάδων Γεγκῶν καὶ Μερεδιτῶν ἀπὸ τῆς Θεσσαλίας διὰ τῶν Ἀγράφων εἰς τὴν Αἰτωλίαν, καὶ νὰ προχωρήσῃ εἰς τὴν πεδιάδα τοῦ Βραχωρίου, ὁ δὲ Ὀμὲρ Βριώνης μετὰ τρισχιλίων Ἀλβανῶν νὰ εἰσβάλῃ ἀπὸ τοῦ Καρβασαρᾶ εἰς τὴν Ἀκαρνανίαν, ἀμφότεροι τέλος νὰ ἑνωθῶσι παρὰ τὸν Ἀχελῷον καὶ ἔμπροσθεν τοῦ Μεσολογγίου. Ἡ ἐπερχομένη αὕτη θύελλα ἦτο τοσοῦτον ἐπικινδυνωτέρα, καθ' ὅσον μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ Μαυροκορδάτου ἡ κατάστασις τοῦ τόπου τούτου ἦτο ἀθλία. Οἱ στρατιῶται τῇδε κἀκεῖσε ἐσπαρμένοι ἔζων ἐκ τῆς λείας. Μέρος αὐτῶν ὑπὸ τὸν Μάρκον Βότσαρην, τὸν Τσαβέλλαν, τὸν Τσόγκαν καὶ Μακρῆν εὑρίσκετο ἐν Μεσολογγίῳ καὶ ἐν Ἀνατολικῷ καὶ ἐτρέφετο ἐνταῦθα ὑπὸ τῶν κατοίκων τῶν δύο τούτων πόλεων. Τούτου ἕνεκα πολλάκις συνέβαινον ῥήξεις. Πανταχοῦ ὑπῆρχε διαίρεσις μεταξὺ τῶν πολιτικῶν καὶ τῶν στρατιωτῶν καὶ μεταξὺ τῶν ὁπλαρχηγῶν αὐτῶν. Τὴν

κακὴν ταύτην κατάστασιν ἐπηύξανον ἔτι μᾶλλον αἱ ἐσωτερικαὶ τῶν κεντρικῶν ἀρχῶν διενέξεις καὶ ἔριδες. Ἡ κυβέρνησις διώρισεν εἰς τὴν θέσιν τῆς ὑπὸ τοῦ Μαυροκορδάτου συστηθείσης τριμελοῦς ἐπαρχιακῆς ἐπιτροπῆς τὸν Κωνσταντῖνον Μεταξᾶν ἀρχηγὸν τοῦ καθ' ὅλην τὴν δυτικὴν Ἑλλάδα στρατοῦ, καὶ οὗτος μετέβη μετὰ πολλῶν κινδύνων ἀπὸ τῆς ἐπαρχίας τῶν Πατρῶν ἐνταῦθα. Ὁ κατὰ γνωμοδότησιν τοῦ Κολοκοτρώνου καὶ τῶν φίλων του γενόμενος οὗτος διορισμὸς ἦτον ὅσον ἔνεστιν ἀνεπιτυχής. Διότι μετὰ τὴν ὑποταγὴν τοῦ Βαρνακιώτου αὐτὴ ἡ θέσις τῶν πραγμάτων ἐδείκνυεν ὡς μόνον ἀρχηγὸν εἰς τὰ μέρη ταῦτα τὸν Μάρκον Βότσαρην. Ὁ φίλος οὗτος τοῦ Μαυροκορδάτου, ἀνὴρ νέος, μικρὸς τὸ ἀνάστημα, ὠχρὸς τὴν ὄψιν, καὶ ὀλιγόλογος ἦτο ὁ μόνος ἐκ τῶν ἐν τοῖς πολέμοις ἀνατεθραμμένων ἐπαναστατῶν, ὅστις εἰλικρινῶς ὑπεστήριζε τὴν μερίδα τῆς τάξεως. Μετριόφρων, ἤπιος, πιστός, δίκαιος, ὑπερεῖχεν ὅλων τῶν πολιτικῶν κατὰ τὴν ἀφιλοκερδῆ ἀφοσίωσιν εἰς τὸν ἐθνικὸν ἀγῶνα· τολμηρὸς δὲ καὶ δραστήριος ἐν πολέμῳ ὑπερεῖχε τῶν πλείστων τῶν ἐπισημοτάτων ὁπλαρχηγῶν κατὰ τὴν ἁπλοϊκὴν στρατιωτικὴν φύσιν καὶ κατὰ τὴν ἀτομικὴν ἀνδρίαν. Ἦτο ἠγαπημένος ἐν τῷ οἰκογενειακῷ αὐτοῦ κύκλῳ, καὶ ἐτιμᾶτο ὑπὸ τῶν Σουλιωτῶν του, ἐν ταῖς ἀγρίαις καρδίαις τῶν ὁποίων τὰ δεινὰ τῆς πατρίδος των καὶ ἡ συναίσθησις ἀνδραγαθημάτων εἶχον διεγείρει εἰς μέγαν βαθμὸν πολεμικήν τινα ἀλαζονείαν. Πανταχόθεν δὲ ἐφθονοῦντο καὶ ἐζηλεύοντο καὶ οἱ ἀνδρεῖοι οὗτοι φυγάδες καὶ ὁ ἀρχηγὸς αὐτῶν· εἶχον ζητήσει καὶ λάβει παρὰ τῆς κυβερνήσεως πρὸς συνοικισμὸν τὸ Ζαπάντιον (παρὰ τὸ Βραχῶρι)· οἱ παρόντες ὅμως ὁπλαρχηγοὶ καὶ οἱ πολιτικοὶ ἠναντιοῦντο εἰς τὴν ἀπόφασιν ταύτην τῆς κυβερνήσεως. Ἔγεινε λοιπὸν ἀπόπειρα νὰ διαλυθῇ ἡ ἔρις αὕτη ἔν τινι συνδιασκέψει, ἐν ᾗ φρονίμως ἀπεφασίσθη, πρῶτον νὰ καταπολεμήσωσι τὸν ἐπαπειλοῦντα ἐχθρὸν καὶ ἔπειτα νὰ διαλυθῇ ἡ ἔρις εἰρηνικῶς. Ἐν δὲ τῷ πολεμικῷ συμβουλίῳ ἀπεφασίσθη, οἱ Σουλιῶται ὑπὸ τὸν Βότσαρην ν' ἀντιπαραταχθῶσι μετ' ἄλλων σωμάτων κατὰ τοῦ εἰσβάλλοντος Μουσταφᾶ πασᾶ ἐν Καρπενησίῳ, ὁ δὲ Μακρῆς καὶ ἄλλοι νὰ παρατηρήσωσι τὰς κινήσεις τοῦ

διὰ τοῦ Καρβασαρᾶ εἰσερχομένου Ὀμὲρ Βριώνη. Καὶ τὴν ἀρχιστρατηγίαν τοῦ Βότσαρη ὑπέβλεπον πολλοὶ τῶν ὁπλαρχηγῶν, ἂν καὶ οὐδεὶς ἐτόλμα νὰ τῷ διαφιλονεικήσῃ τὴν πολεμικήν του ὑπεροχήν. Ἡ φιλύποπτος κυβέρνησις ἐκέντησεν ἐκ νέου τὴν ἀντιζηλίαν ταύτην, πέμπουσα διπλώματα στρατηγοῦ καὶ εἰς ἄλλους πολλοὺς ὁπλαρχηγοὺς ἐκτὸς τοῦ Μάρκου. Τοῦτο δὲ ἐπείραξε τοσοῦτον καὶ αὐτὸν τὸν μετριόφρονα Μάρκον, ὥστε ἔσχισε τὸ δίπλωμά του λέγων, «Ὅστις τὸ ἀξίζει ἂς λάβῃ αὔριον τὸ δίπλωμά του ἀπέναντι τοῦ ἐχθροῦ!» Μετὰ ταῦτα δὲ ἐκίνησεν ἀπὸ Μεσολογγίου εἰς Καρπενῆσι. Πρὸς τὸ μέρος τοῦτο διηυθύνετο ὁ διὰ τῶν στενῶν τῶν Ἀγράφων εἰσβαλὼν πασᾶς τῆς Σκόδρας. Οὐδεὶς τῶν Ἀγραφιωτῶν καὶ Ἀσπροποταμιτῶν ὁπλαρχηγῶν ἠναντιώθη εἰς τὴν πορείαν του. Ἡ ἐμπροσθοφυλακή του ὑπὸ τὸν ἀνεψιόν του Τσελαλεδδὶν βέην, συγκειμένη ἐκ πεντακισχιλίων ἀνδρῶν, ἦτο ἐστρατοπεδευμένη (5/17 Αὐγούστου) εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ Βελουκίου (Θυμφρέστου) παρὰ τὸ Καρπενῆσι. Ὁ Μάρκος καὶ οἱ ὑπ' αὐτὸν ἔμαθον τὴν θέσιν τῶν Τούρκων καὶ τὰς δυνάμεις των ἅμα ἐλθόντες εἰς Μικροχῶρι καὶ Μακροχῶρι. Καθ' ὁδὸν ὁ Βότσαρης ἡνώθη μετὰ στίφους τινὸς ὑπὸ τὸν Γιολδάσην, ἐν Σοβολάκῳ δὲ μετὰ τῶν στρατιωτῶν τοῦ Καραϊσκάκη, ἀνδρὸς ἀκαμάτου καὶ γενναίου ἐκ τῆς σχολῆς τοῦ Ἀλῆ πασᾶ, φύσεως ἀστείας καὶ εὐθύμου χαρακτῆρος, ἀλλὰ ἰσχνοῦ καὶ φιλασθένου, ὅστις πάσχων ἐθεραπεύετο ἐν Προυσῷ. Ἅπαντες συνεποσοῦντο μόλις εἰς 1200 ἄνδρας. Ὁ Μάρκος ἐνόησεν ὅτι τόσον ὀλίγοι οὐδὲν ἠδύναντο κατὰ τῶν πολυαρίθμων ἐχθρῶν νὰ κατορθώσωσιν ἐν ἀνοικτῇ μάχῃ· ὅθεν ἀπεφάσισε νὰ κάμῃ ἔφοδον διὰ νυκτός. Τολμηροί τινες ἄνδρες καὶ ἔμπειροι τῆς τουρκικῆς γλώσσης, ἐν οἷς καὶ ὁ Δούσκας, ὁ ἀνεψιὸς τοῦ Μάρκου, εἰσῆλθον (7/19 Αὐγούστου) ἐν καιρῷ νυκτὸς εἰς τὸ ἐχθρικὸν στρατόπεδον καὶ ἐπληροφορήθησαν περὶ ὅλων. Συνεπείᾳ τῶν πληροφοριῶν των ἀπεφασίσθη νὰ εἰσβάλωσι πέντε ὥρας μετὰ τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου εἰς τὸ στρατόπεδον τὴν ἐπομένην νύκτα, διῃρημένοι εἰς δύο σώματα, ὧν τὸ μὲν νὰ κατέλθῃ ἀπὸ τοῦ ὄρους, τὸ δὲ ὑπὸ τὸν Μάρκον ἀπὸ τῆς πεδιάδος νὰ ἀνέλθῃ. Κατὰ τὴν προσδιωρισμένην

ὥραν εὑρίσκετο ὁ Μάρκος μετὰ τῶν 350 Σουλιωτῶν του εἰς τὴν θέσιν του, καὶ ἐπὶ ἓν τέταρτον τῆς ὥρας ἐπερίμενε τὴν ἄφιξιν τοῦ ἄλλου ἀποσπάσματος· ἔπειτα ὅμως προσέβαλε μόνος τὸ στρατόπεδον φέρων σύγχυσιν καὶ τρόμον εἰς τοὺς ἀφρόντιδας Τούρκους, οἵτινες διεσπαρμένοι ἤρχισαν νὰ φεύγωσι καὶ ἐν τῇ συγχύσει νὰ φονεύωσι τὸν φίλον ἀντὶ τοῦ ἐχθροῦ. Δυστυχῶς ἡ ἐπιτυχία τῆς νυκτὸς ταύτης δὲν ἐπλήρωσε τὴν ζημίαν. Ἐν τῇ συμπλοκῇ ἐπληγώθη ὁ Μάρκος πρῶτον μὲν ἐλαφρῶς περὶ τὴν κνήμην, καὶ ὅτε παραμελῶν τὴν πληγήν του ἐξηκολούθει νὰ μάχηται, καὶ ὕψωσε τὴν κεφαλήν του ὄπισθεν ταπεινοῦ τείχους, ὄπισθεν τοῦ ὁποίου εὑρίσκοντο ἐχθροί, ἐπληγώθη ὑπὸ σφαίρας κατὰ τὴν κεφαλὴν ὑπεράνω τοῦ δεξιοῦ ὀφθαλμοῦ καιρίως. Κατ' ἀρχὰς ἐτηρήθη ὁ θάνατός του μυστικός· ἀλλὰ περὶ τὴν ἀνατολὴν τοῦ ἡλίου, ὅτε ἐν πλήρει τάξει ἐγένετο ἡ ὑποχώρησις, ἐφάνη ὁ Δούσας ἐκκομίζων ἐπὶ τῶν ὤμων του τὸ πτῶμα τοῦ γενναίου ἀρχηγοῦ. Ἀπὸ τὸ μέρος τοῦ ὄρους ὀλίγοι μόνον ὑπὸ τὸν Τσαβέλλαν ἐξετέλεσαν τὸ καθῆκόν των, οἱ πλεῖστοι δὲ εἶχον μείνει πεισματωδῶς ὀπίσω. Καὶ ὅμως πολλὰ ἦσαν τὰ λάφυρα τῆς μάχης ταύτης, ἐν ᾗ δὲν ἐπολέμησαν Ἕλληνες κατὰ Τούρκων ἢ Χριστιανοὶ κατ' Ὀθωμανῶν, ἀλλὰ Σουλιῶται κατὰ Μερδιτῶν, δηλ. χριστιανοὶ Ἀλβανοὶ κατὰ τῶν ὁμοθρήσκων των (1). Τὸν θάνατον τοῦ Μάρκου ἐπένθησεν ἅπασα ἡ Ἑλλάς, θεωρήσασα αὐτὸν ἐθνικὸν δυστύχημα. Ἐτάφη δὲ ὁ Μάρκος ἐν Μεσολογγίῳ. Ἡ ἀθλία κυβέρνησις, ἥτις εἶχε παραγνωρίσει τὸν Μάρκον ζῶντα, ἐτίμησεν αὐτὸν ὀλίγον καὶ ἀποθανόντα, διότι ἀναφέρουσα τὸν θάνατόν του ἀνήγγειλε τὸ ἀναιδὲς καὶ πομπῶδες ψεῦδος, ὅτι κατὰ τὴν ἐν Καρπενησίῳ συμπλοκὴν ἔπεσον δεκακισχίλιοι Τοῦρκοι! Ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Κώστας ἀνέλαβε τὴν διοίκησιν τοῦ σώματός του, τὸ ὁποῖον ὑπεχώρησεν εἰς Βλωχόν, οἱ δὲ λοιποὶ Σουλιῶται ὑπὸ τὸν Τσαβέλλαν κατέλαβον θέσιν κατὰ τὴν Καλιακούδαν, ἔνθα, ἀπερασισμένοι νὰ ὑπερασπισθῶσι τὴν

(1) Ὅθεν καὶ δημοτικὸν ᾆσμα μαινόμενον κατὰ τῶν Καθολικῶν λέγει ὅτι δυτικός τις ἐφόνευσε τὸν Μάρκον.

ἐπαρχίαν τοῦ Καρπενησίου, ηὐξήνθησαν μετ' ὀλίγον εἰς δισχιλίους ἄνδρας. Ὁ πασᾶς τῆς Σκόδρας δὲν ἐτόλμα νὰ προχωρήσῃ μέχρι τῆς παραλίας, πρὶν διαλυθῇ τὸ στρατόπεδον τοῦτο τοῦ Τσαβέλλα, τὸ ὁποῖον κατεῖχε θέσιν, τῆς ὁποίας τὸ ἀπότομον καὶ φύσει ὀχυρὸν νότιον μέρος, ἀπόρθητον ὄν, μόλις ἐπροφυλάττετο ὑπὸ ἑκατὸν ἀνδρῶν. Τέσσαρες ἔφοδοι τῶν Τούρκων πρὸς τὸ βόρειον μέρος (28/9 Σεπτεμβρίου) ἀπεκρούσθησαν ἀλληλοδιαδόχως. Ἐν μέσῳ ὅμως τῆς μάχης κατώρθωσαν τετρακόσιοι ῥιψοκίνδυνοι Τοῦρκοι νὰ εἰσβάλωσιν ἐκ τοῦ μεσημβρινοῦ μέρους καὶ νὰ καταλάβωσι τοὺς Ἕλληνας ἐκ τῶν νώτων. Ἐν μέσῳ δύο πυρῶν εὑρεθέντες διέσχισαν οἱ Ἕλληνες τὴν γραμμὴν τῶν ἐχθρῶν καὶ ἀπῆλθον ἀφίνοντες 150 νεκρούς, ἐν οἷς καὶ ἕνα Τσαβέλλαν καὶ ἕνα Κοντογιάννην.

Ἡ πολιορκία τοῦ Ἀνατολικοῦ. Ἀνενόχλητος ἐξηκολούθησεν ἀπὸ τοῦδε ὁ πασᾶς τῆς Σκόδρας τὴν πορείαν του, ἐν ᾧ συγχρόνως ἀφίκετο ὁ Ὀμὲρ Βριώνης εἰς τὴν Λεπενοῦν τῆς Ἀκαρνανίας, τῆς ὁποίας ὅλοι οἱ κάτοικοι ἐνώπιον τοῦ μικροῦ σώματος τῶν Τούρκων κατέφυγον ἔντρομοι εἴτε εἰς τὰ ὄρη, εἴτε εἰς τὰς ἐν τῇ λίμνῃ τοῦ Βραχωρίου καὶ Λεσινίου νήσους, εἴτε εἰς Μεσολόγγιον καὶ εἰς Ἀνατολικόν. Ἀμφότεροι οἱ τουρκικοὶ στρατοὶ ἡνώθησαν μετὰ ταῦτα (περὶ τὰ τέλη τοῦ Σεπτεμβρ.) ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς ὄχθης τοῦ Ἀχελώου, ἤνοιξαν τὴν συγκοινωνίαν πρὸς τὸν εἰς τὰ ὕδατα τῶν Πατρῶν καὶ τῆς Ναυπάκτου εὑρισκόμενον τουρκικὸν στόλον, καὶ εἶτα ἐπροχώρησαν διὰ τῶν στενῶν τῆς λίμνης Τριχωνίδος καὶ τῶν στενωπῶν τοῦ Ἀρακύνθου, αἵτινες σχηματίζουσι τοὺς τελευταίους ὀχυροὺς προμαχῶνας τῶν μεταξὺ τοῦ Ἀχελώου καὶ τοῦ Εὐήνου ἑλῶν. Προχωρήσαντες δὲ μέχρι τῆς παραλίας κατέλαβον ἀφ' ἑνὸς μὲν τὴν Παλησοσάλτσεναν, τρεῖς ὥρας ἀπὸ τοῦ Ἀνατολικοῦ ἀπέχουσαν, ἀφ' ἑτέρου δὲ τὸ Βραχῶρι καὶ τὸν Γαλατᾶν, πρὸς ἀνατολὰς τοῦ Μεσολογγίου· ὥστε ἦτο ἀμφίβολον ποῖον τῶν δύο μερῶν διενοοῦντο οἱ Τοῦρκοι νὰ προσβάλωσιν. Μεγάλη ὑπῆρχεν ἡ πιθανότης, ὅτι οἱ Τοῦρκοι, ἵνα ἐκδικηθῶσι τὴν κατὰ τὸ προλαβὸν ἔτος ὑποστᾶσαν ἧτταν, ἤθελον πειραθῇ νὰ καθαιρέσωσι τὸν προμαχῶνα, ὅστις μόνος τοῖς ἀπέκοπτε τὴν διὰ τοῦ ἰσθμοῦ διάβα-

σιν. Ὅθεν οἱ πρόκριτοι τοῦ Μεσολογγίου ἐξητήσαντο παρὰ τῆς κυβερνήσεως τὴν ἀποστολὴν στολίσκου καὶ τοῦ Μαυροκορδάτου, τοῦ ὁποίου τὸ ὄνομα ἀντήχει κάλλιον ἐνταῦθα ἢ παρὰ τοῖς ὁπλαρχηγοῖς τῆς Πελοποννήσου. Ἐντοσούτῳ ἡ κυβέρνησις ἔμενεν ἐν αἰσχρᾷ ἀπραξίᾳ, πρὸς μὲν τὸν Μαυροκορδάτον ἐχθρικῶς, πρὸς δὲ τοὺς νησιώτας οὐχὶ φιλικῶς διακειμένη. Μόνον ὅτε περὶ τὸ τέλος τοῦ ἔτους τούτου ὁ Λόρδος Βύρων περιεμένετο ἐν Μεσολογγίῳ καὶ συνῆψεν ἀλληλογραφίαν μετὰ τοῦ Μαυροκορδάτου, ὅστις ἐπέστησεν εἰς τὸ κατεπεῖγον τοῦτο ἔργον τῆς ὑπερασπίσεως τοῦ Μεσολογγίου καὶ τὴν προσοχὴν τοῦ εὐγενοῦς λόρδου, καὶ τὴν ἀτομικήν του συνδρομήν, καὶ τὰς προσενεχθείσας γενναίας αὐτοῦ χρηματικὰς συνεισφοράς, τότε μόλις ἐξώπλισεν ἡ κυβέρνησις μικρὸν στολίσκον, ὅστις μετέφερε τὸν Μαυροκορδάτον εἰς Μεσολόγγιον εἰς ἐποχήν, ὅτε ἤθελεν εἶσθαι πολὺ ἀργά, ἐὰν οἱ ἐθχροὶ ἐπεχείρουν ἔφοδον πρὸς τὸ μέρος τοῦτο. Ἵνα δὲ κατασκοπεύσωσι τὸν σκοπὸν τῶν Τούρκων οἱ κάτοικοι τοῦ Ἀνατολικοῦ ἔστησαν (4/16 Ὀκτωβρίου) ἐνέδραν, δι' ἧς ἐπετέθησαν κατὰ ἀποσπάσματος τουρκικοῦ, καὶ ᾐχμαλώτισαν ἱππεῖς τινας, παρ' ὧν ἔμαθον, ὅτι οἱ Τοῦρκοι διενοοῦντο νὰ προσβάλωσι τὴν πόλιν των. Περὶ τῆς ὀχυρᾶς θέσεως τοῦ Μεσολογγίου εἶχον συλλάβει οἱ Τοῦρκοι διὰ τῆς ἐκβάσεως τῆς πολιορκίας τοῦ προλαβόντος ἔτους ὑπερβολικὴν ἰδέαν· ὅθεν τώρα ἤθελον νὰ δοκιμάσωσι τὸ Ἀνατολικόν. Ἡ μικρὰ ἐπί τινος νησιδίου ἐν μέσῳ τῶν ἑλῶν κειμένη πόλις οὐδὲν φρούριον εἶχε, καὶ ἦτο ἐντελῶς ἀπαρασκεύαστος νὰ ὑποστῇ πολιορκίαν, ἐστερημένη ὕδατος καὶ τροφίμων, καὶ κατείχετο ὑπὸ μόνων πεντακοσίων ἀνδρῶν. Εὐτυχῶς ἡ θάλασσα ἦτο ἀνοικτή. Ὁ ὑπὸ τὸν Χοσρὲφ πασᾶν στόλος ἔπλευσε μὲν ἐκ Πατρῶν πρὸς τὸ μέρος τοῦτο, καὶ εὑρὼν τὰς ἀκτὰς τῶν δύο πόλεων ἀφρουρήτους ἐξέτεινε τὴν ναυτικὴν αὐτοῦ γραμμὴν ἀπὸ τῆς Ναυπάκτου μέχρι τῆς Κανδύλης, ἀπεβίβασε στρατὸν, κατέκαυσε τὸ Βοχῶρι καὶ τὸν Γαλατᾶν καὶ ἔστησε στρατόπεδον. Οἱ Μεσολογγῖται ὅμως καὶ αἱ ἐν Ἀνατολικῷ φρουραὶ διέλυσαν τὸ στρατόπεδον τοῦτο καὶ ἀπώθησαν τοὺς Τούρκους εἰς τὸν στόλον, ὅστις ἂν καὶ

ἐνισχυθεὶς ὑπὸ τῶν Αἰγυπτίων καὶ ἐξ 60 συγκείμενος πλοίων δὲν ἠδύνατο διὰ τοῦ ἐκτεταμένου ἀποκλεισμοῦ νὰ ἐμποδίσῃ νὰ διέρχωνται δι' αὐτοῦ μικρὰ πλοιάρια. Ἔκτοτε ἐγκατέλιπεν ὁ Χοσρὲφ πασᾶς τὸν κόλπον καὶ μόνον ἔμεινεν ὁ Ἰουσοὺφ πασᾶς μετὰ ναυτικῆς μοίρας, ἥτις ἠδύνατο μὲν νὰ διαβιβάζῃ πρὸς τὸν στρατὸν τῆς πολιορκίας τηλεβόλα καὶ ἄλλα πολεμεφόδια, ἀλλὰ δὲν ἠδύνατο νὰ πλεύσῃ ἐπὶ τῶν ὑδάτων τῶν περικυκλούτων τὰς δύο πόλεις. Οὕτως ἡ μεταξὺ τῶν δύο πόλεων διὰ θαλάσσης συγκοινωνία ἦτο ἐπί τινα χρόνον ἐντελῶς ἐλευθέρα, μέχρις οὗ οἱ Τοῦρκοι, οἵτινες ἤρχισαν (5/17 Ὀκτωβρίου) νὰ βομβοβολῶσι τὴν πόλιν ἐκ τριῶν κανονοστοιχιῶν, ἔστησαν εἰς κατάλληλον μέρος τετάρτην κανονοστοιχίαν, ἵνα ἐμποδίσωσι τὴν συγκοινωνίαν. Ἀλλ' οἱ Ἕλληνες ἔχοντες ἐνταῦθα ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ των ἔμπειρον μηχανικόν, τὸν Κοκκίνην, καὶ Ἄγγλον ἀξιωματικὸν τοῦ πυροβολικοῦ, τὸν Μαρτῖνον, καὶ λαβόντες παρὰ τοῦ ἐν Πίζῃ μητροπολίτου Ἰγνατίου τρία τηλεβόλα, ἐν οἷς καὶ ἓν τῶν 48 λιτρῶν, ἐπέβαλον δι' αὐτῶν σιωπὴν εἰς τὴν τουρκικὴν κανονοστοιχίαν. Μετὰ τοῦτο οἱ πολιορκηταὶ ἐναυπήγησαν ἀλιτενῆ πλοιάρια ἵνα δυνηθῶσι νὰ πλεύσωσιν ἐπὶ τῆς ἀβαθοῦς τῆς παραλίας θαλάσσης· ἅμα ὅμως ἐνεφανίσθησαν Ἑλληνικά τινα πλοῖα, τὰ ἔκαυσαν πάλιν, καὶ οἱ Τοῦρκοι παρητήθησαν ἀπὸ τοῦ σχεδίου τοῦ νὰ ἐμποδίσωσι τὴν διὰ θαλάσης συγκοινωνίαν ταύτην, δι' ἧς οἱ πολιορκούμενοι ἐπρομηθεύοντο τὰ πάντα ἐκτὸς τοῦ ποσίμου ὕδατος. Ἀλλὰ καὶ αὐτὴν τὴν ἔλλειψιν ἐθεράπευσε θαυματουργὸς σύμπτωσις, ἥτις ὡς βουλὴ τῆς Θείας Προνοίας ἀνεπτέρωσε τὸ θάῤῥος τῶν Χριστιανῶν. Ἐχθρικὴ βόμβα κατέπεσεν ἐντὸς τῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἀρχαγγέλου Μιχαὴλ καὶ ἀνέσκαψε τὸ ἔδαφος, ἐξ οὗ ἀνέβλυσεν ἄφθονον καὶ καθαρὸν ὕδωρ.

Ὑπελείπετο τώρα, οἱ καλῶς καθ' ὅλα ἐφωδιασμένοι Ἕλληνες νὰ στερήσωσι τῶν ἀναγκαίων τοὺς πολιορκοῦντας αὐτοὺς Τούρκους. Ἔμαθον, ὅτι τὰ τρόφιμα τῶν ἐχθρῶν μετεκομίζοντο ἀπὸ Πατρῶν εἰς Βοχῶρι καὶ ἐντεῦθεν διὰ ξηρᾶς ἐπὶ τῆς πλησίον τοῦ Ἀνατολικοῦ εὑρισκομένης λεωφόρου. Τοιαύτην ἀποστολὴν τροφί-

μων συνέλαβεν ὁ Κίτσος Τσαβέλλας (17/29 Νοεμβρίου) καὶ τοὺς συνοδεύοντας αὐτὴν στρατιώτας ἐν μέρει μὲν ἐφόνευσεν ἐν μέρει δὲ ὤθησεν ἐντὸς τῶν ἑλῶν, ἔνθα ἐπνίγησαν. Ἕνεκα τῶν παθημάτων τούτων καὶ τῆς προσεγγίσεως τοῦ χειμῶνος ἀπεφάσισαν οἱ πασάδες νὰ ἄρωσι τὴν πολιορκίαν. Δρομαῖοι ἔφυγον (30/12 Δεκεμβρίου) ἐν νυκτὶ θυελλώδει, ὡς ἐὰν ἐφοβοῦντο ἐπικίνδυνον καταδίωξιν, ἢ τὴν τύχην τοῦ κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος τὸ Μεσολόγγιον πολιορκήσαντος στρατοῦ. Καὶ μέρος μὲν τοῦ στρατοῦ ἐπέστρεψεν εἰς τὰ ἴδια διὰ τῆς Βονίτσης, μέρος δὲ διὰ τοῦ Μακρυνόρους. Κατὰ τὴν ἐπιχείρησιν ταύτην ἀπωλέσθησαν δισχίλιοι ἐκ τῶν πολιορκητῶν, τὸ πλεῖστον ὑπὸ ἐποδημιῶν. Αἱ δισχίλιοι βόμβαι, αἵτινες ἐῤῥίφθησαν κατὰ τὸ διάστημα τῆς πολιορκίας ἐντὸς τῆς πόλεως, μικρὰν μόνον καὶ ἀσήμαντον ἐπέφερον ζημίαν, καὶ τὸ Ἀνατολικὸν συμμετέσχε τῆς δόξης, ἣν ἡ τοῦ προλαβόντος ἔτους ὑπεράσπισις ἔφερεν εἰς τοὺς Μεσολογγίτας. Ἡ ὑπεροπτικὴ ἐκστρατεία κατὰ τῆς δυτικῆς Ἑλλάδος διελύθη, καθὼς καὶ ἡ κατὰ τῆς ἀνατολικῆς Ἑλλάδος, ὡς καπνός. Τὰς δὲ ἐπιτυχίας τοῦ ἔτους τούτου ἐπέστεψεν ἡ παράδοσις τοῦ Ἀκροκορίνθου, ὡς κατὰ τὸ προλαβὸν ἔτος ἡ τοῦ Ναυπλίου. Ἐπειδὴ τὰ τουρκικὰ πλοῖα διέπλεον τὸν Κορινθιακὸν κόλπον ἀπὸ Πατρῶν μέχρι Κορίνθου, εὔκολον ἦτο εἰς τοὺς Τούρκους νὰ διατηρῶσι τὸ απόρθητον τῆς Κορίνθου φρούριον. Ἀλλ' ἐν τῷ μεταξὺ αἱ ἐπανηλειμμέναι ἐπικουρίαι, ἃς ἡ κυβέρνησις ἔπεμψεν εἰς τὸν ὑπὸ τὸν Ἰωάννην Νοταρᾶν στρατὸν τῆς πολιορκίας, ἀφήρεσαν τὰς ἐπὶ τῆς παραλίας τουρκικὰς ἀποθήκας, καὶ κατέλαβον συγχρόνως καὶ τὴν Ῥάχιαν καὶ τὸν Λόγγον, τὴν μὲν ἵνα ἐμποδίσωσι τὴν ἀποβίβασιν νέων τροφίμων, τὸν δὲ ἵνα ματαιώσωσιν ἐξόδους τῶν πολιορκουμένων. Οὕτω μετά τινας μῆνας στερήσεων ἦλθον οἱ Τοῦρκοι εἰς διαπραγματεύσεις, πρὸς τὰς ὁποίας ἡ κυβέρνησις ἔπεμψε πληρεξουσίους, ἐν οἷς, ὡς ἦτο ἑπόμενον, καὶ τὸν Κολοκοτρώνην. Χάρις εἰς τὴν τιμιότητα τοῦ Νικήτα οἱ ὅροι τῆς συνθήκης ἐτηρήθησαν πιστῶς καὶ ἡ φρουρὰ τοῦ Ἀκροκορίνθου μετεκομίσθη εἰς Θεσσαλονίκην μετὰ τῶν ὅπλων καὶ τῶν ἐνδυμάτων.

Ὁ Ἑλληνικὸς στόλος.

Ὁ Χοσρὲφ πασᾶς, ἄπρακτος καὶ ἄπειρος κατὰ θάλασσαν ὡς ὅλοι οἱ Τοῦρκοι, εἶχεν ἀποπερατώσει τὴν ναυτικήν του ἐκστρατείαν μὲ ὀλιγωτέρας ζημίας τῆς προσλαβούσης, ἀλλὰ καὶ μὲ ἔτι ὀλιγωτέρας ὠφελείας. Ἐγκαταλιπὼν μετὰ δίμηνον διαμονὴν (25/6 Σεπτεμβρίου) τὸν κατὰ τὴν δυτικὴν Ἑλλάδα ναυτικὸν αὐτοῦ σταθμόν, ἄφησεν εἰς τὸν Ἰουσοὺφ πασᾶν τρεῖς φρεγάτας καὶ 14 μικρότερα πλοῖα, τὰ ὁποῖα δὲν παρηνόχλησαν πλέον τοὺς ἐν Ἀνατολικῷ Ἕλληνας. Ἅμα δὲ ἐνεφανίσθησαν εἰς τὴν θάλασσαν ταύτην (κατὰ τὸν Δεκέμβριον) οἱ Ὑδραιοσπετσιῶται, οὓς ὁ Μαυροκορδάτος ἔπεμψε πρὸς βοήθειαν τῶν δύο πόλεων, ἀπεσύρθη ὁ Ἰουσοὺφ ἐντὸς τῶν μικρῶν Δαρδανελλίων, καὶ τὰ Ἑλληνικὰ πλοῖα οὐδὲν ἕτερον ἠδυνήθησαν νὰ πράξωσιν, ἢ νὰ συλλάβωσι τουρκικὸν βρίκιον φέρον 500 χιλιάδας γροσίων, καὶ διευθυνόμενον ἀπὸ Πρεβέζης εἰς Πάτρας. τὸ ὁποῖον ὤθησαν πρὸς τοὺς παρὰ τὴν Ἰθάκην σκοπέλους, φονεύσαντες τὸ πλήρωμα καὶ καταπατοῦντες οὕτω τὴν οὐδετερότητα τῆς νήσου. Καὶ μετὰ τοῦτο οἱ Ὑδραῖοι ἀπέπλευσαν μὲ τὰ χρήματα, ἀφ' οὗ πρότερον ἦλθον σχεδὸν εἰς χεῖρας μετὰ τῶν Σπετσιωτῶν.

Ἐν ᾧ ἀφ' ἑνὸς αἱ πράξεις τοῦ τουρκικοῦ στόλου κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο ἦσαν μικροῦ λόγου ἄξιαι, ἀφ' ἑτέρου ὅμως καὶ ὁ Ἑλληνικὸς στόλος μόλις περὶ τὸ τέλος τοῦ ἔτους ἔδειξεν ἐνέργειάν τινα. Καθ' ὅλον τὸ θέρος οἱ νησιῶται εἶχον μείνει δι' ἔλλειψιν χρημάτων ἐντὸς τῶν λιμένων, ἐκτὸς τῶν Ψαριανῶν, τῶν ὁποίων ὁ μικρὸς στολίσκος εὐκόλως διενήργει τὰς ἐν τῇ Ἀσίᾳ ληστρικὰς ἐπιδρομάς. Τὰ μέσα τῶν προκρίτων τῶν νήσων ἦσαν σχεδὸν ἐξηντλημένα. Ἡ κλεφτικὴ κυβέρνησις ἑνὸς Κολοκοτρώνου δὲν ἐφρόντιζε περὶ τῆς τιμῆς τοῦ ναυτικοῦ, ὅπως κατὰ τὸ προλαβὸν ἔτος ἐφρόντισεν ὁ Μαυροκορδάτος. Μόλις δὲ ὅταν ἀνηγγέλθη ἡ ἐπάνοδος τοῦ Χοσρὲφ πασᾶ ἐκ Πατρῶν, ᾐσθάνθη ἡ κυβέρνησις αἰσχύνην τινὰ διὰ τὴν ἀπραξίαν της· ὅθεν συνέλεξεν ὀλίγα χρήματα, ἵνα δυνηθῇ ν' ἀντιπαρατάξῃ στόλον εἰς τὸν Τοῦρκον ναύαρχον, ὅτε ἔμελλε νὰ ἐμφανισθῇ εἰς τὸ Αἰγαῖον Πέλαγος. Νῆσοί τινες ἀφρούρητοι, δι' ὧν διέβη ὁ Χοσρὲφ πασᾶς τῷ ἔπεμψαν ἀναφορὰν ἀφοσιώσεως καὶ ὑπο-

παγῆς. Ἡ Τῆνος ἀπ' ἐναντίας ὕψωσεν ἀγέρωχον κεφαλήν. « Εἶναι παιδία, ἄφετέ τα νὰ παίζωσιν »; εἶπεν ὁ ναύαρχος πρὸς τοὺς ἀξιωματικούς του, οἵτινες ἀπήτουν νὰ τιμωρηθῇ ἡ αὐθάδεια τῶν Τηνίων. Ὅτε δὲ ὁ στόλος εὑρίσκετο ἔμπροσθεν τῆς Πάρου ἐνεφανίσθησαν πρῶτοι οἱ ταχεῖς Ψαριανοί, ἐνώπιον τῶν ὁποίων ὁ Χοσρὲφ πασᾶς κατέφυγεν εἰς τὴν Μιτυλήνην. Ἐκεῖ τὸν ἀνεῦρεν ὁ ἡνωμένος Ἑλληνικὸς στόλος ἐκ τεσσαράκοντα ἓξ πλοίων ὑπὸ τὸν Μιαούλην (8/20 Σεπτεμβρίου). Τρικυμία ἐπελθοῦσα (14/26 Σεπτεμβρίου) διεσκόρπισε τὰ Ἑλληνικὰ πλοῖα, καὶ ὤθησε τὴν ἐπιοῦσαν τὴν ναυαρχίδα μετ' ἄλλων τριῶν πλοίων ἐν μέσῳ τοῦ τουρκικοῦ στόλου, ἔνθα ἐν ναυμαχίᾳ διαρκεσάσῃ τέσσαρας ὥρας ὑπέστησαν οἱ Ἕλληνες μεγάλας ζημίας καὶ μόλις διέφυγον τὸν ὄλεθρον. Μετὰ τοῦτο διηυθύνθησαν οἱ Τοῦρκοι πρὸς τὸν κόλπον τοῦ Βώλου, ἔνθα διὰ τῆς ἐμφανίσεώς των ἠνάγκασαν τοὺς Τρικεριῶτας νὰ παραδοθῶσιν εἰς τὸν Ῥεσὶτ πασᾶν. Τότε αἴφνης ἐνεφανίσθησαν καὶ οἱ Ἕλληνες εἰς τὸν κόλπον, ἀπέκρουσαν τὴν ἐμπροσθοφυλακὴν τοῦ τουρκικοῦ στόλου πρὸς τὸ Ἀρτεμίσιον καὶ ἔπεμψαν εἰς καταδίωξιν αὐτοῦ δύο πυρπολικά, ἀλλ' ἄνευ ἀποτελέσματος. Ὁ Χοσρὲφ πασᾶς φοβούμενος τὰ πυρπολικὰ ἐπειράθη εἰς μεγάλην ὅσον τὸ δυνατὸν ἀπόστασιν νὰ διαφύγῃ διὰ τῶν σκοπέλων τοῦ Ποντικονησίου καὶ τοῦ Ἀρτεμισίου. Εἰσῆλθε δὲ εἰς τὸν Ἑλλήσποντον καὶ δὲν ᾐσχύνθη νὰ κάμῃ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐπίδειξιν ὡς τροπαίων του 15 μικρῶν τῇ δε κἀκεῖσε συλληφθέντων πλοιαρίων· Καὶ οἱ Ἕλληνες δὲ ἀποπλέοντες ἐκ Σκιάθου ἔκαμαν ἀπροσδοκήτως ἐπιτυχῆ λείαν. Ἐν τῷ πορθμῷ τοῦ Ὠρεοῦ ἀπήντησαν δέκα πολεμικὰ πλοῖα, τὰ ὁποῖα ὑπὸ τὸν πασᾶν τῆς Θεσσαλονίκης μετέφερον Εὐβοεῖς αἰχμαλώτους. Οἱ Τοῦρκοι ἐνόμισαν ἐν ἀρχῇ ὅτι ἦσαν ἰδικοί των καὶ ἀφόβως τοὺς ἐπλησίασαν, ἰδόντες δὲ τὴν ἀπάτην των ἔρριψαν τὰ πλοῖά των πρὸς τὴν ξηράν. Μία κορβέττα καὶ τέσσαρα βρίκια ἐκυριεύθησαν ἄνευ ἀντιστάσεως, μία γολέττα ἐπυρπολήθη ὑπὸ τοῦ πληρώματος, τὰ δὲ λοιπὰ πλοῖα διέφυγον εἰς ἁγίαν Μαρίναν.

Ὁ ἐν Πελοποννήσῳ ἐμφύλιος πόλεμος.

Ἡ συνδρομή, ἣν ἡ δυτικὴ Ἑλλὰς ἔλαβε παρὰ τῆς κυβερνήσεως, περιωρίσθη εἰς τὴν βραδεῖαν ἄφιξιν τῆς μικρᾶς ναυτικῆς μοίρας καὶ εἰς τριακοσίους ἄνδρας, οὓς ἔπεμψεν ὁ Λόντος κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς εἰσβολῆς τοῦ Μουσταφᾶ πασᾶ, καὶ οἵτινες συνεπολέμησαν κατὰ τὴν θέσιν τῆς Καλιακούδας. Αἰτία τῆς ἀφροντισίας ταύτης τῆς κυβερνήσεως ἦτο ἡ διάρκεια καὶ ἡ ἐπέκτασις τῶν ἐσωτερικῶν ἐν Πελοποννήσῳ ταραχῶν. Ἵνα αἱ πρὸς τὴν δυτικὴν Ἑλλάδα ἄγουσαι ὁδοὶ μένωσιν ἀνοικταί, ἀνάγκη ἦτο νὰ πολιορκηθῶσι στενῶς αἱ Πάτραι, καὶ τὴν πολιορκίαν ταύτην διενοεῖτο νὰ ἐκτελέσῃ ἡ κυβέρνησις. Ἐπειδὴ ὅμως παρεχώρησε τὴν ἀρχηγίαν εἰς τὸν Γιατράκον καὶ οὐχὶ εἰς τὸν Κολοκοτρώνην, ἠρνήθησαν νὰ λάβωσι μέρος οἱ τῆς μερίδος τοῦ Κολοκοτρώνου ἀρχαῖοι ὁπλαρχηγοί, οἱ Δελιγιάνναι, Σισῖναι κ. ἄλ. καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Κολοκοτρώνης πᾶσαν κατέβαλε προσπάθειαν, ὅπως διαλύσῃ τὸ ὑπὸ τὸν Γιατράκον στρατόπεδον. Ὅθεν οἱ μὲν ἐχθροὶ ἔμειναν ἐνταῦθα ἀνενόχλητοι, αἱ δὲ τῆς δυτικῆς Ἑλλάδος πόλεις ἀπροστάτευτοι καὶ ἀφρούρητοι, ἐν ᾧ ἐν αὐτῇ τῇ Χερσονήσῳ αἱ ἐσωτερικαὶ ἔριδες ἐπέφερον ἀνοικτοὺς πλέον καὶ ἀπροκαλύπτους ἐμφυλίους σπαραγμούς. Αἱ διαιρέσεις αὗται ἐξησθένιζον βαθμηδὸν τὴν ἐπιῤῥοὴν τοῦ Κολοκοτρώνου. Ἡ μετάβασις αὐτοῦ ἀπὸ τῆς στρατιωτικῆς εἰς τὴν πολιτικὴν ὑπηρεσίαν τῷ ἀφῄρεσε πολλοὺς τῶν παλαιῶν αὐτοῦ φίλων· εἰς ἀμφότερα δὲ τὰ ἔργα ταῦτα ἐπιδοθεὶς ἀπώλεσεν, ὅπως ὁ Ὀδυσσεὺς μετ' αὐτόν, καὶ ὁ Μαυροκορδάτος πρὸ αὐτοῦ, τὴν πρὸς ἓν ἕκαστον αὐτῶν ἀναγκαίαν ἐνέργειαν, καὶ ἡ ἀδράνεια αὐτοῦ καὶ ἀπραξία τοῦ ἔτους τούτου ἐξήλειψεν εἰς τὴν κοινὴν γνώμην τὰς ἐκδουλεύσεις του τοῦ παρελθόντος ἔτους. Ἐκ τῶν ἐπαρχιῶν τῆς Πελοποννήσου ἐν Ἀρκαδίᾳ κυρίως μόνον διετηρήθη ἡ ἐπιῤῥοή του ἀκεραία. Ὁ Πετρόμπεης, ἐν τῷ κύκλῳ τῆς κυβερνήσεως συνήθως πρὸς τὸ μέρος του, ἦτο φύσει τοσοῦτον ἀντίπαλός του, ὥστε ἡ Μάνη δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ταχθῇ ὑπὲρ τοῦ Κολοκοτρώνου· κατὰ τὴν φανερωτέραν δὲ ῥῆξιν τῶν κομμάτων ἐκηρύχθη καὶ αὐτὸς ὁ Μούρτσινος ἐν Σκαρδαμούλᾳ, ὁ ἀρχαῖος τοῦ Πετρόμπεη ἀντίπαπαλος καὶ πιστὸς τοῦ Κολοκοτρώνου ὀπαδός, ὑπὲρ τῆς νομίμου

κυβερνήσεως. Οὐδέτεραι μᾶλλον ἦσαν ἡ Ἀργολὶς καὶ ἡ Ἦλις, ἐκτὸς τοῦ πιστοῦ τῷ Κολοκοτρώνῃ Σισίνη· ἡ Ἀχαΐα εὑρίσκετο ἐντελῶς εἰς χεῖρας τῶν πολιτικῶν, ἤτοι τῶν Ἀνδρεῶν (Ζαΐμη καὶ Λόνδου) τοῦ Νοταρᾶ κ. ἄλ., οἱ νησιῶται τέλος ἦσαν οἱ κεκηρυγμένοι ἐχθροὶ τοῦ Κολοκοτρώνου. Τὸ βουλευτικὸν τὸ ὁποῖον συνεδριάζον ἐν Ἄργει ἐδυσπίστει πρὸς ὅλα τὰ μέλη τῆς κυβερνήσεως, ἐκτὸς τοῦ Ζαΐμη τῷ ἀντενήργει ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον· καὶ τοῦτο τὸν παρεκίνησε μάλιστα ν' ἀρνηθῇ ἐπισήμως τὴν ἀντιπροεδρείαν τῆς κυβερνήσεως, χωρὶς ὅμως ν' ἀφήσῃ καὶ τὴν πολιτικήν του ἐνέργειαν.

Ἡ ἐκ τῶν τοιούτων περιστάσεων προκύψασα κατάστασις δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ διαρκέσῃ ἐπὶ πολύ. Ἐν ταῖς ἐπαρχίαις τὰ κόμματα ἦλθον εἰς ῥῆξιν. Ὁ Σισίνης ἀντέκειτο ἔνοπλος κατὰ τῶν δύο Ἀνδρεῶν οἵτινες ἤθελον νὰ προσλάβωσι τὴν Ἦλιδα εἰς τὴν ἀχαϊκὴν συμμαχίαν. Κατ' αὐτῆς συνέλεγεν ἡ κυβέρνησις ἄνδρας ὑπὸ τὸν Κολοτρώνην καὶ τὸν Πλαπούταν, ὥστε ἐφαίνετο ὅτι εἶχεν ἤδη ἀρχίσει ὁ ἐμφύλιος πόλεμος. Εὐτυχῶς οἱ κατὰ τοῦ Σισίνη ὁπλισθέντες διαιρεθέντες μεταξύ των ἀπεσύρθησαν, ὁ μὲν Ζαΐμης εἰς Καλάβρυτα ὁ δὲ Λόντος εἰς Βοστίτσαν, διότι ἀπεδείχθη ὅτι ὁ λαός, οὐδὲν μέρος λαμβάνων εἰς τὰς ῥαδιουργίας τῶν φιλοδόξων αὐτοῦ προκρίτων, οὔτε διάθεσιν εἶχε οὔτε συμφέρον νὰ ἀλληλοσφαγῇ ὑπὲρ αὐτῶν, ὥστε αἱ ἐχθρικαὶ συμπλοκαὶ ἀπέβαινον συνήθως ὅλως ἀναίμακτοι, καὶ ἀπέληγον συχνὰ εἰς ἰδιωτικὰς διενέξεις ἐν μέσῳ τοῦ ἰδίου κόμματος, αἵτινες ἀκουσίως κατέστρεφον ὅλα τὰ σχέδια τῶν ἀρχηγῶν τῶν κομμάτων. Οὕτω καθ' ὃν χρόνον ὁ Πλαπούτας ἐξεστράτευσεν ἵνα συνδράμῃ τὸν Σισίνην, συνῆλθον πολλοὶ ἐπαρχιῶται εἰς τὴν πλατεῖαν τῆς Δημητσάνας, ἔνθα ἔν τινι ἔριδι εἶχε φονευθῆ εἷς Δεληγιάννης. Οἱ συγγενεῖς αὐτοῦ ἐτουφέκισαν ἀμέσως τὸν φονέα, ὑπάδὸν τοῦ Πλαπούτα, ἀπέκοψαν τὴν κόμην τῆς γυναικός του καὶ ἐπολιόρκησαν τὸ χωρίον τοῦ Παλούμπα, τόπον διαμονῆς τῆς οἰκογενείας τοῦ Πλαπούτα, ὅστις κατεσπευσμένως παρῃτήσε τὴν κατὰ τοῦ Ζαΐμη ἐκστρατείαν καὶ συνηντήθη μετὰ τῶν πολιορκητῶν ἐν Ἀκόβοις. Θορυβηθεὶς ὁ Κολοκοτρώνης, ὁ νέος τῶν Δεληγιάννων συγγενὴς

διὰ τὴν ἀπροσδόκητον ταύτην διαίρεσιν δύο οἰκογενειῶν ἐκ τῆς κυβερνητικῆς μερίδος, ἔσπευσεν εἰς Καρύταιναν ἵνα μεσολαβήσῃ. Καὶ ὁ Μεταξᾶς μετέβη ἐκεῖ προσκλήσει καὶ συναινέσει τῆς κυβερνήσεως. Ἀπομακρυνθέντων τῶν δύο τούτων ὥρισεν ἡ κυβέρνησις τὸν ἀριθμὸν τῶν παρόντων μελῶν εἰς δύο (Μαυρομιχάλην καὶ Σωτήρην Χαραλάμπην), καὶ ἐπειδὴ ἐξηκολούθει παρὰ τὸν νόμον, ἀπαιτοῦντα τὴν παρουσίαν τριῶν μελῶν, νὰ ἐκδίδῃ πράξεις ὑπουργικάς, ἐδράξατο ἡ βουλὴ τῆς εὐκαιρίας ταύτης, ὅπως παύσῃ τὸν Μεταξᾶν (25/7 Δεκεμβρίου) καὶ διορίσῃ ἀντ' αὐτοῦ τὸν Κωλέττην. Τὰ δὲ δύο μέλη τῆς κυβερνήσεως, τὰ ὁποῖα καίτοι συνένοχα εἰς τὴν ἀπομάκρυνσιν τοῦ Μεταξᾶ δὲν ἔπαυσεν ἡ βουλή, εὗρον τὴν αὐτὴν πρόφασιν, ἣν εἶχε μεταχειρισθῆ ἡ βουλὴ κατὰ τοῦ νομοτελεστικοῦ· τὴν ἐκήρυξαν δηλ. παράνομον, διότι τῇ ἔλειπεν ὁ νόμιμος ἀριθμὸς τῶν δύο τρίτων, ὅπερ ὅμως μέχρι τοῦδε οὐδὲ κἂν εἶχέ ποτε παρατηρηθῆ. Πρὸς δὲ τούτοις οὔτε τὸν Μεταξᾶν ἐθεώρησαν πεπαυμένον οὔτε τὸν Κωλέττην ἠθέλησαν νὰ δεχθῶσι· ἀντέταξαν πραξικόπημα κατὰ πραξικοπήματος καὶ ἀπέστειλαν (28/10 Δεκεμβρίου) τὸν Πάνον Κολοκοτρώνην, τὸν Νικήταν κ. ἄλ. εἰς Ἄργος, ὅπως διαλύσωσι τὴν βουλὴν καὶ συλλάβωσι τοὺς πρωταιτίους. Ἐπὶ κεφαλῆς διακοσίων ἀνδρῶν ὥρμησαν οἱ ὁπλαρχοὶ οὗτοι εἰς τὴν αἴθουσαν τῆς βουλῆς, ἐδίωξαν τοὺς βουλευτάς, κατελῄστευσαν τὰς οἰκίας των καὶ ἀφήρεσαν τὰ ἀρχεῖα. Ἐπειδὴ ὅμως ἐν τῇ ἀπερισκεψίᾳ αὐτῶν οὐδὲν ἔπραξαν, ὅπως ἐμποδίσωσι τὰς περαιτέρω συνεδριάσεις τῶν βουλευτῶν ἔφυγον οὗτοι κρυφίως οἱ μὲν διὰ ξηρᾶς οἱ δὲ θαλάσσης εἰς Κρανίδι, ἔνθα εὑρίσκοντο πλησίον τῶν φιλικῶς πρὸς αὐτοὺς διακειμένων νήσων, καὶ ὁ Ζαχαρόπουλος, ὁ γαμβρὸς τοῦ Νικήτα ἀφήρεσεν ἐπιτηδείως ἀπὸ τῶν χειρῶν αὐτοῦ τὰ ἀρχεῖα καὶ τὰ ἔπεμψεν εἰς Κρανίδι. Εὐχαρίστως ὑπεδέχθησαν οἱ νησιῶται τὴν διακήρυξιν τῆς βουλῆς (3/15 Δεκεμβρίου), καὶ τὴν προέτρεψαν ἐγγράφως (1) νὰ παύσῃ καὶ τὰ λοιπὰ μέλη τῆς κυβερνήσεως. Τοῦτο καὶ ἐγένετο (6/18 Ἰανουα-

(1) Τρικούπη 3. 79.

ρίου 1824), καὶ οἱ ὀλίγοι (15 περίπου) πιστοὶ τῇ κυβερνήσει βουλευταὶ ἀνεχώρησαν καὶ μετέβησαν εἰς Ναύπλιον, τὴν ἕδραν τῆς παλαιᾶς κυβερνήσεως. Συγχρόνως ἐσύστησεν ἡ βουλὴ κυβέρνησιν ὅλως ἐξ ὁμοφρονούντων· πρόεδρον μὲν τὸν Γεώργιον Κουντουριώτην, μέλη δὲ τὸν Μπότασην (καὶ τοῦτον Ὑδραῖον) (α), τὸν Νικ. Λόντον, τὸν Κωλέττην· τὸν δὲ Ζαΐμην, ὅστις ἔμεινεν ἐκ τῆς προλαβούσης κυβερνήσεως, ἀντικατέστησε μετ' οὐ πολὺ, διότι ἐνόμιζεν ὅτι ἠδύνατο νὰ τὸν μεταχειρισθῇ καταλληλότερον ἐκτὸς τῆς κυβερνήσεως, διὰ τοῦ Σπηλιωτάκη. Αἱ ἐπαρχίαι, τῶν ὁποίων οἱ βουλευταὶ εἶχον ἀποσυρθῇ διετάχθησαν νὰ κάμωσι νέας ἐκλογάς. Καὶ ἡ παλαιὰ δὲ ἐν Ναυπλίῳ κυβέρνησις διέταξεν ἐκ μέρους της νέας ἐκλογὰς πρὸς νέαν τοῦ ἔθνους συνέλευσιν, καὶ μετέφερε τὴν ἕδραν αὐτῆς εἰς Τρίπολιν.

Νίκη τῆς πολιτικῆς μερίδος.

Οὕτως ὑπῆρχον δύο κυβερνήσεις, ἡ μὲν ἐν Καρπενησίῳ τὴν ἕδραν ἔχουσα, ἡ δὲ ἐν Τριπόλει, ὧν ἑκατέρα ἐκάλει τὴν ἄλλην παράνομον. Καὶ οἱ μὲν πολιτικοὶ ὠνόμαζον τοὺς ἀντιπάλους αὐτῶν κλέπτας, ὅπερ ἦτο ὄνομα ὑβριστικὸν, οἱ δὲ στρατιωτικοὶ, ἀναφέροντες τὴν μισητὴν ὀνομασίαν τῶν κοτσαμπασήδων, ὠνόμαζον τοὺς πολιτικοὺς Φαναριώτας· τὸ ὄνομα ἀντάρται ἔμεινεν εἰς τὴν στρατιωτικὴν μερίδα. Ἡ βουλὴ καὶ ἡ νέα κυβέρνησις εἶχον ὑπὲρ ἑαυτῶν τοὺς νησιώτας καὶ ὡς ἐκ τούτου καὶ τὸν στόλον, τὸ μόνον στοιχεῖον, τὸ ὁποῖον παρεῖχεν ἐν Ἑλλάδι ἰσχύν. Ὅ,τι ὅμως ἔδιδεν αὐτοῖς περισσοτέραν ἐπιῤῥοὴν ἦτο ἡ πιθανότης δανείου, περὶ τοῦ ὁποίου ἐγίνοντο ἀπό τινος διαπραγματεύσεις ἐν Λονδίνῳ, καὶ τὸ ὁποῖον ἐπιτυγχανόν ἔπρεπε κατ' ἀνάγκην νὰ δοθῇ εἰς τὴν νομιμωτέραν πολιτικὴν κυβέρνησιν, καὶ νὰ παράσχῃ αὐτῇ καὶ στρατιωτικὴν ὑπεροχὴν ἐπὶ τῆς στρατιωτικῆς μερίδος. Ἡ στερεὰ Ἑλλὰς διῆγε κατ' αὐτὰς τὰς διαιρέσεις τῶν Πελοποννησίων ἀδιάφορος· αἱ μερίδες ὅμως τοῦ λαοῦ τῆς δυτικῆς Ἑλλάδος ἔκλινον ὑπὸ τὴν ἐπιῤῥοὴν τοῦ Μαυροκορδάτου μᾶλλον πρὸς τὴν νόμιμον κυβέρνησιν· καὶ ὁ ἐν Μεσολογγίῳ καὶ ἐν Ὕδρᾳ τύπος, ὅστις ἤρχισε νὰ συνιστᾶται κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν, ἦτο πρὸς τὸ μέρος αὐτῆς, ὡσαύ-

(α) Σπετσιώτην καὶ οὐχὶ Ὑδραῖον Σ. Μ.

τως καὶ οἱ κτηματίαι καὶ οἱ πεπαιδευμένοι οἱ πολιτικοὶ καὶ οἱ ῥήτορες. Ἀφ' ἑτέρου δὲ μέρους δὲν εἶχεν ὁ Κολοκοτρώνης ὑπὲρ αὐτοῦ εἰμὴ τὰ ὅπλα μικροῦ ἀμφιβόλου κόμματος καὶ τὴν συνδρομὴν ἀμφιβόλου ἀντιζήλου, τοῦ Πετρόμπεη, ὅστις ἀπὸ τῆς πολιτικῆς μερίδος μετέβη παρὰ φύσιν πρὸς αὐτόν. Ἐκτὸς τῶν φρουρίων τοῦ Ναυπλίου καὶ τοῦ Ἀκροκορίνθου, τὰ ὁποῖα εὑρίσκοντο εἰς χεῖρας τῶν ὀπαδῶν του, ἀπεπειράθη ὁ Κολοκοτρώνης νὰ λάβῃ διὰ δωροδοκίας καὶ τὴν Μονεμβασίαν, ἀλλ' ἀπέτυχε. Παρεκάλεσε δὲ καὶ τὸν Ὑψηλάντην, ὅστις ἔζη ἰδιωτεύων ἐν Τριπόλει, νὰ μεσολαβήσῃ, ἀλλ' ὁ συνδυασμός, ὃν ἐπρότεινε (περὶ τὰ τέλη τοῦ Φεβρουαρίου) ἐν Κρανιδίῳ, ἀπεῤῥίφθη. Καὶ ἐν αὐτῇ τῇ ἕδρᾳ της, ἐν Τριπόλει, δὲν ἦτο ἀσφαλὴς ἡ παλαιὰ κυβέρνησις· μυστικὴ ἀδελφοποιΐα, ἐξ ἐργατῶν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον συγκειμένη, ἐπειράθη μάλιστα, ἂν καὶ μάτην, νὰ διεγείρῃ στάσιν κατ' αὐτῆς.

Ἐν τῷ μεταξὺ δὲ οἱ ἐν Κρανιδίῳ προσέβαλον τὸν ἐχθρόν των ἐν τῷ κέντρῳ τῆς δυνάμεώς του· ἐκήρυξαν τὸ Ναύπλιον ἕδραν τῆς κυβερνήσεως, ἔπλευσαν εἰς Μύλους (6|18 Μαρτίου), διέλυσαν τὴν ἐκεῖ φρουράν, ἐσκόρπισαν τὰ τηλεβόλα της καὶ προσεκάλεσαν τὸν Πάνον Κολοκοτρώνην νὰ τοῖς παραδώσῃ τὴν πόλιν καὶ τὸ φρούριον. Ἀρνηθέντος δὲ τούτου τὸν ἐκήρυξαν προδότην, ἐπολιόρκησαν αὐτὸν μετὰ τοῦ Μεταξᾶ καὶ τῆς πενθερᾶς του, τῆς Μπουμπουλίνας, κατέλαβον τὸ Ἄργος, ἔπεισαν (21/2 Ἀπριλίου) τὸν φρούραρχον Χελιώτην, παρὰ τοῦ ὁποίου οἱ στρατιῶται ἀπῄτουν ἐπανειλημμένως τοὺς καθυστερουμένους μισθούς, νὰ τοῖς παραδώσῃ τὸν Ἀκροκόρινθον καὶ διέταξαν τοὺς στρατιώτας των νὰ κινήσωσι κατὰ τῆς Τριπόλεως. Ὁ Κολοκοτρώνης καὶ οἱ ὀπαδοί του, τὸ ὅλον χίλιοι ἄνδρες, ἦσαν ἐστρατοπεδευμένοι ἐντὸς καὶ περὶ τὴν πόλιν τῆς Τριπόλεως· τρισχίλιοι ἄνδρες ὑπὸ τὸν Λόντον, τὸν Ζαΐμην, τὸν Νοταρᾶν, τὸν Γιατράκον καὶ τὸν Κεφάλαν ἐξεστράτευσαν κατ' αὐτῶν, κατέλαβον (1|13 Ἀπριλίου) τὰ προάστεια καὶ συνεπλάκησαν μετὰ τοῦ Γρίβα. Οἱ ἀντάρται ἔλαβον παρὰ τοῦ Πετρόμπεη καὶ τοῦ Πλαπούτα ἐπικουρίαν ἐκ χιλίων Ἀρκαδίων· κατὰ τὴν πρώτην συμπλοκὴν μετὰ τὴν ἄφιξίν των πολλοὶ ἐφοβοῦντο μεγά-

λὴν αἱματοχυσίαν, ἀλλ' εἷς καὶ μόνος ἔπεσεν· οἱ ὀπαδοὶ τῶν ὁπλαρχηγῶν, ὀλίγον φροντίζοντες περὶ τῶν διενέξεων αὐτῶν, ὠφελήθησαν ἐκ τῆς πολιτικῆς ταύτης μάχης ἵνα εὐθυμήσωσι πυροβολοῦντες. Καὶ ἐν αὐτῷ τῷ στρατοπέδῳ τῆς Τριπόλεως δὲν ἦσαν κατὰ πάντα σύμφωνοι ὅ τε Πετρόμπεης καὶ ὁ Κολοκοτρώνης· ὅθεν μετ' οὐ πολὺ (5/17 Ἀπριλίου) ἤρχισαν αἱ διαπραγματεύσεις, συνεπείᾳ τῶν ὁποίων οἱ ἀντάρται εἶχον ἀνενόχλητον ὑποχώρησιν. Κατὰ τὴν στιγμὴν ἐκείνην διεδόθη ἡ εἴδησις, ὅτι τοῦ ἐν Λονδίνῳ διαπραγματευθέντος δανείου ἡ πρώτη δόσις ἐκ 40 χιλιάδων λιρῶν στερλινῶν ἔφθασεν εἰς Ζάκυνθον (12/24 Ἀπριλίου). Ὁ Κολοκοτρώνης, ἔμπειρος περὶ τὰ τοιαῦτα, ἐνόησεν ἀμέσως ὅτι καὶ αὐτὸς καὶ ἡ μερίς του ἀπωλέσθησαν, ἐὰν δὲν καταλάβῃ διὰ τῆς βίας καὶ ὅσον τάχιστα τὴν ὅλην κυβέρνησιν, πρὶν ἢ περιέλθωσι τὰ στελλόμενα χρήματα εἰς χεῖρας τῶν ἐχθρῶν του. Ἀμέσως ἐσχεδίασε τὰ δέοντα πρὸς τοῦτο μέτρα καὶ διὰ τῆς φυσικῆς αὐτοῦ δραστηριότητος ἤρχισε νὰ τὰ ἐκτελῇ. Ἐλθὼν εἰς Καρύταιναν μετὰ 15 μόνον ἀνδρῶν, ἐνισχύθη ἐνταῦθα τοσοῦτον ταχέως καὶ σημαντικῶς, ὥστε ἀμέσως πάλιν ἦτο εἰς κατάστασιν νὰ ἐκστρατεύσῃ κατὰ τῆς Τριπόλεως, ἵνα πολιορκήσῃ τοὺς πρὸ μικροῦ πολιορκήσαντας αὐτόν. Ὁ Πετρόμπεης ἔπρεπε κατὰ τὸ σχέδιον νὰ μεταβῇ πρὸς μεσημβρίαν καὶ νὰ καταβάλῃ, εἰ δυνατόν, τὰς Καλάμας· ὁ δὲ Γενναῖος Κολοκοτρώνης καὶ ὁ Πλαπούτας διετάχθησαν νὰ σπεύσωσιν εἰς βοήθειαν τοῦ πολιορκουμένου Ναυπλίου. Ἀμφότεροι ἠχμαλώτισαν καθ' ὁδὸν δι' ἐνέδρας 150 ἄνδρας, καὶ ἔπειτα ἑνωθέντες μετὰ τοῦ Νικήτα ἔφθασαν (8|20 Μαΐου) εἰς Κουτσοπόδι, ἔνθα συνηντήθησαν μετὰ τοῦ Χατζῆ Χρήστου, ὃν ἡ κυβέρνησις εἶχεν ἀποστείλει κατ' αὐτῶν ἐπὶ κεφαλῆς σώματος Βουλγάρων, οὓς τὸ πρὸς τοὺς Τούρκους μῖσος καὶ τὸ φιλοπόλεμον εἶχεν ἑλκύσει εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας ἐλάμβανον χώραν ἐνταῦθα, εἰς Δαλαμανάραν καὶ εἰς Τίρυνθα διηνεκεῖς συμπλοκαί, αἵτινες ἐν μέρει ἐγίνοντο ἐκ συμφώνου μετὰ ἐξόδων ἐκ Ναυπλίου. Παρὰ τὴν Τύρινθα εὑρέθη ποτὲ ὁ Χατζῆ Χρῆστος εἰς μέγαν κίνδυνον, ἀλλ' ἐνισχυθεὶς ὑπὸ 50 ἀνδρῶν ὑπὸ τὸν ἀν-

δρεῖον Μακρυγιάννην, ἔτρεψεν ἐπὶ τέλους τοὺς ἀντάρτας εἰς φυγήν. Ὁ τολμηρὸς καὶ πιστὸς Νικήτας ἔπεσε κατὰ γῆς καὶ ὡρκίζετο ὅτι θέλει ἀποθάνει ἐκεῖ, ἵνα ἀναγκάσῃ τοὺς ἄνδρας του νὰ μείνωσιν, ἀλλ' ἐγκαταλειφθεὶς ὑπ' αὐτῶν ἠναγκάσθη νὰ τοὺς ἀκολουθήσῃ ἵνα μὴ αἰχμαλωτισθῇ παρὰ τοῦ Μακρυγιάννη· ἀλλὰ καὶ ἐν τοιαύτῃ συμπλοκῇ δύο ἐξ ἴσου ἀνδρείων καὶ ἐξ ἴσου ἐπιμόνων ἀνδρῶν ἐφαίνετο ὅτι ἐφείδοντο οἱ μὲν τῶν δὲ, διότι καὶ ἐκ τῶν δύο μερῶν ὁμοῦ οἱ πεσόντες δὲν ἦσαν εἰμὴ 28 μόνον. Ἐν ἑτέρᾳ δὲ ἐξόδῳ τοῦ Πάνου Κολοκοτρώνου (11/23 Μαΐου) κατώρθωσεν οὗτος νὰ παραλάβῃ καὶ τὸν ἀδελφόν του Γενναῖον, καὶ τὴν ἐπιοῦσαν ἐσχεδιάσθη ἐκ συμφώνου ἔφοδος. Καὶ οἱ μὲν δύο Κολοκοτρῶναι ἔμελλον νὰ ἐπιχειρισθῶσι νέαν ἔξοδον, ὁ δὲ Νικήτας νὰ ἐπιπέσῃ κατὰ τῶν ἐν Ἄργει βουλευτῶν, ἐν ᾧ 300 Τσάκωνες ἐπροχώρουν πρὸς τοὺς Μύλους· ἀλλὰ τὸ ἁπλῶς ἐπινοηθὲν σχέδιον ἐξετελέσθη κακῶς. Οἱ Τσάκωνες ἀπεκρούσθησαν ὑπὸ τῶν τηλεβόλων ἑνὸς τῶν βρικίων τοῦ Μιαούλη πρὸς ἀρχαῖόν τι ἐπὶ τοῦ Ποντίνου φρούριον, ἔνθα ὁ Χατζῆ Χρῆστος ἠνάγκασεν αὐτοὺς νὰ παραδοθῶσι, καὶ ὁ Νικήτας πορευόμενος νὰ ἐπιτεθῇ κατὰ τοῦ Ἄργους ἐτράπη εἰς φυγὴν ὑπὸ τοῦ Μακρυγιάννη. Ὁ Κολοκοτρώνης ἀπηλπίσθη πλέον, καὶ ἐζήτησε συνέντευξιν μετὰ τῶν Ἀνδρεῶν, οἵτινες καὶ τῇ 22|3 Ἰουνίου ἦλθον εἰς Τρίπολιν. Οἱ Ἀχαιοὶ οὗτοι, φοβούμενοι μὴ ὑποταχθῶσιν ἐντελῶς εἰς τοὺς νησιώτας, τῷ παρεχώρησαν, ἵνα μὴ τὰ χαλάσωσιν ἐντελῶς μετ' αὐτοῦ, ὅρους ἐλαφροτάτους. Ὁ Πάνος ἔλαβε διὰ τοὺς ἄνδρας του 25 χιλιάδας γροσίων καὶ ἀντ' αὐτῶν παρέδωκε τὸ Ναύπλιον (7/19 Ἰουνίου). Οἱ ἀντάρται παρεδόθησαν πανταχοῦ καὶ καθ' ἑκάστην ἤρχοντο εἰς τὴν κυβέρνησιν ἀναφοραὶ περὶ χάριτος. Ἡ κυβέρνησις ἐξέδωκε (12/14 Ἰουλίου) γενικὴν ἀμνηστείαν.

Ἀνακεφαλαίωσις. Ἐὰν παρατηρήσωμεν τὴν θέσιν τῶν δύο διαμαχομένων μερῶν (Τουρκίας καὶ Ἑλλάδος) κατὰ τὸ τέλος τοῦ τρίτου ἔτους τοῦ πολέμου, δὲν θέλομεν ἀποδώσει εἰς τοὺς Ῥώσσους διπλωμάτας σοφίσματα, διϊσχυριζομένους τότε, ὅτι τὰ μέσα τῆς Πύλης ἦσαν ἤδη ἐξηντλημένα κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχήν. Καθ' ὅλον τὸ διάστημα τοῦτο οὐδὲν ἠδυνήθη ἡ Πύλη νὰ κατορθώσῃ κατὰ τῆς ἀσθενοῦς τῶν Ἑλ-

λήνων ἐπαναστάσεως, ἀποπειραθεῖσα πρῶτον μὲν διὰ τῆς βίας καὶ τῆς ὠμότητος καὶ ἔπειτα καὶ διὰ τοῦ ἠπίου μέσου τῶν διαπραγματεύσεων, τῶν καλῶν λόγων καὶ τῆς ἀμνηστείας. Ἡ ἀδυναμία της ἦτο σχεδὸν ἐντελὴς χαύνωσις. Τὰ οἰκονομικά της καθίσταντο κατὰ τὰ τρία ταῦτα ἔτη δσημέραι χειρότερα. Πρὸς διόρθωσιν αὐτῶν ἐτράπη πάλιν ἡ Πύλη τὴν ἀρχαίαν ὁδὸν τῆς νοθεύσεως τῶν νομισμάτων, διότι ὁ Σουλτάνος δὲν ἤθελε κατ' οὐδένα τρόπον ν' ἀκούσῃ τὸ περὶ εἰσαγωγῆς χαρτονομίσματος. Καὶ πρὸ τῆς ἐπαναστάσεως ἤδη (κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1821) εἶχον κοπῆ χρυσᾶ νομίσματα τεσσάρων γροσίων, τὰ ὁποῖα δὲν περιεῖχον οὔτε τὸ ἥμισυ τῆς ἀξίας, μετὰ ταῦτα (κατὰ τὸ φθινόπωρον τοῦ 1822) διέταξεν ἡ κυβέρνησις τὴν κατασκευὴν νέων χρυσῶν νομισμάτων ἐκ 10, 5 καὶ 2 1/2 γροσίων, τὰ ὁποῖα ἦσαν τοσοῦτον κίβδηλα, ὥστε ὑπελογίσθη ἡ ὠφέλεια, ἡ ἐξ αὐτῶν πηγάζουσα, εἰς 60 τοῖς ἑκατόν. Μετ' οὐ πολὺ πάλιν ἀνήγγειλεν ὁ κήρυξ, ὅτι τὰ νέα νομίσματα τῶν δέκα γροσίων ὤφειλον νὰ ἀξίζωσι δώδεκα τοῦ λοιποῦ. Κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἐξεδόθη φιρμάνιον, τὸ ὁποῖον διέταττε τὴν παράδοσιν ὅλων τῶν ἀργυρῶν σκευῶν ἀντὶ αὐθαιρέτου ἀποζημιώσεως, καὶ τὸ μέτρον τοῦτο αὐστηρότατα ἐφηρμόσθη. Ἐκτὸς τῆς ἐλλείψεως τῶν χρημάτων ἔλειπον καὶ ἱκανοὶ ναῦται διὰ τὸν στόλον. Κατὰ ξηρὰν δὲ δὲν ἠδυνήθη ἡ Πύλη οὐδεμίαν νὰ βάλῃ βάσιν εἰς τοὺς Ἀλβανούς, οἵτινες, ὅπου ἠδύναντο, παρεμπόδιζον τὰ πολεμικὰ σχέδια τῶν Τούρκων, ὅπως παραταθῇ ὁ πόλεμος. Ἐν ταῖς καθαρῶς ὀθωμανικαῖς ἐπαρχίαις δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ γείνωσι μεγάλαι στρατολογίαι καὶ ἕνεκα τῆς ἀποθαῤῥύνσεως τοῦ λαοῦ, καὶ ἕνεκα τῆς ἐξάψεως τῶν γενιτσάρων καὶ ἕνεκα τῆς ἐλαττώσεως τῶν ἐσόδων. Οἱ ἐμβριθέστεροι τῶν παρατηρητῶν, οἷον ὁ Λὴκ (Leakc), προέλεγον, ὅτι ἡ Πύλη διὰ τὴν ἐκστρατείαν τοῦ ἔτους 1824 δὲν θέλει δυνηθῆ εἰς οὐδὲν τῶν τριῶν μεγάλων κέντρων, ἤτοι τῆς δυτικῆς, τῆς ἀνατολικῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Πελοποννήσου, νὰ συγκεντρώσῃ πλείους τῶν δεκακισχιλίων ἀνδρῶν· καὶ ὅμως ᾐσθάνετο ἡ Πύλη, ὅτι διὰ τὴν τετάρτην ταύτην ἐκστρατείαν ἔπρεπεν ἀπαραιτήτως νὰ καταβάλῃ πᾶσαν τὴν

δυνατὴν προσπάθειαν, ἐπειδή, ἐὰν καὶ αὕτη ἀπέβαινεν εἰς μάτην ὡς αἱ ἄλλαι, δὲν ἠδύνατο ἡ Πύλη νὰ τολμήσῃ νὰ σκεφθῇ περὶ μελλούσης πέμπτης ἐκστρατείας, φοβομένη ἀντεπανάστασιν ἐκ μέρους τῶν Ὀθωμανῶν, ἥτις ἤθελεν εἶσθαι κατὰ πολὺ τῆς Ἑλληνικῆς κινδυνωδεστέρα. Πρὸς δὲ τούτοις καὶ ναύαρχοι ἔμπειροι ἔλειπαν καὶ στρατηγοὶ πιστοί. Ὁ φίλος τῶν χριστιανῶν πασᾶς τῆς Σκόδρας, τοῦ ὁποίου ὁ περισσότερος καὶ ἐκλεκτότερος στρατὸς συνέκειτο ἐκ χριστιανῶν καὶ τὸν ὁποῖον ἐθεώρουν νῦν οἱ Ἀλβανοὶ ἀρχηγὸν τῆς φυλῆς των, ἦτο ἀπαραίτητος μὲν ἀλλὰ καὶ ἐπίφοβος καὶ ὕποπτος σύμμαχος. Ὁ Ὀμὲρ Βριώνης, ὁ πασᾶς τῶν Ἰωαννίνων, γνωστὸν ἦτο, ὅτι δὲν ἀπεμακρύνετο ἀσμένως ἐκ τῆς πρωτευούσης του, φοβούμενος καὶ τὴν Πύλην καὶ τὸν ἀντίπαλόν του, τὸν Μουσταφᾶν τῆς Σκόδρας, ὅστις ἠπείλειτά ἐν τῇ μέσῃ Ἀλβανίᾳ κτήματά του, δυσπιστῶν κατὰ τῶν Ἀλβανῶν ἀρχηγῶν, οἵτινες ἦσαν πρότερον κατὰ τῶν Ἑλλήνων ἡνωμένοι ὑπὲρ τοῦ Ἀλῆ πασᾶ.

Ἐν τοιαύτῃ δεινῇ ἐλλείψει καὶ μέσων καὶ ἀνδρῶν ἐμπείρων καὶ πιστῶν ὑπηρετῶν καὶ στραταρχῶν, συνέλαβεν ἡ Πύλη ἀπὸ τοῦδε τὴν σκληρὰν ἀπόφασιν νὰ ζητήσῃ ἔκτακτον συνδρομὴν παρὰ τοῦ τὰ μάλιστα ἐπιφόβου τῶν ἐπιφόβων αὐτῆς συμμάχων καὶ νὰ τῷ προτείνῃ τὴν ἀρχηγίαν τῶν κατὰ γῆν καὶ θάλασσαν δυνάμεων. Ὁ σύμμαχος οὗτος ἦτο ὁ ἀντιβασιλεὺς τῆς Αἰγύπτου. Ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει πράκτωρ αὐτοῦ, Νετσὶπ Ἐφέντης, ἐστάλη μὲ τὴν ἔκτακτον ταύτην ἀποστολὴν (περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1824) εἰς Κάϊρον, ἔνθα ὁ ἀντιβασιλεὺς ὑπεδέχθη αὐτὸν ἐν πομπῇ καὶ παρατάξει (5|17 Μαρτίου). Τίνος ὅμως συνδρομὴν ἔπρεπε νὰ περιμένωσιν οἱ ἐγκαταλελειμένοι Ἕλληνες, οἵτινες ἀντὶ τῆς μάτην ἐλπιζομένης χριστιανικῆς σταυροφορίας οὐδὲν ἄλλο εὗρον ἢ ἀμφίβολον οὐδετερότητα, ἥτις τοὺς ἐγκατέλειπεν εἰς τὰς ἰδίας αὐτῶν προσπαθείας; Καὶ αἱ μικραὶ αὐτῶν δυνάμεις ἦσαν ἤδη ἐντελῶς ἐξηντλημέναι. Οὔτε μέσα εἶχον πρὸς τακτικὴν διοργάνωσιν τῶν στρατιωτῶν τῆς ξηρᾶς, οὔτε μέσα πρὸς ἀπότισιν τῶν μισθῶν τοῦ ναυτικοῦ, τὸ ὁποῖον διαρκούσης τῆς τοιαύτης δεινῆς καταστάσεως

το ἐπόμενον ὅτι ἤθελεν ἐξοκείλει εἰς ἀγρίαν πειρατίαν. Καὶ οἱ Ἕλληνες εἶχον ἀφορμὰς νὰ δυσπιστῶσι πρὸς τὴν πίστιν, τὴν καρτερίαν καὶ τὴν αὐταπάρνησιν τῶν ὁπλαρχηγῶν των, ὅσον ἡ Πύλη ἔπρεπε νὰ δυσπιστῇ πρὸς τοὺς ὑπηκόους της. Ἦσαν ἐν Πελοποννήσῳ περιπεπλεγμένοι εἰς ἐμφύλιον πόλεμον, ὅστις οὐ μόνον ἠπείλει νὰ ἀποσύρῃ αὐτοὺς ἀπὸ τοῦ κοινοῦ τῆς πατρίδος συμφέροντος, ἀλλὰ καὶ νὰ τοὺς ἀφαιρέσῃ τὰς συμπαθείας τῆς Εὐρώπης, καθ᾽ ἣν στιγμὴν ἡ τελευταία των ἐλπὶς ἐκρέματο ἀπὸ τοῦ ὅτι εἶχον περιέλθει εἰς θέσιν, ἥτις ἐδικαιολόγει τὴν μεσολάβησιν ὑπὲρ τῆς ἀνεξαρτησίας των, καὶ τὴν ἀναγνώρισιν τῆς ὑπάρξεώς των, ἥτις εἵλκυε τὰς συμπαθείας καὶ τῶν ἀτόμων καὶ τῶν λαῶν εἰς τοιοῦτον βαθμόν, ὥστε καὶ αὐταὶ αἱ τὰ μάλιστα ἀδιάφοροι τῶν εὐρωπαϊκῶν κρατῶν κυβερνήσεις παρεκινήθησαν νὰ μεσολαβήσωσιν. Εὐτυχῶς ἡ ἐσωτερικὴ αὕτη τῶν Ἑλλήνων διχόνοια δὲν εἶχε προβῇ ἀκόμη εἰς τοσοῦτον, ὥστε νὰ μετασχηματίσῃ εἰς ἀντιπαθείας τὰς ἕνεκα τῶν βιαιοπραγιῶν τῶν Τούρκων ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον αὐξηνθείσας συμπαθείας τῆς Δύσεως. Τὸ πνεῦμα τῆς διχονοίας τῶν Ἑλλήνων, τὸ ὁποῖον οὐκ ὀλίγην εἶχε σχέσιν πρὸς τὰ προτερήματα αὐτῶν, τὴν δραστηριότητά των, τὸ πνεῦμά των καὶ τὸ ἀνεξάρτητον τοῦ κινήματός των, εὗρεν εἰς τὰς ἰδιότητας ταύτας τὸ ἀντιφάρμακόν του. Οἱ εὐτελεῖς σκοποὶ μεταβατικῆς καὶ ἐντὸς μικροῦ κύκλου περιστρεφομένης ἀρχῆς, ἥτις ἦτο τὸ μῆλον τῆς ἔριδος τῶν κομματαρχῶν, δὲν ὑπέθαλπον ἐν Ἑλλάδι τοσαύτας φιλοδοξίας, δυναμένας νὰ μεταχειρισθῶσι τὴν ἐπανάστασιν πρὸς τὰ ἴδια αὐτῶν τέλη· οἱ ναπολεόντιοι πόθοι τοσούτων κομματαρχῶν τῆς νοτίου Ἀμερικῆς ἢ Τούρκων πασάδων δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ προαχθῶσι καὶ νὰ προοδεύσωσιν ἐντὸς τῶν μικρῶν τούτων δημοκρατικῶν κοινοτήτων, καὶ κατὰ τῆς εὐτελοῦς διχονοίας τῶν ἐριζόντων ὁπλαρχηγῶν ἀντέπραττε παρὰ τῷ πλήθει ἔμφυτος καὶ ὑγιὴς σκέψις· ὥστε αἱ ἐσωτερικαὶ αὗται ἔριδες, ἂν καὶ ἀηδεῖς, κατέληξαν ὅμως εἰς τὸ σπάνιον ἀποτέλεσμα, ὥστε μὲ ὅλην τὴν ἀναρχικὴν κατάστασιν τῆς ἐποχῆς, μὲ ὅλην τὴν ἔλλειψιν ἐξωτερικῶς ἐπικειμένου κινδύνου ἐνίκησαν ἐν αὐταῖς οἱ πολιτικοὶ κατὰ

τῶν ἀνταρτῶν, ἡ τάξις κατὰ τῆς ἀταξίας, ἡ παιδεία καὶ ἡ συνείδησις, ὅσῳ ὀλίγαι καὶ ἂν ἦσαν αὗται ἐν τοῖς ὀλίγοις καὶ σμικροῖς, κατὰ τῆς ἀγρίας βίας. Ὥστε κατωρθώθη νὰ σχηματισθῇ δεσμὸς οὐ μόνον ἀμφιβόλων συμπαθειῶν ἀλλὰ καὶ φανερῶν συμφερόντων μεταξὺ τῆς Δύσεως καὶ τοῦ νέου ἐν τῇ μεγάλῃ τῶν ἐθνῶν τῆς Εὐρώπης οἰκογενείᾳ ἀναγεννωμένου μέλους· κατωρθώθη, ὥστε ἡ Ἑλλὰς ν' ἀποκτήσῃ σύμμαχον δύναμιν, καθ' ὃν χρόνον ἡ Πύλη ἐζήτει τὴν συνδρομὴν τῆς Αἰγύπτου, ὑλικὴν δηλ. καὶ ἰδανικὴν βοήθειαν ἐκ τῶν μελῶν τῶν φιλελευθέρων ἐν Εὐρώπῃ καὶ φιλανθρωπικῶν κύκλων, ἐν ᾧ ἀπ' ἐναντίας ἡ Πύλη, χαμερπῶς ἕρπουσα καὶ ταπεινουμένη ἐνώπιον κράτους ὑποτελοῦς αὐτῇ, ἐζήτει βοηθὸν κατὰ τῶν ραγιάδων της νέαν ὅλως πρόσφατον ἀνατολικὴν δεσποτικὴν δύναμιν. Ἡ λύσις τῆς ὅλης ἐπαναστάσεως, ἡ ἀκμὴ τῆς δυστυχίας τῶν Ἑλλήνων, ἡ σωτηρία των, συγχρόνως δὲ καὶ τὸ ἰδανικὸν κέντρον τῆς ἐπαναστάσεως αὐτῶν καὶ ἀναγεννήσεως ἔγκειται ἐν τῇ ἑκατέρωθεν συναφθείσῃ ταύτῃ νέᾳ σχέσει. Ἐν ἑνὶ δὲ λόγῳ ἔμελλε ν' ἀποφασισθῇ ἐὰν ἡ Ἑλλὰς πρέπῃ ν' ἀνήκῃ εἰς τὴν Ἀνατολὴν (τὴν Ἑλληνικοχριστιανικὴν ἢ ἰσλαμικὴν Ἀνατολὴν) ἢ εἰς τὴν Δύσιν. Ἐὰν ἡ αἰγυπτιακὴ ἐπικουρικὴ ἐκστρατεία ἐβάδιζεν ἀνενόχλητος πρὸς τὴν νίκην καὶ ὁ ἀντιβασιλεὺς ἐλάμβανεν ὡς ἀμοιβὴν τῆς νίκης του τὴν Κρήτην καὶ τὴν Πελοπόννησον, τότε πρὸς τῇ ἀσιατικῇ τῶν Ὀθωμανῶν βαρβαρότητι τὸ μεγαλείτερνν τῶν βαρβαρικῶν τῆς Ἀφρικῆς κρατῶν ἤθελε κατακλινθῇ ἐπὶ τῆς εὐρωπαϊκῆς χώρας καὶ ἐπὶ τῆς Ἑλληνικῆς γῆς, καὶ τῇ μὲν Ἀνατολῇ ἤθελε προπαρασκευάσει νέον θρίαμβον, τῇ δὲ Εὐρώπῃ προσάψει νέον μῶμον. Τοῦτο ὅμως ἀντέβαινεν εἰς τὸ πνεῦμα τῆς ἐποχῆς, τοῦτο ἐπηύξανε τὰς συμπαθείας τῆς Δύσεως ὑπὲρ τοῦ κινδυνεύοντος λαοῦ καὶ συνέσφιγξεν ἔτι μᾶλλον τὸν μεταξὺ Εὐρώπης καὶ Ἑλλάδος σύνδεσμον, τοῦτο παρεκίνησε τέλος καὶ τὰς κυβερνήσεις τῆς Εὐρώπης νὰ τραπῶσιν ἀπὸ τῆς σιωπῆς εἰς λόγους καὶ ἀπὸ λόγων εἰς ἔργα.

Ὅθεν πρώτιστον ἡμῶν μέλημα θέλει εἶσθαι νὰ ῥίψωμεν βλέμμα ἐπὶ τῶν δύο τούτων ἀμοιβαίων συμμάχων τῶν διαμαχομένων μερῶν, ἤτοι τῶν Φιλελλήνων καὶ τῶν Αἰγυπτίων.


MG 397.2.7
Historia tes epanastaseos kai anag
Widener Library
004980872
3 2044 088 780 812